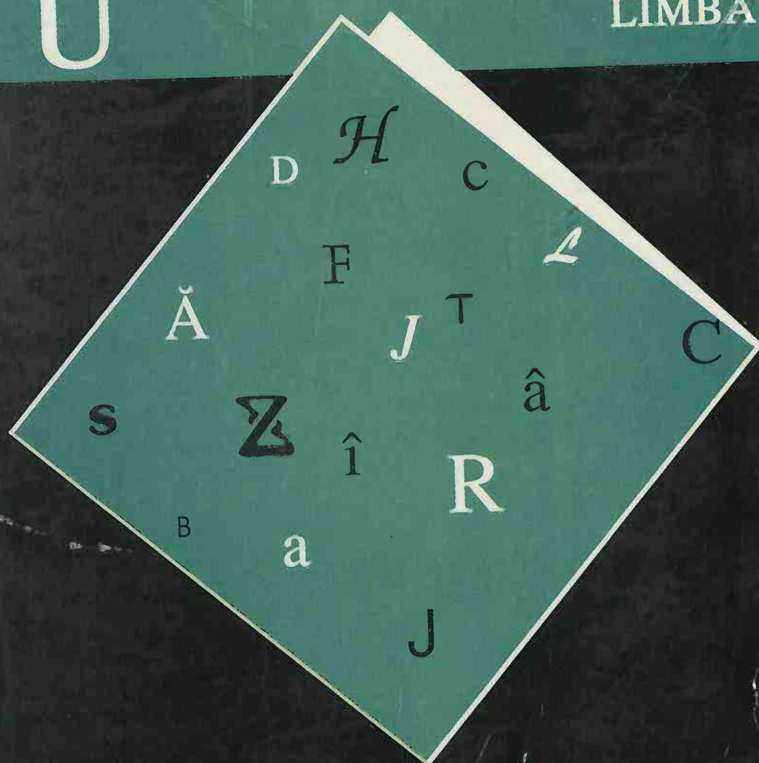
U

LIMBA ROMÂNĂ

TRATAT DE GRAMATICĂ A LIMBII ROMÂNE

•

MORFOLOGIA

CORNELIU DIMITRIU

INSTITUTUL EUROPEAN

ISBN: 973-611-091-5

PRINTED IN ROMANIA

Tratat de gramatică a Limbii Române

Corneliu Dimitriu

1

Morfologia

INSTITUTUL EUROPEAN
1999

NOTĂ

Tratatul de față reprezintă viziunea ultimă și definitivă - *din punctul de vedere al autorului* - asupra gramaticii limbii române, fazele anterioare fiind concretizate (în afara studiilor și articolelor publicate în reviste locale, centrale și – cîteva – din străinătate) în: *Curs de limba română contemporană. Morfologia*, Iași, 1968, 606 p., litografiat; *Curs de limba română contemporană. Sintaxa*, Iași, 1972, 572 p., litografiat; *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Editura Junimea, Iași, 1979, 400 p. [=GEM]; *Gramatica limbii române explicată. Sintaxa*. Editura Junimea, Iași, 1982, 384 p. [=GES]; *Gramatica limbii române explicată*, I („generalități", substantivul, articolul, adjectivul, pronumele, numeralul), Editura Virginia, Iași, 1994, 345 p. [=GE, I]. **Actualul** *tratat* se deosebește de *toate lucrările* **anterioare** prin dezvoltarea unor idei care fuseseră doar menționate (vezi, de exemplu, problema „categoriei gramaticale" a determinării și a articolului ca parte de vorbire de sine stătătoare), prin nuanțarea unor soluții printr-o argumentare adecvată (vezi, de exemplu, problema verbelor semiauxiliare și a predicatului verbal compus), prin abordarea unor chestiuni care rămăseseră în afara lucrărilor anterioare (vezi, de exemplu, flexiunea substantivelor proprii, valențele obligatorii și facultative ale verbelor etc) ș.a. Adăugînd la acestea și actualizarea informației bibliografice, se găsește explicația dublării proporțiilor lucrării, care a ajuns la mai mult de 2000 de pagini dactilografiate. **Tratatul** se publică în două volume: I – *Morfologia* (cu sigla *Dimitriu, Trat., I*) și al II-lea – *Sintaxa* (cu sigla *Dimitriu, Trat., II*). Volumele sînt paginate în continuare, de asemenea în continuare fiind numerotate capitolele, paragrafele și notele. Bibliografia și indicele pentru întregul tratat se află la sfîrșitul volumului al II-lea.

Autorul

NOTĂ

Tratatul de față reprezintă viziunea ultimă și definitivă - *din punctul de vedere al autorului* - asupra gramaticii limbii române, fazele anterioare fiind concretizate (în afara studiilor și articolelor publicate în reviste locale, centrale și – câteva – din străinătate) în: *Curs de limba română contemporană. Morfologia*, Iași, 1968, 600 p., litografiat; *Curs de limba română contemporană. Sintaxa*, Iași, 1972, 572 p., litografiat; *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Editura Junimea, Iași, 1979, 400 p. [=GEM]; *Gramatica limbii române explicată. Sintaxa*, Editura Junimea, Iași, 1982, 384 p. [=GES]; *Gramatica limbii române explicată*, I („generalități”, substantivul, articolul, adjectivul, pronumele, numeralul), Editura Virginia, Iași, 1994, 345 p. [=GE, I]. **Actualul** *tratat* se deosebește de *toate lucrările* **anterioare** prin dezvoltarea unor idei care fuseseră doar menționate (vezi, de exemplu, problema „categoriei gramaticale” a determinării și a articolului ca parte de vorbire de sine stătătoare), prin nuanțarea unor soluții printr-o argumentare adecvată (vezi, de exemplu, problema verbelor semiauxiliare și a predicatului verbal compus), prin abordarea unor chestiuni care rămăseseră în afara lucrărilor anterioare (vezi, de exemplu, flexiunea substantivelor proprii, valențele obligatorii și facultative ale verbelor etc) ș.a. Adăugînd la acestea și actualizarea informației bibliografice, se găsește explicația dublării proporțiilor lucrării, care a ajuns la mai mult de 2000 de pagini dactilografiate. **Tratatul** se publică în *două* volume: I – *Morfologia* (cu sigla *Dimitriu, Trat., I*) și al II-lea – *Sintaxa* (cu sigla *Dimitriu, Trat., II*). Volumele sînt paginate în continuare, de asemenea în continuare fiind numerotate capitolele, paragrafele și notele. Bibliografia și indicele pentru întregul tratat se află la sfîrșitul volumului al II-lea.

Autorul

În loc de prefață

„Mai departe – am zis – asemuiește firea noastră în privința educației și a lipsei de educație cu următoarea întîmplare: iată mai mulți oameni aflați într-o încăpere subpămînteană, ca într-o peșteră, al cărei drum de intrare dă spre lumină, drum lung față de [lungimea] întregului peșterii. În această încăpere ei se găsesc încă din copilărie, cu picioarele și grumazurile legate, astfel încît trebuie să stea locului și să privească doar înainte, fără să poată să-și rotească capetele din pricina legăturilor. Lumina le vine de sus și de departe, de la un foc aprins înapoia lor, iar între foc și oamenii legați este un drum aflat mai sus, de-a lungul căruia, iată, e zidit un mic perete, așa cum este paravanul scamatorilor, pus dinaintea celor ce privesc, deasupra căruia își arată ei scamatoriile...”

„Văd” – spuse el.

„... mai încearcă să vezi și că, de-a lungul acestui perete, niște oameni poartă felurite obiecte care depășesc în înălțime zidul, mai poartă și statui de oameni, ca și alte făpturi de piatră sau de lemn, lucrate în chipul cel mai divers. Iar dintre cei care le poartă, unii, cum e și firesc, scot sunete, alții păstrează tăcerea.”

„Ciudată imagine și ciudați sînt oamenii legați!”

„Sînt asemănători nouă** – am spus. **Căci crezi că astfel de oameni au văzut, mai întîi, din ei înșiși, cît și din soții lor, altceva decît umbrele care cad, aruncate de foc, pe zidul de dinaintea lor?”

„Cum ar putea vedea altceva – spuse el – dacă întreaga viață sînt siliți să-și țină capetele nemișcate?”

„Dar ce ar putea vedea din obiectele purtate? Oare nu tot același lucru?”

„Bun, și?”

„Iar dacă ei ar fi în stare să stea de vorbă unii cu alții, nu crezi că oamenii noștri ar socoti că, numind aceste umbre, pe care le văd, ei numesc realitatea?”

„Necesar.”

„Și ce-ar face dacă zidul de dinainte al închisorii ar avea un ecou? Cînd vreunul dintre cei ce trec ar emite vreun sunet, crezi că ei ar socoti emisiunea sunetului iscată fiind de altceva, în afara umbrei ce le trece pe dinainte?”

„Pe Zeus – răspunse el – nu cred!”

„În general, deci** – am spus eu – **asemenea oameni nu ar putea lua drept adevăr decît umbrele lucrurilor.”

„E cu totul obligatoriu.”

„Priveşte acum în ce fel ar putea fi dezlegarea lor din lanţuri şi vindecarea de lipsa lor de minte, dacă aşa ceva le-ar sta în fire: atunci cînd vreunul dintre ei s-ar pomeni dezlegat şi silit, deodată, să se ridice, să-şi rotească grumazul, să umble şi să privească spre lumină, făcînd el toate acestea, ar resimţi tot felul de dureri, iar din pricina strălucirii focului n-ar putea privi aceste obiecte, ale căror umbre le văzuse mai înainte. Ce crezi că ar zice dacă cineva i-ar spune că ceea ce văzuse mai înainte erau deşertăciuni, dar că acum se află mai aproape de ceea-ce-este şi că, întors către ceea-ce-este în mai mare măsură, vede mai conform cu adevărul? În plus, dacă, arătîndu-i-l pe fiecare dintre obiectele purtate, l-ar sili, prin întrebări, să răspundă ce anume este lucrul respectiv? Nu crezi că el s-ar putea afla în încurcătură şi că ar putea socoti că cele văzute mai înainte erau mai adevărate decît cele arătate acum?"

„Ba da."

„Iar dacă l-ar sili să privească spre lumina însăşi, nu crezi că l-ar durea ochii şi că ar da fuga îndărăt, întorcîndu-se spre acele lucruri pe care poate să le vadă şi le-ar socoti pe acestea, în fapt, mai sigure decît cele arătate?"

„Chiar aşa!"

„Dar dacă cineva l-ar smulge cu forţa din locuinţa aceasta, ducîndu-l pe un suiş greu şi pieptiş, nedîndu-i drumul pînă ce nu l-ar fi tras la lumina soarelui, oare nu ar suferi şi nu s-ar mînia că e tras? ***Iar cînd ar ieşi la soare, nu i s-ar umple ochii de strălucire, astfel încît nu ar putea vedea nimic din lucrurile socotite acum adevărate?"***

„N-ar putea, cel puţin îndată, să le vadă!" – grăi el.

„Cred că ar avea nevoie de obişnuinţă, dacă ar fi ca el să vadă lumea cea de sus. Iar mai întîi, el ar vedea mai lesne umbrele, după aceea oglindirile oamenilor şi ale celorlalte lucruri, apoi lucrurile însele. *În continuare, i-ar fi mai uşor să privească în timpul nopţii ceea ce e pe cer şi cerul însuşi, privind deci lumina stelelor şi a lunii, mai curînd decît, în timpul zilei, soarele şi lumina sa."*

„Cum de nu!"

„La urmă, el va privi soarele, nu în apă, nici reflexiile sale în vreun loc străin, ci l-ar putea vedea şi contempla, aşa cum este, pe el însuşi, în locul său propriu."

„Necesar."

„După aceasta, ar cugeta în legătură cu soarele, cum că acesta determină anotimpurile şi anii, că el cîrmuieşte totul în lumea vizibilă, fiind cumva răspunzător şi pentru toate imaginile acelea, văzute de ei în peşteră."

„E clar că aici ar ajunge, după ce va fi străbătut toate celelalte etape."

„Ei, şi nu crezi că omul acesta şi-ar aminti de prima sa locuinţă, de înţelepciunea de acolo, ca şi de părtaşii săi la lanţuri, el s-ar socoti pe sine fericit de pe urma schimbării, iar de ceilalţi i-ar fi milă?"

„Cu totul."

„Iar dacă la ei ar exista laude şi cinstiri şi s-ar da răsplată celui mai ager în a vedea umbrele ce trec alături şi care îşi aminteşte cel mai bine cele ce, de obicei, se preced, se succed sau trec laolaltă şi care, în temeiul acestor observaţii, ar putea cel mai bine să prezică ce urmează în viitor să se mai întîmple, ţi se pare oare că omul nostru ar putea să poftească răsplăţile acelea şi să-i invidieze pe cei onoraţi la ei şi aflaţi la putere? Sau ar simţi ce spune Homer, voind nespus mai degrabă argat să fie

pe pămînt la cineva neînsemnat, sărman și fără de stare, consimțind să pață orișice mai degrabă decît să aibă părerile de acolo și să trăiască în acel chip?"

„Așa cred – zise el. Ar voi să pățească orice mai curînd decît să trăiască în acel chip."

„Mai gîndește-te și la următorul aspect: dacă, iarăși, acel om, coborînd, s-ar așeza în același scaun de unde a plecat, oare nu ar avea ochii plini de întunecime, sosind deodată dinspre lumea însorită?"

„Ba da" – zise.

„Iară dacă el ar trebui din nou ca, interpretînd umbrele acelea, să se ia la întrecere cu oamenii ce au rămas totdeauna legați și dacă ar trebui s-o facă chiar în clipa cînd nu vede bine, înainte de a-și obișnui ochii, iar dacă acest timp cerut de reobișnuire nu ar fi cu totul scurt, oare nu ar da el prilej de rîs? Și nu s-ar spune despre el că, după ce s-a urcat, a revenit cu vederea coruptă și că, deci, nici nu merită să încerci a sui? Iar pe cel ce încearcă să-i dezlege și să-i conducă pe drum în sus, în caz că ei ar putea să pună mîinile pe el și să-l ucidă, oare nu l-ar ucide?"

„Ba chiar așa."

PLATON, *Republica*, Cartea a VII a, 514 a - 517 a
(Opere, *V*, București, 1986, p. 312-315*)*

„Privește, acum, [illegible] dezlegarea lor din lanțuri și vindecarea [illegible] lipsa lor de minte, dacă, [illegible] pomeni dezlegat și silit, deodată, să se ridice, să-și întoarcă grumazul, să umble și să privească spre lumină, făcând el toate acestea, [illegible] pricina orbirii [illegible] mai înainte. Ce crezi că ar zice dacă cineva i-ar spune că cele pe care le vedea înainte erau deșertăciuni, dar că acum se află mai aproape de ceea-ce-este [illegible] ceea-ce-este în mai mare măsură, vede mai corect [illegible] dacă, arătându-i pe fiecare [illegible] anume este fiecare? [illegible]"

„Ba da."

„Iar dacă l-ar sili să privească spre lumina însăși, [illegible] le-ar socoti pe acestea, în fapt, mai sigure decât cele arătate?"

„Chiar așa."

„Dar dacă cineva l-ar smulge cu forța din locuința aceasta, ducându-l pe un urcuș greu și pieptiș, [illegible] Iar când ar ieși la soare, nu i s-ar umple ochii de strălucire, astfel încât nu ar putea vedea nimic din lucrurile socotite acum adevărate?"

„N-ar putea, cel puțin dintr-odată, să le vadă" – grăi el.

„Cred că ar avea nevoie de obișnuință, dacă ar fi ca el să vadă lucrurile de sus. Iar mai întâi, el ar vedea mai lesne umbrele, după aceea oglindirile oamenilor și ale celorlalte lucruri, apoi lucrurile însele. În continuare, i-ar fi mai ușor să privească în timpul nopții [illegible] privind deci lumina stelelor și a lunii, mai curând decât [illegible] și lumina sa."

„Cum de nu?"

„La urmă, el ar putea [illegible] în apă, sau reflexiile sale în vreun loc străin, ci l-ar putea vedea și contempla așa cum este, pe el însuși, în locul său propriu."

„Necesar."

„După aceasta, ar cugeta în legătură cu soarele, cum că acesta determină anotimpurile și anii, că el cârmuiește totul în lumea vizibilă, fiind cumva răspunzător și pentru toate imaginile acelea văzute de ei în peșteră."

„E clar că aici ar ajunge, după ce ar fi străbătut toate celelalte etape."

„Ei, și nu crezi că omul acesta și-ar aminti de prima sa locuință, de înțelepciunea de acolo, ca și de părtașii săi în lanțuri, el s-ar socoti pe sine fericit de pe urma schimbării, iar de ceilalți i-ar fi milă?"

„Cu totul."

„Iar dacă la ei ar exista laude și cinstiri și s-ar da răsplată celui mai ager în a vedea umbrele ce trec alături și care își amintește cel mai bine cele ce de obicei se preced, se succed sau trec laolaltă și care, în temeiul acestor observații, ar putea cel mai bine să prezică ce urmează în viitor să se mai întâmple, ți se pare oare că omul nostru ar putea să poftească răsplățile acelea și să-i invidieze pe cei onorați la ei și ajunși în putere? Sau ar simți ce spune Homer, voind mai degrabă argat să fie

I

GENERALITĂŢI în legătură cu *gramatica*

§1. Termenul *gramatică* (< lat. *grammatica* < gr. *grammatiké)* are sensuri variate: „ştiinţă a literelor" sau „arta de a citi şi de a scrie", din punct de vedere etimologic; ştiinţă completă a limbii, cuprinzînd fonetica şi fonologia, lexicologia şi semantica, morfologia şi sintaxa[1] etc; în lucrarea de faţă, *prin gramatică înţelegem ştiinţa care are ca obiect* **flexiunea cuvintelor** *şi* **îmbinarea acestora în unităţi sintactice.** Gramatica pe care o practicăm este de *tip clasic actualizată prin cercetări recente,* astfel încît „sistemul" imaginat să permită o *analiză fără rest* şi *să elimine – în limitele posibilului – inconsecvenţele şi contradicţiile*[2]; cunoştinţele gramaticale sînt organizate în două secţiuni (interdependente şi nu întotdeauna net delimitate una de alta[3]) care corespund la două nivele ale limbii: **morfologia,** care are în vedere *nivelul flexiunii*, aceasta din urmă fiind cerută de necesităţile constituirii unităţilor sintactice; **sintaxa,** în care este vizat *nivelul unităţilor sintactice*, acestea în principiu nepu-tîndu-se constitui în afara flexiunii cuvintelor.

Subliniem faptul că, fiind *taxinomică,* gramatica de faţă – *destinată vorbitorilor de limbă română* – se preocupă în mod special de *clasificarea elementelor de limbă*

---

[1] Vezi în acest sens Al. Graur, S. Stati, Lucia Wald, *Tratat de lingvistică generală,* Bucureşti, 1971 [=TLG], p. 278 sqq.; Jean Dubois, H. Mathée Giacomo, Louis Guespin, Christiane Marcellesi, Jean-Baptiste Marcellesi, Jean-Pierre Mével, *Dictionnaire de linguistique,* Librairie Larousse, Paris, 1994 [=DDL], s.v. *grammaire*; Georges Mounin, *Dictionnaire de la linguistique,* Presses universitaires de France, Paris, 1974, [=MDL], s.v. *grammaire* ş.a.

[2] Sursa acestei aprecieri este Louis Hjelmslev, *Prolégomènes a une théorie du language,* Les éditions de Minuit, Paris, s.a.; „Descrierea trebuie să fie noncontradictorie, exhaustivă şi cît mai simplă. Exigenţa de noncontradicţie domină descrierea exhaustivă, iar exigenţa de descriere exhaustivă o domină pe cea de simplitate" (p. 19).

[3] Pentru acest lucru, precum şi pentru relaţiile dintre gramatică luată global şi alte nivele ale limbii (cum ar fi cel fonologic, cel semantic etc), vezi mai departe clasificarea cuvintelor în părţi de vorbire, tipurile de flexiune, categoria gramaticală a cazului, categoria gramaticală a diatezei ş.a.m.d.

avute în vedere, tinzînd *spre realizarea unor „clase"* **exacte**; atunci cînd, însă, acest țel nu poate fi atins în stadiul actual al cercetărilor – ceea ce se întîmplă de multe ori –, exactitatea *relativă* a „claselor" este motivată prin comentarii. La problemele controversate, se prezintă și se comentează diversele puncte de vedere, astfel încît opinia noastră nu apare ca un *datum*, ci rezultă în mod normal din analiza întreprinsă. Procedînd astfel, cititorul este invitat să judece singur realitățile lingvistice și să interpreteze teoriile gramaticale, prezenta lucrare constituind un stimul în această privință. *Tratatul de gramatică a limbii române* nu este normativ și în consecință nu recomandă *anumite* realizări ale *formelor* și *funcțiilor* în detrimentul altora, „pledoaria" în favoarea a ceea ce s-a impus în limba literară modernă constituind-o mai ales exemplele, care de obicei sînt din literatura frumoasă, cu începere de pe la mijlocul secolului trecut și pînă în zilele noastre, cele mai multe din poezia lui Eminescu[4].

---

[4] În recenzia la volumul de *Morfologie* din 1979 (vezi *nota autorului*), Gabriela Pană Dindelegan ne reproșează – în consens cu *epoca* – faptul că „lipsesc cu desăvîrșire exemplele de limbă *actuală* [sublinierea noastră, C.D.], ultimele, ca dată de apariție, fiind cele din Goga, Blaga, Camil Petrescu..." (SCL, XXXI, 1980, nr. 3, p. 325). Considerăm, însă (chiar dacă prin aceasta continuăm să o nemulțumim pe recenzentă), că – avînd în vedere marea rezistență la timp a morfologiei (vezi §2) și faptul că la *Sintaxă* sînt exemple și din George Bacovia, George Călinescu, Nichita Stănescu, Marin Preda ș.a. – o gramatică în care este vizată *epoca* **modernă** *a limbii române literare* se poate baza pe texte preluate din *marile valori ale literaturii române* **moderne.**

II

MORFOLOGIA

§2. **Morfologia**, ca *secțiune a gramaticii în care se studiază flexiunea cuvintelor* [5], reprezintă partea cea mai stabilă a unei limbi în general și a limbii române în special: „cu extrem de puține și de neînsemnate excepții – afirmă Iorgu Iordan [6] – se poate spune că morfologia românească este identică cu cea latinească". Interpretînd această afirmație, apreciem că limba română moștenește din latină esența morfologiei, și anume, conținutul categoriilor gramaticale (genul, numărul, cazul, comparația, persoana, diateza, modul, timpul), care este întotdeauna latinesc, sistemul de mărci pentru conținutul categorial fiind sau moștenit din latină (aproape toate desinențele substantivale, supletivismul unor forme pronominale și verbale, sufixele unor timpuri ale verbelor etc), sau dezvoltat pe terenul limbii române din elemente care cu abateri nesemnificative sînt de proveniență latină (verbele auxiliare pentru unele moduri și timpuri, adverbele flectiv pentru comparație, conjuncția-flectiv *să* pentru conjunctiv etc). Evoluția de la latină la româna literară modernă, însă, a dus și la apariția anumitor deosebiri în realizarea unor aspecte opozabile de la unele categorii gramaticale. De exemplu, la opoziția cazuală, în latină existau șase „forme", din care – prin dispariția ablativului – româna păstrează numai cinci (nominativul, genitivul, dativul, acuzativul, vocativul); comparativul și superlativul se realizau sintetic în latină (cu sufixele *-ior, -ius* și, respectiv, *-issimus, -issima, -issimum* etc), în timp ce în română acestea sînt – cu extrem de puține excepții – analitice (au în structura lor adverbele-flectiv moștenite din latină *mai, foarte* etc); conjunctivul latinesc avea patru timpuri (prezentul, imperfectul, perfectul, mai mult ca perfectul), față de cel românesc, unde există numai două (prezentul și perfectul) [7] ș.a.m.d.

---

[5] Pentru definirea morfologiei în funcție de *flectiv (cuvîntul* fiind considerat ca o *unitate derivată)*, vezi I. Coteanu și col., *Limba română contemporană*, București, 1974, vol. I, p. 216 sqq.

[6] *Limba română contemporană*, București, ediția a doua, 1956 [= *Iordan, LRC*], p. 245.

[7] Vezi, pentru limba latină, I.I. Bujor, Fr. Chiriac, *Gramatica limbii latine*, ediția a doua, București, 1971, p. 22, 50-51, 97, iar pentru limba română, *infra*, capitolele și paragrafele privitoare la cazul substantivului, comparația adjectivului și timpurile conjunctivului.

Scindarea gramaticii în *morfologie* și *sintaxă* (ca de altfel și distingerea gramaticii luate în întregime de fonetică, lexicologie etc) se explică prin necesitățile *analizei* științifice a fenomenului lingvistic. Ca urmare, prezentarea „izolată" a componentului morfologic al limbii române literare moderne o facem de așa natură încît acest component să poată fi utilizat cu ușurință – alături de componentul sintactic – la *sinteza* pe care specialistul trebuie să o poată realiza în etapa următoare analizei. Practic, aceasta se concretizează în indicarea – după împrejurări – la fiecare clasă de „cuvinte" și „forme" a funcției sintactice (subiect, predicat etc), a funcției de marcă (a categoriei gramaticale, a categoriei negației ori a raportului sintactic) sau a funcției exclusiv stilistice (dativul etic etc).

În altă ordine de idei, în definirea morfologiei am vorbit de **flexiunea** *cuvintelor*, evitînd sintagmele foarte răspîndite „forma cuvintelor" și „modificările formale ale cuvintelor"[8], pentru a înlătura posibilitatea ca prin **forma** *cuvintelor* și **modificările formale** *ale cuvintelor* să se înțeleagă **orice** *aspect al formei cuvintelor* și **orice** *modificare formală a cuvintelor*. De exemplu, un cuvînt ca literarul *de* apare cu formă modificată la vorbitorii care îl pronunță *dă*, precum și la aceia care îl pronunță *di*, dar această modificare de natură fonetică nu interesează la morfologie; nu prezintă interes la morfologie nici modificări ca *pădure* - *păduros*, întrucît prin acestea se obțin cuvinte noi, acest lucru studiindu-se la lexicologie; nici chiar forme ca *lucrează* (din limba română literară modernă) - *lucră* (din unele graiuri dacoromâne) nu constituie obiectul de studiu al morfologiei limbii române literare moderne, ci al morfologiei graiurilor sau al morfologiei istorice a limbii române. Cu alte cuvinte, morfologia limbii române literare moderne se preocupă doar de *flexiunea* cuvintelor (nu și de modificările formale ale cuvintelor de natură fonetică sau lexicală), principial numai *din aspectul literar al limbii române moderne* (la graiuri sau la epocile anterioare ale limbii române literare moderne apelîndu-se sporadic pentru sugerarea evoluției). Adăugăm că *flexiunea cuvintelor* trebuie înțeleasă și pozitiv (în sensul că există la unele cuvinte), dar și negativ (adică alte cuvinte nu au această caracteristică); aceasta pentru că morfologia limbii române literare moderne studiază atît cuvintele flexibile (care au flexiune), cît și cuvintele neflexibile (caracterizate negativ în această privință).

În legătură cu *flexiunea* **cuvintelor**, care este definitorie pentru **morfologie**, mai notăm și faptul că această secțiune a gramaticii vizează aceeași realitate a limbii ca și sintaxa, lexicologia etc; numai că, în timp ce sintaxa cercetează *cuvintele* din punctul de vedere al constituirii unităților sintactice, lexicologia – din punctul de vedere al sensului lor, al originii, al diverselor modalități de formare etc, morfologia abordează

---

[8] *Gramatica limbii române* publicată sub auspiciile Academiei, București, 1963 [=*Gram. Acad.*], vol. I, p. 11. Vezi și Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, București, 1986 [=Avram, *Gram.*], p. 9.

cuvintele din punctul de vedere al flexiunii lor. Flexiunea (fie că se realizează pozitiv, fie că se realizează negativ) este în strînsă legătură cu sensul cuvintelor și cu funcțiile lor sintactice. De exemplu, în afara contextului, care precizează și sensul lexical, și funcția sintactică, o formă flexionară scrisă de tipul *copii* nu poate fi pronunțată în conformitate cu intenția celui care a scris-o, pentru că ea poate aparține unor flexiuni diferite și, deci, și unor cuvinte diferite: în *acești* **copii** *se joacă* (sensul lexical: *băieți și fete pînă la adolescență*; funcția sintactică: *subiect)* avem de-a face cu o formă flexionară oxitonă care se opune formei flexionare nominale *copil*; în *tu* **copii** *o poezie* (sensul lexical: *a transcrie;* funcția sintactică: *predicat)* avem de-a face cu o formă flexionară paroxitonă care se opune formelor flexionare verbale *copiem, copiați* etc. Pentru a indica și terminologic deosebirea morfologiei, care are ca obiect de studiu cuvintele, de alte discipline lingvistice – cum ar fi sintaxa, lexicologia etc – al căror obiect de studiu îl constituie de asemenea cuvintele, morfologia clasică operează o grupare a cuvintelor în *clase semantico-gramaticale*, numite curent *părți de vorbire*.

§3. Gramatica noastră clasică din epoca modernă* indică pentru limba română zece părți de vorbire, și anume, substantivul, articolul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția. Aceste zece

* Considerăm că *prima gramatică românească modernă de tip clasic* este *Gramatica română* publicată de H. Tiktin la Iași în 1892-1893 (pentru ediția a II-a – din 1895 – a acestei gramatici, la care vom face trimiterile, folosim sigla *Tiktin, Gram.*). Această apreciere este motivată, printre altele, și de modul rezolvării problemei de care ne ocupăm aici, și anume, gruparea cuvintelor în părți de vorbire. În această privință, chiar dacă nu a fost primul care să realizeze clasificarea avută în vedere (cele zece părți de vorbire din gramatica lui Tiktin și din aceea a zilelor noastre sînt identificate ca atare și de Samuil Micu în *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Viena, 1780 – vezi ediția îngrijită de M. Zdrenghea, Cluj-Napoca, 1980, p. 21 sqq.). H. Tiktin are meritul deosebit de a fi indicat caracteristicile esențiale ale fiecărei părți de vorbire într-o manieră care se întîlnește și în *Gram. Acad.* Importanța clasificării cuvintelor făcute de H. Tiktin în cele zece părți de vorbire acceptate și astăzi poate fi relevată, pe de o parte, prin raportarea la o lucrare valoroasă, cum este *Gramatica românească* publicată de Ion Eliad la Sibiu în 1828, unde sînt de asemenea zece părți de vorbire, dar una dintre acestea este „partițipia" (vezi ediția îngrijită de Valeria Guțu Romalo, București, 1980, p. 83), iar numeralul este trecut la clasa adjectivului; pe de altă parte, importanța gramaticii lui Tiktin poate fi pusă în evidență prin raportarea la prima gramatică a limbii noastre, *Gramatica românească* a lui Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, Brașov, 1757, unde se vorbește numai de opt părți de vorbire – *numele* (= substantivul, adjectivul, numeralul), *în loc*

de nume (= pronumele, articolul), *graiul* (= verbul), *împărtășirea* (= participiul), *înainte punerea* (= prepoziția), *spregrăirea* (= adverbul), *în mijloc aruncarea* (= interjecția) și *împreunarea* (= conjuncția; vezi ediția îngrijită de N.A. Ursu, București, 1969, p. 30 sqq.); de remarcat este și faptul că aceleași opt părți de vorbire ca la Dimitrie Eustatievici Brașoveanul apar și în a doua jumătate a secolului al XIX-lea într-o lucrare de o incontestabilă valoare, cum este *Gramateca limbei romàne* a lui Timotei Cipariu, București, 1869, p. 169 sqq., unde doar în „note" se spune că la acestea opt „unii gramatici mai adaugă și articlii" *(ibidem)*.

părți de vorbire au fost stabilite de gramatica clasică cu ajutorul criteriului *semantic, morfologic și sintactic*[9]*/funcțional*:

NOTĂ. În recenzia citată în nota 4 – în care orice cititor observă de la primele cuvinte *tonul doctoral* și *intenția de a demola* –, autoarea ne reproșează că în lista bibliografică de la sfîrșitul volumului de *Morfologie* există „numeroase lacune..., fiind omise... articolele privind definiția și delimitarea contextuală a diverselor părți de vorbire" (p. 326). Trecînd peste faptul că în nici o lucrare – fie ea și a recenzentei noastre (vezi nota de text din §6) – nu se epuizează bibliografia[10], întrucît aceasta are legătură cu *tipul demersului* (lingvistică clasică, structurală etc), notăm că la locul din *Morfologie* vizat de recenzentă am arătat cum pot fi *justificate* cele zece părți de vorbire **clasice** cu ajutorul criteriilor care nu puteau fi altele decît tot **clasice**, și anume, criteriul semantic, criteriul morfologic și criteriul sintactic. Cît privește delimitarea contextuală a părților de vorbire, aceasta este făcută de *lingvistica structurală și descriptivistă* prin apelul la *contextul diagnostic* (pentru o privire de ansamblu în această privință, vezi TLG, p. 66 sqq., p. 126 sqq., iar pentru unele detalii, vezi Valeria Guțu Romalo, *Distribuția*, în *Elemente de lingvistică structurală*, București, 1967, p. 38 sqq., mai ales p. 44-46, unde se dau cîteva informații privitoare la contextul diagnostic). În lingvistica românească s-a apelat la contextul diagnostic pentru delimitarea *unor* părți de vorbire în două maniere. I.

[9] Vezi Al. Graur și col., *Introducere în lingvistică*, București, 1972 [=*Graur, Introd.*], p. 172 sqq.; *Gram. Acad.*, I, p. 29 sqq. În unele lucrări se neagă utilitatea criteriului semantic, apreciindu-se că „o clasificare gramaticală nu se poate funda pe criterii semantice sau logice" (Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967 [= SMLRC], p. 66).

[10] Menționăm și faptul că în ultimul timp au apărut lucrări de gramatică în care nu se indică nici o bibliografie – cum este *Gramatică Stilistică Compoziție*, București, 1990, semnată de I. Coteanu [=*Coteanu, Gram. Stil. Comp.*], membru al Academiei Române –, dar avem îndoieli asupra faptului că recenzenta noastră citată mai sus îi va reproșa acest lucru autorului.

Coteanu, de exemplu, identifică patru părți de vorbire cu ajutorul *întrebărilor* (la celelalte șase părți de vorbire folosește alte criterii), la care *răspunsul* nu poate fi decît *o anumită clasă de cuvinte*: cu întrebările *ce este acesta sau aceasta?* și *cine este acesta sau aceasta?* recunoaștem substantivele; cu întrebările *cum este... (substantivul)?*, *care... (substantivul)?*, *cît, cîtă, cîți, cîte... (substantivul)?* obținem adjectivele; cu întrebările „*cît, cîtă, cîți, cîte* puse unui substantiv" (sic!) identificăm numeralele; în sfîrșit, „pentru a vedea dacă un cuvînt este verb, punem întrebarea: *Ce face?* la substantiv sau pronume, iar cînd nu avem această posibilitate, punem întrebarea: *Ce se întîmplă* (*aici, acolo* etc.)?" – vezi *Gramatica de bază a limbii române*, București, 1982 (=*Coteanu, Gram.*), p. 21-23. Cea de a doua manieră de stabilire a părților de vorbire prin apelul la contextul diagnostic poate fi exemplificată cu lucrarea Georgetei Ciompec, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*, București, 1985 (=*Ciompec, Morfosint.*). Contextul diagnostic pentru adverb – arată autoarea la p. 27 – îl constituie verbul, și anume, reflexivul impersonal, „care *nu admite combinarea cu un nominativ subiect*, cum ar fi: *se călătorește, se merge, se pleacă, se stă... se absentează...*etc". Acest context poate fi formulat astfel:

„1) # *(nu) se* vb...# *(nu) se călătorește* **bine (acolo...)**

2) # ... *(nu) se* vb. # **cînd (unde, chiar...)** *(nu) se călătorește*

3) # *(nu) se*... vb. # *(nu) se* **mai (cam, prea...)** *călătorește*" (*idem*, p. 28).

La acestea, pentru deosebirea adverbului de gerunziu, autoarea adaugă un context suplimentar în care este admis gerunziul, dar nu și adverbul, și anume: „# ... *așa (astfel)* # (în care *așa* sau *astfel* sînt determinante ale elementului precedent)" – *idem*, p. 29.

Practicînd o gramatică de tip clasic, nu ne oprim în mod special la contextul diagnostic pentru gruparea cuvintelor în părți de vorbire. În treacăt, am spune, totuși, pe de o parte, că acest criteriu – aplicat la noi deocamdată numai la *unele* părți de vorbire – are nevoie de anumite ameliorări: se poate observa fără nici un efort că utilizarea de către I. Coteanu a aceleiași întrebări *cît, cîtă, cîți, cîte?* pe lîngă substantiv pentru a identifica și adjectivul, și numeralul nu reprezintă un *criteriu convingător* de distingere a adjectivului de numeral; un verb ca *se absentează*, de exemplu, recomandat de Georgeta Ciompec pentru contexte diagnostice „în care este admisă numai ocurența acestei părți de vorbire" – este vorba de adverb –, p. 26, poate apărea și într-o propoziție ca *se absentează multe ore*, fără a putea spune, însă, că *ore* este adverb. Pe de altă parte, sîntem de părere că apelul la contextul diagnostic nu anulează criteriile clasice de clasificare a cuvintelor în părți de vorbire (semantic, morfologic, sintactic), ci am putea spune că prin contextul diagnostic – a cărui esență este înrudită cu a criteriului sintactic/funcțional al gramaticii clasice – *se confirmă* apartenența

unui cuvînt la o parte de vorbire stabilită cu ajutorul „sensului", al „flexiunii" şi al „funcţiei".

§4. Plecînd de la faptul că prin *limbă*, ca sistem de semne, se transmit *informaţii*, care pot fi – la unul şi la acelaşi cuvînt sau la cuvinte diferite – *semantice*, *gramaticale*, *logice* şi *stilistice*, înseamnă că utilizarea criteriului *semantic* pentru clasificarea cuvintelor în părţi de vorbire presupune luarea în consideraţie a *informaţiei semantice*. Informaţia *semantică* transmisă prin cuvinte înseamnă de fapt *sensul cuvintelor*, iar acesta trimite la *noţiune*, cu precizarea că în această privinţă nu există unitate de vederi. *Noţiunea*, ca formă logică, reprezintă reflectarea în mintea omului a esenţialului şi generalului din „realitate", care reflectare este posibilă prin *cuvînt* (vezi *infra*, partea de propoziţie). Referindu-se la cuvintele care reprezintă substantivul, pronumele, adjectivul, numeralul, verbul şi adverbul, unii specialişti [11] apreciază că dintre acestea exprimă noţiuni numai substantivul şi pronumele ca „locţiitor de substantiv" (*art. cit.*, p. 264); cît priveşte adjectivul, numeralul şi verbul, acestea „exprimă note din conţinutul unei noţiuni" *(ibidem)*, iar adverbul „exprimă un element secundar din nota unei noţiuni" *(idem*, p. 265). Generalizînd, în această viziune clasele de cuvinte se stabilesc după cum exprimă *noţiuni* (substantivul şi, ca locţiitor, pronumele), *note ale noţiunii* care reflectă calitatea (adjectivul), cantitatea (numeralul) şi acţiunea (verbul) sau *note ale notei noţiunii* (adverbul), la care se adaugă cuvintele relaţionale (prepoziţia şi conjuncţia) şi cuvintele propoziţii sau fraze (interjecţia – *idem*, p. 262).

Alţi specialişti apreciază că „exprimă şi denumesc noţiuni" cuvintele care reprezintă substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, adverbul şi verbul, alte cuvinte (interjecţia şi unele onomatopee) „exprimă, dar nu denumesc emoţii, senzaţii, manifestări de voinţă şi zgomote" şi, în sfîrşit, prepoziţia, conjuncţia, articolul şi verbul copulativ *a fi* „exprimă raportul dintre noţiuni şi fac legătura dintre cuvinte în propoziţii" (*Graur*, *Introd.*, p. 174; vezi şi TLG, p. 26-28). Potrivit acestei teorii, *sensul lexical* este un alt criteriu de clasificare a cuvintelor în părţi de vorbire: „cuvintele care denumesc obiecte formează clasa substantivului; cuvintele al căror sens exprimă mişcări, stări ale obiectelor formează clasa verbului; cuvintele al căror sens exprimă o cantitate constituie clasa numeralului; cuvintele al căror sens exprimă o calitate, însuşire a obiectelor, intră în clasa adjectivului etc." *(ibidem)*.

Divergenţele de opinii în această privinţă au drept cauză, printre altele, şi vastitatea realităţii avute în vedere (cuvintele „uzuale", substantivele proprii, terminologia ştiinţifică şi tehnică curentă, terminologiile profesionale, elementele

[11] G. Ivănescu, *Gramatica şi logica. I. Structura gîndirii ca factor primar al structurii morfologice a limbii*, AUT, I, 1963, p. 259-267.

lexicale arhaice, regionale, populare, argotice etc însumează cca un milion de unităţi în limba română modernă), care nu se lasă redusă la cîteva clase *omogene*. Altfel spus, opiniile diferite se explică prin tendinţa specialiştilor de a depăşi inconvenientele clasificărilor existente la un moment dat, pentru a ajunge la clase cît mai exacte, idealul – neatins pînă în momentul de faţă – constituindu-l clasele matematic exacte. În legătură cu problema dacă *noţiunea* se exprimă sau *numai prin substantiv şi, ca un înlocuitor al acestuia, prin pronume* (adjectivul, numeralul, verbul, adverbul trimiţînd la note/note ale notei noţiunii), sau *şi prin substantiv, şi prin adjectiv, şi prin pronume, şi prin numeral, şi prin verb, şi prin adverb*, sîntem de părere că *mai convenabilă* este a doua teză, cu nuanţarea că *noţiunea* se exprimă *direct* prin *substantiv, adjectiv, numeral, verb, adverb*, iar *indirect* prin *pronume*, precum şi prin *unele interjecţii* (pentru detalii, vezi aceste părţi de vorbire; vezi şi E. Coşeriu, *Gramática, Semántica, Universales. Estudios de linguistica funcional*, Madrid, 1978, p. 133 sqq., care grupează cuvintele în *lexematice*, dotate cu sens şi lexical, şi categorial (substantivele, adjectivele, verbele, adverbele), *categorematice*, cu sens numai categorial, nu şi lexical (pronumele, unele adverbe) şi *morfematice*, cu sens instrumental (prepoziţiile, conjuncţiile, adverbele de afirmaţie şi de negaţie). Aprecierea pe care am făcut-o mai sus se bazează pe faptul că *frumos*, de exemplu, **nu** *este o notă* din conţinutul unei *anumite* noţiuni (adică a unui *anumit* substantiv), ci o *noţiune de sine* **stătătoare** (= *care place, care are valoare estetică*) ce poate intra în legătură cu o *mulţime* de substantive (**om/oraş, munte** etc *frumos)* sau de verbe (**cîntă/scrie, se poartă** etc *frumos)* – *mutatis mutandis* la fel stau lucrurile şi la numerale şi verbe. Admiţînd că *noţiunea* se fixează (în inteligenţa umană) şi se transmite (în dialogul interuman) prin *cuvînt* şi cunoscînd că *cuvîntul*, ca termen lingvistic, acoperă realităţi privitoare la nivele/ranguri obiective diferite, care realităţi nu pot fi cuprinse într-o **singură** *definiţie* şi numite cu **un singur** *termen*, divizăm (pentru discuţia de faţă; pentru alte subdiviziuni, vezi §116, *passim*) mulţimea cuvintelor în *sintetice* (cu un singur corp fonetic) şi *perifrastice* (cu două sau mai multe corpuri fonetice), fiecare din aceste două categorii necesitînd definiţii aparte, perifrasticele putînd fi individualizate numai prin referire la cele sintetice. Prin *cuvînt* în general, care dintr-un anumit punct de vedere se suprapune peste *cuvîntul sintetic* în special (pentru cuvîntul perifrastic vezi §11, *passim*), înţelegem segmentul fonic principial accentuat, izolabil prin pauze în limbajul natural şi transmiţînd în regulă generală o informaţie semantică, gramaticală (morfologică, sintactică), logică (afirmaţia, negaţia) şi/sau stilistică[12]; mulţimea cuvintelor *sintetice* româneşti din limbajul natural poate fi grupată în funcţie de informaţia semantică (deci ignorînd informaţia gramaticală, logică şi stilistică) în clasele pe care le notăm mai jos. Întrucît şi clasele imaginate de noi după un criteriu de

[12] Vezi în această privinţă şi *Graur, Introd.*, p. 119-120, TLG, p. 226-228, DDL, s.v. *mot*, MDL, s.v. *mot*, ş.a.

bază au o omogenitate relativă, pentru sporirea omogenităţii apelăm la criterii secundare, circumscrise celui de bază, cu ajutorul cărora în cadrul fiecărei clase creăm un număr de subclase.

a) Cuvinte[13] care prin ele înseşi sau, altfel spus, în mod *direct* transmit în contextul dat[14] informaţie semantică. La cuvînt, *informaţia semantică* sau *sensul lexical trimite la noţiune*, un cuvînt din această clasă – numit **cuvînt noţional** – putînd exprima atîtea noţiuni cîte sensuri lexicale are. De exemplu, cuvîntul *om* poate transmite noţiunea de „fiinţă superioară dispunînd de gîndire şi limbaj articulat", de „bărbat", de „soţ" etc; cuvîntul *(a) vedea* poate exprima noţiunea de „a percepe cu ajutorul văzului", de „a cerceta", de „a înţelege" etc; prin cuvîntul *bun* putem indica noţiunea de „înzestrat cu calităţi", de „plăcut", de „priceput" etc. Ontologic, noţiunile reflectă „realităţi" diferite: *om, casă, viaţă* etc trimit la *numele entităţilor*, faţă de Vasile, Dolheşti, Şomuz, ş.a., care sînt *nume ale numelor entităţilor* (vezi §20); *(a) vedea, (a) sta, (a) exista* etc au în vedere acţiunea, starea, existenţa etc considerate în desfăşurare, ca procese; *bun, rău, frumos* etc vizează caracteristici ale entităţilor (*om* **bun**), sau ale „acţiunilor" (*merge* **frumos**); *doi, cinci, zece* etc se referă la cantităţi (**doi** *ori* **cinci** *fac* **zece**) ş.a.m.d.

b) La polul opus cuvintelor noţionale se află **cuvintele nenoţionale**, care nu transmit informaţie semantică (adică nu exprimă noţiuni), ci informaţie gramaticală sau logică (negaţia, afirmaţia). În cadrul acestei clase, putem distinge, pe de o parte, cuvintele care sînt nenoţionale în toate contextele din limbajul natural (*cu, pe, că, sau* etc)[15]; pe de altă parte, există cuvinte care sînt nenoţionale numai în anumite contexte (**lui** *tata*, **am** *citit*, **mă** *gîndesc* etc); în sfîrşit, dacă admitem că informaţia transmisă prin limbă poate fi *numai* semantică, gramaticală şi stilistică, atunci ceea ce arată cuvintele de tipul *acesta, acela, meu, orice* etc în contexte ca *omul* **acesta (acela)**, *prietenul* **meu**, **orice** *problemă* etc – nefiind *noţiune* (şi nici *expresivitate*) – nu poate reprezenta decît un anumit fel de *informaţie gramaticală*, pe care o numim convenţional *de tip determinativ* („apropierea sau depărtarea de vorbitor", „posesia", „cunoaşterea în măsură redusă" etc), diferită de informaţia gramaticală de tip

---

[13] Avem în vedere numai cuvintele *sintetice;* pentru cuvintele *perifrastice* (compuse, locuţiuni, expresii etc), vezi *infra*, §11.

[14] Dacă un „segment fonic" (exemplu, *graţie, mulţumită, lui, am* etc) poate apărea într-un tip de contexte cu sens lexical „propriu", în alt tip de contexte cu sensul lexical „preluat" de la un alt element, iar în alt tip de contexte fără sens lexical, atunci la „segmentul fonic" respectiv putem vorbi de *omonimie* şi ca urmare acel „segment fonic" este încadrat la clasa corespunzătoare (cuvinte noţionale, cuvinte substitute sau cuvinte nenoţionale).

[15] Pentru unele comentarii în această privinţă, vezi capitolul al X-lea, în care ne referim şi la „sensul" prepoziţiei.

categorial (caz, timp, diateză etc) şi de tip raportual (inerenţă, coordonare, subordonare etc)[16].

c) Pentru cea de a treia clasă de cuvinte după criteriul semantic utilizăm termenul de **cuvinte substitute**, întrucît toate elementele lexicale încadrate aici – *indiferent de faptul că dau sau nu şi alte informaţii semantice, gramaticale şi stilistice* – pot ţine locul *în context* unor cuvinte noţionale izolate sau al unor propoziţii, fraze ori texte, ceea ce înseamnă că trimit la informaţia semantică (noţiune, la cuvînt; judecată, şir de judecăţi şi chiar raţionament la propoziţie, frază ori text) doar *indirect*, prin intermediul elementelor substituite. În cadrul acestei clase putem distinge:

α) cuvintele de tipul *el, ea, ei, dînsul* etc, care ar putea fi numite „substitute pure", întrucît în legătură cu „realitatea" la care trimit în contextul dat nu dau decît informaţii categoriale (gen, număr, caz, persoană);

β) la cuvintele de tipul *acesta, acela, (al) meu, orice* etc din contexte ca **acesta** *vine*, **acela** *pleacă* etc (pentru un alt tip de context în care apar aceste cuvinte, vezi mai sus, punctul *b*), informaţiilor gramaticale indicate sub α pentru „realitatea" reflectată de „elementul" substituit li se adaugă şi altele, pe care le considerăm de asemenea gramaticale (vezi şi nota 16), care au în vedere „distanţa" faţă de vorbitor, „apartenenţa", „cunoaşterea în măsură redusă" etc;

γ) unele cuvinte substitute transmit – în afara informaţiilor gramaticale de felul celor indicate sub α – şi informaţii semantice „cantitative" sau de „ordonare" privitoare la „realitatea" avută în vedere de „elementul" substituit: *din cei cinci oameni,* **trei** *îmi sînt cunoscuţi, iar* **al doilea** *mi-e prieten*;

δ) cuvintele substitute de tipul *acolo, aici, unde, cînd, cum* etc transmit – în legătură cu „realitatea" avută în vedere prin „elementul" substituit – numai informaţie semantică (nu şi gramaticală sau stilistică) de loc, timp, mod etc;

ε) cuvintele *a face, a se întîmpla, a se petrece* pot substitui, împreună cu un pronume neutral complement şi/sau subiect, ceea ce se comunică printr-o propoziţie (*citeşte tot timpul* şi **o face** CU PLĂCERE) sau printr-o frază: *X se plimbă, petrece, pierde vremea* şi **asta o face** ZILNIC; *e frig, plouă, lapoviţează* şi **asta se întîmplă/se petrece** ÎN FIECARE TOAMNĂ;

θ) elementele lexicale de tipul *bîz, miau, zvîrr* etc – numite curent cuvinte imitative sau onomatopee – se utilizează cu predilecţie în vorbirea populară şi familiară, unde „ţin locul" mai ales al cuvintelor ce exprimă „acţiunea", în sensul că

---

[16] O altă soluţie – mai puţin convenabilă – ar fi să apreciem că, în contexte de felul celor avute aici în vedere, cuvinte ca *acesta, acela, meu, orice* etc transmit o informaţie *diferită* şi de cea semantică, şi de cea gramaticală, şi de cea stilistică şi, în consecinţă, se constituie într-o clasă de sine stătătoare, alta decît a cuvintelor noţionale, a cuvintelor nenoţionale şi a cuvintelor substitute (pentru denumirea acestui tip de *informaţie*, am putea apela la termenul de „sens gramatical", dacă acesta nu ar fi sinonim cu acela de „informaţie gramaticală").

într-o altă modalitate de exprimare pot fi înlocuite cu acestea; de exemplu, contextul „iar el, **zvîrr** cu o scurtătură în urma noastră..." (I. Creangă, *Opere*, ediția bibliofilă, București, 1972), poate deveni *iar el* **zvîrle** *cu o scurtătură în urma noastră*;

ξ) în sfîrșit, spre deosebire de cuvintele din subclasele α - ε care, în calitate de substitute, trimit principial la *noțiuni* și doar uneori la *judecăți, șiruri de judecăți* sau chiar *raționament*, cuvintele din această subclasă, de tipul *ah, oh, vai* etc, țin întotdeauna locul unor structuri frastice, trimițînd la judecăți, șiruri de judecăți sau texte: „**Ah!** *Ea spuse adevărul*" (M. Eminescu, *Poezii*, ediție bibliofilă, București, 1958, p. 45).

§5. Utilizarea criteriului morfologic – care are în vedere informația gramaticală de tip categorial – pentru gruparea cuvintelor în părți de vorbire necesită unele precizări privitoare la categoriile gramaticale existente în limba română. *Categoriile gramaticale* reprezintă niște *datum*-uri constînd în *expresia lingvistică a unor categorii logice, în sensul raporturilor stabilite de mintea omului între noțiuni, care corespund raporturilor existente în realitate între entități și caracteristicile acestora sau numai între caracteristicile entităților* (vezi și *Iordan, LRC*, p. 238). Din descrierea conceptului de *categorie gramaticală* rezultă că aceasta are un *conținut categorial*, care constă în *raportul stabilit de mintea omului între noțiuni*, și o *formă categorială*, prin care se înțelege *marca raportului respectiv*. *Conținutul categorial* și *forma categorială* trimit la *categorii gramaticale* numai cînd se realizează cel puțin o „opoziție internă", în sensul că la unul și același cuvînt sau la cuvinte diferite cu particularități semantico-gramaticale comune există cel puțin două *aspecte opozabile*: la *scaun-scaune* vorbim de categoria gramaticală a numărului, pentru că există opoziția „aspectului" de singular *scaun-ø* cu „aspectul" de plural *scaune*; la *există* admitem categoria gramaticală a diatezei fiindcă „aspectul" activ al acestui cuvînt (*ø există ø)* se opune „aspectului" pasiv al unui alt cuvînt ca **este** *bătut* **de X** și „aspectului" reflexiv de la un cuvînt ca **se** *spală* ø; la un cuvînt ca *om*, însă, nu putem spune că există categoria gramaticală a persoanei, deoarece acest tip de cuvînt *nu* are „aspecte" opozabile pentru persoană, ceea ce rezultă din faptul că în dialog ocupă întotdeauna poziția a III-a (= obiectul dialogului), verbul-predicat cu care contractează raportul de inerență fiind obligatoriu la persoana a III-a: se poate spune numai *omul merge*, nu și **omul mergi* sau **omul merg*. La un cuvînt ca *el*, însă, care poate substitui pe *om*, există categoria gramaticală a persoanei, întrucît *el* intră în opoziție cu *tu* și *eu*, verbul-predicat cu care acestea contractează raportul de inerență fiind la persoana a III-a și, respectiv, a II-a sau I: *el merge, tu mergi, eu merg*.

În funcție de conținutul categorial și forma categorială, categoriile gramaticale din limba română recunoscute de majoritatea specialiștilor[17] sînt *genul, numărul*,

[17] Pentru ipoteza că *genul* nu este categorie gramaticală, vezi §13; pentru ipoteza că în limba română ar trebui admisă și categoria gramaticală a determinării, vezi capitolul al IV-lea (clasa

cazul, persoana, comparația, diateza, modul și *timpul*. Unele dintre acestea, pe care le numim *specifice*, se întîlnesc la o singură clasă semantico-gramaticală de cuvinte, iar celelalte, pe care le numim *comune*, apar la două sau mai multe clase semantico-gramaticale de cuvinte.

§6. Admițînd că *genul* este o categorie gramaticală, notăm că aceasta are justificare prin excelență la *cuvintele noționale* care indică *„numele" entităților/ numele numelor entităților* (pentru motivele care ne determină să preferăm termenul *entitate* aceluia foarte răspîndit de *obiect*, vezi §13). La aceste cuvinte, mai bine-zis la unele dintre ele, conținutul categoriei gramaticale a genului constă în aceea că entitățile, dacă sînt animate, adică reprezintă „ființe", sînt unele de sex bărbătesc sau masculin *(bărbat, cocoș, vulpoi* etc) și altele de sex femeiesc sau feminin *(femeie, găină, vulpe* etc), iar dacă sînt inanimate, reprezentînd „lucruri", sînt în afara sexului sau neutre *(scaun, creion, război* etc)[18]. În legătură cu această grupare a cuvintelor, notăm, pe de o parte, că nu întotdeauna se poate face distincție clară între clasele indicate mai sus. Un exemplu în acest sens îl constituie plantele *(floare, copac, fag* etc): dacă apreciem că toate entitățile de natură materială se grupează doar în animate sau „ființe" și inanimate sau „lucruri", atunci plantele, care reprezintă o formă de viață, trebuie considerate animate sau ființe, fără a putea spune, însă – în modul de gîndire cu care sîntem obișnuiți –, că unele sînt de sex bărbătesc (masculin) și altele de sex femeiesc (feminin). Pe de altă parte, între *genul natural* al entităților și *genul gramatical* al „numelor" din limba română nu există decît **unele** suprapuneri *(bărbat* este de genul masculin, *femeie* este de genul feminin, *scaun* este de genul neutru etc), fapt explicabil prin aceea că clasificarea *gramaticală* a „numelor" după genul *natural* al entităților vizează, de fapt, faze mai vechi ale limbilor, iar în română genul gramatical al numelor este moștenit din latină, cu unele evoluții pe terenul limbii noastre. Aceasta poate explica de ce sînt considerate ca aparținînd genului gramatical masculin nu numai numele ființelor de sex bărbătesc, care au, deci, și genul natural masculin *(bărbat, cocoș, vulpoi* etc), ci și – prin diverse asociații – unele nume de entități la care în mod firesc nu se poate vorbi de gen natural *(copac, fag, perete* etc), tot la fel cum fac parte din genul gramatical feminin, pe lîngă numele ființelor de sex femeiesc, deci cu genul natural feminin *(femeie, găină, vulpe* etc), și unele nume de entități la care nu există gen natural *(floare, prună, casă* etc). Cît privește neutrele, acestea reprezintă nume de entități neanimate *(scaun, creion, război* etc) și numai în cazuri excepționale cuvinte care trimit la ființe *(animal, mamifer, popor* etc). Notăm și faptul că un număr mai mic

---

articolelor), iar pentru ipoteza că ar trebui admisă și categoria gramaticală a aspectului, vezi capitolul al VIII-lea (clasa verbelor).

[18] Punîndu-se semnul egalității între *genul natural* și *genul gramatical*, la un moment dat s-a vorbit la noi de *substantive de sex bărbătesc, de sex femeiesc* și *asexuate*.

de nume/nume ale numelor, care trimit la ființe, au două genuri, masculinul și femininul (*student/studentă, doctor/doctoriță, vulpe/vulpoi, Ion/Ioana* ș.a.); majoritatea numelor/numelor numelor, însă, au gen unic, sau masculin (*sergent, stejar, munte, Sergiu* etc), sau feminin (*santinelă, floare, vale, Maria* etc), sau neutru (*scaun, pămînt, popor, Bacău* etc).

Dacă apreciem că entitățile animate – la care există gen natural ce motivează genul gramatical al numelor lor – vor fi fiind mai puține decît entitățile neanimate (la care, neexistînd gen natural, nu este motivat decît genul gramatical neutru, masculinul sau femininul fiind aici analogice), atunci putem spune că la majoritatea „numelor" românești genul are caracter „formal" (vezi și §13). Privitor la marca categoriei gramaticale a genului la „nume", subliniem că – făcînd abstracție chiar și de **-uri**[19] – mărci într-o anumită măsură specializate sînt numai pentru masculin și feminin, neutrul indicîndu-se printr-un „amestec" al mărcilor de masculin cu cele de feminin, că o singură marcă indică în principiu toate categoriile gramaticale ale „numelui" respectiv (adică genul, numărul și cazul; pentru „determinare", vezi §27) și că pentru aceste categorii gramaticale de la „nume" mărcile pot fi de naturi diferite (în afara celor suprasegmentale, flective propriu-zise, care sînt **părți** de cuvînt, și **cuvinte-flectiv**). Principalele flective propriu-zise prin care se marchează (și) genul sînt desinențele, care se realizează din punct de vedere fonetic atît pozitiv, cînd vorbim de desinențe concrete (*mam***ă**, *frat***e**, *lucr***u** etc), cît și negativ, cînd vorbim de desinențe abstracte sau zero (*bărbat-ø, om-ø, scaun-ø* etc). La cuvintele-flectiv pentru indicarea – adesea redundantă – (și) a genului la „nume" se încadrează cele de tipul *lui, un, niște* etc în contexte ca **lui** *tata*, **un** *om*, **niște** *scaune* etc. Un loc aparte au segmentele fonice *-a, -le, -lui* etc (din *mam***a**, *frate***le**, *omu***lui** etc), care prin origine sînt cuvinte-flectiv, dar care în stadiul actual al limbii române apar ca flective propriu-zise (pentru vorbitorul nepreocupat de teoria limbii, reprezintă „părți de cuvinte", la fel cu disinențele). Adăugăm aici și pe *u* ce precede pe *-lui* de la o formă ca *om***u***lui*, care, apărînd „în mod capricios" la nume, așa cum se întîmplă cu *-ez, -esc* la verbe, poate fi considerat sufix flexionar, pe *-iță* din *păun***iță**, *-ica* din *Vasil***ica** ș.a., pe care le numim în mod convențional *flective complexe* (vezi „comentariul" din §7, *passim*), precum și pe *-a* din *col***a**, *Tom***a**, *Dolhasc***a** ș.a., pe care – avînd caracteristici și de desinență, și de articol – îl numim de asemenea convențional *flectiv mixt* (vezi „comentariul" din §17, *passim*).

De la cuvintele *noționale* ce indică „nume", categoria gramaticală a genului a fost preluată - cu unele deosebiri în privința conținutului și a formei – și de cuvintele *substitute* ale „numelor" (vezi §4, punctul *c*, subclasele α, β). Astfel, din punctul de vedere al conținutului categorial, la „nume" există genurile gramaticale masculin, feminin și neutru, corespunzînd sexului sau genului natural bărbătesc și femeiesc al animatelor și absenței sexului la inanimate. Substitutele avute în

---

[19] Pentru comentarii, vezi §13, *passim*.

vedere, însă, nu trimit *direct* la entitățile care au gen natural, ci doar *indirect*, la cuvintele prin care sînt numite entitățile, cuvinte ce au gen gramatical concretizat într-un sistem de „forme" pentru gen (vezi imediat mai sus). Întrucît în acest sistem există numai **două** *serii de forme* pentru gen – (una pentru masculin și alta pentru feminin, neutrul rezultînd din „amestecul" acestora) –, este normal ca și cuvintele substitute ale „numelor" și omonimelor lor determinative (vezi §4) să aibă – în afara excepțiilor indiferente la gen – aceleași **două** *serii de forme*, una pentru masculin *(el, acesta, altul* etc) și alta pentru feminin *(ea, aceasta, alta* etc), „amestecul" acestora nefiind posibil. De exemplu, la „nume" – considerînd tipice opozițiile formale *-ø/-i* pentru masculin *(cumnat-ø/cumnați)* și *-ă/-e* pentru feminin *(cumnată/cumnate)* – găsim că neutrul se caracterizează formal prin „amestecul" de asemenea tipic *-ø* al masculinului cu *-e* al femininului *(scaun-ø/scaune)*. La substitute, însă – considerînd și aici tipice formele supletive de masculin *el/ei* și de feminin *ea/ele* –, constatăm că limba nu admite „amestecul" *el/ele*, ceea ce înseamnă că nu există (nici) *forma* pentru genul neutru. La deosebirile formale dintre genul substitutelor și genul „numelor" adăugăm și *tipul de flexiune* (vezi §7), care la „nume" este *sintetică, analitică și mixtă*, în timp ce la substitute considerăm că este convenabil să vorbim de *flexiune supletivă* și *mixtă*.

În limba română, genul mai apare și la *cuvintele noționale* ce exprimă *caracteristici calitative* ale entităților (*om* **bun**, *femeie* **frumoasă** etc), precum și la acelea care exprimă *caracteristici cantitative* sau *de ordonare* a(le) entităților (**doi** *oameni*, **a doua** *femeie* etc), la cuvintele ce indică simultan și *caracteristici calitative* ale entităților, și o *acțiune* privită ca proces sau ca rezultat *(acest volum este* **scris** *de un poet, informație* **difuzată** *prin radio* etc) și chiar la cuvinte nenoționale care transmit doar informație gramaticală categorială sau determinativă (**un** *om*, **o** *femeie*, **acest** *tînăr*, **altă** *fată* etc). La toate aceste cuvinte, la fel ca la substitute și – *mutatis mutandis* – pentru aceleași rațiuni, există numai două genuri, anume, masculinul și femininul (vezi imediat mai sus). Ceea ce deosebește în mod tranșant cuvintele avute aici în vedere de „nume" (și, prin acestea, și de substitute) este faptul că în timp ce la „nume" (indirect și la substitute) genul are și *conținut*, și *formă*, la cuvintele de care ne ocupăm aici genul are numai *formă* (conținutul genului gramatical al „numelor" fiind genul natural sau „sexul entităților", este axiomatic că existența sau inexistența acestuia este posibilă doar la entități, nu și la „caracteristicile" calitative sau cantitative ale acestora și cu atît mai puțin la cuvintele nenoționale). Acest gen în exclusivitate formal al cuvintelor în discuție este marcat prin excelență prin flective propriu-zise *(om bun-ø, femeie frumoasă* etc) sau prin supletivism (**un** *om*, **o** *femeie*, **niște** *oameni; băiatul* **meu**/*fata* **mea** etc).

*
* *

Referindu-ne la categoria gramaticală a *numărului* – posibilă de asemenea la mai multe clase semantico-gramaticale de cuvinte –, notăm că și aici *conținutul* categorial are suport în realitate tot numai la „numele" entităților, întrucît numai acestea pot exista, teoretic, și izolat, cîte una adică *(băiat, carte, ușă, picior* etc) – ceea ce reprezintă singularul –, și în grup, adică mai multe la un loc *(băieți, cărți, uși, picioare* etc), ceea ce reprezintă pluralul. Cît privește *forma* categoriei gramaticale a numărului, aceasta se concretizează la „nume" în principiu în aceleași mărci ca la gen, adică în flectivele propriu-zise reprezentate prin desinențe *(băiat-ø/băieți, carte/cărți* etc), unde într-un anumit sens (vezi mai sus, la gen) putem încadra și pe *-a, -l, -le* etc (din *mama, tatăl, fratele* etc), în sufixul flexionar *-u* din *omul* și mai ales din *omu* (unde *-u* a devenit articolul hotărît enclitic), în morfemul mixt *-a* din *cola* (recipient cu băutură) care se opune lui *cole*, în flectivul complex de tipul *-iță* din *păuniță*, *-ica* din *Vasilica* etc (pentru ultimele două, vezi mai sus, la gen), în cuvintele-flectiv – mărci care de obicei sînt redundante – *un, o, niște* etc (**un** *om*, o *femeie*, **niște** *cărți* etc) și în context (**acest** *ochi*/**acești** *ochi* etc).

Categoria gramaticală a numărului apare și la substitute, unde *conținutul* de singular și plural – preluat de la „nume" – este marcat de obicei prin supletivism *(eu/noi, a* **mea**/*a* **noastră** etc) și doar uneori prin flective propriu-zise *(o sută/două sute, o mie/două mii* etc).

Cu conținutul *categorial* schimbat, indicînd că „autorul" unei „acțiuni" poate fi o entitate izolată, singulară, sau un grup de entități, categoria gramaticală a numărului apare și la cuvintele noționale ce exprimă „acțiunea" considerată ca proces, unde este marcată prin flectivele propriu-zise reprezentate prin desinențe *(cîntai/cîntați, cînt-ø/ cîntăm* etc) și prin sufixe flexionare *(zise-ø/ziseră/zisese-ø/ziseseră* etc) sau prin cuvinte-flectiv (**ai** *cîntat*/**ați** *cîntat*, **voi** *cînta*/**vom** *cînta* etc).

În sfîrșit, la fel cu genul și – schimbînd ceea ce trebuie schimbat – cu aceleași motivări, numărul apare numai ca *formă* (adică fără *conținut* categorial) și: la cuvintele noționale ce exprimă „caracteristici" ale entităților, fiind marcat prin flective propriu-zise, concretizate de obicei în desinențele ce indică și genul *(carte bună/cărți bune, zece oameni/zeč-ø de oameni* etc), în „segmentele fonice" (vezi mai sus) *-a, -le, -l, -i* etc *(buna carte/bunele cărți, bunul om/bunii oameni* etc) și în sufixul flexionar *-u* (*bunul om* etc); la cuvintele nenoționale ce transmit informație gramaticală de tip determinativ (**acel** *om*/**acei** *oameni* etc) și la unele cuvinte nenoționale ce transmit informație gramaticală de tip categorial (**un** *om*/**o** *femeie*, **niște** *oameni/femei* etc), unde este marcat principial prin supletivism.

*
* *

La categoria gramaticală a *cazului, conținutul* categorial constă în raporturile stabilite de mintea omului între noțiunile ce trimit la entități sau între noțiunile ce trimit la entități și cele ce trimit la caracteristicile acestora (acțiunea, calitatea, cantitatea). Gramaticile românești apreciază că în limba noastră aceste raporturi se pot reda prin cinci cazuri (nominativul, genitivul, dativul, acuzativul și vocativul)[20], fiecare dintre acestea folosindu-se la „nume" cu o frecvență mai mare pentru un anumit raport sintactic[21]. Avînd în vedere acest lucru, spunem că nominativul este *mai ales*[22], dar nu exclusiv, cazul subiectului, care intră în raport de inerență cu predicatul (**fata** CÎNTĂ *frumos)*, genitivul *mai ales*, dar nu exclusiv, al subordonării atributive (**vocea** FETEI *este cristalină)*, dativul *mai ales*, dar nu exclusiv, al subordonării completive indirecte (**fetei îi** *place muzica)*, acuzativul *mai ales*, dar nu exclusiv, al subordonării completive directe (**pe fată** *a premiat-o)*, iar vocativul este prin excelență în afara funcțiilor sintactice, contractînd raportul de incidență *(nu știu,* **fată**, *această melodie)*. *Forma* categoriei gramaticale a cazului la „nume" o constituie, pe de o parte, aceleași flective ca și la gen și număr, reprezentate prin: desinențe *(această fată cîntă, vocea acestei fete este* frumoasă etc), aici putînd încadra, dintr-un anumit punct de vedere, și pe *-a, -l, -lui* etc *(fat***a** *cîntă, băiatu***l** *ascultă* etc); sufixul flexionar *-u* din *om***ul**, devenit articol hotărît enclitic în limba vorbită (*om***u**); flectivul mixt *-a* din *nirvan***a** în opoziție cu *nirvanei*, și *-á* din *agorá*: flectivul complex de tipul *-iță* din *păun***iță**, *-ica* din *Vasil***ica** (vezi mai sus, la gen și număr), la care adăugăm pe *-ăi* din *bunic***ăi**, *Dolhasc***ăi** etc; cuvintele-flectiv de tipul *un, o, niște, pe* etc (**o** *fată cîntă*, **pe** *băiat îl ascult* etc); contextul, înțeles ca orice element exterior „numelui" care conduce la identificarea funcției și indirect a cazului (compară **casa** ESTE *frumoasă* cu **casa** AM VÎNDUT-*o* etc). Pe de altă parte, *cazul* la „nume" are și două mărci proprii: accentul în context obligatoriu la vocativ *(ajută-l,* **om** *bun, pe cel năpăstuit)*; prepoziția, care

[20] Pentru ideea că în limba română există și un al șaselea caz, vezi capitolul despre substantiv.

[21] Despre cazurile limbii române nu se mai poate spune că sînt *specializate*, ca în limba latină, ci o singură „formă" cazuală poate contracta raporturi sintactice diferite (care generează funcții sintactice diferite). Admițînd că în română există șase raporturi sintactice (de inerență, de coordonare, de subordonare, mixt, explicativ și de incidență – vezi capitolul respectiv), constatăm că acuzativul, de exemplu, poate contracta raportul de inerență (**din aceștia** *mai există)*, de coordonare (*vorbește* **cu prietenii și cu dușmanii**), de subordonare (*scrie* **cu creionul**) etc.

[22] Pentru detalii privitoare la funcțiile cazurilor, vezi părțile de vorbire la care există această categorie gramaticală (substantivul, pronumele etc).

poate marca acuzativul (*X merge* **pe** STRADĂ), genitivul (*Y locuiește* **în fața** PARCULUI) și dativul (*a cîștigat,* **contrar** AȘTEPTĂRILOR).

Avînd *conținutul* transmis de la „nume", categoria gramaticală a cazului – marcată principial prin supletivism – apare și la cuvinte-substitut și omonimele lor determinative ca *eu, îmi, mă, tu, acesta* etc. La cuvintele-substitut de tipul *doi, două, trei, al patrulea* etc, *conținutul* cazului este de asemenea preluat de la „nume", deosebirea față de substitutele anterioare vizînd *forma*: aici, uneori cazul poate fi marcat și numai prin flective propriu-zise, mai exact, prin desinențe, cum se întîmplă cu nominativul din *doi discută, ele sînt două* etc; cel mai frecvent, însă, cazul acestor substitute este marcat prin anumite cuvinte-flectiv, și anume, prin prepoziții și articole *(l-am văzut* **pe** *al doilea,* **celor** *patru le place poezia* etc).

Cazul apare și la cuvinte ce nu trimit la entități, dar – schimbînd ceea ce trebuie schimbat, în același sens cu genul și numărul – nu are justificare în planul *conținutului,* ci numai în planul *formei.* În această situație se află cuvintele noționale ce exprimă „caracteristici" calitative și cantitative sau de ordonare, unde marca pentru caz este solidară cu aceea pentru gen și număr *(carte bună, două poezii,* **a** *treia bancă* etc), precum și unele cuvinte nenoționale ce transmit informație gramaticală determinativă, la care forma de caz este justificată de necesitățile de acord (compară *această casă* cu *acestei case* etc), sau informație gramaticală categorială, la care cazul este marcat prin supletivism *(o/unei, niște* etc) [23].

*

* *

Cu toate că despre categoria gramaticală *a persoanei* se vorbește de obicei numai la cuvintele substitute de tipul *eu, tu, el, dumneata, dumnealui* etc și la cuvintele noționale ce exprimă „acțiunea" considerată ca proces *(cînt, vorbești, merge* etc), totuși, *conținutul* acestei categorii gramaticale poate fi explicat numai prin apelul la cuvintele noționale ce indică „numele" entităților. Aceasta întrucît conținutul categoriei gramaticale de persoană îl constituie faptul că entitățile sînt grupate în mintea omului nu numai în funcție de sex și de număr, ci și după participarea lor la dialog: unele entități – numite convențional persoane *reale* – pot reprezenta persoana *gramaticală a vorbitorului* (poziția I), care în limba română din zilele noastre se poate exprima doar prin *eu* și, într-un anumit sens – pentru care vezi §40 – prin *noi* (în limba română din epoci anterioare, pentru persoana gramaticală a vorbitorului mai exista și *domnia mea* și chiar *domnia noastră);* alte entități-persoane *reale* reprezintă persoana

[23] Nu am menționat aici și cuvintele eterogene ce exprimă simultan și o caracteristică calitativă, și o acțiune considerată ca proces (din contexte de tipul *cartea este* **citită** *de X),* pentru că la acestea nu apare opoziția cazuală, ele aflîndu-se în principiu în nominativ.

gramaticală a interlocutorului (poziția a II-a), pentru care se utilizează cuvintele *tu, dumneata*, la care pot fi adăugate *voi, dumneavoastră* etc; în sfîrșit, alte entități-persoane *reale* reprezintă persoana *gramaticală* obiect al dialogului (poziția a III-a), pentru care limba română dispune de cuvintele noționale reprezentate prin „nume" (*tată, mamă, frate, soră, casă, carte* etc), precum și de cuvintele substitute de tipul *el, ea, acesta, acela, unul, altul, doi, trei, al patrulea* etc. Cuvintele prin care se indică participarea la dialog a entităților nu se comportă toate la fel. Ne referim, pe de o parte, la faptul că unele dintre ele, constituite în *anumite* clase, admit opoziția de persoană gramaticală, în sensul că lui *eu*, ca persoană gramaticală care trimite la vorbitor, i se poate opune persoana gramaticală *tu*, care trimite la interlocutor, și persoana gramaticală *el*, care substituie numele entității despre care se vorbește etc; celelalte cuvinte care interesează aici, însă, reprezentînd *alte* clase, nu admit opoziția de persoană gramaticală (de exemplu, cuvintele ce indică numele entităților – *mamă, tată, frate, casă, gînd* etc –, precum și unele dintre acelea ce substituie „numele" – *acesta, acela, celălalt, unul, altul, doi, al treilea* etc – se pot înlocui doar unele cu altele în cadrul aceleiași poziții în dialog (poziția a III-a, a obiectului dialogului), nu și cu cuvintele pentru alte poziții în dialog, adică cu *eu* indicînd vorbitorul și cu *tu* indicînd interlocutorul. Pe de altă parte, în combinații cu cuvinte ce exprimă acțiunea considerată ca proces, de tipul *eu cînt, tu cînți, el cîntă, acesta cîntă, al doilea cîntă* etc, numai unele pot fi înlocuite cu „nume" în contexte reperate (**el** – eventual **acesta, al doilea** etc – *cîntă* = **omul** *cîntă*), la celelalte înlocuirea cu „nume" ale entităților avînd ca rezultat contexte nereperate: **eu** *cînt* ≠ ***omul** *cînt*, **tu** *cînți* ≠ ***omul** *cînți* etc. Cele spuse mai sus ne dau dreptul să apreciem că *eu, tu* nu sînt, de fapt, substitute pentru *omul* sau oricare alt „nume" de entitate, ci **eu** *reprezintă* **„numele"** *vorbitorului* și **tu „numele" interlocutorului** (aici încadrîndu-se, cu anumite „adaosuri determinative", și *mata, dumneata* etc). Dacă, însă, ne plasăm pe poziția clasică, potrivit căreia – indiferent de motivație – *eu, tu* sînt admise ca substitute, atunci trebuie să spunem că despre categoria gramaticală a persoanei, marcată prin supletivism, se poate vorbi numai la acele cuvinte-substitut avute aici în vedere care dispun de opoziții interne (concretizate în aspecte opozabile), adică la *eu/tu, mata, dumneata/el, dumnealui* etc și – cu precizarea că sînt plurale inclusive – la *noi/voi, dumneavoastră/ei, dumnealor* etc. Cît privește celelalte cuvinte în discuție, adică substitute ca *acesta, acela, unul, altul, al doilea* etc și toate „numele" (*tată, mamă, frate, soră, casă, gînd* etc), acestea putem spune că **indică** *o persoană, întotdeauna a treia*, *dar* **nu au** *categoria gramaticală a persoanei, care presupune cel puțin două „aspecte opozabile"*.

Categoria gramaticală a persoanei mai apare – ca rezultat al unui împrumut motivat de necesitățile de acord – și la cuvintele ce exprimă „acțiunea" considerată ca proces. Împrumutul la care ne-am referit explică schimbările suferite de această categorie gramaticală, *conținutul* persoanei însemnînd (nu că acțiunea ca proces ocupă

vreo poziţie în dialog), ci că „autorul acţiunii" poate fi persoana gramaticală a vorbitorului (**eu** *cînt)*, persoana gramaticală a interlocutorului (**tu** *cînţi)* sau persoana gramaticală care constituie obiectul dialogului (**oamenii/ei, altul, al doilea** etc *cîntă)*. Schimbările afectează şi domeniul *formei*, mărcile categoriei gramaticale de persoană la cuvintele ce exprimă „acţiunea" considerată ca proces fiind prin excelenţă sau flectivele propriu-zise reprezentate prin desinenţe *(cînt-ø, cînţi, cînt*ă etc), sau – uneori redundant – diverse cuvinte-flectiv (**ai** *mers*, **vom** *merge*, **mă** *gîndesc* etc).

*

* *

Categoria gramaticală *a comparaţiei* (numită uneori şi *a intensităţii*[24]) se întîlneşte la cuvintele care exprimă caracteristici prin excelenţă calitative şi uneori cantitative ale entităţilor sau caracteristici ale caracteristicilor entităţilor (pe acestea din urmă, pentru comoditatea exprimării le vom considera caracteristici ale „acţiunilor"). *Conţinutul* acestei categorii gramaticale constă, în principiu, în intensitatea (măsura) în care se află fie o caracteristică la o singură entitate ori „acţiune" în circumstanţe diferite sau la entităţi ori „acţiuni" diferite indiferent de circumstanţe, fie două (eventual chiar mai multe) caracteristici la o singură entitate, de obicei în aceleaşi circumstanţe, iar uneori în circumstanţe diferite. Este vorba de faptul că o „caracteristică" poate apărea cu o intensitate pe care – prin comparaţie cu celelalte posibile – o considerăm cu intensitate „*obişnuită*", neatrăgînd, adică, atenţia prin diminuare sau augmentare. Pentru această intensitate pe care o numim *zero* se utilizează prin tradiţie termenul de *grad pozitiv (om* **bun**, *femeie* **inteligentă**, *scrie* **bine**, *locuieşte* **aproape** etc). *O caracteristică* poate apărea, însă – la o singură entitate sau „acţiune" în circumstanţe diferite ori la entităţi sau „acţiuni" diferite indiferent de circumstanţe – cu o intensitate *mai mare* decît cea „obişnuită" (*acest om este astăzi* **mai bun** *decît ieri, scrie* **mai bine** *decît vorbeşte* etc), *mai mică (acest om este astăzi* **mai puţin** *bun decît ieri, scrie* **mai puţin bine** *decît vorbeşte* etc) sau *egală (acest om este astăzi* **la fel de bun** *ca ieri, scrie* **tot aşa de bine** *cum vorbeşte* etc); *două (eventual mai multe) caracteristici* se pot afla cu aceeaşi intensitate la o singură entitate sau „acţiune", de obicei în aceleaşi circumstanţe [*el este* **tot atît de bun** *cît şi de drept (şi de amabil), el vorbeşte* **tot atît de mult** *cît şi de frumos (şi de atractiv)*], iar uneori în circumstanţe diferite *(el este astăzi* **la fel de tolerant** *cît de intolerant era ieri, el vede azi* **la fel de rău** *cît de bine vedea altădată);* în toate aceste situaţii se vorbeşte de *gradul comparativ*. În sfîrşit, o caracteristică mai poate apărea şi cu o intensitate superioară – gradul fiind numit *superlativ* –, fie prin compararea cu alte entităţi sau acţiuni (*el este* **cel mai bun** DINTRE TOŢI, *ea vorbeşte* **cel mai bine** DIN

[24] Vezi, de exemplu, SMLRC, p. 112; Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1978 [=*Iordan-Robu, LRC*], p. 341 sqq., ş.a.

CEI PREZENȚI etc), fie fără comparare evidentă *(el este* **foarte bun**, *el scrie* **extraordinar de bine** etc). Raportînd, din punctul de vedere al *formei*, pozitivul la comparativ și superlativ, găsim că marca acestor grade este concretă la comparativ și superlativ, unde este reprezentată de obicei prin cuvinte-flectiv *(mai, tot așa de, mai puțin, extraordinar de* etc) pentru unele excepții, vezi comentariul din §7, precum și §35, §36), și abstractă, adică *zero*, la pozitiv.

*

* *

Conținutul categoriei gramaticale a *diatezei* – întîlnită exclusiv la cuvintele care exprimă „acțiunea" considerată ca proces – îl constituie raporturile gramaticale care se pot crea între aceste cuvinte cu funcția de *predicat*, a căror existență este obligatorie, *un nume-subiect*, care apare la majoritatea verbelor-predicat și un nume- *complement/circumstanțial*, care se întîlnește de asemenea la majoritatea verbelor-predicat. Între acești termeni pot apărea următoarele cinci raporturi sintactice, date de *atitudinea* numelui-subiect față de „acțiune" sau de *inexistența* numelui-subiect: *raportul activ*, cînd *numele-subiect este activ*, executînd acțiunea, care poate rămîne în sfera acestuia (exemplu, **omul** *există*) sau poate trece asupra complementului direct (exemplu, *el* **vede** LUMEA); *raportul pasiv*, cînd *numele-subiect este pasiv*, suferind acțiunea pe care o execută complementul de agent (exemplu, *copilul* **este bătut** DE MAMA); *raportul reflexiv*, cînd *persoana reală care execută acțiunea ca nume-subiect este aceeași cu persoana reală care suferă acțiunea ca pronume reflexiv - „complement direct" de tip special* (exemplu, *el* SE **spală**); *raportul reciproc*, cînd – la cazul tip – *fiecare persoană reală din cadrul numelui-subiect la plural este în același timp și activă, executînd acțiunea pe care o suferă altcineva, și pasivă, suferind acțiunea executată de elementul pe care imediat mai sus l-am considerat activ* (*lupii* SE **bat**); în sfîrșit, raportul impersonal (eventual *zero)*, cînd din cele trei elemente posibile la raportul exprimat de diateză nu există decît unul, și anume, acela care exprimă „acțiunea" considerată ca proces cu funcție sintactică de predicat, iar celelalte elemente (numele-subiect și numele-complement/circumstanțial) – întrucît nu există în realitate – sînt admise ca *zero* prin analogie cu celelalte raporturi (*afară* SE **întunecă**).

Mărcile (adică *forma)* categoriei gramaticale a diatezei, identificate prin compararea structurilor ce indică cele cinci raporturi prezentate mai sus, pot fi sau *concrete*, realizate prin diverse cuvinte-flectiv, uneori combinate cu abstractul *zero* (*este* și *de mama* din *copilul* **este** *bătut* **de mama**, *se... ø* din *el* **se** *spală* **ø** etc), sau, prin comparație cu acestea, *abstracte*, adică *zero* atît antepus, cît și postpus cuvîntului ce exprimă acțiunea ca proces, **ø** *merge* **ø**).

NOTĂ. În recenzia la care trimitem în nota 4 (vezi și *nota* din §3), Gabriela Pană Dindelegan își manifestă nemulțumirea pentru felul în care am rezolvat

problema diatezelor: „Diateza reflexivă, care – în interpretarea autorului – corespunde reflexivului obiectiv, este limitată la verbele cu pronume reflexiv în acuzativ (p. 246). Reflexivul obiectiv cu dativul este subordonat, în mod surprinzător, activului (p. 246-247). Diateza reciprocă, avînd elemente de definiție comune cu cea reflexivă, se exemplifică, însă, atît cu reflexive în acuzativ, cît și cu reflexive în dativ (exemple, *a se bate, a-și da bună ziua,* p. 248)" – p. 329. Acest pasaj reprezintă – după părerea noastră – o mostră de atitudine neobișnuită în știință, constînd în aceea că *Gabriela Pană Dindelegan evită să se pronunțe asupra* **principiului**, *dar combate* **manifestarea** *acestuia.* Ne referim la faptul că, preocupîndu-ne pe larg de categoria gramaticală a diatezei (GEM, p. 237-257), am subliniat că „pentru recunoașterea unei diateze..., nu putem absolutiza nici criteriul *formei* (= marca), nici criteriul *conținutului* (=raportul), ci... *trebuie să plecăm de la raportul gramatical și să căutăm marca acestuia*" (p. 242, *passim).* Urmînd acest principiu și la identificarea diatezei reflexive, am arătat că raportul gramatical reflexiv înseamnă că „persoana reală participantă la acțiune este în același timp și activă, săvîrșind acțiunea în calitate de subiect, și pasivă, suferind acțiunea în calitate de «obiect»" – GEM, p. 248 –, prin «obiect» înțelegînd aici *un complement direct de tip special* (GEM, p. 240-241), care se constituie în marcă a raportului gramatical reflexiv. Admițînd cele spuse mai sus, este logic și că la diateza reflexivă se încadrează numai ceea ce este cunoscut sub numele de „reflexiv obiectiv cu acuzativul" din contexte ca *el* **se spală**, și că „reflexivul obiectiv cu dativul" din contexte ca *el* **și-a amintit** *ceva* nu poate fi încadrat la diateza reflexivă, întrucît reflexivul *și-* nu are nimic de-a face cu complementul direct (lucru cu care credem că este de acord și Gabriela Pană Dindelegan) și, în consecință, nu este posibil raportul gramatical reflexiv (raportul evident activ din *el* **și-a amintit** *ceva* justifică încadrarea firească – nu „surprinzătoare" cum spune recenzenta noastră – la diateza activă).

În legătură cu diateza reciprocă, Gabriela Pană Dindelegan face afirmația ambiguă că aceasta are „elemente de definiție comune cu diateza reflexivă". Fiind totuși de acord cu recenzenta noastră în această privință, adăugăm doar că „elemente de definiție comune", și anume, *raportul* gramatical și *marca* acestuia, au nu numai diateza reciprocă și cea reflexivă, ci *toate* diatezele limbii române. Ca urmare, ceea ce deosebește o diateză de alta nu trebuie căutat în aceste „elemente de definiție *comune*", ci în cele *deosebitoare,* mai exact sau în **atitudinea** *numelui-subiect existent, care contractează raportul gramatical de inerență cu verbul-predicat, atitudine concretizată în anumite forme lingvistice*, sau în **inexistența** *numelui subiect, și aceasta concretizată în anumite forme lingvistice.* Această „atitudine" și „inexistență", precum și „formelor lingvistice" sînt clar indicate de noi în

GEM, p. 248 (pagină citată, de altfel, de Gabriela Pană Dindelegan!), unde arătăm că la diateza reflexivă raportul constă în aceea că – repetăm – *„persoana reală participantă la acțiune* este în același timp și activă, *săvîrșind acțiunea în calitate de subiect*, și pasivă, *suferind acțiunea în calitate de «obiect»*, acest raport fiind marcat prin formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv", față de diateza reciprocă, la care raportul gramatical consistă în faptul că **„fiecare** *persoană reală participantă la acțiune* este simultan și activă, *săvîrșind acțiunea pe care o suferă* **altcineva**, și pasivă, *suferind acțiunea săvîrșită de* **altcineva**, acest raport fiind marcat prin formele neaccentuate de acuzativ sau de dativ ale pronumelui reflexiv". Cu alte cuvinte, ceea ce Gabriela Pană Dindelegan – *evitînd* **principiul** *că fiecare diateză se caracterizează printr-un* **anumit** *raport căruia îi corespunde o* **anumită** *formă* și *punînd în față* **manifestarea** *acestuia* ÎNTR-O ANUME VIZIUNE – **ține să prezinte** *ca o contradicție în concepția noastră asupra diatezei* **este în realitate o dovadă de aplicare consecventă a principiului** *la toate diatezele*, indiferent de opinia dominantă existentă la data cînd am formulat teza respectivă (într-un studiu publicat în 1965 și reluat în GEM). Așadar, **dacă dorea numaidecît** *să combată modul în care am rezolvat* **noi** *problema diatezei*, **Gabriela Pană Dindelegan** *trebuia să demonstreze că la recunoașterea diatezei, în general*, **nu este necesar** *să se pornească de la raportul gramatical pentru care* există o marcă, iar la recunoașterea, în special, a diatezelor reflexivă și reciprocă *nu este nevoie să existe raportul gramatical reflexiv posibil numai cu acuzativul pronumelui reflexiv și, respectiv, raportul gramatical reciproc, cu pronumele reflexiv atît în acuzativ, cît și în dativ* (schimbînd ceea ce trebuie schimbat, același lucru este valabil și la celelalte diateze). Dacă nu a făcut această demonstrație – *și nu a făcut-o!* –, Gabriela Pană Dindelegan nu a realizat decît un act nu prea frumos, într-o recenzie, și anume, *a denigrat, fără motivare științifică, o opinie care dintr-un motiv sau altul* **de ordin personal** *nu-i convenea*.

Această modalitate de a pune problema se întîlnește de altfel la tot pasul în recenzia pe care ne-a făcut-o Gabriela Pană Dindelegan. Pentru a ilustra această afirmație, luăm la întîmplare un alt reproș al recenzentei noastre: „Lipsa de preocupare pentru implicațiile fonetico-fonologice ale morfologiei explică, în această carte, și ignorarea uneia din problemele importante în morfologia românească: alternanțele" (p. 327). Pentru a arăta *falsitatea* acestei afirmații, să lăsăm să vorbească faptele: în GEM, la p. 31, unde se vorbește în general despre mărcile categoriilor gramaticale, există o jumătate de pagină privitoare la alternanțele fonetice din radical și din sufixe; la p. 42 (citată – greșit – în altă ordine de idei de Gabriela Pană Dindelegan) este o altă jumătate de pagină în legătură cu alternanțele

fonetice din radicalul substantivului, prin care se marchează categoriile gramaticale de la această parte de vorbire; la p. 237 se găsește o altă jumătate de pagină în care este vorba de alternanța fonetică în calitate de marcă principală sau secundară pentru categoriile gramaticale de persoană și număr de la verb ș.a.m.d. Nepotrivirea flagrantă dintre afirmația recenzentei și realitate se poate explica după părerea noastră sau prin aceea că *Gabriela Pană Dindelegan a scris recenzia asupra lucrării noastre în urma unei* **lecturi parțiale,** *eventual doar a unei* **foiletări,** sau prin faptul că și-a **planificat** *să ponegrească lucrarea noastră cu orice preț.* Că așa stau lucrurile rezultă și din următoarea afirmație a Gabrielei Pană Dindelegan din aceeași recenzie: „Alte interpretări, dimpotrivă, abandonează soluția grafică, întemeindu-se pe o analiză fonetică și fonologică prealabilă (vezi, de exemplu, prezența desinenței -*ø* la pluralele substantivelor *porunci, dungi, urechi, pitulici, mingi, vlădici*, p. 42, sau la persoana a II-a a prezentului verbelor *urci, mergi*, p. 34 [!]. Soluția de segmentare a acestor forme, ca și a cuvintelor sg. *război*/pl. *războai-e* (p. 45), 3 sg. prezent *tai-e* (p. 383) a fost sugerată autorului de lucrări anterioare (cf. Andrei Avram, în SCL (1969), 4 și 5, și Ana Belchiță, *ibid.*, 4), necitate, însă...” (p. 327). În loc de comentarii, notăm doar că *„analiza fonetică și fonologică prealabilă” menționată de recenzenta noastră* **am făcut-o într-un studiu publicat în 1963**, *de unde am trecut-o și în GEM*, **deci cu șase ani înainte de studiile din 1969 la care trimite Gabriela Pană Dindelegan** (vezi *Cîteva observații în legătură cu desinența substantivului*, SCȘt, XIV, 1963, fasc. 1, p. 134-135 – citat în nota 13 din GEM –, unde arătăm că „Paula Diaconescu... consideră că la acest tip de substantive există aceeași opoziție *-ă -i* ca și la *făptură-făpturi*... Credem, totuși, că structura morfologică a substantivului plural *porunci* nu este *porunc-i*, ci *porunci-ø*, întrucît *c+i*, semne grafice, notează un singur sunet”; vezi și nota 63, unde ne referim în același sens la *ureche/urechi, zeghe/zeghi, pitulice/pitulici, minge/mingi;* vezi și p. 135 pentru *război-ø/războai-e* etc. Aceasta înseamnă, pe de o parte, că lucrări care nu apăruseră încă nu puteau să-mi «sugereze» soluția de segmentare a cuvintelor de tipul *porunci*, iar pe de altă parte, că nu aveam cum să citez lucrări care urmau să fie publicate abia peste șase ani.

Așadar, scriindu-și recenzia, Gabriela Pană Dindelegan a citit doar parțial volumul recenzat (dovadă „constatarea” – *neadevărată*, vezi mai sus – că în GEM ar fi ignorate alternanțele fonetice), nu s-a informat înainte de a face unele aprecieri (avem în vedere *acuzația* că la cuvinte de tipul *porunci* soluția de segmentare ne-a fost „sugerată” de studii care au apărut... peste șase ani – vezi mai sus), nu a urmărit demonstrațiile din lucrarea recenzată, pe care le „combate” cu afirmații de nimic susținute (vezi mai sus discuția de

la diateză) etc. Dacă adăugăm că Gabriela Pană Dindelegan – într-o *tonalitate* departe de „neutralitatea" necesară la scrierea unei recenzii! – ne mai reproşează şi alte lucruri „surprinzătoare", cum ar fi faptul că în bibliografia lucrării noastre, care este de tip *clasic*, nu apar articole privind definiţia şi delimitarea *contextuală* a diverselor părţi de vorbire (vezi *nota* din §3), că pentru exemplificare am apelat la opera lui Mihai Eminescu, Octavian Goga, Lucian Blaga, Camil Petrescu ş.a., evitînd limba *actuală* (recenzia este publicată în 1980!) etc, atunci credem că nu ne îndepărtăm de adevăr apreciind că ceea ce a publicat Gabriela Pană Dindelegan la rubrica „recenzii" reprezintă mai curînd *o diatribă*, la care nu ne vom mai referi în continuare.

*
* *

Prin *conţinutul* categoriei gramaticale a *modului* – care apare de asemenea numai la cuvintele ce exprimă acţiunea ca proces – înţelegem *felul în care vorbitorul consideră acţiunea din punctul de vedere al îndeplinirii ei în realitate*. Acest *conţinut categorial* arată că – spre deosebire de toate celelalte categorii gramaticale, al căror conţinut are caracter *obiectiv, nedepinzînd de punctul de vedere al vorbitorului* – **modul** este singura categorie gramaticală cu caracter *subiectiv, al cărei conţinut depinde de aprecierea vorbitorului*. În gramatica românească se apreciază *de obicei* că vorbitorul poate considera „acţiunea" ca: reală *(merg, am cîntat* etc), modul numindu-se indicativ; posibilă sau realizabilă (*să cînt* etc), modul numindu-se conjunctiv; condiţionată sau dorită *(aş merge* etc), modul numindu-se condiţional-optativ; presupusă sau îndoielnică *(voi fi mergînd, să fi cîntat* etc), modul numindu-se prezumtiv; poruncită *(mergi!, nu cînta!* etc), modul numindu-se imperativ. Lăsînd la o parte „acţiunea" ireală *(să fi mers, aş fi mers* etc), observăm că modurile româneşti sînt mai multe decît aceste cinci feluri în care vorbitorul consideră acţiunea din punctul de vedere al îndeplinirii ei în realitate, fapt ce comportă diverse explicaţii. Astfel, continuînd modurile latineşti, formele modale româneşti au evoluat uneori în sensul unei anumite sinonimii *gramaticale*. Aşa s-a ajuns la situaţia ca astăzi o „acţiune" reală să se poată exprima nu numai prin formele de indicativ de tipul *merg, am cîntat* etc, ci şi prin forme ca *mergînd*, care reprezintă gerunziul, iar o „acţiune" realizabilă sau posibilă să se poată exprima nu numai prin forme de conjunctiv de tipul *să merg*, ci şi prin forme ca *a merge*, reprezentînd modul infinitiv. În afară de aceste moduri, limba română mai dispune de două forme modale lipsite de independenţă gramaticală care, neputînd apărea decît ca elemente componente ale unor structuri morfologice şi sintactice, nu exprimă *singure* nici un fel în care vorbitorul consideră acţiunea din punctul de vedere al îndeplinirii ei în realitate. Este vorba de modul

participiu, care apare în structura unor timpuri şi moduri compuse *(am* **mers**, *să fi* **cîntat** etc), şi de modul supin, care apare în structura predicatului verbal compus *(am* **de mers**, *este* **de cîntat** etc).

În legătură cu *forma* categoriei gramaticale a modului, observăm că aceasta este de obicei concretă, fiind reprezentată fie prin flective propriu-zise, şi anume, prin sufixul *-ind* la gerunziu *(iub***ind**), *-a* la infinitiv *(a cînt*a), *-t* la participiu *(lucra*t) etc, fie prin cuvinte-flectiv la conjunctiv (să *merg)*, la condiţional-optativ (aş *merge)*, la supin (de *mers)*, ş.a.m.d.; prin opoziţie cu mărcile concrete de la aceste moduri, la indicativ marca este abstractă, adică *zero*; acesta opunîndu-se şi flectivelor propriu-zise, şi cuvintelor-flectiv (de exemplu, ø *merg* ø).

NOTĂ. Această viziune clasică are, evident, şi unele dezavantaje. De exemplu, teoretic vorbind, unei „acţiuni" *reale* de la indicativ nu i se opune, logic, o „acţiune" *poruncită* de la imperativ, *condiţionată* sau *dorită* de la condiţional-optativ etc, ci o „acţiune" *ireală* sau *realizabilă ori posibilă*; practic, o formă ca *să fi mers*, cu toate că este încadrată la conjunctiv, nu exprimă o „acţiune" realizabilă sau posibilă, ci una ireală, o „acţiune" ireală fiind exprimată şi printr-o formă ca *aş fi cîntat*, încadrată la condiţional-optativ etc.

O altă soluţie ar fi ca modurile să fie stabilite după conţinutul lor categorial, adică după cum acţiunea ca proces este considerată de vorbitor ca *reală* (formele tradiţionale de indicativ şi sinonimele lor, deci şi gerunziul), *ireală* (formele de perfect conjunctiv şi condiţional-optativ şi eventualele lor sinonime) şi *realizabilă sau posibilă* (formele de prezent conjunctiv, condiţional-optativ, prezumtiv şi sinonimele lor). Dezavantajele unei astfel de soluţii constau, pe de o parte, în aceea că rămîn în afara modurilor formele tradiţionale de imperativ (reale pentru vorbitor şi realizabile sau posibile pentru interlocutor), de participiu şi de supin (lipsite de independenţă gramaticală, astfel încît singure nu exprimă un anumit fel în care vorbitorul să considere acţiunea ca proces) etc; pe de altă parte, această soluţie are dezavantajul de a face ca modurile să apară eterogene din punctul de vedere al mărcilor (de exemplu, irealul ar fi marcat şi prin conjuncţia-flectiv *să* în să *fi mers*, şi prin auxiliarul *aş* în aş *fi mers* etc).

Nici soluţia „includerii" *modului* în *timp* (pentru detalii, vezi §86, *passim*) nu rezolvă problema, dezavantajele vizînd şi de data aceasta atît conţinutul categorial (un prezent ca *merg* trimite la o „acţiune" reală, dar unul ca *să merg* la o „acţiune" realizabilă sau posibilă; un perfect ca *am mers*, arătînd o „acţiune" reală, diferă de irealul *să fi mers* etc), cît şi forma categorială (în contextul *merge* **cîntînd**, „acţiunea" *cîntînd* este la prezent, dar în *ar fi mers* **cîntînd** acelaşi *cîntînd* este la perfect etc).

Generalizînd, apreciem că – întrucît nici una din soluțiile existente nu poate fi considerată ideală – este util să ne oprim la soluția cea mai convenabilă pentru scopul lucrării și stadiul actual al cercetării. După părerea noastră, aceasta este *soluția clasică* (prezentată în text mai sus), care pleacă de la **forma** *categorială* ce trimite *în principiu* sau *mai frecvent* la un anumit **conținut** *categorial*: marca modală *zero* trimite de obicei la o „acțiune" reală, conjuncția-flectiv *să* indică în majoritatea cazurilor o „acțiune" realizabilă sau posibilă etc.

*

* *

În sfîrșit, la categoria gramaticală a *timpului*, posibilă doar la unele moduri ale cuvintelor ce exprimă acțiunea considerată ca proces, *conținutul* constă în relația dintre momentul „acțiunii" (care este mobil) și momentul vorbirii – ultimul ca *reper* –, așa cum se vede pe axa temporală imaginară de mai jos.

Termenii aflați în relație pe axa temporală arată că – teoretic – putem vorbi de coincidența[25] momentului „acțiunii" cu reperul și atunci timpurile se numesc *prezente* (*cînt, să cînt, a cînta* etc), de posterioritatea „acțiunii" față de reper, cînd timpurile se numesc *viitoare* (*voi cînta, am să cînt* etc)[26] și de anterioritatea „acțiunii" față de reper, timpurile numindu-se *trecute* (*cîntam, am citit, să fi văzut* etc).

Cît privește *forma* categoriei gramaticale a timpului, aceasta poate fi reprezentată sau prin flective propriu-zise sufixale (*cîntam, lucrasem, văzui* etc), sau prin cuvinte-flectiv (**am** *cîntat*, **voi** *lucra*, *să* **fi** *mers* etc). Menționăm că – mai mult decît la alte categorii gramaticale – între *forma* și *conținutul* categorial la timp pot apărea neconcordanțe, o „acțiune" formal prezentă, de exemplu, putînd trimite în

---

[25] Pentru faptul că această coincidență este relativă, vezi timpurile verbului.

[26] Pentru ceea ce numim convențional *viitorul în trecut* (de exemplu, *în 1883, poetul* **avea să publice**...), vezi, *infra*, prezentarea timpurilor indicativului.

context la un moment posterior reperului *(peste un minut* **luăm** *pauză)*; pentru detalii în acest sens, vezi *infra*, timpurile verbului.

§7. Prezenţa uneia sau mai multor categorii gramaticale la un cuvînt se concretizează în *flexiunea* acestuia, care înseamnă, practic, menţinerea aceleiaşi informaţii semantice în principiu printr-**un** segment fonic „neschimbat", pe care îl numim *radical*, şi modificarea informaţiei gramaticale categoriale, de obicei prin **unul sau mai multe** segmente fonice comutabile, pe care le numim *flective*. *Principalele* caracteristici ale *radicalului* constau în aceea că în general *tezaurizează sensul lexical* al cuvîntului din care face parte şi *se constituie în bază* pentru formele lui flexionare (exemplu, *cînt* pentru **cînt***ă*, **cînt***ăm*, **cînt***ase* etc; *bun* pentru **bun***ă*, **bun***e*, *mai* **bun***i* etc). Reţinerea pe care am manifestat-o prin „în general" privitor la capacitatea radicalului de a tezauriza sensul lexical al cuvîntului este motivată de faptul că această caracteristică *poate* apărea numai la *unii* radicali ce *pot* avea şi flective *zero (cînt-ø, om-ø*, bun-ø etc); flective *zero*, însă, pot avea şi radicali de tipul *par-ø*, la care, din cauza omonimiei, unul sau altul dintre sensurile lexicale posibile rezultă numai prin luarea în consideraţie a flectivelor (compară radicalul verbal *par-ø/par***e**, cu radicalul nominal masculin *par-ø/par***i** şi nominal feminin cu aspecte opozabile *par***ă***/per***e** sau nominal feminin invariabil sintetic *par***a** din *para focului)*. Alte caracteristici ale radicalului: dacă radicalul poate tezauriza informaţia semantică a cuvîntului, atunci urmează în mod logic că despre radical putem vorbi numai la cuvintele noţionale *(om, bun, merg* etc), nu şi la acelea nenoţionale *(un, de, am, fost* etc din **am fost** *salutat* **de un** *prieten* etc), o situaţie particulară avînd substitutele de tipul *el, ea, acesta* etc, la care este convenabil ca *radical* să fie considerat întregul corp fonetic al substitutului; transmiţînd informaţia semantică, ce reprezintă scopul vorbirii umane, radicalul se realizează întotdeauna concret în comunicarea obiectivă; doar în unele comunicări din vorbirea populară şi familiară radicalul poate fi lăsat neexprimat, dar numai atunci cînd deducerea lui din context se face cu uşurinţă (exemplu: – *Copilul stă pe scaun sau sub scaun?/–* **Sub.**); în sfîrşit, notăm aici (pentru detalii, vezi părţile de vorbire noţionale) şi faptul că aprecierea că radicalul este *în principiu* „neschimbat" are în vedere, pe de o parte, că se admit anumite *alternanţe fonetice* (**c***a***rte/c***ă***rţi**, *masă/mese*, **pot/poate** etc), iar pe de altă parte, că există cuvinte cu mai mult de un radical (*merg/mers, sînt/fost, fi* etc).

Atît radicalul, cît şi flectivele se identifică ca atare prin compararea a cel puţin două aspecte opozabile ale categoriilor gramaticale, care permite detaşarea segmentului fonic (întotdeauna concret în vorbirea obiectivă) ce transmite informaţia semantică „unică", de segmentele fonice – concrete sau abstracte *(zero)* – ce transmit informaţia gramaticală: raportînd aspectul de singular *scaun* la cel de plural *scaune*, obţinem radicalul *scaun* şi un flectiv concret *-e*, căruia i se opune flectivul abstract *ø*; opunînd pe *cînţi* lui *se cîntă*, găsim radicalul *cînt* (în corpul căruia apare alternanţa

fonetică *t/ţ)* şi flectivele *-i* în opoziţie cu *-ă* şi *se* în opoziţie cu *-ø* ş.a.m.d. Dat fiind faptul că sînt de feluri şi naturi diferite, flectivele permit o clasificare complexă. În comentariile de mai sus am vorbit deja de *flective concrete* (cu realizarea fonetică – exemplu, *-e* din *scaune*) şi *flective abstracte* (*fără* realizare fonetică, principial în opoziţie cu flectivele concrete, notate convenţional prin *zero* – exemplu, *scaun-ø*); *propriu-zise*, care sînt segmente sau părţi de cuvînt (exemplu, *-ă* din *se cîntă*), şi *cuvinte-flectiv*, reprezentate prin elementele lexicale cu funcţie de marcă a categoriilor gramaticale[27], şi anume, *lui* din **lui** *tata*, *nişte* din **nişte** *oameni*, *mă* din **mă** *duc*, *am* din **am** *cîntat*, *mai* din **mai** *bun (bine)*, *pe* din **pe** *copil*, *a* din **a** *merge* etc. Între flectivele propriu-zise şi cuvintele-flectiv există cîteva deosebiri. Astfel, în ceea ce priveşte originea, flectivele propriu-zise româneşti reprezintă de obicei şi în limba latină din care se trag tot flective propriu-zise (de exemplu, desinenţa nominală românească *-ă* din *casă* provine din desinenţa latinească *-a* din *casa*, sufixul gramatical românesc *-a-* din *cîntam* provine din sufixul gramatical latinesc *-aba-* din *cantabam* etc); cuvintele-flectiv româneşti, însă, sînt, cum este şi firesc, nişte elemente lexicale care, doar cu extrem de puţine excepţii, provin tot din limba latină (de exemplu, românescul *al* provine din latinescul *illu*, „anexa" *voi* din **voi** *cînta* provine din *voleo* etc). Faptul că flectivele propriu-zise sînt şi la origine flective, iar cuvintele-flectiv îşi au originea în cuvinte propriu-zise are ca urmare posibilitatea ca astăzi cuvintele-flectiv să poată fi „izolate" în vorbirea populară şi familiară (exemplu: – *Ai citit?*/– **Am!** – vezi şi mai sus), în timp ce flectivele propriu-zise sînt caracterizate negativ în această privinţă (la întrebarea: – *Văzuşi filmul?*, în nici un stil al limbii române nu se poate răspunde prin *-u-*). Se mai poate observa, în fine, că, faţă de flectivele propriu-zise, care sînt omonime în principiu cu flective propriu-zise (de exemplu, *-i-* din *urîi* este omonim cu *-i-* din *urîţi* etc), cuvintele-flectiv sînt omonime de obicei cu cuvintele din care provin (de exemplu, flectivul *mai* din **mai** *bun* este omonim cu cuvîntul noţional *mai* din **mai** *vine pe la noi*; flectivul *am* din **am** *cîntat* este omonim cu cuvîntul noţional *am* din **am** *o carte* etc).

Pe lîngă aceste clase, mai putem distinge: *flective segmentale*, unde se încadrează flectivele propriu-zise şi cuvintele-flectiv, şi *flective suprasegmentale*, constituite din accentul cuvîntului (compară *cîntă* cu *cîntá*) şi accentul în context obligatoriu (compară *Mircea cîntă* cu *Mircea, cîntă!*); *flective de natură gramaticală*, reprezentate de asemenea prin flectivele propriu-zise şi prin cuvintele-flectiv, şi

---

[27] Pentru opinia că aici ar trebui încadrate şi cuvintele ce marchează raporturi sintactice, vezi P. Zugun, *Cuvîntul. Studiu gramatical*, Bucureşti, 1983 (=*Zugun, Cuvîntul*), care apreciază că în contextul *plînge de foame şi de sete*, şi din *„şi de sete* exprimă alt *sens gramatical*, cel de *asociere* (sau de *adiţiune*), încadrabil în categoria gramaticală a implicării, şi face parte, împreună cu *de sete*, dintr-o *formă flexionară*" (p. 97; *passim*). Pentru o grupare a cuvintelor ce marchează raporturile sintactice, vezi *infra*, §9, *passim*.

flective de natură lexicală, unde se încadrează radicalul, mai ales pentru situaţiile în care acesta marchează categorii gramaticale (exemplu, persoana la *sînt/eşti*, cazul la *eu/mie* etc); *flective aglutinate*, constituite din flectivele propriu-zise, lipite de radical, şi *flective neaglutinate*, care sînt *cuvintele-flectiv*[28], nelipite de radical, unghiul de vedere de la această clasificare fiind necesar în stabilirea altor clase; *flective sufixale*, care de obicei se admit la „acţiuni", unde marchează moduri (exemplu, *cînt***înd**) sau timpuri (*cînt***ase**), şi *flective desinenţiale*, posibile la „nume" şi la

NOTĂ. Sub influenţa limbii franceze, în limba română modernă s-a ajuns ca un *sufix*, anume, *-isim*, să poată marca uneori categoria gramaticală a comparaţiei la unele cuvinte ce exprimă „*caracteristici*": *o carte* **rar**ISIMĂ (< fr. *un livre* **rarissime**). Notăm cu această ocazie că împrumutul justifică şi posibilitatea de a marca superlativul la cîteva cuvinte ce exprimă „caracteristici" prin prefixoide ca *arhi-* (rom. **arhi***milionar* < fr. *archimillionnaire*), *ultra-* (rom. **ultra***modern* < fr. *ultramoderne*) etc.

În legătură cu sufixele, subliniem că la morfologie – unde nu interesează *sufixele lexicale*, pentru că acestea sînt modificatori semantici cu care se formează noi cerinţe indiferent de flexiune (cu *-ăreţ* se formează un substantiv de felul *cînt***ăreţ** de la verbul *a cînta*, cu *-os* se formează un adjectiv ca *pădur***os** de la substantivul *pădure* etc) – considerăm utilă distincţia între *sufixele gramaticale proprii-zise* sau pur şi simplu *sufixe gramaticale*, care marchează categoriile gramaticale de mod şi timp la formele opozabile avute în vedere realizate concret (exemplu, *cînta***m**, *cînta***i**, *cînt***a** etc), şi *sufixele flexionare*, care – indiferent de explicaţie (etimologică sau analogică) – nu apar la toate „formele" unui aspect opozabil (neputînd fi, deci, mărci ale acestuia), ci doar „capricios", la unele „forme" ale unui aspect opozabil (de exemplu, la prezentul indicativului, *-i-* apare numai la persoanele I şi a II-a plural la *citim*, *citiţi*, la celelalte persoane, adică la *cit***esc**, *cit***eşti**, *cit***eşte** utilizîndu-se *-esc* cu varianta *-eşt-*); termenul şi

---

[28] În limba literară actuală, cuvintele-flectiv se scriu – potrivit normelor – separate de cuvîntul la care marchează categorii gramaticale; în limba literară veche, însă, apărea uneori „scrierea continuă", ceea ce avea drept urmare că într-un corp fonetic intrau şi cuvinte propriu-zise, şi cuvinte-flectiv: *ceeacefostau*, CPB, 2/6, *afaceşiaînvăţa*, *idem*, 5/10, *intrualsăudespus*, *idem*, 7/12, *şifimvreţi*, *idem*, 7/17 etc. În această ordine de idei notăm că unii specialişti sînt de părere că şi în limba literară modernă cuvintele-flectiv ar putea fi aglutinate cu radicalul. Vezi, de exemplu, A. Philippide, *Istoria limbii române. I: Principii de istoria limbii*, Iaşi, 1894, p. 101 sqq., care scrie unele „forme compuse" ca şi cum ar reprezenta un singur cuvînt (*voiulăuda*, *amlăudat*, *amfostlăudat* etc); vezi şi P. Zugun, *Tipurile de flexiuni din limba română conteporană*, AUI, XX, 1974, p. 36, nota 35.

conceptul de *sufix flexionar* le-am preluat de la *Iordan, LRC*, p. 435; pentru o altă interpretare, vezi Valeria Guțu-Romalo, *Morfologia structurală a limbii române*, București, 1968, p. 196 sqq., care consideră sufixele flexionare drept „afixe relevante" realizate atît concret (exemplu, *merg-e-m*), cît și abstract (exemplu, *merg-ø -e*).

În altă ordine de idei, menționăm că – prin raportarea la limba română veche –, în limba română modernă se manifestă tendința unui sufix flexionar, anume, *-ră-*, de a deveni marcă pentru pluralul persoanei la perfectul simplu și mai mult ca perfectul de la cuvintele ce exprimă „acțiunea". Spunînd aceasta, avem în vedere că în epoca veche a limbii române *-ră-* nu apărea la pluralul persoanelor I și a II-a ale perfectului simplu (precum și ale mai mult ca perfectului), așa cum se vede și în versurile:

„La apa Vavilonului,
Jelind de țara Domnului,
Acoló *șezum* și *plînsăm*
La voroavă ce *ne strînsăm*"

(Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, ediția N.A. Ursu, Iași, 1974, p. 977)

Extinderea analogică a lui *-ră-* de la persoana a III-a plural a perfectului simplu (pentru mai mult ca perfect, vezi acest timp) – unde avea motivare etimologică – la persoanele I și a II-a plural (limba literară modernă acceptă, la formele subliniate în citatul de mai sus, numai *șezu***răm**, *plînse***răm**, *strînse***răm**) poate constitui o probă că *-ră-* se constituie în marcă a pluralului la perfectul simplu. Mai mult sau mai puțin asemănător cu sufixul flexionar *-ră-* de la „acțiuni" se compară și *-u-* de la „nume" (*om***u***l*, *Fălticeni***u***l* etc) sau de la „caracteristici" (*frumos***u***l roman* etc), în sensul că și acest *-u-* apare în limba literară actuală – cu motivare etimologică sau analogică – numai la anumite forme (compară *om* cu *om***u***l*, *Fălticeni* cu *Fălticeni***ul**, *frumos roman* cu *frumos***ul** *roman* etc). Acest lucru ne determină să apreciem că *-u-* de la tipul de forme indicat mai sus – considerat uneori vocală tematică, alteori vocală de legătură, alteori desinență – poate fi acceptat ca *sufix flexionar* atunci cînd este urmat de articolul hotărît enclitic. Admițînd aceasta, constatăm că – în același sens cu *-ră-* care devine marcă a pluralului la perfect simplu – și *-u-*, care în vorbirea populară și familiară actuală preia funcțiile lui *-l* ce nu se mai pronunță (adică devine articol hotărît enclitic), marchează genul, numărul și cazul la partea de vorbire la care se adaugă (compară *omu***l** cu *om***u**, *Fălticeniu***l** cu *Fălticeni***u**, *frumosu***l** *roman* cu *frumos***u** *roman* etc).

Notăm aici și că „partea finală" de la nume de tipul *păun*iță, *Vasil*ica ș.a. sau de tipul *buni*căi, *Dolhas*căi ș.a. *se comportă ca o singură unitate în flexiunea numelor respective*, cu toate că „la origine" putem distinge un sufix și o desinență ori articol la *-iță, -ica* sau o desinență și un articol la *-ăi*. Constatînd că această „parte finală unitară" decupabilă de la nume de felul celor de mai sus se adaugă „automat" la anumite nume ce au particularitățile fonetico-morfologice respective, sîntem de părere că segmentele de tipul *-iță, -ica, -ăi* reprezintă flective propriu-zise constituite ca atare pe terenul limbii române, pe care le numim convențional *flective complexe*.

În sfîrșit, mai menționăm și pe *-a* de la apelative feminine și masculine de tipul *col*a, *iam*a, *bals*a, *moc*a etc sau de la substantive proprii de tipul *Tom*a, *Dolhasc*a ș.a., precum și pe *-á* de la *pap*á (=tată), *agor*á, *caș*á (= stofă) care, avînd caracteristici și de desinență, și de articol hotărît enclitic (vezi §20, §21), nu poate fi încadrat în mod normal nici la desinență, nici la articolul hotărît enclitic. Pentru acest *-a* (atît neaccentuat, cît și accentuat de la *col*a, *iam*a, *Tom*a, *papá, agorá, cașá* etc) folosim convențional termenul de *flectiv mixt*.

unele „caracteristici" calitative și cantitative ale acestora, unde marchează genul, numărul și cazul (*mam*ă *bun*ă etc), precum și la caracteristicile numelor numite „acțiuni", unde marchează persoana și numărul (*merg*eți etc); *flective continui*, care sînt în prelungirea radicalului, de obicei aglutinate cu acesta, și *flective discontinui*, care sînt „rupte" de radical (compară *cînt*ai cu am *cînt*at, unde „ruptura" vizează pe *am...-at)*.

În afara flectivelor prezentate pînă aici, limba română mai dispune – pentru marcarea categoriilor gramaticale – și de alte flective care nu se încadrează în nici una din aceste categorii. Unul dintre ele este *alternanța fonetică*, întîlnită de obicei în radical *(nuc/nuč, rug/ruğ, urs/urși, urc/urč, merg/merğ* etc), și mai rar în cadrul unor sufixe *(lucr-ez-i/lucre-caz-ă, ur-ăsc/ur-ășt-i* etc). Privitor la alternanța fonetică este necesar să reținem că la cuvintele care literar se scriu *nuci, rugi* etc nu există concordanță între scrierea literară și pronunție, în sensul că în scrierea literară apare în final un *-i* care nu se pronunță, rolul lui fiind acela de a marca africatizarea lui *c* și *g* precedenți (care fonetic se transcriu *č* și *ğ* – vezi mai sus). Așa stînd lucrurile, acest *-i* nu poate fi considerat desinență decît din punct de vedere grafic (cu reținerea că, separînd pe *-i* de *c* sau *g* precedenți, aceștia nu mai pot fi citiți ca africate); în limba vorbită, desinența cuvintelor avute aici în vedere este *zero*, categoriile gramaticale fiind marcate de alternanța fonetică din radical *(nuc-ø/nuč-ø, rug-ø/ruğ-ø, urc-ø /urč-ø, merg-ø /merğ-ø* etc).

În cazuri rare, și topica poate avea valoare de flectiv pentru deosebirea unor cazuri la „nume". Astfel, în *cîinele atacă lupul* (după Iordan, *LRC*, p. 521), „numele"

cîinele este în nominativ cu funcția de subiect pentru că precede predicatul *atacă*, iar „numele" *lupul* este în acuzativ cu funcția de complement direct pentru că urmează predicatului. Dacă schimbăm topica celor două „nume" *(lupul atacă cîinele)*, atunci în nominativ cu funcția de subiect este *lupul*, care precede predicatul, iar în acuzativ cu funcția de complement direct este *cîinele*, care urmează predicatului. În această situație se află numai „numele" din structurile în care schimbarea topicii nu produce și alte modificări, cum ar fi apariția unor jonctive de tipul *pe*. De exemplu, în *omul înnobilează locul*, schimbarea topicii „numelor" *poate* aduce apariția lui *pe* (*locul înnobilează* **pe** *om*), ceea ce înseamnă că diferențierea nominativului de acuzativ se face aici nu numai prin topică, ci și cu ajutorul lui *pe*.

În sfîrșit, uneori trebuie admis ca avînd valoare de flectiv: *supletivismul*, care înseamnă că, la un număr redus de cuvinte, categoriile gramaticale rezultă din schimbarea radicalului și nu din flective (la *a fi*, persoana I singular a prezentului indicativ este *sînt*, iar a II-a *ești*; la pronumele personal de persoana I singular nominativul este *eu*, iar dativul *mi* ș.a.); *contextul*, prin care se înțelege orice element lexical exterior unei forme flexionare, element ce permite identificarea uneia sau mai multor categorii gramaticale. Este vorba de acele situații în care, din cauza omonimiei flectivelor, categoriile gramaticale nu se pot recunoaște prin nici una din mărcile prezentate pînă aici, dar devin evidente prin context. De exemplu, „acțiunea" *merg* din *merg acasă* poate fi atît la persoana I singular (EU AM *terminat lucrul și* **merg** *acasă*), cît și la persoana a III-a plural (EI AU *terminat lucrul și* **merg** *acasă*), deosebirea realizîndu-se cu ajutorul contextului.

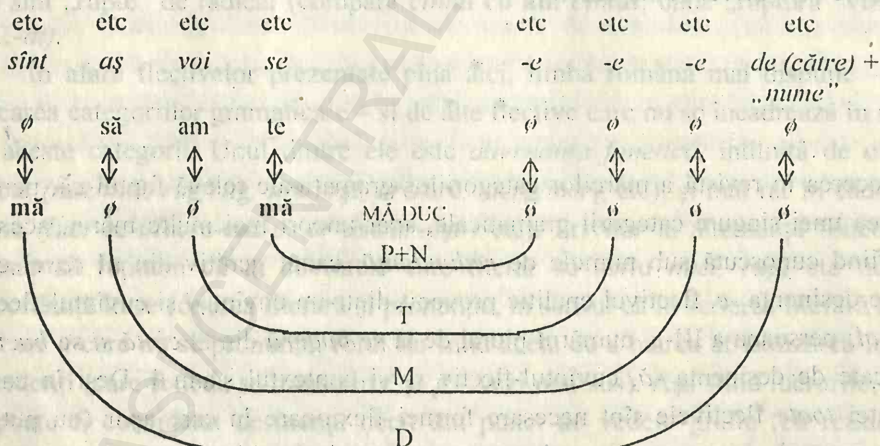
*
* *

Trecerea în revistă a mărcilor categoriilor gramaticale relevă faptul că, pentru exprimarea unei singure categorii gramaticale, apar uneori mai multe mărci, această situație fiind cunoscută sub numele de *redundanță*: cazul genitiv din **al** *cas***ei** este marcat de desinența *-e*, flectivul enclitic provenit dintr-un cuvînt *-i* și cuvîntul-flectiv proclitic *al*; persoana a III-a, numărul plural de la *se bucură* din EI *cîntă și* se *bucur*ă sînt marcate de desinența *-ă*, cuvîntul-flectiv *se* și contextul ș.a.m.d. Deși în cazul redundanței *toate* flectivele sînt necesare formei flexionare în care apar (nu putem spune, de exemplu, *acest* **geam casei** *este spart)*, totuși, de obicei se poate aprecia că unul dintre flective este *marca principală* (dacă discerne în cazul omonimiei flectivelor), celălalt sau celelalte flective constituind *mărci secundare* (dacă prin ele contextul rămîne ambiguu). De exemplu, pentru numărul plural al persoanei a III-a de la *se bucură* din contextul *ei cîntă și se bucură*, desinența *-ă* și cuvîntul-flectiv *se* sînt mărci secundare, deoarece **se** *bucur*ă poate fi atît la singular, cît și la plural, iar contextul este marca principală, pentru că discerne în cazul acestei omonimii. La polul

opus redundanței se află *sincretismul*, care înseamnă că o singură marcă poate trimite la mai multe categorii gramaticale: flectivul propriu-zis *-a* indică într-o formă ca *a cînt***a** modul infinitiv la timpul prezent, într-o formă ca *el cînt***a** timpul imperfect de la indicativ, într-o formă ca *eu cînt***a***i* timpul perfect simplu de la indicativ etc; cuvîntul flectiv *ai* din **ai** *cîntat* este auxiliarul *a avea* ca marcă pentru perfectul compus indicativ, dar în **ai** *cînta* este auxiliarul *a vrea/a voi* ca marcă pentru prezentul condițional-optativ ș.a.m.d.

*
* *

Unele flective categoriale pot fi grupate – pentru realizarea unei imagini de ansamblu (făcînd, deci, abstracție de amănunte) – și în funcție de categoriile gramaticale existente la clasa de cuvinte la care apar. Este vorba de cuvintele ce exprimă „acțiunea", care au flexiunea cea mai complexă din limba română, la care cuvinte categoriile gramaticale pot fi imaginate, în funcție de „dependența" lor, ca niște cercuri/arcuri de cerc concentrice, de la categoria gramaticală cea mai cuprinzătoare pînă la cea mai limitată. De exemplu, la forma flexionară *mă duc*, flectivele categoriilor gramaticale de la diateză, mod, timp, persoană și număr (pe care le notăm prin inițiala majusculă), identificate prin apelul la aspectele opozabile, pot fi cuprinse, cu puține excepții, în schema de mai jos.

Această schemă – în care nu am reușit să încadrăm și alternanțele fonetice, accentul, flectivul „de natură lexicală", topica și contextul – relevă, printre altele, cîteva fapte: toate flectivele clasei de cuvinte în discuție sînt discontinui (la cuvîntul avut în vedere, *mă...ø* pentru D, *ø ... ø* pentru M etc); o singură marcă poate indica

două – uneori şi mai multe – categorii gramaticale, omonimia anulîndu-se în astfel de cazuri prin sistemul de opoziţii [de exemplu, la *mă duc* din schemă, *mă...ø* de la D intră în opoziţie cu *sînt ... de (către)+„nume"*, în timp ce acelaşi *mă...ø* de la P+N se opune lui *se... -e* etc; P şi N sînt de obicei solidare în privinţa mărcii, ceea ce ne-a determinat ca în schemă să le trecem pe acelaşi arc de cerc; uneori, un singur flectiv discontinuu, care contractează aceleaşi opoziţii, marchează, pe lîngă persoană şi număr, şi timpul (exemplu, *voi... -e* din **voi** *duce*, opus lui *vei... -e* din **vei** *duce*, lui *va... -e* din **va** *duce* etc).

Luarea în consideraţie a unor clase de flective (flectivele concrete propriu-zise, cuvintele-flectiv şi flectivele de natură lexicală) permite stabilirea *tipurilor de flexiune*, care din punctul nostru de vedere [29] pot fi:

flexiunea sintetică (în varianta „pură" nu foarte frecventă în limba noastră), realizată principial cu ajutorul *numai* al flectivelor concrete propriu-zise, care sînt aglutinate cu radicalul, constituind împreună cu acesta *un singur cuvînt: mamă, frumoase, cîntă* etc; în mod particular, la flexiunea sintetică se încadrează – pentru că reprezintă de asemenea un singur cuvînt – şi formele flexionare care nu conţin nici un flectiv concret *(om, bun, merg* etc), precum şi formele flexionare care – chiar dacă la origine sînt constituite din asocierea a două cuvinte (din care unul cu valoare de flectiv) – apar, datorită aglutinării, ca un singur cuvînt în zilele noastre *(mama, fratele, bunii* etc);

flexiunea analitică (cu frecvenţă de asemenea nu prea mare în varianta ei „pură"), reprezentată prin acele forme flexionare în a căror structură se află, în afară de radical, doar flective concrete din categoria cuvintelor-flectiv, care sînt neaglutinate cu radicalul: **lui** *Vasile*, **pe** *om*, **să fi** *mers* etc;

flexiunea supletivă (şi ea rar întîlnită în varianta ei „pură") – care nici nu este flexiune în sensul adevărat al cuvîntului, ci doar „suplineşte" sau „completează" flexiunea propriu-zisă – se realizează teoretic numai prin „flectivul de natură lexicală", ceea ce înseamnă că, practic, constă în schimbarea radicalului: *fi* în raport cu *sînt*, *eu* faţă de *mie* etc; supletivismul – care trebuie acceptat în gramatica românească, datorită faptului că (şi) limba noastră, ca urmaşă a latinei, conservă cîteva „resturi" dintr-o fază primitivă a limbajului uman – nu este întotdeauna precis delimitat: dacă *fi/sînt, eu/mie* etc sînt recunoscute de majoritatea specialiştilor ca forme modale, temporale şi cazuale supletive, la *eu/noi, tu/voi* etc nu toţi specialiştii admit că persoana şi numărul sînt marcate prin supletivism, iar la *bărbat/femeie, cocoş/găină* etc (făcînd abstracţie de flectivele propriu-zise *-e* din *femei*e şi *-ă* din *găin*ă) putem spune că în general *la noi* nu se admite că genul ar fi marcat prin supletivism;

---

[29] Pentru o altă opinie în această privinţă, vezi, de exemplu, *Zugun, Cuvîntul*, p. 109 sqq., precum şi *lucr. cit.* în nota 28, p. 36 sqq.

flexiunea mixtă – cea mai frecventă în limba română – constă în asocierea de flective aparținînd la minimum două din tipurile de flexiune prezentate mai sus: sintetică și analitică la **al** *frat***elui**, **a** *cînt***at** etc, supletivă și analitică la **pe** *tine*, **ai** *fost* etc.

§8. Excursul privitor la categoriile gramaticale (§6) și la structura cuvîntului și flexiune (§7) oferă elemente pe care să le utilizăm la clasificarea cuvintelor în părți de vorbire după criteriul *morfologic*, cu precizarea că și de data aceasta (adică la fel ca la criteriul semantic) clasele obținute nu au contururile precis delimitate. Astfel, admițînd că *existența la un cuvînt a* **uneia** *sau a* **mai multor categorii gramaticale** *îi conferă acestuia particularitatea numită* **flexiune**, putem spune că mulțimea cuvintelor românești se grupează *după flexiune* în:

a) *cuvinte flexibile* care, avînd cel puțin o categorie gramaticală, conțin în structura lor morfologică – în afara radicalului – flectivele pentru indicarea acesteia (sau acestora, dacă sînt mai multe): *scaun*-**ø**/*scaun***e**, **mai** *frumoas***ă**/**foarte** *frumoas***ă**, **am** *cînt***at**/**voi** *cînt***a**, **eu**/**mi** etc);

b) *cuvinte neflexibile* care, necunoscînd nici o categorie gramaticală, nu au structură morfologică, ceea ce altfel spus înseamnă că la nivel *morfologic* acestea sînt indivizibile: *cu, din, fiindcă, vai* etc.

Lăsînd la o parte clasa cuvintelor neflexibile, care din punctul de vedere al flexiunii este omogenă, găsim că – în plan morfologic – clasa cuvintelor flexibile apare într-un anumit sens eterogenă, în cadrul ei putînd distinge cîteva subclase prin apelul la felul în care se manifestă mai ales *unele* categorii gramaticale, care sînt specifice (se întîlnesc la un singur „tip" de cuvinte), în opoziție cu cele *comune* (posibile la mai multe „tipuri" de cuvinte). Una dintre subclasele din cadrul cuvintelor flexibile cuprinde acele elemente lexicale care – pe lîngă categoriile gramaticale *comune* de persoană și număr – au categoriile gramaticale *specifice* de diateză, mod și timp, acestea din urmă putînd apărea numai la cuvintele ce exprimă acțiunea ca proces (*vede/se vede/este văzut de* etc, *vede/să vadă/ar vedea* etc, *vede/vedea/a văzut* etc), nefiind posibile la „nume" (*om, floare, pămînt* etc), la caracteristici calitative/cantitative (*frumos, repede, bine, mult* etc) ș.a.m.d. Alte subclase din cadrul cuvintelor flexibile pot fi stabilite prin luarea în considerație a categoriilor gramaticale de gen, număr și caz, care au și *conținut categorial* – motivat *direct* sau *indirect* de realitate –, și *formă categorială* numai la anumite tipuri de cuvinte flexibile. Făcînd și aici corelația cu criteriul semantic și apelînd și la tipurile de flexiune, găsim că: genul, numărul și cazul caracterizate și prin conținut – cu motivație *directă* în realitate –, și prin formă (flexiune prin excelență sintetică, analitică și mixtă) apar doar la „nume" (*student/studentă, fratele/fratelui/frații/fraților* etc); genul, numărul și cazul caracterizate de asemenea și prin conținut, dar cu motivare *indirectă* în realitate, și prin formă (dar cu flexiune în principiu supletivă și mixtă) apar la substitutele pronominale

de felul *el/ea/ei/ele, acela/aceea/aceia/acelea, cine/cui* etc. De asemenea în corelaţie cu criteriul semantic şi cu tipurile de flexiune, genul, numărul şi cazul – de data aceasta numai ca *forme categoriale*, care, fiind lipsite de conţinut categorial, nu mai reprezintă categorii gramaticale – duc la individualizarea şi a altor subclase de cuvinte flexibile, şi anume: cuvinte cu *formă* (marcată sintetic) de gen, număr şi caz, care exprimă caracteristici ale entităţilor mai ales calitative (*soră* **bună**/*frate* **bun-ø**, *surori* **bune**/*fraţi* **buni**, **bunelor** *surori*/**bunilor** *fraţi* etc) şi uneori cantitative (**două** *surori*/**doi** *fraţi* etc); cuvinte cu *formă* (marcată supletiv) de gen, număr şi caz, care sînt nenoţionale doar în anumite tipuri de contexte (*un/o, nişte* etc).

§9. *Criteriul sintactic/funcţional*[30] pentru clasificarea cuvintelor în părţi de vorbire are în vedere asertiunea că în actul vorbirii mulţimea elementelor lexicale poate îndeplini doar *trei tipuri de* **funcţii:** funcţii *de natură sintactică*, funcţii *de marcă* şi funcţii *expresive (stilistice)*.

Funcţiile de natură sintactică sînt posibile principial numai în cadrul îmbinărilor de cuvinte (cu toţi termenii exprimaţi sau cu unii termeni neexprimaţi, dar deduşi din context), care permit identificarea unor *unităţi sintactice* (admitem, convenţional, că acestea sînt *partea de propoziţie, propoziţia, fraza, substitutul de propoziţie/frază şi textul*), la nivelul cărora se creează anumite raporturi sintactice (care, de asemenea convenţional, sînt de inerenţă, de coordonare, de subordonare, mixt, explicativ şi de incidenţă; pentru raportul de repetare, vezi volumul de sintaxă). În discuţia de faţă prezintă interes faptul că unele unităţi sintactice sînt *divizibile* (în afara excepţiilor, propoziţia, fraza şi textul), iar altele *indivizibile* (de asemenea în afara excepţiilor, partea de propoziţie şi „substitutul"). În interiorul celor divizibile, raporturile dintre unităţile componente fac să se distingă unele (unităţi) *cu importanţă mai mare*, care condiţionează existenţa ca atare a unităţii sintactice „superioare" (şi deci sînt necomutabile cu zero în sistem), şi altele *cu importanţă mai mică*, a căror existenţă este facultativă pentru unitatea sintactică „superioară" (acestea fiind în principiu comutabile cu *zero*, de asemenea în sistem). Pentru indicarea operativă a *„realităţii" rezultînde din faptul că unităţile sintactice contractează raporturi sintactice*, se utilizează termenul general de *funcţie* (la unii specialişti, *poziţie*) *sintactică;* pentru funcţiile sintactice reprezentate de unităţile sintactice componente i n d i s p e n s a b i l e propoziţiei[31] ca unitate sintactică „superioară", sînt generalizaţi termenii specializaţi de *subiect* şi de *predicat*, iar pentru funcţiile sintactice reprezentate de unităţile sintactice componente f a c u l t a t i v e în unităţile sintactice „superioare" –

---

[30] Folosim *această* denumire, întrucît la clasificarea cuvintelor în părţi de vorbire interesează nu numai *funcţiile* **sintactice**, ci şi *funcţiile de* **mărci** – atît cele morfologice (categoriale), cît şi cele sintactice (raportuale) şi logice (afirmaţia, negaţia) –, precum şi, într-un anumit sens, *funcţiile* **expresive (stilistice)**.

[31] Pentru detalii privitoare atît la funcţiile sintactice (indispensabile şi facultative), cît şi la realizările acestora în propoziţie, frază şi chiar în text, vezi volumul de sintaxă.

funcții stabilite în primul rînd după natura morfologică a termenului de care depind –, se pot folosi termenii de asemenea specializați de *atribut, complement, atribut circumstanțial/completiv* și *apoziție*. Toate funcțiile sintactice indicate prin termenii specializați de subiect, predicat, atribut, complement, atribut circumstanțial/completiv și apoziție cunosc realizări diferite, putîndu-se concretiza atît în unități sintactice indivizibile, teoretic, la nivel sintactic (partea de propoziție și „substitutul"), cît și în unități sintactice, de asemenea teoretic, divizibile la acest nivel (propoziția, fraza și textul). Compară, de exemplu:

„*El / asculta / tremurător*"
(sub.) (pred.) (atrib.circ./complet.)
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 131)
„*Cele val* //ca valul trece"
(prop.sub.)
(M. Eminescu, *op.cit.*, p. 152)

Ținînd cont că unitățile sintactice – reprezentînd diferite funcții – sînt constituite din *cuvinte*, urmează că utilizarea criteriului sintactic pentru clasificarea cuvintelor în părți de vorbire trimite prin excelență la existența cuvintelor care în limbajul natural pot îndeplini funcțiile sintactice de subiect, predicat, atribut, complement, circumstanțial, atribut circumstanțial/completiv sau apoziție. Făcînd legătura cu criteriul semantic (vezi §4), pot îndeplini funcția sintactică de subiect, predicat, atribut etc cuvintele care – direct sau indirect – transmit informație semantică, adică toate cuvintele noționale (*om, bun, doi, merge, bine, acolo* etc) și cuvintele substitute de felul *el, acesta, doi, acolo, buf* etc). Dacă admitem (vezi §4, *passim*) că apropierea sau depărtarea de vorbitor, posesia, cunoașterea în măsură redusă etc nu reprezintă noțiuni, ci informație gramaticală determinativă, atunci pot îndeplini funcție sintactică și acele cuvinte nenoționale care indică la entitățile determinate caracteristicile notate mai sus, în contexte ca **acel (acest, oricare** etc) *om*.

NOTĂ. Făcînd abstracție de *acel, acest, oricare* etc din contextele indicate imediat mai sus, care îndeplinesc întotdeauna funcția sintactică de atribut, notăm că – datorită variatelor raporturi pe care le contractează – unul și același cuvînt noțional sau substitut din subgrupele α, β, γ, δ, θ îndeplinește funcții sintactice diferite (subiect, predicat, atribut etc – vezi părțile de vorbire reprezentate prin aceste cuvinte). Se poate aprecia, însă, că – e drept, în mod relativ – un anumit cuvînt noțional sau substitut are numai o *funcție specifică*, ce nu poate fi îndeplinită de alte cuvinte sau care la alte cuvinte este analogică, celelalte funcții fiind nespecifice. De exemplu, „numele" și substitutele din subgrupele α, β, γ au specifică funcția de subiect: **oamenii (ei, aceștia, doi**

etc) *cîntă;* cuvintelor ce exprimă „acţiunea" le este specifică funcţia de predicat *(tinerii* **dansează**), funcţie care la cuvintele ce exprimă „caracteristica acţiunii" – dacă o admitem – este analogică, adică nespecifică (**desigur** *că vine)* ş.a.m.d.

Un loc aparte din punctul de vedere al funcţiei îl au cuvintele substitute din subgrupa ξ *(ah, of, vai* etc), în legătură cu care credem (vezi §4) că nu e potrivit să le considerăm unităţi sintactice *componente* ale unităţilor sintactice „superioare" (întrucît în cadrul acestora din urmă nu li se poate atribui nici o funcţie), ci este mai convenabil să le admitem ca unităţi sintactice de sine stătătoare, indivizibile sintactic, care în context ţin locul unor unităţi sintactice divizibile la acest nivel, adică „*substitute*". Astfel, în versurile:

„Ah! de cîte ori voit-am
Ca să spînzur lira-n cui
Şi un capăt poeziei
Şi pustiului să pui"
(M. Eminescu, *op.cit.*, p. 86)

ah transmite *din punctul de vedere al vorbitorului* informaţia pe care interlocutorul o poate înţelege numai datorită „traducerii" făcute tot de vorbitor prin unitatea sintactică divizibilă *de cîte ori voit-am/ca să spînzur lira-n cui/şi un capăt poeziei/şi pustiului să pui.*

Funcţiile de marcă. Dacă funcţiile de natură sintactică sînt posibile prin excelenţă la cuvintele care direct sau indirect transmit informaţie semantică (adică la cuvintele noţionale şi la cuvintele substitute), la cele ce transmit informaţie determinativă funcţia sintactică unică de atribut avînd un caracter excepţional, funcţiile de marcă pot apărea de asemenea prin excelenţă la cuvintele nenoţionale, care transmit în mod normal informaţie gramaticală. Considerînd categoriile gramaticale informaţie gramaticală de tip morfologic şi avînd în vedere că acestea sînt caracterizate binar, prin conţinut şi formă (vezi §5-§6), constatăm că **forma** *categorială* poate fi concretizată şi în *flective* **propriu-zise** (sufixe, desinenţe etc), şi în **cuvinte**-*flectiv*, acestea din urmă apărînd – cu o specializare relativă – ca nişte „anexe" ale cuvintelor noţionale şi ale cuvintelor substitute. Cuvintele-flectiv pot fi grupate după categoriile gramaticale indicate, cu mai mult sau mai puţină exactitate, la cuvintele noţionale şi la cuvintele substitute pe care le însoţesc. Astfel, prin *un, o, nişte, lui* etc se marchează – adesea redundant – genul, numărul şi forma cazuală la „nume": **un** *bărbat,* **o** *femeie,* **nişte** *oameni,* **lui** *tata* etc; aspectele opozabile *creionul*/**cu** *creionul, casei*/**deasupra** *casei, prietenului*/**mulţumită** *prietenului* etc pun în evidenţă că prin *cu, deasupra, mulţumită* etc se indică în principiu în mod cert cazul acuzativ, genitiv şi dativ al „numelor" respective (pentru faptul că aceste cuvinte marchează şi raportul sintactic de subordonare în propoziţie, vezi mai departe); faţă de *bun*, considerat gradul pozitiv, la **mai** *bun* cuvîntul *mai* arată comparativul, la **foarte** *bun* cuvîntul *foarte* arată superlativul etc; raportînd pe *spală* la **se** *spală,* pe *gîndesc* la **mă** *gîndesc* şi **se** *gîndesc* etc, găsim că *se* şi

mă marchează diateza, persoana și numărul la cuvintele ce exprimă acțiunea ca proces; la opozițiile *el* **este** VĂZUT *de prieteni/prietenii îl* VĂD, *tu* **vei fi** VĂZUT *de X/el* **ar fi** VĂZUT *de X* etc, cuvintele *este, vei fi, ar fi* etc trimit la categoriile gramaticale de diateză, mod, timp, persoană și număr; în sfîrșit, luînd în considerație aspecte opozabile ca *merg/*să *merg, merge/***a** *merge, ai mers/ai* **de** *mers* etc, găsim că *să, a, de* etc reprezintă indici pentru categoria gramaticală a modului ș.a.m.d.

*

* *

În afara informației *de tip morfologic*, informația gramaticală poate fi și de tip sintactic, în care caz vizează raporturile sintactice, caracterizate – ca și categoriile gramaticale – prin *conținut* raportual și *formă* raportuală.

În general (pentru detalii vezi capitolul despre raporturile sintactice), prin *conținutul* raportual – care are în vedere unitățile sintactice – înțelegem, pe de o parte, **planurile comunicării**, și anume, *planul comunicării propriu-zise*, care poate exista și singur, și *planul comentariilor*, care poate fi imaginat numai în dependență de planul comunicării propriu-zise, cu precizarea că acestea (adică planurile comuncării) nu prezintă interes la gruparea cuvintelor în părți de vorbire, întrucît forma lor (a planurilor comunicării) nu se concretizează și în cuvinte relator. Compară:

„*Și-ncepu încet să sune*
Fermecat și dureros"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 55)

„*Ah!* – **zise unul** – *spuneți că-i omul o lumină*
Pe lumea asta plină de-amaruri și de chin?"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 47)

Pe de altă parte, conținutul raportual înseamnă **importanța unităților sintactice în cadrul planului din care fac parte**, care importanță – mai mare, și atunci unitatea sintactică nu este comutabilă cu *zero* în sistem, sau mai mică, în care caz unitatea sintactică este comutabilă cu *zero* în sistem – interesează la gruparea cuvintelor în părți de vorbire, pentru că se concretizează, formal, și în cuvinte relator:

„Pe malurile Seinei, în faeton de gală
(comutabile cu *zero*)

CEZARUL TRECE palid, în gînduri adîncit"
(necomutabile cu zero) (comutabile cu *zero*)
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 50)

Şi cum *o privea sultanul*, EA SE-NTUNECĂ... DISPARE

(comutative cu *zero*)

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 141)

O situație deosebită în privința importanței unităților sintactice în cadrul planului căruia aparțin are propoziția pe care o numim convențional *intermediară explicativă*, care are particularități comune atît cu unitățile cu importanță mai mare, cît şi cu cele cu importanță mai mică (pentru detalii, vezi volumul de sintaxă). Exemplu:

„În locul lui menit din cer
Hyperion se-ntoarse
Şi, ca şi-n ziua cea de ieri,
Lumina şi-o revarsă.
Căci *este sara-n asfințit*
Şi noaptea o să-nceapă"

(M. Eminescu, *op.cit.*, p. 142)

Forma raportuală se concretizează într-un sistem de mărci de natură fonetică, morfologică şi sintactică, acestea din urmă cuprinzînd şi anumite *cuvinte-relator* (pentru detalii, vezi capitolul despre raporturile sintactice). Admițînd că în limba română pot exista cele şase raporturi sintactice indicate mai sus, găsim că unele dintre ele sînt marcate prin excelență cu ajutorul anumitor cuvinte-relator (vezi şi exemplele date imediat mai sus). Astfel, opunînd contexte de tipul *ştie* **şi** *vine* – *ştie* **că** *vine*, observăm că *şi*, cuvînt nenoțional cu funcție de marcă (împreună cu care merg şi alte cuvinte nenoționale, ca *iar*, *dar*, *însă* etc), leagă unități sintactice de aceeaşi importanță în cadrul raportului de coordonare, față de cuvîntul de asemenea nenoțional *că* cu aceeaşi funcție de marcă (cu care sînt la fel nu numai cuvinte nenoționale ca *dacă*, *fiindcă*, *încît* etc, ci şi cuvinte substitute ca *unde*, *oriunde*, *cine*, *oricine* etc, care au şi funcție sintactică – vezi mai sus), care trimite la unități gramaticale de importanță diferită în cadrul raportului de subordonare în frază. La raportul de subordonare din limitele propoziției se pot utiliza cuvinte nenoționale de tipul *cu*, *deasupra*, *mulțumită* etc (*scrie* **cu** *pixul*, zboară **deasupra** *casei*, *reuşeşte* **mulțumită** *prietenilor* etc) care, aşa cum am arătat mai sus, marchează, simultan, şi categoria gramaticală a cazului la nume.

Aparte sînt cuvintele nenoționale *căci*, *că (=căci)*, *fiindcă*, *deoarece*, *întrucît* etc, care în contexte de tipul *numai oamenii rîd*, **căci** *animalele nu au această caracteristică* (vezi şi versurile din *Luceafărul* citate mai sus) considerăm că, avînd funcție de marcă, trimit la raportul intermediar explicativ (vezi acest raport).

*

* *

Pe lîngă posibilitatea de marcare a categoriilor gramaticale şi a raporturilor sintactice, un număr redus de cuvinte nenoţionale *(nu, nici, nici nu)* pot marca categoria logică a negaţiei (compară **nu** CITEŞTE *şi* **nici nu** IUBEŞTE *cartea* cu CITEŞTE *şi* IUBEŞTE *cartea)* – vezi §105.

*

* *

Funcţiile expresive (stilistice). Faţă de funcţiile sintactice şi funcţiile de marcă, a căror existenţă este *principial* obiectivă, funcţiile expresive (stilistice) au motivare de asemenea în mod *principal* subiectivă, ceea ce altfel spus înseamnă că în transmiterea informaţiei *semantice* (care reprezintă scopul vorbirii umane şi duce la funcţii sintactice) şi a informaţiei gramaticale (care reprezintă mijlocul de realizare a scopului şi duce la funcţii de marcă), vorbitorul nu este niciodată total neutru, ci *întotdeauna participă afectiv* **într-o măsură mai mare sau mai mică**. Lucrul acesta devine evident prin compararea a două sau mai multe posibilităţi de comunicare a aceleiaşi informaţii semantice şi gramaticale, cînd una dintre posibilităţi se încetăţeneşte ca **mai** *obiectivă*, iar cealaltă sau celelalte ca **mai** *subiective:* compară *el* a **plecat** cu *el* **a întins-o (a şters-o, a şters putina** etc), unde *a plecat* comunică *mai obiectiv* o anumită noţiune şi îndeplineşte *funcţia sintactică* de predicat, iar *a întins-o* (*a şters-o, a şters putina* etc), comunicînd aceeaşi noţiune şi avînd aceeaşi *funcţie sintactică* de predicat, indică o participare *mai intens subiectivă* a vorbitorului (*mutatis mutandis,* compară şi cuvintele de felul *din cauză că* cu *din pricină că* din contexte ca *nu vine* **din cauză că** *nu vrea* cu *nu vine* **din pricină că** *nu vrea* etc). În limba română, însă, există şi posibilitatea ca un cuvînt să îndeplinească *funcţie* **exclusiv** *expresivă,* adică să nu aibă nici funcţie sintactică (dacă este cuvînt noţional sau substitut), nici funcţie de marcă (dacă este nenoţional), aşa cum se întîmplă cu *mi* din *eu* **mi-**s *ardelean,* cu *o* din *a zbughit-***o**, cu *le* din **le** *are cu muzica* etc.

O anumită asemănare cu cuvintele cu funcţie exclusiv expresivă (stilistică) au *uneori* elementele lexicale de tipul *şi, chiar, tocmai* etc care, exprimînd foarte vag „modalitatea" sau „atitudinea", pot fi considerate ca avînd (sau tinzînd să aibă) funcţie de asemenea exclusiv expresivă/stilistică (**Şi** *omul este sortit dispariţiei; Ce* **mai** *faci?* – ca formulă de întîlnire – etc); vezi §107.

*

* *

Acceptînd distincţiile şi precizările de mai sus, mulţimea cuvintelor româneşti se poate clasifica după criteriul sintactic/funcţional în felul următor:

a) *cuvinte cu funcţie sintactică în limitele unităţii sintactice divizibile numite propoziţie,* unde se încadrează: elementele lexicale noţionale, care transmit direct

informaţie semantică (*om, bun, doi, merge, bine* etc); substitutele la care informaţia semantică este transmisă indirect (*el, voi, acesta* etc); substitutele care prin ele înseşi pot transmite (şi) informaţie semantică (*două, al treilea, acolo, cînd, zvîrr* etc); cuvintele nenoţionale ce transmit informaţie determinativă privitoare la apropierea sau depărtarea entităţilor de vorbitor, la posesia acestora etc (*omul* **acesta**, *prietenul* **meu** etc);

b) *cuvinte ce reprezintă unităţi sintactice indivizibile la nivel sintactic – numite convenţional substitute de propoziţii/fraze –*, care *în context* înlocuiesc din punctul de vedere al informaţiei semantice unităţile sintactice divizibile numite propoziţie şi/sau frază (**a, ah, vai** etc);

c) *cuvinte cu funcţie de marcă la nivelul unităţilor sintactice divizibile*, în cadrul cărora putem distinge:

– *cuvinte-flectiv categoriale*, prin care se marchează genul, numărul şi forma cazuală (*un, o, nişte, lui* etc), cazul (*cu, asupra, mulţumită* etc), comparaţia (*mai, la fel de, foarte* etc), diateza, modul, timpul, persoana şi numărul (*sînt, eram, să fiu, mă, îşi, să, a, de* etc);

– *cuvinte pentru marcarea categoriei logice a negaţiei* (*nu, nici, nici nu*);

– *cuvinte-relator*, prin care se marchează raportul de coordonare la nivelul tuturor unităţilor sintactice (*şi, iar, dar, însă* etc), raportul de subordonare şi raportul intermediar explicativ numai la nivelul frazei (*căci, dacă, încît* etc) sau de subordonare numai la nivelul propoziţiei (*în, la, pe* etc);

d) *cuvinte cu funcţie dublă (sintactică şi de marcă)*, la care există şi o funcţie sintactică, motivată de sensul lexical şi/sau de flexiune, şi funcţia de marcă a raportului de subordonare, numai la nivelul frazei (*cine, oricare, unde, oricum* etc);

NOTĂ. Atît la cuvintele cu funcţie dublă (puţine la număr), cît şi la cele cu funcţie unică – majoritatea –, funcţia dublă sau unică se realizează *în acelaşi context*. Menţionăm, însă, şi posibilitatea ca ceea ce este admis de obicei ca reprezentînd un singur cuvînt să îndeplinească funcţii diferite *în contexte diferite* (de exemplu, *am* din *eu* **am** *o carte* îndeplineşte funcţia sintactică de predicat, funcţia de marcă fiind exclusă; *am*, însă, din *eu* **am** *citit o carte* are funcţia de marcă a categoriilor gramaticale de timp, persoană, număr şi chiar de diateză şi mod, funcţia sintactică fiind exclusă). În această ordine de idei, poate fi amintită şi situaţia unor cuvinte-relator care de asemenea în contexte diferite pot marca fie raporturi sintactice diferite (de exemplu, *căci* apare şi la raportul intermediar explicativ, şi la raportul de subordonare), fie acelaşi raport, dar la nivele diferite (de exemplu, *de* poate marca subordonarea şi în limitele propoziţiei, şi în limitele frazei).

e) *cuvinte cu funcţie exclusiv expresivă/stilistică*, reprezentate prin *mi, ţi, o, le* etc, în contexte ca:

„De-aş avea o porumbiță
Cu chip alb de copiliță,
....
Cîtu-*ți* ține ziulica
I-aş cînta doina, doinița"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 6)

În această subclasă putem încadra, cu anumite rezerve, și pseudoadverbele emfatice (vezi mai sus și §107) de tipul *și, chiar, tocmai* etc din contexte ca:

„Acum iată că din codru *și* Călin mirele iese,
Care ține-n a lui mînă mîna gingașei mirese"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 68)

§10. Prezentarea celor trei criterii clasice de grupare a cuvintelor în *clase semantico-gramaticale* numite curent *părți de vorbire* arată că nici unul dintre ele *luat singur* – adică nici criteriul semantic (§4), nici criteriul morfologic (§8), nici criteriul sintactic/funcțional (§9) – *nu poate justifica* actuala împărțire a mulțimii cuvintelor românești în zece părți de vorbire. Motivarea celor zece părți de vorbire acceptate de gramatica românească clasică din zilele noastre – care sînt *clase de cuvinte* cu omogenitate relativă, sporirea omogenității obținîndu-se prin subcategorizare – se poate *numai prin coroborarea celor trei criterii clasice,* pornind de la criteriul semantic, care trebuie întărit cu cel morfologic și cu cel sintactic/funcțional. Procedînd în acest fel, indicăm – stereotip – *principalele* caracteristici semantico-gramaticale ale *claselor de cuvinte* numite curent *părți de vorbire*, cu precizarea că aceste caracteristici sînt cuprinse în formulări destul de dezvoltate, pentru a putea acoperi într-o manieră cît mai convenabilă ce este inclus în „clasa" respectivă. Mai adăugăm și faptul că, așa cum mai sus (§6–§9) am vorbit de **cuvinte**-*flectiv* în opoziție cu *flective* **propriu-zise,** și aici putem face deosebire între *părți de vorbire* **propriu-zise,** cărora li se opun *părțile de vorbire*-**flectiv/relator, mărci pentru negație**, subliniind că din acest punct de vedere este necesară distincția între *părțile de vorbire* **unitare**, care sînt sau *propriu-zise,* sau *mărci*, și părțile de vorbire **mixte**, care sînt de obicei *propriu-zise* și uneori *mărci.* În sfîrșit, întrucît definițiile de lucru pe care le dăm în cele ce urmează vizează **clasele** *semantico-gramaticale,* precizăm – chiar dacă acest lucru poate apărea ca redundant – că aceste definiții pot fi convertite cu ușurință în definiții pentru **un element** *al clasei respective.* De exemplu, din definiția **clasei** *substantivelor* (vezi imediat mai jos) rezultă că **substantivul** este cuvîntul noțional ce indică numele unei entități sau numele numelui unei entități, care are categoriile gramaticale de gen, număr și caz și care – pe lîngă atribut, complement etc – poate îndeplini funcția sintactică specifică de subiect; din definiția *clasei articolelor* (vezi de asemenea imediat mai jos) rezultă că *articolul* este cuvîntul nenoțional principial în context care – avînd genul, numărul și cazul caracterizate numai formal, îndeplinește funcția de

mărcă pentru aceste categorii gramaticale la partea de vorbire pe care obligatoriu o însoțește etc.

Clasa **substantivelor** – clasă unitară cuprinzînd elemente ce sînt întotdeauna *părți de vorbire propriu-zise* – este reprezentată prin cuvintele noționale ce indică numele entităților sau numele numelor entităților, care au categoriile gramaticale de gen, număr și caz și care – pe lîngă atribut, complement etc – pot îndeplini funcția sintactică specifică de subiect (exemple, *om, carte, fericire, Mircea, Dolhești, Sirius* etc).

Clasa **articolelor** (clasă unitară cuprinzînd elemente ce sînt întotdeauna *părți de vorbire-flectiv)* este reprezentată prin cuvinte nenoționale *principial* în context care – avînd genul, numărul și cazul caracterizate numai formal – îndeplinesc în principal funcția de marcă pentru aceste categorii gramaticale la partea de vorbire pe care obligatoriu o însoțesc (exemple, **lui** *tata*, **un** *om*, **al** *lor, fata* **cea** *frumoasă* etc).

Clasa **adjectivelor** – clasă unitară cuprinzînd elemente ce sînt întotdeauna *părți de vorbire propriu-zise* – este reprezentată prin cuvinte noționale ce exprimă caracteristici calitative (rar și cantitative) ale entităților, la care cuvinte există categoria gramaticală a comparației, genul, numărul și cazul avînd numai *formă* și care – în afară de nume predicativ, apoziție etc – îndeplinesc funcția sintactică specifică de atribut (exemple, *bun, înalt, larg, mult, verde* etc).

Clasa **pronumelor și adjectivelor pronominale** (clasă mixtă la care majoritatea elementelor sînt *părți de vorbire propriu-zise* și cîteva sînt *părți de vorbire-flectiv sau relator)* este reprezentată prin cuvintele-substitut – la care prin tradiție se adaugă, din cauză că principial au „același" corp fonetic, și cuvintele nenoționale ce transmit informație gramaticală de tip „determinativ" (apropierea sau depărtarea entităților de vorbitor, posesia, cunoașterea în măsură redusă etc) – care pot avea categoriile gramaticale (sau numai *forme*) de persoană, gen, număr, caz și care – pe lîngă că pot fi nume predicativ, complement etc, mărci categoriale și raportuale sau pot avea doar expresivitate – pot îndeplini funcția sintactică specifică de subiect (cuvintele substitut) sau de atribut (cuvintele nenoționale „determinative"): *el, acest(a), acel(a), (al) meu, alt(ul)* etc.

Clasa **numeralelor și adjectivelor numerale** (clasă unitară cuprinzînd elemente ce sînt întotdeauna *părți de vorbire propriu-zise)* este reprezentată prin cuvintele noționale – ce pot fi și substitute – care exprimă principial cantitatea sau ordonarea în sine sau a entităților determinate ori substituite, care pot avea *formă* pentru gen și număr și categoria gramaticală a cazului și care – în afară de complement, atribut etc – pot îndeplini funcția sintactică specifică de subiect (cuvintele substitut) sau de atribut (de obicei cuvintele noționale exprimînd cantitatea sau ordonarea entităților determinate: *doi, zece, al unsprezecelea* etc).

Clasa **verbelor** – clasă mixtă la care elementele constitutive sînt nu numai *părți de vorbire propriu-zise,* ci și în anumite structuri *părți de vorbire-flectiv* sau *relator* –

este reprezentată prin cuvintele teoretic noţionale ce exprimă acţiunea, existenţa, starea, voinţa, dorinţa, posesia, devenirea, transformarea etc considerate ca procese, care, în afară de categoriile gramaticale „comune" de persoană şi număr, au categoriile gramaticale „specifice" de diateză, mod, timp şi care – pe lîngă că pot funcţiona ca mărci categoriale şi raportuale – îndeplinesc funcţia sintactică specifică de predicat: *a cînta, a fi, a sta, a vrea, a dori, a avea* etc.

Clasa **adverbelor** – clasă mixtă cuprinzînd părţi de vorbire propriu-zise, părţi de vorbire-flectiv/mărci categoriale, părţi de vorbire în acelaşi timp propriu-zise şi relator şi părţi de vorbire pentru emfază – este reprezentată în principal prin cuvinte noţionale ce pot fi şi substitute (cele nenoţionale şi cele pentru emfază fiind în număr redus), care principial exprimă caracteristici ale verbului, interjecţiei, adjectivului şi (paradoxal) ale adverbului, care (unele) pot avea categoria gramaticală a comparaţiei şi care (în afara funcţiilor sintactice de apoziţie şi predicat, a funcţiei de marcă de tip categorial sau raportual şi a funcţiei exclusiv expresive, precum şi în afara nonfuncţiilor), *pot* îndeplini funcţia sintactică specifică de circumstanţial: *bine, aici, cînd, mai* etc.

Clasa **prepoziţiilor** – clasă *mixtă*, ale cărei elemente sînt sau părţi de vorbire-mărci morfologice şi/sau sintactice, sau modificatori semantici ori elemente constitutive –, cuprinde cuvinte nenoţionale şi neflexibile obligatoriu anexe ale cuvintelor de regulă noţionate sau substitute, care cuvinte nenoţionale şi neflexibile (pe lîngă că pot fi modificatori semantici la adverbe şi pot fi elemente constitutive la unele moduri verbale şi la conjuncţii), îndeplinesc funcţiile specifice de mărci pentru categoria gramaticală a cazului la «nume» şi/sau pentru raportul de subordonare în limitele prepoziţiei: *a, cu, de, pe, pentru, din, în vederea* etc.

Clasa **conjuncţiilor** – clasă *unitară* cuprinzînd numai părţi de vorbire relator – este reprezentată prin cuvintele nenoţionale şi neflexibile a căror funcţie constă în faptul că se constituie în mărci principale/tipice pentru raporturile sintactice de coordonare, de subordonare, mixt şi explicativ: *şi, sau, ori, că; dacă, din cauză că, întrucît, căci* etc.

Clasa **interjecţiilor** – clasă *unitară* cuprinzînd elemente ce sînt întotdeauna *părţi de vorbire propriu-zise* – este reprezentată de obicei prin cuvintele substitut ce fac aceeaşi comunicare cu o propoziţie/frază (*a ah, vai* etc) sau prin cuvintele substitut ce fac aceeaşi comunicare cu o parte de propoziţie (*bîz, miau, zvîrr* etc), care cuvinte sînt principial neflexibile şi care – în regulă generală – sau se constituie în unitatea sintactică indivizibilă funcţional numită substitut de propoziţie/frază (*a, ah, vai* etc), sau îndeplinesc funcţia sintactică de predicat interjecţional (*bîz, miau, zvîrr* etc).

§11. La clasificarea cuvintelor limbii române în aceste zece părţi de vorbire aşa cum am prezentat-o mai sus, am avut în vedere echivalenţa *cuvînt*, ca unitate lexicală = *parte de vorbire*, ca unitate morfologică. În limba română, însă, majoritatea părţilor

de vorbire sau, mai exact, cu excepţia articolului, toate celelalte părţi de vorbire pot fi reprezentate nu numai *sintetic, adică printr-un singur cuvînt* (*mamă, tată, casă* etc), ci şi *perifrastic, prin îmbinări stabile de cuvinte* (*a-şi aduce aminte, bătaie de joc; cîine-cîineşte* etc). Îmbinările stabile de cuvinte (la care ne referim aici doar în treacăt, pentru că reprezintă obiectul de studiu prin excelenţă al sintaxei, al lexicologiei şi al stilisticii, pot avea structuri variate, care fac posibilă subcategorizarea. Există, pe de o parte, *perifrazele propriu-zise* sau pur şi simplu *perifrazele*, prin care se comunică o **singură** *informaţie* **semantică (noţiune)/ gramaticală sau logică (negaţia)** şi care îndeplinesc *în limitele propoziţiei* **o singură** *funcţie* **sintactică** (*subiect, predicat* etc)/**de marcă** (*categorială, raportuală, logică*): *(nu) bate cîmpii* este predicat negativ sau afirmativ în *X* **(nu) bate cîmpii,** *în faţa* indică genitivul şi subordonarea în propoziţie, în *Y stă* **în faţa** *casei* etc; pe de altă parte, există *perifrazele proverbiale*, care pot fi – *cu structuri* **imuabile** – propoziţii (*ziua bună se cunoaşte de dimineaţă* etc) sau fraze (*cine se scoală de dimineaţă departe ajunge; vrei, nu vrei, bea Grigore agheazmă; spune-mi cu cine te întîlneşti ca să-ţi spun cine eşti* etc), prin care se comunică o judecată sau un şir de judecăţi cu caracter sentenţios. Lăsînd la o parte perifrazele proverbiale, care nu interesează la morfologie, în cadrul *perifrazelor propriu-zise/perifrazelor* pot fi distinse: *perifrazele cu elemente constitutive* **aglutinate** (*botgros<bot+gros, celălalt<cela+alalt, din<de+în* etc); *perifrazele cu elementele constitutive* **neaglutinate** (*aducere aminte, bate cîmpii, cîine-cîineşte, pentru că* etc). Întrucît perifrazele cu elementele componente aglutinate se comportă morfologic principial la fel cu părţile de vorbire sintetice (*codobatură, binevoieşte, cumsecade, fiindcă* etc), urmează că un loc aparte în morfologie au doar perifrazele cu elementele componente *neaglutinate*, care reprezintă *părţi de vorbire perifrastice*. În legătură cu acestea din urmă precizăm că *îmbinările* **stabile** *care la un moment dat sînt părţi de vorbire perifrastice* au fost la origine (în limba noastră sau, uneori, în altă limbă, de unde au fost traduse/calchiate) *îmbinări* libere; de exemplu, actuala *îmbinare stabilă* a **da pe brazdă** = *a îndrepta, a corecta* (pe cineva) provine din *îmbinarea liberă* cu aceeaşi structură ce privea aratul cu două animale înjugate, din care unul trebuia obişnuit să meargă pe locul din care a fost dată brazda la o parte (vezi şi capitolul despre verb, *passim*). Uneori, procesul de trecere de la îmbinarea liberă la îmbinarea stabilă este încă în curs, ceea ce face ca structura respectivă să poată fi interpretată în ambele feluri: în *X* **primeşte moştenire** *o casă*, se poate spune şi că **primeşte** este *verb-predicat sintetic*, iar *moştenire* nume – complement direct sau complement al calităţii, dar şi că *primeşte moştenire* este *verb-predicat perifrastic* (cu sensul de *moşteneşte*). Dacă apreciem că în opoziţie *evidentă* intră *părţile de vorbire* **sintetice** cu *părţile de vorbire* **perifrastice**, atunci găsim că uneori aceste două grupe nu pot cuprinde toate elementele constitutive ale vocabularului românesc, în sensul că realităţi lingvistice de tipul *Facultatea de Litere, domnul profesor, Ion Creangă* etc nu pot fi încadrate fără rezerve nici la părţile de vorbire sintetice, nici la părţile de vorbire

perifrastice. Întrucît lucrarea de față are ca prim obiectiv *flexiunea cuvintelor* și *îmbinarea lor în unități sintactice,* urmează că deosebit de complexa problemă a grupurilor stabile de cuvinte considerate ca părți de vorbire este **aici** *de importanță secundară* și, în consecință, notăm doar conceptele și termenii privitori la aspectul sintetic și perifrastic al părților de vorbire, așa cum vor fi ei (termenii) utilizați în continuare[32].

Partea de vorbire sintetică *este reprezentată teoretic*[33] *printr-un singur cuvînt, adică prin segmentul fonic accentuat, izolabil prin pauze în limbajul natural, care, transmițînd informație semantică, gramaticală, logică și/sau stilistică, îndeplinește principial* (vezi comentariul de la «partea de vorbire perifrastică» pe care îl facem mai jos) *o singură funcție sintactică, de marcă și/sau stilistică: tată, bunăvoință, telefon, el, bun, doi, cîntă, bine, al, nu, din, pe, că, vai* etc.

Partea de vorbire perifrastică – dacă facem abstracție de nota 33 – *este reprezentată printr-o îmbinare stabilă de cuvinte (pentru care utilizăm termenul „neutru" de* **perifrază**[34]*) prin care se transmite informație semantică, gramaticală, logică și/sau stilistică și care îndeplinește principial o singură funcție (de natură sintactică, de marcă, expresivă): aducere aminte, soră cu moartea, douăzeci și cinci, a-și bate capul, din cale-afară, nici într-un caz, de pe la, din cauză că, Doamne ferește* etc. Mulțimea părților de vorbire perifrastice constituie o „clasă", în cadrul căreia sînt admise *anumite* diferențieri de comportament semantic, gramatical, logic și stilistic.

---

[32] Pentru detalii în legătură cu grupurile stabile de cuvinte, vezi Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română,* București, 1958, *Gram. Acad.*, I, p. 34-36, *Formarea cuvintelor în limba română,* volum publicat sub auspiciile Academiei, București, 1970 (= *Formarea cuvintelor*; vezi mai ales *Cuvînt înainte* semnat de Mioara Avram, p. V-XVI, și *Introducere*, aparținînd Finuței Hasan, p. 7-31) ș.a.; vezi și fiecare din cele zece părți de vorbire pe care le prezentăm în continuare.

[33] Precizarea că numai *teoretic* partea de vorbire sintetică este reprezentată printr-un singur cuvînt este motivată, pe de o parte, de „forme" ca *a cînta, a cîntat, să fi cîntat, se cîntă, lui tata* etc, în care există practic asocieri de două sau mai multe cuvinte (prepoziția *a* și verbul *cînta* în *a cînta*, verbul auxiliar *a* și verbul de bază *cîntat* în *a cîntat* etc), dar care asocieri, prin tradiție, sînt admise ca *forme flexionare analitice* ale verbului, substantivului etc (vezi și nota 28). Pe de altă parte, precizarea *teoretic* vizează „forme" ca *megafon, audiovideo, bunăvoință, Sîntilie* ș.a., care la origine sînt îmbinări libere de cuvinte devenite îmbinări stabile de cuvinte, dar care, aglutinîndu-se, apar ca niște cuvinte sintetice (vezi §14, *passim*).

[34] Apelăm la termenul *perifrază* și datorită faptului că este sugestiv (=*grup de cuvinte „pentru" un singur cuvînt* – vezi DDL și MDL, s.v. *periphrase),* și pentru a evita termenii *compus, locuțiune, expresie* etc considerați în ultimul timp „specializați" (vezi trimiterile din nota 32), fără a putea spune, însă, că există criterii *unanim* acceptate de încadrare a *tuturor* îmbinărilor stabile de cuvinte la compuse, respectiv la locuțiuni, la expresii etc. Mai menționăm și faptul că la *partea de vorbire* nu prezintă interes ceea ce numim convențional *perifrază proverbială,* datorită faptului că principial aceasta are o structură de frază (vezi imediat mai sus).

Dintr-un punct de vedere, ne referim la faptul că apariţia perifrazelor poate fi motivată fie *obiectiv* (necesitatea de comunicare a unei informaţii semantice sau gramaticale pentru care limba nu dispune la un moment dat de o parte de vorbire sintetică: *ochiul boului, cerul gurii, de pe* etc), fie *subiectiv* (dorinţa vorbitorului de a comunica informaţia semantică şi uneori chiar gramaticală sau logică într-o manieră deosebită, care să impresioneze pe interlocutor[35]: *zgîrie-brînză, a şterge putina, nici într-un caz, de-a lung de* etc). Indiferent de motivul care a dus la apariţia perifrazelor, în limba română s-a ajuns *uneori* la situaţia ca aceeaşi realitate semantică, gramaticală sau logică să poată fi exprimată şi printr-o parte de vorbire sintetică, şi printr-o parte de vorbire perifrastică. În afara unor cazuri particulare (de exemplu, prin Banat şi Transilvania, în loc de *faţă de masă* se spune *măsăriţă*, ceea ce înseamnă că, din punctul de vedere al *limbii* aceste „nume" sînt sinonime absolute), putem spune că, atunci cînd vizează aceeaşi realitate semantică, gramaticală sau logică, partea de vorbire sintetică şi partea de vorbire perifrastică sînt – mai ales din cauza expresivităţii *posibile* prin excelenţă la perifraze sau a „exactităţii" mai mari în transmiterea informaţiei, care apare de asemenea la acestea – sinonime relative: *zgîrie-brînză* = *zgîrcit*, *şterge putina* = *pleacă*, *cu condiţia ca* = *dacă* etc. Subliniem, însă, că sinonimia „sintetic" – „perifrastic" apare doar *uneori*, în majoritatea cazurilor pentru partea de vorbire perifrastică neexistînd echivalent sintetic, informaţia respectivă mai putînd fi redată doar prin alte îmbinări de cuvinte libere ori stabile (*a duce boala pe picioare = a fi bolnav şi a continua să lucreze, fără să stea la pat; a găsi ac de cojocul=a pune la punct* etc) sau neexistînd nici un alt echivalent în limbajul natural (*ochiul-boului, cocoş-de-munte*[36], *în loc (să)* etc).

Din alt punct de vedere, în cadrul mulţimii părţilor de vorbire perifrastice diferenţierile mai privesc în special două situaţii: una vizează perifrazele de tipul *a şterge putina, a găsi ac de cojocul...* etc, din contexte ca *vinovatul* **a şters putina**, unde *a şters putina* are simultan şi funcţia sintactică de predicat, şi funcţie expresivă; alta are în vedere perifrazele de tipul *ce fel de, cel ce* etc, din contexte ca *nu ştiu* **ce fel de** *om este*, în care *ce fel de* funcţionează simultan şi ca atribut, şi ca marcă a subordonării în frază.

După clasele semantico-gramaticale pe care le reprezintă – stabilite prin apelul la aceleaşi criterii (semantic, morfologic, sintactic) ca şi în cazul părţilor de vorbire sintetice –, părţile de vorbire perifrastice pot fi: **substantivale** (*ciuboţica-cucului, aducere-aminte, un papă lapte, Piatra-Neamţ* etc); **adjectivale** – pronominale,

---

[35] În legătură cu funcţiile perifrazelor, vezi Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, ediţia a doua, Bucureşti, 1975, p. 18 sqq.

[36] În discuţia de faţă nu prezintă interes – întrucît nu este accesibilă vorbitorului fără pregătire specială – sinonimia absolută reprezentată prin terminologia ştiinţifică, de tipul *callistephus chinensis* pentru *ochiul-boului*, *tetrao urogallus* pentru *cocoş-de-munte* etc.

numerale sau propriu-zise (*ce fel de, o sută nouăsprezece, fel de fel, soră cu moartea, vechi de zile, verde-albăstrui* etc); **pronominale** [*cel(a) ce, cine ştie cine, nu ştiu cine* etc]; **numerale** (*o mie nouă sute nouăzeci şi unu, cîte patru, patru cincimi, de zece ori* etc); **verbale** (*e bine, a vedea lumina zilei, a-şi aduce aminte, a face haz de necaz* etc); **adverbiale** (*de-a binelea, cu asupra de măsură, cîine-cîineşte, pe nepusă masă* etc); **prepoziţionale** (*de pe la, în faţa, faţă de, împreună cu* etc); **conjuncţionale** (*din cauză că, chiar dacă, de vreme ce, ca şi cum* etc); **interjecţionale** (*vai şi-amar, ferească Dumnezeu, păcatele mele, ce Dracu* etc).

Partea de vorbire cu determinare obligatorie. Necesitatea acestui tip de parte de vorbire, pe care am anticipat-o mai sus, poate fi motivată prin luarea în consideraţie a faptului că mulţimea „proceselor evolutive" din limbă se pot afla la un moment dat în faze diferite, adică la început, în desfăşurare etc. De exemplu, transformarea adjectivului demonstrativ latinesc *ille* postpus unui „nume" în articol hotărît enclitic românesc aglutinat cu acel „nume" *poate fi considerată încheiată*, vorbitorul de limbă română fără preocupări lingvistice nemaiputînd izola pe acest „adjectiv" de numele cu care este astăzi contopit: *homo* + **ille** > *omul*. La o sintagmă, însă, de tipul *în ceea ce priveşte* – care, în afara tendinţei de „acord", evident greşit, din vorbirea mai puţin îngrijită (compară *în ceea ce* PRIVEŞTE **faptul** cu **în ceea ce* PRIVESC **faptele**), poate apărea şi cu o determinare completivă, şi anume, *în ceea ce* **mă (te, îl** etc) *priveşte* – procesul transformării îmbinării *libere* de cuvinte în îmbinare *stabilă* este încă în desfăşurare.

Admiţînd că în limbă există procese evolutive neîncheiate la un moment dat, sîntem de părere că acestea pot fi ilustrate şi prin îmbinările de cuvinte de tipul *Facultatea de Litere, domnul profesor, Ion Creangă* etc, care – avînd un grad de sudură superior îmbinărilor libere de cuvinte, dar inferior îmbinărilor stabile – reprezintă într-un anumit sens un fel de treaptă intermediară între părţile de vorbire perifrastice *(ciuboţica-cucului, fel de fel, a-şi aduce aminte* etc) şi părţile de vorbire sintetice din îmbinări libere de cuvinte (compară **ciuboţica cucului** *este...* cu **ciuboţica** *băiatului este* etc). Ceea ce ne determină să facem această apreciere, deci, este **aparenţa** de identitate structurală a „îmbinărilor" avute aici în vedere *(Facultatea de Litere, domnul profesor, Ion Creangă* etc) cu „îmbinările" în general admise ca libere, de tipul *pahar de apă, zăbava cărţilor, floare frumoasă* etc; **în realitate**, însă, la îmbinările libere de cuvinte lăsarea la o parte a „determinării" nu face imposibilă comunicarea realizată numai prin „bază" (de exemplu, contextul *însetatul bea un pahar de apă* rămîne reperat – chiar dacă informaţia este incompletă – şi în forma *însetatul bea un pahar*), în timp ce la *Facultatea de Litere, domnul profesor, Ion Creangă* etc – la care uneori nici nu se poate spune cu certitudine care este „determinarea" şi care „baza" –, prin lăsarea la o parte a elementului considerat „determinare", comunicarea devine nelogică sau improprie: de exemplu, contextul *la orice facultate de litere se studiază lingvistica şi literatura* este inexact în forma *la orice facultate se studiază lingvistica şi literatura*. Cu alte cuvinte, într-o structură de tipul *pahar*

de apă (cu care este asemănătoare și *zăbava cărților, floare frumoasă* etc) există o determinare facultativă, în timp ce la *Facultatea de Litere* (cu care se comportă asemănător *domnul profesor, Ion Creangă* etc) putem vorbi de o *„determinare" obligatorie.*

Părțile de vorbire cu determinare obligatorie – pentru distingerea cărora de părțile de vorbire sintetice și de părțile de vorbire perifrastice nu există așadar criterii matematic exacte – transmit *prin excelență* informație semantică, avînd adesea valoare de substantiv (*Facultatea de Litere, domnul profesor, Ion Creangă, municipiul Iași, verde de Paris* etc) și de verb (*a primi moștenire, a scutura lanțul, a avea zîmbetul pe buze, a nu avea pe nimeni* etc), iar uneori, valoare de adjectiv și de adverb (*bun la inimă, rău la suflet, nici mort* etc); pentru *în ceea ce privește faptul că, în legătură cu faptul că* etc, vezi capitolul despre conjuncție.

§12. Din felul în care am utilizat criteriul semantic, morfologic și sintactic pentru *justificarea* celor zece părți de vorbire (sintetice, perifrastice și cu determinare obligatorie) acceptabile în gramatica clasică românească din zilele noastre, s-a văzut că am evitat aplicarea mecanică a regulilor, preferînd soluțiile interpretative și evitînd *aici* aspectele spinoase ale problemelor (care vor fi discutate, în limitele posibilului, la capitolele corespunzătoare din corpul lucrării). Astfel, caracterizînd clasa adverbelor, ne-am oprit la ceea ce am considerat esențial pentru relevarea omogenității relative a acestei părți de vorbire, și anume, la faptul că este de obicei noțională, dar poate fi și vidă semantic, că poate fi flexibilă prin categoria gramaticală a comparației, dar poate fi și neflexibilă și că poate îndeplini funcții – sintactice, de marcă, expresive –, dar poate reprezenta și ceea ce am numit convențional nonfuncții (pentru detalii, vezi §107).

În legătură cu părțile de vorbire clasice, notăm că acestea nu apar ca niște clase riguros exacte, ci au un grad mai mult sau mai puțin evident de eterogenitate. Pentru a depăși acest inconvenient, o soluție ar fi să se mărească numărul de părți de vorbire pînă la obținerea de clase omogene. În felul acesta – *luînd în considerație numai* **unele** *particularități* – găsim că: *clasa substantivelor* poate fi divizată în *substantive proprii*, care au un grad superior de individualizare semantică (ele reprezentînd nume ale substantivelor comune – vezi §20) și o flexiune redusă după gen, număr, caz, realizată adesea într-o manieră „proprie" (*Vasile, Dolhești, Piatra-Neamț* etc), și *substantive comune*, la care individualizarea nu se mai realizează principial semantic, ci „gramatical", și care au flexiune „completă" în funcție de gen, număr, caz *(om, student, floare, zîmbet* etc); în *clasa articolelor* se poate distinge *articolul hotărît*, care, în principiu aglutinat cu „numele", se comportă ca un flectiv propriu-zis, mai exact, la fel cu desinența *(mama,* *frate***le**, *oameni* etc), și celelalte articole, care, neaglutinate cu „numele", au regimul cuvintelor-flectiv (**un** *om,* **al** *fratelui, fata* **cea** *mică* etc); în cadrul *clasei pronumelor și adjectivelor pronominale* se pot identifica, pe de o parte, *pronumele propriu-zise* sau pur și simplu *pronumele*, avînd ca particularități distinctive substituirea „numelor" și funcția specifică de subiect (*el, dînsul, cine* etc), iar pe de altă parte *adjectivele pronominale*, care

se caracterizează prin aceea că transmit informaţie gramaticală de tip determinativ (apropierea sau depărtarea entităţilor de vorbitor, posesia etc) şi prin funcţia unică de atribut adjectival *(acest, acel, alt* etc); la fel ca la clasa pronumelor şi adjectivelor pronominale, şi la clasa numeralelor şi adjectivelor numerale se pot separa *numeralele întrebuinţate pronominal*, care substituie „numele" în legătură cu care exprimă cantitatea sau ordonarea şi pot îndeplini funcţia sintactică specifică de subiect (*văd trei oameni*: **doi** VORBESC, *iar* **al treilea** ASCULTĂ); de *numeralele întrebuinţate adjectival*, care determină „numele" în legătură cu care exprimă cantitatea sau ordonarea şi îndeplinesc întotdeauna funcţia sintactică de atribut adjectival numeral (**doi** OAMENI *vorbesc, iar* **al treilea** OM *ascultă)*; la *clasa verbelor* este posibilă deosebirea *verbului propriu-zis*, care exprimă „acţiunea" ca proces, are categoriile gramaticale de diateză, mod, timp, persoană, număr şi îndeplineşte funcţia sintactică specifică de predicat (*cîntă, merge, visează* etc), de *participiul verb-adjectiv*, care are *simultan* caracteristici şi de verb (exprimă acţiunea ca proces şi *primeşte* categoriile gramaticale întîlnite la verb), şi de adjectiv (dispune de forme flexionare pentru gen, număr, caz), la nivel funcţional fiind lipsit de independenţă, în sensul că este doar unul din elementele componente ale diatezei pasive cu *a fi* (*romanul* **este** CITIT *de X, poezia* **este** CITITĂ *de Y* etc); *clasa adverbelor* cuprinde atît *adverbele propriu-zise*, care sînt cuvinte noţionale *putînd avea* categoria gramaticală a comparaţiei şi îndeplinind funcţii sintactice (*mai bine, acolo, desigur* etc), cît şi *adverbele-flectiv*, care sînt cuvinte nenoţionale şi neflexibile ce îndeplinesc funcţia de marcă pentru categoria gramaticală a comparaţiei (*mai, mai puţin, foarte* etc ca „anexe" ale adjectivelor şi adverbelor); la *clasa prepoziţiilor* se poate face distincţie între majoritatea prepoziţiilor care, însoţind „numele", marchează simultan şi categoria gramaticală a cazului, şi subordonarea în propoziţie (*cu, contra, graţie* etc), şi cîteva prepoziţii care, atunci cînd însoţesc verbele la infinitiv sau supin, sînt numai elemente constitutive-mărci ale acestor moduri (*a* din a *merge*, *de* din **de** *mers* etc); *clasa conjuncţiilor* poate fi împărţită în *conjuncţii coordonatoare*, care sînt cuvinte nenoţionale şi neflexibile ce marchează raportul de coordonare la nivelul tuturor unităţilor sintactice (*şi, însă, sau* etc), *conjuncţii subordonatoare* şi *conjuncţii mixte*, care sînt de asemenea cuvinte nenoţionale şi neflexibile, dar stabilesc raportul de subordonare şi, respectiv, raportul explicativ *numai* la nivelul frazei (*dacă, încît, căci* etc); în *clasa interjecţiilor* se conturează *interjecţiile propriu-zise*, care – ţinînd locul unor propoziţii şi/sau fraze în privinţa informaţiei semantice – reprezintă unitatea sintactică numită convenţional substitut de propoziţie şi/sau frază (*a, ah, vai* etc), şi *onomatopeele*, care, trimiţînd la „acţiuni" prin imitarea sunetelor şi zgomotelor pe care acestea le produc, îndeplinesc funcţia specifică de predicat (*pleosc, bîz, zdrang* etc).

Mărirea cu zece a numărului claselor semantico-gramaticale prin subcategorizarea substantivului, articolului, pronumelui, numeralului, verbului, adverbului, prepoziţiei, conjuncţiei şi interjecţiei în sensul arătat mai sus are drept rezultat *o sporire a omogenităţii claselor, dar nu obţinerea de clase riguros omogene*. Că aşa stau lucrurile rezultă din posibilitatea de creare de noi «clase» prin luarea în consideraţie şi a *altor* particularităţi pe

lîngă cele avute deja în vedere. Astfel, faptul că unele cuvinte considerate *pronume* substituie *un* „nume" (*el, acesta, cineva* etc), altele *două* „nume" (*al meu, al tău, al său* etc), iar altele nici unul (*mă* din **mă** *gîndesc*, *se* din se *întîmplă* etc) poate impune crearea a trei «clase» corespunzătoare; funcția *unică*, numai sintactică, a unor cuvinte ca *bine, aproape, acum* etc, față de funcția *dublă*, sintactică și de marcă, a altora (*unde, cînd, cum* etc) face posibilă crearea de «clase» corespunzătoare în cadrul adverbului; variabilitatea după gen, număr și caz a cuvintelor de tipul *bun, frumos, înalt* etc și invariabilitatea din acest punct de vedere a lui *gata, gri, cumsecade* etc poate duce la scindarea adjectivului în două «clase» ș.a.m.d.

Comentariile de mai sus arată că mărirea numărului de părți de vorbire pentru obținerea de clase semantico-gramaticale omogene nu reprezintă – cel puțin pentru stadiul actual al cercetării – soluția cea mai convenabilă. Această apreciere pleacă de la faptul că – întrucît părțile de vorbire sînt stabilite după ceea ce se consideră **principalele** *caracteristici* semantice, morfologice și sintactice ale cuvintelor – apare problema ca mai întîi să se precizeze acele caracteristici ce trebuie admise ca *principale* (după care să se stabilească *clasele*), în opoziție cu cele *secundare* (în funcție de care s-ar putea stabili subclase în cadrul claselor). De exemplu, dacă *exprimarea unei noțiuni* și *funcția sintactică* sînt caracteristici principale pentru identificarea adverbului (*bine, acolo, mîine* etc), atunci *incapacitatea de a exprima o noțiune* și *funcția de marcă* sînt caracteristici tot principale care să ducă la admiterea unei alte părți de vorbire sau sînt secundare, permițînd doar crearea de subclase în cadrul adverbului (*mai* din **mai** *bine*, *foarte* din **foarte** *frumos* etc)? În același sens, dacă se consideră ca principale caracteristicile – întîlnite la pronume – constînd în aceea că sînt reprezentate prin cuvinte ce substituie un „nume" și pot îndeplini funcția sintactică specifică de subiect (*el, acesta, altul* etc), atunci faptul că transmite informație gramaticală de tip determinativ (apropierea sau depărtarea entităților de vorbitor, posesia etc) și îndeplinește funcția sintactică unică de atribut reprezintă caracteristici de asemenea principale cu ajutorul cărora identificăm o altă parte de vorbire decît pronumele sau caracteristici secundare ce permit doar crearea unei subclase în cadrul pronumelor (*omul* **acesta, alt** *lucru* etc)? ș.a.m.d.

Din alt punct de vedere, obținerea de clase semantico-gramaticale riguros omogene – atunci cînd acest lucru va fi posibil – va duce și la o sporire substanțială a criteriilor de recunoaștere a claselor și a numărului de clase, ceea ce va face dificilă (dacă nu chiar inoperantă) utilizarea acestora de către inteligența umană (întrucît gramatica de față nu este destinată calculatorului, nu avem aici în vedere și inteligența artificială).

Apreciind – pentru motivele arătate – că este mai puțin convenabilă soluția măririi numărului de părți de vorbire pînă la obținerea de clase riguros omogene, sîntem de părere că *în stadiul actual al cercetării este acceptabilă soluția menținerii (cu tot caracterul lor mai mult sau mai puțin eterogen) a celor zece părți de vorbire clasice, iar pentru creșterea omogenității în cadrul fiecărei clase semantico-gramaticale se poate crea (succesiv, în funcție de anumite caracteristici principale, eventual și de unele secundare) un număr mai*

mic sau mai mare de subclase (*subsubclase...*). În literatura de specialitate se spune uneori că toate subclasele (subsubclasele...) din cadrul claselor semantico-gramaticale pot fi ierarhizate, după cum la elementele lor componente caracteristicile principale, definitorii, se manifestă total sau parțial. Ierarhizarea subclaselor (subsubclaselor...) în cadrul claselor este o modalitate de abordare a problemei nu prea frecventă în lingvistica românească, putînd fi exemplificată cu lucrarea citată a Georgetei Ciompec, unde în cadrul adverbului sînt identificate patru „clase", după cum elementele lexicale avute în vedere se combină exclusiv cu verbul – *cînd, cum, de aceea* etc (clasa A) –, cu adverbul sau adjectivul – *destul, atît, aparent* etc (clasa B) –, cu numele – *aici, departe, ieri* etc (clasa C) – sau cu oricare dintre acestea – *chiar, nici, mai ales* etc (clasa D)[37]. După părerea noastră, însă, nu întotdeauna şi nu toate subclasele (subsubclasele...) pot fi ierarhizate sau dispuse în *centru-periferie (-tranziție)*. Ne gîndim, de exemplu, la clasa conjuncției, unde considerăm că – dat fiind faptul că toate elementele ce intră aici sînt nenoționale şi neflexibile, subclasele deosebindu-se numai prin „importanța" la „nivelul" unităților joncționate – nu există motive care să ne dea dreptul să apreciem că particularitățile principale, definitorii, se manifestă total fie numai la conjuncțiile coordonatoare (*şi, însă, sau* etc), fie numai la cele subordonatoare (*dacă, încît, pentru ca* etc), fie numai la cele mixte (*căci, că, fiindcă* etc); în alt sens, la clasa interjecției, deosebirile tranşante dintre interjecțiile propriu-zise, care – neflexibile principial fiind – țin locul, la nivel semantic, unei propoziții şi/sau fraze şi reprezintă unitatea sintactică pe care am numit-o substitut de propoziție şi/sau frază (*a, ah, vai* etc), şi onomatopee, care – de asemenea neflexibile principial fiind – țin locul, prin „imitație", a cuvintelor ce exprimă „acțiunea" şi au funcția sintactică specifică de predicat (*bîz, pleosc, zdrang* etc), nu credem că ne permit să spunem că doar la una dintre aceste subclase caracteristicile principale, definitorii, se manifestă total, iar la cealaltă parțial ş.a.m.d.

Considerînd, prin urmare, că ierarhizarea subclaselor (subsubclaselor...) din cadrul claselor semantico-gramaticale este posibilă doar în principiu, în cele ce urmează ne vom preocupa în mod special de identificarea – în cadrul părților de vorbire – de subclase (subsubclase...) cît mai omogene prin luarea în considerare mai ales a caracteristicilor principale, ierarhizarea subclaselor (subsubclaselor...) făcînd-o numai unde este posibil şi dacă are utilitate în cunoaşterea sistemului morfologic al limbii române [38].

---

[37] *Lucr. cit.*, p. 17 sqq. Vezi şi D. Nica, *Teoria părților de vorbire. Aplicații la adverb*, Iaşi, 1988 (=*Nica, Teoria*), unde în plan teoretic se optează pentru organizarea părților de vorbire în *centru-periferie (-tranziție)* – p. 75 sqq.; pentru detalii, vezi capitolul despre adverb.

[38] Pentru detalii privitoare la toate problemele puse – cum e şi firesc – doar principial în acest capitol introductiv, vezi, în corpul lucrării, părțile de vorbire, unitățile sintactice, raporturile sintactice şi funcțiile sintactice.

III

CLASA SUBSTANTIVELOR

§13. Reunind principalele caracteristici semantice, morfologice şi sintactice în ceea ce considerăm o „definiţie de lucru" (pe care o reproducem după §10), *clasa substantivelor* – clasă unitară cuprinzînd elemente ce sînt întotdeauna *părţi de vorbire propriu-zise* – este reprezentată prin cuvintele noţionale ce indică numele entităţilor sau numele numelor entităţilor, care au categoriile gramaticale de gen, număr şi caz şi care – pe lîngă atribut, complement etc – pot îndeplini funcţia sintactică specifică de subiect.

NOTĂ. În literatura de specialitate există şi alte definiţii ale substantivului în manieră clasică, din care cităm: „substantivul este partea de vorbire care se declină şi denumeşte obiecte în sens foarte larg, adică fiinţe, lucruri, fenomene, acţiuni, stări, însuşiri, relaţii" *(Gram. Acad.*, I, p. 55); „substantivul este partea de vorbire care este susceptibilă de un anumit gen şi care îşi schimbă forma în funcţie de modificările de număr, de determinare şi de caz, iar, uneori, şi în funcţie de modificările de gen" [Paula Diaconescu, *Structură şi evoluţie în morfologia substantivului românesc*, Bucureşti, 1970 (*=Diaconescu. Struct.*), p. 73]; „substantivul este clasa lexico-gramaticală de cuvinte compatibile să se combine cu mărci de număr, caz şi (parţial) de gen" (*Iordan-Robu, LRC*, p. 364); substantivul „este partea de vorbire flexibilă care denumeşte obiecte în sensul larg al acestui termen: fiinţe, lucruri (concrete), fenomene, acţiuni, stări, însuşiri, relaţii" (*Avram, Gram.*, p. 30); substantivul „este numele a ceva sau al cuiva" (*Coteanu, Gram.*, p. 222) ş.a.

Substantivul românesc a fost definit, însă, nu numai în manieră clasică, ci şi contextual (Paula Diaconescu, *lucr. cit.*, p. 71-72): „se numeşte substantiv orice secvenţă semnificativă minimală care poate fi admisă de cel puţin unul din contextele aparţinînd categoriei I.A de contexte:

I.A.	acest	~	#
	această	~	#
	acestui	~	#
	acestei	~	#
	aceşti	~	#
	aceste	~	#
	acestor	~	#

sau de cel puţin cîte unul din categoria II (A', B, C) de contexte:

II.A'	#	~	acesta	B	#	~	meu	C	#	~	scump
	#	~	aceasta		#	~	mea		#	~	scumpă
	#	~	acestuia		#	~	mei		#	~	scumpi
	#	~	acesteia		#	~	mele		#	~	scumpe"
	#	~	aceştia								
	#	~	acestea								
	#	~	acestora								

În parafraza definiţiei de lucru pe care am dat-o mai sus subliniem ceea ce am arătat şi în §10, şi anume, că prin termenul convenţional de *clasă* **unitară** înţelegem că elementele constitutive ale acesteia au numai valoarea părţii de vorbire din titulatura clasei, adică în cazul nostru sînt substantive, nefiind posibilă – cum se întîmplă la clasa mixtă a pronumelui, de exemplu – şi valoarea părţii de vorbire-flectiv. Notăm şi faptul că în definiţia noastră de lucru nu am utilizat termenul *obiect*, frecvent întîlnit în definiţiile curente ale substantivului[39] (vezi *nota* de mai sus), datorită faptului că în vorbirea obişnuită acesta are în vedere *mai ales* anumite realităţi de natură *materială*, în locul lui apelînd la *entitate* care, prin originea sa (are ca punct de plecare latinescul *ens-entis*, cu sensul de *tot ce există*), trimite la ideea de *existenţă de sine stătătoare materială sau spirituală*. În felul acesta, prin *entitate* se poate acoperi nu numai ceea ce în vorbirea curentă este considerat „obiect" (*creion, ciocan, scrumieră* etc), ci şi orice realitate materială (*apă, aer, foc, pămînt* etc) sau spirituală (*afecţiune, filozofie, Dumnezeu* etc), însufleţită (*om, virus, elefant* etc) sau neînsufleţită (*carte, maşină, fier* etc), care priveşte natura (*astru, vînt, fulger, frig, Ceahlău, Marea Neagră* etc), societatea (*familie, primar, Dolheşti, Iaşi, România, Vasile* ş.a.), gîndirea (*idee, cugetare, raţiune* etc), sentimentele (*credinţă, iubire, ură* etc) ş.a.m.d. Cum în fiecare din aceste domenii există o infinitate de entităţi, urmează că numărul substantivelor – cu ajutorul cărora numim entităţile – este teoretic infinit. Practic, însă, în limba

[39] Pentru unele dezavantaje ale sintagmei «obiecte în sens foarte larg» din definiţia dată substantivului de *Gram. Acad.* (cum ar fi faptul că semnificaţia unui cuvînt ca *frumuseţe* este de acelaşi tip cu a unui cuvînt ca *frumos*), vezi E. Vasiliu, *Note asupra semnificaţiei unor părţi de vorbire: substantivul şi adjectivul*, LR, XXXIX, 1990, nr. 1, p. 18-20.

română (ca de altfel în oricare altă limbă), numărul substantivelor, fără a fi cunoscut cu exactitate, este finit, limitat. Statisticile pe care ne bazăm[40] arată că în textele vechi și moderne substantivele reprezintă cca 50% din totalul cuvintelor-titlu: de exemplu, în CPB, din totalul de 2495 de cuvinte-titlu, 1262 – deci, 50,58% – sînt substantive (1025, deci 41%, sînt comune și 239, deci 9,57%, proprii); în opera lui Eminescu, din 5016 cuvinte-titlu, 2552 – ceea ce înseamnă 51,10% – sînt substantive; în SB, din 3345 cuvinte-titlu, 1737 – deci 51,92% – sînt substantive (1621, adică 48,46%, sînt comune, și 116, adică 3, 46%, proprii) ș.a.m.d. Admițînd că *proporția* substantivelor din texte este (cel puțin) egală cu *proporția* substantivelor din *Dicționarul explicativ al limbii române,* București, 1996, putem aprecia că, din totalul de cca 70.000 de cuvinte uzuale existente aici, cca 35.000 vor fi fiind substantive (bineînțeles comune); dacă acceptăm ideea că întregul vocabular al limbii române (unde, pe lîngă cuvintele uzuale, intră și un număr extrem de mare de substantive proprii și de termeni științifici, tehnici și profesionali, precum și numeroase elemente lexicale arhaice, regionale, populare, argotice etc) va fi însumînd aproximativ un milion de cuvinte, atunci urmează că numărul total al substantivelor românești va fi fiind de aproximativ o jumătate de milion.

*

* *

Privitor la faptul că în definiția de lucru am notat că la nivel morfologic elementele componente ale clasei substantivelor se caracterizează prin categoriile gramaticale de gen, număr și caz, subliniem că, în raport cu articolul, adjectivul, numeralul (și participiul verb-adjectiv pentru care vezi §6, §10, §12, *passim),* la care de asemenea există genul, numărul și cazul, substantivul este singura parte de vorbire la care genul, numărul și cazul sînt categorii gramaticale, întrucît sînt caracterizate și prin *conținut,* și prin *formă.* Aceasta pentru că – referindu-ne la gen – numai entitățile pot fi, unele, neînsuflețite *(scaun, creion, dulap, zîmbet* etc), deci în afara sexului (genului natural), și acestea reprezintă în principiu genul gramatical neutru, prin

---

[40] Vezi *Observații privitoare la morfologia din unele texte românești. Substantivul și articolul,* AUI, XXVI, 1980, p. 66 sqq., unde ne preocupăm de zece texte vechi și unul modern, și anume, CPB, *Codicele Voronețean* [=CV], *Psaltirea Voronețeană* [=PV], *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu* [=ES], *Tetraevanghelul* [=CT], *Liturghierul* [CL], *Psaltirea* [=CP] și *Cazania a doua* [=CC] ale lui Coresi, *Pravila ritorului Lucaci* [=PRL], *Cazania* lui Varlaam [=VC] și *Baltagul* lui Sadoveanu [SB]; în alte studii, la cercetarea limbii vechi am luat în considerație și *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea,* București, 1979 [=DIR], *Psaltirea Scheiană,* București, 1916 [=PS], *Palia de la Orăștie,* București, 1968 [=PO], *Pravilele împărătești* și *Îndreptarea legii,* București, 1912 [=PÎ, ÎL], *Letopisețul Țării Moldovei* al lui Ion Neculce, București, 1959 [=IN]. Vezi și Luiza Seche, *Lexicul artistic eminescian în lumină statistică,* București, 1974, p. 29 și 513.

comparaţie cu altele, însufleţite, la care se face distincţia între sexul (genul natural) bărbătesc *(om, frate, student* ş.a.) şi femeiesc *(femeie, soră, studentă* ş.a.), acestora corespunzîndu-le de asemenea în principiu genurile gramaticale masculin şi feminin. În legătură cu această categorie gramaticală se mai poate observa că opoziţia formală de gen (adică de gen gramatical) nu se realizează decît la unele substantive ce numesc entităţi însufleţite *(student-studentă, gîscan-gîscă, păun-păuniţă* etc), toate celelalte substantive însufleţite şi neînsufleţite fiind de un singur gen gramatical *(privighetoare, perete, creion* etc). De altfel, nici la categoria gramaticală a numărului, marcată în principiu prin aceleaşi elemente formale ca şi genul (vezi mai departe), opoziţia singularului, care arată că entităţile apar izolat, cîte un exemplar *(om, casă, ţară* etc), cu pluralul, care arată că entităţile apar în grup de două sau mai multe exemplare *(oameni, case, ţări* etc), nu se realizează la toate substantivele. Avem în vedere, pe de o parte, substantive ca *aur, odihnă, nobleţe, Ceahlău* etc, care se folosesc numai la singular, iar pe de altă parte substantive ca *lapţi* (de la peşte), *zori, şale, Fîntînele* ş.a., utilizate numai la plural. În ceea ce priveşte cazul, orice substantiv românesc ce poate apărea şi în afara perifrazelor[41] cunoaşte opoziţia cazuală, indiferent cum este marcată aceasta: **omul** *(N) cîntă,* **pe omul** *(A) acesta îl vedem zilnic* etc. În ceea ce priveşte categoria gramaticală a cazului ar mai fi de precizat că la toate substantivele pot apărea numai patru cazuri (nominativul, genitivul, dativul şi acuzativul), al cincilea caz (vocativul) utilizîndu-se în mod normal doar la substantivele ce numesc persoane umane *(mamă!, tată! băiete!* ş.a.) şi, prin analogie cu acestea – teoretic –, la orice alt substantiv personificat *(pisicuţo! căţeluşule! plugule!* etc). Acest ultim caz, vocativul, se mai deosebeşte de celelalte şi în privinţa funcţiei: în timp ce substantivele în nominativ, genitiv, dativ şi acuzativ *fac parte din propoziţie*, în cadrul căreia îndeplinesc o funcţie sintactică (subiect, atribut etc), substantivele în vocativ *sînt exterioare propoziţiei*, fiind – din punctul de vedere al comunicării – echivalente cu o propoziţie sau frază (compară **băiatul** *lucrează*, unde *băiatul* este *în nominativ* cu funcţia de subiect, cu **băiete,** *lucrează!*, unde vocativul *băiete* – neputînd îndeplini nici o funcţie în propoziţie – este convenabil să fie considerat exterior propoziţiei, transmiţînd o comunicare ce ar putea fi făcută printr-o propoziţie sau frază – vezi volumul de sintaxă, paragraful privitor la substitutul de propoziţie şi/sau frază).

O menţiune specială necesită genul substantivelor, pe care sîntem de părere că este convenabil să-l considerăm – aşa cum am procedat şi mai sus – *categorie* gra-

[41] Un substantiv ca *paia* (= titlu boieresc în trecut) se întîlneşte astăzi sporadic, doar în perifraza **a-*i*** **da paiele** *cuiva* (= a încuraja pe cineva, a face o favoarea cuiva etc). Cu alte cuvinte, în limbajul natural actual acest substantiv este folosit numai la acuzativ, necunoscînd opoziţia cazuală.

maticală[42] nu numai datorită tradiției gramaticale românești, ci (și) datorită faptului că există opoziții interne atît la nivelul conținutului categorial, cît și la nivelul formei categoriale. Această apreciere are în vedere că din punctul de vedere al genului mulțimea substantivelor românești poate fi împărțită în cinci categorii, o primă categorie fiind constituită din perechi de substantive numite curent *mobile* – nu prea numeroase și destul de recente – la care opoziția de gen se manifestă atît la nivelul *conținutului* categorial (genul natural masculin și feminin al entităților avute în vedere), cît și la nivelul *formei* categoriale (sistemul de mărci pentru indicarea conținutului respectiv); subliniem că în cadrul perechilor de substantive mobile se menține aceeași informație semantică, ceea ce se schimbă fiind doar informația gramaticală de gen: de exemplu, la o pereche ca *student-studentă*, și masculinul *student*, și femininul *studentă* – de altfel ambele trecute în dicționare sub un singur titlu – au același sens lexical, și anume, «persoană care urmează cursurile unei universități sau ale unui institut de învățămînt superior» (schimbînd ceea ce trebuie schimbat, la fel stau lucrurile și la *profesor-profesoară, elev-elevă, filolog-filologă, cosmetician-cosmeticiană, Corneliu-Cornelia* ș.a.). La aceste substantive – în afara alternanțelor fonetice – genul are ca marcă principală în flexiunea sintetică desinența (compară *student-ø, student-***ă**, *studenț-***i**, *student-***e**) și/sau articolul hotărît enclitic (*student***ul**, *student***a**, *studenți***i**, *studente***le**), la care în flexiunea analitică și mixtă se poate adăuga, ca marcă secundară, articolul nehotărît (**un** *student-ø* /**o** *student-***ă** etc) și contextul (**acest** *student-ø*/**această** *student-***ă** etc). Existînd și *conținutul*, și *forma* genului, sîntem de părere că la acest tip de perechi de substantive *categoria* **gramaticală** *a genului* poate fi acceptată în mod firesc.

A doua categorie de substantive din punctul de vedere al genului este aceea la care elementele constitutive – mai vechi sau mai noi și în număr mai mare – sînt de tipul *gîscă-gîscan, curcă-curcan, rață-rățoi, barză-bărzoi, păun-păuniță, doctor-doctoriță, împărat-împărăteasă, mire-mireasă, conte-contesă, duce-ducesă, Mihai-Mihaela, Vasile-Vasilica* ș.a. Ceea ce deosebește aceste perechi de substantive de cele precedente nu este nici informația semantică (*gîscă* și *gîscan*, de exemplu, trimit la «o anumită specie de păsări domestice și sălbatice», la fel cum *student* și *studentă* trimit la o «anumită categorie de persoane»), nici informația gramaticală în totalitate, în sensul că *conținutul* categoriei gramaticale a genului este același (și anume, genul natural al unei perechi de tipul *gîscă-gîscan* din această categorie la fel cu al unei

[42] D. Irimia, în *Structura gramaticală a limbii române*, Iași, 1987 [=*Irimia, Struct.*], apreciază că „genul este la substantiv o categorie semantică" (p. 32) sau „o categorie semantică și are, parțial, natură semantică" (p. 39). După gen, substantivele limbii române se grupează mai întîi „în două mari clase", animate și inanimate, iar acțiunea „principiilor biologice masculin și feminin" reorganizează distincția animat-inanimat în trei clase care „constituie nucleul semantic al celor trei genuri din limba română: neutru, masculin și feminin" (*idem*, p. 39-40).

perechi din categoria anterioară), diferențele vizînd doar *forma* categorială: față de desinență și de articolul hotărît enclitic prin care se marca în principal genul în flexiunea sintetică la prima categorie de perechi (*student-studentă*, vezi mai sus), la această a doua categorie de perechi – la masculine ca *gîscan* (în opoziție cu femininul *gîscă)* și la feminine ca *păuniță* (în opoziție cu masculinul *păun*) – genul rezultă în flexiunea sintetică și din desinență (*-ø, -ă* etc) și/sau din articolul hotărît enclitic (*-l, -a* etc), dar și din sufixele *-an, -iț(ă)*[43] etc. La întrebarea cum trebuie calificată această „formă a genului" la perechile în discuție (*gîscă-gîscan, păun-păuniță* ș.a.) răspunsul credem că nu poate fi cert. O ipoteză ar consta în acceptarea ideii că – față de *gîscă, păun* etc – *gîscan, păuniță* etc au radicali diferiți (*gîscan-* față de *gîsc-*, *păuniț-* față de *păun-* etc); aceasta înseamnă că la perechile respective de substantive genul se exprimă prin flexiune mixtă, și anume, supletivă, sintetică și analitică (schimbarea radicalului *gîsc-* cu radicalul *gîscan-*, a desinenței *-ă* cu *-ø*, a articolului hotărît enclitic *-a* cu *-l*, a articolului nehotărît *o* cu *un* etc). O altă ipoteză – care ni se pare mai convenabilă – ar fi să admitem un *flectiv complex* ca marcă principală a genului în flexiunea sintetică (alcătuit din sufix, desinență și/sau articolul hotărît enclitic) care se opune *în bloc* desinenței și/sau articolului hotărît enclitic de la perechea care, în felul acesta, are *același* radical (cu eventuale alternanțe fonetice) și, în consecință, reprezintă același cuvînt: *-an-ø, -ani, -anii* etc de la *gîsc*an-ø, *gînsc*ani, *gînsc*anii etc față de *-ă, -a, -e, -le* etc de la *gîsc*ă, *gîsc*a, *gîșt*e, *gîșt*ele etc; *-iță, -ița* etc de la *păun*iță, *păun*ița etc față de *-ø, -(u)l* etc de la *păun-ø, păun*ul, *-ica* de la *Vasil*ica față de *-e* de la *Vasil*e etc. În favoarea acestei ultime ipoteze se poate invoca și faptul că *flectivul complex* se adaugă ca atare la radicali diferiți: *-an-ø* apare, în afară de *gîsc*an-ø, și la *curc*an-ø, *gotc*an-ø etc, *-iță* se întîlnește nu numai la *păun*iță, ci și la *doctor*iță, *felcer*iță etc, cu *-ica* se formează, pe lîngă *Vasil*ica, și *Ion*ica, *Sănd*ica ș.a.m.d. Indiferent de ipoteza pe care o considerăm mai acceptabilă, ceea ce reținem este faptul că și la aceste substantive se poate vorbi de *categoria* **gramaticală** *a genului*, întrucît există și *conținutul* categorial (genul natural masculin și feminin al entităților), și *forma* categorială (sistemul de mărci pentru opozițiile masculin/feminin).

O a treia categorie de substantive – mai ales vechi în limbă și în cantitate destul de mare – cuprinde perechi de tipul *băiat-fată, bărbat-femeie, cocoș-găină, berbec-oaie, țap-capră* ș.a. La substantivele din aceste perechi genul rezultă mai ales din opoziția radicalilor, care sînt diferiți, la care (lăsînd la o parte alternanțele fonetice) se adaugă – în măsura în care sînt specializate (vezi mai departe) – flectivele aglutinate reprezentate de

---

43 În discuția de față nu prezintă interes sufixele – pe care le considerăm omonime – de tipul augmentativului *-an* cu care se formează masculine de la masculine *(băiet*an < *băiat+an)*, al diminutivului *-iță*, cu care se formează feminine de la feminine *(fet*iță < *fată+iță)* ș.a.m.d. Pentru o prezentare generală a acestor sufixe, vezi G. Pascu, *Sufixele românești*, București-Leipzig-Viena, 1916, p. 291 sqq., 254 sqq., 169 sqq., 227 sqq.

desinență și de articolul hotărît enclitic și flectivele neaglutinate (articolul nehotărît, „elementele" ce se constituie în context): *băiat-ø – fată*, *băieții – fetele*, **niște** *băieți* – **niște** *fete* ș.a.m.d. Dacă adăugăm că – indiferent de originea cuvintelor – pentru vorbitorul de limbă română opoziții ca *băiat/fată* stau, dintr-un punct de vedere, alături de cele ca *eu/mi/noi* etc, *sînt/ești/eram/am fost* etc și dacă la ultimele opoziții este recunoscută flexiunea supletivă (uneori mixtă, datorită unor flective aglutinate și neaglutinate), atunci considerăm că nu este imposibil de acceptat că și la substantivele de tipul *băiat/fată* se poate vorbi de flexiune supletivă (eventual mixtă, din cauză că la schimbarea radicalului se adaugă uneori desinențe, articole hotărîte, nehotărîte etc). Astfel pusă problema, rezultă că și la perechile de substantive în discuție (*băiat/fată*, *bărbat/femeie* etc) genul poate fi considerat *categorie* **gramaticală**, întrucît are și conținutul categorial (opoziția genurilor naturale masculin și feminin), și formă categorială (schimbarea radicalului, asociată cu desinențe, articole etc).

O a patra categorie – cuprinzînd o mare cantitate[44] de unități lexicale vechi și noi – este reprezentată de substantivele ce numesc entitățile neanimate de genul neutru (*scaun, pămînt, ogor, plug, birou, șir, cuget, gînd, concept* etc). La acestea, genul este motivat și de conținutul categorial (inexistența sexului la neînsuflețite), și de forma categorială („amestecul" mărcilor de masculin și feminin – vezi §6). Ceea ce particularizează substantivele din această categorie este absența aspectelor opozabile pentru gen (*scaun*, de exemplu, are gen unic), față de prezența aspectelor opozabile pentru gen la categoriile anterioare (*student/studentă*, de exemplu). În această privință, însă, considerăm că se poate face analogie cu categoria gramaticală a diatezei de la verbe (vezi §78 - §85), la care, cu toate că nu există aspecte opozabile (*a fi, a exista, a sta* etc refuză orice altă diateză în afara celei active), nu se neagă, totuși, această categorie gramaticală, apreciindu-se că aspectele opozabile apar *nu* la unul și același verb, ci la verbe diferite. Dacă se admite, prin analogie, categoria gramaticală a diatezei la verbele care nu cunosc opoziția internă pentru această categorie gramaticală la un singur verb, atunci credem că tot prin analogie se poate admite și categoria gramaticală a genului la substantivele neutre numind entități neanimate, unde aspectele opozabile pentru gen apar de asemenea nu la același substantiv, ci la substantive diferite.

[44] Această apreciere se bazează pe faptul că în unele texte vechi și moderne (CPB, CV, CT, SB) substantivele neutre reprezintă minimum 17% din totalul substantivelor comune, cu tendință de creștere a procentajului în epoca modernă (vezi *On the Gender of the Nouns in* **Codicele popii Bratul**, RRL, XX, 1975, nr. 6, p. 639 sqq.). Dacă admitem că (cel puțin) acest procentaj se menține și la cuvintele uzuale din DEX, atunci urmează că din cca 35000 de substantive comune existente aici (vezi mai sus), aproximativ 6000 vor fi fiind neutre (neutrele ce trimit la însuflețite sînt ignorabile cantitativ).

În a cincea și ultima categorie – care este și cea mai bogată (estimăm că substantivele din această categorie depășesc numeric pe cele cuprinse în toate celelalte categorii luate la un loc) – încadrăm substantivele la care într-un fel sau altul *genul gramatical nu are legătură cu genul natural*, și anume:

– substantivele comune masculine și feminine ce numesc entități neînsuflețite (*munte, cărbune, covrig, casă, masă, frumusețe* etc);

– substantivele comune masculine și feminine, la care se adaugă și cîteva neutre, ce numesc entități însuflețite considerate în afara genului natural (*codobatură, măcăleandru, privighetoare, elefant, zebră* etc);

– substantivele proprii nume de persoane (eventual și diverse realități personificate) care nu sînt imaginate în perechi după gen (*Costache, Sergiu, Ecaterina, Magda, Zizi* ș.a.);

– toate celelalte substantive proprii necuprinse în nici una din categoriile și subcategoriile de pînă acum, la care genul gramatical nu poate fi justificat prin genul natural (*Ceahlău, Făgăraș, Dunăre(a), Dolhești, Iași, Lyon* etc).

La aceste substantive (neexistînd sau neinteresînd genul natural), genul gramatical – fie că este moștenit din latină, fie că a fost „fixat" pe terenul limbii noastre – se caracterizează numai din punctul de vedere al formei categoriale, rezultînd din desinențele și/sau articolele de singular și de plural, de context etc (*munt***ele acesta** – *munț***ii aceștia**, **o** *codobatură* – **două** *codobature*, *Costache*, **bunicul meu** ș.a.m.d.).

Generalizînd, dacă admitem cele spuse mai sus, urmează că *există rațiuni ca la o parte din substantivele românești genul să fie recunoscut drept categorie* **gramaticală**, înrtucît se caracterizează și prin conținut categorial (opoziția de gen natural la „aceeași" entitate sau la entități diferite), și prin formă categorială (un sistem de mărci cuprinzînd desinențe, articole, context etc). Această parte a substantivelor *nu* este cea mai mare, aici intrînd elementele cuprinse în primele patru categorii (tipul *student/studentă;* tipul *gîscă/gîscan;* tipul *băiat/fată;* tipul *scaun*). *La majoritatea substantivelor românești, însă, genul – moștenit din latină sau „fixat" pe terenul limbii române – nu are decît* **formă** *categorială* (sistemul de mărci care *impune determinărilor* substantivului un anumit gen, evident, gramatical). Este vorba de substantivele din categoria a cincea, cuprinzînd tipul *munte*, tipul *codobatură*, tipul *animal*, tipul *Costache*, tipul *Ceahlău* (vezi și §6, *passim*).

*
* *

Invocarea – în definiția de lucru a substantivului – a *funcției sintactice* **specifice** *de subiect* este justificată, pe de o parte, de faptul că această asertiune face parte din rîndul *universaliilor*, în antichitatea greacă făcîndu-se opoziția *onoma* («nume» cu

funcția de subiect în judecată) – *rema* (cuvînt cu funcția de predicat în judecată)[45]. Pe de altă parte, în limba română există posibilitatea ca o parte de vorbire să aibă mai multe funcții sintactice (de exemplu, adjectivul poate fi atribut în *carte* **frumoasă**, nume predicativ, în *cartea* e s t e **frumoasă**, atribut circumstanțial/completiv în *fetița aleargă* **veselă**), precum și posibilitatea ca o singură funcție sintactică să se concretizeze în părți de vorbire diferite (de exemplu, atributul poate fi exprimat prin adjectiv, în *om* **civilizat**, prin substantiv în *omul* **civilizației** *moderne* etc). Substantivul, de care ne preocupăm aici, este partea de vorbire la care sînt posibile toate funcțiile sintactice: subiect (**omul** *cîntă*), nume predicativ, ca element component al predicatului (*maimuța* d e v i n e **om**), atribut (*numele* **de om** *nu se poate da oricui*), complement (*lupul se teme* **de om**), atribut circumstanțial/completiv (*vine la noi* **ca om,** *nu* **ca şef**) și apoziție (*el,* **omul,** *crede că stăpînește natura*), dar **numai funcția de subiect poate fi îndeplinită doar de substantiv/***substitutele sale pronominale și numerale,* **nu** *și de celelalte părți de vorbire.*

§14. Pentru a putea fi dominată, mulțimea substantivelor din limba română poate fi clasificată din diverse puncte de vedere, unul dintre acestea constituindu-l *proveniența.* Acest criteriu permite gruparea substantivelor în două mari categorii – aproximativ egale cantitativ[46] –, și anume:

a) substantive moștenite din limba latină sau împrumutate din diverse limbi (*mamă, tată, frate, soră, plug, tren* etc);

b) substantive formate pe terenul limbii române prin diverse procedee. Un procedeu de formare a substantivelor în limba română îl constituie *derivarea,* care se poate realiza cu ajutorul sufixelor lexicale adăugate unor radicali substantivali (*pămînt***ean**, *frunz***iș**, *căs***uță** etc, precum și *cefer***ist**, *ixes***cu**, *igrec***escu** etc), adjectivali (*răut***ate**, *tăr***ie**, *frumus***ețe** etc) sau verbali (*conduc***ător**, *arunc***ătură**, *cro***ială** etc). Un loc aparte în cadrul derivării îl au masculinele de tipul *prun, cais, gutui* etc și femininele de tipul *prună, caisă, gutuie* etc, la care de la *prun, cais, gutui* etc la *prună, caisă, gutuie* etc se schimbă nu numai genul, cum se întîmplă la substantivele mobile de tipul *student/studentă* (vezi §13), ci și noțiunea: *prun, cais, gutui* etc indică numele arborelui, față de *prună, caisă, gutuie* etc, care indică numele fructului arborelui respectiv. Așa stînd lucrurile, urmează că la *prună, caisă, gutuie* „finalul" *-ă, -e* cumulează funcțiile unui sufix lexical (care este „modificator" semantic) și ale desinenței substantivale (care este „modificator" gramatical).

O mențiune se poate face și în legătură cu cuvintele neologice de tipul *caseto***fon**, *micro***fon,** *tele***fon** etc, *crono***metru**, *kilo***metru**, *mano***metru** etc, *microscop,*

[45] Pentru detalii vezi propoziția și judecata din volumul de sintaxă.

[46] Această apreciere se bazează pe faptul că în vocabularul românesc în general cuvintele-titlu formate pe terenul limbii române reprezintă cca 50% din totalul cuvintelor (vezi *Romanitatea vocabularului unor texte vechi românești*, Iași, 1973, p. 15 sqq.).

*steto***scop** etc, la care „elementele finale" se comportă ca și cum ar fi niște sufixe, în sensul că, adăugîndu-se la diverși „radicali" (vezi mai jos, la formațiile cu prefixe), formează noi cuvinte în limbile moderne (franceză, română etc). Spre deosebire de sufixele propriu-zise, însă, care sînt segmente fonice **fără** *sens lexical* (vezi, de exemplu, *-ean* din *pămînt***ean**, *-iș* din *frunz***iș** etc), „elementele finale" în discuție au *sens lexical* în limba – clasică – de origine (de exemplu, *-fon* din *caseto***fon** provine din gr. *phônê* = voce, sunet; *-metru* din *crono***metru**, provine din gr. *metron* = măsură; *-scop* din *micro***scop** provine din gr. *skopós, skopia*, de la *skopein* = a privi, a examina, a observa ș.a.m.d. Pentru denumirea acestor „elemente finale" se poate apela, convențional, la termenul de *pseudosufix* sau *sufixoid* (vezi și comentariul de la formațiile cu prefixe, *passim*).

Plecînd de la faptul că procedeul *adăugării* unui sufix lexical la un „cuvînt" oarecare pentru formarea unui nou cuvînt este numit *derivare* (eventual *derivare propriu-zisă),* procedeul contrar, de „luare" a „părții finale" (sufix lexical, flectiv sau pur și simplu element sonor) de la un cuvînt pentru obținerea unui substantiv este numit *derivare regresivă* (eventual *derivare improprie):* **cais** < *caisă,* **vișin** < *vișină,* **osman** < *osmanlîu,* **auz** < *auzi,* **cînt** < *cînta,* **răsfăț** < *răsfăța* etc. În legătură cu aceste formații, precizăm că cele de tipul *cais* din *caisă* au luat naștere după modelul „perechilor" moștenite din latină de tipul rom. *prun* < lat. *prunus* vs. rom. *prună* < lat. *pruna;* cît privește derivatele din verbe – numite curent *postverbale* –, la acestea am indicat mai sus proveniența din infinitiv numai convențional, practic ele putînd proveni și din alte forme flexionare cu flective concrete sau abstracte (**auz** < din persoana II-a singular a prezentului indicativ **auz**-*i*, **răsfăț** < din persoana I singular a prezentului indicativ **răsfăț**-*ø* etc).

În afară de sufixe, derivarea se realizează și cu ajutorul prefixelor, care pot preceda fie substantive moștenite din latină sau împrumutate din diverse limbi (**dez***gust,* **dez***nădejde,* **ne***om,* **ne***cinste* etc), fie substantive formate pe terenul limbii române (**dez***batere,* **în***credere,* **neîn***credere* etc). În limba literară modernă există numeroase substantive care par formate cu prefixe pe terenul limbii române, dar care, în realitate, sînt preluate ca atare din franceză: *apolitism* < fr. *apolitisme, dezavantaj* < fr. *désavantage, insomnie* < fr. *insomnie* etc. Unele formații cu prefixe ilustrează, printre altele, „concurența" anumitor influențe manifestate asupra limbii române de-a lungul secolelor. De exemplu, în limba română veche derivatele privative și negative se formau prin excelență cu *fără (de)-* și *ne-*, după „modelul" slav; unele dintre acestea s-au pierdut în timp (*fără-fundurele, fără-leage, fără-legiuitoriu, neblagodarenie, nefăgăduire, neprieznitoriu* etc), iar altele s-au păstrat și în epoca modernă (*fărădelege, nebunie, nedrept, necinste* etc); în limba modernă, *fără (de)-* nu mai este utilizat ca modificator semantic în formarea de noi cuvinte (vezi DEX, unde nu mai este inserat decît *fărădelege),* locul lui fiind luat de neologicul *a-* în împrumuturile mai ales din franceză (**a***moralist,* **a***normalitate,* **a***tonalitate* etc) și uneori în formații

românești puțin utilizate (a*tranzitivitate*, a*valență* etc); cît privește pe *ne-*, acesta continuă să fie productiv și în epoca modernă, cînd se asociază frecvent și cu neologisme latino-romanice (**ne***agresiune*, **ne***atenție*, **ne***beligeranță* etc – vezi DEX, p. 588-602); acum, însă, *ne-* este concurat de *in-*, pătruns prin foarte numeroasele împrumuturi din franceză, eventual și din latina savantă (**in***acțiune* < fr. *inaction*, **in***apetență* < fr. *inappétence*, **in***certitudine* < fr. *incertitude*, lat sav. *incertitudo, -inis* ş.a. – vezi DEX, p. 420-440) și utilizat în derivate – nu prea frecvente – pe terenul limbi române ca **in***corectitudine* < *in+corectitudine*, **in***exactitate* < *in+exactitate*, **in***subordonare* < *in+subordonare* etc.

Modificatorii semantici la care ne-am referit mai sus *(des/z-, ne-, in-, a-* etc) sînt prefixe propriu-zise, adică – fiind *segmente de cuvînt* sau *prepoziții* – nu transmit singure informație semantică. Într-o anumită privință, un comportament asemănător cu prefixele (avem în vedere că apar ca prim termen în formații lexicale noi) au și „elementele" cunoscute sub numele de pseudoprefixe sau prefixoide (vezi și mai sus, pseudosufixele sau sufixoidele), care în limba – principial clasică – de origine au sens lexical: *mega-* < gr. *megas* = mare, *micro-*< gr. *mikros* = mic, *tele-* < gr. *têle* = departe etc. În literatura de specialitate s-a exprimat ideea că formațiile cu pseudoprefixe „seamănă foarte bine cu cuvintele compuse. Se poate spune că ele fac trecerea de la formațiile cu prefixe la compuneri" (Iordan, LRC, p. 318; vezi și *Formarea cuvintelor*, p. 130 sqq., unde substantivele la care ne referim sînt considerate compuse „în structura cărora intră elemente de compunere"); alți specialiști sînt de părere că e mai logic să se utilizeze termenul compunere „pentru combinarea a două teme dotate ambele cu valoare noțională" (Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 250).

Urmărind atît neologismele – numeroase – preluate mai ales din franceză, de tipul **mega***fon*, **mega***graf*, **micro***centrală*, **micro***climat*, **tele***comandă*, **tele***fon* etc, cît și cele cîteva formații românești – după modelul celor de mai sus –, de tipul **audio***video*, **electro***căldură*, **poli***disc* etc, găsim că toate acestea au o trăsătură *structurală* comună cu mai vechile **bună***voință*, **bună***stare*, **rea***voință* (DOOM recomandă *rea-voință*), **bine***făcător*, **rău***făcător*, **rău***voitor*, **omu***cigaș*, **prunc***ucidere*, **Sînt***ilie*, **Sîntă***mărie* ş.a., și anume: absența unui radical ca *bază*, la care să se adauge *modificatorii semantici*, dacă admitem că primul „element" *(mega-* din **mega***fon*, **mega***graf* etc, *bună-* din **bună***voință*, **bună***stare* etc) este pseudosufix, iar al doilea *(-fon* din *mega***fon**, *caseto***fon** etc, *-voință* din *bună***voință**, *rea***voință** etc) pseudosufix. Această particularitate devine evidentă prin comparație cu derivatele cu prefixe propriu-zise, la care prefixele apar ca niște „anexe" ale „radicalului": **des***calificare*, **des***pădurire*, **re***construcție*, **re***deșteptare* etc. Această asemănare structurală dintre tipul *megafon*, *audiovideo* și tipul *bunăvoință* (la care s-ar putea adăuga și faptul că la ambele tipuri sensul lexical rezultă de obicei prin „descriere") nu exclude existența și a unor deosebiri. Interesează aici, pe de o parte, faptul că în limba în care au luat naștere

(*megafon* în franceză, *audiovideo* în română) formaţiile neologice de acest tip *aparţin metalimbajului,* iar formaţiile româneşti (tipul *bunăvoinţă*) pot fi considerate ca *făcînd parte din limbajul natural.* Pe de altă parte, avem în vedere *circulaţia:* faţă de tipul *megafon,* care face parte din vocabularul stilurilor elevate din mai multe limbi moderne, tipul *bunăvoinţă* apare prin excelenţă în limba română (unde este posibil să continue modelul latinului *benevolentia*), fără a fi frecvent în toate stilurile acesteia, cu tendinţa unora dintre formaţii de a trece în vocabularul pasiv. În sfîrşit, pe de altă parte, ne referim la *productivitatea* elementelor lor componente: în timp ce cu pseudoprefixele *neologice* şi *universale* (ca de obicei şi pseudosufixele corespunzătoare) se creează continuu noi cuvinte atît în română, cît şi – mai ales – în alte limbi, de unde pătrund şi în română, pseudoprefixele (şi pseudosufixele) *vechi şi autohtone* sînt limitate la cuvintele deja existente, cu precizarea că unele dintre aceste „elemente de compunere" apar într-o singură formaţie lexicală.

Generalizînd, toate formaţiile la care ne-am referit mai sus, fie că aparţin metalimbajului (tipul *megafon* şi tipul *audiovideo*), fie că aparţin limbajului natural (tipul *bunăvoinţă*), **sînt prin origine perifraze**, adică îmbinări stabile de cuvinte, care, fiind aglutinate, **apar la fel cu cuvintele sintetice** (vezi §11), în cazul nostru *cu valoare de substantiv.* Cît priveşte procedeul de formare a lor, pe acesta îl numim convenţional cu termenul foarte cuprinzător de *perifrazare,* notînd că prin acest procedeu se realizează şi alte tipuri de îmbinări de cuvinte ce aparţin clasei substantivului. Există, astfel, *perifrazele substantivale neaglutinate* (curent, *perifraze substantivale* sau *substantive perifrastice),* în a căror structură pot intra numai substantive (*luarea mesei, ochiul-boului, barba-caprei, Piatra-Neamţ, Turnu-Măgurele* ş.a.), substantive şi prepoziţii (*băgare de seamă, luare în rîs, ieşire din minţi, Baia de Aramă, Curtea de Argeş* ş.a.), substantive şi adjective (*mama-mare, barbă-albastră, cap-sec, baba-oarba, Baia Mare, Ana-Bela* ş.a.); substantive şi verbe (*gură-cască, tîrîie-brîu, papă-lapte, linge-blide, fluieră-vînt, Strîmbă Lemne* ş.a.m.d.).

În afara perifrazelor substantivale, mai există şi *substantive cu determinare obligatorie* (vezi §11), care sînt îmbinări de cuvinte cu un grad de sudură – apreciat mai mult sau mai puţin subiectiv – superior îmbinărilor libere de cuvinte, dar inferior îmbinărilor stabile de cuvinte. *Determinarea obligatorie* a acestor substantive – reprezentată de obicei prin al doilea termen – este concretizată mai ales în:

– substantive care – apărînd în regulă generală ca al doilea termen – sînt juxtapuse regentului: *domnul profesor, cuvînt-cheie, articol-program, personaj-simbol, meniu-pensiune, restaurant-terasă, moş Gheorghe, rîul Siret, Ion Creangă, Republica Moldova* ş.a.; uneori determinarea – acum obligatoriu al doilea termen – este joncţionată de regent printr-o prepoziţie: *concert pentru orchestră, foaie de hîrtie, costum de baie, Facultatea de Litere, Institutul de Lingvistică* ş.a.;

– adjective, care de obicei sînt calificative și apar obligatoriu ca al doilea termen: *profesor universitar, inginer chimist, verb auxiliar, masă rotundă, cutie neagră, maree neagră, femeie savant, farfurie zburătoare, lumea a treia*[47] etc.

Un procedeu de asemenea productiv de formare a cuvintelor pe terenul limbii române îl constituie conversiunea, prin care se înțelege că – *păstrîndu-și neschimbat corpul fonetic* (adică fără nici un „adaos" și nici o „pierdere") – *diferite părți de vorbire capătă în anumite contexte valoare de substantiv*. Făcînd abstracție de părțile de vorbire-flectiv (articolul, prepoziția, conjuncția, verbul auxiliar etc), care se pot substantiva numai în metalimbaj (**lui** *poate fi articol*, **prin** *este prepoziție* etc), toate celelalte părți de vorbire (adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul și interjecția) se substantivează (și) în limbajul natural.

Din prezentarea pe care am făcut-o mai sus, rezultă că după părerea noastră între diversele procedee de formare a substantivelor pe terenul limbii române nu se poate pune un zid chinezesc. Ne referim la faptul că – în raport cu sufixele și prefixele propriu-zise, care apar la derivarea autentică –, sufixoidele și prefixoidele aglutinate cu „radicalul" constituie o punte între derivare și perifrazare. Mergînd pe această linie, considerăm că în cadrul conversiunii se poate realiza o anumită „ierarhizare", subclasele ilustrînd legătura dintre conversiune și derivare. O primă subclasă cuprinde substantivele care au *exact* același corp fonetic ca și partea de vorbire din care provin, la această subclasă putînd vorbi de conversiune în adevăratul înțeles al cuvîntului. Substantivarea se realizează aici printr-un atribut adjectival (cel mai frecvent pronominal) pe lîngă cuvinte care la origine sînt adjective, pronume, numerale, verbe, adverbe și interjecții[48]. Compară:

cerul **albastru** este .... cu *acest albastru* este .....
a știut **ceva** .... cu *acel* **ceva** trebuie știut
nota **zece** a luat-o .... cu *acel* **zece** a fost luat de.....
ea **a mers** .... cu *acel* **mers** este grațios
se comportă **bine** .... cu *acest* **bine** trebuie răsplătit
ah, *viața e frumoasă* .... cu *acest* **ah** arată că .....

---

[47] Pentru „îmbinări de cuvinte" care pot fi considerate substantive cu determinare obligatorie, vezi Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, București, 1981.

[48] Pentru substantivarea unor părți de vorbire, vezi Magdalena Popescu-Marin, *Despre substantivarea interjecției în limba română*, LL, 1984, nr. 2, p. 166-172; D. Bejan, *Despre substantivarea pronumelui în limba română*, LL, 1986, nr. 3, p. 285-291; idem, *Despre substantivarea adverbului în limba română*, CL, XXXI, 1986, nr. 1, p. 85-91; Laura Vasiliu, *Despre substantivarea unei categorii de adjective*, LPS, p. 26-28 ș.a., de la care luăm unele exemple.

Atributul adjectival, însă, nu este obligatoriu, în absența lui substantivarea – atunci cînd este posibilă în limbajul natural [49] – rezultînd din funcția sintactică. Compară:

„Îl vede *azi*, îl vede *mîni*,
Astfel dorința-i gata"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 130)

cu

„Nu era *azi*, nici *mîne*, nici *ieri*, nici *totdeauna*,
Căci unul erau toate și totul era una;"
(M. Eminescu, *op .cit.*, p. 92)

Într-o a doua subclasă încadrăm substantivele obținute prin utilizarea unui cuvînt-flectiv (prepoziție sau articol) neaglutinat, care într-un fel sau altul reprezintă o „anexă" a părții de vorbire respective și, în consecință, procedeul de formare nu mai poate fi considerat conversiune „pură": *l-a văzut* **pe (un) leneș**, *ești* **o dulce**, *aici este* **un ce,** *a luat* **un zece, pe (un) smintit** *nu-l iei în seamă,* **într-un tîrziu** *a venit și el, să nu te întîlnești* **cu (un) baubau** etc.

În sfîrșit, într-o a treia subclasă urmează să intre substantivele obținute printr-un *adaos* de natură gramaticală (desinență și/sau articol hotărît enclitic) aglutinat cu radicalul, adaos care – modificînd de fapt corpul fonetic al cuvîntului respectiv – este comparabil într-un anumit sens cu un sufix[50]: **sătulul** *nu crede* **flămîndului**, *uităm* **nimicurile** *vieți,* **treisprezecele** *mi-a purtat noroc,* **mersul** *pe jos este o plăcere, atitudinea aceasta are* **dedesubturi, tic-tacul** *este zgomotul ceasului* etc.

§15. Substantivele limbii române sînt grupabile din punctul de vedere al *posibilității lor de individualizare* în două mari categorii mai mult sau mai puțin omogene.

a). Unele – numite *substantive comune* – sînt lipsite de posibilitatea de a individualiza prin ele înseși, întrucît indică (atunci cînd „realitatea" o permite) un exemplar *oarecare* dintr-o categorie de entități – materiale sau nemateriale [51]

---

[49] În metalimbaj, substantivarea prin funcție este posibilă la orice parte de vorbire, în contexte de tipul *bun (tu, doi, cîntă, bine, ah* etc*)* este *adjectiv (pronume, numeral, verb, adverb, interjecție* etc*)*.

[50] Un caz particular îl constituie substantivele de tipul *aducere, amintire, rezolvare* etc: dacă plecăm de la „infinitivul scurt" *(a) aduce, (a) aminti, (a) rezolva* etc, atunci *aducere, amintire, rezolvare* etc au luat naștere prin derivarea cu sufixe; dacă, însă, luăm în considerație că la verbele moștenite din latină „infinitivul lung" românesc continuă infinitivul latinesc și că în limba română veche – fie etimologic (la verbele moștenite), fie analogic (la verbele de alte proveniențe) – „infinitivul lung" avea și valoare verbală, atunci putem aprecia că *aducere, amintire, rezolvare* etc reprezintă rezultatul conversiunii verbului în adjectiv (pentru valoarea de verb a „infinitivului lung", vezi capitolul despre verb).

[51] În lucrări de specialitate mai vechi – dar și mai noi – se vorbește de substantive „concrete" și substantive „abstracte". În ceea ce ne privește, nu operăm cu această clasificare, întrucît

– teoretic identice: *om, femeie, casă, cîine, sanie, atom, viaţă, fericire, inteligenţă, energie* etc. Pentru individualizarea substantivelor (într-o anumită măsură şi a unor substitute ale acestora), limba română dispune de cîteva procedee: *individualizarea* **semantică**, care se realizează prin excelenţă prin substantivele proprii (vezi mai departe), la fel cu care, însă, se comportă şi un număr limitat de substantive comune considerate de vorbitori ca «unice» (*lună, soare, mamă, tată, capitală* şi alte cîteva); *individualizarea* **sintactică** – foarte răspîndită –, care se concretizează în determinarea atributivă a substantivelor (**acest** *om*, *femeie* **frumoasă**, *casă* **din cărămidă** etc); *individualizarea* **morfologică** – cu frecvenţă relativ mare –, care constă în adăugarea la substantiv a unui cuvînt vid semantic, adică a unui cuvînt-flectiv (**un** *băiat*, **o** *fată*, **nişte** *oameni* etc). Subliniem, însă, şi aici (pentru detalii vezi capitolul despre articol) că aceste procedee de individualizare se folosesc rareori izolate, cîte unul (ca în exemplificarea de mai sus), de obicei asociindu-se două sau mai multe pentru individualizarea aceluiaşi substantiv: **Ioana** ACEASTA *este*..., UN **băiat** INTELIGENT *spune că*..., *fat*A cea*frumoasă* de acolo *se plimbă* etc. Dacă acceptăm că *în regula generală* substantivul comun trimite la un exemplar *oarecare* dintr-o categorie de entităţi, atunci putem aprecia că individualizarea substantivelor *comune* româneşti (la cele proprii ne referim mai departe) se ierarhizează în felul următor:

individualizare zero	*individualizare morfologică*	*individualizare sintactică*	*individualizare mixtă*
fată	*o* **fată**	*această* **fată**	*o* **fată** FRUMOASĂ ***numită*** I o a n a

considerăm că există argumente convingătoare (vezi Tatiana Slama-Cazacu, *Despre „cuvintele concrete" şi „cuvintele abstracte"*, Omagiu Iordan, p. 805-808) care dovedesc improprietatea ei, şi anume:

– orice substantiv (ca de altfel şi orice altă parte de vorbire) este concret prin latura sa sonoră sau grafică şi abstract prin latura sa ideală (informaţia pe care o transmite);

– dacă „perceptibilul" este criteriul de deosebire a „concretelor" de „abstracte", atunci se constată că ştiinţa modernă obligă uneori la aducerea în sfera „concretului" a unor realităţi considerate altădată „abstracţiuni" (de exemplu, *lumina*);

– clasificările curente conţin contradicţii neaşteptate (*victorie* este considerat concret, dar *forţă* abstract) şi sînt limitate la substantive, cu toate că *perceptibile* sînt şi unele însuşiri (*acru, dulce, fierbinte* etc).

Toate acestea arată că *clasificarea concret-abstract vizează prin excelenţă natura materială sau nematerială a entităţilor numite de substantive şi nu substantivele înseşi* (vezi Tatiana Slama-Cazacu, *art. cit.*, p. 805 sqq.).

În cadrul substantivelor comune – care, aşa cum am mai spus, reprezintă doar *în general* o categorie omogenă – se pot distinge cîteva grupe, care de obicei nu sînt concepute ca opuse: substantive comune *apelative*, care, corespunzînd în cea mai mare măsură caracteristicilor substantivelor comune, indică *un exemplar* dintr-o categorie (*om, femeie, casă, viaţă, an* etc); substantive comune *colective*, care numesc entităţi constituite din *mai multe exemplare* de acelaşi fel (*intelectualitate, armată, popor, pădure, turmă* etc); substantive comune *materiale*, care numesc substanţa constitutivă a unor entităţi (*pămînt, apă, lapte, aer, vin* etc).

b) Altele – numite *substantive proprii* – au posibilitatea de a individualiza într-o măsură mai mică sau mai mare prin ele însele, datorită faptului că, *teoretic*, ar trebui să numească un singur exemplar al categoriei respective de entităţi. Uneori se întîmplă ca, la entităţi *majore*, un substantiv propriu să indice într-adevăr un singur exemplar pentru întreaga comunitate umană: după cîte ştim, există o singură *Românie*, o singură *Dunăre*, un singur lanţ de munţi *Carpaţi* ş.a. De obicei, însă, un substantiv propriu numeşte un singur exemplar dintr-o categorie *numai* pentru colectivităţi de oameni de mărimi diferite. Astfel, în România, substantivul propriu *Bucureşti* indică nu numai capitala ţării, ci şi cîteva sate, numele *Ionescu* este purtat de foarte mulţi români, *Grivei* este (mai bine zis *era*) prin excelenţă nume de cîine ş.a.m.d. Notăm că, la fel cu substantivele comune, şi substantivele proprii constituie o categorie doar în principiu omogenă, mulţimea acestora permiţînd o grupare în: substantive proprii *onomastice*, care cuprind numele persoanelor umane (şi ale oricărei realităţi personificate), acestea putînd fi nume *de familie/patronime* (*Ionescu, Mărgineanu, Vasiliu, Acasandrei, Murgu* ş.a.), nume de *botez/prenume* (*Mircea, Cornelia, Petru, Gheorghe, Vasile* ş.a.), *hipocoristice* (*Mitică, Ionuţ, Gică, Ticu, Mimi* ş.a.), *supranume* (*Ştefan* **cel Mare**, *Mihai* **Viteazul**, *Gheorghe Vasilescu*-**Paşcani** ş.a.) şi *porecle* (*Fefeleaga, Slăbănogu* ş.a.); substantive proprii *cu care numim animalele* (*Roibu, Plăvan, Joiana, Grivei, Roşcata* ş.a.); substantive proprii *toponime*, cuprinzînd nume de ţări (*România, Franţa, Italia* ş.a.), nume de localităţi (*Bucureşti, Iaşi, Dolheşti* ş.a.), nume de ape (*Dunărea, Bahlui, Şomuz* ş.a.), nume de planete şi constelaţii/cosmonime (*Sirius, Venus, Marte* ş.a.) ş.a.m.d.

§16. Clasificările substantivelor prezentate pînă aici, deşi realizate după criterii extragramaticale, îşi justifică, totuşi, existenţa în morfologie prin necesitatea de cunoaştere, pe de o parte, a inventarului de substantive (cu referiri la provenienţa lor), iar pe de altă parte, a felului cum vorbitorul consideră substantivele din punctul de vedere al posibilităţilor lor de individualizare a entităţilor pe care într-un fel sal altul le numesc. Adăugăm că toate categoriile şi subcategoriile de substantive de mai sus au atît unele caracteristici morfosintactice comune clasei din care fac parte, cît şi alte caracteristici specifice, distinctive, la care ne vom referi în cele ce urmează.

Caracteristica morfologică generală, comună – în principiu – tuturor substantivelor sintetice[52], indiferent de proveniență și de posibilitatea de individualizare prin ele înseși, este aceea că *în structura lor morfologică pot exista maximum două segmente funcționale,* **radicalul** *și* **flectivul,** acesta din urmă putînd fi reprezentat *de obicei prin* **desinență** *și/sau* **articolul hotărît enclitic,** *precedat eventual de un* **sufix flexionar,** iar *uneori printr-un* **flectiv complex** *sau* un **morfem mixt.**

Radicalul substantivului – ca de altfel și al oricărei alte părți de vorbire la care acesta există (vezi §7) – are o funcție *semantică* și o funcție *morfologică.*

Funcția *semantică* a radicalului constă în aceea că asigură transmiterea aceleiași informații semantice prin toate formele flexionare ale substantivului respectiv. În această privință subliniem, însă, că radicalul *„singur"* este capabil să transmită o informație semantică în destul de puține situații, și anume, atunci cînd – indiferent de forma flexionară la care se află – este însoțit de flective *zero.* Această situație apare evidentă la substantivele *comune* atît în vorbire, cît și în scris doar la tipul – literar actual [53] – de nominativ-acuzative singulare *stea, lup, grai* etc și la tipul de singulare și plurale *pui, lady* (vezi *infra,* lista de desinențe), iar numai în vorbire, și la tipul de singulare *unghi, bici* (transcrise fonetic *ung', bič*), și la tipul de plurale *urechi, porunci* identice cu genitiv-dativul singular (transcrise fonetic *urek', porunč).* Față de aceste 14 tipuri de forme substantivale de nominativ-acuzativ, la care radicalul, însoțit numai de flective *zero*, poate transmite și „singur" informație semantică, la restul de 52 de tipuri de forme substantivale de nominativ-acuzativ și genitiv-dativ, radicalul poate exista – și deci și transmite o informație semantică – numai însoțit de un flectiv propriu-zis concret exprimat (eventual dedus din context). Spunînd aceasta, avem în vedere, pe de o parte, că unii radicali aparțin mai multor cuvinte și, ca urmare, ceea ce deosebește un sens lexical de altul este flectivul. De exemplu, radicalul *pop-* poate avea sensul lexical de *preot*, cînd, însă, trebuie să fie însoțit – la nominativ-acuzativ – în mod obligatoriu de flectivul concret *-ă* sau *-a* la singular și *-i* sau *-ii* la plural, dar și sensul lexical de *stîlp* sau *grămadă de snopi*, cînd numai la plural este însoțit de flectivul concret *-i, -ii* sau *-uri, -urile,* la singular acestea alternînd cu *zero* (compară, deci,

---

[52] Ne referim aici numai la substantivele sintetice, întrucît substantivele din perifraze, precum și cele cu determinare obligatorie (vezi §11 și §14) se comportă la fel cu acestea din punctul de vedere al structurii morfologice. De exemplu, *luarea* și *mesei*, din perifraza substantivală *luarea mesei,* ca și *domnul* și *profesor* din substantivul cu determinare obligatorie *domnul profesor* au, fiecare, aceeași structură morfologică cu substantivele sintetice *luarea, mesei, domnul, profesor.* Cît privește cuvintele-flectiv (prepozițiile și articolele neaglutinate cu subtantivul) posibile în flexiunea substantivului, pe acestea le vom comenta la prezentarea categoriilor gramaticale ale substantivului.

[53] Această precizare este justificată de faptul că în limba română veche și în unele graiuri actuale, la o parte din aceste substantive flectivul poate fi concret: *lupu, graiu, puiu* etc.

popă, popa, popi, popii cu *pop, popi, popii, popuri, popurile*). Pe de altă parte, alţi radicali nu pot transmite singuri sensuri lexicale datorită faptului că aceştia apar întotdeauna însoţiţi de cel puţin un flectiv concret: *casă, case, şcoală, şcoli, lume, lumi, perete, pereţi* etc (pentru funcţia semantică – precum şi cea morfologică – a radicalului de la substantivele proprii, vezi §20 – §22).

Funcţia *morfologică* a radicalului de la substantivele comune constă mai ales în aceea că radicalul este *baza* căreia i se adaugă flectivele (propriu-zise şi/sau cuvintele-flectiv, abstracte şi/sau concrete) care marchează categoriile gramaticale ale substantivului: **stea-**ϕ/**ste**-*le*, *nişte* **cas**-*e*, *lui* **tat**-*a* ş.a.m.d. În afară de aceasta, aşa cum flectivele contribuie adesea la transmiterea şi a informaţiei *semantice* a substantivelor (vezi mai sus), tot la fel şi radicalul – care este prin excelenţă *semantem* – poate contribui de multe ori şi la transmiterea informaţiei *gramaticale* a substantivelor. Acest lucru se realizează prin alternanţele fonetice care apar în radicalul diferitelor tipuri de substantive comune (pentru cele proprii vezi mai departe) şi care pot fi: vocalice *(a/e: fată/fete; a/ă: carte/cărţi; ă/e: păr/peri* etc) sau consonantice *(c/ci; copac/copaci; d/z: brad/brazi; t/ţ: bărbat/bărbaţi*[54] etc).

Alternanţele fonetice reprezintă de obicei – pe lîngă desinenţă, articol, sufix flexionar, flectiv mixt şi flectiv complex – mărci redundante ale categoriilor gramaticale. De exemplu, faţă de singularul *poruncă*, pluralul *porunci*, cu structura morfologică *porunci-*ϕ (transcris fonetic *poruncˇ-*ϕ), este marcat nu numai prin desinenţa de plural -ϕ, care se opune desinenţei de singular *-ă*, ci şi prin alternanţa fonetică din radical *c/č*; genitiv-dativul singular şi toate cazurile de la pluralul substantivelor de tipul *stea/stele* sînt marcate nu numai prin desinenţa *-le (ste-***le**) care se opune desinenţei -ϕ *(stea-*ϕ*)*, ci şi prin alternanţa fonetică din radical *ea/e (stea/stele)* ş.a.m.d.

Cît priveşte delimitarea radicalului la substantivele comune sintetice, aceasta se face prin luarea în consideraţie a (minimum) două aspecte opozabile de la flexiunea sintetică nearticulată sau articulată hotărît enclitic – de obicei forma de singular şi cea de plural, bineînţeles acolo unde acestea există, putîndu-se apela, însă, şi la opoziţiile interne pentru gen şi caz –, operaţie care permite găsirea „elementului comun" (exceptînd alternanţele fonetice): **cas**-*ă*/**cas**-*e*, **pom**/**pom**-*i*, **vulp**-*e*/**vulp**-*i*, **peret**-*e*/**pereţ**-*i* etc. Dificultăţi în această privinţă produc substantivele comune care nu-şi

---

[54] Pentru lista alternanţelor fonetice din limba română, vezi *Gram. Acad.*, I, p. 72-74, şi Paula Diaconescu, *lucr. cit.*, p. 169-170 şi 179-180. Menţionăm şi că ceea ce *Gram. Acad.*, I, p. 74, consideră ca fiind alternanţa lui *ea* ca diftong cu vocala *e (seară-seri)*, precum şi a lui *oa*, luat de asemenea ca diftong, cu vocala *o (floare-flori)* reprezintă, de fapt – aşa cum a arătat Andrei Avram, *Caracteristicile sintagmatice ale alternanţelor fonetice în limba română*, SCL, XIII, 1972, nr. 2, p. 119-128 –, perechi de cîte două alternanţe, şi anume: semivocala *e* cu vocala *e* şi *a* cu ϕ *(s-e-a-ră/s-e-*ϕ*-ri)*; semivocala *o* cu vocala *o* şi *a* cu ϕ *(fl-o-a-re/fl-o-*ϕ*-ri)*.

schimbă forma de la singular la plural, de tipul *ochi, pui, muncitoare, nume*. La primele două tipuri *(ochi, pui)*, pentru stabilirea radicalului apelăm la limba română veche, unde la singular exista un *-u* asilabic moștenit din latină, căruia la plural i se opunea *zero*, ceea ce înseamnă că apărea opoziția internă *ochiu/ochi* (în transcriere fonetică *ok'u/ok'), puiu/pui*. Avînd în vedere această opoziție, rezultă că la tipurile respective de substantive actuale radicalul poate fi admis *ochi (ok'), pui*. La tipul *muncitoare*, radicalul se poate stabili prin luarea în considerație a altei categorii gramaticale decît numărul, și anume, a genului: opunînd femininul *muncitoare* masculinului *muncitor*, urmează că radicalul la *muncitoare* este **muncitoar-***e* (cu alternanță fonetică față de **muncitor-**$\emptyset$). Cît privește neutrele de tipul *nume*, la care în flexiunea sintetică nearticulată nu există aspecte opozabile nici pentru număr, nici pentru gen, nici pentru caz, considerăm că este convenabil să admitem radicalul fără *-e* *prin analogie* cu masculinele (tipul **perete**) și femininele (tipul **vulpe**) de declinarea a treia (ca și *nume*), la care radicalul nu conține pe *-e* cu valoare de desinență, deci **num-***e* (o altă ipoteză, mai puțin convenabilă, ar fi ca și la tipul *nume* radicalul să fie considerat – la fel ca la *ochi, pui* – substantivul luat în întregime, adică **nume**).

§17. În gramatica românească, termenul *desinență* este folosit mai insistent abia în ultimele decenii, opiniile privitoare la desinența substantivului nefiind întotdeauna convergente[55]. Considerînd drept bunuri cîștigate faptul că la stabilirea desinențelor de la substantivele românești actuale trebuie avut în vedere stadiul actual al limbii (prin istoria ei explicîndu-se doar unele cazuri „deosebite”), precum și faptul că *în mod obișnuit* la radicalul substantivului românesc se poate adăuga, pe lîngă desinență, și articolul hotărît enclitic – discutabilă fiind doar problema sufixului flexionar (tipul *scaun***ul**), a flectivului mixt (tipul *nirvan***a**) și a flectivului complex (tipurile *păun***iță**, *bunic***ăi**) –, apreciem că este desinență în română, indiferent de ce a fost în latină sau în limba de origine, *flectivul propriu-zis care are la substantivul din care face parte funcția principală de marcă a categoriilor gramaticale de gen, număr și caz* (pentru „determinare“, vezi mai departe) *și funcția secundară de a contribui la realizarea sensului lexical și la existența ca atare a substantivului respectiv*. Astfel concepute, găsim la substantivele comune (pentru cele proprii, vezi *infra*) următoarele desinențe pentru nominativ-acuzativul (principial și vocativul – pentru unele deosebiri, vezi mai jos) singular al femininelor și pentru toate cazurile la pluralul femininelor, precum și

---

[55] Vezi lucrarea *Cîteva observații în legătură cu desinența substantivului*, SCȘt, XVI, 1963, fasc. 1, p. 126-137, pe care cu modificări doar formale am inclus-o în GEM, ediția I, p. 43 sqq. Vezi și A. Avram, *Pe marginea unei morfologii structurale a limbii române*, SCL, XX, 1969, nr. 4, p. 433-455, II, nr. 5, p. 557-577, Anca Belchiță, *Flexiunea nominală în gramatica transformațională a limbii române*, I, SCL, XX, 1969, nr. 4, p. 415-426, apărute după lucrarea pe care am publicat-o în 1963 (pentru motivarea acestei precizări, vezi *nota de text* din §6).

(în afara unor excepţii – vezi de asemenea mai jos) pentru toate cazurile la singularul şi pluralul masculinelor şi neutrelor[56]:

Feminin

- -ă/-e (*casă/case*)
- -ă/-i (*şcoală/şcoli*)
- -ă/-uri (*blană/blănuri*; pluralul *blăni* se încadrează la tipul *şcoală*)
- -ă/-ø (*poruncă/porunci-ø, dungă/dungi-ø*)
- -e/-i (*lume/lumi*)
- -e/-i (*baie/băi, cale/căi*)
- -e/-e (*muncitoare/muncitoare*)
- -i/-i (*marţi/marţi*)
- -e/-ø (*ureche/urechi-ø, zeghe/zeghi-ø, pitulice/pitulici-ø, minge/mingi-ø*)
- -e/-uri (*vreme/vremuri*; pluralul *vremi* se încadrează la tipul *lume*)
- -ø /-le (*stea-ø /stele, cazma-ø /cazmale, zi-ø /zile*)
- -ø /-ø (*lady-ø /lady-ø; cacao-ø*, defectiv de plural)

Masculin

- -e/-i (*perete/pereţi*)
- -u/-i (*codru/codri*)
- -u/-i (*fiu/fii*)
- -ă/-i (*popă/popi*)
- -ă/-ø (*vlădică/vlădici-ø*)
- -ø /-i (*lup-ø/lupi*)
- -ø /-i (*copil-ø/copii*)
- -ø /-ø (*pui-ø/pui-ø, puşti-ø/puşti-ø*)

Neutru

- -u/-e (*registru/registre*)
- -u/-e (*ghişeu/ghişee*)
- -u/-uri (*lucru/lucruri*)
- -u/-uri (*tablou/tablouri*)
- -u/-i (*studiu/studii*)
- -e/-e (*nume/nume*)
- -ø /-uri (*grai-ø/graiuri, unghi-ø/unghiuri, studio-ø/studiouri, taxi-ø/taxiuri, corn-ø/cornuri;* pluralul *coarne* se încadrează la tipul *scaun*, iar pluralul *corni* la tipul *lup*)

[56] Faţă de lista desinenţelor de la p. 133-134 din lucrarea noastră din 1963 citată în nota anterioară – trecută fără comentarii şi în GEM, p. 43-44 –, în momentul de faţă apar unele adaosuri şi deosebiri, cum este firesc să se întîmple la revenirile (după mai bine de trei decenii) asupra unor probleme discutate şi discutabile.

-ø /-e (*scaun-ø/scaune, război-ø/războaie, bici-ø/bice*)
-ø /-(i)i (*seminar-ø/seminarii*; pluralul *seminare* se încadrează la tipul *scaun*
-ø /-ă (*ou-ø/ouă*)

La genitiv-dativul singular al femininelor (care este diferit[57] de nominativ-acuzativ și identic structural cu pluralul tuturor cazurilor) și la vocativul de asemenea singular diferit de nominativ-acuzativul femininelor și masculinelor care pot avea acest caz, desinențele posibile sînt:

-*e* la genitiv-dativul femininelor de tipul *(unei) case, muncitoare*;
-*i* la genitiv-dativul femininelor de tipul *(unei) școli, lumi, băi, căi, marți*:
-*ø* la genitiv-dativul femininelor de tipul *(unei) porunci-ø, dungi-ø, urechi-ø, zeghi-ø, pitulici-ø, mingi-ø;*
-*le* la genitiv-dativul femininelor de tipul *(unei) stele, basmale, zile*;
-*o* la rar sau foarte rar – la vocativul femininelor și masculinelor de tipul *fat-o!, bade-o!* etc;
-*e* la vocativul masculinelor de tipul *băiet-e!*

NOTĂ. Preocupîndu-ne de o problemă de grafie *(Medicinei sau medicinii,* în „Revista medico-chirurgicală a societății de medici și naturaliști din Iași", vol. 91, 1987, nr. 3, p. 548 și 552), am subliniat faptul că la substantivele feminine românești coincidența desinenței de genitiv-dativ singular cu cea de nominativ (ca de altfel și a altor cazuri) de la plural se explică prin moștenirea din latină. De exemplu – oprindu-ne numai la substantivele cu finalul la fel ca la *medicină*, anume, *-ină* –, singularele latinești *alvina, cena, vicina* etc au genitivul *alvinae, cenae, vicinae* și pluralul nominativ de asemenea *alvinae, cenae, vicinae*, de unde și româneștile singulare la genitiv-dativ nearticulat *(unei) albine, cine, vecine* identice srtuctural cu nominativele plurale neaccentuate *(niște) albine, cine, vecine*. Modelul moștenit din latină se aplică, prin analogie, și substantivelor de proveniență slavă (exemplu, *gospodină*), turcă (exemplu, *meșină*), italiană (exemplu, *cortină*), franceză (exemplu, *chenzină*) etc, și la acestea genitiv-dativul singular *(unei) gospodine, meșine, cortine, chenzine* etc coincizînd structural cu nominativul plural *(niște) gospodine, meșine, cortine, chenzine* etc.

Din alt punct de vedere, trebuie ținut cont de faptul că limba nu reprezintă o realitate statică, ci în continuă transformare, înnoirile însemnînd

[57] Pentru genitiv-dativul singular al femininelor la care desinența – dacă o admitem ca atare – *ar trebui să fie* cea de la nominativ-acuzativ (de exemplu, nominativ-acuzativ nearticulat *bunic*-ă/genitiv-dativ articulat *bunic*-ă-i), vezi §7, §13, §17, §19, *passim*.

adesea *abateri* de la normele existente la un moment dat pentru nivelul fonetic, morfologic etc, care abateri, prin generalizare, devin noi norme. În flexiunea substantivelor în discuție, *abaterile* de la normă au drept rezultat că – sub influența foarte frecventei desinențe-*i*, care apare nu numai la majoritatea masculinelor (*bărbați*, *frați*, *nepoți* etc), ci și la unele feminine ca *vulpi* și chiar la unele neutre ca *studii* – desinența de nominativ plural *-e* (identică cu a genitiv-dativului singular) de la feminine ca *rădăcină* intră în variație liberă cu *-i*: „pe *rădăcinele celor tufari*...” (I. Creangă) – „*rădăcinile munților mari*... ” (M. Eminescu), „... *poveste*... *a rădăcinei beției*” (A. Pann) – „*mijlocul frunții și a rădăcinii nasului*”. (St. V. Piscupescu – exemplele sînt după DLR, s.v. *rădăcină*) ș.a.m.d. În zilele noastre se apreciază că la substantive ca acestea, adică *rădăcină*, *rogojină*, *rugină*, *slănină*, *tulpină*, *vizuină* etc, desinența „mai nouă” *-i* domină desinența „inițială” *-e* și, ca urmare, **noua** *normă literară* constă în flexiunea cu *-i*, deci, *(unei) rădăcini/(niște) rădăcini*, *(unei) rogojini/(niște) rogojini* etc. Trecînd peste feminine ca *făină*, *găină*, la care nominativul plural și genitiv-dativul singular sînt atestate doar cu *-i*, adică *(niște* sau *unei) făini*, *găini*, notăm că cele spuse mai sus vizează nu numai femininele cu finalul *-ină*, ci și altele, de tipul *cioară*, *coală*, *școală* etc, la care nominativul plural și genitiv-dativul singular nearticulat „vechi” *(niște* sau *unei) cioare*, *coale*, *școale* au fost concurate de „noile” forme flexionare cu *-i (niște* sau *unei) ciori*, *coli*, *școli*, acestea din urmă fiind *astăzi* considerate singurele conforme cu norma *literară*.

Mai dificilă este situația unor neologisme feminine cu finalul *-ină* lipsite de plural atestat în dicționare, de tipul *glicerină*, *nicotină*, *olandină* etc, cu care credem că merge și regionalul *coșolină*, la care în DOOM nu se recomandă nici forma de genitiv-dativ singular. La aceste substantive, pentru stabilirea desinenței *literare* de genitiv-dativ singular, se poate apela la „reducerea la absurd” coroborată cu „simțul limbii”: cunoscînd tendința graiurilor de tip nordic de închidere a lui *e* la *i*, urmează că putem construi genitiv-dativul singular nearticulat și cu *-e*, și cu *-i* nesilabic, adică *(unei) glicerine*, *olandine*, *nicotine*, *coșoline* sau *(unei) glicerini*, *olandini*, *nicotini*, *coșolini*; dacă apreciem că forma cu *i* nesilabic *(glicerini*, *olandini* etc) are în momentul de față un caracter regional mai mult sau mai puțin pronunțat, urmează că forma cu *-e*, care – prin analogie cu substantivele moștenite din latină de tipul *albină* (vezi mai sus) – reprezintă forma „inițială”, este și forma literară; dacă, însă, considerăm că forma cu *-i* nesilabic nu are caracter regional, atunci poate fi admisă ca literară și forma cu *-i*, adică *glicerini*, *nicotini* etc.

Cuvîntul *medicină*, care a cauzat excursul de mai sus, este un neologism cu etimologie multiplă, în locuri și timpuri diferite fiind preluat din limbi diferite (latina savantă, germană, franceză, rusă). De la prima lui atestare la sfîrșitul secolului al XVII-lea la Nicolae Costin și pînă în zilele noastre, cuvîntul *medicină* are sensul de bază de „știință a prevenirii și vindecării bolilor", cu care sens este lipsit de plural. Din secolul al XIX-lea și, regional, pînă astăzi, *medicină* înseamnă (ca și în latină și în germană) și „medicament, tratament", cu acest sens avînd plural atît cu *-e (medicine)*, cît și cu *-i (medicini)*. Prin urmare, dacă se ia în considerație sensul de bază, cu care *medicină* nu are plural, atunci genitiv-dativul singular nearticulat se formează cu desinența „inițială" *-e*, deci *(unei) medicine* (vezi comentariile de la *glicerină, nicotină* etc); dacă, însă, se pleacă de la sensul învechit și regional cu care *medicină* are două forme de plural – menționate în DOOM, deci acestea nu sînt considerate nici învechite, nici regionale –, anume, *medicin*e și *medicin*i, atunci, potrivit regulii, genitiv-dativul singular nearticulat poate fi și *(unei) medicine*, și *(unei) medicini* (vezi comentariile de la *albină* și cele de la *rogojină*; pentru faptul că genitivul singular articulat al acestor feminine se obține prin adăugarea la desinență a articolului *-i*, vezi §18).

În altă ordine de idei, menționăm substantivele de tipul *cola* (băutură), *manila, nirvana* etc, asupra cărora atrage atenția Laura Vasiliu[58], punînd problema dacă la acestea *-a* reprezintă o desinență sau un articol hotărît enclitic. Reținînd aprecierea autoarei că la aceste substantive „opoziția articulat/nearticulat se anulează" *(art. cit.*, p. 495), constatăm ca în limba română mai există și alte substantive asemănătoare celor de mai sus, și anume: cu *a* final neaccentuat (*-́a*), reprezentate fie prin substantive comune mai vechi conservate în îmbinări stabile (*iam*a în *a da* **iama**, *ghiotur*a în *cu* **ghiotura** etc), fie prin substantive comune mai noi utilizate în îmbinări libere (*nirvan*a, *moc*a, *bals*a etc), fie prin substantive proprii onomastice și toponime (*Tom*a, *Mirce*a, *Dolhasc*a ș.a.); cu *a* final accentuat (*-á*), reprezentate prin substantive comune mai noi din îmbinări libere (*papá* = tată sau persoană de gen masculin în vîrstă, *papá* = mîncare, hrană, în legătură cu copiii mici; *agorá*, *cașá* = stofă etc). Privitor la substantivele de felul celor de mai sus, notăm, *pe de o parte*, că întrucît acestea sînt invariabile, *-́a* și *-á* nu intră în opoziție nici cu desinențe, nici cu articole hotărîte enclitice, ceea ce înseamnă că *-́a* și *-á* nu sînt nici desinențe, nici articole hotărîte enclitice sau – mai bine – se comportă și ca desinențe, și ca articole hotărîte enclitice. Aceasta fiind situația, pentru *-́a* (din *iama*, *ghio-*

[58] *Desinența* -a *în limba română?*, LR, XXXII, 1985, nr. 5, p. 491-496.

*tur***a** etc, *nirvan***a**, *manil***a** etc, *Tom***a**, *Dolhasc***a** ş.a.) şi *-á* (din *papa*, *agorá* etc) folosim denumirea de *flectiv mixt* (vezi şi §7). *Pe de altă parte*, dacă avem în vedere că la *unele* substantive de felul celor de mai sus în vorbirea populară şi familiară apare variaţia liberă a flectivului mixt *-'a* cu *-ă* (*pum***a**/*pum***ă**, *saun***a**/*saun***ă**, *lev***a**/*lev***ă** etc), atunci putem spune că flectivul mixt *-'a* (uneori chiar şi *-á*, care devine *-ă* în *páp***ă**=mîncare, hrană; *agór***ă**) reprezintă doar o fază în încadrarea morfologică a neologismelor respective. Dacă, însă, luăm în consideraţie că flectivul mixt *-'a* de la apelative feminine ca *iam***a**, *ghiotur***a** etc nu alternează niciodată cu desinenţa *-ă*, că absenţa alternanţei se întîlneşte şi la prenume/patronime ca *Tom***a**, *Mirce***a** şi că *-'a* şi *-á* de la unele neologisme se menţin ca atare în toate variantele limbii (se spune numai *nirván***a**, nu şi **nirván***ă**, numai *báls***a**, nu şi **báls***ă**, numai *caşá*, nu şi **caş***ă** etc), atunci putem aprecia că *-'a* şi *-á* nu au tendinţa de dispariţie din limba noastră, ele menţinîndu-se *nu numai* ca o fază de încadrare morfologică a unor neologisme.

În legătură cu lista desinenţelor de la substantivele comune sînt necesare unele precizări. O chestiune pe care o notăm este aceea a deosebirilor dintre limba vorbită şi limba scrisă, care uneori are repercusiuni şi asupra desinenţelor. În această ordine de idei interesează, pe de o parte, africatele *č*, *ğ* şi oclusivele palatale *k'*, *g'*, care în ortografia literară se redau „silabic" prin *ci*, *gi* şi, respectiv, *ch(i)*, *gh(i)*, ceea ce face ca la unele substantive *scrise* opoziţia singular/plural şi nominativ-acuzativ/genitiv-dativ să **nu** trimită la desinenţe. Acest lucru se întîmplă la *porunc***ă**/*porunc***i**, *dung***ă**/*dung***i**, *urech***e**/*urech***i**, *zegh***e**/*zegh***i**, *pitulic***e**/*pitulic***i**, *ming***e**/*ming***i**, *vlădic***ă**/*vlădic***i**, *bic***i**/*bic***e**, unde desinenţele **nu** sînt *-ă/-i*, *-e/-i* şi, respectiv, *-i/-e*, ci, aşa cum rezultă din transcrierea fonetică, *-ă/-ø* (*porunc-***ă**/*porunč-***ø**, *dung-***ă**/*dunğ-***ø**, *vlădic-***ă**/*vlădič-***ø**) *-e/-ø* (*urech-***e**/*urek'-***ø**, *zegh-***e**/*zeg'-***ø**, *pitulič-***e**/*pitulič-***ø**, *mingį-***e**/*minğ-***ø**) şi, respectiv, *-ø/-e* (*bič-***ø** /*bič-***e** – vezi şi *nota de text* din §6). Pe de altă parte, prezintă interes aici faptul că ortografia literară nu notează unele foneme şi, ca urmare, desinenţe diferite sînt redate prin acelaşi semn grafic. Avem în vedere că: în pluralele (la feminine, şi genitiv-dativele singular) *băi*, *căi*, *fii*, *copii*, *studii*, *seminarii* desinenţa este semivocala *-i*, în *şcoli*, *lumi*, *marţi*, *lupi*, *pereţi* desinenţa este *-i* final asilabic postconsonantic, iar în *codri* desinenţa este *-i* vocalic, dar pentru toate aceste trei desinenţe din limba vorbită în scrierea literară se utilizează un singur semn, şi anume, **-i**; în acelaşi sens, la singularele *fiu*, *ghişeu*, *tablou* desinenţa este semivocala *-u*, iar la *codru*, *registru*, *lucru*, *studiu* desinenţa este vocala *-u*, dar pentru ambele desinenţe din limba vorbită în scrierea literară se foloseşte semnul unic **-u**.

Urmărind cele 68 de desinenţe de la substantivele comune (31 de perechi pentru nominativ-acuzativ singular şi plural şi 6 desinenţe pentru genitiv-dativul şi vocativul diferite de celelalte cazuri), găsim că unele perechi de desinenţe se repetă. Uneori,

repetarea se explică prin genul substantivelor: *-e/-e* apare și la feminine de tipul *muncitoar*-**e**/*muncitoare*-**e**, unde pentru justificarea desinenței apelăm la altă categorie gramaticală decît numărul, anume, la gen *(muncitor*-**ø** */muncitoar***e**), și la neutre de tipul *num*-**e**/*num*-**e**, la care (dacă nu luăm în considerație ipoteza că substantivul în întregime reprezintă radicalul și ca urmare desinența este *-ø* – vezi și §16) recunoaşterea perechii respective de desinențe se poate face numai prin analogie cu masculinele și femininele de declinarea a III-a de tipul *peret*-**e**, *vulp*-**e**; -**ø** /-**ø** se găsește și la cîteva feminine neologice de tipul *lady* (dacă facem abstracție de ipoteza că, indiferent de grafie, aici desinența este *-i* – vezi mai departe), și la cîteva masculine vechi, de tipul *pui*-**ø**; perechea *-u/-i* se întîlnește și la masculinele de tipul *codr*-**u**/*codr*-**i**, și la neutrele de tipul *studi*-**u**/*studi*-**i**. De cele mai multe ori, însă, repetarea perechilor de desinențe se explică prin luarea în considerație a **terminației** *radicalului*, care are influență asupra desinenței. Ne referim la faptul că – așa cum am arătat și mai sus – *desinențe diferite din limba vorbită sînt notate prin același semn în scrierea literară*:

-e/-i: la radicalul femininelor terminat în orice consoană în afară de *l*, desinența de plural este *-i* final asilabic postconsonantic *(lun*-**i**), în timp ce la radicalul femininelor terminat în *l* sau în vocală, desinența de plural este *-i* semivocalic [*că*-**i**, pluralul de la *cal-e*, *bă*-**i**, pluralul, de la *ba-(i)e*];

-u/-i: radicalul masculinelor terminat consonantic are desinența de plural *-i* vocalic *(codr*-**i**), iar radicalul masculinelor terminat vocalic are desinența de plural *-i* semivocalic *(fi*-**i**);

-ø/-i: la radicalul masculinelor terminat în orice consoană în afară de *l*, desinența de plural este *-i* final asilabic postconsonantic *(lup*-**i**), dar la radicalul masculinelor terminat în *l* desinența de plural este *-i* semivocalic *(copi*-**i**, plural de la *copil*-**ø**);

-u/-e: radicalul neutrelor terminat consonantic are desinența de singular *-u* vocalic *(registr*-**u**), cu desinența de plural *-e* (*registr*-**e**), în timp ce radicalul neutrelor terminat vocalic are desinența de singular *-u* semivocalic *(ghișe*-**u**), cu desinența de plural de asemenea *-e* (*ghișe*-**e**);

-u/-uri: la radicalul neutrelor terminat consonantic desinența de singular este *-u* vocalic *(lucr*-**u**), cu desinența de plural *-uri* (*lucr*-**uri**), față de radicalul neutrelor terminat vocalic, la care desinența de singular este *-u* semivocalic *(tablo*-**u**), cu desinența de plural de asemenea *-uri* (*tablo*-**uri**).

O altă chestiune discutată și discutabilă este aceea a perechilor de desinențe *-ă/-uri (blan*-**ă**/*blăn*-**uri**) și *-e/-uri (vrem*-**e**/*vrem*-**uri**), în legătură cu care există și un alt punct de vedere. Paula Diaconescu *(Un mod de descriere a flexiunii nominale, cu aplicație la limba română contemporană*, SCL, XII, 1961, nr. 2, p. 182, nota 1), ple-

cînd de la o anumită diferențiere semantică între singularul *alamă, mătase* și pluralul *alămuri, mătăsuri*, consideră că pluralul *alămuri, mătăsuri* reprezintă substantive de genul neutru lipsite de singular, diferite de substantivele *alamă, mătase* de genul feminin lipsite de plural. Sîntem de părere, totuși, că – așa cum a arătat *Iordan, LRC*, p. 279 sqq. – opozițiile desinențiale *-ă/-uri* și *-e/-uri* pot fi menținute la feminin pentru că:

a) diferențieri semantice între singular și plural există și la alte substantive (de obicei materiale), fără ca acestea să fie considerate de genuri diferite sau lipsite de singular ori plural (de exemplu, *pămînt/pămînturi, lemn/lemne* etc);

b) unele substantive, în special din acelea ce numesc realități nemateriale, au două forme de plural, dintre care una cu desinența *-uri;* aceste forme de plural sînt comutabile între ele în cadrul aceluiași sens lexical (de exemplu, *vreme/vremi* și *vrem***uri**);

c) nespecializarea pe genuri a desinențelor poate fi probată și cu desinența de plural *-i*, considerată „masculină" prin excelență, care apare în ultimul timp la tot mai multe feminine (exemplu, *școl*i) și la unele neutre (exemplu, *studi*i), fără ca acestea să fie considerate masculine sau defective de singular ori de plural.

Mai menționăm, în legătură cu lista de desinențe de mai sus, și că:

– opoziția desinențială *-ă/-i* (*școală/școli*) este mai nouă, pînă nu demult aceasta apărînd în variația liberă cu *-ă/-e* (*școală/școale*), ultima încadrîndu-se la tipul moștenit din latină pe care l-am exemplificat prin *casă/case* (vezi *nota de text* din cadrul acestui paragraf);

– la cele 31 de perechi de desinențe pentru nominativ-acuzativ singular și plural s-ar putea adăuga încă una, *-ă/-le*, dacă am lua în considerație că substantivul *zi* apare în unele îmbinări stabile și cu forma *ziuă* (exemplu, *către ziuă*, la care pluralul ar trebui să fie *zile*, ca și la *zi;* o altă ipoteză ar fi să considerăm că forma *ziuă* este lipsită de plural) și că substantive ca *măsea, stea* etc apar uneori regional și cu forma „regularizată" *măseauă, steauă*, avînd, adică, desinența *-ă*, care este dominantă la *femininul* singular nominativ-acuzativ; în favoarea tendinței de „regularizare" a femininelor cu opoziția desinențială de nominativ-acuzativ *-ø/-le* putem invoca într-un anumit sens și literarele *șandrama/șandramale*, care în graiul meu de acasă cunosc și varianta *șăndrămă/șăndrămăli*, unde **terminația** *-a* a radicalului a devenit *-ă* prin „apropierea" de desinența prin excelență feminină *-ă*;

– acceptarea perechii desinențiale *-ø/-ø* la tipul *pui-ø/pui–ø* are ca motivație mai vechea desinență de singular *-u* care se opunea pluralului *-ø* (deci, *pui-***u**/*pui-ø*), desinență de singular care se întîlnește regional și astăzi ca un *-u* ultrascurt (vezi și *Diaconescu, Struct.*, p. 142); ceea ce ne determină să apreciem că la tipul *lady* desinența nu este *-i* (vezi Laura Vasiliu, *art. cit.* în nota 58, p. 493), ci *-ø* este faptul că la aceste substantive categoriile gramaticale rezultă din „anexele" substantivului (și nu din presupusa desinență *-i)*, adică din cuvinte-flectiv (o *lady*, **unei** *lady*, **niște** *lady* etc)

sau din determinări atributive (**această** *lady*, **acestei** *lady*, **aceste** *lady* etc; forme flexionare ca *lady-ei* – unde articolul hotărît pentru genitiv-dativul singular al femininelor se menține în forma veche *-ei* (vezi §29) – ilustrează tendința de adaptare morfologică a acestor substantive); cît privește tipul *cacao*, la acesta sîntem de părere că desinența nu este *-o* (vezi Laura Vasiliu, locul citat imediat mai sus), ci de asemenea *-ø*, din cauza aceleiași invariabilități a corpului substantivului, diferența față de *lady* constînd în aceea că la *cacao* „anexele" trimit *numai* la nominativ-acuzativ singular feminin (**o** *cacao*, **această** *cacao*, **de** *cacao* etc; forma nearticulată populară și familiară *cacauă* – vezi și mai sus *măseauă* –, ca și cea literară articulată *cacaua*, indică și aici tendința de adaptare morfologică a substantivului respectiv);

– apariția unui *-i* înainte de desinența *-i* la pluralul tipului *seminar***i**-*i* se explică prin singularul mai vechi *seminar***i**-*u*, al cărui radical – ce se termină în *-i* – se păstrează astăzi numai la plural;

– perechea de desinențe *-i/-i* la numele primelor cinci zile ale săptămînii are drept justificare existența unui plural ca *marțe*, în îmbinarea stabilă *mai multe* **marțe** *decît mațe*, care permite detașarea radicalului *marț-* și, în consecință, și a desinenței *-e* sau, dacă pluralul este *marți*, *-i* (vezi DLR, s.v. *marți*, unde se indică pluralele *marți* și *marțe*, s.v. *miercuri*, unde găsim pluralele *miercuri* și *miercure* etc); dacă nu luăm în considerație acest lucru, atunci trebuie să admitem că și la femininele respective – la fel ca la masculinele de tipul *pui-ø/pui-ø* – perechea de desinențe este, indiferent de motivație, *-ø /-ø* (*marți-ø /marți-ø*);

– perechea desinențială *-e/-e* de la *num-e/num-e* poate deveni *-ø/-ø*, deci *nume-ø/nume-ø*, la fel ca la *pui-ø/pui-ø*, dacă avem în vedere totala invariabilitate (din punctul de vedere al flexiunii *sintetice*) după gen, număr și caz a substantivelor neutre de acest tip (pentru menținerea prin analogie a perechii de desinențe *-e/-e* la neutre, vezi §16).

Din alt punct de vedere, tabelul celor 31 de perechi de desinențe de nominativ-acuzativ (sau, în funcție de gen, toate cazurile) singular și plural, la care se adaugă cele 6 desinențe de genitiv-dativ și vocativ singular diferite de acestea, arată că în limba literară modernă nu există desinențe specifice pentru fiecare categorie gramaticală, ci o singură desinență marchează în același timp – la substantivul nearticulat – genul, numărul și cazul. Singură, însă, o desinență nu este capabilă să marcheze, *exact*, *toate* categoriile gramaticale ale unui substantiv. Luînd ca exemplu desinența *-ø*, observăm că aceasta se găsește la feminin la singularul nominativ-acuzativ (*stea-ø*) sau genitiv-dativ (*unei porunci-ø*) și pluralul tuturor cazurilor (*niște/unor porunci-ø*), la toate cazurile masculinului singular (*lup-ø*) și plural (*vlădici-ø*) și la toate cazurile neutrului singular (*scaun-ø*). Situația aceasta nu este singulară, ea întîlnindu-se și la desinența *-e*, care apare la feminin singular nominativ-acuzativ (*bai*-e) și genitiv-dativ, aceasta din urmă identică cu toate cazurile de la plural (*unei/niște cas*e), la masculin singular toate cazurile (*peret*-e) și la neutrul singular și

plural al tuturor cazurilor (*num*-e, *registre*-e), la desinența *-i*, posibilă la genitiv-dativul singular al unor feminine (*școl*-i) sau la toate cazurile altora (*marț*-i), precum și la pluralul tuturor cazurilor de la feminine (*marț*-i, *școl*-i), masculine (*pereț*-i) și neutre (*studi*-i) ș.a.m.d. De aceea, pentru recunoașterea categoriilor gramaticale ale substantivului *trebuie coroborate desinențele de singular cu cele de plural și, uneori, și cu alte mijloace* (*articolul, contextul* etc).

Dintre cele trei categorii gramaticale ale substantivului, cel mai ușor de recunoscut este numărul. Astfel, în afară de trei perechi de desinențe identice la singular și plural cu cinci realizări pe genuri [*-e/-e* pentru feminin (*muncitoar*-e/*muncitoar*-e) și neutru (*num*-e/*num*-e); *-i/-i* pentru feminin (*marț*-i/*marț*-i); *-ø/-ø* pentru feminin (*lady*-ø/*lady*-ø) și pentru masculin (*pui*-ø/*pui*-ø)], cărora li se adaugă nouă omonimii desinențiale ale genitiv-dativului singular cu toate cazurile de la pluralul femininelor [*(acestei) școl*-i/*(aceste) școl*-i etc)] – toate însumînd 14 tipuri de substantive (vezi *supra*, lista desinențelor) –, la celelalte 17 perechi de la masculine și neutre este suficient să alternăm desinența de singular cu cea de plural pentru a recunoaște *formal* numărul substantivului: *peret*-e/*pereț*-i, *codr*-**u**/*codr*-**i**, *registr*-u *registr*-**e** etc. La aceasta mai adăugăm „specializarea" pe numere a unor desinențe, și anume, **-u** numai pentru *singularul* tuturor cazurilor (*codr*-**u**, *fi*-**u**, *registr*-**u** etc) și **-uri** numai pentru *pluralul* tuturor cazurilor (*blăn*-**uri**, *lucr*-**uri** etc).

În comparație cu numărul, posibilitatea de a recunoaște genul prin desinență este mai limitată. Este drept, și aici există 12 perechi de desinențe care sînt caracteristice unui singur gen: *-ă/-e* (*cas*-ă/*cas*-e), *-e/-ø* (*urech*-e/*urechi*-ø) ș.a. numai pentru feminine, *-u/-e* (*registr*-u/*registr*-e), *-u/-uri* (*lucr*-u/*lucr*-uri) numai pentru neutre etc (vezi lista desinențelor). Totuși, la genuri se observă un amestec complicat al desinențelor, care poate fi exemplificat și numai cu desinențele de plural despre care se spune că sînt „caracteristice": -e, considerată „caracteristică" pentru pluralul *femininelor* [*(niște* sau *unor) cas*-e] apare și la pluralul *neutrelor* [*(niște* sau *unor) registr*-e], **-i**, considerată „caracteristică" pentru pluralul *masculinelor* [*(niște* sau *unor) pereț*-**i**], apare la pluralul și al *femininelor* [*(niște* sau *unor) școl*-i], și al *neutrelor* [*(niște* sau *unor studi*-i], **-uri**, considerată „caracteristică" *neutrelor* [*(niște* sau *unor) corn*-**uri**], apare și la pluralul *femininelor* [*(niște* sau *unor) vrem*-**uri**] etc.

În sfîrșit, categoria gramaticală a cazului aproape că nu poate fi recunoscută cu ajutorul desinențelor. Aceasta pentru că desinențele masculinului și neutrului singular și plural, precum și desinențele femininului la plural se folosesc la toate cazurile (de exemplu, *acest* **lup**-*ø este flămînd de putere; soarta acestui* **lup**-*ø este ca a tuturor lupilor; nici acestui* **lup**-*ø nu-i va fi mereu bine; de acest* **lup**-*ø nu se va mai auzi:* **lup**-*ø hain, și tu ai dispărut!* ș.a.m.d.). Cît privește desinențele de nominativ-acuzativ singular ale femininelor – la care adăugăm și desinențele de genitiv-dativ singular ale acelorași feminine, identice cu toate cazurile de la plural –, acestea arată *forma cazuală* (nominativ-acuzativ, genitiv-dativ sau toate cazurile de la plural) și nu un

anumit caz, care se recunoaște cu alte mijloace (articolul, prepoziția, contextul etc): *casă*, de exemplu, este nominativ sau acuzativ, dar pe *casă* este acuzativ, *case* este genitiv-dativ singular sau orice caz de la plural, dar al acestei *case* este genitiv singular etc. Doar desinența **-o** – de altfel utilizată (foarte) rar – poate indica singură un caz, și anume, vocativul femininelor (exemplu, *fato*!) și, în limba mai veche sau în cea populară și familiară, și al unor masculine (exemplu, *popo*!, *badeo*! etc).

§18. Ceea ce ne determină să considerăm articolul hotărît enclitic drept flectiv propriu-zis, care, adică, *face parte din structura substantivului*, este în primul rînd faptul că – exceptînd forma de masculin singular genitiv-dativ *lui* care, la cuvintele ce trimit la persoane (vezi mai departe), nu se aglutinează cu substantivul atunci cînd îl precede – în limba română actuală articolul hotărît enclitic împreună cu substantivul însoțit formează un singur corp fonetic, adică un singur cuvînt sintetic. Unitatea lexicală alcătuită din substantivul comun și articolul hotărît enclitic se aseamănă cu unitatea lexicală alcătuită din radicalul substantivului respectiv și desinența sa. Spunînd aceasta, avem în vedere că vorbitorul de limbă română nepreocupat de teoria limbii nu poate izola de substantiv nici desinența, dar nici articolul hotărît enclitic (o formă de tipul *casei* constituie pentru acesta o singură unitate, doar specialistul putînd distinge radicalul *cas-*, desinența *-e-* și articolul hotărît enclitic *-i*). În al doilea rînd, există forme ale articolului hotărît enclitic care, înlocuind desinența, se adaugă *direct* radicalului, ceea ce face imposibilă existența substantivului fără articolul hotărît enclitic respectiv. Și aici asemănarea cu desinența este evidentă, în sensul că radicalii de tipul *cas-*, *tat-* nu pot exista decît dacă li se adaugă fie desinența *-ă (casă, tată* etc), fie articolul hotărît enclitic *-a (casa, tata* etc). În sfîrșit, în al treilea rînd, sîntem de părere că astăzi articolul hotărît enclitic și-a pierdut în principiu funcția sa inițială de element de *individualizare*. Provenind din adjectivul pronominal demonstrativ latinesc *ille, illa, illud* [devenit în latina populară *illu(s), illa, illu(m)*], articolul hotărît enclitic românesc va fi putut să îndeplinească la început o funcție de individualizare de felul aceleia pe care o are și astăzi un atribut adjectival demonstrativ *[homo illu* devenit *omul(u)* va fi fost într-o anumită măsură sinonim cu *om(ul) acela]*. Cu timpul, însă, pe măsură ce vorbitorii nu au mai recunoscut în formele articolului hotărît enclitic un adjectiv pronominal demonstrativ, și funcția de individualizare a articolului a scăzut, astfel încît astăzi într-o formulare de tipul **avionul** *zboară repede* putem vorbi de contrarul individualizării, adică de *generalizare*, individualizarea relizîndu-se acum prin alte mijloace, cum ar fi determinarea adjectival-atributivă: AVIONUL **acela** *zboară repede*, AVIONUL **cel nou** *zboară repede* etc. Pierzîndu-și în principiu funcția de individualizare, articolul hotărît enclitic a căpătat funcția de *marcă*, indicînd – într-o măsură mai mică sau mai mare –, la fel cu desinența, categoriilor gramaticale de gen, număr și caz ale substantivului cu care s-a aglutinat.

Formele articolului hotărît enclitic (pentru care vezi §29) se adaugă substantivelor în maniere diferite, motivația acestui fapt fiind *uneori* de natură fonetică. Făcînd abstracție de cazurile particulare reprezentate de substantivele „neregulate”, la care nu se poate face distincție între formele nearticulate și cele articulate, unde *-a* reprezintă un *flectiv mixt* (tipul *iama, manila* etc – vezi §17), la o parte (cca 15%) din substantivele „regulate” articolul hotărît *înlocuiește desinența* (concretă sau abstractă, adică *zero*) și ca urmare *se adaugă direct radicalului* (uneori cu alternanțe fonetice). Este vorba de :

– articolul hotărît *-a* de la unele feminine și masculine aflate la singular nominativ-acuzativ (*cas*a, *școal*a, *blan*a, *porunc*a, *dung*a, *bai*a, *cacau*a – în radicalul căruia apare alternanța *o/u* – *pop*a, *vlădic*a);

– articolul hotărît *-l* sau *-lui* la substantivul *ou*l(**lui**);

– articolul hotărît *-i* pentru genitiv-dativul singular al femininelor și, rarisim, al masculinelor, dacă radicalul acestei forme se termină în africata *č, ğ* (literar, *ci, gi*: *porunci*i, *dungi*i, *pitulici*i, *mingi*i, *vlădici*i) sau în palatala *k', g'* (literar *chi, ghi*: *urechi*i, *zeghi*i, *vlădichi*i);

– articolul hotărît *-i* pentru nominativ-acuzativul plural sau *-lor* pentru genitiv-dativul și vocativul plural al masculinelor cu radicalul terminat în africata *č* (literar *ci*: *vlădici*i/**lor**), în semivocala *-i* (*pui*i/**lor**) sau în *-i* asilabic postconsonantic (*puști*i/**lor**);

– articolul hotărît *-le* pentru nominativ-acuzativul și *-lor* pentru genitiv-dativul femininelor plurale, dacă radicalul se termină în africată (*porunci*le/**lor**, *dungi*le/**lor**, *pitulici*le/**lor**, *mingi*le/**lor**), în palatală (*urechi*le/**lor**, *zeghi*le/**lor**) și – dacă admitem că există formele respective – în -y (*lady*le/**lor**).

La o cantitate mai mare de substantive „regulate” (cca 25%), articolul hotărît enclitic se adaugă după sufixul flexionar *-u-* care urmează imediat radicalului. Este vorba de:

– articolul hotărît *-a* pentru nominativ-acuzativul singular al femininelor de tipul *steau*a, *cazmau*a, *ziu*a;

– articolul hotărît *-l* pentru nominativ-acuzativul, *-le* pentru vocativul (dacă este posibil) și *-lui* pentru genitiv-dativul singular al masculinelor și neutrelor (*lupu*l/**le, lui**, *studiou*l/**le, lui**, *puiu*l/**le, lui**, *graiu*l/**lui**, *unghiu*l/**lui**, *studiou*l/**lui**, *taxiu*l/**lui**, *cornu*l/**lui**, *scaunu*l/**lui**, *războiu*l/**lui**, *biciu*l/**lui**, *seminaru*l/**lui**).

În sfîrșit, la cele mai multe substantive „regulate” românești (cca 60%), articolul hotărît enclitic se adaugă după desinență. Este vorba de :

– articolul hotărît *-a* pentru nominativ-acuzativul singular al femininelor, cînd desinența, care este *-e-*, împreună cu articolul, constituie un diftong: *lume*a, *cale*a, *muncitoare*a, *marțe*a, *ureche*a, *zeghe*a, *pitulice*a, *minge*a, *vreme*a;

– articolul hotărît *-i* pentru genitiv-dativul singular al femininelor, cînd desinența, care poate fi *-e-* sau *-i-*, împreună cu articolul alcătuiesc de asemenea un diftong: *case***i**, *muncitoare***i**, *marțe***i**, *stele***i**, *basmale***i**, *zile***i** – *școli***i**, *lumi***i**, *băi***i**, *căi***i**;

– articolul hotărît *-le* pentru nominativ-acuzativul și *-lui* pentru genitiv-dativul singular al masculinelor și neutrelor, cînd desinența este *-e*: *perete***le/lui**, *nume***le/lui**;

– articolul hotărît *-l* pentru nominativ-acuzativul singular, *-le* pentru vocativul singular (cînd este posibil) și *-lui* pentru genitiv-dativul singular al masculinelor și neutrelor, dacă desinența este *-u-*: *codru***l/le, lui**, *fiu***l/le, lui**, *registru***l/lui**, *ghișeu***l/lui**, *lucru***l/lui**, *tablou***l/lui**, *studiu***l/lui**;

– articolul hotărît *-i* pentru nominativ-acuzativul plural și *-lor* pentru genitiv-dativul (eventual și vocativul) plural la substantivele masculine, cînd desinența este *-i*: *pereți***i/ lor**, *codri***i/ lor**, *popi***i/ lor**, *lupi***i/ lor**, *copii***i/ lor**;

– articolul hotărît *-le* pentru nominativ-acuzativul plural și *-lor* pentru genitiv-dativul și – unde este posibil – vocativul plural, indiferent care este desinența *(-e-, -i-, -uri-, -le-, -ă-)*, la substantivele feminine de tipul *case***le/lor**, *școli***le/lor**, *blănuri***le/lor**, *lumi***le/lor**, *băi***le/lor**, *căi***le/lor**, *muncitoare***le/lor**, *marți***le/lor**, *vremuri***le/lor**, *stele***le/lor**, *cazmale***le/lor**, *zile***le/lor** sau neutre de tipul *registre***le/lor**, *ghișee***le/lor**, *lucruri***le/lor**, *tablouri***le/lor**, *nume***le/lor**, *graiuri***le/lor**, *unghiuri***le/lor**, *studiouri***le/lor**, *studii***le/lor**, *cornuri***le/lor**, *scaune***le/lor**, *războaie***le/lor**, *bice***le/lor**, *seminarii***le/lor**, *ouă***le/lor**.

§19. Privitor la *flexiunea* substantivelor proprii din limba română bibliografia este săracă, în afara cîtorva studii[59] mai existînd doar mențiuni în unele lucrări de

[59] Aurelia Stan, *Contribuție la studiul prenumelor feminine din Valea-Bistriței – Bicaz*, LL, VI, 1961, p. 383-393; Rodica Bogza-Irimie, *Despre unele caracteristici flexionare ale numelor proprii de persoane în limba textelor din secolul al XVI-lea*, «Omagiu Rosetti», București, 1965, p. 69-72; Domnița Ichim-Tomescu, *Cercetarea gramaticală a numelor proprii*, LR, XXII, 1973, nr. 5, p. 467-477; idem, *Opoziția de număr la numele proprii de persoane în limba română. Numele de familie*, LR, XXIV, 1975, nr. 3, p. 223-232; idem, *Aspecte metodologice ale cercetării opoziției de număr la numele proprii*, SCL, XXVII, 1976, nr. 5, p. 469-477; idem, *Aspecte ale genului gramatical la numele proprii de persoane în limba română. Prenumele*, SCL, XXXIV, 1983, nr. 3, p. 210-215; idem, *Opoziția de gen la numele proprii de persoane în limba română. Prenumele*, SCL, XL, 1989, nr. 1, p. 45-52; Christian Ionescu, *Numele de familie românești*, LR, XXXIX, 1990, nr. 3, p. 243-248; Dragoș Moldovanu, *Introducere* la *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, Partea I, București, 1991, p. 32-41 și 45-48, unde – la «abateri morfologice» și «sintactice» și la «compuse» – se acordă atenție articulării și nearticulării substantivelor proprii. De această problemă ne-am preocupat în *Flexiunea substantivelor proprii*, I, RLȘL – Chișinău, nr. 6 (138), 1991, p. 58-63, II, nr. 1 (139), 1992, p. 41-51, precum și în *Observații privitoare la structura morfologică a unor substantive*, LR, XLI, 1992, nr. 1-2, p. 31-34.

istorie a limbii sau de gramatică[60]. Constatările noastre de mai jos – care pot fi dezvoltate prin sporirea și diversificarea inventarului luat în considerație – se bazează pe un eșantion de 2000 de „unități", și anume: 1500 de antroponime [din care 1000 de la 500 de candidați la admitere la Facultatea de Litere din Iași din anii 1989-1994 și 500 de la Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965 (= *Graur, Pers.*), p. 161 sqq.] și 500 de toponime [din care 100 din teza de doctorat a domnului Puiu-Filip Filipescu și 400 de la Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963 (= *Iordan, Top.*), p. 561 sqq.]. Date fiind diferențele de flexiune de la unele la altele – chiar dacă aceasta este redusă –, substantivele onomastice le grupăm în prenume/nume de botez și nume de familie/patronime (cu precizarea că unele „unități" se întîlnesc în ambele grupe), pe acestea toate distingîndu-le de toponime. În cadrul fiecăreia din aceste grupe, substantivele proprii – în variantele pe care le considerăm *literare* (de exemplu, *Carmen* nu *Carmena*, *Neculai* nu *Nicolae* ș.a.) – *le dispunem mai întîi după* **terminație**

NOTĂ. Limba română literară, ale cărei începuturi datează din secolul al XVI-lea, de cînd există primele monumente de limbă română[61], poate fi definită ca o variantă a limbii comune „caracterizată prin existența unui sistem de norme[62] care îi conferă o anumită stabilitate și unitate"[63]. Admițînd că, în funcție de normele constituite în sistem și de măsura respectării lor, în cadrul limbii literare se distinge o epocă veche și o epocă modernă, se poate spune că epoca modernă a limbii literare – în primul rînd aspectul ei scris, dar și cel oral – se deosebește în sicronie de varianta populară (și de variantele regionale) prin aplicarea teoretic consecventă a sistemului de norme *academice*[64] la toate nivelele limbii (nivelul fonetic-fonologic, nivelul lexical-semantic, nivelul gramatical – morfologic,

[60] Vezi, de exemplu, O. Densusianu, *Istoria limbii române*, II, București, 1961, p. 106-107; *Gram. Acad.*, I, p. 88-90.

[61] Pentru opiniile privitoare la locul și timpul în care a luat naștere limba română literară, vezi G. Istrate, *Originea limbii române literare*, Iași, 1981, p. 13 sqq.

[62] Formulînd teoria *normei lingvistice*, Eugen Coșeriu arată că aceasta apare în procesul abstractizărilor succesive: de la *actul concret al vorbirii*, într-o primă etapă de abstractizare, prin eliminarea individualului, se ajunge la *normă*; într-o a doua etapă de abstractizare, prin luarea în considerație *a opozițiilor funcționale*, se realizează *sistemul* (*Sistema, norma y habla*, în *Teoria del lenguaje y linguistica general*, terrcera edition revisada y corregida, Madrid, 1973, p. 94 sqq.; prima ediție a studiului este din 1952, în „Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias", IX, Montevideo, p. 113-181).

[63] Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *Istoria limbii române literare*, ediția a doua, 1971, p. 22.

[64] Vezi I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române*, București, 1973, p. 27. În zilele noastre, aceste norme academice se găsesc în *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, publicat sub auspiciile Academiei în 1982 (=DOOM), *Dicționarul limbii române*, publicat sub auspiciile Academiei începînd cu 1913 (= DA, DLR), *Gram. Acad.* ș.a.

sintactic – şi nivelul stilistic). Normele academice ale limbii literare moderne nu sînt reprezentate prin normele *unice* ale limbii române, care sînt obligatorii în toate variantele ei (varianta literară, varianta populară, variantele regionale etc), ci sînt *selectate* de specialişti în situaţiile în care în limba comună există două sau mai multe norme pentru aceeaşi realitate lingvistică şi *impuse* vorbitorilor pe diverse căi (şcoală, mass-media etc). Cu alte cuvinte, în cadrul limbii române se pot distinge şi *norme obligatorii* **în toate variantele ei**, dar şi *norme obligatorii doar* **în varianta ei literară**, acestea din urmă putîndu-se afla *la un moment dat* în opoziţie cu normele populare, regionale etc *(în timp*, însă, norme populare şi chiar regionale pot deveni literare, iar norme literare pot cădea în desuetudine).

Aceste succinte precizări le-am considerat necesare pentru a putea pune *problema accentului* la substantivele proprii patronime care provin din substantive comune indicînd „ocupaţia" articulate cu articolul hotărît enclitic *-u* (tipul *Ciubotari*u, *Vieri*u), la care în momentul de faţă al limbii române există două norme în privinţa accentuării: *o normă literară*, care conservă accentul etimologic pe *á/é* (< lat. *-ārius*, *-ērius*) la toate variantele substantivelor proprii respective, adică la varianta evoluată *-áru/-éru* (*Ciubotáru*, *Viéru*) şi la varianta conservatoare (*Ciubotáriu*, *Viériu*), ambele de largă circulaţie, precum şi la variantele cu circulaţie redusă *-ári* (*Ciubotári*) şi *-ár* (*Ciubotár*); *o normă populară şi familiară* care – cu justificare psihică (jena purtătorului actual al numelui de ocupaţia transparentă mai puţin nobilă a înaintaşilor la *Bouariu*, *Bivolariu*, *Caldarariu*, *Perjeriu* ş.a.) şi motivare lingvistică («asemănarea» finalului de la tipul *Ciubotari*u, *Vieri*u cu finalul de la tipul *Dimitri*u, *Constantini*u, *Tîrzi*u a permis ca hiatul şi accentul pe *í* de la tipul *Dimitrí*-**u**, *Constantiní*-**u**, *Tîrzí*-**u** să treacă la tipul *Ciubotarí*-**u**, *Vierí*-**u**) – transferă accentul de pe *á/é* pe *í* şi atunci cînd acest *i* există la varianta conservatoare *Ciubotariu*, *Vieriu*, şi atunci cînd acest *i* se reintroduce – conştient sau mecanic – la varianta evoluată, *Ciubotaru*, *Vieru* redevenind *Ciubotaríu*, *Vieríu*, prin aceasta diftongul ascendent neaccentuat *-iu* transformîndu-se în hiatul cu accent *-í-u*: *Ciubot*á**ru** şi *Ciubot*á**riu** devin *Ciubot*a**rí-u**, *Vi*é**ru** şi *Vi*é**riu** devin *Vi*e**rí-u** ş.a.m.d. Faptul că o mare parte din onomasticele de acest tip au luat naştere pe terenul limbii române din apelativele corespunzătoare obligă la urmărirea provenienţei acestor apelative. În această privinţă, găsim că apelativele *nearticulate hotărît* (întîlnite, adică, în contexte ce nu tolerează acest articol) care mai pot apărea astăzi doar în anumite zone ale dacoromânei cu „finalul" *-ariu/-eriu*[65] sînt de provenienţe diferite, şi anume:

---

[65] Iniţial *-eriu* reprezenta o variantă a lui *-ariu*, atunci cînd în radicalul substantivului exista un element palatal: rom. *vistieriu* < lat. *vestiarius* etc. Ulterior, însă, de la astfel de cuvinte s-a extras sufixul *-eriu*.

– moştenite din latină: rom. *bouáriu* < lat. *boārius, bovārius*, rom. *pescáriu* < lat. *piscārius*, rom. *văcáriu* < lat. *vaccārius*[66] etc;

– formate pe terenul limbii române cu sufixul *-áriu/-ériu* de la radicali de provenienţă:

– latină moştenită: *moráriu* < *moară, scutáriu* < *scut, uşáriu* sau *uşériu* < *uşă, viériu* < *vie* etc;

– slavă, maghiară, turcă etc (*bivoláriu* < *bivol, uricáriu* < *uric, tăbăcáriu* < *tabac* ş.a.) ori cu etimologie nesigură (*perjáriu* sau *perjériu* < *perjă* ş.a.);

– împrumutate ca atare din diverse limbi, uneori cu „finalul" modelat după elementele moştenite din latină sau formate pe terenul limbii române cu *-áriu/-ériu*: rom. *cărturáriu* < ngr. *hartulários*, rom. *pîndáriu* < sl. *pondari*, rom. *stolériu* < ucr. *stoljar* ş.a.

Indiferent de provenienţa lor, substantivele *comune nearticulate hotărît* cu „finalul" *-áriu/-ériu* se întîlnesc sporadic în limba română veche[67] în texte reprezentînd toate graiurile dacoromâne – am putea spune – fără vreo anume preferinţă: „ca un *păscariu* în mare afla-se", CC, 330"28; „va lua bou de la *plugariu*", *IL, p. 337, alin. 43*; „şi Avel fu *păcurariu*", PO, 22/1-2; „şi Noe începu a fi *plugariu*", PO, 37/5; „iară un *corăbiiariu*... înplu corabia sa de grîu", VC, 392/21-22; „cîndŭ vămŭ să dormimŭ, ačasta să o avemŭ *străjeriu*", VC, 48/31-32 etc. În această privinţă semnalăm doar că în IL, partea care reproduce PI, *r* din finalul în discuţie apare frecvent „muiat" (şi „rotunjit") acolo unde în PI acelaşi *r* este dur[68]: „va fi gonit pre *văcar* şi fiind cireada fără *păstor*...", PI, p. 10, alin. 33 – „va fi gonit pre *văcariu* şi fiind cireada fără *păstoriu*...", IL, *idem*; „de se va afla vreun *viiar* sau vreun *grădinar*...", PI, p. 9, alin. 29 – „de se va afla vreun *viiariu* sau vreun *grădinariu*...", IL, *idem* ş.a. Substantivele comune cu „finalul" *-ariu/-eriu*

---

[66] Pentru alte elemente lexicale moştenite din latină cu „finalul" *-ariu/-eriu*, vezi G. Pascu, lucrarea citată în nota 43, p. 87 sqq.

[67] Această apreciere se bazează pe cercetarea exhaustivă a celor 16 texte indicate în nota 40, unde sînt mai puţin de 40 de substantive comune din cele avute aici în vedere, din care mai puţin de 20 au „finalul" nearticulat hotărît *-áriu/-ériu*.

[68] Pentru inversarea situaţiei între texte din aria nordică şi din cea sudică din punctul de vedere al lui *r* „final", în sensul că acest *r* este „muiat" în nord şi dur în sud, vezi Ion A. Florea, *Ortoepia neologismului latinesc. Formaţii cu* -iu, AnL, XXXI, 1968-1987, A, p. 381; pentru inversarea situaţiei între nord şi sud de la epoca veche la epoca modernă în privinţa velarizării şi înmuierii şuierătoarelor, vezi G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iaşi, 1948, p. 236 sqq.

articulate hotărît cu *-l* sau *-u* arată că *r* „moale" se conservă uneori și aici în texte literare provenind atît din aria nordică, cît și din cea sudică, spre deosebire de zilele noastre, cînd *r* „moale" apare prin excelență în aria nordică[69]: „*plugariulŭ* cu multă trudă ară", CC, 78/1; „cădzură... împregiurul *umbrariului* loru", PS, 157/ 16-17; „cu... Toader Veaveriță *secretariul* și Ionașcu *uricariul*", DIR, LXXXVIII (Mold.), 2ʳ 6-10; „și au fost aculea... Luca *murariu*", DIR, 109 (Transilv.), 1ʳ 5-6; „acela amu holteiaște la oarecare Simon *curelariu*", CPB, 105/19-20 ș.a.

„Finalul" *-ariu/-eriu* (etimologic la elementele moștenite din latină, de unde a fost extras ca sufix pentru formații românești, și analogic la împrumuturi din diverse limbi – vezi mai sus) apare, la substantivele comune nearticulate, și cu forme evoluate încă din epoca veche a limbii române, fie cu pierderea numai a lui *-u* din diftongul ascendent *-iu*[70], adică *-ari/-eri*, cum se mai menține pînă azi în graiurile de tip nordic, fie cu pierderea și a lui *-u* din diftong, și a lui *-i* final asilabic postconsonantic, adică *-ar/-er*, cum s-a impus în limba literară modernă; la varianta *-ar/-er* a „finalului", articolul hotărît enclitic putea fi în textele vechi cercetate numai *-l* adăugat după sufixul flexionar *-u-* ca în limba literară modernă scrisă[71], în timp ce în graiurile populare actuale articolul hotărît enclitic la substantivele în discuție este *-u*: „era amu *curelari* cu meșteșugul", CPB, 192/12-13; „să fie ca un *păscari*", CC, 330/24; „hozenul, cu alt nume *pieptari*", PO, 272/ notă marginală; „dupe acee au fost *birar* Ișfan", DIR, IX (Munt.), 4; „și la tocmala noastră au fost... Ionașco *cupar* și Poiană *stegar*", DIR, LXXXVIII* (Mold.), 12/13; „un *bivolar* bătrîn al lui au ieșit înainte dintr-o cîrciumă", IN, 21/ 22; „și mărturia mulți oameni buni... Mihnea județul... i slavu *cojocarul*", DIR, VII, (Munt.), 12; „și mi-au dat... Ilea *șitrarul* 1 cal", DIR, LXXXVIII* (Mold.), 12/13 ș.a.

Cît privește locul accentului *la substantivele* **comune** cu „finalul" *-ariu/-eriu*, acesta considerăm că este întotdeauna pe *á/é* pentru motivele pe care le notăm mai jos.

– Cuvintele românești moștenite din latină care – în limba veche și astăzi doar regional – conțin pe *-ariu/-eriu* (după care merg și formațiile românești cu sufixul *-ariu/-eriu*, precum și împrumuturile din diverse limbi modelate

---

[69] Pentru o prezentare a teoriilor privitoare la două arii lingvistice în cadrul dialectului dacoromân, vezi G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 86 sqq.

[70] Pentru faptul că acest diftong poate fi și descendent, vezi Ion A. Florea, *art. cit.*, p. 376 sqq.

[71] A. Avram, *Despre cauzele dispariției lui l final – articol hotărît*, SCL, X, 1959, nr. 3, p. 458, arată că la moții din Scărișoara coexistă formele cu *-l* menținut și cu cele cu *-l* dispărut („Lup*u* și urs*ul* o zis din casă", *Texte dialectale*, Sibiu-Leipzig, 1943, p. 52).

după acestea) au păstrat locul accentului din latină (unde cădea obligatoriu pe *-ā*), deci rom. *pescáriu* < lat. *piscārius*, rom. *moráriu* < rom. *moară* + suf. *-áriu*, rom. *stolériu* < ucr. *stoljar* contaminat cu sufixul *-ériu* etc; că aşa stau lucrurile rezultă, pe de o parte, din faptul că în scrierea chirilică utilizată în limba română veche apărea la sfîrşitul cuvintelor de acest tip semnul ю care nota diftongul ascendent *-i̯u*, ceea ce înlătură atît posibilitatea accentuării pe semivocala *i*, care ar obliga la un diftong descendent *iu̯*, cît şi posibilitatea unui hiat al semivocalei *i* cu vocala *u*, întrucît hiatul necesită două vocale, fiind imposibil între o semivocală şi o vocală; pe de altă parte, în favoarea ideii accentului pe *a* la substantivele comune în discuţie pledează *uzul general actual, fără nici o excepţie:* acolo unde se mai păstrează „finalul" *-ariu*/*-eriu*, se poate spune – de exemplu – numai *X este un* **pescári̯u (morári̯u, stolériu̯** etc) şi nici într-un caz *X este un* **pescaríu̯** sau **pescarí-u (moraríu̯** sau **morarí-u, stoleríu̯** sau **stolerí-u** etc) ş.a.m.d. Cele spuse în legătură cu formele nearticulate de tipul *pescariu, morariu, stoleriu* sînt valabile şi atunci cînd substantivele respective sînt articulate hotărît cu *-l*, adică *pescáriul, moráriul, stolériul*.

– Faţă de „finalul" *-ariu*/*-eriu*, care este moştenit din latină, „finalul" *-ari*/*-eri* reprezintă o formă evoluată pe terenul limbii române, care se întîlneşte sporadic în epoca veche, iar azi circulă mai ales în graiurile de tip nordic. Apelînd, pentru interpretarea lui *-ari*/*-eri*, la graiul meu de acasă, unde acest „final" mai există şi astăzi, găsim că accentul cade în exclusivitate pe *a*/*e*, iar *i* este asilabic postconsonantic, deci *bouári, lemnári, stoléri* etc. Articularea hotărîtă a cuvintelor de acest tip, care în zonă se face numai cu *-u*, nu schimbă locul accentului, deci *bouáriu(l), lemnáriu(l), stolériu(l)* etc.

– Ultima formă în evoluţia lui *-ariu*/*-eriu* este *-ar*/*-er*, care apare sporadic în textele vechi, se întîlneşte mai tîrziu mai ales în aria sudică şi reprezintă norma în limba literară modernă; la această formă, accentul este obligatoriu pe *a* (vezi DOOM, s.v.) şi atunci cînd substantivul este nearticulat, şi atunci cînd este articulat cu *-l* sau *-u*: *văcar – văcáru(l), pădurár – pădurárú(l), pîndár – pîndáru(l), stolér– stoléru(l)* etc.

Generalizînd, putem spune că – indiferent de faptul că sînt moştenite din latină, au luat naştere prin sufixare pe terenul limbii române ori au fost împrumutate în principiu ca atare din diverse limbi – *toate substantivele comune a căror parte finală este* **-ar(i)u(l)** *sau* **-er(i)u(l)** *sînt accentuate, ca singură posibilitate, în toate variantele temporale şi spaţiale ale limbii române, pe* **á**/**é** *din partea lor finală, adică* **bouár(i)u(l), vistiér(i)u(l), cărturár(i)u(l), stolér(i)u(l)** etc.

*
* *

Substantivele proprii nume de familie de tipul *Ciubotariu, Vieriu* sînt în principiu formații românești *indirecte*, în sensul că au la bază substantive comune cu „finalul" *-ariu/-eriu* deja existente în limba română. Altfel spus, un substantiv propriu nume de familie/patronim ca *Ciubotariu* nu s-a format direct de la substantivul comun preluat din ucraineană *ciubotă* cu sufixul *-ariu* pe care româna l-a extras din elemente lexicale moștenite din latină, ci din *ciubotă+ariu* a luat naștere mai întîi substantivul **comun** *ciubotariu* și abia apoi substantivul comun *ciubotariu* a devenit – cînd a căpătat anumite caracteristici – substantivul **propriu** nume de familie/patronim *Ciubotariu*. Formații românești *indirecte* sînt numele de familie și de tipul *Bouariu, Pescariu, Vacariu, Vistieriu* ș.a., care au la bază substantive comune moștenite din latină, și de tipul *Morariu, Pădurariu, Bivolariu, Uricariu, Tăbăcariu, Vieriu, Coșeriu, Perjeriu* ș.a., care au la bază substantive comune formate pe terenul limbii române cu *-ariu/-eriu* adăugat la radicali moșteniți din latină, împrumutați din slavă, maghiară, turcă, cu etimologie nesigură etc, și de tipul *Pîndariu, Ciuhodariu, Serdariu, Stoleriu* ș.a., care au la bază substantive comune împrumutate ca atare din slavă, turcă, ucraineană etc adaptate după modelul celor moștenite din latină sau formate pe terenul limbii române. În textele vechi religioase pe care le-am cercetat, substantivele proprii nume de familie sînt ca și inexistente[72], datorită faptului că aceste texte au în vedere o etapă din evoluția societății omenești în care numele de familie nu reprezentau o necesitate stringentă[73]. În textele nereligioase cuprinse în DIR apar asocieri ale numelor de botez cu nume de familie (*Stan* **Butescul**, XI, 10, *Tudora* **Țițul**, LXVI*, **Pop** *Lazăr*, CXIII*, 5 ș.a.), dar numele de familie cu „finalul" *-ar(i)u(l)/-er(i)u(l)* sînt rarisime: **Ușearol** ot Rohutești‹i›, LXVIII*, 9 (formație românească de la *ușă*; ca substantiv comun, *ușerul* apare la IN, 59/23), *Bolduhariu*, XXVIII*, 20 (probabil de proveniență maghiară[74]), *Burnar*, LX, 8 (probabil de

[72] În contexte de tipul „*Ioanŭ* **Botezătoriulŭ** din moarte se sculă", CT, 80ʳ 15-16, substantivul *Botezătoriulŭ* individualizează pe *Ioanŭ* prin indicarea *ocupației*, fără a fi, însă, *nume de familie/patronim*.

[73] Pentru o scurtă privire de ansamblu asupra apariției și evoluției substantivelor proprii nume de familie, vezi *Graur, Pers.*, p. 73 sqq.

[74] Vezi Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, București, 1983 [=*Iordan, Dicț.*], unde este inserat *Boldijar*, pentru etimologia căruia se trimite la mg. *Boldizsár* „Balthasar".

proveniență turcească[75]). La IN, unde numele de familie sînt destul de numeroase (vezi indicele de la p. 425 sqq.), găsim doar o singură formație românească indirectă de la sl. *colivă* cu „finalul" *-arul*, și anume, *Lupu* **Colivarul**, 176/32-33. Față de limba română veche, unde foarte puținele substantive proprii nume de familie cu „finalul" avut în vedere puteau fi atît articulate hotărît cu *-l* (*Ușearu***l**, *Colivaru***l**) sau cu *-u* (*Boldujari***u**, *Burnari***u**), cît și nearticulate (*Burnar*), în limba română din zilele noastre aceste substantive sînt în principiu articulate cu *-u* (*Bouari***u**, *Ciubotari***u**, *Vieri***u** ș.a.) și doar în cazuri foarte rare nearticulate (*Ciubotari* sau *Ciubotar*, ultima variantă putînd fi explicată și printr-o greșeală de scriere în actul de stare civilă). Cît privește caracterul „moale" sau „dur" al lui *r* din „finalul" substantivelor în discuție, în limba română actuală apare – lăsînd la o parte cazurile izolate de tipul *Ciubotari, Ciubotar* – o anumită specializare, în sensul că în graiurile nordice se mai conservă varianta etimologică cu *-ariu/ -eriu* (*Bouariu, Ciubotariu, Vieriu, Stoleriu* ș.a.), iar în graiurile sudice și în limba literară s-a impus forma evoluată cu *-aru/-eru* (*Bouaru, Ciubotaru, Vieru, Stoleru* ș.a.). La varianta literară și sudică de tipul *Ciubotaru, Vieru*, precum și la variantele izolate *Ciubotari, Ciubotar*, accentul cade în mod obligatoriu la toți vorbitorii de limbă română pe *á/é*, deci *Ciubotáru, Viéru* sau *Ciubotári* sau *Ciubotár*. Singura variantă care mai ales în ultimele decenii poate fi accentuată în două maniere, una etimologică, pe *á/é*, și alta nouă, pe *í*, este cea nordică de tipul *Ciubotariu, Vieriu*, substantivele proprii respective accentuîndu-se încă și *Ciubotáriu, Viériu*, dar accentuarea care se extinde sub ochii noștri este *Ciubotaríu, Vieríu*. Această abatere a limbii populare și familiare de la norma moștenită din latină și care este încă acceptată de limba literară modernă considerăm că are cele două justificări notate și mai sus: una de natură subiectivă (jena purtătorilor actuali ai numelor de felul *Ciubotariu, Vieriu* de ocupațiile neelevate ale înaintașilor lor) și alta de natură lingvistică: numele deranjante subiectiv de felul *Ciubotar***iu**, *Vier***iu** se termină (în scris) în *-iu* la fel cu nume nederanjante subiectiv ca *Dimitr***iu**, *Grigor***iu**, *Vasil***iu** ș.a. sau *Constantin***iu**, *Paval***iu**, *Tudor***iu** ș.a. sau *Tîrz***iu**; acest fapt permite – la o rigurozitate redusă cu substrat subiectiv – să se modeleze primul tip de patronime în atenție după celelalte tipuri, ignorîndu-se deosebirile, esențiale, dintre *-iu* de la

[75] Vezi N.A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963 [=*Constantinescu, Dicț.*], unde s.v. *Burnar* se indică proveniența turcă („fîntînă"), se oferă și alte atestări pentru *Burnar* (*Documente privind istoria României, veacul XVI, A, Moldova*, București, 1951, p. 84) și se trimite și la o formație cu *-iu*, *Burnariu*, în *Documente privind istoria României, A. Moldova*, IV, București, 1952, p. 213.

*Ciubotar***iu**, *Vier***iu** (care face parte din sufixele lexicale moştenite din latină *-áriu*, *-ériu* – vezi mai sus), *-í-u* de la *Dimitr***í-u**, *Grigor***í-u** (care în greceşte, de unde provine, este divizibil în: desinenţa *-u* ce arată apartenenţa, fiind echivalentă cu românescul *a-* din A*mariei*, A*sandului* ş.a.; *-i-* ce face parte din radical), *-í-u* de la *Constantin***í-u**, *Paval***í-u** (formaţii româneşti în care din sufixul iniţial *-iu* ce arată similitudinea sau apartenenţa s-a detaşat prin analogie *-u* ca articol hotărît enclitic, *-í-* precedent trecînd la radical) şi *-í-u* de la *Tîrz***í-u** (formaţie românească prin conversiune de la adverbul *tîrziu*, unde *-iu* aparţinea iniţial radicalului indivizibil, din care ulterior, prin analogie cu substantivele articulate cu *-u*, s-a detaşat articolul hotărît enclitic *-u*, *-í-* continuînd să facă parte din radical[76]. Pentru vorbitorul de limbă română actuală, însă, **nu** *ce înseamnă la origine* are importanţă, ci faptul că în toate situaţiile *-iu* de la *Dimitr***iu**, *Constantin***iu**, *Tîrz***iu** ş.a. are accentul pe *-í* şi conţine hiatul *í-u* (deci, *Dimitr***í-u**, *Constantin***í-u**, *Tîrz***í-u** ş.a.), ceea ce permite ca şi „asemănătorul" *-iu* (grafic) din *-áriu*/*-ériu* (*Bouár***iu**/*Perjér***iu** ş.a.), diftong ascendent prin origine, să primească accentul pe *í* şi astfel să devină hiatul *í-u*, deci, *Bo-u***á-riu** > *Bo-u***a-rí-u**, *Per-j***é-riu** > *Per-j***e-rí-u** ş.a. Odată produsă inovaţia schimbării accentului[77] şi transformării diftongului ascendent neaccentuat *-i̯u* în hiatul conţinînd accent *-í-u*, ea acţionează ca **modă lingvistică** nu numai asupra purtătorilor numelor de familie cu *-ariu*/*-eriu*, ci şi asupra unei bune părţi a celorlalţi vorbitori de limbă română. Că aşa stau lucrurile rezultă, pe de o parte, din faptul că această inovaţie apare în exclusivitate la substantivele proprii în discuţie, fiind inimaginabilă la substantivele comune ce stau la baza acestora. Altfel spus, a devenit reperat un context ca *el se numeşte* **Bouaríu (Caldararíu,**

---

[76] Vezi articolul nostru *Flexiunea substantivelor proprii*..., p. 61-62, la care facem trimitere în nota 59.

[77] În paranteză notăm că *moda* schimbării accentului are recent o arie mai largă, ea cuprinzînd şi substantive proprii nume de familie la care *-u* (din *-iu*) are motivaţie doar grafică (*Daicovici*, *Sandulovici* ş.a., în ortografia mai veche *Daicoviciu*, *Sanduloviciu* ş.a., au ajuns să se pronunţe uneori *Daicoviciu*, *Sanduloviciu* ş.a.), şi substantive proprii la care se transformă în hiat un diftong descendent interior (*Nóica* > *No-i-ca*), şi substantive comune neologice, impuse la noi cu accent din franceză (vezi DOOM, s.v.), dar care se aud uneori la televizor – şi nu numai –, la persoane instruite, cu accentul schimbat după latină sau prin analogie (*dictatór*, *senatór*, *editór* ş.a. devin *dictátor*, *senátor*, *editor* ş.a.). Dacă nu ar apărea şi la substantive comune şi dacă s-ar ignora intervenţia conştientă a vorbitorilor, atunci s-ar putea spune că schimbarea accentului la substantivele proprii nume de familie ar reprezenta *o tendinţă a limbii* de constituire a numelor de familie într-o categorie de substantive deosebite în raport cu apelativele de la care provin (vezi în acest sens Lucreţia Mareş, *Accentuarea unor nume de familie*, LR, XXIX, 1980, nr. 3, p. 246).

Ciubotaríu, Vacaríu, Perjeríu, Stoleríu, Vieríu ş.a.), dar – cum am arătat şi mai sus – este nereperabil un context ca **el este un* **bouaríu (caldararíu, ciubotaríu, vacaríu, perjeríu, stoleríu, vieríu** ş.a.). Pe de altă parte, faptul că inovaţia la care ne referim a devenit *modă* rezultă şi din aceea că schimbarea accentului şi transformarea diftongului ascendent neaccentuat *-i̯u* în hiatul cu accent *-í-u* nu apare numai atunci cînd sufixul are forma etimologică *-ariu/-eriu (Morariu, Vieriu* ş.a.), ci şi atunci cînd are forma evoluată *-ar/-er*, adică fără *i* care să poarte accentul *(Moraru, Vieru* ş.a.). În această ultimă situaţie, purtătorul numelui sau ceilalţi vorbitori modifică – în mod conştient sau ca un automatism – numele respectiv, căruia îi adaugă un *i* ce nu există în actul de stare civilă şi cu a cărui absenţă se obişnuiseră pînă nu demult şi purtătorul numelui, şi ceilalţi vorbitori, care *i* permite schimbarea accentului şi apariţia hiatului. În acest sens, menţionăm şi trei cazuri reale care ni se par semnificative. O familie din foştii mei studenţi de acum aproape 30 de ani se numea atunci *Muraru;* acum vreo zece ani, la nişte cursuri, am întîlnit-o pe doamna, pe care am recunoscut-o, dar căreia îi uitasem numele; reamintindu-mi cum se numeşte – acum *Muraríu* –, mi-a precizat că îşi spune aşa «pentru a fi în rînd cu lumea». Un alt caz este al unei salariate de acum cîţiva ani de la oficiul poştal din zona unde locuiesc, care îşi spune *Caldararíu*, motivînd – cînd mi-am exprimat nedumerirea – că «*Caldaráru* nu sună frumos». Al treilea caz are în vedere pe un coleg cu cîţiva ani mai tînăr decît mine care se numea şi se numeşte şi acum *Moráru;* încasatorul de la energia electrică îi spune, însă, de fiecare dată *Moraríu*, precizînd că «aşa este corect numele acesta».

*

* *

Din cele spuse mai sus se desprinde ideea că, în privinţa accentuării substantivelor proprii nume de familie cu „finalul" *-ar(iu)/-er(iu),* în momentul de faţă al limbii române există două norme: *o normă literară*, care conservă accentul etimologic pe *á/é* la toate variantele substantivelor proprii respective, adică la varianta evoluată *-áru/-éru (Bouáru, Căldăr***áru***, Ciubot***áru***, Pădur***áru***, Pînd***áru***, Tăbăc***áru***, Văc***áru***, Perj***éru***, Stol***éru***, Vi***éru** ş.a.) şi la varianta conservatoare *-áriu/-ériu (Bou***áriu***, Căldăr***áriu***, Ciubot***áriu***, Pădur***áriu***, Pînd***áriu***, Tăbăc***áriu***, Văc***áriu***, Perj***ériu***, Stol***ériu***, Vi***ériu** ş.a.), ambele cu largă circulaţie, precum şi la variantele cu circulaţie restrînsă *-ári (Ciubot***ári**) şi *-ar (Ciubot***ár**); *o normă populară şi familiară* care, cu diverse justificări, transferă accentul de pe *á/é* pe *í* şi atunci cînd acest *i* există la varianta conservatoare de tipul *Bouariu, Vieriu*, şi atunci

cînd acest *i* se reintroduce – conştient sau mecanic – la varianta evoluată, *Bouaru, Vieru* redevenind *Bouariu, Vieriu*, prin aceasta diftongul ascendent neaccentuat -*i̯u* transformîndu-se în hiatul cu accent -*í-u*: *Bouáru* şi *Bouáriu* devin *Bouarí-u*, *Ciubotáru* şi *Ciubotáriu* devin *Ciubotarí-u*, *Viéru* şi *Viériu* devin *Vierí-u* ş.a.m.d. Aceste două norme nu evoluează paralel sau, mai bine zis, neconcurent, ci norma populară cîştigă teren pe seama normei literare sub ochii noştri. Dacă această evoluţie concurentă continuă – şi deocamdată nimic nu pare să o împiedice[78] – *este posibil ca într-un viitor mai mult sau mai puţin îndepărtat norma populară să fie admisă, ca variantă*[79], *alături de actuala normă literară* (deci, *Bouáru/Bouáriu, Bouaríu, Ciubotáru/ Ciubotáriu, Ciubotaríu, Viéru/Viériu, Vieríu* ş.a.) sau, poate, chiar să înlăture actuala normă literară, *Bouaríu, Ciubotaríu, Vieríu* ş.a. să devină literare, iar *Bouáru/Bouáriu, Ciubotáru/Ciubotáriu, Viéru/Viériu* ş.a. să circule popular sau regional[80].

(=ultimul element sonor), luînd în consideraţie – în limitele posibilului – genul şi numărul, urmînd ca în discuţii *să punem problema identificării desinenţelor*, pe care, acolo unde va fi cazul, le vom deosebi, atît cît va fi posibil, *şi de* **articolul hotărît enclitic**, *şi de ceea ce numim convenţional* **sufix flexionar, morfem mixt** *şi* **morfem complex.**

Antroponime (1013 substantive din 1500 de „unităţi" avute în vedere)

Prenume feminine (cca 16%)

- tipul *Elena, Alina, Anabella* (cca 16%)
- tipul *Carmen, Odette* (pronunţat *Odet;* variante *Odeta* aparţine tipului *Elena*) – mult sub 1%

---

[78] Faptul că în actele de stare civilă apare uneori forma evoluată de tipul *Bouáru, Viéru* nu reprezintă un obstacol în transformarea acestor nume în limba vorbită în *Bouaríu, Vieríu*, întrucît actele de stare civilă au importanţă doar în situaţii limitate (la CEC, bancă, poştă etc); cît priveşte rezistenţa „celor vechi", care continuă să pronunţe *Bouáru, Viéru*, aceasta este din ce în ce mai slabă chiar şi în mediul rustic.

[79] Aşa cum am subliniat şi cu altă ocazie [*Problema unităţii limbii române literare vechi* (cu referiri speciale la **Biblia de la Bucureşti**), AUI, XXXV, 1989, p. 63 sqq.], în DOOM, la cuvintele care nu sînt substantive proprii, se acceptă „variante *literare* libere" (p. XXXIX; sublinierea noastră, C.D.), acestea putînd viza – în afara corpului fonetic propriu-zis al cuvintelor – şi accentul: *ágă/agá, anátemă/anatémă, anóst/ánost, anţắrţ/ánţărţ, arinişte/ari-nişte* etc. Aşa stînd lucrurile, nu este exclus ca şi la substantivele proprii – cărora deocamdată în DOOM li se afectează un spaţiu foarte redus (p. 669-687) – să apară «variante literare libere», printre care să figureze şi tipul *Ciubotáriu/Cioubotáru, Ciubotaríu, Viériu/Viéru, Vieríu* ş.a.

[80] Vezi **Ciubotáriu, Viériu** *sau* **Ciubotaríu, Vieríu**, LR, XLII, 1993, nr. 2, p. 69-76.

- tipul *Caliope* (mult sub 1%)

Prenume masculine (cca 11%)

- tipul *Constantin, Sorinel, Edgar* ş.a. (cca 8%)
- tipul *Gheorghe, Lache* ş.a. (cca 2%)
- tipul *Alexandru, Iancu* ş.a. (sub 1%)
- tipul *Toma, Mircea* ş.a. (sub 1%)
- tipul *Neculai* (mult sub 1%)
- tipul *Costică* (mult sub 1%)

Prenume masculine şi feminine (mult sub 1%)

- tipul *Gabi* (mult sub 1%)
- tipul *Irinel* (mult sub 1%)

Nume de familie/patronime (cca 73%)

- tipul *Damian, Popovici* (fonetic *Popovič), Muntean, Grigoraş* ş.a. (cca 27%)
- tipul *Vornicu, Vasilescu, Grigoriu* ş.a. (cca 17%)
- tipul *Stoica, Roşca, Popa, Iorga* ş.a. (cca 11%)
- tipul *Buruiană, Chirilă* ş.a. (cca 6%)
- tipul *Adoamnei, Alupoaiei, Asandului* ş.a. (cca 6%)
- tipul *State, Şciopoaie* (varianta *Aşchiopoaiei* aparţine tipului *Adoamnei,* iar varianta *Şchipoaia* tipului *Popa)* – cca 5%
- tipul *Lambrino* (cca 1%)

Toponime (500 de substantive)

- tipul *Bahna, Dolhasca, Bîrnova* ş.a. (cca 40%)
- tipul *Baiasprie* (în DOOM, p. XXVII, *Baia-Sprie), Beleciine* – mult sub 1%
- tipul *Budăiul, Afinişul, Arhanghelul* ş.a. (cca 24%)
- tipul *Achim, Alun, Hăghiac* ş.a. (cca 13%)
- tipul *Aroneanu, Calu, Buzău, Belibou* ş.a. (cca 3%)
- tipul *Baboi* (mult sub 1%)
- tipul *Afumaţi, Afrimeşti, Buşteni* ş.a. (cca 15%)
- tipul *Delenii, Murguleştii, Brădeţii* ş.a. (cca 2%)
- tipul *Cazanele, Cerboanele, Cerchezele* ş.a. (cca 1%)

În interpretarea listelor de mai sus[81] – care, printre altele, arată o cantitate mai mare (de aproximativ trei ori) a numelor de familie în raport cu prenumele –,

[81] Pentru o prezentare generală a antroponimelor şi toponimelor româneşti, vezi lucrările de referinţă (de unde preluăm unele din informaţiile de mai departe) – unele deja citate – pe care le notăm în ordine cronologică: Şerban Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului,* în „Studii şi cercetări", XXVI, publicate de Academia Română, Bucureşti, 1936 (= *Paşca, Nume); Iordan, Top.; Constantinescu, Dicţ.; Graur, Pers.;* Al. Graur, *Nume de locuri,*

subliniem că **la origine** *una și aceeași* **terminație** *poate reprezenta „realități de limbă"* **diferite.** Astfel, la calendaristicul *Elena*, punctul de plecare se află în limba greacă, unde exista femininul Ἑλλένη și masculinul Ἕλλένος, care au fost preluate și de limba latină, și aici existînd perechea *Helena-Helenus*. În limba română, însă, care nu a moștenit nume de persoane din latină[82], există – cu atestări de prin secolul al XV-lea și mai ales al XVII-lea[83] – numai femininul *Elena*, la pătrunderea și răspîndirea căruia vor fi contribuit și unele influențe slave și romanice. Luînd în considerație aceste lucruri, apreciem că *terminația* -a din *Elen*a poate fi considerată *la origine* o desinență moțională. La tipul *Alina*, însă (prenume ce ni se pare convenabil să fie considerat nu împrumut din bulgară, ci formație românească pe baza masculinului *Alin*, postverbal – ca apelativ – de la *a alina*), *-a* este, dintr-un punct de vedere, nu numai *la origine*, ci și în momentul de față al limbii române, o desinență moțională pentru formarea prenumelor feminine de la masculine [dintr-un alt punct de vedere, adică prin opoziție cu forma nearticulată reperabilă *(această)* **Alină**, *-a* din *Alin*a poate fi admis ca articol hotărît]. Cît privește tipul *Anabella* (literal „Ana Frumoasa", prenume feminin „la modă" format după model occidental romanic), aici *-a* ar trebui să fie *la origine* un articol hotărît enclitic pentru individualizare, ceea ce este și în momentul de față dacă admitem și forma nearticulată reperabilă *(această)* **Anabellă** (vezi mai departe). Dacă *-a* din prenumele masculine (uneori și nume de familie) de tipul *Toma* poate fi considerat *la origine* ca aparținînd radicalului (*Toma* provine prin diverse limbi intermediare din ebraică, unde însemna „geamăn") sau făcînd parte dintr-un sufix la tipul *Mircea* (fonetic *Mirča*), care este preluat ca atare din slavă, unde reprezenta o formație din radicalul *mir-* cu sensul probabil de „pace" și sufixul diminutival *-cea*, *-a* din numele de familie prezintă – ca și la prenumele feminine – o mai mare varietate: *-a* din *Stoic*a (împrumut din bg. *Stojka*) aparține radicalului, *-a* din *Pop*a este *la origine* articol hotărît pentru individualizarea celui ce avea funcția respectivă, pentru urmașii acestuia comportîndu-se, însă, ca un flectiv ce arată apartenența [echivalent cu *a(l) lui*[84]]. *-a* din *Roșc*a face parte *la origine* din sufixul *-ca*, implicînd, însă, și funcția individualizatoare a articolului hotărît, iar *-a* din *Iorg*a [care după *Iordan, Dicț.* poate proveni din gr. *Giorga(s)* sau, prin derivare regresivă, de la *Iorgache*, iar după *Constantinescu, Dicț.* și *Graur, Pers.* reprezintă un

București, 1972 (= *Graur, Loc.*); Christian Ionescu, *Mică enciclopedie onomastică*, București, 1975 (=*Ionescu, Enciclop.*); *Iordan. Dicț.*

[82] Vezi, *Graur, Pers.*, p. 51-52.

[83] *Pașca, Nume* și *Ionescu, Enciclop.*, s.v. *Elena*.

[84] Pentru *-a* ca „desinență" de genitiv-dativ în slavă la patronime de tipul *Albula, Buciuma, Frunteșa* ș.a. din actele slave privitoare la români de pînă în secolul al XV-lea, vezi *Constantinescu, Dicț.*, p. XXVII-XXVIII (unde se trimite la Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, Paris, 1901, p. 395, care consideră că *-a* din astfel de nume este „terminație" slavă).

derivat de la *Gheorghe*] este considerat pur şi simplu „finală vocalică" *(Graur, Pers.*, p. 63). Cît priveşte *-a* din toponime, şi acesta are „origini" variate: în *Bahna*, care este o formaţie românească pe baza unui apelativ de provenienţă ucraineană, *-a* este articol feminin pentru individualizare, în *Dolhasca* se apreciază în ultimul timp că *-a* reprezintă un sufix toponimic (pentru punerea problemei *-a* articol hotărît sau sufix toponimic, vezi *Iordan, Top.*, p. 10, 393-394), iar în *Bîrnova -a* este un element component al sufixului de origine slavă *-ova*.

Şi *terminaţia* consonantică, întîlnită la toate tipurile de substantive proprii avute în vedere, are proveniențe variate: la prenumele feminine de tipul *Carmen*, consoana finală face parte din radicalul care a fost împrumutat ca atare din lat. *carmen* „cîntec, poezie", iar la cele de tipul *Odette* – pronunţat *Odet* – consoana finală aparţine sufixului *-ette*, utilizat în franceză pentru formaţii diminutivale; la prenumele masculine şi cele pentru ambele genuri, consoana finală aparţine radicalului preluat din diverse limbi (*Constantin*, nume calendaristic, din latinul nemoştenit *Constantinus* cu luarea în consideraţie a influenţei greceşti şi slave, *Edgar* din englezul corespunzător) sau face parte dintr-un sufix diminutival cu care s-au format numele respective pe terenul limbii române (*Sorin-el*, *Irin-el*); la numele de familie, consoana finală poate aparţine radicalului luat ca atare dintr-o altă limbă, indiferent de faptul că în limba de origine aparţinea sau nu unui sufix *(Damian* < gr. *Damianos* prin filieră slavă, *Popovici* – fonetic *Popovič* < bg., rus. *Popovici)* sau poate face parte – în cazul unor formaţii româneşti – dintr-un sufix „scurtat" *(-anu* a devenit în unele provincii istorice româneşti *-an* la patronime ca *Muntean)* sau „întreg" *(-aş* din *Grigoraş)*; la toponime, în afara situaţiilor cînd consoana finală aparţine radicalului (*Achim*, iniţial antroponim, de la *Ioachim*, *Alun* din apelativul corespunzător, *Hăghiac*, cu etimologie nesigură), un caz particular îl reprezintă toponimele de tipul *Budăiul*, *Afinişul*, *Arhanghelul*, la care consoana finală este articolul hotărît masculin, care apare numai în limba literară [în limba vorbită, toponimele respective nu au *terminaţie* consonantică, ci vocalică, anume, *-u* care a căpătat valoare de articol, deci *Budăiu*, *Afinişu*, *Arhanghelu*, cu precizarea că şi acest *-u* se poate pierde, toponimele ajungînd într-o formă cu terminaţie semivocalică sau consonantică *Budăi*, *Afiniş*, *Arhanghel*].

Terminaţia -e aparţine de obicei radicalului, aşa cum se întîmplă la prenumele feminin *Caliope* (preluat din greceşte, unde *Caliopi* înseamnă „voce frumoasă") sau masculinul *Gheorghe* [element grecesc însemnînd „agricultor", venit la noi (şi) prin filieră slavă], la nume de familie ca *State* [hipocoristic de la *Eustat(i)e*] şi la un toponim ca *Baiasprie* (formaţie românească din apelativul *baia+sprie*, care după *Iordan, Top.*, p. 422, poate fi un nume de persoană sau un toponim neidentificat, iar după N. Felecan, *Semnificaţia toponimului* **Sprie**, LR, XXXII, 1983, nr. 6, p. 524-526, adjectivul *asprie*, cu *a-* căzut prin fonetică sintactică); uneori *terminaţia* -e poate reprezenta *la origine* un element component al sufixului de provenienţă grecească *-ache* (*Lache* este un hipocristic de la un patronim ca *Mihalache)* sau o desinenţă,

situație întîlnită la un nume de familie ca *Șchiopoaie* (în forma lui „completă" *Așchiopoaiei)* sau la toponime la origine perifrastice ca *Belecîine* (din *beli+cîine): -e* din *Cazanel*e, *Cerboanel*e, *Cerchezel*e reprezintă un element component al articolului hotărît pentru feminin plural nominativ-acuzativ *-le*.

Notînd în treacăt *terminația* **-o**, care face parte din radical la prenume feminine de tipul *Calips*o și la nume de familie de tipul *Labrin*o, ambele provenite din grecește, ne oprim mai insistent la *terminația* **-u** (vocalic sau semivocalic), care *la origine:* poate aparține radicalului la prenume ca *Alexandr*u, *Ianc*u (primul de proveniență greacă și al doilea bulgară) și probabil chiar la un toponim ca *Buză*u, a cărui origine este incertă, putînd avea la bază un element maghiar sau/și slav; poate constitui un element component al unui sufix pentru nume de familie (de exemplu, *-escu* din *Vasilesc*u) sau pentru toponime din antroponime (de exemplu, *-ean*u din *Aronean*u), cu precizarea că uneori „se amestecă" un sufix cum este *-iu* cu desinența de genitiv *-u* precedată de *i* la nume de proveniență grecească de tipul **Dimitri***u* < gr. *Dimitrios* (vezi, *Graur, Pers.*, p. 84-85, 147); poate fi desinență într-o perifrază toponimică aglutinată de tipul *Belibou* < *beli+bou:* poate reprezenta un sufix flexionar cu valoare de articol la toponime de tipul *Cal*u (din sl. *kal* cu sensul de „lut, noroi, mlaștină"), la care forma „inițială" din română trebuie să fi fost *Calul*.

Terminația **-i** (semivocalic sau asilabic postconsonantic) reprezintă și ca *la origine* realități lingvistice variate: element component al radicalului la prenume masculine (*Neculai*, nume calendaristic de origine greacă – vezi *Graur, Pers.*, p. 58 –, ajuns la noi prin filieră slavă) sau pentru ambele genuri *[Gab*i, care este o „scurtare" a prenumelui *Gabriel(a)]*, precum și la toponime ca *Babo*i dintr-un apelativ împrumutat din bulgară); desinență de plural la toponime ca *Afumaț*i; element component al articolului hotărît enclitic la nume de familie ca *Asandulu*i; articol hotărît enclitic pentru feminin singular genitiv la *Adoamne*i sau pentru masculin plural la *Delen*i.

În sfîrșit, *terminația* **-ă** poate reprezenta *la origine* uneori un element component al sufixului pentru prenume hipocoristice de tipul *Costic*ă, derivat de la radicalul *Coste(a)*, de proveniență grecească și/sau bulgărească, iar alteori poate fi considerat o desinență la nume de familie ca *Buruian*ă, formație românească pe baza apelativului de proveniență bulgărească sau sîrbo-croată, și – prin analogie cu acesta – la nume ca *Chiril*ă, la care radicalul este de origine grecească și/sau bulgărească.

Generalizînd în legătură cu *ce reprezintă* **terminația** *substantivelor proprii* **la origine**, găsim că aceasta putea fi: element component al radicalului *(Carme*n, *Tom*a, *Lambrin*o ș.a.); „finală vocalică" *(Iorg*a); flectiv pentru indicarea apartenenței (la antroponime ca *Pop*a, în cazul urmașilor aceluia ce a avut acest nume pentru că îndeplinea funcția respectivă, ori la toponime ca *Dolhasc*a) sau sufix flexionar devenit articol hotărît enclitic (este vorba de *-u* din *Vornic*u, *Cal*u ș.a., care provin din forma *Vornicul, Calul* ș.a.); element component al unui sufix lexical „întreg" *(Sorine*l, *Costic*ă, *Vasilesc*u, *Roșc*a, *Bîrnov*a ș.a.) sau „scurat" *(Muntea*n), uneori cu

„suprapuneri" de elemente (de exemplu, *-u* din *Constantini*u aparține sufixului românesc *-íu*, *-u* din *Dimitri*u este o desinență a genitivului în grecește, iar *-u* din *Tîrzi*u a căpătat valoare de articol hotărît enclitic); element component al unui articol hotărît enclitic (*Asandului*, *Cazanele* ș.a.); desinență moțională pentru feminine și în același timp articol hotărît (*Alin*a), desinență „propriu-zisă" pentru feminin singular nominativ-acuzativ (*Buruian*ă) sau, prin „accident", pentru feminin singular genitiv-dativ (*Șchipoai*e), precum și pentru masculin singular nominativ-acuzativ (*Belecîin*e) ori plural nominativ-acuzativ (*Afumaț*i); articol hotărît pentru feminin singular nominativ-acuzativ (*Anabell*a, *Bahn*a ș.a.) sau genitiv-dativ (*Adoamne*i) și pentru masculin singular nominativ-acuzativ – numai în limba literară – (*Budăiu*l) sau pentru masculin plural nominativ-acuzativ în toate variantele limbii (*Delen*ii).

§20. Este un adevăr care nu mai trebuie demonstrat (vezi și §7) că la identificarea *radicalului* și a *flectivelor* oricărei părți de vorbire flexibile *avem în vedere* **stadiul actual al limbii române,** *la stadiile anterioare apelînd doar pentru motivarea unor cazuri particulare.* Dacă am insistat, totuși, asupra funcției *inițiale* (în limba de origine sau în limba română) a *terminațiilor* de la substantivele proprii, am făcut aceasta pentru a putea pune în evidență faptul că *în flexiunea* **actuală** *(atîta cîtă există) a substantivelor proprii,* **terminațiile** – *eventual asociate cu alte „segmente fonice" din cuvîntul respectiv* – **se pot constitui în flective propriu-zise de feluri diferite** (*atît cele „clasice", adică* **desinența** *și* **articolul hotărît enclitic**, *cît și altele pe care le numim convențional* **sufix flexionar, flectiv mixt** *și* **flectiv complex)**, *prin care se marchează categoriile gramaticale de gen, număr și caz.*

Pentru identificarea radicalului și a flectivelor aglutinate de la substantivele proprii, luăm în considerație – la fel ca la substantivele comune – aspectele opozabile ale categoriilor gramaticale în măsura în care acestea există, apelînd (acolo unde este posibil) și la distincția nearticulat-articulat. În această ultimă privință, găsim că, față de substantivele comune care – cu puține excepții (cele cu flectivul mixt *-a*, de felul *iama*, *col*a etc, sau *-á*, de felul *papá*, *agorá*[85] etc) – admit distincția nearticulat-articulat, la substantivele proprii această distincție **nu** *este posibilă* la foarte multe tipuri: *Carmen, Caliope, Calipso, Gheorghe, Lache, Toma, Mircea, Neculai, Costică, Gabi, Stoica, Roșca, Popa, Iorga, Buruiană, Adoamnei, Asandului, State, Lambrino, Bahna, Dolhasca, Afumați* ș.a.

Cît privește aspectele opozabile ale categoriilor gramaticale, la substantivele proprii găsim în principiu o neconcordanță între funcțiile „inițiale" ale elementelor constitutive și funcțiile lor actuale în flexiune. De exemplu, la un nume de familie ca *Dimitriu*, **-u** reprezenta în grecește – de unde a provenit acest nume – o desinență de genitiv, indicînd (față de *Dimitrios* – vezi mai sus) apartenența, ceea ce înseamnă că era echivalent cu românescul *„a(l) lui..."*; în limba română, însă, *-u* poate fi considerat fie un element component al radicalului invariabil, care poate fi însoțit de

[85] Pentru terminologie, comentarii și bibliografie, vezi §7, §17, *passim*.

articolul *lui* antepus la genitiv-dativ *(lui* **Dimitriu**), de articolul *-le* postpus la vocativ (**Dimitriu***le)*, de o prepoziție la acuzativ *(la* **Dimitriu**) etc, fie *mai bine* o desinență de singular în opoziție cu pluralul – rar întîlnit și cu o anumită modificare semantică – **Dimitri***i*, din contexte de tipul „duminică mergem la *Dimitrii*". La un alt substantiv propriu, de tipul *Adoamnei*, elementele componente – de data aceasta identificabile pe terenul limbii române (radicalul *-doamn-*, articolul posesiv-genitival *a-*, desinența *-e-* și articolul hotărît enclitic *-i*) s-au contopit în radicalul – total invariabil funcțional – *Adoamnei*, care poate fi precedat de articolul *lui (lui* **Adoamnei**), de o prepoziție *(pe* **Adoamnei**) etc.

Luînd în considerație cele spuse mai sus, găsim o categorie de substantive proprii bine reprezentată (cel puțin 50% din totalul avut în vedere), cuprinzînd atît antroponime, cît și toponime cu *terminații* variate (care **nu** *permit* formularea unor reguli), la care flexiunea sintetică pentru gen, număr și caz nu afectează – în afara unor alternanțe fonetice – corpul lor fonetic[86]. **La acestea, corpul fonetic al substantivului în întregime considerăm că reprezintă radicalul;** *Carmen, Odette* (pronunțat *Odet;* nu interesează aici varianta *Odeta), Calipso, Constantin, Gheorghe, Lache, Iancu, Neculai, Gabi, Irinel* (masc.), *Damian, Popovici, Muntean, Grigoraș, Popa, Iorga, Buruiană, Adoamnei, Alupoaiei, Asandului, State, Șchiopoaie, Lambrino* de la antroponime; *Belecîine, Achim, Alun, Hăghiac, Calu, Buzău, Belibou, Baboi, Afumați, Afrimești, Bușteni* de la toponime. Precizăm că, *strict teoretic*, la unele din aceste substantive proprii este posibilă flexiunea *sintetică* pentru număr (de exemplu, **Popi, *Buruiene, *Belecîini, *Cai, *Cazane* ș.a.) și pentru caz (de exemplu, **Popii, *Buruienei, *Belecîinelui, *Calului* ș.a.). Prin aceasta, însă, „structurile" respective – dînd impresia că „se resemantizează" – *se dezantroponimizează* și *se detoponimizează*, unele fiind decodabile în mod propriu *(popi, buruiene* ș.a. trimit la apelativele respective), altele indicînd realități diferite decît cele vizate inițial (de exemplu, *cai* trimite pe vorbitorul actual de limbă română la specia *equus caballus* în loc de „lut, noroi, mlaștină"), iar altele devin „nedecodabile" (de exemplu, *belecîinelui*). Așa stînd lucrurile, sîntem de părere că **în stadiul actual al limbii române,** *în corpul fonetic al substantivelor proprii avute aici în vedere nu este convenabil să distingem nici un fel de flective propriu-zise în afara posibilelor alternanțe fonetice,* **chiar dacă la origine unele dintre ele pot conține astfel de elemente**. Acceptînd acest lucru, notăm și că la substantivele în discuție categoria gramaticală a cazului se marchează uneori prin flective *adăugate* aglutinat radicalului (de exemplu, *Constantin***e**, *Iancu***le** ș.a.), dar de obicei prin cuvinte-flectiv [**lui** *Gheorghe* (*Calipso* ș.a.), **pînă la** *Popovici* (*Calu* ș.a.)].

La celelalte substantive proprii (care constituie aproape 50% din totalul avut în vedere), reprezentate și ele prin antroponime și toponime cu *terminații* de asemenea

---

[86] Faptul că la unele dintre ele la corpul lor fonetic se poate adăuga un segment funcțional (de exemplu, *Iancu+le* – pentru care vezi mai departe) nu prezintă interes în discuția de față.

variate (astfel încît aproape că nu pot fi fixate reguli – vezi mai departe), *categoriile gramaticale existente se pot marca – în afara cuvintelor-flectiv – prin „segmente funcționale" ce fac parte din corpul lor fonetic*. Așa stînd lucrurile, *la aceste substantive radicalul se obține prin lăsarea la o parte a „segmentelor funcționale" pentru gen, număr și caz.* De exemplu, la nume de familie ca *Vasilescu, Chirilă* ș.a., la prenume ca *Alexandru, Costică* ș.a. și la toponime ca *Bîrnova, România* ș.a. este posibilă opoziția pentru număr: *Vasilescu/Vasilești, Chirilă/Chirili, Alexandru/Alexandri, Costică/Costici, Bîrnova/Bîrnove, România/Românii.* Aceasta înseamnă că radicalii substantivelor proprii respective sînt *Vasilesc-, Chiril-, Alexandr-, Costic-, Bîrnov-, Români-*. Radicalul identificat cu ajutorul categoriei gramaticale a numărului poate fi confirmat – la unele antroponime – prin apelul la aspectele opozabile pentru gen: **Vasilesc-***u*/**Vasileasc-***a*, **Alexandr-***u*/**Alexandr-***a* ș.a. În sfîrșit, pentru cunoașterea radicalului substantivelor proprii se poate apela și la categoria gramaticală a cazului, prin care se verifică radicalii găsiți cu ajutorul numărului și/sau genului (de exemplu, **Alexandr-***u*/**Alexandr-***e!*) sau se descoperă radicali la unele substantive la care numărul și genul sînt ineficiente: **Stoic-***a*/**Stoic-***o!*, **Dolhasc-***a*/**Dolhasc-***ăi* ș.a.

În privința funcțiilor radicalului (funcția *semantică* și funcția *morfologică*), se poate vorbi de un paralelism între substantivele proprii și substantivele comune. La substantivele comune, radicalul poate transmite „singur" informația semantică (= noțiunea) numai dacă este însoțit de flective propriu-zise *zero (stea-ø, lup-ø, grai-ø* etc); cînd flectivele propriu-zise sînt concrete *(casă, popă, lume* etc), la transmiterea informației semantice contribuie și acestea, fără de care radicalul nici nu poate exista în limbajul natural. Aceeași situație se întîlnește și la subtantivele proprii, dar numai dacă facem abstracție de faptul că acestea indică «numele numelor entităților»[87]: la radicalii însoțiți de flective propriu-zise *zero (Constantin-ø, Carmen-ø, Adoamnei-ø, Buzău-ø* ș.a.) informația semantică este dată numai de radical, iar la radicalii însoțiți de flective propriu-zise concrete (*Alexandr*u, *Vasilesc*u, *Bîrnov*a ș.a.), la transmiterea informației semantice contribuie și aceste flective, fără de care radicalul nici nu apare în limbajul natural.

Funcția *morfologică* a radicalului – atît la substantivele comune, cît și la cele proprii – constă mai ales în aceea că radicalul este *baza* căreia i se adaugă flectivele (propriu-zise și/sau cuvintele-flectiv, abstracte și/sau concrete) care marchează categoriile gramaticale ale substantivului: *stea-ø*/*ste-***le**, **niște** *cas-***e**, **lui** *Constantin-ø*, **pe** *Vasilesc-***u** ș.a.m.d. În afară de aceasta, așa cum flectivele contribuie adesea la transmiterea și a informației *semantice* a substantivelor, tot la fel și radicalul – care

[87] Pentru comentarii în acest sens, vezi Domnița Ichim-Tomescu, *Aspecte metodologice...*, p. 470; Petru Zugun, *Eugenio Coseriu despre caracteristicile numelor proprii – Omul și limbajul său*, «Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu», AUI, XXXVII-XXXVIII, 1991-1992, p. 85.

este prin excelență *semantem* – poate contribui de multe ori și la transmiterea informației *gramaticale* a substantivelor. Acest lucru se realizează prin alternanțele fonetice care apar în radicalul diferitelor tipuri de substantive. La substantivele proprii, la care în comparație cu substantivele comune flexiunea sintetică este în principiu mult limitată, despre alternanța fonetică[88] se poate vorbi numai la unele din aceste substantive și adesea numai cu anumite „condiționări". De exemplu, *dacă* acceptăm că numele de familie *Vornicu* are pluralul *Vornici (Vornič)*, atunci la acest (tip de) substantive putem vorbi de alternanța *c/č; dacă* la *Vasilescu* admitem opoziția de gen cu *Vasileasca* (ceea ce înseamnă să facem abstracție de implicația peiorativă a formei de feminin), atunci în radicalul acestui (tip de) substantive apare alternanța *e/ea; dacă* avem în vedere că genitiv-dativul toponimului *Dolhasca* poate fi *Dolhăștii* (vezi mai jos), atunci găsim aici alternanța vocalică *a/ă* și alternanța consonantică *sc/șt* ș.a.m.d. Toate alternanțele fonetice din radical reprezintă, pe lîngă desinență, articol, sufix flexionar, flectiv mixt și/sau flectiv complex o marcă redundantă a categoriilor gramaticale. De exemplu, singularul și pluralul la *Vornicu/Vornici (Vornič)* rezultă în primul rînd din opoziția desinențială *-u/-ø* și în al doilea rînd din alternanța consonantică *c/č*; masculinul și femininul de la *Vasilescu/Vasileasca* sînt indicate de asemenea în primul rînd de opoziția flectivelor *-u/-a* și în al doilea rînd de alternanța vocalică *e/ea* etc.

§21. Dat fiind faptul că – față de *caracterul regulat* al flexiunii substantivelor comune – la substantivele proprii flectivele propriu-zise apar cu *un grad sporit de neregularitate* (distincția nearticulat-articulat poate să nu se întîlnească la toate formele cazuale ale unui singur substantiv, opoziția de număr nu se realizează la toate „unitățile" cu aceleași particularități formale etc), în cele ce urmează materialul avut în vedere îl prezentăm în funcție de numărul aspectelor opozabile sintetice posibile la un substantiv propriu.

Luînd în considerație *opozițiile interne reperabile*, indiferent de frecvența lor, de faptul că sînt desuete[89] și de aspectul lor mai mult sau mai puțin artificial, *o primă categorie cuprinde substantivele proprii total invariabile* **sintetic**. Aici se încadrează mai ales antroponimele de tipul *Calipso, Gheorghe, Lache, Neculai, Gabi, Popa, Iorga, Buruiană, Adoamnei, Alupoaiei, Asandului, State, Șchiopoaie, Lambrino* și

[88] Pentru lista alternanțelor fonetice din limba română, vezi trimiterile din nota 54.

[89] De unele deosebiri între epoca veche și cea modernă în privința substantivelor proprii ne-am ocupat în *Observații privitoare la morfologia din unele texte românești. Substantivul și articolul*, AUI, XXVI, 1980, p. 77-80, unde printre altele notăm primele atestări ale vocativelor cu desinența *-o (Tavito)* sau cu articolul *-le (Eneiu*le), constatăm că *-ă* are o frecvență mai mare la toponimele din epoca veche (tipul *Machidoni*ă) decît în cea modernă (tipul *Bistrița*), că *-l* apare în epoca veche și la antroponime ca *Timoteiu*l, ceea ce nu se întîmplă în epoca modernă ș.a.

cîteva toponime „deosebite", de tipul *Belecîine, Belibou* (însumînd cca 14% din totalul avut în vedere), la care poate exista doar categoria gramaticală a cazului, care, însă, este marcată întotdeauna prin cuvinte-flectiv (**lui** *Calipso*, **pe** *Gheorghe* ş.a.m.d.).

La o a doua categorie de substantive proprii, pot exista în flexiunea **sintetică** *două aspecte opozabile pentru caz* (fără luarea în considerație a eventualelor variante fonetice). În această categorie (care cuprinde cca 27% din totalul avut în vedere) se încadrează cîteva prenume (tipul *Caliope, Sorinel, Iancu*) şi o mare cantitate de toponime (tipurile: *Bahna, Dolhasca, Baiasprie; Budăiul, Alunişul, Arhanghelul; Delenii, Murguleştii, Brădeţii; Cazanele, Cerboanele, Cerchezele*). Considerînd nominativ-acuzativul ca „reper", găsim că la prenumele din această categorie cel de-al doilea aspect opozabil pentru caz este doar *posibil*, întîlnindu-se în principiu *ca dublet*. Aceasta este situaţia la tipurile *Sorinel* şi *Iancu*, la care vocativul, pe lîngă „structura" identică cu nominativ-acuzativul, poate fi marcat şi prin desinenţa *-e (Sorinel***e**), şi prin articolul *-le (Iancu***le**). Pe lîngă vocativ, al doilea aspect opozabil pentru caz la prenumele cu două forme cazuale poate fi – de asemenea ca dublet – cel pentru genitiv-dativ, care se întîlneşte rar la tipul *Caliope*, unde genitiv-dativul se poate construi şi analitic, cu articolul proclitic „masculin" (**lui** *Caliope*), şi sintetic, cu articolul feminin enclitic *(Caliope***i**). Diferenţa dintre ultima formă de genitiv-dativ a substantivului *propriu* feminin *Caliope*, unde articolul *-i* se adaugă direct „radicalului" (*Caliope*-**i**), şi genitiv-dativul substantivelor *comune* feminine corespunzătoare (tipul *vulpe*), la care articolul *-i* este precedat de desinenţa de genitiv-dativ *-i- (vulp-i-i)* invită la căutarea şi a unei alte soluţii. Ne gîndim la ceea ce am numit convenţional *flectivul complex* -ei (vezi §7), pentru că cuprinde articolul hotărît enclitic şi desinenţa, care – *simţite ca un tot unitar* – au fost detaşate *ca atare* de la substantivele feminine comune şi proprii cele mai frecvente (tipurile *casa/cas***ei**, *Elena/Elen***ei**[90]) şi care, prin analogie, se adaugă şi altor substantive mai mult sau mai puţin asemănătoare, în cazul nostru, la *Caliope/Caliop***ei** (vezi şi mai jos, *Baiaspri***ei**, *Bahn***ei**, precum şi *bunic***ăi**, *Dolhasc***ăi**; pentru genitivul arhaic *Iancului*, din *Şoseaua* **Iancului**, vezi *infra*).

La toponimele feminine, dificultăţile de interpretare structurală a cazurilor vizează toate *terminaţiile*. Astfel, la tipul *Baiasprie*, la care cel de-al doilea aspect opozabil este genitiv-dativul *Baiaspriei*, se poate aprecia că nominativ-acuzativul *Baiasprie*, fiind *practic* invariabil, reprezintă radicalul, căruia la genitiv-dativul *Baiaspriei* i se adaugă articolul hotărît enclitic *-i*. O altă soluţie, mai convenabilă, credem, ar fi ca la *Baiasprie* (după modelul apelativelor corespunzătoare terminate în *-ie*, cum ar fi *împărăţie/împărăţii*, la care radicalul *împărăţi-* se termină în **-i**) să acceptăm un radical analogic *Baiaspri-*. Dacă admitem această ipoteză, atunci genitiv-dativul *Baiaspri-ei* se formează prin adăugarea la radical a „segmentului

---

[90] Pentru frecvenţa mare a *terminaţiei* -a la prenumele feminine, vezi şi Domniţa Ichim-Tomescu, *Aspecte ale genului...*, p. 213-214.

funcțional" *-ei*[91] pe care – așa cum am arătat și mai sus – îl numim convențional flectiv complex, întrucît în structura lui intră desinența *-e-* și articolul hotărît *-i*.

La tipul *Bahna/Bahnei*, dificultățile de interpretare privesc atît flectivul *-ei* de la genitiv-dativ, cît și flectivul *-a* de la nominativ-acuzativ, care se detașează de radicalul *Bahn-* prin opoziție. Dacă raportăm substantivul propriu format și flexionat pe terenul limbii române *Bahnei* la substantivul comun împrumutat (dar flexionat în română) *bahnei*, care se declină după modelul moștenit din latină *casei*, atunci flectivul *-ei*, care la *casei*, *bahnei* este divizibil în desinența *-e-* și articolul *-i* (deci, *cas-e-i*, *bahn-e-i)*, ar trebui să fie scindabil și la toponimul *Bahnei* în *-e-* desinență și *-i* articol. Acest lucru nu este, însă, posibil datorită unor diferențe de întrebuințare a substantivelor proprii în comparație cu cele comune. Ne referim la faptul că, în timp ce substantivele comune avute în vedere pot fi utilizate atît în forma nearticulată *(această)* **bahnă, casă**/*(acestei)* **bahne, case**, cît și în cea articulată **bahna, casa/bahnei, casei**, ceea ce înseamnă că la acestea *-ă* și *-e* sînt desinențe, iar *-a* și *-i* articole, la substantivele proprii toponimice nu există această posibilitate: numai *Bahna/Bahnei*, desemantizate fiind, pot reprezenta toponime, iar formele nearticulate *(această)* **bahnă**/*(acestei)* **bahne**, „resemantizîndu-se", trimit la apelativul din care a luat naștere toponimul. Ca urmare, în *Bahna-Bahnei*, neexistînd distincția articulat-nearticulat, nici *-a* nu mai poate fi considerat articol, nici *-ei* nu mai poate fi divizat în desinența *-e-* și articolul *-i*. Faptul că atît *-a* din *Bahna*, cît și *-ei* din *Bahn*ei nu pot fi considerate articol și, respectiv, desinență plus articol poate fi întărit și prin toponime ca *Bîrnov*a/ *Bîrnov*ei, unde *-a* din nominativ-acuzativul *Bîrnov*a a fost la origine un component al sufixului *-ov*a doar asimilat articolului și, ca urmare, nu poate intra în opoziție cu articolul *-i* de la genitiv-dativul *Bîrnov*ei (așa cum se întîmplă la apelativele de tipul corespunzător *casa/casei*[92]).

Luînd în considerație toate cele spuse mai sus, ajungem la ideea că (și) la toponimele de tipul *Bahna/Bahnei*, **-ei** de la genitiv-dativ poate fi numit convențional

---

[91] „Segmentul" *-ei* reprezenta în limba română veche articolul hotărît enclitic pentru feminin singular genitiv-dativ la apelative de tipul *case*ei, *împărăție*ei; cu timpul, desinența *-e-* și *-e-* de la începutul articolului *-ei* s-au contras, articolul ajungînd să fie concretizat numai în *-i* (de acest lucru ne ocupăm în *Regional, popular, arhaic în* **Codicele popii Bratul**, AUI, XXXVI, 1990, p. 113 sqq). Articolul *-ei* se mai păstrează ca atare în zilele noastre doar la masculinul cu „aspect" de feminin *tat*ei, unde, neexistînd o desinență *-e-* precedentă (o formă de tipul **unui tate* este nereperabilă), nu a fost posibilă contragerea.

[92] După părerea noastră, nu se poate face un paralelism între toponimele *Bahna/Bahnei*, *Bîrnova/Bîrnovei* ș.a. și apelativele *iama*, *cola* etc, pentru că acestea din urmă nu cunosc opoziția cazuală (vezi DOOM, s.v.). Cît privește tipul *leva*, acesta s-a încadrat morfologic în limba română, intrînd în sistemul femininelor care cunosc distincția nearticulat-articulat, nominativ-acuzativ/genitiv-dativ: *(această) levă/leva/ (acestei) leve/levei*.

flectiv complex, întrucît cuprinde o desinență și un articol care se adaugă *ca un tot unitar* radicalilor de la toponimele avute în vedere. Cît privește *-a* de la nominativ-acuzativ – care etimologic sau analogic ar putea fi articol hotărît, dar care funcțional nu are această calitate, întrucît nu intră în opoziție cu desinența, toponimele în discuție nerealizînd distincția nearticulat-articulat –, pe acesta îl numim convențional *flectiv mixt,* el comportîndu-se, de fapt, și ca un articol, și ca o desinență.

Tipul *Dolhasca* apare diferit de tipul *Balma* la nivel morfo-fonetic. Aceasta pentru că unele substantive care trimit la persoane terminate în *-că(a)* – fie comune (tipul *bunică-bunica*), fie proprii (la onomastice, tipul *Rodica* și chiar *Rodică)* – pot avea trei variante de genitiv-dativ singular, care ilustrează „căutările" vorbitorilor în vederea evitării unei dificultăți de pronunție[93] rezultate din unele (posibile) alternanțe fonetice: *Bunica/bunicii – bunichii – bunicăi, Rodica/Rodicii – Rodichii – Rodicăi*[94]. Interpretînd aceste variante de genitiv-dativ, observăm că, la primele două din serie transcrise fonetic, există radicalul cu alternanță fonetică față de nominativ-acuzativ (compară *bunic-* cu *bunič-, bunik'-,* respectiv *Rodic-* cu *Rodič-, Rodik'-*) și articolul hotărît *-i,* cu precizarea că în conformitate cu norma (potrivit căreia, la substantivele feminine cu desinența de nominativ-acuzativ *-ă,* genitiv-dativul singular nearticulat este identic structural cu nominativul plural nearticulat – vezi *nota de text* din §17), *literară* este numai prima variantă, adică *bunici (bunič)* și, în măsura în care are plural, *Rodici (Rodič).* Trecînd peste a doua variantă de genitiv-dativ nearticulat *(acestei) bunichi (bunik')* care diferă de nominativul plural *(aceste) bunici (bunič),* structura celei de a treia variante, *bunicăi,* pune în evidență de asemenea unele abateri de la normă: la radicalul *bunic-,* acum identic la toate cazurile de la singular și diferit de nominativul plural *bunici (bunič),* se menține *desinența de nominativ-acuzativ* **-ă, la aceasta** *adăugîndu-se articolul de genitiv-dativ -i,* deci, *bunic-ă-i.* Aceste abateri de la normă ne determină să ne gîndim și la o altă posibilitate de structurare a substantivelor avute în vedere (vezi și mai sus, *passim*): *detașarea,* **pe terenul limbii române**, *a unui flectiv complex* **-ăi**, prin care – în opoziție cu desinența **-ă** (tipul *bunic***ă** și chiar *Rodic***ă***)* și articolul hotărît **-a** *(bunic***a***, Rodic***a***)* de la unele substantive *terminate* în

[93] Uneori, evitarea dificultăților de pronunțare se face în maniera „dezlegării" nodului gordian: la un apelativ ca *viorică* (de la care a luat naștere prenumele *Viorica),* genitiv-dativul *literar* indicat în DOOM este *viorelei,* cu schimbarea „finalului" (regional, genitiv-dativul acestui substantiv este *vioricii* sau *viorichii,* cu păstrarea „finalului"; la un apelativ ca *vlagă,* însă, pur și simplu se evită genitiv-dativul (vezi DOOM, s.v.).

[94] Dacă facem abstracție de apelative, unde poate exista o singură formă de genitiv-dativ (exemplu, *plaga/plăgii),* o situație asemănătoare în principiu au și onomasticele „terminate" în *-ga,* de tipul *Olga,* la care pot exista de asemenea trei variante de genitiv-dativ: *Olgii, Olghii, Olgăi.*

-că(a) – se marchează genitiv-dativul singular: *bunic-ăi*[95], *Rodic-ăi* ş.a. În sprijinul acestui *flectiv complex -ăi* se poate invoca şi faptul că, la nominativ-acuzativul substantivelor *nearticulate* de tipul *bunică*, genitiv-dativul în forma la care ne referim *nu poate fi nearticulat* (nu se poate imagina un context reperat în care *bunică* să reprezinte *genitiv-dativul*), ci este obligatoriu „articulat", articolul făcînd parte, însă, din flectivul complex *-ăi*.

Aşadar, revenind la toponimele de tipul *Dolhasca*, sîntem de părere că la acestea – dată fiind comportarea lor similară cu tipul *bunica, Rodica* – este convenabil să apreciem că genitiv-dativul *literar* (care este ca şi inexistent în graiul localnicilor) se marchează prin flectivul complex *-ăi* ce se opune lui *-a* de la nominativ-acuzativul *Dolhasca* care, neintrînd în opoziţie cu desinenţa ce ar trebui să fie *-ă*, reprezintă, ca şi la *Bahna* (vezi mai sus), un *flectiv mixt: Dolhasc*-**a**/*Dolhasc*-**ăi** *(Borc*-**ăi**, *Goceasc*-**ăi** ş.a.). În graiul din zonă, însă, genitiv-dativul tipului *Dolhasca* – în măsura în care nu se evită – are forma *Dolhaştei* şi mai ales *Dolhăştii*, unde (în afara alternanţelor fonetice) intră în opoziţie flectivul mixt de la nominativ-acuzativ *-a* cu (strict formal!) desinenţa *-e-* sau *-i-* şi articolul hotărît enclitic *-i* care [dat fiind faptul că *apar numai împreună*, construcţiile de tipul *(acestei) Dolhaşte* sau *Dolhăşti* fiind practic inexistente] constituie la un loc, adică în forma *-ei* sau *-ii*, flective complexe (variante ale literarului *-ăi)* pentru genitiv-dativul acestui tip de substantive.

Dintre substantivele proprii cu două aspecte opozabile pentru caz, nu pun probleme de interpretare a flexiunii acelea cu formă de plural articulat, la care nominativ-acuzativul se deosebeşte de genitiv-dativ prin articolele hotărîte enclitice corespunzătoare, anume, *-i/-lor (Delen*i**i**/*Deleni*l**or**, *Murguleşti***i**/*Murguleşti***lor**, *Brădeţi***i**/*Brădeţi***lor**) sau *-le/-lor (Cazane***le**/*Cazane***lor**, *Cerboane***le**/*Cerboane***lor**, *Cercheze***le**/*Cercheze***lor**). Cît priveşte toponimele cu formă de masculin singular articulat, la acestea – dacă facem abstracţie de faptul că în limba vorbită populară şi familiară articolul hotărît enclitic *-l* nu se pronunţă (vezi § 20) – opoziţia nominativ-acuzativ/genitiv-dativ este marcată de asemenea prin articolele corespunzătoare *-l/-lui: Budăiu***l**/*Budăiu***lui**, *Afinişu***l**/*Afinişu***lui**, *Arhanghelu***l**/*Arhanghelu***lui** (în limba vorbită populară şi familiară, nominativ-acuzativul se deosebeşte de genitiv-dativ prin opoziţia articolului *-u* cu articolul *-lui: Budăi***u**/*Budăiu***lui**, *Afinişu* *Afinişu***lui**, *Arhanghel***u**/*Arhanghelu***lui**).

A treia categorie de substantive proprii, cuprinzînd prenumele de tipurile **Irinel** şi **Mircea** *şi toponimele nearticulate de tipurile* **Calu, Buzău, Achim, Alun, Hăghiac, Baboi, Afumaţi, Afrimeşti, Buşteni** *(cca 20% din totalul avut în vedere), are în flexiunea* **sintetică** *trei aspecte opozabile pentru caz.*

---

[95] Pentru „terminaţia" *-gă(a)*, vezi nota anterioară.

La nominativ-acuzativul *Irinel*, care aparţine «genului comun»[96], aspectele opozabile au în vedere cazul vocativ, la care – pe lîngă forma identică cu nominativ-acuzativul, adică *Irinel* – poate apărea, *ca dublet*, şi forma cu desinenţă *-e* pentru masculin *(Irinel*e!) şi chiar cu desinenţa *-o* pentru feminin *(Irinel*o!). Pe *Mircea* l-am trecut în grupa substantivelor proprii cu trei aspecte opozabile pentru caz avînd în vedere – în afara nominativ-acuzativului *Mircea* – formele desuete de genitiv-dativ *Mircii* şi de vocativ *Mirceo*.

La toponimele din această categorie, este necesară distingerea celor cu formă de singular *(Buzău, Calu, Achim, Alun, Hăghiac, Baboi)* de cele cu formă de plural *(Afumaţi, Afrimeşti, Buşteni)*, în vederea calificării unor „segmente fonice". În această situaţie se află „segmentul" *-u*, care credem că trebuie acceptat ca reprezentînd „realităţi" diferite în cuvinte diferite din punctul de vedere al participării lui la flexiunea *actuală*. Astfel, la tipul *Buzău* – toponim complet desemantizat, care este nedivizibil la nivel morfologic şi ca urmare opoziţia cazuală se exprimă prin diverse „adaosuri" – **u** final aparţine radicalului, care reprezintă forma de nominativ-acuzativ cu frecvenţa cea mai mare; la o a doua formă de nominativ-acuzativ, cea articulată, care este posibilă doar în anumite contexte, se adaugă la radical articolul hotărît enclitic *-l*, căruia la genitiv-dativ i se opune articolul *-lui*: *Buzău* – *Buzău*l/*Buzău***lui** (la fel cu *Buzău* considerăm că poate fi interpretat şi toponimul de asemenea desemantizat *Calu*). Alta este situaţia lui *-u-* la genitiv-dativul toponimelor de tipul *Achim***ului**, *Alun***ului**, *Hăghiac***ului**, *Baboi***ului**, la care nominativ-acuzativul cu forma cea mai răspîndită *(Achim, Alun, Hăghiac, Baboi)* reprezintă radicalul. La cea de a doua formă de nominativ-acuzativ (şi) de la aceste toponime, între marca nominativ-acuzativului reprezentată prin articolul hotărît enclitic *-l* şi radical apare un *-u-* (ce se menţine şi înaintea articolului de genitiv-dativ *-lui*) comparabil cu sufixele flexionare de la verbe prin apariţia lui „capricioasă": compară *cînt-ø/cînt-*ă*-m* cu *Achim-ø/Achim-*u*-l(ui)* [la substantivele comune moştenite din latină acest *-u-* este etimologic, iar la substantivele comune de alte proveniențe şi la substantivele proprii *-u-* avut în vedere este analogic]. Paralelismul prezentat aici ne determină să apreciem că în opoziţiile cazuale *Achim-ø/– Achimul/Achimului, Alun-ø/ – Alunul/Alunului, Hăghiac-ø – Hăghiacul/Hăghiacului, Baboi-ø – Baboiul/Baboiului* marca pentru caz este *-ø* sau *-l/-lui* reprezentînd o desinenţă şi două forme ale articolului, la care se adaugă „capricios" sufixul flexionar *-u-*.

Toponimele cu formă de plural din această categorie se comportă – cu excepţia sufixului flexionar – la fel cu cele cu formă de singular, în sensul că şi la acestea, pe lîngă nominativ-acuzativul nearticulat, care este cel mai frecvent, poate apărea şi nominativ-acuzativul articulat, ambele opunîndu-se genitiv-dativului articulat: *Afumaţi-ø – Afumaţii/Afumaţilor, Afrimeşti-ø – Afrimeştii/Afrimeştilor, Buşteni-ø – Buştenii/Buştenilor.*

[96] Vezi Mioara Avram, *„Genul comun" în limba română*, SCL, XVIII, 1967, nr. 5, p. 479 sqq.

La categoria a patra de substantive proprii, care este săracă (cca 3% din totalul avut în vedere), apare și opoziția de număr în afara celei de caz, ajungîndu-se astfel la patru aspecte opozabile. Cele cîteva prenume ce se încadrează aici *(Carmen, Odette* – pronunțat *Odet* –, *Chirilă, Costică)* au o singură formă cazuală de singular și trei forme cazuale de plural prin luarea în considerație a distincției nearticulat-articulat și a opoziției nominativ-acuzativ/genitiv-dativ: *Carmen-ø/Carmene/Carmenele/Carmenelor* (cu care merge și *Odette* pronunțat *Odet*), *Chirilă/Chirili/Chirilii/Chirililor* (cu care merge și *Costică*, unde apare, însă, alternanța *c/č*)[97].

Categoria a cincea (cca 13% din totalul avut în vedere) cuprinde prenume masculine **terminate** *în consoană (tipul* **Edgar***) și toponime* **terminate** *în vocală (tipul* **Bîrnova***), la care pot exista cinci aspecte opozabile pentru număr și caz: Edgar-ø/Edgare/Edgari/Edgarii/Edgarilor; Bîrnova/Bîrnovei/Bîrnove/Bîrnovele/Bîrnovelor* (nu încadrăm aici și toponimele de tipul *Bahna*, întrucît considerăm că pe acestea formele de plural le „resemantizează" și, prin aceasta, le detoponimizează – vezi și mai sus).

Categoria a șasea este foarte săracă (mai puțin de 1% din totalul avut în vedere), aici încadrîndu-se prenume masculine – care pot fi și nume de familie – **terminate** *în vocală (tipul* **Toma***), la care pot exista șase aspecte opozabile pentru număr și caz: Toma/Tomei/Tomo/Tomi/Tomii/Tomilor.*

La categoria a șaptea (care reprezintă cca 8% din totalul avut în vedere, aici existînd opt aspecte opozabile pentru număr și caz), se încadrează prenumele feminine cu **terminația** *cea mai frecventă, anume,* **-a** *(tipul* **Elena, Anabella**). Dacă luăm în considerație frecvența formelor și dacă ignorăm dubletele (de exemplu, genitiv-dativul singular poate fi nu numai sintetic, *Elenei*, ci și analitic, *lui Elena*), atunci putem spune că tipul *Elena* (și *Anabella*) are aceeași flexiune cu apelativele corespunzătoare ce trimit la persoane: (*această*) *Elenă*/(*acestei*) *Elene*/*Eleno*: *Elena*/*Elenei*; (*aceste*) *Elene*/*Elenele*/*Elenelor*.

Categoria a opta este săracă (cca 2% din totalul avut în vedere), aici încadrîndu-se nume de familie de tipul **Stoica, Roșca**. *La substantivele din această categorie pot exista zece aspecte opozabile pentru gen, număr și caz,* pe care le prezentăm, însă, după comentariile ce le facem în legătură cu substantivele din categoria mai bogată a noua, cu care cele din categoria a opta au unele similitudini.

La categoria a noua considerăm că se încadrează prenumele de tipul **Alexandru, Constantin, Alin** și numele de familie de tipul **Damian, Muntean, Vasilescu,** care însumează cca 15% din totalul substantivelor proprii avute în vedere (cu unele din aceste nume de familie are anumite asemănări tipul *Stoica, Roșca* din categoria a opta – vezi mai jos), Ceea ce ne determină să constituim din aceste antroponime o categorie aparte este existența formelor flexionare nu numai pentru

---

[97] În legătură cu singularul și pluralul prenumelor, vezi Domnița Ichim-Tomescu, *Cercetarea gramaticală...*, p. 471 sqq., precum și *Aspecte metodologice...*, p. 472 sqq.

număr şi caz, ci şi pentru gen, în acelaşi sens ca la substantivele comune (vezi §13). Ne referim la faptul că la apelativele numite curent mobile – nu prea numeroase şi destul de recente –, opoziţia de gen se manifestă nu numai la nivelul conţinutului categorial (genul natural masculin şi feminin al entităţilor avute în vedere), ci şi la nivelul formei categoriale (sistemul de mărci pentru indicarea conţinutului respectiv); subliniem că în cadrul perechilor de substantive mobile se menţine aceeaşi informaţie semantică, ceea ce se schimbă fiind doar informaţia gramaticală categorială de gen. De exemplu, la o pereche ca *student-studentă*, şi masculinul *student*, şi femininul *studentă* – de altfel ambele trecute în dicţionare sub un singur titlu – au acelaşi sens lexical, şi anume, «persoană care urmează cursurile unei universităţi sau ale unui institut de învăţămînt superior» (schimbînd ceea ce trebuie schimbat, la fel stau lucrurile şi la *profesor-profesoară, elev-elevă, filolog-filologă* ş.a., precum şi la *Alin-Alina, Constantin-Constantina, Alexandru-Alexandra* ş.a.). La aceste substantive – în afara alternanţelor fonetice –, genul are ca marcă principală în flexiunea sintetică desinenţa (compară *student-ø/student***ă***/studenţ***i***/student***e** ş.a.; *Alexandr***u***/(această) Alexandr***ă***/ Alexandr***i***/(aceste) Alexandr***e** ş.a.) şi/sau articolul hotărît enclitic (compară *studenţii/ studente***le** ş.a. cu Alexandri**i**/Alexandrel**e** ş.a.), la care în flexiunea analitică şi mixtă se poate adăuga, ca marcă secundară, articolul nehotărît (**un** *student-ø/* *studentă* etc; **un** *Alexandru//Alexandră* ş.a.) şi contextul (**acest** *student-ø*/**această** *studentă* etc; **acest** *Alexandru*/**această** *Alexandră* ş.a.). Existînd şi *conţinutul*, şi *forma* genului, sîntem de părere că la aceste perechi de substantive comune şi proprii *categoria* **gramaticală** *a genului* poate fi recunoscută în mod firesc.

Acestei categorii de perechi de substantive i se adaugă o alta, la care elementele constitutive – mai vechi sau mai noi şi în număr mai mare – sînt de tipul *gîscă-gîscan, păun-păuniţă, Vasile-Vasilica, Damian-Damianca* ş.a. Ceea ce deosebeşte aceste perechi de substantive de cele precedente nu este nici informaţia semantică (aşa cum *student-studentă* trimit la «o anumită categorie socială» şi *Alexandru-Alexandra, Vasilescu-Vasileasca* la «fiinţe umane individualizate prin nume», tot la fel şi *gîscă-gîscan* trimit la «o anumită specie de păsări», *Vasile-Vasilica, Damian-Damianca* la «fiinţe umane individualizate prin nume» ş.a.m.d.), nici informaţia gramaticală în totalitate, în sensul că *conţinutul* categoriei gramaticale a genului este acelaşi (şi anume, genul natural al unor perechi de fiinţe de tipul *gîscă-gîscan, păun-păuniţă, Vasile-Vasilica, Damian-Damianca* ş.a.), diferenţele vizînd doar *forma* categorială: faţă de desinenţă şi de articolul hotărît enclitic prin care se marca în principal genul în flexiunea sintetică din categoria anterioară *(student-ø/student***ă***/studenţ***i***/student***ele**, *Alexandr***u***/Alexandr***a** ş.a.), la această a doua categorie de perechi *(gîscan* în opoziţie cu *gîscă, păuniţă* în opoziţie cu *păun, Vasilica* în opoziţie cu *Vasile, Damianca* în opoziţie cu *Damian* ş.a.) genul rezultă în flexiunea sintetică şi din desinenţă şi/sau articol *(-ø/-ă* la *gîscan-ø/gîsc***ă**, *-ă/-ø* la *păuniţ***ă***/păun-***ø**, *-a/-e* la *Vasilic***a***/Vasil***e**, *-a/-ø* la *Damianc***a***/Damian-***ø***)*, dar şi din sufixele (cu sau fără

desinența ori articolul hotărît enclitic încorporat acestora) *-an*, *-iț(ă)*, *-ica*, *-ca*[98] ş.a.m.d. La întrebarea cum trebuie calificată această „formă a genului" la perechile în discuție *(gîscă-gîscan, Damian-Damianca* ş.a.), răspunsul nu credem că poate fi cert. O ipoteză ar consta în acceptarea ideii că – față de *gîscă, păun, Vasile, Damian* – **gîscan, păuniță, Vasilica, Damianca** au radicali diferiți *(gîscan-* față de *gîsc-*, *păunit-* față de *păun-*, *Vasilic-* față de *Vasil-*, *Damianc-* față de *Damian-)*; aceasta înseamnă că la perechile respective de substantive genul se exprimă prin flexiune mixtă, adică – în afara celei analitice – supletivă şi sintetică (schimbarea radicalilor *gîsc-*, *păun-*, *Vasil-*, *Damian-* cu *gîscan-*, *păunit-*, *Vasilic-*, *Damianc-*, a desinențelor *-ă* cu *-ø*, a articolelor *-a* cu *-l* precedat de sufixul flexionar *-u-*, *-i* cu *-le* etc). O altă ipoteză – care ni se pare mai convenabilă – ar fi să admitem un *flectiv complex* ca marcă principală a genului în flexiunea sintetică (alcătuit din sufix, desinență şi/sau articolul hotărît enclitic), care se opune *în bloc* desinenței şi/sau articolului hotărît enclitic (uneori precedat de sufixul flexionar *-u-*) de la perechea care, în felul acesta, are acelaşi radical (cu eventuale alternanțe fonetice) şi, în consecință, reprezintă acelaşi cuvînt: *-an-ø*, *-anul*, *-ani*, *-anii* etc de la ***gîscan-ø***, ***gîscanul***, ***gîscani***, ***gîscanii*** etc față de *-ă*, *-a*, *-e*, *-le* etc de la ***gîscă***, ***gîsca***, ***gîşte***, ***gîştele*** etc; *-iță*, *-ița* etc de la ***păuniță***, ***păunița*** etc față de *-ø*, *-(u)l* etc de la ***păun-ø***, ***păunul*** etc; *-ică*, *-ica* etc de la *(această)* ***Vasilică***, ***Vasilica*** ş.a. față de *-e* din ***Vasile*** ş.a.m.d. În favoarea acestei ipoteze se poate invoca şi faptul că flectivul complex se adaugă ca atare la radicali diferiți: *-an-ø* apare, în afară de ***gîscan-ø***, şi la ***curcan-ø***, ***gotcan-ø*** etc, *-iță* se întîlneşte nu numai la ***păuniță***, ci şi la ***doctoriță***, ***felceriță*** etc, cu *-ica* se formează, pe lîngă ***Vasilica***, şi ***Ionica***, ***Sandica*** ş.a.m.d.

Indiferent de ipoteza pe care o considerăm mai acceptabilă, ceea ce reținem este faptul că şi la aceste perechi de substantive se poate vorbi de *categoria* **gramaticală** *a genului*, întrucît există şi *conținutul* categorial (genul natural masculin şi feminin al entităților), şi *forma* categorială (sistemul de mărci pentru opozițiile masculin/feminin).

Aşa cum am arătat şi mai sus, după părerea noastră este mai avantajos să admitem că – din substantivele ce interesează aici – nu numai la tipurile *Alexandru-Alexandra*, *Vasilescu-Vasileasca* ş.a., ci şi la *Damian-Damianca*, *Muntean-Munteanca* ş.a. genul este marcat prin flective propriu-zise de tipul *-u/-ă* [*(acest)* ***Alexandru****/(această)* ***Alexandră***], *-i/-le* [*(toți)* ***Alexandrii****/(toate)* ***Alexandrele*** etc], *-ø/-că* [*(acest)* ***Damian-ø****/(această)* ***Damiancă***], *-e/-co* (***Damiene****/****Damianco***), *-i/-ce* (***Damieni****/****Damience***) ş.a.m.d. Acceptînd această soluție, urmează că la substantivele proprii din această categorie (prenume de tipul *Alexandru*, *Constantin*, *Alin* ş.a. şi nume de familie de tipul *Damian*, *Vasilescu*[99], *Muntean* ş.a.) există 13 aspecte opozabile pentru gen, număr şi caz.

---

[98] Pentru unele distincții şi bibliografie, vezi nota 43.

[99] Precizăm că vocativul singular al masculinului de tipul *Damian* se formează cu desinența *-e* (*Damiene*), în timp ce la tipul *Vasilescu* apare articolul *-le* (***Vasilescule***).

Tipul **Alexandru**
masc., sg.: *Alexandr***u**/*Alexandr***e**;
masc., pl.: *(aceşti) Alexandr***i**/*Alexandr***ii**/*Alexandr***ilor**;
fem., sg.: *(această) Alexandr***ă**/*(acestei) Alexandr***e**/*Alexandr***o**;
*Alexandr***a**/*Alexandr***ei**;
fem., pl.: *(aceste) Alexandr***e**/*Alexandr***ele**/*Alexandr***elor**.

Tipul **Damian**
masc., sg.: *Damian*-**ø**/*Damien***e**;
masc., pl.[100]: *(aceşti) Damien***i**/*Damien***ii**/*Damien***ilor**;
fem., sg.: *(această) Damian***că**/*(acestei) Damien***ce**/*Damian***co**;
*Damian***ca**/*Damien***cei**;
fem., pl.: *(aceste) Damien***ce**/*Damien***cele**/*Damien***celor**.

Soluţia de mai sus vizează, schimbînd ceea ce trebuie schimbat, şi substantivele din categoria a opta, de tipul *Stoica, Roşca*, la care, prin luarea în consideraţie a genului marcat (şi) prin *flectiv complex*, există – aşa cum am arătat şi mai sus – zece aspecte opozabile pentru categoriile gramaticale (gen, număr şi caz):

masc., sg.: *Stoic***a**, *Stoic***o**;
fem., sg.: *(această) Stoic***ulească**/*(acestei) Stoic***ulese**/*Stoic***uleaso**;
*Stoic***uleasa**/*Stoic***ulesei**;
fem., pl.: *(aceste) Stoic***ulese**/*Stoic***ulesele**/*Stoic***uleselor**.

Ultima categorie, a zecea, cuprinde nume de familie de tipul **Vornicu** *(cca 8% din totalul avut în vedere), la care există 14 aspecte opozabile pentru gen, număr şi caz.* Singura deosebire structurală dintre această categorie şi cea anterioară constă în existenţa – ca posibilitate – şi a unui vocativ singular masculin articulat cu *-le* (*Vornicu***le**), pe lîngă cel nearticulat, cu desinenţa *-e* (*Vornic***e**). Aşadar:

masc., sg.: *Vornic***u**/*Vornic***e**/*Vornic***ule**;
masc., pl.: *Vornic***i** *(Vornič)*-**ø**/*Vornic***ii**/*Vornic***ilor**;
fem., sg.: *(această) Vornic***easă**/*(acestei) Vornic***ese**/*Vornic***easo**;
*Vornic***easa**/*Vornic***esei**;
fem., pl.: *Vornic***ese**/*Vornic***esele**/*Vornic***eselor**.

§22. Apreciind că *în flexiunea substantivelor proprii româneşti există un sistem*, diferit într-o oarecare măsură de cel al substantivelor comune, sîntem de părere că sistemul flexionar al substantivelor proprii presupune anumite condiţionări.

[100] Vezi în acest sens Domniţa Ichim-Tomescu, *Opoziţia de număr...*, p. 225 sqq.

– Toate substantivele proprii româneşti actuale au fost *la origine* (în limba română sau într-o altă limbă de unde, direct sau indirect, au trecut în română) substantive comune. Avînd în vedere acest lucru, este necesară distingerea *structurii iniţiale* a substantivului propriu de *structura actuală*, datorită comportării diferite a segmentelor lui funcţionale în aceste două momente. În limba română, începînd din secolul al XVI-lea, este atestat prenumele feminin *Elena* care – indiferent pe ce cale a pătruns la noi – trebuie pus în legătură (cum am arătat în §19) cu perechea moţională latinească *Helena/Helenus* (< gr. 'ελλένη feminin şi "ελλενος masculin), unde *-a* avea funcţia unei desinenţe moţionale. În limba română, însă, unde nu există perechea pentru masculin, ci numai femininul *Elena*, *-a* de aici intră în opoziţie cu desinenţa *-ă* (din «această *Elenă* este frumoasă»), ceea ce înseamnă că *-a* (*Elen***a**) are valoarea articolului hotărît enclitic. *Mutatis mutandis*, această modificare de structură apare şi la formaţiile pe terenul limbii române de tipul *Alina/Alin*, unde iniţial *-a* de la femininul *Alin*a reprezenta o desinenţă moţională în opoziţie cu *ø* de la masculinul *Alin-ø*, dar în momentul de faţă *-a* din *Alin*a se opune lui *-ă* (din «şi această *Alină* este frumoasă»), avînd, în consecinţă, valoare de articol hotărît enclitic.

– Şi în structura morfologică a substantivelor proprii apar – adesea – segmentele funcţionale pe care la substantivele comune le-am numit cu termenii: *sufixul flexionar* **-u-** care, nefăcînd parte din radical, apare capricios şi fără funcţie semantică, gramaticală sau stilistică între radical şi articolul hotărît enclitic la substantivele terminate în consoană (exemplu, *Hăghiac*u*lui*) sau în semivocala *i̯* (exemplu, *Baboi*u*lui*); *flectivul mixt* **-a** la antroponime ca *Tom*a sau toponime ca *Dolhasc*a, care nu poate fi considerat nici articol, pentru că substantivele respective nu cunosc distincţia articulat-nearticulat (forme ca **Tomă*, *Dolhască* nu sînt reperabile), nici desinenţă, pentru că intră în opoziţie şi cu forme etimologice de articol (compară *Tom*a cu *Tom*ei); *flectiv complex* pentru îmbinările de segmente funcţionale (un sufix şi o desinenţă sau un articol; o desinenţă şi un articol) constituite pe terenul limbii române, unde *se comportă ca o unitate*, marcînd, prin opoziţie, categoria gramaticală a genului (*Vasil***ica**/*Vasil***e**, *Damian***ca**/*Damian-***ø** ş.a.) sau a cazului (*Dolhasc***ăi**/*Dolhasc***a** ş.a.).

– Formele flexionare ale substantivelor proprii nu au *toate* aceeaşi circulaţie, unele întîlnindu-se curent în toate variantele limbii *(Elena, Mircea, Damian, Dolhasca* ş.a.), altele utilizîndu-se rar în varianta literară actuală *(Eleno)*, altele avînd circulaţie în limba veche *(Mircii, Mirceo* ş.a.), uneori păstrate în părţi de vorbire cu determinare obligatorie (*Piaţa* **Amzei**, *Şoseaua* **Iancului** ş.a.) sau regional *(Dolhăştii)*, altele folosindu-se frecvent cu încărcătură expresivă *(Vasileasca, Damianca* ş.a., care au o anumită implicaţie

peiorativă), iar altele fiind posibile – dar apărînd rarisim – în contexte particulare: *(acestei) Elene, (aceste) Damience* ş.a. – vezi §21.

– Nu toate substantivele proprii se comportă egal în privinţa flexiunii, în sensul că nu *toate* au acelaşi număr de forme flexionare sintetice, fără a putea preciza în mod riguros *deocamdată* ce particularităţi condiţionează apariţia unui număr mai mic sau mai mare de forme flexionare sintetice la un anumit substantiv (de exemplu, un prenume ca *Vlaicu* are trei forme flexionare, iar un altul, ca *Alexandru*, „terminat" de asemenea în *-u* vocalic, are 13 forme flexionare – vezi §21).

Avînd în vedere toate aceste „condiţionări", apreciem că sistemul flexionar al substantivelor proprii poate fi imaginat pe categorii de unităţi, la care *flectivele* din *flexiunea sintetică* (cele din flexiunea analitică, adică prepoziţiile şi articolele proclitice, se anexează stereotip la toate substantivele proprii la care pot apărea: **pe** *Gheorghe*, **la** *Bîrnova*, **lui** *Carmen*, **a lui** *Adoamnei* ş.a.), uneori omonime, se stabilesc, *prin opoziţie, după numărul de forme flexionare reperabile*, în principiu mai multe la antroponime decît la toponime:

I. Substantive proprii *fără flexiune sintetică*, la care corpul fonetic al substantivului se constituie în radical (acestuia putîndu-i-se adăuga flectivele flexiunii analitice); majoritatea acestora o constituie antroponimele *(Calipso, Gheorghe, Lache, Neculai, Gabi, Popa, Iorga, Buruiană, Adoamnei, Alupoaiei, Asandului, State, Şchiopoaie, Lambrino)*, cîteva fiind toponime „deosebite" ca formaţie *(Belecîine, Belibou)*.

II. Substantive proprii cu *flexiunea sintetică* concretizată în două aspecte opozabile pentru caz – fără distincţia nearticulat-articulat –, la care flectivele pot fi:
- -e/-ei (*Caliop*e/*Caliop*ei; *Baiaspri*e/*Baiaspri*ei)
- -a/-ei (*Bahn*a/*Bahn*ei; regional, *Dolhasc*a/*Dolhaşt*ei)
- -a/-ăi (*Dolhasc*a/*Dolhasc*ăi)
- -i/-ilor (*Delen*ii/*Delen*ilor)
- -le/-lor (*Cazane*le/*Cazane*lor)
- -l/-lui (*Budăiu*l/*Budăiu*lui)
- -u/-lui (popular şi familiar, *Budăi*u/*Budăiu*lui)
- -a/-ii (regional, *Dolhasc*a/*Dolhăşt*ii)
- -ø /-e (*Sorinel*-ø/*Sorinel*e)

III. Substantive proprii cu *flexiunea sintetică* concretizată în trei aspecte opozabile pentru caz – uneori cu distincţia nearticulat-articulat –, la care flectivele pot fi:
- -ø/-l/-lui (*Buzău*-ø/*Buzău*l/*Buzău*lui)
- -ø/-(u)l/-(u)lui (*Achim*-ø/*Achim*ul/*Achim*ului; *Baboi*-ø/*Baboi*ul/*Baboi*ului)
- -ø/-i/-lor (*Afumaţi*-ø/*Afumaţ*ii *Afumaţi*lor)
- -a/-i/-o (*Mirce*a/*Mirc*ii/*Mirce*o)
- -ø/-e/-o (*Irinel*-ø /*Irinel*e/*Irinel*o)

IV. Substantive proprii cu *flexiunea sintetică* concretizată în patru aspecte opozabile pentru număr şi caz – cu distincţia nearticulat-articulat –, la care flectivele pot fi:
-ø/-e/-(e)le/-(e)lor (*Carmen*-ø/*Carmen*e/*Carmen*ele/*Carmen***elor**)
-ă/-i/-(i)i/-(i)lor (*Chiril*ă/*Chiril*i/*Chiril*ii/*Chiril***ilor**)

V. Substantive proprii cu *flexiunea sintetică* concretizată în cinci aspecte opozabile pentru număr şi caz – cu distincţia nearticulat-articulat –, la care flectivele pot fi:
-ø/-e/-i/-(i)i/-(i)lor (*Edgar*-ø/*Edgar*e/*Edgar*i/*Edgar*ii/*Edgar***ilor**)
-a/-ei/-e/-(e)le/-(e)lor (*Bîrnov*a/*Bîrnov*ei/*Bîrnov*e/*Bîrnov*ele/*Bîrnov***elor**)

VI. Substantive proprii cu *flexiunea sintetică* concretizată în şase aspecte opozabile pentru număr şi caz – cu distincţia nearticulat-articulat –, la care flectivele pot fi:
-a/-ei/-o/-i/-(i)i/-(i)lor (*Tom*a/*Tom*ei/*Tom*o/*Tom*i/*Tom*ii/*Tom***ilor**)

VII. Substantive proprii cu *flexiunea sintetică* concretizată în opt aspecte opozabile pentru număr şi caz – cu distincţia nearticulat-articulat –, la care flectivele pot fi:
-ă/-e/-o (*această*) *Elen*ă/(*acestei*) *Elen*e/*Elen*o
-a/-ei (*Elen*a/*Elen*ei)
-e/-(e)le/-(e)lor (*aceste*) *Elen*e/*Elen*ele/*Elen***elor**

VIII. Substantive proprii cu *flexiunea sintetică* concretizată în zece aspecte opozabile pentru gen, număr şi caz – cu distincţia nearticulat-articulat –, la care flectivele pot fi:
-a/-o (*Stoic*a/*Stoic*o)
-uleasă/-ulese/-uleaso (*această*) *Stoic*uleasă/(*acestei*) *Stoic*ulese/*Stoic*uleaso
-uleasa/-ulesei *Stoic*uleasa/*Stoic*ulesei
-ulese/-ulesele/-uleselor (*aceste*) *Stoic*ulese/*Stoic*ulesele/*Stoic*uleselor

IX. Substantive proprii cu *flexiunea sintetică* concretizată în 13 aspecte opozabile pentru gen, număr şi caz – cu distincţia nearticulat-articulat –, la care flectivele pot fi:
a) -u/-e/-i/-(i)i/-(i)lor *Alexandr*u/*Alexandr*e/(*aceşti*) *Alexandr*i/*Alexandr*ii/*Alexandr***ilor**
-ă/-e/-o/-a/-ei (*această*) *Alexandr*ă/(*acestei*) *Alexandr*e/*Alexandr*o/*Alexandr*a/*Alexandr*ei
-e/-(e)le/-(e)lor (*aceste*) *Alexandr*e/*Alexandr*ele/*Alexandr***elor**
b) -ø/-e/-i/-(i)i/-(i)lor *Damian*-ø/*Damien*e/(*aceşti*) *Damien*i/*Damien*ii/*Damien***ilor**
-că/-ce/-co/-ca/-cei (*această*) *Damian*că/(*acestei*) *Damien*ce/*Damian*co/*Damian*ca/*Damien*cei
-ce/-cele/-celor (*aceste*) *Damien*ce/*Damien*cele/*Damien***celor**

X. Substantive proprii cu *flexiunea sintetică* concretizată în 14 aspecte opozabile pentru gen, număr şi caz – cu distincţia nearticulat-articulat –, la care flectivele pot fi:
-u/-e/-(u)le/-ø/-(i)i/-lor *Vornic*u/*Vornic*e/*Vornic*ule/*Vornici*(*Vornič*)-ø/*Vornic*ii/*Vornic***ilor**

-easă/-ese/-easo/-easa/-esei *(această) Vornic*easă/*(acestei) Vornic*ese/*Vornic*easo/*Vornic*easa/*Vornic*esei
-ese/-esele/-eselor *(aceste) Vornic*ese/*Vornic*esele/*Vornic*eselor[101].

§ 23. Raportînd substantivele comune la cele proprii, găsim că între acestea există deosebiri importante din punctul de vedere al realizării flexiunii sintetice: în timp ce la substantivele comune se poate vorbi de o flexiune sintetică *regulată*, întrucît majoritatea are – pe genuri şi numere – *aceleaşi* tipuri de forme cazuale nearticulate şi articulate *(această* **casă/casa**, *acestei* **case/casei**, *aceste* **case/casele**, *acestor* **case/caselor** etc – vezi §17 şi §18), la substantivele proprii flexiunea sintetică poate fi considerată *mai puţin regulată*. Ceea ce ne determină să evităm aici termenul de *flexiune neregulată* este faptul că flexiunea sintetică a substantivelor proprii nu presupune nici mai mulţi radicali şi nici flective neîncadrabile într-un sistem, ci doar o *asimetrie*, în sensul *absenţei* **unor** *forme flexionare sintetice*. De exemplu, nominativ-acuzativul sintetic *Caliope* este *numai* nearticulat, dar genitiv-dativul sintetic *Caliopei* este numai articulat; *Buzău* are forme cazuale sintetice *numai* la singular *(Buzău/Buzăul/Buzăului)*, faţă de *Afumaţi*, care are aceleaşi forme cazuale, dar numai la plural *(Afumaţi/Afumaţii/Afumaţilor)* ş.a.m.d. – vezi §22. Acest lucru – la care poate fi adăugată şi atenţia acordată abia în ultimul timp flexiunii substantivelor proprii – este în măsură să explice de ce la *«declinările» substantivelor*, considerate ca nişte *clase* şi/sau *tipuri de flexiune*, sînt luate în consideraţie aproape fără excepţie[102] doar substantivele comune.

În legătură cu gruparea substantivelor în *«declinări»* (*clase/tipuri de flexiune*), în literatura românească de specialitate există două orientări principale.

a) Gramatica mai veche grupează substantivele comune ale limbii române după *terminaţia* lor de la nominativ singular nearticulat în trei *declinări* care, în general, corespund primelor trei declinări din limba latină[103]. Astfel, declinarea I cuprinde substantivele feminine şi cîteva masculine terminate în *-ă* (exemplu, *cas*ă, *pop*ă ş.a.), în *-ea* (exemplu, *măs*ea), în *-a* (exemplu, *cazm*a) şi în *-i* (substantivele *zi* şi *miazăz*i). Declinarea a doua cuprinde substantivele masculine şi neutre care se termină în

---

[101] Reafirmăm ideea că – prin sporirea şi diversificarea materialului cercetat – sistemul flectivelor imaginat mai sus poate fi dezvoltat, acest lucru ducînd după părerea noastră nu (atît) la modificarea numărului de categorii de substantive proprii, cît (mai ales) la găsirea şi a altor opoziţii ale flectivelor (vezi, de exemplu, Domniţa Ichim-Tomescu, *Opoziţia de gen...*, p. 49 sqq.).

[102] De exemplu, în *Gram. Acad.*, I, p. 82, declinările a doua şi a treia sînt exemplificate numai cu substantive comune şi doar la declinarea întîi se dau exemple – dar nu pentru toate *terminaţiile* – şi de substantive proprii.

[103] Vezi *Gram. Acad.*, I, p. 81 sqq.; *Iordan, LRC*, p. 302 sqq.

consoană nepalatalizată și palatalizată (de exemplu, *bărbat, creion, unchi, unghi* ș.a.), în *-u* vocalic sau semivocalic (*codru, registru, erou, stilou* ș.a.), în *i* vocalic sau semivocalic (*taxi, kiwi, ciocoi, război* ș.a.) și în *-o* (exemplu, *radio*). Declinarea a treia cuprinde substantivele terminate în *-e* de genul feminin (exemplu, *vulpe*), masculin (exemplu, *perete*) și neutru (exemplu, *nume*).

b) Paula Diaconescu[104], luînd în considerație *desinențele*, împarte substantivele limbii române în trei *tipuri de flexiune*, în cadrul fiecărui tip identificînd un număr mai mare sau mai mic de *clase*. *Primul tip de flexiune* cuprinde femininele cu două desinențe la singular (una pentru nominativ-acuzativ și alta pentru genitiv-dativ) și o desinență la plural pentru toate cazurile. În cadrul acestui tip autoarea indică următoarele șase clase: *-ă, -e (sapă-sape), -ă, -i (friptură-fripturi), -e, -i (lume-lumi), -ø, -le (stea-ø -stele), -ă, -ø (muncă-munci-ø), -e, -ø (ureche-urechi-ø)*. *Tipul al doilea de flexiune*, cu 11 clase[105] (a douăsprezecea clasă apare numai în epoca veche), cuprinde substantivele masculine și neutre avînd o desinență pentu toate cazurile la singular și o altă desinență pentru toate cazurile la plural: *-u, -i (codru-codri), -ø, -i (pom-ø-pomi), -e, -i (cîine-cîini), -e, -ø (șoarece-șoareci-ø), -ă, -i (popă-popi), -ă, -ø (vlădică-vlădici-ø), -u, -uri (lucru-lucruri), -ø, -uri (rai-ø-raiuri), -u, -e (chipiu-chipie), -ø, -e (pai-ø -paie), -u, -i (consiliu-consilii)*. În *al treilea tip de flexiune* autoarea încadrează substantivele care au o singură desinență pentru toate cazurile la ambele numere. Aici se disting patru clase: masculine cu desinența *-ø (pui-ø)*, feminine cu desinența *-ø (joi-ø)*, feminine cu desinența *-e (învățătoare)* și neutre cu desinența *-e (nume)*.

Aceste două orientări au, fiecare, avantaje și dezavantaje. La avantajele (obiective, dar mai ales subiective) ale clasificării mai vechi notăm – pe lîngă accesibilitate și posibilitatea utilizării ei operative – faptul că pune în evidență legătura dintre limba latină și limba română, în sensul „continuării" flexiunii substantivale sintetice latinești în flexiunea substantivală sintetică românească. Un dezavantaj al clasificării clasice îl constituie terminologia, mai exact, termenul (și conceptul) *terminație*, care trimite la „partea finală" a cuvîntului, fără să sugereze dacă această „parte finală" are sau nu funcție de marcă. Astfel concepută, *terminația* apare la toate cuvintele, atît flexibile (*casă, stea, Elena* ș.a.), cît și neflexibile (*dacă, din, pe* etc) și poate fi considerată sau ca un singur element fonetic – așa cum am indicat imediat mai sus –, sau ca două, eventual și mai multe elemente fonetice (*stea, Elena, Nabucodonosor* ș.a.). Un alt dezavantaj al clasificării mai vechi constă în aceea că, utilizînd termenul și conceptul de *terminație*, grupează substantivele în clase mai mult sau mai

[104] *Art. cit.* în §17, p. 163 sqq.; *Structură și evoluție...* (vezi *nota de text* din §13), p. 161-162.

[105] În *Diaconescu, Struct.*, p. 142-143 și 161, sînt indicate 12 clase, dar una din ele *(-u, -ø: blănariu, blănari-ø)* a dispărut în epoca modernă, substantivele respective avînd altă repartiție *(-ø, -i: blănar- ø, blănari; - ø, -ø: ochi-ø, ochi-ø)*.

puţin eterogene din punctul de vedere al flexiunii. De exemplu, declinarea întîi cuprinde şi substantivele la care pluralul se formează prin înlocuirea „terminaţiei" *-ă* cu „terminaţia" *-e* (*casă/case*), dar şi substantive la care pluralul se formează prin adăugarea unei noi „terminaţii" la „terminaţia" deja existentă (*zi/zile*); în aceeaşi primă declinare sînt încadrate nu numai substantivele care au la singular două forme flexionare (una pentru nominativ-acuzativ *casă* şi alta pentru genitiv-dativ *case*), ci şi substantive care au la singular o singură formă pentru toate cazurile (*tată* ş.a.) ş.a.m.d.

Dezavantajele de această natură se înlătură în clasificarea propusă de Paula Diaconescu prin apelul la termenul (şi conceptul) de *desinenţă*, care este *partea finală a cuvintelor flexibile ce îndeplineşte funcţia de marcă a unor categorii gramaticale*. În felul acesta este posibilă stabilirea de clase omogene de substantive în limba română din zilele noastre, indiferent de felul în care s-au stabilit clasele de substantive în alte stadii ale limbii române sau în limba latină, din care se trage româna. Cu alte cuvinte, deosebirea dintre cele două orientări se poate explica prin punctul de vedere, diacronic sau sincronic, din care este privit substantivul românesc: în timp ce clasificarea mai veche ţine cont de legătura dintre flexiunea substantivului în limba latină şi în limba română, clasificarea propusă de Paula Diaconescu are în vedere numai flexiunea substantivului românesc contemporan, făcînd abstracţie de faptul că flexiunea substantivului românesc continuă, în principiu, flexiunea substantivului latinesc. Procedînd în acest fel, clasificarea propusă de Paula Diaconescu *cîştigă în privinţa exactităţii*, fără a fi, însă, exhaustivă (nu vizează, de exemplu, substantivele proprii) şi fără a ajunge la clase de substantive atotcuprinzătoare şi cu *exact aceleaşi particularităţi de formă*. În această ultimă privinţă, clasificarea în atenţie are unele dezavantaje, cum ar fi:

– nu ia în consideraţie substantivele invariabile (indiferent de gen) cu flectivul mixt *-a* (*balsa*, *iama*, *papá*, *agorá* etc);

– nu are în vedere că la substantive feminine de felul *fată* la singular pot fi *nu* două, ci **trei** desinenţe: N-A *(o) fată*, G-D (unei) *fete*, V *fato*;

– nu ţine cont de faptul că la substantivele feminine de felul *bunică* genitiv-dativul singular *nearticulat* poate fi identic cu toate cazurile de la pluralul nearticulat numai în varianta (*unei - nişte/unor*) **bunici-ø**, la celelalte variante (acceptate în DOOM, s.n.) forma nearticulată – obligatoriu deductibilă din cea articulată – nefiind identică cu pluralul nearticulat şi neexistînd în limbă (nu se spune nici **unei bunichi*, nici **unei bunică*);

– nu detaşează substantivele masculine de felul *băiat*, care în flexiunea nearticulată au *nu* două, ci **trei** desinenţe: una pentru N-A şi G-D singular *(un/unui) băiat-ø*, alta pentru V singular *băiete* şi alta pentru toate cazurile de la plural *băieţi* ş.a.;

Fapte de felul celor de mai sus ne determină să propunem o ameliorare a clasificării făcute de Paula Diaconescu, în care clasificare – cuprinzînd tot numai substantivele comune (pentru cele proprii vezi §22) să ne referim de asemenea doar la

flexiunea sintetică a acestora realizată cu toate flectivele lor (identificate în § 7, § 17, *passim*), mai puțin articolul hotărît enclitic. În clasificarea ameliorată pe care o propunem, mulțimea substantivelor comune românești se împarte în **patru** *tipuri de flexiune*, în cadrul fiecărui tip putînd opera **un număr variat** *de clase*.

Primul tip de flexiune cuprinde substantive comune sintetice feminine vizînd persoane umane (sau diferite „realități" personificate) care pot avea *patru desinențe*, trei la singular și una la plural, ultima fiind omonimă cu una din variantele desinenței de G-D singular. Acest tip de flexiune este *unitar*, substantivele încadrate aici – puține la număr (tipic *bunică*, la care se adaugă *forme* ca *viorică*, *rîndunică* etc, nu și *viorea*, *rîndunea* etc) – reprezentînd *o singură clasă*. Desinențele substantivelor din acest prim tip de flexiune constituind o singură clasă sînt: *-ă* la N-A singular *(o) bunic*ă; varianta *-ø* a desinenței pentru G-D singular *(unei) bunici-ø*; desinență *-ø* de la toate cazurile pluralului (*niște/unei) bunici-ø*; desinența *-o*, care este *posibilă* (alături de *-ă*) la vocativul singular *bunic*o (pentru celelalte variante ale desinențelor de G-D singular *deduse* din forma articulată a substantivelor respective, vezi *flectivul complex*, la care ne referim în §7 și §17, *passim*).

Al doilea tip de flexiune cuprinde substantivele comune sintetice care pot fi feminine ce trimit sau nu la «om» și masculine ce trimit obligatoriu la «om», toate avînd *trei desinențe*. În cadrul acestui tip de flexiune – care este neunitar – se pot identifica *zece clase*:

1. Clasa cu desinențele *-ă/-e/-e*:	N-A(-V), sg. – *(o) mam*ă; G-D, sg. – *(unei) mam*e; N-A(-V) + G-D, pl. – *(niște/unor) mam*e;
2. Clasa cu desinențele *-ă/-i/-i*:	N-A(-V), sg. – *(o) școal*ă; G-D, sg. – *(unei) școl*i; N-A(-V) + G-D, pl. – *(niște/unor) școl*i;
3. Clasa cu desinențele *-ă/-ø/-ø*:	N-A(-V), sg. – *(o) dung*ă; G-D, sg. – *(unei) dungi-ø*; N-A(-V) + G-D – *(niște/unor) dungi-ø*;
4. Clasa cu desinențele *-e/-i/-i*:	N-A(-V), sg. – *(o) lume/cale*; G-D, sg. – *(unei)lum*i*/căi*; N-A(-V) + G-D, pl. – *(niște/unor) lum*i*/că*i;
5. Clasa cu desinențele *-e/-ø/-ø*:	N-A(-V), sg. – *(o) ming*e; G-D, sg. – *(unei) mingi-ø*; N-A(-V) + G-D, pl. – *(niște/unor) mingi-ø*;
6. Clasa cu desinențele *-ø/-le/-le*:	N-A(-V), sg. – *(o) stea-ø*; G-D, sg. – *(unei) ste*le; N-A(-V) + G-D, pl. – *(niște/unor) ste*le;
7. Clasa cu desinențele *-ă/-i/-uri*:	N-A(-V), sg. – *(o) blan*ă; G-D, sg. – *(unei) blăn*i; N-A(-V) + G-D, pl. – *(niște/unor) blăn*uri [pluralul *blăni* se încadrează la clasa nr. 2];
8. Clasa cu desinențele *-e/-i/-uri*:	N-A(-V), sg. – *(o) vrem*e; G-D, sg. – *(unei) vrem*i; N-A(-V) + G-D, pl. – *(niște/unor) vrem*uri [pluralul *vremi* se încadrează la clasa nr. 4];
9. Clasa cu desinențele *-ø/-e/-i*:	N-A + G-D, sg. – *(un/unui)băiat-ø*; V – *băiet*e; N-A(-V) + G-D, pl. – *(niște/unor) băieț*i;
10 Clasa cu desinențele *-ă/-o/-i*:	N-A + G-D, sg. – *(un/unui)pop*ă; V – *pop*o; N-A(-V) + G-D, pl. – *(niște/unor) pop*i;

Al treilea tip de flexiune cuprinde substantive comune sintetice de genul masculin şi neutru indiferent de felul entităţilor la care trimit, substantive ce pot avea *două desinenţe*. Fiind neunitar, în cadrul acestui tip de flexiune se disting *treisprezece clase*:

1.	Clasa cu desinenţele *-e/-i*:	N-(V), sg. – *(un/unui) perete*; N(-V), pl. – *(nişte/unor) pereţi*;
2.	Clasa cu desinenţele *-e/-ø*:	N-(V), sg. – *(un/unui) purice*; N(-V), pl. – *(nişte/unor) purici-ø*;
3.	Clasa cu desinenţele *-u/-i*:	N-(V), sg. – *(un/unui) codr***u***/fi***u**; N(-V), pl. – *(nişte/unor) codr***i***/f***ii**;
4.	Clasa cu desinenţele *-ă/-i*:	N-(V), sg. – *(un/unui) tat***ă**; N(-V), pl. – *(nişte/unor) taţ***i**;
5.	Clasa cu desinenţele *-ă/-ø*:	N-(V), sg. – *(un/unui) vlădic***ă**; N(-V), pl. – *(nişte/unor) vlădici-ø*;
6.	Clasa cu desinenţele *-ø/-i*:	N-(V), sg. – *(un/unui) lup-ø/cal-ø*; N(-V), pl. – *(nişte/unor) lup***i***-ø/cai-ø*;
7.	Clasa cu desinenţele *-u/-e*:	N-(V), sg. – *(un/unui) registr***u***/ghişe***u**; N(-V), pl. – *(nişte/unor) registr***e***/ghişe***e**;
8.	Clasa cu desinenţele *-u/-uri*:	N-(V), sg. – *(un/unui) lucr***u***/tablo***u**; N(-V), pl. – *(nişte/unor)lucr***uri***/tablo***uri**;
9.	Clasa cu desinenţele *-u/-i*:	N-(V), sg. – *(un/unui) studi***u**; N(-V), pl. – *(nişte/unor) studi***i**;
10.	Clasa cu desinenţele *-ø/-uri*:	N-(V), sg. – *(un/unui) grai-ø/taxi-ø*; N(-V), pl. – *(nişte/unor) grai***uri***/taxi***uri**;
11.	Clasa cu desinenţele *-ø/-e*:	N-(V), sg. – *(un/unui) scaun-ø/război-ø*; N(-V), pl. – *(nişte/unor) scaune/războaie*;
12.	Clasa cu desinenţele *-ø/-(i)i*:	N-(V), sg. – *(un/unui) seminar-ø*; N(-V), pl. – *(nişte/unor) seminar***ii**;
13.	Clasa cu desinenţele *-ø/-ă*:	N-(V), sg. – *(un/unui) ou-ø*; N(-V), pl. – *(nişte/unor) ou***ă**

Al patrulea tip de flexiune cuprinde substantive comune sintetice de orice gen, care au *o singură desinenţă* la toate cazurile de la ambele numere. Şi acest tip de flexiune este neunitar, în cadrul lui putînd distinge *patru clase*:

1. clasa cu desinenţa *-e* la feminine (*muncitoar*e) şi neutre (*num*e);

2. clasa cu desinenţa *-i* la feminine (*miercur*i);

3. clasa cu desinenţa *-ø* la masculine (*pui-ø*) şi feminine (*lady-ø*);

4. clasa cu flectivul mixt *-a* la masculine (*bals*a) şi feminine (*ghiotur*a) sau *-á* la masculine (*pap*á = tată, persoană în vîrstă) şi feminine (*agor*á).

*
* *

Prezentarea şi comentarea «metodelor» de grupare a substantivelor comune sintetice româneşti în *declinări* (modelul mai vechi)/*tipuri de flexiune subcate-*

gorizabile în clase (modelul mai nou) permit aserțiunea că în stadiul actual al cercetării nici unul dintre aceste modele nu este perfect[106] și că modelul mai vechi și modelul mai nou **sînt complementare** (și *nu antagonice*), modelul mai vechi relevînd continuitatea flexiunii substantivale latinești în flexiunea substantivală românească, iar modelul mai nou punînd în lumină flexiunea substantivală românească actuală indiferent de originea ei. Practic, acest lucru este dovedit, pe de o parte, de cercetarea diacronică, în cadrul căreia romaniștii și româniștii utilizează aproape în exclusivitate clasificarea mai veche a substantivelor românești în declinări, iar pe de altă parte de cercetarea sincronică, unde majoritatea specialiștilor actuali – chiar dacă nu operează cu exact aceleași tipuri și clase (cum am arătat și mai sus) – fac apel la clasificarea mai nouă în tipuri de flexiune divizibile în clase.

§24. Flexiunea substantivelor din limba română se realizează în funcție de *categoriile gramaticale de* **gen, număr** și **caz** (pentru ipoteza că la substantivul românesc ar trebui să se vorbească și de categoria gramaticală a determinării, vezi §7, §15, și mai ales capitolul despre articol).

Categoria gramaticală a genului la substantiv

Limba română a moștenit din latină categoria gramaticală a genului, concretizată în genul masculin și genul feminin, neutrul putînd fi o creație pe terenul limbii române.

NOTĂ. În *Gram. Acad.*, I, p. 59-60, se vorbește despre genul *personal*, care a fost pus în discuție de C. Racoviță (*Sur le genre personnel en roumain*, BL, VIII, 1980, p. 154-159), aprofundat de Al. Graur (*Contribution à l'étude du genre personnel du roumain*, BL, XIII, 1945, p. 156-161) și preluat de *Gram. Acad.* (I, p. 59-60) și de unii specialiști.

Subliniem că așa-zisul *gen personal* nu reprezintă un aspect opozabil al categoriei gramaticale a genului și de aceea *nu trebuie pus alături de masculin, feminin și neutru ca un al patrulea gen al limbii române*; cu alte cuvinte, nu putem spune că substantivele limbii române sînt sau de genul masculin, sau de genul feminin, sau de genul neutru, sau de genul personal, ci substantivele românești pot fi doar masculine, feminine sau neutre, cu precizarea că *unele* masculine și feminine care indică „persoane" au anumite particularități de flexiune. Așadar, ceea ce este numit cu termenul de „gen

[106] Că așa stau lucrurile rezultă din faptul că și clasificarea mai nouă ameliorată pe care am propus-o mai sus este susceptibilă de dezvoltare prin luarea în considerație a deosebirilor dintre desinențele concretizate în *-i* asilabic postconsonantic (*lumi* etc) și în -i̯ semivocalic (*căi*), în *-u* vocalic (*lucru* etc) și în *-u̯* semivocalic (*tablou* etc) ș.a.

personal" reprezintă de fapt „o clasă de cuvinte" stabilită – *la fel cu declinările/tipurile de flexiune* – numai pe baza criteriului *formei* (vezi §23) și nu o categorie gramaticală, întrucît la substantivele respective nu apare și **conținutul** *categorial* (entitățile numite prin substantive pot avea genul natural masculin, genul natural feminin sau pot fi în afara genului natural, a patra posibilitate fiind exclusă – vezi și §6). Admițînd acest lucru, sîntem de părere că, pentru evitarea confuziilor, putem renunța la termenul de „gen personal"; în consecință, în lucrarea de față utilizăm, convențional, „termenul" de **cuvinte** *care trimit la* **persoane** (de obicei *umane, iar uneori, diferite realități personificate*). Aceste *cuvinte* sînt reprezentate prin: substantive proprii denumind oameni sau animale personificate (*Vasilescu, Gheorghe, Elena, Grivei* ș.a.); substantive comune indicînd grade de rudenie (*tată, mamă, frate* ș.a.); pronume de diferite feluri, indiferent de faptul că substituie nume de oameni sau de oricare alte entități (*el, acesta, altul* etc) și unele numerale întrebuințate substantival (*trei, al treilea* etc). *Cuvintele care trimit la persoane* nu au toate aceleași caracteristici formale (de flexiune), iar caracteristicile respective nu sînt întotdeauna obligatorii. Astfel, substantivele masculine în discuție – proprii și comune – la singular se construiesc în principiu cu articolul hotărît antepus la genitiv-dativ: **lui** *Vasilescu*, **lui** *Gheorghe*, **lui** *Grivei*, **lui** *tata* ș.a. Prin analogie cu acestea, articolul hotărît pentru masculin singular genitiv-dativ apare și înaintea unor feminine (**lui** *Elena*, **lui** *mama* ș.a.), la numele proprii feminine mai noi de tipul *Mimi, Nuți* ș.a. antepunerea articolului hotărît la genitiv-dativ fiind obligatorie (se spune **lui** *Mimi* și nu **Mimi***ei**). Precizăm, însă, că unele substantive din această categorie se pot construi la genitiv-dativ singular și cu articolul hotărît postpus: *tat***ei**, *mam***ei** etc.

Cea de a doua caracteristică principală a *cuvintelor care trimit la persoane* constă în aceea că atunci cînd acestea îndeplinesc funcția sintactică de complement direct sînt precedate de prepoziția *pe*. Spre deosebire de antepunerea articolului hotărît la genitiv-dativul singular, care este posibilă numai la substantive, prepoziția *pe* precede **toate** *cuvintele (inclusiv pronumele și numeralele) care trimit la persoane*: *îl cunosc* **pe Gheorghe**, *o văd* **pe mama**, *l-am anunțat* **pe acesta (al doilea)** etc. Adăugăm că această caracteristică *s-a constituit ca atare abia în ultimele sute de ani*, textele din secolul al XVI-lea conținînd exemple și cu complementul direct precedat de *pre (va ucide* **pre Cain**, *va afla* **pre el** – PO, p. 23), dar și cu complementul direct fără *pre (Enoh născu* **Nared**, *scoți* **mine** *astăzi* – ibidem). De altfel, și astăzi complementul direct exprimat prin substantive comune care trimit la persoane poate fi construit în două maniere, una cu prepoziția *pe (o văd* **pe mama**) și alta fără această prepoziție *(îmi văd* **mama**).

Pentru *a sugera* frecvența genurilor masculin, feminin și neutru în limba română, am comparat toate substantivele comune din două texte aproximativ egale ca întindere, unul din epoca veche (*Codicele popii Bratul*, manuscris din 1559-1560, în care se află 1023 de substantive comune cu o frecvență de 5707) și altul din epoca modernă (*Baltagul* lui M. Sadoveanu din 1930, în care se află 1621 de substantive comune cu frecvența de 9425), alcătuind pentru aceasta tabelul[107] de mai jos.

Textul	Masculin		Feminin		Neutru	
	Cuvinte-titlu	Cuvinte-text	Cuvinte-titlu	Cuvinte-text	Cuvinte-titlu	Cuvinte-text
CPB	304 (29,71%)	1991 (34,88%)	506 (49,46%)	2349 (41,15%)	213 (20,82%)	1367 (23,95%)
SB	238 (14,68%)	2272 (24,10%)	923 (56,94%)	4817 (51,10%)	458 (28,25%)	2333 (24,75%)

Pe baza acestui tabel putem aprecia că în limba română *genul ce domină în mod constant este femininul*, masculinul și neutrul cunoscînd în timp schimbări cantitative sensibile: frecvența genului masculin scade de la epoca veche la epoca modernă cu cca 15% cuvinte-titlu și cca 10% cuvinte-text. „Pe seama" masculinului s-a îmbogățit, pe de o parte, genul dominant, adică femininul, care în epoca modernă sporește cu cca 7% cuvinte-titlu și cca 10% cuvinte-text. Creșterea frecvenței femininelor în epoca modernă este rezultatul productivității mai ales a desinenței *-ă* de la declinarea I clasică și într-o anumită măsură și a desinenței *-e* de la declinarea a III-a clasică, la aceasta din urmă prin crearea într-o măsură apreciabilă de substantive din așa-numitul „infinitiv lung" (*cîntare*, *lucrare*, *reducere*, *sporire* etc). Pe de altă parte, „pe seama" masculinului s-a îmbogățit și genul considerat „sărac", anume, neutrul, ale cărui cuvinte-titlu sînt în epoca modernă cu cca 8% mai multe decît în epoca veche, cu precizarea, însă, că frecvența acestora nu crește în acest interval decît cu 1%. Aceasta fiind situația, putem spune că textele cercetare nu confirmă teza că genul neutru ocupă „o poziție șubredă"[108] sau că „începe să piardă teren", pregătindu-se „să treacă în rîndul categoriilor neproductive"[109], ci, din contra, *din punctul de vedere al cantității de cuvinte din texte și chiar și al frecvenței, în secolul al XX-lea – față de secolul al XVI-lea – genul neutru cîștigă teren pe seama genului masculin.* Întărirea genului

---

[107] Pentru un tabel în care sînt luate în considerație atît substantivele comune, cît și cele proprii din mai multe texte, vezi *On the Gender of the Nouns in* Codicele popii Bratul, RRL, XX, 1975, nr. 6, p. 640-643.

[108] *Iordan, LRC*, p. 279.

[109] Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1960, p. 360-361.

neutru în zilele noastre poate constitui un argument în favoarea tezei că acest gen reprezintă – aşa cum am afirmat şi mai sus – o creaţie a limbii române[110].

O altă problemă privitoare la categoria gramaticală a genului la substantive este aceea a concordanţei genului gramatical cu genul natural (vezi şi §6, §13 şi §19). Prin gen natural, care constituie conţinutul categoriei gramaticale a genului, se înţelege faptul că entităţile din lumea în care trăim, dacă sînt însufleţite, pot fi de sex bărbătesc sau femeiesc, iar dacă sînt neînsufleţitre, sînt în afara sexului, adică „neutre". Prin gen gramatical se înţelege forma pe care o are substantivul pentru a arăta că entitatea pe care o numeşte este de sex bărbătesc, de sex femeiesc sau în afara sexului. La origine, între genul gramatical şi genul natural al entităţilor pe care substantivele le numesc trebuie presupusă o concordanţă, substantivele masculine numind entităţi însufleţite de sex bărbătesc sau considerate ca atare, substantivele feminine entităţi însufleţite de sex femeiesc sau considerate ca atare şi substantivele neutre entităţi neînsufleţite, care sînt în afara sexului. În momentul actual al limbii române, însă, concordanţa genului gramatical cu genul natural are un caracter relativ. Spunînd aceasta, avem în vedere mai ales faptul că substantivele ce numesc entităţi neînsufleţite şi sînt, deci, în afara sexului nu sînt decît unele de genul neutru (de exemplu, *scaun, creion, birou* etc), foarte multe încadrîndu-se la feminine (de exemplu, *casă, stea, carte* etc) sau la masculine (de exemplu, *munte, par, pas* etc). La polul opus acestora se află cîteva substantive de tipul *animal, mamifer, popor* etc care, deşi trimit la entităţi însufleţite, sînt, totuşi, de genul neutru. În sfîrşit, alte cîteva substantive, ca *santinelă, cătană* etc, cu toate că numesc entităţi prin excelenţă de sex bărbătesc, fac parte, totuşi, din rîndul femininelor.

Explicaţiile neconcordanţei dintre genul gramatical şi cel natural sînt diferite, cel mai adesea fiind constituite de *etimologie* şi *analogie*. Astfel, substantivele româneşti numind entităţi neînsufleţite de tipul *casă, stea, carte* etc sînt de genul feminin pentru că şi etimonurile lor latineşti *casa,-ae, stella,-ae, cartha,-ae* erau tot de genul feminin; în acelaşi sens, genul masculin al unor substantive româneşti ca *munte, par, pas* etc se explică prin provenienţa lor din masculinele latineşti corespunzătoare *mons,-tis, palus,-i, passus,-us* ş.a.m.d.

---

[110] Vezi în acest sens Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 601, unde găsim că „neutrul românesc nu corespunde, nici în ceea ce priveşte forma, nici în ceea ce priveşte amănuntele sensului, neutrului latin. El provine dintr-o reamenajare a materialului limbii, fapt românesc care nu poate fi explicat prin dezvoltarea în comun a românei cu graiurile bulgare, macedonene şi albaneze..., ci ca o tendinţă proprie a limbii române. Faptul că anumite cuvinte împrumutate din limbile slave sau din franceză şi-au schimbat genul, în română, se explică, de fiecare dată, prin consideraţii speciale". Pentru teza că neutrul românesc este o moştenire din latină, care a fost consolidată prin influenţa slavă, vezi Iordan, *LRC*, p. 239, şi Al. Graur, *op. cit.* în nota anterioară, p. 356.

Analogia se întîlneşte de obicei la substantivele împrumutate din diverse limbi sau formate pe terenul limbii române, care substantive se încadrează într-un gen gramatical sau altul nu atît după *conţinut* (genul natural), cît în mod special după aspectul lor formal (fonetic) care *se aseamănă* cu aspectul formal (fonetic) al substantivelor feminine şi masculine (sau neutre) iniţial moştenite din latină, iar ulterior (şi) al celor deja existente în română: un substantiv de tipul *cătană* (< mg. *katonà*) s-a încadrat la feminine pentru că *se aseamănă formal (fonetic)* cu substantive feminine moştenite din latină sau existente în română ca *geană, sprînceană, buruiană, bălană, hoţomană, pomană* etc; un substantiv ca *papuc* (< tc. *papuc)* a fost încadrat la masculine pentru că *se aseamănă formal (fonetic)* cu substantivele masculine moştenite din latină sau existente în română cum ar fi *cuc, nuc, bulbuc, vălătuc, haiduc* etc; un substantiv ca *mamifer* (< fr. *mamifère*) a fost încadrat la neutre pentru că *se aseamănă formal (fonetic)* cu substantivele neutre moştenite din latină sau existente în română de tipul *cer, fier, ger, fulger, uger, talger* etc.

Reamintim ideea că în limba română se poate vorbi de concordanţa genului gramatical cu genul natural la substantivele *perechi*, atît la forma lor de masculin (comune: *student, profesor, păun, gîscan, bărbat, cocoş* etc; proprii: *Mihai, Corneliu, Vasile, Vasilescu, Damian* ş.a.), cît şi la aceea de feminin (comune: *studentă, profesoară, păuniţă, gîscă, femeie, găină* etc; proprii: *Mihaela, Cornelia, Vasilica, Vasileasca, Damianca* ş.a.). Despre concordanţa genului gramatical cu genul natural se poate vorbi şi la substantivele neutre care numesc entităţi neînsufleţite de tipul *stilou, telefon, motor* etc. Subliniem încă o dată – în legătură cu categoria gramaticală a genului la substantive – că *opoziţia de gen* îşi are justificarea numai la numele entităţilor însufleţite, care în general există perechi (un exemplar de sex bărbătesc şi altul de sex femeiesc – vezi exemplele de mai sus). La entităţile neînsufleţite, care sînt în afara sexului, nu se poate vorbi de *opoziţia de gen*, ceea ce înseamnă că – în acelaşi sens ca la verbele „intranzitive", la care, neexistînd aspecte opozabile pentru diateză, diateza este unică (vezi capitolul despre verb) – substantivele care numesc aceste entităţi *au gen unic*, fie că este vorba de feminin (*carte, peniţă, scrumieră* etc), fie că este vorba de masculin (*pantof, cercel, stup* etc), fie că este vorba de neutru (*cuier, avion, tren* etc). Tot cu *gen unic* trebuie considerate şi substantivele de tipul *nuc-nucă, prun-prună, gutui-gutuie* etc, la care doar *aparent* este aceeaşi situaţie ca la perechile însufleţite de tipul *student/studentă*. Aceasta pentru că substantivele de tipul *nuc-nucă, prun-prună, gutui-gutuie* etc numesc entităţi „neînsufleţite" şi aceasta face ca de la masculin (*nuc, prun, gutui* etc) la feminin (*nucă, prună, gutuie* etc) să se schimbe nu numai genul, ci entitatea numită de substantiv: *nuc, prun, gutui* etc reprezintă numele unor arbori, faţă de *nucă, prună, gutuie* etc, care numesc fructele arborilor respectivi. Au de asemenea *gen unic* şi acele substantive mai noi din limba română, care în faza adaptării cunosc două forme de gen, una feminină (*diademă, bască, metodă* etc) şi alta neutră (*diadem, basc, metod* etc). Acestea, numind entităţi neînsufleţite – care sînt în

afara sexului – ar trebui să aparţină logic genului neutru, formele de feminin explicîndu-se prin analogie (vezi mai sus). De fapt, o dată cu încheierea procesului de adaptare, substantivele de acest fel se fixează la unul din cele două genuri, fie la feminin, fie la neutru. În sfîrşit, au *gen unic* şi substantivele – numite cuvinte *epicene* – care numesc cu un singur termen, fie masculin, fie feminin, entităţile însufleţite de ambele sexe (*codobatură, privighetoare, elefant* ş.a.)[111].

Din cele spuse aici rezultă că, în principiu, în limba română din zilele noastre genul substantivelor nu se poate recunoaşte numai după *conţinut*, adică după genul natural al entităţilor numite de substantive, ci pentru identificarea genului substantivelor se face apel şi la *formă*, adică la mărcile pentru indicarea unui anumit conţinut, sau, cu alte cuvinte, pornim de la *conţinut*, dar avem în vedere în mod special *forma*. Mărcile genului – atît cele „clasice", cît şi acelea pe care le-am propus mai sus (vezi §20 - §22) – de la substantivele limbii române sînt *desinenţa, articolul, sufixul flexionar, flectivul mixt, flectivul complex, alternanţa fonetică* şi *contextul*, folosite frecvent asociate două sau mai multe, adică redundant. Unele dintre aceste mărci se întîlnesc doar în anumite aspecte ale limbii sau la anumite tipuri de substantive. Astfel, sufixul flexionar *-u* poate apărea ca marcă a genului (*secundară*, pentru că nu indică în mod sigur un anumit gen, întîlnindu-se şi la masculin, şi la neutru) numai cînd devine articol (vezi §20 - §22) prin nepronunţarea în vorbirea populară şi familiară a articolului hotărît *-l* (*bărbat***u** < *bărbatul*, *scaun***u** < *scaunul* etc) sau cînd la patronimele provenite din substantive comune ce arată ocupaţia nu se mai pronunţă articolul hotărît enclitic *-l* în nici o variantă actuală a limbii române (*Ciubotari***u** < *Ciubotarinl*, *Vieri***u** < *Vieriul* ş.a.). Marcă *secundară* este şi alternanţa fonetică din radical (vezi §7, §16 şi §20), care „dublează" alte mărci la unele substantive: la *nepot/nepoată, profesor/profesoară* ş.a. masculinul se deosebeşte de feminin nu numai prin opoziţia desinenţială *-ø/-ă*, ci şi prin alternanţa *-o-/-oa-* (vocala *-o-*/semivocala *o* şi *ø/a*). Trebuie considerat marcă *secundară* – pentru că nu trimite în mod categoric la feminin – şi flectivul mixt *-a* de la un număr redus de substantive comune (pentru cele proprii vezi §20 - §22) la care nu există distincţia articulat-nearticulat (tipul *iama, cola, nirvana* etc). Desinenţa

---

[111] Pentru problema *substantive epicene vs. substantive de „(sub)genul comun"*, de tipul *un/o* **gură-cască, buftea** ş.a., vezi Mioara Avram, articolul citat în nota 96. Precizăm cu această ocazie că la substantivele din „(sub)genul comun" genul gramatical se identifică – în afara *articolului nehotărît* **un/o** pe care deja l-am notat – şi prin *context*, concretizat în determinări atributiv-adjectivale (**acest/această** *buftea/încurcă-lume, Ionescu* ş.a.), în antecedentul apoziţiilor exprimate prin astfel de substantive (el/ea, *buftea/încurcă-lume, Ionescu* ş.a.), în numele subiect la care numele predicativ este un astfel de substantiv (el/ea este *buftea/încurcă-lume, Ionescu* ş.a.), în formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui personal de persoana a III-a care dublează complementul direct exprimat prin substantivele în atenţie (l-am văzut/am văzut-o *pe buftea/încurcă lume, Ionescu* ş.a.).

singură poate indica genul la extrem de puține substantive comune (pentru substantivele proprii vezi *supra*): din cele 68 de desinențe posibile la singular și plural (vezi §17), *doar una singură este* **specializată**, adică marchează un singur gen, și anume, desinența *-le*, care apare la genitiv-dativul singular și la toate cazurile de la plural la aproximativ o sută de substantive de tipul *ste*le, *măse*le, *basma*le etc. Dacă cifra substantivelor comune uzuale din limba română actuală este de cca 35000 (vezi §13), atunci putem considera drept excepție faptul că la cca 100 dintre acestea genul este marcat *precis* prin desinența specializată *-le* considerată izolat.

O mai mare precizie în recunoașterea genului se obține prin apelul la desinențele nespecializate de nominativ-acuzativ *considerate, însă, în perechi pentru singular și plural:* șase perechi de desinențe se întîlnesc numai la feminin (*-ă/-e: casă/case; ă-/-uri: blană/blăn*uri; *-e/-uri; vreme/vrem*uri; *-e/-ø: ureche/urechi-ø; -ø/-le: stea-ø/ste*le; *-i/-i: vineri/vineri*); cinci perechi de desinențe se găsesc numai la neutre (*-u/-e: registru/registre, ghișeu/ghișee; -u/-uri: lucru/lucruri, tablou/tablouri; -ø/-uri: unghi-ø/unghi*uri; *-ø/-e: bici-ø/bice; -ø/-ă: ou-ø/ouă*). Dezavantajul folosirii perechilor de desinențe la recunoașterea genului este, pe de o parte, de natură subiectivă, constînd în dificultatea memorării acestor perechi de desinențe. Această dificultate este sporită și prin aceea că elementele perechilor de desinențe specializate pentru un gen apar și în perechi de desinențe nespecializate (de exemplu, *-ă* apare nu numai în perechea specializată pentru feminin *-ă/-e* din *casă/case*, ci și în perechea nespecializată *-ă/-i* din *școală/școli*, *popă/popi* etc). Pe de altă parte, folosirea desinențelor pentru recunoașterea genului prezintă și dezavantajul de natură obiectivă de a nu permite recunoașterea genului la *toate* substantivele limbii române. Este vorba de faptul că, pe lîngă cele 11 perechi de desinențe de singular-plural de la nominativ-acuzativ specializate la care ne-am referit imediat mai sus, există alte 20 de perechi de desinențe nespecializate, care nu permit identificarea unui anumit gen. Astfel, *-ă/-i* apare și la feminin (*școală/școli*), și la masculin (*popă/popi*); *-ă/-ø* apare și la feminin (*poruncă/porunci-ø*), și la masculin (*vlădică/vlădici-ø*); *-e/-i* apare și la feminin (*lume/lumi, baie/băi*), și la masculin (*perete/pereți*); *-e/-e* apare și la feminin (*muncitoare/muncitoare*), și la neutru (*nume/nume*); *-ø/-ø* apare și la feminin (*lady-ø/lady-ø*), și la masculin (*pui-ø/pui-ø*); *-u/-i* apare și la masculin (*codru/codri, fiu/fii*), și la neutru (*studiu/studii*); în sfîrșit, *-ø/-i* apare și la masculin (*lup-ø/lupi, copil-ø/copii*), și la neutru (*seminar-ø/seminarii*). Toate aceste fapte conduc la ideea că și desinențele – fie singure, fie în perechi – reprezintă mărci *secundare* pentru genurile substantivelor.

Articolul (hotărît, nehotărît, posesiv-genitival, adjectival) **singur** nu poate indica niciodată în mod cert genul substantivelor, adică este marcă tot *secundară*. Aceasta pentru că, în primul rînd, toate articolele românești au forme numai pentru două genuri, masculin și feminin, în timp ce substantivele pot fi de trei genuri, masculin, feminin și neutru, ceea ce înseamnă că folosind articolul singur nu putem recunoaște

niciodată genul neutru. În al doilea rînd, analizînd fiecare fel de articol în parte, constatăm că nici unul dintre acestea nu permite recunoașterea genurilor pentru că: articolul hotărît cu forma de feminin singular nominativ-acuzativ *-a* (*cas*a) apare și la masculin singular nominativ-acuzativ (*tat*a); articolul hotărît de la masculin singular nominativ-acuzativ *-l* (*lupu*l) apare și la neutru singular nominativ-acuzativ (*seminaru*l); articolul nehotărît *un* se folosește și la masculin (**un** *codru*), și la neutru (**un** *studiu*); articolul nehotărît *niște* se folosește și la masculin (**niște** *pui*), și la feminin (**niște** *porumci*), și la neutru (**niște** *lucruri*); articolul posesiv-genitival *al* se acordă cu un substantiv masculin (*un* SAVANT **al** *lumii*), dar și cu un substantiv neutru (*un* RECORD **al** *lumii*); articolul posesiv-genitival *ale* se acordă și cu un substantiv feminin (*aceste* FRUMUSEȚI **ale** *țării*), și cu un substantiv neutru (*aceste* RÎURI **ale** *țării*); forma de masculin singular *cel* a articolului adjectival însoțește atît un substantiv masculin (**omul** CEL *bun*), cît și un substantiv neutru (**scaunul** CEL *bun*); forma de feminin plural *cele* a articolului adjectival însoțește atît un substantiv feminin (**femeile** CELE *frumoase*), cît și un substantiv neutru (**scaunele** CELE *frumoase*) ș.a.m.d.

Prin raportarea la sufixul flexionar, alternanța fonetică, flectivul mixt, desinență și articol, care – pentru motivele arătate imediat mai sus – pot fi considerate mărci secundare ale genului, *flectivul complex* poate reprezenta o marcă *principală*, dar numai a masculinului și femininului și numai la un număr redus de substantive perechi de tipul *păun*iță (în raport cu *păun-ø*), *gisca*n (în raport cu *gisca*ă) ș.a. – vezi *supra*. Cît privește contextul, aceasta este marca *principală* a genului la toate substantivele românești actuale. Aceasta pentru că importanța categoriei gramaticale a genului la substantive se vede în *îmbinările de cuvinte*: determinările de tip adjectival (adjectivele propriu-zise și părțile de vorbire cu valoare de adjectiv) ale unui substantiv trebuie să se acorde – dacă sînt flexibile – cu substantivul determinat *și în gen*. Acest lucru face ca genul unui substantiv, care aproape că nu se poate recunoaște cu ajutorul desinenței, al sufixului flexionar, al articolului, al alternanței fonetice și al flectivului mixt, să rezulte cu ușurință – dacă nu are flectiv complex – din determinările de tip adjectival *pe care le are sau le poate primi* substantivul respectiv. Astfel, luînd ca exemplu substantivul *școală*, constatăm că genul acestuia – care nu se poate stabili nici cu ajutorul desinenței (*-ă* apare nu numai la feminine, ci și la masculinele de tipul *popă*; perechea de desinențe *-ă/-i* pentru nominativ-acuzativ singular și plural apare și ea atît la femininele de tipul *școal*ă/*școl*i, cît și la masculinele de tipul *popă/pop*i), nici cu ajutorul articolului (*-a* apare de asemenea și la femininele de tipul *școal*a, și la masculinele de tipul *pop*a; *-le* apare și la pluralul femininelor de tipul *școli*le, și la pluralul neutrelor de tipul *nume*le etc) – se recunoaște fără nici o dificultate prin adăugarea la substantiv a unui determinant *de tip* adjectival cu forme variabile după gen, cum ar fi *bun-ø/bună/buni/bune, acest/această/acești/aceste, un/o/doi/două* etc. Această determinare însoțește, la singular și plural, cu forma ei de feminin, substanti-

vele de tipul *școală* (**bună** *școală;* **această** *școală;* **o** *școală;* **bune** *școli;* **aceste** *școli;* **două** *școli*), cu forma sa de masculin substantivele de tipul *popă* (**bun** *popă;* **acest** *popă;* **un** *popă;* **buni** *popi;* **acești** *popi;* **doi** *popi*), formele respective combinîndu-se între ele la substantivele de tipul *nume* (**bun** *nume;* **acest** *nume;* **un** *nume;* **bune** *nume;* **aceste** *nume;* **două** *nume*). Cu alte cuvinte, pentru a stabili genul unui substantiv este suficient să însoțim substantivul respectiv cu un determinant de tip adjectival cu forme variabile după gen: dacă determinantul adjectival ia forme de feminin și la singular, și la plural, substantivul astfel determinat este de genul feminin (*școală*); dacă determinantul adjectival ia forme de masculin și la singular, și la plural, substantivul determinat este de genul masculin (*popă*); în sfîrșit, dacă determinantul adjectival ia forme de masculin la singular și de feminin la plural, substantivul determinat este de genul neutru (*nume*). Ținînd cont de faptul că și adjectivele numerale pentru unitate și pentru dualitate au forme diferite pentru masculin (*un/doi*) și feminin (*o/două*), precum și de faptul că, prin tradiție, genul gramatical al substantivelor românești se recunoaște după forma acestor adjective numerale pentru *unitate* și *dualitate*, sîntem de părere că acest procedeu de recunoaștere a genului gramatical al substantivelor – *care este și foarte operativ* – poate fi menținut în stadiul actual al morfologiei românești. Nu este utilizabil acest procedeu doar la substantivele lipsite sau de plural (*cosmos, fotbal, miere* etc), sau de singular (*mendre, zîmbre, zori* etc), la care de altfel nu există nici alte criterii *justificabile logic* de stabilire a genului (se spune, *prin tradiție,* că un substantiv ca *zori* este masculin, *zîmbre, mendre, miere* sînt feminine, *cosmos, fotbal* sînt neutre etc).

§25. *Categoria gramaticală a numărului la substantiv.* În limba română din zilele noastre, categoria gramaticală a numărului cunoaște *la substantiv* două aspecte opozabile, *singularul* și *pluralul*, care se deosebesc între ele atît din punctul de vedere al *conținutului*, cît și din punctul de vedere al *formei*. Astfel, singularul arată că entitățile din lumea înconjurătoare apar izolate, cîte una (*țară, domn, oraș, gînd, frumusețe* etc), iar pluralul arată că entitățile lumii înconjurătoare apar în grup, mai multe la un loc (*țări, domni, orașe, gînduri, frumuseți* etc). Posibilitatea de a avea ambele numere, adică singularul și pluralul, o are majoritatea substantivelor. Există, însă, și substantive defective de număr care, datorită semantismului lor, se folosesc *în limba literară* fie numai cu forma de singular, fie numai cu forma de plural. Substantivele care au numai forma de singular (numite curent *singularia tantum*) sînt de obicei substantivele comune materiale (*lapte, aur, aer* etc), unele substantive comune care numesc entități nemateriale ce apar ca unice (*odihnă, încredere, idealism* etc); precum și unele substantive proprii – binențeles cu formă de singular – care prin definiție sînt considerate „unice" (*Iancu, Istrate, Cluj* ș.a.). Substantivele care au numai plural (numite *pluralia tantum*) sînt de cele mai multe ori substantivele comune care

numesc entitățile formate din mai multe „elemente" de același fel (*lapți, ochelari, tăiețe*i etc) și unele substantive proprii, de obicei toponime (*Pașcani, Afumați, Bușteni* ș.a.). Nici substantivele *singularia tantum*, nici cele *pluralia tantum* nu sînt imuabile, ci în diverse aspecte ale limbii (în special în vorbirea populară și familiară) acestea se regularizează, cu timpul caracterul lor regulat impunîndu-se și în limba literară. De exemplu, un *singulare tantum* ca *lapte* apare uneori și cu forma de plural *lăpturi*, un *plurale tantum* ca *tăiețe*i permite și forma de singular *tăieței*, fără a mai vorbi de faptul că un substantiv ca *beton* se folosește curent de către specialiști și cu pluralul *betoane*, că un substantiv ca *pantaloni* are astăzi pentru toți vorbitorii de limbă română și forma de singular *pantalon* ș.a.m.d. Uneori se întîmplă să apară diferențe semantice între forma defectivă de singular sau de plural și forma de plural sau, respectiv, de singular care regularizează substantivul respectiv. De exemplu, față de substantivul *singulare tantum* **aer**, cu sensul de „atmosferă", substantivul nedefectiv de număr *aer/aere* (pluralul *aere* apare numai în îmbinarea stabilă *a-și da* **aere**) are sensul de „înfățișare, aspect". În cazuri rare întîlnim și procesul invers, de pierdere – în timp – fie a formei de singular, fie a formei de plural, această situație întîlnindu-se atunci cînd singularul sau pluralul capătă – indiferent de cauză – sens arhaic. De exemplu, în limba română veche substantivul *întuneric* cunoștea, sub influența slavă, și forma de plural *întunerice*, cu sensul de „zece mii" sau „cifră foarte mare" („veni-va Domnul întru... *întunearece* de îngeri", CPB, p. 386/12-13). Cînd s-a generalizat sistemul actual de numărare, *întuneric* cu sensul de „zece mii" sau „cifră foarte mare" a devenit arhaic și cu timpul a fost uitat de vorbitorii fără pregătire specială în domeniul limbii vechi, astfel încît în limba literară actuală *întuneric* este un substantiv *singulare tantum*.

Din punct de vedere formal, se poate aprecia că, în principiu, mărcile categoriei gramaticale a numărului sînt aceleași ca la gen, cu sublinierea și aici a faptului că unele mărci se utilizează sporadic, iar altele au o frecvență foarte mare. În acest sens, notăm în treacăt sufixul flexionar *-u-* care, atunci cînd singur intră în opoziție cu marca de plural, apare exclusiv la singular, dar numai „prin accident", în vorbirea populară și familiară, unde devine articol prin nepronunțarea lui *-l*: *scaunu* (< *scaunul*)/*scaunele*, *aburu* (< *aburul*)/*aburii*, *dulapu* (< *dulapul*)/*dulapurile* etc. De asemenea sporadic, dublînd desinența și/sau articolul, alternanța fonetică poate contribui – prin unele realizări ale ei – la diferențierea singularului de plural: *nepot/nepoți*, *pas/pași* etc. Prin alte realizări, însă, alternanța fonetică se găsește și în opoziția singular/plural (*copac/copaci*, *vlădică/vlădici* ș.a.), dar și – la alte substantive – numai la singular, în cadrul opoziției cazuale: *(o) porumbă/(unei) porumbi/(niște) porumbi*, *(o) noapte/(unei) nopți/(niște) nopți* etc. Flectivul mixt *-a* ar putea fi considerat marcă a numărului numai la un substantiv ca *leva*, la care pluralul *leve* este

admis și în limba literară (cf. DOOM, s.v.)[112]. Cît privește desinența *singură*, aceasta indică în mod cert numărul numai dacă este „specializată" în acest sens, cum se întîmplă cu *-u*, care apare (la toate cazurile) exclusiv la singular (*codr*u/*registr*u/ *studi*u/*tablo*u etc), cu *-uri*, care apare (de asemenea la toate cazurile) la plural (*lucr*uri, *unghi*uri, *blăn*uri, *vrem*uri etc) și cu *-o*, care apare numai la vocativul singular (*fato*, *popo*, ș.a.). Celelalte 65 de realizări ale desinențelor (vezi §17) luate *singure* sînt mărci secundare pentru număr, întrucît se întîlnesc – indiferent de frecvență – atît la singular, cît și la plural. Compară, pentru *-ă*, *cas*ă, *pop*ă, *vlădic*ă ș.a. cu *ouă*, pentru *-e*, *lume*, *perete* etc cu *case*, *scaune* etc, pentru *-ø*, *stea-ø*, *lup-ø* ș.a. cu *urechi-ø*, *vlădici-ø* ș.a. La polul opus în această privință se plasează *perechile* de desinențe, care nu pot indica numărul – întrucît se află și la singular, și la plural – doar dacă sînt reprezentate prin *-e/-e* (*muncitoare/muncitoare*, *nume/nume* ș.a.), *-i/-i* *(marți/marți)*, *-ø/-ø* *[lady-ø/lady-ø*, *pui-ø/pui-ø*, *(unei) porunci-ø/(niște) porunci-ø]* și *-le/-le* [*(unei) ste*le/*(niște) ste*le]. Toate celelalte perechi de desinențe diferențiază în mod cert singularul de plural: *-ă/-e (casă/case)*, *-ă/-i (școală/școli*, *popă/popi)*, *-e/-i* (*lume/lumi*, *baie/băi*, *cale/căi*, *perete/pereți*) ș.a.m.d. – vezi §17. În ceea ce privește articolul, găsim că și acesta poate avea forme omonine: *-le* apare atît la singularul (nominativ-acuzativ) al unor substantive ca *perete*le, *nume*le etc, cît și la pluralul (nominativ-acuzativ) al unor substantive ca *stele*le, *vulpi*le ș.a.; *-i* apare și la singularul (genitiv-dativ) al substantivelor de tipul *școli*i, *popi*i ș.a., cît și la pluralul (nominativ-acuzativ) al substantivelor de tipul *lupi*i, *popi*i ș.a. În afară de aceasta, observăm că articolele apar de multe ori ca mijloace redundante pe lîngă desinență, eventual și alternanța fonetică (*lucr*-U-l/*lucr*-URI-le, o *șc*OA*l-ă*/niște *șc*O*l-i* etc), iar în unele cazuri apare ceea ce s-ar putea numi „cumulul de articole" (al *lupu*LUI, *lupul* CEL *mare*, al *lupu*LUI *cel mare* etc). Situațiile de acest fel ne determină să apreciem că nici articolul nu este marcă principală a numărului la substantive. Menționăm, însă, că adesea numărul se poate recunoaște cu exactitate prin folosirea conjungată a mărcilor comentate mai sus: într-o structură ca **unei** *ste*LE, articolul nehotărît *unei*, alternanța

---

[112] Această afirmație este valabilă numai dacă ignorăm faptul că în varianta populară și familiară a limbii acest substantiv s-a regularizat (*levă/leva/leve* etc), ceea ce înseamnă că, de fapt, *-a* nu mai este flectiv mixt, ci a devenit articol hotărît ce se opune desinenței *-ă*. Adăugăm că de asemenea în vorbirea populară și familiară flectivul mixt *-a* poate intra în opoziție cu marca pluralului și la substantivul *col*a (=*recipient* conținînd băutura *cola*), la care pluralul este *cole*. Fapte de felul acestora ne dau dreptul să apreciem că într-un viitor mai apropiat sau mai depărtat *este posibil* ca unele substantive la care astăzi singularul este marcat prin flectivul mixt *-a* să se regularizeze, *-a* devenind articol hotărît enclitic ce se opune desinenței *-ă* (pentru substantivele proprii, vezi §21).

fonetică *e* din *stele* față de *ea* din *stea* și desinența *-le* indică singularul (genitiv-dativ), față de **niște** *st*ELE, unde articolul nehotărît *niște*; aceeași alternanță *-e/-ea* și desinența omonimă *-le* indică acum pluralul (nominativ-acuzativ) ș.a.m.d. Flectivul complex (în a cărui structură poate intra o desinență, un articol hotărît enclitic și uneori și sufixul flexionar *-u*) *singur* constituie marca principală a numărului – întrucît apare sau numai la singular, sau numai la plural – prin majoritatea realizărilor lui: *-an(ul)* de la *gîsc*an(ul), *-iță(a)* de la *păun*iță(a), *-că(a)* de la *român*că(a) ș.a. marchează fără îndoială singularul, *-ani(i)* de la *gîsc*ani(i), *-ițe(le)* de la *păun*ițe(le), *-ce(le)* de la *român*ce(le) ș.a. trimit obligatoriu la plural ș.a.m.d. În toate cazurile în care mărcile prezentate mai sus nu indică în mod precis numărul substantivelor, acest lucru se face cu ajutorul contextului, prin care înțelegem orice element exterior substantivului – în afara articolului – care, intrînd în legătură cu substantivul, permite identificarea numărului acestuia: dacă substantive de tipul *pui-ø*, cu desinența *-ø*, de tipul *școli*, cu desinența *-i* și alternanță fonetică, de tipul *popii*, cu desinența *-i-* și articolul hotărît enclitic *-i* și altele pot reprezenta – în afara contextului – atît singularul, cît și pluralul, în context numărul lor se precizează, ele aparținînd în mod sigur fie singularului (**acest** *pui* **este mic;** *acoperișul* **acestei** *școli* **este înalt; casa** *popii* **este** *departe*), fie pluralului (**acești** *pui* **sînt mici;** *acoperișurile* **acestor** *școli* **sînt înalte;** *popii* **aceștia vorbesc**) ș.a.m.d.

§26. *Categoria gramaticală a cazului la substantiv.* Spre deosebire de categoriile gramaticale de gen și număr, care nu impun o anumită funcție sintactică la substantivul căruia aparțin, ci doar condiționează forma diferitelor determinări pe care le primește substantivul, categoria gramaticală a cazului – care presupune *anumite* raporturi sintactice (vezi și §6), a căror urmare este o funcție sintactică – nu poate fi imaginată în limba română decît prin luarea în considerație a funcției sintactice a substantivului. Spunînd aceasta, avem în vedere că, în raport cu flexiunea cazuală a substantivului latinesc, care se continuă în limba română, flexiunea cazuală a substantivului românesc s-a simplificat foarte mult. Ne referim în primul rînd la faptul că *desinențele* (mijlocul formal care, din punctul de vedere al istoriei limbii române, ar trebui să permită diferențierea cazurilor[113]) pot fi identice la toate cazurile în cadrul singularului și în cadrul pluralului la majoritatea substantivelor românești, așa cum se vede în tabelul de mai jos.

[113] Aceasta pentru că în latină cazurile aveau, *în general*, desinențe specifice: *casa* pentru *nominativ*, *casae* pentru genitiv-dativ, *casam* pentru acuzativ etc.

Feminin		Masculin		Neutru	
Singular (toate cazurile)[114]	Plural (toate cazurile)	Singular (toate cazurile)	Plural (toate cazurile)	Singular (toate cazurile)	Plural (toate cazurile)
marț-i	marț-i	pop-ă	pop-i	lucr-u	lucr-uri
muncitoar-e	muncitoar-e	vlădic-ă	vlădici-ø	tablo-u	tablo-uri
lady-ø	lady-ø	codr-u	codr-i	registr-u	registr-e
	cas-e	fi-u	fi-i	ghișe-u	ghișe-e
	școl-i	lup-ø	lup-i	studi-u	studi-i
	porunci-ø	copil-ø	copi-i	unghi-ø	unghi-uri
	bă-i	pui-ø	pui-ø	bici-ø	bic-e
	blăn-uri	peret-e	pereț-i	seminar-ø	seminari-i
	ste-le	puric-e	purici-ø	ou-ø	ou-ă
	lum-i			prenum-e	prenum-e
	urechi-ø				
	vrem-uri				

La toate aceste 53 de tipuri de substantive la singular și plural, deci, identificarea cazurilor cu ajutorul desinenței este exclusă. O situație deosebită în această privință au doar unele substantive feminine, dar numai la singular, la care (în afara vocativului, pentru care vezi trimiterile din nota 114) pot apărea două forme cazuale – una pentru nominativ-acuzativ, eventual și vocativ, și alta pentru genitiv-dativ:

Feminin singular	
Nominativ-acuzativ (eventual și vocativ)	Genitiv-dativ
cas-ă	cas-e
școal-ă	școl-i
porunc-ă	porunci-ø
lum-e	lum-i
bai-e	bă-i
urech-e	urechi-ø
stea-ø	ste-le

[114] Vocativul are o situație specială, pentru că principial poate apărea numai la substantivele ce numesc entități însuflețite umane (sau diferite realități personificate), iar uneori poate avea și desinență proprie (vezi mai departe, precum și §21-§22, unde ne ocupăm de substantivele proprii).

Nici la aceste şapte tipuri de substantive, însă, nu se poate recunoaşte *cazul* cu ajutorul desinenţei, întrucît desinenţa indică de fapt *forma cazuală* pentru două sau chiar trei cazuri (o formă pentru nominativ-acuzativ, eventual şi vocativ, şi o altă formă pentru genitiv-dativ) şi *nu un anumit caz*. O singură excepţie există în limba română, aceasta fiind constituită de desinenţa *-o* care apare – sporadic, însă – exclusiv la vocativul singular al unor substantive feminine şi chiar masculine comune (*fato*, *badeo* ş.a. – pentru substantivele proprii, vezi §21 şi §22).

Considerînd desinenţa – pentru motivele arătate aici – drept o marcă secundară pentru caz, acelaşi lucru îl putem spune şi despre alternanţa fonetică. Alternanţele fonetice care contribuie la identificarea cazurilor (în legătură cu cele pentru gen şi număr vezi § 24 şi § 25) apar doar la unele substantive feminine ce au la singular două forme cazuale. Este vorba de nominativ-acuzativul (eventual şi vocativul) unor substantive de tipul *şcoală, porumcă, stea* etc care îşi formează genitiv-dativul singular şi cu ajutorul unei alternanţe fonetice : *şcoli, porumci, stele* etc. Numărul mic de substantive la care se întîlneşte, precum şi faptul că chiar şi la acestea alternanţa fonetică este doar un mijloc redundant pe lîngă desinenţă pentru recunoaşterea formei cazuale şi nu a cazului justifică aprecierea de mai sus, potrivit căreia alternanţa fonetică are o importanţă secundară în indicarea cazului.

Alt mijloc – de asemenea secundar, – de marcare a cazului la substantive îl constituie articolul, care prezintă multe similitudini cu unele desinenţe. Ne referim la faptul că în principiu (pentru amănunte, vezi capitolul al patrulea) articolele româneşti au două forme cazuale – la singular, una pentru nominativ-acuzativ (eventual şi vocativ) şi alta pentru genitiv-dativ, iar la plural, una pentru nominativ-acuzativ şi alta pentru genitiv-dativ (eventual şi vocativ) –, ceea ce înseamnă că articolele nu pot marca un *anumit* caz, ci doar o *formă cazuală*: *lui* din **lui** *tata* sau *tatăl***ui** trimite la genitiv-dativ singular; *-lor* din *băieţi***lor** trimite la genitiv, dativ sau vocativ plural; *un* din **un** *om* trimite la nominativ-acuzativ singular, la aceleaşi cazuri trimiţînd şi *cel* din *(omul)* **cel** *bun* ş.a.m.d. Excepţie fac doar articolele de tipul *al, a* etc, care *la substantive* (pentru pronumele şi adjectivele pronominale vezi capitolul respectiv) indică întotdeauna genitivul: **al/a** etc *omului*, **al/a** etc *femeii* ş.a.m.d.

La fel cu desinenţa şi articolul se comportă şi sufixul flexionar *-u* cînd, prin accident (nepronunţarea lui *-l*), devine articol, flectivul mixt *-a* şi flectivul complex (al cărui ultim element component este desinenţa sau articolul hotărît enclitic): toate acestea – indicînd numai la *anumite* substantive *forma cazuală* şi nu cazul – reprezintă de asemenea mărci secundare pentru categoria gramaticală a cazului: *-u* din *om***u** (< *omu***l**) poate trimite la nominativ, acuzativ sau vocativ; *-a* din *nirvan***a** etc poate indica nominativ-acuzativul; *-ăi* din *bunic***ăi**, *-an(ului)* din *gîsc***an(ului)**, *-iţe(i)* din *păun***iţe(i)** ş.a. pot arăta genitivul sau dativul ş.a.m.d.

Mărcile cazului prezentate pînă aici se întîlnesc şi la gen şi număr, putînd aprecia că indică simultan – în sensul în care am arătat – toate categoriile gramaticale

ale substantivului. După părerea noastră (vezi și §6, §9), însă, categoria gramaticală a cazului la substantiv are și mărci proprii, de asemenea *secundare*, și anume, *prepoziția* și *accentul în context obligatoriu*.

Prepoziția este o parte de vorbire-flectiv ce se utilizează *de obicei* ca anexă a substantivului, la care – alături de desinență, alternanță fonetică, articol etc – se constituie într-o marcă secundară a cazului (faptul că prepoziția este marcă și a raportului de subordonare în limitele propoziției – vezi *infra*, raporturile sintactice – nu prezintă interes în discuția de față). La substantiv, prepozițiile sînt specializate principial pentru un anumit caz. Astfel, prepozițiile de tipul *a, cu, către, de, la* etc cer de obicei cazul acuzativ (pentru ipoteza că, într-un anumit sens, *de* trimite la genitiv, iar *la* și chiar *către* la dativ, vezi capitolul despre prepoziție, *passim*), prepozițiile de tipul *asupra, contra, în fața* etc cazul genitiv, iar prepozițiile de tipul *grație, datorită, mulțumită* etc cazul dativ. Ceea ce ne determină, totuși, să încadrăm prepozițiile la mărcile secundare ale cazului este mai ales faptul că nu toate cazurile se construiesc cu prepoziții și, ca urmare, nu toate cazurile se pot recunoaște cu ajutorul prepozițiilor (în această situație se află nominativul și vocativul, care refuză prepozițiile). În afară de aceasta, chiar și la cazurile la care apar prepoziții, acestea (prepozițiile) nu sînt obligatorii: reprezintă acuzative, genitive și dative nu numai substantivele precedate de prepoziții, ca în contextele *merge* **pe stradă**, *vorbește* **contra științei**, *reușește* **datorită prietenului** etc, ci și substantivele fără prepoziții, ca în exemplele *vede* **strada**, *apreciază cuceririle* **științei**, *îi spune* **prietenului** etc. Adăugăm, în sfîrșit, că uneori unele dintre prepozițiile în principiu specializate pentru un anumit caz ajung să se folosească – de obicei prin accident – și la un alt caz: în *el vine cu mașina lui, iar ea* **cu a prietenului**, prepoziția *cu* nu precede acuzativul, ci genitivul substantivului însoțit de articolul posesiv-genitival (pentru ipoteza că *a* poate fi considerat aici pronume semiindependent, vezi capitolul despre articol); în **contra** *marfă*, prepoziția *contra* se construiește cu acuzativul în loc de genitiv etc.

Accentul în context obligatoriu este o marcă suprasegmentală de asemenea secundară, întrucît cu ajutorul ei se identifică numai vocativul, în mod special atunci cînd acesta are structură morfologică identică cu alte cazuri. În limba română, o formă substantivală oarecare poate apărea și fără accent în context (*băiatul aleargă, băiatului îi place să alerge* etc), dar și accentuată în context, atunci cînd vorbitorul dorește să atragă atenția asupra ei (**băiatul** *aleargă, nu fata;* **băiatului** *îi place să alerge, nu fetei* – vezi „predicatul psihologic"). La astfel de forme substantivale, care pot apărea atît accentuate în context, cît și neaccentuate în context, accentul în context nu constituie un mijloc de recunoaștere a cazului (în exemplele de mai sus, substantivele subliniate sînt în nominativ sau dativ indiferent de faptul că sînt sau nu accentuate în context). În limba română există, însă, și forme substantivale ca *fato, băiete, domnule* etc care sînt întotdeauna accentuate în context: *ai uitat să cînți,* **fato***; nu ai mai venit,* **băiete** etc. Dacă *în acest fel de contexte* înlocuim forma

substantivală de tipul *fato* cu o altă formă „corespunzătoare" a aceluiaşi substantiv *(ai uitat să cînţi,* **fată**) sau a altui substantiv *(nu ai mai venit,* **om** FĂRĂ CUVÎNT), observăm că şi aceste forme substantivale primesc în mod obligatoriu accentul în context. Cînd accentul în context apare în mod obligatoriu pe o formă substantivală (şi acest lucru se întîmplă întotdeauna la vocativ), atunci accentul în context reprezintă o marcă a cazului, în speţă a vocativului, şi cînd acesta are formă proprie, şi – mai ales – cînd este identic structural cu alte cazuri.

La fel cu genul şi numărul, şi cazul se poate recunoaşte prin *context*, care aici este înţeles ca acela care «conduce» la *funcţia sintactică*. Aceasta înseamnă că la categoria gramaticală a cazului avem de-a face cu un fel de intervertire a rolurilor: principial, o *anumită* **formă** *flexionară* trimite la o *anumită* **funcţie** *sintactică* (de exemplu, o formă verbală care are categoria gramaticală a persoanei, cum ar fi *lucrez*, conduce la funcţia sintactică de predicat, indiferent de felul în care se realizează subiectul, în timp ce o formă verbală nepersonală ca *lucrat* refuză, în limba modernă – potrivit opiniei curente –, această funcţie sintactică). La substantiv, însă, datorită simplificărilor de flexiune cazuală petrecute de la latină pînă la română – simplificări care au făcut ca majoritatea substantivelor româneşti să aibă o singură formă cazuală (vezi mai sus) –, nu se mai poate vorbi de forme cazuale specializate pe funcţii sintactice, ci, din contra, *funcţiile sintactice au ajuns să permită identificarea cazurilor*. La aceasta adăugăm că relaţia dintre funcţiile sintactice şi cazuri este alta decît aceea pe care o mai găsim, datorită tradiţiei, în diferite lucrări de gramatică. Ne referim, pe de o parte, la faptul că substantivul aflat într-un anumit caz nu are *o singură* funcţie sintactică, ci mai multe: substantivul în acuzativ poate fi complement direct *(citeşte* **cartea**), complement de agent (*cărţile sînt scrise* **de oameni**), atribut (*a scris o carte* **de poveşti**), circumstanţial (**pe lîngă carte**, *are şi un caiet)*, nume predicativ (*cartea este* **de poveşti**) etc. Pe de altă parte, avem în vedere că o singură funcţie sintactică poate fi exprimată prin substantive aflate în cazuri diferite: funcţia sintactică de nume predicativ poate fi îndeplinită de substantive aflate în nominativ (*aceasta este* **o carte**), în genitiv (*această carte este* **a copilului**), în dativ (*caietul este* **asemenea cărţii**) şi în acuzativ (*cartea este* **de hîrtie**) ş.a.m.d.

Generalizînd în această privinţă, funcţiile sintactice ale cazurilor admise în literatura de specialitate actuală sînt cele pe care le notăm mai jos.

Nominativul (în legătură cu care vezi şi acuzativul) poate funcţiona ca:

a) subiect (funcţie specifică acestui caz):

„*Vulturii* porniţi la ceruri pîn-la nouri nu ajung"

(M. Eminescu, *op.cit.*, p. 112)

b) nume predicativ:

„Umbra arborelui falnic peste toate e *stăpînă*"

(M. Eminescu, *op.cit.*, p. 111)

c) apoziţie:

„Şi Narcis, văzîndu-şi faţa în oglinda sa, *isvorul*,
Singur fuse îndrăgitul, singur el îndrăgitorul."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 63)

Genitivul, marcat sau nu de prepoziţie, poate funcţiona ca:

a) atribut (funcţie specifică acestui caz):

„Lacul *codrilor* albastru
Nuferi galbeni îl încarcă;"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 59)

„În tot anul, o revoluţiune *contra aristocraţiei*"
[M. Eminescu, *Proză Literară*, Bucureşti, 1964 (=*PL*), p. 81]

b) complement sau circumstanţial, numai atunci cînd este marcat de prepoziţie:

El citeşte scrisoarea unui prieten, iar ea *pe a părinţilor*.

„*Deasupra casei* tale ies
Şi azi aceleaşi stele"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 146)

c) atribut circumstanţial/completiv, indiferent de faptul că este sau nu marcat de prepoziţie:

Îl ştiam *contra aranjamentelor*.

„Îl ştiam cu *al dracului*, dar nici chiar aşa."
(După Viorel Hodiş, LR, XVIII, 1969, nr. 2, p. 140)

d) subiect, numai dacă nu este precedat de articolul posesiv-genitival:

„Vin oaspeţi şi cînele latră;
Le ies înainte grăbiţi
Ai casei pe pragul de piatră"
(G. Coşbuc, după *Gram. Acad.*, II, p. 90)

e) nume predicativ, fie că este, fie că nu este marcat de prepoziţie:

„Istoria umană în veci se desfăşoară,
Povestea-i *a ciocanului* ce cade pe ilău"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 51)

El este *contra luptei*, adică pentru împăcare.

f) apoziţie, indiferent de faptul că este sau nu marcat de prepoziţie:

Această ţară este o noastră, adică *a românilor*.

El se ridică împotriva bunelor relaţii între oameni, adică *împotriva prieteniei*.

Dativul poate îndeplini de asemenea funcţii sintactice diferite:

a) complement indirect (funcţie sintactică specifică acestui caz), numai fără prepoziţie:

„Lună, tu, stăpîna mării, pe a lumii baltă luneci
Şi *gîndirilor* dînd viaţă, suferinţele întunecí";
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 103)

b) circumstanţial, principal numai dacă este marcat de prepoziţie:

„Înainte! strigă Făt-Frumos calului, care zbura *asemenea unui demon...* "
(M. Eminescu, *PL*, p. 18)

O atenţie specială necesită circumstanţialul de loc, pe care îl întîlnim – rarisim – în contexte mai puţin obişnuite, de tipul:

„Stelele-n cer
Deasupra mărilor
Ard *depărtărilor*
Pînă ce pier."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 501)

În unele lucrări de specialitate (vezi funcţia de complement indirect) se apreciază că dativul substantivului are funcţia de circumstanţial de loc şi în contexte de felul celor de mai jos:

„Alei! murgul meu voinic,
Aşterne-te *drumului*
Ca şi iarba *cîmpului*
La suflarea vîntului!"
(V. Alecsandri, după *Gram. Acad.*, I, p. 77)

„Fug caii duşi de spaimă şi *vîntului* s-aştern,
Ca umbre străvezie ieşite din infern"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 78)

„Iar noi *locului* ne ţinem,
Cum am fost, aşa rămînem"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 99)

După părerea noastră, însă, în contextele de acest fel substantivul în dativ împreună cu verbul regent *(a se aşterne drumului, a se aşterne cîmpului, a se aşterne vîntului, a se ţine locului* etc) constituie *o perifrază verbală care îndeplineşte o singură funcţie sintactică, aceea de predicat.* Numai strict formal, la fel cu orice îmbinare stabilă, perifrazele verbale în discuţie sînt analizabile în verbul predicat-regent şi numele circumstanţial de loc-subordonat; această analiză – care astăzi interesează doar la geneza îmbinării stabile verbele

respective –, însă, duce la anularea comunicării *dorite de vorbitorul actual* de limbă română (vezi §11).

c) atribut, numai dacă nu este marcat de prepoziţie, în două tipuri de structuri (pentru detalii şi bibliografie, vezi funcţia de atribut):

– în primul tip de structură (cu circulaţie veche/populară şi familiară), dativul determină substantive nearticulate care trimit la funcţii sociale sau grade de rudenie: *domn* **ţării Moldovei**, *nepot* **soră-mii** ş.a.;

– în al doilea tip de structură – cu circulaţie în limba literară modernă –, dativul determină substantive articulate hotărît enclitic provenite din verbe la infinitiv (aşa-zisul infinitiv lung), dar care sînt separate printr-o altă determinare: *oferirea* DE FLORI **prietenilor**, *donarea* DE SÎNGE **suferinzilor** etc;

d) apoziţie, indiferent de faptul că este sau nu marcat de prepoziţie:

I-am spus lui, adică *prietenului* meu, că îl aştept.

A ajuns la timp graţie mijloacelor moderne de deplasare, adică *graţie maşinii.*

e) nume predicativ, numai dacă este marcat de prepoziţie:

Copiii sînt *asemenea părinţilor.*

Acuzativul, marcat sau nu de prepoziţie, poate îndeplini toate funcţiile existente în română:

a) complement direct, cu sau fără prepoziţie (funcţie specifică acestui caz):

„Nu cere *semne* şi *minuni*
Care n-au *chip* şi *nume*"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 140)

„El n-a vrut ca să condamne *pe demon*, ci a trimis
Pre un înger să mă-mpace şi-mpăcarea-i... e amorul"
(M. Eminescu, *op .cit.*, p. 44)

b) alte feluri de complement (indirect: *copilul se bazează* **pe părinţi**; de agent: *statuia este făcută* **de sculptor**; intern: *ţăranul ară* **ogorul**) sau circumstanţial de diferite feluri:

„Atît de fragedă, te-asameni
Cu floarea albă de cireş"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 93)

„*La steaua* care-a răsărit
E-o cale-atît de lungă"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 173)

c) atribut, de obicei marcat de prepoziţie, iar uneori – rar şi în contexte mai mult sau mai puţin fireşti – fără prepoziţie:

„Flori *de tei* deasupra noastră
Or să cadă rînduri-rînduri."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 61)

Lucratul **ore** *în şir* te oboseşte.

d) atribut circumstanţial/completiv, indiferent de faptul că este sau nu marcat de prepoziţie:

Prietenul ei a fost numit *director*.
El vorbeşte aşa *în calitate de prieten*.

NOTĂ. În legătură cu această funcţie, menţionăm şi construcţiile – rezultate prin „scurtare" – de tipul **şef**, *dă dispoziţii altora*, **subaltern**, *execută dispoziţiile altora*. Dacă funcţia de atribut circumstanţial/completiv a cuvintelor subliniate *şef* şi *subaltern* nu (mai) are nevoie să fie demonstrată, în legătură cu cazul substantivelor respective se pune problema dacă acestea se află în nominativ sau în acuzativ (incertitudine care a dus şi la ideea de *caz general*, *caz x* etc – vezi *supra*). În căutarea unei soluţii convenabile în această privinţă, sîntem de părere că este utilă reconstituirea textului scurtat (adică de căutat structura de adîncime), reconstituire care se poate face în două maniere (cu realizări diferite):

α) [fiind] **şef**, *dă dispoziţii altora*, [fiind] **subaltern**, *execută dispoziţiile altora*, adică prin subînţelegerea copulativului *fiind* (eventual a altuia), care impune substantivelor *şef* şi *subaltern* cazul nominativ; în consecinţă, la funcţiile nominativului substantivelor pe care le-am prezentat mai sus ar trebui adăugată şi aceea de atribut circumstanţial/completiv;

β) [în calitate de] **şef**, *dă dispoziţii altora*, [în calitate de] **subaltern**, *execută dispoziţiile altora*, adică prin subînţelgerea unei prepoziţii de tipul *în calitate de*, *drept*, *ca* etc, care cere cazul acuzativ.

Apreciind că în astfel de contexte *calitatea* indicată prin substantiv *justifică acţiunea* exprimată prin verb, sîntem de părere că *a doua reconstituire este mai conformă cu intenţia comunicativă a vorbitorului*. În consecinţă, opinăm că este convenabil să admitem că substantivele *şef* şi *subaltern* (precum şi oricare altele din structurile de acest fel) îndeplinesc funcţia de atribut circumstanţial/completiv aflîndu-se *în cazul acuzativ la care prepoziţia* **în calitate de, drept**, **ca** etc, *care* **există**, *nu se mai exprimă*, la fel ca la construcţiile de tipul *prietenul ei a fost numit* [în calitate de, drept, ca etc] *director* (vezi mai sus, punctul d).

e) subiect, numai dacă este marcat de prepoziţie:

S-au mai dus *din oameni*, dar au şi rămas destui.

f) nume predicativ, de asemenea numai cînd este marcat de prepoziţie:

„Tu îmi pari *ca o bacantă*, ce-a luat cu-nşelăciune

De pe-o frunte de fecioară mirtul verde de martir"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 26)

g) apoziție, fie că este, fie că nu este marcat de prepoziție. Exemple:
A luat tot, adică și *cărțile*, și *caietele*, și *creioanele*.
A venit la dînsul, adică *la prietenul* meu.

Vocativul este un caz cu statut aparte în privința funcției (pentru formă vezi *supra*), în sensul că de obicei substantivul aflat în acest caz nu face parte din propoziție (și ca urmare nu poate îndeplini nici o funcție în cadrul propoziției), ci este exterior acesteia, fiind *un substitut de propoziție/frază volitivă sau deziderativă* (vezi *infra*, substitutul de propoziție/frază). Acest substitut, reprezentînd o intervenție a vorbitorului în cadrul comunicării propriu-zise, aparține planului incidenței (vezi raportul de incidență):

„Orice gînd ai, *împărate*, și oricum vei fi sosit,
Cît sîntem încă pe pace, eu îți zic: Bine-ai venit!"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 113)

În cazuri mai rare, atunci cînd „traduce" un termen care altfel ar putea trimite la realități diferite, vocativul substantivului îndeplinește – de asemenea ca substitut aflat în planul incidenței – funcția sintactică de apoziție:

„O, *tu*, **umbră** PIERITOARE, cu adîncii, triștii ochi,
Dulci-s ochii umbrei tale – nu le fie de diochi!"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 64)

*
* *

Din prezentarea pe care am făcut-o, rezultă că, *izolată*, nici una din *mărcile cazului* nu permite identificarea *certă* a unui *anumit* caz al substantivului; acest lucru se poate realiza, însă, prin coroborarea desinențelor, a alternanțelor fonetice, a articolelor, a sufixului flexionar devenit articol, a flectivului mixt, a flectivului complex, a prepozițiilor și a accentului în context obligatoriu cu contextul înțeles ca funcție sintactică. În felul acesta, *nominativul substantivelor* se recunoaște prin aceea că: are desinențele, articolele (hotărît, nehotărît, adjectival), sufixul flexionar devenit articol, flectivul mixt, flectivele complexe și alternanțele fonetice comune cu acuzativul (uneori și cu vocativul și chiar genitiv-dativul); nu este niciodată precedat de prepoziție; nu primește decît întîmplător (adică la voia vorbitorului) accentul în context și poate îndeplini funcțiile sintactice de subiect, nume predicativ și apoziție, specifică fiind funcția sintactică de subiect.

Genitivul substantivului se caracterizează prin aceea că: are aceleași desinențe – și eventuale alternanțe fonetice – cu dativul la singularul femininelor de tipul *casă, școală*.

poruncă, păuniță, lume, ureche, stea, la toate celelalte substantive desinența și posibila alternanță fonetică fiind aceleași ca la nominativ-acuzativ (eventual și vocativ); poate primi flectivul complex și articolele hotărîte, nehotărîte și adjectivale cu forma lor de genitiv-dativ, iar articolele posesiv-genitivale cu forma de nominativ-acuzativ; poate fi precedat de prepoziții de tipul *asupra, contra, în fața* etc; nu primește decît „întîmplător" (la voia vorbitorului) accentul în context și poate îndeplini toate funcțiile sintactice ale substantivului (atribut, complement/circumstanțial, atribut circumstanțial/completiv, subiect, nume predicativ și apozițic), specifică fiind funcția sintactică de atribut.

Dativul substantivului se recunoaște prin aceea că: are aceleași desinențe, alternanțe fonetice, flective complexe și articole (hotărîte, nehotărîte, adjectivale) cu genitivul, refuzînd articolele posesiv-genitivale; poate fi precedat de prepoziții de tipul *grație, datorită, mulțumită, conform* etc; nu primește decît „întîmplător" (la voia vorbitorului) accentul în context și poate îndeplini funcțiile sintactice de complement/circumstanțial, atribut, nume predicativ și apoziție, specifică fiind funcția sintactică de complement indirect.

Acuzativul substantivelor are în comun cu nominativul: desinențele, alternanțele fonetice, articolele (hotărîte, nehotărîte, adjectivale), precum și sufixul flexionar devenit articol, flectivul mixt și flectivul complex; poate fi marcat de prepoziții de tipul *cu, de, fără de* etc; nu primește decît „întîmplător" (la voia vorbitorului) accentul în context și poate îndeplini toate funcțiile sintactice ale substantivului (complement/circumstanțial, atribut circumstanțial/completiv, subiect, nume predicativ și apozițic, specifică fiind funcția sintactică de complement direct).

În sfîrșit, *substantivele în vocativ* pot avea – dacă lăsăm la o parte formele **la modă** (vezi imediat mai jos) de tipul *tat*i, *mam*i, *scump*i etc, scrise adesea, fără motivație, *taty, mamy, scumpy* etc – aceleași desinențe (eventual și alternanțe fonetice și flective complexe, precum și sufixul flexionar devenit articol) cu nominativul, exceptînd femininele și unele masculine care pot primi desinența *-o* (o excepție este și desinența *-e*, care este comună cu desinența nominativului la substantive de tipul *frat*e, dar diferită de a nominativului la substantive de tipul *băiat-ø/băiet*e); primesc articolul (hotărît, nehotărît, adjectival) și sufixul flexionar devenit articol cu aceeași formă cu nominativul la singular (o excepție este articolul hotărît *-le*, care este la fel cu nominativul la substantive ca *frate*le, dar diferit de nominativ la substantive ca *omu*l-/*omu*le), iar la plural la fel cu genitiv-dativul; nu sînt niciodată precedate de prepoziție; primesc întotdeauna accentul în context obligatoriu și sînt lipsite de funcție sintactică în propoziție (de fapt, vocativele nici nu fac parte din propoziție), fiind, de regulă, substitute de propoziții/fraze incidente; uneori, cînd „traduc" un termen cu semnificație generală, vocativele sînt substitute-apoziții în planul incidenței.

NOTĂ. În legătură cu *identificarea* cazurilor de substantiv considerăm necesare încă două mențiuni.

Prima mențiune are în vedere *vocativul la modă în familie*, de felul *tati, mami, scumpi* ș.a. (scris uneori nemotivat *taty, mamy, scumpy* ș.a.), care în ultimii ani au cîștigat foarte mult teren *mai ales* în vorbirea copiilor, adolescenților și

tinerilor din mediul intelectual urban. Această formă de vocativ se explică prin masiva influență engleză din ultimul timp, unde în familie se utilizează *dad(dy)*, precum și *mam(my)* în engleza americană/*mum(my)* în engleza britanică ș.a. – Quirk, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, Jan Svartik, *A Grammar of Contemporary English*, London, 1972, p. 373. Dacă influența engleză asupra limbii române se va menține un timp mai îndelungat, este posibil ca desinența *-i* (scrisă uneori, repetăm, nemotivat, *-y*) de la vocativul unor substantive să fie acceptată în normă, la fel cum cu aproximativ cinci sute de ani în urmă româna a preluat din limbile slave meridionale desinența de vocativ *-o* la anumite substantive (vezi *supra*).

Cea de a doua mențiune vizează faptul că în literatura de specialitate apare uneori ideea că pentru identificarea cazurilor la substantiv se poate apela și la un alt procedeu decît mărcile categoriale ale cazului (pe care le-am prezentat mai sus), și anume, la raportarea flexiunii substantivului la flexiunea anumitor pronume: „formele cazuale omonime ale substantivului se disting, în anasamblul flexiunii cazuale românești, prin comparația flexiunii substantivului cu cea a pronumelui" (SMLRC, p. 93). După părerea noastră, însă, această modalitate de identificare a cazurilor nu rezolvă decît parțial (vezi și SMLRC, p. 94) și cu anumite condiționări problema în atenție, cum rezultă, de exemplu, din afirmația (din SMLRC, p. 93-94) că „pronumele [sic!] posesive se substituie formelor de genitiv (*cartea copilului = cartea sa*), pronumele personale în cazul dativ se substituie formelor de dativ (*dau o carte copilului = îi dau o carte*)". Această afirmație, însă, ar fi valabilă numai dacă am admite egalitatea *cartea copilului = cartea sa*; pentru orice vorbitor de limbă română, însă, sintagma *cartea copilului* este echivalentă nu numai cu *cartea sa*, ci și cu *cartea lui*, în limba literară acest lucru depinzînd – teoretic – de funcția sintactică a regentului *cartea*: dacă acest cuvînt este subiect, atunci *copilului = sa*, iar dacă are orice altă funcție în afară de subiect, atunci *copilului = lui*. Și afirmația privitoare la dezomonimizarea nominativului în raport cu acuzativul are dezavantaje de felul celor indicate imediat mai sus: pentru a admite că în *copilul vede cartea* „*copilul* este în cazul nominativ pentru că i se poate substitui forma de nominativ (subiect) a pronumelui personal (*el vede cartea*)" – SMLRC, p. 93 –, ar trebui să ignorăm că *el* poate apărea și în contexte de tipul *vorbind despre X, unii îi spun domnia sa, iar alții* el, în care nu se poate spune cu certitudine dacă *el* este în nominativ sau acuzativ, de unde și ideea că aici avem de a face cu ceea ce a fost numit *casus generalis*, „cazul x" etc (vezi *supra*) ș.a.m.d. Cu alte cuvinte, echivalența formei de genitiv-dativ a substantivului cu «pronumele» *sa* vs. *lui*, a formei de nominativ-acuzativ cu *el* etc nu reprezintă o regulă care să permită dezomonimizarea certă a formelor de genitiv-dativ și nominativ-acuzativ din flexiunea substantivală românească (mai convenabilă în acest sens este redundanța mărcilor cazuale, pe care am prezentat-o mai sus).

IV

CLASA ARTICOLELOR

§27. Privitor la clasa articolelor (de care ne-am preocupat în *Articolul trebuie exclus din rîndul părților de vorbire?*, SCL, XLIII, 1992, nr. 2, p. 159-171), în literatura de specialitate românească din ultimele decenii apare – pe lîngă soluția clasică, potrivit căreia articolele reprezintă *părți de vorbire* – și o altă soluție, ce constă în considerarea articolelor (global sau numai a unora dintre ele, eventual doar în anumite construcții) drept *flective (de același tip cu desinențele: care nu sînt părți de vorbire, ci segmente de cuvînt) ale categoriei gramaticale a determinării/nominalității*. În acest ultim sens – punctînd momentele semnificative ale discuțiilor[115] –, notăm că Paula Diaconescu[116], plecînd de la teza că „articolul exprimă *valori* nu noțiuni", apreciază că acesta (articolul) „nu este o parte de vorbire propriu-zisă, ci un instrument gramatical" (p. 168). Valorile indicate de articole sînt de *determinat-definit*, cînd substantivul este articulat definit, *determinat-indefinit*, cînd substantivul este articulat indefinit, și *nedeterminat*, cînd substantivul este nearticulat. Opozițiile ce se stabilesc la substantive în funcție de aceste valori sînt:

„a) subst. nearticulat *(cîine)*/subst. cu art. indefinit (un *cîine*),

b) subst. nearticulat *(cîine)*/subst. cu art. definit *(cîine*le)

---

[115] În legătură cu articolul românesc, vezi și Ion Coja, *Preliminarii la gramatica rațională a limbii române*, vol. I, *Gramatica articolului*, București, 1983, lucrare foarte întinsă în care cum spune autorul însuși – există și „ipoteze sau succinte teoretizări pentru care ne suspectăm de originalitate. S-ar putea ca nici una din ele să nu reziste la un examen critic serios al originalității. În acest caz cititorului îi va rămîne să se mîngîie cu iluzia că toate aceste lucruri, deja spuse, sînt aici, acum, pentru prima oară puse în legătură unele cu altele. Cît ne privește, sperăm să nu fi făcut nici o afirmație nouă, originală, ceea ce ar însemna pentru noi că toate afirmațiile noastre sînt adevărate!" (p. 7-8). Această autoapreciere vizează și ideea apariției unui nou articol hotărît în limba română, anume, *aia*, pentru a distinge între valoarea de nume definit *(fata aia* din *unde-i* **fata aia** *a noastră?)* și nume general *(fata)* – p. 209-211 –, ideea apariției unui nou articol nehotărît, probabil *vreo* din *n-ai văzut pe drum* **vreo femeie**? (p. 213-216) ș.a.

[116] *Un mod de descriere...*, p. 163-188 (192) – pentru indicație completă, vezi partea finală din §17.

c) subst. cu art. indefinit (**un** *cîine)*/subst. cu art. definit *(cîine***le**)" – p. 169.

Concluzia autoarei este că „determinarea formează... o categorie gramaticală constituită. Articolele ar fi elementele «suficient de specializate» pentru o funcție gramaticală..." (*ibidem*).

Constatînd că de la substantivul fără articol *floare* la cel cu articol **o** *floare*, *floare***a** se păstrează nealterat sensul lexical la fel ca de la nominativ-acuzativul singular *floare* la genitiv-dativul singular sau toate cazurile la plural *flori*, Valeria Guțu Romalo[117] apreciază că *floare – o floare – floarea* sînt forme ale unui singur cuvînt sau, altfel spus, „elemente aparținînd aceleiași paradigme" (p. 227). Autoarea este de părere că particularitățile existente „par a justifica considerarea articolelor (cel puțin a unora dintre elementele considerate, de obicei, ca atare) nu ca «parte de vorbire», ci ca «unealtă gramaticală» pur și simplu, deci morfem gramatical, morfem dependent de același tip cu desinențele care exprimă cazul și numărul, de exemplu, și anume *morfem al categoriei determinării*" *(ibidem)*. Lăsînd la o parte articolul posesiv-genitival și articolul adjectival, care în principiu nu sînt morfeme ale categoriei determinării, precum și unele situații în care nu reprezintă morfeme ale categoriei determinării nici articolul hotărît și cel nehotărît [în structura pronumelor de tipul *dînsu***l**, *altu***l** etc, a numeralelor ordinale (întrebuințate pronominal sau adjectival) de tipul *al doi***lea**, *a trei***a** etc, a prepozițiilor de tipul *împotriva*, *împrejuru***l** etc, a substantivelor de tipul **lui** *Ion (Catrinel* ș.a.), **un** *Eminescu*, **niște** *Harpagoni* ș.a.], Valeria Guțu Romalo apreciază – în același sens cu Paula Diaconescu – că „categoria gramaticală a determinării cuprinde... în limba română trei termeni: articolul hotărît, articolul nehotărît și ϕ, realizînd trei opoziții și anume:

1. (a) nedeterminat – (b) determinat nehotărît;
2. (a) nedeterminat – (c) determinat hotărît;
3. (b) determinat nehotărît – (c) determinat hotărît." (p. 229)

Argumente pentru a susține „inovația" terminologică[118] constînd în înlocuirea termenului de *articol* cu acela de *afix (morfem) al determinării* găsim și în SMLRC, p. 168, unde, pornindu-se de la utilizarea articolului cînd substantivul se repetă *(Am cumpărat* **pîine. Pîinea** *era proaspătă)* sau cînd substantivul este însoțit de adjectivul *tot (Tot* **orașul** *a luat parte la demonstrație)*, se conchide că „Faptul că poate fi cerut de un anumit element prezent în comunicare constituie... un argument în afirmarea caracterului gramatical al categoriei determinării în limba română și justifică

[117] *Articolul și categoria determinării în limba română*, ELS, București, 1967, p. 225-236; vezi și *Unele valori ale articolului în limba română actuală*, în «Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani», București, 1958, p. 365-369, unde, însă, articolul este considerat „parte de vorbire net distinctă de celelalte" (p. 365).

[118] Valeria Guțu Romalo, *Morfologie structurală a limbii române*, București, 1968, [=*Guțu-Romalo, Morf.*], p. 67.

considerarea articolului care reprezintă mijlocul de exprimare al acestei categorii, nu ca «parte de vorbire» ci ca morfem, și anume morfem dependent, de același tip cu desinențele care exprimă numărul, cazul etc".

Într-o altă lucrare (I. Coteanu și colectiv, *Limba română contemporană*, București, 1974, p. 135), situarea articolului în seria afixelor flexionare este susținută mai ales cu următoarele două argumente: „Articolele participînd la opozițiile de determinare sînt numai două: *-(u)l* și *un*. O parte de vorbire cu un număr așa de restrîns de membri e ceva cu totul excepțional. – Articolele cu valoare individualizatoare sînt strict limitate distribuțional: nu apar decît în prezența unui substantiv, în apropierea directă a acestuia, fuzionînd eventual cu finala substantivului (*o casă, casa, o floare, floarea*)."

În prelungirea ideilor deja prezentate se înscrie și *Iordan-Robu, LRC*, unde se spune că „vom înțelege prin categoria determinării numai *determinarea minimală*[119], marcată prin unități din clasa de morfeme *articol (hotărît și nehotărît)*, constituent al unității nominale din SN, cu care articolul formează *sintagmă legată*[120], *sintagmă primară*[121], *minimală*" (p. 344). În consecință, articolul – se spune la p. 355 – „nu-l includem în sistemul claselor gramaticale de cuvinte, ci îl considerăm ca o clasă de morfeme gramaticale", ceea ce explică de ce în lucrarea la care ne referim, excluzîndu-se articolul, se vorbește de numai nouă părți de vorbire.

Considerînd că – alături de număr și caz – *determinarea* este una din categoriile gramaticale ale substantivului, D. Irimia apreciază că „sensul de *determinare* poate avea origine *lexicală* (e cazul substantivelor proprii), *sintactică* (prin intermediul unei relații sintactice de determinare) sau *categorial-morfologică* (în interiorul paradigmei determinării)" – *Structura...*, p. 57. Categoria gramaticală a determinării – arată autorul, p. 52 sqq.; vezi și *Gramatica limbii române*, Iași, 1997 (=*Irimia, Gram.*), p. 54 sqq. – are în vedere trei termeni, și anume: nedeterminare sau determinare $\emptyset$, al cărei morfem specific este $\emptyset$, determinare minimă sau nedefinită, cu morfemul specific reprezentat prin articolul nehotărît, și determinare maximă sau definită, la care morfemul specific este articolul hotărît. „Opoziția internă este graduală: *student – un student – studentul*, dar se dezvoltă în mod frecvent mai ales bilateral în două variante:

nedeterminare – determinare: *student – un student/studentul*

determinare minimă – determinare maximă: *un student – studentul*" (*Irimia, Gram.*, p. 54)

---

[119] „Un nume articulat – *o casă, casa, caselor, al casei, al unei case, casele* – este un substantiv determinat minimal" (*Iordan-Robu, LRC*, p. 355).

[120] Din contextul *copilul sănătos merge cîntînd*, „numai unitățile *copil+ul* se află în relație de *determinare minimală*, deoarece numai unitatea lor în secvența *copilul* constituie *o sintagmă-cuvînt, o sintagmă legată*" (*idem*, p. 344).

[121] „Un nume determinat de articol este ceea ce se numește *sintagmă primară*" (*idem*, p. 355).

Ana Vrăjitoru (*Nominalitatea*, Iași, 1998 = *Vrăjitoru, Nomin.*; *Interferențe categoriale la substantivele românești*, Iași, 1999 = *Vrăjitoru, Interf.*) susține ideea că articolul românesc este marcă a categoriei gramaticale pe care cei ce au etalat-o au numit-o *determinare* (vezi mai sus), dar este de părere că pentru această realitate mai potrivit este termenul de *nominalitate*. În motivarea acestei schimbări de termeni care implică și o nuanțare a conceptului, autoarea are în vedere că articolul hotărît și nehotărît *individualizează morfologic* (la entități, individualizarea este de «entitate oarecare» prin articolul nehotărît și de «entitate anumită» prin articolul hotărît; la clasă, individualizarea este «detaliată de clasă» prin articolul nehotărît și «unitară de clasă» prin articolul hotărît), în opoziție cu articolul zero (nearticularea substantivului), prin care nu se individualizează, ci doar *se indentifică* entitățile; întrucît *identificarea* și *individualizarea* sînt două modalități *specifice substantivului* (față de număr – întîlnit și la pronume, adjectiv, verb – și de gen și caz, posibile și la pronume și adjectiv), „termenul potrivit pentru substanța conținutului acestei categorii gramaticale este **nominalitate**" (*Vrăjitoru, Nomin.*, p. 63; pentru relația dintre nominalitate și genul, numărul și cazul substantivului, vezi *Vrăjitoru, Interf.*, p. 52 sqq.). La nominalitatea astfel imaginată, sînt identificate un număr de valori, adesea subcategorizate (vezi *Vrăjitoru, Nomin.*, p. 68 sqq.), de felul: la *numele de clasă individualizat* **unitar** se face distincție între singular (**Profesorul** *dobîndește un nou statut*), care este *individualizare* **unitară** *de clasă* **ca unitate**, și plural (**Profesorii** *dobîndesc un nou statut*), care este *individualizare* **unitară** *de clasă* **ca globalitate**, la ambele existînd posibilitatea diviziunii în *individualizare de clasă – ca unitate* sau *ca globalitate* – **prin reprezentanți (omul/oamenii** *a/au inventat telefonul)* și **în totalitate (Omul/oamenii** *are/au calități și defecte*), cu mențiunea că, asociată cu individualizarea sintactică (vezi §15), individualizarea morfologică are drept rezultat că „un substantiv-nume de clasă devine nume de subclasă, fapt care nu modifică tipul de individualizare, adică de clasă: ... **Profesorul de limba franceză** *trebuie să acorde un mai mare rol dialogului* viu..." (*Vrăjitoru, Nomin.*, p. 69) ș.a.m.d.

Admițînd că limba este un sistem de sisteme în care elementele constitutive au în principal valoare obiectivă, aceeași la toți utilizatorii idiomului respectiv (*mergi* reprezintă întotdeauna persoana a II-a singular, *scaune* trimite obligatoriu la plural, *băiete* este vocativ și numai vocativ etc), ne așteptăm ca *și nominalitatea* (dacă o **acceptăm drept categorie gramaticală și dacă o numim cu acest termen) să aibă valoare obiectivă**. Prin exemple ca cele de mai sus, însă, uneori prezentate derutant (la p. 86 din *Vrăjitoru, Nomin.*; de exemplu la «articularea indirectă», la care articolul «se alipește la primul cuvînt component al grupului nominal», la ilustrarea «identificării» găsim și grupuri de cuvinte *fără nici un articol*, de felul «somnoroase păsărele», «din veștede ramuri», «noi speranțe» etc), *sau nu se confirmă numaidecît valoarea/subvaloarea respectivă, sau terminologia nu este convenabilă*: în «**Profesorul** *dobîndește un nou statut*», de pildă, substantivul articulat *profesorul* – după

părerea noastră – **nu** *individualizează, ci* **generalizează**, întrucît trimite la *o categorie de entități*, și nu la o entitate din clasa semantico-gramaticală a substantivului) ș.a.m.d. Fapte de acest fel conduc la ideea că nominalitatea așa cum este ea imaginată de Ana Vrăjitoru (pentru schema generală a nominalității, vezi *Vrăjitoru, Interf.*, p. 50) **nu** *vizează atît nivelul morfologic al limbii, unde exactitatea are o mare pondere, cît* **mai curînd nivelul stilistic al limbii, unde ponderea cea mai mare o are elementul subiectiv**, *care permite interpretări variate*.

*

* *

Referindu-ne în continuare la *conceptul* în atenție numit cu termenul de *determinare* (vezi mai sus Paula Diaconescu, Valeria Guțu Romalo, Iorgu Iordan și Vladimir Robu, Dumitru Irimia), pentru a putea aprecia convenabilitatea acestuia, considerăm util ca – făcînd abstracție de anumite „nepotriviri" întîlnite la unele puncte de vedere luate izolat[122] sau comparativ[123] – să punem în lumină *esența* soluției mai noi.

În susținerea categoriei *gramaticale* a determinării – care trebuie deosebită de determinarea sintactică, concretizată, la substantiv, în funcția sintactică de atribut, prin care se poate transmite (și) informație semantică, și, dacă lăsăm la o parte unele

[122] Ne referim, de exemplu, la *Iordan-Robu, LRC*, unde găsim: mai întîi, aprecierea că numai unitățile *copil+ul* se află în relație de determinare minimală, întrucît constituie împreună o *sintagmă legată* (p. 344, alin. 2); apoi (p. 344, alin. 3), aprecierea că determinarea minimală este marcată prin articolul *hotărît* și *nehotărît*, cu toate că *articol nehotărît + nume* nu poate constitui o *sintagmă legată*; în sfîrșit (p. 355, alin. 3), exemplificîndu-se determinarea minimală cu **o** *casă, casa*, **al** *casei* etc, rezultă că determinarea poate fi marcată nu numai prin articolul hotărît și nehotărît, ci și prin articolul posesiv-genitival, ceea ce credem că este destul de greu de demonstrat (pentru o atitudine similară față de articolul posesiv-genitival și chiar și de cel adjectival din punctul de vedere al posibilității acestora de a marca categoria gramaticală a determinării, vezi și D. Irimia, *lucr. cit.*, p. 56-58).

[123] Avem în vedere faptul că: indicînd opozițiile interne de la determinare, D. Irimia ia în considerație și „circulația", apreciind că «în mod frecvent» există numai două «variante» (nedeterminare/determinare, determinare minimă/determinare maximă), în timp ce ceilalți specialiști citați ignoră „circulația" și acceptă trei «variante» (nedeterminat/determinat nehotărît, nedeterminat/determinat hotărît, determinat nehotărît/determinat hotărît); considerînd că articolele sînt „morfeme" ale determinării de același tip cu desinența și nu părți de vorbire, specialiștii citați nu trec în mod expres în rîndul acestor „morfeme" articolul adjectival și articolul posesiv-genitival, de unde rezultă că aceste articole (adjectival și posesiv-genitival) nu sînt „morfeme" ale determinării de același tip cu desinența; așa stînd lucrurile, ar fi fost necesar să se precizeze *ce reprezintă* articolul adjectival și articolul posesiv-genitival, ca de altfel și articolul hotărît cînd nu marchează determinarea (dacă nu sînt morfeme de același tip cu desinența, sînt cumva părți de vorbire?).

„amănunte"[124], și de determinarea semantică de la substantivele proprii (pentru toate felurile de *determinare = individualizare*, inclusiv *determinarea = individualizarea mixtă*, vezi §15) –, sînt luate în considerație opozițiile *nedeterminat (determinat ∅)/determinat nehotărît/determinat hotărît*, care sînt marcate prin ∅, articolul nehotărît și articolul hotărît, ultimele două numai dacă intră în sistemul de opoziții care, în afara „circulației", constă în:

– nedeterminat sau determinat ∅ *(om)*/determinat nehotărît *(un om)*;

– nedeterminat sau determinat ∅ *(om)*/determinat hotărît *(omul)*;

– determinat nehotărît *(un om)*/determinat hotărît *(omul)*.

Din alt punct de vedere, se subliniază că la mărcile categoriei gramaticale a determinării nu interesează articolul hotărît și nehotărît din *dînsul*, *al doi***lea**, *împotriv***a**, **lui** *Ion*, **un** *Eminescu*, **niște** *Harpagoni* ș.a., iar articolul adjectival și cel posesiv-genitival în totalitate (dacă facem abstracție de cele arătate în nota 22) sînt în afara categoriei gramaticale în discuție. În situațiile în care apar în sistemul de opoziții indicat mai sus, articolele hotărîte și nehotărîte exprimă *valori* și nu noțiuni, ceea ce înseamnă că *sînt morfeme de aceeași factură cu desinențele și nu părți de vorbire*. Cu alte cuvinte:

α) spre deosebire de toate gramaticile românești clasice mai vechi, precum și de o parte a gramaticilor de factură clasică actuale, unele gramatici și lucrări de gramatică mai noi susțin ideea că la categoriile gramaticale clasice (vezi §5-§6) ale substantivului trebuie adăugată și categoria gramaticală a determinării;

β) mărcile categoriei gramaticale a determinării, concretizate în ∅, articolul nehotărît și articolul hotărît (ultimele două numai în anumite structuri) sînt flective de același tip cu desinența.

Existența unei categorii gramaticale oarecare este determinată de un *conținut* categorial și o *formă* categorială (vezi §5-§6). Specialiștii care susțin existența categoriei gramaticale a determinării sînt de părere că prin *conținutul* acesteia este vizată măsura cunoașterii de către vorbitor a *unei* entități numite prin substantiv, în sensul posibilității de *individualizare* a acesteia în raport cu *celelalte* entități de același fel la care trimite substantivul respectiv: „Alăturarea articolului la substantiv – spune Valeria Guțu Romalo, *art. cit.*, p. 227 (vezi și SMLRC, p. 167) – are ca efect *numai restrîngerea sferei de referire a acestuia, limitînd pînă la* **individualizare** *obiectele indicate de substantiv*" (sublinierea noastră, C.D.). În același sens, *Iordan-Robu, LRC*

[124] Ne referim la faptul că substantivele proprii nu constituie o clasă omogenă, unele dintre ele putînd realiza opoziții într-un anumit sens la fel ca la substantivele comune. Compară:

Am cumpărat **pîine. Pîinea** *era proaspătă* (după Valeria Guțu Romalo, vezi mai sus);

Am fost la **Popricani. Popricanii** *este un sat de lîngă Iași.*

De altfel, nici substantivele comune nu reprezintă în această privință o clasă omogenă, unele dintre ele (exemplu, *nirvana*) *nerealizînd* opoziția nedeterminat (determinat ∅)/determinat nehotărît/determinat hotărît (vezi §20).

apreciază că „valoarea categoriei determinării ca sens gramatical generalizat... constă în **individualizarea** [sublinierea noastră, C.D.] numelui în diferite grade și nuanțe" (p. 345), cu precizarea că această individualizare nu trebuie „să adauge sintagmei seme lexicale în plus" (p. 355). Cu alți termeni, aceeași idee se găsește și la D. Irimia, *Struct.*, p. 52 (vezi și *Irimia, Gram.*, p. 54): „Conținutul categoriei determinării are natură deictică și sintactică; este interpretarea lingvistică a raportului dintre subiectul vorbitor și obiectul denumit de substantiv, din perspectiva cunoașterii în interiorul relației *clasă-constituenți*." Astfel imaginat, *conținutul* determinării *poate* exista la substantivele limbii române, fără a fi, însă, obligatoriu la *toate* substantivele românești. Sînt *în totalitate* în afara acestui conținut substantivele (sintetice) de următoarele tipuri:

NOTĂ. Această subliniere este motivată de faptul că la unele substantive proprii onomastice *poate* apărea – asociată cu determinarea sintactică și cu frecvența redusă a unei forme – și determinarea prin articol hotărît, dar aceasta este incompletă (defectivă), cunoscînd doar opoziția nedeterminat/determinat hotărît: *această* **Elenă** *nu este* **Elena** *din Troia* (teoretic, în acest fel se comportă toate prenumele feminine cu *-a*, adică *Georgeta, Mihaela, Cristina, Cornelia, Maria* ș.a.). Determinarea incompletă (defectivă) poate apărea și la unele substantive proprii toponime, la care, însă, nu este obligatorie asocierea cu determinarea sintactică și la care forma nedeterminată și cea determinată se utilizează sau în poziții diferite (vezi mai sus, *am fost la* **Popricani; Popricanii** *este un sat de lîngă Iași*), sau în aceeași poziție (**Buzău/Buzăul** *este un municipiu frumos*: în acest fel se comportă teoretic toate toponimele cu formă de singular, de tipul *Alim, Hăghiac, Bîrlad, Baboi* ș.a., precum și cele cu formă de plural, de tipul *Dolhești, Fălticeni, Pașcani, Iași, București* ș.a.). Pentru determinarea incompletă (defectivă) a substantivelor comune *singularia tantum*, la care este posibilă de asemenea numai nedeterminarea (determinarea *ø*) și determinarea hotărîtă (*aur/aurul, argint/argintul, lapte/laptele, unt/untul* etc), vezi D. Irimia, *lucr. cit.*, p. 55-56. Precizăm că în cadrul unor structuri ca *un argint (unt* etc) sau *niște aur (lapte* etc), schimbarea sensului lexical face ca *un, niște* să reprezinte determinări *sintactice atributive*, atributele fiind exprimate prin adjectivul numeral *un* și, respectiv, adjectivul pronominal nehotărît *niște*. În altă ordine de idei, notăm aici și opinia că în *frumoasa carte* articularea este indirectă, față de *cartea frumoasă*, unde articularea este directă, susținătorii acestei opinii apreciind – fără a lua în considerație și determinarea sintactică asociată în această structură cu cea morfologică – că „articularea indirectă cu articol hotărît propriu-zis nu se deosebește de articularea directă cu același fel de articol, gradul indivi-

dualizării fiind identic în ambele situații" (Petru Zugun, *Articularea indirectă cu articol hotărît propriu-zis*, LL, 1985, nr. 1, p. 29).

– substantivele comune feminine mai noi (tipul *cola, coca, manila, marijuana, nirvana* etc), precum și tipul *agorá, papá* etc, utilizate în îmbinări libere, la care „opoziția articulat/nearticulat se suspendă"[125], astfel încît flectivul mixt *-a* (*-'a, -ă*) *indică întotdeauna același grad de cunoaștere (individualizare)*;

– substantivele comune feminine mai noi sau mai vechi (tipul *calimera, ghiotura, iama, japca, tălpășița* etc), care astăzi apar numai în îmbinări stabile întotdeauna cu aceeași formă *(a întoarce* **calimera**, *cu* **ghiotura**, *a da* **iama**, *a lua cu* **japca**, *a-și lua* **tălpășița** etc), ceea ce înseamnă că – înainte de transformarea îmbinării libere în îmbinare stabilă – *indicau un singur grad de cunoaștere (individualizare)*;

– substantivele proprii antroponime total invariabile sintetic[126], de tipul *Calipso, Gheorghe, Neculai, Popa, Buruiană, Adoamnei, Asandului* ș.a. (vezi §21- §22), la care *cunoașterea (individualizarea) este considerată întotdeauna maximă*[127];

– substantivele proprii antroponime de tipul *Toma* și toponime de tipul *Dolhasca*, la care *-a* – flectiv mixt, la fel ca la tipul *cola* (vezi mai sus) – nu este comutabil la nominativ-acuzativ (forme ca *Tomă, Dolhască* sînt nereperabile) și, în consecință, *indică întotdeauna același grad de cunoaștere* ș.a.

În ceea ce privește *forma*, susținătorii categoriei gramaticale a determinării sînt de părere că aceasta (forma) se concretizează în „elementele" care – însoțind substantivul și netransmițînd informație semantică – indică măsura cunoașterii (individualizării) de către vorbitor a entității numite de substantiv, acest lucru fiind realizat, prin excelență, de articolul hotărît, articolul nehotărît și, prin opoziție cu acestea, ϕ (zero). „Formele cele mai pure prin care se exprimă aceste valori – spune Paula Diaconescu, *art. cit.*, p. 168-169, referindu-se la determinarea definită și nedefinită și la nedeterminare – sînt formele substantivului articulate cu *articol hotărît*..., formele substantivului articulate cu *articol nedefinit*...și formele nearticulate ale substantivului..." (sublinierile ne aparțin, C.D.); „categoria gramaticală a determinării – precizează Valeria Guțu Romalo, *art. cit.*, p. 299 – cuprinde... în limba română trei termeni: articolul hotărît, articolul nehotărît și ϕ"; dacă lăsăm la o parte cele arătate în nota 122, și la *Iordan-Robu, LRC* găsim o apreciere similară: determinarea este „marcată prin unități din clasa de morfeme *articol (hotărît* și *nehotărît)"* – p. 344 –,

[125] Vezi Laura Vasiliu, *art. cit.* în nota 58, p. 496 (de unde preluăm și exemplificarea).

[126] Faptul că la genitiv-dativul acestor substantive apare procliza articolului hotărît *lui* nu modifică gradul de cunoaștere (individualizare), articolul respectiv fiind marca doar a formei cazuale de la masculinul și femininul singular.

[127] Pentru ideea că «determinarea maximă» vizează «obiecte» unice (*lună, soare* etc), substantive *singularia tantum (aur, argint* etc), părți componente ale organismului uman (*mînă, nas* etc) s.a., vezi *Irimia, Gram.*, p. 55 (vezi și *Irimia, Struct.*, p. 55).

iar formele nearticulate sînt „considerate ca *determinate zero*" (p. 345); în sfîrşit, aceeaşi ideea apare şi la *Irimia, Struct.*, p. 56 (vezi şi *Irimia, Gram.*, p. 56), unde găsim că „opoziţia din interiorul categoriei determinării se exprimă prin morfeme specifice: morfemul *ø* şi articol (articolul nehotărît şi articolul hotărît)."

Din prezentarea de mai sus rezultă că (şi) mărcile *determinării* pot fi identificate ca atare *numai prin* **opoziţie**; cu alte cuvinte, fiecare din cele trei „secvenţe" avute în vedere (articolul hotărît, articolul nehotărît şi *ø*) este admisă ca marcă a determinării numai dacă se poate opune, *la acelaşi substantiv*, cel puţin uneia din celelalte „secvenţe" în discuţie. Luîndu-se în consideraţie acest lucru, în literatura de specialitate a fost deja arătat că articolul hotărît nu reprezintă marca determinării cînd nu este „anexă" a substantivului (adică apare în structura pronumelor de tipul *dînsu***l**, *altu***l** etc, a numeralelor de tipul al *doi***lea**, *a treia* etc, a prepoziţiilor de tipul *împrejuru***l**, *împotriv***a** etc) ori cînd, însoţind substantivul, indică la acesta doar cazul (genitiv-dativul la **lui** *Ion*, **lui** *Catrinel* ş.a., vocativul la *Maria*, *Ilean***a** ş.a.) sau transformarea substantivului propriu în comun (*Caţavencii*, *Magdalene***le** ş.a.), iar articolul nehotărît nu marchează determinarea cînd transformă substantivele din proprii în comune (**un** *Eminescu*, **nişte** *Harpagoni* ş.a. – vezi opinia Valeriei Guţu Romalo, pe care am prezentat-o mai sus).

În limba română, însă, mai există şi alte „structuri substantivale" la care şi *din cauza mărcii* (în sensul inexistenţei nici unei opoziţii formale[128]) nu se poate vorbi de categoria gramaticală a determinării. Ne referim la nominativ-acuzativul substantivelor comune şi proprii de tipul *nirvan***a**, *marijuan***a**, *agará*, *caşá*, *ghiotur***a**, *Tom***a**, *Dolhasc***a** ş.a., utilizate în îmbinări libere sau stabile (vezi mai sus), unde flectivul mixt *-a* (*-'a*, *-á*) nu intră în opoziţie nici cu *-ă*, nici cu *ø*, nici cu *o*, *un*, forme de tipul (**o**, **un**)*Tom***ă**(**ø**) fiind nereperabile. În această ordine de idei notăm şi genitiv-dative de tipul *bunic***ăi**, *Rodic***ăi**, *Olg***ăi**, *Dolhasc***ăi** ş.a., unde *-i* (articol hotărît *prin origine*, care, însă, după părerea noastră, aparţine *flectivului mixt* **unitar** *-ăi*) nu realizează opoziţii nici cu *ø*, nici cu *unei*, forme de *genitiv-dativ* de tipul (*unei*) *bunică* (*Rodică*, *Olgă*, *Dolhască* ş.a.) fiind de asemenea nereperabile. Mai menţionăm aici şi formele actuale[129] de vocativ articulat hotărît de la substantivele comune masculine[130], de tipul

[128] Valeria Guţu Romalo, *art. cit.*, p. 233, apreciază că pentru admiterea determinării este necesară cel puţin o opoziţie formală; la *eu* „valoarea de determinant a articolului persistă, deşi lipsesc opoziţiile 1 şi 2, în virtutea existenţei opoziţiei 3 (*un eu – eul*)".

[129] Această precizare este motivată de faptul că în limba română veche un substantiv ca *om* avea vocativul numai nearticulat: „să înţelegi, o, *ome* deşarte, că credinţa...", CPB, p. 270/20-21.

[130] Vocativul unor substantive proprii masculine cunoaşte opoziţia nearticulat/articulat hotărît (*Radu-ø*/*Radu***le**), în această situaţie aflîndu-se şi substantivele comune care au desinenţa de vocativ diferită de cea de nominativ-acuzativ (*băiete*/*băiatu***le**). Adăugăm aici şi vocativul

*om*ule, *pui*ule, *fi*ule, *codru*le, *puști*ule etc, la care – dacă substantivul respectiv nu este determinat sintactic în contexte de tipul OM **bun**, *nu rupe floarea*, PUI **mic**, *vino la mama* etc – articolul hotărît nu poate fi comutat cu *zero* (opoziția cu articolul nehotărît este principial improprie la vocativ) și, în consecință, nici la aceste forme substantivale nu se poate vorbi de categoria gramaticală a determinării.

La cele arătate mai sus trebuie adăugat și faptul ce privește toate substantivele comune articulate hotărît enclitic, care substantive *în anumite contexte* trimit la „categorie", „clasă", „specie" etc: **omul** *sfințește* **locul**, **lupul** *mănîncă* **oaia**, **haina** *face* **omul** ș.a. În astfel de contexte, articolul hotărît enclitic indică **opusul** *individualizării* care interesează la categoria gramaticală a determinării, și anume, *generalizarea*.

În legătură cu *mărcile* determinării, considerăm util să arătăm că la substantivele românești *determinarea (cunoașterea, individualizarea)* poate fi – în afara celei numite uneori semantică (întîlnită la substantivele proprii – vezi §15, *passim*) – *morfologică* și *sintactică*. Dacă determinarea morfologică se concretizează în opoziția formelor nearticulate cu cele articulate nehotărît sau hotărît (vezi mai sus), determinarea sintactică constă în apariția pe lîngă substantiv a unuia sau mai multor atribute. Din punctul de vedere al unui vorbitor nepreocupat de teoria limbii, căruia îi este indiferent *felul* determinării (morfologice sau sintactice), entitatea numită printr-un substantiv comun oarecare poate fi cunoscută (individualizată) gradual la nivelul propoziției[131] după un model ca următorul (vezi și §15):

om - **un** *om* - *om***ul** - *om***ul acela** – *om***ul bun** - *om***ul cel bun** - *om***ul cel bun cunoscut de mine**

La această cunoaștere (individualizare) graduală, specialistul distinge o primă treaptă, pe care o numește uneori determinare (numai) *morfologică*, realizată prin „secvențe" care au funcție de *mărci categoriale* (ø *om*-ø/**un** *om*/*om***ul**), și o a doua treaptă, pe care o numește uneori determinare *sintactică*, la care – indiferent de „secvențele" pentru determinarea morfologică – interesează cuvintele dependente de substantiv, care îndeplinesc pe lîngă acesta *funcția sintactică de atribut* (*omul* **acela**, *omul* **bun**, *omul* CEL **bun**, *omul* CEL **bun cunoscut de mine**). Ceea ce face ca *ø*, *un*, *(u)l* să funcționeze ca mărci ale determinării morfologice este absența sensului lexical: cunoașterea (individualizarea) morfologică – apreciază *Iordan-Robu, LRC*, p. 355 – nu trebuie „să adauge semne lexicale în plus". Admițînd acest lucru, se observă că sensul

---

substantivelor proprii de tipul *Vasile*, *Gheorghe*, *Costache* ș.a., care sînt în afara determinării *morfologice* și din cauză că – spre deosebire de tipul *Radu* – nu pot fi articulate hotărît (și nici nehotărît).

[131] Determinarea sintactică poate apărea și în frază, concretizîndu-se, la substantiv, într-o propoziție atributivă corespunzătoare atributului din cadrul propoziției: *omul* **acela** > *omul* **care se află acolo...**, *omul* **bun** > *omul* **care este bun...** ș.a.m.d.

lexical este absent și la determinările *sintactice* de tipul *omul* **acela (acesta, nostru** etc). Dacă în general prin limbă se poate transmite doar *informație semantică, informație gramaticală, informație logică* și *informație stilistică*, atunci rezultă că adjectivele pronominale – netransmițînd nici informație semantică (nu trimit nici direct, nici indirect la noțiuni), nici informație logică (nu reprezintă nici afirmație, nici negație), nici informație stilistică (în principiu sînt lipsite de expresivitate) – transmit informație gramaticală. Această informație gramaticală, care constă în indicarea – la substantivul însoțit – a apropierii sau depărtării de vorbitor, a posesiei etc, o numim convențional *de tip determinativ*, deosebind-o de informația gramaticală de tip categorial (care vizează genul, numărul, cazul etc) și de informația gramaticală de tip raportual (care vizează inerența, coordonarea, subordonarea etc). Altfel spus, dacă – așa cum apreciază specialiștii ce susțin că determinarea este o categorie gramaticală – articolele reprezintă mărci *morfologice* ale determinării, pentru că *individualizează* entitatea numită prin substantiv *fără a adăuga informație semantică* și dacă și prin atributele adjectival-pronominale *individualizarea* – de data aceasta de natură *sintactică* – a entității la care trimite substantivul *se face de asemenea în afara sensului lexical*, atunci urmează că ar trebui să se admită că mărcile determinării pot fi nu numai *morfologice* (articolul hotărît, articolul nehotărît și zero cînd realizează cel puțin o opoziție din cele avute aici în vedere), ci și *sintactice* (atributele adjectival-pronominale, care intră în opoziție cu articolul hotărît, articolul nehotărît și zero)[132].

*
* *

Toate cele arătate mai sus conduc la ideea că *la substantivele limbii române nu este convenabil ca determinarea să fie considerată drept o categorie gramaticală*, întrucît:

A. a) **conținutul** *determinării*, înțeles ca măsură a cunoașterii (individualizării) entității numite prin substantiv fără adaos de natură semantică, *este posibil la substantiv*, **dar numai la unele dintre ele**, și anume, la acelea care realizează cel puțin una din opozițiile *morfologice* admise în literatura citată pentru substantivele comune, adică: determinare ∅ *(om)*/determinare nehotărîtă *(un om)*; determinare ∅ *(om)*/determinare hotărîtă *(omul)*; determinare nehotărîtă *(un om)*/determinare hotărîtă *(omul)*; am putea adăuga că, incomplete (defective), opozițiile respective pot apărea și la unele substantive proprii, mai ales toponime *(Buzău/Buzăul, Popricani/Popricanii* ș.a.); în sfîrșit, la acestea s-ar putea adăuga – pentru că îndeplinesc condiția

[132] Îmbinarea dintre substantiv și articolul neaglutinat cu acesta nu aparține domeniului sintaxei, deoarece nu are ca rezultat o unitate sintactică (pentru definirea sintaxei, vezi §1).

cunoașterii (individualizării) fără adaos semantic – și opoziția determinare *morfologică*/determinare *sintactică* prin atribute adjectival-pronominale, posibilă în principiu la substantivele comune și la unele substantive proprii (*om*, **un** *om*, *omu***l**/**acest** *om*; *Ele*n**a**/**această** *Elenă* ș.a.);

b) **conținutul** *determinării* (cu accepția indicată la punctul a) nu apare – datorită faptului că nu se realizează nici una din opozițiile la care ne-am referit mai sus – la substantivele comune și proprii care la nominativ-acuzativ au flectivul mixt *-a* (*moca*, *nirvana*, *japca*, *tălpășița*, *agorá*; *papá*, *Toma*, *Dolhasca* ș.a.), la cele care la genitiv-dativ au flectivul complex *-ăi* (*bunicăi*, *Rodicăi*, *Dolhascăi*, *Olgăi* ș.a.) și la cele care la vocativul fără determinare sintactică au articolul hotărît *-le* precedat de sufixul flexionar *-u-* (*om***ule**, *pui***ule**, *fi***ule**, *codr***ule**, *puști***ule** etc); sînt de asemenea în afara *conținutului* determinării substantivele proprii invariabile sintetic, de tipul *Costache*, *Gheorghe*, *Adoamnei* ș.a.; conținutul determinării nu apare nici la (toate) substantivele comune considerate ca reprezentînd „categoria", „clasa", „specia" etc (**omul** *sfințește* **locul**), unde articolul hotărît enclitic indică *opusul individualizării*, adică *generalizarea*:

B. **forma** *determinării nu este reprezentată printr-un sistem unitar de mărci*[133], în sensul că – chiar dacă lăsăm la o parte determinarea *sintactică* cu sens lexical de tipul *omul* **bun** și pe cea „semantică" de la substantivele proprii invariabile sintetic de tipul *Costache* – la mărcile morfologice (*ø*, *un*, *-(u)l* etc) s-ar putea adăuga și mărci de natură sintactică, concretizate în atributele adjectival-pronominale, care sînt lipsite de sens lexical, de tipul **acest** *om*, **această** *Elenă* ș.a.; în favoarea ideii că sistemul de mărci pentru „determinare" nu este unitar poate fi invocat și comportamentul „inconsecvent" al articolului hotărît și al celui nehotărît, care articole marchează categoria gramaticală a *numărului*, de exemplu, și la *omul*, *feme***ia**, **un** *om*, **o** *femeie* etc, și la *dînsu***l**, *dîns***a**, *unu***l**, *un***a**, *altu***l**, *alt***a** etc, în timp ce „determinarea" o pot marca numai la **un** *om*/*omu***l**, **o** *femeie*/*feme***ia** etc, nu și la *dînsu***l**, *dîns***a**, *unu***l**, *un***a**, *altu***l**, *alt***a** etc; absența unui sistem unitar de mărci are ca urmare faptul că vorbitorul de limbă română **nu** *are*, *la substantiv*, **conștiința** *existenței categoriei gramaticale a determinării*, așa cum are, de exemplu, conștiința categoriei gramaticale a numărului la

---

[133] După părerea noastră, „determinarea" de la substantive este comparabilă – *mutatis mutandis* – cu „aspectul" de la verbe, în legătură cu acesta din urmă considerînd convenabilă aprecierea din *Gram. Acad.*, I, p. 40: „Limba română nu are categoria gramaticală a aspectului la verb, întrucît caracterul imperfectiv sau perfectiv al unei acțiuni *nu se exprimă într-o formă organizată*" (sublinierea noastră, C.D.; vezi și §5).

această parte de vorbire şi din cauză că aici limba dispune de un sistem *unitar* de mărci (vezi §6, §17, §18).

*

* *

În legătură cu „determinarea", în literatura de specialitate se susţine şi ideea că articolele (în general sau numai unele dintre ele, eventual doar în anumite structuri) nu reprezintă părţi de vorbire, ci „morfeme" ale „determinării" de acelaşi tip cu desinenţa. Articolul – spune Paula Diaconescu (vezi mai sus) – „nu este o parte de vorbire propriu-zisă, ci un instrument gramatical"; după Valeria Guţu Romalo (vezi mai sus), particularităţile pe care le au „par a justifica considerarea articolelor (cel puţin a unora dintre elementele considerate, de obicei, ca atare) nu ca «parte de vorbire», ci ca «unealtă gramaticală» pur şi simplu, deci morfem gramatical, morfem dependent de acelaşi tip cu desinenţele..."; articolul – găsim la *Iordan-Robu, LRC* (vezi mai sus) – „nu-l includem în sistemul claselor gramaticale de cuvinte, ci îl considerăm ca o clasă de morfeme gramaticale"; procedînd în consecinţă, părţile de vorbire ale limbii române în această lucrare nu mai sînt zece, cum susţin gramaticile româneşti de la cea a lui Micu (-Şincai) din 1780 şi pînă la cele de după gramatica academică actuală, ci – prin excluderea articolului – doar nouă (vezi *lucr. cit.*, p. 348-537) ş.a.

Considerînd şi în această privinţă că fiecare din soluţiile existente (şi posibile) nu reprezintă *adevărul*, ci doar ipoteze care *tind spre adevăr*, în cele ce urmează ne propunem să relevăm argumentele care, după părerea noastră, avantajează una sau alta dintre interpretări. Implicit sau explicit, în gramaticile româneşti (şi nu numai) vechi şi noi *sînt considerate părţi de vorbire* **cuvintele** (vezi, de exemplu, *Cipariu, Gram.*, p. 168 sqq., *Tiktin, Gram.*, p. 25 sqq., *Gram. Acad.*, I, p. 29 sqq., SMLRC, p. 65 sqq. ş.a.). Aşa stînd lucrurile, pentru a putea spune dacă articolul este sau nu parte de vorbire, este necesar ca mai întîi să vedem dacă este sau nu cuvînt; pentru aceasta, pornim de la conceptul (deosebit de controversat) de *cuvînt*, prin care – convenţional – înţelegem *segmentul fonic principal accentuat izolabil prin pauze în limbajul natural, ce transmite o informaţie semantică, gramaticală (morfologică, sintactică), logică (afirmaţia, negaţia) şi/sau stilistică* (vezi §4). În funcţie de această definiţie, **sînt** *cuvinte* – pentru că sînt izolabile prin pauze în limbajul natural şi transmit o informaţie gramaticală (morfologică) – *toate articolele adjectivale (cel, cea, cei* etc), *toate articolele posesiv-genitivale* (*al, a, ai* etc), *toate articolele nehotărîte* (*un, o, nişte* etc) *şi articolul hotărît proclitic*[134] *lui* (din structuri ca *lui tata*). În această privinţă, cuvintele-articol au aceleaşi particularităţi esenţiale (posibilitatea de izolare

[134] Pentru ideea că pot fi proclitice, în articularea indirectă (*frumoasa carte*), toate formele articolelor hotărîte (adică *-l, -le, -lor* etc de la adjectivele ce preced substantivul), vezi articolul publicat de P. Zugun în LL, p. 31, la care trimitem în *nota* de la începutul acestui paragraf.

prin pauze în limbajul natural și transmiterea de informații gramaticale) cu prepozițiile (*a, cu, de, la* etc), cu conjuncțiile (*și, sau, iar, că, să* etc), cu verbele auxiliare (*a* din a *citit, fi* din *să* **fi** *citit, va* din **va** *citi* etc), cu formele neaccentuate de acuzativ și dativ ale pronumelor reflexive (*mă* din **mă** *gîndesc, se* din se *înserează, își* din **își** *dau bună ziua* etc) și cu adverbele de comparație (*mai* din **mai** *bun, foarte* din **foarte** *bine* etc) sau de negație (*nu* din **nu** *vine* etc). *Faptul că toate aceste cuvinte* – întotdeauna sau numai în anumite contexte (în limbajul natural) – *au doar funcția de marcă la nivel morfologic, sintactic și/sau logic ne-a determinat să vorbim de* **cuvinte-flectiv** *(mărci categoriale),* **cuvinte-relator** *(mărci raportuale) și* **cuvinte negative** *(mărci pentru negație),* care se opun cuvintelor **cu funcție sintactică**[135] și celor cîteva **cu funcție exclusiv stilistică** (vezi §9, *passim*). Acceptînd că *cel, cea, al, a, un, o, lui* proclitic etc sînt **cuvinte***(-flectiv)* la fel cu *de, pe, am, voi, se, își, mai, foarte* etc (din contexte de felul celor indicate mai sus), apare problema – pentru realizarea unei analize fără rest – a repartizării *tuturor* acestor **cuvinte***(-flectiv)* la una sau alta dintre părțile de vorbire. Atîta timp cît admitem că prepozițiile, verbele auxiliare, formele neaccentuate de acuzativ și dativ ale pronumelor reflexive și adverbele de comparație și de negație **sînt** *părți de vorbire*, trebuie să admitem – dacă aplicăm consecvent principiul – că și *articolele care sînt cuvinte* (*cel, cea, al, a, un, o, lui* proclitic etc) *reprezintă* **părți de vorbire.**

Cuvintele-flectiv au ajuns să marcheze categorii gramaticale numai „prin accident", mai exact, datorită faptului că nu (mai) transmit informație semantică (compară, de exemplu, **am** *o carte* cu **am** *citit o carte*). Limba română, însă, a moștenit din latină capacitatea de marcare a categoriilor gramaticale mai ales prin *segmente (părți) de cuvînt*, care în limbajul natural nu sînt izolabile prin pauze: compară, de exemplu, *cîntai* cu *ai cîntat*, unde *-ai* din *cînt***ai** indică aceleași categorii gramaticale (timpul, persoana și numărul) ca și *ai* din **ai** *cîntat*, dar vorbitorul de limbă română nepreocupat de teoria limbii nu poate izola, conștient, prin pauze, mărcile pentru timp, persoană și număr la prima structură (în sensul *cînt*-**ai**), în timp ce la a doua structură are această posibilitate, proba – dacă mai este necesară – constituind-o apariția, la voia vorbitorului, a unor cuvinte între auxiliar și verbul de bază (*ai* **mai** *cîntat, ai* **tot** *cîntat* etc). Pentru aceste segmente (părți) de cuvînt prin care se marchează categorii gramaticale folosim convențional termenul de **flective** *propriu-zise*, pentru a le deosebi și terminologic de *cuvintele*-**flectiv** (vezi §7; așa cum am arătat și în §7, *passim*, nu utilizăm termenul *morfem*, pentru că acesta are accepții variate atît în lingvistica universală, pentru care vezi DDL și MDL, s.v. *morphème*, cît și în lingvistica românească, pentru care vezi *Gram. Acad.*, I, p. 42, SMLRC, p. 44

[135] Funcția dublă – de marcă la nivelul frazei și sintactică la nivelul propoziției – îndeplinită de cuvinte ca *cine, ce fel de* (în interogative indirecte), *unde, oricînd* etc nu prezintă interes în discuția de față.

sqq. ş.a.). **Flective propriu-zise** *se apreciază de regulă că sînt sufixele gramaticale şi – ceea ce interesează aici –* **desinenţele**. Dacă admitem acest lucru, şi anume, că *flectivele propriu-zise sînt* **segmente (părţi) de cuvînt**[136], atunci urmează că aprecierea din literatura de specialitate citată potrivit căreia «articolul este un morfem de acelaşi tip cu desinenţa» (vezi mai sus) vizează doar **unele** *articole*, şi anume, acelea care – indiferent de motivaţie – s-au aglutinat cu substantivul (adjectivul, numeralul etc sînt în afara acestei discuţii), reprezentînd, în consecinţă, *segmente (părţi) de cuvînt*. Interesează, deci, aici doar – cu excepţia formei proclitice *lui* – articolele hotărîte enclitice *-l, -le, -lui, -lor, -a* etc (vezi mai departe). Subliniem, însă, că şi articolele hotărîte enclitice **au fost** *cuvinte*, dar la origine, cînd funcţionau ca atribute adjectival-pronominale pe lîngă substantiv, în momentul de faţă calitatea lor de „cuvinte" nemaifiind identificabilă decît de vorbitorul cu o anumită cultură lingvistică. Aşadar, la fel cu toate părţile de vorbire admise de gramatica noastră clasică (vezi §12), şi articolul este o *clasă* cu omogenitate relativă, în cadrul ei putînd face distincţie – din punctul de vedere ce interesează aici – între **cuvintele-*flectiv***, *care sînt* **părţi de vorbire** *(cel, cea, al, a, un, o, lui* proclitic etc), şi *flectivele* **propriu-zise**, *care, fiind segmente (părţi) de cuvînt*, **nu reprezintă părţi de vorbire** *(-l, -le, -lui, -a* etc*)*.

*
* *

Generalizînd, după părerea noastră, la substantivul românesc nu este convenabil să vorbim despre categoria gramaticală a determinării, întrucît – la fel ca la „aspectul" verbal – *există numai un* **conţinut** *al determinării şi numai la* **o parte** *din substantive, care conţinut, însă, nu se exprimă printr-un sistem* **unitar** *de mărci, astfel încît vorbitorii* **nu au conştiinţa** *unei categorii gramaticale*. În privinţa articolului, sîntem de părere că **nu** *există argumente pentru excluderea lui din rîndul celor zece părţi de vorbire clasice*[137]. Această apreciere are în vedere că părţile de vorbire trebuie să fie *cuvinte*, care pot avea – pe lîngă funcţia exclusiv stilistică, ce apare doar uneori – fie funcţie sintactică (subiect, predicat etc), fie funcţie de marcă (a categoriilor gramaticale, a raporturilor sintactice, a categoriei logice a negaţiei). Din cele patru tipuri de articole posibile în limba română, *trei (articolul adjectival, articolul*

---

[136] În cazuri particulare, pot fi admise ca flective propriu-zise şi alte „segmente de cuvînt", cum ar fi prefixoidele de tipul *arhi-* din **arhi***plin*, *supra-* din **supra***estimat*, *ultra-* din **ultra***modern* ş.a.

[137] Dacă, totuşi, *ţinem* să negăm articolului calitatea de parte de vorbire, atunci, consecvenţi fiind, ar trebui să înlăturăm din rîndul părţilor de vorbire – aşa cum a propus *Zugun, Cuvîntul*, p. 27, *passim* – şi prepoziţia, şi conjuncţia, şi verbele auxiliare, şi formele neaccentuate de acuzativ şi dativ ale reflexivelor, şi adverbele de comparaţie şi de negaţie.

posesiv-genitival și articolul nehotărît) sînt întotdeauna cuvinte și, deci, **părți de vorbire**, *această calitate avînd-o și* **lui** *proclitic aparținînd celui de al patrulea tip de articol, anume, articolul hotărît.* Inventarul de numai patru „elemente" de la partea de vorbire numită articol nu reprezintă un inconvenient în admiterea lor ca o clasă semantico-gramaticală dacă avem în vedere numărul relativ mare (peste 40 – vezi mai departe) de forme flexionare și mai ales frecvența acestora care, în texte aparținînd la epoci diferite, este superioară celei a interjecțiilor[138].

§28. Considerînd articolele drept *părți de vorbire*, sîntem de părere că clasa articolelor – clasă unitară cuprinzînd elemente (în afara celor aglutinate) ce sînt întotdeauna părți de vorbire-flectiv – este reprezentată prin cuvintele nenoționale, principial, în context, care – avînd genul, numărul și cazul caracterizate numai *formal* – îndeplinesc în principal[139] funcția de marcă pentru aceste categorii gramaticale la partea de vorbire pe care obligatoriu o însoțesc.

NOTĂ. Explicația faptului că articolele au categoriile gramaticale de gen, număr și caz o găsim în originea articolelor românești în diverse părți de vorbire cu valoare adjectivală din limba latină sau chiar din limba română, părți de vorbire care aveau categoriile gramaticale de gen, număr și caz. Astfel, articolul *-l* < lat.m., sg., acuz. *illu(m), lui* < lat.m., sg., gen. *illui, -a* < lat. f., sg., nom. *illa, al* < lat. *ad.* + m., sg., acuz. *illo, ai* < lat. *ad.*+ m., pl., acuz. *illi, un* < lat.m., sg., nom. *unus, cel* < adjectivul pronominal românesc m., sg., nom-acuz. *cel(a)*[140] etc.

În ceea ce privește felul în care se exprimă categoriile gramaticale de gen, număr și caz la articol, unele informații lapidare găsim în *Gram. Acad.*, I, p. 32, unde se vorbește despre „caracterul analizabil al structurii sale interne în rădăcină (exemplu: *l-, un-)* + desinențe *(-ui, -or* etc)". De aici rezultă că la articol genul, numărul și cazul sînt marcate de desinențe, ipoteză care după părerea noastră prezintă mari inconveniente. Astfel, pentru a putea vorbi de radical (=rădăcină) este necesar să existe un corp fonetic care să apară în (toate) formele flexionare ale cuvîntului respectiv. În cazul

---

138 Vezi articolul la care trimitem în nota 40, p. 73-82.

139 Uneori, articolele pot îndeplini și alte funcții, care nu sînt definitorii, cum ar fi aceea de indice al substantivării unor părți de vorbire (adverbul *bine* devine substantiv și în forma articulată **un** *bine, bine*le etc), de element formativ în structura unor părți de vorbire (numeralele ordinale de tipul a *doua* există ca atare numai datorită articolului hotărît și celui posesiv-genitival etc) ș.a., pentru care vezi mai departe.

140 Vezi D. Găzdaru, *Descendenții demonstrativului latin* ille *în limba română,* Iași, 1929, p. 2 sqq. și 73 sqq.; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 134-135; vezi și comentariile pe care le-am făcut în *Observații în legătură cu folosirea cuvîntului CEL(A) în Cazania a doua a lui Coresi*, AUI, XV, 1969, p. 48 sqq.

nostru, însă, nici la seria de articole de tipul *-l, -i, -a* etc, nici la seria de articole de tipul *un, o, niște* etc nu există un corp fonetic comun fiecăreia din aceste serii de forme, ceea ce înseamnă, practic, că nu există *un* radical. *Numai* din acest punct de vedere, s-ar putea vorbi de radical doar la articolele de tipul *cel, cea, cei, cele* etc, unde corpul fonetic comun este *ce-*, precum și la articolele de tipul *al, a, ai, ale* etc, unde corpul fonetic comun este *a-*. Credem, însă, că nici aceste corpuri fonetice nu reprezintă radicali, pentru că una din funcțiile de bază ale radicalului este aceea de a asigura sensul lexical al cuvîntului din care face parte. Dacă articolul este o parte de vorbire lipsită de sens lexical și dacă radicalul are una din funcțiile principale de a asigura sensul lexical al cuvîntului din care face parte, atunci urmează că *ce-* (din articolul adjectival *cel, cea, cei, cele* etc) și *a-* (din articolul posesiv-genitival *al, a, ai, ale* etc) nu reprezintă radicali. Admițînd că articolul nu are radical, trebuie să admitem implicit că această parte de vorbire nu are nici desinență, pentru că desinența – ca element structural cu funcție prin excelență gramaticală – poate exista numai pe lîngă radical (sau în opoziție cu radicalul), care are funcție de asemenea prin excelență semantică (vezi §7). Dacă nu are nici desinență, nici radical, articolul poate fi considerat parte de vorbire fără structură morfologică.

După părerea noastră, la articol, categoriile gramaticale de gen, număr și caz – explicabile prin proveniența acestei părți de vorbire din cuvinte care aveau categoriile gramaticale respective – sînt indicate în principiu prin supletivism (de exemplu, *-l, un, ai* etc sînt forme pentru masculin, singular, nominativ-acuzativ, *-a, o, ale* etc sînt forme pentru feminin, singular, nominativ-acuzativ etc), coroborat adesea cu „contextul" (de exemplu, *-a* este formă pentru feminin în *casa, santinela* etc, dar pentru masculin în *tata, vlădica* etc).

În cadrul clasei articolelor, gramatica românească clasică a operat diverse clasificări[141], utilizînd criterii variate. Unul din aceste criterii este considerat *gradul de individualizare*, în funcție de care se disting două categorii de articole, și anume, *articolele hotărîte*, care de obicei indică un grad mai înalt de individualizare (*-l, -a, -lor* etc), și *articolele nehotărîte*, care indică un grad mai redus de individualizare (*un, o, niște* etc). Un alt criteriu îl constituie *cazul substantivului sau substitutului său precedat de articol și felul pronumelui precedat de articol*, în funcție de care s-a creat o singură categorie de articole numite *genitivale* (pentru că preced un genitiv), *posesivale* (pentru că preced un pronume sau adjectiv pronominal posesiv) sau – în ultimul timp – *posesiv-genitivale* (pentru că pot apărea și înaintea unui pronume sau

[141] De multe ori, aceste clasificări diferă de la o lucrare la alta (compară, de exemplu, clasificarea făcută de *Iordan, LRC*, p. 325, cu aceea din *Gram. Acad.*, I, p. 97).

adjectiv pronominal posesiv, și înaintea unui genitiv al substantivelor sau substitutelor acestora): *al, a, ai* etc. Alt criteriu de clasificare a articolelor este *partea de vorbire precedată de articol* (eventual *partea de vorbire din care provine articolul*), cu ajutorul cărui criteriu s-a creat de asemenea o singură categorie, și anume, *articolele adjectivale*, numite astfel pentru că adesea preced un adjectiv (uneori sînt numite și *articole demonstrative*, pentru că provin din forme ale adjectivelor demonstrative): *cel, cea, cei* etc. În sfîrșit, un ultim criteriu de clasificare îl constituie *topica articolelor față de cuvîntul însoțit*, în funcție de care *toate* articolele se grupează în *proclitice*, pentru că preced elementul însoțit [**lui** *tata*, **un** *om*; **al** *omului*, *(omul)* **cel** *bun* etc], și *enclitice*, pentru că urmează elementului însoțit *(omul, casa, copiilor* etc).

Ceea ce se observă din prezentarea de mai sus este în primul rînd faptul că articolele sînt considerate „*în bloc*", fără a se avea în vedere că în momentul de față al limbii române unele articole, care sînt cuvinte, reprezintă *părți de vorbire-flectiv* (*lui* proclitic, *un, al, cel* etc), în timp ce altele, care sînt segmente (părți) de cuvînt, reprezintă *flective propriu-zise* (*-l, -a, -lui, -lor* etc). În al doilea rînd, criteriile de clasificare a articolelor *nu au valabilitate generală*, în sensul că nu se aplică același criteriu la *toate* articolele românești. De exemplu, cu ajutorul *gradului de individualizare* se disting doar articolele hotărîte de cele nehotărîte, rămînînd în afară articolele posesiv-genitivale și cele adjectivale (demonstrative); cu ajutorul *cazului substantivului sau substitutului său precedat de articol și al pronumelui de asemenea precedat de articol* se identifică numai articolele posesiv-genitivale, ignorîndu-se articolele hotărîte, nehotărîte și cele adjectivale (demonstrative) ș.a.m.d. În al treilea rînd, un dezavantaj al criteriilor clasice de clasificare a articolelor îl constituie ceea ce am putea numi *neactualizarea lor*. De exemplu, în faza de constituire a articolului hotărît, acesta va fi avut rol de individualizare sesizat de toți vorbitorii limbii române. Cu timpul, puterea de individualizare a articolului hotărît a scăzut, dovadă că un substantiv individualizat morfologic prin articolul hotărît necesită adesea și o individualizare sintactică printr-un atribut: *omul* ACELA *este*... În felul acesta se poate explica într-o anumită măsură și funcția contrară individualizării pe care a ajuns să o aibă uneori articolul hotărît în limba română, și anume, funcția de *generalizare*: *omul este o ființă gînditoare*. De această funcție de generalizare, însă, nu se ține cont în clasificarea articolelor. În al patrulea rînd, la dezavantajele criteriilor clasice de clasificare a articolelor menționăm și *extinderea – fără explicații – a unor trăsături particulare și neglijarea altora de aceeași factură*. De exemplu, la articolul hotărît se are în vedere numai faptul că acesta poate individualiza substantivul însoțit într-un grad mai înalt (nicăieri nu se precizează, însă, cît de înalt este gradul individualizării prin articol hotărît), lăsîndu-se la o parte calitatea articolului hotărît (ca și a altor articole, de altfel) de a fi marcă a categoriilor gramaticale de gen, număr și caz la substantivul (eventual pronumele, numeralul etc) însoțit.

La întrebarea dacă dezavantajele indicate mai sus (eventual și altele posibile) pot fi înlăturate, răspunsul credem că este negativ, mai ales datorită faptului că (și) clasa articolelor are o omogenitate doar relativă (vezi §12), particularitățile unora sau altora dintre articole nepermițînd practic gruparea lor după *aceleași* criterii. Avînd convingerea că gramatica clasică conține *esența cunoașterii morfosintactice*, de la care – direct sau indirect, mărturisit sau nemărturisit – pleacă orice alt tip de gramatică, sîntem de părere că, cu toate dezavantajele pe care le are, gruparea clasică a articolelor nu trebuie părăsită, ci doar ameliorată prin luarea în considerație (și) a rezultatelor cercetărilor din zilele noastre. Așadar, în cele ce urmează, păstrăm cele patru clase de articole posibile în limba română și denumirile lor tradiționale (chiar dacă unele din aceste denumiri nu mai au astăzi motivare sau motivarea lor este doar parțială), și anume:

– *articolul hotărît*, care, rarisim, cînd apare ca un cuvînt, este *parte de vorbire-flectiv*, de obicei, cînd – astăzi – apare ca un segment (parte) de cuvînt, fiind *flectiv propriu-zis*;
– *articolul nehotărît*, care apare întotdeauna ca un cuvînt și, în consecință, este *parte de vorbire-flectiv*;
– *articolul posesiv-genitival*, care apare întotdeauna ca un cuvînt și este, deci, *parte de vorbire-flectiv*;
– *articolul adjectival (demonstrativ)*, care apare întotdeauna ca un cuvînt și, ca urmare, este *parte de vorbire-flectiv*.

§29. *Articolul hotărît* – termen sintagmatic „preluat" în română din gramatici scrise în latină *(articulus definitus)* sau din gramatici ale limbii franceze *(l'article défini)*, în care actualul *hotărît* „traduce" pe mai vechiul *definit* – trimite, prin tradiție, la două „realități" diferite ce nu pot fi reduse la o definiție unică: pe de o parte, *lui* proclitic[142] din **lui** *tata*, **lui** *Vasile* ș.a., parte de vorbire-flectiv, iar pe de altă parte, encliticele *-l*, *-a*, *-i* etc. din *codrul*, *sora*, *frații* ș.a., flective propriu-zise.

La *lui* proclitic, denumirea tradițională de *articol* **hotărît** – care ar trebui să indice un grad superior de individualizare *morfologică* (vezi §27, §28) – nu este justificată funcțional, întrucît acesta este întotdeauna *doar marcă a formei cazuale de genitiv-dativ singular*, teoretic pentru masculinul substantivelor comune și proprii ce trimit la persoane (**lui** *tata*, **lui** *Vasile* ș.a.), dar practic și pentru femininul unor substantive proprii neologice care trimit la persoane ca singură posibilitate de

142 În limba română veche există cîteva contexte în care unii specialiști apreciază că este proclitic și articolul hotărît feminin *ei (ii)*: „...după veastea cresului a *ei* [= *aei*?!] noastre credință... ", CV, p. 37v8 (vezi O. Densusianu, *op.cit.*, p. 112-113. Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 495); alți specialiști, însă (Mariana Costinescu, *op. cit.*, p. 138), sînt de părere că în astfel de contexte „secvența *a ei* este forma de genitiv-dativ a articolului posesiv, etimologic normală" (vezi și *infra*, §31, nota 155).

construcție (**lui** *Calipso*, **lui** *Carmen*, **lui** *Jeni* ș.a.) sau ca dublet de circulație populară și familiară pentru unele substantive comune și proprii (mai) vechi (compară **lui** *mama* cu *mamei*, **lui** *Elena* cu *Elenei* ș.a.). Așadar, în limba literară actuală, procliza articolului hotărît *lui* este obligatorie numai la antroponime (**lui** *Vasile*, **lui** *Carmen*, **lui** *Popescu*, **lui** *Adoamnei*, **lui** *Asandului* ș.a.) și la diverse substantive proprii – mai ales nume de animale – asimilate acestora (**lui** *Grivei*, **lui** *Ducipal* ș.a.). Cît privește substantivele comune ce trimit la persoane, la acestea putem vorbi de variația liberă a proclizei articolului hotărît *lui* (**lui** *tata*, **lui** *fratele meu*, **lui** *vărul tău* ș.a. – structuri în care apare cumulul de articole *lui...-a*, *lui... -le*, *lui... -l* ce este adesea înlăturat în vorbirea populară și familiară: **lui** *frate-meu*, **lui** *văru-tău* ș.a.) cu encliza acestuia (*tată***lui**, *frate***lui** *meu*, *văru***lui** *tău* ș.a.). Subliniem că – în mod paradoxal – „falsul" (pentru că *nu* individualizează) articol hotărît *lui* proclitic este în momentul de față al limbii române singurul element care poate justifica menținerea tipului de articol numit *hotărît* în rîndul **părților de vorbire***(-flectiv)*.

Cu toate că în limba română nu mai sînt **părți de vorbire***(-flectiv)*, ci au devenit *flective* **propriu-zise**, formele enclitice *-l*, *-a*, *-i* etc pot motiva – și asta numai atunci cînd intră în structura **unor** *substantive*, pe care, în context, le *individualizează morfologic*[143] – tipul de *articol numit* **hotărît**. Toate formele flexionare pentru gen, număr și caz ale articolului hotărît se pot vedea în tabelul de mai jos.

Cazul	Masculin		Feminin	
	Singular	Plural	Singular	Plural
Nominativ-acuzativ	-l, -u, -le, -a	-i	-a	-le
Genitiv-dativ	-lui, -ii, -ei	-lor	-i	-lor
Vocativ	-l, -u, -le, -a	-i, -lor	-a	-le, -lor

În legătură cu genul, numărul și cazul articolului hotărît enclitic din limba română – care, repetăm, se explică (cu excepția lui *-u* ce provine printr-un accident constînd în nepronunțarea lui *l* final sau din fosta desinență *u* la un substantiv de felul *codr*-**u** < *codr*-**u**-L, sau din fostul sufix flexionar *u* la un substantiv de felul *scaun*-**u** < *scaun*-**u**-L) prin proveniența acestui articol din cuvinte cu valoare adjectivală din limba latină –, reamintim că acestea sînt caracterizate *numai formal*. Această particularitate rezultă din faptul că *conținutul categorial* (genul natural al entităților; considerarea entităților sau izolate, cîte una, sau în grup; raportarea entităților una la alta sau la acțiuni ori caracteristici calitative/cantitative) nu poate exista în mod logic la segmente (părți) de cuvînt, adică la flective propriu-zise, care nu transmit nici un fel

[143] Pentru alte întrebuințări, ca și pentru funcția de marcă a articolului hotărît devenit flectiv propriu-zis, vezi mai departe (unele mențiuni în această privință am făcut și în §27-§28).

de informație semantică. Inexistența conținutului categorial motivează și absența neutrului la articolul hotărît (ca de altfel și la celelalte articole); reamintim că la substantiv, unde există genul neutru, acesta este justificat în primul rînd prin aceea că entitățile neînsuflețite nu au gen natural (în opoziție cu cele însuflețite, la care genul natural este sau masculin, sau feminin) și în al doilea rînd prin „formă", care, *nefiind specifică,* este, în principiu, la singular aceeași ca la masculin, iar la plural aceeași ca la feminin (vezi §17, §18, §24).

Din alt punct de vedere, la formele flexionare ale articolului hotărît enclitic (indicate în tabelul de mai sus) credem că nu este convenabil să efectuăm structura morfologică. Aceasta pentru că, în cadrul substantivului cu care se aglutinează, articolul enclitic se constituie în *flectiv* ce transmite informație gramaticală, radicalul, care transmite informație semantică, fiind reprezentat prin substantivul respectiv (în întregime sau numai o parte a lui). În afară de aceasta, presupunînd că, totuși, în cadrul articolului hotărît enclitic am identifica – cum se procedează în unele lucrări – un radical *-l-* (în opoziție cu flectivele *-e, -ui, -or, -ø)*[144], acesta nu ar putea fi justificat, datorită faptului că nu are nici una din cele două caracteristici esențiale ale radicalului (vezi §7): nu tezaurizează sensul lexical, pentru că articolul hotărît enclitic nu transmite informație semantică; nu este bază pentru (toate) formele flexionare ale articolului hotărît enclitic, întrucît *-l-* nu se întîlnește decît la *unele* dintre acestea (cele spuse în legătură cu *-l-* sînt valabile – *mutatis mutandis* – și pentru *-i-* sau *-e-* dacă i-am considera radicali, la care, în ipoteza că am vrea să conferim valoare de radical și lui *-a,* s-ar adăuga și faptul că acesta nu se opune niciodată vreunui flectiv). Nici ipoteza admiterii de mai mulți radicali la articolul hotărît enclitic nu ni se pare acceptabilă, datorită faptului că, la cele 21 de forme flexionare (care, luînd în considerație omonimiile, se reduc la 9: *-l, -u, -le, -a, -lui, -ii, -ei, -i, -lor),* numărul de patru radicali *(-l, -u, -a, -i, -e)* ni se pare exagerat.

Toate acestea – după părerea noastră – conduc la ideea că articolul hotărît enclitic este avantajos să fie considerat fără structură morfologică; admițînd acest lucru, urmează că genul, numărul și cazul, care *există* la acest *flectiv* **propriu-zis**, ca urmare a provenienței lui din **cuvinte-***flectiv* (vezi mai sus), se exprimă prin *flexiune supletivă.*

Formele articolului hotărît enclitic – toate sau numai unele dintre ele – fac parte din structura a diverse părți de vorbire. Astfel, articolul hotărît enclitic se utilizează prin excelență la substantivul comun (pentru utilizarea articolului hotărît enclitic la

144 Facem abstracție aici de faptul că în vorbirea populară și familiară actuală articolul hotărît enclitic *-l* nu se mai pronunță, valoare de articol căpătînd *-u* precedent care reprezenta desinența la tipul *codru* (< *codrul*) sau sufixul flexionar la tipul *omu* (< *omul*), că *-i* din *-lui* cade, articolul respectiv avînd forma *-lu (codrulu* < *codrului)* ș.a.m.d.

substantivele proprii, vezi §19-§21); în funcție de context, substantivul însoțit de articolul hotărît enclitic este *individualizat* sau *generalizat*. Compară:

„Și cum o privea *sultanul* [individualizat], ca se-ntunecă..., dispare"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 111)

„Spuneți-mi, ce-i *dreptatea* [generalizat]? Cei tari se îngrădiră
Cu-averea și mărirea în cercul lor de legi"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 47)

Pe lîngă individualizare și generalizare, articolul hotărît enclitic mai poate reprezenta – la substantivele formate pe terenul limbii române prin conversiune (vezi §14) – și indicele substantivării: *sătul***ul** *nu crede flămînd***ului**, *bine***le** *învinge răul* etc.

La substantivul – de obicei comun și doar uneori propriu[145] – pe care-l însoțește, articolul hotărît indică, prin formele sale supletive, categoriile gramaticale de gen, număr și caz, fie înlocuind desinența (de exemplu, *casă* > *cas***a**, *popă* > *pop***a**, *ou*-ø > *ou***l** etc), fie adăugîndu-se după desinență (de exemplu, *lume* > *lume***a**, *case* > *case***le**, *codru* > *codru***l** – vezi, schimbînd ceea ce trebuie schimbat, nota 144 –, *pereți* > *pereți***i**, *marți* > *marțe***a**[146] etc), fie adăugîndu-se după sufixul flexionar -*u* (de exemplu, *lup* > *lup*Ul, *pui* > *pui*Ul, *unghi* > *unghi*Ul, *stea* > *stea*Ua etc). Așa cum am arătat în §18, în toate aceste situații articolul hotărît este doar *una* din mărcile categoriilor gramaticale de gen, număr și caz, categorii gramaticale pe care nu le poate indica precis datorită omonimiilor. De exemplu, articolul -*a* apare și la feminin (*mam***a**), și la

[145] Este vorba de toponime de tipul *Budăi***ul**, *Deleni***i**, *Cazane***le** ș.a.; la numele de familie de tipul *Adoamnei*, *Asandului* ș.a., articolul hotărît enclitic poate fi considerat marcă pentru gen, număr și caz doar *la origine* (vezi §19-§22).

[146] La acest substantiv, deosebirea dintre desinența -*i* de la forma nearticulată și desinența -*e*- de la forma articulată se explică prin grafia literară, potrivit căreia după anumite consoane diftongul avut în vedere se scrie cu -*e*- (vezi DOOM, p. XIII). Notăm cu această ocazie că în vorbirea populară și familiară apar uneori contexte de felul „*Cîți oameni sînt acolo?*", „O *mulțime***a**!", unde *strict formal* substantivul este precedat de articolul nehotărît *o* și urmat, după desinența -*e*, de articolul hotărît -*a* (care formează diftong cu *e* precedent), împotriva normei generale, după care articolul nehotărît exclude articolul hotărît și reciproca. Întrucît contextele de acest fel sînt reperate numai cu articolul nehotărît („O *mulțime!*"), dar nereperate numai cu articolul hotărît („**Mulțime***a**!"), putem presupune că – la fel ca la numeralele ordinale masculine de la *al doilea* înainte – -a este sau un articol hotărît enclitic feminin întrebuințat prin confuzie, sau, poate mai bine, un deictic ce apare și la adverbe ca *atunce***a**, *aice***a** etc (vezi *infra*). Un articol nehotărît și un articol hotărît la același substantiv apar, însă, în mod evident la patronime de «genul comun» ce conțin *în structură* articolele hotărîte -i(-*ei*), -*lui*, -*u*, la care substantive genul, numărul și cazul se marchează prin articole nehotărîte: **un/unui**, **niște** etc *Ailenei* (*Amariei*)/*Asandului*, *Ciubotaru* ș.a., **o/unei** etc *Ailenei*(*Amariei*)/*Asandului*, *Ciubotaru* ș.a.

masculin *(tata)*; articolul *-le* apare și la singular *(peretele)*, și la plural *(vulpile)*; articolul *-i* apare și la nominativ-acuzativul plural al masculinelor *(oamenii)*, și la genitiv-dativul singular al femininelor *(casei)*, și la vocativul plural al masculinelor *(Ei, băieții de colo, de ce nu veniți?)*; articolul *-l* apare, la singularul unor masculine și neutre, și la nominativ-acuzativ („*Domnul* este al tău mire", M. Eminescu, *op.cit.*, p. 54), și la vocativ („Eu ți-am spus-o, *domnul* meu, de multe ori, că...", *M. Eminescu, PL*, p. 70) etc.

Unele forme ale articolului hotărît enclitic care însoțesc substantivul au nevoie de explicații. Este vorba mai ales de formele *-a*, *-i*, *-ii* ale articolului hotărît enclitic care continuă în limba română formele cazuale *illa* și *illaei* ale pronumelui/ adjectivului pronominal demonstrativ de feminin singular din limba latină[147]. Prin evoluție fonetică, *illa*, atunci cînd apărea în structuri în care a devenit articol hotărît, a ajuns să aibă în limba română contemporană forma *-a*. Această formă a articolului hotărît însoțește prin excelență substative de gen feminin, lucru firesc dacă avem în vedere că articolul hotărît *-a* provine din femininul demonstrativului latinesc *illa*. Substantivele feminine însoțite de articolul hotărît *-a* se află de obicei la nominativ-acuzativ, iar în ultimul timp și la vocativ[148]: *mama (Elena) crește copilul; copilul își (o) iubește mama (pe Elena); mama (Elena), te rog ajută-mă!* De la feminin, articolul hotărît *-a* s-a extins, prin analogie, și la nominativul, acuzativul și vocativul celor cîteva substantive masculine cu desinența de singular *-ă* (de tipul *tată, popă* ș.a.): *tata bate copilul; copilul îl ascultă pe tata; tata, dă-mi niște bani!*

Prin evoluție fonetică, *illaei*, atunci cînd a fost utilizat în structuri în care a devenit articol hotărît enclitic pe lîngă substantive feminine, a ajuns să aibă în limba română contemporană forma *-i*. Această formă a articolului hotărît enclitic însoțește, la substantivele feminine, numai genitiv-dativul singular: *casei, Elenei* ș.a. În textele românești din secolele al XVI-lea - al XVII-lea, articolul hotărît enclitic pentru genitiv-dativul singular al substantivelor feminine avea forma *-ei* (de exemplu, *caseei*). De la această formă, adică *-ei*, s-a ajuns la forma actuală prin contragerea celor doi **e** (unul reprezentînd desinența și celălalt un element fonetic al articolului hotărît enclitic – vezi articolul la care trimitem în nota 91) într-un singur *-e-*, care este considerat astăzi desinență *(cas-e-i)*. În felul acesta, articolul hotărît enclitic de la genitiv-dativul singular al femininelor este reprezentat astăzi numai prin *-i*.

La genitiv-dativul singular al substantivelor masculine de tipul *tată, popă* ș.a., articolul hotărît enclitic nu a putut să aibă aceeași evoluție ca la genitiv-dativul singular al substantivelor feminine, în sensul că forma *-ei* a articolului hotărît enclitic

[147] Pentru bibliografie și unele comentarii, vezi I. Dan, *Unele aspecte ale articolului românesc. Pivire istorică*, AUI, XII, 1966, fasc. 2, p. 148 sqq.

[148] Vezi Luiza Seche, *Un mod de descriere a vocativului feminin în limba română*, LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 159-161.

nu s-a putut reduce la *-i*, pentru că aici nu apar condițiile fonetice necesare: desinența de genitiv-dativ singular a substantivelor respective este *-ă* (*unui tată, unui popă* ș.a.) și nu *-e* ca la feminine (*unei case*). De aceea, așa cum la nominativul, acuzativul și vocativul singular al substantivelor masculine de tipul *tată, popă* ș.a. este convenabil să spunem că articolul hotărît enclitic *-a* înlocuiește desinența *-ă* (*tată* > *tata*, *popă* > *popa* ș.a., forme ca **tatăa*, **popăa* ș.a., cu articolul hotărît adăugat după desinență ca la femininele din limba veche de tipul *casei*, negăsindu-se atestate), tot la fel și la genitiv-dativul singular al acestor substantive articolul hotărît enclitic în forma *-ei* (prin evoluție fonetică în anumite graiuri și chiar în limba literară și *-ii*) înlocuiește aceeași desinență *-ă*: *unui tată* > *tatei* (*tatii*), *unui popă* > *popei* (*popii*) ș.a.

În cazuri mai rare, formele *-l*, *-le*, *-a*, *-i* etc – articole hotărîte enclitice numai prin origine, nu și prin funcție, întrucît *nu individualizează* – pot însoți și alte părți de vorbire decît substantivul. Astfel, în pronumele *însul*, *însa*, *înșii*, *însele*, precum și în pronumele *dînsul*, *dînsa*, *dînșii*, *dînsele* (ambele folosite *în limba literară* numai la acuzativul cu prepoziție), articolul hotărît enclitic are două funcții: pe de o parte, este element formativ comparabil cu sufixele lexicale, datorită faptului că în limba literară scrisă *actuală* (în limba română veche se putea spune și *într*-**însu**, CC, 82/12, *de la* **dinsu**, idem, 435/5) aceste pronume apar întotdeauna însoțite de articolul hotărît enclitic; pe de altă parte, articolele respective au funcția de a marca – binețeles în mod relativ, alături de alte mijloace – genul, numărul și cazul pronumelui însoțit: *dînsul* este masculin, singular, nominativ-acuzativ, *dînsa* este feminin, singular, nominativ-acuzativ etc.

Calitatea de element formativ comparabil cu sufixele lexicale și aceea de a marca în mod relativ genul, numărul și cazul le păstrează articolul hotărît enclitic și la pronumele de tipul *vreunul*/*vreuna*, *vreunii*, *vreunele*, *altul*/*alta*, *alții*, *altele* etc. În plus, aici articolul hotărît enclitic reprezintă un indice al valorii de pronume (*vreunul*, *altul* etc) în opoziție cu valoarea de adjectiv, care este nearticulată (*vreun*, *alt* etc), ceea ce aseamănă funcțiile articolului de la aceste pronume cu funcțiile articolului de la unele substantive formate prin conversiune (vezi § 14).

Articolul hotărît enclitic mai poate fi element formativ comparabil cu sufixele lexicale și în același timp marcă a categoriilor gramaticale de gen, număr și caz, precum și indice al întrebuințării substantivale (pronominale) și la numeralele ordinale. Toate aceste funcții le găsim numai la numeralul ordinal moștenit din latină pentru unitate *întîiul*/*întîia*, *întîii*, *întîiele*, *întîiului* etc (forma adjectivală este în limba literară invariabilă: *întîi*). La numeralul ordinal neologic pentru unitate *primul*/*prima*, *primii*, *primele*, *primului* etc, articolul hotărît enclitic are aceleași funcții, în afară de aceea de a deosebi valoarea substantivală de cea adjectivală, întrucît acestea sînt identice structural (compară **primul** *om a venit* cu **primul** *a venit*). Începînd de la numeralul ordinal pentru dualitate (*al doilea*/*a doua*, *al treilea*/*a treia* etc), la formele de feminin articolul hotărît enclitic *-a* se distinge fără nici o dificultate: *a doua*, *a treia*,

a patra etc; la formele de masculin, însă, pentru identificarea articolului hotărît enclitic considerăm util să apelăm la limba română veche, unde găsim de obicei forme ca *al doile*, CPB 143/2-3, *al treile*, idem, 454/19, *al şasele*, idem 454/22, *al şaptele*, idem, 286/9, *alu optul*, idem, 342/19 etc şi doar uneori – dacă acceptăm că chirilicul ѣ are valoare de *ea* – *al treilea*, idem, 47/16, *al şaselea*, idem, 106/18 etc. Apreciind că la *al optul* articolul *-l* a putut deveni *-le* sub *presiunea sistemului* existent la celelalte numerale, rămîne întrebarea: ce reprezintă *-a* de după *-le-* care s-a generalizat în limba literară actuală? La această întrebare răspunsul nu credem că poate fi cert: o ipoteză ar fi să se considere că *-a* reprezintă articolul hotărît enclitic feminin care, prin confuzie, s-a generalizat şi la masculin; o altă ipoteză, care ni se pare mai convenabilă, ar fi să apreciem că *-a* este un „deictic" – facultativ în limba română veche şi generalizat în limba literară modernă – întîlnit nu numai la numeralele ordinale de tipul *al doilea*, ci şi la unele adverbe, în variaţie liberă cu *zero* în epoca veche (*aciča* în CPB, 109/2 – *aice* la IN, 7/3; *atuncea*, VC, 24/16 – *atunce*, CPB, 8/20 etc) şi admisă ca «variantă literară» în epoca modernă (vezi DOOM, s.v.; etichetarea din *Gram. Acad.*, I, p. 196, ca „adverbialul *-a*" credem că nu este potrivită, întrucît aceste numerale devin adverbe numai în anumite contexte – vezi §103).

În sfîrşit[149], articolul hotărît enclitic mai apare şi în structura unor prepoziţii, unde este comparabil cu sufixele lexicale şi are doar funcţia de a deosebi, principial, prepoziţiile respective (*împrejurul*, *înaintea*, *în spatele* etc) de cuvintele pe baza cărora s-au format (*împrejur*, *înainte*, *în spate* etc).

§30. *Articolul nehotărît*. Şi termenul de asemenea sintagmatic de *articol nehotărît* – care este perechea *articolului hotărît* – a fost adoptat de gramatica românească din gramatici scrise în latină (*articulus indefinitus*) sau din gramatici ale limbii franceze (*l'article indéfini*), în care actualul generalizat *nehotărît* „traduce" pe mai vechiul *indefinit*. Prin *articol nehotărît* înţelegem convenţional partea de vorbire-flectiv ce însoţeşte întotdeauna[150] substantivul, la care indică de obicei un grad redus de individualizare, iar uneori generalizarea şi, în calitate de flectiv de acelaşi tip cu prepoziţia, verbul auxiliar, adverbul-flectiv etc, marchează – alături de desinenţă, alternanţa fonetică etc – categoriile gramaticale de gen, număr şi caz la substantivul

[149] În legătură cu faptul că articolul hotărît enclitic se aglutinează cu un adjectiv ce determină, precedînd, un substantiv, vezi §27.

[150] În *Gram. Acad.*, I, p. 109, există o „observaţie" din care s-ar putea înţelege că articolul nehotărît poate însoţi şi un adjectiv pronominal sau un pronume: „După model străin (din franceză sau germană), adjectivul nehotărît *alt, altă* apare adesea articulat cu articolul nehotărît: *un alt, o altă*; pronumele *altul*, care are articolul hotărît, apare articulat şi cu articol nehotărît: *un altul, o alta.*" După părerea noastră, însă, în astfel de situaţii, articolul nehotărît substantivează pronumele şi adjectivul pronominal, ceea ce altfel spus înseamnă că şi aici articolul nehotărît însoţeşte tot un substantiv.

însoțit. Toate formele flexionare ale articolului nehotărît le notăm în tabelul de mai jos.

Forma cazuală	Masculin		Feminin	
	Singular	Plural	Singular	Plural
Nominativ-acuzativ	un	niște[151], unii	o	niște, unele
Genitiv-dativ	unui	unor	unei	unor

De obicei, în literatura de specialitate (vezi, de exemplu, *Gram. Acad.*, I, p. 109) se consideră că la nominativ-acuzativul plural, atît la masculin, cît și la feminin, articolul nehotărît are numai forma *niște*. La aceasta, însă, am adăugat pe *unii* la masculin și pe *unele* la feminin, considerînd că nu există nici o deosebire între funcțiile formei de genitiv-dativ plural masculin și feminin **unor**, *recunoscută ca articol nehotărît* și de *Gram. Acad.* (vezi locul citat mai sus), și funcțiile formelor de nominativ-acuzativ *unii* pentru masculin și *unele* pentru feminin, cărora nu li se recunoaște calitatea de articol nehotărît. Compară în acest sens: **unor** *oameni (femei) le vine greu să rîdă* cu *la* **unii** *oameni (la* **unele** *femei) le vine greu să rîdă*. În legătură cu forma *niște*, notăm că aceasta are valoare de articol nehotărît numai atunci cînd precede un substantiv apelativ la plural: **niște** *oameni*, **niște** *femei* etc. Cuvîntul *niște*, însă, poate preceda și substantive materiale (vezi §15), care au formă de singular: **niște** *apă*, **niște** *aer* etc. În această situație, *niște* – transmițînd informație semantică – nu poate avea valoare de articol nehotărît, care ar trebui să aibă *funcție de marcă*, ci, indicînd o cantitate nedefinită, reprezintă un adjectiv nehotărît ce îndeplinește *funcția sintactică* de atribut.

Privitor la inventarul articolelor nehotărîte, mai menționăm și că segmentele fonice *un*, *o* pot fi atît adjective-numerale (cardinale), cît și articole nehotărîte, cu precizarea că între aceste două valori nu există o demarcație riguros exactă. Pentru deosebirea – în măsură relativă – a articolelor nehotărîte de singular *un*, *o* de adjectivele-numerale cardinale pentru unitate de asemenea *un*, *o*, se recomandă de obicei să se ia în considerație *pluralul* **posibil** *în context*: cînd lui *un*, *o* de la singular **apreciem** că îi corespunde la plural *niște*, *unii*, atunci vorbim de *un*, *o* articol nehotărît; cînd, însă, lui *un*, *o* ca formă pentru unitate **apreciem** că îi corespunde ca formă pentru pluralitate *doi*, *două* (eventual oricare alt numeral cardinal mai mare decît acestea), atunci vorbim de *un*, *o* adjectiv-numeral cardinal (vezi *Gram. Acad.*, I, p. 109, 184). În această privință, însă, sîntem de părere că poate fi reamintită ideea (vezi §11) că procesele evolutive de la latină la română

---

[151] Pentru ideea că *niște* este întotdeauna adjectiv nehotărît, vezi Ileana Cîmpeanu, *Niște*. CL, XXV, 1980, nr. 1, p. 171-173.

pot fi surprinse în stadii diferite. Astfel, la articolul hotărît *-l* < lat. *ille (homo+* **ille** > *omul*), procesul poate fi considerat încheiat, întrucît fostul adjectiv pronominal demonstrativ *ille* și-a pierdut și „independența" (a devenit un segment de cuvînt, adică un *flectiv* **propriu-zis** care nu mai poate fi izolat în limbajul natural), și „sensul" (nu mai indică depărtarea de vorbitor care să-i permită să funcționeze ca atribut); la articolul nehotărît, însă, procesul nu a ajuns încă în faza finală, atît pentru că *un, o* etc sînt și astăzi **cuvinte-*flectiv*** care, deci, pot fi izolate în limbajul natural de substantivul precedat (exemplu, **un** *frumos* **poem**), cît mai ales datorită faptului că aceste cuvinte-flectiv nu s-au desemantizat complet, indicînd în orice context ar apărea sensul cantitativ de *unitate* pe care-l aveau latineștile corespunzătoare *unus, una* etc. Compară:

„Și totu-atîrnă de-**un** [considerat adjectiv numeral] *cuvînt*
Șoptit pe jumătate"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 148)

„Dreptatea, libertatea nu sunt numai **un** [considerat articol nehotărît] *nume*"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 21)

În legătură cu flexiunea articolului nehotărît – care se concretizează în forme de singular și plural pentru masculin și feminin la nominativ-acuzativ și genitiv-dativ[152] – subliniem dificultatea încadrării acesteia la un anumit **tip** *de flexiune* (vezi §7). Această apreciere este motivată de faptul că la unele forme *(un, unui, unii, unor, unei, unele)*, dacă s-ar ignora faptul că radicalul trebuie să tezaurizeze informația semantică, s-ar putea vorbi de flexiune sintetică, în care radicalul ar fi *un-* și flectivul *-ø, -ui, -ii, -or, -ei, -ele*. Dacă, însă, raportăm formele de mai sus la *o* și *niște*, care se constituie în radicali diferiți de *un-*, atunci putem aprecia – acest punct de vedere părîndu-ni-se mai convenabil – că (și) la articolul nehotărît flexiunea este mai convenabil să fie considerată *supletivă*.

În funcție de context, substantivul precedat de articolul nehotărît poate fi individualizat – într-o măsură mai mică decît substantivul însoțit de articolul hotărît, dar mai mare decît substantivul fără nici un articol (și nedeterminat sintactic) – sau generalizat. Compară:

„Dar **un** *luceafăr* [individualizat], răsărit
Din liniștea uitării,
Dă orizon nemărginit
Singurătății mării;"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 138)

---

[152] Construcțiile – rar întîlnite – de tipul **un băiat**, *vino la mine!*, în care substantivul cu articol nehotărît *un băiat* poate reprezenta cazul vocativ, ni se par forțate.

„– O, ești frumos cum numa-n vis
Un *înger* [generalizat] se arată,
Dară pe calea ce-ai deschis
N-oi merge niciodată;"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 133)

La substantivele formate pe terenul limbii române prin conversiune, articolul nehotărît – la fel cu articolul hotărît – este și indice al substantivării: *a făcut* **un** BINE, *a văzut* **un** LENEȘ, *la matematică a luat* **un** ZECE,etc.

Funcția de marcă a articolului nehotărît constă în aceea că – prin formele sale flexionare (pe care le considerăm supletive) – contribuie la indicarea categoriilor gramaticale de gen, număr și caz ale substantivului precedat. Subliniem, însă, că – la fel cu articolul hotărît – nici articolul nehotărît *singur* **nu** *indică* în mod *precis* aceste categorii gramaticale, în sensul că un substantiv precedat de articolul nehotărît *un* poate fi sau masculin (**un** *om*, **un** *perete* etc), sau neutru (**un** *scaun*, **un** *creion* etc), ori la nominativ (**un** *om cîntă)*, ori la acuzativ *(văd* **un** *om)* ș.a.m.d.

§31. *Articolul posesiv-genitival.* În definirea articolului posesiv-genitival trebuie să se țină cont că acest articol poate preceda substantive, substitute ale substantivelor (mai ales pronume) și (unele) numerale; că în fața substantivelor și substitutelor acestora se utilizează doar în anumite condiții, în timp ce în fața numeralelor (ordinale) este întotdeauna obligatoriu în limba literară; că, spre deosebire de articolul hotărît și cel nehotărît, articolul posesiv-genitival nu individualizează și nici nu generalizează substantivul precedat și că, în sfîrșit, la partea de vorbire precedată – exceptînd numeralul ordinal – nu indică nici genul, nici numărul, iar uneori nici cazul. Avînd în vedere toate aceste particularități, articolul posesiv-genitival poate fi definit ca articolul care poate preceda un substantiv sau un substitut al acestuia, cînd, în calitate de cuvînt-flectiv de același tip cu prepozițiile, verbele auxiliare, formele neaccentuate de acuzativ sau dativ ale pronumelor reflexive etc, *poate* constitui o marcă a categoriei gramaticale a cazului sau poate face parte, ca element formativ, din structura numeralului ordinal cînd, în calitate de afix cu valențe diferite, permite, pe de o parte, existența ca atare a numeralului ordinal, iar pe de altă parte, reprezintă marca genului la numeralul în a cărui structură intră.

NOTĂ. Așa cum am menționat în §3, în unele gramatici românești mai vechi, articolul în general și articolul posesiv-genitival în special nu erau considerate părți de vorbire de sine stătătoare, ci erau prezentate în cadrul pronumelui și/sau la partea de vorbire pe care o însoțesc (vezi, de exemplu, T. Cipariu, *Gramateca...*, p. 169, 176 sqq., 256 sqq.). Dacă ne referim numai la articolul posesiv-genitival, găsim că acesta „este apropiat" – cu unele inconsecvențe – de pronume și în unele gramatici și lucrări de gramatică din zilele noastre. De exemplu, în *Gram. Acad.*, I, după ce se prezintă formele și funcțiile **arti-**

colelor *al, a, ai, ale, alor,* se apreciază că atunci cînd precede un substantiv în genitiv și lipsește substantivul determinat, „ca și atunci cînd intră în componența unui pronume posesiv", *al* din versuri populare ca cele de mai jos (colecția Jarnik-Bîrseanu) „are valoare apropiată de valoarea lui originară de pronume demonstrativ:

Lung e drumul Clujului,
Dar mai lung **al** *dorului.*" (p.106-107)

În același sens, în volumul al doilea, se spune că în versurile lui Coșbuc:

„Le ieș înainte grăbiți
Ai *casei* pe pragul de piatră.
Și-**ai** *lui* întîrziau!"

„...*ai,* în nominativ, *ține locul unui substantiv* [sublinierea noastră, C.D.] în nominativ (sau al unui substitut al lui) pe care îl determină genitivul: *ai casei* înseamnă *locatarii casei; ai lui, feciorii lui.* Astfel se vede că adevăratul subiect al propoziției este și aici la nominativ" (p. 90; în acest sens, vezi și M. Zdrenghea, *Articol sau pronume?*, în «Omagiu lui Alexandru Rosetti», București, p. 1028-1032).

Observînd că în această interpretare există o contradicție (un articol ține locul unui substantiv!), Valeria Guțu Romalo îmbrățișează ideea că în construcțiile la care ne referim *al, ai* etc nu sînt articole, ci *pronume semiindependente* (vezi mai jos) care „realizează poziția subiect impunînd verbului persoana a III-a" [*Sintaxa limbii române,* București, 1973 (= GRS), p. 113], atunci cînd pronumele semiindependent este „determinat printr-un genitiv sau posesiv" *(idem,* p. 122).

Mai ferm este pusă această problemă de Maria Manoliu Manea [*Sistematica substitutelor în româna contemporană standard,* București, 1968 (= *Manea, Sist.*)], care pleacă de la faptul că în structurile conținînd un articol posesiv-genitival și un pronume posesiv, atît articolul, cît și posesivul „pot fi înlocuite pe rînd printr-un substantiv (*/Ai/ noștri// au plecat – /Copiii/ noștri// au plecat – /Ai/ casei// au plecat).* Aceasta înseamnă că articolul genitival nu presupune apariția posesivului. Cele două elemente sînt independente și nu pot fi considerate componente ale unei părți de vorbire... " (p. 49). Referindu-se numai la AL ca reprezentant al tuturor formelor „articolului posesiv-genitival", autoarea consideră că acesta „este de fapt cuvîntul care *«ține locul»* [sublinierea noastră, C.D.] obiectului posedat" *(ibidem), „este un substitut* [sublinierea noastră, C.D.] al secvenței N+M (în care N = temă substantivală și M = morfem de gen, număr și caz)" și *„are deci caracter pronominal"* (p. 70 – sublinierea noastră, C.D.). În nuanțarea acestei idei, Maria Manoliu Manea precizează că o secvență de tipul AL „nu

poate să apară fără genitiv, dar, după principiul independenței parțiale, ... poate fi considerată secvență independentă de genitiv, întrucît ea poate fi înlocuită printr-o secvență independentă de acesta și anume printr-un substantiv" *(ibidem)*. Generalizînd, autoarea apreciază că „prin valoarea lor abstractă, de simplu element care reia un nume, pronumele... AL [la fel cu care se comportă și articolul adjectival reprezentat prin tipul CEL, considerat de asemenea pronume] se apropie de pronumele personale de persoana a treia" (p. 90), dar „nu pot fi clasate printre pronumele obișnuite", întrucît sintagmatic „nu pot forma singure un grup nominal, altfel spus nu pot să apară între pauze, ci implică prezența unui segment Em. Ele pot însă intra în raport de substituție cu un nume articulat, secvență independentă de Em. Datorită acestor raporturi,... CEL, AL pot fi considerate ca pronume semiindependente, în baza definiției date relației de semiindependență... în analiza distributivă: raportul dintre două secvențe fonice A și B, în cazul în care B este independent de A (apare fără A), A nu poate să apară fără B, dar poate fi înlocuit printr-o altă secvență C, independentă de B" (p. 91-92).

Cele spuse mai sus arată că în privința lui *al, a* etc în literatura de specialitate există în momentul de față două orientări: pe de o parte, gramatica clasică apreciază că *al, a* etc se încadrează la partea de vorbire numită **articol**, care «însoțește» ca o anexă substantivul sau o altă parte de vorbire și reprezintă „un simplu instrument gramatical, fără sens lexical" (*Gram. Acad.*, I, p. 97); pe de altă parte, unii specialiști susțin în ultimul timp că *al, a* etc *nu reprezintă un component* al substantivului sau al pronumelui posesiv, ci *un substitut* «apropiat» de pronumele personal de persoana a III-a, care, «ținînd locul obiectului posedat», dar «neputînd fi izolat prin pauze», nu este un pronume «obișnuit», ci un **pronume semiindependent**. După părerea noastră, ambele soluții au inconvenientul de a considera că de la pronumele (adjectivul pronominal) latinesc *(ad) illum, illam* etc la româneștile *al, a* etc procesul este încheiat în toate structurile conținînd aceste cuvinte, rezultatul fiind sau numai **articolele** *al, a* etc, sau numai **pronumele** *al, a* etc. Realitatea lingvistică românească relevă, însă, că – într-un anumit sens la fel ca la lat. *unus, una* devenit rom. *un, o* (vezi §30) – la rom. *al* < lat. *(ad) illum*, rom. *a* < lat. *(ad) illam* etc evoluția nu este în aceeași fază în toate structurile, caracterul *pronominal* al acestor cuvinte pierzîndu-se total în unele structuri și doar parțial în altele. Astfel, în numeralul ordinal **al** *doilea*/**a** *doua*, **al** *treilea*/**a** *treia* etc cuvintele *al, a* nu mai substituie nici un nume, legătura cu pronumele (adjectivul pronominal) inițial *illum, illa* mai constînd doar în conservarea **formei** de singular pentru *masculinul al* și *femininul a*, prin care se marchează (redundant, întrucît mai

există şi articolul hotărît *-le-* şi *-a*) genurile respective la numeralul ordinal din a cărui structură fac parte (al *doilea*/a *doua*, al *treilea*/a *treia* etc).

În structura – posibilă, dar nu obligatorie – a genitivului substantivului şi substitutelor acestuia [a(l) *omului*, a(l) *femeii*, a(l) *lui*, a(l) *alteia* etc], precum şi a posesivului (al *meu*/a *mea*, al *tău*/a *ta* etc), cuvintele *al, a, ai, ale, alor* păstrează de asemenea (în sensul în care am arătat mai sus la numeralul ordinal) din etimonurile lor latineşti forma pentru gen, număr şi caz. În plus, aici *al, a* etc, *vizînd* – prin formele lor pentru gen, număr şi caz – „obiectul posedat" (*un* BĂIAT al *omului*/al *său*, *o* FATĂ a *omului*/a *sa* etc), mai conservă din valoarea lor iniţială de pronume şi capacitatea de a trimite *indirect*, prin intermediul substantivului, la o noţiune (în contextele de mai sus, *al* la noţiunea de *băiat*, iar *a* la aceea de *fată*). Faptul acesta justifică de ce *strict formal* cuvintele *al, a, ei, ale* în nominativ pot impune unui verb predicat sau din structura predicatului, eventual şi altor elemente ale predicatului, categoriile gramaticale (comune) de persoană, gen şi număr: al *omului* vine, ai *oamenilor* vin, ale *lui* sînt mai frumoase etc. Faptul, însă, că – spre deosebire de pronumele personale de persoana a III-a, de care au fost apropiate (vezi mai sus) – *al, a* etc nu pot fi izolate de genitivul substantivului sau al substitutului acestuia[153] ne determină să ne gîndim aici la soluţia procesului evolutiv neîncheiat încă, în sensul că *al, a* etc mai au într-o oarecare măsură valoarea *moştenită* de substitut (posibilă la latineştile *illum, illam* etc), dar *dominantă* este valoarea *dobîndită* de articol. Acceptînd ideea convenţiilor (şi) în ştiinţa gramaticii, apelăm în cazul de faţă la convenţia potrivit căreia articolele îndeplinesc *funcţia de marcă* (şi nu funcţie sintactică), datorită faptului că nu transmit nici direct, nici indirect informaţie semantică. Aşa stînd lucrurile, dacă *al, a* etc din contextele avute aici în vedere sînt doar articole posesiv-genitivale, atunci înseamnă că aceste cuvinte nu pot îndeplini funcţia *sintactică* de subiect. Dacă presupunem că *al, a* etc sînt doar pronume (semiindependente), atunci înseamnă că aceste pronume – substituind nume – pot îndeplini funcţii sintactice nu numai cînd se află în nominativ (adică în ai *casei*...IES, ai *lui* ÎNTÎRZIAU, al *omului* VINE, ai *oamenilor* VIN, ale *lui* SÎNT MAI FRUMOASE etc), ci şi cînd sînt în oricare alt caz, întrucît schimbarea cazului şi a funcţiei nu are repercusiuni asupra informaţiei semantice *indirecte* a pronumelui. Altfel spus, dacă admitem că *ai* din ai *casei*...*ies* este pronume semiindependent în nominativ cu funcţia sintactică de subiect, ar trebui să admitem şi că *alor* din alor *casei le plac*

[153] Nu este reperabilă o structură de tipul *al... vine*. Imposibilitatea izolării lui *al, a* etc de genitivul substantivelor sau al substitutelor acestora apropie structurile de tipul *al omului/lui* de formele flexionare analitice de la verb de tipul *am merge/mers* etc.

excursiile este tot pronume semiindependent, de data aceasta în dativ cu funcția sintactică de complement indirect; *lîngă ai* din *copiii stau* **lîngă** ai *casei* este și el pronume semiindependent în acuzativ cu funcția de circumstanțial de loc ș.a.m.d. Cum, însă, pînă în momentul de față nu s-a demonstrat – și credem că nici nu se poate demonstra – că formele aparținînd altor cazuri decît nominativul (adică *alor, lîngă ai* etc) substituie nume și îndeplinesc funcții sintactice de complement indirect, circumstanțial de loc etc, credem că nici la nominativul *ai* (din ai *casei... ies*, ai *lui întîrziau* etc) nu este convenabil să se vorbească *în momentul de față al limbii române* despre o substituire *autentică* a unor nume și în consecință despre funcția sintactică de subiect. Că nominativul *ai* din astfel de exemple *nu mai este pronume adevărat* rezultă și din posibilitatea ca acest *ai* să apară și atunci cînd numele pe care ar trebui să-l înlocuiască este exprimat în aceeași propoziție: LOCATARII *primitori* **ai** *casei... ies înainte*, FECIORII *aceia* **ai** *lui întîrziau* etc. În ceea ce ne privește, credem că în exemplele avute în vedere *al, ai* etc au ajuns să fie *mai ales* articole posesiv-genitivale care împreună cu substantivul (sau substitutul acestuia) în genitiv[154] constituie un grup de cuvinte unitar (asemănător timpurilor și modurilor verbale compuse), în care cele două componente au roluri *prime* diferite: *articolul posesiv-genitival are rol* **gramatical** *prim*, care constă în aceea că, pe de o parte, reprezintă o marcă a genitivului substantivului (sau substitutului acestuia), iar pe de altă parte, cu el se acordă în categoriile gramaticale comune elementele constitutive ale predicatului (de exemplu, în **ale** *lui sînt mai frumoase*, persoana a III-a plural de la verbul copulativ *sînt* și femininul plural de la adjectivul nume predicativ *mai frumoase* se explică prin articolul posesiv-genitival *ale* și nu prin pronumele personal *lui*); *genitivul substantivului (sau al substitutului acestuia) are rol* **semantic** *prim*, în sensul că indică – direct (genitivul substantivului) sau indirect (genitivul pronumelui) – entitatea despre care se face comunicarea.

Dacă – așa cum am arătat în §9 – o funcție sintactică se constituie din îmbinarea informației semantice (care în exemplele avute în vedere se află, direct, în substantiv și, indirect, în substitutul acestuia) și a informației gramaticale, în cazul nostru prin excelență de persoană și număr, iar în subsidiar și de gen și chiar de caz (la exemplele în discuție aceasta se găsește în articolul posesiv-genitival care impune elementelor predicatului aceste

[154] Nu interesează în discuția de față pronumele posesiv precedat de articolul posesiv-genitival, pentru că la acest pronume articolul posesiv-genitival nu reprezintă o marcă a cazului genitiv: în **ai** *mei sînt aici* pronumele posesiv este în nominativ; în *i-a văzut pe* **ai** *mei* același pronume este în acuzativ ș.a.m.d.

categorii gramaticale), atunci rezultă că *grupul de cuvinte alcătuit dintr-un articol posesiv-genitival și un substantiv sau substitut al acestuia în genitiv poate fi considerat* **unitar**, *îndeplinind, adică,* **o singură funcție sintactică**, *aceea de* **subiect** (deci, *ai casei* este subiectul lui *ies înainte*, *ai lui* este subiectul lui *întîrziau*, *al omului* este subiectul lui *vine*, *ai omului* este subiectul lui *vin*, *ale lui* este subiectul lui *sînt mai frumoase* etc). Referindu-ne numai la *al, a, ai, ale* din îmbinările semantico-gramaticale *ai casei, ai lui, al omului, ai omului, ale lui* etc (pe care îmbinări le considerăm de același tip cu timpurile și modurile compuse de la verb, unde verbul de bază este purtătorul informației semantice, iar verbul auxiliar al celei gramaticale), sîntem de părere că la acestea procesul de depronominalizare, început în latina vorbită ce a stat la baza românei, nu este complet încheiat (cum s-a întîmplat la *al, a* din structura numeralului ordinal), întrucît cuvintele respective mai trimit încă – prin mijlocirea categoriilor gramaticale de gen, număr și caz – la substantive, dar *singure* aceste cuvinte nu pot înlocui în context substantivele respective: în limba română nu există propoziții ca **ai ies înainte*, dar există propoziții ca *ei* (*aceia, alții* etc) *ies înainte*. Aceasta arată că, din cuvinte „de bază" în latină, care, adică, transmiteau – indirect – informație semantică și îndeplineau *singure* funcții sintactice, *al, a, ai* etc au ajuns în momentul de față al limbii române în contextele discutate *mai ales* cuvinte „anexă" (vezi §9), la fel cu *al, a* din numeralele ordinale, cu verbele auxiliare din timpurile și modurile compuse etc, întrucît îndeplinesc *în principal* funcția de marcă a unor categorii gramaticale (persoana și numărul dintr-un punct de vedere și genul, numărul și cazul din alt punct de vedere). Dacă procesul de depronominalizare început din latină se va continua, într-un viitor mai apropiat sau mai depărtat și *al, a, ai* etc care preced genitivul substantivului sau al substitutului acestuia vor ajunge să fie – la fel cu *al, a* din numeralele ordinale – numai *cuvinte-flectiv* („anexe") pentru marcarea anumitor categorii gramaticale la cuvintele „de bază" pe care le însoțesc.

Toate formele flexionare ale articolului posesiv-genitival se pot vedea în tabelul de mai jos.

Forma cazuală	Masculin		Feminin	
	Singular	Plural	Singular	Plural
Nominativ-acuzativ	al	ai	a	ale
Genitiv-dativ	-	alor[155]	-	alor

[155] În CPB există un context în care – dacă nu considerăm că avem de-a face cu o greșeală de limbă – putem spune că, prin analogie cu genitiv-dativul formei de plural a articolului

Aşa cum am indicat şi mai sus, funcţiile formelor articolului posesiv-genitival variază după partea de vorbire precedată. Astfel, înaintea unui substantiv sau pronume de orice fel în afară de pronumele (şi adjectivul pronominal) posesiv, articolul posesiv-genitival se întrebuinţează în limba literară[156] de obicei cu formele de nominativ-acuzativ *al, a, ai, ale*. Aceste forme ale articolului posesiv-genitival nu pot marca genul şi numărul substantivului sau pronumelui precedat, pentru că genul şi numărul lor este acelaşi cu genul şi numărul substantivului la care ele trimit şi nu al celui precedat: *un* PRIETEN **al** *băiatului, o* PRIETENĂ **a** *băiatului* etc. Formele avute în vedere, însă, marchează – redundant (împreună cu desinenţa, articolul hotărît enclitic etc) – cazul genitiv al substantivului sau pronumelui (cu excepţia posesivului) precedat în următoarele tipuri de construcţii:

a) substantivul sau substitutul său (cu excepţia posesivului) în genitiv precedat de articolul posesiv-genitival determină un substantiv nearticulat sau articulat cu articolul nehotărît, căruia îi urmează imediat:

„Că *vis* **al morţii** eterne e viaţa lumii-ntregi."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 53)

b) substantivul sau substitutul său (cu excepţia posesivului) în genitiv precedat de articolul posesiv-genitival determină un substantiv articulat cu articolul hotărît căruia îi urmează, dar de care este separat prin unul sau mai multe cuvinte:

„Sfărmaţi *statuia* GOALĂ **a Venerei** antice"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 49)

c) substantivul sau substitutul său (cu excepţia posesivului) precedat de articolul posesiv-genitival determină un substantiv pe care îl precede:

„Turnurile mişcă-n doliu **a lor** *inimi* de aramă"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 24)

d) substantivul sau substitutul său (cu excepţia posesivului) în genitiv este precedat de articolul posesiv-genitival numai din necesităţi prozodice (întrucît substantivul regent – imediat precedent – este articulat hotărît; cf. punctul b):

„Inima-i creştea de *dorul*

---

posesiv-genitival, a fost construit (fără a se impune, însă) un genitiv-dativ şi pentru forma de masculin singular a acestui articol: „David amu, pre zeu, *alui* său gintu mai sluji", 143/20-21 (pentru femininul singular *aei*, vezi nota 142). Menţionăm că în acest text, p. 444/6-7, mai există un context confuz conţinînd un posibil *ali* susceptibil de a fi o variantă fonetică sau grafică pentru *alui*: „Putearnice Doamne şi milostivnic ce eşti, ali (?) *Svătă Mărie Doamna* trupului inima cum eşti..."; pentru *ali* în română (din lat. *ad. illi*), vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 135, 351, 492.

156 Această precizare este motivată de faptul că în vorbirea populară şi familiară mai ales din aria nordică articolul posesiv-genitival apare adesea numai în forma *a*, indiferent de genul şi numărul substantivului la care trimite *(o poezie* a *lui, un roman* a *lui; nişte cărţi* a *lui* etc).

Al străinului frumos"

(M. Eminescu, *op.cit.*, p. 55);

„Astfel încăput pe *mîna* **a oricărui**, te va drege,

Rele-or zice că sînt toate cîte nu vor înțelege..."

(M. Eminescu, *op.cit.*, p. 107)

e) prin „accident" (evitarea repetării unui substantiv), substantivul sau substitutul său (cu excepția posesivului) în genitivul cu articol posesiv-genitival este precedat de o prepoziție din categoria acelora care în principiu cer acuzativul:

„... mergea astfel pe luminatele strade, fără ca luna să-i facă vro umbră pe ziduri, căci *pe*-**a lui** o lăsase acasă..."

(M. Eminescu, *PL*, p. 49)

Cu formele de nominativ-acuzativ *al, a, ai, ale,* articolul posesiv-genitival *poate* preceda și pronumele și adjectivul pronominal posesiv:

„Vreau să mă-nec de dulcea-nvăpăiere

A celui suflet ce *pe* **al meu** știe"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 155);

„Blanca, află că din leagăn

Domnul este **al tău** mire"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 54).

Și înaintea pronumelui posesiv, și înaintea adjectivului pronominal posesiv, articolul posesiv-genitival primește genul și numărul substantivului înlocuit de pronume sau determinat de adjectivul pronominal, ceea ce înseamnă că nici în aceste situații nu este marcă a genului și numărului pronumelui sau adjectivului pronominal precedat. În plus, precedînd adjectivul pronominal posesiv, care se acordă și în caz cu substantivul determinat, articolul posesiv-genitival nu este marcă nici a cazului adjectivului pronominal posesiv, pentru că practic articolul posesiv-genitival împreună cu adjectivul pronominal posesiv precedat se pot afla și la nominativ *(un prieten* **al meu** *locuiește în centru),* și la acuzativ (*îl cunosc pe acest prieten* **al tău**), și la genitiv *(casa unui prieten* **al meu** *este frumoasă),* și la dativ (*dau această carte unui prieten* **al tău**) și chiar și la vocativ *(o, tu, prieten* **al meu**, *vino!).* Articolul posesiv-genitival nu marchează cazul genitiv nici cînd precede pronumele posesiv, formele *al, a, ai, ale* putînd preceda aici un nominativ (**ai mei** *sînt plecați)* sau un acuzativ (*i-am întîlnit* pe **ai tăi**).

Forma de genitiv-dativ a articolului posesiv-genitival se întrebuințează rar mai ales în vorbirea populară și familiară, unde precede un pronume posesiv în genitiv sau dativ *(casa* **alor mei** *este frumoasă; le spun* **alor mei** *să vină),* uneori un substantiv în genitiv sau dativ *(părerea* **alor casei** *este alta;* **alor casei** *le plac excursiile)* și chiar un pronume care nu este posesiv de asemenea în genitiv sau dativ, precedat de o prepoziție care cere aceste cazuri *(a vorbit* **contra alor lui; datorită alor lui** *a cîștigat).*

Generalizînd în legătură cu articolul posesiv-genitival cînd precede pronumele și adjectivul pronominal posesiv, putem spune că *al, a, ai, ale, alor* precedînd pronumele și adjectivul pronominal posesiv nu poate fi considerat marcă nici pentru gen, nici pentru număr, nici pentru caz, ceea ce înseamnă că este doar un element formativ comparabil cu prefixele, cu precizarea, însă, că la adjectiv are caracter facultativ, putînd să *nu* apară cînd adjectivul pronominal posesiv urmează imediat substantivului determinat articulat hotărît (*cartea* mea) sau prepozițiilor considerate ale cazului genitiv (*contra* mea).

*

* *

Articolul posesiv-genitival apare și înaintea numeralului ordinal – folosit pronominal sau adjectival – începînd de la cel pentru dualitate înainte[157]: **al** *doilea (om)*, **a** *treia (femeie)* etc. Aici articolul posesiv-genitival este element formativ obligatoriu în limba literară[158] și, în plus, reprezintă și o marcă a genului numeralului ordinal, *al* indicînd masculinul, care se folosește și la neutru [**al** *doilea (om)*, **al** *treilea (creion)* etc] și *a* femininul [**a** *doua (femeie)*, **a** *treia (carte)* etc]. Cît privește cazul (la numeralul ordinal nu se poate vorbi de categoria gramaticală a numărului), nici aici articolul posesiv-genitival nu este marcă a genitivului (sau a altui caz), pentru că numeralul ordinal precedat de articolul posesiv-genitival în forma *al* sau *a* apare, practic, la toate cazurile: **al doilea** *(om) îmi este cunoscut; sfîrșitul anului* **al doilea** *(celui de-***al doilea***) este aproape; etapei* **a doua** (*celei de* **a doua**) *îi dau atenție; la* **al treilea** *(om) îi vine rîndul altădată;* **al treilea** *tînăr* (*cel de-***al treilea**)*, ieși din rînd!*

§32. *Articolul adjectival* (numit uneori și *articol demonstrativ*[159]) – dacă îl acceptăm ca atare[160] – este cel mai recent articol din limba română, care a apărut pe seama adjectivului pronominal demonstrativ. Că așa stau lucrurile rezultă și din aceea

---

[157] Uneori, apar structuri ce conțin articolul posesiv-genitival pentru feminin *a* și la numeralul ordinal pentru unitate utilizat adjectival sau adverbial: *clasa* **a-ntîia** (structură hipercorectă, deci greșită), *merge* **a-ntîia** etc.

[158] În limba vorbită populară și familiară, însă, articolul posesiv-genitival pentru feminin este adesea omis: *clasa* **treia**, *banca* **patra** etc. În legătură cu tendința de folosire a numeralelor cardinale – în afara celor cu formă de feminin – în locul celor ordinale, în contexte de tipul *pagina doi* (dar nu și *pagina două*), *rîndul trei* etc, vezi §56.

[159] Pentru diverse denumiri mai vechi ale articolului adjectival, vezi D. Găzdaru, *lucr. cit.*, p. 161-162.

[160] Pentru ipoteza că ceea ce considerăm articol adjectival este un „pronume semiindependent", vezi – *mutatis mutandis* – paragraful anterior, *nota de text*, unde ne referim la articolul posesiv-genitival și la ipoteza că acesta este „pronume semiindependent".

că în unele texte vechi[161], precum şi în unele graiuri populare[162], articolul adjectival apare încă şi cu forma adjectivului pronominal demonstrativ *cela*[163], ambele forme (cu deicticul *-a* şi fără acesta) întîlnindu-se în aceleaşi structuri:

„Că *robulŭ* **celŭ** *rău*... spre vînzare datŭ iaste să fie de domnu-său."

(CC, 282/34-36)

„Că *omulŭ* **cela** *camatnicŭ*... nu priimi cuvintele scripturiei."

(CC, 401/10-11)

„*Bogatulŭ* **cela** *neînţeleptulŭ*... aşa se arătă."

(CC, 398/11-12)

În favoarea ideii că (la fel cum în *robulŭ celŭ rău*, **celŭ** este articol) şi în *omulŭ cela camatnicŭ* şi *bogatulŭ cela neînţeleptulŭ*, **cela** este de asemenea articol – ceea ce înseamnă că substantivul articulat hotărît enclitic nu are două determinări, una reprezentată prin adjectivul demonstrativ *cela* şi alta prin adjectivul calificativ *camatnicŭ* sau *neînţeleptulŭ* (cum se apreciază în *Gram. Acad.*, I, 108), ci o singură determinare constituită din *cela+camatnicŭ* sau *neînţeleptulŭ* –, se poate invoca şi *informaţia* transmisă prin structurile respective. Dacă *cela* ar fi adjectiv pronominal demonstrativ, atunci ar trebui să indice faptul că substantivul articulat determinat de acesta este deja cunoscut (vezi §27, §29) şi, în consecinţă, determinarea prin adjectivul calificativ nearticulat *camatnicŭ* sau articulat *neînţeleptulŭ* ar trebui izolată prin pauză, deci *omulŭ cela* (eventual, ş i a n u m e,) *camatnicŭ* sau *bogatulŭ cela* (eventual, ş i a n u m e,) *neînţeleptulŭ*. Faptul că această interpretare nu este convenabilă rezultă nu numai din absenţa totală a structurilor cu pauză după *cela* urmînd substantivului articulat, ci şi din izolarea grupului *cela+adjectiv calificativ nearticulat sau articulat* de substantivul articulat pe care îl determină printr-un alt cuvînt:

„Cine... iubit-au dulceaţa..., *loculŭ* l o r u ş ŭ **cela îngerescului** făcutu-l-au cale netrecătoare"

(CC, 370/3-5; vezi şi 490/33, 510/11 etc)

În limba literară actuală, însă, articolul adjectival s-a impus numai fără deicticul *-a*. Toate formele articolului adjectival literar *actual* – care este un cuvînt-flectiv prin

[161] Vezi, de exemplu, CV, CPB, CC ş.a.

[162] Vezi, de exemplu, ALRM, hărţile 185 *(băiatul* **cel** *mare)*, 280 *(femeia* **cea** *mai mică)* şi 281 *(femeile* **cele** *mai mari)*, unde articolul adjectival apare cu *-a* în graiurile de tip ardelenesc şi muntenesc.

[163] Pentru admiterea acestei forme a articolului adjectival, vezi I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană*, Bucureşti, 1916, p. CLXXXV şi CCIV; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 495, 497; vezi, de asemenea, *Observaţii în legătură cu folosirea cuvîntului* cel(a) (citat în nota 139) p. 48 sqq., şi *Observaţii privitoare la morfologia din unele texte româneşti...* (citat în nota 40) p. 75 sqq.

care se marchează, redundant sau neredundant, categoriile gramaticale de gen, număr, caz şi comparaţie sau se substantivează diverse părţi de vorbire – le notăm în tabelul de mai jos.

	Masculin		Feminin	
	Singular	Plural	Singular	Plural
Nominativ-acuzativ	cel	cei	cea	cele
Genitiv-dativ	celui	celor	celei	celor

Ca şi la celelalte articole, şi la articolul adjectival funcţiile se stabilesc după partea de vorbire însoţită. Cel mai frecvent, articolul adjectival precede un adjectiv şi urmează unui substantiv propriu sau comun, acesta din urmă obligatoriu articulat cu articolul hotărît: *Ştefan* **cel** *Mare, copilul* **cel** *bun* etc. „Cumulul” de articole din acest tip de construcţie se explică prin insuficienta putere de individualizare a articolului hotărît. Atributul adjectival precedat de articolul adjectival poate fi exprimat în această construcţie printr-un adjectiv calificativ:

„Atunci *lumea* **cea** *gîndită* pentru noi avea fiinţă”
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 110)

Într-un context de tipul:

„Încingeţi-vă spada la *danţul* **cel** *de moarte*.”
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 21)

atributul ar putea fi considerat şi adjectival, dacă apreciem că *de moarte* este o îmbinare stabilă (perifrază adjectivală), dar şi substantival în acuzativ cu prepoziţie, dacă îmbinarea *de moarte* o considerăm liberă. Adjectivul atribut poate proveni uneori şi dintr-un numeral ordinal, care *astăzi* este precedat de prepoziţia *de* (în cazul adjectivului ordinal *întîi*, prepoziţia se aglutinează cu acesta, rezultînd forma iniţială *dentîi*, ce evoluează la literarul actual *dintîi*):

„Vedea ca-n *ziua* **cea** *de-ntîi*,
Cum isvorau lumine;”
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 139).

Cel, cea, cei etc pot preceda adjective calificative sau ordinale nu numai cînd urmează substantivului articulat, ci şi cînd se află înaintea acestuia:

„... glasul ei era dulce, slab, plin de lacrimi, sfinţit de **cea** ÎNTÎI *sărutare*.”
(M. Eminescu, *PL*, p. 71)

În astfel de construcţii, valoarea de articol adjectival este incertă, cuvintele *cel, cea, cei* etc putînd fi considerate la fel de bine şi adjective pronominale demonstrative. Incertitudini în privinţa valorii morfologice există şi atunci cînd *cel, cea, cei* etc preced un adjectiv calificativ sau un numeral cardinal în absenţa unui substantiv:

„Spuneți-mi ce-i dreptatea? – **Cei** *tari* se îngrădiră
Cu-averea și mărirea în cercul lor de legi."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 47)

Aici concurează valoarea de articol adjectival, care substantivează adjectivul calificativ sau numeralul cardinal, cu valoarea de pronume demonstrativ determinat de un atribut exprimat printr-un adjectiv calificativ sau adjectiv numeral ordinal.

Dacă admitem că în *toate* structurile de mai sus *cel, cea, cei* etc au valoare de *articol adjectival*, atunci trebuie să spunem că – pe lîngă faptul că, după împrejurări, contribuie la individualizarea substantivului sau este indice al substantivării – *cel, cea, cei* etc reprezintă și mărci, redundante sau neredundante, pentru categoriile gramaticale de gen, număr și caz de la părțile de vorbire precedate. Funcția de marcă pentru gen și număr a articolului adjectival este mai evidentă atunci cînd partea de vorbire precedată are o flexiune redusă sau este invariabilă: de exemplu, *verde* din *copacul* **cel** *verde* sau din **cel** *verde* este de genul masculin, iar *verde* din *iarba* **cea** *verde* sau din **cea** *verde* este de genul feminin, acest lucru fiind arătat de articolul adjectival; *gri* din *pantoful* **cel** *gri* sau din **cel** *gri* reprezintă masculinul singular, dar în *pantofii* **cei** *gri* sau în **cei** *gri* reprezintă masculinul plural ș.a.m.d., aceste categorii gramaticale fiind marcate de articolul adjectival.

Cît privește *cazul* adjectivului pe care îl precede, acesta nu poate fi marcat niciodată în mod precis de articolul adjectival. Aceasta pentru că articolul adjectival are forme nu pentru fiecare caz în parte, ci o formă pentru nominativ-acuzativ și o formă pentru genitiv-dativ (vezi tabelul de mai sus). Ambele forme cazuale se folosesc în limba literară de astăzi numai la plural *(oamenii* **cei** *buni, oamenilor* **celor** *buni)*, la singular preferîndu-se formele de nominativ-acuzativ și la genitiv-dativ. Deci, astăzi se poate spune și *omului* **celui** *bun, studentului* **celui** *de-al doilea* etc, adică cu articolul adjectival acordat în caz cu substantivul căruia îi urmează, dar se spune de obicei *omului* **cel** *bun, studentului* **cel** *de-al doilea* etc, cu articolul adjectival neacordat din punctul de vedere al cazului. Doar atunci cînd precede adjective calificative sau ordinale în absența substantivului, forma de genitiv-dativ singular a articolului adjectival este obligatorie și în zilele noastre: **celui** *tare (de-al doilea) mi-i pasă de* **cel** *slab (de-al treilea)*.

Articolul adjectival se întîlnește și în structura superlativului relativ al adjectivelor (**cel** *mai bun,* **cea** *mai bună,* **cei** *mai buni* etc)[164], cînd poate avea rolul de a individualiza – împreună cu articolul hotărît și cu atributul adjectival respectiv – substantivul, dacă îi urmează acestuia: *omul* **cel** MAI BUN, *femeia* **cea** MAI BUNĂ etc

[164] În structura superlativului relativ al adverbelor considerăm că se poate vorbi de *adverbializarea lui* **cel**, întrucît aici acesta a devenit indiferent la categoriile gramaticale de gen, număr și caz (pe care le avea în calitate de articol adjectival): *el* (*ea, ei* etc) *cîntă* **cel** MAI FRUMOS (vezi §106).

(cînd precede substantivul, individualizarea acestuia se face numai prin determinarea atributivă reprezentată de superlativul relativ al adjectivului, întrucît substantivul este nearticulat: **cel** MAI BUN *om*, **cea** MAI BUNĂ *femeie* etc). Funcția de bază a articolului adjectival din structura superlativului relativ al adjectivelor, însă, constă în aceea că reprezintă marca unică a gradului superlativ relativ (dacă din structura *cel mai bun* se lasă la o parte articolul adjectival *cel*, ceea ce rămîne – *mai bun* – este un alt grad de comparație, și anume, comparativul). Pe lîngă aceasta, articolul adjectival – care în limba literară actuală apare la singular numai cu forma cazuală de nominativ-acuzativ și la plural atît cu forma de nominativ-acuzativ, cît și cu cea de genitiv-dativ – are și funcția de marcă (alături de desinență și context) a categoriilor gramaticale de gen, număr și caz ale adjectivului respectiv: *omul* **cel** *mai bun*, *femeia* **cea** *mai bună*, *oamenilor* **celor** *mai buni* etc).

V

CLASA ADJECTIVELOR

§33. În definiția de lucru a *clasei* **adjectivelor** am notat (vezi §10) că aceasta este o clasă unitară (cuprinde, adică, elemente ce sînt întotdeauna părți de vorbire propriu-zise) constituită din cuvintele noționale ce exprimă caracteristici ale entităților, la care există categoria gramaticală a comparației – genul, numărul și cazul avînd numai formă – și care, în afară de nume predicativ, apoziție etc, îndeplinesc funcția sintactică specifică de atribut.

În motivarea acestei definiții, apelăm la faptul că entitățile numite prin substantive (vezi §13) pot avea diverse feluri de caracteristici (în sens foarte larg), care sînt redate lingvistic fie prin cuvinte ce transmit informație semantică, cum ar fi culoarea (*foaie* **albă**, *creion* **negru** etc), înălțimea (*bloc* **înalt**, *casă* **mică** etc), greutatea (*avion* **greu**, *parașută* **ușoară** etc), cantitatea (**doi** *oameni*, **trei** *femei* etc) ș.a., fie prin cuvinte ce transmit informație gramaticală – determinativă (vezi §27) –, cum ar fi apropierea sau depărtarea de vorbitor (*omul* **acesta**, *femeia* **aceea** etc), posesia (*cartea* **mea**, *prietenul* **tău** etc), cunoașterea insuficientă (**orice** *om*, **altă** *femeie* etc) ș.a. Aceste cîteva exemple arată că entitățile pot avea caracteristice calitative (*foaie* **albă**, *bloc* **înalt** etc), cantitative (**doi** *oameni*, **trei** *femei* etc) și determinative (*omul* **acesta**, *femeia* **aceea** etc). Potrivit tradiției gramaticii românești clasice, cuvintele care exprimă caracteristicile cantitative ale entităților se numesc *adjective* **numerale** (vezi capitolul al VII-lea), iar cele care numesc caracteristicile determinative ale entităților se numesc *adjective* **pronominale** (vezi capitolul al VI-lea), astfel încît *adjectivele* **propriu-zise** – sau pur și simplu **adjectivele**, de care ne preocupăm în acest capitol –, exprimă *numai caracteristicile calitative* ale entităților. Nu întotdeauna, însă, criteriul semantic este cel hotărîtor în deosebirea adjectivelor propriu-zise de celelalte feluri de adjective. De exemplu, în versurile:

„Că de cînd nu ne-am văzut
Multă *vreme* au trecut"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 98)

cuvîntul *multă*, deşi exprimă cantitatea substantivului regent, nu este considerat astăzi adjectiv numeral, ci *adjectiv* **propriu-zis**. Aceasta şi pentru că, spre deosebire de adjectivele numerale, care exprimă principial o cantitate numerică hotărîtă, adjectivul *multă* exprimă o cantitate nehotărîtă (vezi *Gram. Acad.*, I, p. 181), dar mai ales pentru că cuvîntul *multă* are categoria gramaticală a comparaţiei (lui *multă* din text i se poate opune *mai multă, foarte multă* etc), categorie gramaticală care este *specifică* adjectivelor şi nu este posibilă la numeral (pentru unele nuanţări, vezi §36).

Faptul că exprimă caracteristici calitative ale entităţilor relevă o deosebire importantă între adjective şi substantive: substantivele, indicînd *numele entităţilor*, au ceea ce putem numi *existenţă independentă*, deoarece entităţile pe care acestea le numesc fiinţează în mod obiectiv; adjectivele, însă, exprimînd *caracteristici calitative* ale entităţilor, au ceea ce numim prin simetrie *existenţă dependentă*, întrucît caracteristicile calitative ale entităţilor pot fi concepute numai ca „anexe" ale entităţilor (vezi *Iordan, LRC*, p. 334 sqq.). Acest lucru are anumite urmări în planul flexiunii, în sensul că la adjectiv trebuie făcută deosebirea între gen, număr şi caz, pe de o parte, şi categoria gramaticală a comparaţiei, pe de altă parte: genul, numărul şi cazul sînt categorii gramaticale la substantiv, unde sînt caracterizate şi prin conţinut, şi prin formă (vezi §6, §24), în timp ce *la adjectiv genul, numărul şi cazul au existenţă pur formală*, fiind doar – acolo unde este posibil – rezultat al necesităţilor de acord. Logica acestei deosebiri dintre adjectiv şi substantiv este evidentă: dacă conţinutul categoriei gramaticale a genului îl constituie genul natural masculin sau feminin al entităţilor însufleţite şi inexistenţa genului natural la entităţile neînsufleţite, atunci este firesc ca la *caracteristicile calitative* ale entităţilor să nu putem vorbi de conţinutul categorial al genului, pentru că *înalt, alb, greu* etc – care reprezintă adjective – nu au gen natural; dacă conţinutul categoriei gramaticale a numărului îl constituie posibilitatea entităţilor de a fi considerate izolat sau în grup, atunci la *înalt, alb, greu* etc – care *nu* sînt entităţi – *nu* se poate vorbi de conţinutul categorial al numărului; în sfîrşit, dacă conţinutul categoriei gramaticale a cazului îl constituie raporturile dintre entităţi unele faţă de altele sau dintre entităţi şi caracteristicile lor, atunci la *înalt, alb, greu* etc – care *nu* sînt entităţi – *nu* se poate vorbi de conţinutul categorial al cazului. Singura categorie gramaticală a adjectivului – caracterizată şi prin conţinut categorial, şi prin formă categorială – este comparaţia, care în planul conţinutului indică existenţa unei caracteristici în grade diferite (în principiu, la aceeaşi entitate în momente diferite sau la entităţi diferite indiferent de moment, un caz particular fiind constituit de două sau mai multe caracteristici la aceeaşi entitate – vezi §36), acest lucru fiind marcat prin cuvinte-flectiv sau prin *zero* (**mai** *mare*, **foarte** *mare*, **o** *mare* etc).

În privinţa funcţiei sintactice, notăm aici doar faptul că – spre deosebire de substantiv, la care funcţia sintactică este în legătură directă cu o categorie gramaticală, şi anume, cu aceea a cazului – la adjectiv funcţia sintactică depinde de *context* şi nu de formele de gen, număr sau caz şi nici de categoria gramaticală a comparaţiei. De

exemplu, adjectivul *bun*, depinzînd direct – în contextul în care apare – de un substantiv, are funcția sintactică de atribut, fie că este masculin singular nominativ-acuzativ pozitiv [(ca) *om* **bun**], fie că este feminin singular genitiv-dativ comparativ (*unei femei* **mai bune**), fie că este masculin plural nominativ-acuzativ superlativ [(cu) *niște oameni* **foarte buni**] ș.a.m.d.

§34. Din punctul de vedere al cantității de cuvinte, adjectivele se plasează – în funcție de statisticile pe care ne bazăm (vezi nota 40) – după substantive (vezi §13), proporția adjectivelor în textele vechi și moderne cercetate variind între 7,54% pentru 58 cuvinte-titlu (din totalul de 769) în PRL, 14,02% pentru 350 cuvinte-titlu (din totalul de 2495) în CPB, 15,45% pentru 517 cuvinte-titlu (din totalul de 3345) în SB și 22,15% pentru 1112 cuvinte-titlu (din totalul de 5016) în opera lui M. Eminescu. Dacă admitem că *în principiu* proporția medie (cca 15%) a cuvintelor-titlu adjective din textele cercetate corespunde aceleia din dicționare, atunci urmează că la cca 70000 de cuvinte uzuale existente în DEX adjectivele vor fi fiind în număr de aproximativ 10500, iar la cca un milion de cuvinte-titlu posibile în limba română, aproximativ 150000 vor fi fiind adjective.

Mulțimea adjectivelor din limba română are proveniențe variate, putînd vorbi, pe de o parte, de *adjective moștenite din latină/traco-dacă sau preluate ca atare din diverse limbi*, iar pe de altă parte, de *adjective formate pe terenul limbii române*.

Adjectivele moștenite din latină sau preluate ca atare din diverse limbi sînt mai puțin numeroase, fiind reprezentate prin excelență prin cuvinte sintetice de tipul *adînc, alb, amar, bun, dulce, frumos, mare, negru, rău, verde, gata, aievea, dîrz, drag, jilav, sfînt, artificial, ascetic, corect, credul, dispensabil, divergent, divin, factice, genial, legal* etc. Spre deosebire de acestea, adjectivele formate pe terenul limbii române sînt mult mai numeroase, putînd fi atît sintetice, cît și perifrastice. Unul din procedeele productive de formare a adjectivelor pe terenul limbii române îl constituie derivarea, care cunoaște mai multe posibilități de realizare. Astfel, adjectivele derivate se pot forma cu ajutorul sufixelor lexicale propriu-zise (care provin din sufixe latinești sau de alte origini) – *lun*atic, *gazetăr*esc, *apus*ean, *dar*nic, *franțuz*ism etc – sau cu ajutorul pseudosufixelor (care provind din cuvinte noționale). La acestea din urmă trebuie făcută deosebirea între adjectivele care s-au format cu pseudosufixe pe terenul limbii române, singurele care interesează aici (*supra***natural**, *termo***izolator**, *uni***familial** etc) și adjectivele care, practic, fac parte din categoria celor împrumutate ca atare din diverse limbi, pentru că pe acestea limba română le-a preluat dintr-o limbă apuseană – de obicei din franceză – și abia în această limbă ele sînt formații cu pseudosufixe (*extra*lingvistic < fr. *extra***linguistique**, *interglaciar* < fr. *inter***glaciaire**, *termodinamic* < fr. *thermo***dynamique** etc). Adjectivele derivate se mai pot forma și cu ajutorul prefixelor – multe dintre acestea fiind formații parasintetice (conținînd, adică, și prefixe, și sufixe), prefixele putînd fi de asemenea propriu-zise, care provin din cuvinte nenoționale sau sînt segmente de cuvînt (**în***robitor*, **ne***îndemînatic*,

pre*cumpănitor* etc), ori pseudoprefixe, care provin din cuvinte noționale. În cadrul ultimelor, trebuie deosebite formațiile pe terenul limbii române (**daco***român*, **ultra***rapid*, **evasi***unanim* etc) de împrumuturile din diverse limbi, care s-au format cu pseudoprefixe în limbile respective (*telefonic* < fr. *téléphonique*, *ultramicroscopic* < fr. **ultra***microscopique*, *cvadripartit* < fr. **quadri***partite* etc).

Pentru un alt procedeu productiv de formare a adjectivelor pe terenul limbii române folosim convențional termenul de *perifrazare* (vezi §11, §14, *passim*), perifraza adjectivală fiind o îmbinare stabilă de cuvinte prin care se transmite o singură informație semantică (de tip adjectival – vezi *supra*), gramaticală şi/sau stilistică şi care îndeplineşte o singură funcție (sintactică, de marcă şi/sau expresivă). Perifrazele adjectivale pot fi, unele, aglutinate, care se comportă în principiu la fel cu adjectivele sintetice, indiferent de faptul că sînt mai vechi (*atotcuprinzător*, *atotputernic*, *binefăcător*, *cuminte*, *cumsecade*, *rozalb* etc) sau mai noi (*autobiografic*, *autocritic*, *bibliografic*, *macrocefal*, *neolatin* etc). Alte perifraze adjectivale sînt neaglutinate, în structura lor intrînd două sau mai multe cuvinte (care pot fi numai adjective sau adjective şi alte părți de vorbire, eventual numai alte părți de vorbire) cu grade de coeziune diferite, marcate în scris prin cratimă (*fruct* **dulce-amărui**, *păr* **galben-auriu**, *spectacol* **literar-muzical**, *obiect* **nou-nouț**, *om* **liber-cugetător**, «*lesicon* **romanesc-latinesc-unguresc-nemțesc**» etc) sau nemarcate grafic (*copil* **bine crescut**, *răspuns* **cu cap şi coadă**, *lucru* **de Doamne-ajută**, *obiecte* **fel de fel**, *tînăr* **la locul** *lui*, *vorbe* **pe ales**, *bătaie* **soră cu moartea** etc). Menționăm aici şi ceea ce numim de asemenea convențional *adjective cu determinare obligatorie* (vezi §11), care sînt îmbinări de cuvinte la care gradul de sudură este inferior perifrazelor, dar superior îmbinărilor libere: *tînăr* **bun la toate**, *om* **bun (rău) la inimă/suflet**, *spalt* **bun de tipar**, *corp* **bun (rău) conducător de căldură (electricitate)** etc.

Un procedeu productiv de formare a adjectivelor pe terenul limbii române îl constituie şi conversiunea. Cel mai frecvent devin adjective participiile verbelor care, determinînd un substantiv, exprimă acțiunea ca rezultat (nu ca proces), au forme pentru gen, număr, caz şi categoria gramaticală a comparației (nu diateză, mod, timp specifice verbului) şi îndeplinesc funcția sintactică de atribut specifică adjectivului (nu pe aceea de predicat): *carte* **citită**, *melodie* **cîntată**, *uşă* **deschisă**, *volum* **epuizat**, *om* **învățat** etc. În cazuri rare, se poate adjectiva şi gerunziul verbelor, indicele adjectivării constituindu-l prin excelență formele pentru gen, număr, caz şi categoria gramaticală a comparației: *om* **(mai, foarte etc) suferind**, *femeie* **(mai, foarte etc) suferindă**, *oameni* **(mai, foarte etc) suferinzi** ş.a.m.d. Pe lîngă verbe, pot deveni adjective şi unele adverbe (*aşa*, *altfel*, *bine* etc), la care – dată fiind invariabilitatea după gen, număr, caz şi luînd în considerație că comparația este comună adjectivului şi adverbului – indicele adjectivării este reprezentat numai de context, înțeles aici la *element determinat* care impune o anumită funcție *specifică*. Compară:

„**Aşa** [adverb-circumstanţial, determină un verb] virtuoşii murind
nu desper"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 12)
„**De-aşa** [adjectiv-atribut, determină un substantiv] *vremi* se-nvredniciră
cronicarii şi rapsozii;"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 117)

De asemenea contextul – care prin elementul determinat impune un anumit sens lexical, anumite forme flexionare şi o anumită funcţie sintactică – este indicele adjectivării unor substantive[165]. Compară:

„Vede cum din ceruri luna lunecă şi se coboară
Şi s-apropie de dînsul preschimbată în **fecioară**." [= substantiv]
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 111)

„Lună tu, stăpîn-a mării, pe a lumii boltă lunecі
Şi gîndirilor dînd viaţă, suferinţele întunecі;
Mii pustiuri scînteiază sub lumina ta **fecioară**, [= adjectiv]
Şi cîţi codri-ascund în umbră strălucire de izvoară!"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 103)

§35. Prezentarea provenienţei adjectivelor arată că, după părerea noastră, adjectivele româneşti sînt grupabile din punctul de vedere al „formei" (vezi §11) în:

a) *adjective* **sintetice**, reprezentate printr-un singur *cuvînt* (definiţia cuvîntului am dat-o în §27, *passim*) considerat ca atare atît sincronic, cît şi diacronic *(bun, amar, gata, drag, corect, tomnatic, gazetăresc, apusean, franţuzism* etc);

b) *adjective* **perifrastice**, divizibile în: *adjective perifrastice* AGLUTINATE, constituite din îmbinări stabile de cuvinte care s-au sudat, astfel încît pentru vorbitorul nepreocupat de teoria limbii apar ca adjective sintetice, fie că au luat naştere pe terenul limbii române (*atotcuprinzător, atotputernic, binefăcător, cuminte, cumsecade, dacoromân, ultrarapid* etc), fie că au fost preluate ca atare din diverse limbi, mai ales din franceză (*telefonic, ultramicroscopic, cvadripartit* etc – pentru toate acestea, vezi şi §34); *adjective perifrastice* NEAGLUTINATE, la care cuvintele din îmbinările stabile respective îşi mai conservă într-o anumită măsură individualitatea, atît atunci cînd, prin convenţie, se scriu izolate (*bine crescut, cu cap şi coadă, fel de fel, la locul..., pe ales* etc), cît şi atunci cînd între ele, în scris, se pune cratima *(dulce-amărui, galben-auriu, «romanesc-latinesc-unguresc-nemţesc»* etc);

---

[165] Vezi Fulvia Ciobanu, *Adjectivarea substantivelor în limba română*, SCL, XXXVII, 1986, nr. 6, p. 473-486, unde se arată că „adjectivarea substantivelor este un fenomen bine reprezentat în limba română" (p. 483), exemplificîndu-se cu *cîni* **mai bărbaţi**, *vin* **busuioc**, *boi* **porumbi**, *croitor* **cîrpaci**, *ţăran* **şerb**, *marfă* **lux**, *confecţii* **standard** etc.

c) *adjective* **cu determinare obligatorie**, care au un statut incert, datorită faptului că – reprezentînd un proces neîncheiat – apar în îmbinări de cuvinte care în momentul de față al limbii române au un grad de sudură superior îmbinărilor libere, dar inferior îmbinărilor stabile (perifrazelor): *bun la toate, bun la inimă, rău la suflet, bun conducător de electricitate* etc.

Din aceste tipuri de adjective, la flexiune luăm în discuție numai pe cele *sintetice* și pe cele *perifrastice aglutinate*. Ceea ce ne determină să procedăm astfel este comportamentul variat în privința flexiunii al elementelor constitutive ale *perifrazelor adjectivale neaglutinate* și ale *adjectivelor cu determinare obligatorie*:

– cînd elementele constitutive sînt **numai** *adjective*, atunci fiecare dintre acestea se flexionează ca și cum ar fi sintetic (*măr* **dulce-amărui**/*pară* **dulce-amăruie**/*fructe* **dulci-amărui** etc) sau se flexionează numai ultimul[166] (*spectacol* **literar-muzical**/*spectacole* **literar-muzicale** etc);

– cînd elementele constitutive sînt *adjective și* **alte părți de vorbire**, atunci flexiunea vizează numai adjectivele, celelalte părți de vorbire rămînînd neschimbate (*băiat* BINE **crescut**/*fată* BINE **crescută**/*copii* BINE **crescuți;** *un tînăr* **bun** LA TOATE/*o tînără* **bună** LA TOATE/*tineri* **buni** LA TOATE; *metal* **bun conducător** DE ELECTRICITATE/*materie* **bună conducătoare** DE ELECTRICITATE/*elemente* **bune conducătoare** DE ELECTRICITATE etc);

– cînd elementele constitutive sînt **numai** *alte părți de vorbire decît adjectivul*, atunci acestea rămîn neschimbate: *răspuns* **cu cap și coadă**/*afirmație* **cu cap și coadă**/*intervenții* **cu cap și coadă;** *lucru* **de Doamne ajută**/*lucruri* **de Doamne ajută** etc.

În structura morfologică a adjectivelor sintetice și a perifrazelor adjectivale aglutinate se pot distinge în mod obișnuit cinci segmente funcționale (*radicalul, desinența, flectivul complex, articolul hotărît enclitic, sufixul flexionar* **-u-**), la care foarte rar se pot adăuga încă două (*sufixul gramatical* **-isim** și *pseudoprefixe* gramaticale de tipul **arhi-**).

Radicalul unui adjectiv – ca de altfel și al oricărei alte părți de vorbire (vezi §7, §16, *passim*) – este segmentul fonic în principiu „neschimbat" (vezi mai jos alternanțele fonetice) care se identifică prin luarea în considerație a două sau mai multe aspecte opozabile de gen, număr, caz și comparație ale adjectivului respectiv: comparînd forma *mai bun* cu forma *bună*, eventual și cu *foarte buni, cele mai bune* etc, se găsește că radicalul este corpul fonetic comun *bun;* raportînd forma *lungi (lunğ)* la forma *mai lungă*, eventual și la *lung, mai puțin lungi (lunğ)* etc, se obține radicalul – cu alternanță fonetică – *lung(ğ);* la un adjectiv fără forme pentru gen, număr și caz, dar avînd categoria gramaticală a comparației, radicalul se recunoaște prin luarea în considerație a

[166] Vezi *Formarea cuvintelor...*, I, p. 172 sqq.

formelor pentru gradele de comparație (din *cumsecade, mai cumsecade, foarte cumsecade* etc rezultă radicalul *cumsecade*); în sfîrșit, la adjectivele total invariabile, radicalul este reprezentat prin adjectivul însuși (*coșcogeamite, gri, motrice* etc).

Fiind segment funcțional lexical, radicalul adjectivului este acela care *în general* tezaurizează informația semantică a acestei părți de vorbire. Nuanțarea pe care am făcut-o prin *în general* se explică prin faptul că pot trimite la noțiuni adjectivale numai radicalii cu flective aglutinate *zero* (**bun-ø, lungi-ø** etc), aici încadrîndu-se și radicalii constituiți din adjectivele total invariabile (*coșcogeamite, motrice* etc). La ceilalți radicali, sensul lexical al adjectivului rezultă prin luarea în considerație, pe lîngă radical, și a unuia sau mai multor flective. De exemplu, radicalul *mar-* poate avea sau un sens adjectival („ceea ce depășește dimensiunile considerate obișnuite"), sau un sens substantival („întindere vastă de apă sărată de pe pămînt"); omonimia se păstrează și prin luarea în considerație a desinenței *-e* (*mar*e), ea dispărînd, însă, dacă invocăm și un cuvînt-flectiv al comparației (**mai** *mare* este în mod cert un adjectiv) sau o alternanță fonetică asociată cu o anumită desinență (*mări* este de asemenea cert un substantiv) etc. Din alt punct de vedere, un radical ca *mar-* nu poate transmite *singur* noțiunea adjectivală (ca de altfel nici pe cea substantivală) și din cauză că nu are existență independentă, ceea ce înseamnă că la exprimarea sensului lexical al acestui adjectiv contribuie – *indirect* – și flectivul (schimbînd ceea ce trebuie schimbat, la fel se comportă și radicali ca *verd-, cumint-, negr-* etc; pentru un comportament similar al radicalului substantival, vezi §16).

Pe lîngă funcția prin excelență semantică la care ne-am referit mai sus, radicalul adjectival poate avea uneori și o funcție de marcă la nivel morfologic. Aceasta se realizează prin *alternanțele fonetice*, prin care – de obicei redundant – se contribuie la indicarea genului, numărului și cazului: *negr-u/n*ea*gr-ă, atotcuprinzăt*or*-ø/atotcuprinzăt*oa*r-e, sf*î*nt-ø/sf*î*nț-i, ver*d*-e/ver*z*-i, drag-ø/dra*gi*-ø, frumo*s*-ø/frumo*ș*-i, gazetăre*sc*-ø/gazetăre*șt*-i* etc.

Desinențele adjectivale – care se identifică prin compararea tuturor *formelor* de gen, număr și caz de la această parte de vorbire – prezintă asemănări cu desinențele substantivului. Astfel, în ceea ce privește cantitatea de desinențe pentru gen, număr și caz, constatăm că – exceptînd pe *-or* (*anumit*or etc) de la cîteva adjective (vezi §37) – toate celelalte desinențe ale adjectivului se întîlnesc și la substantiv (pentru o altă interpretare a adjectivelor de tipul *greu/grea*, al cărei rezultat este și o desinență *-a* specifică adjectivelor, vezi *infra*, nota 194; pentru desinențele substantivului vezi §9): feminin singular nominativ-acuzativ *-ă* (*bun*-ă), *-e* (*mar*-e), *-ø* (*bine-ø*) etc; feminin singular genitiv-dativ și toate cazurile la plural *-e* (*bun*-e), *-i* (*mar*i), *-ø* (*lungi-ø*) etc; masculin singular toate cazurile *-ø* (*bun-ø*), *-e* (*mar*-e), *-u* (*negr*-u) etc; masculin plural toate cazurile *-i* (*bun*-i), *-ø* (*lungi-ø*) etc. Ceea ce deosebește din punct de vedere cantitativ desinențele adjectivului de cele ale substantivului este faptul că pe lîngă desinențele comune cu adjectivul, substantivul are și alte desinențe neîntîlnite la

adjectiv: la feminin singular substantivul are și desinența *-o (fat-o)*, la feminin plural substantivul are și desinența *-uri (blăn-uri)* etc. În afară de aceasta, față de substantive, care au desinențe pentru toate cele trei genuri existente în limba română (masculin, feminin, neutru), adjectivele – mai exact unele dintre ele – au desinențe numai pentru două genuri, și anume, masculin și feminin: *bun-ø/bună; negru/neagră, binefăcător-ø/binefăcătoare* etc. În sfîrșit, desinențele care sînt comune adjectivului și substantivului se repartizează în mod diferit la aceste două părți de vorbire. De exemplu, la substantive desinența *-ă* apare și la nominativ-acuzativul singular al femininelor (*școală*), și la nominativ-acuzativul singular al masculinelor (*popă*), și la nominativ-acuzativul plural al neutrelor (*ouă*), în timp ce la adjective desinența *-ă* apare numai la nominativ-acuzativul singular al femininelor (*bună, lungă* etc); la substantive, la nominativ-acuzativul singular și plural al femininelor există și perechea de desinențe *-e/-uri* (*vreme/vremuri*), și perechea *-ø/-le (steă-ø/stele)* etc, perechi care nu se întîlnesc și la adjective (pentru toate desinențele adjectivelor, vezi mai departe).

Făcînd posibilă existența ca atare a adjectivului, desinențele (care nu sînt *zero*) contribuie – *indirect* – la transmiterea informației semantice (vezi mai sus, comentariul privitor la *mare*). Funcția principală a desinențelor, însă, este aceea de a contribui la indicarea **formelor** *de gen, număr și caz* la adjectivele din a căror structură fac parte (pentru faptul că la adjectiv genul, numărul și cazul nu sînt categorii gramaticale, vezi §6, §33). Luînd în considerație faptul că, la fel ca la substantiv, și la adjectiv una și aceeași desinență trimite simultan și la *forma* de gen, și la *forma* de număr, și la *forma* de caz, precizăm că în limba română există o singură desinență adjectivală care permite identificarea certă a unui *anumit* gen aflat la un *anumit* număr, și anume, desinența *-ă* de la femininul singular (*bună, lungă* etc), cu care desinență, însă, nu se poate recunoaște și cazul, întrucît *bună, lungă* etc apar și la nominativ, și la acuzativ, și la vocativ (*aceasta este o femeie* **bună**; *văd o femeie* **bună**; *femeie* **bună**, *ajută-l)*. Toate celelalte desinențe ale adjectivului – utilizîndu-se atît la masculin, cît și la feminin, atît la singular, cît și la plural, la două (genitiv-dativ), trei (nominativ-acuzativ-vocativ) sau toate cinci cazurile, nu pot fi considerate mijloace de recunoaștere a unui *anumit* gen, număr și caz. Este vorba de: desinența *-ø*, care poate apărea la toate cazurile la singularul și pluralul unor masculine (*un/unui om* **bun-ø**, *niște/unor ochi* **adînci-ø**), la genitiv-dativul singular și la toate cazurile la pluralul unor feminine (*unei priviri* **adînci-ø**, *niște/unor priviri* **adînci-ø**); desinența *-i*, care poate apărea la genitiv-dativul singular și la toate cazurile la pluralul unor feminine (*unei femei* **mar-i**, *niște/unor femei* **mar-i**) și la toate cazurile la pluralul unor masculine (*niște/unor oameni* **mar-i**); desinența *-e*, care poate apărea la toate cazurile la singularul unor masculine (*un/unui om* **mar-e**), precum și la nominativ-acuzativ-vocativul unor feminine (*floare* **gălbui-e**) și la genitiv-dativul singular și toate cazurile la pluralul altor feminine (*unei femei* **bun-e**, *niște/unor femei* **bun-e**).

Uneori, cînd – în stadiul actual al limbii – la forma de feminin a unor adjective apare un element structural inexistent la masculin (vezi şi §13), unde ne referim la substantive de tipul *păun/păuniţă*), considerăm că în efectuarea structurii morfologice se poate apela la conceptul de *flectiv complex*, în a cărui alcătuire intră un sufix şi o desinenţă, aceasta din urmă comutabilă cu articolul hotărît enclitic (vezi şi §19). Procedînd în acest fel, la adjective (nearticulate, la gradul pozitiv) de tipul *frumuşel/frumuşică*, *frumuşei*, *frumuşele*, flectivul complex este *-el-ø/-ică*, *-ei/-ele*, iar radicalul *frumuş-* (pentru aceeaşi segmentare, fără motivaţie, vezi şi Marcela Manoliu, *Schiţă...*, p. 271). Această soluţie, cu radical unic şi morfeme complexe, ni se pare mai convenabilă decît o alta cu trei radicali şi cu desinenţele *-ø*, *-ă*, *-i*, *-le* sau *-e* (*frumuşel-ø/frumuşic-ă/frumuşe-i/frumuşe-le* sau *frumuşel-e*).

Articolul hotărît enclitic şi *sufixul flexionar* -u- (cînd nu devine articol hotărît prin nepronunţarea lui *-l*) pot apărea numai la unele adjective şi numai cînd acestea preced un substantiv care ar trebui să fie articulat hotărît[167]: *bun*-U-l/*ră*-U-l om, *bun*-a/*rea*-U-a femeie etc. Nu primesc niciodată articolul hotărît enclitic şi nici sufixul flexionar *-u-* adjectivele invariabile de tipul *aşa*, *bine*, *gri*, *gata* etc, indiferent de faptul că preced substantivul, obligatoriu nearticulat (aşa *om*) sau urmează substantivului nearticulat sau articulat: *femeie(a)* **bine**, *haină(a)* **gri**, *lucru(l)* **gata** etc.

La adjectivele care pot primi articol hotărît enclitic, articolul se ataşează în aceeaşi manieră ca la substantivele comune corespunzătoare (vezi §18), şi anume: articolul pentru feminin singular *-a* înlocuieşte desinenţa *-ă* la tipul *bun*ă > *bun*a şi desinenţa *-e* la tipul *roşi*e > *roşi*a; articolul pentru feminin singular *-a*, articolele pentru feminin şi masculin plural *-le* şi *-lor* şi articolul pentru feminin singular şi masculin plural *-i* se adaugă la desinenţă la tipurile *mar*ea, *bun*ele, *grele*lor, *bun*ei, *bun*ul etc; în sfîrşit, articolele pentru masculin singular (din limba literară scrisă) *-l* şi *-lui* şi pentru feminin singular *-a* se adaugă după sufixul flexionar *-u-* la tipul *bun*ul[168], *bun*ului, *gre*aua.

Funcţia articolului hotărît enclitic de la adjectiv este aceea de a contribui la indicarea **formelor** *pentru gen, număr şi caz*. Sînt specializate, în sensul că se află întotdeauna într-o formă aparţinînd unui *anumit* gen şi număr, doar *-l*, *-u*, *-lui*, care trimit la masculin singular (*bunul/bunu om*, *bunului om*), şi *-a*, care trimite la feminin singular (*buna femeie*), precum şi *-lor*, care trimite întotdeauna la plural, fără a indica, însă, şi genul (*bunilor oameni*, *bunelor femei*). Celelalte articole – intrînd în structuri ce aparţin atît masculinului, cît şi femininului şi, uneori, atît singularului, cît şi pluralului – nu pot

[167] Pentru ideea că în astfel de structuri apare articularea indirectă a substantivului, vezi *nota de text* din §27.

[168] Pentru faptul că în vorbirea populară şi familiară articolul *-l* nu se mai pronunţă, valoare de articol căpătînd fosta desinenţă (*negru gînd* < *negrul gînd*) sau fostul sufix flexionar (*bunu om* < *bunul om*), vezi – schimbînd ceea ce trebuie schimbat – §7, §19, §29, *passim*.

fi considerate semne de recunoaştere certă a unui anumit gen şi, uneori, a unui anumit număr: *-le* apare şi la masculin singular *(mare*le *om)*, şi la feminin plural *(bune*le *femei)*: *-i* se întîlneşte şi la masculin plural *(buni*i *oameni)*, şi la feminin singular *(bune*i *femei)*: *-lor* se utilizează la pluralul atît al masculinelor *(buni*lor *oameni)*, cît şi al femininelor *(bune*lor *femei)*. Cît priveşte **forma** *de caz*, acesta nu poate fi identificată niciodată prin articolul hotărît enclitic, întrucît acesta nu trimite la un anumit caz, ci la două sau mai multe cazuri: *-a* din *bun*a *femeie* poate indica nominativul sau acuzativul, *-i* din *bune*i *femei* poate indica genitivul sau dativul etc.

*

* *

În afară de radical, desinenţă, flectiv complex, articol hotărît enclitic şi sufixul flexionar *-u*, care pot fi identificate în structura majorităţii adjectivelor româneşti, la cîteva adjective, cum ar fi *rar, cunoscut, plin* şi altele, pot apărea – după modelul altor limbi – în vorbirea oamenilor instruiţi încă două segmente funcţionale: sufixul gramatical *-isim*, pentru marcarea superlativului absolut, preluat pe cale cultă din latină *(carte* **rar**ISIMĂ); un pseudoprefix gramatical de tipul *arhi-*, pentru marcarea tot a superlativului absolut, preluat din franceză şi latină *(operă* ARHI**cunoscută**, *sală* ARHI**plină** etc).

*

* *

Dacă lăsăm la o parte sufixul gramatical *-isim* şi pseudoprefixele gramaticale de tipul *arhi-*, care interesează la categoria gramaticală a comparaţiei (vezi mai departe), atunci rezultă – paradoxal – că **formele** *pentru un* **anumit** *gen, număr şi caz* de la adjectiv nu pot fi identificate, în afara cîtorva excepţii, prin apelul la flectivele care la categoriile gramaticale de gen, număr şi caz de la substantiv reprezintă prin excelenţă **forma** *categorială*, adică desinenţa şi articolul hotărît enclitic (în legătură cu faptul că şi la substantiv desinenţa şi articolul hotărît enclitic trebuie coroborate cu alte mărci (vezi §24-§26). Pentru susţinerea acestei afirmaţii, considerăm util ca şi la adjectiv să indicăm – la fel ca la substantiv – toate desinenţele şi articolele hotărîte enclitice posibile.

Desinenţele de feminin singular nominativ-acuzativ (eventual şi vocativ) şi plural toate cazurile

-ă/-e	*(bun*ă*/bun*e*)*
-ă/-i	*(studenţeasc*ă*/studenţeşt*i*)*
-ă/-ø	*(adînc*ă*/adînci-*ø*, lung*ă*/lungi-*ø*)*
-e/-i	*(mar*e*/mar*i*)*

-(i)e/-i (*verzui*e/*verzu*i)
-e/-e (*răuvoitoar*e/*răuvoitoar*e)
-e/-ø (*vech*e/*vechi*-ø, *dulc*e/*dulci*-ø)
-ø/-le (*rea*-ø/*re*le)[169]
-ø/-ø (*coşcogeamite*-ø/*coşcogeamite*-ø, *bine*-ø/*bine*-ø)

Desinențe pentru toate cazurile la masculin singular şi plural

-e/-i (*mar*e/*mar*i)
-u/-i (*albastr*u/*albaştr*i)
-u/-i (*cenuşi*u/*cenuşi*i)
-ø/-i (*bun*-ø/*bun*i)
-ø/-i (*mititel*-ø/*mititei*)
-ø/-ø (*adînc*-ø/*adînci*-ø, *coşcogeamite*-ø/*coşcogeamite*-ø)

Desinențe pentru feminin singular genitiv-dativ (comune cu toate cazurile de la plural – vezi mai sus)

-e (*unei femei bun*-e)
-i (*unei reviste studenţeşt*-i)
-ø (*unei priviri adînci*-ø, *unei reviste vechi*-ø)
-le (*unei probleme gre*-le)

Articole pentru feminin singular şi plural

N-A (la sg., eventual şi V) -a/-le (*bun*a *femeie*/*bune*le *femei*)
G-D (la pl., eventual şi V) -i/-lor (*bune*i *femei*/*bune*lor *femei*)

Articole pentru masculin singular şi plural

N-A (la sg., eventual şi V) -le/-i (*mare*le *om*/*mari*i *oameni*)
-i/-lor (*bune*i *femei*/*bune*lor *femei*)
G-D (la pl., eventual şi V) -lui/-lor (*mare*lui *om*/*mari*lor *oameni*)

[169] O situaţie particulară are desinenţa de plural *-le* de la un adjectiv ca *mititel*e, la care singularul – reperabil, dar rarisim – este *mititea-ø*. În locul acestei forme de singular, astăzi este aproape generalizată o alta, anume, *mititică* (această situaţie se întîlneşte şi la substantivele de tipul *rîndunică/rîndunea/rîndunele*). Dacă am dori *cu orice preţ* să facem structura formelor *astăzi* uzuale *mititică/mititele*, atunci credem că în această privinţă ar exista două posibilităţi: a) prin analogie cu vocativul substantivului omonim *mititico*, s-ar putea detaşa la singular un radical *mititic-* şi un alt radical la plural *mitite-* prin raportarea la *mititea;* b) prin apelul la termenul şi conceptul de flectiv complex (vezi §19), s-ar putea detaşa, mai convenabil, un singur radical pentru singular şi plural, anume, *mitit-*, ceea ce rămîne de la acest corp fonetic comun, adică *-ică/-ele*, fiind – datorită faptului că marchează genul, numărul şi cazul – flective complexe (în legătură cu toate perechile de desinenţe de la adjectiv, vezi – *mutatis mutandis* – comentariile de la desinenţele corepunzătoare ale substantivelor din §17).

Aceste liste arată că din 34 de desinențe pentru *formele* de gen, număr și caz de la adjectiv, doar 1 (deci mai puțin de 3%), anume, *-ă*, indică în mod cert femininul singular, iar din zece forme ale articolului hotărît enclitic posibile la adjective, numai 3 (cca 30%) trimit în mod cert la un anumit gen și număr *(-l* și *-lui* la masculin singular, adjectivele neavînd neutru; *-a* la feminin singular) și numai 1 (10%) la numărul plural, indiferent de gen *(-lor)* – pentru toate acestea, vezi mai sus. Slaba posibilitate de recunoaștere prin desinențe și articole hotărîte enclitice a *formelor* de gen (masculin și feminin; repetăm, adjectivele nu au neutru), număr și caz de la adjective justifică existența și a altor mijloace de indicare a acestor *forme*. Reamintind alternanțele fonetice din radical (vezi mai sus) și menționînd în treacăt prepoziția *de*, care în construcții „concentrate" comparabile cu îmbinările stabile de cuvinte trimite, împreună cu desinența de N-A, la *forma* de acuzativ *(o știu* **de mic-ă** < *o știu* **de** CÎND ERA FATĂ **mic-ă; de bun-o** *e bun, dar*... < **de** OM **bun-o** *e* OM **bun**, *dar...)*, subliniem că oriunde *formele* de gen, număr și caz ale adjectivului nu sînt identificabile cu precizie prin mărcile deja prezentate, acest lucru se realizează prin *context*. Prin *context* înțelegem aici *regentul* – concretizat într-un substantiv, pronume sau numeral întrebuințat pronominal – al adjectivului, care impune *subordonatului* (adică adjectivului) *forma* unui *anumit* gen (masculin sau feminin), număr și caz. Cu ajutorul contextului se precizează genul (masculin sau feminin), numărul și cazul la adjectivele *variabile*, la care desinențele, articolele hotărîte enclitice și alternanțele fonetice prezintă omonimii. De exemplu, forma adjectivală *verde* – cu desinența *-e* și alternanța fonetică *d/z* – poate aparține masculinului și femininului singular aflat la nominativ, acuzativ sau chiar vocativ, dar în contextul *copacul* **verde** *e frumos* adjectivul respectiv este masculin singular nominativ, în *cosește iarbă* **verde** același adjectiv este feminin singular acuzativ etc; forma adjectivală *adîncii*, în a cărei structură se află articolul hotărît enclitic *-i* și alternanța *c/č*, poate reprezenta și femininul singular genitiv-dativ, și masculinul plural nominativ-acuzativ, dar în *semnificația* **adîncii** *priviri nu este evidentă* adjectivul *adîncii* reprezintă femininul singular pozitiv genitiv, în **adîncii** *priviri îi găsești multiple semnificații* adjectivul în discuție este la femininul singular dativ, în **adîncii** *ochi au frumusețe adevărată* același adjectiv este masculin plural nominativ ș.a.m.d.

§36. Una din modificările cele mai importante petrecute în flexiunea românească în raport cu cea latinească apare la categoria gramaticală a comparației, care în limba latină se realiza **sintetic** (cu ajutorul sufixelor *-ior/-ius*; *-issimus/-issima/-issimum* etc – vezi Bujor și Chiriac, *lucr. cit.*, p. 50-51), iar în limba română este – cu excepții nesemnificative (vezi §35, *passim*) – **analitică**. Această schimbare a tipului de flexiune s-a realizat de-a lungul secolelor, primele texte românești atestînd o situație precară a formelor pentru comparație *nemoștenite* din latină (iar altele nu existau atunci). Urmărind utilizarea gradelor de comparație în cîteva texte românești vechi[170],

---

[170] Vezi, *Observații privitoare la morfologia adjectivului din* **Codicele popii Bratul**, AUI, XXII, 1976, p. 16-17.

am găsit, pe de o parte, că sînt inexistente *formele* comparativului de egalitate și de inferioritate, iar pe de altă parte, că frecvența cea mai mare o are pozitivul, care continuă *forma* din limba latină: *bunu*, CPB, 104/16; *bunru*, CV, 64^{v}6; *buni*, CT, 4^{v}10-11 etc. Dintre *formele* create pe terenul limbii române, poate fi considerată încetățenită – pentru că are o frecvență relativ mare – doar aceea a comparativului de superioritate, construită cu adverbul-flectiv *mai*: **mai** *tîrăru*, CPB, 442/10-11, mai *înțeleptu*, CV, 37^{r}11-12, **mai** *tare*, CT, 68^{v}5-6 etc. Despre formele superlativului relativ nu se poate vorbi decît în cîteva contexte insuficient de clare, care pot fi interpretate și ca superlative relative, dar și ca adjective pronominale demonstrative urmate de adjective la comparativul de superioritate:

„E ovreaii întărîră curatele mueri și cu bune feațele și *cei mai denainte* cetățeani și ridicară gonire spre Pavel și spre Varnava"
(CPB, 148/5-11)

„Și începură a se veseli. Era fiiul lui *cela mai marele* la sate"
(CT, 155^{v}16-19)

Cît privește superlativul absolut, trei tipuri de construcții sînt susceptibile de a fi considerate ca atare:

a) **Mult+** *adjectiv*, formă arhaică întîlnită foarte rar în textele cercetate:

„...și svrîșenia Domnului văzutu: că **multu** *m‹i›l‹o›stivŭ* iaste și eftinu ainte de toate"
(CPB, 292/16-19)

Această *formă* se utilizează uneori cu intenții expresive în literatura artistică modernă:

„Ea-l oprește-n loc cu ochii și c-o **mult** *smerită* rugă"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 64)

b) **Foarte** *(+substantiv)+adjectiv* este o structură cu frecvență mică în textele cercetate:

„...preafiindu corabia, temîndu-ne se nu întru Sirtu cază, spînzurămŭ poala; așa purtați eramu, **foarte** *burați* eramu noi"
(CPB, 249/1-7)

„... temîndu-se cum se nu cadză în Sirtu, spîndzurară veatrila; și așa purtați eramu **foarte** *vihoriți* noi"
(CV, 44^{r} 10-14)

„În vremea aceaia, **foarte** n ă r o d ŭ *multŭ* era și nu avea ce mînca"
(CT, 85^{r} 4-5)

Această structură poate fi considerată și ca *formă* de superlativ absolut a adjectivului, care s-a continuat în limba literară modernă, dar – pentru cei familiarizați cu limba română veche – și ca un adjectiv la pozitiv determinat de adverbul *foarte* cu „sens de superlativ" (=*foarte tare, foarte mult, foarte puternic* etc). În favoarea ultimei interpretări pot fi invocate – în afara dislocărilor prin substantiv (vezi exemplul din Coresi) – și contextele cu adverbul *foarte* postpus adjectivului la pozitiv:

„Și fu răsipa ei *mare* **foarte**"

(CPB, 435/1-2)

„... luo elŭ draculŭ întru măgură *înaltă* **foarte**"

(CT, 5v6-7)

Foarte cu „sens de superlativ" – urmînd adjectivului sau ca determinant al unui verb – este utilizat uneori în mod deliberat în literatura artistică modernă:

„De asemenea cinste, cucul, *supărat* **foarte**,
Se duse mai departe"

(Gr. Alexandrescu, *Poezii alese*, București, 1951, p. 120)

„*Se mînie* **foarte** de înșelăciunea... și perfidia împărătească"

(N. Bălcescu, *Opere*, II, București, 1953, p. 270)

c) **Prea**+*adjectiv* este o structură cu frecvență de asemenea mică, în care elementele componente apar aglutinate:

„Cine e **prea***mîndru* și meșteru întru voi se arate dintru buna viiață lucrul său"

(CPB, 283/8-11)

„Cinre e **prea***mîndru* și meșteru întru voi se arate din bunră viață lucrul său"

(CV, 63ʳ 9-12)

„Neamu hitleanu și **prea***iubitori*, seamne ceareți și seamne nu se vor da lor"

(CT, 34ʳ16-18)

Uneori „formația" respectivă – în care *prea-* poate fi considerat și flectiv (astăzi de circulație mai ales populară și familiară) al superlativului absolut, dar, poate mai bine, și pseudoprefix pentru crearea de noi cuvinte – este preluată din slavă, cum probează un text biling interliniar cum este CPB, unde slavului прѣмждрь, 283/7, îi corespunde românescul *preamîndru*, 283/8; alteori, „formația" românească cu *prea-* este analogică, ideea de accentuare a caracteristicii fiind exprimată prin mijloace diferite în română și slavă în același CPB: de exemplu, slavul ВЬЗЛЮБЛЕНЕИ este tradus prin *preaiubitul*, 347-8/20-1, slavul ПРИСТРАШЕН, 105/7, prin *preaînfricatu*,

105/8 etc. În favoarea considerării lui *prea-* ca pseudoprefix poate fi invocat și faptul că unele din „formațiile" din limba română veche s-au perpetuat – mai ales în anumite domenii ale vieții sociale și spirituale – pînă în zilele noastre: *preacinstit, preacucernic, preacurat, preacuvios, preafericit* etc (vezi, DLR, vol. VIII, partea a patra, p. 1241 sqq.).

De la epoca veche la epoca modernă a limbii române, categoria gramaticală a comparației se dezvoltă nu numai în sensul consolidării aspectelor opozabile atestate în textele vechi, ci și al apariției – în scris – a unor aspecte opozabile inexistente în primele texte de limbă română. Notăm și faptul că în ultimul timp comparația adjectivului (pentru comparația adverbului vezi §106) a preocupat pe specialiști în sensul căutării unor noi soluții la problemele – teoretice și practice – insuficient elucidate de gramatica clasică mai veche. În această privință, meritorii sînt sublinierile unor distincții, cum ar fi aceea vizînd cele două „laturi" interdependente care interesează la categoria gramaticală a comparației, și anume, **intensitatea** *caracteristicilor*, care poate fi *zero, intermediară* și *superioară*, și **comparația** *caracteristicilor*, care trimite – cu anumite restricții și nuanțări – la *gradul pozitiv, gradul comparativ* și *gradul superlativ*[171].

În cercetările recente există, însă, după părerea noastră și unele interpretări care pot fi privite cu rezerve. De exemplu, dorind să pună în evidență „caracterul relațional" al comparației, Marina Rădulescu susține ideea[172] că „dacă am ține seama numai de f o r m a adjectivului..., nu am putea sesiza... diferența dintre gradul pozitiv (*ea are ochi* **albaștri**) și comparativul de egalitate (*Ea are ochi* **albaștri** *ca cerul* «ea are ochi l a f e l d e albaștri ca cerul»)" – *art. cit.*, p. 15. Din punctul nostru de vedere, considerarea lui *albaștri* din *ochi* **albaștri** *ca cerul* drept comparativ de egalitate este neconvenabilă, datorită faptului că ignoră **forma dată** a adjectivului *(ochi* **albaștri** *ca cerul)*, care este reperată, analizînd **forma reconstituită** *(ochi* **la fel de** ALBAȘTRI *ca*

---

[171] Vezi, de exemplu, Marina Rădulescu, *Despre categoria comparației în limba română*, LR, XXXVI, 1981, nr. 1, p. 18 sqq.

[172] Această idee apare la Maria Manoliu, *Asupra categoriei comparației în limba română*, SCL, XIII, 1962, nr. 2, p. 205; „«Pozitivul» și «comparativul de egalitate» formează două unități distincte deși uneori au același formant: zero, deoarece *ø* comparativ de egalitate poate fi înlocuit cu *tot așa de* în orice lanț *Floarea este albă ca zăpada* – *Floarea este tot atît de albă ca zăpada*, în timp ce *ø* – pozitiv nu poate fi înlocuit totdeauna prin *tot așa de*". Ilustrată cu contextul *era o cîmpie*... **lungă** CA PUSTIUL, ideea apare și în *Gram. Acad.*, I, p. 127, unde se spune că „un mijloc de redare a comparativului de egalitate este compararea unui adjectiv cu un obiect care sugerează calitatea exprimată de adjectiv". În legătură cu un context – similar – de tipul *oameni* **bătrîni** AȘA CA TINE, se apreciază că *așa ca* stabilește legătura între „cei doi termeni ai comparativului de egalitate", cu precizarea că aici „avem de-a face cu o contopire a procedeelor de formare a celor doi termeni ai comparativului de egalitate și cu o schimbare a topicii: *oameni bătrîni așa ca tine* = *oameni tot așa de bătrîni ca (și) tine*" *(ibidem)*.

cerul), care şi este reperată, dar reprezintă **altă** *structură.* Altfel spus, dacă în *ea are ochi* **albaştri** *ca cerul* spunem – apelînd la reconstituire – că *albaştri* este la comparativ de egalitate, atunci ar trebui să spunem – apelînd de asemenea la reconstituire – că şi în *vede un om ca o maimuţă* avem de-a face cu comparativul de egalitate *la fel de frumos* din *vede un om* **la fel de frumos** *ca o maimuţă,* în *vorbeşte ca prietenul său* avem de-a face cu comparativul de egalitate *la fel de bine* din *vorbeşte* **la fel de bine** *ca prietenul său*[173] ş.a.m.d. Considerînd că în principiu *prin reconstituire doar se justifică* actuala structură, fără ca analiza structurii *reconstituite* să fie valabilă şi la structura *dată,* sîntem de părere că atît în (1) *ea are ochi* **albaştri,** cît şi în (2) *ea are ochi* **albaştri** *ca cerul,* adjectivul *albaştri* este la gradul pozitiv; cît priveşte termenul cu care se face comparaţia *(ca cerul),* a cărui exprimare nu este obligatorie, acesta – funcţionînd ca un circumstanţial comparativ – *este* **exterior adjectivului comparat** şi, în consecinţă, nu poate indica gradul de comparaţie la care se află adjectivul avut în vedere.

O discuţie necesită şi comparaţia a două (eventual mai multe) caracteristici aparţinînd aceleiaşi entităţi, menţionată încă de la sfîrşitul secolului trecut de H. Tiktin, *op. cit.,* p. 85, în contexte ca *Alexandru e mai silitor (mai puţin silitor) decît inteligent.* Referindu-se la acest tip de construcţie, pentru care dă ca exemplu *el este tot atît de înalt cît şi de voinic,* Marina Rădulescu apreciază că aici „este preferabilă soluţia coordonării copulative a două adjective la gradul pozitiv, însoţite de determinări modale cantitative" *(art. cit.,* p. 16). Aceasta pentru că – spune autoarea – la comparativul de egalitate a fost încadrat nu numai *(1) el este tot atît de înalt cît şi de voinic,* ci şi *(2) el este pe cît de înalt pe atît de voinic* – diferit de (1) –, ceea ce permite să se spună că (1) „este... echivalent" şi cu *(3) el este la fel de înalt şi de voinic, (4) el este deopotrivă (de) înalt şi (de) voinic, (5) el este înalt şi voinic în egală (aceeaşi) măsură,* „enunţuri în care se evidenţiază o coordonare copulativă între două adjective..." *(ibidem).* Cu alte cuvinte, *în loc să se argumenteze* că în (1) apare coordonarea, **se afirmă** că (1) este «echivalent» cu (3), (4), (5) unde este evidentă

---

[173] Consecvent aplicată, **reconstituirea** ar duce la necesitatea revizuirii a foarte multor realităţi ale gramaticii româneşti, ca putînd viza şi subiectul (în *sînt printre voi de-aceia,* subiectul ar urma că nu este *de-aceia,* ci *oameni,* din *sînt printre voi* **oameni** *de-aceia*), şi numele predicativ (în *banca este de lemn* ar trebui să spunem că numele predicativ nu este *de lemn,* ci *bancă,* din *banca este* **bancă** *de lemn*) etc. În altă ordine de idei, în legătură cu neconcordanţa dintre conţinutul categorial şi forma categorială, pot fi amintite şi *valorile* admise de gramatica clasică la aspectele opozabile ale unor categorii gramaticale. De exemplu, într-un context ca *mîine vii la mine,* se acceptă că *vii* este un indicativ cu valoare de imperativ (şi nu un imperativ), într-un dialog ca „ – *Taci odată! – Am tăcut!*" se acceptă că *am tăcut* este un perfect compus cu valoare de viitor (şi nu un viitor) ş.a. În acest sens, am putea spune că în contexte de tipul *ea are ochi albaştri ca cerul,* adjectivul *albaştri* este *la pozitiv cu valoare de comparativ de egalitate* (şi nu un comparativ de egalitate):

coordonarea şi, în consecinţă, se apreciază că şi în (1) se poate vorbi tot de coordonare. Aşadar, negarea comparativului de egalitate din *el este tot atît de înalt cît şi de voinic* se face prin apelul la un raţionament cu *baza falsă*, care conduce în mod firesc la o *concluzie de aceeaşi factură cu baza*[174]. Ne referim la faptul că – *netransformate* în funcţie de dorinţa noastră, ci păstrate aşa cum sînt *date* – structurile de tipul (1) şi (3) **nu** *sînt «echivalente»*, întrucît în (1) cele două caracteristici sînt *comparate* una cu alta *(el este* **tot atît de** *înalt* **cît şi** de *voinic)*, iar în (3) sînt *asociate una cu alta (el este la fel de înalt* **şi** *de voinic)*. Luînd în consideraţie acest lucru, urmează că *analiza structurii de tipul (3) nu poate fi «transferată» la structura de tipul (1)*. Adăugăm şi faptul că – dorind să susţină *cu orice preţ* ideea coordonării în (1) – autoarea „segmentează" contextul dat de aşa natură încît schimbă total comunicarea iniţială: apreciind că *„atît... cît şi...* funcţionează ca mărci ale coordonării, în enunţuri ca *Au venit atît mama cît şi tata" (ibidem)*, autoarea ignoră că structurile de tipul *au venit atît mama cît şi tata* – unde *atît* apare ca un element al unei îmbinări libere – sînt complet diferite structural de cele de tipul (1), unde *atît* aparţine îmbinării stabile *tot atît de* [aşa cum şi *fel* face parte din îmbinarea stabilă *la fel de* din (3)] şi ca urmare nu poate fi considerat *singur* în corelaţie cu *cît şi* (*el este* **atît înalt, cît şi voinic** ≠ *el este* **tot atît de înalt, cît şi de voinic**). Dacă admitem cele arătate mai sus, putem conchide că – întrucît nu s-au adus argumente convingătoare care s-o infirme – teza încetăţenită în gramatica noastră, potrivit căreia comparaţia este posibilă şi între *două* caracteristici aparţinînd aceleiaşi entităţi, îşi păstrează actualitatea.

O ultimă interpretare din cercetările recente pe care o mai menţionăm vizează pe *puţin* din *mai (foarte, cel mai) puţin sensibil*, pe care Marina Rădulescu îl consideră ca făcînd parte – cu valoare negativă – dintr-un „adjectiv compus" *puţin sensibil*: „omonimia dintre *mai* **puţin sensibil** *decît tine* şi *mai* **insensibil** *decît tine* este primul argument pentru adoptarea acestei soluţii" – *art. cit.*, p. 22, unde sînt prezentate şi celelalte argumente, şi anume: adjectivul compus «nesudat» apare şi la comparativul de egalitate *(el este la fel de* **puţin sensibil** *ca tine* = *el este la fel de* **insensibil** *ca tine)*, şi la pozitiv *[el este* **puţin sensibil** *la frumos* = *el este (cam)* **insensibil** *la frumos]*; sensul sintagmei *puţin+adjectiv* diferă de suma sensurilor elementelor componente; în română este bine reprezentat şi încă productiv procedeul de formare a adjectivelor compuse din adverb+adjectiv (*aşa-numit, bine cunoscut* etc). În consecinţă – spune autoarea – „vom opta... pentru analizarea unor secvenţe ca *mai (foarte, cel mai) puţin interesant* după cum urmează: *mai (foarte, cel mai)* + adjectiv compus *puţin interesant*. Ca urmare, excludem dintre valorile categoriei comparaţiei din limba română termenii «negativi» (comparativul de inferioritate, superlativul absolut de inferioritate, superlativul relativ de inferioritate)" – *art. cit.*, p. 22-23.

---

[174] Pentru o apreciere similară, vezi Gh.D. Trandafir, *Observaţii asupra unor puncte de vedere noi despre categoria comparaţiei*, LR, XXXVII, 1988, nr. 2, p. 172.

Caracterul neconvenabil al acestei interpretări „surprinzătoare" a fost relevat de Gh.D. Trandafir (articolul citat în nota 174, p. 173-174), care arată că: structurile considerate sinonime (a. *mai* **puțin sensibil** *decît tine;* b. *mai* **insensibil** *decît tine)* **nu** *sînt sinonime,* pentru că în *a.* ambii referenți sînt *sensibili,* în timp ce în *b.* nici unul dintre ei *nu este sensibil*; față de sintagma *puțin sensibil,* unde ambii termeni au independență semantică, în *mai puțin sensibil* adverbul *puțin* are semnificație zero, fiind substituibil cu *mai, foarte, cel mai* etc; dacă *puțin sensibil* ar fi un adjectiv compus, atunci acesta ar reprezenta, cînd este precedat de *mai,* un comparativ de superioritate, ceea ce evident nu corespunde realității. Considerînd logice argumentele aduse de Gh.D. Trandafir, sîntem de părere că nu există motive pentru negarea existenței comparativului de inferioritate, a superlativului relativ de inferioritate și a superlativului absolut de inferioritate.

*

* *

Comentariile pe care le-am făcut mai sus trimit la ideea că din punctul nostru de vedere *la categoria gramaticală a comparației de la adjectivul românesc este convenabilă schema clasică*, la care se pot aduce unele „nuanțări" în funcție de evoluția limbii și de cercetările recente în această privință.

Conținutul categoriei gramaticale a comparației îl constituie *intensitatea* caracteristicilor existente la entități, care poate fi considerată de vorbitori și *în măsură „obișnuită",* în sensul că nu atrage atenția prin augmentare sau diminuare, și *în măsură mai mare sau mai mică decît cea „obișnuită",* și *în măsură superioară în raport cu cea „obișnuită".* Astfel imaginată, intensitatea caracteristicii nu reprezintă un *datum,* ci este *rezultatul comparației (explicite sau implicite)*[175] făcute de vorbitor fie – de obicei – a unei singure caracteristici la aceeași entitate în circumstanțe diferite ori la două sau mai multe entități indiferent de circumstanțe, fie – rar – a două ori mai multe caracteristici ale unei singure entități mai ales în aceleași circumstanțe, iar uneori în circumstanțe diferite. Admițînd atît comparația explicită, cît și comparația implicită și cunoscînd că în mod logic *comparația* presupune (minimum) doi termeni, urmează că la categoria gramaticală a comparației putem vorbi de *doi termeni:* **primul termen** este întotdeauna exprimat, pentru că este reprezentat prin adjectivul *comparat* care – indiferent de funcția sintactică – arată caracteristica cu o anumită intensitate

---

[175] Această idee apare la *Avram, Gram.*, p. 91: „nu toate [gradele de comparație] exprimă intensitatea unei însușiri prin comparație, dar au, într-un fel sau altul, legătură cu ea"; mai ferm apare formulată ideea la Marina Rădulescu: „*toate* valorile categoriei comparației «implică» pe plan semantic o comparație și se manifestă, în planul expresiei, prin *construcții de comparație*" *(art. cit.*, p. 23, *passim).*

(„obişnuită", mai mare sau mai mică, în măsură superioară); **al doilea termen**, exprimat doar uneori (cînd vorbim de comparaţie exlicită), arată cu ce sau cu cine *se face comparaţia* ce permite – în calitate de reper – aprecierea privitoare la măsura intensităţii caracteristicii, pe care măsură, însă, nu o modifică, ci *doar o pune în evidenţă*; el (adică al doilea termen) poate indica: o altă circumstanţă (decît cea avută în vedere prin primul termen) în care entitatea are caracteristica respectivă; o altă entitate posesoare a caracteristicii exprimate prin primul termen; o altă caracteristică (decît cea indicată prin primul termen) existentă, în aceleaşi circumstanţe sau în circumstanţe diferite, la aceeaşi entitate. Acest al doilea termen – cînd apare în comparaţia explicită – îndeplineşte întotdeauna o altă funcţie sintactică decît primul termen, funcţie care, atunci cînd primul termen indică o caracteristică cu intensitatea „obişnuită" sau mai mică ori mai mare decît cea „obişnuită", este aceea de circumstanţial comparativ (cu o anume dependenţă şi de un regent de tip nominal – vezi atributul circumstanţial/completiv) introdus prin:

a) o prepoziţie de tipul *ca, decît, cît, în comparaţie cu* etc – dacă este parte de propoziţie –, în contexte ca:

„Iar de sus pîn-în podele un painjăn prins de vrajă
A ţesut subţire pînză *străvezie* **ca o mreajă;**"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 62)

b) un jonctiv subordonator în frază de tipul *cum, decît, după cum, precît* etc – dacă este propoziţie secundară –, în contexte de tipul:

„Şi se făcu o nuntă *mîndră* şi *frumoasă*, **cum n-a fost alta pe faţa pămîntului.**"

(M. Eminescu, *PL*, p. 23)

Cînd primul termen indică o caracteristică de intensitate superioară celei „obişnuite", atunci al doilea termen (din comparaţia explicită) poate fi considerat ca reprezentînd în principiu funcţia de complement sau, cu anumite rezerve, chiar de circumstanţial. În legătură cu complementul – care, dacă este parte de propoziţie, este introdus prin prepoziţii de tipul *dintre, din, între* etc –, credem că acesta poate fi considerat indirect, cu precizarea că la funcţia respectivă este şi o oarecare dependenţă de un regent de tip nominal (am putea vorbi aici de un „partitiv răsturnat" – vezi *Sintaxa*, funcţia de atribut şi de atribut circumstanţial/completiv). Exemplu:

„... eu cred că mie mi se cuvine această cinste, pentru că sînt *cel mai mare* **dintre fraţi.**"

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 107)

Cînd funcţia de complement indirect se concretizează într-o propoziţie, aceasta este introdusă printr-un pronume (adjectiv pronominal) relativ în acuzativ precedat de una din prepoziţiile indicate mai sus: el este *cel mai bun* **din cîţi concurează**.

Cît priveşte funcţia de circumstanţial (care poate fi de timp sau de loc), despre aceasta se vorbeşte în unele lucrări de specialitate (vezi de exemplu *Gram. Acad.*, I, p. 129) în structuri în care măsura intensităţii caracteristicii apare limitată în timp sau spaţiu, acest lucru fiind indicat printr-un substantiv (însoţit sau nu de o determinare) în acuzativ cu o prepoziţie ce trimite la timp sau loc (aceasta a fost ziua lui *cea mai bună* **din ultimul timp**), printr-un adverb cu prepoziţie (el este *cel mai mare* **de aici**) sau printr-o propoziţie introdusă printr-un adverb relativ de timp sau de loc precedat de o prepoziţie din categoria celor indicate mai sus (aceasta a fost ziua lui *cea mai bună* **de cînd a îmbătrînit**).

În legătură cu *al doilea termen*, care – repetăm – este exterior adjectivului comparat, acesta poate apărea, fără a fi obligatoriu, pe lîngă un adjectiv indicînd *orice* măsură a intensităţii caracteristicii (acest lucru a fost subliniat mai ales în articolul citat al Marinei Rădulescu, *passim*). Aşadar, în afară de situaţiile indicate imediat mai sus, al doilea termen – concretizat într-un circumstanţial comparativ – poate apărea şi în dependenţă de un adjectiv exprimînd o caracteristică la care intensitatea este în măsură „obişnuită" (are ochi *albaştri* **ca cerul** – vezi mai sus), şi în dependenţă de un adjectiv exprimînd o caracteristică la care intensitatea este în măsură superioară absolută (această traducere este *foarte bună* **în comparaţie cu altele...**).

Al doilea termen, însă, poate şi să nu fie exprimat, cînd considerăm că avem de-a face cu *o comparaţie implicită*. Această situaţie apare cel mai frecvent la adjectivele cu intensitatea în măsură „obişnuită" sau în măsura superioară absolută: despre un *om* se poate spune că în anumite circumstanţe este *bun* sau *foarte bun* numai dacă se are în vedere că acelaşi *om* în alte circumstanţe sau alt *om* indiferent de circumstanţe este *mai bun*, *mai puţin bun* etc. Destul de frecvent, al doilea termen poate să nu fie exprimat şi atunci cînd intensitatea caracteristicii exprimate de adjectiv este în măsură mai mare ori mai mică decît cea „obişnuită" sau în măsură superioară relativă în raport cu cea „obişnuită": un *om* poate fi, în anumite circumstanţe, *mai bun*, *mai puţin bun* sau *cel mai bun* numai dacă avem în vedere că acelaşi *om* în alte circumstanţe sau alt *om* indiferent de circumstanţe este *bun*, *foarte bun* etc. În cazuri rare şi numai dacă se poate deduce cu uşurinţă din context, al doilea termen poate să nu fie exprimat şi cînd măsura intensităţii adjectivului avut în vedere este aceeaşi la entitatea dată în circumstanţe diferite sau la entităţi diferite indiferent de circumstanţe: *astăzi el este* **la fel de bun** [ca ieri], *el este* **tot aşa de vesel** [ca ea] etc.

Pentru a pune în lumină **forma** *comparaţiei*, este necesar, pe de o parte, să luăm în consideraţie toate aspectele opozabile de la această categorie gramaticală, iar pe de altă parte, să ţinem cont de tipul de flexiune – analitic şi sintetic – posibil la comparaţia adjectivelor româneşti. Procedînd în acest fel, găsim că la flexiunea analitică, unde – la adjectivele ce acceptă comparaţia – pot apărea toate aspectele opozabile ale acestei categorii gramaticale, mărcile sînt atît concrete, cînd sînt constituite din cuvinte-flectiv, cît şi abstracte (zero), prin opoziţie cu mărcile concrete.

Mărcile concrete, care apar la formele ce indică intensitatea în măsură mai mare, mai mică sau superioară – relativă și absolută – sînt reprezentate prin următoarele (categorii de) cuvinte-flectiv:

– adverbul-flectiv *mai*, cînd intensitatea este în măsură mai mare decît cea „obișnuită";

– perifraza adverbială-flectiv *mai puțin*, cînd intensitatea este în măsură mai mică decît cea „obișnuită;

– perifraze adverbiale-flectiv de tipul *la fel ca*, *la fel de*, *tot așa de* etc, cînd intensitatea este aceeași ca la *al doilea termen*, putînd fi, adică, în măsură mai mare, mai mică, superioară sau „obișnuită" (vezi, de exemplu, Marina Rădulescu, *art. cit.*, p. 26);

– perifraza-flectiv variabilă după gen, număr și caz *cel (cea, cei* etc) *mai*, cînd intensitatea este în măsură superioară relativă pozitivă;

– perifraza-flectiv variabilă după gen, număr și caz *cel (cea, cei* etc) *mai puțin*, cînd intensitatea este în măsură superioară relativă negativă;

– adverbe-flectiv – sintetice și perifrastice – de tipul *foarte, tare, prea, grozav de, teribil de* etc, cînd intensitatea este în măsură superioară absolută pozitivă;

– perifraze adverbiale-flectiv de tipul *foarte puțin, tare puțin, prea puțin, grozav de puțin, teribil de puțin* etc, cînd intensitatea este în măsură superioară absolută negativă.

Prin opoziție cu aceste mărci concrete care apar la intensitatea mai mare, mai mică și superioară, la intensitatea în măsură „obișnuită" marca este *ø (zero)* precedînd adjectivul.

Spre deosebire de comparația analitică – născută pe terenul limbii române și utilizată în toate stilurile funcționale –, pe care o putem considera *generală* (pentru adjectivele care nu acceptă comparația, vezi mai departe) și *regulată*, comparația sintetică – neologism latino-romanic întîlnit sporadic în exprimarea elevată (uneori prețioasă) – este *sporadică* (numărul adjectivelor la care este posibilă este în cel mai bun caz de ordinul zecilor) și *defectivă* (vizează numai intensitatea în măsură superioară absolută pozitivă în raport cu cea „obișnuită", rămînînd în afară intensitatea în măsură mai mare, mai mică și superioară relativă). La intensitatea în măsură superioară absolută pozitivă – prin opoziție cu *zero*[176] de la intensitatea în măsură „obișnuită" –, marca poate fi:

---

[176] Precizăm că marca *zero* de la comparația sintetică este diferită de marca *zero* de la comparația analitică, în sensul că *zero* de la comparația sintetică este în opoziție cu un flectiv propriu-zis, aglutinat cu radicalul (exemplu, *rar*-ø/*rar*isim, ø-*greu*/super*greu* etc), în timp ce *zero* de la comparația analitică intră în opoziție cu un cuvînt-flectiv, neaglutinat cu radicalul (exemplu, ø *bun*/mai *bun* etc).

– sufixul gramatical *-isim* la un adjectiv ca *rar*isim (< lat. *rarissimus*, fr. *rarissime*, it. *rarissimo*), după modelul căruia se mai formează uneori și altele, cum ar fi *doctisim;*

– prefixoide ca *arhi-*, *extra-*, *hiper-*, *super-*, *supra-*, *ultra-* (vezi Rodica Ocheșeanu, *Prefixele superlative în limba română*, SMPFC, I, București, 1959, p. 29 sqq.), preluate mai ales *din* sau *după* franceză (fr. *archiconnue* > rom. *arhicunoscut*, fr. *extra-fin* > rom. *extrafin*, fr. *hypercorrect* > rom. *hipercorect*, fr. *superfin* > rom. *superfin*, fr. *suprasensible* > rom. *suprasensibil*, fr. *ultra-sensible* > rom. *ultrasensibil* etc), cu ajutorul cărora iau naștere unele formații românești de largă sau restrînsă circulație, cum ar fi: **arhi***știut*, **extra***dur*, **hiper***emotiv*, **super***greu*, **supra***fin*, **ultra***confortabil* etc.

Asociind *conținutul categorial* și *forma categorială* imaginate așa cum am arătat mai sus, urmează că la structurile gramaticalizate (cu ignorarea acelora la care intensitatea este indicată semantic[177]) ale adjectivelor românești *categoria gramaticală a comparației are opt aspecte opozabile ce sînt grupabile în trei grade: pozitivul, comparativul și superlativul.*

Gradul pozitiv este reprezentat printr-un singur aspect opozabil, la care intensitatea caracteristicii exprimate prin adjectiv este în măsură „obișnuită" (adică nu atrage atenția nici prin diminuare, nici prin augmentare), fiind marcată prin *zero* ce se opune atît cuvintelor-flectiv proclitice din flexiunea analitică (*ø bun* în opoziție cu **mai** *bun* etc), cît și flectivelor propriu-zise proclitice (*ø-greu* în opoziție cu **super***greu* etc) și enclitice (*doct-ø* în opoziție cu *doct***isim** etc) din flexiunea sintetică. Gradul pozitiv se realizează *frecvent* într-un singur termen – reprezentat prin adjectivul comparat –, cînd comparația este implicită, iar *uneori* – cînd comparația este explicită – prin doi termeni, și anume, adjectivul comparat și „elementul" cu care se face comparația, al doilea termen concretizîndu-se într-un circumstanțial comparativ introdus prin prepoziții de tipul *ca*, *cît* etc sau într-o propoziție circumstanțială comparativă introdusă prin jonctive subordonatoare în frază de tipul *cum*, *cît*, *precum* etc. Exemple:

„Zugrăvit-au c-un cărbune copilașul cel isteț
Purceluși cu coada sfredel și cu bețe-n loc de labă"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 67)

---

[177] Ne referim la structurile în care unele adverbe sintetice sau perifrastice ce apar uneori ca anexe ale adjectivelor, *avînd sens lexical*, nu îndeplinesc funcția de marcă, ci *funcție sintactică* (de circumstanțial). În această situație considerăm că se află, de exemplu: adverbe sintetice de tipul *puțin*, *insuficient* etc din contexte ca **puțin** *cunoscător*, **insuficient** *orientat* etc (la Iordan-Robu, *LRC*, p. 407, găsim că *„gradul intensității scăzute...* se marchează cu adverbele cantitative *puțin, ... insuficient...")*; adverbe perifrastice ca *de-a binelea*, *cu vîrf și îndesat* etc (în lucrarea citată imediat mai sus, p. 408, se spune că *„gradul intensității maxime* se marchează... cu adverbele... *de-a binelea,... cu vîrf și îndesat* etc") ș.a.

„S-a dus Pan, finul Pepelei, cel **isteț** *ca un proverb.*"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 27)

„... un înger blond ca o lacrimă de aur,... cu ochi **albaștri** și **curioși**, *precum albastru și curios e adîncul cerului*"
(M. Eminescu, *PL*, p. 45)

Gradul comparativ este reprezentat prin trei aspecte opozabile – *de superioritate, de inferioritate* și *de egalitate* – la care intensitatea caracteristicii exprimate de adjectiv este fie în măsură mai mare sau mai mică în raport cu cea „obișnuită", fie în aceeași măsură cu oricare aspect opozabil de la orice grad, pentru fiecare din aceste ipostaze existînd mărci specializate constituite din adverbe-flectiv proclitice.

(Comparativul) **de superioritate** indică – prin adverbul-flectiv proclitic *mai* – intensitatea caracteristicii în măsură mai mare decît cea „obișnuită", de obicei printr-o comparație explicită la care al doilea termen este un circumstanțial comparativ introdus prin prepoziții de tipul *ca, decît, în comparație cu* etc. sau o propoziție circumstanțială comparativă introdusă printr-un jonctiv subordonator în frază de tipul *decît, de cum, față de cum* etc.:

„Ar fi stat Făt-Frumos locului, dar scumpă-i era frăția de cruce,... **mai** *scumpă* decît zilele, **mai** *scumpă* decît mireasa"
(M. Eminescu, *PL*, p. 11)

„Sînt **mai** *înțelept* de cum arăt"
(M. Eminescu, *PL*, p. 74)

Uneori, comparația este implicită, al doilea termen rezultînd din context:

„... acei ochi de-un albastru întuneric, cari selipesc în umbra genelor lungi și devin prin asta **mai** *dulci*, **mai** *întunecoși*, **mai** *demonici.*"
(M. Eminescu, *PL*, p. 77)

(Comparativul) **de inferioritate**, structură greoaie rar întîlnită, în locul ei preferîndu-se, cu toate că sinonimia este doar relativă, comparativul de superioritate al unui adjectiv antonim (în loc de *ea este* **mai puțin înaltă** *decît el* se spune de obicei *ea este* **mai mică** *decît el*), arată – prin perifraza adverbială-flectiv proclitică *mai puțin* – intensitatea caracteristicii în măsură mai mică decît cea „obișnuită", adesea cu o comparație explicită cu al doilea termen concretizat într-un circumstanțial comparativ introdus prin prepoziții de tipul *ca, decît, în comparație cu* etc (*fata este* **mai puțin** ÎNALTĂ decît băiatul) sau printr-o propoziție circumstanțială comparativă introdusă printr-un jonctiv subordonator în frază de tipul *decît, de cum, față de cum* etc (*astăzi este* **mai puțin** SUPĂRAT decît a fost ieri). În cazuri foarte rare, comparația este implicită, al doilea termen rezultînd din context: *astăzi împrejurările sînt* **mai puțin** CONVENABILE *prieteniei.*

(Comparativul) **de egalitate** este un aspect opozabil ce nu indică o intensitate proprie, deosebită, a caracteristicii, ci intensitatea acestuia este în aceeaşi măsură (deci „obişnuită", mai mare, mai mică sau superioară) cu a „reperului", adică a celui de-al doilea termen: *maşina lui X este* **frumoasă (mai frumoasă, foarte frumoasă** etc); *maşina lui Y este* **la fel de frumoasă** (deci, sau frumoasă, sau **mai frumoasă** etc) CA A LUI X. Măsura intensităţii (în sensul arătat) de la comparativul de egalitate este marcată prin perifraze-flectiv specializate de tipul *la fel ca, la fel cu, tot atît de* etc. De obicei, acest aspect opozabil al comparativului se realizează în doi termeni, al doilea fiind adesea un circumstanţial comparativ introdus printr-o prepoziţie de tipul *ca, cît* etc (el este **la fel de** *bun* CA EA), iar uneori o propoziţie circumstanţială comparativă introdusă printr-un jonctiv subordonator în frază de tipul *cum, cît, precît* etc (ea este **tot atît de** *tînără* CÎT ESTE ŞI EL).

Gradul superlativ este reprezentat prin patru aspecte opozabile deosebite unul de altul – din punctul de vedere al *conţinutului* categorial marcat la nivelul *formei* – prin „nuanţarea" măsurii intensităţii care, *fiind la toate* **superioară**, poate apărea, totuşi, printr-o comparaţie principial explicită (aspectul *relativ)* sau principial implicită (aspectul *absolut)*, cu „plus" faţă de reper (aspectul *pozitiv)* sau cu „minus" faţă de reper (aspectul *negativ*[178]).

(Superlativul) **relativ pozitiv** arată – prin procliza perifrazei-flectiv variabile după gen, număr şi caz *cel (cea, cei* etc) *mai* – că intensitatea caracteristicii adjectivului ce se constituie în primul termen este în măsură cea mai mare în raport cu al doilea termen, care trebuie să trimită la cel puţin două elemente[179]. În mod frecvent, al doilea termen al *relativului pozitiv* este un complement indirect[180] introdus printr-o prepoziţie ca *dintre, din, între* etc (*el a fost* **cel mai mare** d i n t r e f r a ţ i), iar uneori o propoziţie completivă indirectă introdusă printr-un pronume relativ precedat de una din aceste prepoziţii (*se spune că Matusalem a fost* **cel mai vîrstnic** *om* DIN CÎŢI AU TRĂIT PE PĂMÎNT). Al doilea termen poate fi lăsat şi neexprimat, atunci cînd deducerea lui din context nu comportă dificultăţi, comparaţia fiind în această situaţie implicită: *el este omul* **cel mai bun**.

---

[178] Vezi în acest sens Marina Rădulescu, *art. cit.*, p. 18.

[179] Marina Rădulescu consideră nereperată o construcţie de tipul *el este cel mai înalt dintre noi doi*, apreciind că „în construcţiile cu superlativ relativ, mulţimea căreia aparţin referenţii celor doi termeni comparaţi trebuie să aibă cel puţin trei indivizi" (*art. cit.*, p. 25).

[180] *Iordan-Robu, LRC*, p. 407, apreciază că această determinare este un „complement de relaţie"; Maria Manoliu, *art. cit.* în nota 172, p. 212, utilizează pentru această realitate termenul de „complement de comparaţie", care la alţi cercetători devine „complement comparativ" (vezi, de exemplu, I.N. Bîtea, *Observaţii asupra unor opinii despre adverb*, SCL, XXXVIII, 1987, nr. 2, p. 158).

(Superlativul) **relativ negativ** este – ca și comparativul de inferioritate – o structură greoaie ce se întrebuințează rar, în locul lui vorbitorul preferind superlativul relativ pozitiv al unui adjectiv antonim, pe care-l consideră sinonim (în loc de *omul* **cel mai puțin rău** se spune adesea *omul* **cel mai bun**). Intensitatea caracteristicii adjectivului comparat (= primul termen), indicată prin perifraza-flectiv variabilă după gen, număr și caz *cel* (*cea, cei* etc) *mai puțin*, este în măsura cea mai mică în raport cu „elementul" cu care se compară (= al doilea termen), acesta din urmă fiind reprezentat printr-un complement indirect introdus printr-o prepoziție ca *dintre, din, între* etc (*el este* **cel mai puțin vesel** DINTRE NOI) sau, foarte rar, printr-o propoziție completivă indirectă introdusă printr-un pronume relativ precedat de una din prepozițiile indicate mai sus (*el este* **cel mai puțin vesel** DIN CÎȚI FAC PARTE DIN ANTURAJUL LUI); rarisim, cînd rezultă din context, al doilea termen poate fi lăsat neexprimat: *el este omul* **cel mai puțin răzbunător.**

(*Superlativul*) **absolut pozitiv** este aspectul opozabil la care intensitatea caracteristicii exprimate de adjectiv este în măsură maximă[181], acest lucru fiind marcat prin adverbe-flectiv sintetice sau perifrastice de tipul *foarte, tare, prea, grozav de, teribil de*[182] etc. De obicei, la superlativul absolut pozitiv comparația este implicită, ceea ce înseamnă că se exprimă doar primul termen: *am văzut un om* **foarte bun**. Uneori, însă, și aici poate apărea al doilea termen – cînd comparația este explicită –, concretizat într-un circumstanțial comparativ introdus prin prepoziții perifrastice de tipul *în comparație cu, în raport cu* etc (*el este* **foarte bun** ÎN RAPORT CU EA) sau într-o propoziție circumstanțială comparativă introdusă printr-un pronume relativ precedat de o prepoziție din cele indicate imediat mai sus (*situația lui este* **foarte bună** ÎN RAPORT CU CE SE ÎNTÎMPLĂ CU ALȚII).

(*Superlativul*) **absolut negativ** – la fel cu comparativul de inferioritate și cu superlativul relativ negativ – se utilizează rar din cauza structurii greoaie, în locul lui vorbitorii apelînd la superlativul absolut pozitiv al unui adjectiv antonim, chiar dacă sinonimia nu este absolută (în loc de *un om* **foarte puțin rău** se preferă *un om* **foarte bun**). Intensitatea caracteristicii la superlativul absolut negativ – marcată prin

---

[181] La Marina Rădulescu găsim că superlativul *relativ* „exprimă nivelul maxim al însușirii determinat în raport cu întreaga mulțime (luată în considerație) a indivizilor care o posedă" *(art. cit.*, p. 25); autoarea acceptă, însă, și ideea că „deși superlativul relativ reprezintă cel mai puternic grad de intensitate a calității, în anumite construcții prin superlativul absolut se poate indica un nivel mai înalt al însușirii decît prin superlativul relativ, de ex.: *Acesta este cel mai interesant roman scris de X, dar nu este foarte interesant în raport cu alte romane" (idem*, p. 25-26).

[182] Pentru diferența dintre structurile de tipul *colosal de* și cele de tipul *destul de*, vezi Gabriela Pană Dindelegan, *Structura adverb+DE+adjectiv (sau adverb): descriere sintactică și interpretare semantică*, SCL, XXXII, 1981, nr. 6, p. 595 sqq.

perifraze adverbiale-flectiv de tipul *foarte puțin, tare puțin, prea puțin, grozav de puțin, teribil de puțin* etc precedînd adjectivul – este în măsură minimă. De cele mai multe ori, superlativul absolut negativ se realizează într-un singur termen, deci cu comparație implicită (*s-a petrecut un fapt* **foarte puțin plăcut**); la comparația explicită – întîlnită sporadic –, cel de al doilea termen este un circumstanțial comparativ introdus printr-o prepoziție de tipul *în comparație cu, în raport cu* etc (*această situație este* **foarte puțin convenabilă** ÎN RAPORT CU ALTELE) sau o propoziție circumstanțială comparativă introdusă printr-un pronume relativ precedat de o prepoziție din cele indicate imediat mai sus (*la ei lucrurile sînt* **foarte puțin convenabile** ÎN RAPORT CU CEEA CE SE PETRECE LA NOI).

NOTĂ. În afara acestei viziuni de factură clasică privitoare la categoria gramaticală a comparației, în literatura românească de specialitate mai există și altele, în care – cu „adaosuri" puțin semnificative – sînt organizate în maniere diferite toate sau numai unele dintre aspectele opozabile avute în vedere mai sus. Pe cîteva dintre aceste viziuni le prezentăm – în ordine cronologică și fără comentarii – în rîndurile ce urmează.

Maria Manoliu (*art. cit.* în nota 172, p. 203-204 și 211) apreciază că la categoria gramaticală a comparației există trei dimensiuni (pozitivitatea, egalitatea, includerea), care au în vedere patru „membri", și anume: *superlativul relativ*, indicat de morfemul *cel mai* cerut de *dintre*; *comparativul de superioritate*, indicat de morfemul *mai* cerut de *decît*; *comparativul de egalitate*, indicat de morfeme de tipul *tot așa de* sau *ø* cerute de *ca*; *pozitivul*, indicat de *ø* în absența termenului comparat.

Gh.D. Trandafir [*Aspecte controversate ale categoriei comparației*, LR, XXVI, 1977, nr. 1, p. 23-32, reluat în *Probleme controversate de gramatică a limbii române actuale*, Craiova, 1982 (= *Trandafir, Probl.*), p. 19-26, după care facem prezentarea], plecînd de la faptul că *intensitatea* unei caracteristici poate apărea în *grade diferite* exprimate *absolut* (fără comparație) sau *relativ* (cu comparație), consideră că în limba română există: grade de intensitate absolută, reprezentate prin *pozitiv* și *superlativul absolut*, acesta din urmă fiind *de superioritate* și *de inferioritate*; grade de intensitate relativă, unde se încadrează *comparativul (de superioritate, de egalitate, de inferioritate)* și *superlativul relativ (de superioritate, de inferioritate)*.

Iordan-Robu, LRC, p. 406-408, fac distincție între *gradele de comparație* (patru la număr) și *gradele de intensitate* (în număr de cinci). Gradele de comparație sînt: *comparativul de egalitate*, indicat prin *la fel de*, *tot așa de* etc; *comparativul de superioritate*, indicat prin *mai*; *comparativul de inferioritate*, indicat prin *mai puțin*; *comparativul superlativ*, indicat prin *cel mai* sau *cel mai puțin*. Gradele de intensitate sînt: *gradul intensității*

minime, indicat prin *foarte puțin, foarte slab* etc; *gradul intensității scăzute, insuficiente,* indicat prin *puțin, slab* etc; *gradul intensității suficiente,* indicat prin *destul de, suficient de* etc; *gradul intensității mobile,* care poate fi *progresivă,* cînd este indicat prin *tot mai, din ce în ce mai* etc, sau *regresivă,* cînd este indicată prin *tot mai puțin, din ce în ce mai puțin* etc; *gradul intensității maxime,* indicat prin *-isim* sau prin *foarte, extrem de* etc; *gradul intensității depășite, excesive,* indicat prin *arhi-, prea* etc sau prin *peste măsură (de), peste orice limită (de)* etc.

Irimia, *Struct.,* p. 105-108, vorbește numai de categoria gramaticală a *intensității*, care apare în două variante: *intensitatea obiectivă (comparativă)* și *intensitatea subiectivă (apreciativă).* Intensitatea obiectivă se realizează în patru termeni: *gradul de intensitate echivalentă,* exprimat prin *la fel de, tot așa de* etc; *gradul de intensitate superioară,* exprimat prin *mai; gradul de intensitate inferioară,* exprimat prin *mai puțin* (cu precizarea că «morfemele» de la acest grad și de la cel anterior pot fi dublate de „unul din morfemele *tot, mereu, din ce în ce*" atunci cînd intensitatea este „progresivă"); *gradul superlativ,* cu două variante, *de superioritate,* exprimată prin «morfemul» complex variabil *cel mai*, și *de inferioritate,* exprimată prin *cel mai puțin.* Intensitatea subiectivă se realizează în doi termeni corelativi (intensitatea relativă, intensitatea superlativă) și un termen neutru (pozitivul). *Intensitatea relativă* se exprimă prin «morfemele» *cam, destul de* etc; *intensitatea superlativă* are două variante (*de superioritate,* marcată prin *-isim,* prin *arhi-, răs-* etc și prin *foarte, atît de* etc; *de inferioritate,* marcată prin *foarte puțin*), la care se adaugă o a treia, *superlativul excesiv*, marcat prin *prea.*

Marina Rădulescu oferă trei soluții în legătură cu categoria gramaticală avută în vedere. Potrivit primei soluții (*art. cit.,* p. 18-19) există trei *grade,* fiecare cu un număr de *valori. I grad zero de intensitate,* cu variantele fără comparație *(pozitivul)* și cu comparație *(comparativul de egalitate); II grad intermediar de intensitate,* cu comparație, avînd variantele cu intensitate sporită *(comparativ de superioritate)* și intensitate micșorată *(comparativ de inferioritate); III grad extrem („forte") de intensitate,* care poate fi fără comparație, avînd variantele cu intensitate sporită *(superlativul absolut de superioritate)* și cu intensitate micșorată *(superlativul absolut de inferioritate)* și cu comparație, avînd variantele cu intensitate sporită *(superlativ relativ de superioritate)* și cu intensitate micșorată *(superlativul relativ de inferioritate).*

A doua soluție a Marinei Rădulescu, care se concretizează într-o „clasificare mai elegantă" (*art. cit.,* p. 19), are în vedere patru termeni: *gradul I,* fără specificarea gradului de intensitate și fără comparație *(pozitiv):*

gradul II: fără specificarea gradului de intensitate, dar cu comparaţie *(comparativul de egalitate); gradul III,* cu intensitate forte şi fără comparaţie, numit *superlativul absolut,* care poate fi cu grad sporit de intensitate *(de superioritate)* sau cu grad micşorat de intensitate *(de inferioritate); gradul IV,* cu intensitate intermediară sau forte şi cu comparaţie, numit *comparativ de inegalitate* şi *superlativ relativ,* care pot fi cu grad intermediar de intensitate, şi anume, sporită *(comparativ de superioritate)* ori micşorată *(comparativ de inferioritate)* sau cu grad forte de intensitate, şi anume, sporită *(superlativ relativ de superioritate)* ori micşorată *(superlativ relativ de inferioritate).*

A treia soluţie a Marinei Rădulescu *(art. cit.,* p. 26-27) operează cu cinci valori ale comparaţiei: *pozitivul* afirmă existenţa însuşirii fără indicarea nivelului intensităţii; *comparativul de egalitate* arată că termenii comparaţi au calitatea la acelaşi nivel de intensitate; *comparativul de superioritate* indică faptul că diferenţa de nivel a intensităţii la termenii comparaţi este mică; *superlativul absolut* exprimă o diferenţă mare („forte") de nivel a intensităţii calităţii între termenii comparaţi; *superlativul relativ* relevă nivelul maxim al intensităţii însuşirii la primul termen în raport cu al doilea.

*

* *

În legătură cu categoria gramaticală a comparaţiei, considerăm utile încă două constatări.

O primă constatare vizează cantitatea de adjective la care există categoria gramaticală a comparaţiei. Pentru a face o estimare acceptabilă în această privinţă, am luat un eşantion de 500 de adjective, primele în ordine alfabetică din DOOM (p. 1-29, pînă la *antitoxic* inclusiv). Din acestea, pot avea toate cele opt aspecte opozabile ale categoriei gramaticale a comparaţiei doar 66 de adjective (cca 13%), atît din fondul vechi al limbii *(acru, adînc, ager, alb, alunecos* etc), cît şi din fondul nou *(aberant, abil, abject, abrupt, acceptabil* etc). Cea mai mare parte a adjectivelor avute în vedere, neologisme prin excelenţă (332 de unităţi reprezentînd cca 66%), au numai pozitivul, ceea ce înseamnă că sînt în afara categoriei gramaticale a comparaţiei: *aalenian, abdominal, abominabil, aborigen, acetic, acotiledonat, adjunct, adventist, africat, aglutinat, aldin, alfabetic, ambigen, aminobenzoic, anatomic, androgin, antediluvian, antidifteric* etc. În sfîrşit, 102 (cca 20%) din adjectivele la care ne referim au o situaţie ce necesită comentarii. Este vorba de adjective de tipul *abnorm, abscons, acerb, acidofil, actinic, acurat, adolescentin, advers, afazic, agnostic, agramat, alpin* etc, în legătură cu care nu se poate afirma cu certitudine nici că au, nici că nu au categoria gramaticală a comparaţiei. În funcţie de sensul lor lexical, adjectivele de felul celor mai sus pot admite – *teoretic* –, pe lîngă pozitiv, şi alte aspecte opozabile, mai ales

cele încadrate la comparativ: *abnorm* (=anormal)/*mai abnorm, mai puțin abnorm, la fel de abnorm; abscons* (=ascuns)/*mai abscons, mai puțin abscons, la fel de abscons; acerb* (=necruțător)/*mai acerb, mai puțin acerb, la fel de acerb* etc; cît privește aspectele opozabile încadrate la superlativ, acestea ni se par mai puțin posibile chiar și teoretic, la structuri de tipul *cel mai abnorm, cel mai puțin abnorm, foarte abnorm, foarte puțin abnorm* etc opunîndu-se de multe ori ceea ce nu credem că trebuie (total) ignorat, și anume, *simțul limbii* (cu tot caracterul său pronunțat subiectiv). *Practic*, însă, adjectivele din această ultimă grupă se folosesc – numai în exprimarea elevată și nici aici foarte frecvent – doar cu forma lor de pozitiv. Probabil că (așa cum s-a întîmplat și cu alte adjective neologice) o dată cu utilizarea lor în exprimarea curentă a cît mai multor vorbitori de limbă română, aceste adjective – la care sensul lexical nu este incompatibil cu intensitatea în măsuri diferite puse în evidență prin comparație – vor ajunge să aibă toate aspectele opozabile ale categoriei gramaticale a comparației. În momentul actual al limbii române, însă, considerăm că este convenabil să spunem că – alături de adjectivele care **au** *categoria gramaticală a comparației* (prima grupă de mai sus) și de cele care **nu au** *categoria gramaticală a comparației* (a doua grupă de mai sus) – există și adjective (a treia grupă de mai sus) la care *categoria gramaticală a comparației este* **virtuală**.

Încercînd o motivare a neapariției categoriei gramaticale a comparației la adjectivele românești *în stadiul actual al limbii* **literare**, găsim că:

– nu au categoria gramaticală a comparației adjectivele – prin excelență neologice – al căror sens lexical este incompatibil cu intensitatea în măsuri diferite: *aborigen, adjunct, adventist, africată, agricol, animal, anticipat, aritmetic, botanic, divizibil* etc; sens lexical incompatibil cu intensitatea în măsuri diferite, *uneori* și din cauză că sînt echivalente cu un superlativ (vezi mai jos), au și formațiile cu pseudoprefixe, de obicei neologice (*antropomorf, bicolor, decapod, multicelular, multicolor, multiform, polisportiv, pseudoștiințific, semicult* etc), dar și din fondul mai vechi al limbii (*atotbiruitor, atotcuprinzător, atotputernic, atotștiutor, atotvăzător, nemaicunoscut, nemaiîntîlnit, nemaipomenit, nemaivăzut* etc); în această categorie se încadrează și perifrazele adjectivale neaglutinate mai noi, la care absența comparației este motivată de cele mai multe ori prin aceeași incompatibilitate semantică, asociată uneori și cu particularități de structură (de exemplu, *sus-menționat* este îmbinare stabilă, dar *mai/foarte* etc **sus menționat** devine îmbinare liberă; atît *acru*, cît și *dulce*, luate izolat, admit comparația, dar asocierea *acru-dulce* refuză comparația etc); *mutatis mutandis* la fel comportîndu-se și *așa-zis, bonomo-ipocrit, dulce-acrișor, franco-român, galben-deschis, medico-legal, moral-politic, muzical-coregrafic, nord-dunărean, roșu-aprins*[183] etc;

[183] În legătură cu ultimele două grupe de adjective, vezi Fulvia Ciobanu, *Comparația adjectivelor compuse*, SCL, XXXVI, 1985, nr. 5, p. 372-376.

– nu au categoria gramaticală a comparaţiei adjectivele – neologice sau din fondul mai vechi – al căror *sens lexical* este echivalent cu un superlativ: *înspăimîntător, răsfiert, straşnic, sublim, superb, vast* etc;

– nu au categoria gramaticală a comparaţiei adjectivele cu sufixe diminutivale de obicei din fondul mai vechi al limbii –, din cauză că *sensul lor lexical* este diminuat, fiind echivalent cu un comparativ de inferioritate: *acrişor, mărişor, tărişor, căldicel, frumuşel, măricel, molicel, dulcuţ, înăltuţ, slăbuţ* etc;

– nu au categoria gramaticală a comparaţiei adjectivale neologice latino-romanice care în limba latină sînt forme de comparativ sau de superlativ: *inferior* (< comp. de la *inferus*), *major* (< comp. de la *magnus*), *minor* (< comp. de la *parvus*), *posterior* (< comp. de la *posterus*), *superior* (< comp. de la *superus*), *infim* (< superl. de la *inferus*), *maxim* (< superl. de la *magnus*), *minim* (< superl. de la *parvus*), *optim* (< superl. de la *bonus*), *rarisim* (< superl. de la *rarus*) etc.

NOTĂ. Subliniem că aprecierile de mai sus în legătură cu neapariţia categoriei gramaticale a comparaţiei au în vedere *limba literară modernă*, unde – prin excelenţă în stilul ştiinţific – ar trebui să se respecte în totalitate *norma literară*. În limba vorbită populară şi familiară, însă – unde apar în mod obişnuit inovaţiile –, pot exista *abateri* (considerate *greşeli*) în raport cu norma literară. Astfel, necunoaşterea sau ignorarea sensului lexical echivalent cu un superlativ la adjective din fondul mai nou (*sublim, superb, vast* etc) sau mai vechi (*înspăimîntător, răsfiert, straşnic* etc) este în măsură să explice în vorbirea mai puţin cenzurată comparative ca *mai sublim* (*superb, vast, înspăimîntător, răsfiert, straşnic* etc) şi chiar superlative ca *foarte sublim* (*superb, vast, înspăimîntător, răsfiert, straşnic* etc); neluarea în consideraţie a diminuării caracteristicii exprimate prin adjectivele cu sufixe diminutivale (compară *acru* cu *acrişor, frumos* cu *frumuşel, dulce* cu *dulcuţ* etc), datorită faptului că pot exista măsuri diferite ale intensităţii şi la caracteristici deja diminuate, motivează apariţia la aceste adjective a comparativului (*mai acrişor, mai frumuşel, mai dulcuţ* etc) şi a superlativului (*foarte acrişor, foarte frumuşel, foarte dulcuţ* etc); neobişnuinţa de a folosi comparaţia sintetică – practic inexistentă pentru vorbitorul de limbă română fără o anumită pregătire filologică – şi necesitatea de indicare *sugestivă* a măsurii la orice intensitate a caracteristicii (unii biologi apreciază, de exemplu, că au nevoie să indice că speciile nu sînt numai *inferioare* şi *superioare*, ci şi *mai inferioare* şi *mai superioare*) fac posibilă utilizarea comparativului şi a superlativului la forme care în limba de origine sînt comparative sau superlative: *mai inferior* (*superior, optim* etc), *cel mai inferior* (*superior, optim* etc).

De altfel, *abaterile* de la normă (care la un moment dat apar ca *greşeli*) au existat dintotdeauna şi la toate nivelele (literar, popular etc) în

limbă. Lăsînd la o parte faptul că *limba română* – la fel cu orice altă limbă romanică – *este limba latină cu greșeli generalizate*, găsim că în ultimele secole, de cînd limba noastră este atestată în texte, ceea ce apărea la un moment dat ca abatere (greșeală) – în raport cu norma – *doar la unii vorbitori*, a devenit cu timpul o nouă normă, impusă și în limba literară, vechea normă reprezentînd acum abaterea (greșeala) în raport cu norma nouă. De exemplu, din sl. ПОХОТѢТИ, în română a rezultat în conformitate cu norma *(a) pohti*, care în secolul al XVI-lea era unica variantă în majoritatea textelor atît la formele flexionare ale acestui cuvînt, cît și la derivate: *pohti*, PS, 66/14, *pohteaște*, CC, 91/25, *pohta*, CV, 56ᵛ12, ES, 7ᵛ9, CPB, 271/3, CC, 13/27, *pohtiri*, CV, 56ᵛ11, CPB, 271/3, *pohtirile*, PS, 14/5, *pohtitoriu*, CC, 526/23 etc. Abaterile de la normă în acest secol – constînd în forme *hipercorecte* prin care, în zonele unde trebuie să fi existat palatalizarea lui *f+i* la *h+i*, s-a evitat o *falsă* palatalizare (la *pohti* și familia de cuvinte a acestuia nu există condiția palatalizării, adică *f+i*, forma cu *h* provenind, așa cum am arătat mai sus, din slavă) – sînt foarte rare și apar doar în texte ce trimit la nordul Moldovei (*poftirile*, PRL, 234ᵛ2) și sud-vestul Transilvaniei (*poftesc*, PO, 194/2, *ai poftit*, PO, 108/9, *voiu pofti*, PO, 102/22-23, *să nu poftești*, PO, 245/11-12, *poftă*, PO, 248/23 etc), cu precizarea că în ultimul există și varianta etimologică (*nu va pohti*, PO, 296/8). În secolul al XVII-lea, concurența dintre fonetismul etimologic și cel hipercorect cuprinde, în afara textelor din zonele deja menționate, texte provenind și din alte spații dacoromâne. De exemplu, în *Cazania* lui Varlaam din 1643 găsim *pohtă*, 58/5 – *poftă*, 458/15, *pohta*, 58/3 – *pofta*, 6/3, dominantă fiind, totuși, forma etimologică (*pohte*, 15/11, *pohtele*, 44/16, *pohtelor*, 116/32, *pohtescŭ*, 4/22, *pohtești*, 444/20, *pohteaște*, 423/21 etc); în *Pravilele împărătești* din 1646 și *Îndreptarea legii* din 1652 apare, în aceleași pasaje, *poftă*, PI, p. 148, 5, dar *pohtă*, IL, p. 148,5, dominantă fiind, însă, în ambele texte forma reconstituită (*poftă*, PI și IL, p. 172,5, *să poftească*, PI și IL, p. 41,138, *a pofti*, PI și IL, p. 84,2 etc); în *Biblia de la București* din 1688 și manuscrisele 45 și 4389, care sînt anterioare textului publicat, se utilizează sistematic, în aceleași pasaje, forma cu *h* în BB, dar cu *f* în ms. 45 (vezi *pohta/pofta*, Fac., 49,6, *ai pohtit/ai poftit*, Fac., 31, 30, *au pohtit/au poftit*, Fac. 49,14), ms 4389 avînd sau forme cu *f* (primul context), sau un alt cuvînt *ai cugetat*, contextul al doilea, *cugetul*, contextul al treilea) etc; începînd cu secolul al XVIII-lea, chiar dacă se mai întîlnește și forma etimologică cu *h*, se poate spune că *forma hipercorectă (cu f), care inițial reprezenta o abatere de la normă, a devenit o nouă normă* (în opera lui Neculce, de exemplu, forma cu *f* este singura întîlnită: *poftă*, 69/4, *poftescŭ*,

4/18, *poftim*, 289/37, *poftie*, 115/5 etc), care se continuă şi în limba literară actuală.

Fapte de felul celor de mai sus permit supoziţia că, atunci cînd se va generaliza – dacă se va generaliza! – ceea ce astăzi reprezintă o abatere de la normă în domeniul comparaţiei adjectivului (adică *mai inferior, cel mai optim, foarte vast, extraordinar de frumuşel* etc vor fi forme utilizate fără intenţii expresive de toţi vorbitorii limbii române), *o nouă normă* în această privinţă va trebui acceptată în limba literară, faţă de care actuala normă va constitui o abatere (greşeală).

Cea de a doua constatare pe care o găsim utilă aici are în vedere „structurile" care – fără a fi *forme* ale vreunui grad de comparaţie – sînt echivalente cu *conţinutul* superlativului absolut[184]. *Semnificaţia* de superlativ absolut în absenţa *formei* acestui grad caracterizează prin excelenţă vorbirea populară şi familiară (de aici fiind preluată uneori în literatura frumoasă), unde se realizează prin mijloace variate. Notăm în acest sens: lungirile de sunete *(fruumoasă ispravă)*, care pot apărea şi la cuvinte ce trimit la superlativ prin sensul lor lexical (nnEMAIPOMENIT *de obraznic*); utilizarea unor cuvinte – de obicei adverbe, primare sau provenite din alte părţi de vorbire – care în context pot indica o măsură superioară a intensităţii (*urîtă* **rău**, *frumoasă* **foc** etc); eventual şi prin asocierea cu topica subiectivă (**foc de** *frumoasă*); repetarea adjectivului (*o fată* **frumoasă, frumoasă**) sau a unor substantive care prin sensul lor lexical pot indica anumite caracteristici *(voinicul voinicilor)*; determinarea adjectivelor prin anumite îmbinări stabile de cuvinte care sînt capabile să arate o măsură superioară a intensităţii caracteristicii [*nervos* **la culme**, *negru* **ca pana corbului**, *un port* **cu totul şi cu totul alb**, *o fată frumoasă* **de mama focului (de-ţi ia ochii, de la soare te poţi uita dar la dînsa ba, care nu se mai află** etc)]; folosirea de propoziţii de felul *ce frumoasă (mai) e!*, *cum n-am mai văzut* („*Da, plouă* **cum n-am mai văzut**...", G. Bacovia, *Scrieri alese*, Bucureşti, 1961, p. 48) etc. În legătură cu *semnificaţia* de superlativ fără *forma* acestui grad de comparaţie menţionăm şi structura *de (...) ce*, prezentă încă din epoca veche a limbii române[185] şi devenită în zilele noastre o perifrază conjuncţională subordonatoare specializată pentru introducerea propoziţiilor circumstanţiale cauzale, în contexte de tipul *o prăpădea din ochi* **de** *frumoasă* **ce** *era*[186]. Contextele actuale cu *de... ce* sînt interpretate de unii specialişti ca propoziţii

---

[184] Vezi Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1944, p. 55, 58, 118 sqq.; Toma Măruţă, *Ideea de superlativ în limba română*, LL, I, 1955, p. 188-212; *Gram. Acad.*, I, p. 131-133; *Iordan-Robu, LRC*, p. 407-408; D. Irimia, *Structura stilistică a limbii române*, Bucureşti, 1986, p. 38 sqq, ş.a.

[185] Vezi *DE în Cazania a doua a lui Coresi (1581)*, SCL, XIII, 1962, nr. 4, p. 467-468.

[186] Vezi GES, p. 288 sqq., precum şi aici, *infra* (§112).

„circumstanţiale de cauză cu sens superlativ"[187], întrucît ele indică prezenţa unei caracteristici cu intensitate maximă: *o prăpădea din ochi* **de frumoasă ce era** = *o prăpădea din ochi* **pentru că era foarte frumoasă.**

§37. Mulţimea adjectivelor (sintetice şi perifrastice aglutinate) din limba română este repartizată – în funcţie de formele pentru gen, număr şi caz – în *clase de flexiune* (într-o anumită măsură în acelaşi sens cu substantivele – vezi §23) mai ales în două maniere.

a) O manieră aparţine gramaticii clasice mai vechi[188], care grupează adjectivele după *terminaţia* de la nominativ singular nearticulat în felul următor: *adjective invariabile,* care nu-şi schimbă forma după gen, număr şi caz (*ferice, cumsecade, artoce, gri* etc), şi *adjective variabile,* care îşi schimbă forma după gen, număr şi caz (*bun, rău, gras* etc). În cadrul adjectivelor variabile se creează două subclase, ţinîndu-se cont de faptul că unele au două terminaţii la nominativ-acuzativ singular (*bun-bună, rău-rea, gros-groasă* etc), iar altele o singură terminaţie (*cuminte, dulce, mare* etc). La rîndul lor, adjectivele variabile cu două terminaţii se împart în: adjective masculine care se termină în consoană *(bun),* consoană palatalizată *(vechi), u* vocalic *(acru), u* semivocalic *(nou),* şi *i* semivocalic *(vioi),* toate făcînd parte din declinarea a doua; adjective feminine care se termină în *ă (bună)* sau *ea (mititea),* acestea încadrîndu-se în declinarea întîi; în sfîrşit, adjective de asemenea feminine terminate în *e (veche),* care fac parte din declinarea a treia.

b) O altă manieră de clasificare, mai nouă, aparţine Marcelei Manoliu[189] care, luînd în consideraţie natura valorică „a opoziţiilor pertinente de gen, număr şi caz realizate în cadrul întregii paradigme"[190], grupează adjectivele româneşti în nouă clase: **clasa I** cuprinde adjectivele cu *patru* forme flexionare reprezentînd cinci subclase[191]: *bun, acru, nadolean, bunicel, greu/bună, acră, nadoleancă, bunicică, rea/buni, acri, nadoleni, bunicei, grei/bune, acre, nadolence, bunicele, grele;* **clasa a II-a** curpinde adjective cu următoarele *trei* forme flexionare grupabile în patru subclase: *lung, obştesc, albiu, nou/lungă, obştească, albie, nouă/lungi, obşteşti, albii, noi;* **clasa a III-a** cuprinde adjective de asemenea cu *trei* forme flexionare – altele decît cele din clasa a doua – grupabile în două clase: *agăţător, lălîu/agăţătoare,*

---

[187] Flora Şuteu, *Superlativul cauzal – component semantic al unei construcţii sintactice fixe,* SCL, XXXII, 1983, nr. 5, p. 481.

[188] Vezi *Gram. Acad.,* I, p. 115-121; *Iordan, LRC,* p. 336.

[189] *Propuneri pentru o nouă clasificare a flexiunii adjectivelor din limba română,* LR, X, 1961, nr. 2, p. 117-123 (studiu reluat cu unele modificări, sub titlul *Schiţă de clasificare structurală a adjectivelor din limba română,* ELS, p. 263-273).

[190] *Schiţă...,* p. 267.

[191] Exemplificarea subclaselor o facem cu primul adjectiv indicat de autoare în *Schiţă...,* p. 268 sqq.

lălîie/agățători, lălîi; **clasa a IV-a** – fără subclase – cuprinde adjective cu două forme flexionare: *mare/mari*; **clasa a V-a** cuprinde adjective de asemenea cu două forme flexionare – diferite de cele din clasa a IV-a –, grupabile în două subclase: *gălbui, vechi/gălbuie, veche;* **clasa a VI-a** – fără subclase – cuprinde și ea adjective cu două forme flexionare, care, însă, diferă de cele din clasele a IV-a și a V-a: *precoce/precoci;* **clasa a VII-a** – fără subclase – cuprinde și ea adjective cu două forme flexionare, dar diferite de cele din clasele a IV-a, a V-a, a VI-a: *greoi/greoaie;* **clasa a VIII-a** cuprinde un singur adjectiv[192] care are trei forme flexionare diferite, însă, de cele de la clasele a II-a, a III-a: *june/jună/juni*; **clasa a IX-a** – fără subclase – cuprinde adjectivele cu o singură formă, adică invariabile: *gata.*

*

* *

Existența unor modalități diferite de repartizare a adjectiveor în clase după cantitatea de *forme* (nearticulate, la gradul pozitiv) pentru gen, număr și caz se explică prin tendința de a se obține clase *omogene* (cu aceleași particularități de flexiune) în care să se încadreze *toate* adjectivele românești. După părerea noastră, însă, nici una din cele două maniere de clasificare prezentate mai sus nu reușește să atingă acest țel. La dezavantajele primei maniere de clasificare notăm terminologia uneori depășită. Ne referim la termenul de *terminație,* preluat de gramatica românească mai veche din gramatica limbii latine, ignorîndu-se deosebirile dintre *terminația* fără funcție gramaticală, care, adică, nu marchează genul, numărul și cazul (de exemplu, adjectivul *eficac*e are terminația *-e* ce apare la ambele genuri și numere, precum și la toate cazurile), și terminația cu funcție gramaticală – numită în ultimul timp *desinență* –, prin care se indică, împreună cu alte mărci, formele de gen, număr și caz (de exemplu, *-e* din *binevoitoar*e apare la acest adjectiv la un singur gen, femininul, la masculin fiind comutat cu *-φ; -e* din *mar*e apare la acest adjectiv numai la singular, la plural fiind comutat cu *-i* etc).

Și la a doua manieră de clasificare a adjectivelor există dezavantaje de natură formală: neactualizarea în totalitate a variantei reluate a studiului, unde se spune că „în clasa a VIII-a intră adjectivele cu temă vocalică: *a, ă, e*" (*Schiță...*, p. 272), la fel ca în varianta inițială (*Propuneri...*, p. 123), fără a se ține cont de faptul că această apreciere vizează clasa a IX-a a adjectivelor în varianta a doua a studiului; adjectivul cu trei forme flexionare *june, jună, juni*, care în varianta a doua a studiului constituie o nouă

---

[192] Am menținut această clasă (Irimia, *Struct.*, p. 111, nota 3, o neagă, pornind de la considerentul că este constituită dintr-un singur termen), datorită faptului că desinențele pentru gen, număr și caz de la *june* diferă de desinențele corespunzătoare la aceleași categorii gramaticale de la toate celelalte clase.

clasă, a VIII-a, ar fi trebuit dispus în mod logic după clasa a III-a, ultima cu trei forme flexionare în varianta inițială a studiului, și nu după clasa a VII-a, care este ultima cu două forme flexionare; deși se afirmă că la stabilirea claselor de adjective se are în vedere întreaga paradigmă (vezi citatul la care facem trimitere în nota 190), totuși nu se fac referiri și la cazul vocativ, în legătură cu care găsim, însă, unele constatări utile în *Gram. Acad.*, I, p. 125 (ne referim la faptul că adjective masculine ca *scump, iubit* etc pot avea vocativul singular în forma *scumpe, iubite*).

Un dezavantaj comun celor două maniere de clasificare a adjectivelor este în legătură cu *cantitatea maximă de* forme pentru gen, număr și caz, care este considerată a fi de *patru* atît în *Gram. Acad.*, cît și la Marcela Manoliu. Așa cum s-a arătat, însă, în literatura de specialitate[193], în limba română există cîteva adjective *(mult, puțin, tot, anumit, diferit)* la care pot exista *cinci* forme pentru gen, număr și caz: *mult, puțin, tot, anumit, diferit/multă, puțină, toată, anumită, diferită/mulți, puțini, toți, anumiți, diferiți/multe, puține, toate, anumite, diferite/multor, puținor, tuturor, anumitor, diferitor.*

Trecînd peste alte amănunte, reținem că prin cele două maniere de clasificare și constatările ce s-au făcut pe seama lor s-au pus în evidență principalele caracteristici formale ale adjectivelor românești, astfel încît – în tendința de realizare a unei clasificări cît mai eficiente – acestea pot fi folosite și altfel. În acest sens, în cele ce urmează prezentăm o propunere de clasificare în trei etape, în fiecare etapă avîndu-se în vedere alt criteriu, pe care clasificare o vedem deschisă perfectărilor prin posibilitatea de includere a rezultatelor cunoașterii din ce în ce mai amănunțite a adjectivelor românești.

În prima etapă, în funcție de *cantitatea de forme opozabile* (nearticulate, la gradul pozitiv) pentru gen, număr și caz, mulțimea adjectivelor românești poate fi împărțită în *cinci* clase.

Clasa I (tipul *anumit*), săracă, cuprinde adjective cu *cinci* aspecte opozabile *(anumit, anumită, anumiți, anumite, anumitor)*.

Clasa a II-a (tipul *bun, acru, muntean, greu, frumușel, scump*), bogată, cuprinde adjective cu *patru* aspecte opozabile *(bun, bună, buni, bune)*.

Clasa a III-a (tipul *lung, românesc, cenușiu, nou, fumător, lălîu, june*), bogată, cuprinde adjective cu *trei* aspecte opozabile *(lung, lungă, lungi)*.

Clasa a IV-a (tipul *mare, gălbui, greoi, sagace*), bogată, cuprinde adjective cu *două* aspecte opozabile *(mare, mari)*.

Clasa a V-a (tipul *gata, cumsecade, gri* etc), bogată, cuprinde adjective invariabile la care, prin analogie cu clasele anterioare, putem vorbi de *un* aspect *(gata)*.

---

[193] Mioara Avram, *Note asupra flexiunii adjectivului în limba română*, SCL, XXXVI, 1985, nr. 3, p. 179-182.

În a doua etapă, în cadrul acestor clase – mai exact, al unora dintre ele – se pot crea subclase, utilizînd drept criteriu *omonimiile aspectelor opozabile* (nearticulate, la gradul pozitiv) pentru gen, număr și caz. Astfel, lăsînd la o parte clasele I și a V-a, care sînt omogene în această privință, în celelalte clase se pot crea următoarele subclase:

– în clasa a II-a, două subclase:

1) *subclasa tipului* **bun**, la care omonimia vizează aspectele opozabile pentru:
   – m, sg., N-A-V + G-D *(bun);*
   – f, sg., N-A *(bună);*
   – m, pl., N.A.V + G-D *(buni);*
   – f, sg., G-D, plus
   f, pl., N-A-V + G-D *(bune);*

2) *subclasa tipului* **scump**, la care omonimia vizează aspectele opozabile pentru:
   – m, sg., N-A-V, ultimul caz numai la adjectivul postpus, plus G-D *(scump);*
   – f, sg., N-A-V *(scumpă);*
   – m, pl., N-A-V + G-D *(scumpi);*
   – m, sg., V, numai la adjectivul antepus, plus
   f, sg., G-D, plus
   f, pl., N-A-V + G-D *(scumpe);*

– în clasa a III-a, patru subclase:

1) *subclasa tipului* **lung**, la care omonimiile vizează aspectele opozabile pentru:
   – m, sg., N-A-V + G-D *(lung);*
   – f, sg., N-A-V *(lungă);*
   – f, sg., G-D, plus
   f, pl., N-A-V + G-D, plus
   m, pl., N-A-V + G-D *(lungi);*

2) *subclasa tipului* **fumător**, la care omonimiile vizează aspectele opozabile pentru:
   – m, sg., N-A-V + G-D *(fumător);*
   – f, sg., N-A-V + G-D, plus
   f, pl., N-A-V + G-D *(fumătoare),*
   – m, pl., N-A-V + G-D *(fumători);*

3) *subclasa tipului* **lălîu** (varianta considerată de noi convenabilă), la care omonimiile vizează aspectele opozabile pentru:
   – m, sg., N-A-V + G-D *(lălîu);*
   – f, sg., N-A-V *(lălîie);*
   – f, sg., G-D, plus

f, pl., N-A-V + G-D, plus

m, pl., N-A-V + G-D *(lălîi)*:

4) *subclasa tipului* **june**, la care omonimiile vizează aspectele opozabile pentru:

– m, sg., N-A-V + G-D, plus

f, sg., G-D, plus

f, pl., N-A-V + G-D *(june)*:

– f, sg., N-A-V *(jună)*;

– m, pl., N-A-V + G-D *(juni)*.

– în clasa a IV-a, patru subclase:

1) *subclasa tipului* **mare**, la care omonimiile vizează aspectele opozabile pentru:

– m, sg., N-A-V + G-D, plus

f, sg., N-A-V *(mare)*;

– f, sg., G-D, plus

f, pl., N-A-V + G-D, plus

m, pl., N-A-V + G-D *(mari)*:

2) *subclasa tipului* **gălbui**, la care omonimiile vizează aspectele opozabile pentru:

– m, sg., N-A-V + G-D, plus

m, pl., N-A-V + G-D, plus

f, sg., G-D, plus

f, pl., N-A-V + G-D *(gălbui)*;

– f, sg., N-A-V *(gălbuie)*:

3) *subclasa tipului* **greoi**, la care omonimiile vizează aspectele opozabile pentru:

– m, sg., N-A-V + G-D, plus

m, pl., N-A-V + G-D *(greoi)*;

– f, sg., N-A-V + G-D, plus

f, pl., N-A-V + G-D *(greoaie)*:

4) *subclasa tipului* **sagace**, la care omonimiile vizează aspectele opozabile pentru:

– m, sg., N-A-V + G-D, plus

f, sg., N-A-V + G-D, plus

f, pl., N-A-V + G-D *(sagace)*;

– m, pl., N-A-V + G-D *(sagaci)*.

În sfîrşit, în a treia etapă, luăm în consideraţie mărcile (desinenţele, flectivele complexe – vezi §19) ale formelor (nearticulate, la gradul pozitiv) pentru gen, număr şi caz, în funcţie de care găsim că:

– CLASA I este unitară, mărcile fiind aici desinențele *-ø, -ă, -i, -e* și *-or* (*anumit-ø*/*anumită*/*anumiți*/*anumite*/*anumitor*);

– în cadrul **primei subclase** din CLASA A DOUA, care subclasă nu este unitară, se pot crea *cinci subsubclase* cu următoarele mărci:

a) subsubclasa cu desinențele *-ø, -ă, -i, -e* (*bun-ø*/*bună*/*buni*/*bune*);

b) subsubclasa cu desinențele *-u, -ă, -i, -e* (*acru*/*acră*/*acri*/*acre*);

c) subsubclasa cu desinențele și flectivele complexe *-ø, -că, -i, -ce* (*muntean-ø*/*munteancă*/*munteni*/*muntence*);

d) subsubclasa cu desinențele *-u, -ø, -i, -le* (*greu*/*grea-ø*/*grei*/*grele*[194]);

e) subsubclasa cu flectivele complexe *-el-ø, -ică, -ei, -ele* (*frumușel-ø*/*frumușică*/*frumușei*/*frumușele*; așa cum am arătat în §35, o altă structurare, anume, *frumușel-ø, frumușic-ă, frumușe-i, frumușe-le* sau *frumușel-e,* ni se pare, datorită neregularităților de la radical și de la flectiv, mai puțin convenabilă);

– **subclasa a doua** din clasa a doua este unitară și are desinențele *-ø, -ă, -i, -e* (*scump-ø*/*scumpă*/*scumpi*/*scumpe*);

– în **prima subclasă**, care este neunitară, din CLASA A TREIA, se pot crea patru subsubclase cu desinențele pe care le notăm mai jos:

a) subsubclasa cu desinențele *-ø, -ă, -ø* (*lung-ø*/*lungi*/*lungi-ø*);

b) subsubclasa cu desinențele *-ø, -ă, -i* (*românesc-ø*/*românească*/*românești*);

c) subsubclasa cu desinențele *-u, -e, -i* (*cenușiu*/*cenușie*/*cenușii*);

d) subsubclasa cu desinențele *-u, -ă, -i* (*nou*/*nouă*/*noi*);

– **subclasa a doua** din clasa a treia, neunitară, permite crearea a *două* subsubclase cu următoarele desinențe:

a) subsubclasa cu desinențele *-ø, -e, -i* (*fumător-ø*/*fumătoare*/*fumători*);

b) subsubclasa cu desinențele *-u, -e, -i* (*lăliu*/*lăliie*/*lălii* – varianta recomandată de DOOM *în primul rînd;* pentru varianta considerată *de noi* convenabilă, vezi subclasa următoare);

– **subclasa a treia** din clasa a treia, unitară, are desinențele *-u, -e, -i* [*lăliu*/*lăliie*/*lălii* – varianta considerată convenabilă *de noi* (vezi *supra*); pentru varianta recomandată de DOOM *în primul rînd,* vezi subsubclasa anterioară acestei subclase];

– de asemenea unitară este și **subclasa a patra** din clasa a treia, desinențele fiind

---

[194] În afara acestei maniere obișnuite de structurare (vezi motivația adusă de Marcela Manoliu, *Schiță...,* p. 269), mai este posibilă și o alta, mai convenabilă, și anume: radicalul *gre-* și desinențele *-u, -a, -i, -le* (*greu*/*grea*/*grei*/*grele*). Dacă admitem această structurare, atunci urmează că la adjective există, în afară de *-or,* și desinența *-a* diferită de a substantivelor (pentru flectivul mixt *-a* de la substantive, vezi §19, *passim*).

aici *-e, -ă, -i* (*june/jună/juni*);

– toate subclasele din CLASA A PATRA sînt unitare, desinențele acestora fiind:

– la prima subclasă, *-e, -i* (*mare/mari*);

– la a doua subclasă, *-ø, -e* (*gălbui-ø/gălbuie*);

– la a treia subclasă, *-ø, -e* (*greoi-ø/greoaie*);

– la a patra subclasă, *-e, -ø* (*sagace/sagaci-ø*);

– în sfîrșit, tot unitară este și CLASA A CINCEA, care cuprinde adjective invariabile din punctul de vedere al genului, numărului și cazului, de tipul *gata, cumsecade, gri* etc.

*

* *

Pentru o imagine de ansamblu asupra celor cinci clase, 12 subclase și 20 subsubclase oferim *schema nr. 1*.

§38. În calitate de parte de vorbire unitară, *întotdeauna* noțională, adjectivul îndeplinește *de asemenea întotdeauna* funcție sintactică. Spre deosebire de substantiv, însă, la care funcția sintactică este în dependență de categoria gramaticală a cazului, la adjectiv funcția sintactică nu depinde nici de formele pentru caz, număr sau gen, nici de categoria gramaticală a comparației. Ceea ce impune funcțiile sintactice ale adjectivului este raportul sintactic – de subordonare ori de inerență – pe care această parte de vorbire îl contractează, în context, cu alte părți de vorbire.

Exprimînd caracteristici ale entităților, adjectivele se află prin excelență în raport de subordonare față de un nume (substantiv, pronume sau numeral întrebuințate substantival), pe lîngă care îndeplinesc funcția sintactică specifică de atribut. Exemplu:

„Mureșan scutură lanțul cu-a lui *voce* **ruginită**"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 28)

În afara acestei funcții specifice, adjectivul poate îndeplini și altele nespecifice. Frecventă este funcția de nume predicativ, pe care adjectivul o îndeplinește atunci cînd, prin intermediul unui verb copulativ, intră în raport de inerență cu un nume-subiect. Exemplu:

„Și de-aceea spusa voastră *era* **sîntă** și **frumoasă**"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 29)

De asemenea frecventă este, în sfîrșit, și funcția de atribut circumstanțial/completiv, pe care adjectivul o îndeplinește atunci cînd contractează raportul de dublă subordonare simultană, și cu un regent de tip nominal, și cu un regent de tip verbal. Exemplu:

„Răsfiratul păr de aur peste perini se-mprăștie,
Tîmpla *bate* **liniștită** ca o umbră viorie"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 62)

Aici, la atributul circumstanțial/completiv, încadrăm și ceea ce în unele lucrări (vezi, de exemplu, *Gram. Acad.*, I, p. 133-134) se consideră că reprezintă adjective cu funcție sintactică de: complement indirect (**din galben** *s-a făcut roșu*); circumstanțial de mod comparativ (*mai mult mort* **decît viu**); circumstanțial de timp (... *încă* **de mic**/*Te cunoșteam pe tine*, M. Eminescu); circumstanțial de cauză (*Și plîngeam* **de supărată**, G. Coșbuc); circumstanțial de relație (**De frumoasă** *ești frumoasă,/Dar ia nu ți-o știi coase*, Jarnik-Bîrseanu). Ceea ce ne determină să procedăm astfel este faptul că între circumstanțial/complement și atributul circumstanțial/completiv deosebirea se face doar prin luarea în considerație a *numărului regenților* și *a naturii acestora:* cînd un cuvînt oarecare determină numai *un* regent de tip *verbal*, atunci acel cuvînt îndeplinește funcția de circumstanțial/complement (de exemplu, ACUM *citește* **proză**); cînd un cuvînt oarecare determină simultan *doi* regenți, unul de tip *verbal* și altul de tip *nominal*, atunci acel cuvînt funcționează ca atribut circumstanțial/completiv: *oamenii trăiesc* **fericiți?** Or, în toate exemplele citate mai sus în care *Gram. Acad.* vorbește de complemente circumstanțiale, adjectivele subliniate *(galben, viu, mic, supărată, frumoasă)* determină nu numai verbul sau echivalentul acestuia, ci și un substantiv sau echivalent al acestuia. Că așa stau lucrurile o probează acordul adjectivului cu substantivul sau substitutul său determinat: *galben*, din contextul **din galben** *s-a făcut roșu*, presupune un substantiv masculin sau neutru la singular – de exemplu, *om, obraz* etc –, întrucît dacă substantivul ar fi fost feminin singular – de exemplu, *fată, stofă* etc – adjectivul respectiv ar fi trebuit să aibă forma feminină de singular, adică *galbenă;* în același sens, adjectivul *frumoasă*, din **de frumoasă** *ești frumoasă...*, trimite la un nume regent la feminin singular nominativ-acuzativ (*fată, femeie* ș.a.), iar dacă regentul ar deveni un nume la feminin plural nominativ-acuzativ (*fete, femei* ș.a.), atunci și adjectivul ar trebui să schimbe forma în mod corespunzător (**de frumoase** *sînteți frumoase...*) ș.a.m.d.

VI

CLASA PRONUMELOR ȘI ADJECTIVELOR PRONOMINALE

§39. În definiția de lucru a clasei pronumelor și adjectivelor pronominale (*mixtă*, întrucît conține, pe lîngă părți de vorbire propriu-zise, și părți de vorbire-flectiv) notăm că aceasta este reprezentată prin cuvintele-substitut – la care prin tradiție se adaugă, din cauză că principial au același corp fonetic, și cuvintele nenoționale ce transmit informație gramaticală de tip determinativ (apropierea sau depărtarea de vorbitor, posesia, cunoașterea în măsură redusă etc) – care pot avea categoriile gramaticale (sau numai forme) de persoană, gen, număr, caz și care (pe lîngă că pot fi nume predicativ, complement etc, mărci categoriale și raportuale sau pot avea doar valoare expresivă) pot îndeplini funcția sintactică specifică de subiect (cuvintele-substitut) sau de atribut (cuvintele nenoționale determinative).

Aspectul descriptiv al definiției de lucru de mai sus, în care am introdus acele caracteristici esențiale în măsură să justifice încadrarea în clasă a elementelor în general admise ca pronume și adjective pronominale, se explică prin faptul că pronumele și adjectivele pronominale reprezintă una din cele mai puțin omogene clase semantico-gramaticale ale gramaticii românești clasice. Caracterul mai puțin omogen l-am sugerat chiar din denumirea clasei, unde am indicat că aceasta cuprinde și *pronume*, care trebuie să fie cuvinte-substitut, și *adjective pronominale*, care sînt cuvinte ce transmit informația gramaticală determinativă. Procedînd în acest fel, genul proxim – stabilit la nivelul tipului de informație – este diferit la *pronume* care, trimițînd indirect, prin intermediul „elementului substituit", la informație *semantică*, *se aseamănă* cu celelalte cuvinte-substitut (unele numerale, adverbe – vezi §4, *passim*) în raport cu *adjectivele pronominale* care, trimițînd la informație *gramaticală* determinativă, *se aseamănă* mai degrabă cu cuvintele-flectiv (prepozițiile, conjuncțiile, verbele auxiliare etc, care și ele transmit informație *gramaticală*, dar categorială sau raportuală – vezi de asemenea §4, *passim*). Referindu-ne la pronume, menționăm că acesta, în calitate de substitut, trimite în principiu numai la informația semantică a substituitului, într-un anumit sens la fel cu interjecțiile, în timp ce numeralul-substitut și adverbele-substitut, de exemplu – în afara informației semantice

primite de la substituit – au și o informație semantică proprie (cantitatea, locul, timpul etc – pentru detalii, vezi părțile respective de vorbire). Compară:

– OMUL *este o ființă;* **el** *are suflet* – pronumele *el* trimite la noțiunea indicată de substantivul *om*;

– VAI, **viața e scurtă** – interjecția *vai* trimite la judecata indicată de propoziția „substituită" (din punctul de vedere al vorbitorului) *viața e scurtă;*

– *văd niște* OAMENI; **trei** *îmi sînt cunoscuți* – numeralul *trei* trimite simultan și la *cantitate*, și la noțiunea indicată de substantivul *oameni;*

– *eu sînt de la* SAT; **acolo** *s-a păstrat ființa neamului* – adverbul *acolo* trimite simultan și la *loc*, și la noțiunea indicată de substantivul *sat*.

Subliniem faptul că, spre deosebire de substantiv, care transmite *direct* informație semantică, pronumele, în calitate de substitut, poate transmite informație semantică doar *indirect*, prin referirea la substituit. Că așa stau lucrurile o dovedește orice context conținînd un pronume, care pronume nu este capabil să trimită la o *anumită* noțiune. Exemplu:

„*Ea* din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 103)

Aici, pronumele subliniat *ea* arată doar că poetul a avut în vedere o entitate oarecare de genul feminin la numărul singular, fără a putea ști, însă, care anume. Numai lărgind contextul (**Luna** *varsă peste toate voluptoasa ei văpaie*), găsim că *ea* din versul citat *ține locul* substantivului *luna*, ceea ce înseamnă că trimite indirect la noțiunea pe care acest substantiv o exprimă. De aici rezultă, pe de o parte, că „sensul" pronumelui nu se găsește în însăși această parte de vorbire, ci principial într-un substantiv exprimat *de obicei* anterior, de la care se transmite în contextul dat și pronumelui, iar pe de altă parte, că unul și același pronume poate avea atîtea „sensuri" cîte substantive înlocuiește, adică o infinitate de „sensuri". De exemplu, în contextul:

„La steaua *care*-a răsărit
E-o cale-atît de lungă"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 177)

pronumele *care* „capătă sensul" de *stea*; în contextul:

„Te îmbeți de feeria unui mîndru vis de vară
Care-n tine se petrece..."
(M. Eminescu, *op.cit.*, p. 124)

același pronume *care* „capătă sensul" de *vis* ș.a.m.d. Nu întotdeauna însă, substitutul pronominal preia informația semantică de la un *anumit* substituit, ci uneori – cum se

întîmplă cu *nimeni* din versurile de mai jos – aceasta, care nu este foarte precisă, rezultă din contextul ce nu conține, de fapt, elementul substituit (vezi *infra*):

„Atunci veți muri lesne fără de-amar și grijă,
Feciorii-or trăi-n lume cum voi ați viețuit,
Chiar clopotul n-a plînge cu limba lui de spijă
Pentru acel de care norocul are grijă;
Nimeni [= nici un *om, prieten* ș.a.] de-a plînge n-are, el traiul și-a trăit."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 50)

În toate contextele de mai sus, pronumele pot fi considerate *substitute de gradul I*, prin acest termen vrînd să sugerăm legătura *nemediată* cu numele substituit; într-un alt context, însă, de tipul:

am un *prieten;* ACESTA, cu **care** mă cunosc de mult, îmi spune că...

pronumele *care* poate fi considerat *substitut de gradul al II-lea*, întrucît legătura lui cu numele substituit *prieten* este mediată de substitutul pronominal de gradul I *acesta* (*teoretic*, pronumele pot fi substitute și de grade mai mari decît al doilea). Schimbînd ceea ce trebuie schimbat, găsim că substitutul pronominal de gradul al II-lea poate apărea și atunci cînd substitutul de gradul I este un numeral[195]:

am cîțiva *prieteni:* DOI, cu **care** mă cunosc de mult, îmi spun că...

Cele arătate aici au valabilitatea generală, adică majoritatea pronumelor înlocuiesc în context **un** *nume* căruia îi urmează. Excepțiile sînt, însă, destul de numeroase și de variate. Astfel, pe de o parte, există pronume care în context înlocuiesc nu numai **un** *nume*, ci **două** *nume*. De exemplu, în versul:

„– Las' să leg a mea viață de *a ta*..."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 111)

pronumele posesiv subliniat *a ta* ține locul și al posesorului, în cazul nostru al interlocutorului, și al posedatului, care aici este numele *viață*. Pe de altă parte, în limba română există și „pronume" care nu înlocuiesc **nici un** *nume*. De exemplu, în versurile:

„*Se* pare cum că alte valuri
Cobor mereu pe-același vad"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 158)

pronumele *se* nu înlocuiește nici un nume, dovada constituind-o imposibilitatea punerii vreunui nume în locul acestui „pronume" fără distrugerea comunicării. Așa stînd lucrurile, *se* și toate cele similare lui sînt, de fapt, cuvinte-flectiv pentru

---

[195] În astfel de situații, *Trandafir, Probl.*, p. 27, apreciază că pronumele substituie un pronume sau un numeral.

transmiterea de informație gramaticală de natură morfologică, mai exact, sînt mărci pentru anumite categorii gramaticale ale verbului, care cuvinte-flectiv sînt menținute în clasa pronumelor – în afara tradiției – mai ales datorită originii lor pronominale. Informația gramaticală transmisă de pronume poate fi și de natură sintactică, aceasta apărînd la pronume propriu-zise de tipul *ce* care, pe lîngă că substituie un nume, sînt și mărci ale subordonării în frază. Exemplu:

„Căci nu mă-ncîntă azi cum mă mișcară
Povești și doine, ghicitori, eresuri,
Ce fruntea-mi de copil o-nseninară"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 156)

Nu substituie nume, fapt probat de asemenea prin imposibilitatea înlocuirii cu nume fără distrugerea comunicării, nici cuvinte ca *eu, tu* etc. Exemplu:

„Căci *eu* sunt vie, *tu* ești mort,
Și ochiul tău mă-ngheață."

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 133)

După părerea noastră, cuvintele de tipul *eu, tu* nu reprezintă în realitate **pro***nume*, ci un fel de **nume** pentru *vorbitor* și, respectiv, *interlocutor* (vezi mai departe, la pronumele personale). Dacă totuși *eu, tu* sînt menținute în clasa pronumelor, acest lucru se datorește – în afara tradiției gramaticale – intrării lor în opoziție cu pronume propriu-zise de tipul *el*.

În legătură cu substitutele pronominale, un caz particular îl întîlnim la contextele interogative de tipul:

„*Ce* e amorul? E un lung
Prilej pentru durere"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 148)

Dacă la substitutele pronominale neinterogative, la care ne-am referit mai sus, substitutul *urmează*, în varianta obiectivă a topicii dominante, substituitului, la substitutele pronominale interogative apare o „răsturnare": substitutul *precede*, de asemenea în varianta obiectivă a topicii dominante, substituitul. Prin aceasta, substitutul pronominal interogativ se aseamănă cu substitutul interjecțional, care și el precede substituitul în varianta obiectivă a topicii dominante:

„*Ah!* de cîte ori voit-am
Ca să spînzur lira-n cui"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 86)

Deosebirea dintre aceste două tipuri de substitute care *preced* substituitul în varianta obiectivă a topicii dominante se găsește în „*felul*" (dominant) al informației semantice și în „*cunoașterea*" acesteia de către *vorbitor*: informația semantică

aşteptată ca răspuns (vezi *Gram. Acad.*, I, p. 160) la pronumele interogativ este de obicei *o noţiune sau un grup de noţiuni* din categoria acelora transmise prin *nume* care – teoretic şi/sau practic – **nu** *sînt cunoscute de către vorbitor în momentul formulării întrebării* (în versurile de mai sus, *ce = un lung prilej pentru durere*); în cazuri mai rare, informaţia semantică **ne***cunoscută vorbitorului* în momentul formulării întrebării poate fi *o judecată sau un şir de judecăţi:*

„– Da' *ce* face mămuca? întrebară cu toţii deodată cînd dejugau boii.
– *Mămuca,* le luă cea mai tînără vorba din gură, *mămuca nu face bine ce face; are de gînd să ne lese sănătate, sărmana.*"

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 17)

În acest context, *ce = mămuca..., mămuca nu face bine ce face; are de gînd să ne lese sănătate, sărmana.* Această particularitate a substitutelor pronominale interogative diferă de aşa-numita întrebuinţare neutrală a unor substitute pronominale neinterogative, care trimit şi ele la informaţia semantică făcută printr-o propoziţie sau un şir de propoziţii, dar *urmînd* acestora, nu precedîndu-le. Astfel, în versurile de mai jos, *aceasta = zidiţi din dărmăture gigantici piramide ca un* memento mori *pe al istoriei plan:*

„Zidiţi din dărmăture gigantici piramide
Ca un *memento mori* pe al istoriei plan;
Aceasta este arta ce sufletu-ţi deschide
Naintea veciniciei..."

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 49)

Spre deosebire de informaţia semantică a substitutelor pronominale interogative, care *de obicei* este o noţiune sau un grup de noţiuni şi doar *uneori* o judecată sau un şir de judecăţi, ambele feluri de informaţie semantică fiind teoretic şi/sau practic *necunoscute* vorbitorului, informaţia semantică de la substitutele interjecţionale din categoria celor citate mai sus este *întotdeauna* egală cu aceea transmisă printr-o propoziţie sau un şir de propoziţii şi este de asemenea întotdeauna *cunoscută* vorbitorului (pentru unele nuanţări, vezi apoziţia de gradul al doilea, eventual al treilea...), „traducerea" interjecţiei printr-o propoziţie sau un şir de propoziţii fiind necesară numai pentru interlocutor (în versurile de mai sus, *ah = de cîte ori voit-am ca să spînzur lira-n cui...*).

Faţă de pronume, care *în principiu* transmit *indirect* informaţie *semantică* şi doar uneori *numai* informaţie *gramaticală morfologică* categorială sau, pe lîngă informaţie indirectă semantică, şi informaţie *gramaticală sintactică* de tip *raportual*, adjectivele pronominale transmit – dacă lăsăm la o parte posesivele – *întotdeauna direct* numai informaţie gramaticală *sintactică* de tip *determinativ*. Posesivul constituie un caz aparte, întrucît nu-şi pierde niciodată calitatea de substitut, adică transmite indirect şi informaţie semantică nu numai cu valoarea de pronume, ci şi cu aceea de adjectiv pronominal;

deosebirea – principial acceptată (pentru unele comentarii, vezi §44) – dintre pronume şi adjectivul pronominal fiind dată de numărul substituitelor: pronumele posesiv trimite indirect la două substituite (posesorul şi posedatul), iar adjectivul pronominal posesiv trimite de asemenea indirect la un singur substituit (posesorul). Compară:

„Iată ce zic, răspunse [Francesco] arătînd pe *a sa* [=1.Francesco, posesorul; 2. scrisoarea, posedatul]."

(M. Eminescu, *PL*. p. 88)

„Orologiul... sună de 12 ori din limba *sa* [=1.orologiul, posesorul] de metal."

(M. Eminescu, *PL*, p. 28-29)

Calitatea de adjectiv pronominal nu apare la toate substitutele pronominale, în această privinţă existînd următoarele situaţii:

– cuvinte care nu sînt niciodată adjective pronominale (ci întotdeauna sînt pronume): **el** *vine*, **cine** *cîntă?* etc;

– cuvinte care sînt întotdeauna adjective pronominale (şi niciodată pronume): **ce fel de** *om?*, **fiece** *lucru* etc;

– cuvinte care pot fi şi adjective pronominale (*omul* **acesta, fiecare** *tînăr* etc), şi pronume (**acesta** *merge*, **fiecare** *observă* etc).

Uneori, de la valoarea de pronume la valoarea de adjectiv pronominal pot apărea deosebiri de structură: *alt, vreun* etc sînt întotdeauna adjective pronominale, în timp ce *altul, vreunul* etc sînt întotdeauna pronume: *acesta, acela* etc pot fi atît adjective pronominale, cît şi pronume, dar *acest, acel* etc sînt – *potrivit normei literare* – numai adjective pronominale ş.a.m.d.

Aşa cum am arătat şi mai sus, prin informaţia semantică de tip determinativ a adjectivelor pronominale înţelegem apropierea sau depărtarea de vorbitor, identitatea, posesia, cunoaşterea în măsură redusă etc (pentru amănunte, vezi mai departe). Compară:

„În **această** [= apropierea] dulce *pace*
Îmi ridic privirea-n pod"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 85)

„**Acea** [= depărtarea] tainică *simţire* care doarme-n a ta harfă
În cuplete de teatru s-o desfaci ca pe o marfă?"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 108)

„Deasupra *casei* **tale** [= posesia] ies
Şi azi **aceleaşi** [= identitatea] *stele*"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 146)

„Marea-n fund clopote are, care sună-n **orice** [= cunoaştere redusă] *noapte*"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 274)

*
* *

În definiţia de lucru am sugerat că la clasa pronumelor şi adjectivelor pronominale omogenitatea este relativă şi la nivel morfologic, persoana, genul, numărul şi cazul *putînd* apărea, fără a fi, însă, obligatorii. Plecînd de la faptul că existenţa unei categorii gramaticale oarecare presupune cel puţin două aspecte opozabile (vezi §5 - §8), subliniem că *toate pronumele se află la o persoană gramaticală*, dar **categoria gramaticală** *a persoanei există numai la unele pronume (unde sînt posibile aspecte opozabile pentru persoană) şi numai cu anumite condiţionări.* Pentru identificarea aspectelor opozabile de persoană de la unele pronume, se poate apela la structuri conţinînd *pronume-subiect + verb-predicat,* avînd în vedere faptul că persoana gramaticală a verbului-predicat – care de obicei (vezi § 100) are mărci distincte pentru fiecare persoană – îi este impusă acestuia de către pronumele-subiect, ca urmare a raportului de inerenţă pe care predicatul îl contractează cu subiectul. În felul acesta, dacă – potrivit tradiţiei – admitem că şi *eu, tu, mata, dumneata, dumneavoastră* etc sînt pronume întrucît intră în opoziţie cu pronume propriu-zise ca *el, dumnealui, dumnealor* etc, atunci găsim că existenţa aspectelor opozabile pentru persoană la toate aceste feluri de pronume este probată indirect prin aceea că, funcţionînd în calitate de subiect, acestea impun verbului-predicat mărci în principiu diferite pentru fiecare persoană gramaticală aflată la un anumit număr: **eu** *gîndesc-ø*, **tu (mata, dumneata** etc) *gîndeşt-***i**, **el (domnia sa, dumnealui** etc) *gîndeşt-***e** etc. Luînd în consideraţie că – în afara valorii exclusiv adjectivale din limba literară actuală – *însumi, însuţi, însuşi* etc au avut în limba veche şi au astăzi în limba vorbită populară şi familiară şi valoare de pronume, găsim că aceste pronume şi adjective pronominale pot apărea *acordate* (impunînd persoana cînd sînt pronume şi acordîndu-se cu numele-subiect cînd sînt adjective pronominale) cu verbul-predicat sau din structura predicatului: *(eu)* **însumi** *mă gîndesc-ø, (tu)* **însuţi** *te gîndeşt-***i**, *(el, omul)* **însuşi** *se gîndeşt-***e** etc. Dacă – de asemenea potrivit tradiţiei – admitem că şi *mă, te, se* etc sînt pronume, chiar cînd nu substituie nume, atunci şi la acest fel de pronume existenţa aspectelor opozabile de persoană este probată indirect de aceleaşi mărci ale categoriei gramaticale de persoană (care implică şi numărul) de la verbul însoţit: **mă** *gîndesc-ø*, **te** *gîndeşt-***i**, **se** *gîndeşt-***e** etc.

Aspecte opozabile pentru persoană (şi număr) apar şi la «posesive», unde, însă, nu mai pot fi puse în evidenţă prin combinarea cu verbul, întrucît atunci cînd funcţionează ca subiect, «posesivul» impune verbului-predicat (prin elementul său structural obligatoriu *al, a* etc) întotdeauna aceeaşi persoană gramaticală (care implică şi numărul), şi anume, a treia: *al meu* (*al tău, al său* etc) *merge*. Ca urmare, aspectele opozabile de persoană de la «posesive» rezultă – lăsînd la o parte *posedatul* – numai din faptul că *posesorul* este uneori vorbitor – *(al) meu* –, alteori interlocutor – *(al) tău* –, iar alteori obiectul comunicării – *(al) său* – ş.a.m.d.

Considerînd drept aspecte opozabile pentru persoană pe *eu/tu/el* etc, pe *mata, dumneata/dumneasa, domnia sa* etc, pe *mă/te/se* etc, care sînt – cu precizările făcute mai

sus – întotdeauna pronume, precum și pe *însumi/însuți/însuși* etc și pe *(al) meu/(al) tău/(al) său* etc, care, practic, în limba vorbită populară și familiară, pot fi atît pronume, cît și adjective pronominale, sîntem de părere că la toate acestea opoziția de persoană este marcată *prin excelență* prin supletivism (pentru unele detalii, vezi mai departe). Spre deosebire de pronumele și adjectivele pronominale avute în vedere pînă aici, care *au* aspecte opozabile pentru persoană (ce implică și numărul), toate celelalte pronume și adjective pronominale românești (*acesta, acela, același, care, oricare* etc) *nu au* aspecte opozabile pentru persoană (și număr). Lucrul acesta se probează indirect de asemenea prin structuri conținînd *pronume-subiect+verb-predicat sau din structura predicatului*, în toate (pentru „excepții", vezi volumul de sintaxă, *acordul la distanță* al predicatului cu subiectul) verbul-predicat fiind la o singură persoană, și anume, a III-a: *acesta* (*acela, același, care, oricare* etc) *merge*. Dacă o categorie gramaticală este condiționată de minimum două aspecte opozabile și dacă *acesta, acela, același, care, oricare* etc nu admit aspecte opozabile, urmează că aceste pronume și adjective pronominale *nu au* categoria gramaticală a persoanei, care implică și numărul (ci, la fel cu substantivele, doar *trimit* la persoana a III-a, aflată la un anumit număr).

Pronumele și adjectivele pronominale reprezintă o clasă cu omogenitate doar relativă și din punctul de vedere al categoriei gramaticale a genului. Această apreciere are în vedere faptul că pentru masculin și feminin (absența neutrului am motivat-o în §6) există aspecte opozabile numai la unele „forme" (*el/ea, dumnealui/dumneaei, însumi/însămi, acela/aceea, meu/mea, căruia/căreia, altul/alta* etc), altele fiind indiferente la gen (*lor, dumneata, se, cine, orice* etc). Omogenitate relativă au pronumele și adjectivul pronominal și în privința numărului, unde există de asemenea „forme" cu opoziție de număr (*eu/noi, meu/nostru, dumneata/dumneavoastră, însumi/înșine, acela/aceia, căruia/cărora, altul/alții* etc), dar și „forme" ce nu cunosc această opoziție (*își, se, cine, ce, orice, nimeni* etc). Omogenitatea doar relativă vizează și categoria gramaticală a cazului, din punctul de vedere al cărei categorii se disting pronume și adjective pronominale, pe de o parte, cu două sau mai multe aspecte opozabile (*eu/îmi, mă* etc; *el/i, pe el* etc; *și/pe sine* etc; *dumneata/dumitale; acela/aceluia; mea/mele; cine/cui; nimeni/nimănui* etc), iar pe de altă parte, fără opoziție cazuală (*dumnealui, însumi, meu, ce, nimic* etc). În sfîrșit, omogenitatea doar relativă are în vedere și tipul de flexiune pentru gen, număr și caz de la pronumele și adjectivele pronominale, în sensul că aceasta este uneori dominant supletivă (*eu/noi, meu/nostru, eu/îmi* etc), alteori dominant analitică (*el/pe el, mei/alor mei* etc), iar alteori mixtă (*eu/pe mine, tău/al vostru* etc).

NOTĂ. Unii cercetători au exprimat ideea că atît la pronumele de tipul *eu, tu, el*[196] etc, cît și la toate celelalte pronume[197], categoriile gramaticale se exprimă

---

[196] Toma, Pavel, *Morfologia pronumelui personal în română*, SCL, XVI, 1963, nr. 2, p. 199-207.

[197] Viorica Florea, *Despre flexiunea pronominală*, LR, XII, 1964, nr. 5, p. 437-452.

prin flexiune sintetică cu diverse feluri de flective ce se adaugă „bazei" sau „rădăcinii" (=radicalul). De exemplu, la pronumele *eu, mie, mi, îmi, mine* şi *mă* – spune Toma Pavel, *art. cit.*, p. 201-202 – „forma de nominativ nu poate fi luată drept bază, deoarece de la ea nu putem forma celelalte cazuri fără reguli complicate. Este mai avantajos să socotim că baza începe cu /m/ ca la celelalte cazuri... Socotim că este avantajos ca al doilea fonem al bazei să fie considerat /i/. Morfemul B [=bază, n.n.] pentru 1 [=pers. I, sg., n.n.] este deci *mi-...mi-* & (combinat cu) ᶜ→ (dă) cuvîntul *mi... mi- &"-e → mie... mi- &"-ne → mine... mi- &"-ă → mă... mi-& î* =îmi..." (în aceste formule, ᶜ =afix, iar " =alomorf). În legătură cu „forma de nominativ *eu* /e-u/..., ea poate fi privită... ca B & un alomorf al lui N [=nominativ] =înlocuirea lui /i/ cu /u/, atrăgînd după sine ca regulă morfologică suplimentară (2) /m/ + /n/ → /e/, adică /e/ plus junctură silabică. /u/ după junctură silabică se citeşte normal /u/. Forma de nominativ a lui 1 se obţine deci astfel: *mi- & -N → e-u.* (N="[(i/→/u/) şi (/m/+/u/→/e/+/-/)]." – *idem*, p. 202.

Modul de realizare a structurii morfologice a formelor pronominale *eu, mie, îmi, mine* şi *mă* şi mai ales explicarea lui *eu* din *mi* nu sînt în măsură să convingă – după părerea noastră – de necesitatea efectuării structurii morfologice la aceste forme pronominale. Aceasta pentru că fiecare dintre aceste forme pronominale se explică prin istoria limbii române (de exemplu, *eu* < **eo* < *ego*, *mă* < *me* etc) şi nu prin trecerea – în funcţie de dorinţa noastră – a lui *m+n* în *e*, prin înlocuirea – tot după dorinţa noastră – a lui *i* cu *u* etc.

Referindu-ne la o altă serie de forme pronominale, cum ar fi *voi, vouă, vi, vă*, aici *elementul neschimbat în flexiune* este *v-* pentru toate formele sau *vo-* pentru unele forme (vezi tabelele alcătuite de Viorica Florea, *art. cit.*, p. 450-452). Acest element neschimbat credem că nu poate fi considerat radical, pentru că radicalul trebuie să asigure unitatea de sens a tuturor formelor flexionare ale cuvîntului respectiv. Dacă pronumele este o parte de vorbire care nu transmite *direct* noţiuni, atunci înseamnă că *v-* sau *vo-* din formele pronominale avute în vedere nu conţine un sens lexical; dacă radicalul trebuie să conţină un sens lexical (vezi §7) şi dacă *v-* şi *vo-* din formele pronominale discutate nu au sens lexical, atunci urmează că *v-* şi *vo-* nu sînt radicali. Neadmiţînd – pentru motivele arătate – existenţa radicalului, care este segment funcţional cu funcţie prin excelenţă lexicală, înseamnă că nu putem admite nici existenţa flectivelor cu funcţie prin excelenţă gramaticală (care *se opun* radicalului), ceea ce, practic, duce la negarea structurii morfologice a pronumelor.

De altfel, prin efectuarea structurii morfologice în general se urmăreşte *facilitarea* studierii cuvintelor. Ne referim, de exemplu, la faptul că

mulţimea substantivelor româneşti poate fi studiată şi cunoscută cu destulă uşurinţă făcîndu-se apel la elementele lor *comune*: 68 de desinenţe (31 de perechi pentru număr şi 6 desinenţe pentru genitiv-dativ şi vocativ – vezi §17) se întîlnesc la toate cele aproximativ 35000 de substantive *comune uzuale* din limba română (vezi §13). La pronume, însă, am putea vorbi de o situaţie contrară din acest punct de vedere, în sensul că faţă de totalul pronumelor româneşti (care va fi fiind de cca 100 de unităţi), numărul desinenţelor şi al celorlalte mijloace formale de indicare a categoriilor gramaticale este mult prea mare. Astfel, în *art. cit.* al Vioricăi Florea (vezi p. 446 şi 450-452), desinenţele, articolele, pronumele cu valoare de flectiv (din *dumnea*ta – *dumnea*tale ş.a.), alternanţele fonetice de la începutul, mijlocul sau sfîrşitul pronumelui şi variaţiile radicalului totalizează peste 80 de „unităţi". Adăugînd că aceste peste 80 de „mărci" nu sînt organizate într-un sistem care să permită utilizarea lor eficace, putem conchide că efectuarea structurii morfologice a pronumelor nu facilitează studiul acestei părţi de vorbire, ci, din contra, îl îngreunează. De aceea, ni se pare mai avantajos să admitem că pronumele este o parte de vorbire cu flexiune dominant *supletivă*, combinată uneori cu flexiune *analitică* cu ajutorul prepoziţiilor şi al articolelor posesiv-genitivale şi cu flexiune sintetică. Aşa stînd lucrurile, sîntem de părere că *în loc să memorăm cele peste 80 de flective dispuse nesistematic la cca 100 de pronume, este mai convenabil să admitem că cele aproximativ 100 de pronume româneşti sînt principial indivizibile din punct de vedere morfologic.*

*
* *

Faptul că la clasa pronumelor şi adjectivelor pronominale omogenitatea este relativă l-am indicat în definiţia de lucru şi pentru nivelul sintactic, notînd că funcţiile pe care le pot îndeplini elementele constitutive ale acestei clase pot fi de feluri diferite. În această privinţă, comportament unitar au doar adjectivele pronominale, care toate îndeplinesc întotdeauna funcţia sintactică de atribut adjectival, întrucît prin însăşi natura lor se subordonează în mod obligatoriu unui nume cu care se acordă în categoriile gramaticale comune; în absenţa – în sensul inexistenţei – numelui, cuvîntul respectiv nu mai are cum să fie adjectiv cu funcţie de atribut adjectival, ci „capătă" valoare pronominală, cu funcţia justificată de elementul cu care acum contractează un anumit raport sintactic. Astfel, într-un context ca *omul* **acesta** *cîntă*, cuvîntul *acesta*, fiind acordat în gen, număr şi caz cu regentul *omul*, este adjectiv pronominal cu funcţia sintactică de atribut adjectival pe lîngă acest regent; prin înlăturarea din context a „numelui" *omul* (deci, **acesta** *cîntă*), cuvîntul *acesta* ajunge să substituie

numele înlăturat, a cărui funcție de subiect o preia, ca urmare a faptului că acum contractează raportul sintactic de inerență cu verbul-predicat *cîntă*.

În ceea ce privește pronumele, acesta are un comportament variat la nivel sintactic. Se disting, astfel, unele pronume (forme pronominale) – de tipul *el, dumneata, acesta, al nostru, altul* etc – care au întotdeauna *numai* funcții sintactice, și anume, acelea ce rezultă din particularitățile raportului sintactic contractat cu diverse elemente ale contextului: **el** [subiect] *este* **acesta** [nume predicativ]; *prietenii* **dumitale** [atribut pronominal] **i**-*au văzut* **pe ai noștri** [complement direct „dublat"]; *îl știam* **al lui** [funcție cu dublă subordonare simultană] etc. Alte pronume, de tipul *se*, și toate cele asimilate acestuia *(mă, te, ne* etc – vezi §42), pot avea în anumite contexte *numai* funcția de marcă morfologică, indicînd diateza, persoana și numărul la verbul a cărui anexă devin: compară **ø** *gîndesc*-**ø** cu **mă** *gîndesc*-**ø**, **mă** *gîndesc*-**ø** cu **se** *gîndesc*-**ø** etc. Alte pronume, de tipul *ce, cine, cîți* etc îndeplinesc în cadrul aceluiași context și o funcție sintactică în propoziția secundară pe care o introduc, și o funcție de marcă pentru raportul sintactic de subordonare la nivelul frazei: în *vede ce se întîmplă*, de exemplu, pronumele *ce* subordonează propoziția completivă directă **ce** *se întîmplă* verbului tranzitiv *vede*, iar în cadrul propoziției subordonate funcționează ca subiect al verbului-predicat *se întîmplă*. În sfîrșit, în cazuri rarisime – este vorba de forme pronominale de felul *mi* și *ți* din contexte populare și familiare ca *și* **mi ți** *i-a tras o palmă de*... –, pronumele de felul *mi, ți* refuză și funcția sintactică, și funcția de marcă, avînd funcție exclusiv expresivă.

NOTĂ. Spre deosebire de definiția de lucru – amplă – a clasei pronumelor și adjectivelor pronominale pe care am dat-o (și am comentat-o) mai sus, în literatura românească de specialitate mai veche sau mai nouă apar de obicei (dar nu numai) definiții scurte ce au în vedere numai *pronumele*, la adjectivele pronominale făcîndu-se referiri în afara definiției. În cele ce urmează, reproducem, fără comentarii, cîteva din definițiile pronumelui existente în unele gramatici și lucrări de gramatică privitoare la limba română.

„Pronumele este o vorbă care arată o ființă sau un lucru fără a-l numi", *Tiktin, Gram.*, p. 85; la p. 86, *passim*, se fac referiri la adjectivul pronominal.

„Pronumele este partea de vorbire care se declină și ține locul unui substantiv", *Gram. Acad.*, I, p. 135; la p. 316, *passim*, se fac referiri la adjectivul pronominal.

„Pronumele sînt acele cuvinte care apar cel puțin într-un context în care pot fi înlocuite numai și numai prin substantive și care exclud vecinătatea imediată a determinantelor noncalificative (adjective determinative)", Maria Manoliu, *Sistematica*..., p. 28, unde se fac referiri și la adjectivele pronominale; vezi și *Asupra claselor pronominale din limba română*, SCL, XV, 1964, nr. 2, p. 187, unde la determinantele noncalificative apar și „substantive în genitiv".

„Clasa pronumelui este o categorie lexico-gramaticală de cuvinte în general autonome care, în cele mai multe situații (și numai anumite forme), îndeplinesc aceleași funcții sintactice ca și substantivul, adică pot fi nuclee ale sintagmelor nominale”, *Iordan-Robu*, *LRC*, p. 409; vezi și p. 418, 421, 424, *passim*, unde se fac referiri la adjectivul pronominal.

„... pronumele este o clasă lexico-gramaticală în general declinabilă, ai cărei membri substituie un termen (substantiv, pronume, adjectiv, numeral, propoziție) (a) exprimat anterior în context (anaforic) sau posterior (anticipant), (b) cu sens nedefinit (pronume absolut cu antecedentul implicit) sau (c) care indică un participant la procesul enunțării ori o persoană sau un obiect prezente la efectuarea acestuia (deictic sau ambreior)”, *Trandafir*, *Probl.*, p. 32; la p. 33, *passim*, se fac referiri la adjectivul pronominal.

Omogenitatea redusă la nivel semantic, morfologic și sintactic justifică tradiția creării de subclase și subsubclase în cadrul clasei pronumelor și adjectivelor pronominale, în felul acesta obținîndu-se o sporire sensibilă a omogenității. În acest sens, utilizînd drept criteriu existența sau inexistența categoriei gramaticale a persoanei, se disting, pe de o parte, pronume și/sau adjective pronominale care au categoria gramaticală a persoanei (*tu*, *el*, *mata*, *dumnealor*, *se*, *însumi*, *al vostru* etc), iar pe de altă parte, pronume și/sau adjective pronominale care nu au categoria gramaticală a persoanei (*acesta*, *același*, *cine*, *ce fel de*, *oricare*, *nimeni* etc). Apelînd apoi la ceea ce am numit convențional *informație gramaticală de tip determinativ*, în cadrul subclasei pronumelor ce au categoria gramaticală a persoanei se pot distinge subsubclasele:

– *pronumele personale* **propriu-zise**, care nu transmit informație gramaticală determinativă (*el*, *ea*, *însul* etc);

– *pronume personale* **de politețe**, la care există informație gramaticală determinativă, constînd în atitudinea politicoasă (reverențioasă) față de o anumită persoană reală (devenită gramaticală) prin excelență umană (*dumneavoastră*, *dumnealor domnia sa* etc);

– *pronume personale* **reflexive**, la care informația gramaticală determinativă are în vedere faptul că o acțiune se răsfrînge asupra persoanei reale a autorului ei (*se*, *pe sine* etc);

– *adjective pronominale personale* **de întărire**, la care informația gramaticală determinativă constă în sublinierea participării nemijlocite și insistente a unei persoane (reale/gramaticale) la o acțiune (*eu* **însumi**, *ea* **însăși** etc);

– *pronume și adjective pronominale personale* **posesive**, la care informația gramaticală determinativă trimite la ideea de posesie: *(al) meu*, *(a) ta* etc.

Subsubclase se pot distinge și în cadrul subclasei de pronume care nu au categoria gramaticală a persoanei, și anume:

– *pronume și adjective pronominale nepersonale* **demonstrative**, la care informația gramaticală determinativă înseamnă indicarea *prin excelență* a apropierii sau depărtării de vorbitor, la aceasta adaugîndu-se uneori diferențierea și identitatea: *omul* **acesta**, **cealaltă** *femeie*, **aceiași** *tineri* etc;

– *pronume și adjective pronominale nepersonale* **interogative**, la care informația gramaticală determinativă are în vedere cererea de informații *(cine?, ce fel de?* etc);

– *pronume și adjective pronominale nepersonale* **relative**, la care prin informația gramaticală determinativă se înțelege relația – în sensul de referință, explicație etc – privitoare la un anumit element al comunicării: *omul* **care** VORBEȘTE *este*... etc;

– *pronume și adjective pronominale nepersonale* **nehotărîte**, la care informația gramaticală determinativă constă în indicarea cunoașterii în măsură redusă a entității avute în vedere (**oricine, alt** *om* etc)[198].

§40. *Pronumele personale propriu-zise*, numite curent doar *pronume personale*, reprezintă, prin tradiție, un microsistem alcătuit din cuvinte – considerate global – substitute care indică[199] poziția în dialog a „persoanelor" (vorbitor, interlocutor, obiectul dialogului), care pot avea categoriile gramaticale de persoană, gen, număr, caz și care – în afară de atribut, complement etc sau de valoarea exclusiv expresivă – pot îndeplini funcția sintactică specifică de subiect.

În legătură cu pronumele personale, o problemă care interesează este aceea a inventarului de cuvinte și de forme flexionare ale acestora. În privința inventarului, necesită unele comentarii cuvintele *eu, tu* (cu pluralul inclusiv *noi, voi* – vezi mai departe), care, deși în mod curent sînt considerate pronume, se deosebesc totuși din punctul de vedere al calității de substitut de *el, ea* (și pluralul propriu-zis al acestora *ei, ele*). Pentru a pune în evidență acest lucru, apelăm la următoarele trei texte în care se află *eu, tu, el* – subiecte – puse în legătură cu anumite verbe-predicat:

[198] La felurile de pronume indicate mai sus, principial acceptate de gramatica noastră clasică, Irimia, *Struct.*, p. 152 sqq., adaugă *pronumele de cuantificare* (numerică simplă, totalizatoare, nedeterminată, distributivă: *unu, doi, douăzeci și unu, tustrei, toți, cîte cinci* etc) și *pronumele ordinal* (*întîiul, primul, al doilea, secundul, ultimul* etc) – pentru acestea, vezi *infra*, capitolul al VII-lea. O clasificare a pronumelor cu totul deosebită de cea clasică face Maria Manoliu (*Asupra claselor...*, p. 187 sqq.), care grupează pronumele în *propoziționale* și *nepropoziționale*, cele propoziționale putînd fi *enunțiative* (*oricare, oricine* etc) și *neenunțiative* (*care, cine* etc), iar cele nepropoziționale – *determinabile* (*acesta, acela* etc) și *nedeterminabile* (*eu, tu* etc); determinabilele, la rîndul lor, pot fi *adjectivabile*, care se divid în *definite* (*acesta, acela* etc) și *nedefinite* (*ceva, cineva* etc) și *neadjectivabile*, care pot fi și ele *nedefinite*, divizibile în *neenunțiative* (*altul, celălalt* etc) și *cantitative* (*fiecare, tot* etc) ș.a.m.d.

[199] Unii cercetători preferă, la anumite cuvinte (numerale, pronume, articole), termeni *din familia* lui *a indica*, cum ar fi *indicator, indicial* etc (vezi Paula Diaconescu, *Pronumele personal ca indicator*, LR, XXXVI, 1987, nr. 2, p. 95-104).

„Numai **eu,** rămas acelaşi,
Bat mereu acelaşi drum."

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 90)

„Numai **tu** de după gratii
Vecinic *nu te* mai *iveşti!*"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 90)

„**El** *tremură* ca alte dăţi
În codri şi pe dealuri"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 143)

Dacă *eu, tu, el* sînt toate **pro***nume*, atunci înseamnă că ele **substituie** *nume* şi, ca urmare, în contextele în care apar, în locul lor, se pot pune *numele* substituite. Observăm, însă, că înlocuirea – fără distrugerea comunicării – cu un substantiv al cărui loc îl ţine este posibilă numai la *el:* **el** *tremură ca alte dăţi...* = **luceafărul** *tremură ca alte dăţi...*; în ceea ce priveşte *eu* şi *tu*, acestea nu pot fi înlocuite cu substantive, întrucît prin această operaţie comunicarea îşi pierde caracterul reperat: *numai* **eu...** *bat mereu acelaşi drum* ≠ **numai* **poetul (îndrăgostitul)...** *bat mereu acelaşi drum; numai* **tu...** *nu te mai iveşti*≠ **numai* **iubita...** *nu te mai iveşti.*

În literatura de specialitate mai ales străină – cu unele reflexe şi la noi (vezi, de exemplu, *Iordan-Robu, LRC,* p. 409; *Trandafir, Probl.,* p. 29) – s-a formulat soluţia considerării cuvintelor de tipul *eu, tu* ca *ambreiori*, alături de substantive ca *tată, mamă* etc, de adverbe ca *aici, ieri* etc, sau alături de categorii gramaticale ca modul, timpul, persoana etc. Altfel spus, într-o viziune, ambreiorii reprezintă o clasă de *cuvinte* al căror sens variază în funcţie de context, datorită faptului că nu au un referent unic, ci referentul lor se precizează în context (*eu* poate fi orice persoană reală care vorbeşte, *tată* poate fi orice persoană reală masculină ce are copii, *aici* poate trimite la orice loc din apropierea vorbitorului ş.a.m.d.); într-o altă viziune, ambreiorii constituie o clasă de „unităţi gramaticale" al căror caracter particular nu rezidă în absenţa unei semnificaţii unice şi constante, ci în faptul că ele trimit obligatoriu la context (interesează aici tot ce aparţine codului, adică modul, timpul, persoana etc) – vezi DDL, s.v. *embrayeur, déictique, deixis;* MDL, s.v. *embrayeur, déictique.*

Din cele arătate mai sus se desprinde ideea că ambreiorii apar ca o „clasă" eterogenă, fiind reprezentată, de exemplu, atît prin cuvinte, dintre care unele transmit informaţie semantică (*tată, mamă, aici, ieri* etc), cît şi prin categorii gramaticale ca modul, timpul, persoana etc. Cît priveşte ambreiorii-cuvinte de tipul *eu, tu*, între aceştia şi cei de tipul *tată, mamă* există anumite asemănări din punctul de vedere al „semnificaţiei": aşa cum *tată, mamă* au întotdeauna aceeaşi „semnificaţie" *generală* (conceptul de *tată* şi de *mamă*) care „se individualizează" prin anumiţi referenţi (de exemplu, *X* şi *Y*), tot la fel *eu* şi *tu* transmit întotdeauna aceeaşi „semnificaţie" *generală* de *vorbitor* şi *interlocutor,* care „se individualizează" de asemenea prin

referenţi ca *X* şi *Y*. Din punctul de vedere al contextului, însă, *tată* şi *mamă*, care pot fi înlocuiţi prin „numele" referenţilor *X* şi *Y* (este reperat şi contextul **tata** *citeşte*, **mama** *vorbeşte*, şi contextul **X** *citeşte*, **Y** *vorbeşte*), se deosebesc de *eu* şi *tu*, care nu pot fi înlocuiţi prin *X* şi *Y* (**eu** *cînt*, **tu** *dansezi* este context reperat, dar *X *cînt*, Y *dansezi* este context nereperat). Aşadar, în legătură cu partea de vorbire pe care o reprezintă cuvintele de tipul *eu, tu* putem spune următoarele:

– dacă prin pronume se înţeleg cuvintele ce substituie nume, atunci *eu, tu* şi toate cele similare lor nu sînt pronume, pentru că în nici un context nu admit comutarea cu un nume;

– dacă substantivele sînt cuvinte care se pot înlocui în context unele cu altele, atunci *eu, tu* şi toate cele similare lor nu sînt substantive, întrucît comutarea lui *eu, tu* cu oricare substantiv distruge contextul respectiv;

– *eu, tu* şi toate cele similare lor sînt, deci, cuvinte care – neputînd fi acceptate în totalitate nici ca pronume, nici ca substantive, deşi numai cu acestea au anumite asemănări – nu se încadrează *în mod convenabil* nici la pronume, nici la substantiv şi nici la vreo altă parte de vorbire clasică (ceea ce înseamnă că, de fapt, ele se constituie într-o parte de vorbire de sine stătătoare, deosebită de părţile de vorbire clasice). Totuşi, păstrînd tradiţia, care opune pe *eu, tu* şi toate cele similare lor unor pronume propriu-zise ca *el, ea* etc, menţinem pe *eu, tu* şi toate cele similare lor în rîndul pronumelor personale, de care, însă, le distingem terminologic prin apelul la termenii convenţionali de *dialogant 1* pentru *eu, domnia mea* etc şi *dialogant 2* pentru *tu, mata, dumneata* etc.

Privitor la inventarul de cuvinte mai menţionăm că, pe lîngă pronumele de tipul *el, ea* etc, care sînt personale *autentice*, există şi *însul, însa* etc – întîlnite, de altfel, foarte rar – care pot fi numite convenţional *alte pronume personale*. La acestea din urmă pot fi adăugate şi *dînsul, dînsa* etc, cu precizarea, însă, că în anumite ambianţe socio-teritoriale *dînsul, dînsa* etc au ajuns să transmită şi informaţie gramaticală determinativă de politeţe, diminuată (pentru unele detalii, vezi mai departe).

*

* *

În ceea ce priveşte inventarul de forme flexionare ale pronumelor personale, notăm – pe lîngă teza clasică potrivit căreia la *eu/noi* şi *tu/voi* nu există genitiv – şi ipoteza mai nouă că *eu/noi* şi *tu/voi* au cazul genitiv. Această ipoteză este susţinută de B.B. Berceanu[200], care apreciază că „adjectivul posesiv *meu, tău* etc este genitivul (forma accentuată al) pronumelui personal" (p. 23; vezi şi tabelul de la p. 22), bazîndu-se pe

[200] *Observaţii şi propuneri privind „Gramatica limbii romîne": Sistemul pronumelui personal şi al pronumelor înrudite*, LR, VI, 1957, nr. 1, p. 20 sqq.

următoarele: pentru forma unică de nominativ a pronumelui personal există patru forme de posesiv după genul și numărul posedatului, care au un început de declinare propriu (de exemplu, *mea – mele);* formele personale *eu, tu* etc nu au genitiv acolo unde există adjective posesive și invers, ceea ce înseamnă să avem de-a face sau cu „două sisteme (pronume personale și adjective posesive) incomplete”, sau cu „un singur sistem, și unitar, și complet” (p. 26); formele de tipul *meu* primesc articolul posesiv-genitival la fel cu genitivul substantivelor sau al altor pronume (vezi *art. cit.* în nota 200, p. 25-26; precum și *Sistemul gramatical al limbii române,* București, 1971, p. 130).

La ideea că ceea ce este considerat de obicei «posesiv» de persoanele I și a II-a reprezintă genitivul pronumelui personal ajunge și Maria Manoliu[201] cu ajutorul analizei distributive: „pronumele posesive se comportă – din punctul de vedere al distribuției și al funcției morfemelor componente – ca *forme accentuate de genitiv ale pronumelor personale.* Considerarea pronumelor posesive ca o parte de vorbire distinctă de cea a pronumelor personale nu se justifică nici în perspectiva criteriilor semantice, deoarece în lanțuri ca *împotriva mea, dedesubtul meu,* posesivele încetează să mai funcționeze ca indici ai posesiei” *(art. cit.,* p. 290).

Și *Iordan-Robu, LRC* apreciază că paradigma pronumelui personal de persoanele I și a II-a trebuie completată la genitiv cu „formele posesive corespunzătoare” (p. 413), și anume, *(al) meu, (al) nostru, (al) tău, (al) vostru* – vezi tabelul de la p. 412. Cît privește așa-numitele dative posesive de persoanele I și a II-a, reprezentate prin *-mi, -ne, -ți, -vă,* despre acestea se spune că întrucît „se grupează sintagmatic cu substantive, ele funcționează ca determinante nominale, deci le putem considera ca forme ale cazului genitiv, nu ale cazului dativ” (p. 413; vezi și 414, 5°, precum și tabelul de la p. 412).

La susținătorii ipotezei că *eu/noi* și *tu/voi* au cazul genitiv se adaugă și D. Irimia[202], care face unele sublinieri la cele spuse de antecesori, vorbind în mod tranșant la pronumele în discuție despre un genitiv cu forme accentuate și neaccentuate: formele accentuate de genitiv apar numai în construcții cu prepoziții care cer genitivul (*în fața* **mea,** *în jurul* **meu** etc), iar formele neaccentuate de genitiv sînt omonime cu cele de dativ, de care, însă, se disting prin regent, care la genitiv trebuie să fie un substantiv (*inima*-**mi** – vezi *Structura...,* p. 122-124).

Generalizînd în această privință, în literatura de specialitate din ultimul timp s-a formulat ipoteza că *eu/noi* și *tu/voi* nu sînt lipsite de genitiv, ci *au* cazul genitiv, concretizat în: forme accentuate, reprezentate fie prin posesive însoțite de articol posesiv-genitival (tipul *al meu*), fie prin posesive neînsoțite de acest articol (tipul *meu*) indiferent de context, fie prin aceleași posesive neînsoțite de articolul pose-

[201] *Genitivul pronumelui personal în limba română contemporană,* ELS, p. 274-290.

[202] *Adjective posesive sau pronume personale în genitiv?,* Collegium, 2, 1986, p. 131-136, reluat în *Structura...,* p. 183-185, și sintetizat la p. 122-123.

siv-genitival, dar numai atunci cînd sînt precedate de prepoziții care cer genitivul (tipul *în jurul meu*); forme neaccentuate, de tipul *mi*, numai atunci cînd acestea se subordonează unui substantiv.

După părerea noastră, nici una din variantele ipotezei mai noi, după care la *eu/noi* și *tu/voi* există cazul genitiv, nu este superioară tezei clasice, potrivit căreia la *eu/noi* și *tu/voi* nu există cazul genitiv. Spunînd acest lucru, avem în vedere că *pronumele* de tipul **al meu** considerat ca *unitate* (pentru ipoteza că *al* este detașabil de *meu*, ca pronume semiindependent, vezi §27) se deosebește de **eu** (în afară de persoana gramaticală: *eu = pers. I* vs. *al meu = pers. a III-a*) prin numărul referenților: dacă **eu**, trimițînd la conceptul de „vorbitor", care se individualizează într-o anume persoană (*dialogant 1*), are *un singur* referent, **al meu** – trimițînd la același vorbitor individualizat într-o anume persoană („posesor"), dar și la un „posedat" – are *doi* referenți. Compară:

eu (referent unic = vorbitorul X sau dialogantul 1) *citesc romanul*;
al meu (referent 1=vorbitorul X, „posesorul"; referent 2=romanul, „posedatul") *este aici*.

Considerînd numărul referenților drept una din particularitățile definitorii pentru stabilirea *felului* pronumelui, sîntem de părere că **eu** și *pronumele* **al meu** nu reprezintă același fel de pronume și, în consecință, **al meu** nu poate fi o formă flexionară (de genitiv) a lui **eu**.

Cît privește *adjectivele pronominale* de tipul **al meu** și **meu**, acestea nu pot fi considerate genitive de la **eu** din motive de natură formală: forma adjectivală *unică* de tipul **al meu** sau **meu** nu poate fi considerată genitiv (ca de altfel nici vreun alt caz), întrucît – preluînd cazul (precum și genul și numărul) de la regentul său obligatoriu nominal – (ea) apare la toate cazurile:

- prietenul **meu**/un prieten **al meu** (= nominativ) *citește*;
- *cartea* prietenului **meu**/unui prieten **al meu** (= genitiv) *este frumoasă*;
- *i-a dat cartea* prietenului **meu**/unui prieten **al meu** (= dativ) ș.a.m.d.

Nici la *adjectivul pronominal* de tipul **a mea** sau **mea**, care cunoaște și forma flexionară **a mele** sau **mele**, nu se poate spune că **a mele** sau **mele** *reprezintă* un genitiv, întrucît și aici *cazul* este preluat de la regentul nominal, care impune uneori genitivul (*cartea* prietenei **mele**/unei prietene **a mele** *a fost pierdută*), dar alteori dativul (*i-a dat o carte* prietenei **mele**/unei prietene **a mele**). Admițînd că și formele flexionare reprezintă una din particularitățile definitorii în stabilirea felului (pronumelui și) adjectivului pronominal, considerăm că adjectivele pronominale de tipul **al meu, a mea** – care pot apărea la toate cazurile sau la două dintre ele – nu constituie genitivul de la **eu**.

Forma flexionară se opune admiterii ca genitiv de la *eu, tu* etc și a lui **meu, mea, tău, ta** etc precedate de o prepoziție ca *în jurul, în fața* etc, care doar *în principiu* cer cazul genitiv (pentru detalii, vezi cap. X). Prepozițiile de acest tip, care astăzi sînt

îmbinări stabile de cuvinte (vezi §11), trebuie considerate „la origine" drept îmbinări libere, adică substantive în acuzativ cu prepoziții îndeplinind funcții sintactice. În consecință, atunci cînd aceste substantive primeau o determinare prin «posesivul» fără articol posesiv-genitival (de exemplu, *în jurul* **meu**), acest «posesiv» era obligatoriu adjectiv pronominal, care prelua mimetic de la regentul său, substantivul *jurul*, și cazul (pe lîngă gen și număr), și anume , *acuzativul*. Cînd îmbinarea liberă de tipul *în jurul* a devenit – prin analogie sau direct – îmbinare stabilă, adică și-a pierdut calitatea de substantiv precedat de prepoziție cu funcție sintactică, fiind acum prepoziție cu funcție de marcă, prepoziția respectivă și-a păstrat regimul cazual inițial, impunînd «posesivului» care o urmează același caz, și anume, *acuzativul*. Că așa stau lucrurile o dovedesc «posesivele» feminine ca *mea*, care au două forme cazuale – una pentru nominativ-acuzativ *mea* și alta pentru genitiv-dativ *mele* –, din care o prepoziție ca *în fața* selectează pe cea de (nominativ-)acuzativ *mea* și nu pe cea de genitiv(-dativ) *mele* (este reperată doar structura *în fața* **mea**, nu și structura **în fața* **mele**).

În sfîrșit, *forma* flexionară reprezintă un argument și împotriva considerării ca *genitive* de la *eu*, *tu* etc a lui *mi*, *ți* etc. Simplul fapt că *mi*, de exemplu, este precedat de o prepoziție «terminată într-un articol hotărît» (*în juru*-**mi**) nu credem că reprezintă un argument irefutabil în favoarea considerării lui *mi* ca genitiv de la *eu*. Dacă prepozițiile *de acest fel* ar cere *întotdeauna* cazul genitiv, atunci ar trebui să spunem că și *chitanță*, *marfă* etc din *contra chitanță* (*marfă* etc) – unde *contra* este o prepoziție de același tip cu *în juru(l)*, adică «cere genitivul» – ar fi în genitiv (și nu în acuzativ), ceea ce credem că nu se poate demonstra nici într-un caz. Așa stînd lucrurile, sîntem de părere că este mai potrivit să apreciem că prepozițiile de tipul *contra*, *în jurul*, *în fața* etc cer doar *în principiu* cazul genitiv, în situații particulare – de obicei cu motivație în istoria limbii – ele putîndu-se construi și cu *forme* de dativ (*în juru*-**mi**), și cu *forme* de acuzativ (*în fața* **mea**). De altfel, fie că este precedat de o prepoziție din cele avute aici în vedere (*în juru*-**mi**), fie că se subordonează direct unui substantiv (*inima*-**mi**), pronumele *mi* (și toate cele similare lui) reprezintă o formă flexionară supletivă a lui *eu*, care formă, prin origine (rom. *mi* < lat. *mi* – vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 136-137), este un *dativ*. Faptul că **mi** este *formă etimologică de dativ* nu împietează asupra funcției de atribut care să arate posesia, dat fiind faptul că *în limba română nu se mai poate pune semnul egalității între genitiv și ideea de posesie*, întrucît, pe de o parte, forme de genitiv ale diverselor părți de vorbire pot să *nu* exprime posesia (*lupta* **contra lui/neștiinței**), iar pe de altă parte, posesia poate fi indicată și prin alte forme cazuale ale diferitelor părți de vorbire, și anume – în afara dativului avut aici în vedere în mod special – și prin acuzativ (*creangă* **de copac**). La pronume, ultima aserțiune poate fi ilustrată și cu versul *„Lasă-ți lumea ta uitată"* (M. Eminescu, *op. cit.*, p. 161), unde ideea de posesie este exprimată o dată prin **forma** *de acuzativ* **ta** și a doua oară prin **forma** *de dativ* **ți**.

Toate cele spuse mai sus arată că după părerea noastră ipoteza mai nouă, după care *eu/noi* şi *tu/voi* au cazul genitiv, este mai puţin convingătoare decît teza clasică, potrivit căreia – cu motivaţie „semantică" şi „formală" – la *eu/noi* şi *tu/voi* nu există cazul genitiv.

*

**

Pronumele personale, unde încadrăm şi ceea ce am numit convenţional dialogant 1 şi dialogant 2, au forme dominant supletive pentru categoriile gramaticale de persoană, gen, număr şi caz. Precizăm, însă, că aceste categorii gramaticale nu apar cu exact aceleaşi aspecte opozabile la toate pronumele personale. Astfel, dialogantul 1 (persoana I) şi dialogantul 2 (persoana a II-a) nu cunosc opoziţia de gen, formele *eu, noi, tu, voi, mie, îmi* etc utilizîndu-se atît la masculin, cît şi la feminin. Spre deosebire de acestea, pronumele ce indică obiectul dialogului (persoana a III-a) cunoaşte categoria gramaticală a genului, concretizată în forme pentru masculin (*el, îl, lui* etc) şi forme pentru feminin (*ea, o, ele* etc). Explicaţia existenţei genului numai la persoana a III-a şi a lipsei acestei categorii gramaticale la persoanele I şi a II-a este, într-o anumită măsură, de natură logică, dar mai ales de natură istorică. La persoanele I şi a II-a, genul nu trebuie exprimat, deoarece aceste persoane sînt, teoretic, prezente în dialog; la persoana a III-a, însă, care – de asemenea teoretic – nu este prezentă la dialog, precizarea genului este necesară pentru evitarea confuziilor. Acestei explicaţii logice, valabile pentru toate limbile ce au gen, i se adaugă explicaţia istorică, proprie limbii române: „pronumele" personale româneşti de persoanele I şi a II-a provin din „pronumele" latineşti corespunzătoare (rom. *eu* < lat. *ego;* rom. *noi* < lat. *nos;* rom. *tu* < lat, *tu;* rom. *voi* < lat. *vos* etc), *care nu aveau forme pentru gen,* în timp ce pronumele personale româneşti de persoana a III-a provin din pronume (adjective pronominale) demonstrative latineşti, *care aveau forme pentru gen* (rom. *el* < lat. *illum;* rom. *ea* < lat. *illa;* rom. *ei* < lat. *illi;* rom. *ele* < lat. *illae* etc).

Privitor la categoria gramaticală a numărului, unele comentarii sînt necesare doar în legătură cu pluralul. Este vorba de faptul că în principiu singularul indică *un element izolat*, iar pluralul *un grup de elemente* **de acelaşi fel** (vezi §6). Această cerinţă este satisfăcută de forma de plural *ei*, care presupune cel puţin doi *el* sau cel puţin un *el* şi o *ea*, şi forma de plural *ele*, care presupune cel puţin doi *ea*, cu sublinierea că atît *el*, cît şi *ea* sînt elemente *de acelaşi fel*, în sensul că ocupă aceeaşi poziţie în dialog, trimiţînd la *obiectul dialogului*; de aceea, formele de plural de persoana a III-a *ei, ele* (precum şi *lor, le, li* etc) sînt considerate *plurale propriu-zise*. „Pronumele" *noi*, însă, nu reprezintă **niciodată** *eu + eu*, pentru că în orice dialog vorbitorul este în mod logic **unic**; de aceea, *noi* indică faptul că vorbitorul reprezentat prin *eu* **îşi asociază** din diferite motive celelalte persoane gramaticale, adică sau numai

un interlocutor *tu* (cînd *noi* = eu + *tu*); sau și un interlocutor *tu*, și un obiect al dialogului *el, ea* (cînd *noi* = eu + *tu* + *el, ea*). Cele spuse despre pluralul persoanei I sînt parțial valabile și la pluralul persoanei a II-a, *voi* putînd trimite la tu + *el; ea*, ceea ce înseamnă elemente *diferite* din punctul de vedere al dialogului, și anume, interlocutorul și obiectul dialogului; deosebirea față de pluralul persoanei I constă în aceea că, la persoana a II-a, pluralul *voi* poate trimite și la tu + tu, cuprinzînd, adică, elemente ce ocupă aceeași poziție, de interlocutor, în dialog. Faptul că la pluralul *noi* vorbitorul își asociază obligatoriu sau numai interlocutorul, sau și interlocutorul, și obiectul dialogului înseamnă că pluralul persoanei I *include* și o altă persoană (numai a II-a sau a II-a și a III-a), de unde și denumirea de *plural inclusiv*. Pluralul *voi* poate fi și el *inclusiv*, cînd interlocutorului îi este asociat obiect al dialogului, dar poate fi și *propriu-zis*, cînd conține numai interlocutori.

În altă ordine de idei, menționăm că în ultimul timp persoanele gramaticale sînt numărate de la 1 la 6: *eu* = persoana I, *tu* = persoana a II-a, *el, ea* = persoana a III-a, *noi* = persoana a IV-a, *voi* = persoana a V-a și *ei, ele* = persoana a VI-a. Subliniem, însă, că această numerotare se explică *doar prin comoditatea exprimării*, întrucît din punctul de vedere al poziției în dialog entitățile se pot grupa *nu* în șase categorii, ci numai în trei: vorbitor, interlocutor și obiect al dialogului.

Nici în privința categoriei gramaticale a cazului „pronumele" personale nu se comportă în mod unitar, în sensul că persoana I singular și plural are cazurile nominativ, dativ și acuzativ, persoana a II-a singular și plural are cazurile nominativ, dativ, acuzativ și vocativ, iar persoana a III-a singular și plural are cazurile nominativ, genitiv, dativ și acuzativ. La explicația – în sincronie, pe care am dat-o mai sus – a inexistenței genitivului la persoanele I și a II-a, se adaugă și o explicație diacronică, prin raportarea la persoana a III-a, unde *există* cazul genitiv. Latina avea atît un „pronume" personal de persoanele I și a II-a, care trimitea la cîte *o singură* entitate (*ego*, cu genitivul *mei*, trimitea la vorbitor, *tu*, cu genitivul *tui*, trimitea la interlocutor etc), cît și un pronume posesiv de persoanele I și a II-a, care trimitea la cîte *două* entități (*meus*, cu genitivul *mei*, trimitea la posesorul-vorbitor și la un posedat, *tuus*, cu genitivul *tui*, trimitea la posesorul-interlocutor și la un posedat etc – vezi I.I. Bujor și Fr. Chiriac, *lucr. cit.*, p. 62-67). Din aceste forme, româna a continuat numai nominativele (vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 136-138), și anume, *eu, tu* etc, care trimit la cîte o singură entitate (vorbitorul și, respectiv, interlocutorul), și *meu, tău* etc care, în asociație cu articolul posesiv-genitival, deci *al meu, al tău* etc, trimit la cîte două entități (posesorul, de persoana I și a II-a, și posedatul). La persoana a III-a, însă, româna a moștenit – în sensul discuției de față – două pronume: pe de o parte, pronumele demonstrativ, care trimite la un singur substituit, la nominativ (*el* < *illum*, *ea* < *illa*) și – ceea ce interesează aici – la genitiv (*lui* < *illui*, *ei* < *illaei* etc); pe de altă parte, pronumele posesiv care, împreună cu articolul posesiv-genitival, trimite la cîte doi substituiți, posesorul și posedatul: *(al) său* < **seus*, *(a) sa* < *sua* etc (vezi Al.

Rosetti, *idem*). În felul acesta, apare motivația existenței în română la persoana a III-a singular și a genitivului pronumelui personal *lui, ei*, care substituie numai posesorul, și a pronumelui posesiv *al său, a sa*, care substituie și posesorul, și posedatul[203].

În legătură cu utilizarea – la persoana a III-a – a genitivului pronumelui personal *lui, ei* și a posesivului *(al) său, (a) sa*, care într-un anumit sens sînt sinonime, notăm că în vorbirea populară și familiară apare preferința pentru genitivul pronumelui personal. În limba literară există o regulă – doar uneori respectată –, potrivit căreia posesivul de persoana a III-a se folosește atunci cînd determinatul îndeplinește funcția sintactică de subiect, iar genitivul pronumelui personal de persoana a III-a singular se folosește atunci cînd determinatul îndeplinește orice altă funcție sintactică în afară de subiect. Utilitatea acestei reguli se vede doar în situațiile în care folosirea posesivului de persoana a III-a singular, care este indiferent la genul posesorului, în locul pronumelui personal de persoana a III-a singular la genitiv, care are forme diferite de la un gen la altul, ar face ininteligibilă comunicarea respectivă. Exemplu:

„El în brațe prinde fata, peste față i se-nclină,
Pune gura *lui [≠ sa]* fierbinte pe-*a ei [≠ ale sale]* buze ce suspină”
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 62)

Cît privește vocativul, acesta este logic să apară numai la persoana a II-a (singular și plural), pentru că această persoană reprezintă interlocutorul care, fiind – teoretic – de față, poate fi chemat, făcut atent, solicitat în anumite privințe etc în mod normal (pentru unele detalii, vezi comentariul de la imperativul verbelor).

Privitor la flexiunea cazuală a pronumelor personale, mai menționăm distincția care se face între formele (posibile doar la cazurile dativ și acuzativ) numite *astăzi* curent – deși motivația nu este justificată decît parțial – **accentuate** [*mie, ție, nouă*, (la) *tine*, (pe) *noi* etc] și **neaccentuate** (*mi, ți, ne, mă, vă* etc). Pentru aceste tipuri de forme s-au folosit (și se mai folosesc) și alte două perechi terminologice, cu justificări de asemenea parțiale, și anume:

– *forme lungi*, la care corpul sonor/grafic este mai mare [*mie, ție*, (la) *mine*, (cu) *tine* etc], vs. *forme scurte*, la care corpul sonor/grafic este mai mic (*mi, ți, mă, te* etc); caracterul neconvenabil al acestor termeni rezultă din faptul că unele forme flexionare de aceeași «mărime» sînt încadrate diferit: *mie*, de exemplu, care în grafia literară are trei semne, este considerat formă lungă, dar *îmi*, cu de asemenea trei semne, este încadrat la formele scurte ș.a.;

– *forme neconjuncte*, care principial «nu se unesc» cu elementul cu care contractează raportul sintactic (*îmi* SPUNE **mie**, VORBEȘTE **cu tine** etc), vs. *forme conjuncte*, care tot principial «se unesc» (în sensul că în pronunțare formează un singur corp fonetic, iar în scris

---

[203] Vezi și Gh.N. Dragomirescu și Maria Gabrea, *Ce fel de pronume sînt* **lui, ei, lor**?, LR, VII, 1958, nr. 6, p. 20-23.

«se leagă» prin cratimă) cu elementul cu care contractează raportul sintactic (amintește-ți; văzîndu-te, *el spune că...* etc); neconvenabilitatea acestor termeni este dată mai ales de neobligativitatea «unirii» formelor considerate conjuncte cu elementul regent, *îmi, îți* etc, de exemplu, neunindu-se niciodată cu elementul său regent (îmi *place,* îți *amintești* etc).

Perechea terminologică astăzi în uz este justificată, pe de o parte, prin primul termen, anume, *forme accentuate,* întrucît în structura fonetică a formelor respective există întotdeauna o vocală ce poartă accent [*míe, ție, lúi, vóuă,* (la) *míne,* (cu) *nói* etc); pe de altă parte, această pereche terminologică este justificată *uneori* și prin al doilea termen, anume, *forme neaccentuate:* cînd *unele* din aceste forme urmează elementului cu care contractează raportul sintactic sau chiar îl preced, dar numai *uneori,* atunci în pronunțare formele respective pot face corp fonetic comun cu elementul lor regent și ca urmare *nu* mai primesc accent, întrucît acesta cade pe o vocală a regentului: *împrumútă*-mi, *văzíndu-te,* a spus că..., mi-*amintésc* etc. Acest al doilea termen (*forme neaccentuate),* însă, nu mai este adecvat cînd – de data aceasta în regulă generală (excepțiile le-am menționat *supra*) – formele în atenție preced regentul, întrucît în această situație primesc și ele – cu fonetismul dat sau cu unul modificat accent: *mắ véde,* **ím̆i** *amintéște* etc (pentru detalii, vezi §116, *passim*). Pentru distingerea *operativă* a formelor accentuate de cele neaccentuate se poate apela și la complementul indirect și direct „dublat": MIE **îmi** *place,* PE MINE **mă** *încîntă* etc. În acest tip de construcții, pronumele *indispensabil* existenței comunicării (se poate spune **îmi** *place,* **mă** *încîntă,* dar nu se poate spune *mie *place,* *pe mine *încîntă)* este reprezentat prin forma neaccentuată, iar pronumele în principiu *facultativ,* întîlnit de obicei în vorbirea emfatică (**mie** *îmi place,* **pe mine** *mă încîntă*) este reprezentat prin forma accentuată. Fapte de felul celor de mai sus arată că – deși nu sînt perfecte – sintagmele terminologice *forme accentuate* și *forme neaccentuate* pot *fi folosite convențional* și *prin tradiție* pentru individualizarea a două tipuri de forme flexionare distincte la dativul și acuzativul pronumelor personale propriu-zise.

Toate formele flexionare ale pronumelor personale propriu-zise, care cuprind și dialogantul 1 și dialogantul 2, se pot vedea în tabelele de mai jos.

Cazul	Persoana I (dialogant 1)				Persoana a II-a (dialogant 2)			
	Singular		Plural		Singular		Plural	
	Accent.	Neaccent.	Accent.	Neaccent.	Accent.	Neaccent.	Accent.	Neaccent.
N	eu		noi		tu		voi	
G	–		–		–		–	
D	mie	îmi, mi	nouă	ne, ni	ție	îți, ți	vouă	vă, vi
A	(prep +) mine	mă, m-	(prep. +) noi	ne	(prep. +) tine	te	(prep.+) voi	vă, v-
V	–		–		tu		voi	

Cazul	Persoana a III-a (pronume)							
	Masculin				Feminin			
	Singular		Plural		Singular		Plural	
	Accent.	Neaccent.	Accent.	Neaccent.	Accent.	Neaccent.	Accent.	Neaccent.
N	el		ei		ea		ele	
G	(art.pos.-gen.+) lui		(art.pos.-gen.+) lor		(art.pos.-gen.+) ei		*idem* masculin pl.	
D	lui	îi, i	lor	le, li	ei	îi, i	*idem* masculin pl.	
A	(prep +) el	îl, l	(prep. +) ei	îi, i	(prep. +) ea	o	(prep.+) ele	le
V	–		–		–		–	

Pronumele personale, utilizate întotdeauna substantival, îndeplinesc de obicei funcție sintactică, în principiu potrivit cazului în care se află. Astfel, nominativul apare adesea cu funcția de subiect, iar în cazuri mai rare, cu funcția de nume predicativ sau de apoziție. Exemple:

„**Ei** vor aplauda desigur biografia subțire"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 107)

„...O, -nchide lungi genele tale,
Să pot recunoaște trăsurile-ți pale –
Căci tu – tu *ești* **el**."

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 33)

Unul dintre cei care vin acum, anume, **el**, este amicul meu.

*
* *

Formele de genitiv ale pronumelui personal, precedate ori nu de articolul posesiv-genitival sau – rar – de o prepoziție care cere acest caz, îndeplinesc funcția sintactică de atribut. Exemple:

„Și pătruns de-**ale lui** *patimi* și amoru-i, cu nesațiu
El ar frînge-n vers adonic *limba* **lui** ca și Horațiu"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 126)

Lupta **împotriva lor** este justificată.

Pronumele personal în genitiv mai poate îndeplini și funcția sintactică de subiect, cînd este precedat obligatoriu de articolul posesiv-genitival (*prietenii mei cîntă, iar* **ai ei** DANSEAZĂ), de nume predicativ, cînd este precedat sau de articolul

posesiv-genitival (*romanul* ESTE **al ei**), sau de o prepoziție care cere caz (*ea* ESTE **contra lui**), precum și de complement sau circumstanțial, cînd este precedat obligatoriu de o prepoziție care cere genitivul (*tu ai vorbit* **contra lui; în fața ei** *este viitorul* etc) sau, datorită elipsei, acuzativul (*îi văd* **pe ai lui**). Rar și în construcții mai mult sau mai puțin căutate, genitivul pronumelui personal poate îndeplini funcția cu dublă subordonare simultană (cînd este obligatoriu precedat de articolul posesiv-genitival sau de o prepoziție care cere genitivul: *o știam* **a lui**; *o știam* **contra lui**) și chiar funcția de apoziție (*cartea este a băiatului, nu a fetei, adică* **a lui**).

*
* *

Formele accentuate de dativ ale pronumelor personale neprecedate de o prepoziție îndeplinesc întotdeauna funcția sintactică de complement indirect, cu precizarea că, potrivit normelor limbii literare, complementul indirect exprimat prin forma accentuată de dativ a pronumelui personal dublează obligatoriu forma neaccentuată de dativ a aceluiași pronume (pentru ipoteza că dublarea reprezintă o apoziție, vezi această funcție sintactică). Exemplu:

„Eu singur n-am cui spune nebunul meu amor,
Căci **mie** *mi*-a dat soarta amara mîngîiere
O piatră să ador."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 18)

Abaterile de la normă în această privință apar uneori – după modelul limbii vorbite populare și familiare – în literatura artistică, unde, și din motive prozodice, se utilizează numai forma accentuată. Exemplu:

„Și de-aceea tot ce mișcă-n țara asta, rîul, ramul,
Mi-e prieten numai mie, iară *ție* dușman este"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 115)

Atunci cînd – în cazuri mai rare – formele accentuate de dativ ale pronumelor personale sînt precedate de o prepoziție care cere acest caz, ele îndeplinesc funcția sintactică de circumstanțial: *ea a cîștigat* **datorită ție** etc.

Formele neaccentuate de dativ ale pronumelui personal pot îndeplini și ele funcția sintactică de complement indirect, fie dublate de formele accentuate (vezi exemplul de mai sus), fie dublate de un substantiv, fie nedublate. Exemple:

„*Miresei* dulci **i**-ar da suflarea vieții"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 156)

„Să **mi** se pară cum că crești
De cum răsare luna"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 145)

Uneori, în literatura artistică, formele neaccentuate de dativ ale pronumelor personale sînt precedate de o prepoziție care în principiu cere cazul genitiv (*înaintea*, eventual în varianta *naintea* sau *înainte*, *asupra*, eventual în varianta *asupră*, *contra* etc), pronumele respectiv precedat de prepoziție funcționînd ca circumstanțial sau complement indirect. Exemple:

„*Naintea* **lor** se mișcă pădurile de brad"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 79)

„Te fălești că *înainte*-**ți** răsturnat-ai val-vîrtej
Oștile leite-n zale de-mpărați și de viteji?"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 114)

Adesea, dativul neaccentuat al pronumelor personale îndeplinește funcția sintactică de atribut, situație în care – și datorită faptului că, exprimînd ideea de posesie, *este comutabil cu un posesiv corespunzător* – este cunoscut sub numele de *dativ posesiv*. Dativul posesiv poate apărea în vecinătatea unui verb (cu care se acordă sau nu în persoană și număr), fără a-l determina, însă, pe acesta, ci determinînd un substantiv care îndeplinește funcția sintactică de complement direct sau subiect. Exemple:

„Cu mîne zilele-**ți** [= tale] *adaogi*,
Cu ieri viața ta o scazi"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 157)

„Și grădina **mi** [=mea]-*e* pustie,
Lăcrămînd se stinge macul"
(O. Goga, *Poezii*, București, 1963, p. 60)

Dativul posesiv al pronumelui personal cu funcție de atribut – de asemenea *echivalent cu un posesiv, eventual cu genitivul unui pronume personal* – se poate afla și în vecinătatea unui substantiv articulat hotărît sau nearticulat, împreună cu care, în pronunțare, face un singur corp fonetic. Exemple:

„O, acopere ființa-**mi** [= mea] cu-a ta mută armonie"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 40)

„Din inimă-**i** [= lui] pămîntul la morți să deie viață"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 74)

Uneori, atributul exprimat prin dativul posesiv al pronumelui personal face corp fonetic comun în pronunțare nu cu substantivul determinat, ci cu un adjectiv precedent care determină același substantiv. Exemplu:

„Ce frumoasă, ce nebună
E *albastra*-**mi**, dulce floare!"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 46)

În cazuri rare, deosebirea dintre dativul neaccentuat (posesiv) cu funcție de atribut și același dativ neaccentuat cu funcție de complement indirect este subliniată chiar de vorbitor (scriitor), care dublează dativul neaccentuat (posesiv) atribut printr-un posesiv corespunzător, iar dativul neaccentuat complement indirect prin forma accentuată a aceluiași pronume. Exemplu:

„Lasă-**ți** lumea TA uitată,
Mi te dă cu totul MIE"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 161)

Formele neaccentuate de dativ ale pronumelor personale de persoanele I și a II-a singular și plural *pot să devină, în context, pronume reflexive,* cînd sînt lipsite de funcție sintactică, avînd în schimb funcție de marcă pentru categoriile gramaticale de diateză, persoană și număr la verbul a cărui anexă devin. În această situație, pronumele *reflexiv* – care acum face parte din structura morfologică a verbului însoțit – se acordă în persoană și număr cu verbul rspectiv (și nu este echivalent cu un posesiv sau cu dativul ori genitivul unui pronume personal). Exemplu:

„De cîte ori, iubito, de noi **mi**-*aduc aminte*,
Oceanul cel de gheață mi-apare înainte"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 91)

O situație particulară are așa-numitul dativ etic. Prin dativ etic – posibil *mai ales* la formele neaccentuate de dativ ale pronumelor personale de persoanele I și a II-a singular – se înțelege dativul lipsit și de funcție sintactică, și de funcție de marcă, prin care, în vorbirea populară și familiară emfatică, se pune în evidență participarea afectivă a vorbitorului în legătură cu comunicarea pe care o face. Sublinierea participării afective a vorbitorului se poate face prin:

– utilizarea formei neaccentuate de dativ a persoanei I singular:

„– Alei, țolină ce-*mi* ești! zise fata împăratului."

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 170)

– utilizarea formei neaccentuate de dativ a persoanei a II-a singular:

„Iar Setilă, dînd fundurile afară la cîte o bute, horp! ț-o sugea dintr-o singură sorbitură."

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 161)

– utilizarea ambelor forme neaccentuate de dativ, și a aceleia de persoana I, și a aceleia de persoana a II-a:

„Și odată **mi** ț-o înșfacă ei, unul de o mînă și altul de cealaltă…"
(I. Creangă, *op. cit.*, p. 166)

Un dativ etic «lipsit de indepedență» este și *mi* din perifraza adverbială sau – poate mai bine – conjuncțională adversativă de circulație populară și familiară (cu origine *netransparentă*) *dar(ă)***mite**, la care elementele constitutive *vizibile astăzi* sînt aglutinate; de asemenea «lipsit de independență» – în sensul că aparține unei perifraze (de data aceasta verbale) de circulație populară și familiară, cu elementele constitutive neaglutinate – este și *i* din *dă*-**i** *și dă*-**i**.

*
* *

Formele *accentuate* de acuzativ ale pronumelor personale – întotdeauna precedate de o prepoziție care cere acest caz – îndeplinesc diferite funcții sintactice. Astfel, cînd determină verbe numite curent tranzitive și sînt precedate de prepoziția *pe*, formele accentuate de acuzativ ale pronumelor personale reprezintă complemente directe care, în limba literară actuală, dublează formele neaccentuate de acuzativ ale acelorași pronume. Exemplu:

„Dacă boiul mi-l înmlădiu, dacă ochii mei îmi plac,
E temeiul că acestea fericit PE EL **îl** fac"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 63)

În limba vorbită populară și familiară, însă, și după acest model – uneori și din motive prozodice – și în literatura artistică, formele accentuate de acuzativ ale pronumelor personale precedate de prepoziția *pe* pot îndeplini singure funcția sintactică de complement direct, fără să dubleze, adică, formele neaccentuate ale pronumelor respective. Exemplu:

„Nu le mai faceți ziduri unde să-nchid-avere,
Pe **voi** unde să-nchidă, cînd împinși de durere
Veți crede c-aveți dreptul și voi ca să trăiți."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 48)

O situație aparte se întîlnește în contexte de felul *la greu toți* **se bazează** PE EL/EA etc, unde acuzativul accentuat al pronumelui personal precedat de *pe* este *complement* **indirect**, pentru că verbul regent face parte din rîndul celor numite curent intranzitive (pentru detalii, vezi cap. VIII). Formele accentuate de acuzativ ale pronumelui personal precedate de diverse prepoziții pot fi și complement de agent (*cartea este citită* **de el/ea** etc), complement indirect cu alte prepoziții decît *pe* sau circumstanțiale de diverse feluri (în dependență *și* de prepoziții, care pot fi variate):

„În ungher, părăginită,
Doarme hîrbul de ghitară,

Va mai fi şi *pentru* **tine**
Primăvară?"

(O. Goga, *op. cit.*, p. 159)

„*La* **noi** sînt codri verzi de brad
Şi cîmpuri de mătasă"

(O. Goga, *op. cit.*, p. 8)

Precedate de prepoziţii, formele accentuate de acuzativ ale pronumelor personale îndeplinesc şi funcţia sintactică de atribut *(unii* **dintre ei** *au plecat)*, de apoziţie *(pe aceşti prieteni ai mei, adică* **pe el** *şi* **pe ea**, *îi întîlnesc zilnic)*, de subiect *(au venit mulţi, dar* **dintre ei** *au mai plecat)*, de nume predicativ (*cunosc mulţi oameni buni şi tu* EŞTI **dintre ei**) şi, rar, chiar de atribut circumstanţial/completiv (*din cauza întunericului, am luat-o* **drept el**).

Formele *neaccentuate* de acuzativ ale pronumelor personale (care sînt întotdeauna neprecedate de prepoziţii) îndeplinesc de obicei funcţia sintactică de complement direct, fie nedublate de formele accentuate de acuzativ ale aceloraşi pronume, fie dublate de acestea, fie dublate de un substantiv în acuzativ. Exemple:

„Deşi vorbeşti pe înţeles,
Eu nu **te** pot pricepe;"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 135)

„Zburătoru-ţi este tată şi *pe el* Călin **îl** cheamă"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 66)

„Ea-**l** asculta *pe copilaş*
Uimită şi distrasă"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 137)

În unele graiuri populare actuale, precum şi în limba literară veche, forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui personal cu funcţie de complement direct se repetă, o dată precedînd verbul (aflat la o formă flexionară analitică) şi a doua oară urmînd acestuia: **l**-*a usturatu*-**l**, **m**-*aş vedea*-**mă**[204] etc. Această repetare a formei neaccentuate de acuzativ cu funcţie de complement direct a pronumelui personal apare uneori, cu intenţii expresive, şi în literatura artistică modernă. Exemplu:

„Cu ochii serei cei de-ntîi
Eu **n-o** voi mai privi-**o**..."

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 148)

Mai notăm şi că forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui personal de persoana a III-a feminin singular *o* – care de fapt este considerată pronume numai

[204] După G. Istrate, *Construcţii pronominale pleonastice*, AUI, 1956, fasc. 1, p. 396.

datorită originii (nu se poate identifica nici o entitate pe care să o înlocuiască acest *o*) – apare, în vorbirea populară şi familiară, ca element component al unor perifraze verbale de tipul *a* **o** *şparli, a* **o** *întinde, a* **o** *rupe la fugă* etc:

„Noi, atunci, *am şparlit*-**o** la fugă"

(I. Creangă, *op.cit.*, p. 34)

Referindu-se la structuri de acest fel, Sextil Puşcariu, *Limba română, I, Privire generală*, Bucureşti, 1940 [ediţia a doua, la care facem trimiterile, Bucureşti, 1976 (= *Puşcariu, LR*)], apreciază – pe bună dreptate, credem – că în *a* **o** *tuli* (la care adăugăm pe *a* **o** *zbughi*) **o** din perifraza verbală determină „verbe intranzitive" (p. 147, *passim*; unele comentarii în această privinţă facem în capitolul despre verb). Situaţii particulare apar în perifraza adverbială/conjuncţională adversatică aglutinată *dar(ă)mi***te**, la care ne-am referit şi mai sus, precum şi în perifraza verbală neaglutinată recentă **le** *are (cu...),* unde acuzativele neaccentuate ale pronumelor personale *te* şi *le* ar trebui să fie complemente directe (*formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelor personale sînt tipice pentru funcţia de complement direct*), dar această funcţie sintactică **nu** *are logică*; în *dar(ă)mi*te «nu se mai vede» verbul pe care ar trebuie să-l determine complementul direct *te*, iar în **le** *are (cu...)* nu pot fi identificate entităţile al căror loc îl ţine prenumele *le*. Aşa stînd lucrurile, considerăm că îmbinările stabile în atenţie sînt similare – *mutatis mutandis* – cu dativul etic, la care forma neaccentuată de dativ a unor pronume personale ar trebui să fie complement indirect (*dativul neaccentuat al pronumelui personal este tipic pentru funcţia de complement indirect*), dar practic refuză această funcţie (vezi mai sus). Ca urmare, sîntem de părere că la *dar(ă)mi***te** şi la **le** *are (cu...)* putem vorbi de **acuzativul etic** al lui *te* şi *le*, care *nu* (mai) reprezintă complemente directe propriu-zise, ci arată (doar) participarea afectivă a vorbitorului la comunicare.

În sfîrşit, formele neaccentuate de acuzativ (la fel cu cele de dativ) ale pronumelor personale de persoanele I şi a II-a singular şi plural pot deveni pronume reflexive (vezi §42), cînd nu mai îndeplinesc funcţie sintactică, căpătînd funcţie de marcă pentru categoriile gramaticale de diateză, persoană şi număr de la verb. Indicele valorii reflexive a pronumelor *mă, m-, te, ne, vă, v-* îl constituie acordul gramatical în persoană şi număr cu verbul în a cărui structură morfologică se încadrează. Exemplu:

„**Mă** *sui* şi plec... O umbră sunt din basme
Şi o fantasmă sunt între fantasme"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 381)

*
* *

Cazul vocativ al pronumelui personal – puţin frecvent în limbă şi care apare numai la prsoana a II-a singular şi plural – are aceeaşi formă cu nominativul persoanei

respective, adică *tu, voi*. Spre deosebire de nominativ, însă, care îndeplinește anumite funcții sintactice (vezi mai sus) și poate fi accentuat în context doar în mod facultativ, vocativul pronumelui personal nu îndeplinește funcție sintactică în propoziție (întrucît este exterior acesteia, aflîndu-se în planul incidenței) și este obligatoriu accentuat în context. Exemplu:

„Arald, nu vrei tu fruntea pe sînul mei s-o culci?
Tu, zeu cu ochii negri... o, ce frumoși ochi ai!"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 76)

*
* *

Așa cum am aratat și mai sus, la persoana a III-a a pronumelui personal există, pe lîngă pronumele autentice *el, ea* etc, și „alte pronume personale", anume, *însul, însa* etc și *dînsul, dînsa* etc, care inițial apăreau doar ca „dublete" pentru *el, ea* etc. Prin raportarea la primele texte de limbă română, la aceste „dublete" apar, în utilizarea actuală, anumite deosebiri la nivel fonetic, structural și contextual. Astfel, referindu-ne la primul pronume, găsim că, în epoca veche a limbii literare, acesta apărea – cu frecvență relativ mare – în variație liberă cu *i-* sau *î-*, cu sau fără articol hotărît enclitic și precedat de prepoziții de tipul *cătră, cu, de, dentru, de pre, după, întru, pre, pre după, spre* etc; *cătr-însu*, ES, 55ʳ1, *cătr-însul*, DIR, XCV, 1ʳ5, *spr-insu*, CPB, 97/3, *spr-insul*, CPB, 63/18-19, *de înșii*, DIR, LXXXIX, 1ᵛ8, *d-inșii*, CC, 32/25, *într-însă*, PO, 271/6, *într-însa*, CC, 296/5, *pr-insa*, CC, 404/29, *într-însele*, CPB, 348/9, *d-insele*, CC, 49/11 etc. În secolele următoare ale limbii literare, acest pronume – care continuă să fie doar „dublet" pentru *el, ea* etc – s-a fixat în varianta cu *î-* și cu articolul hotărît enclitic (deci, *însul, înșii, însa, însele*), diminuîndu-și sensibil frecvența și posibilitățile de combinare cu prepozițiile acuzativului (de altfel, singurul caz posibil la acest pronume, dacă facem abstracție de faptul că, datorită confuziei evasi generalizate cu adjectivul pronominal de întărire *înseși*, forma *însele* apare în ultimul timp la toate cazurile – vezi §43), care prepoziție poate fi în zilele noastre *în limba literară* doar *dintru, întru* și *printru*. Exemplu:

„Regele un semn mai face, se deschide-o altă poartă
Și *dintr*-**însa** se repede
C-un sălbatec salt un tigru"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 128)

Al doilea pronume avut aici în vedere se folosea – tot ca „dublet" pentru *el, ea* etc – relativ puțin în epoca veche, unde dominantă era varianta cu *-i-* și articolul hotărît enclitic și rară varianta cu *-î-* și fără articolul hotărît enclitic; toate aceste variante apăreau în exclusivitate la acuzativ care, rarisim, putea fi fără prepoziție („apropiară-să cătră I‹su›s saduchei... și întrebară *dînsu* greindu", ES, 86ʳ14-18), iar

de obicei cu o prepoziţie de tipul *cu, de, de la, dentru, pînă la* etc: *la dînsŭ*, ES, 71r13, *de la dinsŭ*, CC, 437/5, *de dinsul*, DIR, XVIII* 1v13, *de la dinsul*, PO, 252/8, *cu dînşii*, DIR, XXXVI, 250r18, *la dinşii*, CPB, 192/11, *pentru dinsa*, CC, 325/10-11 etc. În etapa următoare, s-a generalizat varianta cu *-î-* şi cu articolul hotărît enclitic, singura acceptată de limba literară modernă (deci *dînsul, dînsa, dînşii, dînsele*). Din punctul de vedere al contextului, la acest pronume apar diferenţe substanţiale între limba de astăzi şi cea din secolul al XVI-lea: pe de o parte, în vorbirea populară şi familiară din epoca modernă (de unde a trecut uneori şi în literatura artistică), acest pronume a ajuns să aibă flexiune cazuală completă[205], utilizîndu-se, adică, nu numai la acuzativul cu prepoziţie, cum este normal dacă avem în vedere provenienţa lui dintr-un acuzativ cu prepoziţie[206] (*Toate-s praf... Lumea-i cum este... şi* **ca dînsa** *sîntem noi*, M. Eminescu, *op. cit.*, p. 30), ci şi la nominativ *Cînd l-aude, numai* **dînsul** *îşi ştia inima lui*, M. Eminescu, *op. cit.*, p. 66) şi chiar la genitiv-dativ *(aceasta este cartea* **dînsei**; *i-am spus şi* **dînsului** *că...)*; pe de lată parte – mai ales în graiurile sudice, eventual cu luarea în consideraţie şi a nivelului de cultură –, la *dînsul, dînsa* etc se simte o politeţe diminuată ce poate fi pusă în lumină prin comparaţie şi cu *el, ea* etc, care au gradul zero de politeţe, şi cu *dumnealui, dumneaei* etc, care de obicei indică politeţea într-un grad normal (acest lucru rezultînd prin raportarea şi la gradul superior al politeţii, prezent la un pronume ca *domnia sa* – vezi în acest sens §41). Mai notăm şi faptul că, deşi formele de nominativ, genitiv şi dativ reprezintă – din punct de vedere etimologic – abateri de la normă (*dînsul* provine din **acuzativul** *de+însul, dînsa* din **acuzativul** *de+însa* etc), totuşi DOOM acceptă ideea că *dînsul, dînsa, dînşii, dînsele* pot fi folosite şi la nominativ, genitiv şi dativ.

§41. *Pronumele personale de politeţe*, numite de obicei numai *pronume de politeţe*, sînt acele pronume care, pe lîngă că arată poziţia în dialog a două „persoane" (*interlocutorul* şi *obiectul dialogului*), indicînd şi atitudinea politicoasă (reverenţioasă) faţă de acestea, care au, în afara persoanei, categoriile gramaticale de gen, număr şi caz şi care – în afară de atribut, complement etc – pot îndeplini funcţia sintactică specifică de subiect.

Prin raportarea la pronumele personale propriu-zise, care, fiind moştenite din latină, sînt foarte vechi în română, existînd de cînd există şi aceasta, pronumele de politeţe sînt (foarte) noi, reprezentînd – considerate în bloc – ultimele apariţii masive pe terenul limbii române în domeniul sistemului pronominal. Lucrul acesta rezultă şi din forma nesigură şi neevoluată pe care o au în general pronumele de politeţe în

205 Vezi Paula Diaconescu, *Pronumele* **dînsul (însul)** *în limba română*, SCL, XXXVI, 1985, nr. 5, p. 401, unde se exemplifică cu texte începînd din secolul al XVII-lea şi se dau şi indicaţii bibliografice.

206 Vezi Al. Niculescu şi Alexandra Roceric, *Pronumele* **dînsul** *în limba română*, SCL, VIII, 1957, nr. 3, p. 315-343.

primele texte românești, cu predilecție în cele laice, unde găsim: *domniii meale*, DIR, XXXI, 253ᵛ8, *domniia nosturu*, DIR, c, 83ʳ7, *măriia ta*, DIR, XCIII, 1ʳ4, *Măriia mitale*, DIR, CVIˣ, 1ʳ1, *domniia ta*, DIR, I, 1ʳ4, *dumneata*, DIR, LXXIX, ¹ʳ¹, *domniia voastră*, DIR, L, 1ʳ6, *domniele vostre*, DIR, I, 1ʳ12, *măriia lui*, DIR, XXXIV, 254ᵛ17, *domniia lui*, DIR, XXV, 1ʳ5, *dumnealui*, DIR, XXXI, 253ᵛ1, *domniia sa*, DIR, LXXXVIII, 1ᵛ12 etc (vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 458, 483, unde se dau exemple de asemenea numai din texte laice). Precizăm, însă, că în secolul al XVI-lea apar pronume de politețe – e drept, mai puține – și în textele religioase, mai exact, în predoslaviile acestora: *mărie(i) lui*, CC, 1/12, PO, 11/14, *domniei meale*, CC, 1/19, *domniei lui*, CC, 1/14 etc. În secolul următor, pronumele de politețe devin frecvente și în textele religioase, în *Cazania* lui Varlaam, de exemplu, întîlnind *dumneata*, 428/28, *măria sa*, 39/28, *măria lui*, 123/4, *svenția sa*, 14/6 etc. De reținut este faptul că uneori acolo unde în secolul al XVI-lea se folosea un pronume personal propriu-zis, în secolul al XVII-lea apare un pronume de politețe. Compară:

„Doamne, de ești *tu*, zi-mi să vii..."
(CC, 267/26-27)

„Doamne, de ești *măriia ta*, dzi-mi să viiu..."
(VC, 199/18-19; la 196/23, însă, și în acest text în situația respectivă apare pronumele personal propriu-zis *tu*).

În limba română modernă, microsistemul pronumelor personale a evoluat, pe de o parte, renunțîndu-se la formele care trimit la vorbitor (persoana I), iar pe de altă parte, conturîndu-se o specializare a pronumelor care trimit la interlocutor (persoana a II-a) și obiectul dialogului (persoana a III-a) pe grade de politețe. Există, astfel, un grad de politețe redus în relațiile familiare și neoficiale, exprimat prin *mata* (mai ales în graiurile nordice)[207], *dumneata*, uneori chiar *dînsul* (mai ales în graiurile sudice);

---

[207] În graiurile din nordul Moldovei (în jurul Dorohoiului și Sucevei), circulă sporadic și pronumele *singur*, care exprimă o politețe redusă. Despre un pronume *singur* se vorbește încă din *Gramatica românească* din 1757 a lui Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, unde *singur* este încadrat în rîndul celor 16 „în loc de numele", mai precis, în grupa pronumelor „arătătoare", care sînt *eu*, *tu*, **singur**, *acesta*, *el* (vezi ediția publicată de N.A. Ursu, București, 1969, p. 42). Un prim comentariu – succint – în legătură cu *singur* aparține lui Stelian Dumistrăcel, care notează că *singur* este „adj. cu valoare de pronume de politețe asemănător cu *mata*, dar mai puțin familiar decît acesta...: *vreau să te întreb*, **sîngur** *nu vii cu noi?*" («Glosar regional», LR, X, 1961, nr. 3, p. 239-240). Referindu-se la pronumele *singur* prezentat de Stelian Dumistrăcel, Al. Graur apreciază că acest pronume „este fără îndoială un calc după magh. *maga*, care înseamnă «însuși», «singur» și «dumneavoastră»" (*Etimologii românești*, București, 1963, p. 139). Luînd în considerație răspîndirea pronumelui de politețe *singur* în graiurile din nordul Moldovei, E. Petrovici formulează ipoteza că „e de preferat să presupunem o calchiere a întrebuințării asemănătoare a lui CAM «singur, însuși» din graiurile rusești, unde are și sensul

relațiile sociale nefamiliare cunosc un alt grad – mai avansat – de politețe, care se exprimă prin *dumneavoastră, dumnealui*, în mediile elevate *domnia sa* etc; în sfîrșit, în relațiile sociale de ceremonial[208], politețea se manifestă într-un grad superior, fiind exprimată prin *excelența voastră, cuvioșia voastră, alteța voastră, excelența sa, sfinția sa* etc), aici apărînd și o anumită specializare (*cuvioșia voastră, sfinția sa* etc se utilizează în ierarhia clericală, cu *alteța voastră* se adresează capetelor încoronate etc). După modelul pronumelor de politețe specializate ce exprimă politețea într-un grad superior, unii scriitori au creat, prin antifrază, ceea ce poate fi numit cu termenul convențional de „false pronume de politețe", de tipul *întunecimea voastră* (vezi I. Creangă, *op. cit.*, p. 81), *mîrșăvia voastră (idem*, p. 52) etc.

Din punctul de vedere al calității de pronume (=parte de vorbire ce substituie nume), „elementele" pe care le-am notat mai sus prezintă asemănări cu pronumele personale propriu-zise, în sensul că pot substitui nume doar cele care trimit la obiectul dialogului (persoana a III-a), la cele care trimit la vorbitor (persoana I) și la interlocutor (persoana a II-a) neexistînd această posibilitate:

„Binevoind *domnia mea* [≠Alexandru Ioan Mavrocordat] ..., dat-am și am miluit sfînta mănăstire Secul... "

(Hrisov de la Alexandru Ioan Mavrocordat, sec. al XVII-lea)

„I pac să știi *domnia ta* [≠ Iohanes Benkner] că au venit un om... "

(DIR, I, 1r4)

„...de veț întreba domniia voastră de sănătatea domnu-nostru, Niculei [sic!] vodă,... *domniia lui* [=Niculai Vodă] este sănătos și vesel..."

(DIR, XXV, 1r4)

învechit de «stăpînul casei, capul familiei, stăpînul unei întreprinderi» etc" („Note etimologice", CL, VIII, 1963, nr. 2, p. 298). Considerînd că existența pronumelui de politețe *singur* – cu formă numai de masculin singular nominativ-acuzativ – nu trebuie pusă sub semnul îndoielii (așa cum găsim la Zamfira Mihail, *Gramatica românească a lui Toader Școleriu (Lecțione, Iași, 1789)*, SCȘt., Iași, 1963, fasc. 2, p. 178) și avînd în vedere și alte contexte ce conțin acest pronume (de tipul „mă duc *la singur*", cules de profesoara Iulia Moraru din Hînțești-Adîncata, Suceava), sîntem de părere că nu trebuie exclusă posibilitatea ca pronumele de politețe *singur* să reprezinte o formație românească din adjectivul moștenit din latină *singur*. Factori favorizanți posibili în acest sens: în repetate rînduri, o anumită persoană de genul masculin, căreia – din motive sociale sau familiale – i se cuvenea respect, trăia singură; subliniem încă o dată că în contextele în care apare, actualul pronume de politețe *singur* este numai la masculin singular nominativ-acuzativ.

208 Vezi Al. Niculescu, *Notes sur la structure et l'expression pronominale de la politesse*. Cahier, I, 1962, p. 179-183.

Aceasta fiind situația, folosim și aici termenul convențional de „dialogant 1 de politețe” pentru tipul rarisim și desuet *domnia mea* și „dialogant 2 de politețe” pentru tipul *domnia ta*, cu precizarea că – de asemenea la fel ca la pronumele personal propriu-zis (vezi §40) – păstrăm tradiția gramaticii noastre clasice, care, opunînd tipul *domnia mea* (ce trimite la persoana I) și tipul *domnia ta* (ce trimite la persoana a II-a) unor pronume *în adevăratul înțeles al cuvîntului* de politețe, de tipul *domnia lui, dumnealui* etc (=persoana a III-a), considerăm *că toate* acestea reprezintă microsistemul pronumelor de politețe.

Din punctul de vedere al genului, numărului și cazului, pronumele de politețe nu se comportă toate la fel. De exemplu, *mata, dumneata* etc se folosesc pentru ambele genuri, față de *dumnealui*, care apare numai la masculin, și de *dumneaei*, numai la feminin; *dumneavoastră* se folosește și pentru singular – așa-numitul „plural al politeții” – cînd se manifestă politețea pentru o singură persoană, și pentru plural, care poate fi „propriu-zis”, cînd politețea are în vedere numai interlocutori, sau „inclusiv”, cînd politețea are în vedere atît interlocutori, cît și obiecte ale dialogului (vezi mai sus, la pronumele personal); *domnia sa* apare numai la singular, iar *domniile lor* numai la plural; *dumnealui* se folosește la nominativ, genitiv, dativ și acuzativ, față de *dumneata* care cu această formă apare la nominativ, acuzativ și vocativ, iar cu forma *dumitale* la genitiv și dativ ș.a.m.d.

Pronumele de politețe care credem că se utilizează astăzi mai frecvent sînt cele pe care le încadrăm în tabelul de mai jos.

Persoana, numărul și genul	Forma cazuală		
	Nominativ-acuzativ-vocativ	Genitiv-dativ	Toate cazurile
Persoana a II-a singular, masculin și feminin	mata	matale	
	dumneata	dumitale	
Persoana a II-a plural, masculin și feminin	–	–	dumneavoastră
	excelența voastră	excelenței voastre	–
Persoana a III-a singular, masculin	–	–	dumnealui
Persoana a III-a singular, Feminin	–	–	dumneaei
Persoana a III-a singular, masculin și feminin	dumneasa	dumisale	–
	domnia sa	domniei sale	–
	excelența sa	excelenței sale	–
Persoana a III-a plural, masculin și feminin	–	–	dumnealor

Lăsînd la o parte vocativul care, plasîndu-se în planul incidenței, nu are funcție sintactică în propoziție (de exemplu, **mata** *de colo, ești liber*!), pronumele de politețe

în nominativ, genitiv, dativ și acuzativ pot îndeplini funcțiile sintactice de: subiect, în nominativ (**dumnealui** *este inginer*), în genitiv (**al dumitale** *se află aici*) sau în acuzativ cu prepoziție (*au mai plecat* **dintre dumneavoastră**); nume predicativ, în nominativ (*autorul* ESTE **dumnealui**), în genitiv (fără sau cu prepoziție) (*cartea* ESTE **a dumitale**, *el* ESTE **contra alteței sale**) sau în acuzativ cu prepoziție (*oamenii aceștia* SÎNT **ca dumneata**); atribut, în genitiv fără sau cu prepoziție (*opinia* **dumneavoastră** *este interesantă; locul* **din fața dumitale** *este liber*); apozitie, în nominativ (*omul acela și cu celălalt, adică* **dumnealor**, *îmi sînt prieteni*), în genitiv (*cărțile lui și ale ei, adică* **ale dumnealor**, *sînt aici*), în dativ (*le spun celor de sus, adică* **dumnealor**, *să plece*) sau în acuzativ cu prepoziție (*îi luăm pe toți, adică* **pe dumnealui**, **pe dumneaei** *și* **pe dumnealor**); complement sau circumstanțial, în genitiv cu prepoziție (*se vorbește* **contra matale**), în dativ fără sau cu prepoziție (*le-am spus adevărul* **alor dumitale**; **grație dumneavoastră** *a ieșit învingător*) sau în acuzativ cu prepoziție (*el merge* **cu dumneavoastră**); atribut circumstanțial/completiv, în genitiv fără sau cu prepoziție (*îl știam* **al dumitale**; *îl consideram* **contra dumitale**) sau în acuzativ cu prepoziție (*el poate fi luat* **drept dumneavoastră**).

§42. *Pronumele personale reflexive* (curent numite doar *pronume reflexive*). Din cauza *formelor* și *funcțiilor* foarte „variate", orice definiție a pronumelor reflexive admise de gramatica clasică[209] are valabilitate principială. Luînd în considerație o distincție convențională între pronumele reflexive – subliniem: admise de gramatica clasică – *autentice* (*sine, se* etc) și cele *analogice* (*mă, te* etc), în definiția de lucru *numai* a pronumelor reflexive *autentice* notăm că acestea sînt substitute care, atunci cînd contractează raportul de subordonare completivă cu un verb-predicat, pot arăta că acțiunea verbului-predicat respectiv, ce pornește de la o *persoană* **reală**-*subiect*, se întoarce asupra aceleiași *persoane* **reale**-*complement*, care pot avea categoriile gramaticale de persoană și caz și care pot îndeplini – pe lîngă funcția de marcă a categoriilor gramaticale de diateză și persoană de la verb – funcția sintactică de complement/circumstanțial sau de atribut.

---

[209] Această precizare este motivată *mai ales* de faptul că la Irimia, *Struct.*, p. 137-140, inventarul clasic al formelor flexionare cazuale ale reflexivelor este augmentat cu:
– „posesive" care, precedate de prepoziții ce cer genitivul (vezi comentariul de la pronumele personale, §40), sînt considerate genitive ale reflexivelor (de exemplu, *în jurul* **său**, *asupra* **mea**, *împotriva* **mea** etc);
– pronume personale sau reflexive în dativ, care sînt considerate genitive ale reflexivelor dacă sînt precedate de o prepoziție ce cere genitivul (*în juru*-**și**) sau dacă funcționează ca atribut (*lumea*-**mi**; ... *teiul*... *să*-**și** scuture creanga);
– pronume personale în genitiv precedate de prepoziții care cer genitivul, dacă se realizează identitatea semantică subiect-obiect-circumstanță (deci, în *ei au construit* **în jurul lor** *un zid*, îmbinarea *în jurul lor* este un pronume reflexiv cu prepoziție, dar în *noi am construit* **în jurul lor** *un zid*, aceeași îmbinare *în jurul lor* este un pronume personal cu prepoziție).

În parafraza acestei definiții de lucru, precizăm că „secvențele" ei trebuie luate ca avînd valoare relativă, impusă de realitatea limbii. Astfel, într-un context ca:

„...unu-i Ochilă..., care vede toate și pe toți altfel... numai *pe sine* nu se vede cît e de frumușel"

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 149)

pronumele reflexiv accentuat *sine* precedat de prepoziția *pe* – înlocuind, în calitate de complement asupra căruia se răsfrînge acțiunea verbului-predicat, numele-subiect *Ochilă* care *execută* acțiunea *aceluiași* verb-predicat – corespunde definiției. Într-un alt context, însă, cum ar fi:

„Harap-Alb... venea... aducînd *cu sine* pielea și capul cerbului... "

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 138)

același pronume *sine* precedat de prepoziția *cu* nu mai corespunde definiției reflexivului, întrucît acțiunea executată de persoana reală-subiect numită Harap-Alb **nu** *se întoarce* asupra ei înseși. În contextele de acest fel, *(cu) sine* are comun cu pronumele reflexiv doar corpul fonetic originar, întrebuințarea fiind corespunzătoare aceleia a pronumelui personal *el* sau *dînsul*, cu care poate fi comutat.

Cele spuse în legătură cu forma cazuală accentuată *sine* sînt valabile, *mutatis mutandis*, și la forma cazuală neaccentuată *se*. Astfel, într-un context de tipul:

„Vedeți cum urna crapă, cenușa reînvie,

....

Cum umbrele se-*mbracă* în zale ferecate"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 21)

reflexivul *se* are, *dintr-un punct de vedere*, același comportament ca și *(pe) sine*, în sensul că substituie, în calitate de „complement direct" asupra căruia „se întoarce" acțiunea verbului-predicat, numele-subiect *umbrele*, care face acțiunea aceluiași verb-predicat. *Din alt punct de vedere*, însă, *se* din acest context se deosebește de *(pe) sine*: ne referim la faptul că *se* din *se-mbracă* nu este un complement direct obișnuit, ci unul „de tip special", întrucît nu poate fi „dublat" prin forma accentuată a aceluiași pronume decît în situații deosebite, neașteptate (ca cea din... *Ochilă... numai* PE SINE *nu* se *vede*... – vezi mai sus), și niciodată prin substantivul al cărui loc îl ține (nu este reperabilă o structură de tipul **umbrele* se-*mbracă* PE UMBRELE). Acest complement direct „de tip special" se constituie în marcă a diatezei reflexive, în particular și a categoriei gramaticale a diatezei în general, precum și a persoanei verbului însoțit (vezi cap. al VIII-lea, partea referitoare la diateză și persoană). Funcția de marcă a lui *se* se evidențiază în mod indubitabil atunci cînd persoana reală pe care ar trebui să o substituie nu există sau nu poate fi identificată, ca în contextul:

„**Se** *pare* cum că alte valuri

Cobor mereu pe-același vad"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 158)

În astfel de situații, *se* are comun cu pronumele reflexiv doar corpul fonetic originar, în privința întrebuințării el încadrîndu-se în rîndul cuvintelor-flectiv (vezi §7).

Formele flexionare accentuate și neaccentuate de tipul *șie, și* etc nu se încadrează niciodată în definiția pronumelui reflexiv, adică nici atunci cînd, contractînd raportul de subordonare completivă cu un regent verbal, indică – în afara categoriilor gramaticale de diateză și persoană – cine „este interesat" în acțiune sau de caracteristica determinată („Și fiindu-**și** **șie** dragă cum nu-i este nime-n lume", M. Eminescu, *op. cit.*, p. 63), și – cu atît mai puțin – nici atunci cînd, contractînd raportul de subordonare atributivă cu un substantiv, arată posesia („Cerul stelele-**și** arată", M. Eminescu, *op. cit.*, p. 83).

Din comentarea definiției de lucru a pronumelui reflexiv autentic se desprinde ideea că – atunci cînd intră în raport de subordonare cu un verb – formele neaccentuate *se, s-, și, își*, indiferent de faptul că substituie sau nu un nume, reprezintă mărci ale categoriilor gramaticale de diateză și persoană la verbul însoțit. Această particularitate justifică ceea ce am numit convențional pronume reflexive *analogice*, care sînt forme neaccentuate de acuzativ sau dativ ale pronumelor personale de persoanele I și a II-a singular și plural (*mă, mi, te, ți, ne* etc – vezi §40), care, subordonîndu-se unui verb cu care se acordă în persoană și număr, marchează – ca și formele neaccentuate de acuzativ și dativ ale pronumelor reflexive autentice – categoriile gramaticale de diateză, persoană și, în plus, număr la verbul însoțit. După părerea noastră, tot pronume *reflexive analogice* pot fi considerate formele neaccentuate de dativ ale pronumelor personale de persoanele I și a II-a singular și plural (*-mi, -ne, -ți, -vă)* și atunci intră în structura (pronumelui și) adjectivului pronominal de întărire, întrucît conferă structurii căreia aparțin aceeași „semnificație" (=participarea nemijlocită și intensă a vorbitorului și interlocutorului) ca și dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv autentic *-și* la persoana a III-a a aceluiași (pronume și) adjectiv pronominal de întărire (vezi §43; pentru ideea că *-mi, -ne, -ți, -vă* din adjectivele pronominale de întărire reprezintă pronume *personale*, vezi de exemplu, *Gram. Acad.*, I, p. 154). Formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelor reflexive analogice pot fi „dublate" uneori – *teoretic* – prin formele accentuate ale pronumelor *personale* din care provin, situație în care putem vorbi la forma neaccentuată respectivă și de funcția sintactică de complement direct „de tip special" (vezi mai sus):

„Și **mă**-*mbrac* [PE MINE] în părul galben, ca în strai ușor țesut"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 63)

Cînd această „dublare" nu este posibilă, formele neaccentuate de acuzativ la care ne referim au numai funcție de marcă:

„Las *să* **mă** *uit* [imposibil + *pe mine*] în ochii-ți ucizători de dulci."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 76)

La identificarea formelor neaccentuate de dativ ale pronumelor reflexive analogice se are în vedere caracterul personal (în opoziție cu cel unipersonal) al

verbului însoţit: cînd verbul însoţit este personal, atunci *mi, iţi* etc, acordîndu-se în persoană şi număr cu verbul respectiv, sînt pronume reflexive analogice prin care se marchează diateza, persoana (şi numărul) verbului însoţit:

„De cîte ori, iubito, de noi **mi**-*aduc aminte*,
Oceanul cel de gheaţă mi-apare înainte"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 91)

Cînd, însă, verbul însoţit este unipersonal, atunci *mi, iţi* etc, neacordîndu-se cu acesta, în persoană şi număr, îşi păstrează calitatea de pronume personal:

„Azi n-ai chip în toată voia în privirea-i să te pierzi,
Cum **îţi** *vine*, cum **îţi** *place* pe copilă s-o desmierzi"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 122)

Toate formele pronumelui reflexiv – atît cele autentice, cît şi cele analogice – le încadrăm în tabelul de mai jos.

Felul formelor	Persoana şi Numărul	Cazul			
		Dativ		Acuzativ	
		Accentuate	Neaccentuate	Accentuate	Neaccentuate
Analogice	I singular I plural II singular II plural	– – – –	îmi, mi ne îţi, ţi vă	– – – –	mă, m- ne te vă, v-
Autentice	III singular şi plural	sieşi, şieşi, sie, şie	îşi, şi	(prep.+) sine, sineşi	se, s-

Formele accentuate de dativ ale pronumelor reflexive se întrebuinţează de obicei fără prepoziţie, situaţie în care îndeplinesc funcţia sintactică de complement indirect ce „dublează" în principiu forma neaccentuată de dativ a aceluiaşi pronume, în limba literară modernă. Exemplu:

„Mereu *îşi* da **sieşi** cuvînt,
Şi pasul său era legămînt"
(L. Blaga, *Poezii*, Bucureşti, 1986, p. 141)

Ca o prelungire a situaţiei din limba română veche, cînd „dublarea" prin forma accentuată a complementului indirect exprimat prin forma neaccentuată nu era obligatorie, în limba vorbită populară şi familiară actuală şi uneori şi la scriitorii influenţaţi de aceasta sau de limba română veche, forma accentuată de dativ a pronumelui reflexiv poate îndeplini *singură* funcţia sintactică de complement indirect: *ceea ce face nu foloseşte decît* **sieşi**. În cazuri rare, formele accentuate de dativ ale pronumelor reflexive pot fi precedate de o prepoziţie a acestui caz (construcţiile de acest fel dau o anumită impresie de artificialitate) şi atunci îndeplinesc funcţia sintactică de circumstanţial: *ea a reuşit numai* **datorită sieşi**.

Formele neaccentuate de dativ ale reflexivului pot îndeplini și ele funcția sintactică de complement indirect, fie dublate de forma accentuată a aceluiași pronume, ca în exemplul din Blaga dat mai sus, fie singure, ca în exemplul ce urmează:

„În orice minte lumea **își** pune întrebarea
Din nou: de unde vine și unde merge floarea
Dorințelor obscure sădite în noian?”
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 53)

Uneori, forma neaccentuată de dativ a pronumelui reflexiv poate fi considerată ca avînd și funcția sintactică de complement indirect, și funcția de marcă a diatezei – și a persoanei – la verbul însoțit (vezi cap. al VIII-lea). Exemplu:

„Ei șoptesc, multe **și**-ar spune și nu știu de-unde să-nceapă”
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 64)

Formele neaccentuate de dativ ale pronumelui reflexiv numite *dative posesive* îndeplinesc – la fel cu dativul posesiv al pronumelui personal (vezi §40) – funcția sintactică de atribut pe lîngă un substantiv de care poate fi separat prin diverse cuvinte sau cu care pot face un singur corp fonetic în pronunțare. Exemple:

„Ea-**și** acopere cu mîna *fața* roșă de sfială,
Ochii-n lacrimi **și**-i ascunde într-un păr ca de peteală.”
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 65)

„C-acel demon plînge, rîde, neputînd s-auză *plînsu*-**și**”
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 126)

Uneori, atributul exprimat prin dativul posesiv este dublat de un alt atribut exprimat printr-un adjectiv posesiv sau printr-un pronume personal în genitiv. Exemple:

„La ei **își** cască *ochii* SĂI nerodul
Că-i vede-n birje răsucind mustață”
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 398)

„Ea zîmbind **își** mișcă dulce A EI *buze* mici, subțiri”
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 62)

*
* *

Forma accentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv, întotdeauna precedată de o prepoziție a acestui caz, îndeplinește funcția sintactică de complement/circumstanțial sau, mai rar, pe aceea de atribut. Exemple:

„Și din a chaosului văi,
Jur împrejur de **sine**,

Vedea, ca-n ziua cea de-ntîi,
Cum isvorau lumine"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 139)

Lauda *de sine* nu miroase-a bine

Uneori, forma accentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv precedată de anumite prepoziții poate constitui împreună cu acestea perifraze adverbiale sau adjectivale: *lucrurile merg* **de la sine**; *s-a repezit înainte* **fără sine**; *lumea* **în sine** *nu este accesibilă omului* etc; alteori, forma accentuată de acuzativ de asemenea cu prepoziție poate intra în componența unei perifraze substantivale, verbale sau adjectivale: **în sinea** LUI *crede altceva*; *după lovitură, cu greu* ȘI-A VENIT **în sine**; *nimeni nu este* DE SINE **stătător** etc.

Toate formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv se construiesc obligatoriu cu un verb, la care marchează diateza și persoana (uneori, la analogice, și numărul), indiferent de faptul că sînt sau nu și complemente directe „de tip special". Exemple:

„**S**-*a-mbrăcat* în zale lucii cavalerii de la Malta"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 113)

„**Se**-*nserează*... Nilul doarme și ies stelele din strungă"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 35)

„Pe-atunci erai Tu singur, încît **mă**-*ntreb* în sine-mi"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 92)

§43. *Adjectivele pronominale personale de întărire* (numite curent doar *adjective pronominale de întărire*). La fel ca la «alte pronume personale» și la pronumele personale de politețe, și la „elementele pronominale" de întărire apar diferențe sensibile între limba literară veche și cea modernă. Este vorba, în primul rînd, de faptul că în epoca veche exista și un *pronume* de întărire format cu encliticul *-și* de la pronumele personale autentice: *de* **mine**și, CC, 84/29, **ție**șŭ, CC, 463/28, **elu**șŭ, CC, 33/13, **noi**șŭ, CC, 213/7, *pre* **voi**și, CC, 486/24, *cătră* **eale**șŭ, CC, 135/6 etc; în al doilea rînd, avem în vedere că în textele vechi – cu „prelungiri" și în unele texte moderne – „elementele" de întărire care s-au continuat pînă astăzi se puteau întrebuința atît adjectival (*eu* **însumi**, CV, 35ᵛ14, *tinre* **însuți**, CV, 59ᵛ7, **însuşi** *Iacovu*, CV, 54ʳ3 etc), cît și pronominal (**însumi** *era stîndu*, CV, 21ᵛ10-11, **însuți** *leagea păzindu*, CPB, 229/8, **însuş** *intră*, CV, 1ᵛ8 etc). Dintre toate aceste „elemente pronominale" de întărire, limba literară modernă a păstrat numai adjectivele[210]

[210] Menționăm, însă, că unii scriitori și oameni de cultură moderni apelează, totuși, uneori, la *pronumele* de întărire, care, în context, îndeplinește de obicei funcția de subiect, impunînd verbului-predicat categoriile gramaticale de persoană și număr („Astfel își făcuse *însuşi* în București două case", G. Călinescu; „eram împiedicați de a ne deda marii industrii, spre a fi siliți să importăm scump ceea ce am fi putut fabrica *înşine*", G. Călinescu), sau mai rar pe

pronominale de întărire, prin care înțelegem acele forme – la origine pronominale – care, determinînd un regent de tip nominal, subliniază participarea nemijlocită și insistentă a unei persoane (vorbitorul, interlocutorul, obiectul dialogului) la acțiune, care au forme pentru persoană, gen, număr, caz și care îndeplinesc funcția sintactică specifică de atribut.

Adjectivul pronominal de întărire este o formația românească relativ recentă, în a cărei structură intră două pronume, și anume:

– unul din „dubletele" în formă veche (vezi §40) ale pronumelui personal, cu aspectele sale variabile după gen, număr și caz: *însu-, însă-, înși-, înse-;*

– dativul neaccentuat al persoanelor I și a II-a singular și plural de la pronumele reflexive[211] analogice *(-mi, -ne; -ți, -vă)* și de la pronumele reflexiv autentic *(-și;* vezi § 42).

Formele flexionare ale adjectivelor pronominale de întărire pe care le considerăm literare în zilele noastre le încadrăm în tabelul de mai jos.

Persoana și numărul	Genul			
	Masculin	Feminin		
	Toate cazurile	Nom.-Acuz.	Gen.-Dat.	Toate cazurile
I singular	însumi	însămi	însemi	–
II singular	însuți	însăți	înseți	–
III singular	însuși	însăși	înseși	–
I plural	înșine	–	–	însene
II plural	înșivă	–	–	însevă
III plural	înșiși	–	–	înseși

aceea de complement indirect sau de atribut circumstanțial/completiv („Voi care ați căzut din *înșivă*/ clipelor, orelor", Nichita Stănescu; „Jupîn Traico a venit *însuși* dincoace", Gala Galaction) – exemplele sînt după Mirela Teodorescu, *Pronumele de întărire,* LL, 1979, nr. 3, p. 392 (unde se vorbește pentru prima dată de funcția cu dublă subordonare a pronumelui de întărire); vezi de asemenea: Elena Berea-Găgeanu, *„Pronumele de întărire" în româna conteporană,* LR, XXIX, 1980, nr. 3, p. 183; Ion Popescu, *În legătură cu definiția pronumelui de întărire,* LR, XXXI, 1982, nr. 2, p. 188-189.

[211] De obicei se apreciază că *-mi, -ne, -ți, -vă* din structura adjectivului pronominal de întărire reprezintă dativul pronumelui personal (vezi, de exemplu, *Gram. Acad.*, I, p. 154). Dacă, însă, admitem în principiu un pronume reflexiv analogic în dativ care se acordă în persoană și număr cu verbul însoțit (vezi §42) și dacă avem în vedere că acordul în persoană și număr al adjectivului pronominal de întărire cu regentul său nominal (prin care adjectiv pronominal se insistă asupra participării la acțiune a regentului nominal respectiv) se realizează la persoanele I și a II-a prin *-mi, -ne* și *-ți, -vă* în același sens în care la persoana a III-a se face prin pronumele reflexiv autentic *-și*, atunci sîntem de părere – cum am arătat și în text – că este (mai) convenabil să apreciem că *-mi, -ne* și *-ți, -vă* sînt de asemenea pronume reflexive, dar provenite din pronume personale, adică pronume reflexive *analogice*.

La aceste forme, *Gram. Acad.*, I, p. 154, adaugă, ca dublet (alături de *înseşi*) pentru persoana a III-a plural feminin, pe *însele*, apreciind că la acest dublet „prezenţa pronumelui personal neaccentuat *le* în locul reflexivului *şi*... se explică prin identitatea pronumelor personale şi reflexive de persoanele I şi a II-a *(ne, vă)*." După părerea noastră, soluţia din *Gram. Acad.* nu este singura posibilă. Spunînd aceasta, ne gîndim la faptul că, din punctul de vedere al adjectivului pronominal de întărire, forma *însele* conţine o abatere de la normă, în sensul că aici se înlocuieşte – mai ales în ultimul timp (este drept, însă, că la un număr destul de mare de vorbitori din rîndul acelora, nu prea mulţi, care utilizează acest adjectiv pronominal) – elementul structural *-şi* (din *înse*şi), singurul posibil în limba română veche la pronumele şi adjectivul pronominal de întărire astfel construit (vezi mai sus), cu elementul structural *-le* (din *însele*). Forma *însele* exista şi ca în limba română veche, dar aparţinea pronumelui personal *însul, însa, înşii*, **însele**, care se folosea frecvent şi nearticulat, adică *însu, însă, înşi, înse* (vezi §40). Adăugăm că, uneori, unele forme nearticulate ale acestui pronume *personal* puteau căpăta, în context, valoare de pronume şi adjectiv pronominal de întărire:

„... să ştimŭ că înşine pre noişŭ osîndimŭ... şi a veacilor munci **înşi** ni le tragemŭ"

(CC, 285/12-14)

„Ţie, mortule, grăescŭ, nu altŭ sufletŭ aducu-ţi, ce **însŭ** *sufletŭ* ce-au eşitŭ den tine chemu-lŭ"

(CC, 348/22-23)

Semnificaţia de *chiar* (din ultimul exemplu), cuvînt care astăzi este preferat în limba vorbită populară şi familiară adjectivului pronominal de întărire[212], apare uneori în epoca veche la un «alt pronume personal» nearticulat avut aici în vedere şi în alte tipuri de contexte:

„Şi **însŭ** întru tine fi-vor zdrobite valurile tale"

(CC, 267/22)

Luînd în consideraţie faptele de mai sus, putem presupune că atunci cînd – după secolul al XVI-lea – pronumele personal avut în vedere s-a impus în varianta sa **articulată** *însu***l**, *însa*, *înşi***i**, *înse***le**, una din formele acestei variante, anume *însele*, a continuat valoarea de adjectiv pronominal de întărire atestată în secolul al XVI-lea la

[212] Pentru faptul că pronumele şi adjectivul pronominal de întărire nu apare în textele neliterare de la începutul secolului al XX-lea, vezi Elena Berea-Găgeanu, *art. cit.* în nota 210, p. 183. În textele netraduse din secolul al XVI-lea publicate în DIR, din totalul de 7 atestări ale pronumelui şi adjectivului pronominal de întărire, 5 sînt într-o formulă fixă (**însumi** *pri meni mărturisescu*, CV*,12/27) şi doar 2 în îmbinări mai mult sau mai puţin libere (*şi* **însumi** *amu scrisu*, LVIII*,11/20).

anumite forme flexionare, devenind echivalentă funcțională a lui *înseși*, adevărata formă a adjectivului pronominal de întărire pentru persoana a III-a plural feminin. Dacă admitem această ipoteză, urmează că *-le* din *însele* nu este – cum se spune de obicei – dativul nearticulat al pronumelui personal de persoana a III-a feminin, ci *articolul hotărît enclitic în forma de feminin plural nominativ-acuzativ*.

Cît privește faptul că *Gram. Acad.* consideră literară – pe lîngă forma *înseși*, conformă cu norma de constituire a adjectivului pronominal de întărire – și forma *însele*, care (indiferent de ce admitem că este *-le*) reprezintă o abatere de la norma de constituire a adjectivului pronominal de întărire, sîntem de părere că această apreciere este prematură. Este adevărat că limba literară nu este imuabilă, ci se primenește în funcție și de inovațiile din limba vorbită, dar nu tot ceea ce apare în limba vorbită se acceptă *imediat* și în limba literară. De exemplu, cu toate că de un timp destul de îndelungat articolul hotărît enclitic *-l* de la singularul substantivelor masculine și neutre nu se mai pronunță în limba vorbită populară și familiară, totuși norma literară recomandă *numai* forma *omul*, *scaunul* etc; forma cu abatere de la normă, adică *omu*, *scaunu* etc fiind considerată neliterară. Dacă aceasta este situația la un fenomen cu o așa de largă răspîndire ca nearticularea cu *-l* a substantivelor masculine și neutre la nominativ-acuzativul singular, atunci credem că cu atît mai mult la un fapt cu o circulație (foarte) restrînsă, cum este adjectivul pronominal de întărire în general și forma sa de persoana a III-a plural feminin în special, respectarea normei ar fi bine venită. Cu alte cuvinte, dacă în limbă există și forma cu respectarea normei de constituire a adjectivului pronominal de întărire *înseși*, și forma cu abatere de la normă *însele*, literară este (*ar trebui să fie!*) numai forma cu respectarea normei, deci *înseși*, și neliterară – *deocamdată* – forma ce nu respectă norma, adică *însele* (în același sens în care, existînd și forma conformă cu norma *omul*, *scaunul* etc, și forma neconformă cu norma *omu*, *scaunu* etc, literară este – de asemenea *deocamdată* – numai prima formă, iar a doua neliterară).

*

* *

Adjectivele pronominale de întărire pe care le considerăm literare (vezi tabelul de mai sus) se subordonează întotdeauna unui regent substantival (față de care au o topică liberă, putînd fi eventual și separate de regent prin diverse intercalări) sau pronominal[213] (căruia în mod obișnuit îi urmează), pe lîngă care regent îndeplinesc funcția sintactică de atribut:

„*Mircea* **însuși** mînă-n luptă vijelia-ngrozitoare"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 115)

---

[213] Nu am trecut printre regenți și numeralul (ordinal) întrebuințat pronominal, întrucît structurile de tipul AL DOILEA **însuși** *a spus* ni se par căutate.

„... tînăra Aurora răpește pe Orion, de care se-namorase **însăși** CRUDA și VERGINA *Diana*"

(M. Eminescu, *PL*, p. 79-80)

„... nu te iubesc în felul în care aș dori *eu* **însumi**"

(M. Eminescu, *PL*, p. 89)

Din cauza numeroaselor și dificilelor sale forme flexionare pentru persoană, gen, număr și caz, adjectivul pronominal de întărire – repetăm, puțin folosit în textele literare și aproape inexistent în limba vorbită populară și familiară – apare adesea neacordat cu regentul în una sau alta din formele lui gramaticale, uneori chiar și la artiști ai cuvîntului. De exemplu, în versul:

„Și mi-s dragă *mie* **însămi** pentru că-i sunt dragă lui"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 63)

adjectivul pronominal de întărire *însămi* apare cu forma cazuală de nominativ-acuzativ, cu toate că regentul în dativ *mie* cere forma de (genitiv-)dativ *însemi*. Dacă lipsa acordului în caz în exemple ca cel de mai sus este mai greu observabilă de către vorbitorul fără preocupări de teoria limbii, cu totul alta este, însă, situația atunci cînd, în vorbirea oamenilor cu cultură modestă, nu se realizează acordul în persoană (**însuși** EU *am spus*) sau în gen și număr (EI **însăși** *își recunosc vina*). Toate aceste tipuri de dezacord sînt, în zilele noastre, fapte de limbă *neliterară*[214].

§44. *Pronumele și adjectivele pronominale personale posesive* (în mod obișnuit numite doar *pronume și adjective pronominale posesive*). Dacă pronumele personale propriu-zise, cele de politețe și cele reflexive refuză valoarea de *adjectiv* pronominal și dacă adjectivele pronominale de întărire refuză – în limba literară modernă – valoarea de pronume, *posesivele* sînt cuvinte care pot avea atît valoare de *pronume*, cît și valoare de *adjectiv pronominal* în toate variantele limbii române. Admițînd și valoarea

NOTĂ. M. Zdrenghea, *Adjective determinative sau pronume (posesive, demonstrative, interogative, relative și nehotărîte)?* LR, IV, 1955, nr. 4, p. 83-90, neagă valoarea de adjectiv a posesivului, bazîndu-se pe faptul că acesta înlocuiește întotdeauna un nume. Făcînd această afirmație, autorul articolului citat are în vedere, deci, numai un singur criteriu de clasificare a cuvintelor, și anume, criteriul semantic. Dacă, însă – lăsînd la o parte criteriul morfologic, întrucît flexiunea poate fi considerată în principiu aceeași la pronumele și adjectivul pronominal posesiv – avem în vedere și criteriul sintactic, atunci găsim că în această privință apare o deosebire

[214] Pentru ideea că tendința de întrebuințare a unei singure forme – (fie *însuși*, fie *însăși*), indiferent de persoana, genul, numărul și cazul regentului – ar reprezenta „soluția ideală", vezi comentariul Elenei Berea-Gogeanu, *art. cit.* în nota 210, p. 185.

esenţială între *pronumele* şi *adjectivul pronominal* în general: în timp ce pronumele îndeplineşte (şi) funcţia sintactică specifică de subiect (vezi, de exemplu, pronumele personal, prezentat în §40), adjectivul pronominal îndeplineşte numai funcţia sintactică de atribut (vezi, de exemplu, adjectivul pronominal de întărire, prezentat în §43). Urmărind această particularitate la «posesive», se observă că funcţia sintactică de subiect este posibilă numai la pronume, care substituie *două* nume, posedatul şi posesorul (**ai tăi** *sînt la mare*), în timp ce la adjectivul pronominal, care substituie *un* nume, posesorul, singura funcţie posibilă este aceea de atribut *(prietenii* **tăi** *sînt la mare)*. Aşa stînd lucrurile, sîntem de părere că, în raport cu teza mai nouă, potrivit căreia nu există un *adjectiv pronominal posesiv*, toate *posesivele fiind pronume*, este mai convenabilă teza clasică, potrivit căreia în limba română există *şi un pronume posesiv, şi un adjectiv pronominal posesiv*.

de pronume posesiv, şi valoarea de adjectiv pronominal posesiv, pe care, conform tradiţiei, le-am încadrat într-o singură subclasă semantico-gramaticală (vezi comentariile din §39), subliniem încă o dată că pronumele şi adjectivele pronominal posesive pot fi definite convenabil doar fiecare în parte.

Oprindu-ne mai întîi la *pronumele* posesiv, care este o structură analitică alcătuită dintr-un „element pronominal" posesiv (*meu, tău, său* etc), care are rol „semantic" prim, şi un articol posesiv-genitival (*al, a, ai* etc), care are rol gramatical prim[215], avem în vedere că acesta – spre deosebire de majoritatea pronumelor româneşti, care ţin locul *unui singur* nume – substituie *două* nume, posesorul şi posedatul, aflate în relaţie de posesie:

> „Francesco-i apucă mîna într-*a sa* [1. *Francesco*, posesorul, rezultînd din *sa*; 2. *mîna*, posedatul, rezultînd din *a*]"
>
> (M. Eminescu, *PL*, p. 76)

În privinţa flexiunii pronumelui posesiv, notăm că persoana acestuia se deosebeşte de persoana celorlalte pronume la care admitem această categorie gramaticală, în sensul că în timp ce la pronumele personal, de exemplu, persoana poate fi pusă în evidenţă prin raportul de inerenţă cu verbul predicat sau din structura

---

[215] Vezi comentariul din §31; pentru ipoteza că *articol posesiv-genitival* + *„element pronominal" posesiv* nu reprezintă o singură unitate semantico-gramaticală, datorită faptului că fiecare component al ei poate fi înlocuit, pe rînd, printr-un substantiv (**ai noştri** *au plecat* – COPIII **noştri** *au plecat* – **ai** CASEI *au plecat*), vezi Maria Manoliu, articolul citat în nota 201, p. 275 sqq., precum şi *Sistematica...*, p. 49 sqq., la care ne referim în *nota de text* din §31; pentru teza că o informaţie *completă* – semantică şi gramaticală –, care este necesară unei funcţii sintactice oarecare, se poate obţine, în situaţia avută în vedere, numai prin asocierea articolului posesiv-genitival cu „elementul pronominal" posesiv, vezi §27, §31, §40.

predicatului (**eu** *lucrez-ø*, **tu** *lucrez-***i** etc – vezi §39, §40), la pronumele posesiv nu există această posibilitate, deoarece verbul-predicat sau din structura predicatului al unui pronume posesiv-subiect este întotdeauna la persoana a III-a, care persoană a III-a este cerută *numai* de articolul posesiv-genitival (acordat cu posedatul), a cărui existenţă este obligatorie în structura pronumelui posesiv: **al** MEU (*tău*, *nostru* etc) *vin*-**e**. Ca urmare, persoana pronumelui posesiv rezultă doar din unul din componenţii structurii sale analitice, şi anume, din „elementul pronominal” *meu, tău* etc, care arată că posesorul poate fi vorbitorul (*al* **meu**), interlocutorul (*al* **tău**) sau obiectul dialogului (*al* **său**).

Articolul posesiv-genitival este acela care, preluînd (şi) genul posedatului, indică şi genul pronumelui posesiv luat în întregime, întrucît *forma* de gen a „elementului pronominal” *meu-mea, tău-ta* etc nu are legătură cu genul posesorului, ci este impusă numai *formal* de genul articolului posesiv-genitival: în *al meu*, „elementul pronominal” *meu* are *formă* de masculin cerută de masculinul articolului posesiv-genitival *al*, fiind indiferent la genul posesorului, care poate fi atît masculin, cît şi feminin, în *a mea*; „elementul pronominal” *mea* are forma de feminin cerută de femininul articolului posesiv-genitival *a*, fiind indiferentă la genul posesorului, care poate fi de asemenea masculin sau feminin ş.a.m.d.

Categoria gramaticală a numărului are în vedere, într-o manieră complexă, ambele elemente constitutive ale pronumelui posesiv: articolul posesiv-genitival poate apărea – în funcţie de posedat, al cărui număr îl preia şi îl indică – la singular, cînd este un singur posedat *(al, a)*, sau la plural, cînd sînt mai mulţi posedaţi *(ai, ale)*: *un* **nepot** AL *meu, nişte* **nepoţi** AI *mei* etc; „elementul pronominal” posesiv poate apărea şi el – în funcţie de posesor – la singular, cînd, însă, numai uneori este un singur posesor, şi la plural, cînd de asemenea numai uneori sînt mai mulţi posesori, ceea ce înseamnă că aici singularul şi pluralul au anumite particularităţi de „conţinut” şi de „formă”. Pe de o parte, la *meu*, de exemplu, posesorul este vorbitorul care este unic, deci reprezintă singularul; lui *meu* i se opune *nostru*, care reprezintă un plural inclusiv (vezi §40) al posesorului, în sensul că vorbitorul, unic (persoana I), îşi asociază, după împrejurări, interlocutorul (persoana a II-a şi/sau obiectul dialogului (persoana a III-a). Altfel spus, la *meu/nostru* putem vorbi de opoziţia singular-plural atît la nivelul conţinutului, cît şi la nivelul formei. Pe de altă parte, însă, *meu* şi *nostru* reprezintă şi numai nişte *forme* – fără conţinut categorial – de singular (ceea ce rezultă din faptul că *nostru* nu are conţinut de singular, ci de plural), în opoziţie cu *mei* şi *noştri*, care sînt de asemenea şi numai nişte *forme* – fără conţinut categorial – de plural (ceea ce rezultă din faptul că *mei* nu are conţinut de plural, ci de singular). *Formele* – cu sau fără conţinut categorial de număr – de singular sau de plural ale „elementului pronominal” posesiv sînt cerute (într-un anumit sens la fel ca la gen) de necesităţile acordului cu *formele* de singular sau de plural ale articolului posesiv-genitival, care este obligatoriu în structura pronumelui posesiv: forma de singular *al* a articolului posesiv-genitival impune „elementului pronominal” posesiv fie forma de singular *meu*, care are şi

conţinut de singular (deci, *al meu*), fie forma de singular *nostru*, care nu are conţinut de singular, ci de plural (deci, *al nostru*); forma de plural *ai* a articolului posesiv-genitival impune „elementului pronominal" posesiv fie forma de plural *noştri*, care are şi conţinut de plural (deci, *ai noştri*), fie forma de plural *mei*, care nu are conţinut de plural, ci de singular (deci, *ai mei*) ş.a.m.d. În această privinţă, sînt nereperabile doar structurile cu dezacord *formal*, de tipul **al mei*, **ai nostru* etc. Această situaţie se întîlneşte în totalitate şi la celelalte pronume posesive, bineînţeles schimbînd ceea ce trebuie schimbat, cu excepţia celor de persoana a III-a, unde apare doar parţial, în sensul unei asimetrii ce se manifestă la „elementul pronominal" posesiv: faţă de persoanele I şi a II-a, unde la „elementul pronominal" posesiv există două feluri de plural (unul caracterizat şi prin conţinut, şi prin formă, iar altul caracterizat numai prin formă), la persoana a III-a există doar un singur fel de plural, acela caracterizat exclusiv prin formă, anume, *săi* faţă de *său* (deci, *ai săi* în opoziţie cu *al său*); în locul pluralului de la „elementul pronominal" posesiv caracterizat şi prin conţinut, şi prin formă, se utilizează aici, *ca singură posibilitate*, pronumele *personal* de persoana a III-a plural la cazul genitiv, deci *(al, a, ai, ale) lor*[216], care, spre deosebire de pronumele *posesiv* (vezi mai sus), poate apărea şi cu *dezacord* în privinţa numărului în raport cu articolul posesiv-genitival: *un nepot* **al** [formă de singular] LOR [formă de plural].

Generalizînd în privinţa numărului pronumelui posesiv, notăm că cele două componente structurale – articolul posesiv-genitival şi „elementul pronominal" posesiv – ale acestuia îi permit să indice:

– un singur posedat şi un singur posesor: *al meu, a mea, al tău* etc;
– un singur posedat şi mai mulţi posesori: *al nostru, a noastră, al vostru* etc;
– mai mulţi posedaţi şi un singur posesor: *ai mei, ale mele, ai tăi* etc;
– mai mulţi posedaţi şi mai mulţi posesori: *ai noştri, ale noastre, ai voştri* etc.

Cît priveşte flexiunea cazuală, aceasta este foarte redusă şi defectivă la pronumele posesiv. Formele pronumelui posesiv ce conţin în structura lor singularul articolului posesiv-genitival (**al** *meu*, **al** *nostru*, **a** *mea* etc) au doar cazurile nominativ-acuzativ şi, eventual, vocativ în contexte mai mult sau mai puţin căutate; nominativul rezultă din funcţiile sintactice ale acestui caz (de exemplu, funcţia de subiect), din inexistenţa oricărei prepoziţii şi din absenţa accentului în context obligatoriu (**al meu** *priveşte lumea*); acuzativul rezultă şi el din funcţiile acestui caz (de exemplu, funcţia de complement), din prezenţa unei prepoziţii specifice acuzativului şi din absenţa accentului în context obligatoriu (*îl vede* **pe al tău**); vocativul rezultă din absenţa unei funcţii sintactice în propoziţie, din inexistenţa

---

[216] În legătură cu faptul că *lor* este un pronume personal şi nu posesiv, vezi articolul citat în nota 203, iar în privinţa faptului că unele forme ale posesivului sînt considerate de unii specialişti drept pronume personale, vezi §40.

oricărei prepoziţii şi din prezenţa accentului în context obligatoriu *(hei,* **al meu**, *tu de colo, apropie-te!)*. La formele pronumelui posesiv ce conţin în structura lor pluralul articolului posesiv-genitival (**ai** *mei*, **ai** *noştri*, **ale** *mele* etc) există toate cazurile: nominativ-acuzativul şi, eventual, vocativul au aceleaşi caracteristici formale cu formele ce conţin articolul posesiv-genitival la singular (**ai mei** *au plecat; îi ştie* **pe ai mei**; *helo,* **ai mei,** *fiţi gata!*); genitiv-dativul structurilor avute în vedere se deosebeşte de celelalte cazuri prin forma de genitiv-dativ a articolului posesiv-genitival[217], eventual precedată de o prepoziţie a acestor cazuri, şi – numai femininul singular al „elementului pronominal" posesiv – prin forma de genitiv-dativ a acestuia, la care se adaugă tipul nominal sau verbal al regentului şi absenţa accentului în context obligatoriu: în *casa* **(din faţa) alor mei** *este frumoasă* apare genitivul; în **alor mei** *le plac florile* şi **datorită alor mei** *a cîştigat* apare dativul.

Luînd în consideraţie toate aceste particularităţi semantico-gramaticale, în definiţia de lucru a pronumelui posesiv notăm că acesta este o structură analitică (alcătuită din articolul posesiv-genitival şi „elementul pronominal" posesiv) care substituie două nume aflate în relaţie de posesie (posedatul şi posesorul), care (indirect) are categoriile gramaticale de persoană, gen, număr, caz şi care – pe lîngă funcţia de atribut, complement etc – poate îndeplini funcţia specifică de subiect.

Toate formele pronumelui posesiv (fără indicarea prepoziţiilor posibile la anumite cazuri) le încadrăm în tabelul de mai jos.

Numărul posedaţilor	Genul pronumelui posesiv (în întreaga structură)	Cazul pronumelui posesiv (întreaga structură), fără prepoziţiile posibile	Numărul posesorilor				
			1 posesor			Mai mulţi posesori	
			pers. I	pers. II	pers. III	pers. I	pers. II
1 posedat	Masculin	N-A (-V)	Al meu	Al tău	Al său	Al nostru	Al vostru
Mai mulţi posedaţi	Masculin	N-A (-V)	Ai mei	Ai tăi	Ai săi	Ai noştri	Ai voştri
		G-D	Alor mei	Alor tăi	Alor săi	Alor noştri	Alor voştri
1 posedat	Feminin	N-A (-V)	A mea	A ta	A sa	A noastră	A voastră
Mai mulţi posedaţi	Feminin	N-A (-V)	Ale mele	Ale tale	Ale sale	Ale noastre	Ale voastre
		G-D	Alor mele	Alor tale	Alor sale	Alor noastre	Alor voastre

[217] În limba română veche, în contexte rarisime, care pot fi şi greşeli de limbă cauzate de „căutările" traducătorului, articolul posesiv-genitival poate avea forme de genitiv-dativ şi cînd este la singular: „D‹a›v‹i›dŭ amu, pre zeu, **alui** *său* gintu mai sluji", CPB, 143/20-21; „… după veastea eresului **aei** *noastre* credinţă vişu fariseiu", CV, 37^{v}7-9; „… muerile supuindu-se **alelor** *săi* bărbaţi", CV 75^{r}13 (vezi şi notele 142 şi 155).

Funcţiile pronumelui posesiv depind de cazul în care acesta se află. Astfel, în nominativ, pronumele posesiv funcţionează de obicei ca subiect sau nume predicativ şi rar ca apoziţie:

„Noi cîrpim cerul cu stele, noi mînjim marea cu valuri,
Căci *al nostru*-i sur şi rece, marea noastră-i de îngheţ."

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 29)

„Să cer un semn, iubito, spre-a nu te mai uita?
Te-aş cere doar pe tine, dar nu mai eşti *a ta*"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 101)

Maşina aceasta este a ta şi a mea, adică *a noastră*.

Cazul genitiv – puţin utilizat cu formele de masculin şi foarte puţin cu formele de feminin – poate îndeplini următoarele funcţii: atribut, şi cînd nu este precedat de prepoziţie *(casa rudelor mele este la ţară, iar* **alor tale** *aici)*, şi cînd este precedat de prepoziţii *(atitudinea lui* **contra alor mei** *este nedreaptă)*; apoziţie, fie că nu este precedat de prepoziţie *(locuinţa alor mei şi alor tăi, adică* **alor noştri**, *este aici)*, fie că este precedat de prepoziţie *(presiunea asupra acelora de acolo, adică* **asupra alor voştri**, *este nejustificată)*; complement/circumstanţial, numai dacă este precedat de prepoziţie (*el locuieşte în faţa rudelor sale, iar eu* **în faţa alor mele**); nume predicativ, cînd de asemenea trebuie să fie precedat de prepoziţie (*el este* **împotriva alor mei**); atribut circumstanţial, şi de data aceasta numai precedat de prepoziţie (*îl ştiam* **contra alor mei**).

În cazul dativ, pronumele posesiv poate fi: complement/circumstanţial, fie neprecedat de prepoziţie *(spune-le* **alor mei** *să nu mai aştepte)*, fie precedat de o prepoziţie (*a reuşit* **datorită alor mei**); apoziţie, atît neprecedat de prepoziţie *(le-am dat alor mei şi alor tăi, adică* **alor noştri**, *cîte o carte)*, cît şi precedat de prepoziţie *(mulţumită alor mei şi alor tăi, adică mulţumită* **alor noştri**, *totul s-a terminat bine)*.

În cazul acuzativ, pronumele posesiv este întotdeauna precedat de o prepoziţie de tipul *pe, de , de către* etc şi îndeplineşte funcţia de complement/circumstanţial în majoritatea contextelor:

„Vreau să mă-nec în dulcea-nvăpăiere
A celui suflet ce *pe al meu* ştie."

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 155)

În contexte mai rare, pronumele posesiv în acuzativ cu prepoziţie poate funcţiona şi ca atribut *(lupta* **cu ai noştri** *a durat mult)*, apoziţie *(pe al meu şi pe al tău, adică* **pe ai noştri**, *i-am văzut pe stradă)*, atribut circumstanţial (*el te-a considerat* **ca al său**) sau nume predicativ (*el este* **dintre ai voştri**).

Vocativul pronumelui posesiv, posibil doar în construcţii mai mult sau mai puţin căutate, este lipsit de funcţie sintactică în propoziţie (vezi tipul de context invocat mai sus: *hei,* **al meu**, *tu de colo, apropie-te!*).

*

* *

Adjectivul pronominal posesiv poate avea două tipuri de structuri: una analitică, omonimă cu a pronumelui posesiv, conţinînd, adică, articolul posesiv-genitival şi „elementul pronominal" posesiv (vezi tabelul de mai sus), şi alta sintetică, reprezentată numai prin „elementul pronominal" posesiv (vezi de asemenea tabelul de mai sus, din care, însă, se înlătură articolul posesiv-genitival). Ambele structuri ale adjectivului pronominal posesiv substituie un singur nume, posesorul, care se află în relaţie de posesie cu substantivul posedat-regent:

– *băiatul are o carte;* CARTEA **sa** *[=băiatului] este frumoasă;*
– *băiatul are 5 cărţi; o carte* **a sa** *[=a băiatului] este frumoasă.*

Prin faptul că substituie un nume, adjectivul pronominal posesiv se deosebeşte de toate celelalte adjective pronominale existente în limba română, care nu substituie nici un nume, ci transmit doar ceea ce am numit convenţional informaţie gramaticală de tip determinativ (apropierea sau depărtarea de vorbitor, cunoaşterea în măsură redusă etc – vezi §43, §45 etc).

Prezenţa articolului posesiv-genitival în structura adjectivului pronominal posesiv este condiţionată de: antepunerea adjectivului pronominal posesiv la substantivul posedat-regent (**al meu** PRIETEN *vine);* nearticularea sau articularea cu articol nehotărît a substantivului posedat-regent *(acest* PRIETEN **al meu** *citeşte;* UN PRIETEN **al meu** *citeşte);* dislocarea grupului alcătuit din substantivul posedat-regent articulat hotărît şi adjectivul pronominal posesiv prin unul sau mai multe cuvinte *(prietenul* CEL MAI BUN **al meu** *este plecat).*

În privinţa flexiunii, adjectivul pronominal posesiv se aseamănă principial cu pronumele posesiv, la ambele existînd – cu caracteristici în general comune – persoana, genul, numărul şi cazul. Astfel, persoana se află – în ambele structuri ale adjectivului pronominal posesiv – în „elementul pronominal" posesiv, care (singur, fără influenţa articolului posesiv genitival, cînd acesta apare) poate arăta că posesorul este vorbitorul, adică persoana I (*cartea* **mea**, *o carte* **a mea**), interlocutorul, adică persoana a II-a (*cartea* **ta**, *o carte* **a ta**) sau obiectul dialogului, adică persoana a III-a (*cartea* **sa**, *o carte* **a sa**).

Genul adjectivului pronominal posesiv are, atît în structura analitică, cît şi în cea sintetică, un caracter exclusiv formal (ca şi la pronumele posesiv), în sensul că depinde de genul substantivului posedat-regent, fie în mod direct (în *băiatul* **meu**, masculinul *meu* este cerut de genul masculin al substantivului posedat-regent *băiatul*, indiferent de faptul că posesorul este masculin sau feminin, în *fata* **mea**, femininul *mea* este cerut de genul feminin al substantivului posedat-regent *fata*, indiferent de genul posesorului, care poate fi şi el masculin sau feminin ş.a.m.d.), fie în mod indirect, prin intermediul articolului posesiv-genitival, care preia genul substantivului posedat-regent: în *acest băiat* AL **meu**, masculinul *meu* depinde de masculinul articolului

posesiv-genitival *al,* care la rîndul lui a preluat acest gen de la substantivul posedat-regent *băiat*, în *această fată* A **mea,** femininul *mea* depinde de femininul articolului posesiv-genitival *a,* care îl preia și el de la substantivul posedat-regent *fată* ș.a.m.d.

În privința numărului, există de asemenea asemănări între adjectivul pronominal posesiv și pronumele posesiv: și la adjectivul pronominal posesiv putem vorbi de opoziția singular/plural caracterizată uneori atît prin conținut, cît și prin formă (în *prietenul* **meu** sau *un prieten* **al meu**, posesorul este unic, deci reprezintă singularul, față de *prietenul* **nostru** sau *un prieten* **al nostru**, unde posesorul își asociază alte persoane gramaticale, deci reprezintă pluralul inclusiv), iar alteori numai prin formă: în *prietenul* **meu** sau *un prieten* **al meu**/*prietenii* **mei** sau *niște prieteni* **ai mei**, opoziția singular *meu, al meu*/plural *mei, ai mei* este numai formală, fiind motivată de singularul și pluralul substantivului posedat-regent sau direct, sau prin intermediul articolului posesiv-genitival, în ambele cazuri posesorul fiind unic ș.a.m.d. Mai notăm și aici că la persoana a III-a a adjectivului pronominal posesiv există numai opoziția formală singular/plural (*prietenul* **său,** *un prieten* **al său**/*prietenii* **săi**, *niște prieteni* **ai săi** etc), în locul pluralului caracterizat și prin conținut, și prin formă utilizîndu-se pronumele personal *lor* neprecedat sau precedat de articolul posesiv-genitival (*prietenul* **său,** *un prieten* **al său**/*prietenul* **lor**, *un prieten* **al lor**).

În privința cazului, la adjectivul pronominal posesiv trebuie făcută distincția între formele analitice și cele sintetice.

Structura analitică a adjectivului pronominal posesiv – care nu poate fi niciodată precedată de prepoziție – are, dacă facem abstracție de contexte căutate cu topică subiectivă de tipul *casa* **alor mei** PĂRINȚI, articolul posesiv-genitival invariabil după caz atît la singular (*un băiat* **al** MEU/*unui băiat* **al** MEU, o fată **a** MEA/*unei fete* **a** MELE etc), cît și la plural (*niște nepoți* **ai** MEI/*unor nepoți* **ai** MEI, *niște nepoate* **ale** MELE/*unor nepoate* **ale** MELE etc); singura modificare formală curentă pentru caz întîlnindu-se, la fel ca la pronumele posesiv, la femininul singular al „elementului pronominal" posesiv, care la nominativ-acuzativ este *(o prietenă) a* **mea**, iar la genitiv-dativ *(unei prietene) a* **mele**; la toate celelalte adjective pronominale posesive analitice cazul este preluat mimetic de la substantivul posedat-regent fără nici o modificare formală (vezi exemplificarea de mai sus).

Structura sintetică a adjectivului pronominal posesiv nu pune probleme în privința flexiunii cazuale atunci cînd – neprecedată de prepoziție – se subordonează substantivului posedat-regent articulat hotărît, de la care preia cazul sau fără schimbarea formei, la masculin singular și plural și la feminin plural (*prietenul* **meu**/*prietenului* **meu**; *prietenii* **mei**/*prietenilor* **mei**; *prietenele* **mele**/*prietenelor* **mele**), sau cu schimbarea formei, la feminin singular (*prietena* **mea**/*prietenei* **mele**). O situație particulară se întîlnește în vorbirea populară și familiară atunci cînd adjectivul pronominal posesiv sintetic pentru persoanele a II-a și a III-a singular este postpus

unui substantiv ce indică grade de rudenie, structura în întregime apărînd cu modificări fonetice şi morfologice complexe: *tat-tu*, *frat-tu*, *mă-ta/mă-tei* (*tii*, *ti*), *sor-ta/sor-tei* (*tii*, *ti*) etc; *ta-su*, *fra-su*, *mă-sa/mă-sei* (*sii*, *si*), *sor-sa/sor-sei* (*sii*, *si*) etc. Distingem aici, pe de o parte, modificări fonetice cu unele implicaţii morfologice comune „îmbinărilor" de genul masculin şi celor de genul feminin: de la *tatăl tău* la *tat-tu* – în afara reducerii, datorită comodităţii, a diftongului *ău* la *u* în corpul fonetic al adjectivului pronominal posesiv –, dispare, prin disimilaţia totală/haplologie, un grup de sunete din substantiv, din rîndul cărora făcea parte şi articolul hotărît enclitic *-l*, al cărui rol de individualizare este îndeplinit acum numai de adjectivul pronominal posesiv *-tu*; de la *mama ta* la *mă-ta*, dispare, tot prin disimilaţie totală/haplologie, o silabă *ma* (vezi şi vechiul nord ardelenesc şi moldovenesc *îmă*, prezentat în DA, s.v.), silaba rămasă, care ar fi trebuit să conţină articolul hotărît enclitic *-a*, devenind *mă*, adică fără articol, rolul de individualizare al acestuia fiind îndeplinit şi aici tot numai de adjectivul pronominal posesiv ş.a.m.d. Pe de altă parte, interesează la „îmbinarea" în discuţie modificările structurii morfologice petrecute numai la genitiv-dativul singular feminin. În varianta literară *mamei tale*, substantivul are în structura sa radicalul *mam-*, desinenţa *-e-* şi articolul hotărît enclitic *-i* (ultimele două pentru genitiv-dativ), iar adjectivul pronominal posesiv apare cu forma supletivă pentru feminin singular genitiv-dativ. Îmbinarea *substantiv ce indică rudenia + adjectiv pronominal posesiv* fiind foarte frecventă şi apărînd vorbitorilor ca foarte strînsă (comparabilă cu partea de vorbire/propoziţie cu determinare obligatorie – vezi §11), a fost posibil un transfer de flective: o dată cu modificarea corpului fonetic al radicalului substantivului determinat, flectivul (constituit din desinenţa *-e-* şi articolul hotărît *-i*) a trecut „din interiorul" îmbinării „la sfîrşitul" ei, unde se află de obicei flectivele la cuvintele (ce apar ca) sintetice, şi anume, după *t-* rămas din corpul fonetic al adjectivului pronominal posesiv, ca şi cum acest *t* ar face parte din radical: *mă*-**tei**, devenit prin închiderea lui *e*, *mă*-**tii** (în acelaşi sens, *sor-tei* > *sor-tii*; *mă-sei* > *mă-sii*, *sor-sei* > *sor-sii* etc). Adăugăm că adesea flectivul constituit din diftongul *-ii* se contrage în *-i* vocalic, deci *mă-ti*, *sor-ti*, ..., *mă-si*, *sor-si* etc. Că *mă+ta* apar vorbitorilor ca reprezentînd o unitate foarte strînsă rezultă din „desemantizarea" lui *ta*, care se comportă uneori ca un element component al unui substantiv ce credem că trebuie transcris *măta* (sic!), dovada constituind-o determinarea acestui substantiv prin adjectivul pronominal *ta* în contexte ca *du-te la* **măta** TA (după DLR, s.v. *mamă*)[218].

Notăm aici şi „îmbinările" – de asemenea din vorbirea populară şi familiară – conţinînd substantive ce indică rudenia, nearticulate şi nemodificate fonetic în sensul arătat mai sus, şi adjective pronominale sintetice posesive de persoana I singular care („individualizînd" substantivul în locul articolului) apar cu modificări fonetice şi

---

[218] Vezi şi comentariul pe care l-am făcut în *Gramatica şi limba vorbită*, RLŞL–Chişinău, 1991, nr. 2 (134), p. 32.

morfologice mai mult sau mai puțin asemănătoare cu cele de persoanele a II-a și a III-a singular. Este vorba, pe de o parte, de masculinul adjectivului posesiv sintetic de persoana I singular care, atunci cînd – postpus – face corp fonetic comun în pronunțare cu substantivul nearticulat ce indică rudenia, apare în forma *miu*: *taică*-**miu**, *frate*-**miu**, *nepotu*-**miu**[219] etc. Pe de altă parte, avem în vedere femininul adjectivului pronominal posesiv sintetic de persoana I singular care, postpus substantivului nearticulat indicînd rudenia ce apare cu forma corespunzătoare celor de persoana a II-a și a III-a singular, adică *mi*, cu *i* vocalic: *maică*-**mi** (< *maică*-**mii** < *maică*-**mei** < *maicei* **mele**), *soră*-**mi** (< *soră*-**mii** < *soră*-**mei** < *sorei* **mele** în loc de *surorii mele*) etc.

Dificultăți – insurmontabile convenabil în etapa actuală a cercetării – apar la formele sintetice ale „posesivelor" atunci cînd acestea sînt precedate de o prepoziție din categoria acelora care *de obicei* cer genitivul (*asupra, contra, împotriva, în fața, în spatele, în jurul* etc – vezi § 40, problema genitivului pronumelui personal de persoanele I și a II-a). Fără a relua aici întreaga discuție, notăm doar că după părerea noastră – pentru justificarea situației actuale – se poate face distincție între contextele conținînd „posesivul" precedat de o prepoziție astăzi[220] sintetică (*asupra, împotriva, contra* etc) și cele în care „posesivul" este precedat de o prepoziție astăzi perifrastică (*în fața, în spatele, în jurul* etc).

Referindu-ne la contextele cu „posesivul" precedat de o prepoziție astăzi perifrastică (de tipul **în fața ta** *se află viitorul*), luăm în considerație faptul că ceea ce în zilele noastre apare ca o *îmbinare* **stabilă** cu valoare de prepoziție *(în fața)* a fost „la origine" o *îmbinare* **liberă** între prepoziția *în* și substantivul *fața*; aparținînd unei îmbinări libere, substantivul *fața*, constituindu-se în posedat-regent, putea primi o determinare atributivă exprimată prin adjectivul pronominal posesiv *ta* ce indica posesorul, care, după regula curentă, se acorda în gen, număr și caz (cazul fiind *acuzativul*) cu posedatul. Cînd, cu timpul, îmbinarea liberă *în fața* a devenit îmbinarea stabilă prepozițională *în fața*, a dispărut – datorită desemantizării substantivului *fața* (vezi capitolul despre prepoziție) – relația de posesie[221] dintre determinantul *ta* și determinantul *fața* (nemaiexistînd posedat, nu mai poate exista, logic, nici posesor), dar s-a păstrat „forma" posesivului, *ta* continuînd să fie un feminin, singular, *acuzativ*.

---

[219] Pentru circulația formei *miu* în limba română veche și explicarea ei (reducerea triftongului *ieu* la *iu* din forma etimologică *mieu* neaccentuată în context sau închiderea lui *e*, din forma reconstituită *meu*, la *i*), vezi *Regional, popular, arhaic în fonetica din* **Codicele popii Bratul**, AUI, XXVI, 1990, p. 116 sqq.

[220] Această precizare este motivată de faptul că unele din prepozițiile care în zilele noastre apar ca sintetice au fost – în latină sau într-un stadiu anterior al limbii române – perifrastice: *asupra* < lat. pop. *ad+supra, împotriva* < rom. *în+potriva (protiva)* etc.

[221] Faptul că „posesivul" nu mai exprimă posesia în acest fel de structuri a fost observat de Maria Manoliu în articolul citat în nota 201, p. 289, 290.

La întrebarea dacă în momentul de faţă al limbii române *ta* (şi toate cele similare) din **în faţa ta** *se află viitorul* mai reprezintă un „posesiv", răspunsul nu credem că poate fi cert: apare aici o neconcordanţă între nivelul „semantic", din care punct de vedere *ta* nu mai poate fi considerat posesiv, deoarece nu mai există posedatul (*faţa* nu mai exprimă o noţiune) cu care să contracteze relaţia de posesie, şi nivelul „formal", din care punct de vedere *ta* continuă să fie un posesiv, întrucît are corpul fonetic al posesivelor şi se subordonează – acordîndu-se în gen, număr şi caz – «fostului substantiv posedat regent» *faţa*. Incertitudinea vizează şi calificarea – ca pronume sau adjectiv pronominal – a lui *ta* (şi toate cele similare lui) din tipul de context discutat, în sensul că, substituind un nume (interlocutorul, reprezentînd posesorul), *ta* ar trebui considerat **pro***nume*, dar acordîndu-se cu «fostul substantiv posedat-regent» *faţa* în gen, număr şi caz, ar trebui considerat adjectiv pronominal.

Cele spuse în legătură cu „posesivul" precedat de o prepoziţie astăzi perifrastică apar şi mai evidente la posesivul precedat de o prepoziţie (astăzi) sintetică, în contexte de tipul *el este* **contra ta**. Ne referim la faptul că aici relaţia de posesie este exclusă, neexistînd posedat (prepoziţiile sînt cuvinte nenoţionale prin definiţie) şi, în consecinţă, nici posesor, legătura cu „posesivul" fiind în exclusivitate formală, în sensul unui corp fonetic comun cu posesivele autentice, care corp fonetic – acordat în gen, număr şi caz cu prepoziţia (astăzi) sintetică – apare în astfel de contexte doar prin analogie (*aparenţa* de articulare cu *-a* a prepoziţiei sintetice *contra* şi a tuturor celor similare ei).

Generalizînd, la „posesivele" sintetice *mea, meu, ta* etc precedate de prepoziţii considerate de obicei ale genitivului care apar (astăzi) fie analitice (*în faţa, în spatele, în jurul* etc), fie sintetice (*contra, asupra, împotriva* etc) se manifestă o neconcordanţă între *corpul lor fonetic* comun cu al posesivelor autentice (unde există relaţia posedat-posesor) şi *„sensul" lor*, care nu (mai) are legătură cu relaţia de posesie. Aceste trăsături contradictorii ne determină să apreciem că avem de-a face aici cu un proces neîncheiat de constituire a unui nou pronume[222], desprins din posesiv (mai exact, din adjectivul pronominal posesiv), dar diferit de acesta. Acest pronume în devenire – care *indică*[223] vorbitorul, interlocutorul şi obiectul dialogului – apare într-un singur tip de context (precedat de prepoziţii sintetice sau analitice considerate de obicei ale genitivului – *contra, asupra, împotriva, în faţa, în spatele, în jurul* etc) şi este parţial defectiv în privinţa flexiunii: are persoana şi numărul caracterizate prin conţinut şi formă (*meu* = vorbitorul unic, deci persoana I singular, vs. *nostru* = vorbitorul unic ce îşi asociază şi alte persoane gramaticale, deci persoana I plural etc); genul se caracterizează numai formal, fiind impus de prepoziţia cu care se construieşte, neavînd legătură cu genul vorbitorului,

[222] Pentru un alt pronume al cărui proces de formare pe terenul limbii române se află într-o fază avansată, vezi §40, partea privitoare la *dînsul;* pentru ideea de proces neîncheiat la anumite „elemente pronominale", vezi §31, unde ne referim la *al, a, ai, ale*.

[223] Vezi nota 199.

interlocutorului etc (*în fața* **mea**, *în spatele* **meu** etc); cazul este întotdeauna același, și anume, acuzativul, motivat prin acordul „inițial" cu substantivul pe care îl determina cînd îmbinarea de cuvinte astăzi prepoziție era liberă (*în* FAȚA **mea**, *în* SPATELE **meu** etc) sau prin analogie *(contra* **mea** etc*)*. La nivel sintactic, acest *pronume în devenire* îndeplinește funcțiile posibile la acuzativ (vezi mai departe).

Dacă – în urma comentariilor de mai sus – încercăm, totuși, o definiție de lucru a adjectivelor pronominale posesive, atunci putem spune că acestea sînt cuvintele care, avînd în principiu același corp fonetic cu pronumele posesive, substituie numai posesorul – ce poate fi vorbitorul (=persoana I), interlocutorul (=persoana a II-a) sau obiectul dialogului (=persoana a III-a) –, care (în afara persoanei) au gen, număr, caz motivate în general printr-un regent nominal ce reprezintă posedatul și care îndeplinesc pe lîngă acest regent nominal funcția sintactică de atribut adjectival.

Toate «formele pronominale» care, într-un fel sau altul, *au legătură cu adjectivul pronominal posesiv* le încadrăm în tabelul de mai jos.

Calitatea	Structura	Genul	Cazul	Numărul posedaților	Numărul posesorilor				
					I posesor			Mai mulți posesori	
					Pers. I	Pers. II	Pers. III	Pers. I	Pers. II
Adjectiv pronominal	Analitică	Masculin	N-G-D-A-V	sg.	al meu	al tău	al său	al nostru	al vostru
			N-A-V	pl.	ai mei	ai tăi	ai săi	ai noștri	ai voștri
			G-D (numai proclitic)	pl.	alor mei	alor tăi	alor săi	alor noștri	alor voștri
		Feminin	N-A-V	sg.	a mea	a ta	a sa	a nostră	a voastră
			G-D	sg.	a mele	a tale	a sale	a noastre	a voastre
			N-A-V	pl.	ale mele	ale tale	ale sale	ale noastre	ale voastre
			G-D (numai proclitic)	pl.	alor mele	alor tale	alor sale	alor noastre	alor voastre
	Sintetică	Masculin	N-G-D-A-V	sg.	meu	tău	său	nostru	vostru
			N-G-D-A-V	pl.	mei	tăi	săi	noștri	voștri
		Feminin	N-A-V	sg.	mea	ta	sa	noastră	voastră
			G-D	sg.	mele	tale	sale	noastre	voastre
			N-G-D-A-V	pl.	mele	tale	sale	noastre	voastre
«pronume în devenire» neposesiv	sintetică	„Masc."	A cu prep. (*în spatele*, *în jurul* etc)	–	*în spatele* meu	*în spatele* tău	*în spatele* său	*în spatele* nostru	*în spatele* vostru
		„Fem."	A cu prep. (*contra*, *în fața* etc)	–	*în fața* mea	*în fața* ta	*în fața* sa	*în fața* noastră	*în fața* voastră

Funcțiile «elementelor pronominale» din tabel depind de calitatea lor de adjectiv sau pronume, la ultimele interesînd și natura morfologică a elementului cu

care contractează raportul sintactic, şi cazul în care se află. Astfel, toate adjectivele pronominale posesive, atît analitice, cît şi sintetice, care se subordonează întotdeauna unui regent nominal, îndeplinesc funcţia sintactică de atribut. Exemplu:

„Iar cerul este tatăl *meu*
Şi mumă-*mea* e marea."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 132)

„Am coborît cu-*al meu* senin
Şi m-am născut din ape."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 132)

«Pronumele în devenire», neposesiv, poate intra – împreună cu prepoziţia care îl precede obligatoriu – în raport cu regenţi diferiţi, de natură verbală şi/sau nominală. Cînd „regentul" este un verb copulativ, «pronumele în devenire», neposesiv, funcţionează ca nume predicativ *(el* ESTE **contra mea**), iar cînd verbul este predicativ, pronumele respectiv îndeplineşte funcţia de complement/circumstanţial:

„Cu ochii serei cei de-ntîi
Eu n-o voi mai privi-o...
De-aceea-**n urma mea** *rămîi*,
Adio!"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 148)

Uneori, «pronumele în devenire», neposesiv, se poate subordona unui regent nominal, cînd este atribut pronominal (FLOAREA **din faţa noastră** *este foarte frumoasă)*, iar în construcţii foarte rare, poate apărea cu dublă subordonare simultană – faţă de un regent de tip verbal şi unul de tip nominal –, cînd reprezintă un atribut circumstanţial/completiv: ÎL ŞTIAM *numai* **contra mea**, *dar* IAŢĂ-L *şi* **contra ta.**

§45. *Pronumele şi adjectivele pronominale nepersonale demonstrative* (numite curent numai *pronume şi adjective pronominale demonstrative*). Pronumele demonstrative (care, la fel cu „posesivele", trebuie definite separat de adjectivele pronominale demonstrative) sînt reprezentate prin cuvintele ce substituie nume aflate în apropiere sau la depărtare de vorbitor, fie fără altă informaţie determinativă, fie indicînd şi diferenţierea sau identitatea, care au categoriile gramaticale de gen, număr şi caz şi care – pe lîngă atribut, complement etc – pot îndeplini funcţia sintactică specifică de subiect.

Din definiţia de lucru a pronumelor demonstrative se observă că acestea reprezintă o subsubclasă cu omogenitate redusă, care rezultă din indicarea apropierii *sau* depărtării de vorbitor a substituitelor, cu posibilitatea de a arăta sau nu şi diferenţierea ori identitatea. Cu alte cuvinte, în cadrul pronumelor demonstrative se pot distinge trei serii:

– o primă serie, ale cărei prototipuri sînt *acesta-acela*, indică apropierea şi, respectiv, depărtarea de vorbitor fără altă informaţie determinativă;

– a doua serie, ale cărei prototipuri sînt *cestălalt-celălalt*, indică apropierea şi depărtarea în cadrul diferenţierii;

– cea de a treia serie, ale cărei prototipuri sînt *acestaşi-acelaşi*, indică apropierea şi depărtarea în cadrul identităţii.

În legătură cu aceste serii de demonstrative, precizăm că, pe de o parte, cele trei serii, considerate global, nu au toate aceeaşi circulaţie în timp, spaţiu şi social, ci prima are o circulaţie mare, iar ultimele două o circulaţie foarte mică şi mică; pe de altă parte, în cadrul fiecărei serii există un număr variat de termeni care au şi ei o circulaţie diferită în timp, spaţiu şi social[224]. Astfel, în seria ce indică numai apropierea sau depărtarea fără altă informaţie determinativă, se încadrează – pe lîngă prototipurile *acesta-acela* (vezi mai departe), care pot apărea uneori şi fără *-a*, adică *acest-acel* („Mărirea-i e în taină legată *de aceşti*", M. Eminescu, vezi §39) – *cesta* („*cesta* Domnului nu lucrează", CPB, 411/16-17), a cărui „pereche" *cel(a)* are circulaţie şi în zilele noastre la toate nivelele limbii (vezi mai departe), precum şi popularul *ăsta* sau regionalul *(a)ista* cu „perechea" *ăla*: „*asta-i* căţeluşă de vrăjitoare", SB, 534; „*aista* e un leneş", I. Creangă, *op. cit.*, p. 388; „Cui dai pîne şi sare/*Ăla* te mîncă mai tare", Ion Pop Reteganul, după DA, s.v. ĂL, etc. Seria ce indică diferenţierea în cadrul apropierii sau depărtării cuprinde şi ea – în afara prototipurilor *cestălalt-celălalt* (vezi mai departe), care, rarisim, apar şi cu *a-*, adică *acestălalt-acelălalt* („*acestălalt* e mai vechi", SB, 655) – popularele, regionalele şi vechile *ăstalalt, ăstălalt, ăstalant, ăstălant, aistalalt, aistălalt, aistalant, aistălant, istalalt, istălalt, istalant, istălant, cesta alaltu* etc, cu „perechile" *ălalalt, ălălalt, ălalant, ălălant, alalt, alant, hălalalt, hălălalt, hălalant, hălălant, cela alaltu* etc: „măi frate, zise... cel mai mare *istuilalt*", I. Creangă, *op. cit.*, p. 38; „cesta cu botejune slobozi-se, iară *cesta alaltŭ* nu?", CC, 489/24-25; „acestŭ veac e de pocaanie, iară *cela alaltŭ* de plată", CC, 480/28 etc. În sfîrşit, seria ce indică identitatea în cazul apropierii şi depărtării are cel mai redus număr de termeni, şi anume, cei doi indicaţi mai sus ca prototipuri *(acestaşi-acelaşi)*; mai mult încă, din aceşti doi termeni, circulaţie actuală, mai ales în limba literară (vezi mai departe), are doar *acelaşi* (în limbă vorbită se preferă *tot acela* sau *chiar acela*[225]), *acestaşi* întîlnindu-se, sporadic, numai în limba română veche: „„... aceale beseareci...

---

[224] Vezi *Observaţii privitoare la morfologia în* **Codicele popii Bratul**. *Pronumele*, AnL, XXVI, 1977-1978, p. 123, 129-131.

[225] Vezi Elena Berea-Găgeanu, *Pronumele şi adjectivele pronominale demonstrative în limba română contemporană. Evoluţie şi sistem*, LR, XXXII, 1983, nr. 2, p. 111; pentru aprecieri în legătură cu circulaţia formelor demonstrativelor în ultima sută de ani, vezi întregul articol, adică p. 104-115.

Petrŭ... le-au rădicatŭ. Și cealea ce-sŭ și pren Egypetŭ..., iarășu *acestașŭ*...", CC, 333-334/36-2.

Din punct de vedere morfologic, toate pronumele demonstrative se caracterizează – la fel cu pronumele personale – prin categoriile gramaticale de gen, număr și caz; spre deosebire de pronumele personale, însă, care aú și categoria gramaticală a persoanei, pronumele demonstrative nu au această categorie gramaticală, întrucît – necunoscînd opoziția de persoană – ele reprezintă întotdeauna numai persoana a III-a (**acesta** *cîntă* este singura structură reperată, în limba română neexistînd ***acesta** cînți, ***acesta** cînt etc). Proba în acest sens o constituie combinarea lor – cînd funcționează ca subiect – cu verbe-predicat aflate obligatoriu la persoana a III-a (vezi imediat mai sus).

În ceea ce privește funcția, aceasta este, la pronumele demonstrative, numai de natură sintactică și se află în legătură directă cu categoria gramaticală a cazului (vezi mai departe).

Formele pronumelor demonstrative *acceptate de limba literară modernă* le încadrăm în tabelul de mai jos.

Semnificația	Cazul	Prototipurile	Masculin Singular	Masculin Plural	Feminin Singular	Feminin Plural
Apropierea și depărtarea fără altă informație determinativă	N-A (V)	1	acesta	aceștia	aceasta	acestea
	G-D		(al, a...) acestuia	(al, a...) acestora	(al, a...) acesteia	(al, a...) acestora
	N-A (V)	2	acela	aceia	aceea	acelea
	G-D		(al, a...) aceluia	(al, a...) acelora	(al, a...) aceleia	(al, a...) acelora
	N-A (V)	3	cela	ceia	ceea	celea
	G-D		(al, a...) celuia	(al, a...) celora	(al, a...) celeia	(al, a...) celora
	N-A (V)	4	cel (+det.)	cei (+det.)	cea (+det.)	cele (+det.)
	G-D		(al, a...) celui	(al, a...) celor	(al, a...) celei	(al, a...) celor
Diferențierea în cadrul apropierii și depărtării	N-A (V)	5	cestălalt	ceștilalți	ceastălaltă	cestelalte
	G-D		(al, a...) cestuilalt	(al, a...) cestorlalți	(al, a...) cesteilalte	(al, a...) cestorlalte
	N-A (V)	6	celălalt	ceilalți	cealaltă	celelalte
	G-D		(al, a...) celuilalt	(al, a...) celorlalți	(al, a...) celeilalte	(al, a...) celorlalte
Identitatea în cadrul depărtării	N-A (V)	7	același	aceiași	aceeași	aceleași
	G-D		(al, a...) aceluiași	(al, a...) acelorași	(al, a...) aceleiași	(al, a...) acelorași

În realizarea funcțiilor sintactice, unele pronume demonstrative *(acesta, acela, cestălalt, celălalt, același)* au „stabilitate" și, ca urmare, pot funcționa singure, adică fără determinare atributivă obligatorie: **acesta (acela, cestălalt, celălalt, același)**

cîntă; altele, însă, şi anume, *cel, cela* sînt lipsite principial de „stabilitate" şi, în consecinţă, pot îndeplini funcţiile sintactice numai însoţite de determinări atributive obligatorii: **cel (cela)** DIN FAŢĂ *cîntă* (vezi *Iordan, LRC,* p. 330; Elena Berea-Găgeanu, articolul citat în nota 225, p. 107 sqq.; pentru articolul adjectival *cel(a),* vezi §32).

La fel ca la toate pronumele, şi la pronumele demonstrative funcţiile sintactice depind de cazurile în care se află. Astfel, nominativul – fără sau cu determinare atributivă obligatorie – poate fi subiect (**acesta** *citeşte;* **cel** DE COLO *cîntă* etc), nume predicativ (*prietenul meu* ESTE **celălalt;** *el* RĂMÎNE **acelaşi** etc) sau apoziţie *(prietenii săi, adică* **aceia** *care îl ajută, sînt plecaţi).*

Genitivul – însoţit (la unele funcţii sintactice) sau nu (la alte funcţii sintactice) de articolul posesiv-genitival – neprecedat de prepoziţie poate îndeplini funcţia de subiect (*timpul unora a trecut, iar* **al acestora** *abia* VINE), de nume predicativ (*viitorul* ESTE **al acestora**), de atribut *(opinia* **celui** DE ACOLO *este interesantă),* de apoziţie *(coperta cărţii de aici, mai precis,* **a acesteia,** *este frumoasă)* şi de atribut circumstanţial/completiv (*îl ştiam* **al celuilalt**). Precedat de prepoziţie, dar fără articolul posesiv-genitival, pronumele demonstrativ poate avea funcţia de nume predicativ (*el* ESTE **contra acestora**), de atribut *(lupta* **contra acestora** *este îndreptăţită),* de apoziţie *(în faţa lui şi a ei, adică* **în faţa acelora,** *este cineva necunoscut),* de complement/circumstanţial (*toţi au vorbit* **împotriva aceluia** *care lipsea*) şi de atribut circumstanţial/completiv (*atunci era contra ta, iar acum* ÎL VĂD **contra acestuia**).

Dativul fără prepoziţie al pronumelui demonstrativ poate fi complement indirect (**acestuia** *îi place sportul*), atribut (*el este prieten* **acestuia**) sau apoziţie *(lui şi ei, adică* **acelora** *de care am vorbit, le place muzica),* iar precedat de prepoziţie, îndeplineşte funcţia de circumstanţial (**datorită aceluia** *a întîrziat*) ori de apoziţie (*graţie lui şi ei, adică* **graţie acelora** *ştiuţi de tine, el a reuşit*).

Acuzativul pronumelui demonstrativ, întotdeauna precedat de o prepoziţie, poate fi subiect (**dintre aceştia** *au mai fost pe aici*), nume predicativ (*el* ESTE **dintre ceilalţi**), atribut *(pe unul* **dintre aceştia** *îl cunosc),* apoziţie *(pe amîndoi, adică şi* **pe acela,** *şi* **pe celălalt,** *îi văd mereu),* complement/circumstanţial (**cu celălalt** *e greu de vorbit*) sau atribut circumstanţial/completiv (*din întîmplare,* L-AM LUAT **drept celălalt).**

Vocativul pronumelui demonstrativ, foarte rar întrebuinţat, este lipsit de funcţie sintactică în propoziţie, reprezentînd un substitut de propoziţie/frază incident (vezi unităţile sintactice): **cel** *de colo, dumneata, vino aici!*

Ca o particularitate a întrebuinţării pronumelui demonstrativ notăm aşa-numita *valoare neutrală* a formei de feminin singular de apropiere *aceasta* (atunci cînd substituitul nu este un substantiv feminin, ci un grup de substantive – eventual şi alte

părţi de vorbire – indiferent de gen, o propoziţie, o frază, un text), care poate avea diferite funcţii sintactice (după cazul în care se află). Exemplu:

„Zidiţi din dărmături gigantici piramide
Ca un *memento mori* pe al istoriei plan;
Aceasta este arta ce sufletu-ţi deschide"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 49)

Forma neutrală de feminin singular a pronumelui demonstrativ de depărtare *aceea*, precedată de o prepoziţie, constituie împreună cu aceasta o perifrază adverbială finală sau cauzală, care îndeplineşte funcţia sintactică de circumstanţial (vezi volumul de sintaxă). Exemplu:

„Pentru tine lumea e o pecete
pusă pe-o taină şi mai mare:
de-aceea mintea nu ţi-o munceşti
cu nimic"
(L. Blaga, *op. cit.*, p. 91)

*
* *

Adjectivele pronominale demonstrative – care au şi particularităţi comune cu pronumele demonstrative (vezi mai departe) – se deosebesc de pronumele demonstrative *în primul rînd* la nivel „semantic" (numai pronumele substituie nume, nu şi adjectivele pronominale) şi sintactic (pronumele pot îndeplini funcţii sintactice diferite, explicabile prin cazul în care se află, în timp ce adjectivele pronominale au funcţie sintactică unică, atribut, explicabilă prin regent, care este întotdeauna nominal), şi *în al doilea rînd* la nivelul structurii fonetice cu implicaţii morfologice (uneori, corpul fonetic – cu influenţe în flexiune – diferă de la adjectivul pronominal la pronume – vezi mai departe). Luînd în consideraţie toate particularităţile lor esenţiale, putem spune că prin adjectivele pronominale demonstrative înţelegem cuvintele care, avînd în principiu un corp fonetic identic cu pronumele demonstrative, determină regenţi de tip nominal indicînd apropierea sau depărtarea de vorbitor (fără altă informaţie determinativă sau cu indicarea şi a diferenţierii ori a identităţii), care au forme pentru gen, număr, caz şi care îndeplinesc întotdeauna funcţia sintactică de atribut.

După informaţia lor determinativă, şi adjectivele pronominale demonstrative sînt grupabile în trei serii, aceleaşi ca la pronumele demonstrative, de care se deosebesc doar uneori şi numai în anumite condiţii: dacă la seriile ce indică – pe lîngă apropiere sau depărtare – şi diferenţierea (prototipurile *cestălalt-celălalt)* sau identitatea (prototipurile *acestaşi-acelaşi)* corpul fonetic al adjectivului pronominal

este identic cu al pronumelui demonstrativ, la seria ce indică doar apropierea sau depărtarea corpul fonetic al adjectivului pronominal *poate fi* nu numai identic cu al pronumelui (prototipurile *acesta-acela*), ci şi diferit de al pronumelui, prin absenţa lui *-a* (deci prototipurile *acest-acel)*, cînd adjectivul respectiv precede numele (avem în vedere numai formele acceptate de limba literară modernă). De asemenea la fel ca la pronumele demonstrative, şi la adjectivele pronominale demonstrative există nu numai forme acceptate de limba literară modernă, ci şi forme vechi, regionale şi populare, în principiu aceleaşi ca la pronume, şi anume, *cest(a), acestaşi, (a)ist(a), (a)istalal(n)t, ăl(a), ălalal(n)t, ăst(a), ăstalal(n)t* etc (vezi mai sus, la pronume): „... şi Solomon înpăratŭ... au dzis... Vreame ca aceaia cu pace şi cu năroc..., în dzilele **acestuiaşi** *Solomon,* cîndŭ...", VC, 318/23-27; „au trecut *muntele* **ista**", SB, 650; „ea sta pe *partea* **astalaltă** a părăului...", Sadoveanu, după DA, s.v. *ăstălalt* etc.

La caracterizarea adjectivului pronominal demonstrativ mai adăugăm că acesta – spre deosebire de pronumele corespunzător – are, ca de altfel orice adjectiv (vezi §6, §33), numai *forme* pentru gen, număr şi caz şi că la genitiv articolul posesiv genitival apare doar cînd adjectivul pronominal precede numele determinat: *un prieten* AL **acestui (acelui, celuilalt, acelaşi** etc) *om.* Aşadar, formele adjectivelor pronominale demonstrative acceptate de limba literară modernă sînt aceleaşi cu ale pronumelor demonstrative (vezi tabelul de mai sus), la care se adaugă – la prototipurile pronominale 1, 2, 3, cînd adjectivul respectiv precede numele determinat – şi forme fără *-a,* adică *acest, acel* şi *cel* (ultimul omonim cu prototipul pronominal 4). Toate aceste forme, indiferent de faptul că preced sau urmează numelui determinat, îndeplinesc pe lîngă acesta funcţia sintactică de atribut:

„Sfărmaţi statuia goală a Venerei antice,
Ardeţi **acele** *pînze* cu corpuri de ninsori"
(M. Eminescu, *op. cit.,* p. 49)

„În *momentul* **acela**, el îi înlănţuie gîtul."
(M. Eminescu, *PL*, p. 63)

„Tremură **aceeaşi** *apă* şi frunză
La bătăile **aceluiaşi** *ceas*"
(L. Blaga, *op. cit.,* p. 86)

Ca atribut al unui substantiv nearticulat pe care îl precede, prototipul *cel* al adjectivului pronominal demonstrativ are o pronunţată expresivitate, datorată „semnificaţiei" lui de „acela pe care-l ştiţi (cît e de vrednic de admiraţie, de dispreţ etc.), îl cunoaşteţi (şi nu mai trebuie să vi-l descriu), despre care am mai vorbit şi voi mai avea ocazia să mai vorbesc, care nu importă cum sau de unde este etc" (DA, s.v. *cel*, A, V):

„Şi mîna-i care poartă destinele lumeşti,
Cea *grupă* zdrenţuită în cale-i o salută."
(M. Eminescu, *op. cit.,* p. 50)

Adăugăm că adjectivele pronominale demonstrative pot apărea şi în diverse îmbinări stabile, cum ar fi perifrazele adverbiale *de ceea parte, în ceea parte*, perifrazele prepoziţionale *de ceea parte de, în ceea parte de* etc.

§46. *Pronumele şi adjectivele pronominale nepersonale relative* (numite de obicei doar *pronume şi adjective pronominale relative*). Prin pronumele relative (pe care le definim – cum am procedat şi la posesive şi demonstrative – separat de adjectivele pronominale) înţelegem cuvintele ce substituie nume despre care se dau relaţii (=referinţe, explicaţii etc) în frază prin propoziţii secundare introduse de substitutele respective, care pot avea categoriile gramaticale de gen, număr şi caz şi care îndeplinesc simultan şi funcţie de marcă a subordonării în frază introducînd propoziţii secundare, şi funcţie sintactică (de subiect, care este specifică, de complement etc) în propoziţia introdusă. Exemplu:

„Vino-n codru la i s v o r u l
Care *tremură pe prund*"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 60)

Referindu-ne la „semantica" pronumelui relativ, găsim că în versurile citate *care* substituie substantivul *izvorul* din propoziţia regentă; această situaţie nu apare, însă, peste tot: cînd în propoziţia regentă nu se află antecedentul relativului, atunci pronumele relativ ce introduce propoziţia secundară (eventual împreună şi cu alte cuvinte din subordonata respectivă sau chiar şi din afara ei) trimite la „numele" care *trebuia* să fie antecedentul relativului. Exemplu:

„Viitorul şi trecutul
Sunt a filei două feţe,
Vede-n capăt începutul
Cine *ştie* să l e - n v e ţ e;"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 152)

În contexte de obicei gnomice, unele pronume relative capătă „semnificaţia" pronumelor nehotărîte:

„Zică toţi ce vor să zică,
Treacă-n lume *cine* [=oricine]-o trece"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 154)

În anumite contexte, corpul fonetic *care* nici nu mai reprezintă un pronume relativ (în sensul că prin el nu se mai dau relaţii în frază), ci a devenit un pronume nehotărît ce apare în propoziţii principale:

„Şi *care* [= unii] cărau cu tărăboanţele, *care* [=unii] cu căruţele, *care* [=unii] cu covetile... "

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 212)

De asemenea în propoziţii principale se întîlneşte uneori *care* în limba română veche, unde, însă, are valoare de pronume demonstrativ neutral:

„Acéste că s-au tîmplatŭ, ori că s-au tîmplatŭ atuncea, ce se poate prileji şi altă dată, ori s-au prilejit, ori că au arătat Dumnedzău singe nevinovat, că era Barnovschii om dumnedzăiescŭ şi mare rugătoriu spre Dumnedzău. De *care* [=aceasta] mărturiséşte Toma vornicul, fiind postelnic al doilea la dînsul, că în multe nopţi l-au zărit pe la amiadzănoapte îngenunchiatŭ înaintea icoanei la rugă..."

(Miron Costin, *Opere*, Bucureşti, 1958, p. 103)

Cu valoarea unui demonstrativ neutral se utilizează în zilele noastre *ceea ce* (vezi GES, p. 350-351, precum şi *infra*), în contexte de tipul:

„...cel puţin doi dintre ei se purtau cu ea extrem de familiar, *ceea ce* [=aceasta] lui Ştefan îi stîrni un uşor dispreţ..."

(Marin Preda, *Delirul*, Bucureşti, 1987, p. 188; pentru comentarii în această privinţă, vezi capitolul despre apoziţie, unde ne referim şi la Silvia Rogobete, *Observaţii asupra raportului apozitiv*, LR, XVIII, 1969, nr. 5, p. 443-451)

În definiţia de lucru a pronumelor relative am notat că acestea *pot* avea categoriile gramaticale de gen, număr şi caz. Această „reţinere" este motivată de comportamentul neuniform al pronumelor relative în privinţa flexiunii (sintetice), şi anume:

– nominativ-acuzativul *care* şi toate cazurile lui *cine* nu au forme pentru gen şi număr, iar la genitiv-dativul plural *cărora* nu sînt forme pentru gen; adăugăm că la genitiv-dativul singular şi plural, valoarea de pronume a lui *căruia, căreia* şi *cărora* este posibilă în limba literară modernă numai cu *-a* (pentru valoarea de adjectiv pronominal, vezi mai departe);

– la *cîţi, cîtă, cîte* nu există forme de masculin singular la nici un caz (pentru valoarea de adjectiv pronominal relativ şi de adverb pronominal relativ a lui *cît*, vezi părţile de vorbire respective), iar *cîtă* nu are formă pentru genitiv-dativ singular;

– la seria *cel ce, cei ce, cele ce* nu este formă de feminin singular nominativ acuzativ (nu există un *cea ce* în limba literară modernă; pentru *cela ce, ceia ce* etc, vezi mai departe), iar forma *ceea ce* reprezintă un pronume relativ neutral pentru nominativ-acuzativ defectiv de genitiv-dativ (*celei ce* nu poate intra în opoziţie cazuală cu *ceea ce* în nici un context reperat din limba literară modernă[226]);

– *ce* şi – dacă-l admitem ca atare – *de* sînt total invariabile.

---

[226] Vezi Mioara Avram, *Note asupra pronumelui* ceea ce, SCL, XXXI, 1980, nr. 4, p. 353 sqq., unde se dau şi indicaţii bibliografice.

La nivel sintactic, subliniem – pe lîngă faptul că îndeplineşte simultan şi funcţie de marcă a subordonării unei propoziţii în frază, şi funcţie sintactică în propoziţia introdusă – că pronumele relativ se caracterizează printr-o dublă dependenţă: pe de o parte, faţă de un element aflat în propoziţia regentă, iar pe de altă parte, de un element aflat în propoziţia subordonată:

„*Să binecuvînteze* **pe cel ce** *mă împilă*"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 92)

Aici, acuzativul *pe cel ce*, care funcţionează ca subiect al lui *împilă* din propoziţia introdusă (vezi capitolul despre subiect), este cerut de verbul tranzitiv *să binecuvînteze*, pe lîngă care *pe cel ce* (împreună cu propoziţia introdusă) reprezintă un complement direct „în frază".

*

* *

Pronumele relative recunoscute în toate lucrările de specialitate sînt sinteticele *cine, care, ce, cît* (pentru deosebirea de omonimele lor interogative, vezi §47); la acestea, în unele lucrări de specialitate se adaugă şi relativul compus *cel(a) ce*, în legătură cu care, însă, nu există unitate de vederi: unii specialişti apreciază că *cel(a) ce* reprezintă o singură unitate cu valoare de pronume relativ compus; alţi specialişti exprimă ideea că în grupul *cel(a) ce*, la fel şi în grupul *cel(a) care*, există un pronume demonstrativ şi un pronume relativ care nu formează o singură unitate morfologică, ci două (un demonstrativ şi un relativ); în sfîrşit, la alţi specialişti apare ideea că grupul *cel(a) ce* reprezintă uneori o singură unitate, iar alteori două unităţi[227]. În vederea găsirii unei soluţii convenabile, am analizat mai mult de o mie de contexte în care se află grupul *cel(a) ce* din literatura secolelor al XVI-lea, al XVII-lea, al XIX-lea şi al XX-lea. În toate contextele am găsit că grupul *cel(a) ce* apare în frază (niciodată în propoziţii independente) şi numai la începutul unei propoziţii secundare, avînd de obicei valoare de pronume (uneori, în limba română veche, şi valoare de adjectiv pronominal relativ „în frază" – vezi mai departe):

„Să ne apropiemŭ *cătră cela ce* înviiază morţii"

(CC, 349/33-34)

„Că *celŭ ce* seamănă, elŭ seamănă tuturora întocma"

(CC, 359/19)

„*Cel ce* în astă lume a dus numai durerea
Nimic n-are dincolo, căci morţi sunt cei muriţi."

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 48)

---

[227] Vezi *Observaţii în legătură cu folosirea cuvîntului* cel(a)... – la care trimitem în nota 140 –, p. 42 sqq.

„Grăi Nicodimŭ, *celŭ ce* mersease noaptea la Hristosŭ, către farisei..."

(CC, 197/18-19)

„Și această folositoare de sufletŭ carte... nărodului *celuia ce* creade în Hristosŭ deaderă"

(CC, 2-3/35-1)

În contextele în care este folosit cu valoare pronominală, *cel(a)* nu poate fi separat de *ce* pentru că amîndouă – și nu numai unul dintre ele – substituie un nume. Acest lucru se poate verifica prin încercarea de a înlătura din cadrul grupului unul dintre cele două elemente, fie pe *cel(a)*, fie pe *ce*, încercare al cărui rezultat îl constituie distrugerea comunicării inițiale (de exemplu: ***ce** – eventual ***cel** – *în astă lume a dus numai durerea* ≠ **cel ce** *în astă lume a dus numai durerea).*

La valoarea pronominală a lui *cel(a) ce* – ca de altfel și la valoarea adjectivală «în frază» – *cel(a)* nu poate fi separat de *ce* și din alte motive. Ne referim la faptul că în general comunicarea făcută prin propoziția la începutul căreia se află *cel(a) ce* poate fi redată și printr-un singur cuvînt, adică, într-un anumit sens, această comunicare reprezintă echivalentul unei noțiuni ce poate fi principial exprimată și printr-un singur cuvînt (de exemplu: *cel ce a dus numai durerea = exploatatul; celŭ ce seamănă = semănătorul* etc). Posibilitatea înlocuirii cu un singur cuvînt nu apare – păstrînd comunicarea – dacă începem propoziția subordonată cu *ce* (de exemplu: *ce a dus numai durerea ≠ exploatatul; ce seamănă ≠ semănătorul* etc).

La acestea, împotriva ideii separării lui *cel(a)* de *ce* atunci cînd *cel(a) ce* are valoare de adjectiv «în frază» se adaugă și un fapt privitor la „convențiile gramaticale": divizînd grupul *cel(a) ce*, obținem un adjectiv pronominal demonstrativ acordat în gen, număr și caz cu substantivul determinat (în exemplele de mai sus *norodului* **celuia,** *Nicodimŭ* **celŭ**) și un pronume sau adjectiv pronominal *ce* care introduce o propoziție subordonată (în exemplele de mai sus **ce** *creade în Hristosŭ*, **ce** *merseașe noaptea la Hristosŭ*). Dacă procedăm în acest fel, urmează că propozițiile introduse prin *ce* (adică **ce** *creade în Hristosŭ*, **ce** *merseașe noaptea la Hristosŭ*) nu pot fi considerate atributive, întrucît atributivele în general nu determină adjective și, cu atît mai puțin, în special, adjective pronominale (care, de fapt, nu sînt niciodată regente ale unor propoziții secundare). Așa stînd lucrurile, sîntem de părere că și felul regentului (care în „convențiile gramaticale" actuale poate fi doar *nominal* și/sau *verbal* – vezi §9) constituie un argument în favoarea unității grupului *cel(a) ce* (*în ultimul timp*, teza pronumelui relativ compus *cel(a) ce* este susținută și de *Irimia, Struct.*, p. 171 sqq., 186-187; vezi și *Irimia, Gram.*, p. 143 sqq.

Admițînd cele spuse mai sus și adăugînd că în limba literară modernă se preferă – exceptînd pe *ceea ce* – forma fără *-a*, considerăm că astăzi grupul *cel ce*, cu toate

formele lui flexionare *la care ne-am referit mai sus*, precum şi grupul *ceea ce*, invariabil, reprezintă două pronume relative compuse distincte.

O situaţie particulară este adusă în discuţie de *Gram. Acad.*, unde se arată că în unele graiuri populare există pronumele relativ *de*, în contexte ca următoarele:

„L-ale case mari domneşti
De se văd în Stoeneşti,
Mîndră masă e întinsă"

(V. Alecsandri, după *Gram. Acad.*, I, p. 161)

„M-a dus tuşa Profira, a *de*-i bucătăreasă boierului ăl bătrîn."

(L. Rebreanu, după *Gram. Acad.*, II, p. 276)

Din analiza acestor exemple şi a altora din texte vechi şi noi[228], rezultă că *de* poate avea valoare de pronume relativ atunci cînd, introducînd o propoziţie subordonată, se poate înlocui cu *care* cu diverse funcţii sintactice (subiect, nume predicativ, complement/circumstanţial). Este adevărat că în legătură cu admiterea lui *de* ca pronume relativ apare o problemă teoretică, în sensul unui cerc vicios: conjuncţia subordonatoare *de* (care provine din prepoziţia *de*), devine pronume relativ cînd este comutabilă cu un pronume relativ, care pronume relativ trebuie considerat ca avînd valoare de conjuncţie subordonatoare, pentru că introduce o propoziţie subordonată. Cu toate acestea – dacă avem în vedere şi că, în propoziţia pe care o introduce, subiectul nu poate fi decît *de*, singur (vezi *Trandafir, Probl.*, p. 42) sau în asociaţie cu *a*, precum şi că actuala «convenţie gramaticală» stipulează că subiectul exprimat poate fi concretizat la nivelul propoziţiei doar într-un substantiv sau substitut al acestuia (vezi capitolul despre subiect) –, credem că trebuie acceptată realitatea lingvistică chiar şi împotriva «convenţiei gramaticale», adică: în contextele – posibile în unele graiuri şi/sau în limba română veche[229] – în care *de* şi *ăl de*, *a de* etc sînt comutabile cu *care* şi îndeplinesc funcţia sintactică de subiect specifică *numelui* (substantivului şi substitutelor lui pronominale şi numerale) sau o altă funcţie sintactică posibilă la «nume», *de* reprezintă un pronume relativ simplu invariabil, iar *ăl de*, *a de* etc un pronume relativ compus (pentru raţiuni similare – *mutatis mutandis* – ca la *cel ce*, vezi mai sus) variabil după gen, număr şi caz.

Toate formele pronumelor relative acceptate de limba literară modernă – la care adăugăm vechile şi regionalele *de* şi *ăl de* – le încadrăm în tabelul următor.

---

[228] Vezi în acest sens *DE în Cazania...* (la care trimitem în nota 185), p. 472 sqq.

[229] În limba română veche contextele cu *de* pronume relativ indubitabil sînt foarte rare: „o muiare era *de*-i cura sînge de doisprăzeace ani", CC, 380/8-9 (vezi *DE în Cazania...*, p. 473 sqq.).

Variabilitatea	Forma cazuală	Masculin		Feminin	
		Singular	Plural	Singular	Plural
Variabile sintetic	N-A G-D	cel ce celui ce	cei ce celor ce	– celei ce	cele ce celor ce
	N-A G-D	ăl de ălui de	ăi de ălor de	a de ălei de	ale de ălor de
	N-A	care			
	G-D	căruia	cărora	căreia	cărora
	N-A G-D	– –	cîţi cîtor	cîtă –	cîte cîtor
	N-A G-D	cine cui			
Invariabile sintetic	N-A	ceea ce			
	Toate cazurile	ce de			

Aşa cum am arătat şi mai sus, pronumele relative îndeplinesc simultan două tipuri de funcţii: o funcţie de marcă a raportului de subordonare în frază, prin care pronumele relative se aseamănă cu conjuncţiile subordonatoare, ambele introducînd propoziţii secundare (compară *vede* **ce** VINE cu *vede* **că** VINE); o funcţie sintactică depinzînd *în principiu* de categoria gramaticală a cazului, la care, însă, trebuie adăugat şi contextul, prin care pronumele relative se aseamănă cu celelalte pronume (compară „vede **ce** *vine*" cu „vede că **acela** *vine*").

În legătură cu funcţia de marcă a subordonării în frază, notăm că – la fel cu conjuncţia subordonatoare – şi pronumele relativ ocupă în principiu primul loc în propoziţia pe care o introduce:

„Vino-n codru la isvorul
Care *tremură pe prund*"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 60)

Pronumele relativ trebuie considerat ca ocupînd primul loc în propoziţia pe care o introduce şi atunci cînd este precedat de unele „anexe" (prepoziţii, articole posesiv-genitivale), cu ajutorul cărora se marchează categoriile lui gramaticale:

„Părea că printre nouri s-a fost deschis o poartă,
PRIN **care** *trece albă regina nopţii moartă.*"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 57)

„ ... din dragostea-i lumească un imperiu se va naşte,
AI **căruia** *ani şi margini numai cerul le cunoaşte.*"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p.112)

Abaterile în această privinţă se întîlnesc rar, în contexte cu varianta subiectivă a topicii dominante şi libere în care pronumele relativ urmează unui substantiv, acesta din urmă îndeplinind funcţie sintactică pe lîngă verbul propoziţiei introduse de pronumele relativ:

„O manta neagră îl acoperea, PRIN CREŢII **căreia** *transpăreau delicatele şi corectele lui forme.*"

(M. Eminescu, *PL*, p. 59-60)

Cît priveşte funcţia sintactică în propoziţia pe care o introduce, aceasta este condiţionată *în principiu* de cazul în care se află pronumele relativ. Astfel – menţionînd în treacăt funcţia de nume predicativ în nominativ, care poate fi admisă ca atare numai dacă acceptăm că în contexte puţin frecvente de tipul *văd* **cine** E acesta, subiectul, despre care se face comunicarea, este *acesta*, iar predicatul nominal, prin care se face comunicarea despre subiect, este *e cine* –, nominativul îndeplineşte funcţia sintactică de subiect. Exemplu:

„Ca umbre, **care** *nu sunt,* v-a-ntunecat vederea"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 48)

„... se plînge şi **ăl de** *are,* şi **ăl de** *n-are*"

(A. Pann, după DA, s.v. *ăl*)

Dacă – pe lîngă funcţia sintactică din propoziţia introdusă – avem în vedere şi relaţia pronumelui relativ (împreună cu propoziţia pe care o introduce) cu propoziţia regentă, atunci trebuie notată şi posibilitatea apariţiei anacolutului. Cu alte cuvinte, anacolutul este cauzat aici de dubla dependenţă (de un element din propoziţia subordonată pe care o introduce şi de un element din propoziţia regentă a acesteia) a pronumelui relativ, mai frecvent întîlnită atunci cînd propoziţia introdusă de pronumele relativ precede regenta şi mai rar cînd urmează acesteia. Vorbitorul începe comunicarea cu nominativul unui pronume relativ, care este şi subiectul propoziţiei introduse de relativul respectiv, pentru ca apoi, din diverse motive, să părăsească proiectul iniţial de discurs şi să continue cu un altul, astfel încît nominativul pronumelui relativ (împreună cu propoziţia pe care o introduce) rămîne suspendat[230], în sensul că nu mai poate fi subiect (împreună cu propoziţia pe care o introduce) şi al

---

[230] Vezi *Discontinuitatea în* **Biblia de la Bucureşti**, LR, XXIV, 1985, nr. 5, p. 397 sqq., unde dăm şi indicaţii bibliografice. Unii cercetători apreciază că structurile de acest tip ilustrează tendinţa de invariabilitate a relativelor: vezi Finuţa Hasan, *Tendinţa de invariabilitate a unor pronume relative,* LR, XXIX, 1980, nr. 3, p. 217-219, şi mai ales Aurelia Merlan, *Sintaxa şi semiotica-pragmatica limbii române vorbite*, Iaşi, 1998 (=*Merlan,* Sint.), care, la p. 196 sqq., identifică tipuri de structuri cu relativul *care* invariabil – la explicarea căror structuri nu înlătură ipoteza modificării proiectului iniţial de discurs –, face referiri la sistemul relativelor din latină şi din unele limbi romanice etc.

propoziţiei regente (cînd subordonata urmează regentei, cele spuse în legătură cu subordonata sînt valabile la regentă şi invers). Contexte cu anacolut de acest fel apar încă din vechile noastre traduceri religioase, unde putem presupune şi o influenţă a originalului după care s-a făcut traducerea. Exemple:

„**Cine** VA VENI *cătră mine,* nu-l voi scoate afară"

(CC, 5/10)

„**Carele** VA FACE *într-acestaşi chip* ca să să mirosească întru dînsul, va peri sufletul acestuia din norodul lui"

(BB, Iş, 30, 38)

În epoca modernă – în mod special în limba vorbită şi în texte influenţate de limba vorbită –, nominativul pronumelui relativ (împreună cu propoziţia pe care o introduce) fie că rămîne fără propoziţie regentă, fie că regenta lui (care poate şi să preceadă subordonata) impune un acuzativ cu prepoziţie. Exemple:

„**Cine**-*mi* CUMPĂRĂR *flori,* îl sărut de mii de ori"

(„autoreclama" unei vînzătoare ambulante de flori)

„**Cine**-A ÎNTÎLNIT *vrodată în calea sa un popă, îmbrăcat cu straie sărăcuţe, scurt la stat, smolit la faţă, cu capul pleş,* mergînd cu pas rar, încet şi gînditor, răspunzînd îndesat «sluga dumitale» cui nu-l trecea cu vederea, căscînd cu zgomot cînd nu-şi găsea omul cu care să stea la vorbă...

Acesta era părintele Isaia Duhu, născut în satul Cogeasca-Veche din judeţul Iaşi"

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 346)

„Asta-i viaţa, n-o să vedem... renumitele chinatown-uri **care** între noi fie vorba s-ar putea SĂ *le* VEDEM *şi pe la noi.*"

(*Baricada,* III, nr. 23 (126), 9-15 iunie, 1992, p. 5)

În cazul genitiv, în afara unor construcţii mai puţin freevente unde se poate admite funcţia de nume predicativ (*ştiu* **a cui** ESTE cartea – vezi mai sus, la nominativ), pronumele relativ funcţionează de obicei ca atribut sau subiect, dacă nu este precedat de prepoziţie, şi complement/circumstanţial sau atribut circumstanţial/completiv, dacă este precedat de prepoziţie. Exemple:

„Ochii nu mai aveau acea sălbatică şi noptoasă strălucire, în *adîncimea* **cărora** fulgera întunecosul amor..."

(M. Eminescu, *PL*, p. 92)

„Şi el – el vîrful mîndru **al celor ce** *apasă* –
Salută-n a lui cale pe-apărătorul mut."

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 51)

„I se păru atunci că e într-un pustiu uscat..., **deasupra căruia** *licărea* o lună fantastică...”

(M. Eminescu, *PL*, p. 36)

„Murdară este raza-i ca globul cel de *tină*,
Asupra cărui dînsul *domnește* pe deplin.”

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 47)

În cazul dativ – cu sau fără prepoziție –, pronumele relativ îndeplinește de obicei funcția sintactică de complement/circumstanțial (**cui** îi PLACE *poate rămîne; ea a reușit* **datorită cui** SE ȘTIE), iar uneori funcția sintactică de subiect (**cui** VREA *să plece i se permite; a ajuns la timp* **grație cui** *l*-A ADUS *cu mașina*).

În acuzativ, pronumele relativ fără prepoziție îndeplinește întotdeauna funcția sintactică de complement direct, iar precedat de prepoziție este complement/circumstanțial. Exemple:

„Vă văd lungiți pe patul juneții **ce**-*ați spurcat*-o”

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 20)

„Împărați **pe care** lumea nu putea *să*-i mai *încapă*
Au venit și-n țara noastră de-au cerut pămînt și apă”

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 114)

„M-a fermecat cu vro scînteie
Din clipa-n **care** *ne văzum*?”

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 160)

*
* *

În legătură cu distingerea *adjectivelor pronominale relative* de *pronumele relative*, notăm mai întîi o situație discutabilă întîlnită în contexte de tipul:

„*Mîna* **care**-au dorit sceptrul universului și *gînduri*
Ce-au cuprins tot universul, încap bine-n patru scînduri”

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 106)

Adjectivele pronominale au, *principial*, același corp fonetic cu pronumele corespunzătoare și îndeplinesc funcția sintactică de atribut pe lîngă un regent nominal din aceeași propoziție cu ele, cu care se acordă în gen, număr și caz (vezi, de exemplu, § 45). Dacă avem în vedere numai acordul în gen, număr și caz cu regentul nominal, atunci *la nivelul frazei* (făcînd, adică, abstracție de propozițiile ce alcătuiesc fraza respectivă), relativele *care* și *ce* din versurile de mai sus pot fi considerate adjective pronominale, întrucît funcționează ca atribute acordate *teoretic* (pentru că *practic* sînt invariabile) în gen, număr și caz ale unor regenți nominali: *care* „preia” de la

substantivul *mînă* femininul singular nominativ, cazul fiind motivat şi de funcţia sintactică, iar *ce* „preia" de la substantivul *gînduri* femininul plural nominativ, cazul fiind de asemenea motivat şi de funcţia sintactică (pentru faptul că adjectivele nu au genul neutru, vezi §6, §35). *La nivelul propoziţiilor* ce alcătuiesc fraza respectivă, însă, aceleaşi relative *care* şi *ce* din versurile citate pot fi considerate pronume relative, întrucît în propoziţiile din care fac parte şi pe care le introduc nu se subordonează nici unui regent nominal, ci contractează doar raportul de inerenţă cu verbul-predicat pe lîngă care funcţionează ca subiect: *care* este subiectul predicatului *au dorit*, iar *ce* al predicatului *au cuprins*. Pentru relativele din acest tip de contexte folosim convenţional termenul de *adjective pronominale relative* **în frază**.

În afara *adjectivelor pronominale relative* **în frază**, în limba română apar uneori[231] şi *adjective pronominale relative* **propriu-zise**, care, adică, fac parte din aceeaşi propoziţie cu regenţii lor nominali cu care se acordă în gen, număr şi caz. Exemplu:

„La Nicopole văzut-ai **cîte** TABERE *s-au strîns*
Ca să steie înainte-mi ca şi zidul neînvins?"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 114)

Adjectivele pronominale relative în frază – dacă le admitem ca atare – sînt posibile la *cel ce*, rarisim, şi la *care, cîţi* şi *ce*, uneori, avînd aceleaşi forme flexionare cu pronumele relative corespunzătoare. Ele îndeplinesc simultan şi funcţia de marcă a raportului de subordonare în frază, introducînd (la fel cu conjuncţiile subordonatoare) propoziţia subordonată la începutul căreia se află, şi funcţie sintactică – pe de o parte, de atribut adjectival *în frază*, pe lîngă substantivul, cu care se acordă – repetăm *teoretic* – în gen, număr şi caz din regentă, prin aceasta asemănîndu-se cu adjectivele pronominale în general, iar pe de altă parte, o funcţie sintactică în propoziţia pe care o introduc, impusă în principiu de cazul în care se află, din acest punct de vedere apropiindu-se de pronumele relative. Exemplu:

„Şi inima aceea, **ce** geme de durere,
Şi sufletul acela, **ce** cîntă amorţit,
E inima mea tristă, **ce** n-are mîngîiere,
E sufletu-mi, **ce** arde de dor nemărginit."

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 10)

Adjectivele pronominale propriu-zise sînt posibile – rar – la *care, cîţi* şi *ce*, adjectivul pronominal relativ *care* deosebindu-se, prin absenţa lui *-a*, de pronumele

[231] Vezi şi Frieda Edelstein, *Despre sintaxa relativului* **care**, CL, XXIII, 1978, nr. 1, p. 93-96, care – prin raportarea la limba română veche – constată că în limba română modernă adjectivul pronominal relativ *care* are o frecvenţă mai mică şi se întrebuinţează într-un număr mai redus de tipuri de contexte.

respectiv la genitiv-dativ, la adjectiv formele fiind *cărui, cărei, căror*. Adjectivele pronominale relative propriu-zise au şi ele atît funcţie de marcă, introducînd, la fel cu conjuncţiile subordonatoare, propoziţia la începutul căreia se află, cît şi funcţie sintactică, aceasta din urmă realizîndu-se numai în propoziţia introdusă, în cadrul căreia – la fel cu orice adjectiv pronominal – se constituie întotdeauna în atribut adjectival pronominal. Exemplu:

„Biblia ne povesteşte de Samson, cum că muierea,
Cînd dormea, tăindu-i părul, i-a luat toată puterea
De l-au prins apoi duşmanii, l-au legat şi i-au scos ochii,
Ca dovadă de **ce** *suflet* stă în pepţii unei rochii...”

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 124)

Încercînd o definiţie de lucru a tuturor adjectivelor pronominale relative, considerăm util să arătăm că acestea sînt reprezentate prin cuvintele care, avînd în general acelaşi corp fonetic cu unele pronume relative, determină regenţii de tip nominal despre care se dau relaţii (=referinţe, explicaţii etc) în frază printr-o propoziţie subordonată pe care o introduc, care pot avea forme de gen, număr şi caz preluate mimetic de la regentul lor nominal, pe lîngă care îndeplinesc funcţia sintactică de atribut adjectival pronominal (în frază sau în propoziţia pe care o introduc).

§47. *Pronumele şi adjectivele pronominale nepersonale interogative* (numite curent numai *pronume şi adjective pronominale interogative*). Definirea pronumelor interogative – izolate de adjectivele pronominale interogative – comportă dificultăţi datorate unora dintre particularităţile lor, prin care se apropie într-o măsură mai mare sau mai mică de pronumele relative, cu care pot avea comun corpul fonetic (*cine, ce, care* şi *cîţi* pot fi, în funcţie de context, pronume atît interogative, cît şi relative). Lucrul acesta a făcut ca în multe gramatici pronumele interogativ să fie prezentat împreună cu pronumele relativ sub denumirea de „pronume relativ-interogativ” (vezi, de exemplu, *Gram. Acad.*, I, p. 160). Considerăm, însă, că *interogativul* trebuie separat de *relativ* atît din cauză că nu toate pronumele interogative pot fi şi relative şi invers (de exemplu, *al cîtelea* poate fi numai interogativ, iar *cel ce* şi *ceea ce* sînt numai relative), cît şi din cauză că interogativul se deosebeşte principial de relativ prin intonaţia fundamentală (*interogativă* la interogativul din propoziţia interogativă directă şi retorică – vezi mai jos –, dar *enunţiativă* la relativ) şi prin funcţiile pe care le îndeplineşte (în această ultimă privinţă vezi *infra*, precum şi *Iordan, LRC*, p. 39).

În legătură cu semantica pronumelor interogative, reamintim (vezi §39) că, spre deosebire de pronumele neinterogative, la care în principiu *substituitul* precede *substitutul* (exemplu: *am un* **prieten;** EL *este aici*), la interogative **substitutul** precede *substituitul*, dacă şi cînd acesta din urmă se exprimă (exemplu: CINE *vorbeşte?;* **Omul** *vorbeşte*). Această particularitate se explică prin aceea că în timp ce pronumele neinterogative apar prin excelenţă în propoziţii prin care **se transmit** informaţii,

pronumele interogative se utilizează de asemenea, prin excelenţă *în propoziţii prin care* **se cer** *informaţii.* În această privinţă trebuie făcută distincţie în mod special între propoziţiile *interogative directe,* la care se aşteaptă un răspuns ce cuprinde (şi) substituitul („Cu *cine* stai de vorbă?"; „Stau de vorbă cu un *prieten*"), şi propoziţia *interogativă indirectă,* la care nu se aşteaptă răspuns şi în consecinţă exprimarea substituitului nu este obligatorie („Nu ştiu cu *cine* stai de vorbă" – vezi capitolul despre clasificarea propoziţiilor după scopul comunicării, unde arătăm şi situaţia deosebită a interogativelor retorice, la care substituitul „este implicat" în interogaţie: „*Ce* să-ţi mai spun?!").

La „semantica" interogativelor mai notăm şi *specializarea* – nu întotdeauna riguroasă – a pronumelor interogative: *cine* este folosit cînd substituitul, care se aşteaptă ca răspuns, urmează să fie reprezentat prin fiinţe, în primul rînd umane („*Cine* vorbeşte?"; „*Omul* vorbeşte"), *ce* cînd substituitul aşteptat ca răspuns este o entitate neînsufleţită („*Ce* cauţi?"; „*Revista* o caut"), *care* cînd substituitul aşteptat ca răspuns poate fi reprezentat atît prin fiinţe, cît şi prin entităţi neînsufleţite („*Care* poate greşi?"; „Uneori poate greşi *omul,* alteori *calculatorul*"), *cîţi* cînd la substituitul aşteptat ca răspuns interesează cantitatea („*Cîţi* au venit?"; „*Trei* au venit"), iar *al cîtelea* cînd la substituitul aşteptat ca răspuns interesează ordinea („*Al cîtelea* a ajuns?"; „*Al doilea* a ajuns" – pentru apariţia în gramatici a interogativului *al cîtelea,* vezi *Trandafir, Probl.,* p. 34).

Din punctul de vedere al flexiunii sintetice, pronumele interogative nu se comportă, toate, în acelaşi fel: *care* şi *cît* au forme flexionare pentru gen, număr şi caz, *cine* are doar flexiune cazuală, *al cîtelea* are doar flexiune pentru gen, iar *ce* este invariabil.

Cît priveşte funcţiile pronumelui interogativ, acestea depind de felul propoziţiei interogative căreia îi aparţine: cînd face parte dintr-o interogativă directă sau dintr-o interogativă retorică – propoziţii întotdeauna principale cu intonaţia *fundamentală* interogativă –, atunci pronumele interogativ are, în cadrul propoziţiei respective, numai funcţia sintactică a cazului în care se află: **cine** [subiect] *vine?;* **ce** [complement direct] *să-i mai spună?!* etc; cînd, însă, aparţine unei interogative indirecte, care este întotdeauna propoziţie secundară cu intonaţie fundamentală enunţiativă, atunci pronumele interogativ are – pe lîngă funcţia sintactică a cazului în care se află, prin care se aseamănă cu alte pronume, neinterogative – şi funcţia de marcă a subordonării în frază, la fel cu pronumele relativ (şi, bineînţeles, la fel cu conjuncţiile subordonatoare): *nu ştiu* **cine** VINE etc.

Reunind caracteristicile generale la care ne-am referit mai sus într-o definiţie de lucru, apreciem că pronumele interogative sînt cuvintele care – făcînd obligatoriu parte din propoziţii interogative – substituie, în regulă generală, „numele" sau „realitatea" vizată în cererea de informaţii (existentă principial) făcută prin propoziţia căreia îi aparţin, care pot avea (indirect) categoriile gramaticale de gen, număr şi caz şi

care – în afara funcţiei de marcă a subordonării în frază, posibile numai cînd aparţin unei propoziţii interogative indirecte – pot îndeplini, în afara funcţiei sintactice specifice de subiect, şi funcţia sintactică de nume predicativ, atribut etc.

Toate pronumele interogative, cu formele lor flexionare, se pot urmări în tabelul de mai jos.

Variabilitatea	Forma cazuală	Masculin		Feminin	
		Singular	Plural	Singular	Plural
Variabile sintetic	N-A	care			
	G-D	căruia	cărora	căreia	cărora
	N-A	–	cîţi	cîtă	cîte
	G-D	–	cîtor	–	cîtor
	N-A	al cîtelea		a cîta	
	G-D	–			
	N-A	cine			
	G-D	cui			
Invariabile sintetic	Toate cazurile	ce			

Avînd în vedere că funcţia de *marcă* a raportului de subordonare în frază este posibilă – pe lîngă funcţia sintactică – numai atunci cînd pronumele interogativ, în orice formă flexionară, introduce o propoziţie interogativă indirectă, în cele ce urmează ne oprim doar la funcţia *sintactică* a pronumelui interogativ, care funcţie sintactică depinde de cazul în care acesta se află. Astfel, în cazul nominativ, pronumele interogativ îndeplineşte de obicei funcţia sintactică de subiect:

„Rune, pretutindeni rune,
Cine vă-nseamnă, *cine* vă pune?
Făpturile toate, ştiute şi neştiute,
poart-o semnătură – *cine* s-o-nfrunte?"
(L. Blaga, *op. cit.*, p. 106)

În contexte de tipul:

„*Ce* e amorul? E-un lung
Prilej pentru durere"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 148)

la întrebarea pusă prin nominativul *ce* în interogativa directă **ce** *e amorul?*, răspunsul este *un lung prilej pentru durere*, care îndeplineşte funcţia de nume predicativ pe lîngă copulativul *e* (şi subiectul neexprimat *amorul*) din propoziţia-răspuns enunţiativă *e*-**un lung prilej pentru durere.** Dată fiind corespondenţa semantică *ce* – *un lung prilej pentru durere*, putem admite că, aşa cum *un lung prilej pentru durere* este nume predicativ în propoziţia-răspuns enunţiativă cu topică *liberă* obiectivă (subiectul

subînţeles *amorul* + verbul copulativ *e* + numele predicativ *un lung prilej pentru durere*), la fel şi *ce* este tot nume predicativ în propoziţia interogativă, unde, însă, topica este *dominantă* obiectivă, pe primul loc aflîndu-se cuvîntul accentuat în context (deci, numele predicativ *ce* + verbul copulativ *e* + subiectul *amorul*). Cu alte cuvinte, sîntem de părere că la nominativul pronumelui interogativ trebuie admisă şi funcţia sintactică de nume predicativ în contexte de felul celui comentat imediat mai sus.

În cazul genitiv, pronumele interogativ precedat de prepoziţie îndeplineşte funcţia de nume predicativ – cu motivaţia de mai sus – şi de complement/circumstanţial („**Contra cui** ESTE *el?*"; „**Împotriva căruia** *dintre noi* SE VOR ÎNDREPTA *atacurile?*"; „**Deasupra cui** ATÎRNĂ *sabia lui Damocles?*" etc), iar fără prepoziţie, de asemenea funcţia de nume predicativ, cu aceeaşi motivaţie invocată mai sus, la care se adaugă funcţia de atribut („**A cui** ESTE *cartea?*"; „OPINIA **căruia** *dintre absenţi va fi combătută?*" etc).

În cazul dativ cu prepoziţie, pronumele interogativ îndeplineşte funcţia de circumstanţial („**Graţie cui** TE AFLI *aici?*" etc), iar în dativul fără prepoziţie, funcţia de complement indirect („**Cui** *i*-AI DAT *cartea?*" etc).

În cazul acuzativ fără prepoziţie, pronumele interogativ îndeplineşte *întotdeauna* funcţia sintactică de complement direct:

„*Ce*-ţi doresc eu ţie, dulce Românie,
Ţara mea de glorii, ţara mea de dor?"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 14)

„Dar nici nu ştiu măcar **ce**-mi *ceri*,
Dă-mi pace, fugi departe"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 137)

În acuzativul cu prepoziţie, pronumele interogativ îndeplineşte funcţia de complement sau circumstanţial, iar uneori şi pe aceea de atribut circumstanţial/completiv („**Pe cine** AI ÎNTÎLNIT *în oraş?*"; „**Relativ la ce** SE DISCUTĂ *acolo?*"; „**Drept cine** ÎL *iei* PE PRIETENUL meu?" etc).

*
* *

Adjectivele pronominale interogative – cu corp fonetic comun cu al unor pronume interogative *(care* – deosebit de pronumele interogativ doar la genitiv-dativ, unde adjectivul este fără *-a*, deci *cărui, cărei, căror* –, *cîţi, al cîtelea, ce)* sau diferit de al acestora *(ce fel de)* – sînt cuvintele care, apărînd obligatoriu în propoziţii interogative, determină regenţi de tip nominal, în legătură cu care se cer informaţii sau se indică absenţa unor informaţii prin propoziţiile respective (dacă nu sînt interogative retorice), care preiau mimetic genul, numărul şi cazul de la regenţii lor nominali şi care – în afara funcţiei de marcă a subordonării în frază cînd fac parte din propoziţii interogative indirecte – îndeplinesc funcţia sintactică de atribut adjectival pronominal pe lîngă regenţii lor nominali. Exemple:

„Apoi stă şi tot păzeşte,
Apa cînd se limpezeşte.
Care *stele* mai întîi
Au să iasă-n faţa ei?"
(V. Alecsandri, *Opere*, I, 1875, p. 338)

„Dar **ce** *zgomot* se aude? Bîzîit ca de albine?
Toţi se uită cu mirare şi nu ştiu de unde vine"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 69)

§48. *Pronumele şi adjectivele pronominale nepersonale nehotărîte* (numite de obicei numai *pronume şi adjective pronominale nehotărîte*). Subsubclasa pronumelor – fără adjectivele pronominale – nehotărîte cuprinde cel mai mare număr de cuvinte pronominale (fără variantele fonetice şi fără formele flexionare): faţă de sub 10 cuvinte prin care sînt reprezentate – fiecare în parte – pronumele personale propriu-zise, reflexive, de întărire (în măsura în care sînt utilizate ca pronume), posesive (şi/sau «în devenire»), relative şi interogative şi faţă de sub 20 de cuvinte prin care sînt reprezentate – de asemenea fiecare în parte – pronumele de politeţe şi cele demonstrative (pentru toate acestea vezi §40-§47), pronumele nehotărîte care au avut şi/sau mai au circulaţie în diverse aspecte ale limbii române sînt în număr de peste 40 de cuvinte astăzi sintetice[232]: *altcareva, altceva, altcineva, altoarece, altul, atîţia, careşi, careva, carevare, ceva, cinescu, cineşi, cineşicu, cineva, cîtva, cutare, destui, fiecare, fieşicare, fieştecare, mulţi, neşchiţi, neştine, nimeni, nimic, oarecare, oarece, oarecine, oareciţi, oricare, orice, oricine, orişicare, orişice, oricîţi, orişicîţi, puţini, toţi, unul, vareciţi, vreunul* etc (la acestea se adaugă un număr de perifraze astăzi neaglutinate, de tipul *cîte unii, nici unul, nu ştiu cine, nu ştiu ce, cine ştie cine, cine ştie ce, cine ştie cîţi* etc). Numărul mare de „unităţi" poate explica într-o anumită măsură omogenitatea doar relativă a pronumelor nehotărîte.

Subsubclasa pronumelor nehotărîte a fost constituită ca atare mai ales prin luarea în consideraţie a nivelului „semantic", toate pronumele nehotărîte ţinînd – mai bine zis trebuind să ţină – locul unor nume sau al unor „realităţi" insuficient cunoscute sau necunoscute vorbitorului. În această privinţă, găsim că, într-adevăr, unele pronume nehotărîte vizează nume sau „realităţi" insuficient cunoscute sau necunoscute pur şi simplu vorbitorului, fără vreo altă „semnificaţie majoră": *altul, careva, ceva, cineva, cutare, fiecare, oricare, orice, oricine, nu ştiu cine, nu ştiu ce* etc. Alte pronume nehotărîte, însă, mai puţin numeroase, trimiţînd la nume ori „realităţi" insuficient cunoscute sau necunoscute vorbitorului, au şi anumite „semnificaţii secundare", cele mai bine conturate fiind: diferenţierea – *altcareva, altceva, altcineva* etc; cantitatea – *cîţiva, destui, mulţi, cine ştie cîţi* etc; negaţia – *nimeni, nimic, nici unul.* În unele lucrări (vezi, de exemplu, *Gram. Acad.*, I, p. 178-179), luîndu-se în consideraţie numai una din aceste semnificaţii secundare, anume, negaţia, se vorbeşte de

[232] Vezi *Observaţii privitoare la morfologia din* **Codicele popii Bratul**. *Pronumele* – la care trimitem în nota 224 –, p. 132 sqq.

„pronumele negativ", considerat de sine stătător, adică diferit de pronumele nehotărît. O atitudine consecventă, însă, ar fi trebuit să ducă la constituirea şi a altor două tipuri de pronume de sine stătătoare, diferite de cele nehotărîte, pe baza şi a celorlalte două semnificaţii secundare, astfel încît să se vorbească – pe lîngă pronumele nehotărît şi cel negativ – şi de „pronume de diferenţiere", şi de „pronume de cantitate" (*mutatis mutandis*, în acelaşi fel ar fi trebuit să se procedeze la mai toate tipurile de pronume, din cadrul demonstrativelor, de exemplu, trebuind extrase „pronumele de identitate" şi – „pronumele de diferenţiere" ş.a.m.d.). După părerea noastră, însă, această fărîmiţare a tipurilor clasice de pronume nu este foarte avantajoasă, în locul ei fiind preferabilă – ca în gramatica clasică în general – clasificarea pe etape, în sensul cercurilor concentrice, de la importanţa mai mare spre importanţa mai mică a caracteristicilor avute în vedere. Astfel, la nivel „semantic", clasa pronumelor se stabileşte după posibilitatea de substituire a „numelor"; mulţimea pronumelor se divide – după categoria gramaticală a persoanei – în pronume personale şi nepersonale; pronumele nepersonale se împart după informaţia determinativă (apropierea sau depărtarea de vorbitor, relaţia în frază, cunoaşterea insuficientă sau necunoaşterea numelui substituit etc) – în pronume demonstrative, relative, nehotărîte etc; pronumele nehotărîte – după existenţa sau inexistenţa diferenţierii, a negaţiei şi a cantităţii – se împart în *pronume nehotărîte propriu-zise*, *de diferenţiere*, *de negaţie* şi *de cantitate* ş.a.m.d. Cu alte cuvinte, „pronumele negativ", pe care *Gram. Acad.* (şi alţi cercetători) îl consideră ca reprezentînd un tip de pronume, la fel cu demonstrativele, relativele, nehotărîtele etc, constituie în viziunea clasică o subsubsubclasă din cadrul pronumelor nehotărîte.

Omogenitatea doar relativă a pronumelor nehotărîte apare şi la nivelul morfologic: unele pronume nehotărîte au forme flexionare sintetice pentru gen, număr şi caz (de exemplu, *altul*, *altuia*, *alţii*, *altora*, *alta*, *alteia* etc); altele se flexionează sintetic numai după caz (de exemplu, *nimeni/nimănui*, *oricine/oricui* etc); în sfîrşit, altele sînt invariabile sintetic (de exemplu, *nimic*, *ceva*, *orice* etc).

În sfîrşit, omogenitatea doar relativă se întîlneşte şi la nivel sintactic: pe de o parte, toate pronumele nehotărîte îndeplinesc funcţii sintactice, care în general sînt în legătură cu cazul în care se află (**cineva** *vede* **pe altcineva** – vezi mai departe); pe de altă parte, însă, există un număr nu prea mare de pronume nehotărîte –, mai exact, *unele* (deci nu *toate*, fără posibilitatea de precizare a criteriilor de selectare) perifraze pronominale aglutinate, la care ultimul element constitutiv este un pronume relativ (*oricare*, *orice*, *oricine* etc) – care, la fel cu pronumele relative, îndeplinesc şi funcţie sintactică în propoziţia din care fac parte, şi funcţie de marcă a subordonării în frază, introducînd o propoziţie subordonată cu predicatul exprimat sau dedus din context: *el vorbeşte* **cu oricine** (ARE PLĂCEREA DISCUŢIEI – pentru unele comentarii în această ultimă privinţă, vezi *predicatul psihologic*).

Luînd în consideraţie aceste particularităţi, în definiţia de lucru a pronumelor nehotărîte notăm că acestea sînt cuvintele care substituie nume sau „realităţi" mai puţin cunoscute sau necunoscute vorbitorului, care pot avea (indirect) categoriile

gramaticale de gen, număr şi caz şi care – pe lîngă funcţia de marcă a subordonării în frază, posibilă numai la unele dintre ele – pot îndeplini funcţia sintactică specifică de subiect sau alte funcţii sintactice (nume predicativ, atribut etc).

Pronumele nehotărîte (cu formele lor flexionare, dacă există) utilizate frecvent în limba literară modernă le încadrăm în tabelul de mai jos.

Variabilitatea	Cazul	Masculin		Feminin	
		Singular	Plural	Singular	Plural
Variabile sintetic	N-A	unul	unii	una	unele
	G-D	unuia	unora	uneia	unora
	N-A	vreunul	vreunii	vreuna	vreunele
	G-D	vreunuia	vreunora	vreuneia	vreunora
	N-A	altul	alţii	alta	altele
	G-D	altuia	altora	alteia	altora
	N-A	nici unul	nici unii	nici una	nici unele
	G-D	nici unuia	nici unora	nici uneia	nici unora
	N-A	cîte unul	cîte unii	cîte una	cîte unele
	G-D	cîte unuia	cîte unora	cîte uneia	cîte unora
	N-A	–	atîţia	–	atîtea
	G-D	–	atîtora	–	atîtora
	N-A	–	cîţiva	–	cîteva
	G-D	–	cîtorva	–	cîtorva
	N-A	–	toţi	–	toate
	G-D	–	tuturor(a)	–	tuturor(a)
	N-A	–	mulţi	–	multe
	G-D	–	multora	–	multora
	N-A	–	puţini	–	puţine
	G-D	–	puţinora	–	puţinora
	N-A	–	oricîţi	oricîtă	oricîte
	G-D	–	oricîtora	–	oricîtora
	N-A	oricare			
	G-D	oricăruia	oricărora	oricăreia	oricărora
	N-A	fiecare			
	G-D	fiecăruia	fiecărora	fiecăreia	fiecărora
	N-A	cutare			
	G-D	cutăruia	cutărora	cutăreia	cutărora
	N-A	nimeni			
	G-D	nimănui			
	N-A	cineva			
	G-D	cuiva			
	N-A	altcineva			
	G-D	altcuiva			
	N-A	oricine			
	G-D	oricui			

	N-A	orișicine
	G-D	orișicui
	N-A	nu știu cine
	G-D	nu știu cui
	N-A	cine știe cine
	G-D	cine știe cui
Invariabile sintetic		nimic
		ceva
		altceva
		orice
		orișice
		careva
		nu știu ce
		cine știe ce

Toate pronumele nehotărîte – inclusiv acele cîteva care au și funcție de marcă a subordonării în frază – îndeplinesc funcții sintactice. Astfel, nominativul funcționează ca subiect (**unul** *vine,* **altul** *pleacă*), nume predicativ (*el* ESTE **altcineva**) și, uneori, apozițic (*acesta este un* NECUNOSCUT, *adică* **altcineva**).

Genitivul fără prepoziție poate funcționa ca subiect *(prietena* **unuia** *este aici, iar* a **altuia** *a plecat),* nume predicativ (*lucrarea aceasta* ESTE **a altcuiva**), atribut (LUCRAREA **unora** *a fost acceptată*), apoziție (*biblioteca este și* A PROFESORILOR, *și* A STUDENȚILOR, *adică* **a tuturor**), și atribut circumstanțial/completiv (ÎL ȘTIAM **al altcuiva**); genitivul cu prepoziție poate îndeplini funcția de nume predicativ (*acesta* ESTE **contra tuturor**), atribut (DUȘMĂNIA **contra unora** *dintre noi este veche),* complement/circumstanțial (*ea* LUPTĂ **contra unora**, *dar* STĂ **în spatele altora**), apoziție (*se declară împotriva* CUNOSCUȚILOR *și* A NECUNOSCUȚILOR, *adică* **împotriva tuturor**) și atribut circumstanțial/completiv (ÎL ȘTIAM **contra altora**, *nu a ta*).

Pronumele nehotărîte în cazul dativ fără prepoziție îndeplinesc în mod obișnuit funcția sintactică de complement indirect (**multora** *le* PLACE *sportul; ofer cartea* **oricui** *îi* PLACE *să citească*), iar uneori și pe aceea de atribut (*el este* AMIC **tuturora**) sau de apoziție (*nu-i spune nici* LUI, *nici* EI, *adică* **nimănui**). Dativul cu prepoziție al oricărui pronume nehotărît care poate avea această formă cazuală funcționează ca circumstanțial (A PIERDUT **datorită altcuiva**), iar al pronumelor care au și funcția de marcă a subordonării în frază poate apărea și în poziția de subiect (*a reușit* **mulțumită oricui** A AJUTAT-O).

Acuzativul fără prepoziție al pronumelor nehotărîte îndeplinește întotdeauna funcția sintactică de complement direct (A CUMPĂRAT **ceva**); acuzativul cu prepoziție numai al pronumelor nehotărîte ce au și funcția de marcă a subordonării în frază poate îndeplini uneori funcția sintactică de subiect *(discută* **cu oricine** VINE *la el),* iar al tuturor pronumelor nehotărîte poate funcționa ca atribut (APROPIEREA **de unii** *îi modifică atitudinea*), complement (VORBEȘTE *frumos* **cu fiecare**), apoziție (*i-a ajutat* PE PRIETENI *și* PE DUȘMANI, *adică* **pe toți**) și atribut circumstanțial/completiv (L-A LUAT **drept altcineva**).

*

*   *

Adjectivele pronominale nehotărîte sînt cuvinte care – avînd sau nu corp fonetic comun cu pronumele nehotărîte – determină nume la care indică un grad redus de cunoaştere sau necunoaşterea, care pot avea forme de gen, număr şi caz preluate mimetic de la determinat, pe lîngă care îndeplinesc funcţia sintactică de atribut adjectival pronominal, la care uneori se adaugă şi funcţia de marcă a subordonării în frază.

Aşa cum rezultă din definiţia de lucru de mai sus, există adjective pronominale nehotărîte, diferite de pronumele nehotărîte, care, însă, sînt în număr redus (*alde, fiece, niscai* etc); cele mai multe adjective pronominale nehotărîte au corp fonetic principial comun cu pronumele nehotărîte, aici trebuind făcută distincţia între cele care au *exact* acelaşi corp fonetic şi cu valoare de adjectiv pronominal, şi cu valoare de pronume (*ceva, cutare, orice* etc) şi cele la care – în general sau numai la unele forme flexionare – valoarea de adjectiv pronominal diferă prin unele „detalii" de valoarea de pronume (compară *alt/altui* cu *altul/altuia, vreun/vreunui* cu *vreunul/vreunuia, oricare/oricărui* cu *oricare/oricăruia* etc). Adăugăm – pentru simetria clasificării – că există nu numai adjective pronominale nehotărîte care nu pot fi şi pronume nehotărîte, ci şi pronume nehotărîte care nu pot avea valoare de adjective pronominale nehotărîte (*altcareva, altcineva, nimeni, nimic, unul*[233] etc).

Indiferent de faptul că valoarea de adjectiv este permanentă sau este doar impusă de context (adică rezultă din subordonarea la un regent de tip nominal cu care se acordă în gen, număr şi caz), adjectivele pronominale nehotărîte îndeplinesc – toate – funcţia sintactică de atribut adjectival pronominal pe lîngă regentul lor de tip nominal:

„Căci pentru cine **altă** MINUNE decît tine
Mi-aş risipi o viaţă de cugetări senine"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 176)

Acele *cîteva* (adică nu toate, fără a putea preciza criteriile de selecţie) adjective pronominale nehotărîte ce sînt perifraze aglutinate avînd ca ultim element constitutiv un „relativ" (*ori***ce**, *ori***care**, *ori***cît** etc) îndeplinesc – în afara funcţiei sintactice de atribut adjectival pronominal pe lîngă regentul lor nominal – şi funcţia de marcă a subordonării în frază, introducînd propoziţii subordonate (la fel cu adjectivele pronominale relative şi, bineînţeles, cu conjuncţiile subordonatoare):

Orice GÎND ai, împărate, şi oricum vei fi sosit,
Cît sîntem încă pe pace, eu îţi zic: Bine-ai venit

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 113)

---

233 Admiţînd existenţa articolelor nehotărîte *un, o* (vezi §30), înseamnă că şi formele flexionare ale acestora, adică *unui, unei* etc, nu sînt adjective pronominale nehotărîte (cum găsim în *Gram. Acad.*, I, p. 174), ci articole nehotărîte. O discuţie privitoare la valorile şi funcţiile lui *un, o* a făcut şi M. Zdrenghea, Un, o *articol, numeral, pronume*, LR, IX, 1960, nr. 5, p. 37-39.

VII

CLASA NUMERALELOR ȘI ADJECTIVELOR NUMERALE

§49. În gramatica românească – în care, la fel ca în gramatica oricărei limbi, se reflectă ideile gramaticii universale – există două orientări privitoare la *numeral*.

a) În unele gramatici mai vechi sau mai noi, *numeralul* nu este considerat o parte de vorbire de sine stătătoare, ci este încadrat la alte părți de vorbire. Astfel, în *Gramatica rumânească* a lui Dimitrie Eustatievici Brașoveanul din 1757 (vezi «comentariul de text» din §3), numeralul este încadrat la „nume", fiind clasificat în „numele cel numitori", care poate fi „cel numit" (*unul, doi* etc) și „cel de rînduială" (*cel dintîi* etc) și numele „cel despărțitor" (*cîte trei* etc; p. 32). La Ion Eliade Rădulescu[234], numeralul este un adjectiv care arată o „relație de cîtățime" (p. 115), putînd fi *cardinal* cînd indică numărul (*unu, una, doi* etc) și *ordinal* cînd indică rîndul (*întîi, al doilea* etc; p. 133). Apreciind că „numele" sînt substantive și adjective, Timotei Cipariu încadrează numeralele – care pot fi de asemenea *cardinale* (*unu, doi, trei* etc) și *ordinale* (*primul, întîiul, al doilea* etc) – la adjective (*op. cit.*, p. 219, 223, 227 sqq.). *Irimia, Struct.* trece numeralele în cadrul pronumelor, vorbind de pronume de *cuantificare* (numerică simplă – *unu, doi, trei* etc – și totalizatoare – *amîndoi, tustrei* etc; nedeterminată – *mulți, puțini, cîțiva* etc; distributivă – *cîte doi, cîte trei* etc) și de pronume *ordinal* (*întîiul, al doilea, cine știe al cîtelea, ultimul* etc; p. 153 sqq.) ș.a.

b) În alte gramatici, de asemenea mai vechi și mai noi, numeralul constituie o parte de vorbire de sine stătătoare. În *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (vezi «comentariul de text» din §3), Samuil Micu și Gheorghe Șincai au un capitol „De numeris" – „despre numeral", în care vorbesc despre numeralul *cardinal* (*un, doi, trei* etc) și numeralul *ordinal* (*întăi, adoilea, atreilea* etc – p. 43-45); la *Tiktin, Gram.* (p. 21, 177 sqq.) numeralele – care reprezintă una din cele zece clase numite părți de vorbire – pot fi *nehotărîte* (*mult, puțin, vreo doi trei* etc) și *hotărîte,* acestea din urmă divizîndu-se în *cardinale* (*un, doi, treisprezece* etc) și *ordinale* (*întîi, dintîi, al doilea*

---

[234] *Gramatica românească,* Sibiu, 1828, reeditată de Valeria Guțu Romalo (vezi «comentariul de text» din §3).

etc); Iorgu Iordan, în *Gramatica limbii române*, Bucureşti, 1937, vorbeşte despre numerale **hotărîte**, care pot fi *cardinale* (*unu, doi* etc), *multiplicative* (*îndoit, întreit* etc), *adverbiale* (*o dată, de două ori* etc) şi *substantivale* (*unime, doime* etc), şi numerale **nehotărîte**, care pot exprima o noţiune de număr (*toţi, mulţi, unii* etc) sau o noţiune pur cantitativă (*mult, puţin, oleacă* etc). *Gram. Acad.* (I, p. 181 sqq.) grupează numeralele în **cardinale** *propriu-zise* (*unu, doi, sută* etc), *colective* (*amîndoi, ambii, tustrei* etc), *fracţionare* (*jumătate, sfert, doime* etc), *multiplicative* (*dublu, triplu, îndoit* etc), *distributive* (*cîte unul, cîte doi, cîte zece* etc) şi *adverbiale* (*o dată, de două ori, de trei ori* etc) şi în **ordinale** (*întîiul, primul, al doilea* etc) ş.a.

Pe lîngă consemnările din gramatici în sensul celor indicate mai sus, notăm că în literatura de specialitate din ultimul timp apar şi justificări ale aserţiunilor că numeralele reprezintă sau nu o parte de vorbire de sine stătătoare. „Credem că faptele de limbă – spune Luiza Seche[235] – ne îndreptăţesc să considerăm că numeralul nu există ca parte de vorbire independentă. În realitate avem a face cu adjective (respectiv cu substantive ori cu adverbe) de tip special cu sens cantitativ sau ordinal care trebuie raportate la cele trei categorii gramaticale [adică la adjective, substantive şi adverbe – precizarea noastră, C.D.] prin desfiinţarea celei de-a patra, cu totul hibridă" [adică a numeralului – precizarea noastră, C.D.]. În acelaşi sens, *Irimia, Struct.* (p. 188) apreciază că „numeralul este, sub aspect gramatical, o clasă eterogenă de cuvinte, numai dacă inventarul ei se stabileşte *exclusiv* [sublinierea noastră, C.D.] pe baza criteriului semantic... Numai că, exclusiv pe criterii semantice, se organizează sistemul lexical al limbii, nu sistemul gramatical (sau lexico-gramatical)". Menţionînd în treacăt că nimeni nu a identificat numeralul – ca de altfel orice altă parte de vorbire – numai cu ajutorul criteriului semantic, subliniem că împotriva ideii de „desfiinţare" a numeralului ca parte de vorbire s-au invocat argumente şi de natură semantică, şi de natură gramaticală (morfologice şi sintactice). S-a arătat astfel că în limba română există şi *numeralele cardinale absolute*, care reprezintă *numele numerelor abstracte* şi care în exemple ca „trei + cinci = opt... exprimă un număr, o cantitate numerică, fără a o lega de un obiect concret"[236]. Este drept că, pe lîngă acestea, există şi „ numerale" care, exprimînd însuşirea cantitativă a numelor sau a acţiunilor, se comportă la fel cu adjectivele sau cu adverbele, de care se deosebesc, însă – aşa cum a arătat Elena Carabulea, *art. cit.*, p. 418 – prin lipsa categoriei gramaticale a comparaţiei. În această privinţă se poate face o paralelă între „numeral" şi „pronume". Astfel, aşa cum la „pronume" există *două* valori, şi anume, o valoare pronominală şi una adjectivală, tot la fel şi la „numerale" se poate vorbi de *patru* valori: *valoarea „substantivală"*, cînd „numeralul" respectiv indică numele numerelor abstracte (de exemplu, **doi** *înmulţit cu* **trei** *fac* **şase**); *valoarea „pronominală"*, cînd „numeralul" substituie numele entităţilor

---

[235] *În jurul categoriei numeralului*, LR, IX, 1960, nr. 3, p. 70.

[236] Elena Carabulea, *Despre categoria numeralului*, SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 418.

a căror însușire cantitativă o exprimă (de exemplu, *am văzut cinci oameni;* **doi** *vorbesc și* **trei** *tac*); *valoarea „adjectivală”*, posibilă la „numeralele” care însoțesc și determină substantive sau pronume, cu care se acordă – atunci cînd există mărci – în categoriile gramaticale comune (de exemplu: **două** *cărți; locul* **al doilea**; *putere* **înzecită** etc); *valoarea „adverbială”*, întîlnită la acele „ numerale” care în context ajung să exprime caracteristica unei acțiuni (de exemplu: *cîștigă* **întreit,** *a venit* de **două ori** etc). Individualitatea numeralului în raport cu substantivul, pronumele, adjectivul și adverbul se precizează și în felul *neregulat* și *sporadic*[237] în care se manifestă genul, numărul și cazul. Astfel, genul, prezent doar la cîteva numerale cu valoare pronominală și adjectivală (vezi mai departe), este marcat prin desinență, uneori asociată cu sufixul flexionar *u* (*doi/do*Uă, *întreit-ø/întreit*ă etc), prin articol, uneori asociat cu alte flective (*prim*Ul*/prim*a, **al** *trei*leA/**a** *trei*a etc) sau prin supletivism *(un/o)*; există numerale care – izolate sau în îmbinări stabile – au și număr[238], marcat prin desinență (*zece/douăzeci-ø, întreit-ø/întreit*e etc); uneori la numerale se poate vorbi și de caz, marcat prin articolul adjectival, dacă este admis ca atare (**cei** *doi*/**celor** *doi* etc), sau prin prepoziții (*doi s-au întîlnit* **cu trei** etc).

Caracteristicile generale semantice și gramaticale conduc la ideea că numeralul poate fi considerat o parte de vorbire de sine stătătoare, în același sens în care sînt acceptate ca părți de vorbire și substantivul, adjectivul, pronumele, adverbul etc, întrucît toate acestea sînt clase cu omogenitate doar relativă (vezi §12, precum și părțile de vorbire respective), în cadrul lor creîndu-se – pentru sporirea omogenității – un număr mai mare sau mai mic de subclase. Din alt punct de vedere, dacă – așa cum s-a propus în unele lucrări – „s-ar desființa” numeralul ca parte de vorbire, cuvintele respective încadrîndu-se la substantiv, adjectiv, pronume și adverb, *rezultatul ar fi nul din punctul de vedere al omogenității*: în locul lipsei de omogenitate de la numeral, s-ar obține lipsă de omogenitate (sau, mai bine-zis, s-ar spori lipsa de omogenitate) la substantiv, adjectiv, pronume și adverb. De aceea, sîntem de părere că – întrucît clasele de cuvinte reprezentînd părțile de vorbire au un caracter mai mult sau mai puțin eterogen – în stadiul actual al cercetării numeralul poate fi menținut printre părțile de vorbire stabilite de gramatica clasică. Admițînd acest lucru și luînd în considerație numai valorile principale (cele secundare, de adverb și de substantiv, derivînd din cele principale) ale numeralelor, adică valoarea „pronominală” și valoarea „adjectivală”, care, cu puține excepții (nu pot fi „adjective” fracționarele și iterativele și nu pot fi „pronume” multiplicativele) sînt întîlnite la toate celelalte numerale, sîntem de părere că – așa cum am arătat în §10 – *clasa numeralelor și adjectivelor numerale*

---

[237] Vezi Valeria Guțu Romalo, *Flexiunea numeralului*, LR, XXIX, 1960, nr. 2, p. 149 sqq.

[238] Vezi Sanda Golopenția-Eretescu, *Delimitarea clasei numeralului*, SCL, XVI, 1965, nr. 3, p. 390 (în SMLRC, p. 157, se apreciază că numeralul este indiferent la categoria gramaticală a numărului).

(clasă unitară cuprinzînd elemente ce sînt întotdeauna părţi de vorbire propriu-zise) este reprezentată prin cuvintele noţionale – ce pot fi şi substitute – care exprimă principial cantitatea sau ordonarea în sine/a entităţilor determinate ori substituite, care pot avea *formă* pentru gen şi număr şi categoria gramaticală a cazului şi care – în afară de complement, atribut etc – pot îndeplini funcţia sintactică specifică de subiect (cuvintele substitut) sau de atribut (de obicei cuvintele noţionale exprimînd cantitatea sau ordonarea entităţilor determinate).

În cadrul clasei – cu omogenitate doar relativă – a numeralelor şi adjectivelor numerale, pot fi admise, pentru sporirea omogenităţii, subclasele tradiţionale, *mutatis mutandis* la fel cum s-a procedat şi la clasa pronumelor şi adjectivelor pronominale. Astfel, utilizînd drept criteriu informaţia semantică (pentru celelalte criterii vezi mai departe) şi făcînd abstracţie de valoarea „adverbială" şi cea „substantivală", pe care le considerăm în principiu secundare (nu apar decît la unele numerale), mulţimea numeralelor şi adjectivelor numerale româneşti se poate împărţi în:

– *numerale*[239] *şi adjective numerale* **cardinale** (în latină, *cardinalis*, derivat de la *cardo, -inis*, înseamnă „ceea ce serveşte de centru, esenţial, fundamental"), care indică cantitate (mărime) numărabilă: *un(u), doi, trei* etc;

– *numerale şi adjective numerale* **distributive**, care arată gruparea numerică: *cîte un(u), cîte doi, cîte trei* etc;

– *numerale şi adjective numerale* **colective**, care exprimă ideea de grup: *amîndoi, ambii, tustrei* etc;

– *numerale* **fracţionare**, care indică o parte a întregului: *doime, treime, a patra parte* etc;

– *numerale* **iterative**, care indică numărul şi ordinea repetării: *de două ori, de trei ori, a patra oară* etc;

– *adjective numerale* **multiplicative**, care arată măsura creşterii cantitative: *îndoit, întreit, triplu* etc;

– *numerale şi adjective numerale* **ordinale**, care exprimă ideea de ordine în timp şi spaţiu: *întîi, primul, al doilea* etc.

NOTĂ. În literatura de specialitate există şi alte clasificări ale numeralelor. Astfel, Sanda Golopenţia-Eretescu, *art. cit.* în nota 238, şi Viorica Florea, *Numeralul. Analiză distributivă* (LR, XIV, 1965, nr. 3, p. 335-343) sînt de părere că ar trebui să vorbim numai de numerale

---

239 Considerăm că este convenabilă şi că poate fi „extinsă" aprecierea făcută de G.G. Neamţu (*Numeralul. Trei note morfosintactice*, CL, XXV, 1980, nr. 2, p. 202), potrivit căreia „firesc ar fi ca, aşa cum nu vorbim de «pronume cu întrebuinţare substantivală», să nu vorbim nici de «numeral cu întrebuinţare substantivală», ci, simplu, de n u m e r a l". Procedînd în felul acesta, *fracţionarele* şi *iterativele* le numim convenţional *numerale*, la „valorile" lor urmînd să ne referim – *infra* – cînd le vom prezenta detaliat.

cardinale şi *ordinale*. Într-un anumit sens, această opinie apare şi în *Gram. Acad.*, unde numeralele sînt grupate în *cardinale* şi *ordinale*, cele cardinale putînd fi *propriu-zise* (vol. I, p. 182 sqq.) şi *alte numerale cardinale* (vol. I, p. 190). La acestea din urmă se spune că „tot numerale cardinale sînt şi numeralele colective şi cele fracţionare" (vol. I, p. 190), precum şi că „cu ajutorul numeralelor cardinale, organizate în diferite feluri, se formează numeralele multiplicative, distributive şi adverbiale" (vol. I, p. 190). Pentru relaţia numeral-adverb, vezi şi M. Zdrenghea, *În legătură cu numeralul şi adverbele cantitative*, StUBB, Philologia, 1964, nr. 2, p. 117 sqq. Recent, Ştefan Găitănaru, *Probleme ale clasificării numeralului românesc*, LR, XXXV, 1986, nr. 5, p. 382-386, este de părere că literatura de specialitate despre numeral are foarte multe „inconsecvenţe şi inexactităţi" (p. 382), pe cele de la clasificarea numeralelor domnia sa considerînd că le înlătură printr-o „clasificare *corectă* din punct de vedere semantic" (*ibidem*; sublinierea noastră, C.D.). Trecînd peste amănunte – cum ar fi faptul că există „locuţiuni ale numeralului cardinal" (p. 385) pentru adunare *(cu patruzeci mai mult)* şi pentru scădere *(cu patruzeci mai puţin)* –, clasificarea „corectă" propusă de autorul citat constă în împărţirea mulţimii numeralelor româneşti în **numerale fundamentale**, reprezentate prin numeralele *cardinale (şapte cai), ordinale (al şaptelea cal), iterative (am vizitat de şapte ori)* şi adverbiale *(am vizitat a şaptea oară)*, şi **numerale operaţionale**, reprezentate prin numeralele *multiplicative (îndoit, înzecit* etc), *fracţionare* (*o doime, de nouă ori mai puţin* etc), *colective* (*tuspatru, cîteşipatru* etc) şi *distributive (cîte doi, cîte trei* etc). Generalizînd, autorul acestei clasificări „corecte", prin care urmează să înlăture „inconsecvenţele" şi „inexactităţile" clasificărilor mai vechi, spune – pe bună dreptate – că propria-i clasificare „nu diferă prea mult de clasificarea tradiţională" (p. 386).

§50. *Numeralul şi adjectivul numeral cardinal*. Numeralul cardinal – pe care îl prezentăm separat de adjectivul numeral cardinal, în acelaşi sens în care am procedat la pronumele şi adjectivele pronominale – este numeralul care exprimă numele numerelor abstracte sau substituie entităţile numărate, care poate avea forme pentru gen şi număr şi categoria gramaticală a cazului şi care – în afară de atribut, complement etc – poate îndeplini funcţia sintactică specifică de subiect.

Dat fiind faptul că numerele abstracte, pe de o parte, şi entităţile substituibile prin numerale, pe de altă parte, sînt infinite numeric, urmează că, teoretic, numeralele cardinale – care trimit la aceste „realităţi" – sînt nelimitate ca număr. Practic, însă, datorită disponibilităţilor reduse ale minţii omeneşti, situaţia numeralelor cardinale – fie că exprimă numele numerelor abstracte, fie că substituie entităţi numărate – este

următoarea: o frecvenţă relativ mare au numeralele cardinale ce exprimă cifre mici şi foarte mici; o frecvenţă redusă au numeralele cardinale ce exprimă cifre mari şi foarte mari, dar imaginabile de mintea omenească (în DEX, cea mai mare cifră este *trilion*); în sfîrşit, o existenţă principial virtuală au numeralele cardinale care trimit la cifre ce depăşesc imaginaţia omenească, pentru care nici nu se folosesc cuvinte propriu-zise (ci se apelează la formule cuprinzînd cifre curente puse la o anumită putere). Chiar şi astfel limitate, numeralele cardinale reprezintă o cantitate enormă de cuvinte, care cuvinte pot fi cunoscute cu uşurinţă datorită organizării lor în sistemul zecimal. Sistemul zecimal al numeralelor cardinale permite ca, prin diverse combinări ale unui număr *limitat de* **cuvinte**, să se exprime un număr – teoretic – *nelimitat de* **numere**. Cuvintele numerale care, combinate între ele, permit exprimarea oricărui număr se numesc *numerale de bază*, pentru a fi deosebite de *masa numeralelor*, care masă cuprinde toate numeralele posibile în limba română. Numeralele de bază româneşti sînt *zero, un(u,l), doi, trei, patru, cinci, şase, şapte, opt, nouă, zece, sută, mie, milion, miliard (bilion), trilion*[240]. Din punctul de vedere al formei, numeralele de bază pînă la *zece* inclusiv sînt *simple* (conţin o singură unitate lexicală), iar de la *zece* exclusiv înainte toate numeralele limbii române reprezintă *perifraze* aglutinate sau neaglutinate (conţin două sau mai multe unităţi lexicale). Astfel, de la *unsprezece* la *nouăsprezece* numeralele cardinale conţin numeralele de bază de la *un(u)* la *nouă* (uneori modificate fonetic: *patru* > *pai*, *şase* > *şai*) urmate de prepoziţia *spre* şi de numeralul de bază *zece*: *unsprezece, doisprezece, treisprezece, paisprezece* etc. Numeralele cardinale care exprimă *zeci întregi* – cu excepţia lui *zece* – sînt formate din numeralele de bază de la *doi* (cu forma feminină *două*) la *nouă* (uneori modificate fonetic: *şase* > *şai-*) urmate de numeralul de bază *zece* cu forma de plural *zeci*: *douăzeci, treizeci, patruzeci* etc. Numeralele cardinale care exprimă numerele dintre două zeci întregi de la *douăzeci şi unu* inclusiv la *nouăzeci şi nouă* inclusiv cuprind numeralele care exprimă zecile întregi urmate de conjuncţia coordonatoare copulativă *şi* şi de numeralele de bază care exprimă unităţile de la *unu* la *nouă*: *douăzeci şi unu, treizeci şi doi, patruzeci şi trei* etc. Numeralele cardinale care exprimă *sutele întregi* sînt alcătuite din numeralele de bază de la *unu* (în forma feminină *o*) la *nouă* urmate de numeralul de bază *sută* la singular sau la plural: *o sută, două sute, trei sute* etc. Exceptînd numeralele de tipul *douăzeci* **de** *mii, trei sute* **de** *mii* etc, în a căror structură apare şi prepoziţia *de*, toate celelalte numerale cardinale se construiesc – schimbînd ceea ce trebuie schimbat – după modelul prezentat aici, cuvintele care indică numerele mai mari precedînd pe acelea care indică numerele mai mici: *o sută zece, două sute unsprezece, trei sute douăzeci, patru mii patru sute cincizeci şi şase, şaizeci de mii şapte sute optzeci şi nouă, patru sute cincizeci de mii opt sute şaptezeci şi doi, opt*

[240] În unele lucrări de specialitate (vezi, de exemplu, SMLRC, p. 158) se apreciază că *zero, sută, mie, milion, miliard, bilion, trilion* reprezintă substantive.

milioane nouă sute treizeci şi şapte de mii opt sute treisprezece, nouă miliarde şapte sute optzeci de milioane două sute cincisprezece mii trei sute patruzeci şi cinci, un trilion două sute treizeci şi unu de miliarde şapte sute treizeci şi nouă de milioane patru sute douăzeci şi două de mii cinci sute optzeci şi trei etc. Aşa cum se vede din cele cîteva exemple, numeralul este partea de vorbire cu cele mai întinse perifraze, ultimul numeral invocat imediat mai sus conţinînd douăzeci şi nouă de unităţi lexicale. Mai adăugăm, cu titlu de curiozitate, că teoretic este sigur că nici un om nu a numărat nici măcar pînă la *un milion*, întrucît un calcul aproximativ arată că pentru aceasta sînt necesari cîţiva ani de numărare continuă.

Din punct de vedere morfologic, subliniem că numeralul cardinal are doar *parţial* flexiune după număr, gen şi caz. Astfel, *forme* pentru număr apar doar la cîteva numerale de bază[241], şi anume, *zece, sută, mie, milion, miliard, bilion, trilion,* unde sînt marcate sau numai prin desinenţă (*zec*-**e**/*zeci*-**ø**, *sut*-**ă**/*sut*-**e**, *mi*-**e**/*mi*-**i**, *miliard*-**ø**/*miliard*-**e**), sau prin desinenţă şi alternanţă fonetică (*mili***o***n*-**ø**/*mili***oa***n*-**e**, *bili***o***n*-**ø**/*bili***oa***n*-**e**, *trili***o***n*-**ø**/*trili***oa***n*-**e**).

În ceea ce priveşte genul, constatăm că şi aici există *forme* doar la cîteva numerale cardinale. Distingem astfel, pe de o parte, numeralele *zero, zece, sută, mie, miliard, bilion, trilion,* care au gen unic, acesta fiind femininul la *zece, sută mie* şi neutrul la *zero, milion, miliard, bilion, trilion*. Pentru raţiuni pe care le-am arătat în altă parte (vezi §24), genul unic al acestor numerale se recunoaşte prin determinările lor de tip adjectival, care prin convenţie – datorită operativităţii – pot fi adjectivele numerale pentru unitate şi dualitate: *zece, sută, mie* sînt feminine pentru că la singular pot fi însoţite de *o* şi la plural de *două*, iar *zero, milion, miliard, bilion, trilion* sînt neutre pentru că la singular pot fi însoţite de *un* şi la plural de *două*. Pe de altă parte, se disting numeralele pentru *unitate* şi *dualitate*, care au *forme* diferite pentru masculin şi feminin: *un(u,l), doi* trimit la masculin şi *una, două* la feminin. Opoziţia de gen la aceste numerale este marcată prin articolul hotărît, eventual precedat de sufixul flexionar *-u-* (*un***ul**/*un***u***l*/*un***a**), sau prin desinenţă şi sufixul flexionar *-u-* (*do***i**/*do***uă**).

Categoria gramaticală a cazului – singura posibilă la numeralele cardinale – este în legătură directă cu funcţia întotdeauna sintactică a acestora, manifestîndu-se diferit la cardinalele ce exprimă numere abstracte şi la acelea ce exprimă caracteristica

---

[241] S-a formulat şi ipoteza (vezi Sanda Golopenţia-Eretescu, *art. cit.* în nota 238, p. 390) potrivit căreia numeralul cardinal pentru *unitate* reprezintă singularul şi toate celelalte numerale cardinale – pluralul. Caracterul neconvenabil al acestei ipoteze apare, dintr-un punct de vedere, la nivel semantic: dacă în principiu informaţia gramaticală (inclusiv aceea privitoare la categoria gramaticală a numărului) nu trebuie să afecteze informaţia semantică, la numeralul cardinal constatăm că de la *unitate* la toate celelalte numerale se schimbă informaţia semantică (cantitativă). Din alt punct de vedere, neconvenabilitatea ipotezei se manifestă şi la nivel morfologic, unde – spre deosebire de toate părţile de vorbire care au categoria gramaticală a numărului – singularul are o *singură* formă, iar pluralul, teoretic, o *infinitate* de forme.

numerica a entităților. Astfel, numeralele cardinale ce exprimă numere abstracte apar de obicei în cazul nominativ, cînd pot fi considerate ca avînd funcția sintactică de subiect, și în cazul acuzativ cu prepoziție, cînd pot fi considerate ca avînd funcția sintactică de complement/circumstanțial, în propoziții de felul *șase* (=nominativ, subiect) *fără doi* (=acuzativ, complement) *fac patru*. Cît privește cazul și funcția lui *patru* (precum și a tuturor cardinalelor aflate în această situație) din propoziții ca cea de mai sus, acesta poate fi considerat sau un nominativ nume predicativ (dacă acordăm verbului *fac* valoare copulativă, considerîndu-l echivalent al lui *înseamnă)*, sau un acuzativ circumstanțial cantitativ (dacă acordăm lui *fac* funcție predicativă, considerînd că are sensul de *rezultă)*. Operația de scădere se poate face, însă, și cu un alt fel de propoziție – **șase** *minus* **doi** *fac* **patru** sau **șase** *scăzut* **doi** *fac* **patru** –, cînd *patru* poate fi considerat de asemenea un nominativ nume predicativ sau, poate mai bine, un circumstanțial cantitativ.

Rar, numeralele cardinale ce exprimă numere abstracte pot să apară și în genitiv sau dativ precedate de prepozițiile care cer aceste cazuri și atunci, dacă se subordonează unui regent de tip verbal, îndeplinesc funcția sintactică de complement/circumstanțial: *în afara lui* **doi** *mai este și* **trei**, *grație lui* **doi** *l-am cunoscut pe* **trei** etc. De asemenea rar se întîlnește și genitivul fără prepoziție al numeralelor cardinale, care se poate subordona și unui regent nominal, cînd funcționează ca atribut: *radicalul* **lui nouă** *este trei*.

Schimbînd ceea ce trebuie schimbat, aceleași funcții sintactice apar la toate operațiile matematice cu numeralele cardinale ce exprimă numele numerelor întregi: **șase** *înmulțit cu* **doi** *este egal (cu)* **doisprezece**, *radical(ul) din* **optzeci și unu** *este* **nouă** ș.a.m.d. Notăm, însă, că – pentru operativitate – în varianta matematică a stilului științific se folosesc frecvent *resturi de propoziție/frază* (vezi volumul de sintaxă): **8 la 4,2** înseamnă *opt împărțit la patru fac/dă doi* sau, mai bine, *dacă pe opt îl împărțim la patru rezultă doi* etc.

Exprimînd caracteristica numerică a entităților, numeralele cardinale apar de obicei în cazurile nominativ și acuzativ, îndeplinind funcțiile sintactice ale cazurilor respective. Astfel, în nominativ, cardinalul ce exprimă caracteristica numerică a entităților poate fi subiect *(dintre prietenele ei, numai* **două** *sînt aici)*, nume predicativ (*noi sîntem* **trei**) și, rar, apoziție *(ei sînt mai mulți decît noi, și anume,* **șase**). Într-un context de tipul *am reușit* **nouă**, cardinalul *nouă* – cu funcția sintactică de atribut circumstanțial/completiv – poate fi considerat atît în nominativ, dacă avem în vedere acordul cu subiectul inclus *noi*, cît și în acuzativ, dacă admitem elipsa prepoziției *în număr de*. În acuzativ fără prepoziție, numeralele cardinale avute aici în vedere pot fi complemente directe (*erau mai multe cărți, dar am cumpărat numai* **trei**) sau atribute circumstanțiale/completive *(i-a văzut* **doi** *și s-a speriat)*; în acuzativ cu prepoziție, aceste numerale îndeplinesc funcția de complement/circumstanțial (*X a fost văzut* **de**

doi; *el s-a întîlnit* **cu trei** etc), atribut *(lupta* **cu doi** *este dificilă)* şi apoziţie (*azi s-a întîlnit cu mai mulţi, şi anume,* **cu cinci**).

Numeralele cardinale ce exprimă caracteristica cantitativă a entităţilor pot fi suspectate de a se afla în genitiv sau dativ numai atunci cînd sînt precedate de cuvîntul *cel* în cazurile respective (*mutatis mutandis*, acelaşi lucru se poate spune şi cînd *cel* se află în celelalte cazuri: **cei doi** *îmi sînt prieteni*, **cu cei trei** *mă întîlnesc mereu* etc): *locuinţa* **celor doi** *este frumoasă*, **celor doi** *le trebuie linişte* etc. În astfel de construcţii, însă, nu se poate afirma *cu certitudine* că *cel* este articol adjectival care însoţeşte *numeralul* cardinal sau este pronume demonstrativ (vezi § 45) şi atunci cardinalul respectiv este *adjectiv* numeral.

*

* *

Adjectivele numerale cardinale sînt cuvintele care, avînd – cu excepţia femininului pentru unitate *o*, care se opune prin supletivism masculinului *un* – acelaşi corp fonetic cu numeralele cardinale, determină regenţi de tip nominal, la care arată cantitatea (mărimea) numărabilă, cu care se acordă prin *formele* lor pentru gen, număr şi caz şi pe lîngă care îndeplinesc întotdeauna funcţia sintactică de atribut. Adjectivele numerale cardinale preced regentul, căruia i se juxtapun dacă sînt de la *nouăsprezece* inclusiv în jos sau de care se leagă – *potrivit normei literare* – prin prepoziţia *de* dacă sînt de la *douăzeci* inclusiv în sus. Exemple:

„Avea şi dînsul **trei** *feciori*,
Şi i-au plecat toţi trei deodată"

(G. Coşbuc, *Versuri*, ediţia bibliofilă, Bucureşti, 1961, p. 55)

„Din larg cuprins de multe zări,
Nuntaşi din **nouăzeci** DE *ţări*
S-au răscolit"

(G. Coşbuc, *op. cit.*, p. 11)

În legătură cu ultimul tip de construcţie (*nuntaşi* **din nouăzeci de ţări**), menţionăm neconcordanţa dintre informaţia gramaticală şi informaţia semantică: *strict formal*, în versurile de mai sus, prepoziţia *din* se construieşte cu numeralul *nouăzeci* şi ca urmare *din nouăzeci* apare ca atribut pe lîngă *nuntaşi*, el însuşi, adică *nouăzeci*, primind ca determinant atributiv pe *de ţări*; dacă, însă, luăm în consideraţie *informaţia semantică* (cantitatea de *nouăzeci* este în dependenţă de noţiunea substantivală transmisă prin *ţări*) şi facem şi analogia cu numeralele mai mici de *douăzeci* (să admitem *nuntaşi din şaisprezece ţări*), atunci găsim că prepoziţia *din* ar trebui să aparţină substantivului *ţări* (*din ţări* fiind, deci, atributul substantivului *nuntaşi*), iar *nouăzeci de* ar trebui să reprezinte atributul substantivului *ţări*. Cum, însă, la această interpretare *semantică* se opune interpretarea *formală*, considerăm că în structurile de

acest fel *este convenabil* să vorbim de *partea de vorbire/partea de propoziţie cu determinare obligatorie* (vezi §11). Admiţînd acest lucru, urmează că în versurile avute în vedere (precum şi în toate structurile de acest tip) atributul substantivului *mîntaşi* nu este nici numai *din nouăzeci*, nici numai *din... ţări*, ci *din nouăzeci de ţări* ca o singură unitate morfosintactică (pentru care folosim convenţional denumirea de *atribut cu determinare obligatorie*)[242].

Un alt caz particular îl constituie cuvîntul *un* (cu toate formele sale flexionare, care – aşa cum am arătat şi la articolul nehotărît (vezi §30) – poate avea mai multe valori ce nu se pot deosebi una de alta decît în mod relativ. Valoarea care interesează aici, adică aceea de adjectiv numeral cardinal, se recunoaşte – bineînţeles cu o anumită doză de relativism – prin aceea că *un*, precum şi femininul *o*, intră în opoziţie, păstrînd ideea contextului, cu un adjectiv numeral cardinal de la *doi*, respectivă *două*, înainte: **un** *om cîntă şi* DOI *oameni vorbesc;* **o** *femeie se plimbă şi* TREI *femei lucrează (un, o* reprezintă, însă, articolele nehotărîte dacă la plural le corespunde *nişte).*

Particulară este şi întrebuinţarea adjectivului numeral cardinal cu funcţia de atribut în locul adjectivului numeral ordinal (*capitolul* **1/unu** în loc de *capitolul* **întîi**, *capitolul* **2/doi** în loc de *capitolul* **al doilea** etc), mai ales la numărarea/ordonarea unor entităţi, unde limba română aproape că nu mai acceptă *decît* adjectivul numeral cardinal *neacordat* (se spune curent *pagina* **treizeci şi** UNU, *pagina* **treizeci şi** DOI etc, doar în exprimarea pedantă şi desuetă mai auzindu-se, rarisim, *pagina* **a treizeci şi** UNA, *pagina* **a treizeci şi** DOUA etc). «Amestecul» adjectivului numeral cardinal cu adjectivul ordinal (cauzat de comoditatea exprimării) explică şi *valoarea adverbială* a unor adjective numerale cardinale – în mod special primele din serie – atunci cînd se enumeră argumente: **1/unu** (în loc de *întîi*), *este tînăr*, **2/doi** (în loc de *al doilea*) , *are suflet frumos*, **3/trei** (în loc de *al treilea*), *iubeşte viaţa* etc.

§51. *Numeralul şi adjectivul numeral distributiv.* Numeralul distributiv – pe care îl prezentăm de asemenea separat de adjectivul numeral distributiv – este numeralul care exprimă gruparea numerică a entităţilor substituite, la care pot apărea forme pentru gen şi categoria gramaticală a cazului şi care – în afara funcţiei de atribut, complement etc – poate îndeplini funcţia sintactică specifică de subiect.

Numeralele distributive s-au format pe terenul limbii române din numeralele cardinale precedate de prepoziţia *cîte*[243]: *cîte unu, cîte doi, cîte zece, cîte o sută* etc.

---

[242] Pentru faptul că de la 19 înainte *de* stabileşte o legătură de subordonare de la dreapta la stînga, vezi D.D. Draşoveanu, *Legături sintactice de la stînga la dreapta,* CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 242 sqq.

[243] Considerarea lui *cîte* drept adverb propriu-zis (cum se poate înţelege din *Gram. Acad.*, I, p. 194) credem că este neconvenabilă din punct de vedere semantic şi sintactic: absenţa sensului lexical face imposibilă funcţia sintactică pe care ar trebui să o aibă *cîte* dacă ar fi adverb propriu-zis. Despre un adverb *cîte* în structura numeralelor distributive s-ar putea vorbi numai

Teoretic, numeralele distributive se pot forma de la toate numeralele cardinale; practic, însă, numeralele distributive uzuale sînt doar acelea ce indică cifre foarte mici şi mici, cele ce trimit la cifre mari şi foarte mari fiind ca şi inexistente (se spune curent, de exemplu, *ei merg* **cîte doi**, dar nu se spune, credem, niciodată *ei merg* **cîte trei sute şaptezeci şi cinci de trilioane**).

Flexiunea numeralului distributiv este limitată, pe de o parte, la *formele* pentru gen, iar pe de altă parte, la categoria gramaticală a cazului, care apar doar la unele dintre aceste numerale. Astfel, genul – masculin şi feminin – se întîlneşte la numeralele distributive care conţin numeralele cardinale pentru unitate şi dualitate, precum şi – exceptînd pe *unsprezece* – la perifrazele numerale în a căror structură intră acestea: *cîte unu, cîte una, cîte doi, cîte două, cîte treizeci şi unu, cîte treizeci şi una* etc. Aşa cum se vede şi din exemplificare, genul acestor numerale este marcat prin opoziţia articolelor hotărîte (*cîte un***u**/*cîte un***a**; *cîte treizeci şi un***u**/*cîte treizeci şi un***a** etc) sau a desinenţelor, uneori precedate de sufixul flexionar *u* (*cîte do***i**/*cîte do***uă**, *cîte treizeci şi do***i**/*cîte treizeci şi do***uă** etc).

Cazurile la care pot să apară aceste numerale sînt de obicei nominativul şi acuzativul, deosebirea lor realizîndu-se cu ajutorul prepoziţiilor şi al contextului: *luau* **pe cîte trei** (=acuzativ), *şi* **cîte doi** (=nominativ) *se întorceau*. La numeralul distributiv pentru unitate, prin apropierea de pronumele nehotărît parţial omonim *unul*, apar uneori şi cazurile genitiv şi dativ: *atitudinea* **cîte unuia** *scandalizează*, *îi spune* **cîte unuia** *ce gîndeşte* etc.

Funcţiile sintactice ale numeralului distributiv sînt în legătură directă cu categoria gramaticală a cazului. Astfel, nominativul numeralului distributiv funcţionează ca subiect *(în fiecare moment,* **cîte doi** *ne părăsesc)*, nume predicativ (*ei sînt* **cîte doi**) şi apoziţie (*ei sînt mulţi în fiecare rînd, şi anume,* **cîte zece**). În acuzativ fără prepoziţie, numeralul distributiv îndeplineşte funcţia sintactică de complement direct (*zilnic ia* **cîte două**) sau de atribut circumstanţial/completiv (*ei vin* **cîte doi**)[244], iar în acuzativ cu prepoziţie, funcţia sintactică de complement/circumstanţial (*îi vede* **pe cîte doi** *plimbîndu-se, vorbeşte* **cu cîte doi** *în acelaşi timp* etc) şi de atribut (*vin în grupuri* **de cîte cinci**). Genitivul numeralului distributiv neprecedat de prepoziţie are funcţia sintactică de atribut (*casa* **cîte unuia** *este frumoasă*), iar precedat de prepoziţie este complement/circumstanţial (*se ridică degeaba* **în contra cîte unuia**). În cazul dativ fără prepoziţie, numeralul distributiv este complement indirect (**cîte unuia** *îi place să citească*), iar cu prepoziţie este circumstanţial (**datorită cîte unuia**, *totul iese bine*).

---

dacă s-ar aprecia că acesta este un adverb-flectiv (la fel cum adverbe-flectiv sînt *mai, foarte* etc din comparaţia adjectivelor şi adverbelor – vezi cap. IX.

[244] Ideea funcţiei sintactice cu dublă subordonare simultană este susţinută şi de Radu Sp. Popescu, *Numeralul distributiv cu funcţie sintactică de element predicativ suplimentar*, LR, XXXII, 1983, nr. 6, p. 521-523.

În contexte de tipul *băieții merg* **doi cîte doi**, *iar fetele* **una cîte una**, considerăm că este convenabil să apreciem că *doi cîte doi* și *una cîte una* sînt îmbinări stabile (perifraze) cu valoare de numerale distributive; cît privește funcția sintactică, aceasta este de atribut circumstanțial/completiv, datorită faptului că, pe lîngă legătura semantică cu regentul verbal *(merg)*, au legătură și formală, și semantică cu regentul nominal *(băieții, fetele)*.

*

* *

Adjectivul[245] numeral distributiv este reprezentat prin cuvintele care, avînd – cu excepția celor pentru unitate *cîte un, cîte o* (cu opoziția de gen marcată prin supletivism) – același corp fonetic cu numeralele distributive, determină regenți de tip nominal, la care arată gruparea numerică, cu care se acordă prin formele lor pentru gen și caz și pe lîngă care îndeplinesc întotdeauna funcția sintactică de atribut: **cîte doi** BĂIEȚI *aruncă mingea și* **cîte două** FETE *o prind*; **cîte unui** BĂIAT *nu-i place jocul cu mingea* etc.

§52. *Numeralul și adjectivul numeral colectiv.* Numeralul colectiv – pe care îl prezentăm separat de adjectivul numeral colectiv – este numeralul care arată că entitățile substituite sînt considerate în grup (nu izolate), la care pot exista forme pentru gen și categoria gramaticală a cazului și care – pe lîngă atribut, complement etc – pot îndeplini funcția sintactică specifică de subiect.

Numeralul colectiv are cel mai redus inventar de cuvinte dintre toate numeralele românești, fiind reprezentat prin cîteva elemente moștenite din latină (rom. *amîndoi* < *lat. *amendui, amindoi*; în limba veche, *îmbii* < lat. *ambo,-ae)* ori împrumutate din limbile romanice (rom. *ambii* < it. *ambe*, lat. *ambo,-ae)* sau formate pe terenul limbii române cu pseudoprefixul *tus-* (< *toți)* + numeralul cardinal de obicei de la *trei* pînă la *zece* (*tustrei, tuspatru* etc) și *cîteși-* (< relativul *cîte* urmat de adverbul *și*, acesta din urmă frecvent utilizat în limba veche la *același, acestași, eluși* etc) + numeralul cardinal de obicei de la *trei* pînă la *zece: cîteșitrei, cîteșipatru, cîteșicinci* etc. În limba română veche se întîlnesc, sporadic, și formații conținînd numerale cardinale mai mari de zece: *amîndurorusprézece*, CPB, 268/1-2, *amîndoisprăzéce*, CT, 58ᵛ2 etc.

---

245 În SMLRC, p. 164, se apreciază că numeralul distributiv „are de obicei distribuție adverbială", doar în nota 1 de pe aceeași pagină menționîndu-se, ambiguu, că aceste numerale „pot apărea și în altfel de contexte – cf., de ex., *Aleargă cîte doi concurenți deodată*", unde *cîte doi* reprezintă un adjectiv numeral distributiv. Împotriva ideii că numeralul distributiv apare ca un adverb vorbesc *formele* pentru gen ale unora dintre aceste numerale (și adjective numerale), știut și acceptat fiind faptul că adverbul este, prin definiție, indiferent la gen.

Genul şi cazul numeralelor colective pot fi marcate prin desinenţe, uneori precedate de sufixul flexionar *u* (*amîndoi*/*amîndo*UĂ), prin articolul hotărît enclitic (*ambi*i/*ambe*le, *ambi*lor etc) sau prin desinenţe şi articole asociate cu prepoziţii (**înaintea** *amîndu*rorA, **datorită** *amîndu*rorA, **cu** *amîndoi* etc).

Funcţiile sintactice pe care le pot îndeplini numeralele colective sînt în legătură cu cazul în care acestea se află. Astfel, nominativul funcţionează ca subiect (**tustrei** *se plimbă),* nume predicativ *(ei* SÎNT **amîndoi**, *iar eu singur)* sau apoziţie *(nu numai el, ci şi ea, adică* **amîndoi**, *îmi sînt prieteni)*. O situaţie discutabilă apare în contexte de tipul:

a) „Căci *amîndoi* vom fi cuminţi,
Vom fi voioşi şi teferi"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 139)

b) „Vă veţi învoi *amîndoi* asupra preţului..."

(M. Eminescu, *PL*, p. 75)

c) „Apoi şezură *amîndoi* în umbră..."

(M. Eminescu, *PL*, p. 13)

În contextele de acest fel, numeralul colectiv în nominativ *amîndoi* apare pe lîngă un verb la persoana I plural (contextul *a*), la persoana a II-a plural (contextul *b*) şi la persoana a III-a plural (contextul *c*). Dezacordul în persoană între numeralul colectiv – care (ca orice numeral şi la fel cu substantivele şi pronumele nepersonale) reprezintă întotdeauna persoana a III-a – şi verbul-predicat din contextul *a*, aflat la persoana I, şi din contextul *b*, aflat la persoana a II-a, arată că numeralul colectiv *amîndoi* **nu** *poate constitui subiectul* în propoziţiile respective. Aici, după părerea noastră, subiectul, ce rezultă din mărcile pentru persoană (şi număr) din structura verbelor în discuţie, este *noi* şi, respectiv, *voi*, pe lîngă care *amîndoi* reprezintă funcţia sintactică de apoziţie. *Amîndoi* din contextul *c* poate fi interpretat fie – la fel ca în contextele *a* şi *b* – drept apoziţie pe lîngă subiectul *ei* rezultînd din mărcile persoanei aflate în structura verbului-predicat, fie – poate mai bine – ca subiect al predicatului *şezură*, dat fiind faptul că, nemaiapărînd aici dezacordul, *amîndoi* poate fi considerat substitutul „numelor" *Domnul* şi *Sfîntul Petrea* nu numai semantic, ci şi gramatical (pentru situaţia în principiu similară a pronumelui nehotărît *cu toţii* şi a celui relativ *care*, vezi paragrafele privitoare la cazul subiectului).

În cazurile genitiv, dativ şi acuzativ, numeralul colectiv poate funcţiona ca atribut *(lucrările* **amîndurora** *sînt valoroase)*, complement/circumstanţial (*i-a văzut* **pe tustrei**, *vorbeşte mereu* **cu ambii** etc) ori atribut circumstanţial/completiv (*ei vin întotdeauna* **amîndoi**).

*

* *

Adjectivul numeral colectiv este reprezentat prin cuvintele care, avînd – cu excepţia genitiv-dativului *amînduror* (deosebit de numeralul *amîndurora*) – acelaşi corp fonetic cu numeralul colectiv, determină regenţi de tip nominal pe care îi prezintă în grup (nu izolaţi), cu care se acordă prin formele lor pentru gen şi caz şi pe lîngă care îndeplinesc întotdeauna funcţia sintactică de atribut: **amîndoi** *băieţii şi* **ambele** *fete sînt prietenii mei.*

§53. *Numeralul fracţionar* (cunoscut şi sub numele de *numeral partitiv* sau *numeral substantival*) este numeralul care arată o parte a întregului, care poate avea forme pentru gen şi număr şi categoria gramaticală a cazului şi care – pe lîngă atribut, complement etc – poate îndeplini funcţia sintactică specifică de subiect.

Pentru a exprima partea din întreg, limba română dispune de mai multe structuri de numerale fracţionare. Astfel, o structură de numeral fracţionar se construieşte (dacă facem abstracţie de *unime*, întîlnit astăzi uneori la specialişti în diverse domenii) pe baza numeralului cardinal de la *doi* înainte prin adăugarea sufixului lexical *-ime* (uneori apărînd şi anumite modificări fonetice): *doime, treime, pătrime, zecime* etc. Pe lîngă această structură de numeral fracţionar care, conţinînd o singură unitate lexicală, este simplă, există şi alte structuri perifrastice alcătuite din: adjectivul numeral ordinal cu formă feminină de la cel pentru dualitate înainte, urmat de substantivul *parte (a doua parte, a treia parte, a zecea parte* etc); numeralul cardinal de la *doi* (cu forma feminină *două*) înainte, urmat de numeralul ordinal în formă feminină, această perifrază fiind utilizată mai ales de matematicieni (*două a treia, cinci a şaptea, opt a zecea* etc). Numeralele fracţionare indicate mai sus se folosesc cu predilecţie în vorbirea oamenilor instruiţi şi a specialiştilor, în vorbirea populară şi familiară existînd alte numerale fracţionare, şi anume: numeralele simple *sfert, jumătate, litră;* perifrazele numerale alcătuite din numeralul cardinal de la *doi* (de obicei în forma feminină *două*) înainte, precedate de prepoziţia *pe* (*pe din două, pe din trei, pe din zece* etc).

Avînd structuri atît de variate, este normal ca numeralele fracţionare să se comporte diferit din punct de vedere morfologic şi sintactic. Astfel, numeralele fracţionare simple de tipul *doime, treime* etc, precum şi acelea simple din vorbirea populară şi familiară *(sfert, jumătate, litră)* au forme de gen (care este unic: *jumătate, litră, doime, treime* etc sînt feminine, iar *sfert* este neutru) şi număr şi categoria gramaticală a cazului, care rezultă din desinenţă (*doime*/*doim***i**, *litr***ă**/*litr***e** *sfert-ø*/*sfert***uri** etc), din articolul hotărît enclitic uneori precedat de sufixul flexionar *u* (*doime***a**/*doim***ii**, *sfert*U**l**/*sfert*U**lui** etc), din prepoziţii (**înaintea** DOIMII *este pătrimea*) sau din context: *am învăţat* **doimea** (=acuzativ); **doimea** (=nominativ) *este egală cu jumătatea* etc. Aceste numerale fracţionare, după cazul în care se află, îndeplinesc funcţia sintactică de subiect (**zecimea** *este mai mică decît cincimea*), nume predicativ

(*a patra parte dintr-un întreg este* **sfertul**), atribut (*mărimea* **doimii** *este aceeaşi cu a jumătăţii),* apoziţie (*prin divizarea unui întreg se obţine doimea, adică* **jumătatea**), complement/circumstanţial (**unei treimi** *îi lipsesc* **două treimi** *pentru a reprezenta întregul*) şi atribut circumstanţial/completiv: *am considerat litra* **(drept) sfert.**

Perifrazele de tipul *a doua parte*, precum şi acelea de tipul *două a treia* sînt invariabile şi funcţionează ca: **a doua parte** (=subiect) *este mai mare* **decît a patra parte** (=circumstanţial); *jumătate înseamnă* **a doua parte** (=nume predicativ); *mărimea* **unei jumătăţi** (=atribut) *este cît două sferturi; doimea, adică* **a doua parte** (=apoziţie), *este mai mare ca sfertul; putem considera litra şi* **drept două a treia** (=atribut circumstanţial/completiv). Tot invariabile sînt şi perifrazele de tipul *pe din două*, care, rar, au valoare de numeral şi funcţie de atribut pe lîngă un nume regent (*beneficiile* **pe din două** *sînt normale între egali*), iar frecvent devin adverbe, îndeplinind funcţia de circumstanţial pe lîngă un verb regent (*beneficiile se împart* **pe din două** *între egali*).

O menţiune necesită contexte cu numerale fracţionare de tipul **o pătrime** DE (DIN) *măr* SE POATE NUMI *şi un sfert, iar* **două pătrimi** DE (DIN) *măr* SE POT NUMI *şi o jumătate,* care la prima vedere dau impresia de similitudine cu contexte cu numerale cardinale de tipul **un** AN *este mult pentru om, iar* **douăzeci** DE *ani* SÎNT EGALI *cu zero pentru soare*. Aceste două tipuri de contexte sînt, însă, diferite, deosebirea dintre ele apărînd la nivel sintactic: dacă *numeral cardinal în nominativ + de + substantiv* se comportă întotdeauna solidar în privinţa numărului pe care îl impun predicatului, *numeral fracţionar în nominativ + de, din + substantiv* pot fi şi nesolidare în privinţa numărului, *predicatul acordîndu-se în număr numai cu numeralul fracţionar.* Compară: **un an** (singular) *este mult* (singular)..., iar **douăzeci de ani** (plural) *sînt egali cu zero* (plural)... cu **o pătrime** (singular) DE, DIN MĂR (singular) *se poate numi* (singular)..., iar **două pătrimi** (plural) DE, DIN MĂR (singular) *se pot numi* (plural)... Această deosebire ne determină să apreciem că *numeral cardinal de la douăzeci înainte + de + substantiv* este o parte de vorbire/propoziţie cu determinare obligatorie (vezi §50), în timp ce *numeral fracţionar + de/din + substantiv* este o îmbinare liberă, în care fiecare termen noţional îndeplineşte *singur* o funcţie sintactică (în contextele de mai sus, numeralul fracţionar funcţionează ca subiect, iar substantivul cu prepoziţie ca atribut).

§54. *Numeralul iterativ* (numit de obicei *de repetiţie* sau *adverbial)* este numeralul care arată numărul şi ordinea repetării, care nu cunoaşte nici o categorie gramaticală şi care, în afară de circumstanţial şi de apoziţie, îndeplineşte funcţia sintactică specifică de atribut.

Pentru a indica numărul şi ordinea repetării, limba română dispune de următoarele posibilităţi: o perifrază alcătuită din adjectivul numeral cardinal pentru unitate *o* + substantivul *dată*, deci, *o dată* (omofonul adverbial *odată* are sensul de *odinioară, cîndva, cînd* şi nu intră în opoziţie cu *de două ori, de trei ori* etc); perifrazele alcătuite

din prepoziția *de* urmată de adjectivele numerale cardinale de la *două* la *nouăsprezece* + substantivul *ori*, deci, *de două ori, de trei ori, de patru ori* etc; perifraze cuprinzînd prepoziția *de* urmată de numeralele cardinale de la *douăzeci* înainte, de prepoziția *de* și de substantivul *ori* (vezi și §50, unde ne referim la partea de vorbire/de propoziție cu determinare obligatorie), deci, *de douăzeci de ori, de douăzeci și una/unu de ori, de douăzeci și două de ori* etc; perifraze alcătuite din adjectivele numerale ordinale cu formă feminină *întîia* sau *prima* + substantivul *dată* sau *oară*, deci, *întîia dată/întîia oară, prima dată/prima oară;* perifraze alcătuite din adjectivul numeral ordinal de la cel pentru dualitate înainte urmat de substantivul *oară*, deci, *a doua oară, a treia oară, a patra oară* etc; numeralele sintetice – neologisme de proveniență latino-romanică – *bis* (< fr., lat. *bis* = de două ori) și *ter* (< lat. *ter* = de trei ori).

Necunoscînd nici o categorie gramaticală, toate numeralele iterative sînt invariabile. Această apreciere vizează și un iterativ de felul *de douăzeci* și *una de ori*, ce apare și în forma *de douăzeci și* **unu** *de ori*, la care elementul component *una* sau *unu* indică doar **opțiunea vorbitorilor** *pentru* **forma neutrală** *de feminin sau de masculin*. Faptul că elementul component feminin *una* sau masculin *unu* nu reprezintă flexiune după gen rezultă din *absența motivării pentru forma de feminin sau de masculin* nu numai cînd regentul întregului iterativ este un verb (citește **de douăzeci și** UNA/UNU **de ori**...), ci și atunci cînd regentul iterativului respectiv este *un* nume, la care nu contează genul, acesta putînd fi atît femininul, cît și masculinul (cererea **de douăzeci și** UNA/UNU **de ori** *a aceluiași lucru este*... ; cititul **de douăzeci și** UNA/UNU **de ori** *a aceleiași pagini este*...). Funcția sintactică – întotdeauna secundară – a numeralului iterativ depinde de natura regentului, care este de obicei verbal, impunînd numeralului iterativ funcția sintactică de circumstanțial: *a repetat* **de două ori** (circumstanțial cantitativ), *pentru că* **prima dată** (circumstanțial de timp) *nu a înțeles*. Uneori, regentul este de tip nominal și atunci numeralul iterativ funcționează ca atribut: *repetarea* **de cinci ori** *fixează poezia în memorie*. Rar, numeralul iterativ poate îndeplini funcția sintactică de apoziție, indiferent de natura verbală sau nominală a regentului: *el repetă o dată și încă o dată, adică* **de două ori**; *același lucru; repetarea o dată și încă o dată, adică* **de două ori**, *a aceluiași lucru este un obicei al lui*. Cît privește numeralele neologice *bis* și *ter*, acestea credem că pot fi considerate atribute pe lîngă numeralele cardinale (folosite în locul celor ordinale) pe care le însoțesc: *în manuscrisul lui există pagina 17; 17* **bis** *și 17* **ter**.

§55. *Adjectivul numeral multiplicativ* este adjectivul numeral care indică măsura creșterii cantitative a determinatului, care poate avea forme pentru gen; număr și caz și care – în afară de circumstanțial și apoziție – poate îndeplini funcția sintactică specifică de atribut.

Aşa cum îl arată şi numele, multiplicativul este prin excelenţă adjectiv[246]; exprimînd măsura creşterii cantitative a entităţilor (*X primeşte o răsplată* **întreită** etc). Uneori, însă, multiplicativul poate exprima şi măsura creşterii cantitative a acţiunilor, cînd se produce adverbializarea acestuia: *X lucrează* **întreit** etc.

Deşi, teoretic, adjectivele numerale multiplicative se pot forma de la toate numeralele cardinale, practic, totuşi, în limba literară au circulaţie curentă numai acelea formate pe baza numeralelor cardinale de la *doi* la *cinci*, precum şi pe baza lui *zece, sută, mie*, cu precizarea că acestea din urmă nu au o semnificaţie riguros exactă, ci una aproximativă, trimiţînd la cifre mari şi foarte mari, eventual la ideea de superlativ: *X a primit o răsplată* **înmiită** etc.

Adjectivele numerale multiplicative – care sînt aproape la fel de puţine ca şi numeralele şi adjectivele numerale colective (vezi §52) – au luat naştere în majoritate pe terenul limbii române din numerale cardinale, prin intermediul unui verb (cu existenţă reală sau virtuală, în ultima situaţie intervenind analogia) de conjugarea a IV-a format cu prefixul **în-/m-**, de la care verb participiul a căpătat în anumite contexte valoare de adjectiv numeral multiplicativ: *în + trei > (a) întrei >* **întreit**; *în + patru > (a) împătri >* **împătrit** etc. Pe lîngă formaţiile româneşti, există şi cîteva neologisme latino-romanice, care au o circulaţie mai restrînsă: *dublu, triplu, cvadruplu* şi uneori chiar *chintuplu*.

Genul, numărul şi cazul – preluate mimetic de la regentul nominal – sînt la adjectivul numeral multiplicativ doar *forme* marcate prin desinenţe, cînd urmează regentului (*venit întreit-***ø***/sumă întreit***ă**, *venit tripl***u***/sumă tripl***ă** etc) sau prin articolul hotărît enclitic, uneori precedat de sufixul flexionar *u*, cînd se află înaintea regentului (*întreit***ul** *venit/întreite***i** *sume, tripl***ul** *venit/tripl***a** *sumă* etc).

Adjectivul numeral multiplicativ funcţionează de obicei ca atribut pe lîngă regentul nominal (vezi contextele date imediat mai sus), iar uneori ca apoziţie (*X are un venit de două ori mai mare, adică* **îndoit**).

Valoarea adverbială a multiplicativului (cu forma de masculin, singular, nominativ, nearticulat, deci, *îndoit, întreit, dublu* etc) este total invariabilă şi îndeplineşte de obicei funcţia sintactică specifică de circumstanţial (*X lucrează* **înzecit**), iar uneori pe aceea de apoziţie (*X lucrează cît ei trei la un loc, adică* **întreit**).

§56. *Numeralul şi adjectivul numeral ordinal.* Numeralul ordinal – pe care îl distingem de adjectivul numeral ordinal şi de adverbul ordinal – este numeralul care exprimă ideea de ordonare în timp şi spaţiu a entităţilor substituite, care poate avea forme pentru gen şi număr şi categoria gramaticală a cazului şi care – în afară de atribut, complement etc – poate îndeplini funcţia sintactică specifică de subiect.

---

[246] Cuvintele de tipul *întreitul, împătritul* etc, din contexte ca **întreitul** *unei sume se obţine prin înmulţirea cu trei,* sînt substantive propriu-zise şi, ca urmare, nu interesează aici, la numeral.

Indicînd ordonarea entităţilor substituite în timp şi spaţiu, numeralul ordinal exprimă „caracteristica cantitativă" într-o manieră deosebită; Iorgu Iordan (LRC, p. 360-361) arătînd că cu ajutorul acestui numeral „ştim... numai cîte obiecte se găsesc înaintea celui indicat, nu şi cîte (sau dacă) altele mai urmează după el". Aşadar, cînd se spune, de exemplu, *el a ajuns* **al doilea**, se înţelege doar că înaintea entităţii avute în vedere prin numeralul *al doilea* mai există încă o entitate.

Teoretic, numeralele ordinale pot fi – ca şi numeralele cardinale – infinite ca număr, dat fiind faptul că mulţimea entităţilor din lumea în care trăim permite o infinitate de posibilităţi de dispunere a lor în timp şi spaţiu. Practic, însă, numeralele ordinale ce se folosesc frecvent sînt acelea care indică valori foarte mici şi mici, cele indicînd valori mari şi foarte mari întrebuinţîndu-se rar şi foarte rar sau avînd o existenţă virtuală.

Numeralele ordinale româneşti au provenienţă variată. Astfel, numeralul ordinal pentru unitate *întîi(ul)* continuă latinescul **antaneus*; pentru primele trei valori numerice, limba română literară modernă a împrumutat (din latina savantă, eventual şi din franceză sau italiană) numeralele ordinale – încadrate morfologic – *primul*, *secundul* şi *terţul* (ultimele două întrebuinţate sporadic); în sfîrşit, exceptînd pe cele indicate mai sus, care sînt sintetice, numeralele ordinale începînd de la cel pentru dualitate înainte, care sînt perifrastice, s-au format pe terenul limbii române. Numeralele ordinale formate pe terenul limbii române conţin în structura lor următoarele elemente: numeralul cardinal, care poate fi considerat radical; articolul hotărît enclitic aglutinat cu radicalul, care la feminin este *-a*, iar la masculinul literar actual[247] obligatoriu *-le-* urmat de deicticul *-a*, ambele constituindu-se într-un singur segment funcţional (adăugat automat radicalului), pe care-l considerăm flectiv complex (cînd după numeralul cardinal apare numai articolul hotărît feminin *-a*, acesta se poate adăuga radicalului respectiv – *trei*+a, *şase*+a etc – sau poate înlocui desinenţa numeralului cardinal, uneori precedată de sufixul flexionar *u* – *do*-U-a are la bază pe *do*-U-ă, *şut*-a are la bază pe *şut*-ă etc; la *patrulea*, *-u-* face parte din radical şi, în consecinţă,

---

[247] Această precizare este motivată de faptul că limba română veche ilustrează stadiul în care ordinalul pentru masculin abia îşi căuta formele. Astfel – ignorînd, din cauza numărului redus de ocurenţe, diferenţa dintre numeral şi adjectivul numeral –, ordinalul format pe baza lui *patru* şi *opt* avea articolul hotărît enclitic de obicei în forma *-l* [*al patru*l, PO, 16/26, *al(ŭ, u) opt*ul, CPB, 342/4, CC, 126/22, PO, 4/16 etc] şi abia la IN găsim o atestare în forma *-le* (*al patru*le, IN, 144/7). La celelalte perifraze ordinale pentru masculin, la nivelul limbii literare, articolul hotărît enclitic cunoştea variaţia liberă a formelor *-le*/*-le+a*: *al(ŭ, u) doi*le, CPB, 143/2-3, PO, 16/24, IN, 40/8 etc, *al(ŭ, u) doi*lea, CC, 263/26, PO, 5/18, IN, 257/9 etc, *al(ŭ, u) trei*le, CPB, 454/19, PO, 16/25 etc, *al(ŭ, u) trei*lea, CPB, 47/16, CC, 117/32, PO, 261/5 etc. Acest lucru permite aserţiunea că deicticul *-a* va fi fiind analogic (ca la *acuma*, *atuncea* etc) şi că se va fi adăugat destul de tîrziu articolului hotărît enclitic masculin, după ce acesta s-a generalizat în forma *-le* la toate ordinalele (inclusiv la cele formate pe baza lui *patru* şi *opt*).

nu poate fi considerat sufix flexionar); articolul posesiv-genitival cu formele pentru masculin şi feminin singular – respectiv *al, a* –, care precede numeralul cardinal fără a se aglutina cu acesta: **al** *doi***lea**, **a** *trei***a**, **al** *zece***lea**, **al** *douăzeci şi unu***lea**, **a** *o sută una* etc. Uneori – construcţia avînd un caracter emfatic –, numeralul ordinal de la al doilea înainte[248] poate fi precedat de *cel* (cu toate formele lui flexionare), admis în principiu ca articol adjectival, care se leagă de numeralul ordinal cu ajutorul prepoziţiei *de:* **cel de** *al doilea,* **cea de** *a treia* etc.

În ceea ce priveşte flexiunea, numeralele ordinale nu se comportă toate la fel. Astfel, pe de o parte, se disting ordinalele sintetice, la care există forme de gen (masculin, feminin) şi de număr (singular, plural) ce rezultă din: desinenţă, numai în contexte mai mult sau mai puţin căutate, eventual din metalimbaj, de tipul *orice lună începe cu* **întîi-ø**, **terţ-i** *sînt acei ce ocupă locul al treilea* etc; articolul hotărît enclitic, uneori precedat de sufixul flexionar *-u*[249] (*întîi*Ul/*întîi***i**, *întîi***a**/*întîi***le**, *prim*Ul/*prim***i**, *prim***a**/*prime***le** etc). Pe de altă parte, se disting ordinalele perifrastice, care astăzi[250] au forme numai pentru gen (masculin, feminin), rezultînd din articolul posesiv-genitival *(al, a)* coroborat cu articolul hotărît enclitic de feminin *a* (uneori precedat de sufixul flexionar *-u*) şi cu flectivul complex de masculin *-lea:* **al** *doi***lea**/**a** *do*Ua, **al** *douăzeci şi unu***lea**/**a** *douăzeci şi un***a**, **al** *o sută doi***lea**/**a** *o sută do*Ua etc. Cît priveşte categoria gramaticală a cazului, aceasta poate fi marcată prin: articolul hotărît enclitic, uneori precedat de sufixul flexionar *-u,* la numeralele ordinale sintetice: *prim*Ul/*prim*U**lui**, *prim***ii**/*prim***ilor**, *prim***a**/*prim***ei**, *prime***le**/*prime***lor** etc; articolul adjectival – dacă îl admitem ca atare –, la numeralele ordinale perifrastice: **cel** *de al doilea*/**celui** *de al doilea,* **cea** *de a doua*/**celei** *de a doua* etc; prepoziţii, eventual asociate cu articolul adjectival: compară *al doilea* cu **pe** *al doilea,* **cel** *de al treilea* cu **înaintea celui** *de al treilea* etc; contextul, uneori asociat cu articolul hotărît enclitic (eventual precedat de sufixul flexionar *-u*) sau cu articolul adjectival, dacă îl admitem ca atare: **întîi**Ul (=nominativ) *este un tînăr, părinţii* **prim**U**lui** (=genitiv) *la cros sînt fericiţi,* **celui de al doilea** (=dativ) *i-au strîns mîna* etc.

Funcţiile sintactice ale numeralului ordinal sînt în legătură cu cazul în care acesta se află. Astfel, nominativul funcţionează ca subiect (**al doilea** *s-a supărat de nereuşită),* nume predicativ (*ea este întotdeauna* **prima**) sau apoziţie *(acela de colo,*

---

[248] În această situaţie, numeralul *întîi* şi cu prepoziţia *de* care îl precede s-au contopit în adjectivul propriu-zis *dintîi* care, deci, nu mai interesează la numeral.

[249] Precizăm că la numeralul ordinal nu interesează şi substantivele provenite din acest numeral, cum ar fi *secund(ul),* cu pluralul *secunzi(i),* cu sensul de „adjunct al căpitanului de vas".

[250] În textele mai vechi apar cîteva „forme de plural", care însă nu s-au impus în limba literară modernă: „şi întîii şi *ai doii* plată luaţi", CPB, 456/4-5; „e robii ce chema la nuntă, întîii era cei ce întru venirea Domnului apucară, apostolii, *ai doii,* după înviere şi suire...", CC, 304/5-7 etc.

anume, **al patrulea**, *a obosit)*. În genitivul fără prepoziție, ordinalul îndeplineşte funcție de atribut *(cartea* **celui de al doilea** *este interesantă)*, nume predicativ (*meritul este* **al primului**) şi apoziție *(dreptul aceluia din față, adică* **al primului**, *nu este contestat)*, iar în genitivul cu prepoziție, funcția de complement/circumstanțial (**contra celui de al doilea** *s-au formulat obiecții;* **în fața primului** *mai este întotdeauna altcineva* etc). În cazul dativ, fără sau cu prepoziție, numeralul ordinal îndeplineşte de obicei funcția de complement/circumstanțial (**primului** *i-a mers bine* **din cauza celui de al doilea**) şi rar pe aceea de apoziție *(lui, adică* **primului**, *i-au fost oferite flori)*. Acuzativul fără prepoziție funcționează ca atribut circumstanțial/completiv (*el a reuşit* **al doilea**), iar acuzativul cu prepoziție este complement/circumstanțial (*căutîndu-l* **pe al doilea,** *s-a întîlnit* **cu al treilea**), atribut *(lupta* **cu al patrulea** *a fost uşoară)* şi apoziție *(pe acela de acolo, adică* **pe al cincilea,** *îl cunosc)*.

*

*   *

Adjectivele numerale ordinale sînt cuvintele care, avînd acelaşi corp fonetic cu numeralele ordinale, exprimă ordonarea în timp şi spațiu a regenților lor nominali, cu care se acordă prin formele lor de gen, număr, caz şi pe lîngă care îndeplinesc întotdeauna funcția sintactică de atribut.

Adjectivele numerale ordinale perifrastice, care încep de la cel pentru dualitate inclusiv înainte, au topică liberă, apărînd cu aceeaşi formă pentru gen, număr, caz atît după regent (varianta obiectivă), cît şi înaintea regentului (varianta subiectivă), cînd pot fi precedate de articolul adjectival şi de prepoziția *de*: *băiatul* **al doilea (al II-lea) – (cel de) al doilea (al II-lea)** *băiat*, *fata* **a doua (a II-a) – (cea de) a doua** *fată* etc. În toate aceste situații, genul, numărul şi cazul rezultă din articolul hotărît enclitic, din articolul genitival proclitic şi, dacă apare, şi din articolul adjectival, de asemenea proclitic. În limba vorbită populară şi familiară – cu tendința de a se extinde şi în limba scrisă –, adjectivele numerale ordinale feminine (la care ne referim) postpuse regentului apar adesea fără articolul posesiv-genitival: *clasa* **doua (II-a)**, *pagina* **treia (III-a)** etc. Notăm şi faptul că nu numai în exprimarea populară şi familiară, ci şi în cea literară, structura greoaie a adjectivului numeral ordinal este frecvent înlocuită cu foarte comodul adjectiv numeral cardinal invariabil (vezi §50), deci, *volumul* **doi (2)**, în loc de *volumul* **al doilea (al II-lea)**, *pagina* **doi (2)**, în loc de *pagina* **a doua (a II-a)** ş.a.m.d.

Spre deosebire de cele perifrastice, adjectivele numerale ordinale sintetice – care au şi ele în principiu topică liberă – apar cu forme diferite pentru gen, număr, caz în funcție de poziția față de regent. Astfel, adjectivul numeral ordinal provenit din lat. *antaneus este articulat hotărît enclitic şi variabil atunci cînd – frecvent – precede regentul (**întîiul** *om*, **întîiului** *om*, **întîii** *oameni*, **întîilor** *oameni*; **întîia** *femeie*, **întîii**

femei, **întîiele** *femei*, **întîilor** *femei*), dar nearticulat şi invariabil atunci cînd – rar – urmează regentului: *volumul* **întîi** (I); *volumului* **întîi** (I)/*pagina* **întîi** (I) etc. Menţionăm şi aici tendinţa rgularizatoare din vorbirea populară şi familiară de acordare în gen prin articolul hotărît enclitic şi uneori chiar prin cel posesiv-genitival, *numai la feminin:* în loc de structura literară *clasa* **întîi** (I), se spune şi se scrie adesea *clasa* **întîia (I-a)** sau chiar *clasa* **a întîia (a I-a)**.

Adjectivul numeral neologic *primul* (preluat din latina savantă *primus*) are o frecvenţă mare în româna actuală, concurîndu-l pe vechiul *întîi*; cînd precede regentul – aceasta fiind construcţia curentă –, acest adjectiv numeral este de obicei articulat hotărît şi variabil (**primul** *om*, **primului** *om*, **primii** *oameni*, **primilor** *oameni*; **prima** *femeie*, **primei** *femei* etc) şi doar uneori – în structuri ce pot fi considerate şi fixe – apare nearticulat, variabilitatea fiind dată acum de desinenţe: **prim-ø** *solist*, **prim-ă** *balerină* etc; cînd – rar – urmează regentului, adjectivul numeral ordinal la care ne referim este nearticulat, flexiunea realizîndu-se şi de data aceasta prin desinenţe: *volumul* **prim-ø**, *pagina* **prim-ă** etc.

Neologismul latino-romanic *secund*, foarte puţin şi defectiv întrebuinţat, se comportă în privinţa formei la fel cu adjectivul ordinal *prim*, adică – atunci cînd apare – este articulat hotărît enclitic, dacă precede regentul (**secundul** *eveniment*, **secunda** *întîmplare* etc) şi nearticulat, dacă urmează regentului (*joc* **secund**, *pagină* **secundă** etc).

În sfîrşit, neologismul latino-romanic *terţ*, întîlnit doar în vorbirea oamenilor instruiţi, este utilizat ca adjectiv mai ales precedînd regentul în structura nearticulată hotărît întotdeauna aceeaşi (*o* **terţă** *persoană*/*unei* **terţe** *persoane*, cînd genul, numărul şi cazul sînt indicate – în afara articolului nehotărît şi/sau a contextului – de desinenţe) sau articulată hotărît (**terţa** *persoană*/**terţei** *persoane*), cînd genul, numărul şi cazul sînt indicate de articolul hotărît, la genitiv-dativ asociat cu desinenţa (formele de plural nearticulate hotărît şi articulate hotărît *nişte*/*unor* **terţe** *persoane* şi **terţele/terţelor** *persoane* ni se par mai mult sau mai puţin artificiale).

Aşa cum am arătat şi în definiţia de lucru şi cum rezultă şi din contextele de mai sus, toate adjectivele numerale ordinale îndeplinesc funcţia sintactică de atribut pe lîngă regentul lor nominal.

*

* *

Adverbele provenite din numeralele ordinale sînt reprezentate prin cuvintele care, fiind, principial, omofone cu formele de masculin singular nominativ nearticulat ale unor numerale ordinale, indică enumerarea de argumente, sînt total lipsite de flexiune şi – plasîndu-se în planul incidenţei – nu îndeplinesc nici un tip de funcţie.

Precizările din definiţia de mai sus că „adverbele ordinale” sînt doar *principial* omofone cu formele de masculin *singular nominativ nearticulat* ale *unor* numerale

ordinale sînt motivate de faptul că numai teoretic «adverbele ordinale» pot fi – ca şi numeralele din care provin – infinite ca număr, întrucît, practic, ele se limitează doar la primele cîteva din serie, din cauză că în orice demonstraţie argumentele enumerabile nu sînt prea numeroase; în afară de aceasta, numeralul ordinal pentru unitate moştenit din latină poate avea forme articulate şi nearticulate pentru nominativ-acuzativ şi genitiv-dativ singular şi plural (*întîi; întîiul/întîiului*; *întîii* etc – vezi mai sus), din care forme, interesează la «adverbul ordinal» numai cea invariabilă *întîi;* adăugăm că pentru primele trei adverbe din serie (*întîi, al doilea, al treilea*), limba literară modernă dispune şi de dubletele de circulaţie universală, care diferă fonetic de «adverbele ordinale» corespunzătoare, şi anume, *primo, secundo, terţio* (faţă de cele ordinale *prim, primul, secund* etc – vezi mai sus).

Precizarea că «adverbele ordinale» sînt total invariabile este cauzată de structura *mai întîi,* ce constituie un fals comparativ (nu există şi un superlativ **foarte întîi;* nu intră în opoziţie cu de asemenea inexistentele **mai al doilea, mai al treilea* etc), care structură, împreună cu un alt fals comparativ, anume, *mai ales*, reprezintă un tip de perifraze adverbiale propriu-zise, deci în afara celor «ordinale» (în acelaşi sens în care *dentîi* este o perifrază adjectivală aglutinată propriu-zisă, în afara adjectivelor ordinale – vezi mai sus).

În sfîrşit, precizarea că „adverbele ordinale" nu îndeplinesc nici un tip de funcţie se justifică prin aceea că toate tipurile de funcţii (sintactică, de marcă şi exclusiv expresivă – vezi §9) se conturează *numai* în cadrul unui singur plan, fie al comunicării propriu-zise, fie al comentariilor (incidenţei). Admiţînd acest lucru, este normal ca «adverbele ordinale», care, *singure*, reprezintă planul comentariilor, să nu poate îndeplini nici un fel de funcţie. Exemplu:

„EXPUNERE DE MOTIVE

Pentru ce n-am concurat niciodată la premiile Academiei

Întîi, fiindcă mi-a fost lene...
Al doilea, nu-s modernist
Sentimental ca Demostene
Şi nici ca Blaga – futurist...
Al treilea, mi-e imposibil:
Eu dezaprob şi versul şchiop
Şi orice premiu divizibil...
Al patrulea – sînt mizantrop.
..................................."

(G. Topîrceanu, *Opere alese,* Bucureşti, 1959, p. 215)

VIII

CLASA VERBELOR

§57. În definirea *clasei verbelor* – clasă mixtă la care elementele constitutive sînt nu numai părţi de vorbire propriu-zise, ci şi, în anumite structuri, părţi de vorbire flectiv – notăm că aceasta cuprinde cuvintele teoretic noţionale ce exprimă acţiunea, existenţa, starea, voinţa, dorinţa, posesia, devenirea, transformarea etc considerate ca procese, care, în afară de categoriile gramaticale comune de persoană şi număr, au categoriile gramaticale specifice de diateză, mod, timp şi care – pe lîngă că pot funcţiona ca mărci categoriale şi raportuale – îndeplinesc funcţia sintactică specifică de predicat.

Caracterul relativizator al definiţiei de lucru de mai sus este motivat de faptul că – la fel ca la substantive, articole, adjective etc – nici la clasa verbelor omogenitatea nu este perfectă. Aşa stînd lucrurile, am arătat că verbele sînt *teoretic* noţionale, adică transmit informaţie semantică, ceea ce înseamnă că există posibilitatea ca un corp fonetic verbal, care de obicei exprimă o *noţiune verbală* (identificabilă prin sinonim sintetic sau perifrastic), să apară în anumite structuri şi fără informaţie semantică (cînd pentru verbul respectiv nu există sinonime nici sintetice, nici perifrastice). Compară:

„Mai *am* [=simt, posed] un singur dor"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 162)

„*Am* [=–] coborît cu-al meu senin"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 128)

noţionale / nenoţionale

În funcţie de posibilitatea lor de a exprima sau nu o *noţiune verbală* (*acţiunea* – subînţelegînd şi *existenţa, starea, voinţa, dorinţa, posesia* etc – considerată ca proces), mulţimea verbelor româneşti permite distincţia între: verbe noţionale, reprezentate practic prin toate verbele limbii române, pentru că orice verb românesc poate apărea în cel puţin un context în care să transmită direct o noţiune verbală (*a fi* =a exista, a se afla, a trăi, a se întîmpla etc; *a deveni* =a se transforma; *a alerga* =a fugi etc); *verbe nenoţionale*, reprezentate doar prin cîteva corpuri fonetice verbale care, numai în anumite structuri, au ajuns să nu mai exprime noţiuni verbale (compară *este* din *cartea*

este *citită de X* cu *este* din *cartea* este *pe birou*, *am* din **am** *o carte* cu *am* din **am** *citit o carte* etc)[251].

O situație particulară în această privință o au vebrele *a face*, *a se întîmpla*, *a se petrece*, în contexte ca: *X citește tot timpul și* O **face** *cu plăcere; Y se plimbă, petrece, pierde vremea și* ASTA O **face** *zilnic; e frig, plouă, lapoviţează și* ASTA **se întîmplă (se petrece)** *în fiecare toamnă* etc. Aici, pentru evitarea repetării sau/și pentru generalizare, se apelează la un verb ca *a face*, *a se întîmpla*, *a se petrece* care – împreună cu pronume întrebuințate neutral, cu funcția de complement sau subiect – substituie comunicarea făcută printr-o propoziție sau frază în care verbul/verbele predicat sînt altele decît *a face*, *a se întîmpla*, *a se petrece*: *o face =X* **citește** *tot timpul; asta o face =Y* **se plimbă, petrece, pierde vremea**; *asta se întîmplă (se petrece)* =**e frig, plouă, lapoviţează** etc. Această particularitate justifică aprecierea că, în astfel de contexte, *a face*, *a se întîmpla*, *a se petrece*, împreună cu pronumele neutrale „anexă", sînt niște substitute perifrastice, numite în ultimul timp *pro-verbe* (vezi §6, unde trimitem la DDL, s.v. pro-verbe).

La caracterizarea verbelor noționale este necesară precizarea – sugerată de *Iordan*, LRC, p. 405, nota 3 – că acestea exprimă acțiunea considerată *ca proces*. Aceasta pentru că acțiunea mai poate fi considerată și ca nume, cînd cuvîntul respectiv reprezintă un substantiv, și *ca rezultat*, cînd cuvîntul avut în vedere se încadrează la clasa adjectivelor. Compară:

„Că ești frumoasă, cred; că mă iubești, îți *mulțămesc*" [=acțiunea ca proces, verb].

(M. Eminescu, *PL*, p. 86)

„Singura ei bucurie într-o viață fără speranță, fără viitor, fără *mulțămire*" [=acțiunea ca nume, substantiv]...

(M. Eminescu, *PL*, p. 31)

„ ...nu mai avea acea libertate de vis, care era esența vieței sale și singura fericire a unui caracter *mulțămit*" [=acțiunea ca rezultat, adjectiv].

(M. Eminescu, *PL*, p. 92)

---

[251] Pentru ceea ce am numit cu termenii *verbe noționale* și *verbe nenoționale*, în literatura de specialitate există și alte perechi terminologice: la *Iordan, LRC*, p. 405-406, găsim *verbe concrete – verbe abstracte*, termeni pe care îi considerăm neconvenabili, *mutatis mutandis*, pentru motivele arătate în nota de subsol 51 (orice verb – sau oricare altă parte de vorbire – este în același timp și concret prin latura sa sonoră sau grafică, și abstract, prin latura sa ideală, adică prin informația pe care o transmite); *verbe autosemantice – verbe sinsemantice*, termeni utilizați uneori la noi, mai ales după publicarea studiilor semnate de S. Stati (*Categoria sintactică a determinanților obligatorii*, LL, 1968, vol. 17, p. 184 sqq.) și Gh.N. Dragomirescu (*Elemente, în propoziție și frază, cu funcție gramaticală zero*, LL, 1969, vol. 23, p. 117 sqq.) ș.a.

Sensul lexical are o importanță deosebită în funcționarea verbului: dacă predicatul propoziției – singura funcție sintactică prin care se realizează comunicarea interumană – corespunde predicatului judecății (vezi *infra,* propoziția și judecata), dacă prin predicatul judecății «se spune ceva» despre subiectul judecății și dacă verbul îndeplineşte prin excelență funcția sintactică de predicat al propoziției, atunci urmează că – teoretic – pot constitui predicatul propoziției numai verbele capabile «să spună ceva» despre subiectul propoziției, adică numai verbele folosite ca noționale (convențional, verbe noționale), verbele folosite ca nenoționale (convențional, verbe nenoționale) neputînd funcționa ca predicat. Față de verbele nenoționale (cu informație semantică *zero*, adică) – puțin numeroase, dar cu frecvență mare – care constituie o subclasă omogenă din punct de vedere funcțional, fiind întotdeauna nepredicative (*voi* din **voi** *merge, am* din **am** *citit* etc), verbele noționale – unde de fapt se încadrează, așa cum am arătat mai sus, toate verbele românești – se caracterizează negativ în această privință, în cadrul lor putînd distinge anumite subdiviziuni. Pentru decelarea acestei idei, apelăm la conceptele de *comunicare minimă stabilă semantico-gramatical, conformă cu intenția comunicativă a vorbitorului* și *comunicare minimă completă semantico-gramatical, conformă cu intenția comunicativă a vorbitorului,* cu ajutorul cărora putem distinge în cadrul verbelor noționale *verbele* **suficiente** (*fulguiește, se înnoptează, se face frig* etc), care, adică, pot constitui (și) singure o comunicare minimă stabilă semantico-gramatical, conformă cu intenția comunicativă a vorbitorului, și *verbele* **insuficiente,** care, adică, nu pot alcătui o comunicare minimă stabilă semantico-gramatical, conformă cu intenția comunicativă a vorbitorului, decît împreună cu anumite „elemente dependente" (convențional, *dependențe* sau, mai departe, *valențe*): un verb insuficient ca *se bazează* poate realiza comunicarea minimă stabilă semantico-gramatical, conformă cu intenția comunicativă vorbitorului, numai combinat cu două dependențe de tipul *copilul* și *pe părinți*, deci într-o propoziție (prototipul de unitate sintactică pentru realizarea comunicării minime stabile semantico-gramatical, conformă cu intenția comunicativă a vorbitorului) de felul *copilul se bazează pe părinți*; un alt tip de verb insuficient, anume *este,* din propoziția *omul este bun,* nu poate realiza comunicarea minimă stabilă semantico-gramatical conformă cu intenția comunicativă a vorbitorului (*omul* **este** *bun* =*omul* **are caracteristica de** *bun*) decît cu două dependențe, *omul* și *bun,* întrucît chiar dacă poate realiza o comunicare minimă stabilă semantico-gramatical și cu o singură dependență (**omul** *este*), aceasta diferă de intenția comunicativă a vorbitorului, fiind acum *omul* **există**; un alt tip de verb insuficient, *vede,* cu o singură dependență (exemplu, **copilul** *vede*), transmite o comunicare minimă stabilă semantico-gramatical, care poate corespunde unei anumite intenții comunicative a vorbitorului (*copilul* **are capacitatea de a vedea, nu este orb**), aceasta diferind, însă, de comunicarea în care același verb are două dependențe [**copilul** *vede (=observă, cunoaște)* **lumea**], care poate corespunde altei intenții comunicative ș.a.m.d. (pentru detalii și pentru comunicarea

minimă completă semantico-gramatical, conformă cu intenţia comunicativă a vorbitorului, vezi *infra*).

§58. Insuficienţa verbelor – observată încă de la sfîrşitul secolului trecut[252] – a început să fie studiată *în mod special* la noi cu cîteva decenii în urmă, în acest sens putînd cita pe Puşcariu, LR,[253] p. 143 sqq., care, influenţat de Karl Bühler (*Sprachteorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache,* Jena, 1934), apreciază că verbele româneşti pot avea *goluri*, acestea putînd fi *exterioare*, evidenţiabile prin întrebări **accesorii** *(unde?, cînd?, cum?* etc), şi *interioare*, evidenţiabile prin întrebările **esenţiale** *cine?, pe cine?* şi *cui?* Lăsînd la o parte golurile exterioare, care au importanţă mai mică în funcţionarea sistemului verbal, din punctul de vedere numai al golurilor interioare, verbele româneşti se comportă diferit: cele impersonale[254] sînt lipsite de goluri, adică pot forma propoziţii şi singure *(plouă)*; verbele intranzitive au un gol înainte, umplut de un nominativ (*apa* **curge**); în sfîrşit, verbele tranzitive pot avea două goluri, unul înainte umplut de un nominativ şi altul după umplut de un acuzativ *(mama* **îmbracă** *copilul)* sau trei goluri, unul înainte umplut de un nominativ şi două după, umplute de un acuzativ şi un dativ *(tata* **a împrumutat** *vecinului coasa).*

Unele detalii în legătură cu *golurile* verbelor – numite acum *valenţe* – se găsesc la Valeria Guţu Romalo[255]. Autoarea are în vedere un număr redus de verbe cu determinările lor substantivale şi pronominale fără prepoziţie în nominativ, dativ, acuzativ şi cazul X[256], pe care verbe le încadrează în enunţuri minime cu caracter

---

[252] Vezi *Tiktin, Gram.*, care constată că „verbul sau exprimă singur o noţiune completă (întreagă), sau mai are încă trebuinţă de alte vorbe spre completarea (întregirea) noţiunii. În propoziţia: *Vîntul bate,* verbul *bate* ne spune ce face *vîntul.* În propoziţia: *Vîntul alungă norii,* din contra, verbul *alungă* singur nu ne spune nimic; mai avem încă trebuinţă de vorba *norii* spre a şti ce face *vîntul"* (II, p. 2).

[253] Vezi trimiterea din partea finală a paragrafului 40.

[254] Autorul se referă şi la verbele unipersonale, despre care spune că sînt „mai greu de judecat şi de clasat", întrucît „ca desinenţă verbală ţin de persoana a treia, dar care, ca sens, se leagă de ideea de «eu», «tu» sau «el»": *mi-e sete, îmi se pare, trebuie, mă doare, îmi ţiuie* etc (p. 147).

[255] *În problema clasificării verbelor. Încercare de clasificare sintagmatică,* SCL, XIV, 1963, nr. 1, p. 29-43.

[256] Autoarea consideră că în contexte de tipul *Toamna îl cheamă Ion* nu se poate şti în ce caz se află substantivul *Ion*, întrucît acesta nu are forme speciale pentru nominativ şi acuzativ (adăugăm: cum de altfel se întîmplă cu toate substantivele româneşti) şi nici nu este comutabil cu un pronume care poate avea forme diferite pentru nominativ şi acuzativ. De aceea, autoarea consideră că în astfel de situaţii substantivul este în *cazul X.* Alţi cercetători actuali sînt de părere că, în exemple ca cel de mai sus, substantivul se află în *cazul direct* (V. Horejsi, *Cazul direct şi sintaxa lui în limba română,* SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 496), iar alţii, în *cazul neutru* (Paula Diaconescu, *Le système casuel du roumain,* „Cahiers de linguistique roumaine", I.

predicativ (numite și fraze), mai exact, în propoziții sau fraze *finite*, în care pe lîngă verbul predicat există cuvîntul *toamna* și cel mai mic număr posibil de determinări nominale fără prepoziție în cazurile indicate mai sus. Pe baza acestor enunțuri predicative minime – la care se ignoră cuvîntul *toamna* pentru că este omniprezent –, autoarea grupează verbele românești din punctul de vedere al valențelor lor în 5 clase ce totalizează 16 subclase, așa cum se vede în tabelul[257] de mai jos.

A. Verbe cu valența combinativă		*Plouă* toamna	1
B. Verbe monovalente	1. care cer N	El *vine* toamna	2
	2. care cer A	Mă *plouă* toamna	3
	3. care cer D	Îmi *merge* (bine) toamna (cînd plouă)	4
C. Verbe bivalente	1. care cer N și N	Tu *ai devenit* tu (însuți) toamna	5
	2. care cer N și A	Omul *vizitează* țara toamna	6
	3. care cer N și D	Toamna ne *trebuie* lemne	7
	4. care cer A și X	Toamna îl *cheamă* Ion	8
	5. care cer D și X	Toamna îi *spune* Ion	9
D. Verbe trivalente	1. care cer N, N și A	Toamna dificultățile te *fac* tu (însuți)	10
	2. care cer N, N și D	Tu îmi *pari* tu (însuți) toamna	11
	3. care cer N, A și X	Noi îl *vom alege* deputat toamna	12
	4. care cer N, D și X	Toamna noi îi *spunem* Ion	13
	5. care cer N, A și D	El *a dat* elevului cartea toamna	14
E. Verbe tetravalente	1. care cer N,A,D și X	El ni l-*a trimis* președinte toamna	15
	2. care cer N,N,A și D	Ei ni te-*au făcut* tu însuți toamna[258]	16

1962, p. 32). În prima jumătate a secolului nostru, pentru omomorfia nominativ-acuzativ (rezultată în trecerea de la latină la română prin căderea consoanelor finale și alte modificări fonetice), *Pușcariu*, *LR* folosește denumirile de *caz general* (p. 58) și *casus generalis* sau *non-casus* (p. 138-139), care vizează contexte de tipul *Haina face* **omul**, *Ce*, **păcatele**, *întîrzii*; *Moșul a vrut să-l facă pe tata* **popă**, *dar el s-a făcut* **avocat** etc.

[257] La tabelul autoarei, adăugăm și *enunțul minim cu caracter predicativ*, pe care-l numerotăm în ordinea claselor și subclaselor.

[258] Vezi și Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa limbii române*, București, 1976 [=PDS], care, la p. 42 sqq., relevă faptul că verbul este responsabil de structura diferită a enunțurilor din punctul de vedere al numărului de nominale „admise": nici un nominal în *Plouă*, un singur nominal în *El aleargă*, două nominale în *Îmi place cartea*, *Mă cuprinde tristețea*, *El devine medic* și trei nominale în *Ei l-au numit Gheorghe*, *El mă învață carte*, *Ei ne-au trimis o scrisoare*. Verbul este responsabil și de apariția obligatorie a unui grup prepozițional cu o anumită prepoziție *(El abuzează de tine, El apelează la prieteni, El se bazează pe ajutorul tău,*

Fără a se apela la termeni ca *insuficienţă, goluri, valenţe*, insuficienţa verbelor a fost luată în consideraţie, pe de o parte, în legătură cu gruparea verbelor din punctul de vedere al tranzitivităţii, pe de altă parte, în legătură cu gruparea verbelor din punctul de vedere al posibilităţii lor de atribuire la „persoane", iar pe de altă parte, în legătură cu clasificarea verbelor din punctul de vedere al funcţiilor pe care le pot îndeplini. Astfel, referindu-se la tranzitivitate, cele mai multe din lucrările de gramatică clasică privesc insuficienţa verbelor numai din punctul de vedere al determinării lor printr-un complement direct, care duce la împărţirea verbelor în două clase considerate unitare. „Verbul se zice *tranzitiv* – apreciază *Tiktin, Gram.*, I, p. 117-118; vezi şi II, p. 74-76 – cînd cere un complement direct" (a **mînca** *pîine*, a **întinde** *masa*, a **sufleca** *mîneca* etc) şi „*intranzitiv* cînd nu cere complement deloc sau cere altfel de complement" (*a trăi, a plînge, a îmbătrîni* etc); pentru înţelegerea *complementului direct* în concepţia lui H. Tiktin, trebuie pornit de la *complement* (sau *obiect*) – care este altceva decît *circumstanţialul* (vezi I, p. 28-29, II, p. 73 sqq. şi p. 99 sqq.) –, *complementul* putînd fi *cazual*, „cînd se leagă de-a dreptul cu vorba determinată: *fiul seamănă* **tatălui**" sau *prepoziţional*, „cînd se leagă cu dînsa printr-o prepoziţie: *copia seamănă* **cu originalul**" (p. 73-74); *complementul cazual* în acuzativ fără prepoziţie se numeşte *complement direct* (*vîntul alungă* **norii**) sau pentru că „suferă de-a dreptul lucrarea arătată prin verb" *(ibidem)* – *obiect pasiv* sau *obiect propriu-zis* (*plugarul ară* **ţarina**), iar *complementul cazual* în dativ fără prepoziţie sau în acuzativ cu prepoziţie se numeşte *complement indirect* (*copilul seamănă* **tatălui**, *copia seamănă* **cu originalul**).

Opinia exprimată de H. Tiktin se menţine – în afara unor detalii – în *Gram. Acad.* (I, p. 207, II, p. 150 sqq.), unde găsim: „verbele care pot primi un complement direct sînt tranzitive: *Ion* **taie** *lemne*...", iar „verbele care nu pot primi un complement direct sînt intranzitive: **merg** *la şedinţă*..." (I, p. 207). Termenul *complement* (II, p. 149 sqq.) trimite atît la *complementul direct, complementul indirect* (pentru acestea două folosindu-se denumirea de *obiect*) şi *complementul de agent*, toate împreună reprezentînd *complementele necircumstanţiale*, cît şi la *complementele circumstanţiale* (*de loc, de timp, de cauză* etc), *sociativul* ocupînd „o poziţie de mijloc între complementele circumstanţiale şi cele necircumstanţiale" (II, p. 153). Alte precizări: despre verbele tranzitive la care „complementul direct nu este exprimat" (I, p. 207), ca în *stau în bibliotecă şi* **citesc**, se spune – ca în lingvistica universală – că sînt folosite *absolut*; unele verbe intranzitive pot fi folosite cu complement direct, ca în *scrisoarea dumitale* **am rătăcit-o** *acasă*; complementul direct cu aceeaşi rădăcină cu verbul sau cu acelaşi sens cu verbul se numeşte complement intern, ca în ...*visează* **visul** (cf. I, p. 207).

Contribuţia constă în clasificare etc), a unui circumstanţial exprimat prin adverb, grup prepoziţional sau grup cu numeral (*El se comportă corect, Durerea răspunde în spate, Cartea îmi revine douăzeci de lei* etc) ş.a.

În alte lucrări, în care tranzitivitatea este pusă în relație cu determinarea verbelor și printr-un complement direct în acuzativ, și printr-un complement indirect în dativ sau în «cazul prepozițional», mulțimea verbelor este împărțită tot în două clase nedivizibile, văzute, însă, într-o manieră diferită de cea anterioară: avîndu-se în vedere sensul etimologic al termenului *tranzitiv* (lat. *transitivus=care trece peste, dincolo*), ar trebui să se considere că „un verb este tranzitiv cînd acțiunea exprimată de el se răsfrînge sau poate să se răsfrîngă asupra unui obiect, indiferent dacă acesta este în cazul acuzativ (complement direct), în dativ sau în «cazul prepozițional» (complement indirect)"[259]. Dacă verbul tranzitiv are sau poate primi complement direct ori indirect, urmează că verbul intranzitiv nu are și nici nu poate primi nici complement direct, nici complement indirect, ceea ce înseamnă (făcînd abstracție de complementul intern și de complementul de agent) că verbul intranzitiv primește numai determinări circumstanțiale[260].

În alte lucrări[261], la tranzitivitatea verbelor sînt luate în considerație determinările completive directe, cele completive indirecte și sociative, precum și cele circumstanțiale de loc, de relație, de mod etc, în funcție de care verbele românești sînt grupate de asemenea în două clase, dar fiecare dintre acestea are cîte două subclase: „sînt *tranzitive* verbele care au numaidecît nevoie de o «împlinire» la nivel sintactic" (p. 165); în cadrul acestora, autorul distinge – în funcție de felul «împlinirii golului structural» – tranzitivele *directe*, la care mesajul «verbal se realizează pe deplin» printr-o determinare completivă directă (*a vedea, a auzi, a spune, a întreba* etc), și tranzitivele *indirecte* (vezi DDL, s.v. *intransitif, transitif*), la care mesajul verbal se realizează printr-o determinare completivă indirectă sau sociativă (*a conversa, a fraterniza, a contribui, a-i plăcea* etc); „sînt *intranzitive* verbele care *nu admit un complement-obiect...*, pentru că *nu le este necesar* din punct de vedere semantic" (p. 162); și intranzitivele se pot subîmpărți în: intranzitive *libere* sau *absolute*, care sînt

---

[259] Gh. Trandafir, *Considerații asupra diatezelor*, LL, VI, 1962, p. 125.

[260] Astfel pusă problema, clasificarea verbelor în tranzitive și intranzitive se suprapune, practic, peste clasificarea (făcută de *Iordan, LRC*, p. 406; vezi și *Iordan-Robu, LRC*, p. 442) în *subiective* și *obiective*: verbele subiective sînt acelea a căror acțiune se mărginește la subiect (*a dormi, a merge* etc), iar verbele obiective sînt acelea a căror acțiune pornește de la subiect și trece asupra unui obiect (*a citi, a mulțumi* etc). Întrucît prin termenul *obiect* se înțelege aici complementul direct și indirect, rezultă că din punct de vedere sintactic verbele obiective au sau pot primi un complement direct ori indirect și, ca un revers la medaliei, verbele subiective nu au și nici nu pot primi un complement direct sau indirect; aceasta înseamnă că verbele subiective pot fi determinate (în afara complementului intern și a celui de agent) numai de circumstanțiale.

[261] D. Irimia, *Structura gramaticală a limbii române. Verbul*, Iași, 1976 [=*Irimia, Verb.*], p. 162 sqq.; vezi PDS, la care trimitem în nota 258.

suficiente, intrînd în raport sintactic numai cu subiectul sau necontractînd nici un raport sintactic (*a ploua, a tuşi* etc); intranzitive *legate* sau *relative*, care au numaidecît nevoie de un circumstanţial de loc (*a intra, a ieşi* etc), de relaţie (*a excela, a delibera* etc), de mod (*a costa, a se purta* etc) ş.a.

Plecînd de la faptul că în general verbele nu sînt sau tranzitive sau intranzitive, ci principial tranzitivitatea unui verb depinde de anumiţi factori (sens, funcţie, diateză) şi considerînd că complementul direct şi complementul intern reprezintă două funcţii sintactice diferite, care au urmări asupra categoriei gramaticale a diatezei (GEM, p. 182 sqq.), am grupat verbele româneşti din punctul de vedere al tranzitivităţii în patru clase (GES, p. 250):

– *verbe tranzitive*, care cu sensul, funcţia şi la diateza dată au sau pot primi un complement direct, aceste verbe putînd apărea la diateza pasivă (eventual reflexivă şi reciprocă) la toate persoanele gramaticale: *a cumpăra, a asculta, a împuşca* etc;

– *verbe semitranzitive*, care cu sensul, funcţia şi la diateza dată au sau pot primi un complement intern, aceste verbe putînd apărea la diateza pasivă numai la persoana a III-a: *a ara, a juca, a trăi* etc;

– *verbe intranzitive*, care cu sensul, funcţia şi la diateza dată nu au şi nu pot primi nici complement direct, nici complement intern, aceste verbe putînd apărea – indiferent de persoană – numai la diateza dată: *a exista, a sta, a se sfii* etc;

– *verbe atranzitive*, care sînt vide semantic, neavînd şi neputînd primi nici complement direct, nici complement intern – ca de altfel nici vreo altă determinare completivă sau circumstanţială – şi apărînd obligatoriu la forma activă: *am* din **am** *citit, fi* din *să* **fi** *citit, voi* din **voi** *citi* etc.

D.D. Draşoveanu[262] grupează verbele în *tranzitive* şi *atranzitive*, pe cele tranzitive subîmpărţindu-le în şase subclase „după felul construcţiilor C/Ob, ca

[262] Vezi, *'Tranzitiv'/'intranzitiv' şi 'direct'/'indirect' – două antinomii contestabile*, CL, XXXVII, 1992, nr. 1, p. 53-65, unde autorul consideră că verbele care comportă C/Ob [=„complement-obiect (necircumstanţial)", p. 54] sînt *tranzitive*, iar cele care nu comportă C/Ob sînt *atranzitive* şi că *direct* şi *indirect* din antinomiile *verb tranzitiv direct/indirect, complement direct/indirect* şi *subordonată completivă directă/indirectă* „sînt denumiri nemotivate" (p. 55); „potrivite, ca motivate gramatical" (p. 61) pentru clasificarea verbelor din punctul de vedere al tranzitivităţii sînt denumirile care trimit la ocupanţii a trei poziţii, anume, *complementul acuzatival... subordonata completivă (necircumstanţială) pro-acuzativală, complementul datival... subordonata completivă (necircumstanţială) pro-dativală* şi *complementul prepoziţional... subordonata completivă (necircumstanţială) pro-prepoziţională* (vezi p. 61). Cea de a patra poziţie, *complementul nediferenţiabil, neutru* (concretizabil în conjunctivul predicat dependent de anumite verbe, în contexte ca *poate* să ..., *îndrăzneşte* să ... etc), nu

singurele definitorii pentru subclasele de verbe care se vor obține, și... după numărul lor posibil într-o structură dată" (p. 55), și anume:

1. I a, verbe tranzitive cu acuzativul: *a dormi, a aștepta, a bea* etc;
2. I b, verbe tranzitive cu dativul: *a ieși, a lipsi, a merge* etc;
3. I c, verbe tranzitive cu prepoziție reclamată de regent: *a abuza (de), a aparține (la), a consimți (la)* etc;
4. I a+b, verbe tranzitive cu acuzativul și cu dativul; *a citi, a cumpăra, a da* etc;
5. I a+c, verbe tranzitive cu acuzativul și cu prepoziție reclamată de regent: *a adapta, a adăuga, a amesteca* etc;
6. I b+c, verbe tranzitive cu dativul și cu prepoziție reclamată de regent: *a răspunde, a rezista, a vorbi* etc (p. 56-57; nu am dat citate, pentru că autorul folosește foarte multe abrevieri).

*

* *

Pe de altă parte, de asemenea fără a se folosi termenii *insuficiență, goluri, valențe,* insuficiența a fost luată în considerație și la gruparea verbelor din punctul de vedere al posibilității lor de atribuire la „persoane". Astfel, *Tiktin, Gram.* vorbește – în afară de verbe ce au „trei persoane" *(eu văd, noi vedem; tu vezi, voi vedeți; el, ea vede, ei, ele văd)* – și de verbe *impersonale* sau *unipersonale,* care au formă numai pentru persoana a III-a, utilizîndu-se „de regulă fără a se gîndi vorbitorul la un anumit subiect de la care să pornească lucrarea": *plouă, mi se urăște, îmi pare bine* etc (I, p. 118-119; vezi și p. 175-176).

Mai detaliată apare această problemă la Iordan, LRC, p. 407: opunînd verbele *personale* celor caracterizate negativ în această privință, autorul folosește, în legătură cu ultimele, și termenul de *unipersonal,* care se referă la «forma verbului», și termenul de *impersonal,* care trimite la «conținutul verbului»; în felul acesta, verbele ce nu sînt personale pot fi și *impersonale proprii,* care sînt unipersonale cu acțiunea fără autor *(plouă),* și *impersonale improprii,* care sînt de fapt verbe personale, dar în anumite condiții capătă formă și sens de verbe impersonale (compară *norii* **întunecă** *cerul* cu **se întunecă**). În această privință, o situație particulară au verbele de tipul *a gîgîi, a măcăi* etc care, fără a fi impersonale, sînt în mod obișnuit *unipersonale din cauza sensului*[263].

poate face parte dintre subcategorizatorii verbului la tranzitivitate, pentru că este ocurentă cu verbe aparținînd mai multor clase (p. 59-60).

[263] Vezi și *Gram. Acad.,* I, p. 244, unde pentru verbe ca *plouă,* dar și *trebuie,* se utilizează termenul de «unipersonale prin formă și impersonale prin întrebuințare», iar verbele

Irimia, Verb., p. 156 sqq., grupează verbele în *personale* și *impersonale*. Verbele *personale* «admit» un subiect (nume, pronume – *eu, tu, el* –, propoziție), pentru că «le este necesar»; în funcție de natura realității exprimate de verb și de posibilitatea raportării acesteia la realitatea exprimată de subiectul substantiv sau numai reprezentată de subiectul pronume, verbele personale pot fi *tripersonale*, dacă au forme pentru trei persoane *(a merge)*, și *unipersonale*, care teoretic pot avea forme pentru toate cele trei persoane, dar practic se utilizează în mod obișnuit numai la persoana a III-a *(a lătra)*. Verbele *impersonale* «limitează mult» posibilitatea de selectare a subiectului de către vorbitor; avînd formă numai pentru persoana a III-a singular sau plural, impersonalele pot fi *absolute*, care nu au subiect sau au ceea ce *Gram. Acad.*, II, p. 95, numește *subiect-intern* (*se-nserează; plouă* ploaie deasă), și *relative*, care au subiect gramatical concretizabil: în egală măsură, în anumite părți de vorbire (*se spun* multe; nimic *nu se întîmplă* etc) sau într-o propoziție (*...îți place*... s-o desmierzi); de obicei într-o propoziție și uneori în anumite părți de vorbire („Tu *trebuia* să te cuprinzi/De acel farmec sfînt"; „*Nu*-mi *trebuie* flamuri"); numai într-o propoziție („ *...mai bine-i* să stai visînd..."); verbe întrebuințate impersonal *(nu importă* că ai întîrziat; aceasta *nu importă)*.

* * *

În sfîrșit, pe de altă parte, insuficiența verbelor (indiferent de terminologie) a fost luată în considerație și la clasificarea verbelor din punctul de vedere al funcțiilor pe care le pot îndeplini, în acest sens distingîndu-se anumite subclase, care nu sînt aceleași în toate lucrările de specialitate. Oprindu-ne numai la lucrările care aduc opinii diferite în această privință, notăm că *Tiktin, Gram.* admite că verbele pot fi *predicative*, atunci cînd «numesc acțiunea (lucrarea) subiectului»: *școlarul* **scrie** (cf. I, p. 28, II, p. 18), *copulative (legătoare)*, atunci cînd «unesc predicativul [astăzi *numele predicativ*] cu subiectul»: *casa* **este** *frumoasă* (II, p. 18), și *auxiliare (ajutătoare)*, atunci cînd cu ele «se formează timpurile compuse»: **am** *jurat*, **să fi** *jurat*, **voiu** *jura*

---

de tipul *sună* (din **sună** *la ușă), se zice* (din se zice *că ar fi plecat)* și *îmi place* (din **îmi place** *ciocolata* sau din **îmi place** *să dansez)* sînt considerate «forme impersonale ale unor verbe personale». Vezi de asemenea Ecaterina Teodorescu, *Propoziția subiectivă*, București, 1972, p. 25 sqq., care pe de o parte vorbește de verbe *personale* sau *tripersonale*, ce au forme pentru persoanele I, a II-a și a III-a, și *unipersonale*, ce au o singură formă flexionară: *plouă, trebuie, latră* etc; pe de altă parte, verbele *personale*, care au forme în raport cu «eu», «tu», «el», se opun verbelor *impersonale*, care nu admit un subiect personal (*plouă, trebuie* etc); la acestea din urmă nu se încadrează verbele de tipul *latră, înfrunzește, curge* etc, care *au* un autor al acțiunii.

etc (cf. I, p. 18). La *Iordan, LRC* (1954) sînt menționate aceste trei subclase, adică *verbele predicative*, care exprimă „o acțiune concepută ca proces": *dorm, merg* etc (p. 581; vezi și p. 422), *verbele copulative*, care – aflate la un mod personal – „exprimă raportul de inerență dintre subiect și predicat" atunci cînd acesta din urmă este exprimat printr-un «nume» (p. 582; vezi și p. 422-423), și *verbele auxiliare* care «dacă au, într-adevăr, funcțiunea de auxiliar, adică de morfem, întovărășesc un alt verb, pe care îl ajută să exprime un raport modal, temporal etc» (p. 423; vezi și p. 582-583). La acestea, însă, autorul adaugă și *verbele semiauxiliare*, care «ajută formele nepredicative ale altor verbe să formeze predicatul, participînd la acesta și din punct de vedere strict semantic cu înțelesul lor de posibilitate ori necesitate sau cu acela incoativ, perfectiv ori durativ»: **poți** *munci,* **trebuie** *să spuie,* **începe** *să vorbească* etc (p. 423 și 583). O subclasă de verbe în plus față de cele prezentate imediat mai sus este indicată în GEM, unde se vorbește de: **verbe predicative**, care – transmițînd informație semantică și putîndu-se atribui nominativului unei persoane gramaticale – pot forma singure predicatul: *cînt, merge, vezi* etc (p. 181, *passim);* **verbe nepredicative**, care – pierzîndu-și total sau parțial sensul lexical în anumite contexte – nu pot reprezenta singure predicatul unei propoziții. În cadrul verbelor nepredicative pot fi distinse: *verbele auxiliare*, care sînt vide semantic și au rolul de marcă a anumitor categorii gramaticale ale unui verb de bază: **am** *văzut*, **vei** *merge, cărțile* **sînt** SCRISE *de oameni* etc (p. 188 sqq.); *verbele copulative*, care sînt insuficiente semantic și îndeplinesc funcția de marcă a raportului de inerență între două «nume»: *omul* este *bun, timpul* **devine** *veșnicie* etc (p. 193, *passim); verbele semiauxiliare*, care – semivide fiind – alcătuiesc împreună cu un verb de bază la anumite forme modale un predicat verbal compus, în cadrul căruia îndeplinesc în primul rînd funcție gramaticală și în al doilea rînd funcție semantică: **nu putea** *vindeca,* **începe** *a se tîngui* etc (p. 202 sqq.); *verbele în preifraze verbale*, care au un anumit sens lexical și care împreună cu una sau mai multe părți de vorbire principial neverbale constituie o îmbinare de cuvinte stabilă, în cadrul căreia îndeplinesc atît funcție semantică, cît și gramaticală: a **dat** *de știre,* **își aduce** *aminte* etc (p. 209 sqq.).

§59. Din prezentarea opiniilor pe care am făcut-o în paragraful anterior se vede că *tranzitivitatea, posibilitatea de atribuire la persoane gramaticale* și *funcțiile* verbelor reprezintă particularități (considerate adesea izolat, fără relații între ele) care au dus la împărțirea mulțimii verbelor românești în clase, uneori – recent – și subclase/subsubclase... . La sfîrșitul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea, clasele verbale românești erau în general aceleași ca în gramaticile altor limbi[264], abia în a doua jumătate a secolului nostru – cînd s-a observat caracterul parțial incomplet și contradictoriu al împărțirii clasice – încercîndu-se

[264] Cf. DDL și MDL, s.v. *transitif, intransitif, transitivité; personne, impersonnel, auxiliaire, copulatif, copule, semi-auxiliaires.*

grupări ale verbelor *care să vizeze limba română*, indiferent dacă clasele (cu eventuale subclase/subsubclase…) de aici se întîlnesc sau nu şi în alte limbi. Fără a fi preocupaţi în mod special de critica clasificărilor prezentate, notăm, totuşi, că acestea au – pe lîngă trăsături pertinente – şi anumite aspecte mai puţin convenabile, care ne determină să credem că **adevărul** *în privinţa acestor clasificări* rămîne un deziderat (şi nu numai pentru momentul actual al cercetării).

Un aspect susceptibil de ameliorări întîlnit la unele dintre clasificările prezentate este *considerarea globală a verbelor*, în sensul că un verb este încadrat într-o clasă şi numai în acea clasă, lăsîndu-se în umbră faptul că unul şi acelaşi verb poate să aparţină la clase diferite. De exemplu, *Tiktin, Gram.* încadrează la verbele *impersonale* sau *unipersonale* pe *plouă, fulgeră, mi se urăşte* etc (I, p. 118-119; cf. şi p. 175-176), cu toate că *a urî* se foloseşte *curent* ca personal (*urăsc, urăşti, urăşte* etc) şi *a fulgera* cu sens figurat se poate atribui tuturor persoanelor gramaticale (*fulger, fulgeri, fulgeră* etc); pentru folosirea tipului *a ploua* ca verb personal, vezi *infra*. De asemenea *Tiktin, Gram.* încadrează (I, p. 28, II; p. 18-19) pe *a fi* numai la verbele copulative, în contexte atît de tipul *oraşul* **era** *pustiu*, cît şi de tipul *soarele* **era** *sus* (doar în alt loc – I, p. 162 – se arată că unele forme ale lui *a fi* pot funcţiona şi ca auxiliare). Chiar şi în privinţa tranzitivităţii, unde *Tiktin, Gram.* (I, p. 118) admite că «acelaşi verb poate fi tranzitiv sau intranzitiv dacă îşi schimbă însemnarea», această idee este exemplificată doar cu verbe din rîndul celor „intranzitive": compară „**plîng** *de durere* (intranzitiv)" cu „**plîng** *pe cei nenorociţi* (tranzitiv)". Aşa stînd lucrurile, rezultă că verbe ca *a mînca* (**mănîncă** *pîine*), *a întinde* (**întinde** *masa*), *a sufleca* (**suflecă** *mîneca*) etc ar trebui considerate întotdeauna tranzitive, cu toate că în contexte de tipul *pîinea* **e mîncată** *de om*, *masa* **se întinde** *la ocazii festive* etc aceste verbe şi-au pierdut tranzitivitatea.

Cele spuse în legătură cu gramatica lui Tiktin – lucrare excelentă pentru sfîrşitul secolului al XIX-lea – sînt valabile într-o anumită măsură şi pentru lucrări din a doua jumătate a secolului nostru, cînd cercetările de gramatică au o rigurozitate sporită. De exemplu, opunînd verbele *tripersonale* celor unipersonale, *Irimia, Verb.*, p. 158, enumeră, la verbele tripersonale (care „prezintă… forme pentru toate trei persoanele") pe *a cînta, a merge, a fi* etc, deşi în contexte de tipul *aici* **nu se cîntă**, *acolo* **se merge** *numai pe jos*, **nu-i** *cum vrea omul* etc verbele respective nu mai sînt tripersonale. Definind verbele *atributive* sau *copulative* ca elemente ce «atribuie» subiectului noţiunea exprimată prin predicat sau «fac legătura» dintre subiect şi predicat „întocmai ca o conjuncţie copulativă", *Iordan, LRC*, p. 202, trece – fără nici o restricţie – în rîndul acestor verbe pe *a fi, a deveni, a ajunge* etc (doar într-o altă secţiune a lucrării – p. 515 – făcîndu-se referiri la faptul că aceste verbe pot fi şi predicative). În clasificarea verbelor din punctul de vedere al tranzitivităţii realizată de D.D. Draşoveanu, *a ieşi, a părea* sînt încadrate la I b, adică la verbe tranzitive cu dativul, dar în contexte de tipul *tînărul* **iese** *inginer* – indiferent de faptul că se admite sau nu predicatul nominal (vezi *art. cit.*, p. 57) – verbul respectiv nu acceptă dati-

vul-complement indirect care să permită considerarea lui ca tranzitiv (în sensul opiniei lui D.D. Draşoveanu).

Un alt aspect mai puţin convenabil în unele din clasificările prezentate este în legătură cu faptul că **un** *verb* poate apărea şi în îmbinări libere de cuvinte, cînd verbul este *sintetic* (cu flexiune sintetică sau analitică: compară *X îi* **dă** *o carte lui Y* cu *X i*-a **dat** *o carte lui Y),* dar şi în îmbinări stabile de cuvinte cu valoare verbală[265], cînd, adică, face parte din structura verbelor *perifrastice* (de asemenea cu flexiune sintetică sau analitică: compară *X îl* **dă gata** *pe Y* cu *X l*-a **dat gata** *pe Y).* Făcînd abstracţie de auxiliare, copulative, semiauxiliare şi din perifraze, care sînt verbe principial sintetice (pentru excepţii la semiauxiliare, vezi nota 280), găsim că unele din clasificările verbelor prezentate în §58 sînt numai parţial exacte din punctul de vedere la care ne referim aici. De exemplu, *Tiktin, Gram.* încadrează la impersonale sau unipersonale (şi) pe perifrasticul *a-i părea bine*, dar prin aceasta sinteticul *a părea*, care poate fi personal *(par, pari, pare* etc), rămîne în afara clasificării; în clasa verbelor monovalente care cer dativul, Valeria Guţu Romalo încadrează pe *merge* din contexte de tipul *îmi merge (bine) toamna (cînd plouă)*, unde, de fapt, este perifrasticul *(îmi)* **merge bine,** care într-adevăr este monovalent cu dativul; cît priveşte sinteticul *merge*, acesta poate fi sau monovalent cu nominativul (*omul* **merge**), sau bivalent cu nominativul şi acuzativul *(omul* **merge** *un drum lung)*, sau cu valenţă combinativă *zero* (în contexte de tipul: *„Cum staţi?“*; „**Merge.**”); tranzitivele sînt exemplificate prin verbe sintetice de tipul *a tăia (Gram. Acad.)*, *a vedea* (D. Irimia), *a împuşca* (GES), *a bea* (D.D. Draşoveanu) etc, care pot avea această caracteristică în unele îmbinări libere (*Ion* **taie** *lemne, el mă* **vede** etc); verbele respective pot să aparţină, însă, şi unor îmbinări stabile (perifraze verbale de tipul *a tăia răul din rădăcină, a vedea lumina zilei, a împuşca francul, a bea paharul pînă la fund* etc), care îmbinări – avînd *în interiorul lor* un complement direct ce consumă valenţa unică a verbelor respective pentru complement direct – sînt intranzitive în orice context (pentru detalii în această privinţă, vezi *infra*) ş.a.m.d.

§60. La inconvenientele clasificărilor la care ne referim notăm şi *terminologia*, care, pe de o parte – deşi destul de bogată în unele lucrări – nu poate acoperi întreaga realitate avută în vedere a sistemului verbal românesc, iar pe de altă parte, are unele imprecizii.

Oprindu-ne mai întîi la tranzitivitate, găsim că în această privinţă terminologia vizează:

– **verbul,** care poate fi *tranzitiv, tranzitiv direct, tranzitiv indirect, tranzitiv cu acuzativul, tranzitiv cu dativul, tranzitiv cu prepoziţie reclamată de regent,*

[265] Faptul că unele verbe pot intra şi în îmbinări stabile *neverbale* nu prezintă interes aici (pentru conceptul de parte de vorbire perifrastică, vezi, *supra*, §11).

tranzitiv cu acuzativul și dativul, tranzitiv cu dativul și cu prepoziție reclamată de regent, semitranzitiv, atranzitiv;

– **determinantul verbului**, care poate fi (alfabetic) *circumstanțial, circumstanțial de cauză, circumstanțial de loc, circumstanțial de mod, circumstanțial de relație, circumstanțial de timp, complement, complement acuzatival/subordonată completivă (necircumstanțială) pro-acuzativală, complement cazual, complement circumstanțial, complement datival/subordonată completivă (necircumstanțială) pro-dativală, complement de agent, complement direct, complement indirect, complement intern, complement necircumstanțial, complement-obiect, complement-obiect (necircumstanțial); complement prepozițional/subordonată completivă (necircemstanțială) pro-prepozițională, (complement) sociativ, determinare circumstanțială, obiect, obiect pasiv, obiect propriu-zis.*

Acești termeni – mai mul de 30 – nu trimit la tot atîtea concepte, datorită faptului că unii dintre ei sînt – într-o măsură mai mare sau mai mică – sinonimi. Astfel – dintre termenii care vizează verbul – *tranzitiv* (pentru cei ce identifică *tranzitivitatea* prin apelul numai la complementul direct) și *tranzitiv direct* (pentru unii dintre cei ce la identificarea tranzitivității iau în considerație și complementul indirect) sînt termeni sinonimi, pentru că ambii trimit la verbul ce are sau poate primi complement direct, cu acești termeni parțial sinonim fiind termenul *tranzitiv cu acuzativul*, pentru cei ce consideră că antonimia complement direct-complement indirect este contestabilă; parțial sinonimi sînt și termenii *tranzitiv indirect, tranzitiv cu dativul; tranzitiv cu prepoziție reclamată de regent, tranzitiv cu dativul și cu prepoziție reclamată de regent*, pentru că toți aceștia indică faptul că verbul este determinat – în afara unor eventuale circumstanțiale – de un complement indirect; de asemenea sinonimi sînt termenii *intranzitiv* și *atranzitiv*, dar numai atunci cînd se consideră că acesta din urmă arată că verbul «nu comportă obiect» (opinia exprimată de D.D. Drașoveanu; anterior, în GES – vezi *supra* – am considerat că a t r a n z i t i v trimite la verbele nenoționale care, din această cauză, sînt în afara tranzitivității). Din alt unghi de vedere, față de gramatica românească mai veche, în care *tranzitiv* era considerat numai verbul determinabil de un complement direct, în gramatica românească mai nouă *tranzitiv* poate fi – la specialiști diferiți – un verb determinabil fie numai de un complement direct, fie de un complement direct, un complement indirect ori un sociativ, fie de un complement în acuzativ fără prepoziție, un complement în dativ fără prepoziție ori un complement precedat de o prepoziție reclamată de regent (la acestea putîndu-se adăuga și verbele *semitranzitive*, care sînt determinabile de un complement intern). Faptul că tranzitivitatea – care în gramatica mai veche viza doar insuficiența verbelor determinabile de un complement direct – este pusă în legătură de gramatica mai nouă cu insuficiența verbelor determinabile (în afară de complementul direct) și de complementul indirect, sociativ, comparativ etc *reprezintă un real cîștig teoretic cu largă aplicabilitate:* **incompletă** este nu numai o propoziție ca *omul bate* (unde este

obligatoriu un complement direct de tipul *covorul)*, ci şi o propoziţie ca *băiatul se bazează* (unde trebuie să apară un complement indirect de tipul *pe mama)*, ca *X se asociază* (unde *există* o determinare de tipul *cu Y*), ca *urmaşii se comportă* (unde este necesar un circumstanţial de tipul *la fel ca înaintaşii*) ş.a.m.d. Prin aceasta, însă, se creează o contradicţie între termenii mai vechi *tranzitiv, tranzitivitate* – concepuţi numai în dependenţă de complementul direct şi principial generalizaţi cu această accepţie – şi conceptul mai nou de *insuficienţă a verbelor*, care insuficienţă trimite, în afara determinării completive directe (eventual interne), şi la alte determinări: completivă indirectă uneori, circumstanţială de diferite feluri alteori. Pentru anularea acestei contradicţii, sînt posibile, credem, două soluţii. Una dintre ele, aplicată parţial de unii specialişti, constă în atribuirea sensului nou termenilor vechi (vezi mai sus, *tranzitiv, tranzitivitate* la D.D. Draşoveanu); această soluţie are dezavantajul de a nu permite disocierea operativă a sensului nou al termenilor de sensul lor vechi. O altă soluţie – pe care o punem în practică în continuare – constă în apelul la o terminologie (mai) nouă, negrevată de sensuri vechi generalizate în rîndul specialiştilor *(insuficienţă semantico-gramaticală, valenţă obligatorie* etc – vezi *infra);* la această soluţie, dezavantajul este dat de faptul că terminologia respectivă nu are circulaţie în momentul de faţă.

Cît priveşte terminologia pentru *determinantul verbului*, la aceasta putem lăsa la o parte termenii specializaţi, acceptaţi, principial, în toate lucrările (*circumstanţial de loc* etc), precum şi pe aceia din *unele* lucrări recente privitori la propoziţiile ce corespund anumitor părţi de propoziţie (*subordonată completivă necircumstanţială pro-acuzativală* etc); în afara acestora, şi la determinările verbului apar cîteva serii sinonimice (cu grade diferite de sinonimie): *obiect, complement-obiect, complement-obiect (necircumstanţial)*, care trimit la complement direct şi complement indirect, dar numai cînd acestea nu sînt precedate de (anumite) prepoziţii; *complement direct, obiect pasiv, obiect propriu-zis*, care au în vedere complementul direct în general, şi *complement acuzatival*, care are în vedere tot complementul direct, dar numai cel neprecedat de prepoziţie; *circumstanţial, determinare circumstanţială* şi *complement circumstanţial*, care indică elementele subordonate verbului (regentului de tip verbal) ce arată anumite «împrejurări»; *complement* (cînd nu trimite la orice determinare a regentului de tip verbal) şi *complement necircumstanţial*, amîndoi vizînd determinanţii teoretic indispensabili regentului de tip verbal, şi anume, complementul direct, complementul indirect şi complementul de agent.

Termenii sinonimi – în grade diferite – pentru **verbul** *determinat* şi **determinanţii** *verbului* au apărut *mai ales* din dorinţa de a înlătura unele inconveniente ale termenilor existenţi la un moment dat, fără a putea spune, însă, că termenii sinonimi mai noi nu creează (alte) dezavantaje care sînt cel puţin la fel de mari ca cele pe care urmăreau să le înlăture. Astfel, plecîndu-se de la faptul că – în afara majorităţii structurilor în care complementul direct se distinge net de complementul indirect – există

unele structuri (decelate în *Gram. Acad.*, II, p. 152, unde se relevă apropierile dintre contexte ca *privesc* **ceva** şi *privesc* **la ceva**) cu o zonă semantică comună sau, altfel spus, greu diferenţiabilă semantic, care vizează complementul direct şi complementul indirect, s-a apelat la termenii cu specializare redusă *complement-obiect* sau *complement-obiect (necircumstanţial)*. Aceşti termeni au avantajul de a anula diferenţa dintre complementul direct şi complementul indirect pentru structurile cu zonă semantică comună, dar şi dezavantajul de a anula orice diferenţă semantică dintre aceşti termeni, deci şi pentru structurile în care complementul direct şi cel indirect se deosebesc tranşant din punct de vedere semantic. Diferenţierea semantică a complementului direct de complementul indirect apare în frecventele structuri în care complementul indirect **nu** reprezintă *obiectul* opus *subiectului* [ca în «omul (=subiect) *priveşte* **la lume** (=obiect)»], ci are alte semnificaţii, cum ar fi *destinatarul*, care este altceva şi decît *obiectul*, şi decît *subiectul*: **nepoatei îi** (=destinatarul) dă bunicul (=subiect) CARTEA (=obiect)[266]. Admiţînd că în acest tip de structuri *complementul direct* şi *complementul indirect* sînt funcţii care pot fi deosebite semantic una de alta[267] – cum de altfel admit şi unii dintre cei ce apelează la complement-obiect/(necircumstanţial) – şi că complement-obiect/(necircumstanţial) **nu** trimite la o anumită **funcţie**, ci doar la o **etapă** *intermediară* în cadrul unei clasificări deschise a determinărilor verbului (regentului de tip verbal), reţinem că această etapă intermediară a fost relevată încă de *Tiktin, Gram.*, care făcea distincţie între determinările completive (**complementul**) şi determinările circumstanţiale – **circumstanţialul** (vezi *supra*). Ideea că în clasificarea deschisă, etapizată, a determinărilor verbului/regentului de tip verbal termenul *complement* nu trimite la *o funcţie*, ci la *un grup de funcţii* (la *Tiktin, Gram.*, complement direct şi complement indirect) a fost continuată în lingvistica românească, în *Gram. Acad.* şi la mulţi specialişti actuali termenul nespecializat *complement* trimiţînd la *complementul direct*, care într-un fel sau altul indică «obiectul», la *complementul indirect*, care poate arăta – mai rar – «obiectul», iar frecvent «destinatarul» (pentru complementul intern, vezi *infra*), pe cel (ne)interesat în realizarea acţiunii» etc şi la *complementul de agent*, care desemnează pe «executantul acţiunii» (la unii dintre cei ce utilizează termenul nespecializat de *complement* în sensul de mai sus, acest termen se opune termenului de asemenea nespecializat de *circumstaţial*, chiar dacă există unele determinări ale verbului/regentului de tip verbal a căror încadrare la complement sau circumstanţial nu este convenabil rezolvată pînă în momentul de faţă). Cu alte cuvinte, pentru etapa intermediară a clasificării determinanţilor verbului/regentului de tip verbal, în

---

[266] Am utilizat varianta subiectivă a topicii libere pentru a evita dislocarea celor două elemente ce indică destinatarul.

[267] Cît priveşte structurile cu zonă comună semantic, acestea pot avea o altă interpretare (vezi capitolul privitor la complement).

lingvistica românească actuală există **două** *terminologii*, amîndouă cu *anumite* **imperfecțiuni**: o terminologie *sintetică*, prin care se opune **complementul** (*direct* =«obiect» – la *intern* urmează să ne referim mai departe; *indirect* =«obiect», «destinatar» etc; *de agent* =«executantul») **circumstanțialului** (*de loc, de timp* etc); o terminologie *perifrastică*, prin care se opune **complementul-obiect** sau **complementul-obiect (necircumstanțial)** [complementul direct =«obiect»; complementul indirect =«obiect» și «destinatar» etc, uneori și sociativul] **complementului circumstanțial**. Faptul că terminologia perifrastică nu depășește inconvenientele celei sintetice (fiind doar *mai complicată* decît aceasta) și circulația mai mare a terminologiei sintetice ne determină ca în continuare – pînă la găsirea unei terminologii perfecte – să utilizăm în această privință *terminologia sintetică (complement* vs. *circumstanțial)*.

Terminologia specializată circumscrisă *complementului* cunoaște și ea un paralelism. Majoritatea specialiștilor actuali operează cu termenii (ce trimit la concepte nu întotdeauna precis delimitate) *complement direct, complement indirect* și *complement de agent*. Lăsînd la o parte complementul de agent, care nu prezintă interes în discuția de față, notăm că în ultimul timp atenția specialiștilor a fost reținută de complementul direct și complementul indirect, care așa cum am arătat și mai sus nu pot fi distinse unul de altul la toate nivelele limbii în toate tipurile de structuri. Apreciind că antonimia sintactică (cea semantică neprezentînd interes după opinia autorului teoriei respective) *complement direct-complement indirect* este nemotivată – pentru că complementul direct nu este atașat direct, ci, la fel cu complementul indirect, este legat prin relația subordonantă constituită de desinența (zero) a acuzativului, astfel încît se poate ajunge la paradoxul complementul direct este indirect –, D.D. Drașoveanu consideră că aceste două complemente pot fi deosebite numai prin construcțiile lor: complementul direct este *complementul acuzatival*, care arată obiectul, complementul indirect este *complementul datival*, care arată de asemenea obiectul, și *complementul prepozițional* (cu prepoziția reclamată de termenul regent), la acesta nemaiprecizîndu-se ce arată (*art. cit.*, p. 54-55). La întrebarea dacă terminologia mai nouă[268] este lipsită de inconveniente, răspunsul

---

[268] Relativizarea este motivată, pe de o parte, de faptul că clasificarea *complementului* după cazul numelui apare la noi încă de la *Tiktin, Gram.*, II, p. 74 sqq., care vorbește de *complement în acuzativ, complement în dativ* și *complement în acuzativ cu prepoziție (prepozițional)*, iar pe de altă parte, de faptul că ea este frecventă în gramatica clasică a limbii germane (vezi, de exemplu, foarte răspînditul *Der Kleine Duden, Deutsche Grammatik*. bearbeitet von Rudolf und Ursula Hoberg, Dudenverlag, Mannheinn, Leipzig, Wien, Zürich, 1988, unde la p. 331 se găsește tabelul „complinirilor", cu detalii pentru *Akkusativergänzung* (p. 338-339), *Dativergänzung* (p. 339) și *Ergänzungen mit einer Präposition* (p. 340-341); *Genitivergänzung*, de la p. 340, nu prezintă aici interes).

credem că este negativ. Fără a intra în detalii, notăm că – prin opoziţie cu *complementul* **acuzatival** şi *complementul* **datival**, care sînt reprezentate prin nume în **cazul** *acuzativ* şi, respectiv, în **cazul** *dativ* – *complementul* **prepoziţional** trimite la **cazul** *prepoziţional*, a cărui existenţă în limba română, însă, nu a fost demonstrată. Împotriva unui posibil **caz** *prepoziţional* în limba română se poate invoca mai ales omonimia flectivelor, prin care se justifică redundanţa principial generalizată în flexiunea cazuală în mod special a substantivelor: un substantiv cu forma *mamă*, cu desinenţa *-ă*, poate fi atît la nominativ, cît şi la acuzativ, cu forma *mamei*, cu articolul *-i* adăugat la desinenţa *-e-*, poate fi şi la genitiv, şi la dativ etc, dar **cu (la, pe, pentru** etc) *mamă* este – **din cauza prepoziţiei** – numai la acuzativ, **împotriva (contra, asupra, în faţa** etc) *mamei* este de asemenea **din cauza prepoziţiei** numai la genitiv, **datorită (mulţumită, graţie, asemenea** etc) *mamei* este tot **din cauza prepoziţiei** numai la dativ ş.a.m.d. (pentru prezentarea generală a problemei, vezi GE, I, p. 139 sqq.). Aceasta fiind situaţia *de fapt*, sîntem de părere că este mai convenabil să vorbim de **cazul** *acuzativ* fără şi cu prepoziţie şi de **cazul** *dativ* fără şi cu prepoziţie (precum şi de **cazul** *genitiv* fără şi cu prepoziţie, care nu interesează aici), decît de **cazul** *acuzativ* numai fără prepoziţie şi **cazul** *dativ* numai fără prepoziţie (precum şi de **cazul** *genitiv* numai fără prepoziţie), la acestea adăugînd un **caz** *prepoziţional*, la care numele să fie precedat de o prepoziţie. Improprietatea termenului de **caz** *prepoziţional* rezultă şi din faptul că acest termen poate avea două accepţii. Potrivit unei accepţii, *caz prepoziţional* înseamnă nume precedat de *orice* prepoziţie; deci **cu** *mama*, **împotriva** *mamei*, **datorită** *mamei* etc pot fi încadrate, toate, la cazul prepoziţional. Dezavantajul în această situaţie constă în faptul că prepoziţionalul, dacă ar fi admis drept caz, ar asocia prepoziţia cu desinenţe şi articole utilizate la cazuri diferite: *cu* din **cu** *mama* se asociază cu articolul *-a* de la nominativ-acuzativ, *împotriva* şi *datorită* se asociază cu articolul *-i* de la genitiv-dativ etc.

Conform celei de a doua accepţii, întîlnită la D.D. Draşoveanu, *prepoziţionalul* trimite la numele precedat numai de prepoziţiile reclamate de termenul regent. Aici inconvenientele sînt de altă natură: dacă prepoziţionalul are în vedere numai numele precedate de prepoziţiile reclamate de regent, atunci numele precedate de prepoziţii nereclamate de regent aparţin altui caz. Aceasta înseamnă că, de exemplu, **de apă**, din *viteza bărcii* DEPINDE **de apă**: *dacă apa este liniştită, atunci...*, **pe maşină**, din *pentru a ajunge la timp, X* SE BAZEAZĂ **pe maşină**, ar trebui considerate în cazul prepoziţional, pentru că prepoziţiile *de* (din **de** *apă*) şi *pe* (din **pe** *maşină*) sînt reclamate de regent; aceleaşi *de apă* şi *pe maşină*, însă, din alte contexte (de tipul *acest pahar* ESTE **de apă**, respectiv *X îşi* PUNE *bagajul* **pe maşină**) trebuie considerate la alt caz (probabil la acuzativ), pentru că aici *de* (din **de** *apă*) şi *pe* (din **pe** *maşină*) nu mai sînt reclamate de regent, în locul lor putînd apărea şi altele [*acest pahar* ESTE **cu (pentru, lîngă** etc) *apă*, *X îşi* PUNE *bagajul* **lîngă (sub, în** etc) *maşină*].

Faptul că admiterea unui *complement* **prepoziţional** nu este convenabilă poate fi pus în lumină şi de dublarea complementului direct – dacă o admitem ca atare (vezi *infra*, capitolul privitor la complementul direct) – din contexte de tipul *copilul* o *iubeşte* **pe mama.** Aici funcţia unică *o... pe mama* ar trebui considerată şi complement acuzatival, pentru că conţine un acuzativ fără prepoziţie, *o*, şi complement prepoziţional, pentru că conţine un nume precedat de prepoziţia *pe* reclamată de regent, anume, **pe** *mama*.

În defavoarea termenului de *complement acuzatival*, exprimabil printr-un acuzativ fără prepoziţie, poate fi invocat şi faptul că acuzativul fără prepoziţie al numelor nu este obligatoriu să reprezinte un *complement-obiect (necircumstanţial)*, el putînd fi şi un *circumstanţial*. Este vorba de acuzativul numelor ce trimit la unităţile de măsură a locului, timpului, cantităţii etc care, împreună cu un adjectiv numeral cardinal sau un adjectiv propriu-zis cantitativ, îndeplinesc funcţia de circumstanţial de măsură/cantitativ, în contexte de tipul *a mers* TREI **kilometri,** *a citit* DOUĂ (MULTE) **ore** etc. Dacă propunerea de renunţare la termenul clasic de *complement direct* este motivată de faptul că în definirea *complementului direct* există unele elemente care nu permit distingerea netă a acestuia de *complementul indirect* şi dacă termenul mai nou de *complement acuzatival* permite confundarea – formală – a *complementului-obiect (necircumstanţial)* cu un *circumstanţial (circumstanţialul de măsură/cantitativ)*, atunci urmează că termenul mai nou – care are şi dezavantajul de a fi utilizat rarisim – nu este superior termenului clasic şi, în consecinţă, nu este obligatoriu ca termenul mai nou să-l înlocuiască pe cel clasic (înlocuirea va fi justificată, însă, la găsirea – dacă se va găsi – a termenului care să trimită *în mod cert* la realitatea avută în vedere). Aceasta fiind situaţia, considerăm că în stadiul actual al cercetării pot fi menţinuţi termenii clasici de *complement direct* şi *complement indirect*, conceptele – sintactice – la care aceştia trimit precizîndu-se prin luarea în considerație atît a nivelului semantic, cît şi a nivelului morfologic: *complementul direct* al unui verb „tranzitiv" (ca *obiect* al acţiunii opus *subiectului*) se concretizează teoretic în *numele* care – suferind acţiunea sau indicînd rezultatul acţiunii verbului respectiv – se află principial în cazul acuzativ de obicei fără prepoziţie sau, cu excepţii (la numele care trimit la persoane, la numele care se repetă, cu funcţii diferite, în aceeaşi propoziţie etc), cu prepoziţia *pe* (*văd* **lumea,** *scriu* **o carte, îl** *admir* **pe tata,** *cui* **pe cui** *se scoate* etc); *complementul indirect* al unui verb se concretizează în numele care – putînd fi obiectul acţiunii (*oamenii* PRIVESC **la lume**), putînd indica beneficiarul acţiunii (*bunicul* **îi** DĂ **nepoatei** *o carte*), putînd arăta pe cel (ne)interesat de acţiune (**mie îmi** PLACE *să citesc*) etc – se află în cazul dativ fără sau cu prepoziţie, în cazul acuzativ cu prepoziţie sau în cazul genitiv cu prepoziţie: **lui îi** *plac excursiile, trenul a întîrziat* **potrivit aşteptărilor,** *omul se gîndeşte* **la nemurire,** *se merge greu* **contra curentului** (pentru prezentarea sistematică a complementului direct şi a celui indirect, vezi capitolele respective de la sintaxă).

§61. Unele comentarii sînt necesare și în legătură cu terminologia privitoare la posibilitățile verbelor de atribuire la persoane. În gruparea verbelor din punctul de vedere al posibilităților de atribuire la persoane, termenul *persoană* poate trimite la *persoana reală* sau *referentul*, adică realitatea extralingvistică reprezentată de entitate, care entitate poate fi numită direct prin substantiv (*bărbat, casă, fericire, știință* etc) și indirect prin substitute pronominale (*el, aceasta, altul* etc) sau numerale (*doi, a treia, amîndoi* etc); *persoană* poate trimite, însă, și la *persoana gramaticală*, care este o categorie gramaticală specifică numelui (substantivului și substitutelor sale pronominale și numerale), indicînd pozițiile în dialog pe care le pot ocupa persoanele reale, și anume, poziția I, vorbitorul *(eu)*, poziția a II-a, interlocutorul (*tu, dumneata* etc) și poziția a III-a, obiectul dialogului (*bărbat, femeie, casă, ea, acesta, altul; al doilea* etc). Aflate în aceste poziții, numele pot fi sau în nominativ, caz prin excelență al subiectului (**eu** *privesc*, **tu** *cînți*, **casa** *este frumoasă* etc), sau în alt caz, fără ori cu prepoziție, îndeplinind diferite funcții sintactice: *banii nu aduc* **fericire**, *se preocupă* **de știință**, *curtea* **(din spatele) casei** *este mică* etc. De la nume, persoana gramaticală a fost împrumutată de către verb, ca urmare a necesității de acord în îmbinările verbului cu numele pentru realizarea comunicării prin *propozițiile tip (=propozițiile bimembre)*, care corespund modelului binar al gîndirii umane, cu o noțiune sau un grup de noțiuni despre care se face comunicarea, reprezentînd subiectul judecății, și o altă noțiune sau grup de noțiuni prin care se face comunicarea, reprezentînd predicatul judecății (noțiunile fiind exprimate prin cuvinte): *soarele* **strălucește**, *omul bun* **cîntă frumos** etc. *Împrumutarea* persoanei gramaticale de către verb de la nume a produs o modificare a conținutului categorial, *persoana gramaticală* la verb apărînd numai cînd această parte de vorbire este predicat sau intră în structura predicatului și însemnînd că subiectul verbului-predicat poate fi sau un nume (vorbitorul, interlocutorul, obiectul dialogului) principial în nominativ, sau o propoziție/substitut de propoziție, ca echivalent semantic al unui nume în nominativ (vezi exemplele date mai sus și cele care urmează). Altfel spus, conținutul persoanei gramaticale la verb constă în posibilitatea de atribuire a verbului-predicat sau din structura predicatului la nominativul persoanei gramaticale a numelui-subiect sau, prin analogie cu acesta, la propoziția/substitutul de propoziție ce echivalează semantic un nume-subiect în nominativ. Subiectul propoziției, așadar, cunoaște două realizări: *parte de propoziție*, concretizabilă în nume principial în nominativ ce trimit *la oricare din cele trei persoane gramaticale*, cu care nume-subiect se acordă verbul-predicat și în persoană (**eu** *par înalt*, **tu** *pari înalt*, **tînărul/el** etc *pare înalt* ș.a.m.d.); *parte de frază*, concretizabilă într-o propoziție sau un substitut de propoziție, considerate ca fiind echivalente semantice ale unor nume-subiect numai de persoana a III-a, astfel încît verbul-predicat sau din structura predicatului apare obligatoriu la această persoană gramaticală: *pare* **că vine**, *pare* **că da** etc. Subliniem că realizările diferite ale subiectului – ca parte de propoziție și ca parte de frază – pot apărea la majoritatea

verbelor, dar numai cînd acestea se află la persoana a III-a[269]: **tînărul/el** etc *pare bun*/**cine cîntă** *pare bun, pare* **că vine (că da)/asta** *pare*, că... etc; la persoanele I și a II-a ale verbului-predicat, subiectul, care, exprimat sau neexprimat, există întotdeauna, poate fi doar parte de propoziție, concretizîndu-se numai în *anumite* nume: **eu** *cînt*, **tu (dumneata, mata** etc) *dansezi* etc.

În afara *propozițiilor tip (bimembre)*, în limba română sînt și *propoziții analogice (monomembre)*, **în limitele cărora** *există o singură funcție principală, predicatul,* exprimat frecvent printr-un verb (sintetic sau perifrastic) aflat obligatoriu la *forma* de persoana a III-a. Verbele care pot fi predicate *numai* ale propozițiilor monomembre sînt reduse numeric și vizează acțiuni privitoare mai ales la natură, mai rar la ființa umană, la care acțiuni – cu motivații variate – nu mai există o persoană reală care să se constituie în persoană gramaticală-subiect: *fulguiește, se înprimă-vărează, se înnoptează, se înserează, e soare, e lună, e ger, se face frig, (îi) saltă inima de bucurie* etc. Mult mai numeroase și exprimînd acțiuni ce vizează domenii foarte variate sînt verbele care pot funcționa – indiferent de frecvență și de faptul că contextele sînt mai mult sau mai puțin căutate – ca predicate și în propozițiile lipsite de subiect, dar și în propoziții cu subiect ca parte de propoziție și/sau ca parte de frază: *a trebui, a se însenina, a ninge, a ploua, a se întîmpla, a se spune, a se zice, a se cuveni, e bine/sigur, de prisos, de înțeles* etc.

Propoziții lipsite de subiect	Propoziții cu subiect parte de propoziție	Propoziții cu subiect parte de frază
Așa-i **trebuie**	*Îi* **trebuie** O CARTE	**Trebuie** SĂ CITEASCĂ
Afară **se înseninează**	CERUL **se înseninează**	–
Așa **s-a întîmplat** *mereu*	ASTA **s-a întîmplat** *atunci*	**S-a întîmplat** SĂ NU VINĂ
Așa **e bine**	ASTA **e bine**, *că...*	**E bine** CĂ DISCUTĂM etc.

Toate aceste *fapte (prezentate mai sus) care au legătură cu* **persoana** *verbului* trebuie să rezulte din terminologia pentru gruparea verbelor din punctul de vedere al posibilităților lor de atribuire la persoane. În această privință, în literatura de specialitate (la care ne-am referit mai sus), grupele de verbe sînt stabilite în două

[269] Sînt și excepții ce vizează subiectul de persoana a III-a, care la *unele* verbe poate apărea – ca și la persoanele I și a II-a – *doar ca parte de propoziție*, fiind exprimat prin substantive (rarisim și prin substitute substantivale) pentru care în vorbirea curentă nu există echivalent propozițional. În această situație se află o propoziție de tipul *mă* DOARE **capul**, unde pentru substantivul-subiect *capul* ar fi posibilă doar o propoziție artificială ca *ceea ce poartă denumirea de cap*, rezultatul (**mă doare* **ceea ce poartă denumirea de cap**) fiind un context nereperat în limbajul natural. Ca urmare, considerăm că la astfel de verbe este avantajos să admitem că subiectul se realizează *numai ca parte de propoziție* (pentru alte *asimetrii* în realizarea unor funcții sintactice, vezi volumul de sintaxă).

maniere, ca urmare a *sensului (=direcţiei) demersului.* Unii specialişti, *care pornesc de la formă (cîte persoane are verbul)*, lasă la o parte verbele *personale* (cu forme pentru persoanele I, a II-a, a III-a), considerînd că acestea nu pun probleme la clasificare, şi se ocupă numai de verbele *unipersonale* (cu formă doar pentru persoana a III-a), pe care le grupează în funcţie de «conţinut», înţeles ca «subiect», în : verbe unipersonale lipsite de subiect, numite «impersonale proprii», eventual «unipersonale prin formă şi impersonale prin întrebuinţare» (*plouă, trebuie* etc); verbe personale care, în anumite contexte, capătă «formă» şi «sens» de verbe impersonale, numite «impersonale improprii» sau «forme impersonale ale unor verbe personale» (compară *norii* **întunecă** *cerul* cu **se întunecă**, *eu* **zic**, *tu* **zici**, *el* **zice** cu **se zice** *că ar fi plecat* etc); verbe unipersonale «din cauza sensului lor», care nu sînt şi impersonale, întrucît au subiect (*raţa* **măcăie**, *cîinele* **latră** etc). Alţi specialişti, *care pornesc de la conţinut (înţeles tot ca subiect)*, stabilesc anumite grupe atît în cadrul verbelor cu subiect, cît şi al acelora fără subiect: în cadrul verbelor cu subiect, considerate de asemenea «personale», sînt distinse verbele «tripersonale», ce pot avea subiectul la toate cele trei persoane (*eu* **merg**, *tu* **mergi**, *el* **merge** etc), de verbele «unipersonale», care în mod obişnuit au subiectul numai la persoana a III-a (*cîinele* **latră** etc); în cadrul verbelor fără subiect, considerate «impersonale», se face distincţie între cele «absolute», ce nu au subiect *(se-nserează)* sau au subiect intern (**plouă** *ploaie deasă*), şi cele «relative», la care subiectul poate fi reprezentat – cu frecvenţe diferite – de anumite părţi de vorbire sau de o propoziţie (*nimic* **nu se întîmplă**, *îţi* **place** *s-o desmierzi, tu* **trebuia** *să te cuprinzi*, **mai bine-i** *să stai* etc).

Dezavantajul ambelor terminologii constă, pe de o parte, într-o anumită inconsecvenţă: *cei care pornesc de la formă* trec în rîndul verbelor unipersonale (cu formă pentru persoana a III-a) atît verbe care se folosesc *de obicei* fără subiect (*plouă, trebuie* etc), cît şi verbe care se folosesc *prin excelenţă* cu subiect (*a măcăi, a lătra* etc); *cei care pornesc de la conţinut* încadrează la verbele impersonale, care ar trebui să nu aibă subiect, nu numai verbe lipsite într-adevăr de subiect (*se-nserează*), ci şi verbe care pot avea subiect în propoziţie (*nimic* **nu se întîmplă**) sau în frază *(îţi* **place** *s-o desmierzi)*. Pe de altă parte, dezavantajul terminologiei avute în vedere constă într-o anumită inadecvare: caracteristica de *personale* este atribuită verbelor fie după «formă» (faptul că unele verbe au persoanele I, a II-a, a III-a, în opoziţie cu altele, care au numai persoana a III-a), fie după «conţinut», înţeles ca «subiect» («personale» sînt verbele care «admit» un subiect, faţă de cele «impersonale», care nu au subiect sau «limitează mult» posibilitatea de selectare a subiectului); verbele «impersonale improprii», considerate «forme impersonale ale unor verbe personale», sînt exemplificate cu *se întunecă* (în opoziţie cu personalul *norii* **întunecă** *cerul)*, neţinîndu-se cont de faptul că şi *se întunecă* apare frecvent într-o propoziţie ca *cerul* **se întunecă**, unde este «personal», avînd ca subiect *cerul*; îmbinări stabile verbale alcătuite din *a fi+adverb* sînt considerate ca avînd drept subiect *numai* o propoziţie subiectivă

(...**mai bine-i** *să stai*...), cu toate că astfel de îmbinări stabile pot avea subiectul şi ca parte de propoziţie *(asta* **e mai bine,** *să...)*; ideea că subiectul poate fi atît propoziţie, cît şi parte de propoziţie este uneori exemplificată – pentru subiectul constituit de o propoziţie – cu *Tu* **trebuia** *să te cuprinzi*..., unde, însă, *trebuia* aparţine planului incidenţei şi ca urmare *tu... să te cuprinzi*, care aparţine planului comunicării propriu-zise, nu poate fi subiectivă etc.

§62. La terminologia privitoare la funcţiile verbelor – în care privinţă ni se par convenabili atît termenii, încetăţeniţi prin tradiţie îndelungată, de *verb predicativ*, *verb auxiliar* şi *verb copulativ*, cît şi termenul de *verb semiauxiliar*, a cărui tradiţie este doar de cîteva decenii –, considerăm necesare cîteva precizări numai în legătură cu denumirea îmbinărilor stabile de cuvinte cu valoare verbală[270]. Încadrabile (alături de *auxiliare*, *copulative* şi *semiauxiliare)* la *verbele nepredicative*, care, *singure*, nu pot funcţiona ca predicat, prin aceasta opunîndu-se *verbelor predicative*, verbele din îmbinările stabile de cuvinte pot constitui, împreună cu cuvintele cu care se asociază, tipuri de structuri care diferă unele de altele *din punctul de vedere al comunicării*. Un prim tip de îmbinări stabile conţinînd un verb comunică *o noţiune verbală* (=acţiunea ca proces); aceste îmbinări – cu valoare de parte de vorbire, şi anume, verb –, dacă se află la o formă atribuibilă nominativului unei persoane gramaticale, îndeplinesc funcţia sintactică de predicat într-o propoziţie simplă sau dezvoltată: *(în curînd) X* **ajunge** LA LIMAN, *(afară)* **se face** FRIG, *Y* **îşi aduce** AMINTE *de tinereţe* etc. Un al doilea tip de îmbinări stabile conţinînd un verb comunică *o judecată (de valoare)*, care este constituită şi transmisă printr-o propoziţie dezvoltată din care nu poate fi înlăturat şi în care nu poate fi adăugat nici un cuvînt: *ziua bună* **se cunoaşte** *de dimineaţă*, *toaca* **nu bate** *de două ori pentru baba surdă*, *ploaia de dimineaţă, jocul de babe şi însuratul de tînăr* **nu ţin** *mult* etc. Cel de al treilea tip de îmbinări stabile conţinînd şi verbe comunică *un şir de două (trei sau chiar patru) judecăţi* vizînd o singură «realitate», care şir de judecăţi – transmiţînd un «adevăr» general uman – se constituie şi se transmite printr-o frază: *cine* **fuge** *după doi iepuri* **nu prinde** *nici unul*, **vrei, nu vrei, bea** *Grigore agheasmă*, **spune**-*mi cu cine te* **întîlneşti** *ca* **să**-*ţi* **spun** *cine* **eşti** etc. Pentru denumirea ultimelor două tipuri de îmbinări stabile de cuvinte – care, nefiind verbe (adică părţi de vorbire), ci propoziţii şi fraze (adică unităţi sintactice), nu prezintă interes la funcţiile verbului – considerăm că este potrivit termenul de *perifrază proverbială*, pe care l-am creat după modelul *locuţiune proverbială* pus în

[270] Îmbinările stabile de cuvinte cu valoarea altor părţi de vorbire decît verbul nu interesează la funcţia de predicat, întrucît acestea pot îndeplini fie funcţia de marcă morfologică şi/sau sintactică (ÎN CEEA CE **priveşte** *poezia, se poate spune că*...), fie funcţia sintactică de atribut (*a dat un răspuns* DE DOAMNE **ajută**), de nume predicativ (*Y este* UN zgîrie-BRÎNZĂ) etc.

circulaţie de Lazăr Şăineanu (*Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*, I, Bucureşti, 1900, p. CIII).

Cît priveşte primul tip de îmbinări stabile de cuvinte – care reprezentînd, principial, echivalente semantice pentru verbe sintetice, pot îndeplini (ca şi verbele sintetice) funcţia sintactică de predicat –, pentru acestea există în literatura de specialitate un mare număr de termeni: *izolări, idiotisme, expresii, locuţiuni, compuse, frazeologisme* etc. Aceşti termeni sînt folosiţi uneori ca sinonimi în aceeaşi lucrare sau în lucrări diferite, iar alteori s-a încercat o specializare a unora dintre ei pentru anumite tipuri de îmbinări stabile, apelîndu-se, pentru aceasta, la *măsura expresivităţii* îmbinării stabile, la *gradul de coeziune* a elementelor constitutive ale îmbinării stabile, la *existenţa unui sinonim sintetic* pentru îmbinarea stabilă etc (vezi *Gram. Acad.*, I, p. 15, 34-35, precum şi trimiterile din GE, I, nota 32). Apreciind, pe de o parte, că în terminologia ştiinţifică existenţa mai multor denumiri pentru aceeaşi «realitate» este puţin convenabilă, iar pe de altă parte că criteriile folosite pentru specializarea unor termeni (mai ales *locuţiune* şi *expresie*, *compusele* verbale – de tipul *fur-lua, fur-găsi, tună şi fulgeră, taie şi spînzură, face şi desface* etc – fiind foarte rare şi adesea ignorate în literatura de specialitate) au un grad prea mare de subiectivism, astfel încît se întîmplă uneori ca ceea ce unii consideră *locuţiune* la alţii să apară ca *expresie*, sîntem de părere că în stadiul actual al cercetării nu este posibilă o subcategorizare *convenabilă* a îmbinărilor stabile de cuvinte cu valoare de verb. Ca urmare – aşa cum am arătat în GE, I, p. 48 sqq. –, *pentru toate îmbinările stabile de cuvinte ce exprimă o noţiune verbală (=acţiunea ca proces) folosim convenţional termenul de* **perifrază verbală**. Admiţînd că toate actualele perifraze verbale (ca de altfel şi cele substantivale, adjectivale etc) *au fost la origine – în limba română sau în limba din care româna le-a preluat – îmbinări libere de cuvinte*, subliniem încă o dată (vezi GE, I, p. 51-53) că, în română, procesul de transformare a unei *îmbinări libere verbale* într-o *îmbinare stabilă verbală* se poate afla în faze diferite, uneori fiind încheiat, cînd vorbim de *perifrază verbală* (*a-şi aduce aminte, a-şi bate joc, a da ortul popii* etc), iar alteori în curs de desfăşurare, cînd folosim convenţional termenul de *verb cu determinare obligatorie* (**a primi** *moştenire*, **a scutura** *lanţul*, **a avea** *zîmbetul pe buze* etc).

§63. Aspectele relevate mai puţin convenabile[271] ale clasificărilor privitoare la *tranzitivitatea*, *posibilităţile de atribuire la persoanele gramaticale* şi *funcţiile* verbelor conduc sau la ideea că clasificările avute în vedere trebuie perfectate, sau la ideea că se poate încerca o altă clasificare, în sensul unor opinii şi modele existente în lingvistica universală şi în cea românească (vezi §58). Dat fiind faptul că preocupările

---

[271] Ne referim la considerarea globală a verbelor, la ignorarea îmbinărilor stabile cu valoare de verb şi la terminologia incompletă şi cu anumite imprecizii, la care ne-am referit în paragraful anterior.

de ameliorare a clasificărilor existente nu au depăşit anumite inconveniente – care credem că nici nu pot fi depăşite în cadrul acestor clasificări (vezi §59-§62) –, în cele ce urmează încercăm, pornind de la teoria *valenţelor (golurilor)*, care, *dacă sînt* **obligatorii**, au legătură cu caracterul **suficient** sau **insuficient** al verbelor, o *clasificare generală* a verbelor româneşti, în care clasificare să avem în vedere toate cele trei probleme discutate şi discutabile, adică *tranzitivitatea*, *posibilitatea de atribuire la persoanele gramaticale* şi *funcţiile* verbelor.

La noi, **esenţa** *insuficienţei verbelor româneşti* a fost pusă în lumină de Sextil Puşcariu, ideile pe care acesta le vehiculează întîlnindu-se într-un fel sau altul şi în cercetările noastre ulterioare. Aceasta fiind situaţia de fapt, sîntem de părere, pe de o parte, că la cele spuse de Puşcariu în legătură cu *(in)suficienţa* verbelor din română sînt necesare doar unele precizări teoretice, iar pe de altă parte, că teoria valenţelor (golurilor) poate fi aplicată consecvent şi sistematic la gruparea verbelor româneşti din punctul de vedere al tranzitivităţii, al posibilităţilor de atribuire la persoanele gramaticale şi al funcţiilor.

Una dintre precizări vizează *nivelul (rangul)* la care se manifestă insuficienţa verbelor, privinţă în care în literatura de specialitate avută în vedere sau nu se spune nimic în mod expres (cum se întîmplă, de exemplu, la Sextil Puşcariu), sau aprecierile făcute au un caracter mai mult sau mai puţin periferic (cum găsim, de exemplu, la D. Irimia, care spune că verbele tranzitive au nevoie de o împlinire «la nivel sintactic», iar verbele intranzitive nu admit un complement-obiect, pentru că nu le este necesar «din punct de vedere semantic»). Considerăm că – referindu-ne mai întîi la verbele noţionale –, aşa cum a observat încă H. Tiktin, care vorbea de «completarea sau întregirea noţiunii», insuficienţa verbelor noţionale este **în primul rînd** *semantică*, ceea ce înseamnă că valenţele obligatorii („golurile interioare" de care vorbea Puşcariu) din stînga şi/sau din dreapta lor sînt prin excelenţă de natură semantică. Că aşa stau lucrurile rezultă din intercondiţionarea sensului verbului insuficient cu sensul elementelor cu care acesta se combină: un verb de tipul *a bate* combinat *la stînga* («înainte», cum spune Puşcariu) cu un nume ce trimite la om (eventual la diferite realităţi personificate) poate avea sensul de *a lovi, a izbi, a învinge* etc numai dacă se combină şi *la dreapta* («după», la Puşcariu) cu un alt nume oarecare (animat sau neanimat, care vizează omul sau alte fiinţe etc), dar nu oricare: *tata* **bate** BĂIATUL (COVORUL, CUIUL etc), nu, însă, şi VIRUSUL, ECONOMIA DE PIAŢĂ, FERICIREA etc; acelaşi verb *a bate*, însă, combinat numai la stînga cu anumite nume, puţine la număr, poate avea sensul de *a ticăi* (*ceasul/inima* **bate**), *a lătra* (*cîinele* **bate**), *a sufla* (*vîntul* **bate**); un verb ca *a asculta*, combinat numai la stînga cu un nume animat, are sensul de *a fi atent* (*el* **ascultă**, dar nu aude nimic); combinat, însă, atît la stînga, cît şi la dreapta cu nume animate, de obicei umane, poate însemna *a da urmare celor spuse de...* [*copiii* ÎI **ascultă** PE PĂRINŢI], iar dacă se combină la stînga cu un nume animat uman, dar la dreapta cu două nume, unul animat uman şi altul neanimat oarecare, dar

nu oricare, poate căpăta sensul de *a examina [profesorul* (ÎL) **ascultă** PE STUDENT *o problemă*]; un verb ca *a fi*, combinat numai la stînga cu un nume, are sensul de *a exista (Dumnezeu* **este**); combinat, însă, cu două nume, la stînga și la dreapta, poate căpăta sensul de *a avea caracteristica/calitatea de... (omul* **este** *o ființă)*, iar în combinație la stînga tot cu un nume, dar la dreapta cu un participiu verb-adjectiv (vezi mai departe) determinat de un complement de agent devine vid semantic (*omul* **este** BĂTUT de soartă); un verb ca *a ajunge*, combinat numai la stînga cu anumite nume, are sensul de *a nu fi destul/suficient* (*banii* **nu ajung**); combinat, însă, cu nume și la stînga, și la dreapta, poate avea sensul de *a prinde din urmă* (*mașina* **a ajuns** TRENUL) sau sensul de *a obține/a dobîndi o caracteristică* (*copilul* **ajunge** BĂRBAT); un verb de tipul *a se bizui*, combinat la stînga cu un nume ce trimite la om sau la ființe asimilabile omului, are sensul de *a se baza* dacă se combină și la dreapta cu anumite nume (*copilul* **se bizuie** PE PĂRINȚI); dar sensul de *a se încumeta*, dacă la dreapta se combină cu anumite acțiuni (*el* **nu se bizuie** SĂ SARĂ); un verb de tipul *a deveni* are sensul de *a se preface, a se face* dacă se combină la stînga cu anumite nume și la dreapta de asemenea cu anumite nume sau adjective (*maimuța* **devine** OM/SOCIABILĂ); dar sensul de *a se transforma, a avea alte caracteristici*, dacă se combină doar la stînga cu anumite nume, care principial privesc ființa umană (*omul* **devine**); un verb de tipul *a se comporta* combinat la stînga cu un nume ce trimite la om sau la realități personificate are sensul de *a avea o anumită conduită*, care sens cere la dreapta un adverb de mod sau un nume reprezentînd al doilea termen al unei comparații (*X* **se comportă** BINE/CA Y), dar cu formă activă și combinat la stînga și la dreapta cu nume neanimate capătă sensul de *a cere* (*situația* **comportă** O REZOLVARE); verbe de tipul *a ploua, a ninge, a trăsni* etc pot fi folosite și singure, cînd înseamnă «a cădea ploaie», «a cădea zăpadă», «a cădea trăsnetul»; dacă, însă – în diferite variante ale limbii, uneori după modelul altor limbi – sînt combinate cu anumite nume (substitute nominale) ce funcționează ca subiect și complement direct, atunci verbele în atenție capătă alte sensuri, respectiv «a uda», «a face să cadă» sau «a acoperi cu zăpadă», «a face să cadă zăpadă» sau «a fi lovit de trăsnet»:

„Murgule, coamă rotată,
Du-mă la mîndra odată,
Că ți-oi face grajd de piatră,
Vîntul să nu mi te bată,
Nici **ploaia** *să nu* TE *ploaie*,
Nici **neaua** *să nu* TE *ningă*"

(Enea Hodoș, *Poezii poporale din Banat*, Caransebeș, 1882, p. 47)

„Iată, eu *voi ploua* (ms. 45, *plou*) în ceasul acesta, mîine, PIATRĂ foarte multă"

(Biblia 1688, pars II, Exodus, în «Monumenta linguae dacoromanorum», Iași, 1991, IX, 18; vezi și *Biblia* tipărită sub îndrumarea lui Justinian, București, 1968, același loc)

„Te uită cum *ninge* **decembre**,
Spre geamuri, iubito, privește"

(G. Bacovia, *Poezii*, București, 1956, p. 53)

Sensurile indicate imediat mai sus – ultimele – apar și în alte tipuri de combinații, ca în propozițiile *florile* **sînt plouate**, *brazii* **sînt ninși**, *copacul* **este trăsnit** etc, unde formele *plouate* (=udate), *ninși* (=acoperiți de zăpadă), *trăsnit* (=lovit de trăsnet) exprimă acțiunea ca *rezultat* (nu ca *proces*) și ca urmare sînt adjective de proveniență verbală ce intră în structura predicatelor nominale *sînt plouate, sînt ninși, este trăsnit* (și nu participii verb-adjectiv din predicate verbale la diateza pasivă, a cărei marcă principală este complementul de agent, întrucît limba română nu tolerează structuri cu complement de agent ca **florile sînt plouate de ploaie*, **brazii sînt ninși de zăpadă*, **copacul este trăsnit de trăsnet)*.

Insuficiența **în primul rînd** semantică a verbelor noționale, însă, este în legătură directă cu informația gramaticală sau, cu alte cuvinte, valențele obligatorii din stînga și/sau din dreapta verbelor noționale insuficiente sînt **în al doilea rînd** *de natură gramaticală (morfosintactică)*. Ne referim la faptul că – în varianta obiectivă a topicii (vezi *infra*) – numele care ocupă valența obligatorie din stînga a verbului noțional insuficient este *principial* un nominativ subiect: **tata** *bate băiatul* (*copilul, cuiul* etc), **ceasul (inima, cîinele, vîntul** etc) *bate*, **el** *ascultă*, **Dumnezeu** *este*, **omul** *este bătut de soartă*, **banii** *nu ajung*, **copilul** *ajunge bărbat* etc; faptul că uneori locul numelui în nominativ poate fi ținut de o propoziție subiectivă (**cine vrea** *bate covorul/cuiul* etc) nu prezintă interes în discuția de față. Cît privește valența obligatorie din dreapta verbului noțional insuficient, atunci cînd există, aceasta – de asemenea în varianta obiectivă a topicii – este ocupată *principial* de un nume în acuzativ ori în alt caz oblic-complement (*tata bate* **covorul/cuiul** etc, *copilul se bizuie* **pe părinți**, *poeziile sînt scrise* **de poeți** etc) sau circumstanțial de diferite feluri (*X se comportă* **ca Y**, *Vasile locuiește* **în oraș** etc), de un nominativ-nume predicativ (*maimuța devine* **om**), de un adjectiv-nume predicativ (*maimuța devine* **sociabilă**), de un adverb-circumstanțial de diferite feluri (*fetița se comportă* **frumos**, *X locuiește* **acolo** etc) sau de un verb la o formă total invariabilă-parte componentă a unui predicat verbal compus *(copilul are* **de recitat** *o poezie)* ori la o formă variabilă personală-predicat al unei propoziții secundare de diferite feluri (*acela nu se bizuie* **să sară** etc).

Față de verbele noționale, la care insuficiența este în primul rînd de natură semantică și în al doilea rînd de natură gramaticală, la verbele nenoționale insuficiența

este în exclusivitate de natură gramaticală. Că aşa stau lucrurile rezultă din faptul că verbele nenoţionale, reprezentate numai prin auxiliare, au principial două valenţe obligatorii (goluri interioare), datorită cărora ele *apar ca* **centru** *care cere* **forme gramaticale** – din care cel puţin una verbală –, indiferent de faptul că aceste *forme* transmit sau nu informaţie semantică. De exemplu, auxiliarul (nu predicativul) *vor* se combină – în afară de un nominativ-subiect al unui cuvînt substitut sau noţionale-nume (*ei, oamenii, caii* ş.a.) – cu infinitivul fără prepoziţia-flectiv *a*, acesta putînd aparţine fie unui verb noţional (*ei* **vor** MERGE), fie unui verb nenoţional (*ei* **vor** FI m e r g î n d); auxiliarul (nu predicativul) *am* se poate combina – pe lîngă un nominativ-subiect ce poate fi *eu* sau *noi* – cu participiul total invariabil al unui verb noţional (*eu/noi* **am** AJUNS) ori, în mai mult ca perfectul perifrastic, al unui verb nenoţional (*eu/noi* **am** FOST a j u n s) ş.a.m.d.

§64. O altă precizare pe care o considerăm necesară vizează *topica* valenţelor obligatorii de la verbele noţionale insuficiente semantico-gramatical şi de la cele nenoţionale, în legătură cu care aici facem doar unele menţiuni (pentru detalii, vezi volumul de sintaxă). Sîntem de părere că, din punctul de vedere al poziţiei *la stînga* sau *la dreapta* pe care o au – în varianta obiectivă a topicii – valenţele la verbul românesc, se poate vorbi de *topică fixă, topică dominantă* şi *topică liberă*.

Topica fixă a valenţelor obligatorii *verbale* se întîlneşte în foarte puţine tipuri de structuri, una dintre acestea conţinînd verbe noţionale cu două valenţe obligatorii consumate de

NOTĂ. În legătură cu alte părţi de vorbire şi funcţii sintactice, topica fixă poate apărea cu o frecvenţă mai mare: prepoziţia precede întotdeauna cuvîntul a cărui „anexă” este (**la** *bibliotecă*, **de** *mic*, **în** *sus*, **a** *citi* etc; pentru ideea că, după modelul limbii engleze, în română prepoziţia ar putea ocupa şi poziţia *după* verb, vezi *infra)*, conjuncţia *şi* se află întotdeauna între termenii coordonaţi (X **şi** Y *se plimbă*) etc. Uneori pot apărea diferenţe în privinţa felului topicii între funcţiile realizate în cadrul propoziţiei şi în cadrul frazei. De exemplu, apoziţia din propoziţie şi atributul din frază au topica fixă, apărînd întotdeauna după regent:

„S-a dus *amorul* [=regent], **un amic**
Supus amîndurora [=apoziţie în propoziţie]”
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 144)

„La *steaua* [=regent] **care-a răsărit** [=atribut în frază]
E-o cale-atît de lungă”
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 177)

Apoziţia din frază şi atributul din propoziţie, însă, au topică liberă, putînd şi să urmeze, dar şi să preceadă regentul:

– *se duce* ACOLO [=regent] **unde vrea** [=apoziţie în frază], dar şi **unde vrea** [=apoziţie în frază], ACOLO [=regent] *se duce;*
– OMUL [=regent] **bun** [=atribut în propoziţie] *cîntă*, dar şi **bunul** [=atribut în propoziţie] OM [=regent] *cîntă* etc.

substantive care «nu trimit la persoane» şi care, cu aceeaşi formă, pot reprezenta nominativul-subiect, dacă în varianta obiectivă a topicii ocupă valenţa obligatorie din stînga, dar acuzativul-complement direct, dacă în aceeaşi variantă obiectivă a topicii ocupă valenţa obligatorie din dreapta: *cîinele* [=nominativ-subiect] **prinde** *lupul* [=acuzativ-complement direct]; *lupul* [=nominativ-subiect] **prinde** *cîinele* [=acuzativ-complement direct]. O altă structură cu topică fixă are în vedere dativul şi acuzativul neaccentuat al pronumelor personale şi reflexive care, avînd funcţie de complement sau de marcă, ocupă obligatoriu valenţa din stînga verbului atunci cînd conţin pe *î* protetic: **îi** *spune*, **îşi** *aminteşte*, **îl** *vede* etc.

Topica dominantă a valenţelor obligatorii verbale – pe care o distingem de cea liberă prin frecvenţă şi expresivitate, topica dominantă, de obicei aceeaşi şi cu frecvenţă foarte mare la toţi vorbitorii, fiind simţită ca neutră, faţă de care inversiunile, avînd un pronunţat caracter expresiv, apar rarisim – se utilizează de asemenea în foarte puţine tipuri de structuri. Interesează aici *unele* verbe sintetice şi perifrastice (*a durea, a-i plăcea, a trebui, a se întîmpla, a-i veni, e bine, e rău, e sigur, e dificil, e permis* etc), la care subiectul – realizat în propoziţie sau în frază – ocupă prin excelenţă valenţa din dreapta şi doar extrem de rar pe cea din stînga. Compară *mă* **doare** CAPUL, *îmi* **place** CARTEA, **e bine** SĂ FII TÎNĂR etc cu CAPUL *mă* **doare,** CARTEA *îmi* **place,** SĂ FII TÎNĂR *e* **bine** etc.

Topica liberă a valenţelor obligatorii verbale – care se deosebeşte de cea dominantă tot prin frecvenţă şi expresivitate, în sensul că aceleaşi forme şi funcţii ocupă cu frecvenţă *aproximativ* egală şi cu implicaţii expresive *principial* reduse fie valenţa din stînga, fie valenţa din dreapta – se întîlneşte în cele mai multe tipuri de structuri. Pot apărea sau în stînga, sau în dreapta verbului, în afara tipurilor de structuri indicate la topica fixă şi la topica dominantă: unele realizări ale subiectului din propoziţie şi din frază (*privighetoarea* **cîntă** – *cîntă* **privighetoarea; cine are timp** *citeşte – citeşte* **cine are timp** etc); unele realizări ale complementului direct din propoziţie şi din frază *(spunem* **multe – multe** *spunem; am văzut* **ce a fost – ce a fost** *am văzut* etc*);* unele realizări ale complementului indirect din propoziţie şi din frază *(se gîndeşte mereu* **la el – la el** *se gîndeşte mereu; îi dau* **cui acceptă – cui acceptă** *îi dau* etc*);* unele realizări ale circumstanţialelor din propoziţie şi din frază [*stăm* **acolo/unde vrem – acolo/unde vrem** *(,) stăm* etc] ş.a.

Exceptînd topica fixă, atît la topica dominantă, cît şi la topica liberă se poate face distincţie între varianta *obiectivă* (numită şi *firească, normală, logică, gramaticală* etc), teoretic cu expresivitate zero, şi varianta *subiectivă* (numită şi

inversă, figurată, psihologică, stilistică etc), care are valoare expresivă mai mult sau mai puțin pronunțată (depinzînd, în măsură deloc neglijabilă, și de anumite caracteristici ale participanților la actul vorbirii). Deși foarte răspîndită, aprecierea că varianta obiectivă a topicii libere a propoziției este aceea care „reproduce" topica – *fixă* (subiect + predicat) – a judecății are valabilitate doar pentru *un tip de propoziție*, și anume, acela în care (în topica liberă) verbul-predicat sau din structura predicatului urmat de determinările sale (dacă există) ocupă locul al doilea, primul loc aparținînd numelui-subiect urmat de determinările sale (dacă există):

„**EL** [=subiect], *aprins de-a ei lumină,* [=determinări directe și indirecte ale numelui-subiect]
Simte [=predicat] *a lui singurătate.*" [=determinări directe și indirecte ale verbului-predicat]
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 162)

La *un alt tip de propoziție*, însă, varianta obiectivă a topicii dominante este aceea cu verbul-predicat cu determinările sale (dacă există) pe primul loc, numele-subiect cu determinările sale (dacă există) ocupînd locul al doilea:

„*Îi* **plac** [=verb-predicat cu determinare] *adînce* **cînturi**, *ca glasuri de furtună;*" [=nume subiect cu determinări]
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 77)

Varianta obiectivă a topicii (libere sau dominante) a valențelor obligatorii verbale în sensul arătat mai sus se întîlnește destul de rar în limba română și nu este perfectă (în exemplele de mai sus atributele *a ei*, *a lui* și *adînce* preced regentul), cel mai frecvent utilizîndu-se varianta parțial (ce afectează numai unele funcții) sau total (ce afectează toate funcțiile) subiectivă a topicii libere sau dominante, prin care vorbitorul, schimbînd varianta obiectivă, pune în lumină, cu intenții expresive, una sau alta dintre funcțiile existente în comunicarea respectivă:

„*Peste vîrfuri* [=determinare a verbului-predicat] **trece** [=verb-predicat] LUNĂ" [=subiect]
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 159)

„*Somnoroase* [=determinare a numelui-subiect] PĂSĂRELE [=nume-subiect]
Pe la cuiburi [=determinare a verbului-predicat] se adună" [=verb-predicat]
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 159)

§65. O altă precizare se referă la caracterul *obligatoriu* (la Pușcariu «goluri interioare») sau *facultativ* (la Pușcariu «goluri exterioare») al valențelor verbale. La distingerea acestor două tipuri de valențe avem în vedere că verbul îndeplinește prin excelență funcția sintactică de predicat, iar predicatul este acela prin care în propoziție se realizează

comunicarea. Admițînd aceasta, mulțimea propozițiilor din limba română poate fi grupată după *comunicarea minimă semantico-gramatical conformă cu intenția comunicativă vorbitorului,* dat fiind faptul că *această comunicare minimă conformă cu intenția comunicativă a vorbitorului* poate fi **stabilă** dacă verbul este **suficient** (exemplu, **fulguiește, se înnoptează**) sau **instabilă** dacă verbul este **insuficient** (exemplu, *copilul* **se bazează**), aceasta din urmă putînd deveni stabilă printr-o determinare completivă obligatorie (*copilul* **se bazează** PE PĂRINȚI). Determinarea completivă sau orice dependență *obligatorie* prin care un verb-predicat sau din structura predicatului *insuficient semantico-gramatical* ajunge să realizeze *o comunicare* **stabilă** o numim **valență obligatorie.** Dacă valențele obligatorii sînt concretizate în cuvinte ce transmit *direct* informație semantică, atunci comunicarea minimă este *stabilă* semantico-gramatical pentru ambii participanți la dialog, iar dacă sînt concretizate în cuvinte ce transmit *indirect* informație semantică, atunci pentru interlocutor comunicarea minimă este *stabilă* numai gramatical. Astfel, un verb cu o singură valență obligatorie ca *există* poate apărea și într-o propoziție ce realizează o comunicare minimă stabilă semantico-gramatical atît pentru vorbitor, cît și pentru interlocutor, de tipul *femeia* **există**, dar și într-o propoziție prin care se transmite o comunicare minimă stabilă semantico-gramatical numai pentru vorbitor – de tipul *ea* **există** –, care vorbitor știe ce substituie pronumele *ea*; pentru interlocutor, comunicarea minimă făcută prin această propoziție este stabilă doar gramatical, semantic ea devenind stabilă numai cînd interlocutorul cunoaște la ce a trimis vorbitorul prin *ea* (*femeia, viața, fericirea* etc). În același sens, un verb ce poate avea două valențe obligatorii, ca *devine*, se poate afla și într-o propoziție ce face o comunicare minimă *stabilă* semantico-gramatical conformă cu intenția comunicativă vorbitorului atît pentru vorbitor, cît și pentru interlocutor, de tipul *maimuța* **devine** *om*, dar și într-o propoziție în care comunicarea minimă este *stabilă* semantico-gramatical numai pentru vorbitor – de tipul *el* **devine** *om* –, întrucît acesta știe ce substituie *el*; din punctul de vedere al interlocutorului, comunicarea minimă făcută prin această propoziție este *stabilă* doar gramatical, semantic ea devenind *stabilă* numai cînd interlocutorul cunoaște la ce a trimis vorbitorul prin *el* (*copilul, adolescentul* ș.a.). De asemenea la fel se întîmplă și cu un verb cu trei valențe obligatorii, ca *ascultă*, care într-o propoziție de tipul *tata o* **ascultă** *pe fată o poezie* transmite o comunicare minimă *stabilă* semantico-gramatical atît pentru vorbitor, cît și pentru interlocutor; într-o propoziție ca *el o* **ascultă** *pe ea ceva*, însă, comunicarea minimă este *stabilă* semantico-gramatical doar pentru vorbitor, care știe ce substituie fiecare din pronumele existente în propoziția respectivă; pentru interlocutor, comunicarea minimă făcută printr-o propoziție de acest tip este *stabilă* doar gramatical, semantic ea devenind *stabilă* numai cînd interlocutorul cunoaște noțiunile avute în vedere de vorbitor pentru fiecare din pronumele *el, o... pe ea, ceva* ș.a.m.d.

Valențele obligatorii ale verbelor noționale insuficiente, care valențe (în dependență de forma – sintetică sau perifrastică –, de sensul, de funcția și de diateza verbului) condiționează, pentru vorbitor și interlocutor, caracterul *stabil seman-*

tico-gramatical al unei comunicări minime conforme cu intenția comunicativă a vorbitorului realizate printr-o propoziție, pot fi ocupate, în afara accidentelor, de:

NOTĂ. Prin *accident* înțelegem aici neexprimarea – din comoditate (economie), cu eventuală intenție expresivă – a unui „element" regent din propoziție, fapt ce are ca urmare un transfer al funcției de la regentul care nu se mai exprimă la subordonatul care, în contextul dat, ajunge să substituie în privința funcției și a sensului regentul. Astfel, în **oameni** DIN ACEȘTIA *e x i s t ă și la noi*, nominativul *oameni*, regent al acuzativului-atribut *din aceștia*, funcționează ca subiect al verbului-predicat cu o singură valență obligatorie *e x i s t ă* ; cînd, indiferent de motivație, nominativul *oameni* nu se mai exprimă, propoziția ajungînd să aibă forma DIN ACEȘTIA *e x i s t ă și la noi*, atunci funcția lui de subiect ce consumă valența obligatorie a verbului-predicat *e x i s t ă* trece asupra acuzativului *din aceștia*, care a preluat și sensul lexical al nominativului neexprimat. Schimbînd ceea ce trebuie schimbat, același fel de *accident* apare și în propozițiile cu predicat nominal de tipul *cartea este* DE POEZII, care provine din *cartea este* **carte** DE POEZII etc.

a) nominativul unui substantiv comun care, indiferent de poziția la stînga sau la dreapta – în topica fixă, dominantă sau liberă –, funcționează ca subiect al unui verb-predicat sintetic sau perifrastic, al unui verb sintetic copulativ din structura predicatului nominal sau al unui verb sintetic semiauxiliar din structura predicatului verbal compus, verb ce are sau numai o valență obligatorie ocupată de nominativul-subiect avut aici în vedere, sau – pe lîngă aceasta – încă una sau două alte valențe obligatorii (pentru care vezi mai departe): **soarele** *există*, **ploaia** *plouă*, **bătrînul** *își aduce aminte de tinerețe, îi place* **cartea, cîinele** *prinde lupul*, **copilul** *se bazează pe părinți*, **tata** *o ascultă pe fată o poezie*, **maimuța** *devine om*, **tînărul** *are de dat un examen* etc;

b) nominativul unui substantiv comun care – la dreapta în topica dominantă cînd aceasta este obiectivă și la stînga cînd este subiectivă – îndeplinește funcția de nume predicativ, ocupînd una din cele două valențe obligatorii ale unui verb sintetic copulativ (pentru cea de a doua, ocupată de nominativul-subiect, vezi *a*): *muzica* ESTE **o artă, om** DEVINE *maimuța* etc;

c) acuzativul unui substantiv comun sau substitutul acestuia care – la dreapta în varianta obiectivă și la stînga în varianta subiectivă a topicii dominante – îndeplinește funcția sintactică de complement direct sau de complement intern al unui verb-predicat sintetic sau perifrastic ce are, rar, una, de obicei două și uneori trei valențe obligatorii, dintre care una este consumată de acuzativul-complement

direct sau complement intern menționate imediat mai sus[272], iar cealaltă sau celelalte de nominativul-subiect (vezi *a*), de un complement indirect (vezi mai departe) sau de un al doilea complement direct, posibil la un număr redus de verbe (mai ales de informare): **mă** PLOUĂ, *omul* VEDE **lumea,** *țăranul* ARĂ **ogorul,** *ploaia* PLOUĂ **florile, romane** CONSUMĂ *adolescenții, unii* CITESC ÎN PALMĂ **viitorul,** *organizatorii* OFERĂ **o mașină** *cîștigătorilor, profesorul* **îl**[273] ASCULTĂ **pe student** *o problemă, studentul* ESTE ASCULTAT **o problemă** de către profesor, *ei se întreabă* multe **lucruri** etc;

d) acuzativul unui substantiv comun care – la dreapta în varianta obiectivă și la stînga în varianta subiectivă a topicii dominante – îndeplinește funcția sintactică de complement de agent al unui verb-predicat pasiv[274] ce are minimum două și maximum trei valențe obligatorii, dintre care una este consumată de complementul de agent[275] avut aici în vedere, a doua de nominativul-subiect (vezi *a*) și a treia – rar întîlnită – de „al doilea complement direct" (vezi *c*) sau de un complement indirect (vezi *e*): *statuia* ESTE FĂCUTĂ **de sculptor, de oameni** A FOST REALIZATĂ *bomba atomică, fata* A FOST ASCULTATĂ **de tata** *o poezie, viitorul* **i-**A FOST CITIT ÎN PALMĂ **de un prezicător** etc;

e) dativul, acuzativul sau genitivul unui substantiv comun care – la dreapta în varianta obiectivă și la stînga în varianta subiectivă a topicii dominante – îndeplinește funcția sintactică de complement indirect al unui verb-predicat (la orice diateză, cu excepția celei impersonale) cu două sau trei valențe obligatorii, una dintre acestea fiind consumată de complementul indirect avut aici în vedere, iar cealaltă sau

---

[272] În cazul în care pe lîngă un verb noțional insuficient semantico-gramatical complementul direct, *care există, nu se și exprimă*, pentru că rezultă din context, se vorbește, în lingvistica generală și în cea românească (vezi *DDL*, s.v. *absolument*; *Pușcariu, LR*, p. 147; *Gram. Acad.*, I, p. 207, ș.a.), de *folosirea* **absolută** a verbului respectiv: *X este un om activ, care toată ziua* **construiește (dărîmă, meșterește** etc). Folosite *absolut* pot fi și verbele noționale insuficiente semantico-gramatical cu complement intern, atunci cînd acesta rezultă din context: *toată ziua X* **scrie (cîntă, dansează** etc) și chiar cu circumstanțial de timp (*viața* **durează**), de măsură (*pîinea* **costă**), de mijloc (*ironistul* **înțeapă**) și de relație (*ei* **se deosebesc**). Vezi și nota 275.

[273] Pentru faptul că complementul direct exprimat prin substantiv poate dubla complementul direct exprimat printr-un pronume personal, vezi mai jos, unde ne referim la consumarea valențelor obligatorii prin substitute ale substantivelor.

[274] Faptul că complementul de agent poate determina și unele adjective nu prezintă aici interes (vezi pentru aceasta volumul de sintaxă).

[275] Considerăm că despre folosirea *absolută* se poate vorbi și la verbele noționale insuficiente semantico-gramatical la diateza pasivă cu pronumele reflexiv și chiar cu auxiliarul *a fi*, pe lîngă care complementul de agent, *care există, nu se exprimă*, pentru că rezultă din context: *vinul* **se bea/este băut** [de cineva], *mărul* **se mănîncă/este mîncat** [de X] etc (vezi și nota 272).

celelalte de nominativul-subiect (vezi *a*) și de acuzativul-complement de agent (vezi *d*): *femeia* **(ii)**[276] ESTE DESTINATĂ *de către creator* **bărbatului,** *voi* LUAȚI SEAMA **la mașini** (*dar ei...*), *copilul* SE BAZEAZĂ **pe părinți,** *tinerii* SE DECLARĂ **contra convenientelor, la prieteni** (SE) APELEAZĂ *(el)* etc;

f) acuzativul sau genitivul unui substantiv comun[277] care – la dreapta în varianta obiectivă și la stînga în varianta subiectivă a topicii dominante și libere – îndeplinește funcția de circumstanțial de diferite feluri pe lîngă un verb-predicat sau din structura predicatului cu două valențe obligatorii, dintre care una este consumată de unul din circumstanțialele de mai jos, iar cealaltă de nominativul-subiect (vezi *a*):
   – circumstanțialul de loc (*a locui, a se îndrepta, a ajunge* etc): *Vasile* LOCUIEȘTE **în oraș/în fața parcului;**
   – circumstanțialul de timp (*a dura, a dăinui, a continua* etc): *viața* DUREAZĂ **pînă la moarte/de-a lungul anilor;**
   – circumstanțialul de măsură (*a costa, a valora, a prețui* etc): *pîinea* COSTĂ *300* **de lei;**
   – circumstanțialul comparativ (*a se purta, a se comporta, a se manifesta* etc): *copiii* SE POARTĂ **ca părinții;**
   – circumstanțialul de cauză (*a se îngrozi, a se înspăimînta, a se înfricoșa* etc): *omul* SE ÎNGROZEȘTE **de cutremur/din cauza cutremurului;**
   – circumstanțialul de mijloc (*a înțepa, a tăia, a împunge* etc): *ironistul* ÎNȚEAPĂ **cu cuvîntul/cu ajutorul cuvîntului;**
   – circumstanțialul de relație (*a se deosebi, a se distinge, a ieși în evidență* etc): *ei* SE DEOSEBESC **în ceea ce privește gusturile/în privința gusturilor;**
   – circumstanțialul sociativ (*a face casă bună, a se saluta, a se despărți* etc): *X* FACE CASĂ BUNĂ **cu Y;**

g) un adjectiv cu formă „explicită" sau „implicită" de nominativ care – la dreapta în varianta obiectivă și la stînga în varianta subiectivă a topicii dominante – îndeplinește funcția de nume predicativ, consumînd una din cele două valențe obligatorii ale verbului copulativ (pentru cea de a doua valență obligatorie, consumată de nominativul-subiect, vezi *a*: *a fi, a deveni, a ajunge* etc): *cerul* ESTE **albastru, captivantă** DEVINE *lectura;*

h) un adverb care – la dreapta în varianta obiectivă și la stînga în varianta subiectivă a topicii dominante și libere – îndeplinește funcția de circumstanțial de diferite feluri, consumînd una din cele două valențe obligatorii ale verbului-predicat sau din structura predicatului (pentru cea de a doua, satisfăcută de numele-subiect, vezi *a*;

---

[276] *Mutatis mutandis*, vezi nota 273.

[277] Pentru faptul că în locul acuzativului unui substantiv comun poate apărea cu funcția circumstanțialului respectiv și un adverb, vezi mai departe.

pentru faptul că adverbul-circumstanțial poate fi echivalent cu un nume în acuzativ sau genitiv, vezi *f*):

– circumstanțial de loc (*a locui, a se îndrepta, a ajunge* etc): *Vasile* LOCUIEȘTE **aici;**

– circumstanțial de timp (*a dura, a dăinui, a continua* etc): *viața* DUREAZĂ **pînă atunci;**

– circumstanțial comparativ (*a se purta, a se comporta, a se manifesta* etc): *copiii* SE POARTĂ **ca acasă;**

– circumstanțial de mod (*a se purta, a se comporta, a se manifesta* etc): **urît** SE POARTĂ *paranoicii;*

i) un verb la o formă total invariabilă (infinitivul fără *a*, participiul-verb, supinul-verb; vezi mai departe) care – cu topica fixă la dreapta (infinitivul fără *a*) și cu topica dominantă la dreapta în varianta obiectivă și la stînga în varianta subiectivă (participiul-verb, supinul-verb) – consumă, ca verb de bază în predicatul verbal compus, valența obligatorie unică a semiauxiliarului literar *a trebui* (*trebuie* **spus**...) și una din cele două valențe obligatorii ale semiauxiliarelor literare *a putea, a avea, a fi, a termina, a sfîrși* etc, cea de a doua valență obligatorie fiind consumată de nominativul-subiect (vezi *a: el* POATE **merge**, *ea* ARE **de citit, de vorbit** TERMINĂ *ele* etc; pentru problema semiauxiliarelor și a predicatului verbal compus, vezi *infra;* pentru verbele auxiliare, care sînt vide semantic, vezi mai departe).

*

* *

Valențele obligatorii – în varianta obiectivă la dreapta și în cea subiectivă la stînga în topica dominantă sau liberă, precum și sau la stînga, sau la dreapta în topica fixă – ale verbelor insuficiente semantico-gramatical din structurile indicate la *a, b, c, d, e, f* pot fi consumate, în limitele propoziției, *și* de un substitut substantival (pronume, numeral) sau de un substantiv propriu. În această situație, din punctul de vedere al posibilităților lor de a fi stabile semantico-gramatical structurile minime respective apar ca diferite pentru vorbitor și interlocutor: pentru vorbitor, care știe la ce trimite substitutul (pronumele, numeralul) sau substantivul propriu, comunicarea minimă conformă cu intenția comunicativă a vorbitorului este stabilă și semantic, și gramatical; pentru interlocutor, însă, aceeași comunicare este stabilă numai gramatical, ea devenind stabilă și semantic numai atunci cînd interlocutorul ajunge să cunoască noțiunea la care trimite vorbitorul prin substitutul (pronume, numeral) sau substantivul propriu în atenție. Exemple (în ordinea de la consumarea valențelor obligatorii prin substantive comune, bineînțeles dacă acestea pot fi consumate și de pronume, numerale sau substantive proprii):

– **acesta** [poate fi *omul, ceasul, trenul* etc] MERGE; **Cernăuți** [poate fi toponim sau antroponim] ESTE MARE;

– *prietenul* ESTE **acesta/Murgu** [pronumele și substantivul propriu pot trimite la *un om, un cal* ș.a.]; **trei** [pot fi *oameni, cocoși, privighetori* ș.a.] CÎNTĂ etc;

– *bunicul* POVESTEȘTE **ceva** [ceva=*basm, întîmplare* etc]; *străinii* NU CUNOSC **Buzăul** [substantivul propriu poate fi localitatea sau rîul]; dacă substitutul este o formă neaccentuată de acuzativ a unui pronume personal, atunci aceasta poate fi dublată de forma accentuată de acuzativ a aceluiași pronume sau de acuzativul unui alt pronume ori al unui substantiv (vezi *infra*, complementul direct): *băiatul* **o** CHEAMĂ **pe ea/pe alta, pe mama/pe Mihaela;**

– *scrisoarea* A FOST SCRISĂ **de el/Neacșu** [pronumele și substantivul propriu pot trimite la *un copil, un tînăr, boierul din Cîmpulung din secolul al XVI-lea* ș.a.];

– **îi** PLACE *muzica* [substitutul poate trimite la *om, cîine, delfin* ș.a.];

– *oamenii* SE BIZUIE **pe el/Ionescu** [substitutul și substantivul propriu pot trimite la *noroc, hazard, un șef* etc]; *fata* IA ATITUDINE **împotriva ei/Doinei** [substitutul și substantivul propriu pot trimite la *nedreptate, violență, o prietenă* etc];

– *tata* LOCUIEȘTE **la cineva/Cătălin** [substitutul și substantivul propriu pot trimite la *un fiu, un prieten* ș.a.];

– *copiii* SE POARTĂ **ca ei/cei doi, Vasile, Georgeta** [pronumele, numeralul și substantivele proprii pot trimite la *părinți, bunici* ș.a.];

– *X* SE ÎNȚEAPĂ **cu ceva** [substitutul poate trimite la *un spin, un ac* etc];

– *băiatul* ÎȘI SPUNE PE NUME **cu ea/Mihaela** [substitutul și substantivul propriu pot trimite la *o soră, o prietenă* ș.a.].

Un loc aparte are dativul neaccentuat al unui pronume personal care – cu topica fixă la stînga – îndeplinește funcția de complement indirect al unui verb adesea (dar nu obligatoriu) perifrastic, complement indirect ce *poate* fi dublat prin forma accentuată de dativ a aceluiași pronume personal, prin dativul (în limba vorbită chiar acuzativul cu prepoziția *la)* al altui pronume sau al unui substantiv, toate aceste dublări aflîndu-se la stînga în varianta obiectivă și la dreapta în varianta subiectivă a topicii dominante: **mi**-*e foame,* ȚIE **ți**-*e frig,* **îi** *merge bine* LUI (ACELUIA, LA ACELA, LUI X ș.a.) – pentru problema dublării complementului indirect, ca și a celui direct și a subiectului, vezi volumul de sintaxă.

*

* *

În afara verbelor noționale insuficiente semantico-gramatical, unde – așa cum am arătat imediat mai sus – apar în numeroase tipuri de structuri, valențele obligatorii

se întîlnesc într-un număr mic de tipuri de structuri și la verbele nenoționale (mai exact, la formele flexionare verbale nenoționale), care există ca atare, adică vide semantic, numai combinate, principial, cu *două* **forme** *gramaticale*, în două contexte tipice posibile, și anume:

- în unul din contextele tipice, verbul nenoțional se combină cu o formă gramaticală concretizată – în varianta obiectivă a topicii dominante – într-un nominativ-subiect la stînga și o altă formă gramaticală concretizată în modul infinitiv fără *a*, total invariabil, *indiferent dacă aceasta din urmă are sau nu sens lexical,* la dreapta: compară *ei* [nominativ-subiect] + **vor** [verb nenoțional] + MERGE [infinitivul fără *a* total invariabil al unui verb noțional] sau FI [infinitivul fără *a* total invariabil al unui verb nenoțional] + *mergînd;* dacă în locul formei de infinitiv fără *a* total invariabil apare o formă nominală (*ei* **vor** PÎINE) sau o formă verbală variabilă (*ei* **vor** SĂ TRĂIASCĂ), atunci *vor* nu mai este vid semantic, ci noțional, însemnînd «doresc», «cer», «au de gînd să...»; compară de asemenea – în aceeași variantă obiectivă a topicii dominante – *eu* [nominativ-subiect] + **am** [verb nenoțional] + sau AJUNS [participiu total invariabil al unui verb noțional], sau FOST [participiu total invariabil al unui verb nenoțional] + *ajuns;* dacă în locul participiului total invariabil din dreapta apare un nume (*eu* **am** PÎINE) sau supinul unui verb noțional (*eu* **am** DE DAT *examen*), atunci *am* nu mai este vid semantic, ci noțional, indicînd posesia și, respectiv, necesitatea; în sfîrșit, dacă în locul participiului total invariabil din dreapta apare conjunctivul (*eu* **am** SĂ CITESC), atunci, în funcție de context, *am* poate fi sau nenoțional *(eu* **am** SĂ CITESC *mîine)*, sau noțional insuficient, indicînd necesitatea *(eu* **am** SĂ CITESC *pentru examen);*
- în al doilea context tipic, verbul nenoțional se combină – în cadrul topicii fixe – cu două forme gramaticale ce aparțin de asemenea unor verbe nenoționale, toate acestea contribuind la realizarea flexiunii verbale supracompuse: VOR **fi** FOST *chemați* de..., AI **fi** FOST *întrebat* de..., VOI **fi** FIIND *ascultat* de... etc.

*

* *

Față de *valențele obligatorii*, posibile, pe de o parte, la verbul-predicat sau din srtuctura predicatului insuficient semantico-gramatical, verb care, cu valențele obligatorii satisfăcute, face ca propoziția în care se află să realizeze o comunicare minimă stabilă conformă cu intenția comunicativă a vorbitorului, iar pe de altă parte la verbele nepredicative vide semantic, anexe ale unor verbe-bază, la care exprimă informații categoriale (diateză, mod, timp, persoană, număr) indispensabile stabilității

gramaticale a verbelor-bază, **valențele facultative** *apar prin excelență la verbul-predicat sau din structura predicatului atît suficient semantico-gramatical, cît și insuficient semantico-gramatical, dar la acesta din urmă numai cu condiția satisfacerii prealabile a valențelor obligatorii, și permit propoziției din care verbul respectiv face poarte să realizeze o comunicare minimă* **completă** *conformă cu intenția comunicativă a vorbitorului.* Dacă – așa cum am arătat mai sus – admitem că în general valențele verbelor sînt în primul rînd de natură semantică și în al doilea rînd de natură gramaticală, atunci trebuie să admitem că și deosebirea dintre valențele obligatorii și valențele facultative se realizează *în primul rînd la nivel semantic* (caracterul *stabil* sau *complet* al comunicării minime conforme cu intenția comunicativă a vorbitorului realizate prin propoziția din care face parte verbul-predicat sau din structura predicatului avut în vedere) și *în al doilea rînd la nivel gramatical* (*partea de vorbire* aflată – dacă este flexibilă – la o anumită *formă,* care îndeplinește o anumită *funcție* în dependență de respectivul verb-predicat sau din structura predicatului). Astfel deosebite valențele obligatorii de cele facultative, găsim că valențele obligatorii ale verbelor noționale *insuficiente* **semantico-gramatical** prezentate sub *a, b, c, d, g, i* sînt *principial*[278] **întotdeauna** *obligatorii,* pentru că – indiferent dacă aparțin unor verbe-predicat sau din structura predicatului – condiționează **caracterul stabil** *al comunicării minime conforme cu intenția comunicativă a vorbitorului* realizate prin propoziția din care verbul respectiv face parte. Se încadrează aici valențele obligatorii consumate de: numele (substantivul și substitutele lui pronominale și numerale) în nominativ-subiect (**soarele** EXISTĂ) sau nume predicativ (*muzica* ESTE **o artă**) și în acuzativ-complement direct (*omul* VEDE **lumea**), complement intern (*țăranul* ARĂ **ogorul**) sau complement de agent (*statuia* ESTE FĂCUTĂ **de sculptor**); adjectivul-nume predicativ în cadrul predicatului nominal

> *NOTĂ.* Notăm cu această ocazie că complementul direct exprimat prin forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui personal feminin singular *o* poate fi folosit nu numai ca substitut al unui substantiv feminin singular acuzativ (în contexte ca: „*Ai găsit* **mașina**?"; „*Am găsit*-**o**."), ci și *neutral*, cînd, adică, nu substituie un nume feminin singular acuzativ, ci aparține unui tip de structură pe care am numit-o cu termenul «la modă» *pro-verb* (vezi GE, I, p. 12, și *supra*, §3, §57, *passim*: „*Cine a spart geamul?*", „*El* **a făcut-o**."). Cu valoarea neutrală, **o** apare cu o frecvență relativ mare în perifraze verbale de tipul *a întins*-**o**, *a rupt*-**o** *la fugă, a luat*-**o** *la sănătoasa* etc, în care nici

---

[278] Această relativizare este motivată de structurile rarisime din vorbirea populară și familiară, în care așa-numitul subiect intern conține mai degrabă informație stilistică decît semantico-gramaticală: **ploaia** *plouă,* **neaua** *ninge,* **vremea** *vremuiește* și alte cîteva propoziții mai mult sau mai puțin identice la toți vorbitorii de limbă română.

nu se mai poate identifica „realitatea" substituită. Plecînd de la faptul că actualele îmbinări stabile de cuvinte au fost la origine îmbinări libere, găsim că în structurile de mai sus acuzativul pronominal neaccentuat **o** trebuie să fi reprezentat un complement direct, pentru că verbele pe care le determină sînt – în terminologia clasică – tranzitive (*a făcut, a întins, a rupt* etc). Surprinzător este, însă, faptul că, prin analogie, neutralul **o** apare, rarisim, şi în perifraze verbale ce conţin verbe – în terminologia clasică – intranzitive, cum este *a* **o** *tuli*, citat de *Puşcariu, LR*, p. 147), la care adăugăm pe *a* **o** *zbughi*, ceea ce înseamnă că ar trebui să spunem sau că complementul direct poate determina şi verbe – în terminologia clasică – intranzitive, sau că acuzativul pronominal neaccentuat **o**, considerat un prototip de complement direct (vezi volumul de sintaxă), nu îndeplineşte această funcţie în tipul de contexte avut în vedere, sau că verbele *a (o) tuli* şi *a (o) zbughi* sînt – în terminologia clasică – tranzitive, cum se afirmă, fără motivaţie, în DEX, s.v.

(*cerul* ESTE **albastru**); formele verbale total invariabile reprezentate prin infinitivul fără *a*, participiul-verb şi supinul-verb din structura predicatului verbal compus (POATE **citi**, TREBUIE **spus** *că...*, AM **de învăţat** etc). De asemenea întotdeauna obligatorii sînt valenţele verbelor nenoţionale, *insuficiente* **numai gramatical** (vezi *supra*), care – ca auxiliare – condiţionează **stabilitatea** *formelor flexionare compuse şi supracompuse* ale verbelor de bază: **vor** *merge*, **vor** FI *mergînd*, **am** *ajuns*, **am** FOST *ajuns* etc.

Celelalte forme şi funcţii, care în tipurile de propoziţii prezentate sub *e, f, g* consumă valenţe obligatorii ale verbelor noţionale insuficiente semantico-gramatical, pot reprezenta în alte tipuri de propoziţii valenţe facultative, ceea ce cu alte cuvinte înseamnă că *una şi aceeaşi formă cu o anumită funcţie din cele avute în vedere nu poate fi încadrată automat sau la valenţele obligatorii, sau la valenţele facultative, întrucît forma şi funcţia respectivă pot reprezenta, în propoziţii diferite, şi valenţa obligatorie, şi valenţa facultativă.* În această situaţie se află complementul indirect, care pe lîngă *unele* verbe noţionale insuficiente semantico-gramatical consumă una din valenţele obligatorii ale acestora [vezi *e*, contexte de tipul *femeia* **(îi)** *este destinată de către creator* **bărbatului**]; pe lîngă *alte* verbe noţionale insuficiente semantico-gramatical, însă, de tipul *a cînta, a tăia, a ţine* etc, dacă apare un complement indirect, acesta satisface o valenţă facultativă, întrucît contribuie la realizarea comunicării minime *complete* (şi nu a celei *stabile*) conforme cu intenţia comunicativă a vorbitorului: *nepoata* **i-**A CÎNTAT *o melodie* **bunicului** este o comunicare minimă *completă* conformă cu intenţia comunicativă a vorbitorului, faţă de *nepoata* A CÎNTAT *o melodie*, care este *stabilă;* în acelaşi sens, *tînărul* **le** TAIE *lemne* **vecinilor**, *X* **îi** ŢINE *scara* **lui Y** sînt comunicări minime *complete* conforme cu intenţia comunicativă a vorbitorului, în timp ce *tînărul* TAIE **lemne**, *Y* ŢINE **scara** reprezintă comunicări

minime *stabile* conforme cu intenția comunicativă a vorbitorului ş.a.m.d. Facultativă prin excelență este valența consumată de complementul indirect atunci cînd acesta depinde de verbe noționale folosite *frecvent* ca suficiente semantico-gramatical (sintecticele *plouă, ninge* și alte cîteva) sau *întotdeauna* suficiente semantico-gramatical (perifrasticele *e frig, se face frig* și alte cîteva), pentru că toate aceste verbe pot realiza/realizează singure comunicarea minimă *stabilă* conformă cu intenția comunicativă a vorbitorului, complementul indirect, cînd apare, contribuind doar la realizarea comunicării minime *complete* conforme cu intenția comunicativă a vorbitorului: **lui X îi** PLOUĂ/NINGE *prin acoperiș* reprezintă comunicări minime *complete*, față de *plouă/ninge*, care sînt *stabile*, **ție ți-**E FRIG/SE FACE FRIG sînt minime *complete*, dar E FRIG/SE FACE FRIG sînt *stabile* ș.a.m.d. Pot fi de asemenea facultative și circumstanțialele în legătură cu care mai sus am arătat că consumă valențe obligatorii pe lîngă *anumite* verbe: dacă în *Vasile locuiește* **în oraș/în fața parcului, aici** (vezi *supra, f* și *h*) circumstanțialul de loc consumă o valență *obligatorie* a verbului noțional insuficient semantico-gramatical, permițînd propoziției din care acesta face parte să realizeze comunicarea minimă *stabilă* conformă cu intenția comunicativă a vorbitorului, pe lîngă *alte* verbe noționale de asemenea insuficiente semantico-gramatical, dar mai ales pe lîngă verbe noționale suficiente semantico-gramatical, circumstanțialul tot de loc satisface o valență facultativă: *X citește o carte* **(în bibliotecă), (la munte)** *se face frig* etc. În același sens: circumstanțialul de timp consumă o valență obligatorie în *viața durează* **pînă la moarte/de-a lungul anilor, pînă atunci,** dar facultativă în **(în tinerețe)** *îi plăceau excursiile*, **(la ora șapte)** *se înserează;* circumstanțialul de măsură consumă o valență obligatorie în *pîinea costă* **300 de lei/mult**, dar facultativă în *profesorul îl ascultă pe student* **(o jumătate de oră)**, *a nins* **(cinci zile)**; circumstanțialul comparativ consumă o valență obligatorie în *copiii se poartă* **ca părinții/ca acasă**, dar facultativă în *copiii văd lumea* **(la fel ca părinții)**, *s-a făcut frig* **(ca iarna)**; circumstanțialul de cauză consumă o valență obligatorie în *omul se îngrozește* **de cutremur/din cauza cutremurului**, dar facultativă în *nu ninge* **(din cauza gerului)**; circumstanțialul de mijloc consumă o valență obligatorie în *ironistul înțeapă* **cu cuvîntul/cu ajutorul cuvîntului**, dar facultativă în *X îi trimite lui Y o carte* **(prin poștă)**; circumstanțialul de relație consumă o valență obligatorie în *ei se deosebesc* **în ceea ce privește gusturile/în privința gusturilor**, dar facultativă în *el nu are nimic de spus* **(în privința politicii)**; circumstanțialul de mod consumă o valență obligatorie în **urît** *se poartă paranoicii*, dar facultativă în *fetița recită* **(frumos)** *poezia*; circumstanțialul sociativ consumă o valență obligatorie în *X face casă bună* **cu Y**, dar facultativă în *X face o descoperie* **(împreună cu Y)**.

Dacă lăsăm la o parte complementul indirect și circumstanțialele de loc, de timp, de măsură, comparativ, de cauză, de mijloc, de relație, de mod și sociativ, care – așa cum am arătat imediat mai sus – pot reprezenta atît valențe obligatorii, cît și valențe facultative, precum și funcțiile de subiect, nume predicativ, complement

direct, complement intern, complement de agent și verbul de bază din predicatul verbal compus, care (vezi *supra*) sînt întotdeauna valențe obligatorii, atunci găsim că celelalte funcții *considerate* ca depinzînd numai de verb (circumstanțialul de scop, condițional, concesiv, opozițional, cumulativ, de excepție) sau – simultan – și de verb, și de nume (atributul circumstanțial/completiv) se constituie în valențe *întotdeauna* facultative, contribuind, adică, la realizarea (prin propoziția căreia aparțin) a comunicării minime *complete* conforme cu intenția comunicativă a vorbitorului: circumstanțialul de scop – *Y a venit* **pentru consultație** etc; circumstanțialul condițional – **la nevoie,** *îi cer bani prietenului* etc; circumstanțialul concesiv – **în pofida necazurilor**, *și-a păstrat sufletul deschis* etc; circumstanțialul opozițional – **în locul rigidității,** *X preferă elasticitatea* etc; circumstanțialul cumulativ – **pe lîngă răutate,** *el are și darul mistificării* etc; circumstanțialul de excepție – Y A CÎȘTIGAT toate *„medaliile"*, **în afara aceleia** de oni etc; atributul circumstanțial/completiv – *ei* SE DESPART **prieteni** etc.

§66. Luînd în considerație comentariile în legătură cu tipurile de clasificări existente în lingvistica românească (vezi paragraful §59-§62), care clasificări vizează, unele – tranzitivitatea, altele – posibilitățile de atribuire la persoanele gramaticale și altele – funcțiile verbelor românești, la *clasificarea generală* pe care o prezentăm în continuare vom avea în vedere, pe lîngă aceste comentarii, și datele și asertiunile justificatoare pe care le notăm mai jos:

α) De obicei se apreciază – luîndu-se ca punct de plecare numărătoarea făcută de Alf Lombard, *Le verbe roumain*, Lund, 1954-1955, p. 1117, care găsește 5905 verbe – că în limba actuală există cca 6000 de verbe. Considerăm, însă, că această cifră nu corespunde realității, datorită faptului că ea cuprinde numai verbele *sintetice*. Foarte multe verbe sintetice românești, însă, intră și în structura unor verbe perifrastice, unele verbe sintetice constituindu-se în bază pentru zeci de verbe perifrastice. Făcînd o medie între verbele sintetice care nu formează – încă – perifraze verbale (*a breveta, a corela, a destina* etc), cele care formează un număr mic de perifraze verbale (*a acoperi, a aduce, a ajunge* etc) și cele care formează multe și foarte multe perifraze verbale (*a avea, a face, a fi* etc – pentru toate acestea, vezi dicționarele, în special DA, s.v.), considerăm că în general un verb sintetic românesc poate genera trei verbe perifrastice, ceea ce înseamnă că în limba română vor fi existînd aproximativ 18000 de perifraze verbale. Dacă adăugăm verbele perifrastice verbelor sintetice, putem spune că în limba română vor fi existînd cca 24000 de verbe, *toate* trebuind avute în vedere la clasificarea *unică* ce vizează tranzitivitatea, posibilitățile de atribuire la persoanele gramaticale și funcțiile.

β) Între verbele sintetice și verbele perifrastice există, pe lîngă asemănări, și unele deosebiri care interesează în discuția de față. Ne referim, pe de o parte, la faptul că **vide** *semantic* (*întotdeauna* **nepredicative**, reprezentînd doar mărci pentru categoriile gramaticale ale unor verbe de bază: **am** *citit*, **voi** *merge*, **să fi** *venit* etc) și

insuficiente *semantic* **nepredicative**[279] [care, adică, se construiesc principial sau cu două nominative, din care unul intră în structura unui predicat nominal (*albina* ESTE **insectă**, *maimuța* DEVINE **om** etc), sau cu un nominativ și un verb de bază din structura predicatului verbal compus (*omul* POATE **vorbi**, *studenții* AU **de dat** *examene* etc), la care trebuie adăugate cele ce intră în structura perifrazelor verbale (*X își* ADUCE **aminte** *de tinerețe, Y le* SCOATE **sufletul** *colegilor* etc)] pot fi (cu excepția unui semiauxiliar de mod[280]) numai verbele sintetice, nu și cele perifrastice. Pe de altă parte, între un verb sintetic oarecare și un verb perifrastic format pe baza acestuia **pot** *apărea* diferențe de comportament: sinteticul *a merge* se atribuie *formal* la toate cele trei persoane gramaticale (*merg, mergi, merge* etc), în timp ce perifrasticul *a(-i) merge bine* se atribuie *formal* numai persoanei a III-a (*îmi* **merge bine**, *îți* **merge bine**, *îi* **merge bine** etc); un verb sintetic ca *a bate* se poate combina și cu un nominativ-subiect, și cu un acuzativ-complement direct (*omul* BATE **covorul**), dar un perifrastic construit pe baza acestuia ca *a bate cîmpii*, care are în structura sa complementul direct *cîmpii*, nu se poate combina decît cu nominativul-subiect, acuzativul complement direct fiind exclus (*acesta* **bate cîmpii**) etc. Precizăm, însă, că ultima regulă nu are valabilitate generală, existînd – cu diverse motivații (vezi capitolul despre complementul direct) – două tipuri de excepții: pe de o parte, un perifrastic de tipul *a ține minte* poate fi determinat de un complement direct în propoziție sau în frază (*X* **ține minte** ÎNTÎMPLAREA/CE S-A ÎNTÎMPLAT), cu toate că în structura *actuală* a perifrasticului respectiv există complementul direct *minte* pe lîngă tranzitivul *ține*; pe de altă parte, un perifrastic de tipul *a da de naiba* nu acceptă complement direct (*Y* **dă de naiba**), deși *dă* din structura perifrasticului respectiv poate fi tranzitiv și nu are complement direct în limitele perifrazei.

γ) Faptul că verbul îndeplinește prin excelență funcția sintactică de predicat, ca *nucleu* **al propoziției**, prin care funcție se realizează comunicarea interumană, nu înseamnă că orice formă flexionară a verbului reprezintă automat un predicat. În afara necesității de a se putea atribui nominativului persoanei gramaticale care se constituie în subiect, o formă flexionară verbală devine predicat numai dacă poate transmite *o informație semantică* **conformă cu intenția comunicativă a vorbitorului**: compară *fericirea este*, cu predicatul reprezentat prin *este = există*, cu *fericirea* **este** *imaginată*

---

[279] Verbele **insuficiente** *semantic* **predicative** nu prezintă interes aici, pentru că – așa cum am arătat mai sus, sub *a, c* etc – pot fi atît sintetice (*cîntă, merge* etc), cît și perifrastice (*pune problema, nu-i voie* etc).

[280] Este vorba de perifraza verbală negativă *nu-i chip =nu se poate* care, împreună cu un verb de bază la supin (**nu-i chip** *de trăit* etc) constituie un predicat verbal compus. Nu notăm aici și perifraza de asemenea negativă *nu are chip*, cu sensul tot de *nu se poate*, pentru că aceasta, urmată de supinul unui alt verb, dă naștere unei structuri (**nu are chip** *de citit*) ce creează impresia de „construit”.

de om şi *fericirea* **este** *iluzorie*, unde *este* nu se mai constituie singur în predicat, ci devine doar un element component al predicatului, întrucît sau nu exprimă nici o informaţie semantică în **este** *imaginată* (ceea ce se verifică prin faptul că pentru acest *este* nu există nici un sinonim, nici sintetic, nici perifrastic), sau informaţia semantică conformă cu intenţia comunicativă a vorbitorului din **este** *iluzorie* se identifică prin sinonimul „are calitatea de...", care, însă, diferă de informaţia semantică identificată prin sinonimul *există* dacă predicatul se reduce numai la *este*.

δ) Informaţiile transmise prin verbe pot viza nivele diferite ale limbii (semantic şi gramatical, cel logic şi cel stilistic neprezentînd aici interes), la fiecare nivel putînd exista realizări diferite (la cel semantic – sensuri diferite, la cel gramatical – conţinuturi categoriale diferite), acest fapt explicîndu-se prin aceea că **toate** *verbele româneşti au – la stînga sau la dreapta – anumite goluri* **semantice şi/sau gramaticale,** *care goluri, pentru realizarea comunicării conforme cu intenţia comunicativă a vorbitorului,* **pot** *sau* **trebuie** *să fie umplute cu anumite „elemente"* şi *ele de natură* **semantică şi/sau gramaticală.** Numind aceste goluri cu termenul de *valenţe*, găsim că acestea pot fi clasificate – după cum propoziţia, *unitate minimă prin care se poate realiza comunicarea,* este **stabilă** (în opoziţie cu propoziţia *instabilă)* sau **completă** (în opoziţie cu propoziţia *incompletă)* **în conformitate cu intenţia comunicativă a vorbitorului** – în:

– **valenţe obligatorii**, posibile, pe de o parte la verbul noţional insuficient semantico-gramatical, propoziţia în care acest verb este predicat sau face parte din structura predicatului fiind instabilă dacă valenţele obligatorii ale verbului respectiv nu sînt satisfăcute (compară structuri de tipul *se bazează, vin în minte* etc, unde verbe noţionale insuficiente sintetice şi perifrastice atribuite – prin desinenţe, forme neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv etc – nominativului unor persoane gramaticale funcţionează ca predicate în propoziţii **instabile**, pentru că verbul avut în vedere nu are satisfăcute valenţele obligatorii, cu **copiii** *se bazează* **pe părinţi, îmi** *vin în minte* **gînduri bune**, unde aceleaşi verbe noţionale atribuite nominativelor aceloraşi persoane gramaticale îndeplinesc funcţia sintactică de predicat în propoziţii **stabile**, pentru că valenţele lor obligatorii au fost satisfăcute); valenţele obligatorii sînt posibile, pe de altă parte, la verbele nenoţionale de tipul *ar, vei* etc, care sînt **instabile** pentru că, vide fiind, nu pot funcţiona ca predicate, dar care, consumîndu-şi valenţele – numai gramaticale – obligatorii prin anumite forme gramaticale, intră în structura altor verbe ce pot îndeplini funcţia de predicat în propoziţii **stabile** sau **instabile**, dacă (acestea din urmă) satisfac condiţiile semantico-gramaticale ale predicatului (compară, deci, *ar* cu **el** *ar* **merge/fi mers,** *vei* cu **te** *vei* **baza/fi bazînd** etc);

– **valenţe facultative**, posibile, pe de o parte, la verbele noţionale suficiente semantico-gramatical, care îndeplinesc singure funcţia sintactică de predicat în

propoziții **stabile**, dar incomplete, care propoziții devin și complete dacă verbelor-predicate respective le sînt satisfăcute valențele lor facultative (compară *se împrimăvărează*, *se face frig* etc, unde verbe noționale suficiente sintetice și perifrastice îndeplinesc funcția de predicat în propoziții *stabile* **incomplete**, cu *se împrimăvărează* **în curînd**, *se face frig* **la munte**, unde aceleași verbe sînt predicate în propoziții *stabile* **complete**); valențele facultative pot apărea, pe de altă parte, la verbele noționale insuficiente, dar numai cu condiția satisfacerii prealabile a valențelor obligatorii ale acestora [compară verbele noționale insuficiente invocate și mai sus *se bazează*, *vin în minte*, care singure sînt predicate ale unor propoziții **instabile** ce continuă să rămînă instabile chiar dacă își satisfac valențele facultative (*se bazează* **astăzi**, *vin în minte* **acum**), dar care (propoziții) devin *stabile* și **complete** dacă verbele au satisfăcute – pe lîngă valențele facultative – și valențele obligatorii, ca în COPIII *se bazează* **astăzi** PE PĂRINȚI; ÎMI *vin în minte* **acum** GÎNDURI BUNE ș.a.m.d.].

ε) Caracterizîndu-se *semantic* (un anumit sens al verbului noțional trebuie să fie compatibil cu un anumit sens al elementului în dependență de verb, excepție în această privință făcînd doar verbele nenoționale), *morfologic* (o anumită formă flexionară a verbului permite sau cere anumite forme flexionare ale elementului dependent de verb) și *sintactic* (verbul poate fi predicat sau poate face parte – noțional ori nenoțional fiind – din structura predicatului, elementul dependent putînd fi subiect, nume predicativ, complement, circumstanțial și – dacă dependența este și față de un nume – atribut circumstanțial/completiv), *atît valențele obligatorii, cît și valențele facultative ale verbului nu pot fi considerate ca atare în mod mecanic*. Aceasta pentru că, pe lîngă *unele* valențe, care sînt întotdeauna fie obligatorii (de exemplu, autorul acțiunii exprimat prin nominativul cu funcția de subiect – vezi *supra)*, fie facultative (de exemplu, finalitatea acțiunii exprimabilă printr-un acuzativ cu funcția de circumstanțial de scop – vezi *supra)*, există și *alte* valențe, care pot fi obligatorii pe lîngă anumite verbe, dar facultative pe lîngă alte verbe (de exemplu, destinatarul unei acțiuni concretizat într-un dativ complement indirect poate reprezenta o valență obligatorie pe lîngă unele verbe, dar facultativă pe lîngă altele – vezi *supra*). Reversul medaliei înseamnă că – dacă verbele cu valențe obligatorii sînt sau noționale insuficiente semantico-gramatical, sau nenoționale, iar verbele cu valențe facultative sînt numai noționale suficiente sau insuficiente semantico-gramatical – *nici verbele nu pot fi încadrate mecanic sau la noționale suficiente ori insuficiente, sau la nenoționale, existînd posibilitatea ca* **unele** *verbe, în contexte diferite, să aparțină la două din aceste clase/subclase* (vezi *supra*, verbe ca *a fi*, *a avea*, *a ajunge* etc).

*

* *

Admiţînd datele şi aserţiunile de mai sus, mulţimea verbelor româneşti sintetice şi perifrastice, noţionale şi nenoţionale permite o clasificare *deschisă*, care poate fi *etapizată* în funcţie de anumite criterii semantico-gramaticale dispuse de la general spre particular, criterii ce vizează atît verbul, cît şi dependenţele acestuia. În prima etapă, luînd în consideraţie **felul informaţiei** (semantice şi/sau gramaticale), ce conduce la *tipul de funcţie* (sintactică sau de marcă) şi la *caracterul stabil/instabil* (după valenţele obligatorii) şi *complet/incomplet* (după valenţele facultative) al propoziţiilor din care fac parte, verbele româneşti se pot repartiza în trei clase cu omogenitate relativă, ceea ce impune crearea de subclase.

A. *Verbe noţionale* **întotdeauna** *suficiente semantico-gramatical sau folosite doar* **uneori** *ca suficiente semantico-gramatical*, care constituie/pot constitui *predicate în propoziţii* **stabile** (nu au *niciodată* sau numai în *anumite* contexte – în conformitate cu intenţia comunicativă a vorbitorului – valenţe obligatorii), dar **incomplete** (pot avea – consumate sau nu[281] de anumite „forme" ce îndeplinesc funcţia de complement indirect sau de circumstanţial de diferite feluri – una sau mai multe valenţe facultative). Altfel spus, în cadrul acestei clase se pot crea – *după posibilitatea existenţei valenţelor obligatorii* – două subclase:

I. verbe sintetice şi perifrastice, unipersonale fără subiect existent care *nu au* **niciodată** *valenţe obligatorii* şi ca urmare funcţionează **întotdeauna** ca predicate în propoziţii **stabile** *incomplete* (*fulguieşte, se împrimăvărează, se înserează, se face ger, se lasă ger* etc), care verbe, avînd numai valenţe facultative, îndeplinesc funcţia de predicat în propoziţii **stabile** *complete* cînd îşi satisfac valenţele facultative potrivit cu intenţia comunicativă a vorbitorului (**la noi, în curînd** *se împrimăvărează*, **iarna, la munte** *se lasă ger* etc);

II. verbe sintetice şi perifrastice, unipersonale fără subiect existent *lipsite de valenţe obligatorii doar* **uneori**, cînd şi ele funcţionează ca predicate în propoziţii **stabile** *incomplete* (*plouă, ninge, trăsneşte, e bine, e rău* etc), care devin **stabile** *complete* dacă îşi satisfac valenţele lor facultative în conformitate cu intenţia comunicativă a vorbitorului (**acum, la Iaşi** *plouă*, **în iulie, dimineaţa** *e bine* etc):

[281] Pentru faptul că o propoziţie de tipul *viscoleşte, se lasă ger* etc comunică o judecată în care noţiunea-predicat logic transmisă prin sinteticul *viscoleşte* sau perifrasticul *se lasă ger* implică un *acum, aici*, vezi *infra*, capitolul privitor la propoziţie şi judecată.

B. *Verbe noționale* **întotdeauna** *insuficiente semantico-gramatical sau folosite doar* **uneori** *ca insuficiente semantico-gramatical*, care, avînd valențe obligatorii (pe lîngă cele facultative), pot funcționa ca predicate în propoziții **instabile** *incomplete* ori *întotdeauna*, ori numai *uneori*, sau pot reprezenta un element constitutiv *instabil* și *incomplet* din structura predicatului, în toate aceste tipuri de contexte propozițiile din care fac parte verbele respective devenind **stabile** prin satisfacerea valențelor verbale obligatorii și **complete** prin satisfacerea valențelor verbale facultative în conformitate cu intenția comunicativă a vorbitorului, acestea din urmă cu condiția satisfacerii prealabile a valențelor obligatorii. Cu alte cuvinte, nici această clasă de verbe nu este omogenă, în cadrul ei putînd distinge trei subclase:

I. verbe – sintetice și perifrastice – care au **întotdeauna** *valențe obligatorii* și funcționează *de asemenea* **întotdeauna** ca predicate în propoziții **instabile** *incomplete* [*există, se poartă, latră, examinează, trage mîța de coadă, citește în palmă*, (mi-)*e foame* etc], care propoziții devin **stabile** prin satisfacerea valențelor verbale obligatorii (**copiii** *se poartă* **ca părinții, X îi** *citește în palmă* **lui Y viitorul** etc) și apoi **complete,** prin satisfacerea valențelor facultative în conformitate cu intenția comunicativă a vorbitorului (**copiii** *se poartă* întotdeauna și oriunde **ca părinții,** în fiecare zi, la serviciu, **X îi** *citește în palmă* **lui Y viitorul** etc);

II. verbe sintetice (*este, ajunge, poate, are, trage, bate* etc) și, în mod excepțional, perifrastice *(nu-i chip)* care au de asemenea **întotdeauna** *valențe obligatorii*, dar care **uneori**, nepredicative fiind, reprezintă doar un element constitutiv *instabil* și *incomplet* din structura unui predicat, care verbe, satisfăcîndu-și – în afara valenței obligatorii pentru nominativul-subiect – și valența obligatorie ce face ca prediatul să fie *întreg* în conformitate cu intenția comunicativă a vorbitorului, aparțin unor propoziții **stabile** (*omul* **este** BUN, *Y* **ajunge** ȘEF, *copilul* **poate** MERGE, *ce* **are** DE FĂCUT?, *X* **trage** MÎȚA DE COADĂ, *acela* **bate** APA ÎN PIUĂ etc) ce devin și **complete** prin consumarea valențelor facultative în conformitate cu intenția comunicativă a vorbitorului (oricînd și oriunde, *omul* **este** BUN; la un an, *copilul* **poate** MERGE repede; adesea, la o cafea, *acela* **bate** APA ÎN PIUĂ etc);

III. verbe care au doar **uneori** *valențe obligatorii*, cînd funcționează ca **predicate** în propoziții **instabile** *incomplete*, care propoziții devin **stabile** dacă verbelor respective le sînt satisfăcute valențele obligatorii [compară **îl** *plouă* cu *plouă*, **vîntul** *viscolește* **zăpada** cu *viscolește*, *a trăsnit* **un copac** cu *a trăsnit*, **asta** *e bine, că...* cu (nu e soare, dar) *e bine* etc] și **complete** dacă acelorași verbe le sînt satisfăcute și

valențele facultative în conformitate cu intenția comunicativă a vorbitorului (**îl** *plouă* ASTĂZI ÎN PĂDURE; ÎN TIMPUL IERNII, LA NOI, **vîntul** *viscolește* **zăpada**; **asta** *e bine* ACUM LA NOI, *că* ...).

C. Verbe – numai sintetice – *cu forme flexionare* **întotdeauna** *nenoționale* sau *cu forme flexionare doar* **uneori** *nenoționale*, toate aceste forme flexionare vide semantic fiind **instabile** *gramatical* și devenind **stabile** *gramatical* cînd își consumă valențele – numai gramaticale, principial în număr de două, întotdeauna obligatorii – cu anumite *forme gramaticale*, una sau amîndouă aparținînd de asemenea unor verbe, noționale sau nenoționale, împreună cu care constituie o formă flexionară compusă sau supracompusă, aceasta din urmă – dacă satisface condițiile semantico-gramaticale ale predicativității – funcționînd ca predicat în propoziții *stabile* sau *instabile*. Așadar, deși cuprinde un număr foarte mic de forme flexionare verbale, și această clasă are o omogenitate relativă, permițînd identificarea a două subclase.

I. forme flexionare verbale tripersonale **întotdeauna** *nenoționale* și **instabile** *gramatical*, care devin **stabile** *gramatical* cînd își consumă valențele numai gramaticale, principial două, întotdeauna obligatorii, cu forme gramaticale, una sau amîndouă aparținînd unor verbe noționale sau nenoționale, împreună cu care constituie o formă flexionară compusă sau supracompusă: *să fi* în **să fi** *văzut*/**să fi** *fost văzut*, *a* în **a** *văzut*, *ar* în **ar** *vedea*/**ar** *fi văzut* etc;

II. forme flexionare verbale tripersonale, **uneori** *nenoționale* și **instabile** *gramatical*, care devin **stabile** *gramatical* dacă își consumă valențele de asemenea numai gramaticale, principial două, întotdeauna obligatorii, cu forme gramaticale, una sau amîndouă aparținînd unor verbe noționale sau nenoționale, împreună cu care constituie și ele o formă flexionară compusă sau supracompusă: compară *am* din EU **am** CITIT *o carte* cu *am* din *eu* **am** *o carte*, *vor* din EI **vor** CITI/FI *citind o carte* cu *vor* din *ei* **vor** *o carte* etc.

§67. În a doua etapă a clasificării, luînd în considerație **valențele obligatorii** – privite semantic, morfologic și funcțional –, în cadrul subclaselor în care acestea există, creăm *subsubclase* și *subsubsub...clase* după **ce** *indică* părțile de vorbire consumatoare ale valențelor obligatorii, **ce** *categorii gramaticale* au și **ce** *funcții* îndeplinesc (cu precizarea că uneori funcțiile pot avea realizare nu numai intrapropozițională, ci și frastică). Lăsînd la o parte cele două subclase din clasa A, pentru că verbele de aici nu au valențe obligatorii niciodată (subclasa I) și, respectiv, numai uneori (subclasa II), precum și cele două subclase din clasa – cu inventar extrem de redus – C, pentru că la aceste verbe, nenoționale și nepredicative, valențele obligatorii se consumă *în interiorul* formelor flexionare analitice ale verbelor din

clasele A şi B, în subclasa I din clasa B, care cuprinde verbe-predicat, creăm trei subsubclase, cu eventuale subsubsub... clase, după *numărul valențelor obligatorii*[282].

1. *Verbe sintetice şi/sau perifrastice cu o valență obligatorie*, în cadrul cărora distingem:

a) verbe sintetice şi/sau perifrastice care – cu sensul, cu funcția şi la diateza dată – au principial în stînga în varianta obiectivă a topicii dominante o *valență obligatorie* consumată de un *nume (substantiv, pronume, numeral) în nominativ sau, prin accident, în genitiv, dativ, acuzativ, acest nume putînd avea şi echivalent frastic*; arătînd *despre cine/ce se face comunicarea* prin verbul-predicat avut în vedere, numele respectiv funcționează ca *subiect* şi poate fi concretizat în parte de vorbire ce reprezintă:

α) oricare din cele trei persoane gramaticale (cînd persoana gramaticală este a treia, poate exista şi echivalentul frastic): *a exista, a veni, a se însănătoşi, a se sfii, a o lua la sănătoasa, a trage mîța de coadă, a tăia frunză la cîini, a bate apa în piuă* etc: FERICIREA/CEEA CE VISĂM **există**; TU **vii**, EU **mă sfiesc**; AI LUI **au plecat**; CUI **vrea**, *îi* **spun** *noutatea*; DIN ACEŞTIA **au fost** *întotdeauna*;

β) numai persoana a III-a gramaticală[283], care, dacă este substantiv, poate fi considerată – datorită «înrudirii semantice» – subiect intern (rar şi adesea cu aspect de «construit», poate apărea şi echivalentul frastic): *a cotcodăci, a măcăi, a mieuna, a mîrîi, a necheza, a rage, a face cucurigu* etc: GĂINA/CARE FACE OU **cotcodăceşte**;

b) verbe prin excelență perifrastice care – cu sensul, cu funcția şi la diateza dată –, predicate (fără subiect existent) fiind, au principial în stînga în varianta obiectivă a topicii dominante, o *valență obligatorie* consumată de dativul neaccentuat al pronumelui personal de orice persoană gramaticală (dublabil prin forma accentuată de dativ a aceluiaşi pronume, prin dativul unui alt pronume, al unui numeral sau al unui substantiv şi – cînd este de persoana a III-a – printr-o propoziție) cu funcția de complement indirect[284] indicînd beneficiarul, pe cel în

---

[282] Pentru ideea grupării verbelor după cel mai mic număr de determinări, vezi Valeria Guțu Romalo, studiul la care ne referim în §58.

[283] Folosite metaforic, cînd îşi modifică sensul – uneori şi *forma* diatezei –, verbele respective se pot folosi cu nume-subiect la orice persoană gramaticală, încadrîndu-se, deci, la α imediat precedat *(tu* **cotcodăceşti** etc).

[284] Inexistența subiectului la perifrazele verbale de tipul *a(-i) lăsa gura apă* se explică prin faptul că acest tip de perifrază verbală provine dintr-o fostă *propoziție bimembră* în care fostul *nume-subiect* consuma valența obligatorie a fostului *verb-predicat*, astfel încît verbul din actuala *perifrază verbală* nu mai are liberă valență obligatorie pentru nume în nominativ-subiect. Împotriva regulii, însă, există unele perifraze verbale provenite din propoziții

(de)favoarea cui se face acțiunea[285], pe cel implicat indirect în acțiune: *a(-i) fi foame/sete, somn* etc, *a (i) se face foame/sete, somn* etc, *a(-i) lăsa gura apă, a(-i) veni mintea la cap, a nu(-i) fi boii acasă, a (i) se urca părul în vîrful capului, a (i) se îneca corăbiile, a(-i) merge bine* etc: (LUI, UNUIA, OMULUI, CUI NU A MÎNCAT) **îi este foame**).

2. *Verbe sintetice și/sau perifrastice cu* **două** *valențe obligatorii*, în cadrul cărora distingem verbe sintetice și/sau perifrastice care – cu sensul, cu funcția și la diateza dată – au **două** *valențe obligatorii*, una (de obicei cea din stînga în varianta obiectivă a topicii dominante) consumată de subiect (care are aceleași realizări ca cele indicate imediat mai sus, la B, I, 1, a, α și chiar β, pentru un verb ca *a lătra*), a doua (de obicei cea din dreapta în varianta obiectivă a topicii dominante) putînd fi consumată de:

α) nume în acuzativ de orice persoană gramaticală (cînd reprezintă persoana a III-a putînd avea și echivalent frastic) ce arată «obiectul» sau «rezultatul» acțiunii și îndeplinește funcția de complement direct pe lîngă verbe ca *a vedea, a auzi, a alege, a asculta, a face, a lătra, a băga de seamă, a da gata, a da peste cap, a da pe brazdă* etc: *copilul* MĂ/TE **aude**; *omul* **vede** LUMEA/CEVA, CE VREA; *cîinele* **latră** PISICA etc; un caz particular îl constituie dublarea complementului direct, care poate consta în:

– acuzativul neaccentuat-complement direct al unui pronume personal de persoanele I și a II-a singular dublat prin forma accentuată a acelorași pronume sau, dacă există, a unui pronume de politețe: *nepoata* MĂ **bagă în seamă** pe mine; *șeful* TE **alege** pe tine (pe mata, pe dumneata);

– acuzativul neaccentuat-complement direct al unui pronume personal de persoanele I și a II plural dublat prin forma accentuată de acuzativ a acelorași pronume sau, dacă există, a unui pronume de politețe, iar prin accident (neexprimarea generalizată a pronumelui personal sau de politețe) prin pronumele nehotărît *toți-toate*, prin unele numerale ori printr-o propoziție: *stăpînul* VĂ **pedepsește** pe voi (pe dumneavoastră, pe toți, pe amîndoi, pe care lipsiți etc);

– acuzativul neaccentuat-complement direct al unui pronume personal de persoana a III-a dublat prin forma accentuată de acuzativ a aceluiași pronume, a unui alt pronume, a unui numeral, a unui substantiv sau, prin accident (neexprimarea generalizată a acuzativului indicat imediat mai sus)

---

bimembre, de tipul *(nu) e voie*, care acceptă un subiect atît în propoziție, cît și în frază: asta *(nu) e voie*, *(nu) e voie* **să fii logic** etc.

[285] Așa cum am arătat și *supra*, §10, pentru comoditatea exprimării, folosim termenul de *acțiune* pentru *noțiunea verbală în general*, adică nu numai pentru *acțiune*, ci și pentru *stare, existență, voință, dorință, posesie* etc considerate ca procese.

prin genitivul cu *pe* al aceluiași nume, în locul tuturor acestor nume putînd apărea și o propoziție: *X* îl **ascultă** pe el (pe dumnealui, pe primul, pe al vecinului, pe cine vorbește);

– acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv de orice persoană gramaticală-marcă a diatezei reflexive dublat în mod excepțional (cînd reflexivitatea este neașteptată sau cînd se urmărește sublinierea reflexivității) prin forma accentuată a aceluiași pronume: *eu* MĂ **înham** pe mine la..., *tu* TE **înalți** pe tine prin..., *el* SE **angajează** pe sine să..., ;

– un alt caz particular îl constituie verbele de tipul *a putea, a intenționa, a încerca, a îndrăzni, a obișnui, a permite* etc, la care acuzativul fără prepoziție-complement direct indicînd «obiectul» acțiunii poate fi doar un nume cu sens general (*asta, lucrul acesta* etc), principial „tradus" printr-o propoziție apozitivă: ASTA **poți (încerci, intenționezi** etc), să faci rău; această structură – emfatică – apare, însă, rar în vorbirea curentă, de obicei valența obligatorie pentru complementul direct al verbelor respective fiind consumată numai de propoziția cu verbul-predicat sau din structura predicatului la conjunctiv care, în consecință, devine – din apozitivă – completivă directă: *(tu)* **poți** SĂ FACI RĂU;

β) substantive în acuzativ fără prepoziție reprezentînd întotdeauna persoana a III-a gramaticală ce arată de asemenea «obiectul» sau «rezultatul» acțiunii, dar îndeplinește funcția de complement intern (vezi volumul de sintaxă) pe lîngă verbe ca *a ara, a cînta, a juca, a lupta, a merge, a scrie, a visa* etc: *țăranul* **ară** OGORUL; la substantivele în acuzativ fără prepoziție cu funcție de complement intern credem că trebuie adăugate *românește, franțuzește, englezește* etc atunci cînt determină verbe ca *a vorbi, a învăța, a servi* etc, în contexte de felul *el* **vorbește** ROMÂNEȘTE (menționăm, însă, că atunci cînd verbul deteminant **nu** *este înrudit semantic* cu cuvintele de felul *românește, franțuzește, englezește* etc, aceste cuvinte reprezintă *adverbe* și îndeplinesc funcția de *circumstanțial*, în contexte de felul *X* **se îmbracă** FRANȚUZEȘTE, *Y* **o șterge** ENGLEZEȘTE etc).

γ) nume în acuzativ cu prepoziție de orice persoană gramaticală – cu echivalent frastic posibil – ce indică autorul acțiunii verbelor pasive și îndeplinește funcția de complement de agent pe lîngă verbe ca *a fi reparat/a se repara, a fi auzit, a fi bătut, a fi lovit, a fi mîngîiat, a fi văzut* etc: *motorul* **este reparat/se repară** DE MINE (DE TINE, DE MATA, DE AMÎNDOI, DE MEȘTER, DE CINE SE PRICEPE etc);

δ) nume de orice persoană gramaticală – cu echivalent frastic posibil – ce indică beneficiarul, pe cel implicat indirect în acțiune ori în (de)favoarea cui se face acțiunea și îndeplinește funcția de complement indirect, putîndu-se afla:

– în cazul acuzativ cu prepoziție pe lîngă verbe ca *a se baza, a se bizui, a (se) apela, a se pune în gură, a se pune cu gura, a pune temei, a-și pune puterea* etc: *copiii* **se bazează** PE MINE (PE TINE, PE CINEVA, PE AMÎNDOI, PE PĂRINȚI, PE CINE LE-A DAT VIAȚĂ etc);

– în cazul dativ neaccentuat al pronumelui personal – rarisim și reflexiv – pe lîngă verbe ca *a plăcea, a trebui, a se potrivi, a lipsi, a fi necesar, a fi destinat, a fi sortit* etc: ÎMI (ÎȚI, ÎI etc) **place** *cartea*; rarisim *ea* ÎȘI **place**; schimbînd ceea ce trebuie schimbat, la fel ca la complementul direct exprimat prin formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui personal și reflexiv (vezi *supra*), și la complementul indirect exprimat prin formele neaccentuate de dativ ale pronumelui personal și reflexiv există posibilitatea dublării prin formele accentuate de dativ fără prepoziție ale acelorași pronume, prin dativul unui alt pronume, al unui numeral (uneori și acuzativul cu *la*), al unui substantiv sau printr-o propoziție: *mie* ÎMI **place** *cartea*; *ea* ÎȘI **place** sieși; nouă (dumneavoastră, tuturor/la toți, amîndurora/la amîndoi[286] etc) NE **trebuie** *bani*; lui (bărbatului, cui o iubește etc) I-**a fost destinată** *femeia* etc;

– în cazul genitiv cu prepoziție – rar și numai la părțile de vorbire ce au acest caz, cu mențiunea că «pe post de genitiv» poate fi și o propoziție ce conține un jonctiv subordonator în frază pronominal – pe lîngă verbe ca *a se declara, a manifesta, a demonstra, a se pronunța, a lua atitudine* etc: *el* **se declară/ia atitudine** etc CONTRA/ÎMPOTRIVA EI (ACELUIA, AMÎNDURORA, VECINULUI, CUI NU ESTE DE FAȚĂ etc);

ε) nume de orice persoană gramaticală principial la acuzativ și genitiv, rar și la dativ, cu prepoziție – cu echivalent posibil adverbial, pe de o parte (cu mențiunea că uneori adverbul este singura realizare nonpropozițională, nefiind posibil și numele), și frastic, pe de altă parte – ce indică locul, timpul, măsura, comparația, modul, cauza, mijlocul, relația sau asocierea și funcționează ca:

– circumstanțial de loc pe lîngă verbe ca *a locui, a ajunge, a se îndrepta, a veni* etc: *X* **locuiește** ÎN ORAȘ/ÎN FAȚA PARCULUI, ACOLO, UNDE ARE SERVICIUL;

---

[286] La fel ca la acuzativul-complement direct (vezi *supra*), și la dativul neaccentuat al pluralului persoanelor I și a II-a al pronumelui personal-complement indirect dublarea prin pronume nehotărît sau prin numeral se explică prin accident (neexprimarea generalizată a formei accentuate de dativ), adică tuturor/amîndurora NE **trebuie** *bani* < NOUĂ tuturor/amîndurora NE **trebuie** *bani*.

– circumstanțial de timp pe lîngă verbe ca *a dura, a dăinui, a continua, a viețui* etc: *viața* **durează** PÎNĂ LA MOARTE/DE-A LUNGUL ANILOR, PÎNĂ ATUNCI, PÎNĂ CÎND SE TERMINĂ;

– circumstanțial de măsură pe lîngă verbe ca *a costa, a valora, a prețui* etc: *pîinea* **costă** 300 DE LEI/MULT, CÎT STABILEȘTE PATRONUL etc;

– circumstanțial comparativ pe lîngă verbe ca *a se purta, a se comporta, a se manifesta*[287]: *copiii* **se poartă** CA PĂRINȚII/ASEMENEA PĂRINȚILOR, CA CEI CE LE-AU DAT VIAȚĂ etc;

– circumstanțial de mod (vezi și circumstanțialul comparativ) pe lîngă verbe ca *a se purta, a se comporta, a se manifesta* etc: *paranoicii* **se poartă** URÎT/CUM LE IMPUNE URA etc;

– circumstanțial de cauză pe lîngă verbe ca *a se îngrozi, a se înspăimînta, a se înfricoșa* etc: *omul* **se îngrozește** DE CUTREMUR/DIN CAUZA CUTREMURULUI, DIN CAUZĂ CĂ E FĂRĂ APĂRARE;

– circumstanțial de mijloc pe lîngă verbe ca *a înțepa, a tăia, a împunge* etc: *ironistul* **înțeapă** CU CUVÎNTUL/CU AJUTORUL CUVÎNTULUI, CU CE ARE LA ÎNDEMÎNĂ;

– circumstanțial de relație pe lîngă verbe ca *a se deosebi, a se distinge, a ieși în evidență* etc: *ei* **se deosebesc** ÎN CEEA CE PRIVEȘTE GUSTURILE/ÎN PRIVINȚA GUSTURILOR, ÎN CEEA CE PRIVEȘTE FAPTUL CĂ AU GUSTURI DIFERITE;

– circumstanțial sociativ pe lîngă verbe ca *a face casă bună, a se saluta, a se despărți* etc: *X* **face casă bună** CU Y/CU CINE ESTE TOVARĂȘ DE VIAȚĂ.

3. *verbe sintetice și/sau perifrastice care – cu sensul, cu funcția și la diateza dată – au* **trei** *valențe obligatorii*, din care una, la stînga în varianta obiectivă a topicii dominante, este consumată de subiect, ce are aceleași realizări ca la B, I, 1, a, α; celelalte două valențe obligatorii ale acestor verbe pot fi consumate:
   a) amîndouă de complemente directe, cu precizarea că unul dintre acestea este exprimat prin nume ce trimite de obicei la persoane umane (eventual la alte ființe sau realități personificate), iar celălalt prin nume ce trimite la nonpersoane umane ori prin propoziție/frază: *a învăța, a asculta, a întreba, a interoga, a chestiona, a anunța, a informa, a trece* etc: *bunicul* O **învață** PE NEPOATĂ *o poezie/ce știe el*, *X* ÎL **întreabă** *ceva* PE CINEVA etc; rarisim – cum arată *Gram. Acad.*, II, p. 157 –, numele cu funcția de complement direct pot trimite amîndouă la nonpersoane: MĂRFURILE *el* LE **trece** ***Dunărea***;

[287] La verbele de acest fel, valența obligatorie din dreapta în varianta obiectivă a topicii dominante poate fi consumată *sau* de un circumstanțial comparativ, *sau* de un circumstanțial de mod (vezi „punctul" următor din text).

b) una de un complement direct exprimat prin nume ce trimite la nonpersoană, iar a doua de un complement de agent exprimat prin nume ce trimite la persoana umană (eventual la ființe sau «realități» personificate), amîndouă putînd avea și realizare frastică: *a fi învățat, a fi întrebat, a fi interogat, a fi chestionat, a fi ascultat, a fi anunțat, a fi informat* etc: *nepoata* **este învățată** ***de bunicul*** O POEZIE/CE E FRUMOS, *cineva* **a fost întrebat** CEVA ***de către X/de către cel ce are dreptul (să întrebe)***;

c) una de un complement de agent exprimat prin nume în acuzativ ce trimite la persoane umane sau la ființe/«realități» personificate, iar a doua de un complement indirect exprimat prin nume în dativ ce trimite la ființe sau nonființe: *a fi dat, a fi sortit, a fi destinat, a fi hărăzit, a fi oferit* etc: *florile* **I-au fost oferite** FETEI ***de către băiat/DE CINE O IUBEȘTE***, *ființele* **au fost sortite** DISPARIȚIEI ***de către creator*** etc;

d) una de un complement direct exprimat prin nume în acuzativ, iar a doua de un complement indirect exprimat prin nume în dativ sau în acuzativ: *a da, a cere, a trimite, a împrumuta, a da cu împrumut, a da de știre, a pune la îndemînă* etc: tînărul *îi* **dă** O CARTE /CE ARE *prietenei/cui vrea*; Y **cere** CEVA *de la cineva* etc.

§68. În subclasa a II-a din clasa B, la verbele sintetice și, în mod excepțional, perifrastice *din structura predicatului* creăm – *după rolul verbelor respective în cadrul predicatului și după numărul de valențe obligatorii pe care le au* – trei subsubclase (dintre care unele au și subsubsubclase): 1. *verbele copulative;* 2. *verbele semiauxiliare;* 3. *verbele din perifraze verbale.*

Verbele copulative sînt verbe numai sintetice cu două valențe obligatorii, care fac parte din cadrul predicatului nominal, în cadrul căruia au rol gramatical prim și rol semantic secund, cele două valențe obligatorii pe care le au – cu sensul, cu funcția și la diateza dată – fiind consumate astfel: o valență obligatorie (cea din stînga în varianta obiectivă a topicii dominante), de la un nume-subiect cu aceleași realizări ca la B, I, 1, a, α – vezi *supra*; a doua valență obligatorie (cea din dreapta în varianta obiectivă a topicii dominante), de un nume predicativ (substantiv sau substitutele sale pronominale și numerale; adjectiv calificativ, indiferent de proveniență). Numind aceste verbe (care reprezintă *o marcă a raportului de inerență dintre subiect și predicat*) cu termenul – curent astăzi la noi și nu numai – de **copulative**, considerăm util să ne referim și la ipoteza

NOTĂ. Conceptul și termenul de *copulativ* nu se întîlnesc în primele gramatici ale limbii române (vezi Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, *Gramatica rumânească,* ediția citată în §3, p. 46 sqq., 151 sqq.; Samuil Micu, Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae,* ediția citată în §3, p. 45 sqq., 77 sqq., 159 sqq., 191 sqq., ș.a.). Ideea de *verb copulativ* în propoziție în legătură cu *copula* din

judecată, cu referire numai la *a fi*, apare la noi[288] în *Gramatică românească* (Sibiu, 1828) a lui Eliade Rădulescu (ediția citată în §3), p. 320 sqq.; o «gîndire» ca *viața este trecătoare*, numită *judecată* – spune Eliade Rădulescu – devine *propoziție* dacă este pronunțată, ceea ce înseamnă că „propoziția este o judicată pronunțiată" (p. 329); în acest tip de judecată-propoziție, *viața* este «subjet», *trecătoare* este «prezis», iar *este* se numește „*legătură* au semn al judicății" (p. 331); de multe ori *prezisul* și verbul *a fi*, singurul cu această caracteristică, „se arată într-una" *(ibidem)*, cum se întîmplă în *viața* **trece** în loc de *viața* **este trecătoare**; **scriu** în loc de **sînt scriind** etc; vezi și p. 145 sqq., unde verbele sînt grupate în: *verbul substantiv* **a fi**, care „arată afirmație" și ca urmare „totdeauna încheie și leagă substantivele cu adjectivele", punînd în lumină faptul că „o ființă are acest fel de calitate sau alta" (p. 145); *verbele adjective*, toate celelalte, care „arată dimpreună cu a-firea lor și o calitate", sau, altfel spus, „coprind și verbul *a fi*, și prezisul" (p. 147), cum se întîmplă cu *a învăța (=sînt învățînd), a înțelege (=sînt înțelegînd), a scrie (=sînt scriind)* etc.

Ideea verbului copulativ *a fi* în legătură cu copula din judecată apare și la Timotei Cipariu, *Gramatica limbei române, Sintetica,* ediția citată în §3, p. 265 sqq.: propoziția, «un complex de cuvinte ce exprimă în deplin cugetul vorbitorului», are «părți esențiale» și «părți accidentale» (care nu prezintă interes aici), cele esențiale numindu-se *subiect, predicat* și *copulă;* dacă *subiectul* este «de regulă» un substantiv sau «surogatele» lui (*Dumnezeu, om, noi* etc), iar *predicatul* «de regulă este un nume adjectiv» (*bun, frumos, neputincios* etc), **copula** sau **împreunătorul**, care «leagă subiectul cu predicatul și înapoi», este «verbul substantiv» («după gramaticii latini», *verbum substantivum*) **a fi**; acesta „se pune în propusețiune sau explicite, pr. *Io sîm bun-bucuros să te ajut*, sau implicite, acoperit sub alt verb, pr. *Tu nu vei să-mi scrii nemică*, adecă: «în tine nu este voie de a-mi scrie»" (p. 268); verbul *a fi* „se află cuprins înlăuntrul tuturor verbelor, așa

---

[288] În logica clasică, termenul și conceptul de *copulă* – inexistente la Aristotel, care identificase numai *subiectul* (ὑποκείμενον; la Platon, acestuia îi corespunde ὄνομα = nume și subiect) și *predicatul* (κατηγορούμενον; la Platon, acestuia îi corespunde ῥῆμα =verb și predicat) – au fost introduse de Boethius (mort în 525), prin comentariile la *De interpretatione* (titlu considerat impropriu pentru a doua carte din *Organon*-ul lui Aristotel) – după C. Frâncu, *Evoluția reflecțiilor privind limbajul din antichitate pînă la Kant*, Iași, 1998, 48, p. 70-71 – și de Pierre Abelard (1079-1142), *Dialectique*, după G. Ivănescu, *Nume și verb,* în «Omagiu lui Alexandru Rosetti», București, 1965, p. 424-425).

încît verbul, resolvîndu-se în părțile sale elementari, totdeauna iese cu *sîm* și cu predicat, pr. în esemplul...: *io scriu* adecă *eu sîm scriind*" (p. 269); despre «lipsa» lui *a fi* se poate vorbi numai în sentințe, proverbe etc, ca în *vorba multă (e) sărăcia omului*.

La *Tiktin, Gram.*, care, în comparație cu înaintașii, este preocupat în măsură mai mică de dependența sintaxei de logică, găsim că propoziția („o unire de vorbe prin care se exprimă o idee" – I, p. 24) are părți principale (subiectul și predicatul) și părți secundare (atributul, complementul și «determinarea circumstanțială» sau «circumstanțialul»). Predicatul, care interesează în discuția de față, poate fi exprimat prin: *un verb* din rîndul acelora care «numesc acțiunea (lucrarea) subiectului»: *școlarul* **scrie** (cf. I, p. 28, II, p. 18); „*o vorbă atributivă*, unită cu subiectul prin verbul *a fi*[289] (verbul copulativ) sau prin unul din verbele *a deveni, a rămînea, a părea, a arăta, a fi numit, a fi poreclit* și altele de acest feliu" (I, p. 24), toate aceste verbe *copulative* sau *legătoare* «unind *predicativul* [astăzi *numele predicativ*] cu subiectul: *casa* **este** A GRĂDINARULUI, *casa* **este** FRUMOASĂ» etc.

Fără teoretizări noi, în *Gram. Acad.* (I, p. 206-207, II, p. 99-101, 271) apar, concentrat, ideile privitoare la verbele copulative care, principial, au fost și sînt acceptate de majoritatea specialiștilor și, prin școală, au ajuns să facă parte din cultura generală a vorbitorului modern de limbă română. Cu «funcțiune doar de verb copulativ între subiect și numele predicativ» se pot folosi: pe de o parte, *a fi*, «un simplu instrument gramatical»[290] ce nu participă cu conținutul lui noțional la formarea predicatului». „Liniștea-**i** acum *deplină*" (G. Coșbuc); pe de altă parte, *a deveni, a ajunge, a se face, a ieși, a însemna* etc, care «își păstrează parțial sensul lexical, predicatul din care fac parte incluzînd sensul lexical al copulativului respectiv»: „Monumentele antice **devin** toate *fortificațiuni*" (Al. Odobescu). Verbele «cu funcțiune copulativă» pot avea «funcțiune predicativă» atunci cînd au «înțeles de sine stătător», cum se întîmplă, de exemplu, cu *a fi* din „*Erau* odată... doi frați" (I. Creangă).

---

[289] La p. 131 apare aprecierea că față de celelalte verbe care «arată o lucrare sau o stare», „singur verbul *a fi* arată existența: *Dumnezeu* **este**. El cere de regulă o vorbă atributivă după sine: Zăpada **este** *albă*".

[290] Ideea că verbele copulative se comportă, în calitatea lor de «instrumente gramaticale», la fel cu conjuncțiile copulative, cu desinențele etc apare și la *Iordan, LRC*, p. 272, 514, 531, 538, *passim*.

potrivit căreia în limba română nu există verbe copulative, „toate verbele fiind predicative"[291].

După cîte știm, în lingvistica românească modernă teza că *numai verbul funcționează ca predicat* apare prima dată la G. Ivănescu (articolul citat în nota 288), cu precizarea că în concepția autorului verbele sînt sau *de acțiune* (*fac, stau, iubesc* etc), care reprezintă «predicate de acțiune» ori «de proces» (=«predicate narative»), sau *de stare* – acestea putîndu-se exprima fie *sintetic* (*domnesc, bolesc* etc), fie *analitic* (*sînt rege, sînt bolnav* etc) –, care reprezintă «predicate de stare» ori «de esență» (=«predicate descriptive» sau «definitorii»). În felul acesta, „așa-zisul nume predicativ nu e nume, ci o parte din verbul de stare exprimat analitic" și, în consecință, „*predicat nu poate fi decît verbul* [sublinierea noastră, C.D.], astfel cum l-am conceput mai sus, și invers, *verbul singur este predicat* [sublinierea noastră, C.D.], adică este vorbire, este afirmare sau negare despre ceva. Noțiunea de verb, astfel cum o concepem noi, se identifică cu cea de predicat" (p. 425).

Plecînd de la faptul că în legătură cu contextele de tipul (1) *fetița este voioasă*, (2) *fetița devine voioasă* și (3) *fetița ascultă voioasă*, D.D. Drașoveanu[292] face aprecierea că „între verb și adjectiv nu putem vorbi de nici un mijloc de exprimare a vreunui raport" (p. 238), G.G. Neamțu (*lucr. cit.*, p. 54) îl consideră pe D.D. Drașoveanu promotor al ideii că «predicatul nominal este nonunitar». Practic, în acest studiu D.D. Drașoveanu se preocupă de relațiile dintre elementul predicativ suplimentar (care, în *fetița* **ascultă** VOIOASĂ, «ar putea fi numit nume predicativ de gradul III» și numele predicativ „recunoscut unanim" (p. 237), care în contextele *fetița* **este** VOIOASĂ și *fetița* **devine** VOIOASĂ reprezintă «nume predicative de gradul I și, respectiv, de gradul II» (vezi *infra*, paragraful privitor la funcția *cu dublă subordonare simultană*).

Verbele *a fi, a deveni* etc – admise de *Gram. Acad* și de majoritatea specialiștilor actuali ca fiind copulative nepredicative ce alcătuiesc, împreună cu numele predicativ, predicate nominale – sînt interpretate de către Elena Neagoe[293] ca formînd singure predicatul, numele predicativ constituindu-se într-o funcție sintactică de sine stătătoare: „soluția cea mai indicată ar fi recunoașterea capacității verbului copulativ de a forma o funcție sintactică, rămînînd ca numele său predicativ să fie considerat, de asemenea, o funcție aparte, care ar putea eventual să fie contopită cu elementul predicativ suplimentar, de care de altfel nu-l desparte decît natura verbului mijlocitor" (p. 97).

---

[291] G.G. Neamțu, *Predicatul în limba română*, București, 1986 [=*Neamțu, Pred.*], p. 80.

[292] *Despre elementul predicativ suplimentar*, CL, XII, 1967, nr. 2, p. 237-238.

[293] *Observații asupra definiției verbului copulativ*, CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 95-97.

G.G. Neamțu[294] subliniază ideea că predicatul nominal este „unitate evidentă doar în plan semantic" (p. 54), în plan gramatical el reprezentînd „un grup de două funcții" *(ididem):* „predicatul nominal nu constituie o singură funcție sintactică, fiind analizabil într-un *predicat insuficient* și un *nume predicativ* (eventual numit altfel). Determinanții externi se referă doar semantic la grupul V_{cop} (P_{insuf}) + NP, luat unitar, relația gramaticală realizîndu-se însă fie cu numele predicativ, fie cu verbul copulativ (P_{insuf}), dar nu cu ambii" (p. 65; vezi și *infra*).

La D.D. Draşoveanu ideea că nu există verbe copulative și predicat nominal este susținută cu faptul că, în structura *substantiv/pronume + a fi/verbele «devenirii și nondevenirii» sau oricare alt verb + adjectiv*, atît verbul, cît și adjectivul depind fiecare în parte de substantiv/pronume și, ca urmare, „orice verb – *a fi* și oricare altul –, dat fiind că actualizează *singur* valența verbal-personală (=predicativă) a substantivului-subiect, el și mobilizează toate elementele, esențiale și neesențiale, ale predicației, încît este singur *predicativ* și deci, prin morfemul de acord verbal, populează și epuizează, fără rezerve sau excepții, sfera *predicatului verbal*, trăsătură pe care plenitudinea sau atrofierea, fie aceasta parțială sau totală, a sensului lor lexical nu au cum o modifica, astfel că și verbul *a fi*, ca și verbele devenirii ș.c.l. –, aliniindu-se celorlalte, necontestate, sînt, la modurile personale, predicate *verbale*, iar auxiliarele morfologice, firește, subunități de construcție ale aceluiași, și singurul, fel de predicat, cel *verbal*"[295]. Dacă toate verbele din structura avută în vedere sînt predicative, atunci adjectivul (din aceeași structură) este un *adjunct predicativ*, al cărui grad de necesitate este determinat de suficiența/insuficiența verbului-predicat, care conduce la următoarea subcategorizare: *adjunct predicativ complementar*, a cărui prezență este obligatorie, pentru că verbul (subgrupa A) este asemantic; *adjunct predicativ suplimentar*, a cărui prezență este facultativă, întrucît verbul (subgrupa B) este semantic; «verbele devenirii/nondevenirii ș.c.l.» „formează un grup situat între verbele A și verbele B, dar tot ca variante (exclusiv) semantică, apte de mai multe sau mai puține complemente, dar, în structura discutată, cu rolul redus la aceeași prezență, încît înscrierea lor pe scara A-B nu ar face decît să atragă după sine o diversificare în trei a adjunctului predicativ" (p. 272; cu cîteva rînduri mai jos se precizează, însă, că aceste verbe sînt asimilabile verbelor B).

Valeria Guțu Romalo[296] formulează regula generală că „pentru poziția sintactică **predicat**, definitorie este realizarea printr-un *verb la un mod personal*: orice formă verbală personală constituie un predicat și nu poate satisface nici o altă poziție sintactică" (p. 124). Potrivit acestei reguli generale, se neagă predicatul nominal,

---

[294] *Termeni regenți pentru determinanții (complementele) predicatului nominal*, CL, XVII, 1972, nr. 1, p. 51-66.

[295] *Sintagma „verb + adjectiv" – o certitudine?*, CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 268.

[296] GRS (vezi *nota* din §31).

verbul copulativ – la forme personale – din structura acestuia fiind considerat predicativ, numele predicativ trebuind discutat „ca poziție sintactică de-sine-stătătoare" (p. 133), „de tipul complementelor..., detașată de predicat, față de care rămîne dependentă, dar în care nu mai e înglobată" (p. 135). Așadar, într-un context de tipul *femeia este întristată (ibidem)*, se disting trei poziții sintactice de sine stătătoare: poziția sintactică subiect – *femeia*; poziția sintactică predicat – *este*; poziția sintactică nume predicativ – *întristată*.

În aceeași lucrare, însă, autoarea nuanțează regula generală, pe de o parte, printr-o restricție: pot fi predicate *doar* modurile verbale personale *care nu sînt dependente* sau, mai precis, „care nu participă decît în calitate de termen regent la relațiile de dependență (această particularitate primează la limitarea poziției predicat la modurile personale)" – p. 125. Explicația acestei restricții constă în faptul că aflarea unui mod în situație de subordonat în cadrul raportului de dependență duce la „anularea (abolirea) caracterului necondiționat al predicatului" *(ibidem)*. Pe de altă parte, nuanțarea regulii generale privitoare la funcția predicativă a formelor verbale personale se face și prin admiterea a două tipuri de excepții, și anume: nu constituie – singure – predicate formele verbale personale din structura îmbinărilor stabile de cuvinte (exemplu: *mama ne* **aduce** AMINTE *de copilărie)* – p. 126; nu constituie – singure – predicate formele verbale personale din structura predicatului verbal compus, în cadrul căruia pot apărea două forme verbale personale (exemplu: **trebuie** SĂ PLEC) – p. 129.

Rediscutînd problema predicatului nominal – cu referiri la funcția de predicat în general – într-un întreg volum, *Neamțu, Pred.* rămîne principial la ideile din articolul citat în nota 294, cu unele detalii în plus, unele nuanțări ale ideilor și unele modificări terminologice. Autorul apreciază că ceea ce este admis de obicei ca predicat nominal are „trăsăturile unui grup bifuncțional" (p. 205), fapt ce rezultă – din punctul de vedere al unuia din cei doi termeni ai predicatului nominal, anume, *verbul copulativ* – din teza generală potrivit căreia „orice predicat se exprimă prin verb la mod personal... și... orice verb la mod personal are funcție de predicat verbal – și numai verbal, un alt tip de predicat neexistînd. Totodată, verbul la mod personal este singur predicat, fără vreun ajutor din afară (adverb de negație, pronume reflexiv etc). În sfîrșit, nici un predicat nu este din punct de vedere lexico-sintactic compus sau complex, ci de un singur fel, simplu, adică monolexematic" (p. 209-210). În conformitate cu această teză generală, verbele încadrate curent la copulative – cu precizarea că „termenul de verbe «copulative» este înlocuit cu cel de «verbe cu adjunct verbal primar»" (p. 207) și că numărul copulativelor este redus la cinci: *a fi, a deveni, a ieși, a ajunge, a rămîne (ibidem)* – sînt considerate predicative. În detalierea acestei aserțiuni, G.G. Neamțu se oprește numai la *a fi*, stipulînd că „odată dovedită predicativitatea lui *a fi*..., pot fi predicate toate celelalte verbe" (p. 205). *A fi* din structura admisă de gramatica clasică drept predicat nominal *(verb copulativ + nume predicativ)* „este singur predicat

(verbal), avînd toate trăsăturile gramaticale ale acestuia, în primul rînd realizarea acordului în număr și persoană cu subiectul, prin care, adăugînd și alte sensuri gramaticale pe care *a fi* (ca orice alt verb) le vehiculează, se constituie în purtător al indicilor de predicație (predicat)" – p. 205-206. La nivel semantic, verbul *a fi* din structura avută în vedere – care verb „are determinante (complemente circumstanțiale de timp, indirecte etc)" – înseamnă „afirmarea existenței unei caracteristici (a subiectului)", ceea ce conduce la ideea că „și *a fi* exprimă un proces", întrucît „conceptul de proces... nu este opus celui de acțiune sau stare", iar „afirmarea existenței (în sens larg) poate fi concepută ca o stare" (p. 206).

Considerarea predicatului nominal ca «un grup bifuncțional» are urmări și asupra celui de al doilea termen al structurii în discuție, adică a *numelui predicativ*, pe care G.G. Neamțu îl numește *adjunct verbal primar* (p. 207). «Adjunctul verbal primar» poate apărea numai pe lîngă cele cinci «verbe cu adjunct verbal primar» indicate mai sus (*a fi* arătînd «existența», *a deveni, a ieși, a ajunge* arătînd «devenirea» și *a rămîne* arătînd «persistența», p. 207) și se opune «adjunctului verbal derivat» (ceea ce *Gram. Acad.* numește «element predicativ suplimentar») – p. 206-207 –, acesta din urmă fiind posibil „pe lîngă restul verbelor" (p. 207); «specificul gramatical» al adjunctului verbal primar – care, ca și verbul cu adjunct verbal primar, are *singur* determinanți externi (vezi p. 208-209) – constă în „calitatea acestuia de a fi un determinant condiționat (al subiectului) într-o structură primară" *(ibidem)*.

* *

Din prezentarea de mai sus se vede că în lingvistica românească din ultimele decenii a apărut ideea că trebuie revăzută teza clasică potrivit căreia predicatul poate fi exprimat nu numai prin verb *(predicatul verbal)*, ci și prin alte părți de vorbire, în mod special prin «nume» *(predicatul nominal)*, întrucît – afirmă susținătorii acestei idei – predicatul se exprimă **numai prin verb** *(la mod personal)* și **orice verb** *(la mod personal)* **este predicat**. În acest sens, se acordă o atenție deosebită elementelor constitutive ale predicatului nominal (verbului copulativ și numelui predicativ), care sînt reinterpretate în două modalități.

Conform uneia dintre modalități, *care acordă importanță maximă* **informației semantice**, nu există nici *verbe copulative*, nici *nume predicative* și, ca urmare, *nici predicate nominale*, ci *numai verbe* pur și simplu, care în mod automat funcționează ca *predicate verbale*. Mulțimea verbelor, însă, poate fi repartizată după sensul lexical în două grupe: prima grupă, omogenă, o constituie *verbele de acțiune*, care sînt sintetice și formează *predicate verbale de acțiune/de proces, narative* (tipul *fac)*; a doua grupă, neomogenă, conținînd *verbe de stare* ce funcționează ca *predicate verbale de stare/de esență, descriptive, definitorii*, se subîmparte, după sutrctura verbelor, în

sintetice (tipurile *domnesc, bolesc*) și *analitice*, corespunzătoare celor sintetice (tipurile *sînt rege, sînt bolnav*). Consecința acestei aserțiuni este că nu există nume predicativ, pentru că acesta (*rege, bolnav*, din exemplele de mai sus) face parte din structura *verbului de stare analitic (sînt rege, sînt bolnav)*, care funcționează ca *predicat verbal de stare*.

În afara faptului că neglijează informația gramaticală (pentru care vezi mai jos), neconvenabilitatea acestei ipoteze, *considerate cu caracter general*, rezultă din *numărul foarte redus de sintagme la care are valabilitate*, ceea ce amintește truismul că *cu exemple puține și alese se poate susține (aproape) orice despre o limbă*. Astfel, oprindu-ne la primul tip de structură, anume, aceea în care copulativul *a fi*, considerat – alături de numele predicativ exprimat prin substantivul *rege* – element component al verbului și predicatului verbal de stare analitic *sînt rege*, găsim că: *sînt rege* nu reprezintă o sintagmă foarte potrivită pentru exemplificarea ideii de *verb de stare analitic* echivalent cu verbul de stare sintetic *domnesc*, din cauză că această sintagmă este desuetă și rarisimă, iar echivalentul ei sintetic *(domnesc)* este cu totul aproximativ și – reprezentînd un proces – se încadrează mai bine la verbul și predicatul de acțiune decît la verbul și predicatul de stare; dacă – în sintagma *sînt rege* – înlocuim substantivul comun *rege* cu un alt substantiv comun, observăm că noua sintagmă are echivalent sintetic – aproximativ și care exprimă acțiunea, nu starea – în foarte puține cazuri (*sînt muncitor =muncesc, sînt lucrător =lucrez, sînt descoperitor =descopăr* și alte cîteva), la majoritatea sintagmelor neexistînd în română echivalent verbal sintetic (*sînt om/tată, frate, văr, cumnat, student, elev, țăran, cosmonaut* etc); dacă – în aceeași sintagmă *sînt rege* – înlocuim substantivul comun *rege* cu un substantiv propriu (*Vasile, Cătălin, Mihaela* ș.a.) sau cu un substitut al substantivului (*acesta, altul, al doilea* etc), atunci pentru nici una din noile sintagme (*sînt Vasile/acesta, altul, al doilea* etc) nu există echivalent verbal sintetic; în sfîrșit, dacă în aceeași sintagmă *sînt rege* înlocuim copulativul *a fi*, considerat pe nedrept vid semantic (vezi *infra*) cu oricare alt copulativ (*a deveni, a ajunge, a se face, a ieși, a rămîne, a părea* etc), la care este unanim admis un sens lexical, diferit de acela al numelui predicativ, rezultatul este o sintagmă cu **două** *sensuri lexicale* (**devin/ajung, mă fac** etc *rege*) purtate de cuvinte ce nu aparțin unei îmbinări stabile (vezi *supra*, § 11), care sintagmă nu poate fi admisă *în mod logic* ca reprezentînd **un singur** *verb de stare analitic*.

Cît privește al doilea tip de sintagmă, în care copulativul *a fi* se combină cu numele predicativ adjectival *bolnav*, **sînt bolnav** fiind un verb de stare analitic echivalent cu verbul de stare sintetic *bolesc*, și aici se poate observa că: nici *sînt bolnav* nu reprezintă un exemplu foarte adecvat pentru ideea unui *verb de stare* **analitic** echivalent cu *verbul de stare* **sintetic** *bolesc*, datorită faptului că – în afara unor diferențe semantice *(bolesc* presupune o anumită durată, caracteristică inexistentă la *sînt bolnav)* – *sînt bolnav* are o circulație generală, în timp ce *bolesc* se întrebuințează rar și prin excelență în vorbirea populară; înlocuirea adjectivului *bolnav*

cu un alt adjectiv posibil într-un predicat nominal duce la sintagme ce doar rarisim pot fi considerate verbe de stare *analitice* echivalente – adesea cu totul aproximative – cu verbe de stare *sintetice* (*sînt mare* =*mă măresc, sînt dulce* =*mă îndulcesc, sînt amar* =*mă amărăsc* şi alte cîteva), de obicei sintagmele respective neavînd echivalent sintetic (din primele 20 de adjective din DOOM – *abdominal, abductor, aberant, aberativ, abiotic, abisal, abisinian, abject, abnorm, abominabil, abordabil, aborigen, abortiv, abracadabrant, abraş, abraziv, abreviativ, abrudean, abrupt, abrutizant* – nici unul nu formează împreună cu copulativul *a fi* sintagme care să aibă echivalent sintetic; de asemenea puţin numeroase sînt şi sintagmele constituite din adjectiv şi alt verb copulativ decît *a fi* (*a deveni, a ajunge, a se face, a ieşi, a rămîne, a părea* etc), care sintagme să aibă echivalente sintetice mai mult sau mai puţin apropiate semantic (*devin mare* =*mă măresc, ajung dulce* =*mă îndulcesc, mă fac amar* =*mă amărăsc* şi alte cîteva), şi aici în majoritatea cazurilor structurile conţinînd alt copulativ decît *a fi* şi numele predicativ adjectival neavînd echivalent sintetic (din aceleaşi 20 de adjective din DOOM citate mai sus, de asemenea nici unul nu formează – împreună cu alt copulativ decît *a fi* – sintagme care să aibă echivalente sintetice).

Cea de a doua modalitate de reinterpretare a elementelor predicatului nominal – *potrivit căreia importanţă maximă are* **informaţia gramaticală** – priveşte separat verbul copulativ şi numele predicativ, acestea două *nereprezentînd* **o singură** *funcţie sintactică (predicatul nominal)*, ci **două** *funcţii sintactice*, şi anume: verbul copulativ – aflat la un mod personal – este considerat *verb predicativ*, care constituie singur *predicatul*, numit uneori *predicat verbal* pur şi simplu, alteori *predicat insuficient* (cu precizarea că acesta este determinat de numele predicativ, care eventual poate fi numit altfel), iar alteori *verb predicativ cu adjunct verbal primar*; numele predicativ este considerat o funcţie sintactică exterioară predicatului – dar dependentă de acesta – şi este numit uneori tot *nume predicativ*, cu precizarea, însă, că este de acelaşi tip cu complementul, iar alteori *adjunct predicativ complementar* (în opoziţie cu adjunctul predicativ suplimentar) sau *adjunct verbal primar* (în opoziţie cu adjunctul verbal derivat).

Caracterul mai puţin convenabil al acestei modalităţi de reinterpretare a elementelor constitutive ale predicatului nominal rezidă – după părerea noastră – în primul rînd în acordarea unui loc cu totul periferic informaţiei semantice a verbului *predicativ* **a fi** din structura avută în vedere (ca şi a oricărui verb predicativ în general) şi aceasta doar uneori, cînd se precizează că *a fi* din structura discutată are, pe lîngă trăsăturile gramaticale ale predicativităţii, şi trăsătura semantică ce constă în afirmarea unei caracteristici a subiectului, ceea ce înseamnă că exprimă un proces. În privinţa sensului lexical al copulativelor, în literatura de specialitate se face de obicei distincţie între *a deveni, a ajunge, a se face, a ieşi* etc din contexte cu predicat nominal de tipul *băiatul* **devine** *student*, care sînt considerate copulative parţial golite de sens lexical

(semivide sau insuficiente semantic), și *a fi*[297] – în contexte de asemenea cu predicat nominal, de tipul *băiatul* **este** *student* –, despre care copulativ se spune că este complet golit de sens lexical (vid semantic). Această distincție explică de ce unii dintre susținătorii modalității de care ne ocupăm de reinterpretare a elementelor predicatului nominal sînt de părere că dovedirea predicativității copulativului *a fi* – considerat vid semantic – din predicatul nominal înseamnă implicit dovedirea predicativității oricărui alt verb copulativ considerat semivid. După părerea noastră, însă, aprecierea că *a fi* copulativ nu transmite informație semantică nu este convenabilă, sensul lexical, *insuficient*, al acestui verb copulativ, care sens există întotdeauna, identificîndu-se – cum găsim încă în DA, II, 1934, s.v. *fi*, II – printr-un sinonim sintetic sau perifrastic (cum se identifică sensul lexical al oricărui verb sau al altei părți de vorbire); subliniem că acest sens lexical nu înseamnă numai «afirmarea unei caracteristici a subiectului» (cum apreciază unii specialiști citați mai sus) – în care situație sensul lexical al copulativului *a fi* este identificabil prin îmbinarea liberă *a avea caracteristica/calitatea de...; băiatul* **este** *(=are caracteristica/calitatea de) student/bun* etc –, ci poate fi decelat și prin alte sinonime sintetice sau perifrastice care transmit noțiuni verbale (acțiuni considerate ca procese). Astfel, în *X* **este** *contra mea*, copulativul *este* are sensul de *se manifestă*, în *noi* **sîntem** *o națiune* copulativul *sîntem* are sensul de *alcătuim, constituim, reprezentăm*, în *Y* **este** *din Dolhești* copulativul *este* are sensul de *provine* ș.a.m.d. Admițînd că *a fi* copulativ are *întotdeauna* un sens lexical, *insuficient* (face parte din categoria verbelor cu două valențe obligatorii, dintre care una, care interesează aici, se află la dreapta în varianta obiectivă a topicii dominante), și cunoscînd că la copulativele de tipul *a deveni, a ajunge, a se face* etc sensul lexical – de asemenea *insuficient*, întrucît și aceste verbe au două valențe obligatorii, cea care interesează aici aflîndu-se la dreapta în varianta obiectivă a topicii dominante –, urmează că putem aprecia *că toate copulativele* **au sens lexical** *(noțiune verbală considerată ca proces) identificabil printr-un sinonim sintetic sau perifrastic*, dar *că acest sens lexical este* **insuficient** *pentru realizarea comunicării minime* **stabile dorite de vorbitor.** Dacă toate copulativele transmit o informație semantică *insuficientă* pentru realizarea comunicării minime *stabile dorite de vorbitor*, atunci aceste verbe se aseamănă în privința insuficienței semantice cu toate verbele predicate cu valențe obligatorii la dreapta în varianta obiectivă a topicii dominante (uneori și a celei obligatorii) ocupate de complementul direct (*omul* **vede** LUMEA), complementul intern

---

[297] În unele lucrări *(Irimia, Verb.*, p. 144), la verbele total desemantizate sînt încadrate – pe lîngă *a fi* – și *a constitui* și *a reprezenta*. Dacă admitem că sensul lexical al unui verb oarecare se identifică printr-un sinonim sintetic sau perifrastic și dacă *a constitui* și *a reprezenta* cînd sînt copulative au sinonime *(ei* **constituie/reprezintă** *un grup =ei* **alcătuiesc** *un grup)*, atunci rezultă că *a constitui* și *a reprezenta* cînd sînt copulative **nu** *sînt vide semantic* – pentru *a fi* copulativ, vezi *infra*.

(*țăranul* **ară** OGORUL), complementul indirect (*copilul* **se bazează** PE PĂRINȚI); complementul de agent (*statuia* **este făcută** DE SCULPTOR), circumstanțial de loc (*Vasile* **locuiește** ÎN FAȚA PARCULUI) etc (vezi *supra*). La întrebarea de ce verbe insuficiente semantic de tipul *a fi, a deveni, a ajunge, a se face* etc sînt considerate de majoritatea specialiștilor nepredicative (copulative) ce stabilesc raportul de inerență între un nume predicativ și un nume subiect (*băiatul* **este/devine** etc STUDENT), în timp ce verbe de asemenea insuficiente semantic cu valențe obligatorii (considerate curent sau în diverse lucrări tranzitive, semitranzitive sau intranzitive) de tipul *vede, ară, se bazează, este făcută, locuiește* (vezi contextele date mediat mai sus) sînt admise de toți specialiștii ca predicative, răspunsul nu este argumentat în mod foarte convingător. La tradiția gramaticii românești (și nu numai), care face ca axioma nepredicativității verbelor copulative să treacă din generație în generație aproape fără obiecție, se poate adăuga – în afara insuficienței semantice la care ne-am referit mai sus – și un fapt de natură morfo-sintactică: față de complementul direct, intern, indirect, de agent și circumstanțialele de anumite feluri (de loc etc), care – dacă se exprimă prin nume (substantiv sau substitutele acestuia) – *se află întotdeauna în alt caz decît nominativul, mai exact, în acuzativ, genitiv sau dativ*, numele predicativ exprimat prin aceleași părți de vorbire se află – potrivit normei *inițiale*[298] – în cazul nominativ: compară *el* **este** X cu ÎL **vede** PE X, *statuia* **este făcută** DE X, *el* **locuiește** LA X etc. Această particularitate morfo-sintactică este în legătură cu o particularitate semantică: verbele insuficiente nepredicative numite copulative, întotdeauna cu două valențe obligatorii (în varianta obiectivă a topicii dominante, cea din stînga ocupată de numele subiect, iar cea din dreapta de numele predicativ), *trimit, pozitiv sau negativ, la o* **particularitate intrinsecă** – *existentă, dobîndită, menținută, aparentă* etc – *a subiectului: el* **(nu) este/devine, rămîne, pare** etc OM; verbele insuficiente predicative, însă (numite curent sau în diverse lucrări tranzitive, semitranzitive sau intranzitive), *trimit la o* **particularitate extrinsecă subiectului,** anume, la *obiectul acțiunii* (*omul* **vede** LUMEA, *țăranul* **ară** OGORUL etc), la rezultatul acțiunii (*brutarul* **face** PÎINE, *tînărul* **scrie** O SCRISOARE etc), la persoana (co)interesată în acțiune (*el* **se bazează** PE PRIETENI) etc. Și în această privință, însă, există inconsecvențe, unul și același verb, *cu aceleași particularități semantice*, fiind admis și ca nepredicativ, constituind, adică, doar o parte componentă a predicatului nominal al unei propoziții (*X* **a ajuns** PROFESOR), dar și ca predicativ, reprezentînd – indiferent de justificări – predicatul unei propoziții regente pentru o predicativă (*X* **a ajuns** CE ȘI-A DORIT). Cele arătate mai sus ne permit să apreciem că la verbele insuficiente numite obișnuit

[298] Pentru faptul că – prin accident lingvistic repetat de-a lungul secolelor și generalizat la toți vorbitorii idiomului – s-a ajuns ca, *pe lîngă norma inițială, cu numele predicativ în nominativ*, să existe și *o* **altă** *normă, cu numele predicativ în genitiv, dativ și acuzativ*, vezi *infra*, capitolul privitor la predicatul nominal.

copulative *o soluționare necontradictorie în privința funcției – bazată pe argumente irefutabile – nu este posibilă în stadiul actual al cercetării.*

*

* *

În al doilea rînd, caracterul mai puțin convenabil al soluției de reinterpretare a elementelor predicatului nominal – în sensul că verbul copulativ este considerat predicativ, iar numele predicativ o funcție de sine stătătoare, exterioară predicatului – rezultă și din anumite contradicții și inconsecvențe teoretice și practice. Revenind la ideea că neglijarea – de către susținătorii soluției de reinterpretare a elementelor predicatului nominal – a informației semantice în favoarea informației gramaticale este dezavantajoasă în raport cu soluția clasică, potrivit căreia informația gramaticală trebuie coroborată cu cea semantică, subliniem că o analiză **strict** *formală* nu este posibilă, la *sensul* **lexical** apelînd – într-un fel sau altul – chiar și acei care, teoretic, vor să-l excludă din analiza gramaticală. Astfel, dacă predicatul este definit doar ca *verb la mod personal,* atunci înseamnă că **orice** *verb la mod personal* ar trebui să se constituie în predicat. Că această regulă nu este convenabilă se vede, pe de o parte, din faptul că un verb la un mod personal ca *am* în două contexte diferite – într-unul cu sens lexical (*eu* **am** *o carte*) și în altul fără sens lexical *(eu* **am** *citit o carte)* – este interpretat diferit (predicativ în primul context, cînd are sens lexical, și nepredicativ în al doilea context, cînd este vid semantic, chiar dacă se află la un mod personal) în toate lucrările de gramatică românească modernă, inclusiv în cele aparținînd susținătorilor tezei reinterpretării elementelor predicatului nominal (vezi, de exemplu, Valeria Guțu Romalo, *Morfologie structurală a limbii române*, București, 1968, p. 182 sqq., unde auxiliarul perfectului compus *(am, ai* etc) este considerat **element flectiv verbal** care, alături de *participiu,* face parte din structura perfectului compus **am** *cîntat,* **ai** *cîntat* etc (în același fel sînt interpretate în continuare și celelalte verbe vide semantic, adică auxiliarele). Pe de altă parte, neconvenabilitatea aserțiunii că **orice** *verb la un mod personal ar trebui să fie predicat* rezultă din felul în care unii susținători ai tezei reinterpretării elementelor predicatului nominal analizează un context de tipul *mama ne aduce aminte de copilărie* (vezi *supra*), unde predicatul ar trebui să fie doar *verbul la mod personal* **aduce**. În contextul invocat, însă, predicatul este considerat *aduce aminte* nu numai în soluția clasică, unde se recunoaște utilitatea sensului lexical în analiza gramaticală, ci și în aceea mai nouă de reinterpretare a elementelor predicatului nominal, care nu consideră necesar să se apeleze la sensul lexical în analiza gramaticală. Vrînd să evite sensul lexical, adepții soluției mai noi explică că adăugarea adverbului *aminte* la verbul *aduce* prin faptul că la un moment dat în evoluția limbii române vorbitorului i-a devenit neclară organizarea sintactică a grupului *aduce aminte* din cauza lui *aminte* – provenit din prepoziția locală **a***(=la, în)*

+ *substantivul* **minte** –, care nu apare niciodată ca unitate sintactică independentă, ci numai împreună cu *a aduce* (de fapt, şi cu *a lua*). Neclaritatea – produsă atunci cînd *a* din **a***minte* şi-a pierdut valoarea locală – a făcut ca structura *aduce + aminte* să devină îmbinare stabilă.

În legătură cu acest punct de vedere, credem că este valabilă chiar aprecierea – la adresa soluţiei clasice – făcută de unii reprezentanţi ai soluţiei mai noi, şi anume, că *are defectul de a nu preciza* **de ce** vorbitorul de limbă română nu a mai recunoscut la un moment dat prepoziţia *a* ca echivalentă cu *la, în* în îmbinarea liberă *aduce a minte*, pe care a transformat-o în îmbinarea stabilă *aduce aminte*. În ceea ce ne priveşte, considerăm că *motivul transformării îmbinării libere* **aduce a minte** *în îmbinarea stabilă* **aduce aminte** *îl constituie* **informaţia semantică**. Aceasta pentru că prin îmbinarea, liberă sau fixă, avută aici în vedere vorbitorii limbii române doreau să comunice un alt sens lexical decît prin verbul *aduce* – şi anume, sensul lexical transmisibil azi prin *a-şi aminti* –, fapt ce se putea realiza în acel moment al limbii noastre doar cu ajutorul tropului *a aduce a minte* (verbul *a-şi aminti* a luat naştere ulterior din adverbul *aminte*). Dacă admitem că *sensul lexical* i-a obligat pe vorbitorii limbii române să utilizeze îmbinarea – mai întîi liberă şi apoi stabilă – *a aduce a minte/aminte*, atunci sîntem de părere că *informaţia semantică îl obligă şi pe specialist să aprecieze că în astfel de situaţii* **nu** *verbul la mod personal formează singur predicatul*, ci **predicatul este format din verbul la mod personal plus un alt element care-i precizează sensul dorit de vorbitor**.

Schimbînd ceea ce trebuie schimbat, cele spuse aici relativ la verbele din perifrazele verbale pot fi acceptate şi la verbul din predicatul nominal. Ne referim la faptul că în limba română există subclasa verbelor copulative care, insuficiente fiind, au două valenţe obligatorii, cea din dreapta în varianta obiectivă a topicii dominante putînd fi consumată de un *nume* care în structura iniţială se află în nominativ: *băiatul* **este** STUDENT. Dacă admitem că *predicatul transmite atît informaţie gramaticală, cît şi informaţie semantică, aceasta din urmă trebuind să fie* **conformă cu intenţia comunicativă a vorbitorului**, atunci în propoziţiile de acest fel predicatul nu poate fi reprezentat numai prin verbul la mod personal *este*, întrucît acesta *singur* transmite – în afara informaţiei gramaticale – informaţia semantică de «existenţă» (*băiatul* este =*băiatul* **există**). Pentru transmiterea informaţiei gramaticale dorite de vorbitor, trebuie adăugat verbului la mod personal un *nume*, care face ca verbul copulativ să capete sensul – dorit de vorbitor – de *are calitatea de...* (*băiatul* **este** STUDENT =*băiatul* **are calitatea de** STUDENT), la fel cum verbului din perifraza verbală *aduce aminte* i se adaugă *un alt element* pentru obţinerea comunicării dorite de vorbitor. Cu alte cuvinte, deosebirea – în această privinţă – dintre predicatul nominal şi predicatul verbal perifrastic este aceea că predicatul nominal este *o îmbinare* **liberă** conţinînd *un verb copulativ* şi *un (eventual, mai multe) nume*, pe cînd predicatul verbal perifrastic este *o îmbinare* **stabilă** dintre *un verb principial oarecare* şi *una sau mai multe părţi*

de vorbire de asemenea principial oarecare. Compară *băiatul* **este/devine** etc STUDENT/DIRECTOR etc cu *mama ne* **aduce** AMINTE *de copilărie.* Așadar, între predicatul nominal și predicatul verbal perifrastic există un anumit paralelism: în ambele tipuri de predicate în discuție informația gramaticală categorială (diateză, mod, timp, persoană, număr) a verbului vizează și celelalte elemente ale predicatului (compară *băiatul* **este/a fost, va fi** etc STUDENT cu *mama ne* **aduce/a adus, va aduce** etc AMINTE *de copilărie); verbul* **singur** *transmite* **altă informație semantică** *decît verbul însoțit de numele predicativ în cazul predicatului nominal și decît verbul însoțit de celelalte elemente ale perifrazei:* compară, pe de o parte, *băiatul* **este =există** cu *băiatul* **este (=are calitatea de)** STUDENT, iar pe de altă parte *mama* **aduce =poartă ceva spre vorbitor** cu *mama* **aduce aminte**, unde sensul de *amintește* rezultă din întreaga perifrază. Acest paralelism semantico-gramatical permite aprecierea că *verbul* **nu** *poate fi considerat ca reprezentînd* **singur** *funcția sintactică de predicat* **nu numai** *în perifraza verbală* (ca în *mama ne* **aduce aminte** *de copilărie,* unde predicatul este acceptat ca fiind *aduce aminte*, nu doar *aduce*), **ci și** *în predicatul nominal* (ca în *băiatul* **este student**, unde trebuie admis ca predicat *este student* și nu doar *este*).

O altă contradicție la unii dintre susținătorii aserțiunii că *orice verb la un mod personal este predicat* rezultă din acceptarea predicatului verbal compus în structuri de tipul *trebuie să plec* (vezi *supra*): dacă **orice** *verb* la un mod personal este predicat și dacă în structura de mai sus sînt **două** *verbe* la moduri personale, atunci în acest tip de structură există **două** *predicate* verbale (simple), *trebuie* + *să plec,* cum credem că este convenabil să se analizeze texte de felul celui la care ne referim. Considerarea structurii de tipul *trebuie să plec* drept **un singur** *predicat* verbal compus anulează regula potrivit căreia *orice verb la un mod personal este predicat* (pentru detalii, vezi §69, verbele semiauxiliare și predicatul verbal compus).

Caracterul mai puțin convenabil al regulii că *orice verb la un mod personal este predicat* rezultă și dintr-o *restricție* formulată chiar de unii susținători ai regulii, potrivit căreia un verb la un mod personal este predicativ numai dacă **nu** *apare în cadrul subordonării ca termen subordonat;* verbul la un mod personal poate fi predicativ și în cadrul raportului de subordonare, dar cu condiția să fie termen regent, întrucît poziția de subordonat a modului personal duce la *anularea caracterului independent al predicatului.* Această restricție, oricum ar fi luată, *este generatoare de inconsecvențe.* Astfel, dacă îi acordăm valoare generală, pentru toate modurile, atunci găsim că o formă modală oarecare *personală* (de exemplu, *vine*) este *predicativă* cînd apare ca regentă (în contexte de tipul **vine** *cînd vrea*), dar aceeași formă *vine* este *nepredicativă* cînd apare ca subordonată (în contexte de tipul *văd că* **vine**). Dacă îi acordăm valoare particulară, cu aplicabilitate doar în modurile considerate tradițional nepersonale, mai exact, la gerunziu și infinitiv, atunci găsim că: pe de o parte, aceste moduri pot fi considerate personale și deci predicative, pentru că persoana se marchează, la fel ca la perfectul conjunctivului, prin context sau prin formele

neaccentuate de acuzativ sau dativ ale pronumelui reflexiv (compară *mergi* **gîndind** cu **să fi gîndit,** *ai fi reuşit,* **a te gîndi** cu **să te fi gîndit** etc – vezi *infra*); pe de altă parte, aceste moduri pot apărea şi ca regente, situaţie în care ar trebui considerate predicative şi din această cauză (**a nu se fuma** *decît unde e permis*) sau, în acelaşi context, şi ca subordonate, şi ca regente (*îl văd* **încercînd** *să clarifice lucrurile*).

*

* *

În al treilea rînd, neconvenabilitatea aserţiunii că *orice verb la un mod personal este predicativ* are legătură şi cu terminologia. Astfel, dacă se apreciază că *predicatul verbal* este singurul fel de predicat din limba română (vezi *supra*, «predicat nu poate fi decît verbul») şi dacă în secvenţe ca **hai** *la plimbare, copilul* **tranc** *uşa* etc se admite unanim existenţa unor propoziţii în care predicatul este reprezentat prin *hai* şi, respectiv, *tranc*, atunci înseamnă că cuvintele *hai* şi *tranc* sînt verbe, ceea ce evident nu est acceptabil (în literatura de specialitate, *hai* se încadrează la interjecţiile propriu-zise, iar *tranc* la interjecţiile onomatopee).

Termenul *verb de stare analitic* pentru secvenţe de tipul *sînt rege, sînt bolnav* etc (în opoziţie cu *verbul de stare sintetic*, pentru corespondentele *domnesc, bolesc* etc) prezintă dezavantajul că poate trimite la *îmbinare stabilă de cuvinte*, care este numită şi *cuvînt analitic* (*a da de ştire, a aduce aminte* etc); **cuvintele** *analitice*, însă, transmit **o singură** *informaţie* (*a da de ştire =a anunţa, a aduce aminte =a aminti* etc), în timp ce **verbele de stare** *analitice* transmit **cîte două** *informaţii: sînt =am calitatea de + rege =conducător; sînt =am caracteristica de + bolnav =suferind.*

În afara faptului că nu sugerează natura – semantică şi/sau gramaticală – a insuficienţei, termenul *predicat insuficient* pentru verbele considerate predicative *a fi, a deveni, a ieşi, a ajunge, a rămîne* etc are şi inconvenientul că nu trimite numai la predicatele exprimate prin verbele notate imediat mai sus (în contexte ca *omul* **este/devine, iese, ajunge, rămîne** + *bun*), ci şi la predicatele exprimate prin toate tipurile de verbe (eventual şi alte părţi de vorbire) cu valenţe obligatorii, adică şi la acelea determinate de complement direct (*omul* **vede** *lumea*), de complement intern (*ţăranul* **ară** *ogorul*), de complement de agent (*motorul* **este reparat** *de mecanic*), de complement indirect (*copilul* **se bazează** *pe părinţi*), de circumstanţial de loc (*băiatul* **locuieşte** *în oraş*) etc – vezi *supra*.

În cazul termenului *verb cu adjunct verbal primar* folosit numai pentru verbele *a fi, a deveni, a ieşi, a ajunge* şi *a rămîne*, eventual şi pentru altele în afara acestora, care verbe – îndeplinind funcţia sintactică de *predicat verbal* cînd se află la un mod personal – sînt obligatoriu determinate de *adjunct verbal primar*, numit şi *adjunct predicativ complementar*, în contexte de tipul *omul* **este/devine** etc BUN (vezi *supra*), considerăm că este vorba *mai ales de o* **schimbare a terminologiei** *în raport cu*

terminologia clasică, în sensul că în loc de *verb copulativ*, care se asociază obligatoriu cu *numele predicativ* pentru realizarea comunicării dorite de vorbitor, se propune să se spună *verb cu adjunct verbal primar*, care de asemenea obligatoriu se asociază cu *adjunctul verbal primar*, numit și *adjunct predicativ complementar*. Că așa stau lucrurile rezultă și din faptul că în cadrul *predicatului verbal, considerat singurul fel de predicat din limba română, care se exprimă prin verb la un mod personal*, ar trebui făcută distincția între *predicatul verbal exprimat prin verb cu adjunct verbal primar, obligatoriu însoțit de adjunctul verbal primar/adjunctul predicativ complementar*, pe de o parte, și *predicatul verbal* pur și simplu, exprimat prin toate celelalte verbe, care nu au adjunct verbal primar/adjunct predicativ complementar, pe de altă parte (în paralel cu termenii clasici de *predicat verbal* pentru predicatul exprimat printr-un verb la un mod personal și de *predicat nominal* pentru predicatul exprimat printr-un verb copulativ la un mod personal însoțit obligatoriu de numele predicativ).

*

* *

Generalizînd, în legătură cu interpretarea propozițiilor de tipul *omul este bun, băiatul devine student* există în momentul de față două soluții antagonice. Potrivit uneia dintre soluții, în tipul de propoziție în discuție există *predicate* **verbale**, exprimate sau prin *verbe de stare analitice (este bun, devine student)*, sau prin *verbe predicative aflate la un mod personal (este, devine)*, care verbe – ultimele – au o determinare obligatorie numită uneori *nume predicativ* ca funcție de sine stătătoare, de același tip cu complementul, alteori *adjunct predicativ complementar* și alteori *adjunct verbal primar*. Această soluție, care tinde spre adevăr, are și anumite dezavantaje: despre *verbe de stare* **analitice** – care practic transmit *două* informații semantice (și *nu una singură*, cum se întîmplă la *cuvintele analitice* în general) –, corespunzătoare doar aproximativ *verbelor de stare* **sintetice**, se poate vorbi în foarte puține sintagme, mai ales cu *a fi* și cîteva adjective și substantive, fiind excluse sintagmele cu majoritatea copulativelor și numele predicativ exprimat prin substantive proprii, prin cele mai multe substantive comune și prin toate pronumele și numeralele (vezi *supra*); dacă predicatul este considerat numai verbul de tipul *este, devine* etc, atunci dezavantajul provine din ignorarea informației semantice, ca și cum vorbitorului i-ar fi indiferent **ce** *anume* se comunică prin predicat despre subiect (vezi *supra*, propoziția *omul* **este** =**există**, față de *omul* **este** BUN, unde *este =are calitatea de*); la cei ce apreciază că *este, devine* etc din contextele în discuție funcționează singure ca predicate verbale, dezavantajele sînt augmentate și de unele contradicții, inconsecvențe și terminologie (deși se spune că orice verb la un mod personal e predicativ, totuși verbele auxiliare, semiauxiliare și din perifrazele verbale, aflate toate la moduri personale, nu sînt considerate singure ca reprezentînd predicate verbale – vezi *supra;* restricția că un

mod personal este predicativ în cadrul raportului de subordonare numai dacă apare ca regent este aplicabilă *selectiv*, prin excelență la infinitiv și gerunziu – vezi *supra*; termenii *predicat insuficient*, *predicat cu adjunct predicativ complementar* și *verb cu adjunct verbal primar* nu sînt superiori, *prin accepția lor*, termenilor clasici, *constituind doar* **o altă denumire** *pentru conceptul clasic de* **verb copulativ** – vezi *supra*).

Potrivit celei de a doua soluții, în tipul de propoziții avut în vedere există *predicate* **nominale** alcătuite din *verbe copulative* și *nume predicative*. Și această soluție tinde spre adevăr și, la fel cu soluția anterioară, prezintă și ea anumite dezavantaje: dacă verbele copulative au ca principală caracteristică semantică *insuficiența*, care face ca aceste verbe să realizeze comunicări stabile numai dacă își consumă valențele obligatorii, atunci *din acest punct de vedere* copulativele nu pot fi deosebite de verbele cu complement direct, cu unele tipuri de complemente indirecte, cu unele tipuri de circumstanțiale etc (vezi *supra*); faptul că la verbele copulative valențele obligatorii se consumă în structura „inițială" de nominative nu permite deosebirea lor de verbele cu complement direct, cu anumite complemente indirecte, cu anumite circumstanțiale etc, la care valența obligatorie din dreapta în varianta obiectivă a topicii dominante se consumă de acuzative, genitive și dative, datorită faptului că – potrivit normei actuale – și la verbele copulative valența obligatorie din dreapta în varianta obiectivă a topicii dominante poate fi consumată de acuzative, genitive și dative (vezi *supra*); și la susținătorii predicatului nominal apare o inconsecvență, constînd în considerarea copulativelor ca verbe *nepredicative* cînd numele predicativ este în propoziție, dar ca *predicative*, atunci cînd numele predicativ se realizează în frază (vezi *supra*).

Întrucît nici una din soluțiile existente nu este perfectă, sîntem de părere că – pînă la atingerea idealului în această privință – trebuie să ne oprim, *tranzitoriu*, la soluția cea mai convenabilă, la care, adică, apar contradicțiile cel mai puțin flagrante. După părerea noastră, această soluție *tranzitorie mai convenabilă* în stadiul actual al cercetării constă în *admiterea* **subsubclasei verbelor copulative**, *care sînt* **nepredicative** *din cauze semantico-gramaticale*.

a) Predicatul propoziției nu este o funcție sintactică lipsită de informație semantică, ci *prin predicatul propoziției se transmite o informație semantică, care nu este oricare, ci* **aceea dorită de vorbitor**; verbele copulative sînt **insuficiente** *semantic* din rîndul acelora cu **două** *valențe obligatorii*, care valențe în varianta obiectivă a topicii dominante pot fi consumate principial – cea din stînga de numele-subiect și cea din dreapta de numele predicativ: *omul* **este** BUN; dacă în acest tip de propoziție predicatul este considerat numai verbul *este*, atunci acest predicat **exprimă** *o informație semantică*, anume, «existența»: *omul* **este** = *omul* **există**; în propoziția *omul este bun*, însă, vorbitorul a dorit să comunice **nu** *existența subiectului*, ci faptul că

acesta *are caracteristica/calitatea de*...; acest sens lexical neputîndu-se obține decît prin consumarea și a valenței obligatorii din dreapta: *omul* **este** BUN =*omul* **are caracteristica/calitatea de** BUN; altfel spus, *pentru realizarea comunicării* **dorite de vorbitor** trebuie admis că predicatul din acest tip de propoziție conține – ca una din excepții (pentru alte excepții, vezi *infra)* – **nu** *o singură informație semantică, cea a verbului*, ci **două** *informații semantice, cea a verbului copulativ și cea a numelui predicativ*.

b) Prin faptul că au două valențe obligatorii, verbele insuficiente *nepredicative* copulative se aseamănă cu verbele insuficiente *predicative* cu valența obligatorie din dreapta consumabilă de complementul direct, intern, indirect etc: *omul* **vede** LUMEA, *țăranul* **ară** OGORUL, *copilul* **se bazează** PE PĂRINȚI etc; aceste două categorii de verbe se deosebesc, însă, substanțial la nivel nu numai semantic, ci și morfosintactic:

α. la nivel semantic, la verbele insuficiente *nepredicative* copulative, valența obligatorie din dreapta este consumată în varianta obiectivă a topicii dominante de cuvinte care – direct sau indirect – trimit la o *caracteristică* **intrinsecă** a subiectului ce corespunde cu intenția comunicativă a vorbitorului (*băiatul* **este/devine** etc STUDENT/ALTUL etc), în timp ce la verbele predicative în discuție valența obligatorie din dreapta în varianta obiectivă a topicii dominante este consumată de cuvinte care – direct sau indirect – trimit la *o caracteristică* **extrinsecă** subiectului ce corespunde de asemenea intenției comunicative a vorbitorului (*omul* **vede** LUMEA, *țăranul* **ară** OGORUL, *copilul* **se bazează** PE PĂRINȚI etc);

β. la nivel morfosintactic, verbele insuficiente *nepredicative* copulative își pot satisface valența obligatorie din dreapta în varianta obiectivă a topicii dominante – în afara adjectivelor propriu-zise sau provenite din alte părți de vorbire care, toate, **nu pot** *îndeplini* funcția de complement direct, intern, indirect etc) – cu *nume* care, potrivit structurii „inițiale”, se află în cazul nominativ (*băiatul* **este** STUDENT/ALTUL etc), față de verbele insuficiente *predicative* în discuție, la care valența obligatorie (din dreapta în varianta obiectivă a topicii dominante) pentru complement direct, intern, indirect etc nu poate fi satisfăcută decît de *nume* (substantive și substitutele acestora) aflate în alt caz decît nominativul, mai precis, în acuzativ, dativ sau genitiv: *omul* **vede** LUMEA, *el* **se comportă** CONTRAR AȘTEPTĂRILOR, *X* **luptă** ÎMPOTRIVA ȘEFILOR etc.

Admițînd – pentru motivele semantice și morfosintactice prezentate imediat mai sus – verbele copulative, precizăm că acestea sînt reprezentate printr-un număr mic de verbe (de ordinul zecilor) care au și alte valori și întrebuințări (predicative – toate,

auxiliare, semiauxiliare și în perifraze verbale – altele); din rîndul acestor verbe, notăm *aici* pe acelea care se folosesc mai frecvent cu valoare copulativă: *a fi, a deveni, a ajunge, a ieși, a se face, a rămîne, a părea, a însemna, a constitui, a reprezenta, a se numi* și alte cîteva (pentru detalii, vezi *infra*, secvențele privitoare la verbele copulative și la predicatul nominal).

§69. **Verbele semiauxiliare.** Așa cum *verbele copulative* sînt în legătură directă cu *predicatul nominal*, tot la fel *verbele semiauxiliare* sînt în legătură directă cu *predicatul verbal compus*. În literatura românească de specialitate, *conceptul și termenul de predicat verbal compus* au apărut tîrziu, la începutul celei de a doua jumătăți a secolului nostru[299], și după mai puțin de trei decenii de căutări, se poate

[299] Trecînd peste aprecierea – mai mult sau mai puțin întîmplătoare – a lui Alexandru Philippide că un verb ca *pot* la optativ urmat de un alt verb „arată posibilitatea" (*Gramatica elementară a limbii române*, Iași, 1897, p. 325; vezi și «Cuprinsul», care la §100 trimite la „verbe modale"), precum și peste aceea – sumară – a lui Iorgu Iordan (*Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, București, 1943 =*Iordan, Lb. act.*), care consideră că atunci cînd «întovărășesc un verb predicativ la conjunctiv *a trebui* și *a putea* reprezintă verbe *auxiliare de mod*» (p. 148, 150, 362, 437) «sau *semiauxiliare*» (p. 150), notăm lucrările în care se abordează în mod special problema predicatului verbal compus și, implicit, a semiauxiliarelor: Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1954, p. 434-435, 583-584 *(=Iordan, 1954)*; Gh. Nedioglu, *Predicatul verbal*, LR, V, 1956, nr. 3, p. 34-35; nr. 4, p. 49-57; nr. 5 p. 23-36 *(=Nedioglu, I, II, III)*; Valeria Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, SG, I, 1956, p. 57-81 *(=Guțu, I)*; Valeria Guțu Romalo, *Semiauxiliarele de aspect?*, LR, X, 1961, nr. 1, p. 3-15 (=*Guțu, II*); Gh.N. Dragomirescu, *Auxiliarele modale*, LL, VII, 1963, p. 231-256 *(=Dragomirescu, 1963)*; *Gram. Acad.*, I, p. 204-206, II, p. 98; Pompiliu Dumitrașcu, *În legătură cu predicatul multiplu și cel complex*, CL, IX, 1964, nr. 1, p. 59-66 *(=Dumitrașcu, 1964)*; Ștefan Hazy, *Predicate verbale compuse?*, CL, X, 1965, nr. 2, p. 289-297 *(=Hazy, 1954)*; Ecaterina Teodorescu, *Însemnări pe marginea auxiliarelor de modalitate*, AF, XVII, 1966, p. 137-142 *(=Teodorescu, 1966)*; C. Dimitriu, *Observații în legătură cu verbele semiauxiliare de aspect*, LR, XVI, 1967, nr. 4, p. 297-303 *(=Dimitriu, I)*; SMLRC, p. 85; A. Mișan, *Categoria gramaticală a aspectului verbal*, I, CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 265-278; II, XV, 1970, nr. 1, p. 131-143 *(=Mișan, I, II)*; D. Irimia, *Semiauxiliarele*, AF, XXI, 1970, p. 79-96 *(=Irimia, I)*; Gh. Constantinescu, *Particularități semantice și sintactice ale verbului* **a trebui**, LR, XIX, 1970, nr. 1, p. 15-24 *(=Constantinescu, I)*; idem, *Particularități morfologice ale verbului* **a trebui**, LL, XXIV, 1970, p. 163-173 *(=Constantinescu, II)*; G.G. Neamțu, *Despre auxiliare, cu privire specială la* **a fi**, CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 355-363 *(=Neamțu, 1971)*; *GRS*, p. 129-133 *(=Guțu, III)*; *Irimia, Verb.*, p. 145-156 *(=Irimia, II)*; *Iordan-Robu, LRC*, p. 447-451; GEM, p. 195-208 *(=Dimitriu, II)*; G.G. Neamțu, *Despre construcția* **a trebui + participiu**, LR, XXIX, 1980, nr. 5, p. 511-514 *(=Neamțu, 1980)*; GES, p. 187-188 *(=Dimitriu, III)*; *Coteanu, Gram.*, p. 248-250; *Irimia, Struct.*, p. 71 *(=Irimia, III)*; C. Dimitriu, *Există predicat verbal în limba română?*, AnL, XXXIII, 1992-1993, A, p. 197-227 *(=Dimitriu, IV)*; C. Dimitriu, *Au sujet du „prédicat verbal composé"*, Balkan-Archiv, Neue Folge, Band 11, Südesteuropa-Schriften Band 14, München, 1996, p. 67-75 (=*Dimitriu, V*). Principalele idei din lucrările citate mai sus

spune că au fost principial abandonate[300]. Toți susținătorii predicatului verbal compus apreciază că, în structura acestuia intră un verb semiauxiliar (numit uneori și auxiliar[301]) și un verb de bază. Inventarul semiauxiliarelor – limitat numeric, dar nu același la toți specialiștii – cuprinde două grupe de verbe. Prima grupă o constituie semiauxiliarele de mod care – la cei ce s-au preocupat de problema semiauxiliarelor în ansamblu, chiar dacă nu le-au grupat în exact aceeași manieră – sînt în număr de **patru** *(a putea, a trebui, a fi, a avea*, la *Hazy, 1965* și SMLRC sau *a putea, a trebui, a vrea, a ști* la *Iordan, 1954),* **cinci** *(a putea, a trebui, a fi, a avea, a voi* la *Nedioglu, I, II, III* sau *a putea, a trebui, a fi, a avea, a veni* la *Dimitriu, I, II, III),* **șase** *(a putea, a trebui, a fi, a vrea/a voi, a veni, a avea* la *Dragomirescu, 1963; Gram. Acad.,* I, II și *Irimia, I, II, III, a putea, a trebui, a avea, a fi, a veni; a părea* la *Iordan-Robu, LRC* sau *a fi, a veni, a trebui, a avea, a vrea, a putea* la *Coteanu, 1982)* sau **șapte** *(a putea, a trebui, a avea, a fi, a vrea/a voi, a veni, a părea* la *Guțu, I).* Lăsînd la o parte verbele care semantic nu indică în mod obișnuit modalitatea (*a ști* la *Iordan, 1954, a părea,* la *Guțu, 1956* și *Iordan-Robu, LRC*), precum și verbul *a vrea,* la care există două posibilități de construcție din punctul de vedere al persoanei gramaticale (la aceeași persoană cu verbul guvernat și la persoană diferită față de verbul guvernat – vezi *Dimitriu, III,* p. 198), *rămîn cinci verbe semiauxiliare de mod asupra cărora ne oprim în cele ce urmează, și anume,* **a putea, a trebui, a fi, a avea** *și* **a veni.**

---

se regăsesc, într-o formă sau alta, și în literatura de specialitate privitoare la limba rusă; vezi, de exemplu, *Современный русский Язык* под редакцией В.А. Бехошатковой, Москва, 1981, „составное глагольное сказуемое", p. 420 sqq., *Русская грамматика,* II, *Синтаксис,* Москва, 1980, p. 122-123 ș.a. Menționăm și faptul că în cîteva gramatici ale limbii engleze aparținînd unor autori neanglofoni se întîlnesc în principiu aceleași idei privitoare la predicatul verbal compus: vezi, de exemplu, N.A. Kobrina, E.A. Kornelyeva, *An Outline of Modern English Syntax,* Moscow, 1965, „The Compound Predicate", p. 20 sqq.; Leon Levițchi, Ioan Preda, *Gramatica limbii engleze,* București, 1967, „Predicatul verbal compus (The Compound Verbal Predicate)", p. 221 sqq., ș.a.

[300] Această apreciere este motivată de faptul că, după numeroase lucrări în care se abordează direct această problemă din 1954 și pînă în jurul lui 1980 (vezi nota anterioară), în ultimele decenii – cu foarte puține excepții – nu mai pot fi citate studii speciale privitoare la predicatul verbal compus și verbele semiauxiliare, iar lucrările de sinteză recente menționează „realitatea" în discuție *mai ales* pentru a o nega: toate verbele de modalitate (*a putea, a trebui* etc) și de aspect (*a începe, a prinde* etc) – găsim la Theodor Hristea, *Sinteze de limba română,* ediția a III-a, București, 1984, p. 312 – „au valoare predicativă atunci cînd sînt la un mod personal și e bine ca ele să fie separate, la analiza sintactică, de verbul următor"; „faptul că verbele de modalitate și cele de aspect... sînt insuficiente din punct de vedere lexical nu este în măsură să împiedice interpretarea lor drept predicate" (*Avram, Gram.,* p. 264).

[301] O denumire mai deosebită, anume, *auxiliare modal-sintactice contextuale,* apare la *Neamțu, 1971,* p. 361.

Cea de a doua grupă este a semiauxiliarelor de aspect, care din punct de vedere semantic pot arăta: începutul acțiunii, acestea putînd fi **trei** [*a începe, a se pune, a (se) porni* la *Hazy, 1965* sau *a începe, a prinde, a se pune* la *Dimitriu, I, II, III*], **patru** (*a începe, a porni, a prinde, a se apuca* la *Iordan, 1954*, sau *a sta, a vrea, a trage, a da* la *Irimia I, II, III*), **cinci** (*a începe, a apuca, a prinde, a da, a sta* la *Coteanu, 1982*), **șapte** [*a începe, a (se) porni, a (se) apuca, a sta, a da, a lăsa, a veni* la *Nedioglu, III*], **opt** [*a (se) apuca, a căuta, a da, a începe, a încerca, a (se) porni, a prinde, a sta* la *Iordan-Robu, LRC*] sau **14** [*a începe, a prinde, a se pune, a (se) porni, a se apuca, a bufni, a izbucni, a podidi, a purcede, a se scula, a se ridica, a se lua, a se duce, a da dosul* la *Guțu, II*]; continuarea acțiunii, unde se indică **un** verb (*a continua* la *Iordan, 1954*) sau **două** (*a urma, a continua* la *Guțu, II, Hazy, 1965, Dimitriu, I, II, III, Iordan-Robu, LRC*); sfîrșitul acțiunii, la care se spune că verbele pot fi **trei** (*a înceta, a termina, a sfîrși* la *Iordan, 1954*, sau *a sfîrși, a isprăvi, a termina* la *Hazy, 1965*), **cinci** (*a termina, a încheia, a se opri, a isprăvi, a sfîrși* la *Dimitriu, I, II, III*), **șapte** (*a înceta, a isprăvi, a se opri, a conteni, a ajunge, a apuca, a izbuti* la *Guțu, II*) sau **opt** (*a apuca, a conteni, a găta, a isprăvi, a înceta, a mîntui, a sfîrși, a termina* la *Iordan-Robu, LRC*). Considerînd accidentale verbele pe care – mai ales din cauza sensului lor – le întîlnim într-un singur studiu (*a căuta, a vrea, a încerca* etc) și lăsînd la o parte și pe acelea cu circulație restrînsă (*a bufni, a găta, a purcede* etc), reținem *pentru discuții* șapte semiauxiliare care arată începutul acțiunii [*a începe, a (se) porni, a prinde, a apuca, a sta, a da, a (se) pune*], două care arată continuarea acțiunii (*a continua, a urma*) și cinci care arată încheierea acțiunii (*a termina, a sfîrși, a isprăvi, a conteni, a înceta, a se opri*)[302].

Nici în legătură cu forma flexionară a verbului de bază nu există unitate de vederi, în sensul că – făcînd abstracție de oscilațiile ce apar uneori la unul și același cercetător[303] – se apreciază că verbul de bază poate sta numai la conjunctiv (*Nedioglu, I, II, III*), la conjunctiv, infinitiv, supin (*Coteanu, 1982*), la conjunctiv, infinitiv, supin, participiu (*Iordan, 1954, Gram. Acad., I, II, Hazy, 1965, Dimitriu, I, II, III*) sau la conjunctiv, prezumtiv, infinitiv, supin și participiu (*Guțu, I, II, Dragomirescu, 1963, Iordan-Robu, LRC*). Sîntem de părere că pentru comentariile pe care le facem în

---

[302] Comentariile pe care le facem în privința verbelor de mod și de aspect pe care le-am reținut aici pot viza, la rigoare, și verbele pe care, cu motivația arătată, le-am lăsat la o parte.

[303] De exemplu, la *Irimia, I,* găsim că verbul de bază poate sta la conjunctiv sau prezumtiv, dar că există și unități sintactice cu un al doilea verb la participiu sau supin „mai mult sau mai puțin discutabile" (p. 95); același autor, însă (*Irimia, II*), se oprește mai ferm la conjunctiv, prezumtiv și infinitiv (p. 146), dar în exemplificare (p. 153-154) apare și participiul; în sfîrșit, la *Irimia, III,* predicatul verbal compus este exemplificat numai cu conjunctivul (p. 71), iar structura *a trebui + participiu* este considerată „predicat verbal dezvoltat" (p. 70-71).

continuare este util să pornim de la ultima ipoteză, întrucît aceasta conţine numărul maxim de forme flexionare ale verbului de bază susceptibile de a face parte din predicatul verbal compus.

Cercetarea ştiinţifică modernă tinde să perfecteze sistemele şi microsistemele existente ale ştiinţelor sau să imagineze noi sisteme şi microsisteme care să permită analiza *întregii* realităţi avute în vedere – adică fără rest – şi să conţină *cît mai puţine* contradicţii şi inconsecvenţe (înlăturarea tuturor contradicţiilor şi inconsecvenţelor din ştiinţă avem convingerea că reprezintă un ideal ce nu va putea fi niciodată atins[304]). Din această perspectivă, abordînd din nou problema predicatului verbal compus, urmărim să vedem dacă – *în consens cu ideile principial admise de gramatica românească actuală* – predicatul verbal compus este o realitate care poate fi acceptată sau care trebuie negată. În demersul nostru, raportăm predicatul verbal compus în a cărui structură intră un *verb semiauxiliar* şi un *verb de bază*, pe de o parte la predicatul nominal, care conţine un *verb copulativ* şi un *nume predicativ* (vezi *supra*), iar pe de altă parte, la formele flexionare compuse ale tuturor verbelor, ce sînt alcătuite din unul sau mai multe *verbe auxiliare* (vezi *infra*) şi *un verb de bază*.

Verbele semiauxiliare, atunci cînd au fost acceptate ca atare, au fost dispuse într-o clasă – cu omogenitate redusă – mai ales pe baza criteriului semantic: semiauxiliarele, ca elemente componente ale predicatului verbal compus, pot fi de mod, dacă indică prin excelenţă posibilitatea sau necesitatea (*a putea, a trebui, a fi* etc), şi de aspect, dacă indică începutul, continuarea sau sfîrşitul acţiunii *(a începe, a continua, a sfîrşi* etc – vezi *supra)*. Aceste particularităţi semantice justifică faptul că *toate* verbele semiauxiliare – dar numai atunci cînd au calitatea de semiauxiliare – sînt *insuficiente*, avînd fie una, fie două *valenţe obligatorii*[305] (a căror satisfacere condiţionează existenţa unei comunicări minime stabile[306]) ce pot fi, în varianta obiectivă a topicii dominante şi libere la stînga şi/sau la dreapta semiauxiliarului respectiv. Valenţele obligatorii pot fi satisfăcute, la verbele semiauxiliare, numai[307] de *nume* (substantive şi substitutele lor pronominale şi numerale) nepreccedate sau precedate de prepoziţii, de adjective de provenienţă verbală sau de verbe: **ei/doi** *pot* MERGE, **cartea** *trebuie* CITITĂ etc. Subliniem faptul că, aşa cum în limba română nu există nici un verb care

---

[304] În această privinţă, „adevărul" a fost sugerat cu cîteva secole înaintea erei de către Platon în *Republica*, prin extraordinara «metaforă a peşterii" (vezi *În loc de prefaţă* de la lucrarea de faţă).

[305] Pentru *valenţele obligatorii* ale verbului românesc, vezi *supra*.

[306] Pentru comunicarea minimă *completă*, condiţionată de *valenţele facultative* ale verbelor, vezi de asemenea *supra*.

[307] La aceste părţi de vorbire comune semiauxiliarelor şi predicativelor, la verbele predicative trebuie adăugat şi adverbul, care satisface valenţele obligatorii ale unor verbe ca *a se comporta, a se purta* etc (vezi de asemenea *supra*).

să fie *numai* copulativ sau *numai* auxiliar, ci unul și același corp fonetic verbal este admis ca predicativ într-un context și copulativ sau auxiliar în alte contexte, tot la fel limba română nu dispune de nici un verb care să fie întotdeauna semiauxiliar, ci un singur corp fonetic verbal este acceptat ca semiauxiliar într-o structură și predicativ (eventual copulativ sau auxiliar) în alta/altele. În consecință, cele spuse mai sus în legătură cu valențele obligatorii ale verbelor semiauxiliare sînt valabile numai la structurile în care verbele respective sînt admise ca semiauxiliarele, nu și la acelea în care același corp fonetic verbal funcționează ca predicat sau cu o altă valoare. Așa stînd lucrurile, la cele 20 de semiauxiliare pe care le-am reținut pentru analiza de față vom lua în considerație numai structurile în care acestea au fost admise de către unul sau mai mulți specialiști ca reprezentînd un element component al predicatului verbal compus. În acest sens, notăm în tabelul de mai jos tipurile de structuri în care semiauxiliarele avute în vedere au fost considerate elemente componente ale predicatului verbal compus în diverse stiluri ale limbii literare moderne, cu mențiunea că între ceea ce la un moment dat este *literar* și *neliterar* nu se poate face o distincție netă.

Verbul	Tipurile de structuri admise de cel puțin un specialist ca reprezentînd **predicat verbal compus**
a putea	a) el **poate** *să citească* b) dreptatea **nu poate** *să existe* c) omul **poate** *vorbi*
a trebui	a) **trebuie (trebuia** etc) *să merg* (*să mergi* etc) b) eu **trebuie (trebuia** etc) *să merg* (*să mergi* etc) c) eu **trebuiam** *să merg* d) el **trebuie** *să fi afirmat* că... e) el **trebuie** *să fi rîzînd* și acum f) balanța **trebuie** *echilibrată* g) **trebuie** *subliniat* că...
a fi	a) **era** *să cad* (*să cazi* etc) b) eu **era** *să cad* c) eu **eram** *să cad* d) dacă **este** *să dai* ceva, dă e) **nu-i era** *a lucra* f) multe **sînt** *de spus* pe lume g) **nu mai este** *de trăit* cu...
a avea	a) pentru examen, tînărul **are** *să citească* materia cerută b) în 1893, poetul **avea** *să publice* opera sa capitală c) el **nu are** *a se plînge* de prieteni d) el **are** *de recitat* o poezie
a veni	a) îi **vine** *să alerge* b) îi **vine** *a zburda* c) cererea aceasta **vine** *rezolvată* de altcineva

a începe, a (se) porni, a prinde, a continua, a urma	a) el **începe** *să povestească* b) el **începe** *a se preocupa* de...
a (se) apuca, a conteni	a) el **nu se apucă** *să învețe* b) la el găina a **apucat** *a cînta* în casă c) ea **nu se apucă** *de plîns*
a sta, a da	a) el **stă** *să cadă*
a se pune, a termina, a sfîrși, a isprăvi, a înceta, a se opri	a) ea **se pune** *pe sporovăit*

Structurile incluse în tabel permit aprecierea că unele verbe semiauxiliare au în mod evident două valențe obligatorii în anumite tipuri de contexte *(a putea,* tipurile a, c; *a trebui,* tipul f; *a fi,* tipurile e, f; *a avea,* tipurile b, c, d; *a veni*, tipurile a, b, c; *a începe, a (se) porni, a prinde, a continua, a urma,* tipurile a, b; *a (se) apuca, a conteni,* tipurile a, b, c; *a sta, a da,* tipul a*; a se pune, a termina, a sfîrși, a isprăvi, a înceta, a se opri, tipul* a), altele sau aceleași au de asemenea în mod evident în anumite structuri o singură valență obligatorie *(a trebui,* tipurile a, g; *a fi*, tipurile a, d, g), iar la altele sau la aceleași în alte structuri, pentru precizarea numărului de valențe obligatorii sînt necesare unele comentarii *(a putea,* tipul b; *a trebui,* tipurile b, c, d, e; *a fi*, tipurile b, c; *a avea,* tipul a).

La verbele semiauxiliare cu două valențe obligatorii evidente, valența obligatorie din stînga – în varianta obiectivă a topicii dominante – este consumată de obicei de nominativul unui nume, care funcționează ca subiect al semiauxiliarului și al verbului de bază *(a putea,* tipurile a, c; *a trebui,* tipul f; *a fi,* tipul *f; a avea,* tipurile b, c, d; *a veni,* tipul c; *a începe, a (se) porni, a prinde, a continua, a urma,* tipurile a, b; *a (se) apuca, a conteni,* tipurile a, b, c; *a sta, a da,* tipul a; *a se pune, a termina, a sfîrși, a isprăvi, a înceta, a se opri,* tipul a) și doar uneori de dativul numelui, care îndeplinește funcția de complement indirect numai pe lîngă semiauxiliar *(a fi,* tipul e; *a veni,* tipurile a, b). Cît privește valența obligatorie din dreapta – în varianta obiectivă a topicii dominante –, aceasta poate fi ocupată la verbele respective considerate semiauxiliare de:

– un verb la conjunctiv: – *a putea,* tipul a: *el* **poate** SĂ CITEASCĂ;
– *a avea,* tipul b: *în 1883, poetul* **avea** SĂ PUBLICE *opera lui capitală;*
– *a veni,* tipul a: *îi* **vine** SĂ ALERGE;
– *a începe, a (se) porni, a prinde, a continua, a urma,* tipul a: *el* **începe** SĂ POVESTEASCĂ;
– *a se apuca, a conteni,* tipul a: *el* **nu se apucă** SĂ ÎNVEȚE;
– *a sta, a da,* tipul a: *el* **stă** SĂ CADĂ;

– un verb la infinitiv cu *a:* – *a fi,* tipul c: **nu-*i* era** A LUCRA;
– *a avea,* tipul c: *el* **nu are** A SE PLÎNGE *de prieteni;*
– *a veni,* tipul b: *îi* **vine** A ZBURDA;
– *a începe, a (se) porni, a prinde, a continua, a urma,* tipul b: *el* **începe** A SE PREOCUPA *de*...
– *a se apuca, a conteni,* tipul b: *la el, găina* **a apucat** A CÎNTA *în casă;*
– un verb la infinitiv fără *a:* – *a putea,* tipul c: *omul* **poate** VORBI;
– un verb la supin: – *a fi,* tipul f: *multe* **sînt** DE SPUS *pe lume;*
– *a avea,* tipul d: *el* **are** DE RECITAT *o poezie;*
– *a (se) apuca, a conteni,* tipul c: *ea* **nu se apucă** DE PLÎNS;
– *a se pune, a termina, a sfîrşi, a isprăvi, a înceta, a se opri,* tipul a: *ea* **se pune** PE SPOROVĂIT;
– un adjectiv de provenienţă participială: – *a trebui,* tipul f: *balanţa* **trebuie** ECHILIBRATĂ;
– *a veni,* tipul c: *cererea aceasta* **vine** REZOLVATĂ *de altcineva.*

Pentru interpretarea structurilor în care valenţa obligatorie din stînga semiauxiliarului este ocupată de nominativ, iar valenţa obligatorie din dreapta – în varianta obiectivă a topicii dominante – de modul conjunctiv, considerăm util să relevăm aici cele două caracteristici esenţiale pe care trebuie să le aibă un verb oarecare pentru a funcţiona ca predicat. Dat fiind faptul că predicatul propoziţiei tip (bimembre, cu topica dominantă şi liberă în varianta obiectivă) a fost imaginat – potrivit opiniei celei mai răspîndite – după predicatul judecăţii şi că *prin predicatul judecăţii „se spune ceva" despre subiectul judecăţii*[308], urmează în mod logic că prima caracteristică esenţială pentru ca un verb să funcţioneze ca predicat al propoziţiei este aceea de *a transmite* **o informaţie semantică** atribuibilă subiectului de către vorbitor (reversul medaliei înseamnă că verbul care nu transmite o informaţie semantică nu poate îndeplini funcţia sintactică de predicat al propoziţiei). Cea de a doua caracteristică esenţială pentru predicativitatea verbelor vizează informaţia gramaticală: verbul care, în calitatea sa de predicat, „spune ceva" despre un nume-subiect se acordă cu acesta din urmă în categoriile gramaticale comune părţilor de vorbire în care se concretizează cele două funcţii; cum categoriile gramaticale comune tuturor verbelor şi numelor sînt persoana şi numărul, urmează că pot funcţiona ca predicat formele verbale (modale) care au capacitatea de a se atribui „singure" persoanelor gramaticale I, a II-a şi a III-a singular şi plural existente la nume[309] (corolarul înseamnă că formele

[308] Pentru o prezentare a relaţiilor dintre propoziţie şi judecată, vezi *Dimitriu, III*, p. 10 sqq.

[309] Pentru o prezentare a problemei modurilor personale, vezi *Dimitriu, II*, p. 217 sqq.

verbale ce nu se pot atribui „singure” nominativului persoanei gramaticale – la singular și plural – a numelui-subiect nu pot funcționa ca predicat).

Din punctul de vedere al acestor două caracteristici esențiale găsim că, în toate tipurile de contexte în care valența din dreapta a semiauxiliarului bivalent este consumată de un conjunctiv, conjunctivul poate să îndeplinească singur[310] funcția de predicat, întrucît transmite o anume informație semantică despre subiect identificabilă printr-un sinonim sintetic sau perifrastic (vezi dicționarele la verbe ca *a citi, a publica, a povesti* etc) și se atribuie prin desinențe, alternanțe fonetice[311] etc nominativului persoanei gramaticale – aflată la un anumit număr – a numelui ce funcționează ca subiect pentru conjunctivul respectiv (și pentru semiauxiliarul care îl precede pe acesta). Cu alte cuvinte, *nu există nici un motiv obiectiv pentru negarea funcției de predicat a conjunctivului verbelor noționale*, justificarea încadrării acestuia în predicatul verbal compus aflîndu-se de obicei în aprecieri generale și destul de evazive: „*începe să vorbească* este echivalent semantic desăvîrșit al lui *începe a vorbi*, prin urmare și echivalentul sintactic, în sensul că prima perifrază verbală constituie, la fel cu sinonima ei, predicatul propoziției (în ciuda faptului că constă din două forme verbale, ambele predicative și personale)” – *Iordan, 1954*, p. 584; două verbe la moduri personale formează un singur predicat cînd „constituie laolaltă o singură **idee verbală**, avînd o singură **modalitate**, o singură **valoare temporală** și un singur **aspect verbal**” (Nedioglu, I, p. 37) ș.a.

Urmărind și verbele semiauxiliare din aceleași tipuri de contexte, observăm că unul dintre ele, anume, *a avea*, tipul b *(în 1883, poetul* **avea** SĂ PUBLICE *opera lui capitală)*, considerat uneori ca aparținînd unui predicat verbal compus[312], are condiția gramaticală a predicativității (se atribuie nominativului persoanei a III-a singular a numelui, care este subiect și al semiauxiliarului, și al conjunctivului), dar nu are condiția semantică a predicativității, în sensul că, *fiind vid semantic* (nu este „traductibil” printr-un sinonim sintetic sau perifrastic), nu poate „spune ceva” despre subiect. Prin absența sensului lexical, *a avea* din structura în discuție nu poate aparține semiauxiliarelor (care **nu** *sînt vide semantic*), ci face parte din rîndul auxiliarelor care, *toate*, netransmițînd nici o informație semantică, sînt numai mărci ale categoriilor gramaticale ale verbelor pe care obligatoriu le însoțesc. Admițînd acest lucru, sîntem

---

[310] Subliniem că această apreciere vizează numai verbele admise ca predicative; dacă verbele la conjunctiv sînt copulative (pentru comentarea ipotezei că nu există verbe copulative, vezi *supra*), atunci conjunctivul aparține unor predicate nominale.

[311] Pentru prezentarea tuturor mărcilor de persoană și număr de la, vezi *Dimitriu, II*, p. 332 sqq.

[312] Acest tip de structură, conținînd, adică, imperfectul lui *a avea* + *conjunctivul*, este considerat – vezi *Irimia, II*, p. 154, și III, p. 71 – ca reprezentînd un predicat verbal compus cu un semiauxiliar de timp.

de părere că *avea* din contextul discutat este un *auxiliar* al verbului de bază *să publice*, la care marchează în primul rînd timpul – pe care timp îl numim *viitor în trecut*, pentru că pe axa temporală imaginară se plasează înaintea momentului vorbirii, dar după un reper temporal anterior momentului vorbirii (vezi *supra*, §6) – şi în al doilea rînd persoana, numărul, modul şi diateza. Cu alte cuvinte, în contextele de tipul *în 1883, poetul* **avea să publice** *opera lui capitală*, credem că nu este convenabil să vorbim de un predicat verbal compus cu semiauxiliarul *a avea* la imperfect, ci de un *predicat verbal simplu* la *viitorul în trecut* al indicativului construit cu imperfectul **auxiliarului** *a avea*.

Toate celelalte semiauxiliare cu două valenţe obligatorii evidente la care valenţa obligatorie din dreapta este consumată de un conjunctiv considerăm că satisfac ambele condiţii ale predicativităţii: transmit o informaţie semantică decodabilă printr-un sinonim sintetic sau perifrastic şi se atribuie nominativului persoanei gramaticale a numelui, care este subiect şi al semiauxiliarului, şi al conjunctivului. Informaţia semantică a verbelor în discuţie este fie cea principală, eventual înrudită cu aceasta, fie una secundară, contextuală. La prima categorie se încadrează: *a putea* cu sensurile „a fi capabil" (*el* **poate** SĂ CITEASCĂ), „a avea putere" *(el* **poate** SĂ URCE *muntele)*, „a avea permisiunea" (*el* **poate** SĂ INTRE) etc; *a începe* cu sensul de „a face prima parte dintr-o acţiune" (*el* **începe** SĂ POVESTEASCĂ); *a continua* cu sensul de „a face mai departe o acţiune" (*el* **continuă** SĂ SPERE); *a conteni* cu sensul de „a înceta să se facă o acţiune" *(el* **nu conteneşte** SĂ CREADĂ *în oameni)*. Din a doua categorie fac parte: *a (se) porni, a prinde* şi *a apuca* cu sensul contextual de „a începe", în contexte ca *ea* **(se) porneşte/prinde, se apucă** SĂ ŢIPE; *a urma* cu sensul contextual de „a continua" *(el* **urmează** SĂ REPETE *poezia pînă ce o învaţă)*; *a da* şi *a sta* cu sensul contextual de „a se afla pe punctul de...", „a fi în situaţia de...", „a vrea": *el* **stă** SĂ CADĂ; *ea* **dă** SĂ SPUNĂ. Faptul că această informaţie semantică – fie principială, fie contextuală – nu este suficientă şi, ca urmare, la verbul respectiv *există* întotdeauna, exprimată sau dedusă din context, o determinare completivă directă sau indirectă (în cazul nostru concretizată într-o propoziţie cu predicatul la conjunctiv) nu constituie un impediment în acceptarea funcţiei predicative a semiauxiliarului în discuţie, atîta timp cît se acceptă ca *predicative* toate verbele neconsiderate semiauxiliare la care complementul direct sau indirect necesar realizării unei comunicări minime complete este concretizat într-o propoziţie cu predicatul la conjunctiv[313]. Compară: *el* **încearcă** SĂ CÎNTE cu *el*

---

[313] O altă soluţie, pe care, însă, *o considerăm* **neavantajoasă** – pentru că nu poate fi susţinută nici semantic (fiecare din cele două verbe transmite informaţie semantică), nici gramatical (fiecare din cele două verbe se atribuie nominativului persoanei gramaticale) –, ar fi aceea de a admite că *orice* succesiune *verb la un mod personal* + *verb la modul conjunctiv* reprezintă un singur predicat verbal compus.

poate/începe, prinde, continuă etc SĂ CÎNTE; *el* **se străduieşte** SĂ CÎNTE cu *el* **se apucă/se porneşte** SĂ CÎNTE etc.

Că insuficienţa semantică a semiauxiliarelor modale sau aspectuale nu reprezintă *argumentul* pentru anexarea acestora la conjunctivul următor împreună cu cu care să constituie un predicat verbal compus se probează şi prin înlocuirea semiauxiliarelor cu sinonime perifrastice, de asemenea insuficiente semantic, în structurile astfel obţinute acceptîndu-se *fără rezerve* două predicate verbale simple. Compară: *el* **poate** SĂ CITEASCĂ cu *el* **este capabil** SĂ CITEASCĂ; *el* **poate** SĂ URCE *muntele* cu *el* **are putere** SĂ URCE *muntele* etc.

Din cele spuse mai sus rezultă – dacă aplicăm consecvent teza potrivit căreia funcţia sintactică de predicat a verbelor este condiţionată de un sens lexical (principal sau contextual, suficient sau insuficient) potrivit cu intenţia comunicativă a vorbitorului şi de posibilitatea de atribuire la nominativul persoanei gramaticale, aflată la un anumit număr, a numelui-subiect – că aşa-numitele verbe semiauxiliare ce *transmit* ideea de modalitate sau de aspect urmate de un alt verb la conjunctiv sînt în realitate *verbe predicative*, pentru că satisfac ambele condiţii ale predicativităţii. În consecinţă, structurile de tipul *el* **poate** SĂ CITEASCĂ, *el* **începe** SĂ POVESTEASCĂ, *el* **nu se apucă** SĂ ÎNVEŢE, *el* **stă** SĂ CADĂ[314] este convenabil să fie interpretate nu ca predicate verbale compuse conţinînd un semiauxiliar de mod sau de aspect şi un verb de bază la conjunctiv, ci ca *două predicate verbale simple* alcătuite – fiecare în parte – din cîte un verb predicativ.

*

* *

Verbele semiauxiliare cu două valenţe obligatorii cu valenţa din stînga consumată de un nominativ şi cea din dreapta de un infinitiv cu *a* au aceleaşi caracteristici semantico-gramaticale cu semiauxiliare bivalente la care valenţa din dreapta este consumată de un conjunctiv, adică: valenţa obligatorie din stînga – în variantă obiectivă a topicii dominante – şi a acestor semiauxiliare este consumată de nominativul numelui ce îndeplineşte funcţia de subiect atît a semiauxiliarului, cît şi a infinitivului; semiauxiliarul transmite o informaţie semantică – modalitatea sau

---

[314] În legătură cu structura *el* stă SĂ CADĂ, notăm şi faptul că sensul de „a se afla pe punctul de ..." al aşa-zisului semiauxiliar de aspect este posibil în asociere doar cu foarte puţine verbe la conjunctiv (*stă să se prăvale, stă să ningă* şi alte cîteva), ceea ce apropie această structură de îmbinările stabile de cuvinte. Cît priveşte structura *trage să moară* – considerată şi ca predicat verbal compus cu un semiauxiliar de aspect (*Irimia, III*, p. 71) –, aceasta are termenii inşanjabili şi, în consecinţă, poate fi interpretată ca o îmbinare stabilă de cuvinte (perifrază verbală), care funcţionează ca un predicat verbal simplu.

aspectul – identificabilă prin sinonime sintetice sau perifrastice, care informație semantică este insuficientă, trebuind întregită (pentru realizarea unei comunicări minime stabile) printr-o determinare completivă directă: *el* **nu are** (=nu este îndreptățit) A SE PLÎNGE *de prieteni*.

Dacă din punctul de vedere al verbului semiauxiliar structurile cu infinitivul se aseamănă cu cele cu conjunctivul, deosebirile dintre aceste două tipuri de structuri se conturează prin luarea în considerație a verbului de bază: în timp ce conjunctivul este acceptat fără rezerve ca mod predicativ, în legătură cu funcția sintactică a infinitivului opiniile actuale sînt împărțite, unii specialiști apreciind că infinitivul este întotdeauna nepredicativ, alții că infinitivul este întotdeauna predicativ, iar alții că infinitivul este uneori nepredicativ și alteori predicativ (vezi *Dimitriu, II*, p. 275 sqq.). Avînd în vedere că – la fel cu indicativul, conjunctivul etc – infinitivul exprimă acțiunea ca proces și are, pe lîngă mod, categoriile gramaticale de diateză (**a plînge, a fi plîns** *de cineva* etc), de timp (**a plînge, a fi plîns**), de persoană și de număr (**a mă plînge, a te plînge, a se plînge** etc, la fel cu **să mă fi plîns, să te fi plîns, să se fi plîns** etc), considerăm că este convenabil să spunem că infinitivul este un mod predicativ. Dacă acceptăm această teză, atunci aprecierile pe care le-am făcut în legătură cu conjunctivul (vezi mai sus) sînt valabile și aici, adică: infinitivul cu *a* poate îndeplini singur, fără semiauxiliar, funcția sintactică de predicat, pentru că transmite o informație semantică despre subiect identificabilă printr-un sinonim sintetic sau perifrastic (vezi dicționarele la *a plînge, a se preocupa, a cînta* etc) și se atribuie – prin formele neaccentuate de acuzativ sau dativ ale pronumelor reflexive ori prin context – nominativului persoanei gramaticale, aflată la un anumit număr, a numelui ce funcționează ca subiect și pentru infinitiv, și pentru semiauxiliarul care-l precede pe acesta. Altfel spus, în fiecare din structurile de tipul *el* **nu are** A SE PLÎNGE *de prieteni, el* **începe** A SE PREOCUPA *de..., găina* **a apucat** A CÎNTA *în casa lui* sîntem de părere că este convenabil să identificăm **nu** cîte un predicat verbal compus alcătuit dintr-un semiauxiliar de mod sau de aspect și un verb de bază la infinitivul cu *a*, ci *cîte două predicate verbale simple* reprezentate fiecare prin cîte un verb predicativ la un mod predicativ: *el nu are a se plînge de prieteni* – 1. *el nu are* (=nu este îndreptățit) 2. *a se plînge de prieteni*; *el începe a se preocupa de...* – 1. *el începe*; 2. *a se preocupa de...*; *găina a apucat a cînta în casa lui* – 1. *găina a apucat* (=și-a luat și are obiceiul) 2. *a cînta în casa lui* ș.a.m.d.

NOTĂ. Așa cum am arătat și mai sus, în lingvistica românească există teza – foarte răspîndită – că infinitivul este un mod nepredicativ. De pe această poziție, contextele conținînd un infinitiv cu *a* precedat de un semiauxiliar (*el* **nu are** A SE PLÎNGE *de prieteni, el* **începe** A SE PREOCUPA *de..., găina* **a apucat** A CÎNTA *în casa lui*) cunosc două interpretări:

a) infinitivul cu *a* este întrebuințat substantival și îndeplinește funcția sintactică de complement direct – la nivelul propoziției – al verbului-predicat precedent;

b) infinitivul cu *a* reprezintă verbul de bază care, împreună cu semiauxiliarul precedent, constituie un predicat verbal compus.

Referindu-ne la prima interpretare, sîntem de părere că aceasta are dezavantajul de a avea ca punct de plecare o asertiune ce nu poate fi susținută cu argumente convingătoare: infinitivul – găsim la *Iordan, 1954*, p. 430-431 – „este forma substantivală a verbului", pentru că „arată cum se numește o acțiune considerată în afara oricărui raport cu vorbitorul sau cu împrejurările exterioare". În favoarea acestei idei se invocă uneori și faptul că infinitivul poate fi precedat de prepoziții ca *de, pentru, spre, în loc de* etc, precizîndu-se că „atîta timp cît nu avem motive de a nega valoarea de prepoziție a acestor elemente de relație în situația dată, construcția cu prepoziție apropie infinitivul de nume" (SMLRC, p. 207). Reprezentînd *forma substantivală a verbului*, infinitivul îndeplinește „funcțiuni care țin de natura sa de substantiv" (*Gram. Acad.*, I, p. 224), și anume, subiect, nume predicativ, atribut și complement.

Afirmația că infinitivul românesc *numește acțiunea în afara oricărui raport* ar putea fi considerată adevărată, dar numai pentru infinitivul fără *a* atunci cînd acesta, prin convenție lexicografică modernă, este admis ca formă neutrală a verbelor pentru inserarea acestora în dicționare. În actul vorbirii, însă, infinitivul cu *a*, la care ne referim aici (pentru infinitivul fără *a*, vezi *infra*), contractează raporturi evidente cu contextul [de exemplu, în „Nu credeam să-nvăț *a muri* vrodată" (M. Eminescu, *op. cit.*, p. 151), infinitivul *a muri* intră în raport de inerență cu subiectul neexprimat *eu* și în raport de subordonare, pe de o parte, cu determinatul *să-nvăț*, iar pe de altă parte, cu determinantul *vrodată*)]. În raporturile contractate cu contextul, infinitivul cu *a* poate fi și juxtapus, ca în versul eminescian de mai sus, dar și joncționat prin *de, pentru, spre, în loc de* etc, ca în „...vine vremea de *a pricepe* omul ce-i bine și ce-i rău" (I. Creangă, *op. cit.*, p. 234), cînd, prin tradiție, se spune că *de, pentru, spre, în loc de* etc reprezintă prepoziții. Potrivit convenției gramaticale universale, însă, prepozițiile, ca jonctive subordonatoare, se deosebesc de conjuncțiile subordonatoare prin unitatea sintactică la nivelul căreia marchează raportul de subordonare. Luînd în considerare acest lucru și lăsînd la o parte situațiile în care cuvinte diferite sînt, unele, întotdeauna prepoziții (de exemplu, *din*), iar altele întotdeauna conjuncții

subordonatoare (de exemplu, *că*), găsim că, uneori, unul şi acelaşi cuvînt poate fi atît prepoziţie, cînd indică subordonarea în propoziţie, cît şi conjuncţie subordonatoare, cînd indică subordonarea în frază, ca în versul eminescian „**De** [=conjuncţia subordonatoare] *treci codri* **de** [=prepoziţie] *departe vezi albind...*" Dacă admitem această convenţie gramaticală universală, atunci constatăm că în contextele în care *de, pentru, spre, în loc de* etc preced infinitivul cu *a* nu putem spune că infinitivul este substantiv *pentru că e precedat de prepoziţie*, întrucît însăşi valoarea de prepoziţie sau de conjuncţie subordonatoare a acestor cuvinte depinde de funcţia de predicat pe care o acordăm sau nu infinitivului (dacă negăm predicativitatea infinitivului, *de, pentru, spre, în loc de* etc sînt prepoziţii, iar dacă acceptăm predicativitatea infinitivului, atunci aceleaşi cuvinte reprezintă conjuncţii subordonatoare). Cît priveşte funcţia sintactică de subiect, nume predicativ, atribut şi complement a infinitivului cu *a*, aceasta este cu totul evidentă, astfel încît nu mai trebuie demonstrată. Este un truism, însă, faptul că o funcţie sintactică se poate realiza atît în interiorul propoziţiei, cînd este considerată parte de propoziţie, cît şi în interiorul frazei, cînd este considerată propoziţie principial secundară – pentru o primă teoretizare a acestei probleme, vezi Mioara Avram, *Despre corespondenţa dintre propoziţiile subordonate şi părţile de propoziţie*, SG, I *(=Avram, Coresp.)*, p. 141 sqq. Cu alte cuvinte, funcţia de subiect a infinitivului dintr-un context ca „E uşor *a scrie* versuri" (M. Eminescu, *op. cit.*, p. 172), de complement din „Nu credeam să-nvăţ *a muri* vrodată" (vezi mai sus), de atribut din „Vine vremea *de a pricepe* omul..." (vezi mai sus) etc poate fi reprezentată fie printr-o parte de propoziţie dacă negăm predicativitatea infinitivului, pe care îl considerăm substantiv, fie printr-o propoziţie cu predicatul la infinitiv, dacă admitem predicativitatea infinitivului, pe care îl considerăm mod al verbului.

Cele spuse mai sus ne dau dreptul să apreciem că nici unul din argumentele tradiţionale invocate în literatura de specialitate nu justifică interpretarea cea mai răspîndită, potrivit căreia infinitivul cu *a* construit cu un semiauxiliar de mod sau de aspect reprezintă o formă substantivală cu funcţia de complement direct, la nivelul propoziţiei, al semiauxiliarului respectiv (contexte de tipul *el* NU ARE **a se plînge** *de prieteni, el* ÎNCEPE **a se preocupa** *de..., găina* A APUCAT **a cînta** *în casă la el*).

*

* *

Cea de a doua interpretare, potrivit căreia infinitivul cu *a* reprezintă verbul de bază care, împreună cu semiauxiliarul precedent, formează un predicat verbal compus, ar putea fi convenabilă în raport cu interpretarea anterioară, *dar numai în ipoteza că nu se admite soluția modernă a predicativității infinitivului cu* **a**. Spunînd aceasta, avem în vedere unele aspecte ale informației semantice și gramaticale de la cele două verbe din tipurile de contexte în discuție. Ne referim la faptul că ceea ce vorbitorul dorește să comunice printr-un verb despre un nume poate reprezenta fie sensul principal al verbului respectiv, fie un sens contextual al acestuia, indiferent de caracterul lui suficient sau insuficient. Lăsînd la o parte semiauxiliarele utilizate cu sensul lor principal (*a începe* și *a continua*, tipul b), se observă că, la cele cu sens contextual [*a avea*, tipul c, *a (se) porni*, *a prinde* și *a urma*, tipul b, și *a (se) apuca*, tipul b], acest sens contextual, care ar urma să reprezinte *comunicarea* **dorită de vorbitor** *despre nume*, nu poate apărea decît dacă semiauxiliarul este asociat cu infinitivul cu *a* următor (în același fel în care un verb ca *a ajunge* poate căpăta sensul contextual copulativ de *a deveni* numai în prezența numelui predicativ exprimat sau dedus din context – *X* **ajunge** ȘEF –, în absența acestuia avînd sensul de bază de *a sosi*: *Y* **ajunge** *acolo*). Compară:

– *el* **nu are** (=nu posedă) *casă* cu *el* **nu are** (=nu este îndreptățit) A SE PLÎNGE *de prieteni*;

– *el* **pornește** (=pleacă) *înainte* cu *el* **pornește** (=începe) A SPUNE *că*... etc.

Apreciind că această particularitate semantică ar putea conduce la ideea unui predicat verbal compus în cazul semiauxiliarelor cu sens contextual (la cele cu sensul de bază, predicatul verbal compus ar trebui considerat din acest punct de vedere doar analogic), adăugăm că în favoarea acestuia se poate invoca și faptul că semiauxiliarele – de data aceasta atît cele cu sens contextual, cît și cele cu sens de bază – își impun categoriile gramaticale și verbului la infinitiv (principial în același fel în care un auxiliar ca *ai* din **ai** *citit* indică persoana a doua singular a perfectului compus din structura complet gramaticalizată a acestui timp). Compară:

– *el* **nu are** A SE PLÎNGE *de prieteni* cu *el* **nu va avea** A SE PLÎNGE *de prieteni*, unde structura complexă negramaticalizată este

concomitentă cu momentul vorbirii sau posterioară acestuia după cum semiauxiliarul este la prezent sau la viitor;

– *eu* **încep/prind** etc A SPUNE cu *tu* **începi/prinzi** etc A SPUNE, în care structura complexă negramaticalizată se atribuie vorbitorului sau interlocutorului după cum semiauxiliarul este la persoana I sau a II-a singular etc (cînd infinitivul cu *a* este însoțit de formele neaccentuate de acuzativ sau de dativ ale pronumelui reflexiv, atunci persoana și numărul structurii complexe negramaticalizate sînt indicate redundant, prin semiauxiliar și pronumele reflexiv respectiv).

*

* *

Dat fiind faptul că adjectivul care consumă valența din dreapta a semiauxiliarului cu două valențe obligatorii *a trebui* tipul f (prin analogie și *a veni* tipul c) *provine întotdeauna din participiul unor verbe tranzitive*, putem admite că „la origine" acest adjectiv participial al tranzitivelor a făcut parte dintr-o structura pasivă cu *a fi*, deci *balanța* **trebuie** ECHILIBRATĂ < *balanța* **trebuie** *[să fie]* ECHILIBRATĂ *[de cineva]*, după acest model realizîndu-se și tipul de structură *cererea aceasta* **vine** REZOLVATĂ *de altcineva*[315]. În funcționarea actuală a limbii române, însă, cînd este reperată nu numai structura „originară", ci și aceea în care adjectivul provenit din participiul verbelor tranzitive ocupă *singur*, adică fără auxiliar, valența din dreapta a semiauxiliarului *a trebui* (prin analogie și a lui *a veni*), „originea" structurii respective are importanță doar justificativă. Altfel spus, ceea ce interesează acum este nu de unde provine o structură de tipul *balanța trebuie echilibrată* și care erau „la origine" funcțiile elementelor ei constitutive, ci cum este convenabil să fie interpretată forma *„actuală"* a structurii respective și ce funcții îndeplinesc elementele componente în această formă reorganizată. Din acest punct de vedere, o structură de tipul *balanța trebuie echilibrată* este comparabilă cu o structură de tipul *romanul este de aventuri*, unde *de aventuri* este acceptat – principial – ca nume predicativ în acuzativ cu prepoziție, doar în motivarea acestei „abateri de la normă" (care de fapt a devenit *o nouă normă)* arătîndu-se că în structura „originară", care avea forma *romanul este* **roman** DE AVENTURI, actualul nume predicativ în acuzativ cu prepoziție *de aventuri* avea funcția de atribut pe lîngă fostul nume predicativ în nominativ *roman*. Admițînd acest lucru, în contextul „actual" de tipul *balanța trebuie echilibrată*, adjectivul

---

315 *Iordan, 1954*, p. 434-435, arată că adjectivul în discuție își are originea în participiul perfect pasiv latinesc, în momentul de față al limbii române el putînd să apară – în afară de *a trebui* și *a veni* – și pe lîngă *a se cere, a se cuveni, a se vrea, a merita* etc.

echilibrată este în dependență în primul rînd formală[316] de numele *balanța*, față de care ar trebui considerat atribut. Adjectivul *echilibrată*, însă, este în al doilea rînd în dependență – *semantică* – și de verbul *trebuie*, cu mențiunea că funcția în raport cu acesta, *dacă ar fi să o considerăm separat*, este dificil de precizat. După părerea noastră, este neconvenabilă ipoteza că adjectivele avute în vedere se constituie în *„completive directe*... construite cu... participiul trecut pasiv cu funcție predicativă...: «Și trebuiesc luptate războaiele aprinse...»" (*Contantinescu, I*, p. 22). Spunînd aceasta, avem în vedere că un complement direct oarecare – care de altfel nici nu se exprimă prin adjectiv – poate exista numai ca subordonat al unui verb *tranzitiv*, calitate pe care *a trebui* nu o are, contextul din Ispirescu *„Îmi* **trebuie** PE CINEVA *care să mă povățuiască"*, invocat de *Nedioglu, I*, p. 43 (vezi și *Constantinescu, I*, p. 20-21), pentru a susține că *„a trebui* este un verb tranzitiv", fiind pur să simplu greșit. În principiu, tranzitivitatea unui verb oarecare (pentru *a putea*, vezi *supra*) se pune în evidență sau prin posibilitatea de convertire a diatezei active în cea pasivă cu *a fi*, cînd sensul verbului o permite[317] (*el* **vede** LUMEA > *lumea* **este văzută** DE EL), sau prin posibilitatea de determinare a verbului printr-un acuzativ neaccentuat supletiv al unui pronume personal (ÎL **doare** *capul*). Verbul *a trebui* refuză atît diateza pasivă cu *a fi* (**eu sînt trebuit de cineva*), cît și determinarea prin acuzativul neaccentuat supletiv al unui pronume personal *(*îl trebuie)*, de unde și aprecierea că nu este tranzitiv și, în consecință, adjectivul de proveniență participială care ocupă valența din dreapta nu poate reprezenta funcția de complement direct.

Sîntem de părere că nu este convenabilă nici ipoteza potrivit căreia adjectivul de proveniență participială *echilibrată* are ca subiect nominativul *balanța* și acestea împreună reprezintă pe lîngă *trebuie* o propoziție subiectivă „cu participiul trecut pasiv cu funcție predicativă"[318] sau, pentru că verbul *a fi* este doar implicat, nu subînțeles, „o construcție participială subiectivă"[319]. Spunînd aceasta, avem în vedere că în contextul dat *balanța trebuie echilibrată* putem vorbi de propoziție subiectivă – reconstituită – *balanța... să fie echilibrată* sau de «o construcție participială subiectivă *balanța... echilibrată* numai dacă apreciem că nominativul *balanța* este subiect al adjectivului de proveniență participială *echilibrată*. Interpretat astfel – adică pe de o parte propoziția subiectivă reconstituită *balanța... să fie echilibrată* sau construcția participială subiectivă *balanța... echilibrată*, iar pe de altă parte propoziția-predicat *trebuie* –, contextul respectiv trimite la un *dictum*, reprezentînd planul comunicării, chiar dacă acesta este discontinuu, cum vom arăta mai departe *(balanța... să fie echilibrată* sau

---

316 Pentru identificarea funcțiilor sintactice după caracteristica dominant *formală* sau dominant *semantică*, vezi *Dimitriu, III*, p. 152.

317 Vezi *Dimitriu, II*, p. 184 sqq.

318 *Constantinescu, I*, p. 22.

319 *Neamțu, 1980*, p. 512.

balanța... echilibrată), şi la un *modus* (vezi DDL, s.v. *dictum, modus, modalité*, unde sînt şi indicații bibliografice), reprezentînd planul comentariilor *(trebuie)*. Între planul comunicării şi planul comentariilor, însă, raportul sintactic obligatoriu este cel de *incidență* (vezi *Dimitriu, III*, p. 113 sqq.), care nu generează nici o funcție sintactică, deci nici pe aceea de subiect, «acesta, dacă apare la nivelul propoziției, fiind rezultatul raportului de inerență, iar dacă apare la nivelul frazei, fiind rezultatul raportului de subordonare.

În identificarea funcției sintactice a adjectivului provenit din participiu **numai** *pe lîngă* **trebuie**, în contexte de tipul *balanța trebuie echilibrată*, considerăm că se poate porni sau de la ideea, neconvenabilă, că *trebuie* este un verb copulativ şi atunci *echilibrată* – în dependență **numai** de *trebuie* – are «funcția sintactică *zero*»[320], sau de la ideea că *trebuie* este verb predicativ şi atunci *echilibrată* – în dependență de asemenea **numai** de *trebuie* – apare ca un circumstanțial de mod. Apreciind, convențional, că «tăria lexicală» (vezi *art. cit.* în nota 320, p. 237) a lui *trebuie* trimite la funcția de predicat a acestui verb, rezultă că adjectivul de proveniență participială *echilibrată* din contexte – „actuale”, reperate, la care, adică, nu mai este necesară „subînțelegerea” sau „implicarea” lui *a fi* – de tipul *balanța trebuie echilibrată* se subordonează **şi** acestui verb-predicat, deci simultan la doi regenți, unul de tip nominal (numele-subiect *balanța*) şi altul de tip verbal (verbul-predicat *trebuie*), şi în consecință reprezintă funcția pe care preferăm să o numim *atribut circumstanțial/completiv*.

*

* *

Următoarele două tipuri de structuri cu semiauxiliarul cu două valențe obligatorii cu valența obligatorie din stînga ocupată de nominativ sînt acelea în care valența obligatorie din dreapta semiauxiliarului este consumată fie de infinitivul fără *a* (*a putea*, tipul c, *omul* POATE **vorbi**), fie de supin *(a fi*, tipul c, *multe* SÎNT **de spus** *pe lume; a avea*, tipul d, *el* ARE **de recitat** *o poezie; a (se) apuca, a conteni*, tipul c, *ea* NU SE APUCĂ **de plîns**; *a se pune, a termina, a sfîrşi, a isprăvi, a înceta, a se opri*,

---

[320] Această apreciere a unor specialişti este justificată de faptul că, admițînd predicatul nominal, subfuncția de nume predicativ din cadrul acestuia este motivată – repetăm, *după unii specialişti* – numai de *numele-subiect* şi nu şi de verbul copulativ, pe lîngă acesta din urmă, deci, ceea ce se consideră de obicei drept nume predicativ neavînd funcție sintactică. Pentru sublinierea ideii de asemănare între numele predicativ de gradul I (*fetița este* **voioasă**) şi de gradul al II-lea (*fetița devine* **voioasă**), pe de o parte, şi de gradul al III-lea (*fetița ascultă* **voioasă**), pe de altă parte, vezi D.D. Draşoveanu, *Despre elementul predicativ suplimentar* (vezi nota de subsol 292), p. 235 sqq.

tipul a, *ea* SE PUNE **pe sporovăit**). Deosebirea dintre aceste două tipuri de structuri și cele anterioare vizează nu primul element component, adică semiauxiliarul cu două valențe obligatorii, care în toate tipurile de structuri analizate pînă acum se poate atribui nominativului oricărei persoane gramaticale și transmite o informație semantică *insuficientă* modală *(a putea, a fi, a avea)* sau aspectuală [*a (se) apuca, a se pune, a conteni, a termina, a sfîrși, a înceta, a se opri*], ci al doilea element component al structurii, adică infinitivul fără *a* sau supinul verbului de bază. Faptul că infinitivul și supinul din tipurile de structuri avute aici în vedere sînt forme *verbale* – cum de altfel rezultă implicit din admiterea lor ca *moduri* ale verbului – poate fi probat, pe de o parte, indirect, prin absența caracteristicilor lor semantico-gramaticale de substantiv: neexprimînd – ca substantivele comune de orice fel – nume ale entităților, *vorbi, de spus, de recitat, de plîns, de sporovăit* din contextele în discuție sînt în afara categoriilor gramaticale de gen, număr, caz și nu sînt susceptibile de a putea îndeplini funcția sintactică de subiect *specifică* substantivului (vezi contextele deja citate, *omul poate* **vorbi**, *multe sînt* **de spus** *pe lume, el are* **de recitat** *o poezie, ea nu se apucă* **de plîns**, *ea se pune* **pe sporovăit**). Pe de altă parte, faptul că infinitivul fără *a* și supinul din contextele în discuție aparțin verbului rezultă, direct, din prezența caracteristicilor lor semantico-gramaticale de verb: indicînd acțiunea ca proces, primesc de la semiauxiliar – la fel cum același infinitiv fără *a* din structura viitorului I primește de la auxiliarul *am, ai, a* etc – categoriile gramaticale de timp, persoană, număr (implicit diateză și mod). Compară:

– *voi/vei/va* etc **vorbi**, unde infinitivul fără *a*, **vorbi**, se plasează în viitor la persoanele I, a II-a, a III-a singular prin auxiliarul *voi/vei, va*, sau *aș/ai, ar* etc **vorbi**, unde infinitivul fără *a*, **vorbi**, se plasează în prezent la persoanele I, a II-a, a III-a singular prin auxiliarul *aș/ai, ar*, cu *voi putea/vei putea, va putea* etc **vorbi**, unde același infinitiv fără *a*, **vorbi**, se plasează de asemenea în viitor la persoanele I, a II-a, a III-a singular, dar prin **semiauxiliarul** *voi puea/vei putea, va putea*, sau cu *aș putea/ai putea, ar putea* etc **vorbi**, unde infinitivul fără *a*, **vorbi**, se plasează în prezent tot prin **semiauxiliar**, care acum este *aș putea/ai putea, ar putea* ș.a.m.d.;

– *am/ai, a* etc **spus**, unde participiul invariabil **spus** este la perfect persoanele I, a II-a, a III-a singular datorită auxiliarului *am/ai, a*, cu *am/ai, are* etc **de spus**, unde supinul invariabil **de spus** este la prezent persoanele I, a II-a, a III-a singular, dar datorită **semiauxiliarului** *am/ai, are*, sau cu *am avut/ai avut, a avut* etc **de spus**, unde supinul invariabil **de spus** este la perfect persoanele I, a II-a, a III-a singular datorită de asemenea **semiauxiliarului**, care aici este *am avut/ai avut, a avut* ș.a.m.d.

Cît privește *funcția* infinitivului fără *a* și a supinului din tipurile de contexte avute în vedere, aceasta ar putea fi interpretată diferit: infinitivul fără *a* și supinul să fie considerate ca reprezentînd fiecare în parte cîte o funcție sintactică (complement)

în dependență de semiauxiliarul a cărui valență din dreapta o consumă; infinitivul fără *a* și supinul să fie considerate ca reprezentînd – alături de semiauxiliarul de care depind – elemente componente ale funcției sintactice unice de predicat verbal compus (dacă infinitivul fără *a* este copulativul *fi*, atunci structura în întregime poate fi numită *predicat nominal compus* – vezi *Guțu, I*, p. 81). Dintre aceste două soluții, prima – deși foarte răspîndită – ni se pare mai puțin convenabilă decît a doua, atît la nivel semantic, cît și la nivel gramatical. Spunînd aceasta, avem în vedere că în structurile de tipul *multe* **sînt de spus** *pe lume, el* **are de recitat** *o poezie*, sensul – secundar – de necesitate (principial transmisibil prin *trebuie*) al semiauxiliarelor *sînt* și *are* nu poate apărea *decît în prezența supinului* (pentru o situație similară la *a avea*, vezi *supra*). Condiționarea sensului secundar modal al verbului semiauxiliar de o anumită formă a verbului de bază indică interacțiunea semantică a celor două verbe, al cărei rezultat este *un complex semantic indivizibil pentru realizarea comunicării dorite de vorbitor*[321]. Un complex semantic indivizibil pentru realizarea comunicării dorite de vorbitor apare și în contextele avute în vedere de tipul *ea* **nu se apucă de plîns** și *ea* **se pune pe sporovăit**, deosebirea de cele anterioare constînd în aceea că sensul secundar – aici incoactiv (principial transmisibil prin *începe*) – al semiauxiliarului este posibil nu numai în prezența supinului, ci și a conjunctivului verbului de bază (vezi *supra*). În sfîrșit, numai în contextele (de care ne ocupăm aici) de tipul *omul poate vorbi*, semiauxiliarul *poate* apare cu sensul lui de bază de *este în stare*, eventual *are puterea*, dar acest sens, chiar dacă poate apărea și în combinațiile cu conjunctivul, se constituie – în aceeași manieră în care *sînt* și *are* indică, așa cum am arătat mai sus, necesitatea – în *posibilitate* pentru acțiunea infinitivului următor fără *a*, împreună cu care infinitiv reprezintă de asemenea un complex semantic indivizibil pentru realizarea comunicării dorite de vorbitor. În general, complexul semantic indivizibil pentru realizarea comunicării dorite de vorbitor conținînd un verb semiauxiliar aspectual sau modal și un verb de bază la infinitivul fără *a* sau la supin este comparabil cu complexul semantic – de asemenea indivizibil pentru realizarea comunicării dorite de vorbitor – alcătuit dintr-un verb copulativ și un nume predicativ: pe de o parte, în ambele complexe există *cîte două informații semantice*, prima, insuficientă, transmisă prin verbul semiauxiliar sau prin verbul copulativ, și a doua – indiferent de faptul că este sau nu suficientă –, transmisă prin verbul de bază la infinitivul fără *a* ori la supin sau prin numele predicativ; pe de altă parte, în structura conținînd un verb semiauxiliar și un verb de bază la infinitivul fără *a* sau la supin, informația semantică *este în*

[321] Vezi: *Nedioglu, I*, p. 37, care, referindu-se la „sintagmele predicative" cu verbul de bază la conjunctiv, apreciază că acestea conțin „o singură idee verbală" și „o singură idee predicativă"; *Guțu, I*, p. 80 (și *Gram. Acad.*, I, p. 204), care consideră că structurile conținînd semiauxiliarul și o formă nominală sau conjunctivul verbului de bază alcătuiesc împreună „un complex cu sens unitar" ș.a.

exclusivitate verbală, trimițînd numai la acțiuni considerate ca procese, în timp ce în structura alcătuită dintr-un verb copulativ și un nume predicativ, informația semantică *este mixtă*, trimițînd și la o acțiune considerată ca proces, și la numele unei entități ori la caracteristici calitative ori cantitate ale acesteia (compară *omul* **poate** VORBI, *ea* **nu se apucă** DE PLÎNS etc cu *el* **devine** OM, *omul* **pare** BUN etc).

Admiterea *complexului semantic indivizibil* **pentru realizarea comunicării dorite de vorbitor** *alcătuit din semiauxiliarul modal sau aspectual și verbul de bază la infinitivul fără* **a** *sau la supin* și constatarea că acesta se suprapune peste *complexul morfologic unitar rezultat* **prin transferul categoriilor gramaticale de timp, persoană și număr (indirect, diateză și mod)** *de la semiauxiliar la verbul de bază* **total invariabil** permit aserțiunea că structura *verb semiauxiliar cu două valențe obligatorii modal sau aspectual + verbul de bază la infinitivul fără* **a**[322] *sau la supin constituie un complex unitar și la nivel sintactic, și anume*, **un predicat verbal compus** (contexte de tipul *omul* **poate vorbi**, *multe* **sînt de spus** *pe lume*, *el* **are de recitat** *o poezie*, *ea* **nu se apucă de plîns**, *ea* **se pune pe sporovăit**).

*

* *

Structurile în care semiauxiliarul cu două valențe obligatorii are valența din stînga consumată de dativ *(a fi*, tipul d, **nu-*i* era** *a lucra; a veni*, tipul a, **îi vine** *să alerge*, și tipul b, **îi vine** *a zburda)* prezintă – pe lîngă particularități comune cu structurile anterioare – și unele deosebiri față de acestea, care privesc semiauxiliarul. Ne referim la faptul că – dacă la celelalte semiauxiliare valența obligatorie din stînga era ocupată de nominativul *oricărui nume* (substantiv sau substitutele acestuia), care nominativ funcționa ca subiect *și pentru semiauxiliar, și pentru verbul de bază* – la semiauxiliarele *a fi* și *a veni* din contextele avute în vedere valența din stînga este consumată de dativul neaccentuat **numai** *al pronumelui personal*, care îndeplinește funcția de *complement indirect* **numai** *pe lîngă semiauxiliar*. Acest complement indirect pronominal condiționează la verbele *a fi* și *a veni* sensul lexical de *a se afla în dispoziție de/să..., a simți nevoia de/să...*, în absența lui verbele respective realizînd contexte nereperate sau exprimînd alt sens: compară **nu-*i* era** *a lucra* cu ***nu era** *a lucra*, **îi vine** *a zburda* cu ***vine** *a zburda*, **îi venea** *să le aducă la cunoștință că...* cu **venea** *să lea aducă la cunoștință că...* Semiauxiliarele *a fi* și *a veni* din aceste

[322] Ideea că structura *a putea + infinitivul fără* a se află într-un grad mai avansat de gramaticalizare (rezultînd din absența prepoziției-flectiv *a*, plasarea pronumelor reflexive și a adverbelor de negație aparținînd infinitivului înaintea lui *a putea* etc) a fost formulată de *Guțu, I*, p. 61 sqq. Notăm și că – la polul opus în această privință – se află *Irimia, II*, p. 151, unde se spune că „cel mai puțin instrumentalizat dintre semiauxiliarele de modalitate este verbul *a putea*".

contexte se deosebesc de semiauxiliarele anterioare şi din punctul de vedere al valenţei din dreapta: la toate semiauxiliarele anterioare, valenţa din dreapta putea fi ocupată de un acuzativ sau de «un element corespunzător acuzativului» (=o formă flexionară verbală), în timp ce la *a fi* şi *a veni* din contextele în discuţie valenţa din dreapta poate fi ocupată *numai* de «un element ce corespunde nominativului», şi anume, infinitivul cu *a* sau conjunctivul. Considerînd că aceste moduri sînt amîndouă predicative (vezi *supra*), ele constituie – împreună cu subiectul propriu reprezentat printr-un nominativ subînţeles, care trimite la aceeaşi persoană reală ca şi complementul indirect exprimat prin dativul neaccentuat al pronumelui personal – nucleul unor propoziţii subiective. Cu alte cuvinte, în fiecare din succesiunile de cîte două verbe de tipul *nu(-i) era a lucra, (ii) vine a zburda, (îi) venea să le aducă la cunoştinţă că...* există cîte două predicate cu subiecte diferite necoordonate, ceea ce înlătură *ipso facto* posibilitatea ca aceste două verbe să constituie un predicat verbal compus (pentru cei care – indiferent de motivaţie – susţin poziţia tradiţională potrivit căreia infinitivul este un mod nepredicativ, infinitivul din aceste contexte reprezintă funcţia de subiect la nivelul propoziţiei).

*

* *

Faţă de toate structurile discutate pînă aici, în care semiauxiliarul avea două valenţe evidente, una la stînga şi alta la dreapta în varianta obiectivă a topicii dominante, în structurile la care ne referim în continuare semiauxiliarul are o singură valenţă obligatorie evidentă, la dreapta în varianta obiectivă a topicii dominante: *a trebui*, tipul a, **trebuie (trebuia** etc) *să merg (să mergi* etc) şi tipul g, **trebuie** *subliniat că...; a fi*, tipul a, **era** *să cad*, tipul d, *dacă* **este** *să dai ceva, dă*, şi tipul g, **nu** *mai* **este** *de trăit cu...* Ceea ce motivează valenţa unică (evidentă) a semiauxiliarelor din aceste structuri este sensul lor lexical, principal sau contextual, care – uneori la acelaşi verb – este acela de *a fi necesar* şi/sau *a fi posibil*. Acest sens lexical face ca, atunci cînd verbul de bază este la conjunctiv, conjunctivul respectiv să apară ca «un element ce corespunde nominativului» şi, în consecinţă, funcţionează ca subiect al semiauxiliarului. Lucrul acesta se poate proba printr-o structură de adîncime – *posibilă* –, în care verbul de bază reprezintă predicatul unei propoziţii apozitive pe lîngă numele-subiect în nominativ, a cărui „semnificaţie" *generală* se precizează tocmai prin conjunctivul-predicat al verbului de bază: *trebuie* SĂ MERG < **asta** *trebuie, anume,* SĂ MERG, *era* SĂ CAD < **acest lucru** *era posibil, anume,* SĂ CAD ş.a.m.d. Numele în nominativ – regent al apozitivei – apărînd vorbitorilor superfluu, este lăsat la o parte, funcţia acestuia trecînd, prin glisare, asupra conjunctivului-predicat rămas (vezi *supra*, unde ne-am referit la atributul numelui predicativ ce preia funcţia regentului, în contexte de tipul *romanul este* **roman** DE AVENTURI > *romanul este* DE AVENTURI).

Admițînd cele spuse aici, urmează că în fiecare din contextele în discuție cu semiauxiliarele cu o singură valență obligatorie *a trebui* și *a fi* și verbul de bază la conjunctiv *(trebuie/trebuia* etc *să merg/să mergi* etc; *era să cad; dacă este să dai ceva, dă)* există cîte un subiect al semiauxiliarului reprezentat prin propoziție cu predicatul la conjunctiv (*să merg* pentru *trebuie, să cad* pentru *era* etc) și cîte un subiect al verbului de bază la conjunctiv, reprezentat prin nominativul unui nume la orice persoană gramaticală (*eu/tu, omul* etc pentru verbul de bază, care poate fi *să merg/să mergi, să meargă* etc). Imposibilitatea – teoretică și practică – a existenței a cîte două subiecte *necoordonate* în cadrul unei singure propoziții (și în fiecare din contextele în discuție cele două subiecte nu sînt coordonate) conduce la ideea că fiecare subiect aparține altei propoziții, ceea ce, cu alte cuvinte, înseamnă că în fiecare din succesiunile de două verbe din contextele avute aici în vedere *există cîte două predicate verbale simple* și nu un predicat verbal compus: *trebuie să merg* – 1. *trebuie* 2. *să merg; era să cad* – 1. *Era* (=era posibil, se putea) 2. *să cad; dacă este să dai ceva (, dă)* – 1. *dacă este* (=trebuie) 2. *să dai ceva* (3. *dă*).

Participiul invariabil în relație cu semiauxiliarul cu o singură valență obligatorie *a trebui* și supinul în relație cu semiauxiliarul de asemenea cu o singură valență obligatorie *a fi* din contextele de care ne ocupăm aici sînt susceptibile de două interpretări (în sensul structurilor comentate mai sus): să fie considerate «elemente ce corespund nominativului», care îndeplinesc funcția de subiect ca *parte de propoziție* pe lîngă *a trebui* și *a fi (trebuie* **subliniat** *că..., nu mai este* **de trăit** *cu...)*; să fie considerate – alături de semiauxiliarele *a trebui* și *a fi* – elemente componente ale unor predicate verbale compuse (**trebuie subliniat** *că...*, **nu** *mai* **este de trăit** *cu...*). Cu toate că prima soluție este mai răspîndită, considerăm, totuși, că a doua soluție este mai convenabilă. Motivarea acestei aprecieri constă mai ales în faptul că subiectul ca *parte de propoziție* se exprimă prin nume (substantive și substitutele lor pronominale și numerale), iar participiul invariabil și supinul – neindicînd numele entităților și neavînd categoriile gramaticale de gen, număr, caz – nu sînt substantive, ci verbe, întrucît, exprimînd acțiunea ca proces, primesc de la semiauxiliarul precedent, împreună cu care se constituie într-un *complex*, categoriile gramaticale de diateză, mod, timp specifice verbului, precum și categoriile gramaticale de persoană și număr comune verbului și altor părți de vorbire, care sînt indispensabile funcției predicative a verbului. Ideea de *complex* a succesiunii verbale în discuție este întărită și de cerința ca, principial, *predicatul să realizeze comunicarea dorită de vorbitor*, iar aceasta nu poate rezulta decît prin asocierea sensului verbului de bază la participiul invariabil sau la supin cu sensul semiauxiliarului *a trebui* sau *a fi*. Aceste particularități morfo-logico-semantice apropie participiul invariabil și supinul din contextele cu semiauxiliarele cu o singură valență obligatorie *a trebui* și *a fi* de participiul de asemenea invariabil din timpurile și modurile compuse (vezi *supra*), astfel încît între *trebuie* **subliniat** și *a* **subliniat**, de exemplu, deosebirea nu vizează decît sensul lexical

modal (*necesitatea*), care este prezent la prima structură prin semiauxiliarul *trebuie* şi absent la a doua structură, datorită auxiliarului *a (mutatis mutandis*, această apreciere este valabilă şi la *nu... este* **de trăit** în comparaţie cu *a* **trăit**). Admiţînd că succesiunea *verb semiauxiliar cu o singură valenţă obligatorie* **a trebui** *sau* **a fi** + *verb de bază la participiul invariabil sau la supin* reprezintă un complex la nivel morfologic şi la nivel semantic, putem admite că această succesiune reprezintă un complex şi la nivel sintactic, şi anume, *un predicat verbal compus* (contexte de tipul **trebuie subliniat** *că...*, **nu** *mai* **este de trăit** *cu...*).

*

* *

Ultimele structuri de care ne ocupăm la problema predicatului verbal compus sînt acelea la care valenţele semiauxiliarelor nu sînt evidente, identificarea lor necesitînd anumite comentarii. Unul dintre aceste semiauxiliare este *a avea*, tipul *a*, în contexte ca *pentru examen, tînărul* **are** *să citească materia cerută*. Caracteristica acestui tip de contexte este ambiguitatea semantico-gramaticală: datorită lui *are*, structura verbală **are** *să citească*, chiar şi cu determinări, implică şi sensul lexical de *necesitate*, **are** fiind comutabil, fără schimbarea topicii, cu **este necesar**, şi „sensul" gramatical de viitor, *are să citească* în întregime fiind comutabilă cu *va citi*. Dacă apropiem structura ambiguă *are să citească*, la care ne referim aici, de structura *avea să scrie*, pe care am comentat-o mai sus, atunci putem spune că la formele de prezent şi de imperfect ale lui *a avea* urmat de conjunctiv există un proces de desemantizare şi gramaticalizare în faze diferite: faţă de *imperfect*, la care procesul este încheiat, *aveam/aveai*, *avea* etc (+ conjunctivul) nemaitransmiţînd nici o informaţie semantică şi avînd doar funcţia de marcă a *viitorului în trecut*, la *prezent* procesul de desemantizare şi gramaticalizare este în curs, *am/ai*, *are* etc (+ conjunctivul) trimiţînd într-o măsură mai mare sau mai mică şi la sensul lexical de *necesitate*, şi la „sensul gramatical" de viitor (compară *în 1883, poetul* **avea să scrie** *opera lui capitală* cu *pentru examen, tînărul* **are să citească** *materia cerută*). Admiţînd că la *prezentul* lui *a avea* urmat de conjunctiv există într-o anumită măsură *şi* informaţia semantică de *necesitate*, se constată o *neconcordanţă* între forma tripersonală a lui *a avea* şi sensul lexical de *necesitate*, care sens corespunde teoretic (ar trebui să corespundă) unei singure persoane gramaticale, a III-a, dar care apare, practic, şi la persoana a II-a, şi la persoana I, aşa cum se vede din echivalenţa cu *este necesar*: **are** (=*este necesar*) SĂ CITEASCĂ/**ai** (=*este necesar*) SĂ CITEŞTI/**am** (=*este necesar*) SĂ CITESC etc. În aceste condiţii, identificarea valenţelor de la prezentul indicativ al lui *a avea* + *conjunctivul* se poate face numai cu anumite condiţionări mai mult sau mai puţin subiective: dacă apreciem că în formele flexionare, personale *are/ai*, *am* etc urmate de conjunctiv există suficient sens lexical de *este necesar* atribuibil doar persoanei a III-a, care, din

acest punct de vedere, ar trebui să reprezinte planul comentariilor, atunci fiecare din formele personale *are/ai, am* etc. poate reprezenta cîte un predicat verbal simplu, diferit de predicatul verbal de asemenea simplu reprezentat prin conjunctiv (în ipoteza că verbul la conjunctiv este copulativ, cel de al doilea predicat este nominal); dacă, însă, apreciem că sensul lexical al formelor flexionare personale *are/ai, am* etc tinde către (sau chiar a devenit) *zero*, atunci prezentul indicativ al lui *a avea* împreună cu conjunctivul următor formează un singur predicat verbal simplu (la fel cu predicatul verbal simplu la viitorul în trecut cu imperfectul lui *a avea* prezentat mai sus).

Celelalte semiauxiliare la care identificarea valențelor obligatorii necesită comentarii sînt: *a putea*, tipul b, *dreptatea* **nu poate** *să existe; a trebui*, tipul b, *eu* **trebuie (trebuia etc)** *să merg* (*să mergi* etc), tipul c, *eu* **trebuiam** *să merg*, tipul d, *el* **trebuie** *să fie afirmat că...* și tipul e, *el* **trebuie** *să fi rîzînd și acum; a fi*, tipul b, *eu* **era** *să cad* și tipul c, *eu* **eram** *să cad*. Încadrarea în aceeași categorie a acestor structuri este motivată de semiauxiliar, care *dă impresia, din cauza topicii, că are două valențe obligatorii*, una la stînga, ocupată de nominativul unui nume, și alta la dreapta, ocupată de conjunctivul sau prezumtivul verbului de bază. Sensul lexical, însă, care este acela de *a fi posibil* sau de *a fi necesar*, justifică – în limba literară – utilizarea prin excelență *unipersonală, care exclude ideea a două valențe obligatorii*, a semiauxiliarelor din structurile de tipul *dreptatea* **nu poate** (=*nu este posibil*) SĂ EXISTE, *eu* **trebuie** *(=este necesar)* SĂ MERG, *el* **trebuie** *(=este posibil)* SĂ FI AFIRMAT *că...*, *el* **trebuie** *(=este posibil)* SĂ FI RÎZÎND *și acum*, *eu* **era** *(=era posibil)* SĂ CAD, doar în limba vorbită populară și familiară putînd să apară structurile de tipul *eu* **trebuiam** *să merg* și *eu* **eram** *să cad*, în care unipersonalele *trebuie* și *era* – cu aceleași sensuri lexicale de *a fi necesar* și, respectiv, *a fi posibil* – au devenit „personalele" *trebuiam* (*trebuiai, trebuia* etc) și *eram* (*erai, era* etc). Semiauxiliarele unipersonale ar putea fi considerate și ca avînd o singură valență obligatorie la dreapta ocupată de «un element ce corespunde nominativului», dacă se consideră că structura dată este egală cu o structură cu topică schimbată, în care semiauxiliarul ocupă primul loc: *dreptatea* **nu poate** *să existe* =**nu (se) poate (ca)** *dreptatea să existe, eu* **trebuie** *să merg* =**trebuie ca** *eu să merg, el* **trebuie** *să fi afirmat că...* =**trebuie ca** *el să fi afirmată că..., el* **trebuie** *să fi rîzînd și acum* =**trebuie ca** *el să fi rîzînd și acum, eu* **era** *să cad* =**era ca** *eu să cad*. Considerăm, însă, că structurile date *nu sînt egale* cu acelea cu topică schimbată, datorită faptului că în raport cu structurile date, în cele cu topică schimbată *apar cuvinte în plus, prin care se modifică informația gramaticală inițială:* conjuncția *ca* marchează – *în toate textele transformate* – subordonarea unor propoziții devenite subiective față de verbul care inițial *apărea* ca semiauxiliar, dar care acum s-a constituit în predicat al unor propoziții principale regente; pronumele *se* – numai în primul context avut în vedere – indică *forma* reflexivă a verbului *nu se poate*, verb care inițial, avînd *formă* activă, putea să apară ca semiauxiliar. Dacă structurile cu topică schimbată – în care semiauxiliarele au devenit într-adevăr cu o

singură valență obligatorie – nu sînt egale din punct de vedere gramatical cu structurile date, atunci nici aprecierea că semiauxiliarele din structurile date au o singură valență obligatorie pentru că sînt egale cu cele cu topica schimbată nu are suport în realitate.

După părerea noastră, semiauxiliarele unipersonale *nu poate, trebuie* și *era* din contextele de mai sus *sînt avalente*, folosirea lor absolută fiind rezultatul sensului lexical de *a fi posibil* și *a fi necesar*. Aceste sensuri lexicale considerăm că sînt în măsură să justifice *structura anacolutică* (cu nominativul numelui suspendat) cauzată de incidența reprezentată prin semiauxiliarele *nu poate, trebuie* și *era*. Vorbitorul începe comunicarea cu un nominativ ce urma să fie subiectul unui verb-predicat sau din structura predicatului la o formă modală absolută posibilă într-o propoziție independentă (să admitem *dreptatea nu există, eu merg, el va fi afirmat că..., el va fi rîzînd, eu cad);* după enunțarea numelui-subiect, însă, apare – *în planul atitudinilor sau al comentariilor, adică al incidenței* – fie îndoiala, concretizată în semiauxiliarul *nu poate, trebuie* sau *era*, fie ideea de necesitate, concretizată în semiauxiliarul *trebuie*, care semiauxiliare întrerup firul gîndirii inițiale, motivînd *schimbarea proiectului inițial de discurs*; altfel spus, gîndirea nu se mai poate continua cu verbul-predicat sau din structura predicatului la forma modală inițială de indicativ sau prezumtiv (întrucît în succesiunea a două verbe juxtapuse al doilea nu poate fi la indicativ sau prezumtiv), ci ea trebuie făcută cu verbul-predicat sau din structura predicatului la una din formele modale impuse de semiauxiliarul incident, în cazul nostru la conjunctiv. Aceasta este și motivația faptului că, prin înlăturarea semiauxiliarului incident, propozițiile din planul comunicării *nu mai pot fi, din cauza instabilității, independente: dreptatea... să existe, eu... să merg, el... să fi afirmat că..., el... să fi rîzînd, eu... să cad*. Ceea ce interesează în mod special în discuția de față, însă, este faptul că în contextele anacolutice cu semiauxiliarele unipersonale *dreptatea* **nu poate** *să existe, eu* **trebuie** *să merg, el* **trebuie** *să fi afirmat că..., el* **trebuie** *să fi rîzînd și acum, eu* **era** *să cad* nu poate fi vorba de predicat verbal compus, întrucît cele două verbe ale succesiunii aparțin la planuri diferite (verbul de bază aparține planului comunicării, iar semiauxiliarul planului incidenței). Ca urmare, în aceste tipuri de contexte credem că este convenabil să admitem două predicate verbale simple, unul în planul comunicării reprezentat prin verbul de bază la conjunctiv, iar altul în planul incidenței, reprezentat prin verbul semiauxiliar la o formă flexionară predicativă oarecare: *dreptatea nu poate să existe* – 1. *dreptatea... să existe,* 2. *nu poate; eu trebuie să merg* – 1. *eu... să merg,* 2. *trebuie; el trebuie să fi afirmat că...* – 1. *el... să fi afirmat că...,* 2. *trebuie; el trebuie să fie rîzînd și acum* – 1. *el... să fi rîzînd și acum* 2. *trebuie; eu era să cad* – 1. *eu... să cad,* 2. *era.*

Semiauxiliarele unipersonale devenite „personale", rar întîlnite în contexte de tipul *eu* **trebuiam** *să merg* și *eu* **eram** *să cad*, vor fi apărut pe seama structurilor anacolutice cu aceleași semiauxiliare unipersonale incidente discutate imediat mai sus, și anume, *eu* **trebuia** *să merg* și *eu* **era** *să cad*, în care „se corectează dezacordul"

dintre numele-subiect *eu* și verbul, *în realitate incident*, dar care apare – *din cauza apropierii de numele-subiect* – ca predicat al acestuia. Dacă admitem acest lucru, atunci structurile de tipul *eu trebuiam să merg* și *eu eram să cad* sînt de două ori greșite și de aceea neacceptate de normele literare *actuale*: prima dată, greșeala se concretizează în nominativul suspendat *eu* (eventual *tu* etc), care nu poate fi subiect nici al verbului semiauxiliar incident imediat următor, nici al verbului de bază cerut de acesta (vezi *supra*); a doua oară, greșeala constă în acordul – nejustificat nici semantic, nici sintactic – între un nume în nominativ din planul comunicării și un verb-predicat din planul incidenței. În discuția de față, însă, importanță prezintă nu greșelile de limbă, ci faptul că semiauxiliarul și verbul de bază din aceste contexte reprezintă nu un predicat verbal compus, ci două predicate verbale simple, întrucît – pe lîngă că se află în planuri diferite – fiecare din cele două verbe satisface condițiile predicativității (transmite o informație semantică și se atribuie unei persoane gramaticale în nominativ).

*

* *

Ideile generale ce se desprind din demersul de față sînt cele pe care le notăm mai jos.

a) **Termenul** *de predicat verbal compus*, apărut în lingvistica românească abia în a doua jumătate a secolului nostru, este folosit pentru realități lingvistice variate, ceea ce arată că **conceptul** *de predicat verbal compus* nu este suficient de bine precizat. Admițînd că *predicatul verbal compus* este un caz particular nu prea des întîlnit al foarte frecventului *predicat verbal* – prin opoziție terminologică – *simplu*, care este și prototipul predicatului, urmează că conceptul de predicat verbal compus poate fi stabilit prin referire la predicatul verbal simplu. Dacă, la nivel semantic, prin predicatul propoziției tip – care principial corespunde predicatului judecății – se face o *comunicare* despre subiect, atunci comunicarea despre subiect făcută de prototipul predicatului gramatical, care este predicatul verbal simplu, este constituită de o *noțiune verbală* (acțiunea considerată ca proces), iar comunicarea despre subiect făcută de predicatul verbal compus cuprinde **două** *noțiuni verbale*. Asocierea a două noțiuni verbale într-un singur predicat gramatical, care reprezintă de fapt *a doua* abatere de la regula generală (prima abatere, mult mai larg acceptată, întîlnindu-se la predicatul nominal – vezi *supra*), are motivație gramaticală și semantică. Ne referim la faptul că, pe lîngă componenta *semantică* (comună cu predicatul judecății), predicatul propoziției presupune și o componentă *gramaticală*, anume, posibilitatea de atribuire formală a verbului, *parte de vorbire prin excelență predicat*, la nominativul persoanei gramaticale a numelui, parte de vorbire prin excelență subiect. În felul acesta, cînd *o*

formă flexionară **verbală** *are condiția* **semantică** *a predicativității, dar nu o are pe cea* **gramaticală** *(*adică *nu este personală*, ci *nepersonală*): atunci forma verbală nepersonală respectivă *se poate* asocia cu un alt verb de la care primește persoana și celelalte categorii gramaticale ce sînt necesare funcției sintactice de predicat. Verbele *– unanim acceptate –* ce transferă modurile nepersonale persoana și celelalte categorii gramaticale necesare predicativității sînt *auxiliarele* – acum total lipsite de sens lexical, dar la origine verbe noționale –, care sînt posibile în *predicatul verbal simplu*, fără a condiționa, însă, acest fel de predicat. Transferul persoanei și al celorlalte categorii gramaticale necesare predicativității către modurile nepersonale poate fi făcut, însă, și prin verbe care în momentul de față al limbii *au* un sens lexical, ceea ce ne determină să apreciem că verbele respective – numite *semiauxiliare* – pot fi acceptate, alături de modurile nepersonale ale verbelor pe care le considerăm *de bază* ca elemente componente ale *predicatului verbal compus*. Aceasta cu atît mai mult cu cît, uneori, la verbele semiauxiliare este conturată – în grade diferite – tendința de desemantizare, acest lucru putînd constitui un argument în favoarea ideii de proces ce se desfășoară sub ochii noștri, comparabil cu procesul care în secolele și mileniile anterioare a dat naștere verbelor auxiliare. Așadar, *prin predicatul verbal compus înțelegem o varietate a predicatului verbal ce conține, în mod excepțional, două verbe noționale, unul* **semiauxiliar** *și altul* **de bază**, *datorită faptului că verbul de bază este la o formă flexionară nepersonală, dar primește persoana și celelalte categorii gramaticale ale predicativității de la verbul semiauxiliar, care se află la o formă flexionară personală.*

b) *Verbul de bază*, care transmite informația semantică principală a predicatului verbal compus, se poate afla numai la *modurile nepersonale total invariabile*, anume, la *infinitivul fără prepoziția-flectiv* **a**, *la participiul neacordat în gen, număr și caz sau la supin*. Toate aceste forme verbale nepersonale aparțin de obicei verbelor noționale *predicative*, predicatul din a cărui structură fac parte alături de semiauxiliar numindu-se *verbal compus*; uneori, însă, numai forma modală nepersonală a infinitivului fără *a* poate aparține verbelor (noționale) *nepredicative copulative* și atunci predicatul din a cărui structură face parte alături de semiauxiliar se numește *nominal compus*.

c) *Verbul semiauxliar*, care transmite informația semantică secundară a predicatului verbal compus, indică modalitatea, în sensul posibilității și necesității *(a putea, a trebui, a fi, a avea)*, sau aspectul, în sensul începutului și sfîrșitului acțiunii *(a se apuca, a se pune, a termina, a sfîrși, a conteni, a isprăvi, a înceta, a se opri)*. Subliniem că aceste verbe sînt semiauxiliare numai atunci cînd se află la un mod personal și preced, în varianta obiectivă a topicii dominante, un verb de bază la infinitivul fără *a*, la participiul neacordat sau la supin, avînd atît rol semantic (contribuie cu sensul lor lexical – insuficient – la realizarea sensului predicatului

verbal compus, la fel cum verbele copulative, de asemenea insuficiente semantic, contribuie la realizarea sensului predicatului nominal), cît și rol gramatical (marchează persoana şi celelalte categorii gramaticale necesare predicativității și pentru verbul de bază, prin aceasta asemănîndu-se cu verbele auxiliare).

d) Admițînd cele spuse mai sus, la întrebarea dacă în limba română există predicat verbal compus răspunsul considerăm că este afirmativ, această realitate lingvistică concretizîndu-se în structuri de tipul *omul* **poate vorbi, trebuie subliniat** *că...*, *multe* **sînt de spus** *pe lume*, **nu** *mai* **este de trăit** *cu...*, *el* **are de recitat** *o poezie*, *ea* **nu se apucă de plîns**, *ea* **se pune pe sporovăit**, *el* **termină de citit** *cartea*, *bunicul* **sfîrşeşte de spus** *povestea*, *copilul* **nu** *mai* **contenește din alergat**, *vecinii* **au isprăvit de bătut** *cu ciocanul*, *toți* **au încetat de spus**, *la ora opt* **s-a oprit din scris**).

e) Dacă *argumentul* pentru admiterea predicatului verbal compus, ce conține o succesiune de două verbe noționale, îl constituie faptul că *verbul (noțional) de bază este la o formă flexionară ce nu se poate atribui singură nominativului persoanei gramaticale a numelui-subiect, ci atribuirea se realizează prin verbul (noțional) semiauxiliar*, atunci **nu** *reprezintă predicate verbale compuse* toate îmbinările de două verbe noționale (eventual alte părți de vorbire de proveniență verbală) care, deși considerate ca predicate verbale compuse în unele lucrări de specialitate, *nu satisfac condiția-argument indicată mai sus*. Ne referim la:

– *îmbinările libere* cu verbul (noțional) de bază la conjunctiv sau prezumtiv, care, fiind moduri personale unanim admise, se atribuie singure nominativului unor nume-subiect și constituie – *potrivit regulii generale* – predicate verbale simple în propoziții construite literar sau anacolutic, funcția de predicat verbal simplu îndeplinind-o, pentru aceleași rațiuni, și verbul (noțional) semiauxiliar aflat la un mod personal; aici se încadrează contextele de tipul:
  – *el poate să citească* – 1. *el* **poate** 2. **să citească;**
  – *el începe să povestească* – 1. *el* **începe** 2. **să povestească;**
  – *el nu se apucă să învețe* – 1. *el* **nu se apucă** 2. **să învețe;**
  – *el stă să cadă* – 1. *el* **stă** 2. **să cadă;**
  – *îi vine să alerge* – 1. *îi* **vine** 2. **să alerge;**
  – *trebuie să merg* – 1. **trebuie** 2. **să merg;**
  – *era să cad* – 1. **era** 2. **să cad;**
  – *dreptatea nu poate să existe* – 1. *dreptatea...* **să existe** 2. **nu poate;**
  – *eu trebuie să merg* – 1. *eu...* **să merg** 2. **trebuie;**
  – *el trebuie să fi afirmat că* – 1. *el...* **să fi afirmat** *că...* 2. **trebuie;**
  – *el trebuie să fi rîzînd și acum* – 1. *el...* **să fi rîzînd** *și acum* 2. **trebuie;**
  – *eu trebuiam să merg* – 1. *eu...* **să merg** 2. **trebuiam;**
  – *eu eram să cad* – 1. *eu...***să cad** 2. **eram;**

– *îmbinarea fixă*, în care primul verb, desemantizat, a devenit auxiliar morfologic, marcînd – pe lîngă alte categorii gramaticale (persoana, numărul

etc) – viitorul în trecut al verbului noțional cu formă de conjunctiv, împreună cu care constituie un predicat verbal simplu (*În 1883, poetul* **avea să publice** *opera lui capitală);* îmbinarea de tipul *pentru examen, tînărul are să citească materia cerută* ilustrează procesul *actual* de trecere de la două predicate verbale simple (1. *tînărul...* **să citească** *pentru examen materia cerută* 2. **Are**, cu sensul de „trebuie") la un predicat verbal *simplu* la timpul viitor (**are să citească** =*va citi);*

– îmbinarea *fixă*, cu ambele verbe noționale, *trage să moară*, care – ca orice perifrază verbală –se constituie într-un predicat verbal simplu;

– îmbinările *libere* cu verbul (noțional) de bază la infinitivul cu *a* precedat de un verb (noțional) semiauxiliar, *dacă acceptăm că infinitivul cu* **a** *este un mod personal,* ceea ce conduce la ideea că fiecare din aceste două verbe noționale se constituie în cîte un predicat verbal simplu; aici se încadrează contextele de tipul:

– *nu-i era a lucra* – 1. **nu**-*i* **era** 2. **a lucra**;

– *el nu are a se plînge de prieteni* – 1. *el* **nu are**, cu sensul de „nu este îndreptățit" 2. **a se plînge** *de prieteni;*

– *îi vine a zburda* – 1. *îi* **vine** 2. **a zburda**;

– *el începe a se preocupa de...* – 1. *el* **începe** 2. **a se preocupa** *de...;*

– *la el găina a apucat a cînta în casă* – 1. *la el găina* **a apucat** 2. **a cînta** *în casă;*

(*dacă nu acceptăm predicativitatea infinitivului cu* **a**, atunci toate aceste succesiuni de verbe este convenabil să fie considerate predicate verbale compuse, ipoteza că infinitivul ar reprezenta forma substantivală a verbului – contradictorie și în formulare – cu funcția de complement sau subiect pe lîngă verbul precedent cu funcția de predicat verbal simplu fiind neacceptabilă).

Nu *reprezintă predicate verbale compuse* – chiar dacă au fost considerate ca atare – nici îmbinările *libere* conținînd nu două verbe, ci un verb semiauxiliar și un adjectiv de proveniență participială, în care acesta din urmă (pentru că se subordonează simultan și numelui-subiect, și verbului cu funcția de predicat verbal simplu) reprezintă funcția de atribut circumstanțial/completiv: *balanța* **trebuie** ECHILIBRATĂ, *cerere aceasta* **vine** REZOLVATĂ *de altcineva.*

§70. **Verbele din perifrazele verbale** reprezintă a treia și ultima excepție de la regula generală potrivit căreia existența sensului lexical este una dintre condițiile esențiale ale predicativității verbelor. Avînd una, două sau trei valențe obligatorii, aceste verbe pot apărea nu numai în perifraze verbale [*a tuna și a fulgera, a trage mîța de coadă, a bate cîmpii, a lua ochii (+cuiva), a da de știre (+cuiva)* etc], ci și neverbale *(un zgîrie brînză, de Doamne-ajută, în ceea ce privește* etc). Lăsînd la o parte perifrazele neverbale, întrucît acestea principial nu pot funcționa ca predicat, și

luînd în considerație că toate perifrazele, care *astăzi* sînt îmbinări *stabile* de cuvinte, trebuie să fi fost *la origine* (în limba noastră sau în limba după care au fost calchiate) îmbinări *libere* de cuvinte, găsim justificarea faptului că verbele din perifrazele verbale au sens lexical identificabil – potrivit regulii generale – printr-un sinonim sintetic sau perifrastic: *a tuna*, cu o singură valență obligatorie, din *X* **tună** ȘI FULGERĂ, înseamnă *a face zgomot puternic; a bate*, cu două valențe obligatorii, din *Y* **bate** CÎMPII, înseamnă *a parcurge; a umbla; a lua*, cu trei valențe obligatorii, din *Z* **i-a luat** OCHII, înseamnă *a răpi* etc. Uneori sensul lexical al verbului din perifraza verbală este greu identificabil de vorbitorul fără cultură lingvistică, datorită unor cuvinte ieșite din uz (numai știind că *hac* din **a-i veni de/la** HAC înseamnă *răsplată, simbrie, scadență, răfuială* se poate găsi sensul de *a se apropia; a se deplasa* al verbului *a veni*), a unor valori semantice neactuale *(a rupe* din **a** O **rupe** LA FUGĂ înseamnă *a începe)* sau unor calcuri (româneseul *a bate în retragere* se explică prin francezul *battre en retraite*, cu semnificația de *a se bate retrăgîndu-se)* etc. Indiferent de faptul că sensul său lexical este ușor sau greu identificabil, verbul din perifraza verbală este – *în această structură* – nepredicativ, pentru că vorbitorul dorește să facă o altă comunicare decît aceea reprezentată prin sensul lexical al verbului respectiv luat singur și avînd atîtea determinări cîte valențe obligatorii are: în *fata* **i-a luat** *ochii* BĂIATULUI nu interesează sensul de *a răpi* al verbului *a lua*, care verb, deci, nu poate fi predicat *din punctul de vedere al intenției comunicative a vorbitorului*, ci sensul **unitar** de *a fermeca* rezultînd **metaforic numai** *din întreaga îmbinare stabilă de cuvinte*, care se constituie – ca și cum ar fi un singur cuvînt/parte de vorbire (verb) – în *predicat verbal simplu*; în *X* **trage** MÎȚA *de coadă* vorbitorul nu dorește să comunice – ca la îmbinările libere de cuvinte, prin cumularea sensurilor cuvintelor din îmbinare – că X apucă mîța de coadă pentru ca în felul acesta să o îndrepte într-o anume direcție, ci că X *este în dificultate materială*, această comunicare **metaforică unitară** realizată printr-o *îmbinare stabilă de cuvinte* reprezentînd **un** *verb perifrastic* cu funcția sintactică de *predicat verbal simplu* ș.a.m.d.

Valențele obligatorii ale verbelor din perifrazele verbale – care perifraze au, cum am arătat imediat mai sus, un sens lexical *unitar* rezultat printr-o figură de stil (foarte frecvent *metafora*) – se pot consuma atît *în limitele/interiorul perifrazei* respective, cît și *în afara/exteriorul* ei, după reguli *neidentificate în stadiul actual al cercetării*: verbul cu **o** valență obligatorie *tună*, din *X* **tună** ȘI FULGERĂ, își consumă această valență în exteriorul perifrazei prin numele-subiect *X*; tot în exteriorul perifrazei se consumă și **una** din cele **două** valențe obligatorii ale unui verb ca *taie* folosit absolut (fără complementul direct exprimat, care consumă cea de a doua valență obligatorie a acestui verb) în *Y* **taie** ȘI SPÎNZURĂ; la un alt verb de asemenea cu **două** valențe obligatorii ca *bate*, din *Z* **bate** CÎMPII, **una** din aceste valențe se consumă în interiorul perifrazei prin numele-complement direct *cîmpii*, iar cea de a doua se consumă în exteriorul perifrazei prin numele-subiect *Z*; la un verb cu **trei** valențe

obligatorii ca *a luat,* din *fata* **i-a luat ochii** BĂIATULUI; în interiorul perifrazei se consumă numai **o** valență obligatorie prin numele-complement direct *ochii*, celelalte două valențe obligatorii consumîndu-se în exteriorul perifrazei, una prin numele-subiect *fata* și cealaltă prin numele complement indirect discontinuu, *i... băiatului;* la un alt verb cu **trei** valențe obligatorii ca *a venit*, însă, din *băiatului* **i-a venit** MINTEA *la cap*, în interiorul perifrazei verbale se consumă două valențe obligatorii (una prin numele-subiect *mintea* și alta prin numele-circumstanțial de loc *la cap*) și doar una în exteriorul ei, prin numele-complement indirect discontinuu *băiatului... i* etc.

§71. În subclasa a III-a din clasa B, care cuprinde verbe-predicat, creăm două subsubclase (la prima și subsubsubclase) după numărul valențelor obligatorii și funcțiile sintactice îndeplinite de cuvintele consumatoare ale acestor valențe.

1. *Verbe cu* **o** *valență obligatorie,* în cadrul căreia distingem:
   a) verbe-predicat sintetice (numai la persoana a III-a) care vizează natura și care – rar și doar în vorbirea populară și familiară –, cu sensul, cu funcția și la diateza dată își consumă valența obligatorie prin substantive cu același radical cu verbul sau înrudit semantic cu verbul, care substantive, arătînd despre cine se face comunicarea, se constituie în subiecte interne: *ploaia* **plouă**, *neaua* **ninge,** *cerul* **tună** etc; pe lîngă aceleași verbe, în exprimarea metaforică cultă pot apărea și alte substantive –, nu, însă oricare –, care de asemenea metaforic pot fi considerate înrudite semantic: „Te uită cum **ninge** *decembre*" (Bacovia, vezi mai sus);
   b) verbe-predicat sintetice ce vizează natura (*a ploua, a ninge, a bruma* și alte cîteva), care verbe – cu sensul, cu funcția și la diateza dată –, predicate fiind, au o valență obligatorie consumată de acuzativul-complement direct al unui nume indicînd obiectul acțiunii; acest acuzativ, dacă este al unui substantiv, are topică dominantă la dreapta: **plouă** *florile,* **ninge** *brazii*, **brumează** *legumele* etc; dacă valența obligatorie a acestor verbe este consumată de acuzativul neaccentuat-complement direct al unui pronume personal de orice persoană gramaticală – cu topică fixă la stînga –, atunci acesta este dublabil (cu topică liberă) prin forma accentuată de acuzativ a aceluiași pronume, prin acuzativul unui alt pronume, al unui numeral sau al unui substantiv și – cînd este de persoana a III-a – printr-o propoziție: MĂ **plouă** *(pe mine),* **i-a plouat** *pe ei/pe alții, pe doi, pe copii, pe care erau afară* etc;
2. *Verbe cu* **două** *valențe obligatorii:* aici se încadrează cîteva verbe sintetice privitoare la natură care, foarte rar, în vorbirea populară și familiară au o valență obligatorie consumată de nominativul-subiect intern al unui substantiv despre care se face comunicarea și o altă valență obligatorie consumată de acuzativul neaccentuat-complement direct al unui pronume

personal: *ploaia* **să nu** TE **ploaie,** *neaua* **să nu** TE **ningă** – vezi *supra*; în limba literară veche și modernă din texte religioase traduse, sub influența originalului din care s-a făcut traducerea, valența obligatorie a nominativului-subiect poate fi consumată și de persoana întîi singular a pronumelui personal (nu și a doua), iar valența obligatorie a acuzativului-complement direct poate fi consumată de un substantiv: *eu* **voi ploua** PIATRĂ – vezi *supra*.

§72. Pentru o imagine de ansamblu în legătură cu *verbele noționale* **suficiente** *semantico-gramatical* (care nu au *valențe obligatorii*, propozițiile din care fac parte ca *predicat* fiind *stabile*), *verbele noționale* **insuficiente** *semantico-gramatical* (care au *valențe obligatorii*, propozițiile din care fac parte ca *predicat* sau ca *element component al predicatului* fiind *instabile* dacă nu sînt satisfăcute valențele obligatorii) și *verbele nenoționale* (care – *nepredicative* fiind și avînd calitatea de *părți de vorbire-flectiv* pentru marcarea categoriilor gramaticale ale verbului – intră în structura *formelor flexionare* compuse și supracompuse ale verbelor noționale suficiente și insuficiente), prezentăm *Schema nr. 2.* În această schemă ținem cont de datele esențiale din comentariile pe care le-am făcut în §58-§71, și anume:

– *valențele obligatorii ale verbelor* nu apar automat la un verb oarecare, ci – în dependență de *sens, funcție, diateză și apartenența la o îmbinare liberă/stabilă de cuvinte* – unul și același verb *poate* apărea în anumite tipuri de contexte *cu valențe obligatorii*, iar în alte tipuri de contexte *fără valențe obligatorii;*

– *părțile de vorbire ce consumă valențele obligatorii ale verbelor* se caracterizează *sintactic* (funcția – *sintactică*, de *element component al unei structuri semantico-gramaticale* sau *de marcă*), *semantic* («golul» satisfăcut de funcția consumatoare a valenței obligatorii) și *morfologic* (aspectele opozabile ale categoriilor gramaticale – dacă există – care interesează la funcția sintactică);

– *semantica funcțiilor este în general aceeași:* subiectul =despre cine se face comunicare prin predicat; numele predicativ =o caracteristică (în sens generic) intrinsecă a subiectului; complementul direct =obiectul sau rezultatul (în sens generic) al acțiunii; complementul de agent =autorul acțiunii pasive; complementul indirect =beneficiarul acțiunii, obiectul, în sens generic, (ne)interesat în acțiune sau în (de)favoarea cui se face acțiunea; circumstanțialele ce pot consuma valențe obligatorii ale verbelor arată – în sens generic – locul, timpul, măsura, comparația, modul, cauza, mijlocul, relația sau asocierea; aceasta fiind situația, *în schemă notăm numai funcția și aspectele opozabile ale categoriilor gramaticale – dacă există – care interesează la funcție, semantica funcțiilor fiind peste tot cea notată imediat mai sus;*

– verbele româneşti sînt *sintetice* şi *perifrastice*, unul şi acelaşi verb sintetic putînd apărea atît în *îmbinări libere*, cînd este *predicativ* (*tînărul* **bate** *covorul*), cît şi în *îmbinări stabile*, cînd este *nepredicativ* (*tînărul* **bate cîmpii**); la verbul în atenţie (*bate*), acest fapt are repercusiuni asupra valenţelor obligatorii: la *sinteticul* **predicativ** *din îmbinarea liberă* (*tînărul* **bate** *covorul*), există *două valenţe obligatorii* (una pentru numele-subiect şi alta pentru numele-complement direct); la *sinteticul* **nepredicativ**, însă, din *îmbinarea stabilă/perifrază* (**bate** CÎMPII), una din cele două valenţe obligatorii, cea pentru complementul direct, se consumă *în* **interiorul** *perifrazei* (*bate* **cîmpii**), numai cea de a doua, pentru subiect, apărînd *în* **exteriorul** *perifrazei* (**tînărul** *bate cîmpii*).

Schema nr. 2 oferă posibilitatea unei priviri panoramatice asupra *propunerii de clasificare a verbelor româneşti după valenţele obligatorii;* numărul mare (aproape 40) de subclase, subsubclase... în care – în dependenţă de sens, funcţie, diateză şi utilizarea în îmbinări libere/stabile – se pot încadra nu numai verbele diferite, ci şi unul şi acelaşi verb, arată complexitatea sistemului verbal românesc. Încercînd – din cauza mulţimii diviziunilor, care face dificilă memorarea şi folosirea lor operativă – o subcategorizare, găsim că (dacă lăsăm la o parte verbele noţionale suficiente predicative – subclasa A –, care nu au valenţe obligatorii, şi verbele nenoţionale nepredicative – subclasa C –, care îşi consumă stereotip valenţele obligatorii), la verbele noţionale insuficiente predicative din subclasa B aceasta se poate face după *consumatorii* valenţelor obligatorii care, indiferent de faptul că apar la verbe diferite sau la unul şi acelaşi verb, sînt disociabili, *convenţional,* în: consumatori concretizabili în *funcţii sintactice de tip completiv/circumstanţial;* consumatori concretizabili în *funcţia sintactică de subiect;* consumatori concretizabili într-*un element component al funcţiei sintactice de predicat.*

Consumatorii de tip completiv/circumstanţial ai valenţelor obligatorii de la verbele-predicat insuficiente, din subclasa B, nu pot fi reduşi, ca în gramatica mai veche, la o singură semnificaţie şi funcţie sintactică exprimată printr-o singură formă flexionară (obiectul verbului tranzitiv reprezentînd complementul direct în acuzativul numelor), întrucît aceşti consumatori sînt variaţi semantico-gramatical, indicînd, în general, obiectul direct/intern prin acuzativul numelor-complement direct/intern, beneficiarul prin dativul, acuzativul ori genitivul numelor-complement indirect, autorul acţiunii prin acuzativul numelor-complement de agent sau diverse împrejurări prin adverbe ori nume în acuzativ, genitiv, dativ (circumstanţialele de loc, timp, măsură, comparaţie, mod, cauză, mijloc, relaţie, sociativ). Singura disociere decelabilă de la aceşti consumatori ai valenţelor obligatorii de la verbele insuficiente predicative poate avea în vedere **felul** *legăturii dintre determinat* (*verbul predicativ* **insuficient**) şi determinant (**complementul/circumstanţialul**), care poate fi:

a) **şi** *gramaticală* (pe lîngă *semantică*), la *complemente*, care se exprimă principial prin *nume:* în acuzativ fără prepoziţie sau cu prepoziţia *pe* la complementul direct (*omul* **vede** *lumea, îl* **văd** *pe Vasile* etc); în acuzativ fără prepoziţie la complementul intern *(ţăranul* **ară** *ogorul)*; în acuzativ cu prepoziţia *de către, de =de către* la complementul de agent *(cartea* **este citită** *de X*); în dativ fără/cu prepoziţie şi în acuzativ şi genitiv cu prepoziţie la complementul indirect (*îi* **place** *cartea, copilul* **se bazează** *pe părinţi, X* **se declară** *contra lui Y* etc); *pentru verbele insuficiente predicative cu astfel de determinări folosim convenţional termenul de* **verbe insuficiente completiv;**

b) **prin excelenţă** *semantică*, la *circumstanţiale:* adverbul sau numele în acuzativ, genitiv ori dativ trebuie să trimită *semantic* la «loc» pentru a fi circumstanţial de loc (*eu* **locuiesc** AICI/ÎN FAŢA PARCULUI etc), la «timp» pentru a fi circumstanţial de timp (*viaţa* **durează** PUŢIN/PÎNĂ LA MOARTE etc) ş.a.m.d.; *pentru verbele insuficiente predicative cu astfel de determinări folosim convenţional termenul de* **verbe insuficiente circumstanţial.**

Precizăm că existenţa consumatorilor de tip completiv/circumstanţial ai valenţelor obligatorii de la verbele predicative *insuficiente completiv* şi *insuficiente circumstanţial* nu exclude posibilitatea ca aceste verbe să aibă valenţe obligatorii consumabile **şi** de funcţia sintactică de subiect (excluşi fiind – întrucît aceste verbe sînt predicative – doar consumatorii concretizabili într-un element component al funcţiei sintactice de predicat).

Consumatorii valenţelor obligatorii ale verbelor insuficiente concretizabili în funcţia sintactică de subiect sînt unitari la nivel semantic, toţi indicînd despre cine se face comunicare prin predicat. Distincţiile, de natură gramaticală, care se pot face aici pornesc de la părţile de vorbire prin care subiectul – dacă există – se exprimă, întrucît acestea nu se comportă la fel din punctul de vedere al persoanei gramaticale: există, pe de o parte, aşa-zisele pronume personale de persoana I singular *eu* (de fapt, «numele vorbitorului», care la plural îşi asociază şi celelalte poziţii din dialog) şi de persoana a II-a singular *tu, dumneata, mata* etc (de fapt, numele interlocutorului, care la plural îşi poate asocia şi poziţia a III-a din dialog); iar pe de altă parte pronumele personal de persoana a III-a (*el, ea* etc) şi pronumele care ocupă numai poziţia a III-a în dialog (*acesta, acela, altul* etc), precum şi unele numerale (*doi, trei, al patrulea* etc), toate substituind substantive, pentru care pot exista şi echivalenţi semantici propoziţionali (pentru toate pronumele şi numeralele, vezi *supra*). Verbele insuficiente în discuţie care pot avea subiecte părţile de vorbire – exprimate sau neexprimate – ce cunosc opoziţia de persoană gramaticală (adică *eu* în opoziţie cu *tu, mata* etc şi cu *el, acesta, doi, al treilea, omul, cine vrea* etc) sînt, *formal*, **tripersonale** şi *funcţional*, **cu subiect existent**, exprimat sau neexprimat, de unde şi denumirea convenţională de *verbe insuficiente* **tripersonale cu subiect existent**: *(eu)* **cînt**, *(tu)* **cînţi**, *(el, acesta, doi, al*

treilea, omul, cine vrea etc) **cîntă**. Verbele insuficiente avute aici în vedere la care subiectul poate fi exprimat doar prin părțile de vorbire ce reprezintă numai persoana a III-a care nu intră în opoziție cu persoanele I și a II-a (de regulă substantive ca *găină, ploaie* etc, dar și substitute ca *acesta, altul, doi, al treilea* etc și chiar propoziții de felul *care face ou* etc) sînt *formal* **unipersonale** și *funcțional* **cu subiect existent**, de obicei exprimat, putînd fi, însă, și neexprimat: (*găina, aceea, a treia, care face ou* etc) **cotcodăcește**, (*ploaia*) **plouă** etc. Pentru acestea folosim convențional termenul de verbe insuficiente **unipersonale cu subiect existent**. Menționăm și aici că existența consumatorilor valențelor obligatorii concretizați în funcția sintactică de subiect nu exclude posibilitatea ca verbele respective să aibă valențe obligatorii și pentru consumatorii de tip completiv/circumstanțial la care ne-am referit mai sus (excluși fiind – pentru că verbele în discuție sînt predicative – doar consumatorii concretizabili într-un element component al funcției sintactice de predicat).

NOTĂ. Considerînd că predicatul cu subiect existent reprezintă *predicatul tip* (sau *prototipul predicatului*, pentru că, la fel cu predicatul din judecata logică, se definește prin subiect și reciproca), urmează că predicatul la care – dintr-un motiv sau altul – nu (mai) există subiect se constituie în *predicat analogic* (nu poate fi definit prin subiect și este acceptat ca atare numai datorită anumitor asemănări semantice și flexionare cu predicatul tip). Predicatul analogic este reprezentat prin verbele din clasa A, pentru care folosim convențional termenul de *verbe suficiente* **unipersonale fără subiect existent**: *se împrimăvărează, se lasă ger* etc, precum și *viscolește, e bine* ș.a.

Reamintim că la clasificarea generală a verbelor din punctul de vedere al valențelor obligatorii ținem cont de sens, funcție, diateză și (non)apartenența la îmbinări libere/stabile. Acest lucru interesează și la verbele insuficiente tripersonale cu subiect existent, și la cele unipersonale fără subiect existent: un verb ca *a merge* în îmbinări libere este de obicei tripersonal cu subiect existent (*eu merg, tu mergi, el/omul merge* etc), dar în îmbinarea stabilă *a(-i) merge bine* este unipersonal fără subiect existent (*îmi merge bine, îți merge bine, îi merge bine* etc); un verb ca *a cotcodăci* este unipersonal cu subiect existent cînd are sensul de bază *(găina cotcodăcește)*, dar tripersonal cu subiect existent cînd are sens figurat (*eu cotcodăcesc, tu cotcodăcești, el cotcodăcește* etc) ș.a.m.d.

Consumatorii valențelor obligatorii concretizați într-un element component al funcției sintactice de predicat *sînt indispensabili la realizarea prin predicat a comunicării* **dorite de vorbitor**, dat fiind faptul că, prin lăsarea în afara predicatului a acestor consumatori, verbul respectiv – convențional *insuficient predicativ* – face o altă comunicare despre subiect decît cea dorită de vorbitor (vezi *supra*). Considerînd,

aşadar, că *din motive semantice* verbele în discuţie sînt *nepredicative*, găsim că în cadrul lor se pot distinge, *după rolul pe care îl au în structura predicatului*, trei tipuri:

a) **verbe copulative** care, avînd două valenţe obligatorii, fac legătura între *numele predicativ* (în varianta obiectivă a topicii dominante în dreapta) şi *numele subiect* (în varianta obiectivă a topicii dominante în stînga), ceea ce înseamnă că, în afara faptului că participă cu sensul lor lexical insuficient la realizarea sensului *predicatului nominal* în a cărui structură intră, «transferă» – *tripersonale* fiind – persoana şi numărul, precum şi celelalte categorii gramaticale ale verbului (diateză, mod, timp) numelui predicativ: *tu* **eşti/ai fost, vei fi** etc BUN, *tînărul* **devine/va deveni, ar fi devenit** etc *bărbat* etc;

b) **verbe semiauxiliare** care, avînd de obicei două valenţe obligatorii şi uneori o singură valenţă obligatorie, intră, alături de un verb de bază total invariabil în structura unui predicat verbal compus, în cadrul căruia, în afara faptului că participă cu sensul lor lexical insuficient la realizarea sensului dorit de vorbitor al predicatului respectiv, transferă – tripersonale sau unipersonale fiind – persoana şi numărul, precum şi celelalte categorii gramaticale ale verbului (diateza, modul, timpul) verbului de bază aflat la o formă total invariabilă (infinitivul fără *a*, participiul, supinul): *eu* **pot/puteam, voi putea, aş putea** etc *citi*, **trebuie/va trebui** etc *spus că*... etc;

c) **verbe în perifraze verbale** (cele din alte tipuri de perifraze neinteresînd aici) care, indiferent de faptul că nu au sau au valenţe obligatorii (una, două ori trei) şi că sînt tripersonale sau unipersonale, formează predicatul – rar – împreună cu un alt verb (*tună şi fulgeră, taie şi spînzură* etc) sau, frecvent – cu una ori mai multe alte părţi de vorbire (*o întinde, dă de ştire, trage mîţa de coadă* etc), în cadrul căruia, pe lîngă că participă cu sensul lor lexical la realizarea comunicării *dorite de vorbitor*, «transferă» persoana şi numărul, precum şi celelalte categorii gramaticale ale verbului (diateza, modul, timpul) părţilor de vorbire din perifraza verbală respectivă: *o întinzi/o întindem* etc, *se dă de ştire/ar da de ştire* etc, *trag mîţa de coadă/vor trage mîţa de coadă* etc.

NOTĂ. Acestor trei tipuri de verbe **noţionale insuficiente** *nepredicative* din subclasa B li se adaugă, ca un al patrulea tip, verbele **nenoţionale** *nepredicative* din subclasa C (**ai** *cîntat*, **va** *merge*, *să* **fi** *venit* etc), toate verbele **nepredicative** opunîndu-se verbelor **predicative**, la care ne-am referit mai sus, adică atît celor noţionale suficiente, fără valenţe obligatorii (întotdeauna sau uneori), din clasa A (*se împrimăvărează, viscoleşte, fulgeră* etc), cît şi celor noţionale (predicative) insuficiente cu una, două sau trei valenţe obligatorii din clasa B (*pămîntul* **există**, *omul* **vede** LUMEA, *femeia* **i-a fost dată** *de creator* BĂRBATULUI, *ploaia* **plouă**, **ninge** *brazii* etc).

Actualizăm și aici ideea că existența consumatorilor valențelor obligatorii concretizabili într-un element component al funcției sintactice de predicat *nu* exclude principial existența valențelor obligatorii pentru funcția sintactică de subiect (neputînd apărea – de asemenea *principial* – doar consumatorii valențelor obligatorii ai funcțiilor sintactice de complement/circumstanțial).

§73. Considerînd *funcționalitatea* drept caracteristica *summa summarum* pentru toate părțile de vorbire în general și pentru verb în special, în cele ce urmează prezentăm succint – în sensul comentariilor din §59-§72 – tipurile de verbe românești (cu sensul, funcția și diateza dată, în îmbinarea liberă/stabilă în care apar) din acest punct de vedere.

Verbele predicative (reprezentate prin toate verbele sintetice/perifrastice, pentru că toate – transmițînd informație semantică și atribuindu-se, tipic sau analogic, nominativului persoanei gramaticale – pot apărea, singure, *în cel puțin o structură cu funcția sintactică de predicat*) sînt:

a) verbele noționale suficiente (fără valențe obligatorii), unipersonale, (folosite) fără subiect existent: *fulguiește, se împrimăvărează, se lasă ger, e soare* etc, *viscolește, e bine, plouă* etc;

b) verbele noționale insuficiente cu o valență obligatorie pentru subiect, care pot fi tripersonale cu subiect existent (*eu* **exist**, *tu* **tragi mîța de coadă** etc) sau unipersonale cu subiect intern existent *și* în propoziție (*găina* **cotcodăcește**, *cocoșul* **face cucurigu**, *cerul* **tună** etc) ori – astăzi – numai în frază (**era** *să cazi* etc);

c) verbele noționale insuficiente unipersonale fără subiect existent cu o valență obligatorie pentru complementul indirect exprimat prin dativul neaccentuat al pronumelui personal: *mi*-**e foame**, *ți*-**a venit mintea la cap**, *îi* **plouă** și-*i* **ninge** etc;

d) verbele noționale insuficiente unipersonale fără subiect existent cu o valență obligatorie pentru complement direct: **a plouat** *copacii*, **a brumat** *răsadurile* etc;

e) verbele noționale – de regulă tripersonale și rarisim unipersonale – insuficiente cu două valențe obligatorii, din care una pentru subiect, consumabilă la fel ca la *b*, iar alta pentru complement (direct, intern, de agent, indirect) sau circumstanțial (de loc, timp, măsură, comparație, mod, cauză, mijloc, relație, sociativ): *omul* **vede** *lumea*, *cîinele* **îl latră**, **poți** *să citești*, *ploaia* **să nu** *te* **ploaie**, *țăranul* **ară** *ogorul*, *X* **este văzut** *de Y*, *copilul* **se bazează** *pe părinți*, *fata* **ia atitudine** *contra băiatului*, *eu* **locuiesc** *în fața parcului*, *viața* **durează** *pînă la moarte*, *pîinea* **costă** *mult*, *copiii* **se poartă** *ca părinții/frumos*, *omul* **se îngrozește** *de cutremur*, *albina* **înțeapă** *cu acul*, *ei* **se deosebesc** *în privința gusturilor*, *ea* **face casă bună** *cu el*;

f) verbele noționale tripersonale insuficiente cu trei valențe obligatorii, din care una pentru subiect, consumabilă la fel ca la *b*, celelalte două fiind: amîndouă pentru complemente directe; una pentru complement direct și alta pentru complement de agent; una pentru complement de agent și alta pentru complement indirect; una pentru complement direct și alta pentru complement indirect (*bunicul o* **învață** *pe nepoată* O POEZIE; *nepoata* **este învățată** DE BUNICUL *o poezie; femeia i-***a fost dată** DE CREATOR *bărbatului; X* **cere** *ceva* DE LA Y).

Verbele nepredicative (reprezentate printr-un grup neunitar în care nu intră decît o parte a verbelor românești, nenoționale și noționale, care se pot atribui nominativului persoanei gramaticale, dar care nu pot forma *singure* predicatul, fie din cauză că **nu** pot realiza o comunicare despre subiect, fie din cauză că nu pot realiza comunicarea **dorită de vorbitor** despre subiect) sînt divizibile în (α) *auxiliare*, (β) *copulative*, (γ) *semiauxiliare* și (δ) *din perifraze verbale*.

α) AUXILIARELE sînt reprezentate prin **anumite** *forme flexionare* ale unui număr foarte mic de verbe sintetice moștenite din latină (trei dacă apreciem că *a vrea* și *a voi* sînt un singur verb și patru dacă apreciem că *a vrea* și *a voi* sînt două verbe), calitatea de auxiliar a formelor flexionare respective apărînd *de obicei* în trecerea latinei din zona de formare a limbii și poporului român în română (acest proces a avut loc și în trecerea latinei din Romania Occidentală în franceză, italiană, spaniolă etc), iar *uneori* chiar pe terenul limbii române. Principala caracteristică a formelor flexionare ale auxiliarelor românești este aceea că sînt *vide* **semantic** (din alt unghi de vedere, **complet** *gramaticalizate*), dovada în acest sens constituind-o imposibilitatea existenței la aceste forme flexionare a vreunui sinonim sintetic sau perifrastic: compară: *eu* **sînt** [sinonim inexistent] **căutat** *de X* cu *eu* **sînt** [=mă aflu] *în sala de curs, tu* **ai** [=sinonim inexistent] **citit** *o carte* cu *tu* **ai** [=posezi] *o carte. ei* **vor** [=sinonim inexistent] **mînca** *pîine* cu *ei* **vor** [=doresc] *pîine* etc. Absența sensului lexical este în relație cu alte caracteristici generale ale auxiliarelor: pe de o parte, dacă toate verbele noționale, suficiente (cu valențe facultative) și insuficiente (cu valențe obligatorii), își pot consuma aceste valențe și cu determinări completive/ circumstanțiale (**în curînd** SE ÎMPRIMĂVĂREAZĂ, *omul* VEDE **lumea**, *tînărul* A DEVENIT *student* **după concurs**, **acum** POATE *răspunde*, **totdeauna** A TRAS *mîța de coadă* etc); verbele nenoționale, adică auxiliarele – de obicei cu două valențe obligatorii și uneori cu o valență obligatorie – nu-și consumă niciodată aceste valențe cu determinări completive/circumstanțiale (care, dacă apar în vecinătatea auxiliarelor, sînt în dependență nu de auxiliare, ci de verbul de bază la care auxiliarele sînt anexe): **acum** SÎNT *căutat* de X, **de curînd** AI *citit* o carte, **mîine** VOR *mînca* pîine, **în curînd** VA *fulgui* etc; pe de altă parte, dacă principial verbele noționale *pot* îndeplini și singure

funcția *sintactică* de predicat sau *pot* apărea ca *nucleu al unui predicat*, ceea ce le conferă o anumită „independență", verbele nenoționale (auxiliarele) sînt lipsite total de independență, avînd întotdeauna – la fel cu flectivele propriu-zise ale verbelor (desinențele, sufixele gramaticale) – doar funcția *de marcă* a categoriilor gramaticale ale verbelor noționale de care sînt în mod obligatoriu dependente (*băiatul* **a** PLECAT, *fata* **va** VENI, *cartea* **a fost** CITITĂ *de X* etc). O caracteristică comună de asemenea tuturor auxiliarelor, dar prezentă numai la unele dintre formele lor, constă în *flexiunea proprie*, diferită de a predicativelor din care provin: conjunctivul prezent este invariabil pentru persoană şi număr la auxiliarul *a fi* cînd nu se constituie în marcă a diatezei pasive *(să fi)*, față de conjunctivul prezent care este invariabil pentru persoană şi număr la acelaşi verb predicativ (*să fiu, să fii, să fie* etc); indicativul prezent apare în formele scurtate *a, am, ați* la persoanele a treia singular şi I şi a II-a plural la auxiliarul *a avea* din structura perfectului compus, față de formele întregi *are, avem, aveți* care apar la acelaşi verb, dar predicativ, la persoanele şi numerele avute în vedere; indicativul imperfect are formele *aş, ai, ar* etc la auxiliarul *a vrea/a voi* din structura condițional-optativului şi a prezumtivului format pe baza acestuia, față de actualul numai *voiam, voiai, voia* etc de la predicativul *a voi* (pentru comentarii în legătură cu imperfectul predicativului *a vrea* şi al mai noului de circulație populară *a vroi*, vezi *infra*).

În limba română literară modernă, valoare de auxiliar pot avea anumite forme flexionare ale verbelor *a fi, a avea* şi *a vrea/a voi*.

*

* *

A fi este verbul la care există cele mai multe forme flexionare de **auxiliar**. Majoritatea formelor flexionare ale auxiliarului *a fi* intră în structura «diatezei pasive cu *a fi*» (pentru care reprezintă marca secundară, marca principală fiind existența complementului de agent – vezi *infra*), diateză care – defectivă de imperativ (principial) de participiu şi de supin – are verbul de bază la «participiul verb-adjectiv» (vezi, de asemenea *infra*) variabil după gen, număr, caz, însoțit de auxiliarul *a fi* (cu flexiune comună cu predicativul *a fi*), la *modul, timpul, persoana şi numărul dorite de vorbitor, pe care le marchează pentru întreaga structură pasivă*: cu prezentul indicativ activ se formează prezentul indicativ pasiv (**sînt/eşti, este** etc *văzut/-ă*); cu imperfectul indicativ activ se formează imperfectul indicativ pasiv (**eram/erai, era** etc *văzut/-ă*); cu perfectul simplu indicativ activ se formează perfectul simplu indicativ pasiv (**fui/fuşi, fu** etc sau **fusei/fuseşi, fuse** etc *văzut/-ă*); cu perfectul compus indicativ activ se formează perfectul compus indicativ pasiv (**am fost, ai fost, a fost** etc *văzut/-ă*); cu mai mult ca perfectul indicativ activ se formează mai mult ca perfectul indicativ pasiv

(**fusesem/fuseseşi, fusese** etc *văzut/-ă*); cu viitorul I indicativ activ se formează indicativul viitor I pasiv (**voi fi/vei fi, va fi** etc *văzut/-ă*); cu viitorul al II-lea indicativ activ se formează viitorul al II-lea indicativ pasiv, omonim cu perfectul prezumtiv pasiv, în măsura în care acesta există (**voi fi fost/vei fi fost, va fi fost** etc *văzut/-ă*); cu prezentul conjunctiv activ se formează prezentul conjunctiv pasiv (**să fiu/să fii, să fie** etc *văzut/-ă*); cu perfectul conjunctiv activ se formează perfectul conjunctiv pasiv, omonim cu perfectul prezumtiv pasiv, în măsura în care acesta există (**să fi fost** *văzut/-ă, -i, -e*); cu prezentul condițional-optativ activ se formează prezentul condițional-optativ pasiv (**aş fi/ai fi, ar fi** etc *văzut, -ă*); cu perfectul condițional-optativ activ se formează perfectul condițional-optativ pasiv, omonim cu perfectul prezumtiv pasiv, în măsura în care acesta există (**aş fi fost, ai fi fost, ar fi fost** etc *văzut/-ă*); cu imperativul activ – rarisim, numai la unele verbe şi în structuri „căutate" – se formează imperativul pasiv (**fii** *văzut/-ă* de toți cu X şi se va spune că...); cu prezentul infinitiv activ se formează prezentul infinitiv pasiv (**a fi** *văzut/-ă, -i, -e*); cu perfectul infinitiv activ se formează perfectul infinitiv pasiv (**a fi fost** *văzut/-ă, -i, -e*).

O singură formă flexionară a verbului în discuție, *infinitivul prezent*, poate avea valoare de auxiliar la toate celelalte diateze în afara celei «pasive cu *a fi*», cu precizarea că acest infinitiv prezent cunoaşte două realizări: una, fără prepoziția-flectiv *a*, adică **fi**, care poate funcționa ca auxiliar, dar nu şi ca predicativ, şi alta, cu prepoziția-flectiv *a*, adică **a fi**, care poate avea atît valoare de auxiliar, cît şi – dacă se acceptă predicativitatea infinitivului – de predicativ (celelalte întrebuințări posibile ale lui *a fi* nu interesează în discuția de față). Prezentul infinitiv cu valoare de auxiliar **fi** intră obligatoriu – alături de auxiliarul *a vrea/a voi* la prezent sau imperfect indicativ (vezi *infra*) – în structura a două timpuri *compuse ale* **auxiliarului** *a fi*, anume, viitorul I indicativ (*voi* **fi**, *vei* **fi**, *va* **fi** etc) şi prezentul condițional-optativ (*aş* **fi**, *ai* **fi**, *ar* **fi** etc); aceste două timpuri *compuse* ale auxiliarului *a fi* apar întotdeauna ca anexe: sau ale *participiului-verb* (vezi *infra*) al unui verb noțional (pentru auxiliar, vezi mai sus, la diateza pasivă), împreună cu care realizează – marcîndu-le – timpurile *supracompuse* viitorul al II-lea/anterior indicativ (*voi* **fi** *stat*, *vei* **fi** *stat*, *va* **fi** *stat* etc) şi, respectiv, perfectul condițional-optativ (*aş* **fi** *stat*, *ai* **fi** *stat*, *ar* **fi** *stat* etc), amîndouă omonime cu prezumtivul perfect, în cadrul căruia, însă, nu mai marchează timpul, întrucît acesta rezultă din opoziția participiului-verb cu gerunziul-verb din structura prezumtivului prezent (vezi imediat mai departe); sau ale gerunziului-verb al unui verb de bază, împreună cu care constituie timpul *supracompus* prezentul prezumtivului (*voi* **fi**/*vei* **fi**, *va* **fi** etc *stînd*; *aş* **fi**/*ai* **fi**, *ar* **fi** etc *stînd*). Prezentul infinitiv cu valoare de auxiliar **a fi** intră – alături de participiul-verb al unui verb de bază noțional (pentru auxiliar, vezi mai sus, la diateza pasivă) – în structura unui singur timp *compus*, pe care îl marchează, anume, perfectul infinitivului: **a fi** *stat/existat, mers* etc.

La toate diatezele în afară celei «pasive cu *a fi*» mai poate avea valoare de auxiliar încă o serie de forme flexionare ale auxiliarului *a fi*, anume, prezentul conjunctivului, astăzi[323] invariabil **să fi**. Pe de o parte, această formă constituie, împreună cu participiul-verb al verbului de bază, timpul perfect al conjunctivului, pe care îl şi marchează *(să* **fi** *stat)*, acesta fiind omonim cu perfectul prezumtivului, unde, însă, timpul nu mai este marcat de auxiliar, ci de opoziţia participiului-verb cu gerunziul-verb al verbului de bază de la prezentul prezumtivului format pe baza conjunctivului, la care ne referim imediat mai departe; pe de altă parte, auxiliarul invariabil *să fi* intră – alături de gerunziul-verb al verbului de bază – în structura prezentului prezumtiv (să **fi** *stînd*).

*

* *

A avea este verbul la care există două serii de forme de **auxiliar**, una de *prezent indicativ* şi alta de *imperfect indicativ*.

Prezentul indicativ al auxiliarului *a avea* apare în două tipuri de structuri, în care are particularităţi diferite. În una din aceste tipuri de structuri, prezentul indicativ al auxiliarului *a avea* – cu forme *întregi*, comune cu predicativul la persoanele I, II şi VI (*am, ai, au*), dar şi *scurtate*, diferite de ale predicativului la persoanele III, IV şi V *(a* faţă de *are, am* faţă de *avem, aţi* faţă de *aveţi)* – intră, alături de participiul-verb al unui verb de bază în componenţa perfectului compus la indicativ, la care marchează direct, adică prin formele sale flexionare, categoriile gramaticale de timp, persoană şi număr, iar indirect, adică prin opoziţie cu mărcile concrete de la diateză şi mod, diateza şi modul: **am** *mers*, **ai** *mers*, **a** *mers*, **am** *mers*, **aţi** *mers*, **au** *mers*.

---

[323] În textele româneşti din secolele al XVI-lea - al XVII-lea, auxiliarul *a fi* de la perfectul conjunctivului avea – ca şi predicativul *a fi* – forme variabile pentru persoană şi număr: să **fiu** *luatŭ*, CT, 56ʳ13, să fii *trecutŭ*, CT, 15ᵛ24, să fie *auzitŭ*, CT, 84ʳ16, CC, 131/36 etc (vezi *Frecvenţa timpurilor în unele texte româneşti*, AUI, XXVII, 1981, p. 71). Începînd din secolul al XVIII-lea, pe lîngă formele variabile *să fiu, să fii, să fie* etc, începe să apară şi forma invariabilă *să fi*, care de pe la sfîrşitul secolului al XVIII-lea este în variaţie liberă cu formele variabile, iar din secolul al XIX-lea se generalizează, păstrîndu-se ca atare, adică invariabilă, şi în limba literară actuală. La forma invariabilă a auxiliarului *să fi* se va fi ajuns prin fonetică sintactică (*să fi*u **u***itat* > *să fi*-ø **u***itat*, *să fi*i **i***ubit* > *să fi*-ø **i***ubit* etc) şi prin presiunea sistemului (forma invariabilă de infinitiv fără *a* a auxiliarului, fi, de la viitorul anterior indicativ, condiţional-optativul perfect, prezumtivul prezent şi perfect format pe baza viitorului anterior indicativ şi a condiţional-optativului perfect şi de la infinitivul perfect va fi determinat într-o anumită măsură *scurtarea* formelor variabile *să fiu, să fii, să fie* etc); pentru o privire de ansamblu asupra acestei probleme, vezi C. Frâncu, *Conjunctivul perfect românesc. Privire diacronică*, SCL, XXXI, 1970, nr. 2, p. 205-227.

Pentru cel de al doilea tip de structură cu auxiliarul *a avea* la prezentul indicativ folosim termenul de *viitor cu* **a avea**, în opoziție cu *viitorul cu* **a vrea/a voi**, la care ne vom referi mai departe (denumirea cea mai frecventă pentru acest tip de structuri, aceea de *viitor popular*, nu ni se pare convenabilă, datorită faptului că acest viitor se utilizează în toate stilurile funcționale ale limbii române, nu numai în vorbirea populară). *Viitorul cu* **a avea** este o apariție pe terenul limbii române *posterioară viitorului cu* **a vrea/a voi**, care conține prezentul indicativ al lui *a avea* sau cu flexiune comună cu predicativul (adică *am, ai, are, avem, aveți, au*) sau – mai aproape de zilele noastre – cu flexiune diferită de a predicativului (invariabilul *o* în unele graiuri sau *a* în alte graiuri) plus conjunctivul prezent al verbului de bază (**am** *să citesc*, **ai** *să citești*, **are** *să citească* etc, respectiv **o/a** *să citesc*, **o/a** *să citești*, **o/a** *să citească* etc); în limba română veche, în locul prezentului conjunctiv apare uneori prezentul infinitivului (**am** *a citi*, **ai** *a citi*, **are** *a citi* etc). Așa cum am arătat și mai sus (§69, verbele semiauxiliare), structura conținînd prezentul indicativ al lui *a avea* cu flexiune de predicativ urmată de prezentul conjunctiv al unui verb oarecare ilustrează **gramaticalizarea sub ochii noștri** a formelor de prezent indicativ ale lui *a avea*, în sensul că una și aceeași structură – *în funcție de intenția comunicativă a vorbitorului* – poate fi interpretată diferit: cînd, în anumite circumstanțe, vorbitorul vrea să comunice *necesitatea*, un context ca *pentru examen tînărul* **are să citească**... conține două verbe noțional predicative, primul – **are**, cu sensul de *trebuie*, cu care poate fi comutat în context, și al doilea – **să citească** (*pentru examen tînărul* **are să citească** =*pentru examen tînărul* **trebuie să citească**); cînd, însă, în alte circumstanțe, vorbitorul vrea să comunice viitorul în legătură cu acțiunea *să citească* din contextul de mai sus, atunci **are** devine nenoțional (nu mai există nici un sinonim lexical pentru această formă) și nepredicativ – *auxiliar*, întreaga structură, adică **are să citească**, fiind sinonimă temporal cu **va citi**, cu care se poate comuta (*mîine tînărul* **are să citească** =*mîine tînărul* **va citi**). Față de structura cu *a avea* la prezentul indicativ cu flexiune de predicativ, care permite aceste două interpretări (cu *am, ai, are* etc noțional și predicativ și cu *am, ai, are* nenoțional și nepredicativ – auxiliar)[324], structura cu *a avea* la prezentul indicativ invariabil *o/a* (adică cu flexiune diferită de a predicativului) nu permite decît o singură interpretare, și anume, cu formele flexionare *o/a* vide semantic, deci complet gramaticalizate, adică auxiliare ce marchează viitorul unui verb de bază aflat la conjunctiv. Aceasta înseamnă că structura **o/a** *să citească* este ulterioară în raport cu **are** *să citească*, ceea ce rezultă, pe de o parte, din faptul că *o/a* sînt obligatoriu nenoționale, iar pe de altă parte, din faptul că *o/a* nu pot fi urmate, ca în limba din primele texte românești, și de prezentul infinitiv, ci numai de prezentul

---

[324] Pentru valențele expresive ale acestor structuri, vezi *Iordan, LRC*, p. 431; pentru unele detalii, vezi Valentin Sofroni, *Sinonimia unor forme verbale, procedeu al măiestriei artistice la Eminescu*, SCȘt., XIII, 1962, fasc. 2, p. 155-166.

conjunctiv (de altfel în textele româneşti din secolele al XVI-lea - al XVII-lea nici nu apare *o* sau *a* pentru formele flexionare de prezent indicativ ale verbului – auxiliar – *a avea).*

Cea de a doua serie de forme flexionare ale auxiliarului *a avea* (la care ne-am referit de asemenea în §69, la semiauxiliare) este reprezentată prin imperfectul indicativ al lui *a avea* cu flexiune comună cu predicativul care, împreună cu conjunctivul unui verb de bază oarecare, constituie ceea ce am numit convenţional *viitorul în trecut: în 1883/atunci, poetul* **avea să publice** *opera sa capitală*. Această structură – apărută recent în limba română (nu se întîlneşte în textele din secolele al XVI-lea - al XVII-lea) şi ignorată aproape total în lucrările de gramatică – se utilizează mai ales în exprimarea elevată din etapa modernă a limbii literare. În cadrul acestei structuri, imperfectul auxiliarului (nenoţional) se constituie – pe axa temporală imaginară (vezi §6) – în *reper la stînga,* fixînd «acţiunea» neterminată în trecut, adică imperfectă, pînă la limita acţiunii terminate în trecut, adică perfecte (limitarea la stînga a «acţiunii» este de obicei indicată – destul de relativ – şi printr-un circumstanţial de timp concretizat într-o dată calendaristică anterioară momentului vorbirii sau într-un adverb de timp pentru trecut; vezi imediat mai sus, *în 1883/atunci*); faţă de acest *reper temporal la stînga*, conjunctivul prezent – care principial indică un moment posterior timpului verbului regent (vezi *infra*) – se plasează în viitor, cu precizarea că *acest viitor nu poate depăşi la dreapta momentul vorbirii* (dovada în acest sens o găsim în faptul că *viitorul în trecut* nu admite determinări circumstanţiale temporale nici pentru momentul vorbirii, nici pentru un moment posterior momentului vorbirii: nu este reperată nici o propoziţie ca **astăzi X* **avea să scrie**..., nici **mîine X* **avea să scrie**...). Cu alte cuvinte, *în cadrul viitorul în trecut* imperfectul auxiliarului *a avea* marchează direct timpul şi – întrucît are forme flexionare în general diferite pentru persoană şi număr – şi persoana şi numărul, iar indirect, prin raportarea la mărcile concrete ale diatezei şi ale modului, şi diateza şi modul.

*
* *

A vrea/a voi considerăm că reprezintă un singur verb – predicativ şi, ceea ce interesează aici, auxiliar – pentru că: atît formele fonetice pentru *a vrea,* cît şi cele pentru *a voi* constituie evoluţii normale din lat. **volere;* forma de infinitiv *(a) voi* nu poate rezulta fonetic din v. sl. *voliti;* la care trimit de obicei dicţionarele (vezi, de exemplu, DEX, s.v.), o situaţie similară – *mutatis mutandis* – avînd şi prezentul indicativ *vei, veţi, va* etc; una şi aceeaşi formă flexionară apare atît în paradigma care ar trebui considerată a lui *a vrea*, cît şi în paradigma care ar trebui considerată a lui *a voi* (de exemplu, *vor*, care se opune şi lui *vreau, vrei* etc, dar şi lui *voi/voiesc,*

vei/voiești etc); dacă *a voi* ar fi de proveniență slavă, cum se spune de obicei în dicționare și nu numai, atunci ar însemna că în limba română viitorul de tipul **voi** *merge*, **vei** *merge* etc a luat naștere abia după influența slavă, adică mult după secolele al VI-lea - al VII-lea, ceea ce nu corespunde realității (vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 148).

La *a vrea/a voi* pot avea valoare de auxiliar aceleași două serii de forme ca la *a avea* (vezi mai sus), adică *prezentul indicativ* și *imperfectul indicativ*.

Prezentul indicativ al auxiliarului *a vrea/a voi* are în limba literară actuală flexiune comună cu predicativul numai la persoana VI, **vor**, la toate celelalte persoane flexiunea auxiliarului **voi, vei, va, vom, veți**[325] deosebindu-se de a predicativului *vreau/voiesc* (rar, *voi*: „Și *nu voi* ca să mă laud...", M. Eminescu, *op. cit.*, p. 110), *vrei/voiești* (în limba veche și *veri* – „unde *veri* să gătim ție să mănînci...", CPB, 441/14-15), *vrea/voiește, vrem/voim* (în limba veche și *vămŭ* – „*nu vămŭ*... să împărățească", CT, 163v14; pentru formele vechi, vezi articolul pe care l-am publicat în AUI, citat în nota 323), *vreți/voiți* (popularul *a vroi*, cu prezentul indicativ *vroiesc, vroiești* etc, rezultat din contaminarea formelor *a vrea* cu *a voi*, nu interesează în discuția de față, întrucît este numai predicativ, nu și auxiliar).

Formele flexionare de prezent indicativ ale auxiliarului *a vrea/a voi* împreună cu infinitivul prezent fără prepoziția-flectiv *a* al unui verb de bază noțional alcătuiesc viitorul I (cu *a vrea/a voi)*, în cadrul căruia marchează direct, prin formele sale flexionare, timpul, persoana și numărul, iar indirect, prin raportarea la mărcile concrete pentru diateză și mod, diateza și modul: **voi** *merge*, **vei** *merge*, **va** *merge* etc. Dacă infinitivul prezent fără prepoziția-flectiv *a* al verbului de bază este auxiliarul **fi**, atunci acesta, împreună cu prezentul indicativ al auxiliarului *a vrea/a voi*, constituie viitorul I cu *a vrea/a voi* al auxiliarului *a fi*, care intră în structura viitorului al II-lea/anterior al verbului respectiv la modul participiu: **voi fi** *mers*, **vei fi** *mers*, **va fi** *mers* etc; în această structură, prezentul auxiliarului *a vrea/a voi* marchează direct, prin formele sale flexionare, persoana și numărul, iar indirect, prin raportarea la mărcile concrete pentru diateză și mod, diateza și modul (timpul rezultă din opoziția auxiliarului *fi* cu ø – vezi *infra*, viitorul al II-ea/anterior). Viitorul al II-ea/anterior este omonim cu *perfectul* prezumtivului, care se deosebește de *prezentul* prezumtivului numai prin verbul de bază, care la acesta din urmă este la gerunziu (compară *voi fi* **mers** cu *voi fi* **mergînd**, *vei fi* **mers** cu *vei fi* **mergînd**, *va fi* **mers** cu *va fi* **mergînd** etc), la ambele timpuri ale prezumtivului prezentul auxiliarului *a vrea/a voi* marcînd direct, prin formele sale flexionare, persoana și numărul, iar indirect, prin raportarea la mărcile concrete ale diatezei, diateza (pentru mărcile prezentului și ale perfectului acestui mod, vezi *infra)*.

---

[325] Pentru proveniența acestor forme din latinește *volunt*, respectiv *voleo, velis, volet, volemus, voletis*, vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 148.

Imperfectul auxiliarului *a vrea/a voi* are în limba literară actuală flexiune total diferită de a predicativului: compară *aş, ai, ar, am, aţi, ar* cu – practic, aproape neutilizatul (chiar dacă este inserat în DOOM) – *vream, vreai, vrea* etc, care ar trebui pronunţat cu hiat, adică *vre-am, vre-ai, vre-a* etc, şi cu formele literare dominante *voiam, voiai, voia* etc (popularele *vroiam, vroiai, vroia* etc sînt numai predicative, nu şi auxiliare – vezi şi mai sus).

NOTĂ. Originea auxiliarului de la condiţional-optativul românesc este nesigură, în această privinţă existînd ipoteze variate (vezi A. Philippide, *Originea romănilor*, II, Iaşi, 1927, p. 203-204; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 147, *passim;* G. Ivănescu, *Istoria limbii romăne,* Iaşi, 1980, p. 159-160). Referindu-se la auxiliarul de persoana I a condiţional-optativului, anume, *aş*, unii specialişti pun această formă în legătură cu grecescul ἄς (din ἄς γράφη, ἄς γράψωμεν), ipoteză dezavantajată de neluarea în seamă a formelor vechi şi regionale ale acestui auxiliar (vezi mai departe), care infirmă pătrunderea unui element grecesc în flexiunea verbală pe care româna sau a moştenit-o din latină, sau a creat-o pe teren propriu cu elemente moştenite din latină. Cei mai mulţi specialişti derivă românescul *aş* din latinescul *habuissem* sau *habuissim*, printr-o fază intermediară **aeş*, ipoteză neconvenabilă din cauză că din formele citate de mai mult ca perfect latinesc ale lui *habere* a rezultat în română *avuse* şi, respectiv, *avuşi*, nu *aş*. În sfîrşit, alţi specialişti apreciază că *aş* de la persoana I a condiţional-optativului românesc provine din imperfectul *volebam-sic* (> **vreaşi* > **vreaş* > aş). Considerînd că această ipoteză este cea mai convenabilă, subliniem că şi la persoanele II, III, IV, V, VI ale condiţional-optativului, auxiliarul *ai, ar, am, aţi, ar* din română reprezintă evoluţii ale imperfectului latinesc *volebas, volebat, volebamus, volebatis, volebant*. În sprijinul acestei interpretări vin unele forme ale auxiliarului de la perfectul condiţional-optativului din limba română veche (*fi*-**vreaţi** *iubitŭ*, CT, 203ᵛ10, *fi*-**vrea** *vrutŭ*, CC, 341/27 – vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 507, şi articolul din AUI citat în nota de subsol 323), formele cu imperfectul lui *a vrea/a voi* la condiţional-optativ din graiul bănăţean de tipul **vreai** *fi*, **reai** *fi* (vezi A. Philippide, *op. cit.*, p. 202) şi formele *ręş, raş, rę* ale auxiliarului de la condiţional-optativ din istroromână – vezi de asemenea A. Philippide, *op. cit.*, p. 201 sqq.).

Formele de imperfect cu flexiune de auxiliar ale auxiliarului *a vrea/a voi* fac parte – alături de infinitivul fără prepoziţia-flectiv *a* al unui verb de bază noţional – din structura prezentului condiţional-optativ, în cadrul căruia marchează direct, prin formele sale flexionare, modul, persoana şi numărul, iar indirect, prin raportarea la mărcile concrete pentru diateză şi timp, diateza şi timpul : **aş** *merge,* **ai** *merge*, **ar** *merge,* **am** *merge,* **aţi** *merge,* **ar** *merge.* Cînd infinitivul fără prepoziţia-flectiv *a* al

verbului de bază este auxiliarul **fi**, atunci acesta, împreună cu imperfectul indicativ al auxiliarului *a vrea/a voi*, formează prezentul condițional-optativ al auxiliarului *a fi*, care intră – alături de participiul-verb al unui verb de bază noțional – în perfectul condițional-optativului, în cadrul căruia marchează, la fel ca la prezentul condițional-optativului, pe de o parte, modul, persoana, numărul, iar pe de altă parte, diateza (timpul rezultă din opoziția *fi/ø* – vezi *infra*, timpurile condițional-optativului): **aş** *fi mers*, **ai** *fi mers*, **ar** *fi mers*, **am** *fi mers*, **ați** *fi mers*, **ar** *fi mers*. Perfectul condițional-optativului este omonim cu perfectul prezumtivului, care se deosebește de prezentul prezumtivului doar prin gerunziul verbului de bază, care înlocuiește participiul-verb; la prezentul și perfectul prezumtivului, imperfectul auxiliarului *a vrea/a voi* marchează direct, prin formele sale flexionare, persoana și numărul, iar indirect, prin raportarea la mărcile concrete ale diatezei, diateza, modul și timpul rezultînd din alte mărci (vezi *infra*, prezumtivul și timpurile sale): **aş** *fi mers* – **aş** *fi mergînd*, **ai** *fi mers* – **ai** *fi mergînd*, **ar** *fi mers* – **ar** *fi mergînd* etc.

§74. β) COPULATIVELE (pentru comentarii vezi §68) sînt reprezentate printr-un număr mic – de ordinul zecilor – de verbe *sintetice noționale insuficiente cu două valențe obligatorii*, aflate la o *formă flexionară personală* (care se poate atribui – prin mărcile de persoană și număr de la verb – nominativului persoanei gramaticale a numelui-subiect).

NOTĂ. Așa cum am arătat în §68, în literatura de specialitate este foarte răspîndită ideea că *a fi* copulativ este vid semantic, la fel cu acest verb comportîndu-se – după unii specialiști – și *a constitui* și *a reprezenta*, iar toate celelalte copulative (*a ajunge, a se face, a ieși* etc) sînt doar parțial golite de sens lexical. Unii dintre susținătorii acestei dihotomii folosesc pentru prima grupă de verbe copulative denumirea de *copulă gramaticală* [Paula Diaconescu, *Rolul elementului verbal în componența predicatului nominal*, SG, II (=*Diaconescu, Rolul*), p. 113] sau de *verb copulativ total* [V. Șerban, *Sintaxa limbii române. Curs practic*, București, 1970 (=ȘSC), p. 101]. Nu am păstrat această clasificare pentru că – așa cum am arătat în §68 – la toate verbele copulative, inclusiv la *a fi*, *a constitui*, *a reprezenta*, există sinonime sintetice sau perifrastice, ceea ce arată că *toate copulativele sînt noționale*, și, anume, *noționale insuficiente cu două valențe obligatorii*. În afară de aceasta, opoziția terminologică copulă gramaticală/copulă lexico-gramaticală ar putea duce la ideea că legătura dintre numele-subiect și numele predicativ realizată prin verbul copulativ ar fi uneori numai gramaticală și doar alteori și gramaticală, și semantică, iar opoziția verb copulativ total/verb semicopulativ ar putea crea impresia că prin verbul *semicopulativ* s-ar realiza doar *pe jumătate* legătura dintre numele-subiect și numele predicativ, numai verbul *copulativ total* făcînd legătura *în întregime* între aceste două elemente.

În altă ordine de idei, subliniem încă o dată faptul că verbele copulative provin din verbe predicative (nu există nici un corp fonetic verbal copulativ care să nu fie și predicativ), deosebirea dintre aceste două întrebuințări – la care uneori se adaugă și altele – făcîndu-se *în context*, prin luarea în considerație a particularităților semantico-gramaticale ale verbelor respective. La *a fi*, de exemplu – singurul verb românesc cu toate întrebuințările posibile la această parte de vorbire –, întrebuințarea predicativă presupune o autonomie semantică *pronunțată* (sensurile a exista, a se afla, a trăi, a se întîmpla, a costa) și principial o valență obligatorie pentru funcția sintactică de subiect (*Pămîntul* **este**); întrebuințarea copulativă presupune diminuarea autonomiei semantice (sensul general de «a avea calitatea/caracteristica de...») și numaidecît două valențe obligatorii consumabile – una de numele-subiect și alta de numele predicativ (PĂMÎNTUL **este** ROTUND); întrebuințarea de semiauxiliar presupune de asemenea diminuarea autonomiei semantice (sensul trimite la «posibilitate» – echivalent a putea – sau la «necesitate» – echivalent a trebui) și o valență obligatorie (**nu** *mai* **este** DE TRĂIT *cu...)* sau două *(*MULTE **sînt** DE SPUS *pe lume)*; în perifraze verbale *a fi* are de obicei o valență obligatorie consumată frecvent în cadrul perifrazei și sensuri variate, care, însă, *„se topesc"* în sensul unitar al perifrazei: e [=există] *soare, de cînd* **sînt** [=trăiesc], *ce-o* **fi** [=se va întîmpla] *o fi* etc; în sfîrșit, întrebuințarea de auxiliar presupune vidarea semantică (nu mai există sinonim sintetic sau perifrastic) și în principiu două valențe obligatorii consumate de forme flexionare *(*VA **fi** MERS).

Apreciind că *toate* verbele copulative transmit o anume informație semantică, găsim că din punctul de vedere al sensului lor lexical, „insuficient" pentru realizarea comunicării *dorite de vorbitor* – care sens lexical se identifică prin sinonime sintetice/perifrastice și care într-un fel sau altul trimite la o *calitate/caracteristică intrinsecă* a numelui-subiect, prin care acesta este *calificat* sau *identificat* –, verbele copulative utilizate *curent* cu sensul lor *cel mai frecvent* se grupează în:

– verbe copulative care arată că numele-subiect **are** *calitatea/caracteristica intrinsecă de...: a fi (albina* **este** INSECTĂ/MICĂ*); a însemna (viața* **înseamnă** LUPTĂ*); a constitui (existența* **constituie** O PROBLEMĂ*); a reprezenta (zăbava cărților* **reprezintă** O PLĂCERE *inegalabilă);*

– verbe copulative care arată că numele subiect **obține** *calitatea/caracteristica intrinsecă de...: a ajunge (băiatul* **ajunge** STUDENT/MARE*); a se face (grîul* **se face** FRUMOS*); a ieși (X* **a ieșit** PREȘEDINTE*); a deveni (maimuța* **devine** OM);

– verbe copulative care arată că numele-subiect **păstrează** *calitatea/caracteristica intrinsecă de...: a rămîne, a se păstra, a se menține (prietenul meu* **rămîne/se păstrează, se menține** TÎNĂR);

– verbe copulative care arată că la numele-subiect *calitatea/caracteristica intrinsecă este* **aparentă**, nu reală: *a părea, a se crede, a se socoti, a se considera* (*tu* **pari/te crezi, te socotești, te consideri** ȘEF/INVULNERABIL);

– verbe copulative care arată că numele-subiect se identifică printr-un nume: *a se numi (nepoata* **se numește** IOANA*); a se chema (metalul pentru filament la becurile electrice* **se cheamă** WOLFRAM).

La aceste verbe folosite curent drept copulative, se adaugă, *rar*, alte cîteva care, în context, pot căpăta unul sau altul din sensurile lexicale indicate mai sus: *a apărea* cînd arată «aparența unei calități/caracteristici» *(Față de băiat, fata* **apare** MICĂ*), a sta* cînd are sensul de «a avea calitatea/caracteristica de...» („El singur ZEU **stătut-au** nainte de-a fi zeii", M. Eminescu, *op. cit.*, p. 92 – unde, însă, nu este exclusă ipoteza că *stătut-a* funcționează ca predicat și, ca urmare, *zeu* reprezintă un atribut circumstanțial/completiv) etc.

Cele două valențe obligatorii ale verbelor copulative au consumatori care se identifică prin «legături» de naturi diferite: numele-subiect, consumatorul valenței obligatorii din stînga în varianta obiectivă a topicii dominante, are cu verbul copulativ o «legătură» atît semantică (noțiunile exprimate prin *nume* și prin *verb* trebuie să fie *compatibile*), cît și gramaticală (*numele* și *verbul* se acordă în categoriile gramaticale comune, adică în persoană și număr): ALBINA **este** *insectă;* numele predicativ, consumatorul valenței din dreapta în varianta obiectivă a topicii dominante, are cu verbul copulativ o «legătură» numai semantică[326] (noțiunile exprimate prin *verb* și *nume* trebuie să fie *compatibile*): ALBINA **este** INSECTĂ. Luînd în considerație că, prin valențele sale obligatorii, verbul copulativ mediază «legătura» semantică (compatibilitatea noțiunilor) și gramaticală (persoana și numărul verbului copulativ – indice de predicație al verbului în general –, precum și diateza, modul și timpul, categorii gramaticale specifice verbului, sînt „transferate" de verbul copulativ numelui predicativ) dintre numele-subiect, despre care se face comunicarea, și numele predicativ, prin care se face comunicarea *principală* despre subiect, putem spune că *verbul copulativ se constituie în marcă a raportului de inerență dintre numele subiect și numele predicativ din cadrul predicatului nominal: o m u l* **este** BUN (pentru detalii și comentarii, vezi și *raportul de inerență*, și *predicatul nominal).*

---

[326] Legătura *numai semantică* este acceptată în gramatica românească la circumstanțiale (*Vorbește* **aici** *și* **acum**), la apoziție, uneori (FETIȚA, **nepoata mea**, *are doi ani și jumătate*) etc.

*
* *

γ) SEMIAUXILIARELE (pentru comentarii vezi §69) sînt reprezentate de asemenea printr-un număr mic – de ordinul zecilor – de verbe *noționale insuficiente*, cu o excepție (*nu-i chip*) *sintetice*, de obicei *cu două valențe obligatorii* și, rar, *cu una*, aflate la o *formă flexionară personală* (care se poate atribui – prin mărcile pentru persoană și număr de la verb – nominativului persoanei gramaticale a numelui-subiect).

După informația semantică pe care o transmit, „insuficientă" pentru realizarea *comunicării dorite de vorbitor* și care se identifică printr-un sinonim sintetic sau perifrastic, verbele semiauxiliare cel mai des folosite se clasifică în:

– *semiauxiliare de mod* care, în legătură cu un alt verb, *de bază*, arată «posibilitatea» sau «necesitatea», însemnînd:
  – a avea capacitatea/puterea: *a putea (copilul* **poate** CITI, *tînărul* **poate** URCA *muntele);*
  – a (nu) fi posibil: *a fi* (**nu** *mai* **este** DE TRĂIT *cu X), nu este/era* etc *chip* (**nu-i chip** DE FĂCUT *nimic cu Y);*
  – a fi necesar/obligatoriu: *a trebui* (**trebuie** SPUS *că...), a fi (multe* **sînt** DE SPUS *pe lume), a avea (el* **are** DE RECITAT *o poezie);*
– *semiauxiliare de aspect* care, în legătură cu un alt verb, *de bază*, arată «începutul» sau «sfîrșitul» acțiunii, însemnînd:
  – a începe: *a se apuca (el* **se apucă** DE CITIT*), a se pune (ea* **se pune** PE SPORĂVĂIT*);*
  – a duce o acțiune pînă la capăt: *a termina (el* **termină** DE CITIT *cartea) a sfîrși (bunicul* **sfîrșește** DE SPUS *povestea), a conteni (copilul* **nu contenește** DIN PLÎNS*), a isprăvi (vecinul* **a isprăvit** DE BĂTUT *cu ciocanul), a înceta (el* **nu a încetat** DE LUPTAT *încă), a se opri (la ora opt* **s-a oprit** DIN SCRIS*).*

Pe lîngă aceste verbe, *mai rar* pot căpăta întrebuințare de semiauxiliar și alte cîteva, atunci cînd, în context, ajung să exprime un sens lexical din cele indicate mai sus: *a se porni (ea* **se pornește** PE VORBIT*), a izbucni, a bufni (copilul* **a izbucnit/a bufnit** ÎN PLÎNS*), a încheia (Y* **a încheiat** DE LUCRAT *pe azi)* etc.

În dependență de numărul valențelor obligatorii, consumatorii acestora contractează «legăturile» cu semiauxiliarele în maniere diferite. Astfel, la semiauxiliarele cu două valențe obligatorii, numele-subiect, consumatorul valenței obligatorii din stînga în topica fixă sau în varianta obiectivă a topicii dominante, contractează cu semiauxiliarul și o «legătură» semantică (compatibilitatea noțiunilor exprimate prin nume și prin verb), și o «legătură» gramaticală (numele și verbul se acordă în categoriile gramaticale comune, adică în persoană și număr): COPILUL **poate** *citi,*

MULTE **sînt** *de spus pe lume*, EL **are** *de recitat o poezie*, EA **se apucă** *de povestit*, BĂTRÎNUL **termină** *de îngrijit florile*. La verbul de bază, consumatorul valenței obligatorii din dreapta în topica fixă sau în varianta obiectivă a topicii dominante; «legătura» semantică cu semiauxiliarul este la fel ca la numele-subiect (compatibilitatea noțiunilor exprimate prin semiauxiliar și prin verbul de bază), dar legătura gramaticală apare diferită: verbul de bază, *total invariabil*, **primește** de la semiauxiliar persoana și numărul, precum și diateza, modul și timpul, specifice verbului: *copilul* **poate** CITI, *multe* **sînt** DE SPUS *pe lume, el* **are** DE RECITAT *o poezie, ea* **se apucă** DE POVESTIT, *bătrînul* **termină** DE ÎNGRIJIT *florile*. Avînd în vedere că prin cele două valențe obligatorii semiauxiliarele în discuție mediază «legătura» semantică (compatibilitatea noțiunilor) și gramaticală (persoana – și numărul – ca indice al predicativității, precum și diateza, modul și timpul, categorii gramaticale specifice verbului, se transferă de la semiauxiliar la verbul de bază) dintre numele-subiect, despre care se face comunicarea, și verbul de bază, prin care se face comunicarea *principală* despre subiect, apreciem că *semiauxiliarul cu două valențe obligatorii se constituie în marcă a raportului de inerență dintre numele-subiect și verbul de bază total invariabil din cadrul predicatului verbal compus* **tipic** (sau **prototipul** *predicatului verbal compus): copilul* **poate** CITI, *el* **are** DE RECITAT o poezie etc (pentru detalii și comentarii, vezi *raportul de inerență* și *predicatul verbal compus)*.

La semiauxiliarele cu o singură valență obligatorie – reprezentate numai prin *a trebui* și *a fi*, fiecare cu cîte un singur tip de structură (**trebuie** *spus că*..., **nu** *mai* **este** *de trăit cu*...) –, consumatorul acestei valențe obligatorii unice, la dreapta în varianta obiectivă a topicii dominante, este *astăzi* (pentru fazele anterioare, vezi §69) verbul de bază la o formă total invariabilă, anume, la participiul-verb sau la supin. Cu alte cuvinte, consumatorul valenței obligatorii unice a acestor semiauxiliare este identic (în sensul că are aceleași particularități) cu consumatorul celei de a doua valențe obligatorii a semiauxiliarului cu două valențe obligatorii (vezi imediat mai sus), adică – în dreapta în varianta obiectivă a topicii dominante – are «legătură» semantică cu semiauxiliarul (compatibilitatea noțiunilor exprimate prin semiauxiliar și prin verbul de bază), la nivel gramatical primind de la semiauxiliar persoana – și numărul – ca indice al predicativității, precum și categoriile gramaticale de diateză, mod și timp specifice verbului: **trebuie/trebuia** etc SPUS *că*..., **nu** *mai* **este/era** etc DE TRĂIT *cu*... *Semiauxiliarul cu o singură valență obligatorie la o formă flexionară personală împreună cu verbul de bază la o formă total invariabilă constituie un* **predicat verbal compus** ANALOGIC, care adică – neputînd fi definit prin subiect, întrucît acesta nu există – se recunoaște ca atare numai datorită asemănărilor cu PROTOTIPUL **predicatului verbal compus**, la care ne-am referit mai sus (pentru detalii și comentarii, vezi §69 și capitolul privitor la predicat).

δ) VERBELE DIN PERIFRAZE VERBALE (pentru comentarii vezi §70) sînt reprezentate printr-un număr relativ mare (de ordinul sutelor) de verbe *sintetice*

noționale insuficiente cu una, două sau trei valențe obligatorii, aflate la o *formă flexionară personală* (care se poate atribui – prin mărcile de persoană și număr de la verb – nominativului persoanei gramaticale a numelui-subiect). Sensul lexical al verbelor din perifrazele verbale poate fi foarte variat, așa cum se vede din cele 12 verbe din perifrazele verbale de la litera F din DEX (din totalul de 175 de verbe de la această literă): *a face* (**a face** *ochi,* **a se face** *bine,* **a face** *din țînțar armăsar* etc), *a fărîma* (**a-și fărîma** *capul*), *a feșteli* (**a** *o* **feșteli**), *a fi* (**e** *bine,* **nu-i** *a bună,* **e** *soare* etc), *a fierbe* (*a-și băga nasul unde* **nu-i fierbe** *oala*), *a forța* (**a forța** *mîna,* **a forța** *nota*), *a frămînta* (**a frămînta** *pămîntul,* **a-și frămînta** *creierii/mîinile*), *a freca* (**a freca** *ridichea*), *a frige* (**a frige** *inima*), *a frînge* (**a-și frînge** *gîtul,* **a frînge** *inima*), *a fugi* (**a-i fugi** *pămîntul de sub picioare,* **a-i fugi** *ochii* etc), *a fura* (**a fura** *cu ochiul,* **a fura** *inima* etc). Faptul că verbele din perifrazele verbale fac parte *de obicei* din rîndul verbelor foarte vechi în limbă (din cele 12 verbe citate imediat mai sus, nouă – *a face, a fi, a fierbe, a frămînta, a freca, a frige, a frînge, a fugi, a fura* – sînt moștenite din latină) nu exclude posibilitatea ca și verbe *recent* pătrunse în română să poată face parte din perifraze verbale, mai ales dacă acestea sînt traduse din limba de origine (cum se întîmplă cu rom. *a forța* < fr. *forcer*, it. *forzare,* care apare în perifraza românească **a forța** *mîna* < fr. **forcer** *la main*). Fie că continuă îmbinări de cuvinte din latină, fie că au luat naștere pe terenul limbii române, fie că au fost traduse din diverse limbi (eventual calchiate după diverse limbi), *perifrazele verbale românești sînt îmbinări stabile de cuvinte, care îmbinări – neanalizabile în elementele lor componente pentru realizarea comunicării dorite de vorbitor* (vezi §11) – *transmit o singură informație semantică (o noțiune verbală) și au o singură funcție (aceea de predicat, cu excepția lui* **nu-i chip** *care, în calitate de semiauxiliar, reprezintă doar un element component al predicatului verbal compus).* În cadrul unității semantico-gramaticale a perifrazei verbale, consumatorii valențelor obligatorii se comportă variat. Astfel, cînd numele-subiect, în calitate de consumator al uneia din valențele obligatorii ale verbului din perifraza verbală, se află în dreapta în varianta obiectivă a topicii dominante, atunci de obicei face parte din perifraza verbală respectivă și, ca urmare, raportul de inerență pe care el îl contractează cu verbul-predicat, și acesta parte componentă a perifrazei, interesează doar la geneza perifrazei (întrucît prin analiză se distruge comunicarea dorită de vorbitor): **e** SOARE, *îi* **fuge** PĂMÎNTUL **de sub picioare,** *i* **s-au înecat** CORĂBIILE etc; cînd, însă, numele-subiect, în calitate de consumator al uneia din valențele obligatorii ale verbului din perifraza verbală, se află în stînga în varianta obiectivă a topicii dominante, atunci de obicei nu face parte din perifraza verbală respectivă și ca urmare contractează raportul de inerență ce trebuie identificat în analiza actuală, dar nu numai cu verbul din perifraza verbală, ci cu întreaga perifrază verbală: *X* **face din țînțar armăsar**, *Y* **își fărîmă capul**, *Z* **forțează nota** etc. Cele spuse în

legătură cu consumatorul valenței obligatorii pentru numele-subiect sînt valabile – schimbînd ceea ce trebuie schimbat – și pentru ceilalți consumatori ai valențelor obligatorii de la verbele din perifrazele verbale. Astfel, complementul direct, unul din consumatorii posibili ai valențelor obligatorii de la verbele din perifrazele verbale, la dreapta în varianta obiectivă a topicii dominante, face parte din perifraza verbală și, ca urmare, raportul de subordonare pe care îl contractează cu verbul contează tot numai la geneza perifrazei verbale (întrucît prin analiză se distruge comunicarea dorită de vorbitor): A FACE **ochi**, A **o** FEȘTELI, A FORȚA **mîna** etc; circumstanțialele de diferite feluri, un alt consumator posibil al valențelor obligatorii de la verbul din perifrazele verbale, în dreapta în varianta obiectivă a topicii dominante, fac și ele parte din perifrazele verbale și, ca urmare, raportul de subordonare cu verbul contează de asemenea numai la geneza perifrazei verbale (pentru păstrarea intenției comunicative a vorbitorului): A DA **din coate**, A SE FACE **bine**, A FURA **cu ochiul** etc. În general, la verbele din perifrazele verbale, rolul *actual* (nu acela ce interesează la geneza perifrazelor verbale) constă în faptul că la nivel semantic sensul lor (al verbelor) lexical „se topește" în sensul lexical unitar al perifrazei verbale, iar la nivel gramatical marchează persoana – și numărul –, ca indice al predicativității, precum și categoriile gramaticale specific verbale de diateză, mod și timp: *Y* **se face/s-a făcut, se va face** etc BINE, *eu* ÎMI **frămînt** CREIERII, *tu* ÎȚI **frămînți** CREIERII, *ei* ÎȘI **frămîntă** CREIERII etc.

§75. **Conjugările (clasele formale) ale verbelor**. Considerînd că necesitatea taxinomiei în orice știință nu mai trebuie demonstrată, reținem că în știința limbii cu referire la română specialistul nu poate domina mulțimea verbelor (cca 6000 de unități *sintetice*, cele *perifrastice* mergînd în privința formelor flexionare cu cele sintetice) fără o grupare a lor în *conjungări/clase formale*, care să aibă în vedere *doar flectivele prin care se marchează categoriile gramaticale*, cu ignorarea atît a conținutului categorial, cît și a informației semantice și a funcționalității[327]. Gruparea verbelor în conjugări/clase formale se bazează pe *omonimia morfematică*, idealul însemnînd că la *verbele încadrate într-o conjugare/clasă formală categoriile gramaticale trebuie să fie marcate prin* **aceleași flective, cu aceleași realizări fonetice**. *Idealul* în această privință nu a fost încă atins – și probabil că nici nu va fi atins vreodată –, ceea ce explică existența mai multor orientări, pe cele semnificative prezentîndu-le în continuare.

Gramatica românească de *tip clasic*, orientîndu-se după gramatica latină și urmărind să pună în lumină continuitatea sistemului verbal latinesc în sistemul

---

[327] Pentru conceptul clasic de *conjugare*, cu sensul de *clasă formală de verbe*, vezi *Iordan, LRC*, p. 435. De problema repartizării verbelor românești în conjugări ne-am ocupat în *Observații în legătură cu clasificarea verbelor românești în conjugări*, LR, VIII, 1968, nr. 4, p. 291-301.

verbal românesc, clasifică verbele româneşti *după sufixul infinitivului (scurt)* – numit de obicei *terminaţie* – în patru conjugări, şi anume: *conjugarea I*, care cuprinde verbele cu sufixul infinitivului (scurt) *-a (a aduna, a lucra* etc); *conjugarea a II-a*, care cuprinde verbele cu sufixul infinitivului (scurt) *-ea (a tăcea, a vedea, a mînea* – ultimul cu circulaţie regională – etc); *conjugarea a III-a*, care cuprinde verbele cu sufixul infinitivului (scurt) *-e (a merge, a trece* etc); *conjugarea a IV-a*, care cuprinde verbele cu sufixul infinitivului (scurt) *-i (a auzi, a citi* etc) sau *-î (a coborî, a hotărî* etc).

O altă orientare aparţine lui Alf Lombard[328], după care verbele româneşti se grupează în şase clase/conjugări. Mărirea numărului claselor de verbe se explică prin aceea că, spre deosebire de gramatica clasică, care stabileşte conjugările numai după sufixul gramatical al infinitivului (scurt), Alf Lombard are în vedere, pe lîngă acest sufix, şi sufixele flexionare *-ez, -es (-ăsc)* care pot apărea la unele verbe la prezentul indicativului şi la cîteva alte timpuri formate pe baza acestuia. Luarea în consideraţie a acestor sufixe flexionare face ca atît conjugarea I, cît şi a IV-a clasice să fie împărţite în cîte două clase/conjugări. Clasele de verbe astfel obţinute sînt dispuse în altă ordine decît cea clasică, şi anume: *clasa I*, care cuprinde verbele cu sufixul infinitivului *-a* şi fără sufixul flexionar *-ez (a aduna* etc); *clasa a II-a*, care cuprinde verbele cu sufixul infinitivului de asemenea *-a*, dar şi cu sufixul flexionar *-ez (a lucra* etc); *clasa a III-a*, care cuprinde verbele cu sufixul infinitivului *-i* sau *-î* şi fără sufixul flexionar *-esc* sau *-ăsc (a veni, a coborî* etc); *clasa a IV-a*, care cuprinde verbele cu sufixul infinitivului de asemenea *-i* sau *-î*, dar acestea au şi sufixul flexionar *-esc* sau *-ăsc* (*a citi, a urî* etc); *clasa a V-a*, care cuprinde verbele cu sufixul infinitivului *-ea*, de tipul *a cădea* etc; *clasa a VI-a*, care cuprinde verbele cu sufixul infinitivului *-e*, de tipul *a bate* etc.

Un alt punct de vedere în ceea ce priveşte clasificarea verbelor româneşti în conjugări aparţine matematicianului Grigore Moisil[329]. Urmărind să grupeze verbele româneşti în conjugări de aşa natură încît să poată fi folosite şi mecanic, Grigore Moisil distinge în structura formelor flexionare verbale *radicalul*, pe care îl consideră convenţional invariabil, şi *morfemul*, care se schimbă în funcţie de categoriile gramaticale de mod, timp, persoană şi număr. Cît priveşte formele flexionare sintetice pentru aceste categorii gramaticale, pe acestea Grigore Moisil le clasifică în *tipice* şi *atipice*. La morfemele formelor tipice, Grigore Moisil observă o anumită regularitate, care constă în prezenţa la începutul acestor morfeme a uneia din vocalele A, Î, E, U, I, aşa cum se vede în tabelul de pe pagina următoare (unde notăm doar cîteva din formele tipice, luate la întîmplare, din tabelul alcătuit de Grigore Moisil).

---

[328] *Le verbe roumain*, Lund, 1954-1955, II, p. 1117 sqq.

[329] *Probleme puse în traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română scrisă*, SCL, X, 1960, nr. 1, p. 7-24.

	A	Î		E	U	İ	
		Î°	Î			İ°	İ
gerunziu	-înd					-ind	
m.m.c.p, II, sg.	-aseşi	-îseşi		-eseşi	-useşi	-iseşi	
p.s., I, pl.	-arăm	-îrăm		-erăm	-urăm	-irăm	
imperf., I, sg. şi pl.	-am		-eam				-iam
prez. ind., II, pl. prez. conj., II, pl. imper., II, pl.	-aţi	-îţi		-eţi		-iţi	

În funcţie de această *primă vocală din morfemele formelor tipice*, Grigore Moisil împarte verbele româneşti în cinci conjugări/clase (fiecare dintre acestea avînd un număr variabil de subclase – în perspectivă, subsubclase... –, pe care, însă, nu le mai prezentăm aici), şi anume: *conjugarea în A*, care cuprinde verbele de tipul *a cînta, a fura, a abandona* etc; *conjugarea în Î*, care cuprinde verbe de tipul *a coborî, a vîrî, a hotărî* etc; *conjugarea în E*, care cuprinde verbe de tipul *a frînge, a alege, a scrie* etc; *conjugarea în U*, care cuprinde verbe de tipul *a aşterne, a cădea, a da* etc; *conjugarea în İ*, care cuprinde verbe de tipul *a veni, a auzi, a făgădui* etc.

O altă opinie în privinţa clasificării verbelor româneşti în conjugări este formulată de Valeria Guţu Romalo[330]. Propunîndu-şi să facă o clasificare structurală a flexiunii verbale româneşti actuale, autoarea se bazează pe un inventar nu prea mare de verbe, la care are în vedere formele flexionare sintetice active (întrucît formele flexionare de la celelalte diateze se comportă la fel cu acestea). În structura formelor active, Valeria Guţu Romalo distinge *radicalul* (elementul constant în flexiune) şi *flectivul* (elementul variabil în flexiune), ultimul putîndu-se diviza în *sufix* şi *desinenţă*. Constatînd că unele sufixe şi desinenţe pot să apară la timpuri şi persoane diferite, faţă de alte sufixe şi desinenţe care nu au această caracteristică, autoarea grupează sufixele şi desinenţele în *omonime*, care – indiferent de etimologie – pot să apară la mai multe timpuri şi persoane, şi *realizate diferit pentru fiecare timp şi persoană*. În cadrul sufixelor şi desinenţelor omonime, Valeria Guţu Romalo distinge între omonimiile *generale*, care apar în orice paradigmă neaberantă (de exemplu: $dA'_3 = dA'_6$; SA =SA'[331]), şi omonimii *specifice*, care apar doar la unele verbe (de exemplu: $dA_3 = dA_6$; SC =S'D). Lăsînd la o parte omonimiile generale, care nu sînt utile la

---

[330] *Descriere structurală a verbului românesc. VI. Clasificarea verbelor în conjugări*. SCL, XVI, 1965, nr. 3, p. 355-371 (vezi şi *Morfologie structurală*..., p. 195 sqq.).

[331] Semnificaţia siglelor: A=prezentul indicativ; A'=prezentul conjunctiv; B=imperfectul indicativ; C=perfectul simplu indicativ; D=participiul; E=infinitivul; F=gerunziul; G =imperativul; H =mai mult ca perfectul indicativ; S =sufix, d =desinenţă; cifrele de la 1 la 6 puse în dreapta, jos, a unei sigle indică persoanele gramaticale.

clasificarea verbelor în conjugări, autoarea se preocupă numai de omonimiile sufixale și desinențiale *specifice*, pe baza cărora grupează verbele românești în opt tipuri paradigmatice, cărora – luînd în considerație alomorfele morfologice – le corespund zece clase ce pot fi numite și conjugări. De exemplu, conjugarea I are următoarele afixe caracteristice (pentru celelalte conjugări, vezi *Morfologie structurală...*, p. 204-205):

1. SA =SB =SC =S'D =SE: {-á-}
2. SF: {-înd-}
3. $dA_3 = dA_6$: {-ă-}

Verbe de tipul *a ara, a apropia*

*

* *

Prezentarea opiniilor semnificative privitoare la repartizarea verbelor românești în conjugări/clase formale arată că, deși numărul conjugărilor/claselor formale diferă de la o orientare la alta (patru, cinci, șase, zece), totuși, toate aceste orientări au un element comun, anume, utilizarea – pentru delimitarea conjugărilor/claselor formale – a flectivelor adăugate radicalului la formele flexionare sintetice active. Deosebirile dintre diversele orientări provin din felul flectivelor necesare pentru delimitarea conjugărilor/claselor formale. Astfel, gramatica clasică și Alf Lombard stabilesc conjugările/clasele formale numai pe baza *sufixelor*, iar Grigore Moisil și Valeria Guțu Romalo clasifică verbele în conjugări/clase formale luînd în considerație *nu numai sufixele, ci și desinențele*. Mergînd mai departe, deosebirile dintre gramatica clasică și Alf Lombard în ceea ce privește numărul conjugărilor/claselor formale rezultă din faptul că, în timp ce gramatica clasică (la fel cu gramatica limbii latine) are în vedere *numai sufixul infinitivului,* Alf Lombard utilizează, *pe lîngă sufixul infinitivului, și unele sufixe flexionare de la prezentul indicativ.* În același sens, deosebirea dintre Grigore Moisil și Valeria Guțu Romalo în ceea ce privește numărul conjugărilor/claselor formale este dată de faptul că Grigore Moisil consideră că *sufixele și desinențele alcătuiesc o singură unitate flexionară (=«morfemul»)*, față de Valeria Guțu Romalo, care *descompune flectivul în sufix și desinență,* fiecare dintre acestea luate ca unități flexionare de sine stătătoare.

Explicația luării în considerație a flectivelor de feluri diferite și în număr diferit, precum și sporirea numărului de conjugări/clase formale în raport cu cele clasice constă în tendința de a se ajunge la conjugări/clase formale cît mai exacte. Pentru a releva măsura convenabilității orientărilor prezentate, considerăm util ca toate aceste orientări să fie raportate la două cerințe fundamentale:

a. *la verbele încadrate într-o conjugare/clasă formală categoriile gramaticale să fie marcate prin aceleași realizări fonetice ale flectivelor;*

b. *repartizarea verbelor în conjugări/clase de verbe să fie fără rest*, adică toate verbele româneşti să se încadreze la una sau alta dintre conjugările/clasele de verbe imaginate.

*

* *

Cele patru conjugări/clase formale clasice pot cuprinde toate verbele limbii române, datorită faptului că orice verb românesc are şi infinitiv, al cărui sufix gramatical este obligatoriu *-a*, *-ea*, *-e*, *-i* sau *-î*. Ceea ce este mai puţin convenabil la conjugările/clasele formale clasice este faptul că, la verbele încadrate într-o conjugare sau alta, nu întotdeauna modul, timpul, persoana şi numărul se exprimă prin aceleaşi categorii de flective cu aceleaşi realizări fonetice. Astfel, la unele verbe din prima conjugare/clasă formală clasică (de exemplu, *a aduna*), la persoana întîi singular a prezentului indicativ desinenţa *zero* se adaugă direct radicalului *(adun-ø)*, în timp ce la alte verbe din aceeaşi conjugare/clasă formală (de exemplu, *a lucra*) desinenţa *zero* se adaugă după sufixul flexionar *-ez (lucr-ez-ø)*. Schimbînd ceea ce trebuie schimbat, aceeaşi situaţie o găsim şi la conjugarea a IV-a clasică, unde se pot distinge verbele de tipul *aud-ø*, *cobor-ø* de verbele de tipul *cit-esc-ø*, *ur-ăsc-ø*. La conjugarea a IV-a clasică mai este de menţionat şi existenţa a două sufixe gramaticale pentru infinitiv, anume, *-i* (*a auzi*, *a citi* etc) şi *-î* (*a coborî*, *a urî* etc), fapt ce se reflectă şi în sistemul desinenţelor şi sufixelor, care diferă, la anumite forme flexionare, de la verbele cu sufixul infinitivului *-i* la verbele cu sufixul infinitivului *-î*. Astfel, toate verbele cu sufixul infinitivului *-i (a auzi, a citi* etc), precum şi verbele cu sufixul infinitivului *-î* care au la indicativ prezent sufixul flexionar *-ăsc* (tipul *a ur-***î** vs. *ur-***ăsc**) primesc la persoana a treia singular a prezentului indicativ desinenţa *-e* (*aud-***e**, *citeşt-***e**, *urăşt-***e**), pe cînd verbele cu sufixul infinitivului *-î* care nu au la indicativ sufixul flexionar *-ăsc* (tipul *a cobor-***î** vs. *cobor-ø)* primesc la persoana a treia singular a prezentului indicativ desinenţa *-ă (coboar-***ă**). La imperfectul indicativ, verbele care au sufixul infinitivului *-i* (tipul *a auzi*, *a citi*, *a făgădui* etc) primesc sufixul *-ea- (auz-***ea***-m, cit-***ea***-m)* sau *-ia- (făgădu-***ia***-m)*, iar cele care la infinitiv au sufixul *-î* (tipul *a coborî*, *a urî*) primesc la imperfect sufixul *-a- (cobor-***a***-m, ur-***a***-m)*. Conjugările/clasele formale a doua şi a treia clasice, deşi foarte sărace şi puţin productive în comparaţie cu conjugările/clasele formale întîi şi a patra[332], conţin şi

---

[332] Alf Lombard, *op. cit.*, p. 1117 (bazîndu-se pe H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Bucureşti, 1903-1924, *Dicţionarul limbii române* publicat de Academie cu începere din 1913 şi I.-A. Candrea, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească"*, Bucureşti, 1931), găseşte 5905 verbe româneşti, care se repartizează pe conjugări în felul

ele verbe la care diversele forme flexionare sintetice active nu se exprimă întotdeauna prin aceleaşi realizări fonetice ale flectivelor: în conjugarea/clasa formală a II-a este trecut, alături de verbe ca *a tăcea*, şi verbul de circulaţie regională *a mînea*, cu toate că la primul perfectul simplu se formează cu sufixul gramatical *-u- (tăc-***u***-i)*, iar la al doilea cu sufixul gramatical *-e- (măs-***e***-i)*; verbele *a bate* şi *a merge* sînt încadrate la conjugarea/clasa formală a III-a, fără a se avea în vedere faptul că la primul la perfectul simplu apare sufixul gramatical *-u- (băt-***u***-i)*, iar la al doilea sufixul gramatical *-e- (mers-***e***-i)*; verbele *a merge* şi *a frînge* sînt trecute în conjugarea/clasa formală a III-a, deşi la *a merge* ultimul element fonetic al participiului este *-s* (*mer*s), iar la *a frînge -t* (*frîn*t) etc.

*

* *

La clasificarea propusă de Alf Lombard se pot face, cu unele excepţii, aceleaşi comentarii ca şi la clasificarea clasică. Aceasta pentru că deosebirile dintre clasificarea propusă de Alf Lombard şi clasificarea clasică nu constau decît în divizarea conjugărilor/claselor formale clasice I şi a IV-a în conjugările I, a II-a şi, respectiv, a III-a şi a IV-a şi în schimbarea ordinii conjugărilor. Aceste două modificări faţă de clasificarea clasică propuse de Alf Lombard constituie un dezavantaj *de natură subiectivă* destul de important: cele patru conjugări clasice – suprapunîndu-se, cu puţine excepţii, peste conjugările latineşti – relevă continuitatea sistemului verbal latinesc în sistemul verbal românesc, ceea ce înseamnă că înmulţirea numărului conjugărilor şi schimbarea ordinii lor ar putea produce neînţelegeri; la aceasta se poate adăuga că şi în momentul de faţă majoritatea romaniştilor şi româniştilor care studiază istoria limbii române utilizează clasificarea în patru conjugări/clase formale atît pentru verbele limbii latine, cît şi pentru verbele limbii române.

---

următor: conjugarea/clasa formală I (la Alf Lombard, conjugările I şi a II-a) cuprinde 2568 de verbe; conjugarea/clasa formală a II-a (la Alf Lombard, conjugarea a V-a) cuprinde 48 de verbe; conjugarea/clasa formală a III-a (la Alf Lombard, conjugarea a VI-a) cuprinde 291 de verbe; conjugarea/clasa formală a IV-a (la Alf Lombard, conjugările a III-a şi a IV-a) cuprinde 2998 de verbe. Luînd în consideraţie un singur dicţionar (DEX, 1975), Gr. Brîncuş, *Productivitatea conjugărilor în româna actuală*, SCL, XXVII, 1976, nr. 5, p. 485-491, găseşte un număr mai mic de verbe (5807), repartizate diferit – faţă de Alf Lombard – mai ales la conjugările bogate: cu aproximativ 700 de verbe mai mult la conjugarea I şi (surprinzător) cu aproximativ 700 de verbe mai puţin la conjugarea a IV-a: 3284 de verbe la conjugarea I, 51 de verbe la conjugarea a II-a, 260 de verbe la conjugarea a III-a şi 2212 verbe la conjugarea a IV-a.

*

* *

În ceea ce priveşte *clasificarea propusă de Grigore Moisil*, menţionăm că aceasta – deşi se adresează „minţii" maşinii – are, totuşi, unele asemănări cu clasificarea clasică (necesitatea luării în consideraţie a gramaticii clasice este subliniată de Grigore Moisil în *art. cit.*, p. 10). Avem în vedere faptul că, dacă mijlocul de recunoaştere a unei conjugări/clase formale îl reprezintă prima vocală a «morfemelor» formelor tipice şi dacă la conjugarea în A, în Î şi în İ această primă vocală coincide cu sufixul infinitivului, atunci urmează că conjugarea în A reprezintă prima conjugare clasică, iar conjugările în Î şi în İ reprezintă conjugarea a IV-a clasică. Făcînd abstracţie de subclasele din cadrul conjugărilor/claselor formale, diferenţele dintre clasificarea propusă de Grigore Moisil şi clasificarea clasică apar la conjugările/clasele formale în E şi în U, cu precizarea că conjugarea/clasa formală în E cuprinde verbe de conjugarea/clasa formală a III-a clasică (la care se adaugă şi regionalul *a mînea* de conjugarea/clasa formală a II-a clasică), iar conjugarea/clasa formală în U verbe de conjugările/clasele formale clasice I, a II-a şi a III-a. Clasificarea propusă de Grigore Moisil poate cuprinde şi ea toate verbele limbii române, pentru că orice verb românesc are cel puţin o formă tipică, pe baza căreia – după prima vocală a morfemului – se încadrează verbul respectiv la o conjugare sau alta. Principalul inconvenient pentru inteligenţa umană (reamintim că această clasificare este destinată inteligenţei maşinii) al clasificării propuse de Grigore Moisil – pe lîngă faptul că înmulţeşte numărul conjugărilor/claselor formale şi le schimbă ordinea (vezi *supra*, comentariile privitoare la clasificarea propusă de Alf Lombard) – îl constituie dificultatea memorării «morfemelor» formelor tipice, în funcţie de prima vocală a cărora sînt grupate verbele româneşti în conjugări/clase formale. În afară de aceasta, nu toate «morfemele» formelor tipice duc la acelaşi număr de conjugări: dacă gerunziul este o formă tipică, atunci după prima vocală a «morfemului» acestuia verbele se grupează numai în două conjugări/clase formale (conjugarea în İ şi conjugarea în Î); dacă imperfectul este o formă tipică, atunci după prima vocală a «morfemului» acestuia verbele se grupează numai în trei conjugări/clase formale (conjugarea în A, conjugarea în E şi conjugarea în İ); dacă persoana a II-a plural a prezentului indicativ este formă tipică, atunci după prima vocală a «morfemului» acestuia verbele se repartizează doar în patru conjugări/clase formale (conjugarea în A, conjugarea în Î, conjugarea în E şi conjugarea în İ); cu alte cuvinte, la toate cele cinci conjugări/clase formale indicate de Grigore Moisil trimit numai **unele** *dintre formele tipice indicate*, cum ar fi persoana a II-a singular a mai mult ca perfectului indicativ sau persoana I plural a perfectului simplu indicativ, la care prima vocală poate fi *a*, *î*, *e*, *u* sau *i* (vezi tabelul de mai sus).

*

* *

Referindu-ne la *clasificarea propusă de Valeria Guțu Romalo*, notăm că și aceasta, deși apare (prin numărul și ordinea conjugărilor, precum și prin mijloacele de recunoaștere a unei conjugări) complet diferită de clasificarea clasică, ea poate fi considerată, totuși, o dezvoltare a clasificării clasice. Aceasta rezultă din faptul că ceea ce la Valeria Guțu Romalo reprezintă conjugările I și a II-a constituie conjugarea I clasică, ceea ce reprezintă conjugările a II-a, a IV-a, a V-a, a VI-a constituie conjugarea a IV-a clasică, conjugarea a VII-a este conjugarea a II-a clasică, iar ceea ce reprezintă conjugările a VIII-a, a IX-a și a X-a constituie conjugarea a III-a clasică. În ceea ce privește posibilitatea de încadrare a tuturor verbelor românești în conjugările stabilite de Valeria Guțu Romalo (care conjugări nu pot fi memorate de inteligența umană), constatăm că verbele care au sufixul infinitivului *-î* și au și sufixul flexionar *-ăsc* la prezentul indicativ (tipul *a hotărî* – *hătăr***ăsc**) *nu* se încadrează în nici una cele zece conjugări. Aceasta pentru că – făcînd abstracție de motivările aduse de autoare[333], verbele de tipul *a hotărî* nu pot fi încadrate în conjugarea a VI-a, cum rezultă din *Descrierea structurală...*, VI, p. 368, deoarece verbele de acest tip au comun cu cele de conjugarea a VI-a numai $dA_1 = dA_6$ *(eu hotărăsc-ø =ei hotărăsc-ø,* la fel cu *eu isprăvesc-ø =ei isprăvesc-ø),* prin celelalte afixe caracteristice deosebindu-se de verbele de conjugarea a VI-a. Astfel, la verbele de conjugarea a VI-a SC =S'D =SE: {-i-} (*isprăv*-**i**-*i* =*isprăv*-**i**-*t* =*isprăv*-**i**), pe cînd la verbele de tipul *a hotărî* afixul caracteristic al acestor forme este *-î-* (*hotăr*-**î**-*i*, *hotăr*-**î**-*t*, *hotăr*-**î**); la verbele de conjugarea a VI-a SA: {*-i-~-esc*} (*isprăv*-**i**-*m* ~ *isprăv*-esc), față de verbele de tipul *a hotărî,* unde aceste afixe sînt *-î-~-ăsc* (*hotăr*-**î**-*m*, *hotăr*-**ăsc**); la verbele de conjugarea a VI-a SB: {*-ea-*} *(isprăv*-**ea**-*m)*, în timp ce la verbele de tipul *a hotărî* sufixul imperfectului este *-a- (hotăr*-**a**-*m);* în sfîrșit, la verbele de conjugarea a VI-a SF: {*-ind*} (*isprăv*-**ind**), iar la verbele de tipul *a hotărî* sufixul gerunziului este *-înd* (*hotăr*-**înd**). Cît privește exprimarea modului, timpului, persoanei și numărului de la formele simple active prin aceleași sufixe și desinențe la verbele încadrate într-o conjugare, putem spune că nici clasificarea propusă de Valeria Guțu Romalo nu reușește să înlăture total deficiențele de felul celor de la celelalte clasificări: tot la conjugarea a VI-a a Valeriei Guțu Romalo găsim că sînt încadrate atît verbe ca *a isprăvi*, care au la prezentul indicativului sufixul flexionar *-esc,* cît și verbe ca *a muri*, care nu au acest sufix flexionar la prezentul indicativului; conjugarea a VIII-a este exemplificată cu verbele *a începe, a umple, a face*, cu toate că la primele două persoana a II-a singular a imperativului pozitiv este identică formal cu persoana a III-a singular a prezentului indicativ, iar la ultimul, persoana a II-a singular a imperativului pozitiv are formă proprie (deosebită de a prezentului indicativ) etc.

---

[333] Vezi *Descriere structurală...*, p. 366, precum și *Despre clasificările morfologice,* LR, XVII, 1968, nr. 5, p. 464-468.

*

* *

Din comentariile pe care le-am făcut în legătură cu propunerile de grupare a verbelor în conjugări/clase formale rezultă ideile pe care le notăm mai jos.

a. Apariția în a doua jumătate a secolului nostru a unor noi propuneri de grupare a verbelor românești în conjugări/clase formale este motivată de faptul că singura grupare existentă pînă în prima jumătate a secolului al XX-lea, anume, *gruparea clasică* – care preia pentru limba română conjugările/clasele formale din gramatica limbii latine – *nu realizase conjugări/clase formale* **omogene**, în sensul că la verbele încadrate într-o conjugare/clasă formală clasică *categoriile gramaticale nu se marchează întotdeauna prin* **aceleași flective, cu aceleași realizări fonetice.** Deși nu toate *grupările mai noi* țin cont de *gruparea clasică*, totuși – așa cum se vede din tabelul de mai jos – *toate grupările propuse în a doua jumătate a secolului nostru, care nici ele nu au reușit să realizeze conjugări/clase formale* **omogene**, *au multe puncte de contact cu gruparea clasică.*

Clasificarea clasică	Clasificarea propusă de Alf Lombard	Clasificarea propusă de Grigore Moisil	Clasificarea propusă de Valeria Guțu Romalo
Conj. I – a cînta – a lucra – a da	Conj. I – a cînta	Conj. în A – a cînta	Conj. I – a cînta
	Conj. a II-a – a lucra	Conj. în U – a da	Conj. a II-a – a lucra
Conj. a II-a – a tăcea – a durea	Conj. a V-a – a tăcea – a durea	Conj. în U – a tăcea – a durea	Conj. a VIII-a – a părea
Conj. a III-a – a bate	Conj. a VI-a – a bate	Conj. în U – a bate	Conj. a VIII-a – a începe
– a merge	– a merge	Conj. în E – a merge	Conj. a IX-a – a prinde
			Conj. a X-a – a rupe
Conj. a IV-a – a auzi	Conj. a III-a – a auzi – a coborî	Conj. în Î – a auzi – a citi	Conj. a III-a – a coborî
			Conj. a IV-a – a acoperi
– a citi	Conj. a IV-a – a citi	Conj. în Î – a coborî	Conj. a V-a – a sări
– a coborî – a urî	– a urî	– a urî	Conj. a VI-a – a isprăvi

b. Clasificările verbelor românești în conjugări pe care le-am prezentat nu se adresează toate – fie prin intenție, fie prin realizare – inteligenței omului, în această privință putînd distinge între *clasificările ce se adresează inteligenței omului* (clasificarea clasică și clasificarea propusă de Alf Lombard) și *clasificări ce se adresează inteligenței calculatorului* (clasificarea propusă de Grigore Moisil și clasificarea propusă de Valeria Guțu Romalo).

Clasificările destinate inteligenței calculatorului trebuie să delimiteze conjugările/clasele formale de așa natură încît într-o conjugare să intre numai verbele care au **exact** *aceleași particularități de formă* (cu alte cuvinte, *categoriile gramaticale să fie marcate prin aceleași flective, cu aceleași realizări fonetice),* indiferent dacă prin aceasta se mărește numărul conjugărilor, se schimbă ordinea lor și se înmulțesc indicii pentru recunoașterea unei conjugări. Aceasta pentru că oricare ar fi ordinea conjugărilor și oricît de mare ar fi numărul conjugărilor și al indicilor de recunoaștere a lor, creierul electronic își poate însuși aceste lucruri dacă îi sînt date. Folosirea conjugărilor/claselor formale de către calculator, însă, presupune ca acestea să fie *matematic exacte;* în această privință – așa cum am arătat mai sus –, atît clasificarea propusă de Grigore Moisil, cît și cea propusă de Valeria Guțu Romalo sînt susceptibile de ameliorări în sensul sporirii exactității.

Dacă clasificările destinate calculatorului pot fi oricît de complicate numai să fie riguros exacte, clasificările destinate inteligenței omului trebuie să fie *mai simple* și să țină cont și de *istoria limbii*; altfel spus, clasificările care se adresează omului trebuie să îmbine exactitatea – care poate fi la un moment dat și relativă – cu accesibilitatea, luînd în considerație și anumiți factori de natură subiectivă. Din acest punct de vedere, apreciem că cea mai proprie grupare a verbelor românești în conjugări/clase formale este aceea *făcută de gramatica clasică*, pentru că aceasta are, în raport cu celelalte, anumite avantaje de natură subiectivă și obiectivă. Principalul avantaj de natură subiectivă al clasificării clasice îl constituie faptul că cele patru conjugări/clase formale, dispuse în ordinea consacrată prin tradiție, fiind în principiu aceleași cu cele patru conjugări din gramatica latină, subliniază prin aceasta legătura strînsă dintre sistemul verbal al limbii române și sistemul verbal al limbii latine. În plus, prin menținerea conjugărilor/claselor formale clasice, se evită discrepanța dintre terminologia gramaticii sincronice românești și terminologia gramaticii diacronice românești și romanice. La avantajele de natură obiectivă ale clasificării clasice trebuie reținută exactitatea care – așa cum am mai arătat – este relativă. Această apreciere se bazează pe faptul că clasificarea clasică poate cuprinde toate verbele limbii române și că verbele încadrate într-o conjugare/clasă formală au cele mai multe particularități formale comune, ceea ce rezultă indirect și din faptul că nici una din clasificările mai noi nu prezintă clase care să nu se cuprindă în conjugările/clasele formale clasice (vezi tabelul de mai sus). *Fiind o clasificare deschisă, care permite subcategorizarea,* pentru sporirea exactității conjugărilor/claselor formale clasice, care se stabilesc numai

după sufixul gramatical al infinitivului, se poate apela și la alte flective (sufixul gramatical al perfectului simplu și sufixele flexionare *-ez*, *-esc*, *-ăsc* ce apar uneori la prezentul indicativ), care permit crearea de subclase cu cît mai puține particularități formale diferite de la un verb la altul. Conjugările/clasele formale stabilite după sufixul gramatical al prezentului infinitiv și subclasele acestora identificate prin apelul la sufixele gramaticale ale perfectului simplu indicativ și la sufixele flexionare *-ez*, *-esc*, *-ăsc* ce pot apărea la prezentul indicativ sînt cele pe care le notăm mai jos.

Conjugarea/clasa formală I cuprinde verbele (mai mult de 2500 de unități sintetice) cu sufixul gramatical al infinitivului prezent *-a* (tipul *a cînt*a, *a lucr*a, *a d*a) sau, scris, *-ea* (tipul *a împerech*ea); în cadrul acestei conjupări/clase formale, prin luarea în considerație a sufixelor gramaticale de perfect simplu indicativ *-a-*, *-ea-*, *-u-* și a sufixului flexionar *-ez* ce poate apărea la prezentul indicativ, se identifică următoarele trei subclase:

a. verbe cu sufixul gramatical al prezentului infinitiv accentuat *-a* (majoritatea unităților sintetice din această conjugare/clasă formală[334]), cu sufixul gramatical al perfectului simplu indicativ *-a* și fără sufixul flexionar *-ez* la prezentul indicativ : tipul *a cînt*a/*cînt*ai/*cînt*;

b. verbe cu sufixul gramatical al prezentului infinitiv accentuat *-a* sau, scris, *-ea* (un număr mic de unități sintetice din această conjugare/clasă formală), cu sufixul gramatical al perfectului simplu indicativ *-a* sau, scris, *-ea* și cu sufixul flexionar *-ez*: tipurile *a lucr*a/*lucr*ai/*lucr*ez și *a împerech*ea/*împerech*eai/*împerech*ez;

c. verbe cu sufixul gramatical al prezentului infinitiv accentuat *-a* (un număr extrem de mic de unități sintetice din această conjugare/clasă formală), cu sufixul gramatical al perfectului simplu indicativ *-u-* și fără sufixul flexionar *-ez* la prezentul indicativ: tipul *a d*a/*dăd*ui/*dau*.

Conjugarea/clasa formală a II-a cuprinde verbele (cîteva zeci de unități sintetice) cu sufixul gramatical al infinitivului prezent accentuat *-ea*, tipurile *a tăc*ea, *a mîn*ea (ultimul de circulație regională); aceste verbe – care nu au niciodată sufixele flexionare în atenție – se repartizează, după sufixul gramatical al perfectului simplu indicativ *-u-* sau *-e-*, în următoarele două subclase:

a. verbe cu sufixul gramatical al infinitivului prezent scris *-ea* (majoritatea unităților sintetice din această conjugare/clasă formală), cu sufixul gramatical al perfectului simplu indicativ *-u-* și fără sufixele flexionare în atenție: tipul *a tăc*ea/*tăc*ui/*tac*;

---

334 Aprecierea privitoare la frecvența verbelor în subclasele conjugărilor/claselor formale clasice le facem după *Frecvența verbelor pe conjugări în unele texte românești*, material pe care l-am publicat în AnL, XXVII, 1979-1980, p. 149-157.

b. verbul cu sufixul gramatical al infinitivului prezent scris *-ea*, cu sufixul gramatical al perfectului simplu indicativ *-e-* şi fără sufixele flexionare în atenţie: regionalul *a mînca/măsei/mîn.*

Conjugarea/clasa formală a III-a cuprinde verbele (cîteva sute de unităţi sintetice) cu sufixul gramatical al infinitivului neaccentuat *-e* (tipurile *a bate, a merge*); verbele din această conjugare/clasă formală – care nu au niciodată sufixele flexionare în atenţie – se pot subcategoriza după sufixul gramatical al perfectului simplu indicativ *-u-* sau *-e-* în următoarele două subclase:

a. verbe cu sufixul gramatical al infinitivului prezent neaccentuat *-e* (un număr mic din unităţile sintetice din această conjugare/clasă formală), cu sufixul gramatical al perfectului simplu indicativ *-u-* şi fără sufixele flexionare în atenţie: tipul *a bate/bătui/bat;*

b. verbe cu sufixul gramatical al infinitivului prezent neaccentuat *-e* (majoritatea unităţilor sintetice din această conjugare/clasă formală), cu sufixul gramatical al perfectului simplu indicativ *-e-* şi fără sufixele flexionare în atenţie: tipul *a merge/mersei/merg.*

Conjugarea/clasa formală a IV-a cuprinde verbele (aproximativ 3000 de unităţi sintetice) cu sufixul gramatical al infinitivului prezent accentuat *-i* (tipurile *a auzi, a citi*) sau *-î* (tipurile *a coborî, a urî*); verbele din această conjugare/clasă formală se repartizează în patru subclase prin apelul la sufixele gramaticale ale perfectului simplu indicativ *-i* sau *-î-* şi la sufixele flexionare posibile la prezentul indicativ *-esc* sau *-ăsc:*

a. verbe cu sufixul gramatical al infinitivului prezent accentuat *-i* (un număr mic din unităţile sintetice din această conjugare/clasă formală), cu sufixul gramatical al perfectului simplu indicativ *-i-* şi fără sufixul flexionar *-esc* la prezentul indicativ: tipul *a auzi/auzii/aud;*

b. verbe cu sufixul gramatical al infinitivului prezent accentuat *-i* (majoritatea unităţilor sintetice din această conjugare/clasă formală), cu sufixul gramatical al perfectului simplu indicativ *-i-* şi cu sufixul flexionar *-esc* la prezentul indicativ: tipul *a citi/citii/citesc;*

c. verbe cu sufixul gramatical al infinitivului prezent accentuat *-î* (foarte puţine din unităţile sintetice din această conjugare/clasă formală), cu sufixul gramatical al perfectului simplu indicativ *-î-* şi fără sufixul flexionar *-ăsc* la prezentul indicativ: tipul *a coborî/coborîi/cobor;*

d. verbe cu sufixul gramatical al infinitivului prezent accentuat *-î* (foarte puţine din unităţile sintetice din această conjugare/clasă formală), cu sufixul gramatical al perfectului simplu indicativ *-î-* şi cu sufixul flexionar *-ăsc* la prezentul indicativ: tipul *a urî/urîi/urăsc.*

§76. **Structura morfologică a verbului**[335]. Dată fiind complexitatea flexiunii verbelor româneşti sintetice (verbele perifrastice se comportă în privinţa flexiunii la fel cu verbele sintetice), considerăm util să ne referim în mod special la cele două tipuri de segmente funcţionale existente în structura morfologică a formelor flexionare verbale, anume, *radicalul* şi *flectivul*.

Radicalul verbului[336]. Pentru că poate exprima *acţiunea* ca proces, verbul reprezintă o parte de vorbire *noţională*, iar pentru că are categoriile gramaticale de diateză, mod, timp, persoană şi număr, verbul este o parte de vorbire *flexibilă*. Flexiunea verbului se exprimă prin diverse flective (vezi, *infra*), care în general se schimbă o dată cu categoriile gramaticale; sensul verbului, însă, se păstrează în toate formele sale flexionare. Explicaţia acestui ultim fapt constă în aceea că în toate formele flexionare ale unui verb se găseşte un segment fonic (la unele verbe două, trei sau chiar mai multe) care asigură unitatea sensului formelor flexionare, segment fonic cunoscut sub *denumiri diferite*. Astfel, în gramatica clasică românească a fost preluat din gramatica limbii latine termenul de *timp primitiv*, care se opune termenului de *timp derivat*: întrucît pe baza timpurilor primitive se formează timpurile derivate, urmează că termenul de *timp primitiv* este echivalent cu termenul de *radical*. Foarte răspîndit în lingvistica clasică este şi termenul de *rădăcină*, prin care în general se înţelege *partea indivizibilă din punct de vedere semantico-gramatical* a unui cuvînt. Caracterul indivizibil sau divizibil al unui cuvînt, însă, poate fi privit din punctul de vedere al limbii date, adică sincronic, sau din punctul de vedere al legăturii dintre limba dată şi limba originară (în cazul nostru, din punctul de vedere al legăturii limbii române cu limba latină, eventual şi cu limba indoeuropeană), adică diacronic. Referindu-se la această problemă, *Iordan, LRC*, p. 259, constată că, din punct de vedere sincronic, la un verb românesc de tipul *a cînta* rădăcina este *cînt*; românescul *a cînta*, însă, continuă pe latinescul *cantare* care, la rîndul lui, s-a format din participiul trecut *cantum* de la verbul *canere*, ceea ce înseamnă că în limba latină rădăcina verbului în discuţie este *can*. Dacă avem în vedere acest lucru, atunci înseamnă că la românescul *a cînta* ceea ce din punct de vedere sincronic este indivizibil – anume, *cînt* – din punct de vedere diacronic ar trebui să fie divizibil (în cazul nostru, *cîn-t)*. De aceea, Iorgu Iordan exprimă ideea că întrucît în limbile moderne nu se poate şti întotdeauna cînd avem de-a face cu elemente indivizibile şi cînd nu, este mai bine să se renunţe – repetăm: *în studiul limbilor moderne* – la termenul de rădăcină. În acelaşi fel poate fi interpretat şi termenul de *rădăcină din punctul de vedere al limbii române* utilizat de

[335] Pentru structura morfologică a tuturor părţilor de vorbire flexibile din limba română, vezi §7.

[336] De această problemă ne-am ocupat în *Observaţii în legătură cu radicalul verbului în limba română contemporană*, AUI, XII, 1966, fasc. 2, p. 165-182.

Al. Graur[337], cu toate că, *teoretic*, autorul este de părere că termenul *rădăcină* poate fi menţinut şi în studiul limbilor moderne. Mult întrebuinţat este şi termenul *temă* (prin care se înţelege de obicei *rădăcină plus unul sau mai multe afixe*), care principial nu se schimbă în flexiunea actuală. Dezavantajul acestui termen rezultă chiar din felul în care este el conceput, întrucît «temă» poate însemna şi «partea indivizibilă», adică «rădăcina», şi «o parte divizibilă», din care pot fi detaşate «rădăcina» şi un «sufix», un «prefix» etc.

Lăsînd la o parte termeni ca *tulpină* (astăzi desuet), *bază* (folosit sporadic), *morfem independent* (conceput contradictoriu, întrucît «morfemul» nu are existenţă independentă nici teoretic) etc, putem spune, generalizînd, că pentru o singură realitate existentă în limbă, adică pentru segmentul fonic ce asigură unitatea de sens a formelor flexionare ale verbului şi se constituie în bază pentru formele flexionare ale acestei părţi de vorbire, în lingvistica românească se utilizează mai mulţi termeni: *timp primitiv, rădăcină (din punctul de vedere al limbii române), temă* etc; considerînd că folosirea *mai multor termeni de specialitate* pentru *un singur „conţinut"* constituie un dezavantaj, în lucrarea de faţă utilizăm convenţional pentru *segmentul fonic ale cărui* **principale** *funcţii constau în aceea că reprezintă baza formelor flexionare ale verbului şi care asigură unitatea de sens a acestora* termenul unic – de altfel din ce în ce mai frecvent în literatura de specialitate recentă – de **radical**.

*

* *

Despre *radical* se vorbeşte numai la categoria de verbe – delimitată cu totul relativ pînă în momentul de faţă – cunoscută sub numele de *verbe regulate*, în legătură cu care se apreciază că **nu** este obligatoriu ca formele lor flexionare să se construiască pe baza unui singur radical. Referitor la numărul radicalilor (indiferent de denumirea dată segmentului funcţional avut în vedere) pe baza cărora se pot construi formele flexionare ale verbelor româneşti considerate regulate, în literatura de specialitate există mai multe opinii.

A. *Iordan, LRC*, p. 434, pune la baza tuturor formelor flexionare ale verbelor româneşti – la fel ca în gramatica limbii latine pentru verbele latineşti – următoarele *patru timpuri (şi moduri) primitive: prezentul indicativ*, din care se formează prezentul conjunctiv *(scriu – să scriu)*, imperativul *(tu mergi – mergi!)*, gerunziul *(merg – mergînd)* şi imperfectul indicativ *(spun – spuneam); perfectul simplu indicativ*, din care se formează mai mult ca perfectul *(văzui – văzusem); prezentul infinitiv*, din care se formează viitorul I indicativ *(a vorbi – voi vorbi)* şi prezentul condiţional-optativ *(a vorbi – aş vorbi); participiul*, din care se formează timpurile trecute (cu excepţia

[337] *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, SG, II, p. 14.

imperfectului, perfectului simplu şi mai mult ca perfectului) şi formele conjugării pasive: *citit – am citit, voi fi citit, să fi citit* etc.

B. Paula Diaconescu[338] consideră că la baza tuturor formelor flexionare ale verbului românesc trebuie puse *cinci rădăcini: rădăcina prezentului* (R_1), *rădăcina perfectului* (R_2), *rădăcina participiului* (R_3), *rădăcina imperfectului* (R_4) şi *rădăcina imperativului* (R_5).

C. În *Gram. Acad.*, I, p. 248, se exprimă ideea că numărul *temelor* nu este acelaşi la toate verbele româneşti. Verbele regulate de conjugările I şi a IV-a au *o singură temă flexionară de bază*, aceea de la *prezentul indicativului*, de la care se formează toate modurile şi timpurile. Verbele regulate de conjugările a II-a şi a III-a au *două teme flexionare de bază*, şi anume, *a prezentului* şi *a perfectului simplu indicativ*. În sfîrşit, cîteva verbe de conjugarea a III-a (*a frînge, a sparge, a coace* etc) au *trei teme flexionare de bază: prezentul indicativ, perfectul simplu indicativ* şi *participiul*.

*

* *

Reţinînd că prin *termenii* **diferiţi** utilizaţi în orientările prezentate, anume, *timp primitiv, temă flexionară de bază* şi *rădăcină*, este numită aici **aceeaşi** *realitate*, adică *segmentul fonic din structura verbului pe baza căruia se construiesc formele flexionare ale verbului şi care asigură unitatea de sens a acestor forme flexionare*, găsim că deosebirile dintre orientările care folosesc aceşti termeni – deosebiri ce constau şi în aceea că *timpuri primitive sînt patru*, *teme (flexionare de bază) sînt trei* şi *rădăcini sînt cinci* – provin mai ales din modul de stabilire a radicalului şi, prin aceasta, din modul de construire a formelor flexionare ale verbelor. Modul diferit de stabilire a radicalilor este determinat şi de punctul de vedere – sincronic sau diacronic – din care este privit verbul românesc. Astfel, pentru a pune în evidenţă legătura dintre sistemul verbal românesc şi cel latinesc, Iorgu Iordan consideră că timpurile primitive (=radicalii) de la verbul românesc sînt aceleaşi cu ale verbului latinesc, adică, pe de o parte, segmentul rămas după înlăturarea desinenţelor de la prezentul şi perfectul simplu indicativ (**cînt**-*ø* şi **cînta**-*i*), iar pe de altă parte, formele de participiu şi infinitiv (fără prepoziţia-flectiv *a*) în întregime (**cîntat, cînta**). Din punctul de vedere al istoriei limbii române, cele arătate de Iorgu Iordan sînt adevărate; din punctul de vedere al descrierii limbii române contemporane, însă, se observă că în cadrul flexiunii verbului românesc s-a produs o anumită simplificare în comparaţie cu flexiunea verbului latinesc. Este vorba, în primul rînd, de faptul că în limba română unul din

[338] *Contribuţii la definirea şi clasificarea verbelor regulate în limba română*, SCL, XI, 1960, nr. 2, p. 220 sqq.

„modurile primitive”, anume, infinitivul fără prepoziția-flectiv *a*, se poate construi, făcînd abstracție de istoria limbii, pe baza prezentului indicativ la verbele aparținînd tuturor conjugărilor: **cînt** > (a) **cînt***a*, **tac** > (a) **tăc***ea*, **merg** > (a) **merg***e*, **cobor** > (a) **cobor***î* etc. În al doilea rînd, menținerea „timpurilor și modurilor primitive” perfectul simplu indicativ şi participiul este necesară în limba română contemporană doar la un număr mic de verbe de conjugarea a III-a de tipul *a frînge*, la care prezentul indicativ diferă formal şi de perfectul simplu indicativ, și de participiu (compară **frîng** cu **frîns***ei* şi **frînt**). În al treilea rînd, la verbele de conjugarea a III-a de tipul *a merge* și la verbul de circulație regională *a mînea* de conjugarea a II-a formele flexionare se pot construi în limba română contemporană numai pe baza prezentului indicativ *merg*, *mîn* şi a perfectului simplu **mers***ei*, **măs***ei*. În al patrulea rînd, la verbele regulate de conjugările I şi a IV-a, precum și la verbele regulate de conjugarea a II-a de tipul *a tăcea* şi de conjugarea a III-a de tipul *a trece* formele flexionare se pot explica în limba română contemporană numai pe baza prezentului indicativ.

Ideea unor simplificări în flexiunea verbală de la latină la română apar și în *Gram. Acad.*, unde, însă, există formulări care necesită comentarii. Ne referim, de exemplu, la aprecierea că „verbele regulate de conjugările a II-a şi a III-a au două teme flexionare de bază, a prezentului și a perfectului” (I, p. 248). Din această formulare rezultă că *toate* verbele regulate de conjugările a II-a și a III-a au două teme flexionare de bază, a prezentului și a perfectului simplu, deci nu numai *a mînea, a merge* şi toate care se încadrează în acest tip, ci și verbe ca *a tăcea, a trece*, la care – cum am arătat mai sus – formele flexionare se pot explica în limba română contemporană *numai pe baza prezentului indicativ*, nemaifiind necesar şi perfectul simplu indicativ. Tot în *Gram.Acad.* (I, p. 258) găsim că la perfectul simplu apar mai multe sufixe gramaticale, la conjugările a II-a şi a III-a acestea fiind *-u-* şi *-se-*. Dacă aşa stau lucrurile, urmează că formele de perfect simplu *tăcui* şi *trecui* au structura morfologică alcătuită din *-i* desinență, *-u-* sufix pentru perfectul simplu şi „temele flexionare de bază” (adică radicalii) *tăc-* şi *trec-*. Întrucît aceste „teme flexionare de bază” de la perfectul simplu indicativ sînt identice cu „temele flexionare de bază” de la prezentul indicativ, urmează că la verbele de conjugarea a II-a de tipul *a tăcea* şi de conjugarea a III-a de tipul *a trece*, la fel cu verbele regulate de conjugările I şi a IV-a, formele flexionare se pot explica în limba română contemporană pe baza unei singure „teme flexionare de bază”, adică a unui singur radical, cel de la prezentul indicativ (vezi *supra*). Cît priveşte verbele de conjugarea a treia de tipul *a merge*, aici necesitatea existenței şi a „temei flexionare de bază” a perfectului simplu, pe lîngă cea a prezentului, este „argumentată” în *Gram. Acad.*, I, p. 248, numai prin exemplificarea *merg-mersei*, fără a se preciza structura morfologică a formelor respective. După indicațiile date tot în *Gram. Acad.*, I, p. 258, la care ne-am referit mai sus (sufixele gramaticale ale perfectului simplu la conjugările a II-a şi a III-a sînt *-u-* și *-se-*), structura morfologică a formei *mersei* ar trebui să fie *-i* desinență, *-se-* sufix gramatical

al perfectului simplu și *mer-* „temă lexicală" a verbului. Această structură, însă, prezintă anumite inconveniente: avînd în vedere că „tema lexicală" este „comună întregii flexiuni a unui cuvînt" (*Gram. Acad.*, I, p. 43), urmează că în cazul nostru „tema lexicală" *mer-* apare și în forma de prezent indicativ *merg*, care formă, deci, ar avea structura morfologică *mer-* „temă lexicală" și *-g* sufix (?!). După părerea noastră, însă, nu există nici o posibilitate de a argumenta că *-g* este sufix (sau orice alt fel de flectiv), ceea ce – logic – conduce la ideea că nici *mer-* nu este „temă lexicală" (de altfel acest segment fonic nici nu tezaurizează sensul lexical al verbului) și, deci, *merg* trebuie considerat în română, așa cum a fost și în latină, *un element structural indivizibil*. Pe baza lui *merg*, însă, nu se poate explica, cu motivare diacronică/sincronică forma de perfect simplu *mersei*, care continuă forma de perfect simplu latinesc *mersi*, cu structură morfologică reorganizată pe terenul limbii române. Admițînd că în limba latină la o formă ca *mersi* -i reprezenta un flectiv și *mers-* „tema" (=radicalul), trebuie să admitem și că în perfectul simplu românesc *mersei* – care continuă perfectul simplu latinesc *mersi* – „tema" (=radicalul) se conservă ca atare, adică este tot *mers-*. Dacă așa stau lucrurile, atunci sufixul perfectului simplu la un verb de conjugarea a III-a de tipul *a merge*, la care se adaugă și verbul de circulație regională de conjugarea a II-a *a mînea*, trebuie considerat *-e-* și nu *-se-*, întrucît *s* din se face parte din „temă" (=radical). Sufixul gramatical *-se-* pentru perfectul simplu trebuie menținut, însă, ca atare, dar limitat la cea de a doua serie de forme de perfect simplu a verbelor *a fi*, *a avea*, *a vrea*, la care *-se-*, ca al doilea sufix de perfect simplu, se adaugă lui *-u-*, primul sufix de perfect simplu: *fusei*, *fuseși*, *fuse* etc (alături de *fui*, *fuși*, *fu* etc), *avusei*, *avuseși*, *avuse* etc (alături de *avui*, *avuși*, *avu* etc), *vrusei*, *vruseși*, *vruse* etc (alături de *vrui*, *vruși*, *vru* etc). Așadar, structura morfologică a formelor de perfect simplu **numai** *de la verbele de conjugarea a III-a de tipul* **a merge** și **numai** *de la regionalul de conjugarea a II-a* **a mînea** este: *mers-*, respectiv *măs-* radical, *-e-* sufix gramatical al perfectului simplu și *-i* desinență. Apreciind că „tema" (=radicalul) perfectului simplu la verbele de tipul *a merge* și la regionalul *a mînea* este *mers-*, respectiv *măs-*, observăm că aceasta coincide cu forma de participiu a verbelor respective. În felul acesta găsim justificarea posibilității de explicare a formelor flexionare prin două „teme" (=radicali) la verbele de conjugarea a III-a de tipul *a merge* și la regionalul de conjugarea a II-a *a mînea*. În sfîrșit, la verbele de conjugarea a III-a de tipul *a sparge*, *a frînge*, *a coace*, *a rupe* și alte cîteva, necesitatea existenței și a celei de a III-a „teme" (=radical), a participiului, pe lîngă „tema" prezentului și „tema" perfectului, rezultă din diferența formală dintre „tema" participiului *spart* și „tema" perfectului simplu *spars-*. Această diferență formală este moștenită din latină la un verb ca *a coace* (*coxi* și *coctum* evoluează normal la *copsei* și *copt*; pentru evoluția lui *x* la *ps* și *ct* la *pt*, vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 127-128) sau a apărut prin analogie pe terenul limbii române (eventual în latina populară) la un verb ca *spărsei* – *spart* (în latină *sparsi*, respectiv *sparsum*). Indiferent de explicația istorică, atît în

cazul lui *copt*, cît şi în cazul lui *spart* nu putem considera că în limba română *-t* ar fi sufixul participiului, pentru că – aşa cum am arătat mai sus – aceasta ar duce la necesitatea considerării şi a lui *-g* din *sparg* ca sufix, ceea ce ni se pare cu totul impropriu (vezi mai sus, la *merg*). De aceea apreciem că la verbele de conjugarea a III-a de tipul *a sparge* formele flexionare actuale trebuie explicate – cum am arătat şi *supra* – prin trei „teme" (=radicali), şi anume, „tema" (=radicalul) prezentului, a perfectului simplu şi a participiului.

Din cele cinci „rădăcini" identificate de Paula Diaconescu, trei – a prezentului, a perfectului şi a participiului – sînt în principiu aceleaşi cu „tema" prezentului, a perfectului şi a participiului din *Gram. Acad.* şi, ca urmare, comentariile privitoare la aceste „teme" pe care le-am făcut imediat mai sus sînt valabile şi la „rădăcinile" corespunzătoare de la Paula Diaconescu. Pentru „rădăcina" imperfectului, articolul Paulei Diaconescu nu oferă argumente nici din istoria limbii, nici din momentul actual al acesteia şi în consecinţă – întrucît imperfectul tuturor verbelor regulate româneşti se poate construi pe baza radicalului prezentului indicativ – nu vedem necesitatea recunoaşterii acestei aşa-zise „rădăcini". Necesitatea existenţei unei „rădăcini" a imperativului, care apare doar la persoana a II-a singular a imperativului pozitiv, este justificată prin forma specială a persoanei a II-a singular a imperativului pozitiv la verbele moştenite din latină *a duce, a face, a zice*. Aceasta pentru că la verbele menţionate imperativul pozitiv la persoana a II-a singular nu mai are forma identică structural cu persoana a II-a sau a III-a singular a prezentului indicativ (ca la celelalte verbe regulate româneşti), ci are o formă specială, moştenită din latină (vezi modul imperativ), şi anume: *du* (faţă de persoanele a II-a şi a III-a singular ale prezentului indicativ *duci, duce*), *fă* (faţă de persoanele a II-a şi a III-a singular ale prezentului indicativ *faci, face*) şi *zi* (faţă de persoanele a II-a şi a III-a singular ale prezentului indicativ *zici, zice*). În afara acestor trei verbe moştenite din latină, „rădăcina" imperativului pozitiv la persoana a II-a singular este necesară şi la unele formaţii pe baza verbelor respective, adesea după modele străine, de felul *a conduce, a reduce, a seduce, a desface, a reface, a preface, a prezice* etc.

*

* *

În urma prezentării şi comentării opiniilor privitoare la segmentul fonic din structura verbului pe care îl numim *radical* (pentru care în literatura de specialitate se folosesc frecvent şi termenii de *timp primitiv, temă* sau *rădăcină*), formulăm ideile generale de mai jos.

I. Radicalii verbului românesc trebuie căutaţi în formele flexionare ale verbului românesc şi nu în formele flexionare ale verbului latinesc, deoarece flexiunea s-a

simplificat (în sensul regularizării) în limba română în comparaţie cu limba latină. Căutarea radicalilor verbului românesc în momentul actual al limbii române, însă, nu trebuie să aibă ca urmare ignorarea totală a istoriei limbii române, ci, avînd în vedere că sistemul verbal al limbii române continuă sistemul verbal al limbii latine, *uneori se pot motiva* radicalii verbului românesc prin timpurile şi modurile primitive ale verbului latinesc: imposibilitatea divizării în limba română a lui *merg, sparg* etc în *mer-g, spar-g* etc poate fi susţinută şi cu limba latină, unde *merg* (din **merg***o*), *sparg* (din **spargo**) etc erau de asemenea indivizibili.

II. Simplificările din flexiunea verbului românesc în comparaţie cu verbul latinesc sînt concretizate – la verbele regulate – în reducerea sensibilă a numărului radicalilor. Astfel, dacă în limba latină verbul avea în majoritatea cazurilor *patru timpuri (şi moduri) primitive*, în limba română verbul are de asemenea în majoritatea cazurilor *un singur radical*. Există, totuşi, verbe româneşti moştenite din latină – după *modelul* cărora merg şi unele formaţii româneşti, de obicei în acelaşi sens cu alte limbi romanice – la care practic *radicalii sînt mai mulţi de unu*, indiferent de faptul că aceştia continuă anumite „forme primitive" din latină sau au luat naştere pe terenul limbii române ca urmare a unor modificări fonetice ce au dus la reorganizarea structurii morfologice. Găsirea radicalului la aceste verbe înseamnă găsirea segmentului fonetic care indică *în limba română* sensul lexical dorit de vorbitor la verbul respectiv şi stă la baza unora dintre formele lui flexionare, corespunzînd – dacă reprezintă un *model* moştenit din latină – segmentului fonic cu caracteristici similare din limba latină. Astfel, la un verb ca *a spune* trebuie acceptat – în afara radicalului moştenit din latină *spun* – şi radicalul *spu-* format pe terenul limbii române ca urmare a dispariţiei lui *n* cauzată de *i* imediat următor; dacă la latinescul *mergo-mer-gere-mersi-mersum* admitem că „tema" perfectului simplu este *mers-*, care diferă de cea a prezentului *merg-*, atunci trebuie să admitem că şi radicalul perfectului simplu de la românescul *a merge* moştenit din latină este *mers-* (identic cu latinescul *mers-)* şi că acest radical diferă de al prezentului *merg-* (de asemenea identic cu latinescul *merg-)*; în acelaşi sens, admiţînd că la un verb latinesc de tipul *coquo-coquere-coxi-coctum* „tema" perfectului *cox-* diferă şi de cea a prezentului *coqu-*, şi de cea a participiului *coct-*, admitem implicit că şi în limba română, unde se continuă în cea mai mare parte situaţia din latină, radicalul perfectului simplu *cops-* diferă şi de radicalul prezentului *coc-*, şi de radicalul participiului *copt* etc.

III. La toate verbele româneşti, atît la cele la care flexiunea s-a simplificat în comparaţie cu latina (în sensul sporirii regularităţii), cît şi la cele la care flexiunea cu regularitate redusă s-a menţinut aproape la fel ca în latină, radicalul trebuie să conţină segmentul fonic *în principiu* capabil să trimită la *informaţia semantică dorită de vorbitor*, indiferent dacă acest segment este sau nu divizibil semantico-gramatical. Revenind la *a cînta*, aici radicalul este *cînt*, indivizibil semantico-gramatical în română; la *a încînta* sau *a descînta*, însă, radicalii sînt *încînt* şi, respectiv, *descînt*.

divizibili în română în *cînt* şi modificatorii semantici *în-*, respectiv *des-*; la *a înfăţişa*, radicalul *înfăţiş-* este divizibil în română în *-făţ-* (din *faţă*) şi modificatorii semantico-gramaticali *în-* şi *-iş*; la *a reînfăţişa* radicalul *reînfăţiş-* este divizibil în acelaşi *-făţ-* şi modificatorii semantico-gramaticali *re-*, *-în-*, *-iş*; la *a tehnoredacta*, radicalul *tehnoredact-* este divizibil în *tehno-* şi *redact-* ş.a.m.d.

Aprecierea de mai sus că radicalii trimit doar *în principiu la informaţia semantică dorită de vorbitor* (vezi şi §7) este motivată de faptul că sensul verbului poate rezulta din radical numai dacă radicalul apare – fie şi o singură dată – cu flective *zero*, cum se întîmplă cu *strig*, *aud*, *merg*, *rup*, *spun*, *fug*, *cobor* etc. Adesea, însă, pentru transmiterea informaţiei semantice dorite de vorbitor, radicalul trebuie asociat şi cu *anumite* flective nu numai pentru evitarea omonimiei (radicalul *par* este verbal sau adjectival dacă se asociază cu flectivul *-e*, deci **par***e*, dar poate fi verbal şi substantival, dacă se asociază cu flectivul *-i*, deci **par***i* etc), ci şi chiar pentru identificarea informaţiei semantice pe care radicalul singur – în cazul în care nu apare niciodată cu flectiv zero – nu o poate sugera: radicali ca *iub-*, *ur-*, *elabor-* etc trimit la noţiunile verbale cunoscute numai asociate cu flective ca *-i*, *-esc* în cazul lui **iub***i*, **iub***esc*, ca *-î*, *-ăsc* în cazul lui **ur***î*, **ur***ăsc*, ca *-a*, *-ez* în cazul lui **elabor***a*, **elabor***ez*; la radicali ca *lu-*, *st-*, *d-* etc, informaţia semantică dorită de vorbitor este identificabilă numai prin luarea în consideraţie şi a unor flective ca *-a* (**lu***a*, **st***a*, **d***a*), *-înd* (**lu***înd*, **st***înd*, **d***înd*) ş.a.m.d.

IV. În ceea ce priveşte faptul că radicalul se constituie în bază pentru formele flexionare ale verbului, subliniem că din acest punct de vedere verbele româneşti nu se comportă toate la fel. La verbele moştenite din latină la care simplificarea flexiunii (în sensul sporirii regularităţii) s-a generalizat şi, prin analogie şi la verbele împrumutate din diverse limbi sau create pe terenul limbii române după acest *model*, toate formele flexionare se pot construi în momentul de faţă al limbii române pe baza unui singur radical cu sau, mai rar, fără alternanţe fonetice: **cînt**/*cînţ* la *a cînta*, **par**/*păr* la *a părea*, **trec**/*treci(č)*/*treac-* la *a trece*, **fug**/*fugi(ğ)* la *a fugi*, **cobor**/*coboar-* la *a coborî* etc; **lucr-** la *a lucra*, **înfăţiş-** la *a înfăţişa*, **veghi(g')-** la *a veghea*, **cit-** la *a citi*, **ur-** la *a urî* etc. La verbele moştenite din latină la care simplificarea (în sensul regularizării) s-a realizat doar parţial şi, în măsura în care există, şi la verbele împrumutate din diverse limbi sau formate pe terenul limbii române după acest *model*, formele flexionare se pot construi în momentul actual al limbii române pe baza mai multor radicali, indiferent dacă aceştia au apărut pe terenul limbii române ca urmare a evoluţiei fonetice sau continuă vreo „formă primitivă" a verbelor latineşti moştenite. Verbele româneşti de acest fel pot avea:

– doi radicali: tipul *a merge* – radicalii *merg* şi *mers*;
verbul *a mînea* – radicalii *mîn* şi *măs-*;
tipul *a lua* – radicalii *ia-* şi *lu-*;
verbul *a şti* – radicalii *şti-* şi *şt-*;

tipul *a veni* – radicalii *vin* și *vi-*;

– trei radicali: tipul *a frînge* – radicalii *frîng, frîns-* și *frînt*;

tipul *a duce* – radicalii *duc, du* și *dus-*;

tipul *a spune* – radicalii *spun, spu-* și *spus-*;

verbul *a bea* – radicalii *bea-, b-* și *bă-*;

– patru radicali: verbul *a avea* – radicalii *a-, ar-, av-* și *aib-* [dacă luăm în considerație că în vorbirea populară și familiară auxiliarul *a avea* din structura viitorului cu *a avea* poate apărea și în forma invariabilă *o/a* – **o/a** *să cînt*, **o/a** *să cînți*, **o/a** *să cînte* etc –, atunci *a avea* trebuie trecut în rîndul verbelor cu cinci radicali, prin adăugarea lui *o* (dacă pe *a* îl încadrăm la *a-*), sau cu șase radicali, la cei patru notați imediat mai sus adăugînd și pe *o*, și pe *a*];

tipul *a da* – radicalii *da-, d-, dăd-* și *dat*;

– cinci radicali: verbul *a vrea/a voi* (dacă apreciem că reprezintă o singură unitate) – radicalii *vr-, vo-, ve-, va, vor*;

– nouă radicali: verbul *a fi* – radicalii *s, sînt, eșt-, e, i, er-, f-, fi-, fost*.

În funcție de numărul radicalilor, considerăm că verbele românești se pot grupa în:

– *verbe cu flexiune regulată* (curent, *verbe regulate*), la care în stadiul actual al limbii române toate formele flexionare se pot construi pe baza unui singur radical, cu sau fără alternanțe fonetice; tipurile *a cînta, a lucra, a părea, a trece, a auzi, a iubi, a coborî, a urî*;

– *verbe cu flexiune neregulată* (curent, *verbe neregulate*), la care în stadiul actual al limbii române formele flexionare se pot construi pe baza a doi sau trei radicali, cu sau fără alternanțe fonetice, utilizați principial sistematic: tipurile *a merge, a mînca, a scrie, a ști, a veni, a frînge, a duce, a spune, a bea*;

– *verbe cu flexiune mixtă*, la care în stadiul actual al limbii române formele flexionare se explică printr-un număr mare de radicali – de la patru la nouă – folosiți în principiu nesistematic, astfel încît flexiunea apare uneori ca dominant supletivă (prin excelență *a fi*, cu cei nouă radicali ai săi, dar și a *avea*, la care pentru cele șase forme din paradigma de prezent, de exemplu, anume, *am, ai, are, avem, aveți, au*, există trei radicali, *a-, ar-, av-*), alteori ca dominant sintetică (de exemplu, în paradigma de imperfect indicativ a lui *a avea* apare un singur radical: **av***eam*, **av***eai*, **av***ea* etc), iar alteori ca dominant analitică (la același *a avea*, de exemplu, viitorul I indicativ conține infinitivul prezent fără *a* format pe baza radicalului **av-** cu sufixul gramatical *-ea*, deci **av***ea*, și auxiliarul *voi, vei, va* etc).

V. Pe lîngă funcţiile sale principale (se constituie în bază pentru formele flexionare şi asigură unitatea de sens a acestora), prezente în principiu la toate verbele româneşti, radicalul verbelor are şi funcţia *secundară, posibilă numai la unele verbe*, de a contribui într-o măsură mai mare sau mai mică la transmiterea informaţiei gramaticale verbale. Funcţia secundară de transmitere a informaţiei gramaticale radicalul verbelor o poate îndeplini ca urmare a două particularităţi ale sale, anume, *alternanţa fonetică* şi *accentul* (*cuvîntului* sau *în context obligatoriu* – vezi §7).

Alternanţa fonetică lipseşte din radicalul foarte puţinor tipuri de verbe (*a* **adun***a, a* **lucr***a, a* **cit***i, a* **ur***î* şi alte cîteva), în corpul fonetic al radicalului majorităţii verbelor româneşti apărînd alternanţe fie vocalice (*leg/leagă, par/părem, văd/vede, vin/venim* etc), fie consonantice (*cînt/cînţi, aud/auzi, urc/urci, fug/fugi* etc), *fie mixte, vocalice şi consonantice: să* mergi(ğ)/să *meargă, văd/vezi, porţi/poartă, împart/împărţim* etc. *De obicei*, alternanţele fonetice din radicalul verbal pot contribui ca mărci secundare (dublează alte mărci, prin excelenţă desinenţa, uneori şi sufixul flexionar) la indicarea persoanei şi numărului la verb: la *leg-ø/leagă* persoana şi numărul rezultă nu numai din opoziţia desinenţială *-ø/-ă*, ci şi din alternanţa fonetică *e-ø/e-a*, în acelaşi fel petrecîndu-se lucrurile şi la *cînt-ø/cînţi*, **văd**-*ø*/*vezi* etc, unde persoana şi numărul sînt marcate în primul rînd de opoziţia desinenţială *-ø/-i* şi în al doilea rînd de opoziţia alternanţelor fonetice *t/ţ*, respectiv *ă/e* şi *d/z*, şi la *împart-ø/împărţim*, unde pentru identificarea persoanei şi numărului există desinenţa *(-ø/-m)*, sufixul flexionar (cu realizarea zero la *împart*, dar *-i-* la *împărţim*) şi alternanţa fonetică *(a/ă* şi *t/ţ)* ş.a.m.d. *În cazuri rare*, însă, atunci cînd radicalul verbului se termină în *c* sau *g*, alternanţa fonetică este *marcă principală* pentru persoanele I şi a II-a singular indicativ (şi celelalte forme flexionare identice cu acestea), întrucît opoziţia dintre persoana I şi a II-a singular în discuţie se concretizează numai în alternanţele consonantice *c/ci(č)* sau *g/gi(ğ)*, fosta desinenţă *-i* dispărînd în africatele *č* şi *ğ* (care în grafia literară se notează silabic *ci, gi*, unde *-i* marchează, prin convenţie generalizată, africatizarea, netrimiţînd la nici un sunet/fonem). Aşadar, la tipurile *urc/urci* şi *merg/mergi*, structura morfologică este *urc-ø/ur*ci(č)-*ø* şi *merg-ø/mer*gi(ğ)-*ø*, ceea ce arată că opoziţia de persoană şi număr se identifică **numai** *prin alternanţa fonetică c/ci(č)* şi *g/gi(ğ)*.

Accentul cuvîntului, care – în principiu – cade pe una din vocalele *cuvîntului fonetico-lexical* (vezi §4, §7, §11), reprezintă o altă realitate decît *accentul în context obligatoriu*, prin care se reliefează un cuvînt fonetico-lexical luat în întregime în raport cu alte cuvinte fonetico-lexicale în cadrul vorbirii (vezi §7). Cu excepţii rarisime (forma flexionară supletivă *s*, din contexte ca *toate-s vechi)*, formele flexionare verbale reprezentate prin *cuvinte fonetice* au un *accent al cuvîntului* pe o vocală din componenţa lor, fie din cadrul radicalului (*mérg, cínţi, tréce* etc), fie din cadrul flectivului aglutinat (*merge*á**ţi**, *cînt*á**şi**, *trec*ú**seră** etc); la *cuvintele morfosintactice* verbale există atîtea accente ale cuvîntului cîte cuvinte fonetico-lexicale intră în

structura cuvîntului morfosintactic respectiv în varianta obiectivă a topicii dominante și libere: în *a mers* există două accente ale cuvîntului (unul pentru verbul de bază *mérs* și altul pe auxiliarul *á*), în *să fi cîntat* există trei accente ale cuvîntului (unul pe verbul de bază *cîntát* și două pe anexele acestuia, *să* și *fi*), în *ar fi fost trecută* există patru accente ale cuvîntului (unul pe verbul de bază *trecútă* și trei pe anexele acestuia *ár*, *fí* și *fóst*) ș.a.m.d. (acolo unde anexele din cuvîntul morfosintactic verbal apar/pot apărea după verbul de bază, cuvîntul morfosintactic verbal are un singur accent: *gîndíndu-mă*, *aflát-ai*, *cîntá-va* etc). În toate aceste situații, *accentul cuvîntului – întrucît cade întotdeauna pe aceeași vocală la forma în atenție* – reprezintă o *marcă secundară* pentru categoriile gramaticale ale verbului, dublînd desinența, sufixul, auxiliarul etc. *Accentul cuvîntului* este, însă, *marcă principală* pentru categoria gramaticală a timpului – mai exact, pentru prezentul și perfectul simplu indicativ la persoana a III-a la un număr de verbe de conjugarea I de tipul *a cînta, a releva, a alunga, a arunca* etc –, pentru că aici accentul cuvîntului cade pe o *vocală* **din radical** la prezentul indicativ (*cîntă, relévă, alúngă, arúncă* etc), dar pe **altă** *vocală*, **din flectiv**, la perfectul simplu (*cîntắ, relevắ, alungắ, aruncắ* etc).

Accentul în context este de obicei *facultativ*, reprezentînd un procedeu stilistic prin care vorbitorul reliefează, cu intenție, un cuvînt – verb, substantiv, prepoziție etc – în cadrul vorbirii: *X* **merge** *la plimbare, Y a citit* **romanul,** *copilul stă* **sub** *masă* etc. *Accentul în context* poate fi, însă, uneori și *obligatoriu*, cînd, la verb (pentru substantiv vezi §26), marchează modul imperativ, întotdeauna accentuat în context, în raport cu indicativul (prezent) sau un alt mod, care în context este sau neaccentuat, sau accentuat facultativ. Dacă imperativul are structură proprie, neîntîlnită la nici un alt mod – cum se întîmplă cu *vino, du, fă, zi* etc –, atunci accentul în context obligatoriu este *marcă secundară* a imperativului; dacă, însă, imperativul are structură identică cu indicativul sau un alt mod – cum se întîmplă *în regulă generală* la verb (*tu auzi* – **auzi!**, *el cîntă* – **cîntă!** etc) –, atunci accentul în context obligatoriu este *marcă principală* pentru modul imperativ, pentru că este singurul care distinge între imperativ și indicativ sau un alt mod. La verbele de conjugarea I (tipul *a cînta, a releva, a alunga, a arunca* etc) și de conjugarea a IV-a (tipul *a citi, a coborî, a urî* etc), *accentul în context obligatoriu* se constituie în *marcă principală* nu numai pentru modul imperativ, ci, în cadrul acestuia, și pentru *persoana a II-a singular pozitiv*, care este identică structural cu persoana a III-a singular de la prezentul indicativ: *el cîntă* – **cîntă!** (tu), *el citește* – **citește!** (tu), *el urăște* – **urăște!** (tu) etc.

VI. Generalizînd, *prin radicalul verbal înțelegem segmentul fonetic din structura verbelor ale cărui funcții principale constau în faptul că se constituie în bază a formelor flexionare ale verbului și că asigură unitatea de sens a acestora, putînd avea și funcția secundară de a contribui la marcarea la verb a categoriilor gramaticale de mod, timp, persoană, număr.* Datorită simplificărilor – în sensul sporirii regularității –

în flexiunea verbală de la latină la română, *radicalii verbelor româneşti se identifică pe terenul limbii române* (doar uneori *motivîndu-se* prin limba latină), unde pot fi indivizibili semantico-gramatical (*lucr-, mer-, frîn-* etc), sau divizibili semantico-gramatical, atunci cînd în cadrul lor se disting modificatori semantico-gramaticali ataşaţi la un nucleu (***în*cînt, *des*cînt, *în*făţiş-, *reîn*făţiş-, *tehno*redact-** etc). *Verbele româneşti sintetice* (singurele la care interesează segmentele funcţionale numite *radical* şi *flectiv propriu-zis*) *nu au toate acelaşi grad de regularitate* în flexiunea pentru mod, timp, persoană şi număr şi ca urmare *identificarea radicalului*, care reprezintă obiectul discuţiei de faţă, nu se face în general, pentru toate verbele, ci *pe categorii de verbe*.

a. **Majoritatea verbelor româneşti sintetice (cca 95%)** din conjugarea I (subclasa *a*, tipul *a cînta;* subclasa *b*, tipul *a lucra*), conjugarea a II-a (subclasa *a*, tipul *a tăcea)*, conjugarea a III-a (subclasa *a*, tipul *a bate)*, conjugarea a IV-a (subclasa *a*, tipul *a auzi;* subclasa *b*, tipul *a citi;* subclasa *c*, tipul *a coborî;* subclasa *d*, tipul *a urî)* **au flexiune regulată,** ceea ce înseamnă că în stadiul actual al limbii române toate formele lor flexionare se pot construi pe baza **unui singur radical**, cel al **prezentului indicativ.** Acest radical unic al verbelor regulate – care există în oricare formă flexionară din paradigma prezentului indicativ al acestor verbe – *se identifică prin luarea în consideraţie a minimum două aspecte opozabile* cu flective concrete la cel puţin una dintre ele, operaţie ce permite delimitarea *segmentului fonetic invariabil, în afara alternanţelor fonetice: cînţi/cîntă* conduc la radicalul **cînt-/cînţ-**; *lucrez/lucrăm* conduc la radicalul **lucr-**; *tac/tăcem* conduc la radicalul **tac-/tăci(č)-**; *trec/treci* conduc la radicalul **trec-/treci(č)-**; *aud/auzi* conduc la radicalul **aud-/auz-**; *citeşti/citiţi* conduc la radicalul **cit-**; *cobor/coboară* conduc la radicalul **cobor-/coboar-**; *urăşte/urîţi* conduc la radicalul **ur-** etc;. în legătură cu identificarea radicalului (de prezent indicativ) la verbele regulate, notăm că *operativ* se poate pleca de la persoana I singular (a prezentului indicativ), datorită faptului că:

– la un mare număr de verbe aparţinînd la toate conjugările, persoana I singular a prezentului indicativ are flectivul *zero* şi ca urmare segmentul fonetic concret ce reprezintă această persoană gramaticală are şi calitatea de radical (de prezent indicativ) al verbului respectiv: *(eu)* **cînt,** *(eu)* **tac,** *(eu)* **trec,** *(eu)* **aud,** *(eu)* **cobor** etc;

– la un număr mic de verbe de conjugările I şi a IV-a, la persoana I singular a prezentului indicativ flectivul este reprezentat sau printr-un sufix flexionar (*-ez* la conjugarea I, subclasa *b*, tipul *lucr*-**ez;** *-esc* la conjugarea a IV-a, subclasa *b*, tipul *cit*-**esc**; *-ăsc* la conjugarea a IV-a, subclasa *d*, tipul *ur*-**ăsc**), sau printr-o desinenţă care uneori este *-u* (conjugarea I, subclasa *a*, dacă radicalul conţine succesiunea consoană surdă – consoană sonoră, tipul *afl*-**u**), iar alteori *-i* (conjugarea I, subclasa *a*, dacă radicalul se termină în vocala *-i*, tipul *a peri*-**a**), ceea ce înseamnă că înlăturarea acestor flective conduce la radical (tipurile *lucr-, cit-, ur-, afl-, peri-* etc).

Pe baza *radicalului unic* de prezent indicativ, la *verbele regulate* se construiesc cu ajutorul flectivelor (pentru care vezi *infra*) toate formele flexionare pentru categoriile gramaticale de mod, timp, persoană şi număr (în legătură cu diateza, vezi §79 – §85) în felul următor:

– prin adăugarea sufixelor flexionare şi a desinenţelor corespunzătoare, se realizează paradigma prezentului indicativ: **cînt-***ø*, **lucr***ează*, **tăc***em*, **auz***iţi* etc; cu excepţia persoanei a III-a, unde la *majoritatea* verbelor apare „jocul desinenţelor" (vezi *infra)*, formele de prezent indicativ precedate de conjuncţia-flectiv *să* reprezintă prezentul conjunctiv: *să* **cînt-***ø*, *să* **cînţ***i*, *să* **cînt***e* etc; cu cîteva excepţii, formele de persoana a II-a de prezent indicativ cu accent în context obligatoriu devin imperativ pozitiv de persoana a II-a *(auzi!, lucrează!, tăceţi!* etc), persoana a III-a a acestui mod fiind identică structural – dar cu accent în context obligatoriu – cu „prezentul conjunctiv etimologic" de persoana a III-a (vezi *infra*): **cînt***e* (el)!, **tac***ă* (el)!;

– prin adăugarea sufixelor gramaticale şi a desinenţelor corespunzătoare se formează imperfectul indicativ: **cînt***am*, **tăc***eam*, **făgădu***iam* etc;

– prin adăugarea sufixelor gramaticale, la plural şi a sufixului flexionar *-ră-*, şi a desinenţelor corespunzătoare, se obţine perfectul simplu: **cînt***ai*, **tăc***urăm*, **auz***irăţi* etc; dacă la sufixul gramatical al perfectului simplu se adaugă sufixul gramatical *-se-*, la plural şi sufixul flexionar *-ră*, şi desinenţele corespunzătoare, rezultă mai mult ca perfectul: **cînt***asem*, **tăc***userăm*, **auz***iserăţi* etc; după sufixul gramatical al perfectului simplu se poate adăuga sufixul gramatical *-t*, în felul acesta rezultînd modul participiu: **cînt***at*, **tăc***ut*, **auz***it* etc; acest mod luat în întregime devine element component în structura: perfectului compus (*am* **cînt***at* etc), a viitorului al II-lea (*voi fi* **cînt***at* etc), a perfectului conjunctiv *(să fi* **cînt***at)*, a perfectului condiţional-optativ (*aş fi* **cînt***at* etc), a perfectului prezumtiv (*voi fi/să fi, aş fi* etc **cînt***at* etc), a perfectului infinitiv (*a fi* **cînt***at* etc) şi a supinului (*de* **cînt***at* etc);

– prin adăugarea sufixului gramatical corespunzător de infinitiv, uneori şi a prepoziţiei-flectiv *a*, se creează prezentul infinitiv: *(a)* **cînt***a*, *(a)* **tăc***ea*, *(a)* **auz***i* etc; forma de prezent infinitiv fără prepoziţia-flectiv *a* poate intra: în structura imperativului negativ de persoana a II-a singular, dacă e precedată de *nu* şi primeşte accentul în context obligatoriu (*nu* **cînt***a!*, *nu* **lucr***a!* etc); în structura viitorului I indicativ *(voi* **cînt***a*, *vei* **lucr***a*, *va* **tăc***ea* etc); în structura prezentului condiţional-optativ (*aş* **cînt***a*, *ai* **lucr***a*, *ar* **tăc***ea* etc);

– prin adăugarea sufixului *-înd* sau *-ind* se obţine modul gerunziu (**cînt***înd*, **auz***ind* etc); acesta poate intra, ca element component, alături de auxiliar, în structura prezentului prezumtiv (*voi fi/să fi, aş fi* etc **cînt***înd*, **auz***ind* etc).

b. **Un număr mic de verbe sintetice (mai puţin de 5%) au flexiune neregulată,** adică în stadiul actual al limbii române toate formele lor flexionare pentru mod, timp, persoană şi număr (pentru diateză vezi §79–§85) se construiesc pe baza a **doi sau trei radicali** folosiţi principial sistematic – cu motivaţie în limba de origine,

adică în latină, sau pe terenul limbii române –, care radicali sînt diferiți la verbe diferite:

α. Verbele de conjugarea a III-a, subclasa b), tipul *a merge*, și regionalul *a mînea* de conjugarea a II-a, subclasa b), au *doi radicali, al prezentului* și *al perfectului simplu de la indicativ*. *Radicalul prezentului* de la aceste verbe neregulate se identifică la fel ca la verbele regulate; de asemenea la fel ca la verbele regulate construindu-se – *mutatis mutandis* – și formele lor flexionare pentru mod, timp, persoană și număr (pentru diateză vezi §79–§85), mai puțin cea de perfect simplu indicativ și formațiile pe baza ei (vezi *supra*, punctul *a*), adică – la tipul *a merge*: **merg** [> *merg*em, să *merg*em; *mergi(ğ)!*, *meargă!* (el, ei); *merg*eam]; (a) *merge* (> nu *merge!*, voi *merge*, aș *merge*); *merg*înd (> voi fi *merg*înd; să fi *merg*înd, aș fi *merg*înd). *Radicalul perfectului simplu* de la aceste verbe neregulate se detașează din orice formă a paradigmei perfectului simplu prin înlăturarea flectivului: din *mersei, merseși, merserăți* etc rezultă radicalul **mers-**; din *măsei, măseși, maserăți* etc rezultă radicalul **măs-/mas-**. Pe baza radicalului perfectului simplu de la aceste verbe se construiesc – schimbînd ceea ce trebuie schimbat – aceleași forme flexionare ca la verbele regulate, adică – la tipul *a merge*: *mers*ei, *mers*eși, *mers*e etc (> *mers*esem, *mers*eseși, *mers*ese etc); *mers* (> am *mers*; voi fi *mers*; să fi *mers*; aș fi *mers*; a fi *mers*; de *mers*); radicalul perfectului simplu de la *a mînca* se utilizează în aceeași manieră ca la *a merge*.

β. La verbul de conjugarea I *a lua* și la verbul de conjugarea a IV-a *a ști* există cîte *doi radicali, amîndoi la prezentul indicativ*. *Primul radical al prezentului indicativ* de la aceste verbe – existent în formele de prezent indicativ de persoanele 1, 2, 3, 6 – se identifică prin înlăturarea desinențelor, rămînînd **ia-/ie-** (din *iau, iei, ia*), respectiv **ști-** (din *știu, știi, știe*). Pe baza acestui radical se construiesc, cu ajutorul flectivelor corespunzătoare:

– la *ia-/ie-*, **doar** formele de prezent indicativ pentru persoanele 1, 2, 3, 6 (*ia*u, *ie*i, *ia*), formele de prezent conjunctiv pentru aceleași persoane (să *ia*u, să *ie*i, să *ia* – popular să *ie*ie) și forma de imperativ pozitiv persoana a II-a singular *ia!* (tu);

– la *ști-*, **majoritatea** formelor flexionare, după modelul verbelor regulate, și anume: *ști*u, *ști*i, *ști*e etc [> să *ști*u, să *ști*i, să *ști*e etc; în măsura în care există, *ști*i! (tu), *ști*e! (el)]; *ști*am; *ști*ui (> *ști*usem; *ști*ut > am *ști*ut, voi fi *ști*ut, să fi *ști*ut, aș fi *ști*ut, a fi *ști*ut, de *ști*ut); *ști*ind (> va fi *ști*ind, să fi *ști*ind, ar fi *ști*ind).

Cel de-al doilea radical al prezentului indicativ al acestor verbe se detașează din formele pentru persoanele 4 și 5 ale prezentului indicativ, prin lăsarea la o parte a desinențelor și a sufixelor flexionare: deci **lu-** (din *lu*ăm, *lu*ați), respectiv **șt-** (din *șt*im, *șt*iți). Pe baza acestui radical se construiesc cu ajutorul flectivelor

toate *celelalte* forme flexionare în afara celor indicate la primul radical, în simetrie inversă la *lu-* și *șt-*, adică:

– din *-lu* se formează *lu*ăm, *lu*ați (> să *lu*ăm, să *lu*ați; *lu*ați!); *lu*am etc; *lu*ai etc (> *lu*asem etc; *lu*at > am *lu*at etc; voi fi *lu*at etc; să fi *lu*at; aș fi *lu*at etc; a fi *lu*at; de *lu*at); (a) *lu*a (> nu *lu*a!; voi *lu*a etc; aș *lu*a etc); *lu*înd (> voi fi *lu*înd; să fi *lu*înd, aș fi *lu*înd);

– din *șt-* se formează *șt*im, *șt*iți (> să *șt*im, să *șt*iți și, în măsura în care există, *șt*iți!); (a) *șt*i (> în măsura în care există, *nu șt*i!; voi *șt*i etc; aș *șt*i etc).

γ. La verbele de conjugarea a III-a, subclasa *b*, tipul *a frînge*, există *trei radicali, al prezentului indicativ, al perfectului simplu indicativ* și *al participiului. Radicalul prezentului* de la aceste verbe neregulate se identifică la fel ca la verbele regulate și de asemenea la fel ca la verbele regulate se construiesc și formele lor flexionare pentru mod, timp, persoană și număr (pentru diateză vezi §79–§85), cu excepția celei de perfect simplu și a derivatelor pe baza ei: **frîng** (> *frîngi, frînge* etc; să *frîng*, să *frîngi* etc; *frîng*ă! – el, ei); *frîng*eam etc; (a) *frîng*e (> nu *frîng*e!; voi *frîng*e etc; aș *frîng*e etc); *frîng*înd (> voi fi *frîng*înd etc, să fi *frîng*înd, aș fi *frîng*înd etc).

Radicalul perfectului simplu de la aceste verbe neregulate se extrage din orice formă din paradigma perfectului simplu prin înlăturarea flectivului, din *frînsei, frînseși, frînse* etc rezultînd **frîns-**; pe baza acestui radical se construiesc formele de perfect simplu *frîns*ei, *frîns*eși etc, iar din acestea formele de mai mult ca perfect *frîns*esem, *frîns*eseși etc.

Radicalul participiului **frînt** este *dat*, ca formă diferită și de *frîng*, și de *frîn*s-, pe baza lui contruindu-se aceleași forme flexionare ca la verbele regulate: am *frînt*, voi fi *frînt*, să fi *frînt*, aș fi *frînt*, de *frînt*.

δ. La verbele de conjugarea a IV-a, subclasa *a*, tipul *a veni*, sînt *doi radicali, amîndoi la prezentul indicativ*. Primul radical se obține – ca la verbele regulate – din oricare formă de prezent indicativ, cu excepția persoanei a doua singular, prin înlăturarea flectivului, fiind **vin/ven-**. Pe baza acestui radical se construiesc – de asemenea în același fel ca la verbele regulate – toate formele flexionare cu excepția persoanei a doua singular a prezentului indicativ și conjunctiv, adică ; *vin, ven*im etc (> să *vin*, să *ven*im etc; *vin*o!; *vin*ă! – el, ei, popular și familiar și *tu*); *ven*eam etc; *ven*ii etc (> *ven*isem etc; *ven*it > am *ven*it etc; voi fi *ven*it etc; să fi *ven*it etc; aș fi *ven*it etc; a fi *ven*it; de *ven*it); (a) *ven*i (> nu *ven*i!; voi *ven*i etc; aș *ven*i etc); *ven*ind (> voi fi *ven*ind etc; să fi *ven*ind; aș fi *ven*ind).

Cel de-al doilea radical al acestui tip de verbe se obține de la persoana a doua singular a prezentului indicativ prin lăsarea la o parte a desinenței (**vi-** din *vii)*, pe baza lui construindu-se numai această persoană gramaticală a prezentului indicativ *(vi*i) și a prezentului conjunctiv (să *vi*i).

ε. La conjugarea a III-a, subclasa *a*, tipul *a duce*, sînt *trei radicali, al prezentului indicativ, al perfectului simplu indicativ* şi *al participiului*.

Radicalul prezentului de la acest tip de verbe neregulate, anume, **duc/duci(č)**, se identifică la fel ca la verbele regulate, adică din paradigma prezentului indicativ prin înlăturarea flectivului, pe baza lui construindu-se – în aceeaşi manieră ca la verbele regulate – următoarele forme flexionare: *duc, duci* etc (> să *duc*, să *duci* etc; *duc*eţi!; *duc*ă! – el, ei); *duc*eam, *duc*eai etc; (a) *duce* (> nu *duce*!; voi *duce*, vei *duce* etc; aş *duce*, ai *duce*, etc); *duc*înd (> voi fi/să fi/aş fi etc *duc*înd).

Radicalul perfectului simplu de la acest tip de verbe rezultă – ca la tipul α – prin înlăturarea flectivului din oricare formă de perfect simplu (**dus-**, din *dus*ei, *dus*eşi etc), pe baza lui construindu-se perfectul simplu (*dus*ei, *dus*erăm etc) şi mai mult ca perfectul (*dus*esem, *dus*eserăm etc); radicalul perfectului simplu *dus-* este identic structural cu participiul *dus*, pe baza căruia se construiesc următoarele forme flexionare: am *dus* etc; voi fi *dus* etc; să fi *dus*; aş fi *dus* etc; a fi *dus*; de *dus*.

Cel de-al treilea radical al acestui tip de verbe, anume, radicalul imperativului, este *dat* ca atare şi se întîlneşte numai la imperativul pozitiv persoana a doua singular: **du**!

ζ. La verbul *a spune*, de conjugarea a III-a, subclasa *b*, există *trei radicali, doi la prezentul indicativ* şi *unul la perfectul simplu indicativ*. Primul radical al prezentului indicativ, **spun**, este identic structural cu persoana I singular a acestui timp şi mod, putînd rezulta, prin înlăturarea flectivului, şi din oricare formă din paradigma în atenţie (*spun*e, *spun*em etc), cu excepţia persoanei a doua singular. Pe baza acestui radical se construiesc – la fel ca la verbele regulate – formele pe care le notăm mai jos: *spun, spun*e etc (> să *spun*, să *spun*em etc; *spun*e!, *spun*ă! – el, ei); *spun*eam etc; (a) *spun*e (> nu *spun*e!; voi *spun*e etc; aş *spun*e etc); *spun*înd (> voi fi/să fi/aş fi etc *spun*înd).

Cel de-al doilea radical al prezentului indicativ de la acest tip de verbe, anume **spu-**, se extrage din persoana a doua singular a timpului respectiv prin lăsarea la o parte a desinenţei, pe baza lui construindu-se numai persoana a doua singular a prezentului indicativ (*spu*i) şi a prezentului conjunctiv (să *spu*i).

Al treilea radical al tipului de verbe în discuţie, adică radicalul perfectului simplu **spus-**, rezultă, prin înlăturarea flectivului, din orice formă din paradigma acestui timp, pe baza lui construindu-se perfectul simplu (*spus*ei, *spus*eşi etc) şi mai mult ca perfectul (*spus*esem, *spus*eseşi etc); acest radical este identic structural cu modul participiu, pe baza căruia se formează perfectul compus (am *spus* etc), viitorul al II-lea (voi fi *spus* etc), perfectul conjunctivului (să fi *spus*), perfectul condiţional-optativului (aş fi *spus* etc),

perfectul prezumtivului (care este identic structural cu viitorul al doilea indicativ şi cu perfectul conjunctiv sau condiţional-optativ), perfectul infinitivului (a fi *spus*) şi supinul (de *spus*).

η. La verbul de conjugarea a doua, subclasa *a*, *a bea*, sînt *trei radicali, doi la prezentul indicativ* şi *unul la perfectul simplu indicativ*. La fel ca la verbele de sub β, şi la acest verb primul radical al prezentului indicativ se extrage din formele de prezent indicativ pentru persoanele 1, 2, 3, 6 *(beau, bei, bea)*, de unde rezultă **bea-/be-**; acest radical intră doar în structura prezentului indicativ pentru persoanele 1, 2, 3, 6 *(bea*u, *be*i, *bea)*, a prezentului conjunctiv pentru aceleaşi persoane (să *bea*u, să *be*i, să *bea* – popular şi varianta apropiată de etimon să *be*ie) şi a imperativului pozitiv pentru persoana a II-a singular (*bea!*) şi a III-a, numai în varianta populară apropiată de etimon *be*ie! (el, ei). De asemenea la fel ca la verbele de sub β, şi la *a bea* cel de-al doilea radical al prezentului indicativ se detaşează din formele de prezent indicativ pentru persoanele 4, 5 *(bem, beţi)*, de unde rezultă, prin lăsarea la o parte a sufixului flexionar şi a desinenţei, **b-**; pe baza acestui radical se construiesc următoarele forme flexionare: *b*em, *b*eţi (> să *b*em, să *b*eţi; *b*eţi!); *b*eam, *b*eaţi; (a) *b*ea (> nu *b*ea!; voi *b*ea, vei *b*ea etc; aş *b*ea, ai *b*ea etc); *b*înd (> voi fi/să fi/aş fi etc *b*înd). Cel de-al treilea radical al verbului *a bea*, anume **bă-**, rezultă din oricare formă de perfect simplu prin lăsarea la o parte a flectivului acestui timp; pe baza acestui radical – la fel ca la verbele regulate – se construiesc următoarele forme flexionare: *bă*ui, *bă*uşi etc (> *bă*usem, *bă*useşi etc; *bă*ut > am *bă*ut, ai *bă*ut etc; voi fi *bă*ut, vei fi *bă*ut etc; să fi *bă*ut; aş fi *bă*ut, ai fi *bă*ut etc; a fi *bă*ut; de *bă*ut).

c. La foarte puţine verbe româneşti (mult sub 1%) este convenabil să acceptăm flexiunea mixtă, datorită faptului că **au un mare număr de radicali** folosiţi principial mai puţin sistematic (de la patru la nouă) explicabili *prin provenienţa – la origine – din verbe diferite şi/sau prin menţinerea flexiunii apropiate de limba latină*: românescul *a fi*, de exemplu, are corespondent în latină pe *sum, esse, fui*, astfel încît categoriile gramaticale la acest verb românesc se marchează uneori prin schimbarea radicalului, fără sau cu flective aglutinate (**sînt**, **eşt***i*, **est***e* etc), alteori numai prin schimbarea flectivului la acelaşi radical (**er***am*, **er***ai*, **er***a* etc), iar alteori şi prin schimbarea radicalului, fără sau cu flective aglutinate, şi prin adăugarea de cuvinte-flectiv (*am* **fost**, *ai* **fost**, *a* **fost** etc, *să* **fiu**, *să* **fii**, *să* **fie** etc; vezi şi *supra*, verbul *a avea*). Numărul extrem de mic de verbe din această categorie (mai puţin de zece unităţi), care, însă, au o frecvenţă foarte mare în vorbire, *face posibilă imprimarea formelor lor flexionare în memorie* şi, ca urmare, utilizarea lor în actul vorbirii nu comportă dificultăţi – pentru radicalii acestor verbe, în număr de *patru*, *cinci*, *nouă* vezi mai sus, în acest paragraf, iar pentru flexiunea lor, vezi §73, *passim*).

§77. **Flectivul** *verbului* – a cărui *funcţie principală este aceea de a marca categoriile graaticale ale verbului, funcţia secundară constînd în faptul că poate contribui la transmiterea informaţiei semantice verbale* – cunoaşte, ca şi flectivul substantivului (vezi cap. III), realizări multiple, care permit o grupare după anumite criterii, dar uneori şi ca urmare a unei convenţii. În afara *alternanţelor fonetice din radical* şi a *accentului*, pe care le-am prezentat în paragraful anterior, precum şi a *contextului*, la care ne von referi în finalul acestui paragraf, mulţimea flectivelor verbului (care, ca şi radicalul, se identifică prin luarea în consideraţie a cel puţin două aspecte opozabile) se poate diviza în: **flective propriu-zise** care, fiind *segmente de cuvînt* neizolabile prin pauze de radical în limbajul natural, formează împreună cu radicalul un singur corp fonetic (verbal) pe care îl numim **cuvînt fonetico-lexical (verbal)** – *cînt***ă**, *ved***eam**, *auz***iserăţi** etc; **cuvinte-flectiv** care, fiind *cuvinte fonetico-lexicale*, se ataşează, ca anexe, la un *verb de bază*, împreună cu care se constituie în ceea ce numim **cuvînt morfosintactic (verbal)** – **am** *cîntat*, **voi** *vedea*, **aş fi** *auzit* etc.

NOTĂ. Deosebita complexitate a realităţii la care trimite face ca termenul *cuvînt* luat *singur* să nu fie suficient (pentru o prezentare monografică a acestei probleme, vezi §116). Ca urmare, avînd în vedere nivelele limbii afectate *direct* de cuvînt (fonetic, lexical, morfologic, sintactic), apreciem că *termenul general* de **cuvînt** permite o subcategorizare, pentru care apelăm la *patru sintagme terminologice specializate*, grupate în două perechi, şi anume: pe de o parte, **cuvîntul fonetico-lexical** (care are în vedere *corpul fonetic/grafic* şi *informaţia* cuvîntului) şi **cuvîntul morfosintactic** (care vizează *flexiunea* şi *funcţia* cuvîntului); pe de altă parte, **cuvîntul sintetic** (alcătuit dintr-*un singur corp sonor/vizual*) şi **cuvîntul perifrastic** (care conţine *două sau mai multe corpuri sonore/vizuale*), în cadrul acestuia din urmă distingînd între *cuvîntul/partea de vorbire perifrastică* şi *cuvîntul/partea de vorbire cu determinare obligatorie* (vezi §4, §11).

Menţionăm că pentru realităţile avute aici în vedere în literatura de specialitate există şi alţi termeni sau unora dintre termenii utilizaţi de noi li se conferă alte accepţii decît cele indicate mai sus. De exemplu, S. Stati[339] apelează la sintagma *termen complex* pentru ceea ce este „format dintr-o «unealtă gramaticală»... şi un cuvînt sau o locuţiune cu «sens lexical deplin»: *se duce* **la şcoală**" (p. 9), adică pentru ceea ce noi am numit *cuvînt sintactic;* sintagma *cuvînt morfosintactic* apare şi ca la S. Stati, dar este folosită cu alt sens, anume, pentru „cele mai mici unităţi sintactice [care] sînt *cuvintele*" (p. 30, *passim*).

[339] *Elemente de analiză sintactică*, Bucureşti, 1972.

În cadrul *flectivelor propriu-zise verbale* se disting două tipuri de segmente funcționale, numite – prin convenție perpetuată de tradiție – unul *sufix*[340] (*gramatical* uneori, *flexionar* alteori; sufixul lexical nu interesează aici) și altul *desinență*.

Sufixele gramaticale se consideră mărci pentru categoriile gramaticale verbale de mod și timp. La *mod* există următoarele realizări ale sufixelor gramaticale:

– pentru infinitiv, *-a (a cînt*a etc), *-ea (a păr*ea etc), *-e (a merg*e etc), *-i (a auz*i etc) și *-î (a cobor*î etc);

– pentru gerunziu, *-ind/-indu (auz*ind, *auz*indu-l etc) sau *-înd/-îndu (văz*înd, *văz*îndu-l etc);

– pentru participiu, *-t (cînta*t, *văzu*t, *trecu*t, *auzi*t etc), cu precizarea că la verbele cu trei radicali de tipul *a frînge* participiul *frînt* trebuie considerat ca radical *dat, indivizibil*, adică nemarcat prin sufix (dacă s-ar admite că *-t* ar fi sufix participial în *frînt*, ar urma ca radicalul să fie *frîn-*, care, însă, pe de o parte, nu tezaurizează sensul lexical al verbului, iar pe de altă parte, ar obliga la considerarea ca sufixe gramaticale și a lui *-g* din *frîng*, și a lui *-s* din *frîns-*, ceea ce este neconvenabil atît diacronic, cît și sincronic – vezi paragraful anterior); participiul nu este divizibil, adică nu este marcat prin sufix gramatical, și cînd (la verbele cu doi sau trei radicali de tipul *a merge, a mînea, a duce, a spune* – vezi *supra*) – este *sigmatic* (=terminat în *-s*): *mers*, *mas*, *dus*, *spus*.

Sufixele gramaticale *pentru timp* au și ele mai multe realizări – unele dintre acestea cunoscînd și alternanța fonetică –, și anume:

– pentru imperfectul indicativ, *-a (cînt*a*m* etc), *-ea (auz*ea*m* etc) și *-ia (făgădu*ia*m* etc);

– pentru perfectul simplu indicativ, *-a* cu alternanța *-ă (cînt*ai, *cînt*ă etc), *-ea (veghe*a*i* etc), *-e (mers*e*i* etc), *-u (trec*u*i* etc), *-i (auz*i*i* etc) și *-î (cobor*î*i* etc);

– pentru mai mult ca perfectul indicativ *-se (cînta*se*m, merse*se*răți* etc).

Sufixele flexionare – acceptate *ca atare la verb* de unii specialiști, pentru că apar numai în *anumite* forme flexionare pentru timp, persoană și număr – pot avea realizările pe care le notăm mai jos:

---

[340] Termenul *sufix* provine – în lingvistica universală, de unde a fost preluat și în lingvistica românească, din lat. *suffixus* (< *suffigo, -ere, -fixi, -fixum* =*a fixa după*) – inițial cu accepția de *modificator semantic adăugat radicalului*. Cu timpul, termenul *sufix* a căpătat și sensul de *modificator gramatical* sau pur și simplu *modificator*, astfel încît în momentul de față al lingvisticii termenul *sufix* **singur** nu mai este suficient, el apărînd în sintagmele terminologice *sufix lexical* (=modificator semantic: *cînt* > *cînt*ăreț, *cînt*ător etc), *sufix gramatical* (=modificator gramatical care, apărînd într-o paradigmă verbală, marchează o categorie gramaticală: *cînta*sem, *cînta*seși, *cînta*se etc) și *sufix flexionar* (=element care apare „capricios" într-o paradigmă, fără a marca *în mod expres* o anumită categorie gramaticală: *lucr*ez, *lucr*ăm etc). Din aceste trei sintagme terminologice, la flectivele verbale interesează numai *sufixele gramaticale* și *sufixele flexionare*.

– la toate verbele, aparținînd tuturor conjugărilor, la persoanele 4 și 5 de la prezentul indicativ și formele flexionare construite pe baza acestuia, *-ă-* alternînd cu *-a-* (*cîntăm/cîntați*), *-e-* (*părem/păreți, trecem/treceți*), *-i-* (*auzim/auziți*) și *-î-* (*coborîm/coborîți*);

– la unele verbe, anume, cele de conjugarea I, subclasa b, tipurile *a lucra, a veghea*, și cele de conjugarea a IV-a, subclasele b, tipul *a citi*, și d, tipul *a urî*, la persoanele 1, 2, 3, 6 de la prezentul indicativ și formele flexionare construite pe baza acestuia, *-ez/-eaz* (*lucrez/lucrează, veghez/veghează* etc), *-esc/-eșt* (*citesc/citești* etc) sau *-ăsc/-ășt* (*urăsc/urăști* etc);

– la toate verbele românești, indiferent de conjugare, în limba literară modernă, la persoanele 4, 5, 6 de la perfectul simplu și mai mult ca perfectul indicativ, *-ră*: *cîntarăm, cîntarăți, cîntară – cîntaserăm, cîntaserăm, cîntaserăți, cîntaseră* etc.

Desinența[341] – termen mai nou pentru mai vechiul *terminație* – marchează la verb, prin convenție, persoana și numărul, avînd realizări diferite, într-o anumită măsură pe timpuri verbale și uneori și pe tipuri de verbe: persoana I singular poate avea la prezentul indicativ desinența *-ø* (*cînt-ø*), *-u* (*aflu*) sau *-i* (*perii*), dar la perfectul simplu are întotdeauna desinența *-i* (*cîntai, văzui* etc), iar la imperfect și mai mult ca perfect de asemenea întotdeauna desinența *-m* (*cîntam, vedeam* etc; *cîntasem, văzusem* etc); persoana a II-a singular poate avea două desinențe la prezentul indicativ, anume, *-i* (*vezi* etc) sau *-ø* (*mergi-ø* etc), dar la celelalte timpuri are cîte o singură desinență, care este *-i* la imperfect (*cîntai* etc), *-și* la perfectul simplu (*cîntași* etc) și mai mult ca perfect (*cîntaseși* etc); persoana a III-a singular a prezentului indicativ poate avea desinența *-ă* (*cîntă*) sau *-e* (*aude*), la prezentul conjunctivului – unde se moștenește situația din latină – desinențele fiind dispuse invers (*să cînte* față de *cîntă, să audă* față de *aude*), cu precizarea că există și excepții: desinența de persoana a III-a singular este aceeași la prezentul indicativ și prezentul conjunctiv la verbele cu doi radicali de tipul *a ști* (*știe/să știe*), cu trei radicali de tipul *a bea* (*bea-ø*/literar *să bea-ø*, numai în limba veche și astăzi popular *să beie*) etc; la imperfect, desinența persoanei a III-a singular este astăzi *-ø* (*cînta-ø* etc) și la plural *-u* (*cîntau* etc), iar la singularul și pluralul persoanei a III-a de la perfectul simplu și mai mult ca perfect desinența este *-ø* (*cîntă-ø/cîntară-ø* etc; *cîntase-ø/cînaseră-ø* etc) ș.a.m.d.; pentru toate desinențele verbelor românești, vezi *infra*, categoriile gramaticale de persoană și număr la verb.

---

[341] În lingvistica universală, acest termen are ca punct de plecare lat. *desino, -ere, desii, desitum* =*a termina*, de la care s-a creat în latina medievală *desinența* =*terminație*. În terminologia lingvistică românească, *desinență* este un neologism din fr. *désinence* =*terminație*.

*
* *

Cuvintele-flectiv – ale căror forme (numărînd cîteva zeci) intră, ca elemente componente, în structura *cuvintelor morfosintactice verbale* – aparţin, prin origine, la clase semantico-gramaticale diferite, unele nenoţionale principial (prepoziţia, conjuncţia), altele devenite nenoţionale numai cînd au valoare de flectiv (verbele auxiliare), iar altele vidate semantic uneori, dar păstrîndu-şi informaţia semantică indirectă alteori (pronumele reflexiv).

Prepoziţia cu valoare de cuvînt-flectiv poate marca *la verb* numai categoria gramaticală a modului. Interesează aici, pe de o parte, prepoziţie *a*, care poate fi marcă redunandată – dublînd adesea sufixul gramatical modal – la *prezentul* **infinitiv** (a *existA*, **a** *stA*, **a** *veni* etc) şi marcă principală, prezentă întotdeauna în structura *perfectului* **infinitiv** (**a** *fi existat*, **a** *fi stat*, **a** *fi venit* etc). Prepoziţia se constituie în marcă principală modală şi la modul supin, care – apărînd rar cu valoare verbală, numai alături de un semiauxiliar (vezi §69), în cadrul predicatului verbal compus – se deosebeşte de participiul-verb *în exclusivitate* prin prepoziţie. Pot avea valoare de marcă a modului supin foarte puţine prepoziţii, sintetice şi prin excelenţă moştenite din latină, anume, *de, pe, din* (ultima fiind creaţie pe terenul limbii române): *are* **de** *citit, se pune* **pe** *cîntat, se opreşte* **din** *mers* etc. **Nu** pot avea valoare de marcă a supinului majoritatea prepoziţiilor româneşti, adică: toate prepoziţiile perifrastice *(de pe la, din cauza, faţă de* etc); cu excepţia lui *din*, toate prepoziţiile formate pe terenul limbii române prin aglutinarea unor cuvinte (*despre, dintru, împotriva* etc); prepoziţia sintetică latino-romanică *contra* şi, cu excepţia lui *de* şi *pe*, toate prepoziţiile sintetice moştenite din latină (*a, cu, de, în* etc).

Conjuncţie cu valoare de flectiv verbal există una singură în limba română, anume *să*, prin care se marchează modul conjunctiv: **să** *cînt*, **să** *fi mers* etc. În legătură cu această conjuncţie, notăm două fapte:

– în limba română veche, *să* putea să reprezinte şi *numai* marca raportului de subordonare în frază, cînd preceda alt mod decît conjunctivul: „... **să** neştine *greşaşte*, mîngîitoriu avemu cătră părintele...” CPB, 329/8-10;

– în limba română din toate timpurile, conjuncţia *să* – cînd nu face parte din perifraze conjuncţionale de tipul *pentru ca* **să** şi din timpuri compuse de tipul *o* **să** *citesc* – reprezintă şi marca modală a conjunctivului, şi marca raportului de subordonare în frază: compară *ştie* **să** BEA cu *ştie* **că** BEA.

Verbele auxiliare sînt reprezentate printr-un număr redus de forme flexionare ale lui *a fi, a avea, a vrea/a voi*, care forme – numai de auxiliar, unele, sau omonime cu predicativele respective, altele, şi, toate (cînd sînt auxiliare) vide semantic – se ataşează ca anexe la un verb de bază, împreună cu care constituie un cuvînt morfosintactic, în cadrul căruia au rol în exclusivitate gramatical, fiind mărci pentru categoriile gramaticale verbale de diateză, mod, timp, persoană, număr (pentru detalii, vezi §73). La transmiterea

informației gramaticale categoriale, nu toate auxiliarele se comportă la fel în tipurile de structuri în care apar. Astfel *a fi* din structura diatezei pasive marchează direct, prin formele sale flexionare, toate aspectele opozabile ale categoriilor gramaticale de la verb, cu excepția modurilor participiu, supin și, principial (vezi §73), imperativ: *cartea* **este**/a **fost, va fi, să fie, ar fi, fiind** etc *citită*; același auxiliar *a fi* din structura celorlalte diateze în afara celei pasive cu *a fi*, însă, invariabil fiind, marchează doar timpul: **va fi/să fi, ar fi** etc *mers*. Auxiliarul *a avea* din structura tuturor diatezelor în care poate apărea marchează direct, cînd este variabil, timpul, persoana, numărul (**am/ai** etc *mers;* **am/ai** etc *să merg/să mergi* etc; **aveam** *să merg*, **aveai** *să mergi* etc) și indirect, prin opoziția cu alte mărci care dau impresia că însoțesc auxiliarul (vezi §73), diateza (compară *X* **a** *deschis ușa* cu *ușa* S-**a** *deschis*) și chiar modul (structura **ai** *deschis* aparține indicativului datorită faptului că auxiliarul *ai*, omonim cu predicativul *ai* (*tu* **ai** *o carte*), aparține acestui mod, prin opoziție cu *să ai*, unde predicativul respectiv (**să ai** *o carte e bine*), cu care intră în opoziție și auxiliarul *ai* (din **ai** deschis), aparține conjunctivului etc); cînd este invariabil (**o/a** *să merg*, **o/a** *să mergi* etc), auxiliarul *a avea* marchează numai timpul. Auxiliarul *a vrea/a voi* cu formele flexionare *voi, vei, va* etc marchează – ca și *a avea* și în aceleași condiții – direct timpul, persoana, numărul (**voi, vei, va** etc *spăla*) și indirect diateza (compară *X* **va** *spăla* cu *X* SE **va** *spăla*) și chiar modul: structura *voi spăla* aparține indicativului, pentru că auxiliarul *voi*, omonim – rarisim azi – cu predicativul *voi* („*Nu voi* mormînt bogat", M. Eminescu, vezi §73), aparține acestui mod, față de *voind*, unde predicativul respectiv („*Voind* sufletu-mi să-l vindec", M. Eminescu, *op. cit.*, p. 178), cu care intră în opoziție și auxiliarul *voi*, aparține gerunziului etc. Formele flexionare *aș, ai, ar* etc ale auxiliarului *a vrea/a voi* marchează direct modul, persoana, numărul (**aș/ai, ar** etc *spăla*) și indirect diateza (compară **ar** *spăla* cu S-**ar** *spăla*).

Pronumele reflexiv (prezentat cu detalii în §42) interesează la cuvintele-flectiv numai prin formele sale neaccentuate de acuzativ (*se, te, mă* etc) și de dativ (*își, îți, îmi* etc), care pot intra în structura cuvintelor morfosintactice verbale, unde – indiferent de faptul că mai conțin informație semantică indirectă (*X* **se** *spală, ei* **se** *ceartă; tinerii* **își** *spun pe nume* etc) sau au devenit vide semantic (**se** *înprimăvărează, omul* **se** *gîndește* etc) – se constituie în mărci pentru categoriile gramaticale de diateză, persoană, număr: **mă** *spăl*, **te** *speli*, **se** *spală* etc; *ușa* **se** *deschide;* **mă** *gîndesc*, **te** *gîndești*, **se** *gîndește* etc; **ne** *certăm*, **vă** *certați*, **se** *ceartă* etc sau **ne** *dăm bună ziua*, **vă** *dați bună ziua*, **își** *dau bună ziua* etc; **se** *înprimăvărează;* **se** *înserează*, **se** *lasă ger* etc.

*

* *

Acordînd *contextului* valoare de marcă pentru categoriile gramaticale și de la verb (pentru alte părți de vorbire vezi capitolele afectate acestora), considerăm că prin context se înțelege *orice element de natură lexico-gramaticală exterior structurii*

morfologice a verbului, prin care se pot identifica formal aspecte opozabile ale categoriilor gramaticale existente la verb. Astfel conceput, contextul ca marcă – principală sau secundară – a categoriilor gramaticale verbale se concretizează, pe de o parte, în anumite funcții sintactice în legătură cu verbul(-predicat) – *subiectul, complementul de agent, complementul indirect, circumstanțialul sociativ, atributul circumstanțial/completiv* –, iar pe de altă parte, în *verbe exterioare structurii morfologice a verbului avut în vedere.*

Subiectul, ca marcă contextuală *secundară* – dublînd desinența, auxiliarul etc – pentru categoriile gramaticale de persoană și număr, apare la orice verb-predicat sau din structura predicatului tipic (**tu** *cobori,* **el** *va fi bun* etc), iar ca marcă *principală* numai acolo unde desinența, auxiliarul etc nu pot dezambiguiza, *pentru interlocutor,* în privința persoanei și numărului, din cauza omonimiei: dacă *merg-φ,* izolat, poate reprezenta pentru interlocutor fie persoana 1, fie persoana 6, **eu** *merg-φ* este indubitabil persoana 1 și **ei** *merg-φ* persoana 6; în afara contextului, *ar cînta* poate trimite pe interlocutor sau la singularul, sau la pluralul persoanei a III-a, dar **el** *ar cînta* este obligatoriu la singular și **ei** *ar cînta* la plural ș.a.m.d. Subiectul – cu realizare în propoziție și în frază – poate constitui marcă contextuală principală și pentru categoria gramaticală a diatezei, distingînd între aspectul opozabil activ, cînd subiectul există, exprimat sau neexprimat, în propoziție și aspectul opozabil impersonal, cînd subiectul apare/poate apărea în frază:

„*Părea* [activ] un tînăr voevod"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 132)

„*Părea* [impersonal] că printre nouri s-a fost deschis o poartă"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 57)

Complementul de agent – existent, indiferent de faptul că este sau nu exprimat – reprezintă întotdeauna marca principală contextuală pentru diateza pasivă, distingînd, *pentru interlocutor*, între:

– diateza pasivă cu *a fi* și predicatul nominal, cînd ambele au aceleași elemente componente: dacă în afara contextului în *X este învățat* predicatul *este învățat* poate fi, *pentru interlocutor,* atît nominal, cu verbul **copulativ** *activ*, cît și verbal *pasiv*, cu verbul **auxiliar** *activ*, în context *existența* complementului de agent, pe care locutorul îl poate exprima pentru vorbitor, face distincție între predicatul verbal *pasiv* (*X este* ***învățat*** **de Y**) și predicatul nominal în care copulativul *este (=are calitatea de...)* aparține diatezei *active*, numele predicativ fiind *învățat =savant, înțelept;*

– diateza pasivă cu *se* și orice altă diateză marcată prin forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv: verbe cu *se* de tipul *se deschide* și *se gîndește* aparțin la diateze diferite datorită faptului că la *se deschide* **există** *complementul de agent* care în regulă generală nu se exprimă (deci contextul „complet", hipercorect, este, de exemplu, ***ușa se deschide*** **de vînt**), în timp ce la *se gîndește,* dintr-un context ca *omul*

se gîndeşte, nu există complement de agent (acest verb aparţinînd – cum vom arăta mai departe – diatezei active).

Circumstanţialul sociativ se constituie în marcă contextuală principală pentru diateza reciprocă (vezi *infra*) numai atunci cînd verbul-predicat sau din structura predicatului este la persoanele I, a II-a şi a III-a singular, datorită faptului că acest circumstanţial este singurul care indică, *pentru interlocutor*, reciprocitatea: *băiatul* **se ceartă** CU FATA, *băiatul* **îşi dă bună ziua** CU FATA sînt fără îndoială la diateza reciprocă, dar – fără circumstanţial sociativ – *băiatul* SE CEARTĂ poate fi, *pentru interlocutor*, sau la diateza reciprocă, sau la diateza reflexivă, iar *băiatul* ÎŞI DĂ BUNĂ ZIUA poate fi – *de asemenea pentru interlocutor* – sau la diateza reciprocă, sau la diateza activă. Pentru aceeaşi diateză reciprocă, o marcă contextuală secundară (care dublează acuzativul sau dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv) poate fi *complementul indirect* (*X se* desparte **de Y**, *G îşi ia ziua bună* **de la H** etc) sau *atribut circumstanţial/completiv* (*ei se salută* **unul cu altul**, *ele îşi dau bună ziua* **una cu alta** etc).

Contextul concretizat în *verbe exterioare structurii morfologice a verbului avut în vedere* se constituie în marcă principală a categoriilor gramaticale de timp, persoană şi număr atunci cînd, din cauza omonimiei flectivelor, unele aspecte opozabile ale acestor categorii gramaticale nu pot fi identificate *de către interlocutor*. În această situaţie se află verbele de conjugarea I, subclasele *a, b*, la care forme flexionare izolate de tipul *cîntaţi, fumaţi* pot reprezenta, *pentru interlocutor*, atît prezentul, cît şi imperfectul indicativ; deosebirea acestor aspecte opozabile temporale se poate face prin raportarea la un alt verb – de conjugările a II-a, a III-a, a IV-a – din context, la care nu mai există omonimia sufixului flexionar de prezent cu sufixul gramatical de imperfect: în *mergeţi şi cîntaţi/fumaţi* etc cu intonaţie fundamentală enunţiativă (vezi *infra*, clasificarea prepoziţiilor după scopul comunicării), *cîntaţi/fumaţi* etc sînt la prezentul indicativ „din cauza" lui *mergeţi*, iar în *mergeaţi şi cîntaţi/fumaţi* etc, „aceleaşi" *cîntaţi/fumaţi* etc sînt la imperfect indicativ „din cauza" lui *mergeaţi*. Omonimia de flectiv pentru persoană şi număr se întîlneşte şi la prezentul indicativ la verbe de conjugările a II-a, a III-a, a IV-a, unde forme flexionare de tipul *văd, merg, aud* etc pot fi considerate *de interlocutor* fie de persoana 1, fie de persoana 6, iar numai pentru număr, la prezentul indicativ la verbele de conjugarea I, subclasele *a, b*, şi de conjugarea a IV-a, subclasa *c*, unde forme flexionare de tipul *cîntă, fumează, coboară* etc pot fi considerate *de interlocutor* ca reprezentînd persoana a III-a ori de singular, ori de plural. În aceste situaţii, dezambiguizarea se poate face printr-un alt verb din context cu care verbele în discuţie contractează raporturi: în *cînt şi văd/merg, aud* etc, **văd, merg, aud** etc au persoana 1, comună cu *cînt*, iar în *cîntă şi văd/merg, aud* etc, **văd, merg, aud** etc au persoana 6, comună cu *cîntă;* în *vede şi cîntă/fumează, coboară* etc, **cîntă, fumează, coboară** etc sînt la singularul persoanei a III-a, la fel cu *vede*, dar în *văd şi cîntă/fumează, coboară* etc, **cîntă, fumează, coboară** etc sînt la pluralul persoanei a III-a, la fel cu *văd*, ş.a.m.d.

§78. *Categoriile gramaticale ale verbului.* Considerînd categoriile gramaticale nişte *datum*-uri ce constau în *expresia lingvistică a relaţiilor stabilite de mintea omului între noţiuni, care relaţii corespund relaţiilor existente în realitate sau numai între entităţi, sau între entităţi şi caracteristicile lor (calitatea, cantitatea, acţiunea considerată ca proces), sau numai între caracteristicile entităţilor* (vezi §5), urmează că la identificarea categoriilor gramaticale interesează pe de o parte *conţinutul categorial* («relaţiile» stabilite de mintea omului între noţiuni), iar pe de altă parte, *forma categorială* («expresia lingvistică» sau «marca» relaţiilor dintre noţiuni stabilite de mintea omului). *Conţinutul categorial* şi *forma/marca categorială* trimit la *categorii gramaticale* numai cînd se realizează cel puţin o *opoziţie internă*, ceea ce înseamnă că *la unul şi acelaşi cuvînt sau la cuvinte diferite cu particularităţi semantico-gramaticale* comune există cel puţin două *aspecte opozabile*. În funcţie de aceste caracteristici de conţinut şi de formă/marcă, sîntem de părere că *la verbul românesc* există cinci categorii gramaticale: *diateza, modul, timpul, persoana* şi *numărul.*

NOTĂ. În unele lucrări de specialitate apărute (cele mai multe) în deceniile al VI-lea - al VII-lea al secolului nostru, s-a încercat să se susţină că la verbul românesc există – după modelul altor limbi, *mai ales al limbii ruse* – şi categoria gramaticală a aspectului: C. Poghirc, *Cu privire la aspectul verbal în limba română,* LR, II, 1953, nr. 6, p. 17-24; Gh. Bolocan, *Despre traducerea aspectelor verbale din rusă în română (consideraţii de ordin statistic),* LR, VIII, 1959, nr. 1, p. 74-80; Al. Zacordoneţ, *Problema existenţei aspectului verbal în limba română,* AUI, VII, 1961, p. 89-97; A. Mişan, *Categoria gramaticală a aspectului verbal,* CL, XIV, 1969, nr. 2, p. 265-278; XV, 1970, nr. 1, p. 131-143. O atenţie deosebită acordă acestei probleme G. Ivănescu, *Le temps, l'aspect et la durée de l'action dans les langues indo-européennes* în „Mélange linquistiques publiès à l'occasion du VIIIe Congrès International des Linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957, Bucharest, Éditions de l'Academie de la R. P. Roumanie, 1957, p. 23-61, articol republicat «Collegium», Iaşi, 1987 p. 113-142, la care facem trimiterile: „în română, la fel ca la alte limbi cu sistem verbal identic sau asemănător, aspectul verbal există şi în mod sigur acele categorii ale aspectului pe care cercetătorii le admit în general pentru limbile slave, anume imperfectivul... şi perfectivul“ (p. 136); „ ceea ce interesează este că rusa, precum şi româna, fac distincţie, la indicativ, între formele verbale imperfective şi perfective“ (*ibidem*); „timpurile româneşti... nu exprimă numai timpul, ci şi aspectele verbale“ (p. 137); „diferenţa între imperfect, pe de o parte, şi perfectul simplu, perfectul compus şi mai mult ca perfectul, pe de altă parte, în română, ca şi în limbile cu structuri identice sau asemănătoare, nu este o diferenţă de timp, cum se credea în general pînă în

prezent, ci o diferență de aspect verbal" (*ibidem*). Încercarea de identificare a categoriei gramaticale a aspectului în limba română ar putea fi justificată de faptul că despre *conținutul* aspectual (verbe momentane și verbe durative sau perfective și imperfective) se poate vorbi la verbul românesc. *Conținutul*, însă, nu este suficient pentru existența unei categorii gramaticale, ci pentru a putea vorbi de o categorie gramaticală, pe lîngă *conținut categorial*, trebuie să existe și o *formă categorială*. În această privință considerăm că *Gram. Acad.* (I, p. 40) arată pe bună dreptate că în limba română „caracterul imperfectiv sau perfectiv al unei acțiuni nu se exprimă într-o formă organizată: aspectul se exprimă în limba română fie prin mijloace lexicale *(a merge* față de *a umbla)*, destul de rar prin formații cu prefixe *(a adormi* față de *a dormi)*, fie prin îmbinări de verbe care exprimă lexical ideea de începere, continuare sau terminare a acțiunii *(începe a plînge)*, fie prin unele valori ale timpurilor (imperfectul față de perfectul simplu)". Avînd în vedere aceste lucruri, sîntem de părere că urmărirea felului în care se traduce aspectul verbal din limba rusă prin modurile și timpurile verbului românesc (vezi unele din articolele citate mai sus) și faptul că în română există (**numai**) *conținutul categorial* al aspectului (vezi alte articole din cele citate mai sus) nu dovedesc existența aspectului verbal în limba română, ci doar *corespondența* aspectului verbal din limba rusă sau din alte limbi cu unele moduri și timpuri ale verbului românesc. În general, plecînd de la interdependența dintre conținut și formă pentru recunoașterea oricărei categorii gramaticale, precum și de la faptul că în conștiința vorbitorilor de limbă română nu există o marcă pentru aspect, considerăm că verbului românesc nu-i este proprie categoria gramaticală a aspectului (vezi și §86).

§79. *Categoria gramaticală a diatezei.* Ca urmare a studiului *Les verbes refléchis en roumain* publicat de Al. Graur în BL, VI, 1938, p. 42-89, în lingvistica românească s-au exprimat – de-a lungul cîtorva decenii, începînd cu al șaselea (al secolului nostru) – puncte de vedere diferite mai ales în legătură cu *numărul diatezelor în limba română* și cu *criteriile de identificare a diatezelor*.

Preluînd în principiu integral ideile din studiul lui Al. Graur, *GA ed. I*[342] și, în același sens, *Cîmpeanu, Funcț.*[343] acordă o atenție deosebită *diatezei reflexive*, care este în legătură directă cu *conceptul de diateză*, considerînd că orice verb la diateza activă însoțit de pronumele reflexiv reprezintă diateza reflexivă, întrucît „pronumele adăugat în cazul acuzativ arată că subiectul, care face acțiunea, îi suferă și efectele"

---

[342] *Gramatica limbii române* publicată de Academie în 1954, vol. I.

[343] E. Cîmpeanu, *Funcțiunea sintactică a pronumelui reflexiv*, CL, V, 1960, fasc. 1-2, p. 85-97.

(*GA, ed. I,* p. 244). Ignorînd propria definiție, însă, *GA, ed. I* stabilește șase „funcțiuni" sau „întrebuințări" – „exact ca în limbile slave" (*ibidem*) – ale diatezei reflexive cu pronumele în acuzativ.

a. „Reflexiv obiectiv – subiectul face acțiunea și tot el îi suferă efectele: *a se spăla*" (p. 244). În legătură cu această întrebuințare, *Cîmpeanu, Funcț.* consideră că pronumele își „păstrează întreaga valoare obiectivă", de unde rezultă, pe de o parte, că acesta este „reflexivul propriu-zis", iar pe de altă parte că limba română „nu are o diateză reflexivă, deoarece verbe ca *mă spăl, mă duc* sînt verbe active, care, în anumite condiții, au o întrebuințare reflexivă" (p. 86).

b. „Reflexiv eventiv – în starea subiectului se produce o schimbare, el se transpune în altă stare decît cea în care se găsea: *a se întrista*" (*GA ed. I,* p. 244). Această întrebuințare – spune *Cîmpeanu, Funcț.* – se apropie de reflexivul obiectiv, „dar valoarea obiectivă a pronumelui este mai puțin clară", de reflexivul pasiv, fără a preciza funcția pronumelui, și de reflexivul dinamic, dar „mai păstrează încă funcțiunea de complement direct" (p. 88).

c. „Reflexiv dinamic – acțiunea este făcută cu participare intensă din partea subiectului sau cu interes special: *a se teme*" (*GA ed. I,* p. 244). La această „întrebuințare", *Cîmpeanu, Funcț.* se declară de acord cu *GA ed. I* în ceea ce privește faptul că „pronumele reflexiv nu păstrează nimic din valoarea lui primitivă de complement direct" (p. 244-245), dar consideră, deosebit de această gramatică, că reflexivul dinamic poate fi numit și „mediu" (p. 93).

d. „Reflexiv reciproc – acțiunea e făcută în același timp de două sau mai multe subiecte și fiecare dintre ele suferă efectele acțiunii făcute de celălalt sau celelalte: *a se certa*" (*GA ed. I,* p. 245). Observînd că „obiectul nu suferă efectele acțiunii propriului subiect", *Cîmpeanu, Funcț.* apreciază că „am putea contesta mai degrabă valoarea reflexivă a reciprocului, decît valoarea obiectivă a pronumelui" (p. 88).

e. „Reflexiv pasiv – subiectul suferă acțiunea verbului al cărei autor este sau nu exprimat: *cartea se citește ușor*" (*GA ed. I,* p. 245). Vorbind despre această „întrebuințare", *Cîmpeanu, Funcț.* afirmă că „putem considera că pronumele nu mai are un conținut obiectiv propriu, căci și l-a pierdut; el a rămas aici numai cu o valoare gramaticală, formală, de indicare a complementului direct" (p. 89). Cînd se referă, însă, la apropierea pasivului de reciproc, autorul arată că „pronumele mai păstrează ceva din valoarea de complement direct" (p. 90).

f. „Reflexiv impersonal – subiectul este lăsat neexprimat, important este că acțiunea are loc, fără să se arate cine o face: *se pare*" (p. 245). În această „întrebuințare", *Cîmpeanu, Funcț.* distinge două categorii de verbe: una, din care fac parte verbe ca *a se întuneca*, apropiate de dinamice, la care „pronumele nu mai păstrează nimic din valoarea sa primitivă de obiect", și alta, din care fac parte verbe ca *se spune*, la care „pronumele reflexiv are rolul de a indica obiectul logic al propoziției care este totodată și subiectul gramatical" (p. 91).

În *GA ed. I* se afirmă că există diateza reflexivă şi cu pronumele în dativ, care are numai trei „întrebuinţări": „a) obiectiv, bineînţeles pronumele servind de complement indirect: *a-şi aminti;* b) dinamic: *a-şi uita* (paralel cu *a uita)*; c) reciproc: *a-şi da bună ziua cu cineva*" (p. 245). Privitor la această chestiune, *Cîmpeanu, Funcţ.* spune că la obiectiv şi reciproc pronumele are funcţie de complement indirect, iar la dinamic, acesta a pierdut „orice valoare obiectivă, a devenit un morfem al reflexivului" (p. 93).

*

* *

Referindu-se la cazul pronumelui reflexiv cu care se construieşte diateza reflexivă, *Iordan, LRC* arată că verbele „cu pronume în dativ nu sînt adevărate reflexive, din punctul de vedere al conţinutului (raportul dintre acţiune şi cel ce o suferă: *îmi, îţi* etc nu arată asupra cui se îndreaptă acţiunea exprimată de verb, ci că subiectul participă la săvîrşirea acţiunii şi sub forma interesului pe care îl are ca ea să se săvîrşească. Obiectul vizat de acţiune în cazul lui *îmi rîd* este acelaşi ca în cazul lui *rîd* (activ): *îmi rîd de proşti* şi *rîd de proşti*... Verbele aşa zise reflexive cu pronumele la dativ corespund verbelor greceşti medii" (p. 449). În legătură cu verbele care se construiesc cu pronumele reflexiv în acuzativ, *Iordan, LRC* arată că „şi acestea pot fi reflexive improprii" (p. 449), exemplificînd cu *a se naşte*, la care subiectul nu săvîrşeşte el însuşi acţiunea. „... în sens strict reflexive, pentru că vorbitorul nu simte pronumele ca obiect propriu-zis al verbului: obiectul se confundă la asemenea verbe cu subiectul, formînd împreună cu acesta o unitate desăvîrşită" (p. 449-450), sînt numai verbele de tipul *a se codi, a se făli, a se pocăi, a se sfii* etc, care se întrebuinţează întotdeauna cu pronumele reflexiv. „Verbe de felul lui *mă duc* sînt verbe active care se pot întrebuinţa ca (sau pot deveni în condiţii determinate) reflexive" (p. 450), lucru ce se poate susţine şi cu schimbarea sensului lexical, la unele dintre acestea, în funcţie de prezenţa sau lipsa pronumelui reflexiv: „*aflu (o veste)* «iau cunoştinţă de...» – *mă aflu (într-un loc)*" (p. 450). Cît priveşte posibilitatea înlocuirii diatezei pasive cu diateza reflexivă cu valoare pasivă – verbele reflexive pasive trebuind numite „pronominale» (p. 566, nota 6) –, *Iordan, LRC* apreciază că „la verbele durative întrebuinţarea reflexivului cu înţeles pasiv nu-i posibilă fără risc, pentru că reflexivul este reflexiv nu numai ca formă, ci şi în conţinut: *el se iubeşte* «se iubeşte el însuşi (pe sine)», *noi ne lăudăm* «ne lăudăm singuri»" (p. 451).

*

* *

Problema diatezei reflexive este discutată şi de Sorin Stati *(Stati, Verbe*[344] şi *Stati, Probl.*[345]). Preocupîndu-se de criteriile pentru recunoaşterea unei diateze, autorul apreciază că „forma să fie considerată factor decisiv şi clasificarea diatezelor să se facă după acest criteriu, care este pur gramatical" *(Stati, Probl.*, p. 43). În cazul diatezei reflexive, *forma* înseamnă *pronumele reflexiv*, care, însă, nu arată întotdeauna diateza reflexivă: „acolo unde pronumele reflexiv în dativ sau acuzativ poate fi înlocuit cu un pronume personal la aceleaşi cazuri nu avem a face cu o diateză reflexivă, deoarece pronumele nu e morfem verbal, nu face corp comun cu verbul, ci e o parte de propoziţie de sine stătătoare (complement direct sau indirect)" – *idem,* p. 44. Posibilitatea înlocuirii pronumelui reflexiv cu un pronume personal există la ceea ce *GA ed. I* numeşte „întrebuinţarea" obiectivă şi, în parte, reciprocă, verbele care reprezintă aceste „întrebuinţări" trebuind să fie numite *pronominale* şi nu *reflexive* (vezi *Stati, Verbe*, p. 145). Oprindu-se în mod special asupra verbelor reflexive cu pronumele în dativ, autorul găseşte cinci tipuri de construcţii.

a. Verbe *reflexive obiective indirecte*, unde se încadrează acele verbe tranzitive care au, pe lîngă complement direct, şi un complement indirect ce indică persoana, aceeaşi cu subiectul, asupra căreia trece indirect acţiunea: „*Pune-ţi* mari podoabe frumoasa mea mireasă" (V. Alecsandri). Posibilitatea înlocuirii lui *ţi* cu pronumele altei persoane arată că verbul respectiv se află la diateza activă şi nu reflexivă.

b. Verbe *reflexive participative*, unde se încadrează acele verbe tranzitive care au un complement indirect în dativ ce indică persoana, aceeaşi cu subiectul, în favoarea sau defavoarea căreia se face acţiunea:

„Durduind soseau călării ca un zid înalt de suliţi,
Printre cetele păgîne trec *rupîndu-şi* large uliţi" (M. Eminescu)

Şi această „întrebuinţare" a verbului reprezintă tot diateza activă, întrucît pronumele reflexiv poate fi înlocuit cu un pronume personal. La unele verbe şi expresii verbale (*a-şi însuşi, a-şi găsi astîmpăr* etc), însă, pronumele reflexiv nu poate fi înlocuit, verbele şi expresiile respective fiind „aproape medii" *(Stati, Verbe*, p. 139).

c. Verbe *reflexive posesive*, reprezentînd construcţiile în care „pronumele reflexiv în dativ arată că subiectul e posesorul obiectului sau are însuşirea asupra căreia se răsfrînge acţiunea" *(ibidem)*: *bunicul* **îşi dădu** *pălăria pe ceafă*... Şi aceste construcţii reprezintă diateza activă.

d. Verbe *reflexive reciproce*, reprezentînd construcţiile numai la plural în care „o persoană (sau mai multe) exercită o acţiune asupra alteia (sau altora) şi suferă din partea acesteia (sau acestora) o acţiune similară" (*Stati, Verbe*, p. 142): *ei* **îşi împărtăşesc** *bucuriile*. Aici, cu toate că pronumele reflexiv se poate înlocui, „numele de reflexive reciproce se impune de la sine" *(ibidem)*.

---

[344] S. Stati, *Verbe reflexive construite cu dativul*, SCL, V, 1954, nr. 1-2, p. 135-149.

[345] S. Stati, *Problema diatezelor*, LR, VII, 1958, nr. 2, p. 39-45.

e. Verbe *reflexive medii*, reprezentate prin verbele „reflexive", la activ tranzitive și intranzitive, care „fiind folosite împreună cu un pronume reflexiv, arată participarea afectivă a subiectului la acțiunea pe care o săvîrșește, arată că această acțiune e săvîrșită cu o deosebită intensitate" *(Stati, Verbe*, p. 143). Aici intră foarte multe expresii verbale, de tipul *a-și bate joc, a-și lua zborul*, la care faptul că pronumele reflexiv nu poate fi înlocuit demonstrează că acest pronume „întărește nuanța afectivă (subliniind că acțiunea îl privește direct pe autorul ei) și este deci morfem al diatezei medii" *(ibidem)*. Pronumele reflexiv în dativ are valoare de „morfem" al diatezei medii și la verbele care își schimbă sensul prin prezența sau absența acestui pronume *(a închipui – a-și închipui)*, precum și la verbele care nu-și modifică sensul în funcție de pronumele reflexiv *(a bănui – a-și bănui)*, întrucît aici este vorba de „extinderea folosirii dativului de interes de la verbele tranzitive la cele intranzitive" *(ibidem)*.

Conchizînd asupra diatezei reflexive în general și asupra diatezei reflexive cu pronumele în dativ în special, autorul arată că „limba română nu are o diateză reflexivă, întrucît în construcțiile pronominale cu dativul (sau acuzativul) cu valoare de reflexive obiective, pronumele are rol de complement indirect (sau direct), el nu e un morfem al reflexivului. Între *mă spăl* și *îl spăl* nu e nici o deosebire în forma verbului, deși prima construcție e reflexivă și a doua activă" *(Stati, Verbe*, p. 145). Cînd, însă, grupează în diateze verbele care nu se construiesc cu pronumele reflexiv în dativ sau acuzativ, *Stati, Probl.*, p. 45, vorbește de următoarele diateze:

a. *diateza activă*, unde intră și verbele pronominale, adică verbele la care pronumele reflexiv poate fi analizat independent de verb, avînd în propoziție funcția de complement indirect sau direct;

b. *diateza reflexivă*, unde intră reflexivele cu acuzativul pasive și reflexivele cu acuzativul impersonale;

c. *diateza medie*, unde intră verbele reflexive cu acuzativul medii și reflexive cu dativul medii.

*

* *

Goga, Observ.[346] exprimă ideea că „nu forma, aspectul exterior, determină felul diatezei, ci conținutul, raporturile reale, obiective și logice care apar în cadrul comunicării respective" (p. 70). Referindu-se la diateza reflexivă, însă, autorul folosește cînd *forma*, cînd *conținutul*, astfel încît, pe de o parte, găsește cinci valori ale diatezei reflexive (aceleași ca în *GA ed. I*, mai puțin *eventivul)*, iar pe de altă parte stabilește o categorie de verbe pronominale, altele decît cele reflexive, „care nu se pot întrebuința și nici nu se întrebuințează fără pronumele în acuzativ ori dativ" (p. 71): *a se bizui, a se bosumfla, a se căciuli, a se căina, a se codi* etc.

---

[346] N. Goga, *Observații și sugestii teoretice și metodice cu privire la diateza verbală în limba română*, LR, VI, 1957, nr. 5, p. 64-72.

*
* *

Gram.Acad. (siglă care trimite – aşa cum am arătat *supra* – la ediţia a doua a *Gramaticii limbii române* publicată sub auspiciile Academiei, Bucureşti, 1963) consideră, ca şi S. Stati, că individualizarea diatezei reflexive se face după imposibilitatea înlocuirii pronumelui reflexiv „cu pronume personale sau cu substantive în acelaşi caz", întrucît în aceste situaţii „pronumele reflexiv îndeplineşte rolul de marcă morfologică a diatezei reflexive" (p. 209). Cu toate că se foloseşte acelaşi criteriu ca la S. Stati, în *Gram.Acad.* sînt stabilite alte valori ale diatezei reflexive:

a. reflexivul dinamic cu pronumele în acuzativ (*mă gîndesc*) sau în dativ *(închipuieşte-ţi)*;

b. reflexivul impersonal cu pronumele în acuzativ *(se pare)*.

Celelalte „întrebuinţări" ale diatezei reflexive din *GA ed. I* sînt repartizate pe diateze după cum urmează: *reflexivul pasiv* este trecut la *diateza pasivă; verbele pronominale obiective* cu pronumele în acuzativ *(m-am îmbrăcat)* sau dativ *(şi-a croit cărare), verbele pronominale reciproce* cu pronumele în acuzativ *(să ne iubim)* sau dativ *(îşi ziceau tu)* şi *verbele pronominale posesive* cu pronumele în dativ *(îşi dădu pălăria pe ceafă)* sînt considerate „verbe active construite cu complemente exprimate prin pronume reflexive" (p. 210); în sfîrşit, *verbele eventive* se apropie, unele, de reflexivele dinamice *(a se întrista)*, altele de verbele pronominale obiective *(a se îmbogăţi)* şi altele de pasive *(haina se strîmtează la croitor)*.

*
* *

În *Dimitriu, Diat.*[347] am susţinut că „pentru recunoaşterea unei diateze în general şi a diatezei reflexive în special trebuie să avem în vedere atît *raportul gramatical*, cît şi *forma* prin care se exprimă acesta" (p. 142), fiind necesar „să plecăm de la raportul gramatical, pentru care există o marcă" (p. 234).

Procedînd în acest fel, la verbele considerate «reflexive obiective» cu pronumele în acuzativ (exemplificate cu *a se spăla, a se îmbrăca, a se duce* etc) raportul gramatical este evident reflexiv, în sensul că «subiectul gramatical face acţiunea şi tot el o suferă, ca obiect gramatical». În această privinţă, o diferenţiere se poate face numai prin luarea în consideraţie a *uzului lingvistic:* la verbele de tipul *a se spăla*,

[347] *Observaţii în legătură cu diateza reflexivă şi verbele pronominale, în limba română contemporană*, AUI, XI, 1965, fasc. 2, p. 125-146.

sublinierea identității *în realitate* a persoanei subiectului cu cea a obiectului este posibilă – teoretic și practic – prin dublarea formei neaccentuate cu forma accentuată a aceluiași pronume (*eu* **mă** *spăl pe mine*); la verbele de tipul *a se duce*, însă, dublarea formei neaccentuate cu foarma accentuată a aceluiași pronume este posibilă numai teoretic, practic neîntîlnindu-se în limbă (**eu* **mă** *duc pe mine la...)*.

Din punctul de vedere al *raportului gramatical*, verbele considerate «reflexive eventive», vizînd structura numai cu acuzativul pronumelui reflexiv (exemplificate cu *a se îmbogăți, a se îngălbeni, a se îngrășa, a se înnopta, a se însera, a se întrista, a se strîmta* etc), nu reprezintă o categorie omogenă: *a se îmbogăți, a se îngrășa* sînt «obiective», *a se strîmta* este «pasiv», *a se înnopta, a se însera* sînt «impersonale», iar *a se îngălbeni, a se întrista* sînt «dinamice». Nici *forma* nu a reprezentat criteriul de identificare a ceea ce se consideră valoarea «eventivă» a diatezei reflexive, întrucît o «schimbare în starea subiectului» poate apărea la unele verbe din cele de mai sus și la diateza pasivă (*lîna* **este îngălbenită** *de vopsea, porcul* **este îngrășat** *de om* etc), iar la alte verbe «schimbarea în starea subiectului» se întîlnește la diateza activă (*apa* **îngheață** *sub zero grade, sufletul* **întinerește**, *dar omul* **îmbătrînește** etc – vezi și *Gram. Acad.*, I, p. 211-212). Aceasta fiind situația, urmează că *încadrarea verbelor citate la valoarea eventivă a diatezei reflexive s-a făcut numai pe baza criteriului semantic* (toate verbele în discuție – fie reflexive, fie pasive, fie active – trimit la o «schimbare în starea subiectului») și ca urmare «eventivul» nu poate fi admis ca o «valoare a diatezei reflexive».

La «reflexivul pasiv», la care pronumele reflexiv este obligatoriu în acuzativ (exemplificat în lucrările care-l consideră ca atare cu *a se citi, a se consuma, a se culege, a se introduce, a se nota* etc), raportul este indubitabil pasiv: *cartea* **se citește** *de X, vinul* **se consumă** *de om* etc. Aceasta înseamnă că identificarea «valorii pasive a diatezei reflexive» s-a făcut numai după *formă*, adică după faptul că verbul este însoțit de forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv. Dacă, însă, admitem că în identificarea unei diateze oarecare se pleacă de la raportul gramatical pentru care există o marcă și dacă la verbele în discuție raportul gramatical este categoric pasiv, urmează că verbele de tipul *a se citi* (vezi imediat mai sus) aparțin nu diatezei reflexive, ci *diatezei pasive*, în cadrul căreia reprezintă o altă formă decît cea cu *a fi* – vezi și *Gram. Acad.*, I, p. 210.

Verbele considerate «reflexive reciproce» cu acuzativul pronumelui reflexiv (*a se bate, a se iubi, a se îmbrățișa, a se logodi, a se pălmui, a se saluta* etc) pot fi folosite și cu formă activă (*a bate, a iubi* etc), și cu formă pasivă cu *a fi* (*a fi bătut, a fi iubit* etc) cu același sens lexical, dar fără reciprocitate; aceasta înseamnă că la verbele în discuție reciprocitatea este dată de pronumele reflexiv, așa cum se vede din «descompunerea» convențională a pronumelor <u>*noi*</u> și <u>*ne*</u> <u>dintr-un context cu</u> reciprocitate de tipul *noi ne batem:*

(eu – pers. I + tu – pers. II) + (pe mine – pers. I + pe tine – pers. II) + batem

Această schemă arată că fiecare persoană gramaticală din pluralele inclusive *noi-ne* – adică atît pers. I, vorbitorul, cît și pers. a II a, interlocutorul – „este în același timp activă, făcînd acțiunea, ca subiect, și pasivă, suferind acțiunea ca obiect, dar niciodată reflexivă, pentru că nu suferă acțiunea făcută de ea însăși" (p. 138). Așa stînd lucrurile, urmează că *din punctul de vedere al raportului gramatical*, «reciprocul» nu poate fi considerat nici într-un caz valoare a diatezei reflexive, dar nu poate fi încadrat nici la diateza activă sau pasivă. Cînd verbul de felul celui avut aici în vedere este la singular, *reciprocitatea* – care, așa cum am arătat mai sus, este diferită și de raportul reflexiv, și de raportul pasiv, și de raportul activ – se exprimă în altă modalitate, datorită faptului că verbul însoțit numai de pronumele reflexiv ar putea trimite la raportul reflexiv: *eu mă bat* poate însemna *eu mă bat pe mine însumi;* ca urmare, pentru a se indica reciprocitatea aici este indispensabil un circumstanțial sociativ introdus prin *cu*, care se constituie în marcă a raportului reciproc la verbul aflat la singular: *eu* **mă bat** CU EL.

Termenul «reflexiv impersonal» vizînd structuri numai cu acuzativul pronumelui reflexiv (exemplificat cu verbe ca *se cuvine, se însenineează, se înserează, se întîmplă, se întunecă, se pare, se spune, se vorbește, se zice* etc) are aici un sens foarte general, care permite încadrarea la aceeași «valoare» a verbelor cu particularități diferite, adică și a acelora a căror acțiune «nu are autor», fiind «impersonale» (tipul *se înserează*), și a acelora «cu înțeles pasiv» (tipul *se spune*). Cu alte cuvinte, prin impersonal se înțelege aici nu inexistența subiectului, ci doar faptul că subiectul este neexprimat, important fiind că acțiunea are loc și neinteresînd cine o face (pentru problema existenței/nonexistenței subiectului, vezi §72). Neexprimarea subiectului deosebește – în privința raportului gramatical – verbele «reflexive impersonale» de toate celelalte «valori ale reflexivului», în sensul că la «impersonalele» cu pronumele reflexiv în acuzativ nu se poate vorbi nici de identitatea persoanei gramaticale a subiectului (*absent*) cu cea a pronumelui reflexiv, nici de trecerea acțiunii verbului asupra unui obiect gramatical (și el *absent*) și nici de răsfrîngerea acțiunii făcute de obiect, *care este absent*, asupra unui subiect, *de asemenea absent;* altfel spus, la «reflexivul impersonal» „nu există nici raport gramatical reflexiv, dar nici activ sau pasiv și nici nu putem vorbi de o întrepătrundere a acestor raporturi. Ceea ce caracterizează aceste verbe... este... lipsa unui raport gramatical identificabil" (p. 139).

«Reflexivul dinamic» cu acuzativul pronumelui reflexiv este exemplificat cu verbe însoțite obligatoriu de acuzativul pronumelui reflexiv (*a se bizui, a se codi, a se făli, a se sfii* etc, în română neexistînd **a bizui, *a codi* etc), dar și cu verbe care –

păstrîndu-şi sensul lexical – pot apărea şi cu acuzativul pronumelui reflexiv, şi fără acesta (*a se gîndi – a gîndi, a se ruga – a ruga* etc), precum şi cu verbe care îşi schimbă sensul lexical după cum sînt sau nu însoţite de acuzativul pronumelui reflexiv (*a se teme – a teme).* Prezenţa *obligatorie* sau *indispensabilă pentru transmiterea informaţiei semantice dorite de vorbitor* a acuzativului pronumelui reflexiv „arată că acesta îndeplineşte... mai mult o funcţie lexicală, întrucît lipsa lui ar duce nu la ştirbirea raportului gramatical, ci la imposibilitatea comunicării respective" (p. 140). Raportul gramatical existent la aceste verbe nu este nici într-un caz reflexiv, întrucît subiectul nu suferă acţiunea făcută de el însuşi (*el se bizuie, ea se gîndeşte* etc) şi de asemenea nici într-un caz pasiv, datorită faptului că subiectul nu suferă acţiunea făcută de «obiect» (vezi exemplele date imediat mai sus). Ceea ce este evident la verbele în discuţie este faptul că subiectul este întotdeauna activ, executînd acţiunea (*eu mă gîndesc, tu te bizui, el se roagă* etc), care uneori trece asupra unui «obiect» *(m-am jurat* **un jurămînt** *grozav).*

*

* *

Admiterea «reflexivului» cu dativul pronumelui reflexiv (exemplificat cu *a-şi aminti, a-şi uita, a-şi da bună ziua, a-şi pune, a-şi împărtăşi* etc) se explică prin folosirea în exclusivitate a criteriului *formei,* în sensul prezenţei pronumelui reflexiv în dativ pe lîngă verb; acest pronume reflexiv – potrivit convenţiei universale – nu poate îndeplini, însă, funcţia sintactică de complementului direct, *pentru că se află în cazul dativ.* Dacă existenţa complementului direct exprimat prin pronume reflexiv este condiţie *sine qua non* pentru raportul gramatical reflexiv (pentru că numai el permite coincidenţa persoanei subiectului cu persoana obiectului) şi dacă la verbele în atenţie pronumele reflexiv nu poate fi complement direct pentru că este în cazul dativ, urmează în mod logic că *nici una din «întrebuinţările» reflexivului cu dativul nu exprimă raportul gramatical reflexiv* şi, deci, aceste «întrebuinţări» „nu pot reprezenta diateza reflexivă" (p. 141).

*

* *

Considerăm – arătam în *art. cit.* în nota 347 – că prin *formă* la diateză nu trebuie înţeles un aspect exterior al verbului diferit de la o diateză la alta, ci o anumită *marcă* prezentă în structura morfologică a verbului oricînd raportul gramatical este acelaşi. Din acest punct de vedere, sîntem de părere că la verbe de tipul *mă spăl, te speli, se spală* etc **există** *marcă pentru raportul reflexiv*, argumentele fiind cele pe care le notăm mai jos.

a. *Mă, te, se* etc din *mă spăl, te speli, se spală* etc, reprezentînd aceeaşi persoană gramaticală cu subiectul, sînt şi complemente directe, trimiţînd la raportul gramatical reflexiv, la care «subiectul face lucrarea şi tot el o suferă».

b. *Mă, te, se* etc din *mă spăl, te speli, se spală* etc, reprezentînd aceeași persoană gramaticală cu subiectul, nu mai constituie complemente directe propriu-zise, ci reprezintă ceea ce numim *complemente directe de tip special* (mărci pentru categoria gramaticală a diatezei). Pentru a pune în lumină acest lucru, notăm că atunci cînd sînt complemente directe propriu-zise, formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui *personal* pot fi dublate prin forma accentuată a aceluiași pronume (**îl** *vede* PE EL), prin acuzativul altor pronume (**îl** *vede* PE ACESTA) sau prin acuzativul unui substantiv (**îl** *vede* PE COPIL). Cînd, însă, complementul direct este de tip special (marcă a diatezei), el se exprimă prin acuzativul neaccentuat al pronumelui *reflexiv*, care poate fi dublat doar în principiu: se poate spune **se** *spală* PE SINE, dar se spune curent **se** *spală*. Dublarea complementului direct de tip special se face numai atunci cînd – din cauza situației deosebite – este necesară sublinierea identității subiectului cu «obiectul»: „*Înhamă*-**te** PE TINE...” (V. Alecsandri, după Finuța Asan, SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 344).

c. Chiar și în situațiile – rarisime – cînd complementul direct de tip special se dublează, cele două forme pronominale cu funcția de complement direct nu reprezintă valori egale în mecanismul de funcționare a limbii, așa cum rezultă din testul comutării cu zero: dacă *înhamă*-**te** este o structură reperată, *înhamă* **pe tine** se caracterizează negativ în această privință. Din alt punct de vedere, *dacă admitem* că *se* din **se** *spală* poate fi dublat prin acuzativul aceluiași pronume în **se** *spală* PE SINE – la fel cum *îl* din **îl** *vede* poate fi dublat prin acuzativul aceluiași pronume în **îl** *vede* PE EL –, găsim că *îl* poate fi dublat și prin substantivul substituit (**îl** *vede* PE COPIL), dar această posibilitate nu există la *se* (***se** *spală* PE COPIL – vezi și *infra*).

d. Spre deosebire de complementul direct propriu-zis exprimat prin acuzativul neaccentuat al pronumelui *personal* care – păstrînd intenția comunicativă a vorbitorului – poate ceda locul substantivului substituit (**îl** *vede* > *vede* **pe copil**), complementul direct de tip special exprimat prin acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv nu poate fi comutat, păstrînd intenția comunicativă a vorbitorului, cu substantivul substituit (**se** *spală* ≠ *spală* **pe copil**). Adăugăm că complementul direct de tip special exprimat prin acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv este indispensabil pentru comunicarea dorită de vorbitor și datorită faptului că el reprezintă – alături de desinență, auxiliar etc – o marcă și pentru categoriile gramaticale de persoană și număr la verb.

* *
*

Reluînd în 1979, în *GEM*, p. 248 sqq. – cu rafinări și detalii[348] – problema diatezei, conchidem că, *în funcție de cele cinci raporturi, pentru care există un sistem de mărci*, în limba română sînt *cinci diateze*.

Diateza activă se caracterizează prin raportul gramatical activ (numele-subiect face acțiunea, care la verbele tranzitive trece asupra numelui-obiect), marca acestui raport fiind zero *(a cînta)* sau formele neaccentuate de acuzativ *(a se sfii)* ori de dativ *(a-și aminti)* ale pronumelui reflexiv.

Diateza pasivă se caracterizează prin raportul gramatical pasiv (numele-subiect suferă acțiunea făcută de numele-obiect), marca acestui raport fiind sau complementul de agent și auxiliarul *a fi (copilul* este bătut *de mama)*, sau existența virtuală a complementului de agent și forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv: *cartea* se citește *(de cineva)*.

Diateza reflexivă se caracterizează prin raportul gramatical reflexiv (aceeași persoană reală este și activă, făcînd acțiunea ca nume-subiect, și pasivă, suferind acțiunea ca pronume reflexiv-obiect), marca concretizîndu-se în formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv *(a* se *spăla)*.

Diateza reciprocă se caracterizează prin raportul gramatical reciproc (fiecare persoană reală participantă la acțiune este simultan și activă, făcînd acțiunea, ca subiect, pe care o suferă altă persoană reală participantă la acțiune, și pasivă, suferind acțiunea, ca obiect, făcută de cealaltă persoană reală participantă la acțiune), marca putînd fi reprezentată de formele neaccentuate ale pronumelui reflexiv sau de acuzativ *(a* se *certa)*, sau de dativ *(a-*și *da bună ziua)*.

Diateza impersonală se caracterizează prin raportul gramatical – de fapt inexistent sau, altfel spus, *zero* – numit convențional impersonal (din cele trei elemente posibile, anume verbul-predicat, numele-subiect, numele-obiect, există numai verbul-predicat, ceea ce *logic* face imposibilă existența unui raport în sensul propriu al cuvîntului), marca acestuia fiind sau forma neaccentuată a pronumelui reflexiv *se/s- (a* se *întîmpla)*, sau zero (pare *că merge*).

---

[348] De exemplu, necesitatea ca diatezele să se identifice *pornind* de la *conținut* (=raportul gramatical) spre *formă* (=marcă) o motivăm cu faptul că *de obicei* o singură marcă poate apărea la mai multe raporturi. În această situație se află forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv, care se întîlnește și la raportul activ *(omul* se *gîndește)*, și la raportul pasiv *(cartea* se *citește)*, și la raportul reflexiv *(omul* se *spală)*, și la raportul reciproc *(tinerii* se *ceartă)*, și la raportul impersonal (se *înserează)*; în același sens, marca *zero* apare și la raportul activ *(cîntă)*, și la raportul impersonal *(„Părea* că printre nouri s-a fost deschis o poartă" – M. Eminescu, *op. cit.*, p. 57). Doar complementul de agent este marcă specializată, întîlnindu-se numai la raportul pasiv: *copilul este bătut* de mama.

*
* *

Un alt punct de vedere în privința categoriei gramaticale a diatezei exprimă, în 1976, *Irimia, Verb.* care, apreciind că *„diateza* este o categorie *sintactică"* (p. 46), consideră că în limba română sînt patru diateze.

Diateza activă apare atunci cînd „acțiunea verbală pleacă de la subiect, sensul ei se distinge între un punct de plecare, subiectul gramatical..., și unul de sosire, complementul direct...; subiectul face acțiunea; complementul o suferă" (p. 170): Mă *cunoșteau* **vecinii** toți" (M. Eminescu).

La *diateza pasivă* „acțiunea *vine la subiect*. Sensul se distinge între un punct de plecare... – complement de agent –... și unul de sosire, subiect gramatical..." (p. 171):

„Biserica creștină, a ei catapeteasmă
De-un fulger drept în două *e ruptă* și tresare"
(M. Eminescu).

La *diateza reflexivă* „acțiunea *pleacă de la subiect* și *revine* la el... subiectul și obiectul sînt una și aceeași realitate... *reflexivul* este o diateză de sinteză, între *activ* și *pasiv...: eu mă îmbrac"* (p. 173).

Diateza reciprocă „exprimă o acțiune făcută și suferită de *doi subiecți* în reciprocitate... are doi termeni limită (punctul de plecare și punctul de sosire), fiecare din ei fiind pe rînd subiect și obiect, după cum celălalt e pasiv sau activ: *se certau* în fiecare zi" (p. 174).

Revenind, recent, asupra diatezei, *Irimia, Gram.*[349], p. 196 sqq., găsește șase diateze în limba română, la *activă, pasivă, reflexivă* și *reciprocă* adăugînd **diateza**

---

[349] Această lucrare este – cu titlul schimbat și cu unele modificări – lucrarea mai veche a autorului, anume, *Structura gramaticală a limbii române*, Iași, 1976, 1983, 1987. Notăm că (la fel cu unele autoreclame comerciale, care nu spun tot adevărul despre ceea ce vor să insinueze pe piață) în autoprezentarea de pe pagina a patra a copertei de la *Irimia, Gram.* se spune – cu intenția de dezinformare a cititorului – că „de la *Gramatica Academiei* nu a mai apărut pînă acum nici o lucrare de o asemenea cuprindere". Inexactitatea acestei autoaprecieri *(tendențioase*, pentru că se face raportarea numai la *Gram. Acad.* care, la data apariției, a fost cea mai bună gramatică a limbii române) rezultă din faptul că **după** *Gram. Acad.* și **înainte de** *Irimia, Gram.* au apărut, sub diverse denumiri, mai multe lucrări de gramatică (conținînd – cum se spune la aceeași p. 4 a copertei de la *Irimia, Gram.* – „toate secțiunile «clasice» ale gramaticii: morfologie, sintaxa propoziției, sintaxa frazei"), și anume (dăm titlurile complete, cu toate că *supra* ele au fost siglate): Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, 1978, unde *gramatica* cuprinde 362 p. (p. 323-685); C. Dimitriu, *Gramatica limbii*

impersonală, identificată ca atare de *Dimitriu, Diat.*, 1965, şi *Dimitriu, GEM*, 1979, şi **diateza dinamică**, identificată sub denumirea de «diateză medie» de *Stati, Verbe*, 1954, şi *Stati, Probl.*, 1958; precizăm că la diateza impersonală *Irimia, Gram.* nu citează lucrările mele, singurele în lingvistica românească în care apare această diateză, sugerată în 1965 şi numită în mod expres *diateză impersonală* în 1979. Întrucît în privinţa *esenţei* diatezelor *activă, pasivă, reflexivă* şi *reciprocă nu sînt deosebiri de principiu (pentru detalii,* vezi *infra)* între *Irimia, Verb.* (1976) şi *Irimia, Gram.* (1997), în cele ce urmează prezentăm doar ultimele două diateze în viziunea lucrării din 1997 a autorului citat.

Diateza impersonală exprimă în plan **semantic** „absolutizarea acţiunii verbale în interpretarea lingvistică a realităţii; subiectul vorbitor reţine doar desfăşurarea acţiunii; în consecinţă, suspendă total relaţia cu un subiect gramatical în cazul verbelor intranzitive: *se trăieşte* greu sau o situează în sfera semantică a subiectului-agent nedeterminat, în cazul verbelor tranzitive: *se spun* multe" (p. 206). În planul **expresiei**, impersonalul este marcat „prin morfemul *se" (ibidem)*.

La *diateza dinamică* „în dezvoltarea raportului **semantic**, pronumele-morfem *se* nu mai marchează, ca la diatezele reflexivă sau reciprocă, instituirea în sfera subiectului şi a unei a doua limite în desfăşurarea acţiunii verbale, ci caracterul *subiectiv* reflexiv al conţinutului semantic al verbului apropiat, la o mare parte din verbe, de conţinutul semantic al verbului de stare *(a se întrista)*" – p. 207. Caracterizate semantic prin *+subiectivitate*, verbele diatezei dinamice pot avea doi termeni (Mihaela *s-a speriat)* sau trei termeni (Mihaela *s-a îngrijit* de trandafiri). „În planul **expresiei**, în paradigma categoriei diatezei, diateza *dinamică* se opune celorlalţi termeni exclusiv la nivel gramatical, numai cînd caracterizează verbe din cea de-a doua clasă... La aceste verbe, diateza *dinamică* se opune diatezei *active*, prin prezenţa morfemului *se:*

El *a îngrijit* copilul – activ

El *s-a îngrijit* de copil – dinamic

La verbele din prima clasă,... diateza *dinamică* se opune diatezei *active* prin prezenţa morfemului *se*, care se opune unui pronume personal, însoţitor obligator al verbului la diateza activă:

Mihai **s**-a întristat.

Mihai **l**-a întristat pe **Ion**" (p. 208-209).

---

române explicată, Iaşi, 1979-1982, 782 p. (*Morfologia*, 398 p., *Sintaxa*, 384 p.); Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi*, Bucureşti, 1986, 414 p., ş.a.

Precizăm că în continuarea lucrării noastre nu mai facem referiri la *Irimia, Verb.* şi *Irimia, Struct.*, ci numai la *Irimia, Gram.*, considerînd că aici apare punctul de vedere ultim al autorului.

*
* *

Ultimul punct de vedere pe care-l mai prezentăm aici pentru a pune în lumină diversitatea opiniilor privitoare la numărul diatezelor şi criteriilor de recunoaştere a lor este formulat de *Avram, Gram.*, p. 157 sqq. Autoarea apreciază că „diateza exprimă raportul dintre acţiune şi subiectul gramatical" şi că „diateze cu statut clar sînt diateza activă şi cea pasivă" (p. 157). La **diateza activă** – care „arată că acţiunea este săvîrşită de subiectul gramatical" *(ibidem)* – sînt încadrate verbele care au subiect, adică cele «personale», precum şi: verbe ca *a îndura, a pătimi* etc; verbe impersonale fără sens pasiv, de felul *a ninge, a (se) însera:* verbe «nereflexive», de felul *a cumpăra, a pleca,* dar şi «reflexivele obiective» *(a se spăla, a-şi aminti)*, reciproce *(a se certa, a-şi da palme)*, «eventive» *(a se îmbogăţi)*, «dinamice» *(a se ruga, a se gîndi)* şi «impersonale» fără sens pasiv *(se doarme* bine). **Diateza pasivă** arată că „acţiunea – săvîrşită de un autor neprecizat sau desemnat prin complementul de agent – este suferită de subiectul gramatical" (p. 158). La diateza pasivă – care are două tipuri de forme: unul specific, conţinînd auxiliarul *a fi* şi participiul acordat al verbului de conjugat *(aici au fost construite două blocuri)*; unul nespecific, aşa-numit « reflexiv pasiv sau pasiv reflexiv» *(aici s-au construit două blocuri)* – pot apărea „numai... verbele active nepronominale tranzitive (dar nu orice verb tranzitiv poate avea diateza pasivă: vezi, de exemplu, *a avea, a vrea)*" – p. 158.

§80. Din prezentarea pe care am făcut-o în paragraful anterior se vede că în privinţa *numărului de diateze din limba română* există o mare diversitate de opinii, şi anume (făcînd abstracţie de cronologia opiniilor):

– două diateze – activă, pasivă;
– trei diateze – activă, pasivă, reflexivă;
– patru diateze – activă, pasivă, reflexivă, reciprocă;
– cinci diateze – activă, pasivă, reflexivă, reciprocă, impersonală;
– şase diateze – activă, pasivă, reflexivă, reciprocă, impersonală, dinamică.

Numărul atît de diferit de diateze admise în lucrările de gramatică românească este – cum am arătat şi în *Dimitriu, Diat.* şi *Dimitriu, GEM* – în legătură cu *criteriile de identificare a diatezelor* şi cu *modul de utilizare a acestor criterii*: prin apelul la *cine face acţiunea* (subiectul sau complementul de agent), la *cine suferă acţiunea* (numai cînd acest lucru vizează subiectul) şi la *modul convenţional de grupare a verbelor din punctul de vedere al diatezelor* se justifică de către unii specialişti două diateze, cea activă şi cea pasivă; faptul că *subiectul face acţiunea* (care poate fi suferită de complementul direct), că *subiectul suferă acţiunea* (care este făcută de complementul de agent) şi că *verbul este însoţit de pronumele reflexiv în acuzativ sau dativ* motivează în multe lucrări trei diateze, cea activă, cea pasivă şi cea reflexivă; luarea în consideraţie a *raportului dintre acţiunea verbului* şi *subiectul ei gramatical,*

la care se adaugă și *obiectul*, cu apelul la *structura verbului* (prezența/absența pronumelui reflexiv sau a verbului auxiliar *a fi*), conduce pe alți cercetători la existența a patru diateze, cea activă, cea pasivă, cea reflexivă și cea reciprocă; *raporturile gramaticale* posibile între verbul-predicat, numele-subiect și numele-obiect, pe de o parte, și *sistemul de mărci* pentru exprimarea acestor raporturi, pe de altă parte, impun – pentru alți cercetători – cinci diateze, cea activă, cea pasivă, cea reflexivă, cea reciprocă și cea impersonală; în sfîrșit, prin invocarea *planului semantic* (prin care se înțelege sau că subiectul face acțiunea, sau că subiectul suferă acțiunea, sau că subiectul face și suferă acțiunea, sau că subiectul face și suferă acțiunea alternativ, sau că subiectul vorbitor suspendă relația cu subiectul gramatical, sau că pronumele reflexiv marchează caracterul subiectiv al conținutului semantic al verbului) și a *planului expresiei* (concretizat în *zero*, în auxiliarul *a fi* și în pronumele reflexiv *se, își*), alți cercetători susțin existența a șase diateze, cea activă, cea pasivă, cea reflexivă, cea reciprocă, cea impersonală și cea dinamică.

În legătură cu criteriile de identificare a diatezelor și cu modul de folosire a lor considerăm util să facem unele comentarii, unul dintre acestea vizînd *terminologia privitoare la* **conținutul** *categorial al diatezei* (vezi și §6), datorită faptului că – făcînd abstracție de amănunte – *pentru aceleași concepte* apare în unele lucrări o *terminologie clasică* («cine face acțiunea», «cine suferă acțiunea»), în alte lucrări o *terminologie absconsă* («planul semantic», care trimite nu la «informația semantică» sau, altfel spus, la «substanța conținutului», ci – în sensul clasic – la «cine face acțiunea», «cine suferă acțiunea» etc), iar în alte lucrări o *terminologie ce fructifică achizițiile gramaticii actuale* («raporturile sintactice» create între elementele participante la acțiunea considerată ca proces). Preferînd – *pentru claritate și operativitate* – ultima soluție, precizăm că la raportul ce constituie conținutul categoriei gramaticale a diatezei *pot exista – exprimate sau deduse din context* – trei elemente (verbul-predicat, numele-subiect, numele-obiect: *omul* **vede** *lumea; lumea* **este văzută** *de om; băiatul* **se salută** *cu fata*), două elemente (verbul-predicat, numele subiect: *soarele* **există**; *omul* **se spală**; *ei* **se salută**) sau un element, verbul-predicat, celelalte două fiind considerate, prin simetrie, cu realizare *zero*: ø **fulguiește** *ø*; *ø* **se înprimăvărează** *ø*. Dintre aceste elemente, importanța cea mai mare pentru **existența** *raportului* o are verbul-predicat, pentru că *el* are categoria gramaticală a diatezei; pentru **tipul** *raportului*, însă, importanța cea mai mare o are un alt element, numele-subiect, mai exact, **atitudinea** *numelui-subiect în cadrul raportului*. Decelarea acestui fapt se poate face prin apelul la conceptele de *persoană reală* (referentul), care este o entitate, și de *persoană gramaticală*, care trimite la poziția în dialog a persoanelor reale (vezi §6). În felul acesta găsim că:

– la *raportul gramatical activ*, persoana gramaticală în nominativ cu funcția de subiect („abaterile” în privința cazului nu prezintă *aici* interes; această apreciere este valabilă și la raporturile următoare) este activă, în sensul că persoana reală

pe care o reprezintă execută *acţiunea* (prin care – cum am arătat în §57, *passim* – înţelegem convenţional şi existenţa, starea, voinţa, dorinţa, posesia etc considerate ca procese), fie că există un alt nume în acuzativ-obiect (de regulă complement direct) care să indice persoana reală ce suferă acţiunea *(omul* **vede** ***lumea***), fie că acest alt nume nu există (*soarele* **străluceşte**);

– la *raportul gramatical pasiv* persoana gramaticală în nominativ cu funcţia sintactică de subiect este pasivă, ceea ce înseamnă că persoana reală pe care o reprezintă suferă acţiunea executată de un alt nume în acuzativ-obiect (complement de agent): *lumea* **este văzută** *de om*;

– la *raportul gramatical reflexiv* **aceeaşi** *persoană reală*, la singular sau plural, se dedublează *gramatical* într-un nume în nominativ-subiect care *în realitate* este activ, executînd acţiunea, şi un nume (pronume reflexiv neaccentuat) în acuzativ-complement direct de tip special (vezi paragraful anterior), care *în realitate* suferă acţiunea: *omul se* **spală**;

NOTĂ. Aşa cum am arătat mai sus, în literatura de specialitate există şi ideea (exprimată de S. Stati şi preluată principial de *Gram.Acad.* – vezi §79) că ceea ce în lucrări mai vechi poartă denumirea de «valoare obiectivă a diatezei reflexive» nu reprezintă diateza reflexivă, datorită faptului că aici forma neaccentuată de acuzativ sau dativ a pronumelui reflexiv nu este marcă a diatezei reflexive, întrucît poate fi înlocuită cu forma neaccentuată de acuzativ sau dativ a pronumelui personal corespunzător: *omul* **se** *spală* > *omul* **îl** *spală, copilul* **îşi** *aminteşte* > *copilul* **îi** *aminteşte*. Lăsînd la o parte dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, pentru că acesta nu marchează niciodată diateza reflexivă (vezi §79, *Dimitriu, Diat.)*, în legătură cu acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv se face – pentru negarea diatezei reflexive – următorul raţionament: dacă acuzativul neaccentuat al pronumelui personal care înlocuieşte acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv este *complement direct ce determină un verb activ* şi dacă *acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv este egal cu acuzativul neaccentuat al pronumelui personal,* atunci înseamnă că *şi acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv este complement direct, iar verbul determinat de acesta este la diateza activă.*

După părerea noastră, **negarea** *diatezei reflexive la aşa-numita valoare obiectivă a diatezei reflexive se face prin apelul la un* **raţionament cu baza falsă,** anume, că structura cu acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv (pe care o notăm cu A: *omul* **se** SPALĂ*)* este egală cu structura cu acuzativul neaccentuat al pronumelui personal (pe care o notăm cu B: *omul* **îl** SPALĂ). Faptul că aceste două structuri **nu** *sînt egale* rezultă din numărul *persoanelor reale* participante la acţiune: în structura A există **o singură** *persoană reală* participantă la acţiune dedublată lingvistic într-un nume în nominativ-subiect

activ, *omul*, şi un pronume reflexiv neaccentuat în acuzativ complement direct de tip special pasiv *se;* în structura B, însă, există **două** *persoane reale* participante la acţiune, concretizate – prima – în numele în nominativ-subiect activ *omul* şi a doua în pronumele personal în acuzativ neaccentuat-complement direct propriu-zis pasiv *îl*. Dacă structura A *(omul* se *spală)* **nu** *este egală* cu structura B *(omul* **îl** *spală)*, atunci rezultă că faptul că în structura B verbul (tipul *spală)* este activ nu spune nimic în legătură cu diateza căreia îi aparţine verbul (de tipul *se spală)* din structura A.

– la *raportul gramatical reciproc* persoanele reale participante la acţiune – minimum două (să admitem A şi B) – fac şi suferă acţiunea *simultan*, ceea ce gramatical se concretizează în faptul că numele persoanei reale A este în acelaşi timp şi activ ca subiect, făcînd acţiunea ce trece asupra numelui persoanei reale B ca obiect, şi pasiv, ca obiect, suferind acţiunea făcută de numele persoanei reale B ca subiect sau ca obiect, *mutatis mutandis* acelaşi lucru întîmplîndu-se şi cu numele persoanei reale B, care este de asemenea în acelaşi timp şi activ, ca subiect, făcînd acţiunea ce trece asupra numelui persoanei reale A ca obiect, şi pasiv, ca obiect, suferind acţiunea făcută de numele persoanei reale A ca subiect sau ca obiect (vezi şi schemele din §79 şi §84): *tinerii* SE **ceartă** – *băiatul* **se ceartă** CU FATA; *copiii* ÎŞI **spun pe nume** – *băieţelul* **îşi spune pe nume** CU FETIŢA;

– la *raportul gramatical impersonal* – unde *principial* nu există persoane reale participante la acţiune (de unde şi denumirea de raport *impersonal)* şi ca urmare persoanele gramaticale ce ar trebui să corespundă celor reale sînt considerate cu realizări *zero* – există în realitate (indiferent de explicaţie) numai acţiunea ca proces care, gramatical, se concretizează în verbul-predicat (pentru faptul că acest predicat este *analogic*, vezi capitolul despre predicat); dacă în general *tipul* raportului ce se constituie în conţinut categorial pentru diateză este dat de *atitudinea* subiectului (vezi mai sus) şi dacă la verbul-predicat în atenţie nu există subiect (subiectul are realizare *zero*), atunci înseamnă că raportul acestor verbe-predicat are un caracter particular, în sensul că conţine un singur termen concret, verbul-predicat, cel de-al doilea termen indispensabil raportului de la diateză, subiectul, fiind abstract (*zero*): *fulgeră, se înserează, se lasă ger* etc (faptul că este tot abstract, adică *zero*, şi cel de-al treilea termen posibil la raportul pentru diateză, anume, obiectul, nu prezintă aici importanţă).

*

* *

Terminologia interesează şi în legătură cu **forma** *categoriei gramaticale a diatezei* (vezi §6), privinţă în care în literatura de specialitate informaţiile sînt în

general precare: de obicei se vorbeşte de «pronumele reflexiv» care, însoţind verbul la diateza activă, indică diateza reflexivă (*Gram. Acad.*, I, p. 209) şi de verbul *a fi* ca însoţitor al participiului «verbului de conjugat», care indică diateza pasivă (*idem*, p. 208); rar, se apelează la termenul de „morfem", înţeles ca „prezenţa pronumelui reflexiv *morfem* **se** – specific de diateză", ca „prezenţa verbului auxiliar **a fi** - *morfem* de diateză" şi ca „absenţa oricăruia din cele două morfeme, ceea ce echivalează cu prezenţa unui morfem *ø*" (*Irimia, Gram.*, p. 199), la ultima situaţie făcîndu-se precizarea că „diateza activă este termenul nemarcat", din structura ei „lipseşte morfemul de diateză", dar, prin raportare la alte diateze, „s-ar putea vorbi de un morfem *ø*" (*idem*, p. 200); de asemenea rar (*Dimitriu, Diat.*, *Dimitriu, GEM* – vezi §79), *prin luarea în consideraţie a aspectelor opozabile*, sînt admise ca mărci pentru diateză *formele neaccentuate de acuzativ şi dativ ale pronumelor reflexive, verbul auxiliar* a **fi**, *complementul de agent, complementul indirect, circumstanţialul sociativ, atributul circumstanţial/completiv* şi *zero*, în contexte comparative de tipul:

– *omul* Ø **construieşte** Ø *o casă*;
casa ESTE **construită** DE OM;

– *şoferul* Ø **spală** *maşina*;
şoferul SE **spală** *pe mîini*;

– *suferinţa* Ø **aduce aminte** *de Dumnezeu*;
omul ÎŞI **aduce aminte** *de Dumnezeu*:

– *pe el însuşi* SE **ceartă** Ø;
el SE **ceartă** CU EA;

– *ei* SE **dispreţuiesc** Ø (virtual: PE EI ÎNŞIŞI);
ei SE **dispreţuiesc** UNUL PE ALTUL;

– *el* Ø **desparte** Ø *casa în două*;
fata SE **desparte** DE BĂIAT.

Trecînd peste detalii (nu pronumele reflexiv în general, ci doar formele neaccentuate de acuzativ şi dativ ale acestui pronume pot fi mărci – în afară de persoană şi număr – pentru diateză; nu *a fi* în general, ci numai *auxiliarul* şi numai cînd acesta intră în opoziţie cu alte mărci pentru diateză, *a fi* poate reprezenta marca diatezei pasive – altfel marchează timpul; în opoziţie – de regulă – cu un «morfem» concret, *zero* este *astăzi* admis drept marcă pentru categoriile gramaticale şi ca urmare este neconvenabil să se spună că diateza activă este «termen nemarcat», chiar dacă imediat se afirmă, contradictoriu, că «s-ar putea vorbi de un morfem *ø*»; termenul

«morfem» pentru marca diatezei nu este foarte convenabil, datorită faptului că în anumite orientări lingvistice el trimite nu numai la segmentul cu informație gramaticală, ci și la acela cu informație semantică – vezi §7, *passim;* la diateza reciprocă pot fi nu numai «doi subiecți», ci și mai mulți, iar «termenii limită» nu sînt «pe rînd», «alternativ» subiect și obiect, ci *simultan* etc), sîntem de părere că în legătură cu terminologia pentru *forma* diatezei sînt necesare anumite precizări. Așa cum am arătat în §7, §77, *passim*, termenul cel mai adecvat – datorită *clarității* (din unghiul de vedere opus, datorită *lipsei de ambiguitate*) – pentru segmentul funcțional din structura verbului (ca de altfel și a celorlalte părți de vorbire flexibile) prin care se marchează categoriile gramaticale este acela de **flectiv**. Sistemul flectivelor verbale românești permite anumite subcategorizări, aici prezentînd interes faptul că, pe de o parte, se poate vorbi de *flective propriu-zise*, care sînt segmente din cuvîntul fonetico-lexical (*merg***e**, *mers***ese** etc), și de *cuvinte-flectiv*, care sînt cuvinte fonetico-lexicale ce intră în structura cuvîntului morfosintactic (**a** *mers*, **va fi** *mers* etc), pe de altă parte de *flective concrete*, care au realizare sonoră/grafică (*mers***ese**, **a** *mers* etc), și de *flective abstracte/zero*, care nu au realizare sonoră/grafică, identificîndu-se în regulă generală prin opoziție cu flectivele concrete (compară *merg-ø* cu *merge*, *ø gîndește* cu *se gîndește* etc), iar pe de altă parte, de *flective continui*, care apar numai în prelungirea radicalului (*cînt***ă**, *cînt***ase** etc), și de *flective discontinui*, care sînt „rupte” de radical, pe care, „îmbrăcîndu”-l, îl preced și îl urmează (**va** *cînt***a**, **ar fi** *cînt***at** etc). Mărcile diatezei – care reprezintă *forma* acestei categorii gramaticale – sînt *principial cuvinte-flectiv* și *întotdeauna discontinui*, putînd avea atît *realizare concretă* (formele neaccentuate de acuzativ și dativ ale pronumelui reflexiv, auxiliarul *a fi* cu toate formele flexionare mai puțin cele de participiu, de supin și de regulă de imperativ, circumstanțialul sociativ introdus prin *cu*, complementul de agent, unele realizări ale complementului indirect și ale atributului circumstanțial/completiv), cît și, prin opoziție, *realizare zero*. Subliniem că – exceptînd complementul de agent, care are întotdeauna valoare de marcă a diatezei pasive, precum și complementul indirect, circumstanțialul sociativ și atributul circumstanțial/completiv, care pot fi mărci doar ale diatezei reciproce, dar numai atunci cînd structura *formă neaccentuată de acuzativ sau dativ a pronumelui reflexiv + verbul considerat unitar* (segmentele lui funcționale marcînd modul, timpul, persoana, numărul și nu diateza) este ambiguă, putînd trimite la două diateze (vezi *infra*) – celelalte mărci indicate mai sus pot trimite, *în aceeași structura sau în structuri diferite*, și la alte categorii gramaticale în afară de diateză: formele neaccentuate de acuzativ și dativ ale pronumelui reflexiv marchează, în aceeași structură, și persoana și numărul (*mă* și *se* din **mă** *gîndesc* și **se** *gîndesc*, *îmi* și *își* din **îmi** *amintesc* și **își** *amintesc* etc marchează nu numai diateza, ci și persoana I singular în opoziție cu persoana a III-a plural la verbele-predicat pe care le însoțesc); verbul auxiliar *a fi* marchează într-o singură structură, cea pasivă, și diateza, și modul și timpul, și persoana, și numărul (*eu* **sînt** *văzut de prieteni*, *tu* **ai fost** *văzut de prieteni*,

el **ar fi** *văzut de prieteni dacă ar ieşi din casă* etc), iar într-o altă structură, cea activă, de exemplu, numai timpul (în *el va* **fi** *mers*, **fi** trimite la viitorul anterior, în *să* **fi** *mers*, **fi** trimite la perfectul conjunctiv etc); *zero* trimite într-o structură la diateză (în **ø** *spală*, de exemplu, *zero* indică diateza activă în opoziţie cu *se* din se *spală*, care indică diateza reflexivă), iar într-o altă structură trimite la persoană şi număr (în *cînt*-**ø**, de exemplu, *zero* indică persoana I singular, în opoziţie cu *-ă* din *cîntă*, care indică persoana a III-a singular sau plural etc). Sincretismul existent la formele neaccentuate de acuzativ şi dativ ale pronumelui reflexiv, la auxiliarul *a fi* şi la *zero* obligă la admiterea acestor „elemente" ca *mărci ale diatezei numai cînd intră în opoziţie cu celelalte mărci ale acestei categorii gramaticale*, opoziţia cu mărcile pentru alte categorii gramaticale conducînd la alte categorii gramaticale decît diateza: *se* şi *ø* din se *spală* în opoziţie cu **ø** *spală* sînt mărci pentru diatezele reflexivă şi, respectiv, activă, dar *se* şi *te* din **se** *spală* în opoziţie cu **te** *speli* sînt mărci pentru persoanele a III-a singular sau plural şi, respectiv, a II-a singular; *este* şi *zero* din *lumea* **este** *văzută de om* în opoziţie cu *omul* **ø** *vede lumea* sînt mărci pentru diatezele pasivă şi, respectiv, activă, dar *este* şi *eşti* din *el* **este** *văzut de prieteni* în opoziţie cu *tu* **eşti** *văzut de prieteni* sînt mărci pentru persoana a III-a singular şi, respectiv, persoana a II-a singular de la prezentul indicativ pasiv ş.a.m.d.

*

* *

Un alt comentariu pe care-l considerăm necesar în legătură cu criteriile de identificare a diatezelor şi cu modul de folosire a lor are în vedere *consecvenţa* în utilizarea criteriilor pentru identificarea diatezelor şi, în legătură cu aceasta, realizarea unei „analize" *fără rest* şi, teoretic, *fără contradicţii* (mai bine zis, *cu minimum de contradicţii şi inconsecvenţe*).

Referindu-ne la *teoria cu două diateze*, activă şi pasivă, găsim că aici există tendinţa de *consecvenţă* în utilizarea criteriilor pentru identificarea diatezelor, în sensul că ambele diateze acceptate sînt recunoscute după *atitudinea* numelui-subiect în cadrul raportului cu verbul-predicat, la cea activă subiectul gramatical făcînd acţiunea, iar la cea pasivă subiectul gramatical suferind acţiunea. Cum, însă, din punctul de vedere al *atitudinii* numelui-subiect în cadrul raportului cu verbul-predicat la verbul românesc există mai multe posibilităţi decît ca subiectul «să facă» şi «să sufere» acţiunea (vezi mai sus, unde am arătat că, pe lîngă raporturile activ şi pasiv, există şi raporturile reflexiv, reciproc şi impersonal), la teoria în atenţie – pentru a nu se realiza o analiză *cu rest*, cum s-ar fi întîmplat dacă s-ar fi ignorat raporturile reflexiv, reciproc şi impersonal – s-a optat pentru încadrarea la diateza activă nu numai a verbelor-predicat ce contractează cu subiectul gramatical raportul activ, ci şi a acelora ce contractează cu subiectul raportul gramatical impersonal *(a ninge, a se însera)*,

raportul gramatical reflexiv *(a se spăla)* şi raportul gramatical reciproc *(a se certa, a-şi da palme)*, ceea ce, practic, înseamnă o analiză *cu contradicţii*.

Teoria cu trei diateze, activă, pasivă şi reflexivă, încalcă principiul *consecvenţei* la identificarea celei de a treia diateze: dacă la diatezele activă şi pasivă se apelează la un singur criteriu, anume, *atitudinea* numelui-subiect în cadrul raportului gramatical cu verbul-predicat (la activ subiectul face acţiunea şi la pasiv o suferă), la diateza reflexivă se utilizează alt criteriu: din mulţimea «verbelor reflexive» (prin care se înţeleg verbele „întotdeauna însoţite de pronume reflexive în acuzativ sau dativ" – *Gram. Acad.*, I, p. 209), aparţin diatezei reflexive numai acelea la care «pronumele reflexiv nu poate fi înlocuit cu un pronume personal sau cu un substantiv în acelaşi caz», pentru că acest pronume reflexiv este «marcă morfologică a diatezei reflexive» (vezi mai sus). În afară de *inconsecvenţă* în utilizarea criteriilor pentru identificarea diatezelor, această teorie are şi dezavantajul de a realiza o analiză şi *cu rest*, şi *cu contradicţii*. Astfel, pe de o parte, nici unul din verbele încadrate la diateza reflexivă nu exprimă raportul gramatical reflexiv, ci la verbele de tipul *a se gîndi, a-şi aminti* raportul gramatical este activ, iar la verbele de tipul *se pare, se vorbeşte* raportul este impersonal (vezi *supra*); pe de altă parte, unele din verbele încadrate la diateza activă exprimă alt raport decît cel activ, în această situaţie aflîndu-se cele de tipul *a se îmbrăca*, la care raportul gramatical este reflexiv, şi cele de tipul *a se iubi, a-şi zice tu*, la care raportul gramatical este reciproc (şi pentru aceste raporturi vezi *supra*); în sfîrşit, pe de altă parte, verbele suficiente, fără valenţe obligatorii (vezi §73, *passim*), de tipul *fulguieşte, fulgeră, se imprimăvărează, se face frig* etc, nu sînt încadrate la nici o diateză (vezi *Gram. Acad.*, I, p. 208-210, precum şi p. 210-215, unde sînt menţionate situaţii mai deosebite în legătură cu diateza), ceea ce înseamnă că se face o analiză *cu rest*.

La *teoria cu patru diateze* şi *teoria cu şase diateze*, ambele aparţinînd aceluiaşi autor, *consecvenţa* este încălcată cînd se vorbeşte de «diateza dinamică»: dacă la celelalte diateze rezultă – mai mult sau mai puţin clar – că se are în vedere *atitudinea* subiectului în cadrul raportului «cu predicatul şi cu complementul» (la activă subiectul «face acţiunea»; la pasivă subiectul «suferă acţiunea»; la reflexivă raportul schematizat este «verb (predicat) ⇄ nume (subiect)»; la reciprocă, unde sînt «doi subiecţi, termenii limită sînt pe rînd, alternativ, subiect şi obiect (complement)»; la impersonală, vorbitorul, care «reţine doar desfăşurarea acţiunii, suspendă total relaţia cu subiectul gramatical sau o situează în sfera semantică a subiectului-regent nedeterminat» – vezi *supra)*, la delimitarea «diatezei dinamice» *se apelează la alt criteriu*: «pronumele-morfem *se* marchează caracterul *subiectiv* al conţinutului semantic al verbului apropiat, la o mare parte din verbe, de conţinutul semantic al verbului de stare». Pornind de la faptul:

– că în literatura de specialitate românească şi universală (ca şi la autorul avut în vedere la diatezele activă, pasivă, reflexivă, reciprocă şi impersonală) diatezele sînt identificate din punctul de vedere al conţinutului categorial prin *raportul gramatical*, în sensul arătat mai sus;

– că verbele considerate ca aparţinînd «diatezei dinamice» (*el* **se îngrijeşte** *de copil, Mihaela* **s-a speriat** etc) exprimă raportul gramatical activ, adică «subiectul face acţiunea»;

– că nici autorul teoriei în atenţie, nici alţi specialişti nu au justificat necesitatea «caracterului subiectiv» drept criteriu pentru identificarea diatezelor (de altfel, utilizarea consecventă a acestui criteriu ar duce la numai două diateze: diateza dinamică, cu trăsătura «+ subiectivitate», şi diateza – să zicem – nedinamică, cu trăsătura «–subiectivitate»); *sîntem de părere că în limba română nu există diateză dinamică, verbele despre care se spune că ar aparţine acestei aşa-zise diateze încadrîndu-se la diateza activă* (vezi mai departe, la descrierea acestei diateze).

La inconvenientele teoriei cu patru şi cu şase diateze notăm că şi aici se realizează o analiză *cu rest*, autorul însuşi spunînd că: (în prima lucrare, p. 180): „rămîn în afara diatezei verbele *impersonale* [*a se însera, a ploua, a se spune* etc – vezi §58], *intranzitive* [*a ploua, a tuşi, a intra* etc – vezi de asemenea §58] şi *tranzitive indirecte* [*a conversa, a fraterniza, a contribui* etc – vezi acelaşi §58]"; (în a doua lucrare, p. 210): „rămîn în afara diatezei verbele pronominale libere (cu pronume personal: *a-l durea* (capul, picioarele etc), verbele impersonale (*a-i plăcea, a i se cuveni* etc), verbele copulative (*a fi, a deveni* etc), verbele semiauxiliare (*a trebui, a sta, a avea* etc)". După părerea noastră, toate verbele (mai bine zis, *toate* **tipurile** *de verbe)* de mai sus se încadrează – unele la diateza impersonală şi altele – la diateza activă (vezi mai jos, descrierea acestor diateze).

*

* *

Comentariile pe care le-am făcut în legătură cu *terminologia, cu conceptele de conţinut* şi *formă* la categoria gramaticală a diatezei şi cu necesitatea ca la identificarea diatezelor să se respecte *principiul consecvenţei*, iar rezultatul să fie *fără rest* şi, ideal, *fără contradicţii* (practic, *cu minimum de contradicţii*) conduc la ideea că punctul nostru de vedere actual – *în esenţă* acelaşi cu cel exprimat în *Dimitriu, Diat., 1965* şi *Dimitriu, GEM, 1979* – este că *diateza este categoria gramaticală specifică verbului caracterizată prin raportul gramatical dintre verbul-predicat (element întotdeauna existent), numele-subiect (de obicei existent, exprimat sau neexprimat, iar uneori inexistent) şi numele-obiect (existent sau inexistent), pentru care raport există un sistem de mărci, concrete (formele neaccentuate de acuzativ sau dativ ale pronumelui*

reflexiv, verbul auxiliar **a fi**, *complementul de agent, complementul indirect, circumstanțialul sociativ, atributul circumstanțial/completiv) și abstracte (zero).* Întrucît verbul-predicat din limba română poate contracta cu numele-subiect și numele-obiect cinci raporturi gramaticale marcate (vezi comentariile de mai sus, precum și §6), considerăm că *mulțimea verbelor românești se repartizează, inegal, în cinci diateze,* **activă, pasivă, reflexivă, reciprocă** și **impersonală**. Subliniem ideea (vezi §5, *passim*) că la diateză nu este obligatoriu ca aspectele opozabile de conținut și formă, indispensabile oricărei categorii gramaticale, să apară la unul și același verb, ci aceste aspecte opozabile pot apărea și la verbe diferite, ceea ce altfel spus înseamnă că, din punctul de vedere al diatezelor pe care pot să le aibă *în utilizarea lor curentă*, verbele românești se grupează în:

– verbe (puține la număr) ce au întotdeauna o singură diateză, fie cea activă (*a abdica, a se abține, a abunda, a deveni, a se sfii* etc: *regele* **abdică**), fie cea reciprocă (*a se ciondăni, a se ciorovăi* etc: *tinerii* **se ciondănesc**), fie cea impersonală (*a fulgui, a se împrimăvăra, a se lăsa ger* etc; *afară* **fulguiește**);
– verbe (cele mai multe) ce pot avea două diateze, sau cea activă și cea pasivă (*a abilita, a acapara, a acredita, a acroșa, a rezolva* etc: *comisia îl* **abilitează** *ca profesor – profesorul* **este abilitat** *de comisie)*, sau cea activă și cea impersonală *(a abuza, a absenta, a fi, a părea* etc: *șeful* **abuzează** *de funcție)*;
– verbe (nu prea numeroase) ce pot avea trei diateze, fie cea activă, cea pasivă și cea reflexivă *(a abona, a abrutiza, a aburca, a evalua, a premia* etc: *tata îl* **abonează** – *el* **este abonat** *de tata – el* **se abonează** *singur)*, fie cea activă, cea pasivă și cea impersonală *(a gîndi, a calcula* etc: *omul* **gîndește/se gîndește** – *problema* **este gîndită** *de profesor – acolo* **se gîndește** *bine)*;
– verbe (reduse la număr) ce pot avea patru diateze, cea activă, cea pasivă, cea reflexivă și cea reciprocă (*a abandona, a accepta, a acompania* etc: *șeful* **abandonează** *problema – problema* **este abandonată** *de șef – el* **se abandonează** *singur – uneori soții* **se abandonează**);
– verbe (foarte puține) ce pot avea toate cele cinci diateze, cea activă, cea pasivă, cea reflexivă, cea reciprocă și cea impersonală *(a bate, a pedepsi* etc: *omul* **bate** *covorul – covorul* **este bătut** *de om – uneori omul* **se bate** *singur – copiii* **se bat** *adesea – acolo* **se bate** *întotdeauna)*.

§81. *Diateza activă* este diateza de bază a verbului românesc atît pentru că apare – cu excepția cîtorva verbe întotdeauna reciproce și a altor cîteva întotdeauna impersonale (vezi mai sus) – la toate celelalte verbe noționale, predicative și nepredicative, numai *forma* diatezei active întîlnindu-se și la verbele nenoționale și nepredicative auxiliare, cît și pentru că în uz verbele la diateza activă au frecvența cea mai mare: în

trei texte vechi şi unul modern cercetate exhaustiv[350] (CPB, CV, CT şi SB – pentru sigle vezi nota 40), diateza activă reprezintă, singură, cca 60% cuvinte-titlu cu cca 90% cuvinte-text, faţă de toate celelalte patru diateze la un loc (pasivă, reflexivă, reciprocă şi impersonală), care înseamnă doar cca 40% cuvinte-titlu şi cca 10% cuvinte-text.

La diateza activă, raportul gramatical (=*conţinutul categorial* al diatezei) presupune **existenţa obligatorie a minimum doi termeni, în afara verbului-predicat** – *insuficient subiectiv, adică cu cel puţin o valenţă obligatorie consumabilă de funcţia sintactică de subiect* (vezi §72) – **trebuind să existe şi numele-subiect**. Numele-subiect poate fi – în afară de *subiect gramatical* – şi *subiect-vorbitor*, principial persoană umană, *concretizabilă în persoana I gramaticală la singular* (pentru faptul că pluralul *noi* este inclusiv, vezi §40), ce poate apărea (cumulînd subiectul-vorbitor şi subiectul gramatical) doar la verbele tripersonale cu subiect existent (*eu* din **eu** *vorbesc*, de exemplu), dar poate şi să nu aibă calitatea de subiect-vorbitor, fiind numai subiect gramatical, situaţie în care se află celelalte persoane gramaticale la singular sau plural în afară de persoana I singular, adică:

– persoana a II-a gramaticală de la verbele insuficiente tripersonale cu subiect existent, cînd se concretizează în *tu, mata, dumneata* etc (**tu/mata** etc *vorbeşti*);
– persoana a III-a gramaticală de la verbele insuficiente tripersonale cu subiect existent, cînd se poate concretiza teoretic în orice substantiv comun şi propriu şi în orice substitut al acestuia pronominal, numeral sau propoziţional (**omul/acesta, al doilea, cine vrea** etc *vorbeşte*);
– persoana a III-a gramaticală de la verbele insuficiente unipersonale cu subiect existent, cînd se poate concretiza într-un număr limitat de substantive comune, uneori şi proprii, din categoria acelora ce funcţionează ca subiect intern (*găină, pisică, Moţata, Joiana* ş.a.), rar şi unele substitute ale acestora pronominale, numerale şi chiar propoziţionale: **găina/aceea, a doua, care face ou** etc *cotcodăceşte*. Indiferent de faptul că este sau nu şi subiect-vorbitor, numele-subiect de la diateza activă este activ – în sens generic –, ceea ce înseamnă fie că *persoana reală pe care o reprezintă face acţiunea ca proces în calitate de autor, înţeles de asemenea în sens generic* (**copilul** *aleargă*, **tînărul** *iubeşte*, **omul** *gîndeşte* etc), fie că *persoanei reale pe care o reprezintă îi este proprie o anumită acţiune ca proces* (**pomii** ÎNFLORESC *primăvara*, **roata** *neunsă* SCÎRŢÎIE, *toate* **fiinţele** MOR etc), fie că *persoanei reale pe care o reprezintă i se poate atribui o anumită acţiune ca proces* (**avionul** ZBOARĂ *repede*, *uneori* **maşina** SE DEFECTEAZĂ, *îl* DOARE **capul** etc). Prin *acţiunea ca proces* înţelegem convenţional – cum am arătat în repetate rînduri – şi acţiunea

[350] *Observaţii în legătură cu categoriile gramaticale de diateză şi mod în unele texte româneşti*, AUI, XXVI, 1979, p. 67 sqq.

propriu-zisă ca proces (*a alerga, a bate, a crea* etc: *copilul* **aleargă**), și starea ca proces *(a sta, a se statornici, a staționa* etc: *trenul* **stă** *în gară)*, și existența ca proces (*a fi, a exista, a se afla* etc: *soarele* este), și voința ca proces *(a vrea, a tinde, a avea de gînd* etc: *omul* **vrea** *dreptate)*, și dorința ca proces *(a dori, a pofti, a pretinde* etc: *copilul* **dorește** *luna de pe cer)*, și posesia ca proces *(a avea, a poseda, a stăpîni* etc: *prietenul meu* **are** *mașină)* etc. Numele-subiect ce indică pe autorul acțiunii ca proces, pe cel căruia îi este proprie o anumită acțiune ca proces și pe cel căruia i se poate atribui o anumită acțiune ca proces poate fi concretizat lingvistic în mod direct într-un substantiv comun sau propriu (**fetița** CÎNTĂ *frumos*, **Ioana** VORBEȘTE *la telefon* etc), într-un substitut pronominal/numeral al substantivului (**tu** *citești*, **acesta/al treilea** etc *rîde*) sau într-o propoziție ce reprezintă echivalentul semantic al unui substantiv (în loc de *șoferul*, se poate spune **cine conduce mașina** ȘTIE *regulile de circulație*, în loc de *hoțul*, se poate spune **cine fură** STRIGĂ *„prinde hoțul"* etc) sau poate rezulta indirect din flectivele pentru persoană și număr de la verbul-predicat: la *cîntăm* există numele-subiect *noi*, la *alergi* există numele-subiect *tu*, la *merge* există un nume-subiect ca *omul, acesta, cine vrea* etc, dar toate acestea nu sînt exprimate prin cuvinte/propoziții, ci rezultă din desinențele, alternanțele fonetice, contextul etc de la verbele avute în vedere.

*

* *

Fără ca acest lucru să fie obligatoriu, la raportul gramatical activ de la diateza activă **poate exista** – *pe lîngă verbul-predicat* și *numele-subiect* – **și al treilea termen, anume, numele-obiect**. Acest al treilea termen al raportului gramatical activ – cu realizări variate din punct de vedere semantic, morfologic și sintactic – este posibil la verbele cu două și cu trei valențe obligatorii (vezi §72). La verbele cu două valențe obligatorii, numele-obiect este *simplu* (conține un singur «element», sintetic sau perifrastic), putînd indica:

a) obiectul direct/intern al acțiunii ca proces, exprimat prin acuzativul numelui cu funcția de complement direct (cu echivalent propozițional posibil)/intern: *omul* **vede** LUMEA (CE VREA), *țăranul* **ară** OGORUL etc;
b) beneficiarul acțiunii ca proces, pe cel (ne)interesat în acțiunea ca proces, pe cel în (de)favoarea cui se face acțiunea ca proces, exprimat prin dativul, acuzativul sau genitivul numelui (cu echivalent propozițional posibil) cu funcția de complement indirect: *copilul* **este sortit** VIEȚII (SĂ TRĂIASCĂ), *băiatul* **se bazează** PE PĂRINȚI (PE CINE I-A DAT VIAȚĂ), *fata* **se declară** CONTRA BĂIATULUI (CONTRA CUI NU-I PLACE) etc;

c) autorul acțiunii ca proces, exprimat prin acuzativul numelui cu funcția de complement de agent (cu echivalent propozițional posibil): *mașina* **e reparată** DE MECANIC (DE CINE SE PRICEPE) etc;

d) anumite împrejurări în care se desfășoară acțiunea ca proces:

– locul, exprimat prin adverb sau nume în acuzativ/genitiv (cu echivalent propozițional posibil) cu funcția de circumstanțial de loc: *el* **locuiește** ACOLO/ÎN FAȚA PARCULUI (UNDE ARE CASA) etc;

– timpul, exprimat prin adverb sau nume principial în acuzativ/genitiv (cu echivalent propozițional posibil) cu funcția de circumstanțial de timp: *răul* **dăinuie** DE MULT/DE MULȚI ANI; DIN TIMPUL RĂZBOIULUI (DE CÎND E LUMEA) etc;

– măsura, exprimată prin adverb sau nume în acuzativ (cu echivalent propozițional posibil) cu funcția de circumstanțial de măsură: *pîinea* **costă** MULT/1500 DE LEI (CÎT VOR STĂPÎNII) etc;

– comparația sau modul, exprimate prin adverbe/nume în acuzativ/dativ (cu echivalent propozițional posibil) cu funcția de circumstanțial comparativ sau de circumstanțial de mod: *copiii* **se poartă** CA PĂRINȚII/ASEMENEA PĂRINȚILOR (CUM SE POARTĂ PĂRINȚII), *copiii* **se poartă** FRUMOS (CUM AU ÎNVĂȚAT) etc;

– cauza, exprimată prin nume în acuzativ sau genitiv (cu echivalent propozițional posibil) cu funcția de circumstanțial cauzal: *omul* **se îngrozește** DE CUTREMUR DIN CAUZA CUTREMURULUI (DIN CAUZA CĂ E FĂRĂ APĂRARE) etc;

– mijlocul, exprimat prin nume în acuzativ sau genitiv (cu echivalent propozițional posibil) cu funcția de circumstanțial de mijloc: *X* **taie** CU CUȚITUL, CU AJUTORUL CUȚITULUI (CU CE ARE LA ÎNDEMÎNĂ) etc;

– relația, exprimată prin nume în acuzativ sau genitiv (cu echivalent propozițional posibil) cu funcția de circumstanțial de relație: *ei* **se deosebesc** ÎN PRIVINȚA GUSTULUI (ÎN PRIVINȚA FAPTULUI CĂ AU GUSTURI DIFERITE) etc;

– asocierea, exprimată prin nume în acuzativ (cu echivalent propozițional posibil) cu funcția de circumstanțial sociativ: *ea* **face casă** BUNĂ CU EL (CU CINE ESTE TOVARĂȘ DE VIAȚĂ) etc.

La verbele cu trei valențe obligatorii, numele-obiect este *complex* (conține două elemente, necoordonate sintetice sau perifrastice), putînd indica:

– obiectul direct concretizat în două nume în acuzativ (cu echivalent propozițional posibil)-complemente directe, trimițînd de regulă unul la persoană și altul la nonpersoană: *bunicul* O **învață** PE NEPOATĂ **o poezie (ce e frumos)** etc;

– un obiect direct și un autor al acțiunii concretizate în două nume în acuzativ (cu echivalent propozițional posibil) cu funcția de complement direct și, respectiv,

complement de agent: *nepoata* **este învațată** DE BUNICUL **o poezie (ce este frumos)** etc;

– un autor al acțiunii și un beneficiar, exprimate prin nume în acuzativ, respectiv în dativ (cu echivalent propozițional posibil) cu funcția de complement de agent, respectiv complement indirect: *bărbatul* **i-a fost dat de creator** FEMEII (CUI ÎL IUBEȘTE) etc;

– un obiect direct și un beneficiar al acțiunii, exprimate prin nume în acuzativ, respectiv în dativ sau acuzativ (cu echivalent propozițional posibil) cu funcția de complement direct, respectiv complement indirect: *băiatul* **îi dă o floare** FETEI (CUI VREA) etc.

Admițînd că **folosirea absolută a verbelor** nu vizează numai complementul direct, ci și alte determinări completive și circumstanțiale (vezi *supra*), găsim că *cel de al treilea termen al raportului gramatical activ poate fi lăsat neexprimat*, ceea ce **înseamnă că verbul la diateza activă este folosit absolut**. Aceasta se poate întîmpla atunci cînd al treilea termen are funcția de:

– complement direct, în contexte de tipul *omul* **creează** *continuu;*

– complement intern, în contexte de tipul *țăranul* **ară** *dintotdeauna;*

– complement de agent, în contexte de tipul *ușa* **se deschide** *uneori;*

– complement indirect, în contexte de tipul *fata* **ia atitudine** *mereu;*

– circumstanțial de timp, în contexte de tipul *răul* **durează;**

– circumstanțial de măsură, în contexte de tipul *pîinea* **costă;**

– circumstanțial de cauză, în contexte de tipul *adesea omul* **se îngrozește;**

– circumstanțial de mijloc, în contexte de tipul *albina* **înțeapă;**

– circumstanțial de relație, în contexte de tipul *ei* **se deosebesc.**

*

* *

Forma categorială a diatezei active constă într-un microsistem de mărci concrete și abstracte ce ies în evidență prin opoziția formelor verbale ce exprimă raportul gramatical activ cu formele verbale ce exprimă celelalte raporturi gramaticale (pasiv, reflexiv, reciproc, impersonal). Dat fiind faptul că raporturile pasiv, reflexiv, reciproc și impersonal se disting formal nu prin flective propriu-zise, aglutinate cu radicalul verbului de bază (acestea fiind mărci prin excelență pentru mod, timp, persoană, număr), ci prin cuvinte-flectiv anexe ale verbului de bază, *la opunerea formelor raportului activ cu formele celorlalte raporturi* (*pasiv, reflexiv, reciproc, impersonal*) *verbul de bază se consideră ca* **un singur segment fonic funcțional** *(adică nedivizat în radical și flectiv pentru mod, timp, persoană, număr)*. Adăugăm că la identificarea mărcilor oricărui raport în general și a celui activ în special cuvintele-flectiv trebuie dispuse – indiferent de locul pe care îl ocupă în „contextul"

dat (bineînțeles dacă nu apar în topica fixă) – *în* **varianta obiectivă** *a topicii dominante* (de exemplu, auxiliarul *a fi* precede verbul de bază, complementul de agent urmează verbului de bază etc), precum și că uneori poate apărea sincretismul unor flective (de exemplu, *se* se întîlnește nu numai la raportul reflexiv, ci și la pasiv, activ etc). În funcție de aceste considerente, mărcile pentru raportul gramatical activ se stabilesc pe categorii de verbe.

Cele mai multe verbe noționale predicative ce exprimă raportul gramatical activ au ca marcă – *tipică* – a acestui raport *zero discontinuu (ø... ø),* primul *zero*, care precede verbul de bază, opunîndu-se (la același verb sau la verbe diferite) auxiliarului *a fi* de la diateza pasivă sau acuzativului neaccentuat al reflexivului de la celelalte diateze, iar al doilea *zero*, care urmează verbului de bază, opunîndu-se (de asemenea la același verb sau la verbe diferite) complementului de agent, care există, indiferent de faptul că este sau nu exprimat, la diateza pasivă sau circumstanțialului sociativ, complementului indirect ori atributului circumstanțial/completiv de la diateza reciprocă:

soarele **ø** există **ø**
omul **ø** *vede* **ø** lumea
....
lumea **este** *văzută* **de om**
el **se** *ceartă* **cu ea**
ea **se** *departe* **de el**
ei **se** *disprețuiesc* **unul pe altul**

La mai puține verbe noționale predicative ce exprimă raportul gramatical activ, marca acestui raport – prin opoziție cu mărcile de la celelalte raporturi, la același verb sau la verbe diferite – este constituită de *forma neaccentuată de dativ a pronumelui reflexiv, discontinuu zero* (de exemplu, *își...ø*):

tînărul **își** *amintește* **ø** poezia învățată de mult
....
bătrînul **este** | *amintit* **de mulți** în anumite ocazii
| *pomenit*
| *lăudat*

Dacă aceste verbe se află la gerunziu, forma neaccentuată de dativ a pronumelui reflexiv urmează acestui mod și, ca urmare, marca diatezei active este *ø... și,* de exemplu:

fetița, **ø** *amitindu-***și** poezia, o spune frumos
....
regula, **fiind** *amintită* **de șefi,** se fixează la subordonați

În sfîrşit, la puţine verbe noţionale predicative ce exprimă raportul gramatical activ, marca acestui raport – prin opoziţie (datorită sincretismului flectivelor) numai cu unele flective de la celelalte raporturi gramaticale, la acelaşi verb sau la verbe diferite – este constituită de *forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv, discontinuu zero* (de exemplu, *se... ø*):

omul se *gîndeşte* ø

....

lumea **este** { *gîndită* **de om** / *imaginată* / *văzută* }

Cînd verbele avute aici în vedere sînt la gerunziu, atunci forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv urmează obligatoriu acestui mod şi ca urmare marca diatezei active este, de exemplu, *ø ... se:*

omul, ø *gîndindu*-se, crede că îşi explică lumea

....

lumea, **fiind** *gîndită* **de om**, pare explicabilă

Aprecierile de mai sus privitoare la verbele noţionale predicative sînt valabile, *mutatis mutandis*, şi la verbele noţionale nepredicative (copulative, semiauxiliare, în perifraze verbale), pentru că şi acestea – în îmbinări libere (copulativele, semiauxiliarele) sau în îmbinări stabile (cele din perifrazele verbale) – contractează raportul gramatical activ; la acest raport gramatical activ (prin opoziţie cu celelalte raporturi gramaticale, în regulă generală de la alte verbe) marca este cel mai des *zero discontinuu* (*ø ...ø*):

omul ø *este* ø bun

fetiţa ø *poate* ø învăţa poezia

unii ø *bat* ø cîmpii

....

vinul **se** *bea* **de oameni**

Rareori, la raportul gramatical activ de la verbele noţionale nepredicative (copulative, semiauxiliare, în perifraze verbale) marca acestui raport (prin opoziţie cu celelalte raporturi, sau la acelaşi verb, sau la verbe diferite) este constituită de *forma neaccentuată de acuzativ/dativ a pronumelui reflexiv, discontinuu zero* (de exemplu, *se/îşi... ø*):

băiatul se *face* ø inginer

fata se *apucă* ø de povestit

unii se *pun* ø în gură cu şefii

alţii îşi *bat* ø joc de viaţă

....

pîinea **este** *făcută* **de brutar**

Formele flexionare ale verbelor nenoţionale şi nepredicative (adică ale auxiliarelor) nu pot contracta singure nici un raport gramatical cu subiectul şi/sau

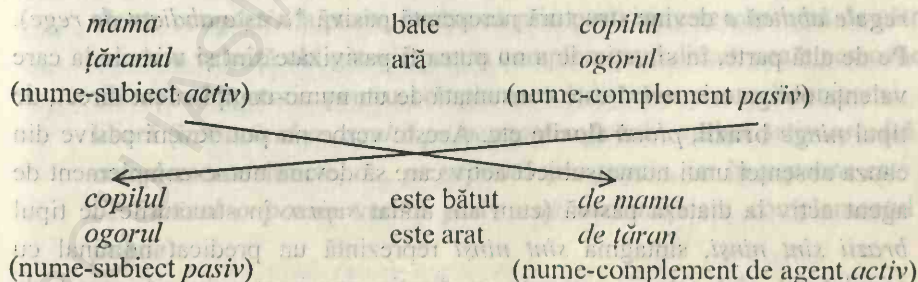
obiectul, ceea ce înseamnă că aceste verbe *nu au conținutul categorial al diatezei și, deci, nici categoria gramaticală a diatezei.* **Numai din punct de vedere formal,** *auxiliarele sînt active, avînd marca* **tipică** *zero discontinuu (ø ...ø):*

ø *să fi* ø mers el acolo, era bine
fetița ø *a* ø cîntat
tînărul ø *va* ø construi o casă

*

* *

§82. *Diateza pasivă* – care are o frecvență foarte redusă în comparație cu cea activă (în textele cercetate însumează, împreună cu diatezele reflexivă, reciprocă și impersonală, doar cca 10% cuvinte-text; vezi paragraful anterior) – poate apărea la un număr redus de verbe, și anume, la acelea care la diateza activă *au minimum* două valențe obligatorii, una consumabilă de numele-subiect și alta de numele-complement direct/intern și care sînt compatibile semantic cu pasivizarea (un verb ca *a bate*, cu două valențe obligatorii la activ, acceptă semantic pasivizarea, dar un verb ca *a durea*, de asemenea cu două valențe obligatorii la activ, nu poate fi pasivizat din motive semantice). Aceasta pentru că **raportul gramatical pasiv se realizează obligatoriu în trei termeni** (vezi §80), **pe lîngă verbul-predicat** – *insuficient cu* **cel puțin** *două valențe obligatorii* – **fiind necesar să existe, exprimate sau rezultînd din context, atît un nume-subiect care să sufere acțiunea verbului-predicat, cît și un nume-complement de agent, care să execute acțiunea verbului-predicat.** Aceste trei elemente ale raportului gramatical pasiv sînt *echivalente semantico-sintactic (funcțional)* numai cu cele trei elemente ale raportului gramatical activ de la verbele cu două valențe obligatorii consumabile de un nume-subiect și de un nume-complement direct/intern, la ambele raporturi, cel activ și cel pasiv, existînd, pe lîngă verbul-predicat: *un element activ, executant al acțiunii,* care la raportul activ este numele-subiect, dar la raportul pasiv este numele-complement de agent; *un element pasiv, pacient al acțiunii,* care la raportul activ este numele-complement direct/intern, dar la raportul pasiv este numele-subiect:

Dacă avem în vedere:

- că în limba română nu există verbe care să fie numai pasive, ci diateza pasivă „se construiește" cu elemente ale diatezei active;
- că pasivizarea unui verb activ este inimaginabilă fără un element pasiv, care să sufere acțiunea, subiectul, și un element activ, care să execute acțiunea, complementul de agent;
- că la diateza activă singurul element pasiv este numele-complement direct sau numele complement intern (nici un alt determinant al verbului, complement sau circumstanțial, nesuferind acțiunea verbului-predicat), ceea ce înseamnă că numele cu funcția de complement direct sau de complement intern de la diateza activă este singurul ce poate deveni subiect pasiv la diateza pasivă,

urmează că echivalență raportuală există numai între elementele raportului gramatical activ al verbelor cu două valențe obligatorii (una pentru numele-subiect activ și alta pentru numele-complement direct/intern pasiv) și elementele raportului gramatical pasiv, la care există minimum două valențe obligatorii, una pentru nominativul-subiect pasiv și alta pentru acuzativul-complement de agent activ. Admițînd cele spuse mai sus, înseamnă – cum am arătat și la începutul acestui paragraf – că diateza pasivă poate apărea doar la un număr redus de verbe, majoritatea din rîndul acelora care (acceptînd semantic pasivizarea) la diateza activă pot avea atît un nume în nominativ-subiect, cît și un nume în acuzativ-complement direct/intern, de *tipul a bate*, *a auzi*, *a vedea*, *a prinde*, *a elibera*, *a căuta*, *a găsi*, *a ara*, *a grăpa* etc.

NOTĂ. Subliniem că verbele active care nu au (cel puțin) două valențe obligatorii – consumabile, una de numele-subiect, alta de numele-complement direct/intern – nu pot apărea și la diateza pasivă. În această situație se află, pe de o parte, verbele active cu o singură valență obligatorie pentru numele-subiect, de tipul *a abdica*, *a absenta*, *a exista*, *a fi* etc: întrucît la aceste verbe *active* nu există un nume-complement direct/intern *pasiv*, care adică să sufere acțiunea, nu are cine să devină nume-subiect *pasiv*, care să sufere acțiunea la *diateza pasivă* și ca urmare nici numele-subiect de la diateza activă nu poate deveni *în mod logic* nume-complement de agent, care este *indispensabil* la diateza pasivă (o structură reperată activă de tipul *regele abdică ø* devine structură nereperată pasivă **ø este abdicat de rege*). Pe de altă parte, în situația de a nu putea fi pasivizate sînt și verbele la care valența obligatorie *unică* este consumată de un nume-complement direct, de tipul *ninge* **brazii**, *plouă* **florile** etc. Aceste verbe nu pot deveni pasive din cauza absenței unui nume-subiect activ care să devină nume-complement de agent activ la diateza pasivă (cum am arătat *supra*, în structurile de tipul *brazii sînt ninși*, sintagma *sînt ninși* reprezintă un predicat nominal cu copulativul *sînt* activ + numele predicativ exprimat prin adjectivul de

provenienţă verbală *ninşi =acoperiţi de zăpadă* şi nu un predicat verbal la diateza pasivă, pentru că – neexistînd un subiect activ – nu are cine să devină complement de agent activ la diateza pasivă (structura reperată *∅ ninge brazii* devine structură nereperată **brazii sînt ninşi de ∅)*.

De la diateza pasivă sînt excluse verbele care nu au nici o valenţă obligatorie, de tipul *a fulgui, a se împrimăvăra, a se face frig* etc, pentru că la acestea – neexistînd nici nume-subiect, nici nume-„obiect" – nu are cine nici să sufere, nici să facă acţiunea la diateza pasivă (dacă *∅ fulguieşte ∅* este o structură reperată, **∅ este fulguit de ∅* reprezintă o structură nereperată).

Diateza pasivă poate apărea şi la cîteva verbe – mai ales de informare, dar nu numai – care la diateza activă au de asemenea **un** nume în nominativ-subiect, dar **două** nume în acuzativ-complement direct (de obicei unul trimiţînd la *persoană* şi altul la *nonpersoană)*, de tipul *a întreba, a chestiona, a interoga, a asculta, a anunţa* şi alte cîteva.

La toate verbele active care pot fi pasivizate – atît la cele care la activ au *o singură valenţă obligatorie* pentru complementul direct/intern, cît şi la cele care la activ au *două valenţe obligatorii* pentru funcţia de complement direct –, prin trecerea de la diateza pasivă **se consumă** *fie unica valenţă obligatorie pentru complementul direct/intern, fie numai o valenţă obligatorie pentru complementul direct (dacă verbul are două), cea a persoanei*, astfel încît:

– verbele active **insuficiente** *completiv* cu o singură valenţă obligatorie pentru complementul direct/intern devin la pasiv **suficiente** *completiv*, adică nu mai pot fi determinate de complement direct/intern (în *mama bate copilul, ţăranul ară ogorul* verbele active *bate* şi *ară* au complementul direct *copilul* şi, respectiv, complementul intern *ogorul*, dar în *copilul este bătut de mama, ogorul este arat de ţăran* verbele pasive *este bătut* şi *este arat* nu au şi nici nu pot primi complement direct/intern, pentru că valenţa obligatorie unică a pacientului le-a fost consumată de numele acum subiect *copilul*, respectiv *ogorul*);

– verbele active **insuficiente** *completiv* cu două valenţe obligatorii pentru complement direct, de regulă una a persoanei şi alta a nonpersoanei, *rămîn tot* **insuficiente** *completiv* la pasiv, pentru că prin pasivizare se consumă de către subiect numai o valenţă obligatorie pentru complementul direct, cea a persoanei, a doua valenţă obligatorie pentru complementul direct, cea a nonpersoanei, rămînînd liberă (în *bunicul o ascultă pe nepoată o poezie*, verbul activ *ascultă* are două complemente directe, *o... pe nepoată* şi *o poezie*, iar în *nepoata este ascultată de bunicul o poezie* verbul pasiv *este ascultată* are complementul direct *o poezie*).

*

* *

În legătură cu raportul gramatical pasiv, la care – repetăm – **există** *trei termeni* (verbul-predicat, numele-subiect, numele-obiect), notăm că acest raport se poate concretiza în două tipuri de structuri, fiecare cu anumite particularități individualizatoare, anume, *pasivul cu auxiliarul* **a fi** și *pasivul cu acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv.*

La *diateza pasivă cu auxiliarul* **a fi**, utilizată *cu predilecție* în limba literară, cei trei termeni ai raportului sînt dispuși – în varianta obiectivă a topicii dominante – astfel:

numele-subiect +	verbul-predicat (auxiliarul *a fi* și participiul + verb-adjectiv al verbului de bază)	complementul de agent
copilul	**este iubit**	**de părinți**

Toate aceste elemente **există**, cu precizarea, însă, că fiecare din ele poate fi nu numai exprimat, ci – în anumite tipuri de contexte – și neexprimat; neexprimarea unuia din aceste elemente se verifică prin introducerea lui în context, care nu trebuie să ducă nici la modificarea structurii, nici la modificarea intenției comunicative a vorbitorului. Subiectul poate fi, astfel, exprimat și neexprimat:

„Această **tăcere** *fu întreruptă* de m e d e l n i c e r i i ce aduceau la masă...”

(Al. Odobescu, *Opere*, București, 1955, p. 107)

„În zadar flamura verde o ridică înspre oaste,
Căci [ea] *cuprinsă-i* de p i e i r e și în față, și în coaste”

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 115)

Existența *subiectului*, exprimat sau neexprimat, este o condiție fără de care nu poate apărea diateza pasivă. Aceasta pentru că *inexistența* subiectului (nu neexprimarea lui) – care trebuie să sufere acțiunea la diateza pasivă – face logic imposibilă existența complementului de agent, care trebuie să execute acțiunea verbului pasiv. Ca urmare, structura în care există numai **a fi** + *participiul (invariabil)* – cu valența obligatorie din dreapta în varianta obiectivă a topicii dominante consumată de o propoziție subiectivă – nu mai reprezintă diateza pasivă, ci trebuie considerată (chiar dacă provine dintr-o construcție pasivă) o perifrază verbală ce se încadrează la diateza impersonală:

„...**Mi-a fost** și mie **scris**
Să mă deștept plîngînd *din vis,*
Din lumea mea!”

(G. Coșbuc, *op. cit.*, p. 106)

Auxiliarul *a fi,* care **există** şi el întotdeauna la această structură pasivă, poate să fie exprimat sau poate să fie dedus, în ultima situaţie introducerea lui în context nemodificînd structura sintactică dată şi neschimbînd comunicarea dorită de vorbitor:

„Şi de-aceea spusa voastră era sîntă şi frumoasă,
Căci de minţi **era** *gîndită,* căci din inimi era scoasă"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 25)

„Topiţi sînt ochii viorei
De-atîta vaiet ne-ntrerupt
Şi graiul stins şi-obrazul supt
Şi tot veşmîntul doamnei [e] *rupt*
De mîna ei!"
(G. Coşbuc, *op. cit.*, p. 103)

Cînd, însă, la „participiul" acordat neînsoţit de *a fi* şi determinat de complement de agent introducerea în context a lui *a fi* obligă – prin adăugarea şi a altor cuvinte – la modificarea structurii date şi, prin aceasta, şi la schimbarea comunicării dorite de vorbitor, atunci *nu mai avem de-a face cu un predicat verbal la diateza pasivă cu auxiliarul* **a fi** *neexprimat,* **ci cu un atribut circumstanţial/completiv concretizat într-un adjectiv provenit din participiu**, care determină simultan şi un nume, la care indică o caracteristică, şi un verb, la care indică o circumstanţă (de obicei modul):

„În cap mergeau... dorobanţii; în urma lor veneau roşiorii...; îndată după aceştia, Mihnea, [care era] **însoţit** de patru viteji ferentari..."
(Al. Odobescu, *op. cit.*, p. 104)

Menţionăm în treacăt că *neexprimat*, dar **existent** – în vorbirea populară şi familiară – poate fi, rar, şi participiul verb-adjectiv al verbului de bază, în contexte dialogate de felul:

– Poezia este sau nu este recitată de nepoată?
– *Este* **[recitată]**.

Complementul de agent, a cărui **existenţă** este de asemenea obligatorie la diateza pasivă, poate fi exprimat sau dedus din context:

„Călugărul Maxim *fusese trămis* **de craiul Ungariei...**"
(Al. Odobescu, *op. cit.*, p. 104)

„Printre-acestea te alegi şi tu
ca o parte din sonată
ce încă niciodată
nu a fost cîntată **[de cineva]**"
(L. Blaga, *op. cit.*, p. 133)

Dacă – atunci cînd *există,* exprimat sau neexprimat – complementul de agent face ca verbul de bază din structura respectivă să reprezinte ceea ce numim *participiul*

verb-adjectiv (vezi *modul participiu*), **inexistența** *complementului de agent* (nu neexprimarea lui) pe lîngă *a fi* + *„participiul" acordat* duce la pierderea calității de verb a „participiului" care, exprimînd acțiunea *numai ca rezultat* (nu și ca proces), este acum un **adjectiv** de proveniență participială. În această situație, *a fi* nu mai este verb auxiliar, ci devine verb copulativ și, deci, structura *(nume-subiect +)* **copulativul a fi + adjectivul de proveniență participială** reprezintă un predicat nominal cu verbul copulativ la diateza activă:

„Pe cer cînd soarele-i **apus**
De ce să plîngi privind în sus?"
(G. Coșbus, *op. cit.*, p. 107)

Nu toate elementele a căror existență este indispensabilă diatezei pasive cu *a fi* (numele-subiect, verbul auxiliar *a fi*, participiul verb-adjectiv al verbului de bază, complementul de agent) reprezintă mărci pentru această structură pasivă. În situația de a nu fi marcă se află, pe de o parte, *participiul verb-adjectiv* al verbului de bază, considerat *unitar* (adică nedivizat în segmente funcționale, pentru că acestea, cînd există, vizează modul, genul, numărul, cazul și nu diateza); *acest participiu verb-adjectiv* nu poate fi marcă a diatezei pasive datorită faptului că chiar el *este* **elementul ce poate avea diateza pasivă** și ca urmare **acestuia** *i se anexează anumite cuvinte-flectiv* ce marchează diateza pasivă prin opoziție cu alte cuvinte-flectiv sau cu *zero* adăugate altor forme ale verbului de bază, forme considerate de asemenea *unitare* (nedivizate în segmente funcționale, pentru că și aceste segmente funcționale vizează alte categorii gramaticale decît diateza, anume, modul, timpul, persoana și numărul):

cartea *este* **citită** *de X*
cartea *se* **citește** *(de X)*
X *ø* **citește** *ø*

Pe de altă parte, nu se constituie în marcă a diatezei pasive cu *a fi* nici *subiectul*, din cauză că acesta există nu numai la diateza pasivă (indiferent de structură), ci și la diateza activă („**Vîntul** *tremură*-n perdele", M. Eminescu, *op. cit.*, p. 91), și la diateza reflexivă („*S-a-mbrăcat* în zale lucii **cavalerii** de la Malta", M. Eminescu, *op. cit.*, p. 113), și la diateza reciprocă („... **ei** mergînd alături *se ceartă* și *se-ntreabă*", M. Eminescu, *op. cit.*, p. 78).

Rămîne, prin urmare, că din elementele indispensabile formei în discuție a diatezei pasive sînt mărci – discontinui, în opoziție cu mărcile celorlalte diateze – pentru raportul pasiv auxiliarul *a fi* și complementul de agent (auxiliarul *a fi*... complementul de agent). Auxiliarul *a fi* reprezintă o *marcă secundară* pentru pasiv, datorită faptului – avut în vedere și mai sus – că în limba română *există omonimie* între **auxiliarul** *a fi* (din contexte conținînd *nume subiect* + *verb auxiliar* **a fi** + *participiul verb-adjectiv al verbului de bază* + *complement de agent* exprimat sau dedus din context: *cartea* **este** *citită de cineva*); **copulativul** *a fi* (din contexte

conținînd *nume-subiect + copulativul* a fi + *adjectiv provenit din participiu*, cu precizarea că *nu există* complement de agent: *bătrînul* este *învățat*, unde *învățat =înțelept, savant)* și verbul *a fi* **din perifraza verbală** (din contexte conținînd *dativul neaccentuat al unui pronume personal-complement indirect* + **a fi** *ca element component al perifrazei verbale + participiul invariabil + propoziție subiectivă: mi-***a fost** *scris să cunosc și oameni adevărați*). Ceea ce dezambiguizează în cazul acestei omonimii – și ca urmare se constituie în **marcă principală** – este *complementul de agent*, mai exact, **existența** *complementului de agent*, care face ca *a fi* să aibă valoare de **verb auxiliar** ce marchează la participiul verb-adjectiv al verbului de bază – în afară de mod, timp, persoană, număr – și **diateza pasivă** (vezi exemplul de mai sus *cartea este citită de cineva*).

*

* *

La diateza pasivă cu acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, care apare în toate aspectele limbii române, dar este preferată în limba vorbită populară și familiară, cei trei termeni ai raportului (verbul-predicat însoțit de acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, numele-subiect, numele-obiect/complement de agent) sînt dispuși – în varianta obiectivă a topicii dominante – astfel:

numele-subiect	+	verbul-predicat (acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv + verbul „activ" la un anumit mod, timp, persoană, număr)	+	complementul de agent
vinul		**se bea**		**de (către) oameni**

În afară de acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv[351], care, existent fiind, se exprimă întotdeauna, celelalte elemente, de asemenea existente, pot fi exprimate sau, în anumite tipuri de contexte, neexprimate, în ultima situație introducerea lor în context nemodificînd structura și neschimbînd intenția comunicativă a vorbitorului.

---

[351] În regulă generală, acest acuzativ neaccentuat aparține pronumelui reflexiv propriu-zis, concretizîndu-se în forma *se* sau *s-* (vezi toate exemplele din text). O excepție în acest sens o constituie verbul **pasiv** *a se naște*, la care acuzativul neaccentuat al reflexivului poate fi (în afară de cel propriu-zis *se, s-*) și cel împrumutat de la pronumele personal de persoana I singular și plural *(mă, m-, ne:* **mă/ne-***am născut)* și de la persoana a II-a singular și plural *(te, vă, v-:* **te-***ai născut,* **v-***ați născut)*. O altă excepție apare la verbe **pasive** de felul *a se vedea, a se găsi, a se afla* și alte cîteva, la care – foarte rar și în contexte mai mult sau mai puțin căutate – poate apărea (pe lîngă reflexivul propriu-zis *se/s-: soarele* **se vede** *de oricine*) și reflexivul împrumutat de la pronumele personal de persoana a II-a singular sau plural *te, vă, v-* *(unde trăiești că* **nu te vezi** *cu anii)* – vezi *Iordan, LRC*, p. 452.

Astfel, subiectul, care – la fel ca la pasivul cu *a fi* și pentru aceeași rațiune (vezi *supra*) – reprezintă o condiție și a diatezei pasive cu acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, poate fi atît exprimat, cît și neexprimat:

vinul *se toarnă* în pahare și **[el, vinul]** *se bea* de către oameni

De asemenea la fel ca la pasivul cu *a fi*, și la acest tip de structură pasivă inexistența (nu neexprimarea) subiectului face ca verbul însoțit de forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv să se încadreze la diateza impersonală:

„Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l...
Ce-o să aibă din acestea pentru el, bătrînul dascăl?
Nemurire, *se va zice*."

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 106)

Verbul – la modul, timpul, persoana și numărul date – ce urmează să funcționeze ca predicat, a cărui existență este obligatorie, pentru că el realizează comunicarea dorită de vorbitor, se află în regulă generală exprimat (vezi exemplele deja date), dar, rarisim și numai în vorbirea populară și familiară, de unde uneori trece și în literatura artistică, poate rămîne neexprimat, ca în dialogul:

– Cartea aceasta se citește ușor?
– *Se* [citește].

Complementul de agent, care există întotdeauna la diateza pasivă, se exprimă rar la această structură, mai ales în vorbirea elevată, pentru evitarea oricărui fel de ambiguități:

„Și-abia atunci gazetele au scris
Un necrolog cu litere aldine;
Și-au scris solemn
Și grav
Ca *să se știe*
De orișicine
Că anonimul sinucis
N-a fost decît o biată jucărie"

(I. Minulescu, *Opere*, 1, *Poezii*, Galați, 1995, p. 205)

„Greșeala lui Fichte *se continuă* astăzi **de ipoteza** idealistă..."

(C. Rădulescu-Motru, *Personalismul energetic și alte studii*, București, 1984, p. 496)

De cele mai multe ori, însă, complementul de agent este lăsat neexprimat la pasivul cu acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, putîndu-se vorbi aici – cum am arătat la valențele obligatorii ale verbelor – de *întrebuințarea absolută* a acestei forme verbale de pasiv:

„O fi viața chin răbdat;
Dar una știu, ea ni *s-a dat* **[de către cineva]**
Ca s-o trăim!"
(G. Coșbuc, *op. cit.*, p. 109)

Dintre aceste elemente, nu reprezintă mărci ale pasivului cu acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv – cu aceeași motivație ca la pasivul cu *a fi* – *numele-subiect*, pentru că apare și la alte diateze (vezi exemplele de la diateza pasivă cu *a fi*), și *verbul considerat unitar* (segmentele lui funcționale neinteresînd la diateză, ci la mod, timp, persoană, număr), întrucît **acest verb** *are diateză* și **lui** *i se adaugă cuvintele-flectiv* prin care se marchează raportul gramatical pasiv (vezi mai sus citatul din C. Rădulescu-Motru: g r e ș e a l a... *se* **continuă**...*de ipoteza*...). Celelalte două elemente din tipul de structură pasivă în discuție se constituie în *mărci* – discontinui, în opoziție cu mărcile discontinui ale celorlalte diateze – *pentru pasiv*, și anume:

– *acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv este marcă secundară,* pentru că poate apărea și la alte diateze decît cea pasivă (*se*, din *copilul* **se** *spală*, marchează diateza reflexivă, *se* din se *împrimăvărează* marchează diateza impersonală etc);

– *complementul de agent, neexprimat sau exprimat, este marcă principală,* întrucît dezambiguizează structura, în sensul indicării certe a raportului gramatical pasiv (dacă, în afara contextului, *să se știe* poate aparține sau diatezei impersonale, sau diatezei pasive, în context, cînd *există*, exprimat sau neexprimat, complementul de agent, verbul respectiv reprezintă, fără îndoială, diateza pasivă: vezi versurile citate ale lui Ion Minulescu „**să se știe** *de oricine*").

§83. *Diateza reflexivă* se aseamănă cu cea pasivă în privința *frecvenței* (care este foarte redusă: reflexivul, împreună cu pasivul, reciprocul și impersonalul însumează în texte doar cca 10% cuvinte-text, în timp ce activul singur reprezintă cca 90% cuvinte-text – vezi §81) și a *verbelor la care poate apărea:* dacă (cu puține excepții – vezi §80) majoritatea verbelor românești pot avea diateza de bază, adică diateza activă, *diateza reflexivă*, la fel cu cea pasivă, este posibilă la un număr mai mic de verbe, acelea care la diateza activă pot avea cel puțin două valențe obligatorii, una pentru numele-subiect și alta pentru numele-complement direct/intern. Aceasta pentru că de asemenea la fel cu diateza pasivă, și diateza reflexivă se realizează în **trei termeni** – *verbul considerat unitar* (întrucît segmentele lui funcționale au în vedere alte categorii gramaticale decît diateza, anume, modul, timpul, persoana, numărul), *numele-subiect* și *numele complement direct de tip special* –, iar acești trei termeni ai reflexivului au echivalență semantico-sintactică/funcțională cu termenii raportului activ *numai* de la verbele care, compatibile semantic cu reflexivizarea[352], au

[352] Această limitare – pe care am făcut-o și la diateza pasivă – este motivată de verbe ca *a durea*, care au valență obligatorie și pentru nume-subiect, și pentru nume-complement direct

obligatoriu şi nume-subiect, şi – minimum – un nume-complement direct/intern. Particularizarea raportului gramatical reflexiv la aceste verbe se face prin luarea în considerație a *numelui-subiect* şi a *numelui-„complement"* din punctul de vedere al *persoanelor reale* (adică al *referenților)* la care trimit:

– dacă la raportul gramatical activ numele-subiect *activ* trimite la o *persoană reală* (să admitem A), iar numele-complement direct/intern *pasiv*, cînd există, la **altă** *persoană reală* (să admitem B):

omul (=A) *vede* **lumea (=B)**

– dacă la raportul gramatical pasiv numele-subiect *pasiv* trimite şi el la **o** *persoană reală* (să admitem acum B), iar numele-complement de agent, obligatoriu existent, la **altă** *persoană reală* (să admitem acum A):

lumea (=B) *este văzută* **de om** (=A)

– la raportul gramatical reflexiv numele-subiect activ şi numele-complement direct de tip special pasiv trimit la **o singură** *persoană reală* (să admitem A), care **apare dedublată gramatical** într-un nume în nominativ (excepțiile nu prezintă aici interes)-*subiect* şi într-un pronume reflexiv în acuzativ neaccentuat-complement direct de tip special *pacient*:

omul (=A) *vede* în oglindă

se (=A)

Întrucît la verbele în atenție prin trecerea de la activ la reflexiv se consumă – de către complementul direct de tip special exprimat prin acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv – valența obligatorie unică pentru determinarea completivă, aceste verbe nu mai pot primi complement direct/intern la diateza reflexivă. La cele cîteva verbe de informare şi nu

---

(exemplu, *mă doare capul*), dar care nu pot apărea la diateza reflexivă *din cauza sensului lexical*. Subliniem cu această ocazie că au *prin excelență* compatibilitate semantică cu reflexivizarea verbele care exprimă acțiuni ce privesc persoana fizică umană, pentru că *aceasta se poate dedubla lingvistic* în nume-subiect activ şi nume-complement direct de tip special pasiv: *a se spăla, a se pieptăna, a se ruja, a se îmbrăca, a se încălța, a se descălța* etc. Pot deveni, însă, compatibile semantic cu reflexivizarea şi verbe care exprimă acțiuni ce vizează orice activitate a persoanei umane sau a entităților personificate: *a se abona, a se recuza, a se reabilita, a se droga, a se acoperi, a se apăra* etc.

numai (*a întreba, a chestiona, a interoga, a asculta, a anunța* etc), însă, la care la diateza activă există pentru complement direct *două* valențe obligatorii (în regulă generală, una pentru persoană și alta pentru nonpersoană), prin trecerea de la activ la reflexiv se consumă de către complementul direct de tip special exprimat prin acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv numai valența obligatorie pentru complementul direct „persoană", cea de a doua, pentru complementul direct „nonpersoană" rămînînd liberă, acest lucru explicînd de ce verbele respective continuă să fie insuficiente completiv și la diateza reflexivă: compară *X nu-l întreabă pe Y ce fac vecinii,* unde verbul *nu întreabă* are **două** complemente directe *(îl... pe Y* și *ce fac vecinii),* cu *X nu se întreabă ce fac vecinii,* unde reflexivul *se întreabă* are numai **o** determinare completivă directă, propoziția *ce fac vecinii* (valența pentru cea de a doua determinare completivă directă fiind consumată de *se*).

Dintre cei trei termeni ce *există obligatoriu* la raportul gramatical reflexiv, neexprimat în mod obișnuit poate fi doar subiectul (care, introdus în context, nu modifică structura și nu schimbă intenția comunicativă a vorbitorului): *tu te încalți și* **[tu]** *te descalți zilnic; nepoțica se spală și* **[ea, nepoțica]** *se piaptănă singură* etc. În cazuri rare și numai în vorbirea populară și familiară, poate fi neexprimat și *verbul considerat unitar* (segmentele lui funcționale interesînd la alte categorii gramaticale, anume, la mod, timp, persoană, număr), în dialoguri de tipul:

– Nepoțica se spală singură?
– *Se* [spală].

Forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv-complement direct de tip special, care, *existînd, este întotdeauna și exprimată,* constituie – prin opoziție cu mărcile celorlalte diateze – marca diatezei reflexive împreună cu *zero* discontinuu (dacă raportarea o facem la diateza pasivă, acesta din urmă se opune complementului de agent și apare, în varianta obiectivă a topicii dominante, după verbul considerat unitar, dacă acesta nu este la gerunziu: de exemplu, *se... ø:* **se** *spală* **ø**; cînd verbul considerat unitar se află la gerunziu, ordinea celor două elemente discontinui ale mărcii reflexivului este inversă: de exemplu, *ø...se:* **ø** *spălîndu-***se**). Dat fiind sincretismul formei neaccentuate de acuzativ a pronumelui reflexiv, care poate apărea și la celelalte diateze (vezi diateza activă, pasivă, reciprocă și impersonală), pentru identificarea diatezei reflexive este necesară coroborarea *formei* (acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv-complement direct de tip special) cu *conținutul* (raportul gramatical reflexiv), fapt care operativ se recunoaște prin *posibilitatea* **virtuală** *de dublare a acuzativului neaccentuat al pronumelui reflexiv prin* **forma accentuată a aceluiași pronume**, *posibilitate ce* **nu există** *la celelalte diateze:* compară *omul* **se** *spală* > (virtual) *omul* **se** *spală (pe sine)* cu *omul* **se** *gîndește* > **omul* **se** *gîndește (pe sine), cartea* **se** *citește* > **cartea* **se** *citește (pe sine), ei* **se** *salută* > **ei* **se** *salută (pe sine),* **se** *înprimăvărează* > *****se** *înprimăvărează (pe sine).*

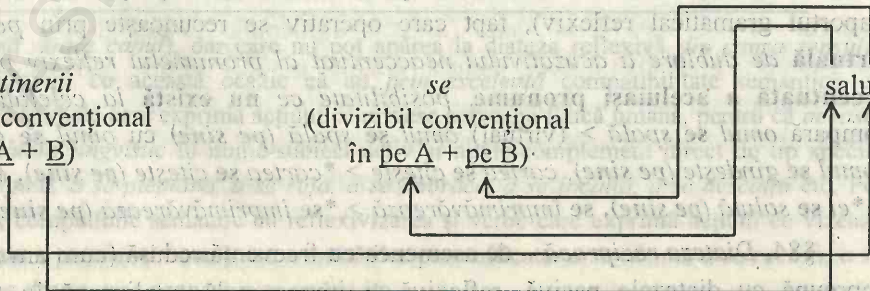
§84. *Diateza reciprocă* – de asemenea cu frecvență redusă (cum am mai arătat, împreună cu diatezele pasivă, reflexivă și impersonală totalizează în texte doar

aproximativ 10% cuvinte-text – vezi §81) – cunoaşte două tipuri de forme *(cu* **acuzativul** *neaccentuat al pronumelui reflexiv* şi *cu* **dativul** *neaccentuat al pronumelui reflexiv),* la fiecare dintre acestea distingîndu-se *structurile cu verbul-predicat sau din structura predicatului* **la plural** şi *structurile cu verbul-predicat sau din structura predicatului* **la singular.**

Cu excepţia cîtorva verbe care, datorită semantismului lor, sînt întotdeauna reciproce (tipul *a se ciondăni* – vezi §80), forma cu acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv a diatezei reciproce poate apărea, la fel ca diatezele pasivă şi reflexivă, doar la un număr redus de verbe *active* care, compatibile semantic cu reciprocitatea, au minimum două valenţe obligatorii, una pentru numele-subiect şi alta pentru numele-complement direct. Aceasta pentru că – de asemenea la fel ca la diatezele pasivă şi reflexivă – acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, **acum** *marcă a reciprocităţii,* a fost „iniţial" complement direct, care putea să apară numai dacă verbul la diateza de bază, adică activă, avea (pe lîngă valenţa obligatorie pentru numele-subiect) şi minimum o valenţă obligatorie pentru complement direct: *băieţii le* **salută** PE FETE > *băieţii şi fetele* SE **salută** (în acelaşi fel se comportă *a bate > a se bate, a bate pe burtă > a* SE *bate pe burtă, a întîlni > a* SE *întîlni, a cununa > a* SE *cununa, a săruta > a* SE *săruta* etc). Cînd verbul-predicat sau din structura predicatului este *la plural,* elementele indispensabile raportului gramatical reciproc de la aceste verbe sînt aceleaşi ca la raportul gramatical reflexiv:

Numele-subiect	+	acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv	+	verbul-predicat sau din structura predicatului
Tinerii		*se*		*salută* (=raport reciproc)
Tinerii		*se*		*spală* (=raport reflexiv)

Ceea ce deosebeşte, totuşi, aceste două raporturi este *atitudinea* entităţilor ce fac parte din pluralul numelui-subiect şi, în legătură cu acesta, al formei neaccentuate de acuzativ a pronumelui reflexiv-complement direct de tip special (schemele – α şi β – de mai jos pentru raportul reciproc şi raportul reflexiv apar şi în §79, respectiv §83):

β) *tinerii*
(grup unitar, toţi făcînd aceeaşi acţiune;
convenţional A)

spală

se
(substituie grupul unitar, toţi
suferind aceeaşi acţiune;
convenţional pe A)

La verbele *la plural* de felul celor de mai sus, care *presupun şi semantic mai mulţi participanţi la acţiune*, elementele indicate **existente** (nominativul numelui-subiect, acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv-complement direct de tip special, verbul considerat unitar) sînt suficiente pentru reciprocitate şi ca urmare la aceste verbe **nu** *sînt indispensabile determinări atributiv circumstanţiale/completive de reciprocitate*, iar dacă acestea totuşi apar, ele sînt tautologice: *ei se salută* > *ei se salută* (tautologic: **unii pe alţii, unul cu altul, între ei** etc), *ei se divorţează* > *ei se divorţează* (tautologic: **unul de altul** etc).

La alte verbe, însă, de felul *a se dispreţui, a se vedea, a se auzi* etc, la care *semantismul nu impune* mai mulţi participanţi la acţiune, structura conţinînd doar numele-subiect, acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv-complement direct de tip special şi verbul considerat unitar este ambiguă, putînd trimite fie la raportul reflexiv, fie la raportul reciproc. La astfel de verbe, dezambiguizarea se face printr-o *determinare completivă cu existenţă* **virtuală** sau *atributiv-circumstanţială/completivă a cărei existenţă este* **obligatorie**, indiferent de faptul că este sau nu exprimată, şi anume:

- cînd – aşa cum am arătat în §83 – complementul direct de tip special exprimat prin forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv *poate fi dublat* **virtual** prin forma accentuată de acuzativ a aceluiaşi pronume, atunci verbul respectiv trimite la diateza reflexivă: *ei* **se dispreţuiesc/se văd, se aud** etc (+ virtual: ***pe ei înşişi***);
- cînd, însă, la verbul însoţit de complementul direct de tip special concretizat în forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv **există** – exprimat sau dedus din context – un atribut circumstanţial/completiv pentru reciprocitate de felul *unul pe altul,* atunci verbul respectiv trimite la diateza reciprocă: ***ei* se dispreţuiesc/se văd, se aud** etc (+ existent: ***unul pe altul***).

NOTĂ. O îmbinare de felul *unul pe altul* – pe care o numim *parte de vorbire/propoziție cu determinare obligatorie* (vezi §11) – dintr-o propoziție ca *ei se disprețuiesc* **unul pe altul** nu poate fi analizată în elementele ei componente, pentru că:

– pronumele la nominativ singular *unul* nu poate fi considerat subiect al verbului-predicat *se disprețuiesc*, întrucît acest verb este la plural şi are deja subiect exprimat prin nominativul plural al pronumelui *ei;*

– pronumele la acuzativ *pe altul* nu poate fi considerat complement direct al verbului *se disprețuiesc*, întrucît acesta nu mai are valența obligatorie pentru complement direct liberă, aceasta fiindu-i consumată de *se*, formă neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv-complement direct de tip special.

Aceste particularități ale îmbinării de felul *unul pe altul* din propoziția – care reprezintă o structură de suprafață – de tipul *ei se disprețuiesc* **unul pe altul** se explică prin structura de adîncime, unde există principial două propoziții, ambele *active,* ce *numai împreună* trimit la ideea de reciprocitate: *unul (îl) disprețuieşte pe altul* + *altul (îl) disprețuieşte pe unul;* prin condensarea gîndirii, din două nominative-subiect la singular *(unul* + *altul)* a putut rezulta un nominativ plural neutral-subiect *ei,* care a impus pluralul verbului-predicat şi a atras după sine – pentru exprimarea concentrată a reciprocității după schema generală a acestui raport (vezi aici mai sus) – acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv *se* ca anexă a verbului respectiv, deci *se disprețuiesc*. Dat fiind faptul că reciprocitatea – *ca posibilitate* – există în forma cu *se* a verbului (adică în *se disprețuiesc*), nu mai este imperios necesară o a doua propoziție (cum se întîmplă la diateza *activă,* unde trebuiau să fie două propoziții care *numai împreună* puteau indica reciprocitatea); ca urmare, din cele două propoziții *active* care – repetăm – *numai împreună* exprimau reciprocitatea, se reține doar „un semn" care să discearnă între raportul **posibil** *reciproc* şi **posibil** *reflexiv,* semn care, *de asemenea concentrat,* este numele-subiect şi numele complement direct din prima propoziție activă din structura de adîncime, adică *unul*... *pe altul* (din **unul** (îl) *disprețuieşte* **pe altul**), care împreună se constituie în îmbinarea pe care o numim «parte de vorbire cu determinare obligatorie». Această parte de vorbire cu determinare obligatorie intră în dependență simultană cu doi regenți de tipuri diferite: pe de o parte, *unul pe altul* se subordonează *numai semantic* verbului *se disprețuiesc,* față de care reprezintă – datorită faptului că *reciprocitatea este o modalitate de participare la acțiune* – un circumstanțial de mod; pe de altă parte, *unul pe altul* se subordonează *atît semantic, cît şi gramatical* numelui-subiect *ei,* la care *indică o*

caracteristică şi *cu care se acordă* în gen: cînd subiectul la plural conţine doar individualităţi masculine, atunci şi partea de vorbire cu determinare obligatorie este alcătuită, ca în exemplul avut în vedere, din elemente numai masculine: **ei [=Alexandru + Dumitru]** *se dispreţuiesc* **unul pe altul**; cînd, însă, pluralul conţine doar individualităţi feminine, atunci şi partea de vorbire cu determinare obligatorie este alcătuită din elemente numai feminine: **ele [=Maria + Elena]** *se dispreţuiesc* **una pe alta**. Acordul în gen nu se face sau, mai bine, se face într-o altă manieră cînd subiectul la plural conţine şi individualităţi masculine, şi feminine, situaţie în care – după regula generală a genului celui mai tare lingvistic, care este masculinul – atît numele-subiect, cît şi elementele constitutive ale părţii de vorbire cu determinare obligatorie apar cu forma de masculin: **ei [=Maria + Dumitru]** *se dispreţuiesc* **unul pe altul**. Dubla subordonare simultană – de un regent de tip nominal şi de un regent de tip verbal – a părţii de vorbire cu determinare obligatorie (*unul pe altul* şi toate cele similare acesteia, adică *unul cu altul, unul altuia, între ei* etc) îndreptăţesc considerarea acesteia ca *atribut circumstanţial/completiv* (pentru opinia că îmbinările de tipul *unul pe altul* reprezintă circumstanţiale de mod, vezi *Gram. Acad.*, II, p. 182, iar pentru considerarea acestor îmbinări drept «complemente de reciprocitate», vezi *Irimia, Gram.*, p. 204).

La verbele active avute aici în vedere, de tipul *a saluta, a bate, a întîlni, a dispreţui* etc, care au *o singură* valenţă obligatorie pentru complement direct – în afară de cea pentru subiect –, prin trecerea de la diateza activă la diateza reciprocă (la fel ca la trecerea de la activ la pasiv şi reflexiv) se pierde insuficienţa completivă, întrucît valenţa obligatorie pentru complement direct, care la diateza activă se consuma printr-un complement direct propriu-zis *în* **exteriorul** *verbului*, la diateza reciprocă se consumă *în* **limitele** *verbului*, prin complementul direct de tip special exprimat prin forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv-marcă a reciprocităţii:

ei *salută* **pe cineva**

ei se *salută*

De asemenea la fel cu diatezele pasivă şi reflexivă, şi diateza reciprocă poate apărea la cele cîteva verbe care la activ au trei valenţe obligatorii (una pentru numele-subiect şi *două* pentru numele-complement direct, ce trimit, de regulă, una la persoană şi alta la nonpersoană), de tipul *a întreba, a asculta, a anunţa* etc. La aceste verbe, prin trecerea de la activ la reciproc se consumă numai una din valenţele obligatorii pentru complementul direct, cea care trimite la persoană, iar cea de a doua,

care trimite la nonpersoană, rămîne liberă, astfel încît verbele de acest tip sînt insuficiente completiv și la diateza reciprocă, putînd fi, adică, determinate de un complement direct:

ei *întreabă* ACEASTĂ PROBLEMĂ **pe altcineva**

ei **se** *întreabă* ACEASTĂ PROBLEMĂ

Cu excepția formei neaccentuate de acuzativ a pronumelui reflexiv, care se exprimă întotdeauna, celelalte elemente ce *există* în structura de plural a diatezei reciproce cu acuzativul pronumelui reflexiv pot fi neexprimate (situație în care introducerea lor în context nu schimbă structura și nici intenția comunicativă a vorbitorului), și anume:

– *subiectul:*

tinerii se ceartă și apoi **[ei, tinerii]** *se împacă*

– *atributul circumstanțial/completiv*: lăsînd la o parte verbele care presupun *semantic* reciprocitatea, la care verbe atributul circumstanțial/completiv nu se exprimă pentru că este tautologic (*ei* **se sărută** se utilizează corect fără **unul pe altul**), atributul circumstanțial/completiv poate fi lăsat neexprimat și la verbele care nu presupun semantic reciprocitatea:

oamenii nu se salută cînd *se disprețuiesc* **[unul pe altul]**

– *verbul considerat unitar* (pentru că segmentele lui funcționale trimit la alte categorii gramaticale decît diateza) poate fi neexprimat, dar numai în vorbirea populară și familiară, de unde uneori trece și în literatura artistică, în dialoguri de felul:

– Băieții se ciondănesc?
– *Se* **[ciondănesc]**.

*
* *

La majoritatea verbelor care pot avea diateza reciprocă *la singular* cu acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, de felul *a se saluta, a se săruta, a se bate, a se certa, a se întîlni, a se despărți* etc, este obligatorie – pentru evitarea ambiguității – *exprimarea* determinării circumstanțiale sociative introduse prin *cu* sau a determinării completive indirecte introduse prin *de:*

el **se salută/se sărută, se bate** etc CU EA;
băiatul **se desparte** DE FATĂ.

Excepție în această privință fac cele cîteva verbe întotdeauna reciproce, de felul *a se ciondăni*, și *unele* verbe la care semantismul implică reciprocitatea, de felul *a se*

logodi, a se căsători, a se divorța etc, care pot fi folosite la singularul cu acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv și *absolut*, adică *fără exprimarea* determinării circumstanțiale sociative introduse prin *cu* sau a determinării completive indirecte introduse prin *de:*

Ştiu pe cineva care toată ziua *se ciondănește* **[cu vecinii]**;
băiatul *se căsătorește* **[cu fata]**;
X *se divorțează* **[de Y]**.

La toate verbele la diateza reciprocă cu acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv aflate la *singular* poate rămîne neexprimat:

– *numele-subiect:*

băiatul intră în sală și **[el, băiatul]** *se salută* CU FATA;

– *verbul considerat unitar,* dar numai în vorbirea populară și familiară, de unde uneori trece în literatura artistică, în dialoguri de felul:

– X se salută/se ciondănește etc cu Y?
– *Se* **[salută/ciondănește etc]**

Singurul element indispensabil la *singularul* diatezei reciproce cu acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv care nu poate fi neexprimat este acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, fără de care unele verbe nici nu există (nu este atestat în română **a ciondăni*, **a ciorovăi* etc), iar altele exprimă alt raport decît reciprocitatea sau apar în contexte nereperate:

– în *el* **căsătorește** *fata cu X* verbul *căsătorește* este activ, față de *fata* se **căsătorește** *cu X,* unde *se căsătorește* este reciproc;

– dacă un context ca *ea* **se salută** *cu el* este reperat, un altul ca **ea* **salută** *cu el* nu are această calitate.

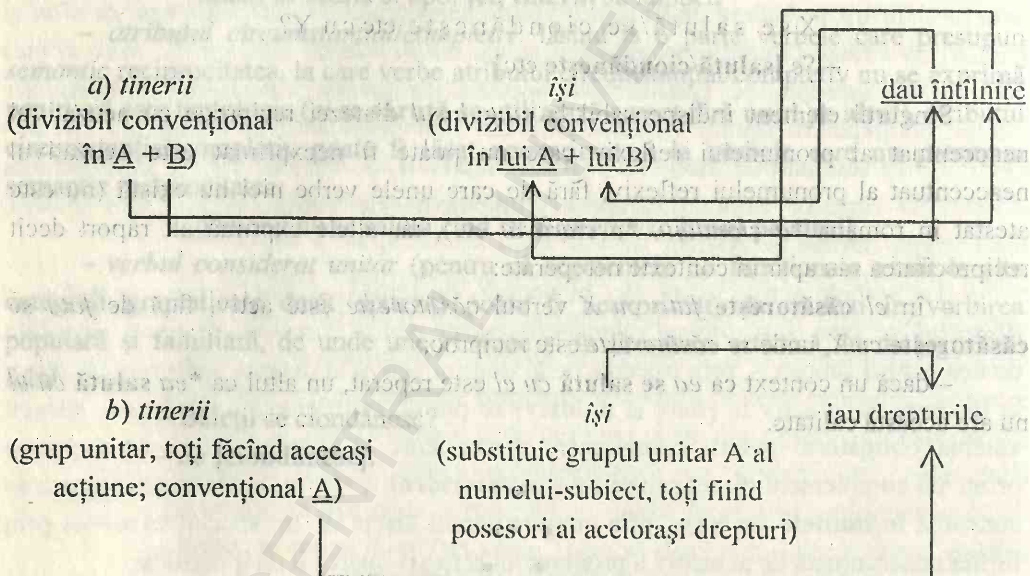
*
* *

Forma cu dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv a diatezei reciproce poate apărea la un număr mic de verbe – implicînd semantic reciprocitatea sau compatibile de asemenea semantic cu reciprocitatea – care, cu cîteva excepții (*a-și aminti, a-și plăcea* etc), sînt perifrastice: *a-și da întîlnire, a-și da palme, a-și da bună ziua, a-și face cu ochiul, a-și face necazuri, a-și pune coarne, a-și scoate ochii, a-și spune pe nume* etc. Pluralul și singularul acestui tip de forme ale diatezei reciproce apar – *mutatis mutandis* – în aceleași structuri ca pluralul și singularul reciprocului cu acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv. Astfel, la verbele ce implică reciprocitatea de felul *a-și da întîlnire, a-și da bună ziua, a-și spune pe nume* etc aflate la plural, elementele necesare raportului gramatical reciproc sînt aceleași ca la raportul gramatical activ:

numele-subiect + dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv + verbul considerat unitar

tinerii *își* *dau întîlnire* (=raport reciproc)
tinerii *își* *iau drepturile* (=raport activ)

Deosebirea raportului reciproc de raportul activ din astfel de contexte se face – ca și la contextele cu acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv la care ne-am referit mai sus (vezi schemele α și β) – prin *atitudinea* entităților ce fac parte din pluralul numelui-subiect și al dativului neaccentuat-atribut al pronumelui reflexiv (schemele *a* și *b*):

La verbele care implică reciprocitatea, la plural, de felul lui *a-și da întîlnire*, numele-subiect, dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv și verbul considerat unitar – **existente** – sînt suficiente pentru reciprocitate și ca urmare nu mai este necesară prezența unui atribut circumstanțial/completiv de felul *unul altuia, unul cu altul* etc, care, dacă totuși apare uneori în vorbirea mai puțin îngrijită, este tautologic: *ei își dau întîlnire* > *ei își dau întîlnire* (+ tautologic: **unul altuia, unul cu altul** etc).

La alte verbe ce implică reciprocitatea, însă, de felul lui *a-și da palme, a-și face necazuri, a-și lua apărarea* etc, dar mai ales la cele doar compatibile cu reciprocitatea, de felul lui *a-și aminti, a-și plăcea* etc, structura conținînd numai numele-subiect,

dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv și verbul considerat unitar este ambiguă, putînd trimite și la raportul reciproc, dar și la raportul activ. Dezambiguizarea se realizează aici – de asemenea în același sens ca la reciprocul cu acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv (vezi mai sus) – prin dublarea dativului neaccentuat al pronumelui reflexiv:

– cînd dublarea se face printr-un complement indirect pronominal indicînd aceeași persoană reală cu nominativul numelui-subiect și dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv-complement indirect, atunci raportul gramatical este activ: **ei își** *dau palme* ***lor înșiși***;

– cînd, însă, dublarea se face printr-un atribut circumstanțial/completiv ca *unul altuia, unul la altul* etc, atunci raportul gramatical este reciproc: **ei își** *dau palme* ***unul altuia***.

Exceptînd dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, care se exprimă întotdeauna, celelalte elemente *existente* în structurile reciproce la plural pot fi neexprimate, și anume:

– *numele-subiect:*

T i n e r i i se despart dimineața, dar **[ei, tinerii]** *își dau întîlnire* pe după-amiază;

– *verbul considerat unitar,* numai în vorbirea populară și familiară, de unde uneori trece și în literatura artistică, în dialoguri de felul:

– Ei își dau întîlnire?

– *Își* **[dau întîlnire]**;

– *atributul circumstanțial:*

D e c î t e o r i g ă s e s c p r e t e x t e, e i *își dau palme* **[unul altuia]**.

Verbele reciproce cu dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv care *pot* fi folosite la singular (mai puține la număr decît cele folosite la plural), de felul lui *a-și da întîlnire, a-și da bună ziua, a-și spune pe nume, a-și lua ziua bună* etc, apar în structuri în care – pe lîngă numele-subiect, dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv și verbul considerat unitar – există întotdeauna, exprimat sau dedus din context, un circumstanțial sociativ sau un complement indirect:

E l o c a u t ă l a t e l e f o n și *își dă întîlnire* **(cu ea)**;

C î n d p l e a c ă (d e l a Y), X *își ia ziua bună* **(de la Y)**.

Exceptînd dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, care este întotdeauna exprimat, și celelalte elemente existente la singularul reciprocului cu dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv pot fi neexprimate în structuri similare cu cele de la plural, și anume:

– *numele subiect:*

B ă i a t u l o c u n o a ş t e ş i **[el, băiatul]** *îşi spune pe nume cu ea;*

– *verbul considerat unitar:*

– E l î ş i d ă b u n ă z i u a c u e a?

– *Îşi* **[dă bună ziua].**

*

* *

La identificarea mărcilor reciprocului avem în vedere că – în raport cu diateza activă, unde există trei tipuri de forme (fără pronume reflexiv, cu pronume reflexiv în acuzativ neaccentuat şi cu pronume reflexiv în dativ neaccentuat), cu diateza pasivă, unde există două tipuri de forme (cu auxiliarul *a fi* şi cu acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv), cu diateza reflexivă, unde există un singur tip de forme (cu acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv) şi – anticipăm – cu diateza impersonală, unde există două tipuri de forme (fără pronume reflexiv şi cu acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv) – *diateza reciprocă are numărul cel mai mare de tipuri de forme,* **patru**, anume, două cu acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, una la plural şi alta la singular, şi două cu dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, de asemenea una la plural şi alta la singular, fiecare dintre acestea cunoscînd cîte două structuri, una fără determinare completivă/circumstanţială sau atributiv-circumstanţială/completivă şi alta cu determinare completivă/circumstanţială sau atributiv-circumstanţială/completivă. Luînd în consideraţie toate aceste aspecte opozabile de la reciprocitate şi raportîndu-le şi la aspectele opozabile de la celelalte diateze (vezi §81, §82, §83, §85), găsim că diateza reciprocă are cel mai mare număr de mărci – toate discontinui –, şi anume:

– forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv pentru persoanele I, a II-a, a III-a plural – discontinuu *zero*, la verbele la plural care sînt întotdeauna reciproce (tipul *a se ciondăni)* sau la unele verbe la plural ce implică reciprocitatea (tipul *a se întîlni): ei* **se** *ciondănesc* **ø**, *ei* **se** *întîlnesc* **ø**, deci **se... ø**;

– forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv pentru persoanele I, a II-a, a III-a plural – discontinuu atribut circumstanţial/completiv, la unele verbe la plural care, implicînd reciprocitatea (tipul *a se săruta*) sau fiind compatibile cu reciprocitatea (tipul *a se dispreţui*), pot fi ambigui, dezambiguizarea făcîndu-se prin atributul circumstanţial/completiv: *ele* se *sărută* **unele cu altele**, *ei* se *dispreţuiesc* **unul pe altul**, deci **se... unele cu altele/unul pe altul;**

– forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv pentru persoanele I, a II-a, a III-a singular – discontinuu circumstanţial sociativ, la verbele întotdeauna reciproce aflate la singular (tipul *a se ciondăni*), la verbele la singular care implică reciprocitatea (tipul *a se întîlni*) sau la verbele la singular compatibile cu reciprocitatea

(tipul *a se bate*), unde circumstanţialul sociativ, care există, poate fi exprimat sau poate rezulta din context: *tu* **te** *ciondănești* **(cu el)**, *tu* **te** *întîlnești* **(cu ea)**, *tu* **te** *bați* **(cu cineva)**, deci **te... cu el/cu ea, cu cineva**;

– forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv pentru persoanele I, a II-a, a III-a singular – discontinuu complement indirect, la unele verbe ce implică reciprocitatea, de tipul *a se despărți: ea* **se** *desparte* **de el**, deci **se... de el**;

– forma neaccentuată de dativ a pronumelui reflexiv pentru persoanele I, a II-a, a III-a plural – discontinuu *zero*, la unele verbe la plural ce implică reciprocitatea, de tipul *a-și da întîlnire: ei* **își** *dau întîlnire* **ø**, deci **își... ø**;

– forma neaccentuată de dativ a pronumelui reflexiv pentru persoanele I, a II-a, a III-a plural – discontinuu atribut circumstanţial/completiv, la unele verbe la plural care, implicînd reciprocitatea, pot fi ambigui, dezambiguizarea făcîndu-se prin atributul circumstanţial/completiv (tipul *a-și da palme: ei* **își** *dau palme* **unul altuia**, deci **își... unul altuia**);

– formele neaccentuate de dativ ale pronumelui reflexiv pentru persoanele I, a II-a, a III-a singular – discontinuu circumstanţial sociativ la unele verbe aflate la singular care implică reciprocitatea şi care se folosesc întotdeauna cu un circumstanţial sociativ exprimat sau dedus din context: tipul *a-și da întîlnire: ea* **își** *dă întîlnire* **(cu el)**, deci **își... cu el**;

– forma neaccentuată de dativ a pronumelui reflexiv pentru persoanele I, a II-a, a III-a singular – discontinuu complement indirect, la verbe aflate la singular întotdeauna reciproce la care *există* un complement indirect exprimat sau dedus din context, de tipul *a-și lua ziua bună: ea* **își** *ia ziua bună* **de la părinți**, deci **își... de la părinți**.

§85. *Diateza impersonală* – care are şi ea o frecvenţă redusă (împreună cu diatezele pasivă, reflexivă şi reciprocă însumează în texte doar cca 10% cuvinte-text – vezi §82 - §84) – apare la un număr redus de verbe cu caracteristici semantico-gramaticale variate. Aceste caracteristici sînt urmare a faptului că – spre deosebire de celelalte diateze, unde **tipul** *raportului gramatical* este dat de **atitudinea** *numelui-subiect* în cadrul raportului – la diateza impersonală **nu** *există nume-subiect în limitele propoziției*, ci, prin opoziţie cu raporturile activ, pasiv etc, la raportul impersonal subiectul are realizare *zero*, în propoziţie şi ca urmare atitudinea acestuia este – binеînțeles, virtual – tot *zero*. În situația de a avea subiect *zero* (inexistent) la nivelul propoziţiei se află prin excelenţă verbele suficiente semantico-gramatical reprezentate în primul rînd prin cele cîteva verbe unipersonale fără subiect existent **sintetice** *întotdeauna suficiente* (vezi §72), care, adică, nu au nici o valenţă obligatorie şi funcţionează ca predicate în propoziţii stabile: *fulguiește, se primăvărează, se înnoptează* etc. La diateza impersonală se încadrează în al doilea rînd verbele unipersonale fără subiect existent **perifrastice** *întotdeauna suficiente*, la care inexistenţa valenţei obligatorii pentru subiect se explică prin provenienţa verbelor

perifrastice respective din propoziții în care verbul-predicat și-a consumat valența obligatorie unică prin numele-subiect **în limitele** *propoziției devenite perifrază verbală*, astfel încît verbul – acum din perifrază – nu mai are valență obligatorie liberă pentru nume-subiect **în afara** *perifrazei verbale* ce funcționează ca predicat într-o propoziție stabilă. Se încadrează aici, pe de o parte, perifrazele verbale ce conțin numai *un fost predicat* și *un fost subiect*, de felul *se lasă ger, se lasă noaptea, se face frig, se face întuneric, e soare, e lună* etc; pe de altă parte, sînt impersonale și perifrazele care – conținînd *un fost predicat* și *un fost subiect*, eventual și una sau mai multe părți secundare de propoziție – se atribuie dativului neaccentuat al pronumelui personal-complement indirect ce indică persoana gramaticală interesată: (*mi, ți, i* etc) **se urcă părul în vîrful capului/se face părul măciucă, s-au înecat corăbiile** etc; (*mi-, ți-, i-* etc) **e foame/sete, frig** etc; (*îmi, îți, îi* etc) **saltă inima de bucurie/cîntă cucul în față, crapă obrazul de rușine** etc. Din diateza impersonală fac parte în al treilea rînd verbele unipersonale fără subiect existent care numai **uneori** *sînt suficiente* (vezi de asemenea §72), adică sînt folosite **fără** *valență obligatorie* pentru nume-subiect, așa cum se întîmplă mai des cu sinteticele de felul *plouă, ninge, viscolește* etc și mai rar cu perifrasticile de felul *e bine, e rău* etc („Nu e soare, dar *e bine*", G. Coșbuc, *op. cit.*, p. 179).

În afara verbelor – prezentate imediat mai sus – *suficiente semantico-gramatical* sau *folosite ca suficiente semantico-gramatical*, la care în structurile indicate nu există subiect în limitele propoziției (și nici al frazei) și, ca urmare, apartenența la diateza impersonală este **tipică**, în limba română există un număr nu prea mare de verbe, sintetice și perifrastice, a căror încadrare – *în anumite tipuri de structuri* – la diateza impersonală se poate face numai **prin opțiune.** Lăsînd la o parte structurile în care verbele în atenție, avînd nume-subiect activ în propoziție, uneori „tradus" printr-o apozitivă, se încadrează în mod firesc la diateza activă **(este** DUMNEZEU; ASTA **se spune,** *că viața e frumoasă* etc), precum și structurile în care unele din aceste verbe, folosite ca suficiente semantico-gramatical (fără subiect existent) și eventual determinate de un circumstanțial ce poate fi „tradus" printr-o apozitivă, se încadrează de asemenea firesc la diateza impersonală „Nu e soare, dar *e bine*" – vezi mai sus –; AȘA **se cuvine,** *să ne bucurăm de viață* etc), rămîn în atenție structurile – *cele mai frecvente* – în care verbele avute în vedere sînt determinate *numai* de o propoziție subiectivă la dreapta lor în varianta obiectivă a topicii dominante. Interesează aici:

– cîteva verbe sintetice neînsoțite de forme neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv:

„Dac-**ar fi** *să iasă toți învățați*... **n-ar** mai **avé** *cine să ne tragă ciubotele*"

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 216)

„**Părea** *că printre nouri s-a fost deschis o poartă*"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 57)

– cîteva verbe perifrastice de asemenea neînsoţite de forme neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv:

E bine/e rău, e posibil etc *să se întîmple aşa*

– cîteva verbe sintetice întotdeauna însoţite de forma neaccentuată de acuzativ *se/s-* a pronumelui reflexiv:

Se întîmplă/se cuvinte, se cade etc *să ştie şi el*

– un număr relativ mare de verbe care *pot* fi însoţite de forma neaccentuată de acuzativ *se/s-* a pronumelui reflexiv:

Se zice/se spune, se ştie etc *că viaţa e scurtă*

Aceste structuri permit două interpretări din punctul de vedere al diatezei, *ambele cu inconveniente*, şi anume:

– dacă se ia în consideraţie **corespondenţa** *semantică* (vezi funcţia sintactică de subiect) dintre subiectivă şi subiect, atunci, *prin deducţie*, se poate spune că propoziţia subiectivă este activă în cadrul raportului cu verbul-predicat şi ca urmare verbele care acceptă – întotdeauna sau în anumite structuri – numai propoziţie subiectivă (nu şi subiect ca parte de propoziţie) sînt la diateza activă;

– dacă se ţine cont de faptul: că raportul gramatical (=*conţinutul categorial* al diatezei) contractat de verbul-predicat cu „subiectul" şi cu „obiectul" *trebuie să se realizeze în limitele propoziţiei*, pentru că *aici* se poate identifica în sensul propriu al cuvîntului *atitudinea* (activă, pasivă etc) a entităţilor faţă de acţiuni; că la unele verbe *(a fi, a avea)* din structurile în atenţie **nu** *poate exista* subiect în propoziţie şi că la alte verbe (*pare, e bine, se întîmplă, se spune* etc) în structurile avute în vedere subiectul în propoziţie există *doar virtual*, ele utilizîndu-se curent *numai* cu propoziţie subiectivă (fără subiect ca parte de propoziţie), atunci se poate considera că toate aceste verbe în structurile respective aparţin diatezei impersonale.

Apreciind că – dacă în astfel de situaţii nu vorbim de o diateză aparte – a doua interpretare este **mai puţin** *neconvenabilă*, adică acceptînd că verbele avute în vedere imediat mai sus determinate *numai* de propoziţie subiectivă (nu şi de subiect ca parte de propoziţie) se încadrează la diateza impersonală, găsim că la această diateză este necesară o subcategorizare: pe de o parte, **verbe tipic impersonale** care, neavînd nici o valenţă obligatorie – întotdeauna sau uneori –, adică **fiind suficiente**, au **subiect inexistent** şi funcţionează ca predicate în **propoziţii stabile monomembre suficiente** (vezi clasificarea propoziţiilor după structură): *fulguieşte, se imprimăvărează, se lasă ger, (mi) se face foame* etc; pe de altă parte, **verbe impersonale prin opţiune**, care în anumite tipuri de structuri sînt **insuficiente**, fiind determinate **numai** de propoziţii subiective (nu şi de subiecte ca părţi de propoziţie) şi ca urmare funcţionează ca predicate în **propoziţii instabile monomembre insuficiente** (vezi de asemenea

clasificarea propozițiilor după structură): **nu-i** *cum vrea omul*..., **e bine** *că vine vara*, **se întîmplă** *să-mi placă*, **se zice** *că trenul întîrzie* etc.

*
* *

La toate verbele din diateza impersonală există, *în limitele propoziției, un singur termen «important», verbul-predicat sintetic/perifrastic*, care poate conține *sau numai verbul considerat unitar* (pentru că segmentele lui funcționale nu trimit la diateză, ci la alte categorii gramaticale), *sau verbul considerat unitar și forma neaccentuată de acuzativ* **se/s-** a pronumelui reflexiv: *fulguiește, pare, e lună, nu-i* etc; *se + împrimăvărează/întîmplă, zice* etc. Aceste elemente, *care există*, în regulă generală *se și exprimă;* rar, în vorbirea populară și familiară, cu posibilități de trecere în literatura artistică, poate fi lăsat neexprimat doar verbul considerat unitar, în dialoguri de felul:

– Se împrimăvărează?
– *Se* **[împrimăvărează]**.

Prin luarea în considerație a acestor două tipuri de forme și prin raportarea lor la mărcile celorlalte diateze (vezi §81 - §84), se identifică mărcile diatezei impersonale – *întotdeauna discontinui* –, și anume:

ø... ø (**ø** *fulguiește* **ø**, **ø** *e soare* **ø**, **ø** *pare* **ø** etc);
se, -s... ø (**se** *împrimăvărează* **ø**, **se** *întîmplă* **ø**, **se** *zice* **ø** etc).

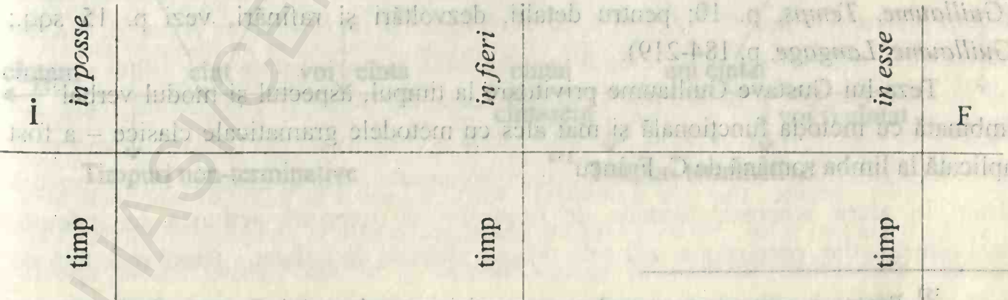
Subliniem încă o dată că, dat fiind faptul că aceste mărci – sau numai unele dintre ele – apar și la alte diateze (activă, pasivă, reflexivă, reciprocă), pentru identificarea diatezei în general și a diatezei impersonale în special, *se coroborează marca cu conținutul raportual,* punctul de plecare reprezentîndu-l conținutul raportual.

§86. *Categoria gramaticală a modului.* În lingvistica românească din ultimele decenii nu există unitate de vederi privitoare la modul verbului.

În *lingvistica clasică* (vezi, de exemplu, *Gram. Acad.*, I, p. 36, 207; *Dimitriu, GEM*, p. 257 sqq.) – și astăzi dominantă la noi – se apreciază că modul (în cadrul căruia se circumscrie timpul – vezi §7) *este o categorie gramaticală specifică verbului* caracterizată prin *conținut* și prin *formă*. *Conținutul modal*, prin excelență *subiectiv*, este văzut ca *felul în care vorbitorul consideră acțiunea din punctul de vedere al îndeplinirii ei în realitate*, privință în care se disting două direcții: potrivit direcției celei mai răspîndite, vorbitorul poate considera acțiunea verbului ca reală (la indicativ), posibilă (la conjunctiv), condiționată sau dorită (la condițional-optativ), nesigură (la prezumtiv) și poruncită (la imperativ); cea de a doua direcție, rar întîlnită – luînd în considerație, pe de o parte, caracterul neunitar al formelor modale și sinonimia modală, iar pe de altă parte existența și a acțiunii ireale – face opoziție între acțiunea reală (la indicativ și la gerunziu), cea posibilă (la conjunctiv prezent, la

condițional-optativ prezent și la infinitiv prezent) și cea ireală (la conjunctiv perfect, la condițional-optativ perfect și la infinitiv perfect). La toți adepții lingvisticii clasice, *forma modală* constă într-un sistem complex de mărci identificabile prin opoziție (sufixe gramaticale: *-t, -ind, -a, -ea* etc; cuvinte-flectiv: *să, a, de* etc; *zero)*, care sînt întotdeauna discontinui: *să...- ø* la să *cînt- ø, ø ... -ø* la ø *cînt- ø, a... -a* la **a** *cînta, ø ... -înd* la ø *cîn***înd** etc

Lingvistica psihomecanică/psihosistematică inițiată de Gustave Guillaume *(Temps et verbe, Théorie des aspects, des modes et des temps,* Paris, 1929 – utilizăm ediția 1984, cu sigla *Guillaume, Temps; Langage et Science du langage,* Paris, 1964 – utilizăm ediția 1969, cu sigla *Guillaume, Langage)* are la bază ideea generală că „limba este formată dintr-un ansamblu de morfeme, unități discrete, în care curge, la fiecare act de vorbire, o gîndire continuă" *(DDL, 1994,* p. 390). Referindu-se la timpul exprimat de verb (care reprezintă același lucru cu modul și aspectul, dar considerat în momente diferite – vezi mai departe), autorul consideră «insuficientă» viziunea clasică a timpului ca o linie infinită pe care între trecut și viitor se inserează prezentul, întrucît această linie pune în lumină doar «timpul deja construit în gîndire» («efectul de sens», care permite o cunoaștere extrinsecă) și nu «timpul în curs de construire în gîndire» («imaginea-timp», care permite cunoașterea intrinsecă), *acesta din urmă* interesînd la analiză *(Guillaume, Temps.,* p. 8). Formarea imaginii-timp în gîndire *(cronogeneza)* cere un timp, foarte scurt, care poate fi marcat pe o axă (axa *«timpul cronogenetic»),* pe care se identifică trei «puncte», unul *inițial,* altul *median* și altul *final.* La punctul inițial, timpul este *in posse* («în germene», o imagine-timp pe care gîndirea nu a realizat-o încă, dar o poate realiza), la punctul median timpul este *in fieri* («în devenire», imaginea-timp este în curs de formare în gîndire), iar la punctul final timpul este *in esse* («în realitate», imaginea-timp este desăvîrșită, terminată). Grafic, cronogeneza realizată de axa cronogenetică *I(nițial) – F(inal)* prin gîndire cu «scopul» formării *timpului* și totodată *a verbului* apare astfel:

Cronogeneza generează un ansamblu de forme verbale, *«toate temporale»*, ceea ce înseamnă că *aspectul, modul și timpul nu sînt* – cum apreciază lingvistica clasică – *fenomene de naturi diferite,* ci **faze ale unui fenomen de natură unică** sau, altfel

spus, **„aspectul, modul și timpul reprezintă unul și același lucru considerat în momente diferite”** *(Guillaume, Temps*, p. 11 – sublinierea noastră, C.D.). Din alt unghi de vedere, mecanismul formării imaginii-timp poate fi transpus grafic prin apelul la trei axe latitudinale «rezultative» intersectate de o axă longitudinală «operativă». Prima axă latitudinală, corespunzînd timpului *in posse*, trimite la un «mod cvasi nominal» (infinitivul, participiul), la formele acestuia «transportabile altor moduri», forme cunoscute sub denumirea de «aspecte» («simplu» și «compus», cel de al treilea aspect, «supracompus», avînd o întrebuințare restrînsă). A doua axă latitudinală, corespunzînd timpului *in fieri*, trimite la un mod ce conține forme de aspect și de timp, anume, la conjunctiv. În sfîrșit, cea de a treia axă latitudinală, corespunzînd timpului *in esse*, trimite la modul – de asemenea cu forme pentru aspect și timp – numit indicativ (în această prezentare a realizării *verbului* și *timpului* în franceza modernă nu apare *condiționalul*, pentru că acesta este încadrat la cele două forme de viitor ale indicativului, și nici *imperativul*, pentru că acesta este considerat mai mult un mod al vorbirii decît al gîndirii, cu forme împrumutate de la indicativ sau de la conjunctiv – vezi *Guillaume, Langage*, p. 185-186, *Guillaume, Temps*, p. 11-12).

Latitudine I (mod cvasi nominal) — Prima stare de construire a imaginii-timp

Latitudine II (mod conjunctiv) — A doua stare de construire a imaginii-timp

Latitudine III (mod indicativ) — A treia stare de construire a imaginii-timp

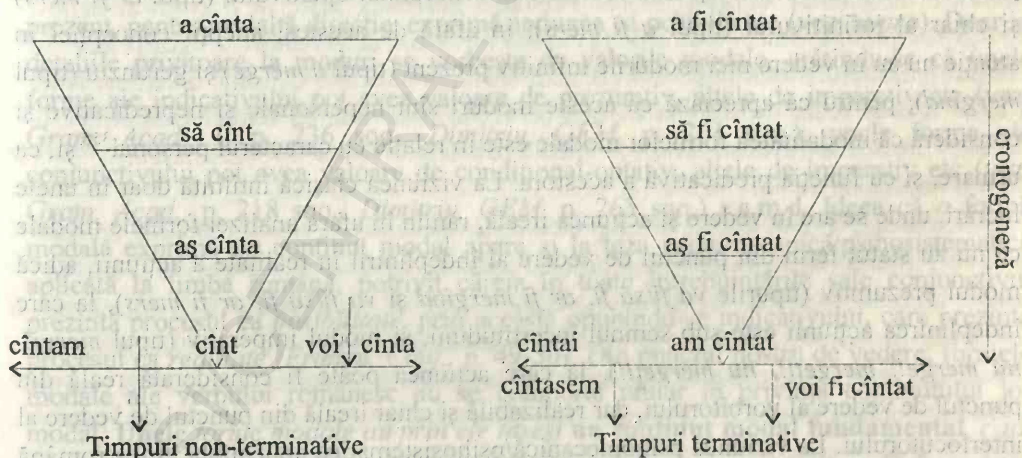
Longitudine

Autorul exprimă ideea că teza proprie, *care are în vedere franceza modernă*, are valabilitate, *mutatis mutandis*, la toate epocile limbii franceze și la *«toate limbile»* (*Guillaume, Temps*, p. 10; pentru detalii, dezvoltări și rafinări, vezi p. 15 sqq.; *Guillaume, Langage*, p. 184-219).

Teza lui Gustave Guillaume privitoare la timpul, aspectul și modul verbal[353] – îmbinată cu metoda funcțională și mai ales cu metodele gramaticale clasice – a fost aplicată la limba română de C. Frâncu[354].

[353] Pentru o prezentare sumară a concepției generale a lui Gustave Guillaume, cu indicarea și a unor ecouri în lingvistica românească, vezi Nadia Anghelescu, *Lingvistica generală în concepția lui Gustave Guillaume*, LR, XIX, 1970, nr. 5, p. 425-433: vezi, de asemenea, Cornel Săteanu, *Timp și temporalitate în limba română*, București, 1980 [=*Săteanu, Timp.*], p. 33 sqq.

Considerînd «genială» *(Frâncu, Conj.*, p. 20) constatarea lui Guillaume că «aspectul, modul și timpul reprezintă același lucru în momente diferite», C. Frâncu acceptă și teza susținută de Guillaume că imperativul nu este un mod al limbii, ci al vorbirii *(lucr. cit.*, p. 21-22), dar se deosebește de acesta în privința «condiționalului»: dacă Gustave Guillaume este de părere că în franceza modernă ceea ce se spune că este «condițional» se încadrează la cele două forme de viitor ale indicativului, C. Frâncu apreciază că în română condițional-optativul **este** *un mod de sine stătător* pentru că: condițional-optativul exprimă *eventualitatea*, deosebindu-se prin aceasta și de indicativ, care exprimă *realitatea*, și de conjunctiv, care exprimă *posibilitatea;* condițional-optativul este generat de lexeme din cîmpul semantic al probabilității, de tipul *e* **probabil**, indicativul este generat de lexeme din cîmpul semantic al certitudinii, de tipul *e* **sigur**, iar conjunctivul este generat de lexeme din cîmpul semantic al posibilității, de tipul *e* **posibil**; formele actuale ale condițional-optativului (auxiliarul *aș, ai, ar* etc) se deosebesc atît de formele indicativului, cît și de cele ale conjunctivului. Ca urmare a admiterii condițional-optativului ca mod de sine stătător în română, se modifică și reprezentarea grafică a imaginii-timp, în sensul că – față de trei «stări» cîte identifică Gustave Guillaume (vezi mai sus) – la C. Frâncu apar patru «cronoteze», cu luarea în considerație a timpurilor non-terminative și a celor terminative *(Frâncu, Conj.*, p. 25; vezi și *Frâncu, Geneza*, p. 55, 58, *Frâncu, Curente*, p. 172, 178, 179):

---

[354] *Conjunctivul românesc și raporturile lui cu alte moduri. Privire diacronică*, rezumatul tezei de doctorat, Iași, 1971 [=*Frâncu, Conj.*]; *Geneza și evoluția timpurilor verbale supracompuse în limba română*, AnL, XXIX, 1983-1984, A, p. 23-62 *[=Frâncu, Geneza]; Curente și tendințe în lingvistica secolului nostru*, Iași, 1997, p. 167-171 [=*Frâncu, Curente*].

Întrucît în reprezentarea grafică a imaginii-timp Gustave Guillaume are în vedere numai franceza modernă, la reprezentarea grafică realizată de C. Frâncu am reținut numai formele din româna modernă, nenotînd, adică, și formele vechi, unele conservate regional. Pentru detalii și aplicarea teoriei la limba română, veche și modernă, vezi *Frâncu, Geneza*, p. 23 sqq.; *Frâncu, Curente*, p. 167 sqq.

*

* *

În afara unor adevăruri de necontestat privitoare la conținutul și forma modului, așa cum apar acestea în limba română ca limbă istorică, precum și în legătură cu felul în care se formează timpul în gîndirea umană în general, cu aplicare la franceză și la română, la punctele de vedere prezentate mai sus există și unele elemente mai puțin convenabile.

Referindu-ne numai la limba română, care constituie obiectul cercetării de față, găsim că în toate lucrările citate se face o *analiză cu rest*. Lăsînd la o parte formele modale de participiu și de supin, întotdeauna lipsite și de modalitate proprie, și de independență morfosintactică (ca *verbe*, apar obligatoriu în componența unor forme gramaticale compuse și supracompuse – vezi *infra*), la viziunea clasică cea mai răspîndită, la *conținutul* modal nu este luată în considerație și *irealitatea*, ceea ce înseamnă că rămîn în afara analizei *formele* modale ce exprimă acțiunea ireală, adică perfectul conjunctivului (tipul *să fi mers*), al condițional-optativului (tipul *ar fi mers*) și chiar al infinitivului (tipul *a fi mers*); în afară de acestea, adepții concepției în atenție nu au în vedere nici modurile infinitiv prezent (tipul *a merge*) și gerunziu (tipul *mergînd*), pentru că apreciază că aceste moduri sînt nepersonale și nepredicative și consideră că modalitatea formelor modale este în relație cu caracterul personal[355] și, ca urmare, și cu funcția predicativă a acestora. La viziunea clasică întîlnită doar în unele lucrări, unde se are în vedere și acțiunea ireală, rămîn în afara analizei formele modale ce nu au statut ferm din punctul de vedere al îndeplinirii în realitate a acțiunii, adică modul prezumtiv (tipurile *va fi/să fi, ar fi mergînd* și *va fi/să fi, ar fi mers*), la care îndeplinirea acțiunii este sub semnul incertitudinii, și modul imperativ (tipul *mergi!, nu merge!, mergeți!, nu mergeți!*), la care acțiunea poate fi considerată reală din punctul de vedere al vorbitorului, dar realizabilă și chiar ireală din punctul de vedere al interlocutorului. La viziunea psihomecanică/psihosistematică aplicată la limba română rămîn în afara schemei: formele de imperativ ce exprimă acțiunea ca îndemn, rugăminte, ordin, permisiune, atît cele proprii, diferite de indicativ (tipul *du!*, față de

---

[355] În această privință, orientarea clasică la care ne referim se întîlnește cu Roman Jakobson, *Essais de linguistique général, Traduit de l'anglais et préfacé par Nicolas Ruwet*, Paris, 1963, p. 183, care consideră că „modul caracterizează relația între procesul enunțat și protagoniștii săi prin referire la protagoniștii procesului enunțării".

duci, duce), de conjunctiv (tipul *cînte!* față de *să cînte*) și de infinitiv (tipul *nu cînta!* față de *a nu cînta*), cît și cele identice structural cu indicativul, dar deosebite de acesta prin *accentul în context obligatorii* (tipul *cîntă*! față de *el cîntă*, tipul *cîntați!* și *nu cîntați!* față de *voi cîntați/nu cîntați*); formele ce exprimă acțiunea ca nesigură din punctul de vedere al îndeplinirii ei în realitate care – deși sînt admise ca reprezentînd prezumtivul, mod de sine stătător, deosebit de indicativ, conjunctiv și condițional optativ, ca și de toate celelalte moduri (*Frâncu, Geneza*, p. 31-32) – nu sînt individualizate în schema cronogenezei, în sensul că nu apar ca o «stare» aparte a formării imaginii-timp, ci formele acestui mod sînt trecute la conjunctivul compus *(să fi cîntat – să fi cîntînd)*, la condițional-optativul compus (*ar fi cîntat - ar fi cîntînd*) și la indicativul compus (*va fi cîntat – va fi cîntînd – Frâncu, Geneza*, p. 58). După părerea noastră, la analiza verbului românesc trebuie avute în vedere **toate** *felurile în care este prezentată acțiunea ca proces* **în actul comunicării** *(reală, posibilă, condiționată-dorită, ireală, nesigură, poruncită-permisă)*, fără ignorarea nici unuia din aceste feluri (nici acțiunea prezentată ca ireală, nici cea prezentată ca dorită-condiționată, nici cea prezentată ca nesigură, nici cea prezentată ca poruncită-premisă).

În afara analizei cu rest, orientările privitoare la modul verbal prezentate mai sus au și inconvenientul de a considera că principial **o** *formă modală* exprimă **un** *conținut modal*. În acest sens, în lingvistica clasică este generalizată ideea că indicativul, pentru o direcție, indicativul și gerunziul, pentru cealaltă direcție, exprimă acțiunea ca reală, conjunctivul, pentru o direcție, conjunctivul prezent și infinitivul prezent, pentru cealaltă direcție, exprimă acțiunea ca posibilă etc (vezi *supra*). Doar în detaliile privitoare la moduri se vorbește de valorile modale, arătîndu-se că unele forme ale indicativului pot avea valoare de prezumtiv, altele de imperativ etc (vezi *Gram. Acad.*, I, p. 236 sqq., *Dimitriu, GEM*, p. 261 sqq.), unele forme ale conjunctivului pot avea valoare de condițional-optativ, altele de imperativ etc (vezi *Gram. Acad.*, p. 218 sqq., *Dimitriu, GEM*, p. 263 sqq.) ș.a.m.d. Ideea că *o* formă modală exprimă *un* conținut modal apare și la teza psihomecanică/psihosistematică aplicată la limba română, potrivit căreia în toate întrebuințările sale conjunctivul prezintă procesul ca *posibilitate*, prin aceasta opunîndu-se indicativului, care prezintă procesul ca *realitate (Frâncu, Conj.*, p. 49-50). Din punctul nostru de vedere, formele modale ale verbului românesc nu se comportă unitar în privința conținutului lor modal. **Unele** *forme modale au prin ele însești* **un conținut modal fundamental**, *care este principial implicat în* **forma modală respectivă**, *dar* **pot** *exprima, fără ca acest lucru să fie obligatoriu, și* **alte conținuturi modale** *prin asocierea* **formei modale** *cu diverși modalizatori, cum ar fi* **sensul lexical** *al verbului*, **adverbele modale, semiauxiliarele de mod, contextul** etc. În această situație se află: formele modale de indicativ, al căror conținut modal fundamental este acțiunea reală, aceste forme putînd exprima, însă, în funcție de anumiți factori, și acțiunea nesigură, poruncită etc; formele modale de conjunctiv prezent au drept conținut modal fundamental acțiunea posibilă, dar, condiționat, pot exprima și acțiunea dorită, poruncită etc; la formele modale de

condiţional-optativ prezent conţinutul modal fundamental constă în acţiunea condiţionată-dorită, dar, în funcţie de anumiţi factori, acţiunea poate fi şi nesigură sau chiar reală; formele modale de conjunctiv perfect şi de condiţional-optativ perfect au drept conţinut fundamental acţiunea ireală, care, însă, în dependenţă de anumite condiţii, poate apărea ca nesigură, dorită etc; la formele modale de prezumtiv conţinutul modal fundamental constă în acţiunea nesigură, iar la formele modale de imperativ conţinutul modal fundamental constă în acţiunea poruncită sau permisă. **Alte** *forme modale* **nu au prin ele înseşi un anumit conţinut modal,** *ci conţinutul lor modal este în dependenţă de elemente exterioare formelor modale respective* (raportarea la modul unui alt verb, adverbele modale, intonaţia fundamentală etc). Aici se încadrează prin excelenţă gerunziul, care preia mimetic modalitatea unui verb aflat la un alt mod de care obligatoriu depinde: în *merge* **cîntînd** gerunziul *cîntînd* exprimă o acţiune reală la fel cu indicativul *merge*, în *vino* **cîntînd** gerunziul *cîntînd* exprimă o acţiune poruncită la fel cu imperativul *vino* etc. Tot aici se încadrează şi infinitivul prezent, care poate exprima o acţiune posibilă (în *începe* **a cînta** infinitivul *a cînta* exprimă aceeaşi modalitate cu conjunctivul prezent cu care este echivalent, adică posibilitatea), o acţiune poruncită (în **a nu se cînta** *în timpul orei de curs* infinitivul *a nu se cînta* exprimă aceeaşi modalitate ca imperativul cu care este echivalent, adică porunca) etc. În sfîrşit, **alte** *forme modale, cele de participiu şi de supin – întotdeauna însoţite* (cînd au valoare de moduri verbale) *de verbe auxiliare, exprimate sau neexprimate, ori de verbe semiauxiliare* – **nu au prin ele înseşi nici un conţinut modal,** *ci conţinutul modal aparţine* **verbului morfosintactic** *în a cărui structură intră participiul/supinul şi unul sau mai multe verbe-anexe, auxiliare/semiauxiliare:* în *a* **cîntat** participiul *cîntat* împreună cu auxiliarul *a* la indicativ exprimă o acţiune reală şi tot o acţiune reală exprimă şi supinul *de cîntat* împreună cu semiauxiliarul *are* la indicativ în *are* **de cîntat**; în *ar fi* **cîntat** participiul *cîntat* cu auxiliarele *ar* şi *fi* exprimă o acţiune ireală[356] etc.

Un inconvenient numai al lingvisticii psihomecanice/psihosistematice aplicate la limba română – care, considerînd că toate formele verbale sînt temporale şi vorbind despre timpuri *in posse* (la modurile evasi nominale, considerate a fi infinitivul, gerunziul, participiul), *in fieri* (la Gustave Guillaume numai la modul conjunctiv, la Constantin Frâncu la modurile conjunctiv şi condiţional-optativ) şi *in esse* (la modul indicativ), *include modul în timp*, spre deosebire de lingvistica clasică, la care timpul, cu sferă de cuprindere mai mică, se include în mod, cu sferă de cuprindere mai mare – îl constituie felul în care sînt privite modurile evasi nominale în general şi infinitivul în special. Încadrat, alături de gerunziu şi participiu, la «prima stare de construire a

[356] Pentru o prezentare sistematică a *conţinuturilor modale fundamentale* şi a *altor conţinuturi modale* ale modurilor verbului românesc în comparaţie cu modurile verbului francez, vezi Paula Gherasim, *Semiotica modalităţilor. O analiză comparativă româno-franceză,* Iaşi, 1997, p. 62 sqq.

imaginii-timp», infinitivul ar trebui să trimită la timpul *in posse*, «în germene», ceea ce înseamnă că nu ar trebui să aibă determinată direcţia sa, nici descendentă, nici ascendentă (vezi *Guillaume, Langage*, p. 187, *Frâncu, Conj.*, p. 18-91), ci ar trebui să conţină doar timpul «implicat», deci *să nu aibă forme temporale*. Această aserţiune intră în contradicţie cu realitatea lingvistică românească, unde infinitivul are – la fel cu conjunctivul, condiţional-optativul şi prezumtivul – două timpuri, cu conţinuturi şi forme deosebite, *prezentul* şi *perfectul*, fapt luat în consideraţie şi de *Frâncu, Conj.*, care, în schema comentată, de la p. 25, notează pentru infinitiv două serii de timpuri şi forme temporale: timpuri non-terminative (tipul *a cînta*) şi timpuri terminative (tipul *a fi cîntat*). De altfel, nici aprecierea că «toate formele verbale sînt temporale» nu corespunde realităţii lingvistice româneşti considerate ca «efect», pentru că – indiferent de felul în care au luat naştere – modul şi timpul se deosebesc tranşant: prin *conţinutul fundamental*, care constă în faptul că acţiunea este privită ca *reală* la toate timpurile indicativului (*cînt, cîntam* etc), ca *ireală* la perfectul conjunctivului (*să fi cîntat* etc), modul trimite la altă «realitate» decît timpul, la acesta din urmă *conţinutul* constînd în *concomitenţa* momentului acţiunii cu momentul vorbirii (*cînt* etc), în *anterioritatea* momentului acţiunii faţă de momentul vorbirii (*cîntam* etc) ş.a.m.d.; prin *forma/marca* sa (*zero* discontinuu la indicativ în opoziţie cu *să... ø* la conjunctiv etc), modul este neconfundabil cu timpul, la care opoziţiile flectivelor în cadrul indicativului sînt altele: *zero* discontinuu de la prezentul ø *cînt* ø se opune lui ø ... *-a* de la imperfectul ø *cînt*-a-*m* etc (pentru un comentariu în legătură cu relaţia «efect»-«imagine mentală», vezi mai departe). O situaţie deosebită în privinţa modului şi timpului în limba română o are gerunziul care, încadrat şi el la «prima stare de construire a imaginii-timp», ar trebui să trimită numai la timpul «implicat în verb», «în germene», fără determinarea direcţiei ascendente sau descendente; dar, deşi *nu are* **forme** *temporale*, gerunziul poate trimite – la fel cu modul încadrat la «a treia stare de formare a imaginii-timp» – la *toate* **conţinuturile** *temporale*, pe care le preia mimetic din context de la modul cu care principial intră în relaţie de dependenţă; întrucît gerunziul depinde cel mai frecvent de indicativ, *momentele* pe care le *poate* exprima *in context* gerunziul sînt aceleaşi cu ale indicativului, adică „trecutul" (**cîntînd,** *a cîştigat* **=cînd a cîntat,** *a cîştigat*), prezentul (**cîntînd,** *cîştigă* **=cînd cîntă,** *cîştigă*) şi „viitorul" (**cîntînd,** *va cîştiga* **=cînd va cînta,** *va cîştiga*). Admiţînd cele spuse mai sus, urmează că – ţinînd cont de «efectele de sens», care nu pot fi ignorate la formarea imaginii-timp în gîndire – infinitivul românesc, dintr-un punct de vedere, şi gerunziul românesc, din alt punct de vedere, nu pot fi considerate ca reprezentînd «prima stare de formare a imaginii-timp», ci pentru limba română la această primă stare de formare a imaginii-timp, din modurile indicate de Gustave Guillaume şi de Constantin Frâncu (infinitivul, gerunziul, participiul), rămîne numai participiul, la care, însă, trebuie adăugat supinul (pentru acestea, vezi *infra*). Din alt unghi de vedere, găsim că – la nivelul «efectului de sens» – este *mai convenabil* să admitem că timpul *se inscrie*

modului şi nu invers, întrucît un singur conţinut modal fundamental, cu frecvenţa cea mai mare *(acţiunea reală, sigură)*, pentru care există o singură formă/marcă modală, de asemenea cu frecvenţa cea mai mare (la acţiunea reală marca este *zero discontinuu*), se concretizează în toate timpurile posibile în română: prezentul *cînt*, imperfectul *cîntam*, perfectul simplu *cîntai* etc. Faptul că aprecierea de mai sus nu are valoare absolută, ci este doar *mai convenabilă*, rezultă din reversul medaliei – chiar dacă aici frecvenţa este mult mai mică –, în sensul că un singur timp, marcat diferit, *poate* trimite la conţinuturi modale diferite: perfectul marcat prin auxiliarul *am, ai, a* etc ...*-at/ø* exprimă o acţiune reală, sigură (**am** *cîn***tat**/*mers*-**ø**), perfectul marcat prin auxiliarul *să fi ...-at/- ø* exprimă o acţiune ireală (**să fi** *cîn***at**/*mers*-**ø**) ş.a.m.d.

Un ultim inconvenient al lingvisticii psihomecanice/psihosistematice aplicate la limba română priveşte aprecierea că realizarea imaginii-timp în gîndirea umană este „o operaţie mentală extrem de scurtă, *pe care subiectul vorbitor o repetă de fiecare dată cînd trebuie să exprime timpul*" *(Guillaume, Langage*, p. 185, *passim* – sublinierea noastră, C.D.; *Frâncu, Conj.*, p. 17, *passim)*. Ceea ce ne determină să considerăm neconvenabilă această apreciere este faptul că – întrucît realizarea imaginii mentale «nu este specifică timpului şi verbului, ci este generală în limbaj» (vezi *Guillaume, Temps*, p. 10) – ea ar trebui să aibă ca urmare un ritm lent al vorbirii umane, deoarece ar trebui cîte un timp, fie el şi foarte scurt, pentru imaginea mentală a timpului, un altul pentru imaginea mentală a cazului, un altul pentru imaginea mentală a regimului prepoziţiilor, un altul pentru imaginea mentală a raportului de inerenţă etc, la care ar trebui adăugat şi timpul necesar creării noţiunilor, indispensabile în orice act al comunicării. Faptul că vorbirea umană nu are un ritm lent, ci alert, se explică prin aceea că – exceptînd realităţile lexical-semantice şi morfosintactice *noi*, care într-adevăr necesită un anumit timp pentru crearea lor – *subiectul-vorbitor* **nu** *creează de fiecare dată imaginea mentală a timpului, a cazului, a inerenţei* etc, *cum* **nu** *creează de fiecare dată nici noţiunile pe care le foloseşte*, ci pe toate acestea doar le ia din «banca de informaţii» aflată în memoria sa, unde sînt tezaurizate, pe de o parte, cuvintele care direct sau indirect transmit noţiuni, iar pe de altă parte, «elementele» (flective propriu-zise, cuvinte-flectiv etc) care transmit informaţia gramaticală («elementele» care transmit informaţia stilistică nu interesează aici).

*

* *

Din comentariile de mai sus privitoare la modul verbului în general şi al verbului românesc în special rezultă că cele două viziuni prezentate – lingvistica clasică şi lingvistica psihomecanică/psihosistematică – nu se exclud una pe alta, întrucît fiecare din ele urmăreşte un alt scop: lingvistica clasică, preocupată de cunoaşterea «efectului de sens», adică a *ceea ce* **este deja construit** *în gîndire*, acceptă

modul ca o categorie gramaticală specifică verbului supraordonată *timpului*, caracterizată printr-un conținut categorial subiectiv (felul în care vorbitorul consideră acțiunea din punctul de vedere al îndeplinirii ei în realitate) și o formă categorială (un sistem – complex – de mărci conținînd: flective propriu-zise, mai exact, cîteva sufixe gramaticale; cuvinte-flectiv, anume, conjuncția *să*, cîteva prepoziții, auxiliarul *a vrea* la anumite forme, *zero* ș.a. – pentru detalii, vezi *infra)*; lingvistica psihomecanică/psihosistematică urmărește să cunoască «imaginea mentală» a modului (adică *ceea ce* **se construiește** *în gîndire)*, din care punct de vedere timpul, în care se concretizează toate formele flexionare ale verbului, este supraordonat modului, la acesta din urmă timpul putînd fi «în germene» (la modurile cvasi nominale considerate a fi infinitivul, gerunziul, participiul), «în devenire» (la modul conjunctiv, cum consideră Gustave Guillaume pentru franceză, sau la modurile conjunctiv și condițional-optativ, cum consideră Constantin Frâncu pentru română) și «în realitate» (la modul indicativ). Așa cum am arătat mai sus, însă, nici una din aceste viziuni nu este perfectă: ambele ignoră anumite moduri și nu țin cont de faptul că o singură formă modală exprimă în anumite condiții mai multe conținuturi modale; în schema construirii mentale a modului și timpului, viziunea psihomecanică/psihosistematică aplicată la limba română nu ține cont, pe de o parte, de faptul că infinitivul românesc are două timpuri și gerunziul românesc poate exprima, în contexte, toate timpurile, iar pe de altă parte de faptul că într-o limbă istorică dată, cum este româna, timpul nu este creat de subiectul-vorbitor de cîte ori acesta îl folosește, ci – cu excepția timpurilor apărute pe parcurs – timpul gata creat este moștenit, prin anume elemente formale (mărci), din limba «de origine» (care poate merge pînă la apariția limbajului uman).

Aceasta fiind situația *de fapt*, se pune problema – pînă la aflarea adevărului absolut (care credem că nu se va lăsa niciodată descoperit) – a opțiunii pentru soluția cea mai convenabilă în vederea atingerii scopului urmărit. Întrucît în această secțiune a lucrării de față sîntem preocupați de cunoașterea sistemului verbal românesc cu referire la *mod*, așa cum apare acesta astăzi în actul vorbirii (și nu de felul în care inteligența umană a creat – într-un anumit moment – conceptul de mod, care este în legătură directă cu conceptul de timp), considerăm că este avantajos ca demersul nostru să fie *de factură clasică, actualizat prin rafinări teoretice și taxinomizări practice*, ceea ce înseamnă că vom porni de la *forma* categorială pentru mod, care **poate** transmite unul sau mai multe *conținuturi* modale.

§87. Definind modul în manieră clasică (pentru elementele definiției vezi §6 și §86), notăm că acesta este *categoria gramaticală specifică verbului concretizată în formele flexionare pe care le ia verbul pentru a arăta felul în care vorbitorul consideră acțiunea din punctul de vedere al îndeplinirii ei în realitate.* Fructificînd comentariile din paragraful anterior, subliniem, pe de o parte, că nu este obligatoriu ca **o** *formă modală* să exprime **un singur** *conținut modal* (fel în care vorbitorul consideră acțiunea din punctul de vedere al îndeplinirii ei în realitate), existînd posibilitatea ca –

în funcție de anumiți factori/modalizatori (semantismul verbal, unele adverbe de mod, unele semiauxiliare de mod etc) – **o singură** *formă modală* să exprime **mai multe** *conținuturi modale*, diferite: în *începe* să cînte forma modală *să cînte* exprimă acțiunea ca posibilă, realizabilă, dar în **să cînte** *X!* aceeași formă modală *să cînte* exprimă acțiunea ca îndemn, rugăminte, ordin ș.a.m.d. Din acest punct de vedere distingem între: *conținutul modal* **fundamental**, posibil la unele forme modale, care constă în faptul că: la toate formele indicativului acțiunea este *de regulă* reală/sigură; la conjunctivul de tipul *să cînte* acțiunea este *de regulă* posibilă, realizabilă; la condițional-optativul de tipul *ar cînta* acțiunea, *de regulă* posibilă, poate fi condiționată sau dorită; la conjunctivul de tipul *să fi cîntat* și la condițional-optativul de tipul *ar fi cîntat* acțiunea este *de regulă* ireală, putînd fi condiționată sau dorită; la toate formele de prezumtiv acțiunea este *întotdeauna* nesigură, îndoielnică; la toate formele de imperativ acțiunea este întotdeauna considerată ca îndemn, rugăminte, ordin, permisiune; **alte** *conținuturi modale*, posibile și ele la anumite forme modale: o *formă* modală de indicativ de felul *cobori* exprimă o acțiune reală, sigură în *tu* **cobori** *dealul*, dar o acțiune considerată ca îndemn, rugăminte în „**Cobori** *în jos, luceafăr blînd"* (M. Eminescu, *op. cit.*, p. 131); o *formă* modală de conjunctiv ca *să pleci* exprimă o acțiune posibilă, realizabilă, în *tu vrei* **să pleci** *în lume*, dar o acțiune considerată ca îndemn, rugăminte, ordin în **să pleci** *din fața mea!* etc. Pe de altă parte, reamintim ideea că nu toate *formele* modale se comportă la fel din punctul de vedere al *conținutului* modal, în această privință putînd realiza următoarea clasificare:

– *forme modale care* **au** *conținut modal* **fundamental**, *indiferent de faptul că pot avea sau nu și* **alte** *conținuturi modale*, reprezentate prin formele indicativului, conjunctivului, condițional-optativului, prezumtivului și imperativului (vezi paragraful anterior și paragrafele consacrate modurilor respective);

– *forme modale care* **nu au** *conținut modal* **fundamental**, *ci conținutul lor modal depinde de «elemente» exterioare formelor modale respective*, unde se încadrează formele gerunziului și infinitivului (vezi de asemenea paragraful anterior și paragrafele consacrate acestor moduri);

– *forme modale care singure, prin ele înseși,* **nu exprimă nici un conținut** *modal, ci, făcînd obligatoriu parte din sintagme ce conțin – pe lîngă formele modale respective – și verbe auxiliare sau semiauxiliare, conținutul modal aparține întregii sintagme;* este vorba de formele de participiu și de supin (vezi și aici paragraful anterior și paragrafele privitoare la aceste moduri).

Această clasificare arată că numărul *formelor* modale (*nouă:* de indicativ, conjunctiv, condițional-optativ, prezumtiv, imperativ, infinitiv, gerunziu, participiu, supin) este mai mare decît numărul *conținuturilor* modale (*șase*, după cum acțiunea este considerată ca: reală, sigură; posibilă, realizabilă; condiționată, dorită; ireală; nesigură, îndoielnică; ca îndemn, rugăminte, ordin, permisiune), neconcordanța comportînd explicații diferite. O explicație o constituie *sinonimia modală*, în sensul că **un**

singur conţinut *modal poate fi transmis principial prin* **două forme** *modale care se pot înlocui una cu alta* **în cadrul aceluiaşi context**, aşa cum se întîmplă cu: acţiunea *reală, sigură*, care se exprimă nu numai – tipic – prin formele de indicativ, ci şi prin *al doilea mod al realităţii*, care este gerunziul (*merge* **şi cîntă** =*merge* **cîntînd**); acţiunea *posibilă, realizabilă*, care se exprimă – de asemenea tipic – prin prezentul conjunctiv, dar şi prin *al doilea mod al posibilităţii*, care este infinitivul prezent (*începe* **să cînte** =*începe* **a cînta**). La polul opus sinonimiei modale se află *omonimia modală*, care constă în faptul că **o singură formă modală** *poate transmite* **două conţinuturi modale,** cum se întîmplă cu *forma modală de conjunctiv* (cu conjuncţia-flectiv *să*) şi forma modală de condiţional-optativ (cu auxiliarul *a vrea/a voi*), care transmit nu numai o acţiune *posibilă, realizabilă*, uneori condiţionată sau dorită (*vrea* **să** *meargă*; **ar** *merge la plimbare* etc), ci şi o acţiune ireală (**să** *fi mers*, **ar** *fi văzut* etc). O altă explicaţie a neconcordanţei între numărul *formelor* modale şi numărul *conţinuturilor* modale rezidă în existenţa modurilor participiu şi supin, care sînt lipsite de conţinut modal propriu (vezi aceste moduri).

O clasificare a modurilor verbului românesc – discutată *în special* în a doua jumătate a secolului nostru – are în vedere *posibilitatea formelor modale de a se atribui nominativului persoanelor gramaticale* (din care punct de vedere modurile sînt grupate în *personale* şi *nepersonale)* şi, în legătură cu aceasta, *de a funcţiona ca predicate în propoziţii* (din care punct de vedere modurile sînt grupate în *predicative* şi *nepredicative)*. În privinţa acestei clasificări apar deosebiri substanţiale între gramatica clasică *mai veche* şi gramatica clasică *mai nouă*.

În *gramatica clasică mai veche* se fac aprecieri vagi, imprecise în legătură cu ce se înţelege prin *modurile personale şi predicative* vs. *modurile nepersonale şi nepredicative:* modurile personale şi predicative (unde se încadrează indicativul, conjunctivul, condiţional-optativul, prezumtivul şi imperativul) „exprimă persoana şi formează predicatul... Formele lor indică persoana şi numărul", iar modurile nepersonale şi nepredicative (unde se încadrează global infinitivul, gerunziul, participiul şi supinul) „nu exprimă persoana şi nu formează predicatul; aceste moduri nu au forme flexionare care să indice persoana şi numărul" (*Gram. Acad.*, I, p. 216). La modurile nepersonale şi nepredicative se face, însă, o subcategorizare, distingîndu-se, pe de o parte, participiul şi supinul, considerate aprioric nepersonale şi nepredicative, iar pe de altă parte infinitivul şi gerunziul, la care încadrarea la modurile nepersonale şi nepredicative este motivată: „infinitivul exprimă acţiunea în chip abstract, general, nedefinit, ceea ce explică inaptitudinea lui de a avea forme după persoane", iar gerunziul poate fi considerat adjectiv, „întrucît prezintă acţiunea verbului sub aspectul unei însuşiri, dar al unei însuşiri care, de obicei, este atribuită unei alte acţiuni şi mai rar unui obiect" (*Iordan, LRC*, p. 416).

În *gramatica clasică mai nouă* (mai exact, *de orientare mai nouă*)[357] criteriile pentru gruparea modurilor din punctul de vedere al persoanei – care implică și numărul – sînt formulate cu din ce în ce mai multă rigurozitate, pornindu-se de la aprecierea generală că sînt personale și predicative modurile ce „exprimă categoriile gramaticale caracteristice verbului, inexistente la nume: diateza, persoana, timpul și modul" *(Caragiu, „Moduri"*, p. 38) și ajungîndu-se la două precizări intercondiționate: a) **au caracter personal** *modurile care se pot atribui nominativului persoanei gramaticale a numelui prin orice marcă* (desinență, sufix flexionar, alternanță fonetică, accent în context obligatoriu, verb auxiliar, acuzativul sau dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, context); b) *caracterul personal al modurilor fiind* **indicele de predicație tipic** – întrucît permite crearea raportului de inerență între forma modală a verbului ce *poate* deveni predicat și nominativul numelui ce *poate* deveni subiect (pentru detalii, vezi *infra)* –, *urmează că* **modurile ce au caracter personal sînt și predicative,** *iar* **modurile ce nu au caracter personal sînt nepredicative.** Aplicînd aceste criterii, gramatica clasică mai nouă consideră că sînt personale și predicative șapte moduri (indicativul, conjunctivul, condițional-optativul, prezumtivul, imperativul, infinitivul, gerunziul), nepersonale și nepredicative rămînînd numai două moduri, participiul și supinul (pentru ipoteza – mai puțin acceptabilă – că și participiul și supinul pot funcționa ca predicate, vezi aceste moduri).

Punctul de vedere al gramaticii clasice mai vechi este mai puțin convenabil în primul rînd din cauza formulării unor criterii inoperante pentru distingerea modurilor personale de modurile nepersonale. Avem în vedere că la verb persoana și numărul se marchează și prin segmente funcționale din structura verbului avut în vedere (la *aude* prin desinența *-e*, la *mer***g***i* – fonetic *merğ* – prin alternanța africatei *ğ* cu *g* etc), și prin segmente funcționale exterioare verbului avut în vedere (la **ai** *mers* prin auxiliarul *ai*, la **mă** *gîndesc* prin acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv *mă* etc), și prin ceea ce numim convențional «alte mărci» (la *cîntă!* prin accentul în context obligatoriu, la *să fi mers* prin context etc). Aceasta fiind situația de fapt, aprecierile cu caracter general că la modurile personale «formele lor indică persoana și numărul», iar modurile nepersonale «nu au forme pentru persoană și număr» sînt insuficiente pentru o clasificare obiectivă și exhaustivă. În al doilea rînd, opinia gramaticii clasice mai vechi ni se pare mai puțin convenabilă din cauza unor contradicții și inconsecvențe de interpretare. Ne referim la faptul că – *împotriva precizării de principiu că «formele modurilor personale indică persoana și numărul»* – conjunctivul, considerat global, *este încadrat la modurile personale,* deși timpul perfect al acestui mod, invariabil în limba literară modernă (tipul *să fi mers*), **nu poate indica persoana și numărul**. Alte

[357] Vezi Matilda Caragiu Marioțeanu, *Sintaxa gerunziului românesc,* SG, II, 1957, p. 60-89 (=*Caragiu, Sint.*), și *„Moduri nepersonale"*, SCL, XIII, 1962, nr. 1, p. 29-43 *(=Caragiu, „Moduri"); Dimitriu, GEM,* p. 260 sqq., 275 sqq., 288 sqq., și GE, I, p. 29 sqq.

moduri, însă, infinitivul şi gerunziul, *cu comportament identic cu conjunctivul perfect*, adică **fără forme care «să indice persoana şi numărul»**, *sînt încadrate la modurile nepersonale*. Lăsînd la o parte contextul, care fixează întotdeauna formele modale în atenţie la o anumită persoană gramaticală aflată la un anumit număr (**să fi mers**, *aş/ai*, *ar* etc *fi văzut*; *pentru* **a merge** *la teatru*, VĂD/VEZI, VEDE etc *dacă...*; **mergînd**, VĂD/VEZI, *vede* etc că...), încadrarea – contradictorie şi inconsecventă – a conjunctivului perfect la modurile personale, iar a infinitivului şi gerunziului la modurile nepersonale ignoră structurile în care conjunctivul perfect, infinitivul şi gerunziul conţin şi formele neaccentuate de acuzativ sau dativ ale pronumelui reflexiv, prin care **la toate aceste forme modale «se indică persoana şi numărul»** şi, deci, **toate aceste forme (conjunctivul perfect, infinitivul şi gerunziul) ar trebui încadrate la modurile personale:** *să* **mă/te, se** etc *fi gîndit, a* **mă/te, se** etc *gîndi, gîndindu*-**mă/te**, **se** etc. Admiţînd că modurile personale sînt şi predicative (vezi *supra*, precum şi categoriile gramaticale de persoană şi număr, *passim*), urmează că conjunctivul perfect, infinitivul şi gerunziul, fiind personale, sînt şi predicative.

Comentariile de mai sus conduc la ideea (pe care o susţinem încă din 1969, *Observaţii în legătură cu infinitivul verbului românesc*, AnL, XX, 1969, p. 189 sqq.) că, pentru clasificarea modurilor în *personale – nepersonale* şi *predicative – nepredicative*, **mai convenabil este punctul de vedere al gramaticii clasice mai noi**, pentru că:

– gramatica clasică mai nouă indică eficient criteriul după care modurile sînt încadrabile la *personale/nepersonale* (posibilitatea de atribuire a formei modale la nominativul persoanei gramaticale a numelui prin orice marcă pentru persoană – care implică şi numărul – de la verb: desinenţă, sufix flexionar, alternanţă fonetică, accent în context obligatoriu, verb auxiliar, acuzativul sau dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, context);

– gramatica clasică mai nouă motivează legătura dintre caracterul personal/nepersonal al unui mod şi funcţia *predicativă/nepredicativă* a acestuia (atribuirea la nominativul persoanei gramaticale a numelui permite formei modale a verbului – dacă acesta este noţional – să contracteze cu nominativul numelui raportul sintactic de inerenţă, care raport generează funcţia sintactică de predicat a verbului şi funcţia sintactică de subiect a numelui).

Din punctul de vedere al *gramaticii clasice mai noi* – căreia îi aparţine lucrarea de faţă –, modurile verbului românesc personale şi predicative sînt *indicativul, conjunctivul, condiţional-optativul, prezumtivul, imperativul, infinitivul* şi *gerunziul*, iar nepersonale şi nepredicative sînt *participiul* şi *supinul*.

§88. *Modul indicativ* cuprinde formele flexionare verbale al căror *conţinut modal* **fundamental** constă în *acţiunea ca proces considerată* **reală**, **sigură**, *marca acestui conţinut fiind constituită* principial *de* **zero discontinuu.** Dat fiind faptul că – aşa cum am arătat în §7 – în sfera de cuprindere a categoriei gramaticale a modului

intră timpul, persoana şi numărul, indicativul, ca «mod al realităţii» şi/sau «al siguranţei», are cel mai mare număr de forme modale din limba română, anume, 54, întrucît are nouă structuri temporale (dacă, pe lîngă prezent, imperfect, perfect simplu, perfect compus şi mai mult ca perfect, acceptăm viitorul I cu *a vrea*, viitorul I cu *a avea*, viitorul în trecut şi viitorul al II-lea – vezi *infra*), fiecare cu cîte şase forme pentru persoană şi număr. Exemple:

„El *vine* trist şi gînditor"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 134)

„El *asculta* tremurător"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 131)

„Ah! ea *spuse* adevărul,
Eu *am rîs, n-am zis* nimica."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 45)

„Prea *ne pierdusem* tu şi eu
În al ei farmec poate"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 145)

„*Voi fi* bătrîn şi singur, *vei fi murit* de mult!"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 87)

„Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l...
Ce-*o să aibă* din acestea pentru el, bătrînul dascăl?"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 106)

După 1962, tînărul *avea să publice* multe lucrări...

Nu întotdeauna, însă, forma modală de indicativ exprimă conţinutul fundamental al acestui mod, existînd posibilitatea ca anumite forme ale indicativului – în asociaţie cu diferite «elemente exterioare» – să exprime conţinutul fundamental al altui mod (în terminologia curentă, «să aibă valoarea altui mod»). Astfel, formele de viitor I şi viitor al II-lea – mai ales dacă au auxiliarul modificat fonetic – pot exprima, în context, acţiunea considerată ca presupusă, nesigură, îndoielnică, adică pot avea valoare de prezumtiv:

„*O fi* viaţa chin răbdat,
Dar una ştiu, ca ni s-a dat
Ca s-o trăim!"
(G. Coşbuc, *op. cit.*, p. 109)

Dacă *o fi dispărut* dreptatea, n-o să se afle prea repede

Formele de viitor I cu *a vrea* şi de viitor I cu *a avea* pot transmite, în context, în funcţie şi de semantica verbului, acţiunea considerată ca îndemn, rugăminte, ordin, adică pot avea valoare de imperativ *(săptămîna viitoare* **te vei prezenta** *la post:* **ai să**

procedezi *cum ți-am spus, căci altfel...)*, aceeași valoare de imperativ putînd-o căpăta – de asemenea în context și cu factor favorizant semantica verbului – și formele de prezent ale indicativului:

„*Cobori* în jos, luceafăr blînd,
Alunecînd pe-o rază"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 131)

La verbe care exprimă voința, dorința, intenția etc, formele de imperfect indicativ pot exprima, în context, în legătură cu o «cerere», acțiunea considerată ca opțiune diminuată, ceea ce înseamnă că au valoare de condițional-optativ prezent: **voiam/intenționam** (=aș vrea/aș intenționa) etc *să vă cer...;* în context, de obicei în legătură cu o condiție, care, însă, nu este obligatorie, imperfectul indicativului principial de la orice verb poate exprima o acțiune ireală condiționată sau dorită, adică poate căpăta valoarea condițional-optativului perfect: *dacă* **veneai** (=ai fi venit), *ai fi făcut bine; mai bine* **vorbeam** (=aș fi vorbit) *cu X și se rezolva totul.*

Forma indicativului care, altfel spus, înseamnă *mărcile* acestui mod, se identifică prin opoziție cu *forma/mărcile* celorlalte moduri, cu ignorarea formei/mărcilor de la celelalte categorii gramaticale ale verbului: prin opoziție cu conjunctivul *să cînt, să cînți* etc, cu gerunziul *cînt***ind** ș.a.m.d., indicativul *cînt, se cînta* etc este marcat prin *zero discontinuu,* în care *ø* de dinaintea verbului se opune conjuncției *să* de la conjunctiv, iar *-ø* de după verb sufixului gramatical *-înd* de la gerunziu – deci **ø** (vs. *să* etc).... - **ø** (vs. *-înd* etc) –, fără luarea în considerație a lui *se* de la **se** *cînta* care, marcînd diateza, se opune, de exemplu, auxiliarului *era* de la pasivul **era** *cîntat de X,* a lui *-a* de la același *se cînt*a care, trimițînd la timpul imperfect, se opune lui *-ø* de la prezentul *cînt*-**ø** ș.a.m.d. Precizăm că *ø ... ø* marchează indicativul nu numai cînd acesta are conținutul său modal fundamental, adică acțiunea considerată de vorbitor ca *reală, sigură* (**ø** *vine* **ø**, **ø** *asculta* **ø**, **ø** *spuse* **ø** etc – vezi exemplele de mai sus), ci și atunci cînd capătă valoarea altor moduri, adică a prezumtivului (**ø** *o fi* **ø** viața chin răbdat...), a imperativului *(***ø** *cobori-* **ø** în jos... etc – vezi *supra).*

§89. *Modul conjunctiv* (numit încă uneori, sub influența gramaticii franceze, și *subjonctiv*) este modul *prin excelență dependent de alt mod* – frecvent de indicativ (*începe* **să cînte** etc), dar și de condițional-optativ (*ar vrea* **să cînte** etc), de prezumtiv (*va fi vrînd* **să cînte** etc) ș.a.m.d. – care conține formele flexionare verbale ce *exprimă* **două** *conținuturi modale* **fundamentale** (*acțiunea ca proces considerată* **realizabilă, posibilă** și *acțiunea ca proces considerată* **ireală**), *la ambele marca fiind reprezentată de conjuncția astăzi specializată*[358] **să**. La conjunctivul din limba literară modernă

[358] În limba veche, *să* – uneori *se* (< lat. *si)* – se mai putea construi (cum am arătat *passim*) și cu alte moduri: să amu *fi-va* ochiul tău prostu, totu trupul tău luminatu fi-va..., CPB.

există doar şapte forme flexionare pentru categoriile gramaticale de timp, persoană şi număr circumscrise modului (vezi §7), şi anume: *şase forme flexionare* – cu o frecvenţă medie – pentru singularul şi pluralul persoanelor gramaticale de la prezentul conjunctiv, la care conţinutul modal fundamental îl constituie acţiunea ca proces considerată realizabilă, posibilă:

„Nu credeam *să-nvăţ* a muri vrodată"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 154)

o formă flexionară – astăzi invariabilă[359] şi întotdeauna cu o frecvenţă foarte redusă – pentru perfectul conjunctiv, la care conţinutul modal fundamental îl constituie acţiunea ca proces considerată ireală:

„Dîndu-mi din ochiul tău senin
O rază dinadis,
În calea timpilor ce vin
O stea *s-ar fi aprins*;"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 150)

În afara conţinuturilor modale fundamentale, formele conjunctivului pot transmite, în anumite tipuri de contexte, şi alte conţinuturi modale. Cel mai frecvent, formele de prezent (la orice persoană gramaticală aflată la singular sau plural) ale conjunctivului **ne***dependent de alt mod* capătă valoare de imperativ, exprimînd acţiunea considerată de vorbitor ca îndemn, rugăminte, ordin:

„Bruh! mi-i frig. Iată pe mînă cum codeşte-un negru purec;
Să-mi *moi* degetul în gură – am să-l prind – ba las' săracul!"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 39)

„Mai am un singur dor:
În liniştea serii
Să mă *lăsaţi* să mor
La marginea mării"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 166)

„Anathema sit! *Să*-l *scuipte* oricare motan de treabă"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 36)

Rar, forma de perfect a conjunctivului **dependent** *de alt mod* poate exprima – în funcţie şi de semantica verbelor din contextul dat – acţiunea considerată de vorbitor ca nesigură, îndoielnică în planul irealităţii, avînd, adică, valoare de prezumtiv: *nu cred*

427/5-7; se noi amu astăzi *întrebaţi sîntem* de bune lucrure, omul neputinčos de ce..., CPB, 37/10-13 etc.

[359] Pentru provenienţa acestei forme invariabile din formele – vechi şi regionale – variabile după persoane şi numere, vezi nota 323, unde dăm şi indicaţii bibliografice.

să fi existat o asemenea problemă. De asemenea rar şi în legătură cu sensul verbelor din contextul avut în vedere, dar de data aceasta ambele tipuri de forme (de prezent şi de perfect) ale conjunctivului **dependent** *de alt mod* pot avea valoare de condiţional-optativ, exprimînd acţiunea (realizabilă/posibilă sau ireală) considerată de vorbitor drept condiţie a altei acţiuni: *aş fi mulţumit* **să reuşească** (=dacă ar reuşi); **să fi fost** (=dacă ar fi fost) *acolo, ar fi rezolvat problema.*

Prin opoziţie cu mărcile celorlalte moduri şi ignorînd mărcile pentru diateză, timp, persoană, număr, marca pentru *conjunctivul* **românesc**[360] – indiferent dacă exprimă conţinutul modal fundamental sau alte conţinuturi modale – este discontinuă, concretizîndu-se în conjuncţia specializată *să* discontinuu *zero* (să... ø), cu precizarea că:

– **să**, întotdeauna ca prim[361] element al formei flexionare verbale (**să** *se spele*, **să** *fi spălat* etc), se opune prepoziţiei *a* de la infinitiv (**a** *se spăla*, **a** *fi spălat* etc), lui *zero* de la indicativ (**ø** *se spală*, **ø** *s-a spălat* etc), dar nu şi lui *se* pentru diateza reflexivă (pentru că acesta intră în opoziţie cu auxiliarul *fi* de la pasivul *a* **fi** *spălat de X*), auxiliarului *a* pentru perfectul compus din *s*-**a** *spălat* (pentru că acesta intră în opoziţie cu auxiliarul *va* de la viitorul **va** *spăla*) ş.a.m.d.;

– **ø**, întotdeauna ca ultim element al formei flexionare verbale (*să se spele* **ø**, *să fi spălat* **ø** etc), se opune sufixului gramatical *-a* de la infinitiv (*a se spăl***a**), sufixului gramatical *-ind* de la gerunziu (*spăl***ind**), dar nu şi sufixului gramatical *-a-* de la imperfectul *spăl**am*** (pentru că acesta se poate[362] opune sufixului gramatical *-se-* de la mai mult ca perfect), desinenţei *m* de la acelaşi *spăla***m** (pentru că aceasta se opune desinenţei *-i* de la *spăla***i**) ş.a.m.d.

§90. *Modul condiţional-optativ* cuprinde formele flexionare verbale ce exprimă (la fel cu ale conjunctivului) **două** *conţinuturi modale* **fundamentale** – *acţiunea ca proces considerată* **realizabilă, posibilă** şi *acţiunea ca proces considerată* **ireală** –, care conţinuturi modale fundamentale, însă (spre deosebire de ale conjunctivului), *pot*

---

[360] Formele de conjunctiv prezent **latinesc** de felul *adducat* de la *adducere, fervat* de la *fervere, mergat* de la *mergere, exponat* de la *exponere, dicat* de la *dicere* etc sau *aflet* de la *aflare, adiutet* de la *adiutare, apparet* de la *apparare, manducet* de la *manducare, masticet* de la *masticare* etc, continuate în română ca *aducă, fiarbă, meargă, spună, zică* etc, respectiv *afle, ajute, apere, mănînce, mestece* etc şi numite curent «conjunctiv etimologic» sau «conjunctiv fără *să*», **nu** *mai reprezintă în* **română** *modul* **conjunctiv**, *ci modul* **imperativ** (vezi *infra*).

[361] Atunci cînd *să* nu mai ocupă primul loc în forma flexionară verbală – ca în *în curînd* AI **să auzi** *vorbe..., mîine* ARE **să citească** *o carte* etc –, strict formal *să* continuă să marcheze conjunctivul, dar un conjunctiv lipsit de independenţă morfologică, în sensul că acesta *face parte din structura altui mod, anume,* **a indicativului** *la viitorul cu* **a avea** (vezi §73 şi *infra*).

[362] Omonimia sufixală *-a* de la infinitivul *a spăl***a**, *-a-* de la perfectul simplu *spăla***i**, *-a-* de la imperfectul şi prezentul indicativ *spălaţi* nu prezintă interes în discuţia de faţă (vezi în acest sens modurile şi timpurile respective).

fi în legătură cu o condiție (**pot condiționa, pot fi condiționate**) sau **pot fi dorite** și *sînt marcate prin auxiliarul* **aş, ai, ar, am, aţi** (pentru faptul că acest auxiliar este convenabil să fie considerat *a vrea* la imperfect, vezi §73). Condiţional-optativul din limba literară modernă[363] are 12 forme flexionare pentru categoriile gramaticale de timp, persoană şi număr circumscrise modului (vezi §7): *şase forme flexionare*, cu o frecvenţă medie, pentru singularul şi pluralul persoanelor gramaticale de la prezentul condiţional-optativ şi *şase forme flexionare*, cu o frecvenţă scăzută, pentru singularul şi pluralul persoanelor gramaticale de la perfectul condiţional-optativ. Exemple:

„Din ochi de-*ar soarbe* geniu slăbita mea privire,
De-*ar tremura* la sînu-mi gingaşul tău mijloc,
Ai pune pe-a mea frunte în vise de mărire
Un diadem de foc."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 19)

„Cum nu sînt un şoarec, Doamne – măcar totuşi are blană,
Mi-*aş mînca* cărţile mele – nici că mi-*ar păsa* de ger
Mi-*ar părea* superbă, dulce, o bucată din Homer."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 38)

Dacă *ar fi avut* timp, *ar fi rezolvat* problema.
Nu s-ar fi zis că dorea acest lucru.

Rar, pe lîngă conţinuturile modale fundamentale, formele de prezent condiţional-optativ de la verbele ce indică dorinţa, voinţa, rugămintea, cererea pot exprima acţiunea considerată ca reală, avînd, adică, valoare de indicativ, cu precizarea că, în raport cu indicativul, formele de prezent condiţional-optativ atenuează dorinţa, voinţa, rugămintea, cererea: *(ţi)*-**aş cere/aş vrea, aş dori** etc *cartea pe care ai cumpărat-o acum o oră =(ţi)* **cer/vreau, doresc** etc *cartea pe care ai cumpărat-o*

[363] Pe lîngă formele din limba literară modernă, născute pe terenul limbii române, în limba literară veche există şi altele, dintre care unele moştenite din latină; vezi studiul citat în nota 347, p. 79-80, unde prezentăm cele trei tipuri de forme de condiţional-optativ care circulau în secolul al XVI-lea: o formă cu un singur radical verbal, al infinitivului lung, precedată întotdeauna de conjuncţia *se/să =dacă: se îmblarem,* CPB, 379/11-12, *se greşire,* CT, 38ᵛ8, *să lovire,* CT, 9ʳ4 etc; o altă formă cu doi radicali verbali (unul al verbului de bază la infinitivul lung şi altul al auxiliarului *a vrea* la imperfect), precedată şi ea în principiu de *se/să =dacă: se vrěrěşu,* CPB, 406/11, *se ară putěre,* CV, 9ᵛ4, *ziceręţi,* CT, 37ʳ6 etc; o ultimă formă, continuată în limba română pînă în zilele noastre, de asemenea cu doi radicali (unul al verbului de bază la infinitivul scurt şi altul al auxiliarului *a vrea* la imperfect), şi aceasta putînd fi precedată de *se/să =dacă: sěşu pune,* CPB, 86/5-6, *n-aşu face,* CT, 209ʳ20 etc. Pentru comentarii privitoare la formele condiţional-optativului din limba română, vezi *Frâncu, Geneza*, p. 32 sqq.

acum o oră. De asemenea rar, formele conținînd auxiliarul *aș fi, ai fi, ar fi* etc și verbul de bază la participiul invariabil pot exprima, în context, acțiunea considerată ca presupusă, nesigură, îndoielnică *(se zice că/poate* **ar fi plecat** *din localitate...)*, structura scrisă cu aldine neputînd fi încadrată cu certitudine nici la perfectul condițional-optativ cu valoare de prezumtiv, nici la perfectul prezumtiv pur și simplu.

Marca condițional-optativului – indiferent de faptul că exprimă conținuturile modale fundamentale sau alte conținuturi modale – este reprezentată de formele de imperfect indicativ ale auxiliarului *a vrea* cu flexiune de auxiliar (vezi §73) *aș, ai, ar, am, ați* care se află în structura – întotdeauna analitică în limba literară actuală (pentru limba veche vezi nota 363) – a acestui mod: **aș** *mînca,* **ai** *pune,* **ar** *fi avut* etc.

NOTĂ. În privința „încadrării" formelor flexionare pe care le-am considerat ca aparținînd condițional-optativului, în literatura de specialitate din ultimul timp nu există unitate de vederi. Pe de o parte, din felul în care este pusă problema în *Gram. Acad.*, ar rezulta că ceea ce am descris ca fiind un singur mod, condițional-optativul, ar reprezenta trei moduri, și anume:

a) *modul condițional,* care „exprimă o acțiune a cărei realizare depinde în general de îndeplinirea unei condiții" (vol. I, p. 220):

„Alei! puico, dac-*ai vrea,*
Patru pluguri *aș dura,*
Țara-ntreagă *aș ara.*"
(V. Alecsandri, după *Gram. Acad.*, I, p. 220)

„Dacă *ar fi vrut,* pe toate le putea coborî acolo la cuțit"
(M. Sadoveanu, după *Gram. Acad.*, p. 221)

b) *modul optativ,* care „exprimă o acțiune dorită" (vol. I, p. 221):

„Te-*aș cere* doar pe tine, dar nu mai ești a ta"
(M. Eminescu, după *Gram. Acad.*, I, p. 221)

„Mă blastemă: «De *n-ai fi fost!*
Ești un pustiu! Ți-e capul prost»"
(G. Coșbuc, după *Gram. Acad.*, I, p. 221)

c) *modul potențial,* care „arată că acțiunea verbului este posibilă, realizabilă, fără a preciza dacă ea este făcută sau nu" (vol. I, p. 222):

„*Ai zice* că soarele apune acum la miazănoapte... "
(Camil Petrescu, după *Gram. Acad.*, I, p. 222)

„*N-aș fi crezut*-o niciodată în stare să facă asta"
(Camil Petrescu, după *Gram. Acad.*, I, p. 222)

Pe de altă parte, în SMLRC se susține ideea din gramatica clasică mai veche, prezentată și în lucrarea noastră (vezi mai sus), că optativul, condiționalul, eventual și potențialul **nu** *sînt moduri de sine stătătoare*, ci semnificații sau valori ale unui singur mod, și anume, ale modului „condițional (-optativ) sau, poate mai adecvat, potențial", pentru că toate aceste semnificații sau valori „depind într-un fel sau altul de context și includ, toate, ideea de posibilitate, de acțiune potențială, care reprezintă, ca atare, valoarea fundamentală a acestui mod" (p. 221).

Analizînd conținutul modal al formelor cu auxiliarul *aș, ai, ar, am, ați* și verbul de bază la infinitivul fără prepoziția *a* din tipurile de exemple citate mai sus, găsim că aceste forme exprimă acțiunea considerată ca *realizabilă, posibilă*, deosebirea dintre ele din punctul de vedere al conținutului modal fiind dată de semantica verbului de bază și de context, care au ca urmare faptul că uneori *acțiunea este* **numai realizabilă, posibilă (Ai zice** *că soarele...*), alteori *acțiunea* **realizabilă, posibilă este și dorită** *(Te-*aș **cere** *doar pe tine...)*, iar alteori *acțiunea* **realizabilă, posibilă este și în legătură cu o condiție (condiționează sau este condiționată de altă acțiune:** *dac*-**ai vrea,** *patru pluguri* **aș dura...).** Schimbînd ceea ce trebuie schimbat, cele spuse imediat mai sus sînt valabile și la formele cu auxiliarul *aș fi, ai fi, ar fi, am fi, ați fi* și verbul de bază la participiul invariabil, în sensul că aceste forme, exprimînd acțiunea ca *ireală*, se deosebesc unele de altele în privința conținutului modal în funcție de sensul lexical al verbului de bază și de context, astfel încît uneori *acțiunea este* **numai ireală (n-aș fi crezut-***o niciodată în stare...*), iar alteori *acțiunea* **ireală este și dorită, putînd fi și în legătură cu o condiție** (*Dacă* **ar fi vrut,** *pe toate le putea coborî...; De* **n-ai fi fost...**).

La nivelul *formei modale*, cele două *conținuturi modale fundamentale – acțiunea realizabilă, posibilă* și *acțiunea ireală*, care pot sau nu să indice și faptul că „realizabilul, posibilul" și „irealul" sînt dorite ori sînt în legătură cu o condiție – nu prezintă nici o deosebire, ambele avînd aceeași marcă, auxiliarul *aș, ai, ar, am, ați*. Dacă, în general, categoriile gramaticale și aspectele opozabile ale categoriilor gramaticale se individualizează binar, atît prin *conținut*, cît și prin *formă* (vezi §5), și dacă ceea ce *Gram. Acad.* consideră că ar reprezenta *modul* condițional, *modul* optativ și *modul* potențial se particularizează **numai** *prin conținut*, atunci înseamnă că *este mai puțin convenabil să admitem drept* **moduri** *de sine stătătoare* **numai conținuturile modale** *în atenție (condiționalul, optativul, potențialul)*

şi mai convenabil să vorbim – în conformitate cu tradiţia gramaticii clasice româneşti şi nu numai – de un singur mod, în cadrul căruia condiţionalul, optativul şi potenţialul sînt doar valori posibile.

În legătură cu denumirea acestui mod unic, precum şi a modurilor verbului românesc – şi nu numai – în general, notăm că uneori terminologia unei discipline ştiinţifice prezintă anumite asemănări cu denumirile din limbajul natural date unor entităţi taxinomizate: aşa cum la denumirea degetelor de la mînă în limba română sînt luate în consideraţie criterii diferite („mărimea" la *degetul* **mare** şi *degetul* **mic**, „funcţionalitatea tipică" la *degetul* **arătător** şi *degetul* **inelar**, „poziţia" la *degetul* **mijlociu**), tot la fel şi termenii pentru modurile verbale au în vedere *particularităţi diferite absolutizate – cu ignorarea, adică, a altor particularităţi* – ale formelor flexionare de la verb, şi anume: „conţinutul modal fundamental" la *indicativ* (în latină, *indicativus =care arată,* subînţelegîndu-se *ceva real, sigur,* de la *indicare =a arăta*), la *imperativ* (în latină, *imperativus =care impune prin ordin,* de la *imperare =a ordona, a impune prin ordin*) etc; „legătura de dependenţă obligatorie" la *conjunctiv* (în latină, *conjunctivus =care leagă,* de la *conjungere =a lega împreună, a uni,* formaţie pe baza lui *jungere =a înjuga;* vezi şi *conjugare =a uni,* format de la *jugare =a uni, a lega,* avînd la bază pe *jugum =jug);* „apartenenţa la...", cu subînţelegerea „două părţi de vorbire, adjectivul şi verbul", la *participiu* (în latină, *participium =participare la...,* de la *participare =a participa la...*); faptul că este „formă flexionară" de provenienţă verbală la *gerunziu* (în latină *gerundium =formă flexionară,* de la *gerere =a face)* şi la *supin* (latinul scolastic *supinum,* de la *supinus =răsturnat, culcat pe spate,* avînd ca punct de plecare verbul *suspinare =a răsturna, a culca pe spate*).

Admiţînd – ca pe un inconvenient a cărui înlăturare ar produce dezavantaje incomparabil mai mari decît menţinerea lui (înlocuirea denumirilor actuale pentru modurile verbului, impuse în lingvistica românească şi în cea universală prin tradiţie îndelungată, ar avea ca rezultat neînţelegeri extrem de greu de înlăturat şi cu un cîştig insignifiant – *parturiunt montes, nascetur ridiculus mus*) – utilizarea de criterii diferite pentru denumirile modurilor verbale şi reţinînd că dintre criteriile folosite *conţinutul modal* are frecvenţă mai mare, întîlnindu-se, pe lîngă indicativ şi imperativ, şi la formele modale în atenţie *(aş, ai, ar etc + infinitivul fără prepoziţia* **a**: AR MERGE şi *aş fi, ai fi, ar fi etc + participiul invariabil:* AR FI MERS*)*, se pune problema

denumirii celei mai adecvate pentru aceste forme modale. Existența a două conținuturi modale *fundamentale* la formele flexionare avute în vedere – acțiunea *realizabilă, posibilă* și acțiunea *ireală* – arată că denumirea de „mod potențial" nu este potrivită, pentru că *acoperă numai unul din conținuturile modale fundamentale,* acțiunea realizabilă, posibilă, transmisă prin formele de tipul *ar merge*, rămînînd în afară acțiunea ireală, transmisă prin formele de tipul *ar fi mers*. În afară de aceasta, dacă „mod potențial" înseamnă „mod al posibilului, al realizabilului", atunci această denumire ar putea fi dată – și este dată uneori – și formelor de tipul *să meargă,* care exprimă prin excelență acțiunea considerată ca realizabilă, posibilă (vezi modul conjunctiv), precum și formelor de tipul *va fi mergînd, să fi mergînd, ar fi mergînd* etc (vezi modul prezumtiv). Din punctul de vedere al conținutului modal, ceea ce distinge formele de tipul *ar merge* și *ar fi mers* în raport cu conjunctivul prezent *(să meargă)* și prezumtivul prezent și perfect (*va fi mergînd, va fi mers* etc) este faptul că – *în dependență de semantica verbului și de context* – formele de tipul *ar merge* (al căror *conținut modal* **fundamental** este acțiunea realizabilă, posibilă) și formele de tipul *ar fi mers* (al căror *conținut modal* **fundamental** este acțiunea ireală) indică frecvent și **două** *conținuturi modale* **anexă:** atît acțiunea realizabilă, posibilă, cît și acțiunea ireală pot fi *uneori și* **dorite**, iar *alteori și în legătură cu o* **condiție** (vezi exemplele date mai sus). Luarea în considerație **numai** *a acestor două conținuturi modale* **anexă**, prezente la *majoritatea* formelor de tipul *ar merge* și *ar fi mers* (cu ignorarea – din cauza frecvenței foarte reduse – a absenței acestor două conținuturi modale anexă de la aceleași tipuri de forme) justifică aprecierea că *denumirea clasică – și ea imperfectă* (pentru că nu trimite și la acțiunea numai realizabilă, fără conținuturi modale anexă) – *de* **mod condițional-optativ** *este mai convenabilă (acoperă două conținuturi modale) decît denumirea mai nouă de* **mod potențial** *(ce acoperă doar* **un singur** *conținut modal, care, în plus, este posibil la trei tipuri de forme modale, ale conjunctivului, ale condițional-optativului și ale prezumtivului).*

§91. *Modul prezumtiv* cuprinde formele flexionare verbale al căror *conținut modal* **fundamental** constă în *acțiunea ca proces considerată* **realizabilă, posibilă** care – spre deosebire de conjunctivul prezent și, *mutatis mutandis,* la fel cu condițional-optativul prezent și perfect – *apare și ca presupusă, nesigură, îndoielnică,* marca pentru acest conținut fiind constituită de „structură" și de „context". Categoriile gramaticale de timp și număr circumscrise modului (vezi §7) au ca urmare faptul că prezumtivul numără 28 de forme flexionare (cîte șase forme pentru persoană și număr

la prezentul și perfectul cu auxiliarul *a fi* la indicativ viitor I și condițional-optativ prezent, cîte o formă la prezentul și perfectul cu auxiliarul *a fi* invariabil la conjunctivul prezent și două forme – foarte rar întîlnite – cu auxiliarul *a fi* la infinitiv prezent). Exemple:

„... ori c-*a fi trăind* calul, ori că *n-a fi trăind*, aceasta mă privește pe mine...”

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 113)

Să fi avînd el un suflet așa de încrîncenat?

„A povestit acest bătrîn... că aici, în acest munte... *s-ar fi aflînd* o punte de trecere necunoscută altor pădurari... .”

(M. Sadoveanu, *Valea Frumoasei*, București, 1983, p. 31)

„– Măi Chirică, ... sameni *a fi știind* de unde să iei lucrul...”

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 86 – vezi *Iordan, LRC*, p. 434)

„Orice gînd ai, împărate, și oricum *vei fi sosit*,
Cît sîntem încă pe pace, eu îți zic: bine-ai venit!”

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 10)

Oare *să fi afirmat* el așa ceva?

În absența mea, acolo *s-ar fi vorbit* și despre mine.

Pare a se fi vorbit și în legătură cu tine

Din exemplificare se vede că la prezumtiv (avînd în vedere aici prezumtivul aflat la orice diateză în afara celei pasive cu *a fi*; pentru aceasta din urmă, vezi *infra*, timpurile prezumtivului) – unde în afara conținutului modal fundamental și a conținutului modal anexă prezentate mai sus nu mai apar alte conținuturi modale – există două serii de forme: o serie de forme are ca nucleu gerunziul verbului de bază (*va fi* **trăind,** *să fi* **avînd,** *ar fi* **căutînd,** *a fi* **știind** – vezi mai sus), iar a doua serie de forme are ca nucleu participiul-verb al verbului de bază (*vei fi* **sosit,** *să fi* **afirmat,** *s-ar fi* **vorbit,** *a se fi vorbit* – vezi mai sus). Întrucît aceste două serii de forme constituie prin conținutul lor un singur mod, prezumtivul, urmează că marca acestui mod nu se poate afla în elementele deosebite (gerunziul sau participiul verbului de bază), ci ar fi de așteptat ca să apară în elementul comun, adică în formele de viitor I indicativ, de prezent conjunctiv, de prezent condițional-optativ și de prezent infinitiv ale auxiliarului *a fi;* dat fiind faptul, însă, că aceste forme ale auxiliarului *a fi* de la prezumtiv aparțin indicativului, conjunctivului, condițional-optativului și infinitivului, urmează că mărcile lor – adică *ø ... ø* de la indicativ, *să... ø* de la conjunctiv, *aș, ai, ar, am, ați... ø* de la condițional-optativ și *a... ø* de la infinitiv – nu pot indica în același timp și indicativul, conjunctivul, condițional-optativul sau infinitivul, și prezumtivul, ceea ce înseamnă că marca prezumtivului trebuie să aibă altă reprezentare. Spre deosebire de celelalte moduri, prezumtivul nu este marcat la fel la toate formele

sale flexionare, ci mărcile prezumtivului, prin care acest mod se individualizează în raport cu toate celelalte mărci ale modurilor verbului românesc, diferă de la formele construite pe baza gerunziului la formele construite pe baza participiului. La seria de forme construite pe baza gerunziului verbului de bază, marca prezumtivului este reprezentată de *tipurile de* **structuri** *verbale respective luate în întregime*, pentru că aceste tipuri de structuri verbale nu se mai întîlnesc în limba română la nici un alt mod. Este vorba – cum am arătat mai sus – de următoarele patru tipuri de structuri:

– viitorul I al auxiliarului *a fi* nemodificat sau modificat fonetic + gerunziul verbului de bază, adică *voi fi/vei fi, va fi, vom fi, veți fi, vor fi* sau *oi fi/ăi fi, a fi, om fi, îți fi, or fi* etc **trăind;**

– prezentul conjunctiv al auxiliarului *a fi*, astăzi invariabil *să fi* + gerunziul verbului de bază, adică *să fi* **trăind;**

– prezentul condițional-optativ al auxiliarului *a fi* + gerunziul verbului de bază, adică *aș fi/ai fi, ar fi, am fi, ați fi, ar fi* **trăind;**

– prezentul infinitiv al auxiliarului *a fi* + gerunziul verbului de bază, adică *a fi* **știind.**

La seria de forme construite pe baza participiului-verb al verbului de bază, marca prezumtivului nu mai poate fi considerată aceeași la toate cele patru tipuri de structuri din serie. La structura omonimă cu viitorul al doilea indicativ, din care s-a și detașat în timp [conținînd verbul de bază la participiul-verb, însoțit de viitorul I al auxiliarului *a fi* (**va fi plecat**, de exemplu)], marca modală este reprezentată de *context*, care opune *caracterul* **de relație** *al viitorului al II-lea* **indicativ**, obligatoriu în legătură cu viitorul I indicativ, *caracterului* **mixt** *(absolut și de relație) al* **prezumtivului** *perfect*. Compară:

– Cînd *vom ajunge* noi, el **va fi plecat** de acasă (cu aldine, viitorul al II-lea indicativ):

– (*Poate* că) el **va fi plecat** de acasă (cu aldine, prezumtivul perfect).

La structurile de perfect prezumtiv omonime cu perfectul conjunctivului și cu perfectul condițional-optativului, din care s-au desprins, dezomonimizarea nu se poate face cu certitudine. La forma de perfect a prezumtivului omonimă cu perfectul conjunctivului (alcătuită din verbul de bază la participiul-verb și din prezentul conjunctiv invariabil al auxiliarului *a fi*; **să fi afirmat**, de exemplu), pentru dezomonimizare – atît cît este ea posibilă – se poate apela la intonația fundamentală interogativă, eventual asociată cu intonația suplimentară exclamativă (vezi clasificarea propozițiilor după scopul comunicării), la propoziția în atenție sau la propoziția regentă a acesteia, fără de care nu apare conținutul modal al prezumtivului, adică presupunerea, nesiguranța, îndoiala, în opoziție cu intonația fundamentală enunțiativă și imperativă, care se utilizează la perfectul conjunctivului în propoziția cu predicatul conținînd această formă-flexionară verbală. Compară:

– (*E posibil*) **să fi afirmat** şi el aşa ceva?! (cu aldine, perfectul prezumtivului; ideea că *interogativele* al căror verb-predicat este la «conjunctiv» – pentru că la sfîrşitul secolului trecut nu i se conferise încă identitate *prezumtivului* – „exprimă adesea nedumerire" apare la *Tiktin, Gram.*, II, p. 33, care o exemplifică cu *Să fi venit oare?*);

– (*Nu cred*) **să fi afirmat** şi el aşa ceva (cu aldine, perfectul conjunctivului).

În legătură cu structura omonimă cu perfectul condiţional-optativului (conţinînd verbul de bază la participiul-verb şi auxiliarul *a fi* la condiţional-optativul prezent: **ar fi vorbit**, de exemplu), subliniem că, aşa cum arăt în §90, perfectul condiţional-optativ are drept conţinut modal fundamental acţiunea *ireală*, care poate exprima şi conţinutul modal anexă constînd în faptul că uneori acţiunea ireală este în legătură cu o *condiţie* (condiţionează, este condiţionată), iar alteori este *dorită*. Cînd acţiunea ireală exprimată prin perfectul condiţional-optativului este şi în legătură cu o condiţie (condiţionează sau este condiţionată), atunci forma flexionară respectivă are – la fel cu viitorul al II-lea indicativ şi cu perfectul conjunctiv (vezi mai sus) – caracter de *relaţie*, adică este obligatoriu în legătură cu altă formă verbală, prin aceasta deosebindu-se de perfectul prezumtivului omonim, care poate apărea (şi apare cel mai frecvent) în propoziţii independente, ce nu contractează raporturi sintactice cu alte propoziţii (conceptul de *propoziţie independentă* este detaliat la sintaxă). Compară:

Dacă **ar fi vrut**, **ar fi mers** cu noi (condiţional-optativ perfect);
În absenţa mea, invitaţii **ar fi vorbit**, probabil, şi despre mine (prezumtiv perfect).

Cînd, însă, acţiunea exprimată prin forma de perfect a condiţional-optativului nu este şi în legătură cu o condiţie (nu condiţionează şi nu este condiţionată), atunci – indiferent de faptul că acţiunea este sau nu şi dorită şi că propoziţia din care face parte contractează sau nu raporturi sintactice cu alte propoziţii – structura ce exprimă acţiunea respectivă (auxiliarul *aş fi, ai fi, ar fi, am fi, aţi fi* + participiul-verb al verbului de bază) are particularităţi comune cu două moduri la un anumit timp, putînd fi încadrată sau la perfectul condiţional-optativului, care trimite la o acţiune ireală în trecut, sau la perfectul prezumtivului, care trimite la o acţiune presupusă, nesigură, îndoielnică în trecut: *(Nu credeam că/Probabil)* **Ar fi citit** şi el această carte – vezi şi §90, contextul *(Se zice că/Poate că)* **Ar fi plecat** din localitate.

Dezomonimizarea nu se poate face cu certitudine nici la prezumtivul cu aceeaşi structură cu infinitivul, aici contînd – cu rezultate cu totul relative – semantica regentului şi contextul: compară PARE **a se fi vorbit** *şi în legătură cu tine* [=prezumtiv] cu î n a i n t e d e **a se fi vorbit** *în legătură cu tine*, S-A VORBIT... [=infinitiv].

NOTĂ. Intrînd mai tîrziu în atenția specialiștilor ,și din cauză că nu exista în latină (neîntîlnindu-se nici în celelalte limbi romanice), și din cauză că este o apariție recentă (în secolul al XVI-lea se întîlnesc doar cîteva structuri de felul *vrea fi menindŭ*, CPB, 244/14, *să fie fiindu*, CPB, 195/11, *ară fi știindŭ*, CT, 148ᵛ1) cu o frecvență redusă, și din cauză că are unele forme comune cu alte moduri verbale, unele caracteristici ale prezumtivului au fost văzute și interpretate diferit în literatura de specialitate.

Raportînd formele prezumtivului românesc la conjugarea perifrastică activă din limba latină, Elena Slave (*Prezumtivul*, SG, II, 1957, p. 53 sqq.) apreciază că prezumtivul din limba română nu este un mod, ci o «conjugare prezumtivă», pentru că „are, ca orice conjugare, categorii gramaticale ca timp, mod, diateză persoană, număr" (p. 55). Această apreciere nu ni se pare convenabilă în primul rînd datorită faptului că termenul și conceptul de «conjugare prezumtivă» presupune opoziția cu termenul și conceptul de «conjugare neprezumtivă», ceea ce nu a fost încă demonstrat că există și nici nu credem că se poate demonstra. În al doilea rînd, aprecierea că în cadrul prezumtivului ar exista categoria gramaticală a modului, concretizată – cum spune autoarea – în modurile indicativ, conjunctiv și condițional(-optativ), nu concordă cu realitatea lingvistică românească. Avem în vedere că o formă verbală de tipul *vor fi avînd* din „să ne facă cunoscute hrisoavele ce *vor fi avînd*" – Bălcescu, după Elena Slave, p. 55 (considerat de autoare drept indicativul conjugării prezumtive), precum și o formă verbală ca *să fi existînd* din „*oare să fi existînd* strigoi? – Zamfirescu, după Elena Slave, p. 56 (considerat de autoare conjunctivul conjugării prezumtive) și *ar fi fiind* din „*ar fi fiind* asta dorința prințesei?" – Sadoveanu, după Elena Slave, p. 57 (considerat de autoare drept condiționalul conjugării prezumtive), *exprimă*, **toate**, *un singur conținut modal* **fundamental,** anume, acțiunea *realizabilă, posibilă,* la care apare *un singur conținut modal* **anexă,** anume, *presupunerea, nesiguranța, îndoiala*. Dacă existența unui mod verbal este condiționată de existența unui conținut modal de sine stătător, diferit de conținutul altor moduri, și dacă cele trei tipuri de forme de la prezumtiv **nu** *au trei conținuturi modale, ci* **unul singur,** atunci urmează că este convenabil să spunem că aceste trei tipuri de forme **nu** *reprezintă trei moduri, indicativul, conjunctivul, condițional-optativul, ci* **un singur mod, prezumtivul.**

În privința mărcii prezumtivului la seria de forme construite pe baza participiului, care sînt omonime cu conjunctivul perfect *(să fi + participiu)* și cu condițional-optativul perfect *(aș fi + participiu)*, în

SMLRC, p. 222 sqq. se apreciază că pentru dezomonimizarea *prezumtiv – conjunctiv perfect* și *prezumtiv – condițional-optativ perfect* se poate folosi *comutabilitatea:* cînd formele de tipul *să fi ajuns* și *ar fi ajuns* se pot comuta cu prezentul prezumtivului (respectiv *să fi ajungînd, ar fi ajungînd)* vorbim de perfectul prezumtiv, iar cînd aceleași forme *să fi ajuns* și *ar fi ajuns* se pot comuta cu prezentul conjunctivului și al condițional-optativului (respectiv *să ajung, ar ajunge)* vorbim de perfectul conjunctiv și perfectul condițional-optativ. După părerea noastră, procedeul comutării nu este utilizabil aici, pentru că prin comutare se schimbă informația gramaticală: în textul dat *doar la Iași* să **fi fost** *așa ceva* acțiunea este în *trecut*, fiind și presupusă, nesigură, îndoielnică (reprezintă perfectul prezumtivului), în timp ce în textul creat prin comutare în forma *doar la Iași* să **fi fiind** *așa ceva* acțiunea – presupusă, nesigură, îndoielnică – este la *prezent*, iar în forma *doar la Iași* **să fie** *așa ceva* acțiunea, la prezent, este *numai realizabilă*, *posibilă*, fără conținutul modal anexă constînd în presupunere, nesiguranță, îndoială; în același sens, în textul dat *zice că ar fi citit lecția*, acțiunea este *în trecut*, fiind și presupusă, nesigură, îndoielnică (reprezentînd perfectul prezumtivului), dar în textul creat prin comutare în forma *zice că ar fi citind lecția* acțiunea – presupusă, nesigură, îndoielnică – este la *prezent*, iar în forma *zice că ar citi lecția* acțiunea, la prezent, este *doar realizabilă*, posibilă, fără a mai fi și presupusă, nesigură, îndoielnică, indicînd numai dorința.

Referitor la *identificarea* și *denumirea* modului în atenție, notăm că gramaticile mai vechi – acelea care iau în considerație conținutul modal anexă constînd în presupunere, nesiguranță, îndoială – încadrau *conținutul modal* respectiv la *forma modală* a auxiliarului, adică la indicativ viitor structurile de tipul **voi fi făcînd** *(Tiktin, Gram.*, II, p. 32), la infinitiv prezent structurile de tipul *pare* **a fi zicînd** *că*... *[Gramatica limbii române* publicată la București, în 1943, sub numele lui Al. Rosetti *(=Rosetti, Gram.)*, p. 94, și, de asemenea la București, în 1945, sub numele lui Al. Rosetti și J. Byck *(=Rosetti-Byck, Gram.)*, p. 81], la conjunctiv perfect structurile de tipul **să fi muncind** *el?* (*Iordan, LRC*, p. 432), la condițional-optativ perfect structurile de tipul *(se zice că)* **nu și-ar fi ținînd angajamentele** (*Iordan, LRC*, p. 433) și la infinitivul perfect structurile de tipul *(pare)* **a se fi achitînd** *de*... (*Iordan, LRC*, p. 434). Într-o singură lucrare mai veche, unele din aceste structuri sînt considerate – fără nici un comentariu – ca reprezentînd *modul potențial, timpul prezent,* care este format „cu viitorul I al verbului *sînt* – întrebuințat ca auxiliar – și participiul prezent al verbului: *voi fi, vei fi, va*

fi, vom fi, veți fi, vor fi **aflînd/căzînd, alergînd, ascultînd**" (Alexandru Philippide, *Gramatica elementară a limbii române,* Iași, 1897, p. 118). Denumirea de mod *prezumtiv* apare tîrziu, la *Rosetti, Gram.*, p. 77, *passim*, și *Rosetti-Byck, Gram.*, p. 161, *passim*. Apreciind că – din cauza conținutului modal propriu și al mărcilor care disting acest conținut de celelalte moduri (vezi *supra*) – este oportună identificarea unui mod verbal de sine stătător, ale cărui forme trebuie scoase de la indicativ viitor conjunctiv perfect, condițional-optativ perfect și infinitiv prezent și perfect, unde le încadraseră unele gramatici mai vechi (vezi imediat mai sus), considerăm că numirea acestui mod cu termenul de *potențial* nu este convenabilă din două motive: pe de o parte, din cauză că *acțiunea posibilă,* conținut modal fundamental ce ar justifica această denumire, poate fi exprimată, cînd este lipsită de conținut modal anexă, și de forma conjunctivului (marcat prin *să*), și de forma condițional-optativului, care de regulă are conținut modal anexă constînd în acțiunea dorită sau în legătură cu o condiție (marcat prin auxiliarul *aș, ai, are* etc); pe de altă parte, denumirea de mod *potențial* nu este potrivită din cauză că nu sugerează conținutul modal anexă care trimite la acțiunea presupusă, nesigură, îndoielnică. Conținutul modal anexă, însemnînd presupunere, nesiguranță, îndoială, grefat pe conținutul modal fundamental, constînd în acțiunea posibilă, realizabilă, îndreptățesc – *mutatis mutandis* la fel cum conținutul modal anexă de acțiune dorită sau în legătură cu o condiție adăugat conținutului modal fundamental de acțiune posibilă, realizabilă motivează denumirea de mod condițional-optativ (vezi mai sus) – termenul de *mod prezumtiv*, pe care îl și utilizăm în lucrarea de față.

§92. *Modul imperativ* cuprinde formele flexionare verbale la care *conținutul modal* **fundamental** (constînd în *acțiunea ca proces considerată* **reală** *de subiectul-vorbitor* și **realizabilă, posibilă** *de subiectul-autor al acțiunii)* implică *conținutul modal* **anexă** ce indică – din partea subiectului-vorbitor – *ordinul, îndemnul, rugămintea, permisiunea,* marca pentru acest conținut fiind *accentul în context obligatoriu* și *„structura"*. Întrucît la imperativ nu există categoria gramaticală a timpului, circumscrise acestui mod fiind doar categoriile gramaticale de persoană și număr (vezi §7), modul imperativ are numai patru tipuri de forme: un tip de forme pentru persoana a doua singular pozitiv; un tip de forme pentru persoana a doua singular negativ; un tip de forme pentru persoana a II-a plural pozitiv și negativ (care se diferențiază între ele, ca și la indicativ, conjunctiv etc, prin absența sau prezența unui element de negație); un tip de forme pentru persoana a III-a singular și plural, pozitiv și negativ (acestea din urmă diferențiate de asemenea prin absența sau prezența unui element negativ). Exemple:

„– Blanca, *află* că din leagăn
Domnul este al tău mire"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 54)

„*Nu spera* cînd vezi mişeii
La izbîndă făcînd punte"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 153)

„*Zidiţi* din dărmături gigantici piramide
Ca un memento mori pe al istoriei plan;"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 49)

„*Nu* le mai *faceţi* ziduri unde să-nchid-avere"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 48)

„*Fiarbă* vinu-n cupe, *spumege* pocalul,
Dacă fiii-ţi mîndri aste le nutresc;"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 14)

„*Zică* toţi ce vor să zică"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 154)

NOTĂ. Inexistenţa **categoriei gramaticale** *a timpului* la imperativ rezultă din faptul că în general o categorie gramaticală se identifică **şi** *prin conţinut categorial*, **şi** *prin formă categorială*, absenţa nu numai a ambelor caracteristici, ci şi doar a uneia dintre ele făcînd imposibilă categoria gramaticală. Admiţînd această teză, găsim că imperativul nu exprimă acţiunea în afara timpului, ci toate tipurile de forme ale acestui mod trimit la *prezent* din punctul de vedere al subiectului-vorbitor şi la un moment posterior prezentului, adică la *viitor*, din punctul de vedere al subiectului-autor al acţiunii, în ipoteza că aceasta se realizează (vezi exemplificarea de mai sus). Ceea ce lipseşte de la imperativ, făcînd ca *la acest mod să* **nu** *se poată vorbi de categoria gramaticală a timpului*, este *forma* categorială, în sensul că fiecare tip de formă din cele indicate mai sus este *unică* în privinţa timpului, adică nu se opune nici unei alte forme temporale în cadrul imperativului. *Mutatis mutandis*, problema *timpului* de la imperativ este comparabilă cu problema *persoanei* de la substantiv: substantivul are conţinutul categorial al persoanei (persoana reală la care trimite substantivul ocupă *o poziţie* în cadrul dialogului, întotdeauna a III-a, adică reprezintă obiectul dialogului), dar **nu** *şi categoria gramaticală a persoanei*, pentru că **nu** *are forma categorială a persoanei* [nu intră în opoziţie cu ocupanţii celorlalte poziţii din cadrul dialogului, întrucît poziţia I, a vorbitorului, şi poziţia a II-a, a interlocutorului, sînt ocupate întotdeauna de pronume şi niciodată de substantive; vezi §7,

precum şi capitolele privitoare la substantiv, la verb (categoria gramaticală a persoanei) şi la predicat].

Faptul – subliniat încă de *Iordan, LRC*, p. 414-415 – că acţiunea imperativului de persoana a II-a considerată de subiectul-vorbitor ca reală este, din punctul de vedere al subiectului-autor al acţiunii, doar realizabilă, posibilă, putîndu-se îndeplini sau nu, poate fi *sugerat* prin apelul la literatura frumoasă. La prima chemare (prin persoana a II-a singular a imperativului) a fetei de împărat din *Luceafărul* lui M. Eminescu:

„– Cobori în jos, luceafăr blînd,
Alunecînd pe-o rază,
Pătrunde-n casă şi în gînd
Şi viaţa-mi *luminează*!"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 131)

„luceafărul" dă curs rugăminţii, dovada aflîndu-se în versurile:

„Din sfera mea venii cu greu
Ca să-ţi urmez chemarea"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 132)

La cea de a treia chemare, însă, cînd Cătălina îi cere lui Hyperion «să-i lumineze norocul» („*Pătrunde*-n codru şi în gînd,/Norocu-mi *luminează*", *op. cit.*, p. 143), „luceafărul" nu mai răspunde pozitiv la rugăminte, ceea ce rezultă din comentariul poetului:

„El tremură ca alte dăţi
În codri şi pe dealuri,
Călăuzind singurătăţi
De mişcătoare valuri;
Dar nu mai cade ca-n trecut
În mări din tot înaltul"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 143)

În legătură cu *conţinutul modal* **anexă** de la imperativ, notăm diferenţa dintre persoana a II-a singular şi plural, unde conţinutul modal anexă constă prin excelenţă[364] în *ordin, îndemn, rugăminte*, şi persoana a III-a singular şi plural, unde conţinutul modal anexă constă în *permisiune* (vezi exemplele de mai sus). Precizăm şi faptul că persoana a III-a singular şi plural a imperativului îşi are originea într-o formă de conjunctiv latinesc. Aşa cum am arătat în §89, conjunctivul românesc nu continuă conjunctivul latinesc, ci a luat naştere pe terenul limbii române pornind *principial* de

[364] Uneori, însă, în funcţie de sensul verbului şi de context, persoana a II-a a imperativului poate exprima – pe lîngă *îndemn*, de exemplu – şi permisiunea: **procedează** *cum crezi că e mai bine!*

la formele altor moduri, **prezentul** *conjunctivului* – care prezintă aici interes – de persoanele I şi a II-a singular şi plural avînd la bază formele de **prezent** *indicativ* precedate de conjuncţia specializată *să:*

cînt – **să** *cînt* *cîntăm* – **să** *cîntăm*
cînţi – **să** *cînţi* *cîntaţi* – **să** *cîntaţi*

Excepţie în această privinţă face doar persoana a III-a singular şi plural, care continuă – cu reorganizarea structurii morfologice[365] – forma de prezent conjunctiv latinesc:

lat. *fervat* (inf. *fervere)* > rom. *fiarbă* > rom. să *fiarbă*
lat. *aflet* (inf. *aflare)* > rom. *afle* > rom. să *afle*

Ceea ce deosebeşte prezentul indicativ de prezentul conjunctiv la persoana a III-a singular şi plural este *jocul desinenţelor:* unde la indicativ prezent este desinenţa *-ă,* la conjunctiv prezent este desinenţa *-e,* iar unde la indicativ prezent este desinenţa *e,* la conjunctiv prezent este desinenţa *-ă:*

cîntă – să cînte
merge – să meargă

Excepţiile în această privinţă sînt puţine, una dintre ele întîlnindu-se la verbele regulate cu *radicalul* terminat în *i* vocalic sau semivocalic, la care desinenţa de persoana a III-a singular şi plural este *-e* atît la indicativ, cît şi la conjunctiv:

*peri*e – *să peri*e;
*tai*e – *să tai*e.

O altă excepţie vizează verbele neregulate (vezi §76, unde ne referim la numărul radicalilor verbali) de tipul *a bea, a lua,* la care la persoana a III-a singular a prezentului şi de la indicativ, şi de la conjunctiv, desinenţa este *zero (bea-ø – să bea-ø; ia-ø – să ia-ø),* doar la plural existînd deosebiri între prezentul conjunctiv, care are aceeaşi desinenţă *zero* ca la singular, şi prezentul indicativ, unde desinenţa este *-u (ei ia*u *– ei să ia- ø; ei bea*u *– ei să bea- ø)*[366].

O altă excepţie apare la două verbe cu *radicalul* terminat în semivocala *u (a se oua, a ploua),* care nu se comportă la fel în toate variantele limbii române: *a se oua* se foloseşte atît în varianta literară, cît şi în variantele neliterare cu desinenţa de persoana a III-a singular şi plural *-ă* şi la indicativ prezent, şi la conjunctiv prezent:

---

[365] În lat. *fervat,* de exemplu, radicalul era *ferv-,* sufixul perfectului *-a-* şi desinenţa *-t;* prin căderea consoanei finale *-t,* care era desinenţă, funcţia acesteia a trecut asupra flectivului precedent *-a* care – devenind în română *-ă* – cumulează două funcţii: funcţia iniţială de marcă a perfectului şi funcţia dobîndită ulterior de marcă a persoanei a III-a singular.

[366] Forma veche şi populară de conjunctiv prezent de persoana a III-a – identică la singular şi plural *(să beie, să ieie)* avea structură diferită de cea a indicativului prezent *(bea, ia)* – vezi C. Frâncu, *Vechimea şi răspîndirea formelor* **să deie, să steie, să beie** *în graiurile dacoromâne,* SCL, XXII, 1971, nr. 3, p. 261-276.

se ouă – să se ouă

A ploua, însă, se foloseşte în varianta – considerată neliterară – din graiurile nordice conform normei generale indicate mai sus, adică cu *jocul desinenţelor*, la persoana a III-a a prezentului indicativ avînd desinenţa *-ă*, iar la persoana a III-a a prezentului conjunctiv desinenţa *-e*:

plouă – să ploaie

În varianta literară actuală, însă, unde s-a preluat structura din graiurile sudice – şi ele neliterare, ca orice grai, de altfel –, acest verb apare fără *jocul desinenţelor* la persoana a III-a (singular) şi la indicativ prezent, şi la conjunctiv prezent desinenţa fiind *-ă*:

plouă – să plouă

Justificarea – de către unii specialişti – a acestei abateri de la norma generală a *jocului desinenţelor* prin analogia cu *a se oua* nu este convenabilă, întrucît analogia acţionează de la forma mai frecventă (în cazul nostru cea a verbului *a ploua*) la forma cu frecvenţă mai mică (în cazul nostru cea a verbului *a se oua*) şi nu invers.

Ceea ce interesează în discuţia de faţă este că limba română a moştenit din latină **forma** de persoana a III-a singular a prezentului conjunctiv – numită curent «conjunctiv etimologic» sau «conjunctiv fără *să*» –, care formă, precedată de conjuncţia specializată *să*, a devenit persoana a III-a singular şi plural a prezentului conjunctiv în limba literară modernă: *să* + **fiarbă**, *să* + **meargă**, *să* + **cînte** etc. Aşa-numitul «conjunctiv etimologic» sau «conjunctiv fără *să*» se păstrează, însă, în româna vorbită populară şi familiară, de unde a trecut şi în literatura frumoasă – la verbele moştenite din latină şi, prin analogie, şi la alte verbe din fondul mai vechi al limbii şi nu numai – şi fără conjuncţia specializată *să*:

„*Fiarbă* vinu-n cupe, *spumege* pocalul,
Dacă fiii-ţi mîndri aste le nutresc"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 10)

La formele aşa-zisului «conjunctiv etimologic» sau «conjunctiv fără *să*» *fiarbă, spumege* şi la toate cele similare acestora situaţia din diacronie nu coincide cu situaţia din sincronie: *fiarbă, spumege* etc reprezintă **forme** de conjunctiv prezent numai din punctul de vedere al provenienţei lor din latină; din punctul de vedere al *funcţionării* în limba română actuală, *fiarbă, spumege* etc nu mai pot fi considerate forme de conjunctiv prezent nici din punctul de vedere al conţinutului modal (prezentul conjunctiv exprimă acţiunea considerată principial realizabilă, posibilă, iar *fiarbă, spumege* etc prezintă acţiunea ca reală pentru subiectul-vorbitor şi realizabilă, posibilă pentru subiectul-autor al acţiunii, cu conţinutul modal anexă constînd în permisiune), nici din punctul de vedere al formei (conjunctivul prezent românesc este marcat prin conjuncţia specializată *să*, iar la *fiarbă, spumege* etc nu există această conjuncţie), nici din punctul de vedere al accentului în context obligatoriu (la conjunctivul prezent

accentul în context este facultativ, la voia vorbitorului, în timp ce la *fiarbă, spumege* etc accentul în context este obligatoriu pentru toți vorbitorii) și nici din punctul de vedere al „contextului" (față de conjunctivul prezent, care este principial dependent, utilizîndu-se cu valoarea modală proprie în propoziții secundare, *fiarbă, spumege* etc sînt „independente", apărînd întotdeauna în propoziții principale). Întrucît toate caracteristicile indicate mai sus la *fiarbă, spumege* etc sînt *tipice* la modul imperativ (conținutul modal fundamental constînd în acțiunea considerată reală pentru vorbitor și realizabilă, posibilă pentru autorul acțiunii, cu conținutul modal anexă constînd în permisiune; absența, în sensul inexistenței, a conjuncției specializate *să;* accentul în context obligatoriu; utilizarea în propoziții întotdeauna principale), sîntem de părere că este convenabil ca – ignorînd proveniența acestor forme din conjunctivul prezent latinesc – să apreciem că *în româna actuală* **fiarbă, spumege** etc *reprezintă modul imperativ de persoana a III-a singular și plural*[367].

Din punct de vedere formal, imperativul se caracterizează printr-o diversitate de structuri principial[368] în funcție de aspectele *pozitiv* și *negativ* și, în cadrul acestora, de categoriile gramaticale de *persoană* și *număr*.

a. La trei verbe moștenite din latină *(a duce, a face, a zice)* și la „formațiile" – indiferent de origine – în care „se identifică" aceste trei verbe (*a con***duce**, *a se***duce**, *a*

---

[367] Luarea în considerație a *particularităților din limba română* și *ignorarea provenienței din latină* este un fapt acceptat și la alte moduri ale verbului românesc: prezentul indicativ românesc *sînt*, de exemplu, nu continuă prezentul indicativ latinesc *sînt*, ci prezentul conjunctiv latinesc de persoana a III-a plural neatestat **sintunt* (pentru ipoteza că românescul *sînt provine din latinescul sint*, vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 147, 362).

[368] Relativizarea este motivată, pe de o parte, de faptul că pînă în momentul de față nu s-au găsit regulile după care persoana a II-a singular a imperativului pozitiv este identică structural la cea mai mare parte a verbelor uneori cu persoana a II-a singular a prezentului indicativ, iar alteori cu persoana a III-a singular a prezentului indicativ (vezi aici, în textul imediat următor, punctul *b*); pe de altă parte, de asemenea la persoana a II-a singular a imperativului pozitiv apar destul de multe «cazuri particulare»: la verbul *a trece*, de exemplu, imperativul pozitiv de persoana a II-a singular poate fi identică structural și cu persoana a II-a singular a prezentului indicativ *(tu* **treci** – **treci** *dincolo!)*, dar și cu persoana a III-a singular a prezentului indicativ *(el* **trece** – **trece**-*l și pe acesta!)*, cu precizarea că cele două forme de imperativ nu sînt comutabile una cu alta în același context; la verbul *a fi*, persoana a II-a singular a imperativului pozitiv preia forma de la prezentul conjunctiv de persoana a II-a singular *(tu* **să fii** – **fii** *bun și...!)* și nu de la prezentul indicativ de persoana a II-a sau a III-a singular (*tu* **ești**, *el* **este**), iar la *a veni* de la persoana a III-a singular de asemenea a prezentului conjunctiv *(el* **să vină** – **vină** *acum!*, unde, probabil sub influența desinenței recente și rar folosite *-o* de la vocativul substantivelor prin excelență feminine, desinența *-ă* este înlocuită, mai ales în vorbirea elevată, cu *-o*, imperativul pozitiv de persoana a II-a singular avînd, deci, structura *vino!)* ș.a.

*pre*face, *a satis*face, *a contra*zice, *a pre*zice și alte cîteva) imperativul pozitiv de persoana a II-a singular are forme proprii, moștenite din latină[369], care se deosebesc de toate celelalte forme flexionare ale verbelor respective:

– *du(-te)!*, *condu(-te)!*, *sedu!* etc;

– *fă!*, *prefă(-te)!*, *satisfă!* etc;

– *zi!*, *contrazi!*, *prezi!* etc.

b. La majoritatea verbelor românești (excepțiile fiind cele indicate mai sus la punctul *a* și în nota 366), persoana a II-a singular a imperativului pozitiv preia formele de la prezentul indicativ:

– de la persoana a II-a singular la verbe – rar – de conjugarea întîi (*tu* **stai** – **stai!**), de conjugarea a II-a (*tu* **șezi** – **șezi!**, *tu* **vezi** – **vezi!** etc), de conjugarea a III-a (*tu* **mergi** – **mergi!**, *tu* **rămîi** – **rămîi!** etc) și de conjugarea a IV-a (*tu* **auzi** – **auzi!**, *tu* **fugi** – **fugi!** etc);

– de la persoana a III-a singular la verbe de conjugarea întîi (*el* **cîntă** – **cîntă!**, *el* **lucrează** – **lucrează!** etc), – rar – de conjugarea a II-a (*el* **bea** – **bea!**), de conjugarea a III-a (*el* **bate** – **bate!** *el* **alege** – **alege!** etc) și de conjugarea a IV-a (*el* **citește** – **citește!** *el* **coboară** – **coboară!**, *el* **pîrăște** – **pîrăște!** etc).

c. La toate verbele românești, forma literară[370] de imperativ negativ de persoana a II-a singular preia forma de la prezentul infinitiv fără prepoziția *a*, în fața cărei forme se așează adverbul de negație *nu*, emfatic *nici nu*: *a* **cînta** – *(nici) nu* **cînta!**, *a* **ședea** – *(nici) nu* **ședea!**, *a* **merge** – *(nici) nu* **merge!**, *a* **auzi** – *(nici) nu* **auzi!**, *a* **coborî** – *(nici) nu* **coborî!** etc.

d. În limba literară actuală[371], cu excepția lui *a fi*, la care persoana a II-a plural a imperativului pozitiv și negativ preia forma de la prezentul conjunctiv *(voi să* **fiți**/*să*

---

[369] La verbele latinești *ducere*, *facere*, *dicere*, imperativul prezent pozitiv de persoana a doua singular se construiește neregulat, fără *-e*, formele respective continuîndu-se, de asemenea neregulat, în română la persoana a doua singular a imperativului pozitiv; lat. *duc!* > rom. *du!* (*du*, CV, 26[r]8), lat *fac!* > rom. *fă!* (*fă*, CPB, 76/2), lat. *dic!* > rom. *zi!* (*zi*, CPB, 264/1) etc.

[370] În limba vorbită populară și familiară – de unde uneori trece și la mass-media – se manifestă tendința de regularizare a imperativului *negativ* de persoana a II-a singular, mai ales la verbele la care apar unele neregularități la persoana a II-a singular a imperativului *pozitiv* (vezi *supra*), în sensul că este precedată de *(nici) nu* forma de pozitiv a imperativului de persoana a II-a singular (du! > *nu* du!/*nici nu* du!, fă! > *nu* fă!/*nici nu* fă!, zi! > *nu* zi!/*nici nu* zi!, fii! > *nu* fii!/*nici nu* fii! etc) și nu cea de infinitiv fără *a* (*a* **duce** – *nu* **duce!**/*nici nu* **duce**, *a* **fi** – *nu* **fi!**/*nici nu* **fi!** etc). Pentru forma analogică a imperativului negativ de persoana a II-a singular la aceste verbe, vezi C. Frâncu, *Formele de persoana a II-a singular de la imperativul negativ al verbelor* **a avea, a fi, a (a)duce, a face, a zice**, LR, XXIX, 1980, nr. 1, p. 27-31(33).

[371] În limba veche acționa frecvent o normă care regulariza forma negativă a imperativului de persoana a II-a plural după persoana a II-a singular, în sensul că așa cum negativul persoanei a II-a singular a imperativului avea la bază infinitivul „scurt" fără

nu **fiți,** *nici să nu* **fiți – fiți!**/*nu* **fiți!**, *nici nu* **fiți!**), la toate celelalte verbe persoana a II-a plural a imperativului pozitiv și negativ se construiește pe baza persoanei a II-a plural a prezentului indicativ: *voi (nu/nici nu)* **cîntați – cîntați!**, *nu* **cîntați!**, *nici nu* **cîntați!**; *voi (nu/nici nu)* **stați – stați!**, *nu* **stați!**, *nici nu* **stați!**; *voi (nu/nici nu)* **vedeți – vedeți!**, *nu* **vedeți**, *nici nu* **vedeți!** etc.

e. Persoana a III-a – identică structural la singular și plural – a imperativului românesc este continuatoarea formei de prezent a conjunctivului latinesc (așa-numitul în lingvistica românească «conjunctiv etimologic» sau «conjunctivul fără *să*»; vezi *supra*, unde se află și nota 360), fără nici o «anexă» la pozitiv și precedată de *nu/nici nu* la negativ: lat. **dicat** > rom. **zică** *(el, ei)!*, *nu* **zică** *(el, ei)!*, *nici nu* **zică** *(el, ei)!*; *lat.* **manducet** > rom. **mănînce** *(el, ei)!*, *nu* **mănînce** *(el, ei)!*, *nici nu* **mănînce** *(el, ei)!* etc.

Toate aceste **structuri** – cîteva proprii imperativului și majoritatea comune *în totalitate* cu forme flexionare ale indicativului prezent sau *parțial* cu forme flexionare ale conjunctivului prezent ori ale infinitivului prezent – *reprezintă imperativul* **numai accentuate în context**. Compară (în legătură cu exemple din cele mai de sus):

– *el* **află** *că...* cu „Blanca, **află** că din leagăn...";

– *a* **nu spera** *în mai bine înseamnă...* cu „**Nu spera** cînd vezi mișeii...";

– *voi* **zidiți** *case, iar ei...* cu „**Zidiți** din dărmături gigantici piramide...";

– *voi* **faceți** *ce vi se spune...* cu „Nu le mai **faceți** ziduri...";

– *vinul începe* **să fiarbă** *și* **să spumege**... cu „**Fiarbă** vinu-n cupe, **spumege** pocalul...";

– *toți vor* **să zică** *la fel...* cu „**Zică** toți ce vor să zică..."

Aceasta înseamnă că *marca principală a imperativului este suprasegmentală, constînd în* **accentul în context obligatoriu,** *care cade pe anumite* **structuri morfologice** *proprii imperativului sau comune total ori parțial cu forme flexionare fie ale indicativului prezent, fie ale conjunctivului prezent, fie ale infinitivului prezent.* Accentul în context obligatoriu arată că subiectul-vorbitor consideră imperativul ca avînd importanța cea mai mare în comunicare, acest lucru impunînd *folosirea imperativului* **numai** *în propoziții principale* (vezi exemplele).

§93. *Modul infinitiv*. În legătură cu particularitățile semantice, morfologice și sintactice ale infinitivului, în literatura de specialitate există trei orientări.

---

prepoziția *a,* care infinitiv se întrebuința curent cu valoare verbală, în același fel negativul și al persoanei a II-a plural a imperativului putea avea la bază tot infinitivul fără prepoziția *a*, dar cel „lung", care foarte rar mai apărea și cu valoare verbală (vezi *infra*): *nu* **ciudireți-vă,** CPB, 356/7, *nu* **clevetireți**, CPB, 287/15-16, *nu*...**credereți**, CPB, 359/17, *nu* **facereți**, CPB, 163/4 etc. Adăugăm că în limba veche există și un *hapax legomenon,* constînd într-un imperativ negativ de persoana I plural format pe baza infinitivului „lung" fără prepoziția *a-*: „Feții mei, *nu* **iubire***mu-ne* cu cuvîntul, ce cu lucrul!", CPB, 357/17-19.

a. Orientarea clasică mai veche acceptă ideea că „infinitivul arată numai cum se numeşte o acţiune considerată în afara oricărui raport cu vorbitorul sau cu împrejurările exterioare" (*Iordan, LRC*, p. 416), ceea ce înseamnă că infinitivul „este forma substantivală a verbului" *(ibidem)*. În favoarea acestei idei se invocă, pe de o parte, faptul că „infinitivul scurt" îndeplineşte aceleaşi funcţii sintactice cu substantivul (subiect, atribut, obiect etc), iar pe de altă parte faptul că „infinitivul lung" a devenit substantiv propriu-zis.

b. Orientarea oscilantă – de dată mai recentă – merge cu ideea de compromis că infinitivul are particularităţi atît de substantiv, cît şi de verb[372]. Particularităţile de substantiv – principial indicate în gramatica clasică mai veche (vezi imediat mai sus) – constau în faptul că „infinitivul scurt" are aceleaşi funcţii sintactice cu substantivul (subiect, atribut etc) şi poate fi precedat de o prepoziţie de tipul *de, spre, în loc de* etc, deci alta decît *a*, care este specializată pentru infinitiv: „atîta timp cît nu avem motive de a nega valoarea de prepoziţie a acestor elemente de relaţie în situaţia dată, construcţia cu prepoziţie apropie infinitivul de nume"[373]. Particularităţile de verb ale infinitivului se concretizează în faptul că „infinitivul scurt" nu primeşte determinările substantivului, adică atribute, ci ale verbului, adică subiect şi complement/circumstanţial; „infinitivul scurt" intră în structura unor forme verbale compuse (viitorul al II-lea indicativ şi prezentul condiţional-optativ) şi poate fi însoţit de formele neaccentuate de acuzativ ale pronumelui reflexiv şi personal, ceea ce nu se întîmplă decît cu verbul; „infinitivul scurt" exprimă acţiunea ca proces şi poate fi tranzitiv sau intranzitiv; „infinitivul scurt" are categoriile gramaticale de diateză, mod şi timp, specifice verbului, şi nu are categoriile gramaticale de gen şi caz, specifice numelui, categoriile gramaticale de persoană şi număr, comune numelui şi verbului, fiind diferite – prin conţinut categorial şi formă categorială – la nume şi verb[374].

c. Orientarea clasică mai nouă susţine teza că infinitivul – numai formele fără *-re*, adică *(a) cînta, (a, se) vedea, a fi mers* etc – este un mod verbal propriu-zis[375]. Caracteristicile datorită cărora infinitivul se încadrează la modurile verbale sînt: infinitivul are categoriile gramaticale specifice verbului, adică diateza (activă, *a cînta*; pasivă, *a fi bătut de...*; reflexivă, *a se spăla*; reciprocă, *a se despărţi*; impersonală, *a se însera*), modul (acţiu-

---

[372] Vezi, de exemplu, *Gram. Acad.*, I, p. 224 sqq.; SMLRC, p. 202 sqq.; *Irimia, Gram.*, p. 261 sqq.

[373] SMLRC, p. 207.

[374] Pentru particularităţile de verb ale infinitivului, vezi lucrările citate în nota următoare, precum şi *Gram. Acad.*, I, p. 226, SMLRC, p. 202 sqq., *Irimia, Gram.*, p. 261-262.

[375] Vezi Matilda Caragiu-Marioţeanu, *„Moduri nepersonale"*, SCL, XIII, 1962, nr. 1 *[=Caragiu-Marioţeanu, „Moduri"]*, p. 38 sqq.; C. Dimitriu, *Observaţii în legătură cu infinitivul verbului românesc*, AF, XX, 1969, p. 189 sqq., şi GEM, p. 276 sqq.; I. Diaconescu, *Infinitivul în limba română*, Bucureşti, 1977 *[=Diaconescu, Inf.]*, p. 113 sqq.

nea la infinitiv este de regulă posibilă, realizabilă – *îi vine* **a spune** *că...* –, în context putînd avea şi alte valori modale) şi timpul (infinitivul are un prezent ca *a exista* şi un perfect ca *a fi existat*); la fel cu indicativul, conjunctivul etc, infinitivul are şi categoriile gramaticale comune verbului şi numelui, adică persoana şi numărul: prin context sau prin formele neaccentuate de acuzativ sau dativ ale pronumelui reflexiv, infinitivul se poate atribui oricărei persoane gramaticale: *încep* **a cînta** *(eu* sau *ei), începi* **a cînta** *(tu), începe* **a cînta** *(el)* etc; *a* **mă** *gîndi, a* **te** *gîndi, a* **se** *gîndi* etc; *a*-**mi** *aminti, a*-**ţi** *aminti, a*-**şi** *aminti* etc; exprimînd – ca orice verb – acţiunea ca proces şi avînd categoriile gramaticale existente la verb (inclusiv persoana care – împreună cu numărul implicat în aceasta – se constituie în *indice de predicaţie*; vezi *infra*); infinitivul poate funcţiona, la fel cu indicativul, conjunctivul etc, ca predicat: „Nu credeam să-nvăţ **a muri** vrodată", M. Eminescu, *op. cit.*, p. 154).

*

* *

Din prezentarea succintă a orientărilor din lingvistica românească se observă că opiniile privitoare la infinitiv evoluează de la afirmaţia că acest mod este o *formă nominală*, la admiterea oscilantă a valorii *şi de nume, şi de verb*, pînă la susţinerea tezei că infinitivul este o *formă verbală*, ceea ce altfel spus înseamnă că pe măsură ce s-au rafinat cunoştinţele despre infinitivul românesc, s-au găsit din ce în ce mai multe caracteristici de verb ale acestui mod şi, în plus, s-a constatat că particularităţile pe baza cărora infinitivul era trecut la „nume" nu sînt relevante.

După părerea noastră, particularităţile prin care se justifică în gramatica clasică mai veche încadrarea infinitivului la nume au suport *în tradiţia gramaticii româneşti* şi **nu** *în realitatea lingvistică românească*. Astfel, referindu-ne la faptul că infinitivul *numeşte acţiunea* (vezi punctul *a*), găsim că acest lucru nu poate constitui un argument împotriva valorii verbale a acestui mod, pentru că, practic, în orice formă modală a verbelor noţionale există un segment fonic, *radicalul*, care, în principiu (vezi §76), tezaurizează sensul lexical al verbului respectiv. În versul eminescian citat imediat mai sus („*Nu credeam să-nvăţ a muri vrodată")*, de exemplu, acţiunea «este numită» în principal nu numai de radicalul infinitivului *a* **mur**-*i*, ci şi de radicalul indicativului *nu* **cred**-*eam*, şi de radicalul conjunctivului *să*-**nvăţ**. Dacă prin «a numi o acţiune" se înţelege că infinitivul numeşte acţiunea respectivă «considerată în afara oricărui raport cu vorbitorul sau cu împrejurările exterioare» (vezi punctul *a*), adică infinitivul reprezintă *forma neutrală a verbului* după care această parte de vorbire este inserată în dicţionare, atunci putem spune că această caracteristică aparţine infinitivului numai datorită tradiţiei gramaticale şi lexicografice româneşti. Aceasta pentru că nu în toate limbile verbele apar în dicţionare după infinitiv: în limba latină, de exemplu, verbele sînt ordonate în dicţionare după forma lor de persoana I singular a prezentului

indicativ[376], fapt care, însă, nu a determinat pe nimeni să considere prezentul indicativului de persoana I singular drept formă neutrală a verbului latinesc. De fapt – repetăm – infinitivul numeşte acţiunea în afara oricărui raport cu vorbitorul sau cu împrejurările exterioare numai atunci cînd apare în dicţionare ca formă neutrală a verbului. În vorbire, însă, infinitivul *nu* poate fi folosit în afara raporturilor sintactice, dovada constituind-o faptul că, indiferent de mijloacele prin care sînt marcate, infinitivul are categoriile gramaticale existente la celelalte moduri admise ca verbale, adică la indicativ, conjunctiv etc: categoriile gramaticale de diateză, persoană şi număr implică raportul infinitivului cu un nume-subiect la singular sau plural ce reprezintă o anumită persoană gramaticală, eventual şi cu un nume-obiect (*eu* încep **a cunoaşte** lumea/noi începem **a cunoaşte** lumea, tu începi **a cunoaşte** lumea etc); categoria gramaticală a timpului presupune raportul dintre momentul acţiunii exprimate de infinitiv şi momentul vorbirii (în *îi vine* **a rîde**, acţiunea infinitivului *a rîde* este concomitentă cu momentul vorbirii, în *el a plecat înainte de* **a fi ajuns** *ea* acţiunea infinitivului *a fi ajuns* este anterioară momentului vorbirii etc). Admiţînd că în actul vorbirii acţiunea verbului noţional «este numită» nu numai prin infinitiv, ci şi prin oricare alt mod (datorită faptului că în structura oricărui mod apare radicalul, care are prin excelenţă funcţie lexical-semantică), precum şi că, de asemenea în actul vorbirii, infinitivul contractează, datorită categoriilor sale gramaticale, aceleaşi raporturi gramaticale ca şi indicativul, conjunctivul etc, trebuie să admitem şi că, din aceste puncte de vedere, nu există deosebiri între infinitiv, pe de o parte, şi indicativ, conjunctiv etc, pe de altă parte, sau, altfel spus, şi infinitivul, şi indicativul, şi conjunctivul etc sînt *forme verbale*.

*

* *

În ceea ce priveşte faptul că infinitivul îndeplineşte aceleaşi funcţii sintactice ca şi substantivul (subiect, nume predicativ, atribut etc), sîntem de părere că nici acest lucru nu poate constitui un argument pentru aprecierea că infinitivul este o formă nominală. Acceptînd ca pe un truism faptul că infinitivul poate funcţiona ca subiect, nume predicativ, atribut etc, subliniem că *funcţiile sintactice în general cunosc mai multe realizări, una la nivelul propoziţiei, cînd se concretizează în* **părţi de propoziţie**, *alta la nivelul frazei, cînd se concretizează în* **propoziţii/substitute de propoziţii** *şi, uneori, rar, alta la nivelul textului, cînd se concretizează în* **fraze** (pentru detalii, vezi *infra*). Aşa stînd lucrurile, se pune problema: *infinitivul cu funcţia sintactică de subiect, nume predicativ, atribut* etc *este* **parte de propoziţie** *sau*

---

376 Şi pentru limba română există dicţionare în care verbele sînt inserate după forma lor de persoana I singular a prezentului indicativ: *Lesicon romanescu-latinescu-ungurescu-nemţescu* care de mai mulţi autori în cursul a treizeci şi mai multor ani s-au lucratu, Buda, 1825 (*abatu, tere, tutu; aborescu, rire, ritu; atitu, are, atu* etc); August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti*, Iaşi, 1939 (*abat, abdic, aberez* etc) ş.a.

propoziție? (*substitutul* și *fraza* nu pot fi reprezentate prin infinitiv). Dacă se apreciază că infinitivul este nepredicativ pentru că este mod nepersonal, atunci rezultă că funcțiile de subiect, nume predicativ, atribut etc ale infinitivului reprezintă părți de propoziție, acest lucru constituind un argument în favoarea ideii că infinitivul este o «formă nominală»; dacă, însă, se acceptă ideea că infinitivul este predicativ pentru că este mod personal, atunci înseamnă că funcția de subiect, nume predicativ, atribut etc ale infinitivului sînt părți de frază, adică propoziții, ceea ce argumentează în sensul infinitivului ca «formă verbală». Argumentul cel mai puternic ce se aduce în sprijinul ideii că infinitivul este «formă nominală» îl constituie faptul că acest mod poate fi precedat – înainte de prepoziția specializată *a* – și de cuvinte ca *de, pentru, spre, în loc de* etc, cuvinte care sînt considerate prepoziții (vezi *supra*, punctul b). Credem, însă, că trecerea cuvintelor *de, pentru, spre, în loc de* etc în rîndul prepozițiilor atunci cînd acestea sînt urmate de infinitivul precedat de prepoziția specializată *a* se face pe baza tradiției, ignorîndu-se contradicțiile ce rezultă din această interpretare (vezi articolul pe care l-am publicat în AF, citat în nota 375). Ne referim la faptul că în principiu deosebirea dintre *prepoziții* și *conjuncțiile subordonatoare*, ambele părți de vorbire vide semantic și neflexibile, se face *numai* prin apelul la unitățile sintactice în limitele cărora marchează raportul de subordonare: *prepozițiile marchează raportul de subordonare* **în limitele propoziției**, adică între părțile secundare de propoziție (atributul, complementul etc) și regentele lor, iar *conjuncțiile subordonatoare marchează același raport de subordonare, dar* **în limitele frazei**, adică între propozițiile/substitutele de propoziții secundare (atributive, completive etc) și regentele acestora (vezi capitolele despre *prepoziție* și *conjuncție*). În acest fel se procedează la deosebirea unei prepoziții de o conjuncție subordonatoare atunci cînd aceste două părți de vorbire sînt reprezentate prin cuvinte diferite, ca în versurile:

„În locul lui menit **din** (=prepoziție) cer
Hyperion se-ntoarse"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 142)

„– Blanca, află **că** (=conjuncție subordonatoare) din leagăn
Domnul este al tău mire"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 53)

La fel se procedează și în situațiile în care unul și același corp fonetic *(de, decît, fără, pînă* etc) poate fi atît prepoziție, cît și conjuncție subordonatoare. În versurile:

„**De** treci codri **de** aramă, de departe vezi albind
Ș-auzi mîndra glăsuire a pădurii de argint"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 67)

primul **de** este conjuncție subordonatoare pentru că marchează subordonarea în frază între propoziția subordonată pe care o introduce (**de** *treci codri de aramă*) și regentele

acesteia *vezi* şi *auzi*, iar al doilea **de** este prepoziţie, datorită faptului că marchează subordonarea în propoziţie între atributul pe care îl introduce (**de** *aramă*) şi regentul acestuia *codri (mutatis mutandis*, pentru motive similare, reprezintă prepoziţie şi al treilea şi al patrulea *de)*. Dacă admitem această regulă prezentă în orice gramatică a limbii române (vezi, de exemplu, *Gram. Acad.*, I, p. 321, 383, 387), atunci – revenind la infinitivul precedat de prepoziţia specializată *a* şi de un element de relaţie ca *de, pentru, spre, în loc de* etc – putem spune că aceste elemente de relaţie sînt prepoziţii numai dacă ne plasăm pe poziţia gramaticii clasice mai vechi, potrivit căreia infinitivul este un mod nepredicativ pentru că este nepersonal, ceea ce implică faptul că relatorii în atenţie marchează subordonarea *în propoziţie*, unde infinitivul este *parte secundară de propoziţie;* dacă, însă – de pe poziţia gramaticii clasice mai noi –, acceptăm teza predicativităţii infinitivului pentru că (şi) acest mod are caracter personal, atunci acceptăm implicit că *de, pentru, spre, în loc de* etc nu reprezintă prepoziţii, pentru că nu leagă părţi de propoziţie subordonate de regentele lor, ci **conjuncţii subordonatoare**, pentru că **leagă propoziţii subordonate cu predicatul la infinitiv** de elementele lor regente. Compară:

– nu ştie **de** (=conjuncţie subordonatoare) *va veni la întîlnirea* **de** (=prepoziţie) *duminică;*

– vine momentul **de** (=conjuncţie subordonatoare) *a-şi plăti datoriile* **de** (=prepoziţie) *onoare*.

Aceasta fiind situaţia, urmează că *problema valorii de* **prepoziţie** *sau de* **conjuncţie subordonatoare** a lui *de, pentru, spre, în loc de* etc care preced infinitivul însoţit de prepoziţia specializată *a* depinde tot de problema centrală – pusă mai sus – a acestui mod, anume: *infinitivul este un mod* **nepersonal** *şi* **nepredicativ** *sau un mod* **personal** *şi* **predicativ?** Pentru găsirea unei soluţii raţionale în această privinţă, considerăm că este necesar să se urmărească comportarea *în actul comunicării*[377] a tuturor formelor de infinitiv, adică a formei fără *-re*[378] ce nu conţine şi prepoziţia

[377] Această subliniere este motivată de faptul că la valoarea de *verb* sau de *nume* a infinitivului interesează *limbajul natural*, nu *metalimbajul* (pentru utilizarea, în metalimbaj, a infinitivului fără *a* ca formă neutrală după care această parte de vorbire de inserează în dicţionarele româneşti actuale, vezi *supra)*.

[378] Forma de infinitiv cu *-re* («infinitivul lung») mai apărea – foarte rar – cu valoarea verbală şi funcţie predicativă numai în limba română veche: vezi, pentru aceasta, articolul citat în nota 350, p. 77-78, unde arătăm că din trei texte din secolul al XVI-lea cercetate exhaustiv (CPB, CV, CT), infinitivul lung cu valoare de verb şi funcţie de predicat se întîlneşte numai în unul, CPB, unde se găseşte de cinci ori în contexte ca *nemică aflară ca de* **a-i muncirea**, CPB, 41/1-2, *că de* **firea** *ruşine voao grăescu*, CPB, 393/9-10 etc. În zilele noastre infinitivul lung-verb se mai păstrează doar în varianta populară şi familiară a limbii numai în două imprecaţii-perifraze verbale: una cu *a fi* la condiţionalul-optativ prezent format pe baza infinitivului lung (**fir-***ar al Dracului/al Naibei* ş.a.), uneori cu repetarea lui *a fi* la conjunctivul

specifică *a*, de tipul *exista*, a formei ce conține prepoziția specifică *a*, de tipul *a exista*, a formei ce conține prepoziția specifică *a* și auxiliarul *fi*, de tipul *a fi existat, a fi ascultat/ă, i, e* și a formei ce conține – în afară de prepoziția specifică *a* și de auxiliarul *fi* – și auxiliarul *fost*, de tipul *a fi fost ascultat/ă, i, e*.

Forma infinitivului fără prepoziția specializată *a* apare, pe de o parte, în structura morfologică reprezentînd viitorul întîi indicativ cu *a vrea* (*voi* **merge** etc) și prezentul condițional-optativ (*aș* **merge** etc), iar pe de altă parte în structura morfosintactică reprezentînd predicatul verbal compus cu *a putea* (*pot* **merge** etc), numai popular și cu *a ști* (*știu* **merge** etc) – pentru toate acestea, vezi verbele semiauxiliare, timpurile verbului și predicatul verbal. În aceste structuri, infinitivul are valoare certă de verb, pentru că:

– la nivel semantic exprimă, ca orice mod verbal, acțiunea ca proces;

– la nivel morfologic primește categoriile gramaticale de diateză, mod, timp, persoană, număr existente la verb de la auxiliar (*va* **merge** – *se va* **merge** – *ar* **merge** – *ați* **merge** etc) sau de la semiauxiliar (*poți* **merge** – *să poți* **merge** – *ar putea* **merge** etc);

– avînd – primită de la auxiliar sau semiauxiliar – categoria gramaticală de persoană, care implică și categoria gramaticală de număr, forma de infinitiv în atenție funcționează, la nivel sintactic, ca *predicat verbal simplu împreună cu auxiliarul (eu* **voi merge/aș merge** *pe jos)* sau ca *predicat verbal compus împreună cu semiauxiliarul (eu* **pot/știu merge** *pe jos)*. Precizăm, însă, că, intrînd, ca element component, în structura timpurilor și modurilor indicate care se constituie în predicate verbale simple, precum și în structura predicatului verbal compus, **infinitivul este lipsit de independență morfosintactică** și, ca urmare, nu prezintă interes în discuția

---

prezent (**fir**-*ar al Dracului/al Naibei* ș.a. să fie); alta – utilizabilă în două structuri – conține pe *a da* la condiționalul-optativ prezent format tot pe baza infinitivului lung, la care, însă, se adaugă fostul subiect (cînd îmbinarea de cuvinte era liberă) exprimat sau printr-un nume în nominativ *favorabil* și atunci perifraza cere funcția de complement direct (**Dar**-*ar Dumnezeu/Domnul pace/să fie pace)*, sau printr-un nume în nominativ *nefavorabil* și atunci perifraza cere funcția de complement indirect (**Dar**-*ar Dracu/boala* etc *în X/în cine trebuie* etc); în legătură cu aceste perifraze notăm și tendința de actualizare a lor prin înlocuirea infinitivului lung cu infinitivul scurt: **fi**-ți-*ar al Dracului/al Naibei obiceiul* sau **fi**-ți-*ar al Dracului/al Naibei să*-ți *fie obiceiul*: **da**-o-*ar Dumnezeu/Domnul* ș.a. *pace/să fie pace* sau **da**-o-*ar Dracu/boala* etc *în X/în cine trebuie* etc; menționăm și ipoteza că aceste perifraze – la fel cu *Doamne ferește, ce Dumnezeu, ce Dracu* etc – ar putea fi considerate ca reprezentînd interjecții.

Dacă lăsăm la o parte pe *fir(e)* și pe *dar(e)* din perifrazele comentate imediat mai sus, atunci putem spune că ceea ce prin origine ar trebui să fie infinitivul lung al *verbului* a trecut, prin întrebuințare, în clasa semantico-gramaticală *a substantivului*: *avere, cîntare, lucrare* etc (vezi capitolul despre substantiv).

de față, unde se pune problema dacă, **singur, infinitivul verbelor noționale are valoare verbală și funcție de predicat sau valoare nominală și funcție de subiect, nume predicativ, atribut** etc.

Forma infinitivului fără prepoziția specializată *a* apare uneori într-o anumită structură sintactică alcătuită din: predicativul *a avea/a fi* + pronumele/adjectivul pronominal relativ *cine/ce* (în oricare caz, fără sau cu prepoziție) ori unul din adverbele pronominale relative *unde, cînd, cum* (fără sau cu prepoziție) + infinitiv fără prepoziția specializată *a*. Exemple:

„Eu singur ***n-am cui* spune** cumplita mea durere"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 18)

„Cînd e minte,
***Nu-i ce* vinde**"
(I. Creangă, *op. cit.*, p. 179)

În aceste structuri sintactice, *potrivit normei generale*, pronumele/adjectivele pronominale relative și adverbele pronominale relative marchează – *în calitatea lor de jonctive subordonatoare în frază* – raportul de subordonare între propoziții subordonate și regentele acestora. În tipurile de exemple avute în vedere, regentele propozițiilor subordonate sînt reprezentate prin verbele-predicat *n-am* și *nu-i;* cît privește propozițiile subordonate, care – repetăm – *trebuie să existe* din cauza jonctivelor subordonatoare în frază, acestea nu pot avea predicatul decît la infinitivele fără *a* imediat următoare, adică *spune*, respectiv *vinde*. În favoarea predicativității infinitivului fără prepoziția specializată *a* din structurile în atenție se pot invoca – în afara faptului că și acest infinitiv prezintă acțiunea ca proces – categoriile gramaticale de persoană și număr[379], care – ca *indice de predicație* – arată că infinitivul respectiv se atribuie (prin context sau prin formele neaccentuate de dativ/acuzativ ale pronumelui reflexiv și context) nominativului unor nume-subiect[380], de orice persoană

---

[379] Cu toate că nu se constituie în indici de predicație, notăm că la infinitivul din acest tip de structură există și categoriile gramaticale specifice verbului, adică: diateza, cu conținutul categorial reprezentat prin raportul gramatical activ, reflexiv etc marcat prin *zero* și formele neaccentuate de dativ/acuzativ ale pronumelui reflexiv; modul și timpul, cu conținuturile modale și temporale preluate mimetic de la regentul *a avea/a fi*, marcate prin sufixul gramatical al infinitivului variabil după conjugare și, respectiv, prin *zero* în opoziție cu auxiliarul *fi* (vezi exemplele din text).

[380] Subliniem truismul că în orice orientare din lingvistică (ca de altfel și din logică), *funcția de subiect este concepută și admisă ca atare* **numai în legătură cu funcția de predicat**, ceea ce altfel spus înseamnă – pentru tipul de structură în atenție – că acceptînd un nume în nominativ-subiect trebuie să acceptăm și un predicat al acestuia, care aici nu poate fi decît infinitivul fără prepoziția specializată *a* (pentru predicatul analogic, la care nu există subiect, vezi volumul de sintaxă).

gramaticală, cînd primul verb din structură este tripersonalul *a avea*, iar infinitivul următor aparține unui verb de asemenea tripersonal:

– *nu am* cui **spune** =persoana I singular;
nu ai cui **spune** =persoana a II-a singular;
nu are cui **spune** =persoana a III-a singular etc;
– *nu am* **ce-mi aminti** =persoana I singular;
nu ai **ce-ți aminti** =persoana a II-a singular;
nu are **ce-și aminti** =persoana a III-a singular etc;
– *nu am* la ce **mă gîndi** =persoana I singular;
nu ai la ce **te gîndi** =persoana a II-a singular;
nu are la ce **se gîndi** =persoana a III-a singular etc.

Dacă infinitivul aparține unui verb unipersonal cu subiect intern existent[381] (vezi §73), obligatoriu de persoana a III-a singular sau plural, marcată prin context și, cînd există, și prin forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv, atunci *a avea*, ca prim element al structurii, poate apărea numai la persoana a III-a singular sau plural, avînd același subiect cu infinitivul:

– c î i n e l e *nu are* la cine **lătra**;
– g ă i n a *nu are* unde **se oua**/g ă i n i l e *nu au* unde **se oua**.

Cînd primul verb din structură este *a fi* – care aici are caracter unipersonal, apărînd întotdeauna la singularul persoanei a III-a –, infinitivul ce urmează jonctivului subordonator în frază se comportă diferit, după cum este sau nu însoțit de formele neaccentuate de acuzativ sau dativ ale pronumelui reflexiv. Infinitivul verbelor tripersonale cu acuzativul sau dativul neaccentuat ale reflexivului se atribuie – prin formele neaccentuate de acuzativ sau dativ ale reflexivului – nominativului unor nume-subiect de orice persoană gramaticală[382]:

– *nu este* pe ce **mă baza** =persoana I singular;
nu este pe ce **te baza** =persoana a II-a singular;
nu este pe ce **se baza** =persoana a III-a singular etc;
– *nu este* **ce-mi aminti** =persoana I singular;
nu este **ce-ți aminti** =persoana a II-a singular;

---

[381] Infinitivul verbelor unipersonale cu subiect inexistent nu apare în mod obișnuit în acest tip de structură (nu sînt reperate contexte ca **nu are* cine/ce **fulgui/se însera** etc); doar uneori, numai cu unele dintre jonctivele subordonatoare în frază care interesează și numai cînd semantismul o permite, verbul la infinitiv din structură poate fi unipersonal cu subiect inexistent: p e c e r n u e s t e n i c i u n n o r ș i, c a u r m a r e, n u a r e d e u n d e **fulgui**.

[382] Menționăm că la verbele tri- și unipersonale cu subiect existent cu acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, primul verb din structură poate fi și *a fi*, așa cum exemplificăm în text, dar *de regulă* apare *a avea;* așadar, se poate spune și **nu este** *pe ce mă baza*, **nu este** *unde se oua* etc, dar se preferă **nu am** *pe ce mă baza*, **nu are** *unde se oua* etc.

nu este ce-şi **aminti** =persoana a III-a singular etc.

Infinitivul verbelor unipersonale cu subiect existent[383] însoţit de forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv se atribuie – ca unică posibilitate – nominativului numelor de persoana a III-a singular sau plural prin forma neaccentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv şi prin context:

nu este unde **se oua** (găina/găinile)

Infinitivul verbelor tripersonale fără acuzativul sau dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv[384] apare în structuri ambigui din punctul de vedere al atribuirii la nominativul persoanei gramaticale. În *va fi la ce* **privi**, *nu este unde* **merge** etc, verbele la infinitiv ar putea fi considerate ca atribuindu-se, prin context, unor nominative de persoana a III-a: *va fi la ce* **privi** ***(spectatorul)***, *nu este unde* **merge** ***(copilul)*** etc. Mai convenabil ni se pare, însă, să apreciem că datorită caracterului unipersonal al regentului *a fi*, întreaga structură capătă valoare gnomică, adevărul cu valoare generală pe care îl exprimă obligînd la atribuirea infinitivului – predicat al unei subiective – **nu** *la o* **anume** *persoană reală-obiect al dialogului, ci la un* ***interlocutor*** **nedefinit**, adică la un **tu** (rezultînd din context) care indică pe **oricine** *se află în situaţia respectivă: va fi la ce* **privi** (**tu,** *care vei fi pus în această situaţie*), *nu este unde* **merge** (**tu,** *care te afli în situaţia respectivă*) etc.

Menţionăm că, în context, una dintre realizările structurii sintactice avute în vedere, anume, *adverbul de negaţie* **nu** + **a avea** + *pronumele relativ* **ce** *(+ formă neaccentuată de dativ a unui pronume personal)* + *infinitivul* **face**, poate deveni perifrază verbală cu sensul de «a nu putea ajuta», «a nu putea fi util», «a nu putea răspunde pozitiv solicitării»:

– Poţi să-l scapi de necazul care a dat peste el?

– **N-am ce-*i* face** [=nu-l pot ajuta], nu cunosc pe nimeni care...

În general, infinitivul fără prepoziţia specializată *a* din structura sintactică la care ne referim are *valoare verbală* pentru că, exprimînd acţiunea ca proces, are atît categoriile gramaticale de diateză, mod, timp, specifice verbului, cît şi categoriile gramaticale de persoană şi număr, comune verbului şi numelui, acestea din urmă permiţînd infinitivului să se atribuie nominativului unui nume-subiect pe lîngă care să îndeplinească funcţia sintactică de predicat, această funcţie fiind impusă şi de jonctivul

---

[383] Infinitivul verbelor unipersonale cu subiect inexistent însoţite de acuzativul neaccentuat al reflexivului nu poate apărea dacă primul verb din structură este unipersonalul *a fi* (este nereperabil un context ca ***nu este** *cine/ce, unde, pînă cînd etc* **se împrimăvăra**).

[384] Infinitivul verbelor unipersonale cu subiect existent neînsoţite de formele neaccentuate de dativ/acuzativ ale pronumelui reflexiv nu apare în acest tip de structură; în locul structurii *nereperate* cu regentul *a fi*, de felul **nu este la cine* **lătra** *cîinele*, **nu este cum* **înflori** *pomii* etc, se folosesc structurile *reperate* cu regentul *a avea: cîinele nu are la cine* **lătra**, *pomii nu au cum* **înflori** etc (vezi şi mai sus în text).

subordonator în frază (pronumele/adjectivul pronominal *cine, ce* la orice formă cazuală; adverbele pronominale relative *unde, cînd, cum* însoțite sau nu de prepoziții) care precede infinitivul respectiv.

*

* *

Forma infinitivului cu prepoziția specializată *a* se folosește frecvent *în dependență* de un regent și rar ca *nedependentă* (fie ca independentă, fie ca regentă).

Cînd apare ca *dependentă*, forma cu *a* a infinitivului se subordonează:

– de obicei unui verb predicativ[385] sintetic/perifrastic la care se juxtapune („Nu credem *să-nvăț* **a muri** vrodată" – M. Eminescu, *op. cit.*, p. 154); „*E ușor* **a scrie** versuri" – *idem*, p. 172) sau de care se leagă prin jonctive de felul *de, pentru, spre, în loc de* etc („... toți *se nasc spre* **a muri**" – *idem*, p. 141; *nu-i timp pentru* **a rezolva** această problemă);

– rar unui substantiv articulat hotărît ce nu face parte din îmbinări stabile de cuvinte, de care se joncționează prin *de, pentru, spre, în loc de* etc *(ideea de* **a pleca** în excursie este foarte bună); dacă substantivul articulat hotărît intră în componența unei îmbinări stabile de cuvinte, atunci infinitivul dependent poate fi ori juxtapus acestuia, ori joncționat de acesta prin *de, pentru, spre, în loc de* etc (vine vremea **a ne gîndi** la veșnicie/*de* **a ne gîndi** la veșnicie).

În tipurile de structuri în care infinitivul cu *a* – care exprimă acțiunea ca proces – se juxtapune regentului, acest infinitiv are toate categoriile gramaticale întîlnite la verb: **diateza:** verbul la infinitivul cu *a* poate exprima – marcate prin auxiliarul *a fi*, complementul de agent, complementul indirect, circumstanțialul sociativ, atributul circumstanțial/completiv, formele neaccentuate de acuzativ/dativ ale pronumelui reflexiv, *zero* (vezi §81-§85) – raporturile gramaticale activ (*a trăi* etc), pasiv (*a fi bătut* de soartă etc), reflexiv (*a se spăla* etc), reciproc (*a se despărți* de cineva, *a se certa* cu cineva/unul cu altul etc) și impersonal (*a se primăvăra* etc); **modul:** verbul la infinitivul cu *a* – avînd ca mărci sufixul gramatical infinitival *-a, -ea, -e, -i* sau *-î* și prepoziția specializată *-a* – exprimă frecvent acțiunea ca posibilă, realizabilă, fapt pentru care poate fi numit *al doilea mod al posibilității/realizabilului*, primul fiind conjunctivul (*începe* **a citi** =*începe* **să citească** etc), iar uneori acțiunea ca îndemn, ordin (**a nu se fuma** *în prezența produselor explozive* etc); **timpul:** verbul la infinitivul cu *a* exprimă – marcată prin *zero* (în opoziție cu auxiliarul *fi* de la perfectul infinitiv, pentru care vezi mai departe) – concordanța dintre momentul acțiunii și momentul vorbirii, adică prezentul (compară *îi vine* **a cînta** cu *a încetat căutările*

---

[385] Pentru faptul că în contexte ca *îi vine a cînta, începe a rîde* etc verbele de felul *a(-i) veni, a începe* etc sînt predicative (nu semiauxiliare), vezi §69.

înainte de **a fi găsit** *răspunsul*); **persoana** și **numărul:** verbul la infinitivul cu *a* se poate atribui – avînd ca mărci contextul și/sau formele neaccentuate de acuzativ/dativ ale pronumelui reflexiv – nominativului oricărei persoane gramaticale (**încep/începi** etc *a citi* etc; *a* **mă/te** etc *gîndi* etc). Admițînd că *persoana*, care implică și *numărul*, se constituie în *indice de predicație* din punctul de vedere al informației gramaticale (vezi capitolul despre predicat, *passim*), urmează că *infinitivul cu* **a**, *la care* **există categoriile gramaticale de persoană și număr**, *poate funcționa ca* **predicat** *atunci cînd îndeplinește și condiția semantică a predicativității.*

Cînd infinitivul cu *a* nu se juxtapune regentului, ci se leagă de acesta prin jonctive ca *de, pentru, spre, în loc de* etc, atunci acest infinitiv *are comun* cu infinitivul cu *a* juxtapus regentului și caracteristica semantică (exprimă acțiunea ca proces), și caracteristica morfologică (are toate categoriile gramaticale ale verbului, adică diateză, mod, timp, persoană, număr), și caracteristica sintactică (avînd persoana, care implică și numărul, poate îndeplini funcția sintactică de predicat: *nu-i timp* ***pentru*** **a rezolva** *această problemă, ideea* ***de*** **a pleca** *în excursie este foarte bună* etc). Infinitivul cu *a* joncționat de regent prin *de, pentru, spre, în loc de* etc *se deosebește* de infinitivul juxtapus regentului *numai* prin aceea că este precedat de un jonctiv de felul *de, pentru, spre, în loc de* etc, fapt care este considerat – cum am arătat mai sus – drept argument principal pentru valoarea de *nume* a infinitivului și, implicit, împotriva predicativității acestui mod: „atîta timp cît nu avem motive de a nega valoarea de prepoziție a acestor elemente de relație [este vorba despre *de, pentru, spre, în loc de* etc] în situația dată, construcția cu prepoziție apropie infinitivul de nume" (SMLRC, vezi *supra*). Din această formulare rezultă *în mod direct* că valoarea de *nume* a infinitivului avut aici în vedere este dată de considerarea cuvintelor *de, pentru, spre, în loc de* etc drept prepoziții; *în mod indirect*, însă, din formulare se desprinde ideea că, dacă ar exista motive care să permită încadrarea cuvintelor *de, pentru, spre, în loc de* etc din contextele în atenție **nu** *la prepoziții, ci la* **conjuncțiile subordonatoare**, atunci infinitivul respectiv nu ar mai trebui «apropiat» de *nume*, ci ar putea fi considerat *verb*. Rezolvarea acestei probleme este posibilă prin apelul la criteriul general invocat mai sus pentru deosebirea prepozițiilor de conjuncțiile subordonatoare la cuvintele care pot avea ambele valori (de prepoziție și de conjuncție subordonatoare), și anume: cînd marchează raportul de subordonare **în limitele propoziției**, *de, pentru spre, în loc de* etc reprezintă prepoziții, iar cînd marchează raportul de subordonare **în frază**, aceleași cuvinte sînt conjuncții subordonatoare. Așa stînd lucrurile, problema valorii infinitivului precedat de prepoziția specializată *a* și de un cuvînt ca *de, pentru, spre, în loc de* etc apare ca un cerc vicios: negarea funcției predicative și deci și a valorii verbale a infinitivului de care ne ocupăm aici se bazează pe faptul că *de, pentru, spre, în loc de* etc sînt considerate prepoziții care, deci, marchează raportul de subordonare în propoziție; considerarea cuvintelor *de, pentru, spre, în loc de* etc ca prepoziții cînd acestea preced infinitivul însoțit de prepoziția

specializată *a* se bazează – în afară de tradiție – pe faptul că în aceste structuri infinitivul este considerat atribut, complement etc și nu predicatul unor propoziții atributive, completive etc. Ieșirea din acest cerc vicios se poate face prin apelul la caracteristicile pe care trebuie să le aibă un mod verbal oarecare pentru a funcționa ca predicat, care caracteristici sînt de natură *semantică* (verbul căruia aparține modul trebuie să fie *noțional*) și de natură *gramaticală* (modul verbal trebuie să fie atribuibil nominativului unei persoane gramaticale, adică să fie *personal*, caracterul personal al modului reprezentînd **indicele de natură gramaticală al predicativității**). Dacă infinitivul cu *a* al verbelor noționale precedat de un element de relație ca *de, pentru, spre, în loc de* etc **este** *un mod* **personal** pentru că se atribuie prin context și/sau prin formele neaccentuate de acuzativ/dativ ale pronumelui reflexiv nominativului persoanei gramaticale, atunci înseamnă că acest infinitiv este și **predicativ**, reprezentînd predicatul în propoziții obligatoriu subordonate, care propoziții se află în dependență de un regent verbal sau nominal aflat într-o altă propoziție decît cea cu predicatul la infinitiv. Așa stînd lucrurile, înseamnă că *de, pentru, spre, în loc de* etc care preced infinitivul cu prepoziția specializată *a* stabilesc *raportul de subordonare* **în frază**, *între o propoziție subordonată și regenta ei și ca urmare trebuie considerate* **conjuncții subordonatoare**.

*

* *

Cînd – *mai ales* sub influență franceză și prin excelență în limba română modernă standard[386] – forma cu *a* a infinitivului este folosită ca *nedependentă*, această formă are valoare de imperativ (indică un îndemn, o recomandare, un ordin) de obicei pentru persoana a III-a gramaticală, pentru care sau nu există persoană reală și atunci propoziția este monomembră (**A nu se lovi** *în cel fără apărare!*), sau persoana reală există (și ca urmare propoziția este bimembră), putînd fi:

– neexprimată printr-un cuvînt, cînd din context rezultă un *nume* în nominativ-subiect: **A se păstra** [RECIPIENTUL] *la întuneric!*, **A nu se pleca** [NIMENI] *în afară în timpul mersului trenului!* etc;

– exprimată printr-un nume în nominativ-subiect: **A nu se călca** [IARBA!], **A nu se depăși** [VITEZA LEGALĂ!] etc.

---

[386] Nu cunosc contexte în limba vorbită populară și familiară cu infinitivul cu *a* nedependent, iar în limba română veche infinitivul cu *a* nedependent atribuibil persoanei a II-a gramaticale apare rarisim: „... de grija ceștii lumi și de pohta ei *a te feri* și *a fugi*", CC, 72/9-10. *Diaconescu, Inf.*, p. 122, citează și un context din *Istoria ieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir („de bune *a* le *lăuda* și de pofta adevărului, precum sînt lumii *a* le *obști*"), în care putem vorbi mai curînd de o structură greoaie, modelată după alte limbi, decît de o formulare *normală* cu infinitivul cu *a* nedependent.

Propoziția cu predicatul la infinitivul cu *a* nedependent cu valoare de imperativ este de cele mai multe ori *principală independentă* (vezi exemplele de mai sus), iar uneori principală regentă (**A nu se fuma** *unde este pericol de incendiu!*, **A nu se parca** în locurile *care sînt ale șefilor!* etc).

*

* *

Din comentariile pe care le-am făcut se desprinde ideea că în toate structurile în care apare – fie că este *dependent* de un regent la care se juxtapune sau de care se leagă prin conjuncții subordonatoare ca *de, pentru, spre, în loc de* etc, fie că este nedependent – infinitivul cu prepoziția specializată *a* reprezintă **o formă verbală** *(pentru că exprimă acțiunea ca proces și are categoriile gramaticale de diateză, mod, timp, persoană și număr existente la verb)* și – cînd aparține unui verb noțional – *funcționează ca* **predicat verbal** *(pentru că, fiind mod personal, se atribuie nominativului unui nume-subiect).*

*

* *

Forma infinitivului și cu prepoziția specializată *a*, și cu auxiliarul *fi*, de tipul *a fi existat, a fi iubit, a fi luat prin surprindere* etc, este întotdeauna dependentă de un regent, la care uneori se juxtapune (**a fi iubit** *de cineva este aspirația oricărei ființe umane*) și de care de obicei se joncționează printr-o conjuncție subordonatoare ca *de, pentru, spre, în loc de* etc (pentru valoarea de conjuncție subordonatoare a acestor elemente de relație, vezi *supra*): ÎNAINTE DE **a fi existat** *omul, va fi existat maimuța.* În legătură cu această formă de infinitiv – care se întrebuințează foarte rar, mai ales în limba literară apropiată de zilele noastre[387] –, notăm omonimia structurală constînd în faptul că aceleași elemente constitutive (*prepoziția specializată* **a** + *auxiliarul* **fi** + *verbul de bază la* «**participiu**») reprezintă modul infinitiv la două diateze și timpuri diferite: *infinitivul* **prezent pasiv** *(el, enervat de* **a fi luat prin surprindere**, *se oprește)* și *infinitivul* **perfect activ** *(el, enervat de* **a fi mers** *prea mult, se oprește).* Pentru dezomonimizare în cazul acestei structuri, factorii decisivi sînt **existența**

---

[387] Vezi în acest sens *Frecvența timpurilor în unele texte românești*, AUI, XXVII, 1981, p. 59, 73, unde arătăm că în trei texte vechi (CPB, CV, CT) și unul modern (SB) cercetate exhaustiv nu există nici o formă a infinitivului în atenție; patru ocurențe ale acestei structuri infinitivale au fost găsite în volumele I - IV de *Scrieri* (1962-1963) ale lui Tudor Arghezi de către Liviu Onu, Gh. Beldescu, Gh. Constantinescu, Olga Tunsoiu, *Studii asupra morfologiei verbului în poezia lui Tudor Arghezi*, AUB, XVIII, 1969, nr. 1, p. 85-135.

complementului de agent, exprimat sau neexprimat, și **acordul** *în gen, număr și caz al «participiului» verbului de bază:*

– dacă participiul verb-adjectiv (vezi *infra*) al verbului de bază se acordă în gen, număr și caz cu numele-subiect – acord posibil cînd verbul de bază respectiv la diateza activă este *insuficient* din punctul de vedere al complementului direct –, atunci structura în atenție, *la care* **există**, *exprimat sau neexprimat,* **complementul de agent**, *reprezintă infinitivul* **prezent pasiv: a fi iubit** DE CINEVA *este aspirația oricărei ființe umane; el/ea etc, evervat/ă etc de* **a fi luat/ă** *etc* **prin surprindere** [DE INTERVENȚIA PRIVITORILOR], *se oprește;*

– dacă, însă, participiul-verb (vezi *infra*) al verbului de bază nu se acordă în gen, număr și caz cu numele-subiect – ceea ce se întîmplă cînd verbul de bază respectiv la diateza activă este în regula generală *suficient* din punctul de vedere al complementului direct, uneori putînd fi, însă, și *insuficient* din punctul de vedere al complementului direct –, atunci structura avută în vedere, *la care* **nu există complementul de agent,** *reprezintă infinitivul* **perfect activ:** *el/ea etc enervat/ă etc de* **a fi mers** [*mers* invariabil; complement de agent inexistent] *prea mult, se oprește; fără* **a fi văzut** ACCIDENTUL/CE S-A ÎNTÎMPLAT [complement direct exprimat; complement de agent inexistent], *ea afirmă că...*

Atît la perfectul infinitiv activ (*a fi mers, a fi existat, a fi fost, a se fi bazat* etc), cît și la prezentul infinitiv pasiv (*a fi luat prin surprindere de..., a fi văzut de..., a fi auzit de...; a fi enervat de...* etc), **valoarea de verb** *a infinitivului* este evidentă la nivel semantic (exprimă acțiunea ca proces) și la nivel morfologic: cunoaște categoria gramaticală a diatezei cu opoziții (vezi §79 - §80) la verbe diferite (compară *a fi mers* cu *a fi luat prin surprindere* de..., cu *a se fi certat* cu... etc); are conținut modal constînd în acțiunea *ireală* la perfectul infinitiv activ, reciproc etc (*a fi mers, a fi fost, a se fi certat* cu... etc) și acțiunea *posibilă* la prezentul infinitiv pasiv (*a fi luat prin surprindere* de..., *a fi văzut* de... etc); are categoria gramaticală a timpului, exprimînd – prin opoziții de conținut și formă (vezi *infra*) – anterioritatea față de momentul vorbirii *versus* concomitența cu momentul vorbirii (compară *a fi mers, a fi existat* etc cu *a fi luat prin surprindere* de..., *a fi văzut* de...); are caracter personal, atribuindu-se – prin context și/sau prin formele neaccentuate de acuzativ/dativ ale pronumelui reflexiv – la nominativul oricărei persoane gramaticale aflate la un anumit număr: *eu, enervat de* **a fi mers** *prea mult/de* **a a fi văzut** de... [=persoana I singular], *mă opresc; tu, enervat de* **a fi mers prea mult/de a fi văzut** de... [=persoana a II-a singular], *te oprești;* **a** MĂ/TE, SE etc **fi bazat** *pe...;* **a**-MI/ȚI, ȘI etc **fi amintit** etc. Aceste caracteristici semantico-gramaticale de verb conduc la ideea că infinitivul de care ne ocupăm aici îndeplinește *funcția sintactică de* **predicat verbal** în propoziția din care face parte, în favoarea predicativității venind și conjuncțiile de tipul *de, pentru, spre, în loc de* etc care pot preceda infinitivul în atenție, pentru că acestea – potrivit normei generale invocate mai sus – stabilesc raportul de subordonare **numai la nivelul frazei**

(deci între un element regent și propoziția al cărei predicat nu poate fi decît infinitivul avut în vedere).

*

* *

Forma infinitivului conținînd prepoziția specifică *a*, auxiliarul *fi*, auxiliarul *fost* și participiul verbului de bază acordat cu numele-subiect în gen, număr, caz, de tipul *a fi fost ascultat/ă, i, e*, apare extrem de rar și numai în varianta elevată a limbii literare, fiind obligatoriu precedată de o conjuncție subordonatoare ca *de, pentru, spre, în loc de* etc (pentru valoarea de conjuncție subordonatoare a acestor elemente de relație, vezi *supra*): *înainte de* **a fi fost ascultată** *de șefi, eu a fost ajutată de prieteni*. Valoarea de verb a acestei forme de infinitiv rezidă – ca și la celelalte forme infinitivale – în semantism (exprimă acțiunea ca proces) și în caracteristicile morfosintactice: prin opoziție la nivel formal și de conținut cu alte diateze, structura de care ne ocupăm reprezintă pasivul (compară *a fi fost ascultat/-ă, -i, -e, a fi fost lovit/-ă, -i, -e* etc cu *a asculta, a lovi* etc); conținutul modal de acțiune ireală este favorizat (și) de anterioritatea momentului acțiunii față de momentul vorbirii (vezi contextul de mai sus); fiind personal, pentru că se atribuie prin context nominativului unei persoane gramaticale aflate la un anumit număr, infinitivul în atenție îndeplinește funcția sintactică de predicat: *fără* **a fi fost felicitat/ă** (=persoana I singular), *eu m-am bucurat totuși, pentru că...; fără* **a fi fost felicitat/ă** (=persoana a II-a singular), *tu te-ai bucurat totuși, pentru că...* La funcția sintactică de predicat concură și conjuncțiile subordonatoare (vezi *supra*) de felul *de, pentru, spre, în loc de* etc care, marcînd raportul de subordonare *numai în frază*, impun existența unor propoziții și în dreapta lor, propoziții care nu pot avea predicatul decît la infinitivul în atenție (vezi exemplele date mai sus).

*

* *

Generalizînd, în limba română *infinitivul este* **un mod al verbului**, ceea ce altfel spus înseamnă că *toate tipurile sale de forme au* **valoare verbală**. Tipurile de forme circumscrise infinitivului (verbelor regulate), în număr de patru, au structurile de mai jos.

a) Forma pe care o numim convențional *infinitivul fără* **a** conține *radicalul de prezent indicativ al verbului + sufixul gramatical al infinitivului* variabil după conjugare, acesta din urmă fiind marca modală *principală*, la care se adaugă contextul ca marcă modală *secundară* pentru dezomonimizare în cazul cînd structura este omonimă cu prezentul, imperfectul sau perfectul simplu indicativ: *poate* **merge** (infinitivul *merge* omonim cu prezentul indicativ *el* **merge**)/**vedea** (infinitivul *vedea*

omonim cu imperfectul indicativ *el* **vedea**)/**auzi** (infinitivul *auzi* omonim cu perfectul simplu indicativ *el* **auzi**) etc. Acest tip de formă are trei[388] întrebuințări:

– o întrebuințare a *infinitivului fără* **a** apare în *limbajul natural* în structuri morfologice (viitorul I indicativ cu *a vrea/a voi*, de felul *va* **merge**; prezentul condițional-optativ, de felul *ar* **merge**) și sintactice (predicatul verbal compus de felul *poate* **merge**, popular și *știe* **merge**; predicatul nominal compus de felul *poate* **fi** *bun*); la această întrebuințare, infinitivul are caracteristicile semantice și morfologice ale verbului (exprimă acțiunea ca proces; primește categoriile gramaticale ale verbului de la verbul anexă, auxiliar sau semiauxiliar), dar, făcînd parte, ca element component, din structurile indicate, este lipsit de *independență funcțională* (funcția sintactică este îndeplinită de întreaga structură);

– o a doua întrebuințare a *infinitivului fără* **a** se întîlnește tot în *limbajul natural*, în structuri complexe conținînd predicativul *a avea/a fi* urmat de *pronumele/adjectivul pronominal* **cine/ce** sau de *un adverb pronominal relativ (***unde, cînd, cum, de unde, pînă unde** etc*)* și de *infinitivul fără* **a**: *n-am cui* **spune**, *nu-i ce* **vinde** (vezi mai sus); și aici infinitivul exprimă acțiunea ca proces și are categoriile gramaticale de diateză, mod, timp, persoană, număr întîlnite la verb (vezi *supra*), dar aici, avînd „independență gramaticală", funcționează ca predicat verbal, această funcție fiind impusă și de jonctivul subordonator în frază reprezentat prin pronumele/adjectivul pronominal relativ sau adverbul pronominal relativ de care este precedat;

– cea de a treia întrebuințare, *în metalimbajul scris*, constă în faptul că, potrivit convenției gramaticale și lexicografice actuale, *infinitivul fără* **a** (*merge, vedea, auzi* etc) este considerat *formă neutrală a verbului* după care această parte de vorbire se înregistrează în dicționar (în același sens în care la substantiv forma neutrală este *nominativul nearticulat singular*, la adjectiv *masculinul singular nearticulat nominativ la gradul pozitiv* etc).

b) Forma pe care o numim convențional *infinitivul cu* **a** (care este *infinitivul prezent activ*) are în structură *prepoziția specializată* **a** *urmată de infinitivul fără* **a** *care conține ca ultim element sufixul gramatical al infinitivului variabil după conjugare* (vezi și punctul *a*), cele două flective, adică prepoziția *a* și sufixul gramatical constituindu-se în marcă modală redundantă discontinuă **a... -a/-ea, -e, -i, -î**, la care se adaugă – în cazul „omonimiei" cu viitorul I indicativ din vorbirea populară și familiară, de unde trece uneori și în stilul artistic al limbii literare – și contextul: în ÎNCEPE **a** *vorb***i**, secvența *a vorbi* reprezintă prezentul infinitiv activ cerut

[388] Dacă luăm în considerație și verbul neregulat *a fi* în situația în care – vid semantic fiind – este auxiliar, atunci găsim că *infinitivul fără* **a** are și o a patra întrebuințare: auxiliarul *fi*, adică la *infinitivul fără* **a**, se utilizează în structurile morfologice reprezentînd viitorul al II-lea indicativ (*va* **fi** *mers* etc) și perfectul condițional-optativ (*ar* **fi** *mers* etc), precum și în prezentul și perfectul prezumtiv format pe baza acestora (*va* **fi**/*ar* **fi** *mergînd/mers* etc).

şi de verbul precedent *începe*, dar în **a vorbi** *el* MÎINE *despre asta*, secvenţa *a vorbi* reprezintă viitorul I indicativ, la care trimite şi adverbul de posterioritate *mîine*. Acest tip de formă are întrebuinţările pe care le notăm mai jos.

– O întrebuinţare apare în *limbajul natural* la verbele *noţionale predicative* (*a scrie, a muri, a urma, a vorbi, a spune* etc) la care *infinitivul cu* **a** are funcţia sintactică de *predicat verbal*, întrucît are toate caracteristicile semantico-gramaticale ale verbului: exprimă acţiunea ca proces şi cunoaşte categoriile gramaticale de diateză, mod, timp, persoană, număr, ultimele două – în calitate de *indice de predicaţie* – permiţînd atribuirea infinitivului în atenţie nominativului persoanei gramaticale-subiect (vezi mai sus); cu funcţia de predicat verbal, acest *infinitiv cu* **a** apare de obicei în propoziţii *dependente*, fie juxtapuse propoziţiei regente (*îi vine* **a cînta** *de bucurie*), fie joncţionate de propoziţia regentă printr-o conjuncţie subordonatoare ca *de, pentru, spre, în loc de* etc (*a venit* pentru **a cunoaşte** *realitatea la faţa locului*), iar uneori în propoziţii *nedependente*, cînd are valoare de imperativ (**A nu se fuma** *în amfiteatru!*).

– O altă întrebuinţare de asemenea *în limbajul natural* se întîlneşte la verbele *noţionale nepredicative* (copulative ca *a fi, a ajunge, a deveni* etc; semiauxiliare ca *a putea, a avea, a termina* etc; în perifraze verbale ca *a despica, a bate, a da* etc), unde *infinitivul cu* **a** – indiferent de faptul că este sau nu precedat de o conjuncţie subordonatoare ca *de, pentru, spre, în loc de* etc – este doar un **component** *al funcţiei sintactice de predicat*, în cadrul cărei funcţii are rol atît gramatical (categoriile sale gramaticale de diateză, mod, timp, persoană, număr vizează întregul predicat din care face parte), cît şi semantic (participă cu sensul său lexical la realizarea sensului lexical al întregului predicat: *înainte de* **a fi** *şef* (=predicat nominal), *el se comporta ca orice om; copilul rîde fără* **a putea** *spune* (=predicat verbal compus) *de ce; X are obiceiul de* **a despica** *firul în patru* (=predicat verbal simplu exprimat prin perifrază verbală).

– O a treia întrebuinţare tot *în limbajul natural* apare la verbul *nenoţional* auxiliar *a fi*, la care *infinitivul cu* **a** reprezintă doar **un component** *în structura morfologică a timpului perfect al infinitivului activ* (**a fi** *mers*, **a fi** *existat*, **a fi** *fost* etc) sau *a timpului prezent al infinitivului pasiv* (**a fi** *bătut/ă, i, e* de..., **a fi** *lăudat/ă, i, e* de..., **a fi** *auzit/ă, i, e* de... etc).

– A patra – şi ultima – întrebuinţare a *infinitivului cu* **a** este limitată la *metalimbajul oral şi scris* cu excepţia celui din dicţionare (pentru acesta din urmă, vezi mai sus *infinitivul fără* **a**): în lingvistica românească actuală, *infinitivul cu* **a** este considerat în mod tacit **forma neutrală a verbului** (apare în contexte de tipul **a cînta** *este verb; la diateza reflexivă pot apărea verbe ca* **a se spăla, a se pieptăna** etc).

c) Formele care reprezintă sau *infinitivul perfect activ*, sau *infinitivul prezent pasiv* au structuri aparent omonime, dar în realitate diferite, care, luate în întregime, se constituie în mărci ale formelor infinitivale respective: pe de o parte, **auxiliarul a fi** *(adică la forma de infinitiv cu* **a**, *care reprezintă prezentul infinitiv activ*) + **participiul-verb al verbului de bază** (**a fi** *mers*, **a fi** *existat*, **a fi** *fost* etc); pe de altă

parte, acelaşi **auxiliar a fi** *(adică la forma de infinitiv cu* **a** *reprezentînd infinitivul prezent activ)* + **participiul verb-adjectiv al verbului de bază + existenţa complementului de agent** *(exprimat sau neexprimat)*: **a fi** *luat/ă, i, e prin surprindere de...*; **a fi** *lăudat/ă, i, e de...*, **a fi** *bătut/ă, i, e de...* etc. Atît infinitivul perfect activ, cît şi infinitivul prezent pasiv **au valoare de verb** (exprimă acţiunea ca proces şi au categoriile gramaticale de diateză, mod, timp, persoană, număr) şi **funcţia de predicat verbal**, pentru că se atribuie prin context şi/sau prin formele neaccentuate de acuzativ sau dativ ale pronumelui reflexiv la nominativul persoanei gramaticale-subiect: *eu, enervat de* **a fi luat prin surprindere** (=persoana I singular) *de X, mă opresc; tu, enervat de* **a fi luat prin surprindere** (=persoana a II-a singular) *de X, te opreşti* etc; *eu vorbesc înainte de* **a mă fi gîndit** (=persoana I singular), *tu vorbeşti înainte de* **a te fi gîndit** (=persoana a II-a singular) etc; *înainte de* **a-mi fi amintit** (=persoana I singular) *nu spun nimic, înainte de* **a-ţi fi amintit** (=persoana a II-a singular) *nu spui nimic* etc. În favoarea funcţiei de predicat a acestor forme de infinitiv se pot invoca şi conjuncţiile subordonatoare de felul *de, pentru, spre, înainte de* etc care, marcînd raportul de subordonare *numai în frază*, obligă la admiterea ca predicat a infinitivului pe care îl preced (vezi exemplele de mai sus).

d) Forma de *infinitiv perfect pasiv* are în structura sa – care în întregime reprezintă marca acestei forme – *auxiliarul* **a fi fost** *(adică la infinitivul perfect activ)* + **participiul verb-adjectiv al verbului de bază + existenţa complementului de agent** *(exprimat sau neexprimat): a fi fost luat/ă, i, e prin surprindere* de..., *a fi fost lăudat/ă, i, e* de..., *a fi fost bătut/ă, i, e* de... Şi această formă de infinitiv **are valoare verbală** (exprimă acţiunea ca proces şi are categoriile gramaticale de diateză, mod, timp, persoană, număr) şi **funcţie de predicat verbal**, pentru că se atribuie prin context oricărei persoane gramaticale-subiect şi este obligatoriu precedată de o conjuncţie subordonatoare ca *de, pentru, spre, înainte de* etc care marchează subordonarea *numai în frază: înainte de* **a fi fost lăudat** (=persoana I singular) *de prieteni, eu am fost lăudat de duşmani; înainte de* **a fi fost lăudat** (=persoana a II-a singular) *de prieteni, tu ai fost lăudat de duşmani* etc.

§94. *Modul gerunziu.* Particularităţile semantico-gramaticale ale gerunziului au fost interpretate în maniere diferite *în gramatica clasică mai veche* şi *în gramatica clasică mai nouă.*

a) Gramatica clasică mai veche apreciază că gerunziul „poate fi considerat un adjectiv întrucît prezintă acţiunea verbului sub aspectul unei însuşiri", dar „se comportă... ca un adverb", pentru că însuşirea exprimată de gerunziu „este atribuită unei alte acţiuni şi mai rar unui obiect" (*Iordan, LRC*, p. 416-417). Cînd determină un substantiv, legătura gerunziului cu adverbul se vede din faptul că acesta (gerunziul) „nu-şi schimbă forma după genul şi numărul substantivului" (*idem*, p. 417), iar legătura cu adjectivul rezultă din aceea că „vorbitorii se simt înclinaţi... să-l acorde în

gen şi număr cu substantivul respectiv" *(idem,* p. 421). În plan sintactic, gerunziul este considerat ca îndeplinind funcţiile adverbului şi ale adjectivului, adică reprezentînd circumstanţiale de diverse feluri sau atribute (vezi *Iordan, LRC*, p. 421). În acelaşi sens cu opinia exprimată de Iorgu Iordan, *Irimia, Gram.*, p. 264-265, vorbeşte despre faptul că la gerunziu particularităţile de verb (tranzitivitatea, posibilitatea de atribuire la persoane gramaticale, de a avea subiect/complement de diferite feluri) «se întîlnesc» cu acelea de adverb («predominarea funcţiei de circumstanţial»), de adjectiv (acordarea în gen şi număr prin desinenţe; realizarea negaţiei prin *ne-)* şi de substantiv («substantivizarea prin articol»).

b) Între gramatica clasică mai veche şi gramatica clasică mai nouă se plasează ceea ce numim convenţional «orientarea de compromis»[389], care identifică anumite particularităţi de verb ale gerunziului ce conduc la ideea predicativităţii acestui mod, dar apreciază şi că prin alte particularităţi gerunziul nu se încadrează la modurile autentic predicative: cînd este determinat de un complement (ca în „*Împăratul*, **văzînd** PE MOŞNEAG, *îl întreabă*", Creangă, apud *Caragiu, Sint.*, p. 69), gerunziul are „funcţiune predicativă" *(idem,* p. 68, *passim);* cînd, însă, nu este determinat de un complement, dacă se referă la un verb (ca în „*Care cu poveri de muncă/Vin încet şi* **scîrţîind**", Coşbuc, apud *Caragiu, Sint.*, p. 86), seamănă cu un adverb şi se află „la jumătatea drumului dintre predicat şi complement" (*idem*, p. 85), iar dacă se referă la un substantiv (ca în „*... se ridicau flămînzii negri, împresuraţi de femei* **bocind**...", Sadoveanu, apud *Caragiu, Sint.*, p. 86), este simţit ca un adjectiv şi se află „la jumătatea drumului dintre predicat şi atribut" *(ibidem).* Ezitarea în privinţa capacităţii de a funcţiona sau nu ca predicat apare şi mai evidentă la *Edelstein, Sintaxa*, care conchide că gerunziul „face necesară admiterea unei categorii sintactice distincte: c o n s t r u c ţ i a g e r u n z i a l ă, care poate fi echivalentă în majoritatea cazurilor atît cu o parte de propoziţie, cît şi cu o propoziţie" (p. 158), faptul că gerunziul include elementul joncţional subordonator făcînd „problematică admiterea propoziţiilor gerunziale" *(ibidem).*

c) Gramatica clasică mai nouă[390] face distincţie între adjectivele, adverbele şi substantivele provenite din gerunziu, care interesează la părţile respective de vorbire (adică la adjectiv, adverb, substantiv), şi gerunziul cu valoare de verb – convenţional (chiar dacă e tautologic), *gerunziul-verb* –, singurul care interesează la clasa semantico-gramaticală a verbului. La *gerunziul-verb* apar caracteristicile de verb atît de natură semantică (gerunziul verbelor noţionale prezintă acţiunea ca proces), cît şi de natură morfosintactică: verbul la gerunziu poate apărea la toate diatezele (activă,

---

[389] Matilda Caragiu, *Sintaxa gerunziului românesc,* SG, II, 1957 (=*Caragiu, Sint.*), p. 60-89; Frieda Edelstein, *Sintaxa gerunziului românesc*, Bucureşti, 1972 (=*Edelstein, Sintaxa*), p. 168.

[390] *Caragiu-Marioţeanu, „Moduri"*, p. 37 sqq.; *Dimitriu, GEM*, p. 289 sqq.

pasivă, reflexivă, reciprocă, impersonală), exprimă un conținut modal preluat mimetic de la un alt mod cu care obligatoriu intră în relație (de obicei acțiunea considerată ca reală, uneori realizabilă, posibilă, eventual condiționată/dorită și rar ca rugăminte, îndemn, ordin etc) și un conținut temporal de asemenea principial preluat de la timpul unui alt verb cu care se corelează întotdeauna (concomitența sau neconcomitența cu momentul vorbirii); prin context și/sau prin formele neaccentuate de acuzativ/dativ ale pronumelui reflexiv, *gerunziul-verb* se atribuie nominativului unei persoane gramaticale, ceea ce are ca urmare faptul că atunci cînd aparține unui verb noțional predicativ funcționează ca predicat verbal.

*

* *

Din prezentarea pe care am făcut-o mai sus se vede că la gerunziu se pun probleme similare cu acelea de la infinitiv: gerunziul este o formă flexionară verbală sau aparține altor părți de vorbire (adverbului, adjectivului, substantivului)?; gerunziul îndeplinește funcția sintactică de predicat verbal sau reprezintă părți secundare de propoziție (atribut, complement etc)?

Referindu-ne la aprecierea că gerunziul are valoare de adjectiv și de adverb (vezi punctul *a*), putem spune că aceasta nu are suport în realitate. Că așa stau lucrurile rezultă din faptul că segmentul fonic *considerat* **global** *gerunziu nu reprezintă* **o singură** *parte de vorbire, ci* **patru** *părți de vorbire (verbul, adjectivul, adverbul, substantivul)* și, ca urmare, caracteristicile de adjectiv și de adverb **nu** *aparțin gerunziului* **în general,** *ci* **numai** *părților de vorbire respective (adjectivului, adverbului) provenite din gerunziu* (pentru aceste două părți de vorbire, ca și pentru substantivul născut din gerunziu, vezi *infra*). Cît privește gerunziul cu valoare de verb – convențional (chiar dacă – repetăm – e tautologic) *gerunziul-verb* –, acesta are caracteristicile esențiale ale verbului: la nivel semantic, gerunziu-verb exprimă acțiunea ca proces, ceea ce se probează (și) prin existența la acest mod a *conținutului* temporal; la nivel morfologic gerunziul-verb are – în afara diatezei, a modului și a timpului – categoria gramaticală a persoanei, care implică și numărul, atribuindu-se prin context și/sau prin formele neaccentuate de acuzativ/dativ ale pronumelui reflexiv la nominativul oricărei persoane gramaticale, astfel încît la nivel sintactic gerunziul-verb al verbelor noționale poate funcționa ca predicat (pentru detalierea caracteristicilor verbale esențiale ale gerunziului-verb, vezi mai departe).

În legătură cu ideea că gerunziul în general reprezintă un *mod verbal autentic predicativ* numai cînd are o determinare completivă, în absența acesteia semănînd sau cu un adverb aflat la jumătatea drumului dintre predicat și complement, sau cu un adjectiv aflat la jumătatea drumului dintre predicat și atribut (vezi punctul *b*), notăm că și această idee ni se pare neconvenabilă din motive semantice și gramaticale. În afara

faptului – comentat imediat mai sus – că gerunziul românesc nu poate fi privit *în general*, ci *după clasa semantico-gramaticală căreia îi aparține* (verbului, adjectivului, adverbului, substantivului), considerăm că existența/inexistența determinării completive/circumstanțiale la gerunziu **nu** *reprezintă* **principalul** *indice* nici pentru valoarea de *verb* a gerunziului, nici pentru funcția sintactică de *predicat* a acestui mod. Aceasta pentru că, pe de o parte, complementul/circumstanțialul **nu** *este o determinare* **specifică** *a verbului*, ci în afară de verb (*omul* **vede** LUMEA), complementul/circumstanțialul poate determina și un adjectiv (*X este* **bun** LA GIMNASTICĂ), un adverb (*Y dansează* APROAPE **bine**) sau o interjecție (**Hai** CU MAȘINA!). Pe de altă parte, dacă determinarea completivă/circumstanțială ar reprezenta indicele principal al predicativității formelor flexionare ale verbului, atunci ar fi nepredicativ nu numai gerunziul nedeterminat de complement/circumstanțial (ca în exemplul din Coșbuc citat mai sus „Care cu poveri de muncă/Vin încet și *scîrțîind*"), ci și indicativul, conjunctivul, condițional-optativul etc nedeterminate de complement/circumstanțial, ca în:

„*Ar striga*... și *nu se-ndură*"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 84)

Cum, însă, nimeni nu a negat – și credem că nici nu va nega – predicativitatea unui condițional-optativ ca *ar striga* și a unui indicativ ca *nu se-ndură* din versul eminescian citat *pentru că aceste forme modale nu au determinare completivă/circumstanțială*, sîntem de părere că, *fiind consecvenți*, pentru acest motiv (adică pentru inexistența unei determinări completive/circumstanțiale) nu putem nega predicativitatea nici a gerunziului *scîrțîind* din versurile lui Coșbuc citate mai sus sau din oricare alt text de același tip.

Apreciind că este nefavorabilă atît opinia gramaticii clasice mai vechi (care susține că gerunziul este un mod nepredicativ pentru că are valoare de adjectiv și de adverb), cît și opinia orientării de compromis (potrivit căreia gerunziul este o formă verbală predicativă numai dacă are determinare completivă/circumstanțială, în rest fiind un element hibrid, cu caracteristici și de verb, și de adjectiv/adverb), susținem în continuare (vezi nota 390) teza că *în română există o formă flexionară* **verbală** *care reprezintă* **modul gerunziu (gerunziul-verb)**, acest *mod al verbului* deosebindu-se semantic, morfologic și sintactic de adjectivele, adverbele și substantivele provenite din gerunziu.

*

* *

Adjectivele *de proveniență gerunzială* – puțin numeroase, inexistente în limba veche și puțin frecvente în limba modernă – exprimă *rezultatul acțiunii* (adică o caracteristică calitativă), *se acordă* – prin desinență și/sau articol hotărît – în gen,

număr şi caz cu un nume, pot avea în principiu *categoria gramaticală a comparaţiei* şi îndeplinesc funcţiile sintactice ale adjectivului *(atribut, atribut circumstanţial/completiv, nume predicativ): mai/foarte* etc *suferind/-ă, -i, -e, vibrînd/-ă, -i, -e* etc:

„Eu n-aş alege *lira* **vibrîndă** de iubire"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 16)

„Atunci *tu* prin întuneric *te apropii* **surîzîndă**"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 34)

Coşurile caselor *sînt* **fumegînde.**

Adverbul *de provenienţă gerunzială* – reprezentat printr-o singură unitate, anume, *curînd* (născut sau din gerunziul românesc *curînd* al verbului cu circulaţie veche şi regională *a cure =a alerga*, sau din gerunziul latinesc *currendo* al verbului *curro, -ere =a alerga*) – exprimă o caracteristică temporală a unui regent de tip verbal (înseamnă în regulă generală *repede, imediat*), are categoria gramaticală a comparaţiei (*curînd, mai curînd, foarte curînd* etc) şi îndeplineşte funcţia sintactică de circumstanţial de timp:

„S-ajung *curînd* în cale, s-alătură călări,
Şi unul înspre altul se pleacă-n desmierdări"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 77)

Substantivele *de provenienţă gerunzială* – foarte puţine şi cu circulaţie numai în limba modernă – provin *indirect* din gerunziu, mai exact din adjectivele de provenienţă gerunzială, ceea ce explică semantismul lor: indică **numele** *însuşirii* care reprezintă **rezultatul** *acţiunii* (vezi mai sus, adjectivele de provenienţă gerunzială); morfologic, substantivele provenite indirect din gerunzii au categoriile gramaticale de gen, număr şi caz, formele lor cazuale motivînd funcţiile sintactice (subiect, atribut, complement etc) ale acestei părţi de vorbire:

„*Murindului* speranţa, turbării răzbunarea,
Profetului blestemul, credinţei Dumnezeu"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 18)

*
* *

Gerunziul-verb – frecvent în toate variantele temporale, spaţiale şi sociale ale limbii române – este (la fel cu indicativul, conjunctivul etc) *un aspect opozabil* al categoriei gramaticale specifice verbale a *modului*. Apartenenţa gerunziului-verb la clasa semantico-gramaticală a verbului este nu numai de natură *semantică* (prezintă acţiunea ca proces), ci şi de natură *morfologică* şi *sintactică*. Astfel, la nivel morfologic gerunziul-verb cunoaşte – la acelaşi verb sau la verbe diferite (vezi §79 - §85) – toate aspectele opozabile de conţinut şi de formă ale diatezei:

„**Îmbrăcîndu-te** [=*diateza reflexivă*]-n veşmîntu-i,
Lepădînd [=*diateza activă*] viaţa lumii,
Vei spăşi greşala mumii
Şi de-o crimă tu mă mîntui."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 82)

Şeful, **nefiind aplaudat** [=*diateza pasivă*] de sublaterni, s-a supărat.
Ei îşi duc viaţa **certîndu-se** [=*diateza reciprocă*].
Iarna, **înnoptîndu-se** [=*diateza impersonală*] mai devreme, consumăm mai multă electricitate.

Lipsit de conţinut modal *propriu*, gerunziul-verb exprimă, totuşi, un conţinut modal, pe care îl preia – cu excepţii rarisime – mimetic de la un alt mod cu care, fiind prin excelenţă corelat, contractează o relaţie directă sau indirectă (mediată de un nume).

NOTĂ. În contexte de felul:

„*Cobori* în jos, luceafăr blînd,
Alunecînd pe-o rază"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 131)

gerunziul *alunecînd* nu preia modalitatea imperativă (=acţiunea ca rugăminte, îndemn, ordin) de la indicativul cu valoare de imperativ *cobori* cu care este corelat, adică nu este predicatul unei propoziţii principale coordonate cu propoziţia al cărei predicat este *cobori*: *cobori în jos*... **alunecînd** *pe-o rază* ≠ *cobori în jos*... **şi alunecă** *pe-o rază*. Gerunziul *alunecînd* din contextul de mai sus (*mutatis mutandis* şi orice gerunziu din contexte similare) are drept conţinut modal – rezultînd din *context* şi *semantismul verbelor corelate* – o acţiune *realizabilă, posibilă* (este comutabil cu conjunctivul prezent – vezi mai departe) şi este predicatul unei propoziţii secundare aflate în dependenţă directă de substantivul *rază* şi indirectă de verbul *cobori*: *cobori în jos*... **cu ajutorul/prin mijlocirea unei raze pe care să aluneci**. Vezi şi *Avram, Gram.*, p. 165, care vorbeşte de faptul că gerunziul „poate avea... şi valori modale... diferite de ale verbului regent: ... *(nu l-am văzut ducîndu-se pe acolo* =*nu l-am văzut să se fi dus*...)".

În ceea ce priveşte *corelarea cu un alt mod*, notăm că în stilul artistic şi publicistic din ultimele decenii gerunziul-verb (singur, împreună cu cuvintele din propoziţia al cărei predicat este sau împreună cu propoziţiile din fraza a cărei bază ar părea că o constituie) apare izolat prin punct, **dînd impresia** *că este mod* **nedependent:**

„Asta e că nimeni nu ştie niciodată cine este autorul. Şi dacă cei ce pretind că sînt nu sînt nişte impostori fără să ştie. Şi dacă

ştiu, nu trişează. **Deghizîndu-se.** **Luînd locul** *altora.* **Făcîndu-se** *că simt ce nu au simţit niciodată*".

(Constantin Ţoiu, *Galeria cu viţă sălbatică,* Bucureşti, 1984)

În realitate, însă, contextele de acest fel **sînt fragmentate voit,** *pentru obţinerea de efecte expresive prin* **şocul** *produs de «abaterea de la norma generală», potrivit căreia gerunziul este un mod* PRINCIPIAL **dependent de alt mod verbal.** Altfel spus, acest tip de contexte **nu** *indică – pentru momentul* **actual** *al limbii române, cînd gerunziul-verb* **nedependent** *apare rarisim – o schimbare a caracterului gerunziului-verb* **din mod prin excelenţă corelat** *(direct sau prin intermediul unui nume) cu alt mod* **în mod nedependent,** *ci doar o abatere* **conştientă** *de la norma generală.* Această abatere este posibilă **numai** *în scris,* printr-o punctuaţie neadecvată: utilizarea **punctului,** *care marchează sfîrşitul unei propoziţii independente sau al unei fraze, în locul* **punctelor de suspensie,** *care să indice* **o pauză în limitele aceleiaşi fraze,** *pentru a pune în lumină o* **gîndire cu întreruperi, dar în continuare.** Că aşa stau lucrurile se probează prin *înlocuirea* punctuaţiei existente, ceea ce **nu** *modifică* intenţia comunicativă a vorbitorului, ci **o clarifică:**

> Asta e, că nimeni nu ştie niciodată cine este autorul... şi dacă cei ce pretind că sînt nu sînt nişte impostori fără să ştie... şi dacă ştiu, nu trişează... **deghizîndu-se, ... luînd locul** altora, ... **făcîndu-se** că simt ce nu au simţit niciodată...

Precizăm că în acest fel de contexte gerunziile-verb „izolate" nu reprezintă structuri de suprafaţă diferite de structurile de adîncime (în acestea din urmă trebuind subînţeles modul verbal cu care gerunziul-verb ar fi corelat), împotriva acestei interpretări vorbind relatorul *şi,* care face ca textul astfel reconstituit să fie parţial nereperat, diferit de intenţia comunicativă a vorbitorului şi „neconvenabil" din punct de vedere expresiv:

> *Asta e că nimeni *nu ştie* niciodată cine este autorul. [NU ŞTIE] *şi* dacă cei ce pretind că sînt nu sînt nişte impostori fără să ştie. [NU ŞTIE] *şi* dacă ştiu, *nu trişează.* [NU TRIŞEAZĂ] **deghizîndu-se.** [NU TRIŞEAZĂ] **luînd locul** altora. [NU TRIŞEAZĂ] **făcîndu-se** că simt ce nu au simţit niciodată...

Întrucît *de obicei* intră în relaţie cu indicativul şi ca urmare exprimă o acţiune *reală, sigură* (proba constînd în faptul că poate fi comutat cu o formă a indicativului fără schimbarea intenţiei comunicative a vorbitorului), *gerunziul-verb reprezintă al doilea mod al realităţii din limba română:*

„Pe un deal *răsare* luna, ca o vatră de jăratic,
Rumenind [(ŞI) RUMENEŞTE] străvechii codri şi castelul singuratic"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 61)

Uneori, gerunziul-verb contractează relaţii cu prezentul conjunctiv sau condiţional-optativ şi atunci acţiunea pe care o exprimă este *realizabilă, posibilă*, eventual condiţionată şi/sau dorită: *îi vine greu* SĂ MEARGĂ **cîntînd** [=(şi) să cînte]; S-AR BUCURA **văzînd** *[=(dacă) ar vedea]* că... Rar, gerunziul-verb este pus în legătură cu imperativul, situaţie în care acţiunea este considerată ca rugăminte, îndemn, ordin:

„*Despătură*-ţi taina ce-n suflet te-apasă,
Stropind *[(şi) stropeşte]*-o cu lacrimi de ceasuri tîrzii"
(O. Goga, *Poezii*, Bucureşti, 1963, p. 229)

Marca pentru conţinutul modal al gerunziului-verb se concretizează în sufixul gramatical *-ind/-înd* sau *-indu/-îndu*[391] cînd gerunziului-verb i se adaugă o formă neaccentuată de acuzativ/dativ a unui pronume personal/reflexiv:

„*Tră***ind** în cercul vostru strîmt
Norocul vă petrece"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 143)

„Luna-şi picură argintul
*Tremur***îndu**-l prin fereastră"
(O. Goga, *op. cit.*, p. 56)

Gerunziul-verb exprimă întotdeauna un *conţinut* temporal, dar – întrucît nu cunoaşte nici o opoziţie formală în această privinţă – *timpul* **nu** *reprezintă o categorie gramaticală la acest mod* (în acelaşi sens în care persoana nu este categorie gramaticală a substantivului, pentru că are doar conţinut categorial, nu şi formă categorială – vezi §6 şi capitolul despre substantiv). La fel cu conţinutul modal, la care ne-am referit imediat mai sus, şi *conţinutul temporal al gerunziului-verb este preluat principial mimetic de la timpul verbului cu care este corelat*, acesta din urmă

---

[391] În graiul din nordul Munteniei circulă o formă de gerunziu-verb cu sufixul *-indă/-îndă*, la care finala *-ă* a fost explicată de Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 640, „prin articularea explozivă a consoanei de la sfîrşitul cuvîntului". Subliniem că *-ă* din *-indă/-îndă* **nu** *este desinenţă* pentru feminin singular nominativ-acuzativ (nu intră în opoziţie cu *zero* de la masculin singular nominativ-acuzativ etc), **verbele** *la gerunziu cu* **-ă** referindu-se în egală măsură la nume masculine, feminine şi neutre, la singular şi plural: *casă* **avîndă** *păreţi*; *îl vezi* **căzîndă**; *să-şi vadă sîngili* **gîlgîindă**; *cocoane mari* **spălîndă** *lînă*, **gătindă** *bucate*, **ţesîndă**, **cocîndă** *pîine* (după Grigore Brîncuş, *Graiul din Muntenia*, LR, XXII, 1973, nr. 1, p. 41-42, care preia faptele de limbă de la Gligore M. Jipescu, *Opincaru. Cum ieste şi cum tribuie să hiie sătianu. Scriere-n limba ţăranului muntian*, Bucureşti, 1881).

aflîndu-se – cu o frecvență mai mare sau mai mică – la prezentul indicativului, conjunctivului, condițional-optativului sau infinitivului, la imperfectul, perfectul simplu/compus, mai mult ca perfectul și viitorul întîi al indicativului, precum și la perfectul conjunctivului, al condițional-optativului sau al infinitivului:

„Și pas cu pas în urma ei
Alunecă-n odaie
Țesînd [=(ȘI) ȚESE] cu recile-i scîntei
O mreajă de văpaie."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 131)

Știe *să trăiască* **bucurîndu-se** [=(ȘI) SĂ SE BUCURE] de viață.
Ar putea lipsi **scuzîndu-se** [=(DACĂ) S-AR SCUZA] dinainte.
Îi vine *a alerga* **cîntînd** [=(ȘI) A CÎNTA].

„Cum ea pe coate-și *răzima*
Visînd [=(ÎN TIMP CE) VISA] ale ei tîmple,
De dorul lui și inima
Și sufletu-i se împle."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 130)

El *strigă* cît putu, **reușind** [=(ȘI) REUȘI] să acopere vacarmul.

„Cu durerile iubirii
Voind [=(CÎND) AM VOIT] sufletu-mi să-l vindec,
L-am chemat în somn pe Kama –
Kamadeva, zeul indic."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 178)

Vorbise mult, **aducînd** [=(ȘI) ADUSESE] argumente de necombătut.

„Da, *mă voi naște* din păcat,
Primind [=(ȘI) VOI PRIMI] o altă lege;"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 135)

Este posibil să fi citit **sărind** [=(ȘI) SĂ FI SĂRIT] peste rînduri.

Dacă ar fi avut ocazia, *ar fi protestat* **demonstrînd** [=(ȘI) AR FI DEMONSTRAT] că are dreptate.

Înainte de *a se fi oprit* **rupînd** [=(ȘI) A FI RUPT] gardul, mașina a derapat.

În legătură cu faptul că gerunziul-verb preia *principial* conținutul temporal de la timpul verbului cu care este corelat, notăm că:

– gerunziul-verb nu se corelează în mod normal cu viitorul al II-lea indicativ, contextele cu viitorul al II-lea indicativ (extrem de rar întîlnit) și gerunziul-verb fiind artificiale: *timpul va fi insuficient cînd el* va fi îmbătrînit, **apropiindu-se** [=(ȘI) SE VA FI APROPIAT] *de veșnicie;*

– gerunziul verb nu se corelează în mod normal cu prezentul prezumtivului, pentru că în structura prezentului prezumtiv verbul de bază este la gerunziu și, ca urmare, *simțul limbii* nu tolerează repetarea antieufonică: **el va fi mergînd* **fumînd** [=(ȘI) VA FI FUMÎND]; pentru corelarea gerunziului-verb cu perfectul prezumtivului, vezi mai sus la formele omonime cu acesta, adică la viitorul al II-lea indicativ și la perfectul condițional-optativului și conjunctivului;

– gerunziul-verb corelat cu timpul unui alt verb poate fi considerat ca exprimînd nu numai *același* timp cu verbul cu care este în relație (ca în exemplele de mai sus), ci – în funcție de context și de semantismul verbelor – și un *alt* timp: în „Astfel *zise* lin pădurea,/Bolți asupră-mi **clătinînd**;/Șuieram l-a ei chemare/Ș-*am ieșit* în cîmp **rîzînd**" (M. Eminescu, *op. cit.*, p. 89), gerunziul-verb *clătinînd* poate fi comutat atît cu perfectul simplu (*și...*) *clătină*, cît și cu imperfectul (*în timp ce...*) *clătina*, iar gerunziul-verb *rîzînd* poate avea ca echivalent fie perfectul compus (*și...*) *am rîs*, fie imperfectul (*în timp ce...*) *rîdeam* ș.a.m.d.;

– gerunziul-verb aflat în relație cu timpul unui alt verb *nu este comutabil* **uneori** *cu timpul verbului corelat*, ci *cu un* **alt** *timp*, care este impus de context și de semantismul verbelor: în „Te-*a văzut* **plutind** regină printre îngerii din cer" (M. Eminescu, *op. cit.*, p. 25), gerunziul-verb *plutind* nu are valoare temporală de perfect compus (*Te*-A VĂZUT **plutind** ≠ *te*-A VĂZUT **cum/în timp ce ai plutit**), ci de imperfect: *Te*-A VĂZUT **plutind** =*te*-A VĂZUT **cum/în timp ce pluteai** (vezi și *Avram, Gram.*, p. 165).

La gerunziul-verb există întotdeauna categoriile gramaticale de persoană și număr, pe care verbul în general le-a împrumutat de la nume ca urmare a necesităților de acord impuse de raportul de inerență contractat în actul vorbirii de reprezentanții acestor două clase semantico-gramaticale (vezi §6 și capitolul privitor la raporturile sintactice). Conținutul categoriilor gramaticale de persoană și de număr la gerunziul-verb, același ca la verb în general, constă în faptul că persoana reală – ca unitate sau în grup – care execută acțiunea gerunziului-verb poate ocupa orice poziție în dialog, ceea ce înseamnă că poate fi concretizată în nominativul oricărei persoane gramaticale a unui nume la singular sau la plural. Mărcile pentru conținutul persoanei și al numărului la gerunziul-verb sînt reprezentate – ca și la conjunctivul perfect (vezi §89) și la infinitivul prezent și perfect (vezi §93) – de context și/sau de formele neaccentuate de acuzativ sau dativ ale pronumelui reflexiv. Exemple (vezi și contextele date mai sus):

„...Te-ntreb într-un tîrziu,
Uitîndu-mă *[eu]* la tine, **privind** *[eu]* fără să știu"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 71)

„Îmblă parcă **amintindu-și** *[ea]* vreun cîntec, alintată"
(M. Eminescu, *PL*, p. 159)

Avînd – pe lîngă categoriile gramaticale specifice verbale de diateză, mod, timp – şi categoria gramaticală a persoanei, care implică şi numărul şi *care se constituie în indice de predicaţie* (vezi capitolul despre predicat, *passim*), gerunziul-verb al *verbelor noţionale predicative* îndeplineşte, la fel cu indicativul, conjunctivul etc, funcţia sintactică de *predicat verbal* (simplu). Exemplu (vezi şi contextele de mai sus):

„Astfel zise lin pădurea,
Bolţi asupră-mi *clătinînd*;"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 89)

Gerunziul-verb al *verbelor noţionale nepredicative* (vezi §73) nu reprezintă singur predicatul, ci intră în structura unui predicat, care poate fi:

– *verbal simplu*, dacă gerunziul-verb este un component al unei perifraze verbale predicative:

„Lună tu, stăpîn-a mării, pe a lumii boltă luneci
Şi gîndirilor **dînd** *viaţă*, suferinţele întunecі;"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 103)

– *verbal compus*, dacă gerunziul-verb aparţine unui semiauxiliar:

Tînărul, **neputînd** *cumpăra* cartea, a împrumutat-o de la bibliotecă.

– *nominal*, dacă gerunziul-verb aparţine unui copulativ:

„**Fiind** *băiet* păduri cutreieram
Şi mă culcam ades lîngă isvor"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 484)

– *nominal compus*, dacă aparţine unui semiauxiliar construit cu un copulativ la infinitiv fără prepoziţia *a* urmat de un nume predicativ:

Absolventul are dreptul să aleagă, **putînd** *deveni şef* sau lucrînd în domeniul specialităţii.

Gerunziul-verb *este nepredicativ numai dacă aparţine verbelor nenoţionale, care sînt nepredicative prin concepţie* (vezi §73), în această situaţie aflîndu-se numai auxiliarul *fiind* din structura diatezei pasive:

Apa **fiind** *băută* de cei mici, cei mari au răbdat de sete.

§95. *Modul participiu.* În legătură cu participiul românesc, opinia gramaticii noastre clasice mai vechi – care continuă în această privinţă gramatica latinească[392] – este aceea că participiul „este şi verb şi adjectiv în acelaşi timp" (*Iordan, LRC*, p. 416).

---

[392] Latinul gramatical *participium (=care participă)* este un termen de specialitate calchiat după greceşte pentru *forma modală cu caracteristici atît de adjectiv (se poate acorda cu un nume), cît şi de verb (poate exprima conţinutul timpului şi al diatezei şi poate guverna un complement).*

În sensul acestei idei se afirmă că participiul este „forma adjectivală a verbului", pentru că „exprimă acţiunea ca o însuşire", cu precizarea că această însuşire „poate fi atribuită fie unui obiect, fie unei alte acţiuni sau, altfel spus, exprimă conţinutul verbului sub forma unui adjectiv" *(ibidem)*. Din valoarea de adjectiv a participiului pot lua naştere alte două valori «secundare», anume, valoarea de adverb, cînd participiul „în loc să determine un substantiv, determină un verb" (*idem*, p. 419), şi valoarea de substantiv, întîlnită în contexte ca **nepoftitul** *n-are scaun (ibidem)*. Teza susţinută de Iorgu Iordan apare, în esenţă, şi în *Gram. Acad.*, unde se spune că „numai în timpurile compuse ale activului şi ale reflexivului participiul nu are valoare de adjectiv" (I, p. 428), în rest participiul «ţinînd» şi de verb, şi de adjectiv; apartenenţa participiului la verb rezultă din determinările sale, care sînt de tip completiv („Îşi simte gîtu-atunce **cuprins** *de braţe* reci", M. Eminescu), şi din sensul său lexical, care poate fi diferit de al adjectivului (compară *legat =care a fost legat* cu *legat =voinic, bine făcut*); apartenenţa la adjectiv a participiului este dată de funcţiile sale sintactice de atribut (*priviri* **speriate**), de nume predicativ (*Nicolae* ERA **aşezat, potolit**) şi de element predicativ suplimentar (*Toţi aşteptau* **întristaţi**), precum şi de posibilitatea de a avea grade de comparaţie (*viorelele* **cele mai bătute**), de a se substantiva (**nemulţumitului** *i se ia darul*) şi de a primi sufixe diminutivale *(Mititel/***Înfăşeţel***./În scutec de bumbăcel)*. Ideea gramaticii clasice mai vechi apare şi la *Irimia, Gram.*, care [în afara afirmaţiei că atunci „cînd acţiunea verbală este convertită în însuşire – *participiul* se poate transforma din verb în adjectiv: «Pajul Cupidon vicleanul/Mult e rău şi *alintat*» (M. Eminescu)", p. 266] susţine că „participiul se caracterizează printr-un comportament gramatical dualist, adjectival şi verbal, în acelaşi timp" *(ibidem)*. Detaliind caracteristicile de verb ale participiului, autorul vorbeşte (p. 267) de sensurile gramaticale absolutizate de timp *perfect* de aspect *perfectiv* („Sonata lunii de Beethoven/e însăşi luna *coborîtă* pe pămînt", L. Blaga), de diateză *activă* la verbele intranzitive („Şi să pară *răsărită* din visările pustiei", M. Eminescu) şi pasivă la verbele tranzitive („Cînd norii cei negri par sombre palate/De luna regină pe rînd *vizitate*", M. Eminescu) şi de faptul că participiul poate fi determinat de un complement de agent („Cînd scrumul nopţii o să piară *dus*/**de-un vînt** spre-apus", L. Blaga). La detalierea caracteristicilor de adjectiv, *Irimia, Gram.*, p. 266-267, notează „categoriile" de gen, număr, caz („Mormînt *închis* la zgomotul de afară", T. Arghezi) şi intensitate („O, de n-ai fi *mai înrudit* cu moartea decît cu viaţa", L. Blaga) şi articularea cu articolul adjectival şi hotărît: „Umbra *celor nefăcute* nu-ncepuse-a se desface" (M. Eminescu); „Femeile, copiii şi toţi ai lor veniră/Cu ţipăt, să cunoască *legaţii* cum se-nşiră" (T. Arghezi).

În unele lucrări de gramatică clasică mai nouă se susţine opinia că la participiul românesc este convenabil să se admită *omonimia morfologică*, la această soluţie existînd două viziuni. În SMLRC, p. 212, se apreciază că „ceea ce numim participiu poate fi considerat ca reprezentînd două elemente parţial omonime: pe de o parte un

fel de *temă verbală*, iar pe de altă parte, un cuvînt (adjectiv sau altceva) exterior paradigmei verbale... O soluție ar putea fi, de asemenea, tratarea elementului pe care l-am numit participiu-adjectiv... ca o unitate lingvistică distinctă, diferită de adjectiv, dar şi de verb". În *GEM*, p. 302 sqq., am arătat – aşa cum vom demonstra şi mai jos – că în limba română există, pe lîngă modul participiu, formă *pur verbală* pe care o numim convențional *participiul-verb*, şi o formă flexionară *mixtă, verbală şi adjectivală în acelaşi timp*, pentru care folosim denumirea de *participiul verb-adjectiv*. Nici la participiul-verb, nici la participiul verb-adjectiv **nu** *se încadrează* trei părți de vorbire provenite, direct sau indirect, din «participiul» moştenit din latină, şi anume: *adjectivul* de proveniență participială, ale cărui caracteristici semantice, morfologice şi sintactice sînt de adjectiv (şi nu de verb); *adverbul* provenit din adjectivul desprins din participiul-verb/participiul verb-adjectiv, care la nivelele semantic şi gramatical aparține adverbului (şi nu adjectivului sau verbului); *substantivul* născut de asemenea din adjectivul convertit din participiul-verb/participiul verb-adjectiv, la care particularitățile semantice şi morfosintactice sînt ale substantivului (şi nu ale adjectivului sau ale verbului).

*

* *

Prezentarea pe care am făcut-o arată că opiniile atît de diferite privitoare la participiul românesc sînt cauzate de felul în care se răspunde mai ales la următoarele două întrebări cu caracter general:

a. participiul, ca mod al verbului românesc, se identifică prin aceleaşi caracteristici ca şi celelalte moduri (indicativul, conjunctivul etc) sau prin alte caracteristici? (*mutatis mutandis*, această întrebare este valabilă şi la adjectivul, adverbul şi substantivul care într-un fel sau altul au legătură cu participiul ca mod al verbului);

b. este obligatoriu ca participiul românesc să fie considerat, la fel ca în gramatica limbii latine, ca «participînd» simultan la două clase semantico-gramaticale, adjectivul şi verbul, sau apartenența participiului românesc la părțile de vorbire româneşti trebuie făcută după caracteristicile semantico-gramaticale pe care această «formă» le are în limba română?

Considerînd că *principiul consecvenței* – admis tacit sau explicit (vezi §1) – este indispensabil în ştiința limbii (ca de altfel în oricare altă ştiință), sîntem de părere că la încadrarea participiului în rîndul modurilor verbului românesc trebuie avute în vedere aceleaşi caracteristici ca şi la celelalte moduri verbale. Astfel, dacă la infinitiv (vezi §93) şi gerunziu (vezi §94), la fel ca la indicativ (vezi §88), conjunctiv (vezi §89) etc valoarea de verb a fost demonstrată prin *acțiunea ca proces*, prin *categoriile gramaticale – în afara aceleia de mod – de diateză, timp, persoană, număr* şi prin *funcția sintactică specifică de predicat*, este necesar ca şi la admiterea participiului ca

mod al verbului să se ia în considerație **aceleași** *caracteristici semantico-gramaticale*. Așa stând lucrurile, identificarea valorii verbale a participiului prin apelul la *determinatele sale completive/circumstanțiale* – cum se face în lucrările de gramatică clasică mai veche (vezi *supra*) – reprezintă o abatere de la principiul consecvenței. În afară de aceasta, notăm și un alt fapt: este un truism că posibilitatea de a fi determinat de un complement/circumstanțial o are **mai ales** verbul, dar o determinare de acest tip *poate apărea* **și pe lîngă** un adjectiv (*apa este* **bună** *de băut*), un adverb (*ceasul acesta merge aproape* **bine**) sau o interjecție (**pleosc** *o palmă*), ceea ce înseamnă că existența unui complement/circumstanțial pe lîngă un «participiu» nu constituie o dovadă că «forma» respectivă reprezintă *numaidecît* un verb. O abatere de la principiul consecvenței o constituie și invocarea *sensului lexical diferit* la valoare de verb în raport cu valoarea de adjectiv a participiului, pentru că la nivelul lexi-al-semantic o «formă» oarecare susceptibilă de a fi verb și/sau adjectiv se încadrează la verb dacă exprimă o acțiune *considerată* **ca proces** și la adjectiv dacă acțiunea pe care o exprimă este *considerată* **ca rezultat**, indiferent de sensul lexical reprezentat de «acțiunea» respectivă. Cît privește «sensul gramatical» *activ* la verbele intranzitive și *pasiv* la verbele tranzitive – invocate uneori pentru valoarea de verb a participiului (vezi *supra*, opinia gramaticii clasice mai vechi) –, aceste «sensuri» nu vizează, după cum rezultă din exemple, **orice** *participiu*, ci numai **acele** *participii care* **formal** *aparțin* **adjectivului** (au mărci pentru gen, număr, caz), nu și pe acelea care formal sînt susceptibile de a fi verbe (pentru că nu au mărci pentru gen, număr, caz).

Cele spuse mai sus conduc la ideea că, *în privința participiului*, soluția cea mai răspîndită, *aparținînd gramaticii clasice mai vechi*, **nu** *este convenabilă*, pentru că – preluînd teza din gramatica limbii latine potrivit căreia participiul reprezintă **o singură** *formă flexionară cu particularități pentru* **două clase semantico-gramaticale**, *verbul și adjectivul* – ignoră realitatea lingvistică românească, *manifestînd inconsecvență în identificarea particularităților verbale și adjectivale ale «participiului» în raport cu celelalte clase semantico-gramaticale în general și cu celelalte moduri ale verbului în special*, și *interpretînd doar* **anumite** *forme și întrebuințări ale «participiului», dar vizînd, în generalizări,* **toate** *formele și întrebuințările acestui «mod»*. Ca urmare, *plasîndu-ne pe poziția gramaticii clasice mai noi* (vezi *supra*), considerăm că în cazul «participiului» avem de-a face cu *omonimie gramaticală*, în sensul că mai multe părți de vorbire au «formă» *principial* identică, dar se deosebesc unele de altele prin caracteristici semantice, morfologice și sintactice (vezi §3), care caracteristici pot fi identificate în următoarele tipuri de structuri în care poate apărea «participiul» românesc:

a) forma total invariabilă pe care o numim convențional *participiul-verb* se utilizează în structura anumitor moduri și timpuri compuse active, pasive cu pronumele reflexiv, reflexive, reciproce și impersonale: *am* **cîntat**, *voi fi* **mers**, *s-ar fi*

dus etc și rar în structura predicatului verbal compus (vezi §69), în contexte ca **trebuie spus** *că*...;

b) forma variabilă după gen, număr, caz pe care o numim convențional *participiul verb-adjectiv* apare în structura diatezei pasive cu *a fi: este/a fost, va fi* etc **cîntat-ø, -ă, -i** etc;

c) forma variabilă după gen, număr, caz care – intrînd, ca nume predicativ, în structura predicatului nominal (*X este* **învățat**, *adică înțelept* etc) sau determinînd, ca atribut, un «nume» (*carte* **citită** etc) ori, ca atribut circumstanțial/completiv, și un «nume», și un «verb» (*fetița doarme* **liniștită** etc) – a devenit *adjectiv* și nu mai intră în paradigma verbală, ci aparține clasei semantico-gramaticale a adjectivului;

d) cu excepții rarisime cu forma de feminin (*această* **iubită** *a lui este*, ...) și, curent, cu forma de masculin singular, adjectivul de proveniență verbal-participială poate deveni – prin diverse procedee – *substantiv* (neutru, rar masculin), cuvîntul respectiv nemaiîncadrîndu-se în clasa semantico-gramaticală a verbului, ci în aceea a substantivului: **cititul** *este hobby-ul lui; acest* **învățat** *a spus că*... etc;

e) forma de masculin singular a adjectivului provenit din participiul verbului se convertește – cînd exprimă o caracteristică a unui regent de tip verbal – în *adverb*, cuvîntul astfel format nemaiaparținînd clasei semantico-gramaticale a verbului, ci aceleia a adverbului: *X rîde* **ascuțit** etc.

*

* *

Participiul-verb (din sintagme gramaticalizate morfologice/sintactice ca *am* **cîntat**, *voi fi* **mers,** *trebuie* **spus** *că*... etc) reprezintă un mod al verbului care este omonim *total* (are exact același corp fonetic) cu:

– forma de masculin singular a participiului verb-adjectiv (compară *X a* **ascuțit** *cuțitul* cu *cuțitul a fost* **ascuțit** *de X* etc);

– forma de masculin singular a adjectivului de proveniență participială (compară *X a* **ascuțit** *cuțitul* cu *cuțitul* **ascuțit** *este periculos* etc);

– forma nearticulată hotărît a substantivului (neutru sau masculin) născut din adjectivul de proveniență participială (compară *X a* **ascuțit** *cuțitul* cu *un* **ascuțit** *al cuțitului nu costă mult* etc);

– forma de pozitiv a adverbului rezultat din adjectivul de origine participială (compară *a* **ascuțit** *cuțitul* cu *rîde* **ascuțit** etc).

Parțial (la corpul fonetic comun se adaugă anexe ce transmit informație gramaticală), participiul-verb este omonim cu:

– toate formele participiului verb-adjectiv cu excepția celei de masculin singular (compară *X a* **ascuțit** *cuțitele* cu *cuțitele sînt* **ascuțite** *de X* etc);

– toate formele adjectivului de proveniență participială cu excepția celei de masculin singular nearticulat pozitiv [*X a* **ascuțit** *cuțitele* cu *cuțitele* **(foarte) ascuțite** *sînt*...etc];

– formele tuturor gradelor de comparație ale adverbului rezultat din adjectivul de proveniență participială cu excepția celei de pozitiv (compară *X a* **ascuțit** *cuțitul* cu *X rîde* **mai ascuțit** *decît Y* etc).

Dezomonimizarea – atît în cazul omonimiei totale, cît și al aceleia parțiale – se realizează în context, unde se pun în lumină caracteristicile semantico-gramaticale pe de o parte ale participiului-verb și ale participiului verb-adjectiv, iar pe de altă parte, ale celorlalte părți de vorbire născute din participiu. Ca mod al verbului, participiul-verb din structurile (morfologice) ce reprezintă modurile și timpurile compuse se deosebește de toate celelalte moduri considerate ca «unități» (indicativul, conjunctivul, condițional-optativul, prezumtivul, imperativul, infinitivul, gerunziul) prin *lipsa de «independență» gramaticală*, în sensul că apare *numai* împreună cu o anexă *existentă*[393], adică este, obligatoriu, *doar un element component al unei forme flexionare verbale analitice*. Participiul-verb din această formă flexionară analitică **nu** *are conținut modal propriu* (conținutul modal aparținînd formei flexionare analitice luate în întregime – vezi mai departe), ci exprimă, la fel ca un radical, pe care îl și reprezintă uneori (vezi §76), **numai** *noțiunea verbală*, adică *acțiunea considerată ca proces*. În versurile:

„Te duci ș-*am înțeles* prea bine
Să nu mă țin de pasul tău"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 94)

[393] Anexa *existentă* a participiului-verb este de obicei *exprimată (Fetița* **a recitat** *o poezie)*, doar uneori, în vorbirea populară și familiară, cînd rezultă din context (de la aceeași formă flexionară a verbului cu anexa exprimată), putînd fi *neexprimată:* „Fetița a recitat o poezie?"; „*Recitat.*" Neexprimarea anexei participiului-verb are o răspîndire mai mare în cîteva „formule" din anumite situații: la verificarea temelor scrise ale elevilor, profesorul notează adesea pe caiete *văzut* (eventual *v*), forma completă *am văzut* nefiind agreată; magazinele și unele instituții au plăcuțe indicatoare *deschis/închis*, la care structura „inițială" trebuie să fi fost la diateza impersonală – pentru că participiul este invariabil – provenit din diateza pasivă cu *a fi:* din *magazinul, biroul* etc *este* **deschis/închis** *de către cei în drept* s-a ajuns – la fel ca din pasivul de tipul *viața mi-***este dată** *de părinți* la impersonalul *mi-***este dat** *să*... – la *este deschis/închis* indiferent de genul și numărul substantivului care ar fi trebuit să fie subiect (*magazin, birou, farmacie, electrice* etc) și apoi la foarte operativul *deschis/închis*. În toate aceste situații, predicatul este reprezentat de întreaga structură inițială, cuprinzînd, adică, și participiul-verb, și anexa acestuia (auxiliarul existent, dar neexprimat), putînd presupune doar că în viitor, cînd/dacă neexprimarea auxiliarului se va generaliza, se va putea vorbi de predicativitatea participiului-verb.

noțiunea verbală de *a pricepe, a realiza* transmisă prin sintagma gramaticală *am înțeles* nu rezultă din auxiliarul *am*, care – în intenția comunicativă a vorbitorului – nu este comutabil cu nici un alt verb noțional, pentru că este vid semantic, ci din participiul-verb *înțeles* care, păstrînd intenția comunicativă a vorbitorului, se poate înlocui cu *priceput, realizat*, deosebirea față de textul dat fiind doar de natură stilistică: compară *te duci ș*-**am** ÎNȚELES cu *te duci ș*-**am** PRICEPUT/REALIZAT... Izolat – pentru necesități de analiză – de anexa sa, participiul-verb din structura în atenție nu conține nici o informație morfologică, pentru că este total invariabil; întrucît, însă, existența anexei este obligatorie la participiul-verb, acest participiu-verb **primește** *de la anexă* (verb auxiliar întotdeauna, forme neaccentuate de acuzativ/dativ ale pronumelui reflexiv uneori și prin opoziție cu aceste forme neaccentuate *zero* alteori) toate categoriile gramaticale ale verbului. Trecînd peste diateză (pentru detalii la aceasta vezi §78 - §85) – care poate fi activă *(X* **a** ÎNȚELES *că...)*, pasivă cu pronume reflexiv (**s-a** ÎNȚELES *de către toți că*...), reflexivă *(toată viața X* **s-a** ÎNȚELES *doar pe sine)*, reciprocă *(acești bătrîni* **s-au** ÎNȚELES *toată viața unul pe altul)* și impersonală *(așa* **s-a** ÎNȚELES *că...)* –, participiul-verb primește de la auxiliar *modul* și *timpul*:

– formele de indicativ prezent și viitor întîi ale auxiliarului impun structurii analitice din care face parte participiul-verb *modul indicativ* (acțiunea ca proces exprimată prin sintagma gramaticalizată respectivă fiind *reală*), sau încheiată în trecut, cînd reprezintă perfectul compus (**a** ÎNȚELES etc), sau posterioară momentului vorbirii și anterioară viitorului întîi, cînd reprezintă viitorul al doilea (**va fi** ÎNȚELES etc, în relație cu viitorul întîi):

– forma invariabilă de conjunctiv prezent a auxiliarului impune structurii analitice din care face parte participiul-verb *modul conjunctiv timpul perfect*, acțiunea ca proces transmisă prin sintagma gramaticalizată respectivă fiind *ireală în trecut* (**să fi** ÎNȚELES *el, ar fi fost bine și pentru alții*);

– acțiunea ca proces *ireală în trecut* poate fi transmisă și prin sintagma gramaticalizată în care auxiliarul la condițional-optativul prezent impune participiului-verb *modul condițional-optativ perfect* (**ar fi** ÎNȚELES *dacă i s-ar fi explicat*);

– formele de viitor I indicativ, de prezent conjunctiv invariabil și de condițional-optativ prezent ale auxiliarului pot impune participiului-verb și *modul prezumtiv timpul perfect*, cînd acțiunea ca proces transmisă prin sintagma gramaticalizată este *nesigură, îndoielnică în trecut* (vezi §91): **va fi/să fi, ar fi** ÎNȚELES etc;

– forma de prezent infinitiv a auxiliarului impune structurii analitice din care face parte participiul-verb *modul infinitiv timpul perfect*, acțiunea ca proces transmisă prin sintagma gramaticalizată respectivă fiind *ireală în trecut* (vezi §93): *fără* **a fi** ÎNȚELES *situația, și-a exprimat totuși opinia*.

Întrucît este întotdeauna lipsit de independență gramaticală, în limbajul natural neputînd apărea decît în asociație cu o anexă existentă (exprimată sau, rarisim, neexprimată), participiul-verb izolat – în vederea analizei – de anexa sa **nu** *se poate*

atribui nominativului persoanei gramaticale a numelui, care implică şi numărul (vezi §6), *ceea ce înseamnă că* **este mod nepersonal**; dată fiind legătura *directă* dintre caracterul personal/nepersonal al formei verbale modale şi funcţia predicativă/nepredicativă a acesteia (vezi §87), *participiul-verb singur, adică izolat de anexa sa, este* **mod nepredicativ**, *întrucît este* **nepersonal** (pentru aparenţe excepţii, vezi nota 393). Aparţinînd, însă, împreună cu anexa sa, unei *sintagme verbale gramaticalizate*, care sintagmă – datorită anexei – *are caracter personal* (se poate atribui nominativului oricărei persoane gramaticale aflate la un anumit număr), *sintagma* gramaticalizată conţinînd participiul-verb al verbelor noţionale predicative funcţionează ca predicat verbal: *X* **a cîntat; să fi venit** *X, ar fi plecat Y* etc. Dacă sintagma gramaticalizată conţine participiul-verb al unor verbe noţionale nepredicative (copulative, semiauxiliare, din perifraze verbale), atunci sintagma gramaticalizată respectivă este nepredicativă, făcînd parte:

– din structura unui predicat nominal: *X* **a devenit** ŞEF *peste noapte* etc;

– din structura unui predicat verbal compus (**să fi putut** VENI, *ar fi văzut că...* etc) sau nominal compus (*X* **nu a putut** AJUNGE ŞEF etc);

– din structura unui predicat verbal simplu exprimat prin perifrază verbală: *X* **a tras** MÎŢA DE COADĂ *mult timp* etc.

Rar, sintagma gramaticalizată poate conţine participiul-verb al unui verb nenoţional nepredicativ (auxiliarul *a fi* care – în limba literară modernă[394] – face parte, ca anexă, din structura diatezei pasive cu funcţie de predicat: *cartea* **a** FOST *citită de X, nu cred* **să fi** FOST *văzut de cineva* etc.

*

* *

Participiul-verb din structura (sintactică) ce reprezintă predicatul verbal compus are aceleaşi caracteristici fundamentale cu participiul-verb din structurile (morfologice) prezentate imediat mai sus, deosebirile de acestea din urmă rezultînd din anexa

[394] În limba veche (*...el...* **au fost agiunsu** *la Docolina...*, IN, p. 12) şi astăzi în graiurile din nordul ţării (personal, în vorbirea familiară folosesc structuri ca **m-am fost dus** *în tîrg...*), de unde uneori trece şi în literatura frumoasă, participiul verb al auxiliarului *a fi*, anume, *fost*, combinat cu prezentul indicativ *am, ai, a* etc al auxiliarului *a avea*, se constituie în anexă a unui participiu-verb noţional, împreună cu care formează mai mult ca perfectul perifrastic indicativ cu funcţie de predicat verbal:

„Şi apa unde-au **fost căzut**
În cercuri se roteşte"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 132)

participiului-verb respectiv, care anexă este acum un verb semiauxiliar[395]: TREBUIE **spus** *că...* etc.

Caracteristicile comune participiului-verb din structura sintactică și ale aceluia din structurile morfologice constau în:

– *absența independenței gramaticale,* ceea ce înseamnă că în limbajul natural participiul-verb există numai dacă există – exprimată sau neexprimată – și o anexă a acestuia, care în structurile morfologice de mai sus este obligatoriu auxiliarul, eventual și un pronume reflexiv sau *zero* (**a** SPUS, **se va fi** SPUS etc), iar în structura sintactică în atenție aici semiauxiliarul (**trebuie** SPUS *că...*, **va trebuie** SPUS *că...* etc);

– *absența conținutului modal propriu,* explicabilă prin absența independenței gramaticale a participiului-verb, conținutul modal aparținînd sau întregii structuri morfologice (**am spus** =acțiune reală, **ar fi spus** =acțiune ireală etc), sau întregii structuri sintactice (**trebuie** SPUS *că*...=acțiune reală, **ar fi trebuit** SPUS *că* =acțiune ireală etc) din care face parte participiul-verb;

– *absența oricărei informații morfologice* (nu numai a aceleia privitoare la mod), cauzată de invariabilitatea și lipsa de independență gramaticală a participiul-verb, informația pe care o transmite participiul-verb izolat – pentru analiză – de anexa lui fiind (ca la radicalul verbal, pe care uneori îl reprezintă – vezi §76) *de natură semantică*, anume, *noțiunea verbală* ce constă în *acțiunea considerată ca proces;* în cadrul structurii sintactice din care face parte, însă (*mutatis mutandis*, la fel ca în cadrul structurii morfologice prezentate mai sus), participiul-verb primește de la *anexa* lui, în afară de mod, și categoriile gramaticale de diateză (**trebuie spus** *că...* aparține diatezei impersonale), timp (**trebuie spus** *că*... este la prezent, față de imperfectul **trebuia spus** *că*..., de viitorul întîi **va trebuie spus** *că*... etc), persoana și numărul (*strict formal*, impersonalul **trebuie spus** *că*... reprezintă persoana a III-a singular).

Caracteristicile deosebitoare ale participiului-verb din structura sintactică în atenție față de participiul-verb din structurile morfologice la care ne-am referit mai sus sînt date de *anexă*: dacă la participiul-verb din structurile morfologice *anexa* era reprezentată principial de cuvinte vide semantic, care, în consecință, transmiteau numai informație gramaticală (categorială), sintagma gramaticalizată respectivă putînd

---

395 Prin analogie cu o structură literară de tipul **trebuie** spus *că*... și cu una populară cu frecvență relativ mare – de tipul **vine** spus *că*..., în ultimul timp circulă (mai ales în vorbirea oamenilor instruiți) și o structură ca **merită** spus *că*..., în care considerăm că *spus* reprezintă *participiul-verb,* pentru că exprimă acțiunea ca proces și, invariabil fiind, primește persoana (care implică și numărul) și celelalte categorii gramaticale ale verbului de la *merită*, care aici se comportă ca semiauxiliarul *trebuie*/*vine* și, în consecință, **merită** spus *(că...) tinde să devină o nouă realizare a predicatului verbal compus* (pentru structurile de tipul *cartea* **merită** CITITĂ, vezi adjectivul de proveniență participială).

reprezenta *prototipul predicatului verbal, anume, predicatul verbal simplu* (care transmite **o singură** *informație semantică)*, la participiul-verb din structura sintactică *anexa* este verbul semiauxiliar care, avînd sens lexical (insuficient pentru realizarea comunicării dorite de vorbitor), transmite informație atît gramaticală, cît și semantică, ceea ce determină ca sintagma gramaticalizată din care face parte să reprezinte o **excepție** *de la prototipul predicatului verbal, anume, predicatul verbal compus* (care transmite **două** *informații semantice*). Compară **a spus** *că*... cu **trebuie spus** *că*... (pentru detalii în legătură cu prototipul predicativului verbal și excepții de la acesta, vezi §68, §69 și capitolul despre predicat).

*

* *

Din punctul de vedere al structurii morfologice, la participiul-verb se disting două situații.

a) Participiul-verb este **divizibil** în *radical* + *sufixul gramatical al perfectului simplu variabil după conjugare*[396] + *sufixul gramatical al participiului* **-t**, structură întîlnită la:

– verbele regulate – cu un singur radical – de conjugările I, a II-a, a III-a și a IV-a: *cînt-a-t, păr-u-t, trec-u-t, auz-i-t, cobor-î-t* etc;

– verbe neregulate – cu doi și trei radicali – de conjugările I, a II-a și a IV-a: *lu-a-t, bă-u-t, ști-u-t, ven-i-t* etc;

– verbe cu flexiune mixtă – cu patru și cinci radicali (pentru numărul radicalilor verbali și tipurile de flexiune, vezi §76) – de conjugările a II-a și a IV-a[397]: *av-u-t, vr-u-t/vo-i-t*.

---

[396] Cînd la verbele de conjugările I și a IV-a sufixul de perfect simplu indicativ, care intră și în structura participiului-verb, este omonim cu sufixul de prezent infinitiv (*cînt***a***i* - *cînt***a***t* - *a cînt***a**; *auz***i** - *auz***i***t* - *a auz***i**; *cobor***î** - *cobor***î***t* - *a cobor***î** etc), distingerea sufixului de perfect simplu indicativ, care intră și în structura participiului-verb, de sufixul prezentului infinitiv se face prin analogia cu verbele de conjugarea a II-a, la care sufixul de perfect simplu indicativ, care intră și în structura participiului-verb, este diferit de sufixul prezentului infinitiv (compară *păr***u***i* - *păr***u***t* cu *a păr***e***a* etc): dacă la verbele de conjugarea a II-a, mai apropiate de flexiunea latinească (vezi §75), sufixul adăugat radicalului de prezent indicativ înaintea sufixului participial *-t* este *-u-* de la perfectul simplu indicativ, atunci înseamnă că și la verbele mai evoluate în raport cu flexiunea latinească de conjugările I și a IV-a sufixul adăugat radicalului de prezent indicativ înaintea sufixului participial *-t* este de asemenea cel de perfect simplu indicativ *-a, -i, -î* (*cînt***a***t, auz***i***t, cobor***î***t* etc), **nu** *cel omonim de la prezentul infinitiv* (*a cînt***a**, *a auz***i**, *a cobor***î** etc).

[397] În limba veche și în unele graiuri, mai ales nordice, la această subgrupă se încadra și verbul *a sta* de conjugarea I – în trecut și regional cu trei radicali –, la care se menținea

b) Participiul-verb este **indivizibil structural**, situaţie întîlnită la:

– verbe neregulate cu doi şi trei radicali de conjugările a II-a şi a III-a, la care participiul-verb are acelaşi corp fonetic (uneori cu alternanţe) cu radicalul perfectului simplu indicativ: **mas** (perfectul simplu **mas***ei*), **mers** (perfectul simplu **mers***ei*), **dus** (perfectul simplu **dus***ei*), **spus** (perfectul simplu **spus***ei*) etc;

– verbe neregulate cu trei radicali de conjugarea a III-a (*a frînge* – **frînt**) şi verbe cu flexiune mixtă cu patru radicali de conjugarea I (*a da* – **dat**) şi cu nouă radicali de conjugarea a IV-a (*a fi* – **fost**), la care participiul-verb este el însuşi un radical (pentru numărul radicalilor verbali şi tipurile de flexiune, vezi §76 citat mai sus).

*

* *

Participiul verb-adjectiv (din structura diatezei pasive cu *a fi: cartea este* **citită** *de om*) este o formă flexionară care – intrînd în relaţie în acelaşi context pe de o parte cu anexa sa verbală (unul sau mai multe auxiliare), iar pe de altă parte cu două nume (numele-complement de agent şi numele-subiect) şi avînd caracteristici atît de verb (datorită relaţiei cu numele complement de agent şi cu anexa sa reprezentată prin unul/mai multe auxiliare), cît şi de adjectiv (motivate de relaţia cu numele-subiect) – nu poate fi încadrat *într-o teorie riguros consecventă* nici la verb (din cauza caracteristicilor de adjectiv), nici la adjectiv (din cauza caracteristicilor de verb), ceea ce altfel spus înseamnă că *ar trebui constituit într-o parte de vorbire de sine stătătoare.* Considerarea participiului verb-adjectiv o altă parte de vorbire decît verbul şi adjectivul nu reprezintă, însă, singura înnoire necesară într-o teorie riguros consecventă a părţilor de vorbire, întrucît chiar şi numai din verb ar mai trebui detaşată cel puţin încă o altă parte de vorbire ce nu are *toate* caracteristicile principale semantico-gramaticale ale verbului, anume, *verbul flectiv*, care **nu** *exprimă acţiunea ca proces* (este vid semantic) şi **nu** *îndeplineşte funcţia sintactică specifică de predicat* (pentru că acesta ar trebui să facă o comunicare despre subiect – vezi §73, unde prezentăm verbele auxiliare). Aşa cum am arătat în §12, însă, **noi** *părţi de vorbire* ar trebui extrase *şi din celelalte părţi de vorbire* **clasice** (*substantivele proprii* din *clasa substantivelor, articolul hotărît* din *clasa articolelor, adjectivele pronominale* din *clasa pronumelor şi adjectivelor pronominale* etc), cu precizarea că sporirea

---

reduplicarea moştenită din latină în radicalul perfectului simplu, prezent şi în structura participiului-verb, astfel încît acesta din urmă avea forma *stăt-u-t* (în limba literară modernă, unde *stătut* s-a pierdut, *a sta* are patru radicali, unul dintre aceştia fiind chiar participiul-verb creat pe terenul limbii române, anume, *stat*). La verbul *a da*, care ar fi trebuit să aibă şi el un participiu-verb format pe baza radicalului – cu reduplicare – de perfect simplu, structura respectivă, anume **dădut*, nu este atestată.

substanțială – a numărului părților de vorbire *nu are ca rezultat clase semantico-gramaticale strict omogene.* De aceea, reluînd ideea din § 12, sîntem de părere că în stadiul actual al cercetării *este convenabil să menținem cele zece părți de vorbire identificate de gramatica românească clasică, în cadrul cărora, pentru sporirea omogenității, să operăm subcategorizări succesive.* În acest sens, referindu-ne la clasa semantico-gramaticală a verbului, distingem, de exemplu, între *subclasa verbelor predicative* și *subclasa verbelor nepredicative,* la modurile verbului deosebim modurile *personale/predicative* de cele *nepersonale/nepredicative,* la acestea din urmă acordînd atenție și *modului participiu,* pe care îl considerăm ca avînd *două reprezentări:* ***participiul-verb,*** *cu caracteristici exclusiv verbale* (vezi *supra*); ***participiul verb-adjectiv,*** *cu caracteristici în primul rînd verbale și în al doilea rînd adjectivale* (la care ne referim în cele ce urmează).

Caracteristicile în primul rînd verbale ale participiului verb-adjectiv (explicabile, repetăm, prin auxiliarele anexă și prin relația cu numele-complement de agent) sînt în majoritatea lor aceleași cu ale participiului-verb. Exprimînd (întotdeauna) acțiunea considerată și ca proces (pentru faptul că acțiunea respectivă apare, simultan, și ca rezultat, vezi mai departe), participiul verb-adjectiv este lipsit de independență gramaticală, neputînd exista în limbajul natural decît dacă există – exprimată sau neexprimată[398] – o anexă a acestuia concretizată în anumite forme flexionare ale **auxiliarului** *a fi*, care poate fi omonim cu **copulativul** *a fi* construit cu adjectivul de proveniență participială (vezi mai sus). În această privință, în gramatica clasică mai veche se apreciază că „teoretic vorbind, un participiu are valoare adjectivală ori de cîte ori *a fi* este copulativ și are valoare verbală ori de cîte ori *a fi* este auxiliar. Dar funcțiunea acestui verb este dictată, la rîndul ei, de valoarea participiului: dacă acesta este asimilat cu un adjectiv (=rezultat al acțiunii), *a fi* are funcțiune de verb copulativ, iar dacă este simțit ca verb (=acțiune în desfășurare, ca proces) îndeplinește funcțiunea unui verb auxiliar" (*Iordan, LRC*, p. 584). De aici se desprinde ideea că valoarea – de «verb» sau de «adjectiv» – a «participiului» însoțit de *a fi* depinde de calitatea de *auxiliar* sau de *copulativ* a lui *a fi*, calitate care, la rîndul ei, depinde de calitatea *verbală* sau *adjectivală* a « participiului» respectiv. Pentru a ieși

---

[398] Neexprimarea anexei participiului verb-adjectiv se întîlnește rarisim, atunci cînd în context apare o formă – indiferent cu ce valoare – a lui *a fi*, astfel încît această formă facilitează subînțelegerea auxiliarului *a fi* indispensabil diatezei pasive, în condițiile în care această diateză are marca sa principală, anume, complementul de agent:

„Topiți *sînt* ochii viorei
De-atîta vaiet ne-ntrerupt,
Și graiul stins, și-obrazul supt
Și tot veșmîntul doamnei [E] **rupt**
De mîna ei!"
(G. Coșbuc, *op. cit.*, p. 103)

din acest cerc vicios, trebuie apelat la un element exterior și «participiului» *(verb*, dacă exprimă *acțiunea ca proces; adjectiv*, dacă exprimă *acțiunea ca rezultat)*, și lui *a fi* *(auxiliar*, dacă «participiul» exprimă *acțiunea ca proces; copulativ*, dacă «participiul» exprimă *acțiunea ca rezultat)*, anume, la **complementul de agent** (=*complementul* **«care face»**):

– dacă *există* – exprimat sau neexprimat – complementul *de agent (=care face*, subînțeles *acțiunea ca proces)*, atunci *există, trebuie să existe logic* și **acțiunea ca proces**, care *să fie făcută* și care, în structura respectivă, nu poate fi exprimată decît prin «participiul» cu valoare de *verb*, situație în care *a fi* este *auxiliar:*

„Căci plînsu-*i* [=verb auxiliar] DE NEBUNI [=complement de agent] **scornit**" [=acțiunea ca proces, deci «verb»]

(G. Coșbuc, *op. cit.*, p. 108)

– dacă *nu există* complementul *de agent (care să facă acțiunea ca proces)*, atunci *nu există, nu poate să existe logic nici acțiunea ca proces*, de unde rezultă că «participiul» în atenție – susceptibil doar de două valori, de verb și de adjectiv – exprimă *acțiunea ca rezultat*, adică este *adjectiv*, *a fi* avînd valoare de *copulativ:*

„Pe cer cînd soarele-*i* [=verb copulativ] **apus** [=acțiunea ca rezultat, deci adjectiv]

De ce să plîngi privind în sus?"

(G. Coșbuc, *op. cit.*, p. 107)

La nivel morfologic, principala caracteristică de verb a participiului verb-adjectiv (de asemenea aceeași ca la participiul-verb prezentat mai sus) constă în *primirea de către participiul verb-adjectiv de la anexa lui, auxiliarul* **a fi**, *categoriile gramaticale întîlnite la verb, pentru care categorii se constituie în marcă.* Cu alte cuvinte, la participiul verb-adjectiv auxiliarul *a fi* este marcă – redundantă – pentru diateză, mod, timp, persoană și număr, cu precizările pe care le facem mai jos.

Pentru categoria gramaticală a diatezei – cu aspectul său opozabil de *pasiv* (vezi §79, §80, §82) –, *anexa participiului verb-adjectiv, anume, auxiliarul* **a fi**, *reprezintă marca secundară* (pentru că nu dezambiguizează în cazul omonimiei *diateză pasivă cu auxiliarul* **a fi** vs. *predicat nominal activ cu copulativul* **a fi**; dezambiguizarea realizîndu-se prin *existența* complementului de agent, exprimat sau neexprimat – vezi mai sus):

„Fruntea mea **este** *trezită* DE al buzei tale-NGHEȚ"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 26)

„Părinții ei au lepădat-o acolo și s-au dus într-alt loc, unde... **erau** *așteptați* [DE CINEVA]"

(M. Eminescu, *PL*, p. 67)

Auxiliarul *a fi*, cu aceeaşi flexiune cu predicativul *a fi*, reprezintă marca principală pentru categoria gramaticală a modului la diateza pasivă, cu menţiunea doar că la această diateză nu apar niciodată modurile participiu şi supin (care ar trebui să aibă forme ca ***fost citită** *de...*, ***de fost bătut** *de...*), iar modul imperativ *este posibil* (în contexte ca **fii lăudat** *de toată lumea!*), dar nu l-am întîlnit în texte şi nici nu-mi este familiar în vorbirea curentă.

Cît priveşte categoriile gramaticale de timp, persoană şi număr ale participiului verb-adjectiv, acestea sînt marcate de formele corespunzătoare de timp, persoană şi număr ale auxiliarului (cu flexiune comună cu predicativul) *a fi*:

– formele tripersonale pentru singular/plural ale timpurilor de la indicativul auxiliarului *a fi* (*sînt, eşti, este* etc; *eram, erai, era* etc; *fui/fusei, fuşi/fuseşi, fu/fuse* etc; *am fost, ai fost, a fost* etc; *fusesem, fuseseşi, fusese* etc; *voi fi, vei fi, va fi* etc; *voi fi fost, vei fi fost, va fi fost* etc; *aveam să fiu, avea să fii, avea să fie* etc) sînt mărci pentru singularul şi pluralul prezent, imperfect, perfect simplu, perfect compus, mai mult ca perfect, viitor I, al II-lea şi în trecut indicativ ale structurii pasive din care face parte şi participiul verb-adjectiv: *cartea* **este/era fu, a fost, fusese, va fi, va fi fost, avea să fie** etc CITITĂ *de om* etc;

– formele tripersonale/unipersonale pentru singular şi plural ale timpurilor de la conjunctivul şi condiţional-optativul auxiliarului *a fi* (*să fiu, să fii, să fie* etc; *să fi fost; aş fi, ai fi, ar fi* etc; *aş fi fost, ai fi fost, ar fi fost* etc) sînt mărci pentru ambele numele ale structurilor pasive de prezent şi perfect conjunctiv/condiţional-optativ din care face parte şi participiul verb-adjectiv: *(cartea)* **să fie/să fi fost** CITITĂ *de om, (cartea)* **ar fi/ar fi fost** CITITĂ *de om* etc;

– formele tripersonale/unipersonale pentru singular şi plural ale timpurilor de la prezumtivul auxiliarului *a fi* (*voi fi fiind/fost, vei fi fiind/fost, va fi fiind/fost* etc; *să fi fiind/fost; aş fi fiind/fost, ai fi fiind/fost, ar fi fiind/fost* etc) sînt mărci pentru ambele numere ale structurilor pasive de prezent şi perfect prezumtiv din care face parte şi participiul verb-adjectiv: *cartea* **va fi fiind/să fi fiind, ar fi fiind** etc CITITĂ *de om, cartea* **va fi fost/să fi fost, ar fi fost** etc CITITĂ *de om* etc;

– formele invariabile ale timpurilor de la infinitivul auxiliarului *a fi (a fi, a fi fost)* sînt mărci pentru timpurile prezent şi perfect infinitiv pasiv ale structurilor din care face parte şi participiul verb-adjectiv: *(înainte de)* **a fi/a fi fost** *citită de om, cartea...*

Caracteristicile semantice şi morfologice în primul rînd de verb ale participiului verb-adjectiv justifică aprecierea că la nivel sintactic/funcţional participiul verb-adjectiv este un component al structurii pasive ce reprezintă *un predicat verbal,* mai exact, *un predicat verbal simplu,* pentru că transmite – numai/chiar prin participiul verb-adjectiv – *o singură* informaţie semantică privitoare la numele-subiect: *cartea* **este/a fost, va fi fiind** etc CITITĂ *de om* etc.

*

* *

La caracteristicile în primul rînd verbale ale participiului verb-adjectiv se adaugă, în al doilea rînd, anumite caracteristici de adjectiv: dacă din punctul de vedere al *numelui complement de agent*, care *face* (subînțeles) *acțiunea* exprimată prin participiul verb-adjectiv, aceasta (acțiunea) apare *ca proces* (vezi mai sus), din punctul de vedere al *numelui-subiect*, care la pasiv *suferă acțiunea* exprimată prin participiul verb-adjectiv, această acțiune apare *ca rezultat*, trimițînd, adică, la fel ca orice adjectiv, la o caracteristică intrinsecă a entității indicate prin numele-subiect: așa cum – *în exprimarea curentă* – **floarea** poate avea caracteristica (indicată prin adjectiv) de **frumoasă, gingașă, roșie** etc, dar nu și de *abominabilă, abductoare, abortivă* etc, tot la fel despre **carte**, ca subiect pasiv, se poate spune prin participiul verb-adjectiv că *este* **citită** *de om, este* **scrisă** *de cineva, este* **arsă** *de vandalii moderni* etc, dar nu și că *este apretată/aprovizionată, arcuită* etc *de X*. Exprimînd, la fel cu adjectivul, o caracteristică *intrinsecă* a numelui(-subiect), care caracteristică (compatibilă semantic cu numele entității la care trimite numele-subiect) *reprezintă* **rezultatul** *acțiunii*, participiul verb-adjectiv se acordă, de asemenea la fel cu adjectivul, în gen, număr, caz – care sînt numai *forme* categoriale, lipsite de *conținut* categorial (vezi §6, §33) – cu numele(-subiect), cu precizarea doar că acest acord se realizează în exclusivitate prin desinențele *tipice* de gen, număr, caz specifice masculinului și femininului, anume, *-ø, -ă, -i, -e: romanul este* **citit-ø** *de om, cartea este* **citită** *de copil* etc. Apreciindu-se că particularitățile semantice și morfologice *de adjectiv* ale participiului verb-adjectiv sînt mai puțin importante decît cele *de verb*, aceste particularități de adjectiv sînt ignorate la funcția sintactică, structura *pasivă* din care face parte participiul verb-adjectiv și anexa lui fiind încadrată – cum am arătat mai sus – la *predicatul* **verbal**.

*

* *

Posibil numai la verbele *insuficiente* **completiv** (vezi §72) determinabile prin complement direct (*a auzi, a vedea, a asculta* etc) și/sau prin complement *intern (a ara, a cînta, a scrie* etc), participiul verb-adjectiv este omonim:

– prin forma cu desinența *-ø*, cu participiul-verb (compară *cuțitul* ESTE **ascuțit** *de X* cu *X* A **ascuțit** *cuțitul*), cu adjectivul de proveniență participială cu desinența *zero* (compară *cuțitul* ESTE **ascuțit** *de X* cu *cuțitul* **ascuțit** *este periculos*), cu substantivul provenit din adjectivul participial nearticulat (compară *cuțitul* ESTE **ascuțit** *de X* cu *acel* **ascuțit** *al cuțitului m-a costat mult)* și cu adverbul la gradul pozitiv provenit din adjectivul participial (compară *cuțitul* ESTE **ascuțit** *de X* cu *Y rîde* **ascuțit**);

– prin formele cu desinențele *-ă, -i, -e* cu adjectivele de proveniență participială cu aceleași desinențe (compară *melodia* ESTE **cîntată** *de compozitor* cu *melodia*

cîntată *în aer liber este...*, *melodiile* SÎNT **cîntate** *de cei ce au ureche muzicală* cu *melodiile* **cîntate** *de afoni sînt...* etc).

În privința structurii morfologice, participiul verb-adjectiv are – schimbînd ceea ce trebuie schimbat – aceeaşi situație cu participiul-verb, adică:

– la majoritatea verbelor la care poate apărea (cele insuficiente completiv determinabile prin complement direct şi/sau complement intern), participiul verb-adjectiv este divizibil în patru segmente funcționale (*radical* + *sufixul gramatical al perfectului simplu variabil după conjugare* + *sufixul gramatical al participiului* **-t** + *desinențele «tipice» pentru masculin şi feminin singular/plural* **-ø, -ă, -i, -e**), indiferent de faptul că verbele respective au un singur radical (*melodia* ESTE **cîntată** *de compozitor, răufăcătorii* AU FOST **văzuți** *de copii, notele* SÎNT **trecute** *în catalog de examinator, el* ESTE **auzit** *de vecini, delatorii* SÎNT **urîți** *de toată lumea)*, doi-trei radicali *(bunurile* SÎNT **luate** *de moştenitori, apa* ESTE **băută** *de însetați, el* ESTE **ştiut** *de toți concetățenii)* sau chiar – în structuri cu o anumită doză de artificial – cu patru radicali *(acest lucru* ESTE **avut** *de cine îl vrea)*;

– la un număr redus de verbe la care poate apărea (de asemenea determinabile prin complement direct/intern), participiul verb-adjectiv este divizibil numai în două segmente funcționale (*radicalul* + *desinențele «tipice» pentru masculin şi feminin singular/plural* **-ø, -ă, -i, -e**), verbele respective putînd avea doi sau trei radicali: *fructele* SÎNT **culese** *de copii, copacii* SÎNT **frînți** *de furtună, floarea* ESTE **dată** *de băiat fetei*.

*

* *

Adjectivul *de proveniență participială* aparține – ca orice adjectiv, indiferent de felul în care a luat naştere – clasei semantico-gramaticale a *adjectivului* (vezi §33), detaşîndu-se de partea de vorbire inițială şi omonimă, adică de verb în cazul nostru (ca şi de substantivul şi adverbul omonime – pentru toate acestea vezi mai sus) prin caracteristicile lui fundamentale de natură semantică, morfologică şi sintactică. *Semantic*, adjectivul de proveniență participială prezintă acțiunea *numai ca rezultat, ca o caracteristică, adică* (*oameni* **învățați,** *carte* **citită,** *vin* **băut**, *femei* **alese** etc), în timp ce la participiul-verb acțiunea este considerată *numai ca proces* (*fetița* A **învățat** *o poezie, X* VA FI **citit** *cartea, Y* AR FI **băut** *vin* etc), iar la participiul verb-adjectiv *şi ca proces, şi ca rezultat* (*poezia* A FOST **citită** *de fetiță, cartea* VA FI FOST **citită** *de X* etc). La nivel morfologic, adjectivul de proveniență participială (a cărui structură morfologică este aceeaşi cu a adjectivului în general – vezi §35), se caracterizează prin opoziții *formale* (fără *conținut* categorial) pentru gen, număr, caz, marcate de obicei prin desinențele «tipice» pentru masculin şi feminin singular şi plural, uneori asociate

cu alternanțe fonetice: -ø pentru masculin și neutru singular (*om* **învățat-ø**, *vin* **băut-ø** etc), -*ă* pentru feminin singular (*carte* **citită** etc), -*i* pentru masculin plural (*oameni* **învățați** etc) și -*e* pentru feminin și neutru plural (*cărți* **citite**, *vinuri* **băute** etc). Rar, cînd adjectivul de proveniență participială precede numele a cărui caracteristică o exprimă, formele de gen, număr, caz sînt diferențiate prin articolul hotărît enclitic aglutinat, care se poate asocia cu alternanța fonetică, cu mențiunea că în regulă generală articularea acestor adjective apare ca artificială, căutată (**învățatul** OM *a spus că...*, **aleasa** FEMEIE *este...* etc); doar în situații particulare – cînd adjectivul de proveniență participială și numele a cărui caracteristică o exprimă se constituie într-o *parte de vorbire cu determinare obligatorie* (vezi §11) – structura respectivă este uzuală, reprezentînd un caz de topică dominantă (**fostul** *soț*, **fosta** *soție* ș.a.). Redundant, la individualizarea *formelor* de gen, număr, caz ale adjectivului de proveniență participială poate contribui – alături de desinențe – și articolul adjectival: *omul* **cel învățat**, *cărțile* **cele citite** etc. Pe lîngă *formele* (fără *conținut* categorial) de gen, număr, caz, adjectivul de proveniență participială poate avea – dacă sensul lexical o permite – categoria gramaticală a comparației: *un om* **învățat/mai învățat, foarte învățat** etc; *o carte* **la fel de citită** *ca...*/, **extraordinar de citită** etc.

Prin *formele* (fără *conținut* categorial) de gen, număr și caz și prin categoria gramaticală a comparației, adjectivul de proveniență participială se deosebește:

– tranșant de participiul-verb care, izolat – pentru analiză – de anexa lui nu transmite nici o informație gramaticală (nici de gen, nici de număr, nici de caz, nici de comparație), iar de la anexa lui primește categoriile gramaticale întîlnite la verb, adică diateza, modul, timpul, persoana, aceasta din urmă implicînd și numărul (compară *un om* **învățat/mai învățat, foarte învățat** etc cu *omul* A **învățat** *că...*/TREBUIE **învățat** *că...* – vezi și mai sus);

– dominant de participiul verb-adjectiv, care are și el *forme* (fără *conținut* categorial) de gen, număr, caz, dar pe de o parte nu are categoria gramaticală a comparației, iar pe de altă parte primește de la anexa lui categoriile gramaticale întîlnite la verb de diateză, mod, timp, persoană, ultima implicînd și numărul (compară *o carte* **citită/mai citită** etc, *un roman* **citit/foarte citit** etc cu *cartea* ESTE **citită** *de om, romanul* ESTE **citit** *de tînăr* etc – vezi și mai sus).

La nivel sintactic, adjectivul de proveniență participială funcționează frecvent ca atribut (*femeile* **supuse** *bărbatului sînt anacronice* etc) și mai rar ca nume predicativ (*unele femei* SÎNT **mai supuse** *bărbatului decît altele)* sau ca atribut circumstanțial/completiv (*femeia de altădată mergea* **supusă** *în urma bărbatului)*. Aceste funcții sintactice disting net adjectivul de proveniență participială atît de participiul-verb, cît și de participiul verb-adjectiv care – ambele – fiind lipsite de independență gramaticală, **nu** *îndeplinesc singure* **nici** *o funcție sintactică*, fiind doar elemente componente ale uneia și aceleiași funcții sintactice, anume, *a predicatului*

verbal, de obicei *simplu* (*omul* A **citit** *cartea, cartea* ESTE **citită** *de om*) și mai rar *compus* (TREBUIE **spus** *că...* – vezi și mai sus).

*

* *

Substantivul *convertit din adjectivul de proveniență participială,* cu o frecvență mai mică în raport cu omonimele reprezentate prin participiul-verb, participiul verb-adjectiv și adjectivul de proveniență participială (vezi mai sus), aparține – ca orice substantiv, indiferent de felul în care a luat naștere – clasei semantico-gramaticale a *substantivului* (vezi §13). Între substantivul în atenție și părțile de vorbire cu care acesta este înrudit (*verbul,* reprezentat prin participiul-verb și participiul verb-adjectiv; *adjectivul* de proveniență participială), deosebirile fundamentale sînt – ca între toate părțile de vorbire – de natură semantică, morfologică și sintactică. Astfel, din punct de vedere *semantic,* substantivul născut din adjectivul de proveniență participială nu mai exprimă acțiunea ca rezultat (vezi mai sus), ci în regulă generală numai *ca nume al acțiunii* (**cititul** *este o plăcere,* **mersul** *pe jos este sănătos,* **culesul** *viei se face toamna* etc), doar uneori putînd indica – pe lîngă numele acțiunii – și pe cel ce are o anumită legătură cu acțiunea respectivă: de la adjectivul de proveniență participială *învățat* se formează pe de o parte substantivul neutru *învățat(ul) =acțiunea de a învăța,* iar pe de altă parte substantivul masculin *învățat(ul) =savantul, înțeleptul;* de la adjectivul de proveniență participială *iubit* ia naștere și substantivul neutru *iubit(ul) =acțiunea de a iubi,* și substantivul mobil masculin/feminin *iubit(-ul/-a) =persoana iubită* ș.a.m.d. *Morfologic,* substantivul convertit din adjectivul de proveniență participială (cu structură morfologică identică cu a oricărui substantiv – vezi §16 ș.u.) nu se mai caracterizează prin *forme* (fără *conținut* categorial) de gen, număr, caz și prin categoria gramaticală a comparației, ci are – marcate principial sincretic și redundant prin desinențe, articole, prepoziții, context și accent în context obligatoriu – categoriile gramaticale de:

– *gen:* frecvent neutru (*mîncatul, băutul, mersul, cititul, coborîtul* etc), rar masculin și feminin (*iubitul-iubita, invitatul-invitata, alesul-aleasa* ș.a.);

– *număr:* neutrele au numai singularul (*mîncatul, băutul* etc), iar masculinele și femininele ambele numere (*iubitul-iubita/iubiții-iubitele, invitatul-invitata/invitații-invitatele, alesul-aleasa/aleșii-alesele* ș.a.);

– *caz:* neutrele au numai nominativ-acuzativul (*mîncatul, la mîncat* etc) și genitiv-dativul (*băutului, contra băutului, datorită băutului* etc), iar masculinele și femininele toate cazurile: *(un, acest)* **iubit** – *(a unui, acestui)* **iubit**; **iubitul** *(cel frumos)* – *(contra, a)* **iubitului** *(celui frumos)* – **iubitule**; *(o, această)* **iubită** – *(a unei, acestei)* **iubite** – **iubito** ș.a. Categoria gramaticală a cazului impune substantivului în atenție alte funcții sintactice decît cele ale adjectivului de proveniență participială din

care se trage (pentru care vezi mai sus), anume, funcția sintactică specifică substantivului de subiect (**mîncatul** *este o necesitate,* **iubita** *este mereu tînără* ș.a.), precum și celelalte funcții întîlnite la substantiv (complement indirect în *zilnic afectează* **plimbatului** *o oră*, complement direct în *își salută* **invitații** etc).

*

* *

Adverbul *convertit din adjectivul de proveniență participială* – care are frecvența cea mai mică în comparație cu părțile de vorbire omonime (vezi mai sus, participiul-verb, participiul verb-adjectiv, adjectivul de proveniență participială și substantivul convertit din adjectivul de proveniență participială), de care se deosebește prin particularități semantice, morfologice și sintactice – se încadrează, ca orice adverb, indiferent de proveniență, în clasa semantico-gramaticală a *adverbului*. La nivel *semantic*, adverbul convertit din adjectivul de proveniență participială exprimă, ca și adjectivul de origine, *o caracteristică*; dar în timp ce la adjectivul de proveniență participială caracteristica aparține unui «nume», la adverb caracteristica aparține unui «verb»: compară *rîs* **ascuțit** cu *rîde* **ascuțit,** *vorbă* **potolită** cu *ea vorbește* **potolit,** *mers* **alintat** cu *ea merge* **alintat,** *comportare* **zăpăcită** cu *ele se comportă* **zăpăcit,** *adunare* **liniștită** cu *ei se adună* **liniștit** etc. *Morfologic*, adverbul convertit din adjectivul de proveniență participială are comun cu adjectivul din care a aluat naștere categoria gramaticală a comparației marcată prin cuvinte-flectiv de tipul *mai, foarte* etc (*rîs* **ascuțit/mai ascuțit, foarte ascuțit** etc – *rîde* **ascuțit/mai ascuțit, foarte ascuțit** etc), dar se deosebește de acesta prin invariabilitatea din punctul de vedere al genului, numărului și cazului (compară *rîs* **ascuțit,** *vorbă* **ascuțită** etc cu *rîde* **ascuțit,** *vorbă* **potolită,** *vorbe* **potolite** etc cu *vorbește* **potolit** etc). La nivel *sintactic*, adverbul convertit din adjectivul de proveniență participială se deosebește în mod evident de adjectivul de origine, în sensul că – față de funcția de atribut, nume predicativ sau atribut circumstanțial/completiv a adjectivului (vezi mai sus) – adverbul poate îndeplini o singură funcție sintactică, aceea de circumstanțial: *ea rîde* **ascuțit,** *el vorbește* **potolit** etc.

§96. *Modul supin* este considerat diferit în gramatica românească.

a) În unele lucrări – mai vechi și mai noi – de gramatică clasică se spune (după modelul gramaticii latinești clasice) că *în limba română* **există** *modul supin*, care este un mod nepersonal și nepredicativ și care are două valori: „una substantivală, întocmai ca infinitivul așa-zis lung (**culesul** *viei*), cealaltă pur verbală *(s-a apucat* **de cules** *via)*" – *Iordan, LRC*, p. 416; vezi și *Irimia, Gram.*, p. 268. În *Gram. Acad.*, I, p. 233-234 – în același sens, și la *Irimia, Gram.*, p. 268 – se apreciază că atunci cînd este articulat *(culesul, mersul)* supinul a devenit substantiv propriu-zis, iar cînd este precedat de

prepoziţie *(de cules, de mers)*, supinul aparţine atît substantivului, pentru că se poate construi cu prepoziţii şi îndeplineşte funcţii specifice substantivului (nume predicativ, atribut, circumstanţial), cît şi verbului, pentru că poate fi determinat de complement direct (*nici* **de păscut** GÎŞTELE *nu eşti bun*) sau de complement de agent (*acesta nu este roman* **de citit** DE CĂTRE ORICINE) şi se poate construi cu verbele ce exprimă necesitatea ori posibilitatea (*vor vedea ce* ESTE **de făcut**). Altfel formulată, această idee apare şi în SMLRC, p. 208, unde se spune că la supin avem de-a face cu o omonimie: „un substantiv abstract-verbal, care nu are nici o contingenţă cu paradigma verbului, şi o formă verbală, care păstrează regimul sintactic al verbului şi, ca atare, poate şi trebuie inclusă în paradigma verbală".

b) În alte lucrări – de asemenea mai vechi şi mai noi[399] – de gramatică clasică se afirmă că *în limba română* **nu există** *modul supin* („supin nu există în limba română" – *Caragiu-Marioţeanu, „Moduri"*, p. 37) şi de aceea „trebuie să renunţăm la folosirea acestui termen" (*idem*, p. 32). În favoarea acestei afirmaţii, autoarea (*art. cit.*, p. 33-34) invocă faptul că în latina clasică supinul era puţin folosit, iar în latina populară acest mod dispăruse în secolul I, nefiind păstrat în limbile romanice occidentale şi nici în (orientalele) dalmată, aromână, meglenoromână şi istroromână. Nici româna nu a păstrat acest mod, dovada constînd în deosebirile dintre supinul latinesc şi aşa-zisul supin românesc: supinul latinesc era un substantiv verbal utilizat la acuzativ, dativ şi ablativ numai pe lîngă verbe de mişcare şi adjective, în timp ce aşa-zisul supin românesc este un substantiv ce poate sta în toate cazurile, se poate referi la orice verb, precum şi la alte părţi de vorbire (adjective, adverbe, substantive). Generalizînd, autoarea spune că în română „aşa-zisul supin este un substantiv verbal" *(art. cit.*, p. 37), care va fi apărut mai întîi la unele verbe intranzitive, de unde, prin analogie, se va fi extins şi la celelalte verbe, intranzitive şi tranzitive.

c) În *GEM, 1979* – susţinînd teza că *„în limba română contemporană există o formă verbală ce poate fi numită modul supin"* (p. 309), cu precizarea, însă, că acest mod se limitează la perifraza verbală ce conţine o prepoziţie (mai ales *de*) urmată de un participiu-verb, numai atunci cînd această perifrază intră, alături de un semiauxiliar ca *a avea, a fi, a sfîrşi* etc în structura unui predicat verbal compus (*el* ARE **de mers**, *aceasta* ESTE **de citit**, *ei* SFÎRŞESC **de zis** etc) –, am formulat ideea că *„în limba română contemporană există şi diverse alte părţi de vorbire neverbale care nu trebuie discutate la modul supin, chiar dacă sînt omonime cu acesta"* (p. 310). Aceste «alte părţi de vorbire neverbale» – în a căror structură intră de asemenea participiul-verb, care, însă, poate fi precedat şi de alte prepoziţii mai vechi (*la, după, pentru, pe lîngă* etc) – sînt **substantivul**, în contexte ca *e greu* **de răspuns**; **adverbul**, în contexte ca *vorbeşti* **pe înţeles**; **adjectivul**, în contexte ca *nu caut vorbe* **pe ales**.

---

[399] V. Cireş, *Participiul şi supinul în limba română*, Arhiva, VIII, 1897, nr. 9-10, p. 535-545; *Caragiu-Marioţeanu, „Moduri"*, p. 32 sqq.

*
* *

În legătură cu prima viziune – care a avut și mai are încă cea mai mare circulație –, sîntem de părere că aceasta are importante elemente neconvenabile. Trecînd peste faptul că «forma articulată» de tipul *culesul* se încadrează la substantivul ce *provine din* **participiu** (vezi §95) *și* **nu** *din supin*, notăm că «forma cu prepoziție» de tipul *de cules* nu poate fi considerată ca avînd – *întotdeauna și simultan* – atît valoare de *substantiv*, cît și valoare de *verb*: în contexte ca *e greu* **de cules**, forma *de cules* este **numai** *substantiv*, **nu** *și verb* (indică *numele acțiunii*, nu *acțiunea ca proces*; are categoriile gramaticale de *gen, număr, caz*, nu *diateză, mod, timp*; funcționează ca *subiect*, nu ca *predicat* – vezi și *infra*), iar în contexte ca *X* **are** DE CULES *via*, forma omonimă *de cules* este **numai** *verb*, **nu** *și substantiv* (indică *acțiunea ca proces*, nu *numele acțiunii*; primește de la verbul semiauxiliar anexă categoriile gramaticale întîlnite la verb de *diateză, mod, timp, persoană* – care implică și *numărul* –, fiind indiferentă la *gen* și *caz*; este parte componentă a unui predicat *verbal* compus, refuzînd funcția de subiect – vezi de asemenea *infra*). La cele arătate mai sus adăugăm:

– în «forma cu prepoziție» a supinului, existența prepoziției nu reprezintă un argument absolut în favoarea valorii de substantiv a supinului, pentru că prepoziția nu este oricare (adică nu poate fi *la, pentru, după* etc), ci de obicei *de* (rareori *pe* sau *din*) și nu este facultativă, ci obligatorie (**de** *cules* este susceptibil de a reprezenta modul supin, dar *cules* este susceptibil de a reprezenta modul participiu); aceasta înseamnă că prepoziția – și subliniem: **numai** *de* (rareori *pe* sau *din*) – se constituie în **marcă** *a modului* **supin** (în același sens în care prepoziția *a* reprezintă una din mărcile modului infinitiv – vezi §93);

– faptul că «forma cu prepoziție» a supinului îndeplinește funcția de nume predicativ, atribut și circumstanțial nu reprezintă un argument convingător pentru valoarea de substantiv a supinului, întrucît aceste funcții **nu** *sînt specifice* substantivului, ele putînd fi îndeplinite și de adjective (în *omul este* **bun**, *omul* **bun** etc funcțiile de nume predicativ și de atribut sînt îndeplinite de cuvîntul *bun*, care este *adjectiv* și nu substantiv) sau de adverb (în *privighetoarea cîntă* **frumos**, funcția de circumstanțial de mod este îndeplinită de *frumos*, care este *adverb* și nu substantiv);

– posibilitatea «formei cu prepoziție» a supinului de a fi determinată de un complement direct sau – în contexte „căutate" – de un complement de agent nu trimite obligatoriu la «valoarea de verb», deoarece complementul direct poate fi cerut și de o interjecție (**iată** *omul*, **pleosc** *o palmă* etc), iar complementul de agent și de un adjectiv (*o problemă* **rezolvabilă** DE SPECIALIȘTI, *o carte* **cumpărată** DE X etc);

– frecvența redusă a supinului în latina clasică, dispariția lui timpurie din latina populară, necontinuarea acestui mod în limbile romanice occidentale și diferențele dintre supinul latinesc și cel românesc nu justifică nici aprecierea că «în română nu există modul supin», nici „interdicția" de folosire a termenului de *mod supin*; aceasta

pentru că este un truism faptul că – moştenind structura gramaticală a limbii latine – *româna (la fel cu toate limbile romanice)* **nu** *a păstrat întocmai, fără nici o schimbare,* **toate** *particularităţile morfosintactice latineşti, ci în decurs de aproape două mii de ani a realizat un număr important de evoluţii şi inovaţii şi la acest nivel* (spre deosebire de latină, în română s-a ajuns ca anumite forme flexionare ale cîtorva verbe să fie folosite şi ca auxiliare, s-a creat o nouă parte de vorbire, articolul etc – vezi şi §2); aşa stînd lucrurile, pentru o opinie realistă în legătură cu existenţa/inexistenţa modului supin în limba română, *considerăm că este convenabil să avem în vedere* (nu limba latină şi celelalte limbi romanice continuatoare – ca şi româna – ale latinei, ci) *prin excelenţă limba română şi aici, în română, să vedem dacă este vreo formă flexionară verbală care, prin particularităţile ei semantico-gramaticale, să se apropie de supinul latinesc şi, ca urmare, să fie numită cu termenul de* **mod supin**.

Admiţînd cele spuse mai sus şi în sensul tezei susţinute în *GEM, 1979* (vezi *supra*, punctul *c*), sîntem de părere că **în limba română există, într-un anumit tip de context, supinul ca mod al verbului, dar – în alte tipuri de contexte – există şi alte trei părţi de vorbire neverbale, parţial omonime cu modul supin, anume, substantivul provenit din supin, adjectivul provenit din supin şi adverbul provenit din supin.**

Modul supin al verbului românesc (curent, **supinul-verb**) este o *perifrază verbală* alcătuită din *prepoziţie* (*frecvent* **de**, *rareori* **pe**, **din**) + *participiul-verb al unui verb noţional* (**de cîntat, de văzut, de mers, de auzit, de coborît, din/pe plîns, de/pe ales** etc), perifrază care reprezintă modul supin **numai** *cînd este lipsită de independenţă gramaticală*, în sensul că are o anexă obligatorie reprezentată de un verb semiauxiliar (de mod – *a avea, a fi*[400]; de aspect – *a termina, a se pune, a se opri* etc; vezi §69), împreună cu care constituie un predicat verbal compus: *are* **de cîntat,** *este* **de văzut,** *termină* **de citit,** *se pune* **pe rîs,** *se opreşte* **din plîns** etc. Restricţia privitoare la valoarea de mod supin a perifrazei *prepoziţie* **(de, pe, din)** + *participiul-verb* numai în structura predicatului verbal compus este motivată de omonimia modului supin (din contexte ca *el are* **de ales** *o melodie*) cu substantivul provenit din supin (din contexte ca *e greu* **de ales** *o melodie*), rareori cu adjectivul provenit din supin (din contexte ca *melodia* **de ales** *era amestecată cu altele*) şi chiar

---

[400] Prin analogie cu semiauxiliarele de mod *a avea* şi *a fi*, care în cadrul predicatului verbal compus cu supinul (în contexte ca *pe scenă X* **are** DE CÎNTAT *o melodie, vom vedea la faţa locului ce* **este** DE FĂCUT etc) indică necesitatea, fiind echivalente semantic cu *a trebui*, în vorbirea oamenilor cu un anumit grad de instrucţie din secolul nostru se foloseşte şi *a trebui + supinul* în cadrul unor predicate verbale compuse ca **trebuie** DE CÎNTAT, **ar trebui** DE VĂZUT etc, care, datorită frecvenţei, au şansa să fie acceptate în limba literară (*Iordan, Limba actuală*, p. 351, nu recomandă această structură, pe care o consideră „produs al contaminării lui *trebuie spus* etc cu *este de spus* etc", punînd-o pe seama «moldovenilor în special din nord»).

cu adverbul provenit din supin (din contexte ca *el ia* **pe ales** *o melodie*). Dezomonimizarea se face prin luarea în considerație a principalelor caracteristici semantico-gramaticale ale modului supin și ale celorlalte părți de vorbire cu care acesta este omonim. Astfel, la nivel *semantic* modul supin *de ales* din predicatul verbal compus *el are* **de ales** *o melodie* prezintă *acțiunea* **ca proces** (în raport cu **numele** *acțiunii* din *e greu* **de ales** *o melodie*, cu *acțiunea* **ca însușire a numelui** din *melodia* **de ales** *era amestecată cu altele* și cu *acțiunea* **ca însușire a altei acțiuni** din *el ia* **pe ales** *o melodie* – vezi și mai departe). *Morfologic*, perifraza ce reprezintă modul supin este – la fel cu participiul-verb (vezi paragraful anterior) – total invariabilă, dar de asemenea la fel cu participiul-verb primește de la anexa lui obligatorie, verbul semiauxiliar (la fel cu participiul-verb de la auxiliar) categoriile gramaticale întîlnite la verb de diateză, mod, timp, persoană, număr. Compară:

semiauxiliar + supin	*auxiliar + participiul-verb*
– (X) *are* **de cîntat,** *se pune* **pe cîntat** etc;	– (X) *a* **cîntat,** *va fi* **cîntat** etc;
– (X) *va avea* **de cîntat,** *ar fi avut* **de cîntat** etc;	– (X) *va fi* **cîntat,** *ar fi* **cîntat** etc;
– (X) *are/va avea* etc **de cîntat** etc;	– (X) *a/va fi* etc **cîntat** etc;
– *am/ai, aveți* etc **de cîntat** etc;	– *am/ai, ați* etc **cîntat** etc

Comparația de mai sus arată că, din punctul de vedere al flexiunii, deosebirea dintre cele două serii de structuri *(semiauxiliar + supinul verb al verbului de bază; auxiliar + participiul-verb al verbului de bază)* nu este dată de verbul de bază, pentru că în ambele tipuri de structuri verbul de bază *(de cîntat*, respectiv *cîntat)* este total invariabil și primește de la anexa lui obligatorie (verbul semiauxiliar, respectiv verbul auxiliar) categoriile gramaticale întîlnite la verb de diateză, mod, timp, persoană, număr. Cele două serii de structuri se deosebesc în consecință prin verbul anexă care:

– dacă este semiauxiliar (prima serie de structuri), are un anumit sens lexical (modal sau aspectual, identificabil prin sinonime ca *a putea, a trebui, a începe* etc) insuficient pentru a realiza comunicarea dorită de vorbitor, iar dacă este auxiliar (a doua serie de structuri), este vid semantic (nu are nici un sinonim)[401];

---

[401] Avînd în vedere că auxiliarele *vide semantic* din principalele structuri morfologice analitice românești (cu participiul, de tipul a *cîntat*, cu infinitivul fără *a*, de tipul va *cînta* – vezi §73) provin din verbe *noționale* latinești, a căror vidare semantică s-a realizat în trecerea de la latină la română, și că procesul de transformare a unor forme flexionare verbale din *noționale predicative* în *nenoționale auxiliare* continuă și în română (vezi §69, unde ne referim la imperfectul indicativ al lui *a avea*, care a căpătat valoare de auxiliar în structura viitorului în trecut din contexte ca *atunci el* **avea** SĂ SPUNĂ *că...*, și la prezentul indicativ al aceluiași *a avea*, care devine auxiliar sub ochii noștri în structura viitorului cu *a avea* din contexte ca *mîine el* **are** SĂ SPUNĂ *că...*), putem presupune că în perspectivă actualele *semiauxiliare insuficiente semantic din structura sintactică* a predicatului verbal compus cu supinul (*el* are

– dacă este semiauxiliar (prima serie de structuri), poate apărea, teoretic, la toate formele flexionare personale (*am, ai, are* etc; *aveam, aveai, avea* etc; *am avut, ai avut, a avut* etc; *avusesem, avuseseşi, avusese* etc), iar dacă este auxiliar (a doua serie de structuri) – numai la cîteva forme flexionare personale (*am, ai, a, am, aţi* etc – pentru detalii în legătură cu semantica şi flexiunea semiauxiliarelor şi auxiliarelor, vezi §69 şi §73).

Ceea ce prezintă un interes deosebit în discuţia de faţă este faptul că *existenţa modului supin depinde de existenţa anexei lui reprezentate printr-un semiauxiliar*, această caracteristică justificînd, pe de o parte, *absenţa la supinul-verb a conţinutului modal propriu* (izolat, pentru analiză, de semiauxiliar, modul supin exprimă – *mutatis mutandis*, la fel cu participiul-verb – **numai** *noţiunea verbală*, adică acţiunea ca proces, fără nici o informaţie gramaticală). *Predicatul verbal compus din care face parte modul supin, însă,* **are (şi un) conţinut modal**, acesta fiindu-i conferit de verbul semiauxiliar ca anexă obligatorie a supinului-verb: dacă semiauxiliarul este la una din formele indicativului, predicatul verbal compus cu supinul-verb trimite la o acţiune reală *(el* **are** DE CÎNTAT *o melodie),* dacă semiauxiliarul este la perfectul conjunctivului, predicatul verbal compus cu supinul-verb trimite la o acţiune ireală (**să fi avut** DE CÎNTAT, *el ar fi fost fericit)* ş.a.m.d. Pe de altă parte, dependenţa obligatorie a modului supin de un verb semiauxiliar motivează caracterul *nepersonal* şi *nepredicativ* al acestui mod: izolat – de asemenea doar pentru analiză – de semiauxiliarul anexă obligatorie, modul supin, *total invariabil*, nu se poate atribui nominativului vreunei persoane gramaticale şi, nesatisfăcînd această condiţie formală a predicativităţii verbelor (vezi §69), nu poate îndeplini singur funcţia sintactică de predicat. Luată în întregime, însă, structura *semiauxiliar + modul supin* satisface atît condiţia semantică (mai ales prin modul supin, care transmite informaţia semantică principală), cît şi condiţia formală a predicativităţii (mai ales prin semiauxiliar, care este obligatoriu la o formă flexionară personală) şi, ca urmare, reprezintă un predicat, pe care îl numim – pentru că transmite *două* informaţii semantice, una principală şi alta secundară (vezi §69) – *predicat verbal compus:* **are de cîntat, este de văzut, termină de citit, se pune pe rîs, se opreşte din plîns** etc. Cu alte cuvinte, din punct de vedere *sintactic, modul supin* **singur** *nu îndeplineşte nici o funcţie, dar el este obligatoriu un element component al funcţiei sintactice de predicat concretizate în predicatul verbal compus.*

*

* *

În structura morfologică a perifrazei verbale total invariabile ce reprezintă modul supin intră ca element de bază participiul-verb al unui verb noţional (pentru structura acestuia vezi paragraful anterior) şi ca element anexă o prepoziţie-flectiv,

---

DE CÎNTAT *o melodie, vom vedea ce* **este** DE FĂCUT etc) vor ajunge *auxiliare vide semantic din structuri morfologice* cu anumite valori modale şi/sau temporale.

care frecvent este *de* (*are de* **cîntat**, *este de* **văzut**, *termină de* **citit** etc) şi rar *pe* (*se pune pe* **rîs**) sau *din* (*se opreşte din* **plîns**).

*
* *

Substantivul provenit din supin – care interesează la clasa semantico-gramaticală a substantivelor (vezi cap. al III-lea) – este o *perifrază substantivală* care are *strict formal* aceeaşi structură morfologică generală cu modul supin (adică este alcătuită dintr-*un element de bază, la origine participiul-verb, precedat de o anexă concretizată într-o prepoziţie din categoria celor mai vechi*, dar care se deosebeşte de modul supin atît prin principalele sale caracteristici semantico-gramaticale, cît şi prin tipurile de contexte în care poate apărea. Astfel, *semantic* – spre deosebire de modul supin, care exprimă *acţiunea ca proces* –, substantivul provenit din supin trimite la *numele acţiunii,* ceea ce poate fi decelat şi prin echivalenţa, aproximativă, cu alte tipuri de substantive de provenienţă verbală: *are bani* **din scris** =*are bani* **din scrieri,** *e greu* **de cîntat** =*e greu* **cîntatul** etc. Faptul că substantivul provenit din supin indică *numele acţiunii,* iar modul supin al verbului *acţiunea ca proces* interesează prin excelenţă în cazurile de omonimie a acestor două părţi de vorbire: în *e greu* **de cîntat,** *ea nu dă bani* **pe cîntat,** *el cîştigă bani* **din cîntat**, perifrazele *de cîntat, pe cîntat, din cîntat* sînt substantive şi pentru că arată *numele acţiunii,* dar în *el* ARE **de cîntat,** *X* SE PUNE **pe cîntat,** *Y* SE OPREŞTE **din cîntat**, perifrazele omonime *de cîntat, pe cîntat, din cîntat* reprezintă modul supin al verbului şi pentru că trimit la *acţiunea ca proces. Numele acţiunii* la care trimite perifraza substantivală provenită din modul supin interesează, însă, pentru individualizarea în raport cu modul supin şi cu celelalte părţi de vorbire provenite din supin (vezi *infra*), şi la perifrazele substantivale diferite – *prin prepoziţie* – de modul supin, în care, adică, anexa este altă prepoziţie decît *de, pe, din*, şi anume: **la** în *la dansat, la citit, la scris* etc (*tinerii se duc* **la dansat**); **pe lîngă,** în *pe lîngă cîntat, pe lîngă alergat, pe lîngă pictat* etc (**pe lîngă cîntat,** *el se ocupă şi de*...); **pentru**, în *pentru măritat, pentru distrat, pentru învăţat* etc (*ea a venit la facultate* **pentru măritat**); **după**, în *după căpătat, după furat, după agăţat* etc (*a venit* **după căpătat**); **înainte de**, în *înainte de culcat, înainte de mîncat, înainte de citit* etc (**înainte de culcat,** *el citeşte cîteva pagini*); **în**, în *în băut, în scris, în peţit* etc *(el se întrece* **în băut** *cu Setilă*); **prin**, în *prin scris, prin citit, prin mîncat* etc (*ea se distinge* **prin scris**) ş.a.m.d. La nivel *sintactic*, toate perifrazele substantivale, omonime sau nu cu modul supin, se deosebesc net de modul supin prin funcţia lor – care este în dependenţă de context –, în sensul că în comparaţie cu modul supin, care singur nu are nici o funcţie sintactică, fiind doar parte componentă a predicatului verbal compus (vezi *supra*), *substantivele provenite din supin* **îndeplinesc** *anumite funcţii sintactice* **specifice** *sau* **posibile** *la substantiv în general*; şi anume: *funcţia sintactică de subiect*, **specifică** *substantivului*, atunci cînd intră în raport cu perifraze

verbale unipersonale insuficiente subiectiv, de felul *e greu, e ușor, e bine, e rău* etc *(e greu* **de cîntat** *ca privighetoarea, dar e ușor* **de ras** *ca măgarul)*; *funcțiile sintactice de complement sau circumstanțial* **posibile** *la substantiv,* atunci cînd se află în dependență de verbe sau adjective determinabile completiv sau circumstanțial (*X cere* **de băut;** *Y o invită* **la dansat;** *ei vin la facultate* **pentru învățat; de citit** *a citit mult, dar...; cartea bună* **de citit** *se cumpără fără reclamă* etc).

*

* *

Adjectivul provenit din supin – care interesează la clasa semantico-gramaticală a adjectivului (vezi cap. al V-lea) – este o *perifrază adjectivală* puțin folosită, cu structura morfologică generală identică cu a modului supin *(un element de bază, la origine participiul-verb, precedat de un element anexă concretizat într-o prepoziție din categoria celor mai vechi),* deosebită, însă, de acesta (și de celelalte părți de vorbire – substantivul și adverbul – cu care poate fi omonimă) prin principalele trăsături semantice, morfologice și sintactice, acestea din urmă în dependență de tipul de context în care apare. La nivel *semantic*, adjectivul provenit din supin exprimă *acțiunea ca însușire a numelui*, ceea ce uneori se probează prin echivalența aproximativă a perifrazei adjectivale cu un adjectiv de alt tip: *cal* **de furat** =*cal* **furat,** *vorbe* **pe ales** =*vorbe* **alese,** *invitație* **în scris** =*invitație* **scrisă** etc. Cu excepții rarisime, cînd adjectivul provenit din supin poate avea, într-o exprimare căutată, unele aspecte ale categoriei gramaticale a comparației (*vorbe* MAI/TOT ATÎT DE, FOARTE etc **pe ales**), din punct de vedere morfologic perifraza adjectivală în atenție este total invariabilă, putînd fi omonimă cu modul supin (eventual și cu substantivul și adverbul provenite din supin) dacă prepoziția care precede participiul la origine verb este *de, pe, din* (**de** *citit,* **pe** *ales,* **din** *cîntat* etc); dacă, însă, prepoziția avută în vedere este alta decît cele trei de mai sus, atunci perifraza adjectivală provenită din supin se deosebește structural de modul supin (putînd fi omonimă doar cu substantivul sau adverbul de această proveniență), așa cum se întîmplă cu **într-***ales,* **într-***ascuns* etc, **pentru** *păstrat,* **pentru** *mîncat* etc, **la** *infinit,* **la** *discutat* etc, **în** *scris,* **în** *mîncat* etc, **prin** *scris* ș.a.m.d. Toate perifrazele adjectivale provenite din supin, invariabile sau cu categoria gramaticală a comparației, omonime sau nu cu modul supin (eventual cu substantivul sau adverbul născute din acesta) se individualizează la nivel *sintactic* prin funcție, care depinde de context: față de modul supin, care nu are nici o funcție sintactică (este doar element component al predicatului verbal compus) și față de substantivul provenit din supin, care are sau funcția sintactică de subiect specifică substantivului, sau funcțiile sintactice de complement/circumstanțial posibile la substantiv (vezi *supra*), **perifraza adjectivală provenită din supin poate îndeplini:** *funcția sintactică de atribut* **specifică** *adjectivului,* cînd este în subordinea unui nume

(*melodie* **de cîntat,** *vorbe* **pe ales,** *vizita* **pe înserat,** *bani* **din cîntat,** *venituri* **din scris,** *invitaţie* **la bîrfit,** *îndemnul* **la discutat,** *alimente* **pentru păstrat,** *apă* **pentru băut,** *vorbe* **într-ales,** *venirea* **într-ascuns,** *invitaţie* **în/prin scris** etc); *funcţia sintactică de nume predicativ* **posibilă** *la adjectiv,* cînd perifraza adjectivală provenită din supin intră în componenţa unui predicat nominal (*cartea aceasta* ESTE **de citit**, *vorbele lui* SÎNT **pe ales,** *veniturile ei* SÎNT **din scris,** *această apă* ESTE **pentru băut,** *invitaţia la şef* ESTE **în scris** etc).

*

* *

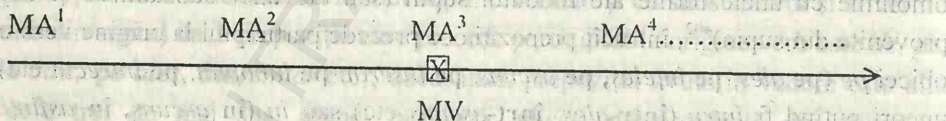
Adverbul provenit din supin – care interesează la clasa semantico-gramaticală a adverbului (vezi *infra*) – este o *perifrază adverbială* foarte puţin folosită, a cărei structură morfologică generală este aceeaşi cu a modului supin *(elementul de bază, la origine participiul-verb, este precedat de o prepoziţie din categoria celor mai vechi)*, deosebindu-se, însă, de acesta prin principalele particularităţi semantico-gramaticale şi prin tipurile de contexte unde poate apărea. Din punct de vedere *semantic*, adverbul provenit din supin trimite nu la acţiunea ca proces, la numele acţiunii sau la acţiunea ca însuşire a numelui, ci la *acţiunea ca însuşire a altei acţiuni*, o dovadă în acest sens constituind-o echivalenţa aproximativă a unor perifraze adverbiale cu adverbe sintetice sau perifrastice unanim acceptate: *pe înţeles =clar, pe înserat =seara, într-ascuns =pe furiş* etc. În afara cîtorva dintre ele care extrem de rar pot apărea la unele grade de comparaţie (*vorbeşte* **pe înţeles/mai pe înţeles, tot atît de pe înţeles, foarte pe înţeles** etc), majoritatea adverbelor provenite din supin sînt, la nivel *morfologic*, omonime cu unele forme ale modului supin (sau ale unor substantive şi adjective provenite din supin)[402], întrucît prepoziţia ce precede participiul la origine verb este de obicei *pe* (**pe** *ales,* **pe** *înţeles,* **pe** *ascuns,* **pe** *înserat,* **pe** *înnoptat,* **pe** *întrecut* etc), doar uneori putînd fi *întru* (**într-***ales,* **înrt-***ascuns* etc) sau *în* (**în** *ascuns*, **în** *asfinţit* etc). *Sintactic,* adverbul provenit din supin are comportamentul *specific* adverbului, adică –

---

[402] Adverbele provenite din supin ca cele de mai sus (*pe înţeles, pe înserat, într-ascuns* etc) se deosebesc de cele ca *pe furate, pe rupte(le), pe apucate(le-a)* etc, care au *doar ca punct de plecare modelul supinului (un element de bază de provenienţă verbală precedat de o prepoziţie mai veche)*, dar care se deosebesc de supinul verbului prin *„flexiunea"* elementului de bază, care astfel **nu** *mai este participiul-verb* (ca în *pe* **înţeles,** *pe* **înserat,** *într*-**ascuns** etc), ci un adjectiv sau substantiv provenit din participiu, la care forma *analogică* de plural este marcată prin desinenţa *-e* (*pe ocolite, pe tăcute* etc), prin desinenţa *-e-* şi articolul *-le*, considerat uneori, fără motivaţie credibilă, sufix (*pe rupt*ele, *pe nevăzut*ele etc) sau – în sensul numeralului ordinal (vezi §56) – prin desinenţa *-e-*, articolul *-le-* şi „deicticul" *-a* (*pe apucat*elea, *pe rupt*elea etc). Vezi Gh. Bulgăr, *Despre locuţiunile româneşti de tipul:* ***pe alese, pe mînecate, pe nevăzute***, SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 395-401.

apărînd în contexte în care depinde de un regent verbal – îndeplinește funcția sintactică de circumstanțial principial de mod sau de timp (*X vorbește* **pe înțeles/într-ales,** *Y vine* **pe ascuns/într-ascuns,** *Z se întoarce* **pe înserat/pe înnoptat** etc), deosebirea de substantivul provenit din supin cu funcția tot de circumstanțial făcîndu-se – doar cu aproximație – numai cu ajutorul criteriului semantic, în felul în care am arătat mai sus, la adverb și la substantiv.

§97. *Categoria gramaticală a timpului* – subsumată categoriei gramaticale a modului, fără a se confunda, însă, cu aceasta (care, la rîndul ei, este circumscrisă categoriei gramaticale a diatezei)[403] – este specifică verbului și se caracterizează, la fel cu toate categoriile gramaticale ale limbii române, printr-un *conținut categorial* și o *formă categorială*. Fiind o reflectare în conștiința vorbitorilor de limbă română a **timpului** *ca mediu infinit în care se succed ireversibil existențele în transformările lor*, **conținutul** *categoriei gramaticale a timpului* (cu referire la verbul românesc, prin care se exprimă *acțiunea ca proces)* trimite la un *raport gramatical* prin care – cu ajutorul a *minimum* doi termeni, unul considerat stabil, *reper de bază* pentru al doilea, care este *mobil*, cu precizarea că, la fel cu axioma raționamentului (vezi paragraful despre frază), *reperul de bază nu se exprimă niciodată*, în actul vorbirii apărînd numai *termenul mobil*, – se delimitează **momentele** *procesului* indicat de acțiunea exprimată de verb. Acest conținut poate fi pus în lumină printr-o axă temporală imaginară (vezi §6) cu sensul de deplasare – potrivit concepției celei mai răspîndite în lumea modernă – de la stînga la dreapta, pe care termenul stabil, reperul de bază, este întotdeauna (indiferent de faptul că apare sau nu ca singurul) *momentul vorbirii* (MV), iar termenul mobil *momentul acțiunii* (MA), aceasta din urmă putînd avea mai multe concretizări, notate ca indice cu cifre arabe:

[403] Vezi §86, unde am arătat elementele neconvenabile pentru limba română ale ipotezei că «aspectul, modul și timpul reprezintă unul și același lucru considerat în momente diferite» și că – timpul fiind supraordonat modului – «toate formele verbale sînt temporale». *Teoretic și fără trimitere la G. Guillaume,* această ipoteză apare recent și la *Irimia, Gram.*, p. 210, unde se spune că timpul „este categoria fundamentală, *înglobantă*, a verbului", iar „*modul* și *aspectul* sînt variante diferite în care este înscris și timpul..."; *practic*, însă, autorul citat procedează exact la fel ca în gramatica clasică mai veche, adică prezintă – pe larg (p. 224-268) – ca „înglobant" *modul* și *în cadrul acestuia* discută timpurile (la indicativ – prezentul, imperfectul, perfectul compus, perfectul simplu, mai mult ca perfectul, viitorul I și al II-lea; la conjunctiv, potențial-optativ, prezumtiv și infinitiv – prezentul și perfectul). Pentru o prezentare „neutră" a viziunii lui G. Guillaume, vezi și recentul *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, 1997 [=DȘL], s.v. *timp*.

Potrivit acestei reprezentări – care corespunde realității lingvistice românești –, se distinge o primă situație, în care raportul gramatical se stabilește **numai** *între doi termeni*, anume, pe de o parte, *reperul de bază, reprezentat prin momentul stabil al vorbirii, niciodată exprimat, dar avut în vedere*, și pe de altă parte, *momentul mobil al acțiunii, întotdeauna exprimat printr-o formă verbală*, în funcție de care se identifică *trei conținuturi temporale principale*, fără sau cu subcategorizări:

– conținutul temporal al *prezentului*, cînd momentul mobil al acțiunii (MA) se suprapune peste momentul considerat stabil al vorbirii (MV) – vezi reprezentarea de mai sus, unde MA^3 se suprapune peste MV, care trimite la contexte de tipul *el* **răspunde** ACUM;

– conținutul temporal al *trecutului*, cînd momentul mobil al acțiunii (MA) este anterior momentului considerat stabil al vorbirii (MV) – vezi reprezentarea de mai sus, unde MA^1 și MA^2 sînt anterioare lui MV, care trimite la contexte de tipul *el* **a răspuns/răspunsese, răspundea** etc IERI;

– conținutul temporal al *viitorului*, cînd momentul mobil al acțiunii (MA) este posterior momentului considerat stabil al vorbirii (MV) – vezi reprezentarea de mai sus, unde MA^4 este posterior lui MV, care trimite la contexte de tipul *el* **va răspunde** MÎINE[404].

O a doua situație care se desprinde din reprezentarea de mai sus este aceea în care raportul gramatical se stabilește între **trei** *termeni*: la **reperul de bază**, *de asemenea neexprimat, dar existent, constituit de momentul stabil al vorbirii* (RB), se adaugă un al doilea reper, **reper secundar**, *existent și exprimat*, constituit *de un moment mobil al acțiunii anterior sau posterior momentului vorbirii* (deci MA → RS), al treilea termen fiind *un alt moment mobil al acțiunii anterior sau posterior momentului vorbirii* (AMA), *și acesta existent și exprimat*, care contractează raportul gramatical cu ambele repere. În funcție de această reprezentare se disting *patru conținuturi temporale specifice:*

– conținutul temporal al mai mult ca perfectului, cînd un AMA este anterior atît față de RB, cît și față de MA → RS *(el* **plecase** *de acasă cînd* A AJUNS *ea);*

– conținutul temporal al *viitorului al II-lea/anterior*, cînd un AMA este posterior față de RB, dar anterior față de un MA → RS posterior momentului vorbirii *(cînd ea* VA AJUNGE *acasă, el* **va fi plecat** *deja);*

---

[404] Pentru luarea în considerație, la delimitarea timpurilor verbale, a adverbelor *acum, ieri, mîine*, precum și a altor adverbe (ca *noaptea, ziua* etc), vezi DDL, s.v. *temps;* vezi de asemenea *Săteanu, Timp*, p. 21 sqq., care întreprinde o cercetare cantitativă privitoare la interacțiunea elementelor sistemului temporal verbal și adverbial în limba română, oprindu-se la un număr de adverbe temporale – sintetice și perifrastice – grupate în datante (*acum ieri, mîine* etc), durative (*mereu, continuu, totdeauna* etc) și iterative (*uneori, deseori, din cînd în cînd* etc).

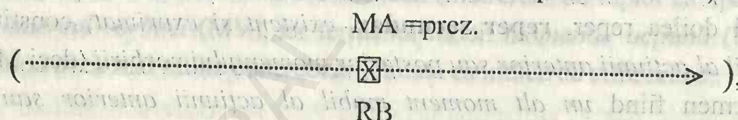
– conținutul temporal al *viitorului în trecut*, cînd un AMA este anterior față de RB, dar posterior față de un MA → RS anterior momentului vorbirii care indică o acțiune *neîncheiată în trecut (atunci el* AVEA **să promită** *că...);*

– conținutul temporal al *perfectului infinitiv*, cînd un AMA este anterior față de RB, dar posterior față de un MA → RS anterior momentului vorbirii care indică acțiunea *încheiată* în trecut: *el* A PLECAT/PLECASE *înainte de* **a fi cîntat** *ea*.

Dacă – așa cum am arătat imediat mai sus, în §6, *passim* – admitem că timpul este o categorie gramaticală verbală circumscrisă modului (acesta din urmă fiind în dependență de diateză), atunci tipurile de raporturi temporale indicate mai sus apar diferit la modurile verbului românesc. Lăsînd la o parte modurile care nu au «timp» (vezi participiul și supinul) și modurile care exprimă «timp», dar acesta *nu* este categorie gramaticală, pentru că are numai conținut categorial, nu și formă categorială (vezi imperativul și gerunziul), găsim, pe de o parte, că toate tipurile de raporturi temporale prezentate se întîlnesc doar la indicativ, în opoziție cu care conjunctivul, condițional-optativul, prezumtivul și infinitivul au numai două dintre ele, iar pe de altă parte că raporturile temporale care apar la mai multe moduri nu se manifestă la fel la toate modurile respective. Astfel, făcînd abstracție de valorile temporale ale timpurilor (vezi *infra*), la indicativ există:

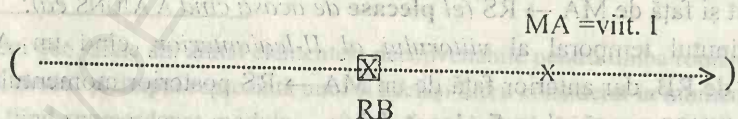
a. tipurile de raporturi temporale realizate în *doi* termeni:

– raportul temporal al *prezentului*, cînd momentul mobil al acțiunii (MA) se suprapune peste momentul stabil al vorbirii reprezentînd RB,

situație în care verbul permite o determinare temporală de simultaneitate exprimată printr-un adverb ca *acum: el* **răspunde** acum;

– raportul temporal al *viitorului I*, cînd momentul mobil al acțiunii (MA) este posterior momentului stabil al vorbirii RB,

situație în care verbul permite o determinare temporală de posterioritate exprimată printr-un adverb ca *mîine: el* **va răspunde/are să răspundă** mîine;

– raportul temporal al *imperfectului*, cînd momentul mobil al acțunii, *neîncheiate*, (MAN), este anterior momentului stabil al vorbirii reprezentînd RB,

MA =imperf.

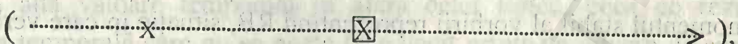

RB

situație în care verbul permite o determinare temporală de anterioritate exprimată printr-un adverb ca *ieri: el* **răspundea** ieri;

– raportul temporal al *perfectului*, cu două realizări – *perfectul simplu* și *perfectul compus* – care în limba literară sînt sinonime (vezi *infra*), cînd momentul mobil al acțiunii, *încheiate*, (MAÎ), este anterior momentului stabil al vorbirii reprezentînd RB,

MAÎ =perf. s./comp.

RB

situație în care verbul permite o determinare temporală de anterioritate exprimată printr-un adverb ca *ieri: el* **răspunse/a răspuns** ieri;

b. tipurile de raporturi temporale realizate în *trei* termeni:

– raportul temporal al *viitorului al II-lea/anterior*, cînd un «alt moment mobil al acțiunii» (AMA) este posterior față de momentul stabil al vorbirii reprezentînd RB, dar anterior față de un moment mobil al acțiunii devenit reper secundar *după* reperul de bază, adică MA → RS,

AMA =viit. II/ant. MA → RS

RB

situație în care verbul poate fi determinat temporal printr-un adverb ce exprimă posterioritatea ca *mîine:* mîine, *cînd ea abia* VA ÎNCEPE *să se pregătească, el* **va fi răspuns** *deja;*

– raportul temporal al *mai mult ca perfectului*, cînd un «alt moment mobil al acțiunii» (AMA) este anterior atît față de momentul stabil al vorbirii reprezentînd RB, cît și față de un moment mobil al acțiunii devenit reper secundar *înaintea* reperului de bază, adică MA → RS,

AMA =m.m.c.p. MA → RS

RB

situație în care verbul poate fi determinat temporal printr-un adverb ca *ieri:* ieri, *cînd ea* A PLECAT, *el* **răspunsese**;

– raportul temporal al *viitorului în trecut*, cînd un «alt moment mobil al acțiunii» (AMA) este anterior față de momentul stabil al vorbirii reprezentînd RB, dar posterior față de un moment mobil al acțiunii devenit RS, adică MA → RS,

situație în care verbul poate fi determinat temporal printr-un adverb ca *ieri:* ieri *el* AVEA **să răspundă** *(că...).*

La modurile conjunctiv, condițional-optativ, prezumtiv și infinitiv există, cu o singură excepție (vezi *supra* și *infra*), raporturile temporale realizate în *doi* termeni, cu două concretizări (cu aceleași reprezentări schematice ca la indicativ):

– raportul temporal al *prezentului*, cînd momentul mobil al acțiunii (MA) ar **trebui** *să se suprapună*/**se poate** *suprapune* (pentru detalii vezi *infra*) peste momentul stabil al vorbirii reprezentînd RB, situație în care verbul acceptă o determinare temporală de simultaneitate exprimată printr-un adverb ca *acum:* **să răspundă** *el* acum!; *ea* **ar răspunde** acum; *ei* **vor fi răspunzînd** acum; **a nu se răspunde** acum *la această problemă!*;

– raportul temporal al *perfectului*, cînd momentul mobil al acțiunii (MA) este anterior momentului stabil al vorbirii reprezentînd RB, situație în care (la modurile conjunctiv, condițional-optativ și prezumtiv) verbul acceptă o determinare temporală de anterioritate exprimată printr-un adverb ca *ieri:* **să fi răspuns** *și el* ieri!; *ea* **ar fi răspuns** ieri; **să fi răspuns** *el* ieri? Excepția în această privință apare la modul infinitiv, la care timpul perfect necesită – pe lîngă reperul de bază – și un reper secundar reprezentat printr-un moment anterior momentului vorbirii, indicînd o acțiune încheiată în trecut (determinarea temporală printr-un adverb ca *ieri* poate apărea în această structură pe lîngă reperul secundar, la perfectul infinitivului fiind subînțeleasă); *el* A PLECAT/PLECASE ieri, *înainte de* **a fi cîntat** *ea.*

În ceea ce privește raporturile temporale ce apar la mai multe moduri, anume, *raportul prezentului* și *raportul perfectului*, acestea **pot** *avea* **și** *valori temporale diferite de cele tipice prezentate mai sus*, care valori temporale nu sînt aceleași la toate modurile în atenție și se evidențiază prin anumite adverbe temporale determinante ale verbelor respective. Din punctul de vedere al numărului de valori temporale posibile, pe primul loc se situează prezentul indicativului și prezentul conjunctivului, care – în afara suprapunerii (ca realitate sau necesitate/posibilitate) a momentului mobil al acțiunii (MA) peste momentul stabil al vorbirii (RB) – pot indica:

– anterioritate față de RB, situație în care permit o determinare temporală exprimată printr-un adverb de anterioritate ca *ieri:* **răspunde** *el* ieri *la examen, dar nu cum trebuie; forțat* **să răspundă** ieri, *el a avut insucces;*

– posterioritatea față de RB, situație în care permit o determinare temporală exprimată printr-un adverb de posterioritate ca *mîine: pentru ceea ce face azi,* **răspunde** mîine; *fiind îndemnată* **să răspundă** mîine, *ea a pierdut ocazia...*

În ierarhizarea după numărul valorilor temporale, pe locul al doilea se situează prezentul condițional-optativului și prezentul infinitivului, care – în afara suprapunerii (ca posibilitate) a momentului mobil al acțunii (MA) peste momentul stabil al vorbirii (RB) – pot indica doar posterioritatea față de RB, situație în care permit o determinare temporală de posterioritate exprimată printr-un adverb ca *mîine: el* **ar răspunde** mîine, *pentru că...; lui îi vine* **a răspunde** mîine, *cînd...*

În această ordine ierarhică, prezentul prezumtivului ocupă ultimul loc, neputînd avea nici o altă valoare temporală în afara celei tipice, ceea ce rezultă și din determinarea temporală care nu se poate face decît printr-un adverb de simultaneitate ca *acum:* **să fi răspunzînd** *el* acum?; *el* **va fi/ar fi răspunzînd,** *probabil,* acum (vezi mai sus).

La raportul temporal al perfectului, deosebirile și asemănările dintre modurile care au acest raport (indicativul, conjunctivul, condițional-optativul, prezumtivul, infinitivul) vizează prin excelență conținutul modal: față de perfectul indicativ, împreună cu care poate merge în anumite contexte și perfectul infinitiv, la care acțiunea este **reală** *anterioară momentului vorbirii,* la perfectul conjunctiv și condițional-optativ, împreună cu care poate merge în unele contexte și perfectul infinitiv, acțiunea este **ireală** *anterioară momentului vorbirii* (compară contextele – majoritatea date și mai sus – de tipul *el* **răspunse/a răspuns** ieri și *mulțumită de* **a fi răspuns** ieri, *ea merge azi la film* cu cele de tipul **să fi răspuns** ieri, *cîștiga un premiu, ei* **ar fi răspuns** ieri *dacă...* și *mulțumit de* **a nu fi răspuns** ieri, *el caută o ieșire...*). Și aici un loc aparte are perfectul prezumtivului, la care acțiunea *anterioară momentului vorbirii* este **nesigură, îndoielnică: va fi/să fi, ar fi răspuns** *el* ieri?

*

* *

Pornindu-se, într-un fel sau altul, de la numărul termenilor existenți la raportul temporal, în literatura de specialitate de pînă acum s-au făcut două tipuri de clasificări ale timpurilor.

Majoritatea lucrărilor mai vechi de gramatică clasică împart timpurile – numai ale indicativului – în două clase: *absolute,* care se raportează numai la momentul vorbirii (prezentul, perfectul simplu, perfectul compus, viitorul I) și *de relație/relative,* la care raportarea se face și la momentul vorbirii, și la un alt moment, anterior sau posterior momentului vorbirii (mai mult ca perfectul, imperfectul, viitorul anterior – vezi *Iordan, LRC,* p. 423, *Gram. Acad.,* I, p. 234, ș.a.). Această repartizare a timpurilor numai de la indicativ în două clase este preluată și de *Irimia, Gram.,* cu nuanțarea

doar a ideii despre imperfect, în legătură cu care autorul spune că acesta apare „în mod curent ca timp absolut", dar că „este întrebuințat frecvent și ca timp relativ" (p. 211).

În *GEM, 1979*, p. 314-315, luînd în considerație toate timpurile – indiferent de felul în care se exprimă – de la toate modurile (pe de o parte, de la indicativ, conjunctiv, condițional-optativ, prezumtiv, infinitiv, iar pe de altă parte de la imperativ și gerunziu) și făcînd corelație între numărul termenilor necesari pentru exprimarea timpurilor de la toate modurile și posibilitatea timpurilor și modurilor de a apărea sau nu în *propoziții principale independente*, am propus o clasificare a timpurilor și modurilor care exprimă «timp» în trei clase: *timpuri și moduri absolute* care, raportîndu-se numai la momentul vorbirii, pot apărea în propoziții principale independente (caracterizate prin faptul că nu contractează nici un raport sintactic cu contextul – vezi capitolul despre propoziție), timpuri reprezentate prin prezentul, perfectul simplu, perfectul compus și viitorul I de la indicativ, prezentul și perfectul prezumtiv și timpul (viitor) exprimat de imperativ; *timpuri și moduri relative* care, raportîndu-se și la momentul vorbirii, și la un moment anterior sau posterior momentului vorbirii, *nu* pot apărea în propoziții principale independente, timpuri reprezentate prin viitorul al II-lea/anterior de la indicativ, perfectul infinitivului și timpurile exprimate prin gerunziu; *timpuri și moduri mixte* care, putîndu-se raporta și numai la momentul vorbirii, dar și la două momente (unul al vorbirii și altul anterior sau posterior momentului vorbirii), se utilizează atît în propoziții principale independente, cît și în propoziții care nu sînt independente, timpuri reprezentate prin imperfectul și mai mult ca perfectul indicativ, prezentul și perfectul conjunctiv, prezentul și perfectul condițional-optativ și prezentul infinitiv.

La soluția clasică mai veche, care este și cea mai răspîndită, neconvenabilitatea rezultă în primul rînd dintr-o *analiză cu rest*: sînt luate în considerație numai șapte timpuri ale indicativului, rămînînd în afara clasificării nouă timpuri exprimate explicit (viitorul în trecut de la indicativ, prezentul și perfectul de la conjunctiv, condițional-optativ, prezumtiv, infinitiv), precum și timpul (viitor) exprimat de imperativ și timpurile exprimate de gerunziu. În al doilea rînd, neconvenabilitatea soluției clasice mai vechi și cu răspîndirea cea mai mare rezidă într-o *analiză cu anumite contradicții și inconsecvențe*: dată fiind posibilitatea reală a unor forme flexionare temporale chiar și numai de la indicativ de a se raporta fie la un singur moment, cel al vorbirii, fie la două momente, unul al vorbirii și altul anterior sau posterior momentului vorbirii, aceste forme flexionare temporale (mai mult ca perfectul și imperfectul indicativului) nu pot fi încadrate nici la timpurile absolute, pentru că se pot folosi și ca timpuri relative, și nici la timpurile relative, pentru că se pot folosi și ca timpuri absolute (pentru exemplificare, vezi mai departe).

Soluția cu trei clase de timpuri pe care am propus-o în urmă cu aproximativ două decenii înlătură dezavantajul *analizei fără rest* prin luarea în considerație a tuturor timpurilor de la toate modurile ce au această categorie gramaticală și a

modurilor la care timpul este implicat, dar rămîne neconvenabilă din punctul de vedere al *analizei cu anumite contradicții și inconsecvențe:* neluînd în seamă faptul că predicatul propozițiilor care nu sînt principale independente poate cuprinde nu numai timpuri ce se raportează la două momente (unul al vorbirii, altul anterior sau posterior momentului vorbirii), ci și timpuri care se raportează la un singur moment, al vorbirii, am inclus la timpurile și modurile absolute și timpuri și/sau moduri mixte care, adică, pot apărea și în propoziții principale independente, și în propoziții care nu sînt principale independente (într-un context ca *fericirea există*, prezentul indicativ *există* este predicatul unei propoziții principale independente, dar în *nu știe că fericirea există*, același prezent indicativ *există* este predicatul unei propoziții care nu este principală independentă – pentru exemplificare completă, vezi *infra).*

Dat fiind faptul că cele două soluții existente sînt neconvenabile, propunem *o altă soluție,* în care *încercăm* să înlăturăm și contradicțiile și inconsecvențele semnalate. La această soluție luăm în considerație: *numărul de repere necesar la raportul temporal,* care este în dependență de modul verbului, iar acesta din urmă de diateză (sau un singur reper, reperul de bază, sau două repere, reperul de bază și un reper secundar, anterior sau posterior reperului de bază); *posibilitatea unor timpuri și moduri* (dependente de diateză) *de a se raporta într-un tip de context la un singur reper, cel de bază, iar într-un alt tip de context la două repere, cel de bază și unul secundar; distincția între unele timpuri și moduri* (subsumate diatezelor) *care pot apărea numai în propoziții ce nu sînt principale independente, în comparație cu alte timpuri și moduri, care pot face parte atît din propoziții ce nu sînt principale independente* (de asemenea subsumate diatezelor), *cît și din propoziții care sînt principale independente.* Toate aceste caracteristici conduc la ideea că mulțimea timpurilor de la toate modurile verbului românesc, precum și modurile care exprimă *timp* fără ca acesta să fie categorie gramaticală, se repartizează – din punctul de vedere al conținutului categorial de timp – în următoarele două clase, altele decît cele din gramatica clasică mai veche.

Timpuri și moduri de relație care – fie că se raportează la două repere (reperul de bază și un reper secundar), fie că se raportează la un singur reper (reperul de bază) – *pot reprezenta predicatul/pot face parte din predicatul numai al unor propoziții care* **nu** *sînt principale independente.* Aici se încadrează:

– viitorul al II-lea/anterior al indicativului: *cînd va ajunge ea acasă,* EL **va fi plecat** DEJA*;*

– perfectul infinitivului: *el a plecat din sală* ÎNAINTE DE **a fi cîntat** EA;

– timpurile exprimate prin gerunziu: *el merge/a mers, va merge etc* **cîntînd.**

Timpuri și moduri mixte care – indiferent de faptul că se raportează numai la reperul de bază sau și la reperul de bază, și la un alt reper secundar anterior sau posterior reperului de bază – pot reprezenta predicatul/pot face parte din predicatul atît al propozițiilor principale independente, cît și al propozițiilor care (principale

propriu-zise/principale coordonate, intermediare, explicative, secundare) nu sînt principale independente. Aici se încadrează:

– prezentul indicativului: SOARELE **strălucește** – *omul vede* CĂ SOARELE **strălucește**;

– imperfectul indicativului: BĂIATUL ACELA **cînta** FRUMOS – *fata știe* CĂ BĂIATUL ACELA **cînta** FRUMOS;

– perfectul – simplu, compus – al indicativului: BĂIATUL ACELA **cîntă/a cîntat** FRUMOS – *fata știe* CĂ BĂIATUL ACELA **cîntă/a cîntat** FRUMOS;

– mai mult ca perfectul indicativului: ÎN TINEREȚE, PRIETENUL MEU **scrisese** O CARTE – *cînd eu mai eram tînăr,* PRIETENUL MEU **scrisese** O CARTE;

– viitorul I al indicativului: DESEARĂ **va fi** ECLIPSĂ DE LUNĂ – *la televizor a anunțat că* DESEARĂ **va fi** ECLIPSĂ DE LUNĂ;

– viitorul în trecut al indicativului: ÎN 1883, POETUL **avea să scrie** OPERA LUI CAPITALĂ – *specialiștii spun* CĂ ÎN 1883 POETUL **avea să scrie** OPERA LUI CAPITALĂ;

– prezentul conjunctivului: **să nu fii** RĂU – *nu e normal* **să fii** RĂU;

– perfectul conjunctivului: **să fi vorbit** ȘI TU CU EL! – *era bine* **să fi vorbit** ȘI TU CU EL;

– prezentul condițional-optativului: EL **ar citi** O CARTE BUNĂ – *el se gîndea* CĂ **ar citi** O CARTE BUNĂ;

– perfectul condițional-optativului: TARE **ar fi plecat** ȘI EL ÎN EXCURSIE – *ea a spus* CĂ TARE **ar fi plecat** ȘI EL ÎN EXCURSIE;

– prezentul prezumtivului: **va fi/să fi, ar fi cunoscînd** EL REALITATEA? – *nu știu* (DACĂ) **va fi/să fi, ar fi cunoscînd** EL REALITATEA;

– perfectul prezumtivului: **va fi/să fi, ar fi fost** EA ACOLO? – *crezi* (CĂ) **va fi/să fi, ar fi fost** EA ACOLO?;

– prezentul infinitivului: **a nu se lupta** CU MORILE DE VÎNT! – *îi vine* **a se lupta** CU MORILE DE VÎNT;

– modul imperativ (care implică viitorul): **vino** LA PLIMBARE! – **vino** LA PLIMBARE *ca să te destinzi.*

*
* *

Forma *categoriei gramaticale a timpului* – care trimite în general la *structura morfologică* a verbului prin care se exprimă timpul, circumscris modului (acesta din urmă subsumîndu-se diatezei), cît și la *mărcile* pentru timpurile verbale, care timpuri sînt în dependență de moduri (care, repetăm, depind de diateză) – interesează în principal la modurile ce au categoria gramaticală a timpului (indicativul, conjunctivul, condițional-optativul, prezumtivul, infinitivul) și în subsidiar la modurile imperativ și gerunziu la care există, *implicat*, doar conținutul temporal, fără opoziții formale

temporale (vezi comentariile de mai sus, precum şi paragrafele afectate acestor două moduri). Faptul că *timpul* este circumscris *modului* are ca urmare: pe de o parte, că **unele timpuri sînt posibile la un singur mod** (*imperfectul, mai mult ca perfectul, viitorul I, viitorul al II-lea/anterior* şi *viitorul în trecut* se întîlnesc numai la indicativ); pe de altă parte, că prezentul şi perfectul, comune mai multor moduri, nu au valorile temporale respective *în sine*, adică **nu există un prezent în general**, ci *un prezent al indicativului, un prezent al conjunctivului, un prezent al condiţional-optativului, un prezent al prezumtivului* şi *un prezent al infinitivului*, respectiv *un perfect al indicativului (simplu/compus), un perfect al conjunctivului, un perfect al condiţional-optativului, un perfect al prezumtivului şi un perfect al infinitivului;* în sfîrşit, pe de altă parte, că modurile imperativ şi gerunziu au, ***implicat, conţinutul*** *unor timpuri (imperativul exprimă* **viitorul**; *gerunziul poate exprima, în funcţie de context,* **toate** *timpurile existente în română); dar acest conţinut – fără formă categorială – nu se constituie în categoria gramaticală a timpului.* Aceasta fiind situaţia, *structura morfologică* a formelor flexionare care, în cadrul modurilor, exprimă timpul şi, în măsura în care există, *mărcile* pentru fiecare timp – ambele identificabile *numai* prin opoziţii realizate *numai* la nivelul aceluiaşi cerc imaginar, adică *la nivelul modurilor cărora aparţin sau care exprimă timpurile respective* (cu precizarea că modurile depind de diateze) – **nu au caracter general**, ci au în vedere fiecare timp în parte, indiferent dacă timpul aparţine unui singur mod (cum se întîmplă cu imperfectul, mai mult ca perfectul, viitorul I, viitorul al II-lea/anterior şi viitorul în trecut de la indicativ), dacă este comun mai multor moduri (cum se întîmplă cu prezentul şi perfectul de la indicativ, conjunctiv, condiţional-optativ, prezumtiv şi infinitiv) sau dacă este doar implicat într-un anumit mod (cum se întîmplă cu viitorul pe care-l exprimă imperativul şi cu toate timpurile existente în română exprimabile prin gerunziu). În structura morfologică a timpurilor de la toate modurile indicate mai sus şi a modurilor la care timpul este doar implicat (modurile în general circumscriindu-se diatezelor) există în principiu aceleaşi segmente funcţionale ca în structura morfologică a oricărui cuvînt flexibil (vezi §7), adică – lăsînd la o parte alternanţa fonetică, accentul cuvîntului, accentul în context obligatoriu şi contextul – **radicalul** şi **flectivele**; în cadrul acestora din urmă se disting *flectivele* (concrete şi cu realizare zero/abstracte) *propriu-zise*, care sînt aglutinate cu radicalul (dintre acestea, în structura morfologică a timpurilor şi modurilor în atenţie – care depind de diateze – pot apărea, indiferent dacă se constituie sau nu în mărci pentru timpuri, sufixele gramaticale, sufixele flexionare şi desinenţele) şi *cuvintele-flectiv*, de asemenea concrete sau cu realizare zero/abstracte, care nu sînt aglutinate cu radicalul/cuvîntul fonetico-lexical conţinînd radicalul (dintre acestea, în structura morfologică a timpurilor şi modurilor avute în vedere pot apărea (fiind sau nu mărci pentru timpuri) verbele auxiliare, conjuncţia *să*, prepoziţia *a*, adverbele de negaţie *nu/nici nu* şi formele neaccentuate de acuzativ/dativ ale pronumelui reflexiv). În funcţie de felul

flectivelor **concrete** – *propriu-zise* sau *cuvinte-flectiv* – adăugate radicalului/cuvîntului fonetico-lexical conţinînd radicalul, *toate formele timpurilor* de la modurile care au această categorie gramaticală şi *formele celor două moduri care au, implicat, timpul* (întotdeauna luînd în consideraţie şi diateza, căreia i se circumscrie modul şi, indirect, şi timpul) se pot[405] grupa în:

– *forme temporale şi modale simple*, care conţin în structura lor **un singur cuvînt fonetico-lexical** reprezentînd «verbul de bază» (radicalul verbal şi flectivele concrete aglutinate cu acesta); aceste forme temporale şi modale pot fi numai la diateza activă şi impersonală fără acuzativul/uneori şi dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv; prezentul (**vede, fulguieşte**), imperfectul (**vedea, fulguia**), perfectul simplu (**văzu, fulgui**) şi mai mult ca perfectul literar (**văzuse, fulguise**) de la indicativ; prezentul infinitiv fără *a* din predicatul verbal compus *(poate* **vedea/fulgui**); imperativul pozitiv (**vezi!, vadă!, vedeţi!**); gerunziul (**văzînd, fulguind**);

– *forme temporale şi modale compuse şi supracompuse*, care conţin în structura lor **două, trei sau patru cuvinte fonetico-lexicale**, *toate* fiind verbe (verbul de bază şi un verb auxiliar la formele compuse; verbul de bază şi două sau trei verbe auxiliare la formele verbale supracompuse); aceste forme temporale şi modale pot fi la diateza activă fără dativul/acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv sau la diateza pasivă cu *a fi*, reprezentînd: *forme compuse, active, cu un singur verb auxiliar* (perfectul compus de tipul *am văzut* şi viitorul I cu *a vrea* de tipul *va vedea* de la indicativ; prezentul condiţional-optativ de tipul *ar vedea)* şi *pasive* cu *a fi* (prezentul de tipul *este*

[405] Gramatica clasică mai veche oferă o altă clasificare formală a «modurilor şi timpurilor», în numai două clase: moduri şi timpuri simple (prezentul, imperfectul, perfectul simplu, mai mult ca perfectul simplu de la indicativ; prezentul conjunctiv; imperativul, infinitivul, gerunziul şi participiul; moduri şi timpuri compuse (perfectul compus, mai mult ca perfectul compus, viitorul I şi viitorul al II-lea de la indicativ; perfectul de la conjunctiv, condiţional-optativ şi infinitiv; întreaga diateză pasivă) – vezi *Iordan, LRC*, p. 434-435. Nu menţinem această clasificare datorită inconvenientelor pe care le notăm mai jos:

– este inconsecventă, considerînd moduri/timpuri simple şi pe acelea reprezentate prin cîte un singur cuvînt fonetico-lexical (prezentul indicativ de tipul *cîntă*, gerunziul de tipul *cîntînd* etc), dar şi pe acelea care conţin cîte două cuvinte fonetico-lexicale *(să cînt, a cînta)*;

– nu face distincţie între modurile şi timpurile cu cîte un singur auxiliar (va *cînta* de la viitorul I indicativ, ar *cînta* de la prezentul condiţional-optativ etc) şi cele cu cîte două sau trei auxiliare (va fi *cîntat*, va fi fost *cîntat* de la indicativ, ar fi *cîntat*, ar fi fost *cîntat* de la condiţional-optativ etc);

– nu ţine cont de faptul că structurile modale/temporale cu mai multe cuvinte fonetico-lexicale pot fi şi *omogene*, conţinînd adică *numai verbe* (*va cînta* are un verb de bază şi unul auxiliar, *ar fi cîntat* are tot un verb de bază, dar două auxiliare etc), dar şi *eterogene*, care conţin atît verb/verbe, cît şi alte părţi de vorbire (în *are să cînte* există două verbe şi o conjuncţie, în *a cînta* există un verb şi o prepoziţie etc).

văzut, imperfectul de tipul *era văzut*, perfectul simplu de tipul *fu/fuse văzut* și mai mult ca perfectul literar de tipul *fusese văzut* de la indicativ); *forme supracompuse, active și/sau pasive, cu două verbe auxiliare* (viitorul al doilea activ/viitorul întîi pasiv de tipul *va fi văzut* de la indicativ, omonim cu perfectul prezumtiv activ; perfectul condițional-optativ activ/prezentul condițional-optativ pasiv, de tipul *ar fi văzut*, omonim cu perfectul prezumtiv activ; perfectul compus pasiv indicativ de tipul *a fost văzut*, omonim cu mai mult ca perfectul regional nordic activ – pentru ultimul vezi *infra*) și *cu trei verbe auxiliare* (viitorul al doilea indicativ pasiv de tipul *va fi fost văzut*, omonim cu perfectul prezumtiv pasiv; perfectul condițional-optativ pasiv de tipul *ar fi fost văzut*, omonim cu perfectul prezumtiv pasiv);

– *forme temporale și modale eterogene*, care conțin în structura lor **două sau mai multe (maximum șapte) cuvinte fonetico-lexicale**, *care nu reprezintă toate clasa verbului, ci la verb se adaugă și alte părți de vorbire* (conjuncția *să*, prepoziția *a*, dativul/acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, adverbul de negație *nu*, eventual dublat emfatic prin *nici*), acestea din urmă luate cîte una, cîte două, cîte trei și chiar cîte patru; în felul acesta, formele temporale și modale eterogene pot conține:

α. *verbul de bază* și *o singură parte de vorbire neverbală* (**se** *vede* etc; **nu** *vede* etc; **se** *vedea* etc; **nu** *vedea* etc; **se** *văzu* etc; **nu** *văzu* etc; **se** *văzuse* etc; **nu** *văzuse* etc; **să** *vadă* etc; *vedeți*-**vă!** etc; **nu** *vedeți!* etc; **nu** *vadă!* etc; *văzîndu*-**se** etc); *verbul de bază* și *două părți de vorbire neverbale* (**nu se** *vede* etc; **nici nu** *vede* etc; **nu se** *vedea* etc; **nici nu** *vedea* etc; **nu se** *văzu* etc; **nici nu** *văzu* etc; **nu se** *văzuse* etc; **nici nu** *văzuse* etc; **să se** *vadă* etc; **să nu** *vadă* etc; **nici nu** *vedea!* etc; **nici nu** *vedeți!* etc; **nici nu** *vadă!* etc; **a se** *vedea* etc; **a nu** *vedea* etc); *verbul de bază* și *trei părți de vorbire neverbale* (**nici nu se** *vede* etc; **nici nu se** *vedea* etc; **nici nu se** *văzu* etc; **nici nu se** *văzuse* etc; **să nu se** *vadă* etc; **nici să nu** *vadă* etc; **a nu se** *vedea* etc; **a nici nu** *vedea* etc); *verbul de bază* și *patru părți de vorbire neverbale* (**nici să nu se** *vadă* etc; **a nici nu se** *vedea* etc);

β. *verbul de bază, un verb auxiliar* și *o parte de vorbire neverbală* (**s-a** *văzut* etc; **nu a** *văzut* etc; **avea să** *vadă* etc; **are să** *vadă* etc; **se va** *vedea* etc; **să fi** *văzut* etc; **s-ar** *vedea* etc; **nu ar** *vedea* etc; **a fi** *văzut* etc); *verbul de bază, un verb auxiliar* și *două părți de vorbire neverbale* (**nu s-a** *văzut* etc; **avea să se** *vadă* etc; **avea să nu** *vadă* etc; **nu avea să** *vadă* etc; **are să se** *vadă* etc; **are să nu** *vadă* etc; **nu are să** *vadă* etc; **nu se va** *vedea* etc; **nici nu va** *vedea* etc; **să se fi** *văzut* etc; **să nu fi** *văzut* etc; **nu s-ar** *vedea* etc; **nici nu ar** *vedea* etc; **a se fi** *văzut* etc); *verbul de bază, un verb auxiliar* și *trei părți de vorbire neverbale* (**nici nu s-a** *văzut* etc; **nu avea să se** *vadă* etc; **nici nu avea să** *vadă* etc; **nici nu se va** *vedea* etc; **nu are să se** *vadă* etc; **nici nu are să** *vadă* etc; **să nu se fi** *văzut* etc; **nici să nu fi** *văzut* etc; **nici nu s-ar** *vedea* etc; **a nici nu fi** *văzut* etc); *verbul de bază, un verb auxiliar* și *patru părți de vorbire neverbale* (**nici să nu se fi** *văzut* etc; **a nici nu se fi** *văzut* etc);

γ. *verbul de bază, două verbe auxiliare* și *o singură parte de vorbire neverbală* (**nu a fost** *văzut* etc; **s-a fost** *văzut* etc; **se va fi** *văzut* etc; **nu va fi** *văzut* etc; **să fi fost** *văzut* etc; **s-ar fi** *văzut* etc; **nu ar fi** *văzut* etc; **se va fi** *văzut* etc; **nu va fi** *văzut* etc; **se va fi** *văzînd* etc; **nu va fi** *văzînd* etc; **s-ar fi** *văzînd* etc; **nu ar fi** *văzînd* etc; **a fi fost** *văzut* etc); *verbul de bază, două verbe auxiliare* și *două părți de vorbire neverbale* (**nu s-a fost** *văzut* etc; **nici nu a fost** *văzut* etc; **nu se va fi** *văzut* etc; **nici nu va fi** *văzut* etc; **să nu fi fost** *văzut* etc; **nu s-ar fi** *văzut* etc; **nici nu ar fi** *văzut* etc; **nu se va fi** *văzînd* etc; **nici nu va fi** *văzînd* etc; **nu s-ar fi** *văzînd* etc; **nici nu ar fi** *văzînd* etc; **a nu fi fost** *văzut* etc); *verbul de bază, două verbe auxiliare* și *trei părți de vorbire neverbale* (**nici să nu fi fost** *văzut* etc; **nici nu s-ar fi** *văzut* etc; **nici nu se va fi** *văzut* etc; **a nici nu fi fost** *văzut* etc);

δ. *verbul de bază, trei verbe auxiliare* și *o singură parte de vorbire neverbală* (**nu va fi fost** *văzut* etc; **nu ar fi fost** *văzut* etc); *verbul de bază, trei verbe auxiliare* și *două părți de vorbire neverbale* (**nici nu va fi fost** *văzut* etc; **nici nu ar fi fost** *văzut* etc); *verbul de bază, trei verbe auxiliare* și *trei părți de vorbire neverbale* (**nici nu se va fi fost** *văzut* etc; **nici nu s-ar fi fost** *văzut* etc).

§98. *Timpurile indicativului.* La indicativ există – cum am notat și în paragraful anterior – toate cele opt timpuri posibile în română, atît timpurile comune cu alte moduri *(prezentul* și *perfectul*, ultimul la indicativ putînd fi *simplu* și *compus)*, cît și timpurile specifice acestui mod *(imperfectul, mai mult ca perfectul* și *viitorul – întîi, al doilea/anterior* și *în trecut)*.

Prezentul *indicativului* (în general cel mai frecvent timp din română[406]) este timpul *mixt* (poate apărea în propoziții principale, independente și în propoziții care nu sînt independente) reprezentat prin formele temporale – *simple, compuse, eterogene* – care exprimă raportul *principial* de **concomitență** *între momentul mobil al acțiunii* și *momentul stabil al vorbirii constituite în reper de bază,* ceea ce altfel spus înseamnă că formele flexionare ale acestui timp arată că acțiunea ca proces exprimată de verb are loc, *teoretic*, în momentul vorbirii. Relativizarea, prin *principial* și *teoretic*, în privința concomitenței între *momentul acțiunii* și *momentul vorbirii* este motivată de faptul că, în realitate, această concomitență este posibilă doar la cîteva verbe ce trimit la actul vorbirii (*vorbesc, recit, afirm, neg, strig, șoptesc* și alte cîteva), cu sublinierea că chiar și la acestea – dacă *momentul vorbirii* este imaginat punctiform –

[406] Cercetarea exhaustivă a trei texte vechi (CPB, CV, CT) și a două „texte" moderne (SB; primele patru volume de *Scrieri* – 1962-1963 – ale lui Tudor Arghezi, după Liviu Onu, Gh. Beldescu, Gh. Constantinescu, Olga Tunsoiu, *Studii asupra morfologiei verbului în poezia lui Tudor Arghezi,* AUB, XVIII, 1969, nr. 1, p. 83-135) relevă faptul că, din totalul formelor verbale temporale utilizate, prezentul indicativului reprezintă, între cca 22%-32% în epoca veche și între cca 25%-47% în epoca modernă (vezi *Frecvența timpurilor în unele texte românești,* AUI, XXVII, 1981, p. 57 sqq.).

concomitența momentului acțiunii cu momentul vorbirii vizează doar pronunțarea/eventual scrierea primului element sonor/grafic al verbului respectiv, *și* aceasta cu condiția ca pronunțarea/scrierea să aibă loc în **mereu actualul** *moment al vorbirii*, care poate fi fixat (de asemenea interpretabil!) prin determinări temporale cu semnificația *în secunda aceasta* (*eu* **vorbesc** ACUM, *tu* **reciți** ÎN MOMENTUL DE FAȚĂ, *el* **strigă** ÎN ACEASTĂ SECUNDĂ etc). În afara acestor situații – foarte rare –, prezentul indicativului *trimite* la **concomitența** *momentului acțiunii* cu *momentul vorbirii, dar* **cu precizarea că acesta din urmă poate fi plasat oriunde pe axa temporală imaginară**, de la minus infinit la plus infinit, ceea ce justifică aprecierea că prezentul indicativului din română este *timp universal*. În versul:

„Ei *șoptesc*, multe și-ar spune...”
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 64)

momentul acțiunii exprimate prin *șoptesc* este concomitent cu *momentul vorbirii*, dar acesta din urmă se află într-un trecut imprecis, cînd vor fi avut loc evenimentele din *Călin (File din poveste)*. În versurile:

„Iată *vine*-un sol de pace c-o năframă-n vîrf de băț.
Baiazid, privind la dînsul, îl *întreabă* cu dispreț”
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 113)

există de asemenea concomitența momentului acțiunilor *vine, întreabă* cu momentul vorbirii, cu mențiunea că, în realitate, acesta din urmă – și el anterior momentului vorbirii – este într-un trecut precis, în timpul luptei de la Rovine între românii conduși de Mircea cel Bătrîn și turcii avînd drept conducător pe Baiazid. Și în versurile:

„– Am venit să mi te-nchini,
De nu, *schimb* a ta coroană într-o ramură de spini.”
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 113)

se poate vorbi de concomitența momentului acțiunii *schimb* cu momentul vorbirii, dar aici acesta din urmă se plasează *după* acțiunea anterioară exprimată prin *să te-nchini*, adică într-un viitor care poate fi mai apropiat sau mai îndepărtat. De prezentul indicativ cu valoare de viitor se apropie așa-numitul *prezent gnomic*, la care momentul acțiunii este nu numai concomitent cu momentul vorbirii *considerat mereu* **actual**, ci se și prelungește *după* momentul vorbirii, pentru că adevărul pe care-l exprimă, odată cunoscut, are valabilitate nelimitată în timpul ce urmează reperului de bază: *cine* **fuge** *după doi iepuri* **nu prinde** *nici unul*. În legătură cu faptul că – în dependență de timpul care este considerat ca reprezentînd momentul vorbirii (reperul de bază) – prezentul indicativului „se poate plasa” în orice moment anterior, concomitent sau posterior momentului vorbirii, menționăm și *prezentul etern*, care, teoretic, este continuu de la începutul la sfîrșitul lumii (dacă lumea are început și sfîrșit):

„Tinere, ce plin de visuri *urmărești* vre o femeie,
Pe cînd luna, scut de aur, *strălucește* prin alee
Și *pătează* umbra verde cu misterioase dungi,
Nu uita că doamna *are* minte scurtă, haine lungi."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 124)

*
* *

Formele verbale de prezent indicativ nu au, toate, aceeași structură morfologică, adică nu conțin aceleași segmente funcționale, din acest punct de vedere distingînd – cum am notat și mai sus – forme de prezent indicativ simple, compuse și eterogene.

Formele de prezent indicativ simple, care conțin (pe lîngă radical, în cadrul căruia pot fi alternanțe fonetice) numai flective propriu-zise, aglutinate cu radicalul, apar (și sînt cele mai frecvente) – la diatezele activă și impersonală fără acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, flexiunea putînd fi regulată, neregulată și, uneori, mixtă (vezi §76) – la verbe aparținînd tuturor conjugărilor; la majoritatea acestor verbe, radicalului i se adaugă **un singur** *flectiv propriu-zis, aglutinat cu radicalul, anume,* **desinența:** *cînt*-**ø**, *tac*-**ø**, *bat*-**ø**, *afl***u**, *da***u**, *per***i** etc; *cînț***i**, *baț***i**, *taci*-**ø** *(tač*-**ø***)* etc; *cînt***ă**, *merg***e** etc La toate verbele românești regulate, dar numai la unele forme flexionare din cele avute în vedere, precum și la un număr redus de verbe, de asemenea numai la anumite forme flexionare, altele decît cele de mai sus, radicalului i se adaugă **două** *flective propriu-zise, aglutinate cu radicalul, anume,* **sufixul flexionar** *(care poate avea alternanțe fonetice) și* **desinența**; această structură se întîlnește – repetăm – sau la toate verbele regulate, la persoanele I și a II-a plural (*cînt*-**ă-m**/*cînt*-**a-ți**, *bat*-**e-m**/*bat*-**e-ți**, *auz*-**i-m**/*auz*-**i-ți**, *cobor*-**î-m**/*cobor*-**î-ți** etc), sau la un număr redus de verbe, la persoanele I, a II-a, a III-a singular și a III-a plural (*lucr*-**ez-ø**, *lucr*-**ez-i**, *lucr*-**eaz-ă**; *cit*-**esc-ø**, *cit*-**ești-i**, *cit*-**ešt-e**; *ur*-**ăsc-ø**, *ur*-**ășt-i**, *ur*-**ășt-e**; *fulgu*-**(i)ește-e**). În sfîrșit, la foarte puține verbe – cu patru, cinci sau nouă radicali (vezi §76) – este convenabil să acceptăm flexiunea mixtă, supletivă și sintetică, în sensul că prezentul indicativului în atenție se marchează prin schimbarea radicalului/cuvîntului fonetico-lexical în care se concretizează verbul respectiv, la acesta din urmă putîndu-se identifica, *prin analogie cu vebrele regulate și neregulate*, fie numai o desinență (*eș***ti**, *es***te** etc; *a***i**, *ar***e** etc; *vrea***u**, *vre***i** etc), fie și o desinență, și un sufix flexionar (*vo*-**(i)ešt-i**, *vo*-**(i)ešt-e** etc).

Formele de prezent indicativ compuse – rar întîlnite, numai la verbele care au diateza pasivă cu *a fi* (vezi §82) – sînt reprezentate printr-un singur tip de structură: verbul auxiliar *a fi* la prezentul indicativ (vezi §73) și participiul verb-adjectiv al verbului de bază, variabil, prin desinențe, după gen, număr, caz (*sînt*/*ești* etc *bătut*-**ø**, *este citit***ă**, *sîntem văzuț***i** etc).

Formele de prezent indicativ eterogene – cu o frecvență medie – pot aparține oricărei diateze cu excepția celei pasive cu *a fi* și sînt alcătuite din *formele de prezent indicativ simple* (prezentate mai sus) și *acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflxiv:* **mă** *cobor*-**ø**, **te** *cobor*-**i**, **se** *coboar*-**ă**, **ne** *cobor*-**î-m** etc; **mă** *gînd*-**esc-ø**, **te** *gînd*-**eşt-i**, **se** *gînd*-**eşt-e**, **ne** *gînd*-**i-m** etc; **îmi** *amint*-**esc-ø**, **îți** *amint*-**eşt-i**, **își** *amint*-**eşt-e**, **ne** *amint*-**i-m** etc; **se** *împrimăvăr*-**eaz-ă** etc.

*

* *

Cu excepția auxiliarului *a fi*, care este o marcă a prezentului indicativ pasiv (vezi *infra*), nici unul din celelalte segmente funcționale din structurile de prezent indicativ arătate mai sus *nu* se constituie în marcă pentru prezentul indicativului:

– radicalul, existent în *toate* formele flexionare verbale, nu poate identifica *nici o* formă flexionară verbală, deci nici pe aceea de prezent indicativ;

– sufixele flexionare apar la timpuri și moduri diferite (la prezentul indicativ în *lucr*ez, la prezentul conjunctiv în *să lucr*ez, la imperativ în *lucr*eaz**ă!**); ceea ce înseamnă că nu pot individualiza prezentul indicativului;

– desinențele indică, împreună cu alte mărci (alternanțele fonetice etc), persoana și numărul (*cînt-ø, cînți, cîntă* etc), cu ajutorul lor neputîndu-se distinge nici un timp, așadar nici prezentul indicativ;

– formele neaccentuate de acuzativ/dativ ale pronumelui reflexiv sînt mărci, pe de o parte, pentru diateză, iar pe de altă parte pentru persoană și număr (compară *spăl-ø, speli, spală* etc cu **mă** *spăl-ø*, **te** *speli*, **se** *spală* etc), prezentul indicativului – ca de altfel nici un alt timp – neputînd fi niciodată recunoscut prin intermediul lor.

Opunînd formele de prezent indicativ la timpurile acestui mod (la orice diateză) – cele simple, cele compuse, cele eterogene –, găsim că mărcile pentru prezentul indicativ au două reprezentări.

ø ... ø (*zero* discontinuu), prima și cea mai frecventă reprezentare, apare la formele de prezent indicativ *simple* și *eterogene* de la toate diatezele cu excepția celei pasive cu *a fi*. La această reprezentare, al doilea *zero* se opune flectivelor propriu-zise concrete (cele abstracte nu prezintă aici importanță) care, aglutinate, urmează radicalului și marchează – direct (constituie indicele unui anumit timp al indicativului în afara prezentului) sau indirect (constituie indicele modului infinitiv sau participiu din componența unor timpuri ale indicativului) – timpurile de la indicativ din a căror structură fac parte, care timpuri intră în opoziție cu prezentul indicativ; primul *zero* se opune cuvintelor-flectiv concrete (cu excepția acuzativului/dativului neaccentuat al pronumelui reflexiv, întrucît acesta trimite la diateză, persoană și număr; notăm și aici că realizarea *zero* a cuvintelor-flectiv nu are importanță) care, în varianta obiectivă a topicii dominante, preced radicalul/cuvîntul fonetico-lexical în care se concretizează verbul de bază și marchează, de asemenea direct sau indirect (vezi , *mutatis, mutandis*,

imediat mai sus), timpurile indicativului în a căror structură apar, timpuri ce se opun prezentului indicativ:

(mă) **ø** *bat*-**ø**

(mă) **ø** *băt*-**ea-m**
(mă) **ø** *băt*-**u-i**
(mă) **ø** *băt*-**use-m**
(m-)**am** *băt*-**ut**
(mă) **voi** *bat*-**e**
am să (mă) *bat*-**ø**
aveam să (mă) *bat*-**ø**
(mă) **voi fi** *băt*-**ut**

Cea de a doua reprezentare a mărcilor pentru prezentul indicativului – întîlnită, rar, numai la formele *compuse* de prezent indicativ de la diateza pasivă cu *a fi* – conține, în varianta obiectivă a topicii dominante, *prezentul indicativ al auxiliarului* **a fi** (vezi §73) + *participiul verb-adjectiv al verbului de bază* (vezi §95), la identificarea acestuia din urmă trebuind avut în vedere că: la verbele cu doi și trei radicali care pot avea diateza pasivă cu *a fi* (tipurile *a alege, a frînge* etc) participiul este el însuși un radical (cu alternanțe fonetice) la care, cînd este verb-adjectiv, se adaugă desinențele *-ø, -ă, -i, -e*, deci *ales*-**ø**, *aleas***ă**, *aleș***i**, *ales***e**, respectiv *frînt*-**ø**, *frînt***ă**, *frînț***i**, *frînt***e**; la toate celelalte verbe care, indiferent de numărul radicalilor, pot avea diateza pasivă cu *a fi* (tipurile *a vedea, a lua, a ști, a bea, a avea, a da*), participiul este identificabil prin succesiunea sufixului de perfect simplu *-a, -u, -i, -î* și de participiu *-t*, la care – cînd este verb-adjectiv – se adaugă aceleași desinențe *-ø, -ă, -i, -e* pentru gen, număr, caz, deci: *văzut*-**ø**, *văzut***ă**, *văzuț***i**, *văzut***e**; *luat*-**ø**, *luat***ă**, *luaț***i**, *luat***e** ș.a.m.d. Această a doua reprezentare a mărcilor de la prezentul indicativ se identifică prin opoziție atît cu prima reprezentare (**ø** ... **ø**) a mărcilor prezentului indicativ, la care ne-am referit mai sus, cît și cu mărcile tuturor celorlalte timpuri ale indicativului, în sensul arătat de asemenea mai sus:

sînt/îs, s *ales*-**ø (-ă)**/*văz*-**ut-ø (-ă)**
ești *ales*-**ø (-ă)**/*văz*-**ut-ø (-ă)** ș.a.m.d.

(mă) **ø** *aleg*/*văd* **ø**
(mă) **ø** *aleg*-**ea-m**/*ved*-**ea-m**
(m-) **am** *ales*-**ø**/*văz*-**ut**
(mă) **voi** *aleg*-**e**/*ved*-**ea** ș.a.m.d.

*
* *

Imperfectul *indicativului* (care are o frecvență medie, reprezentînd – din totalul formelor temporale ale verbului din textele cercetate – cca 8%-10% în epoca veche și cca 6%-13% în epoca modernă; vezi *art. cit.* în nota 406, p. 57 sqq.) este timpul *mixt* ale cărui forme (*simple, compuse, eterogene*) exprimă principial anterioritatea momentului mobil al acțiunii ca proces *neîncheiat în trecut*, prin referire la momentul stabil al vorbirii constituit în reper de bază:

„*Privea* în zare cum pe mări
Răsare și strălucе"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 130)

În funcție de semantismul verbelor la care apare și de context, în sensul larg al cuvîntului, imperfectul indicativ poate căpăta valoarea și a altor timpuri, cu care este comutabil. Este vorba, pe de o parte, de *imperfectul modestiei*, întîlnit mai ales în limba standard vorbită: la verbe care exprimă voința, dorința, intenția (*a voi, a dori, a intenționa* etc), imperfectul poate avea valoare de prezent indicativ, vorbitorul considerînd că prin apelul la imperfect – care transferă acțiunea în trecut, adică înaintea momentului vorbirii – se atenuează rugămintea, cererea etc: **voiam/doream, intenționam** etc *să vă rog să-mi împrumutați*... (*să vă cer*... etc). Pe de altă parte, în toate variantele limbii există *imperfectul narațiunii* care, în relatarea – teoretic prin orice verb – a unor evenimente trecute, apare în locul perfectului (simplu sau compus), cu care de altfel este și comutabil:

„El *asculta* [=*a ascultat/ascultă*] tremurător,
Se *aprindea* [=*s-a aprins/se aprinse*] mai tare
Și *s-arunca* [=*s-a aruncat/se aruncă*] fulgerător,
Se *cufunda* [=*s-a cufundat/se cufundă*] în mare"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 131)

În sfîrșit, pe de altă parte, rarisim și numai în varianta elaborată a limbii, imperfectul – obligatoriu însoțit de o determinare, directă sau mediată, care trimite la un moment posterior momentului vorbirii – poate dobîndi valoare de viitor indicativ:

„**Se împlinea** acu, *peste o minută*, a treisprezecea învîrteală a pămîntului în jurul soarelui de cînd tînărul Cănuță se grăbise a ieși să se bucure de razele acestuia."
(I.L. Caragiale, după Al. Georgescu, *Unele probleme ale imperfectului românesc*, SG, I, p. 93)

În structura morfologică a imperfectului indicativ pot apărea – indiferent de faptul că reprezintă sau nu mărci pentru acest timp – segmente funcționale de mai

multe tipuri, în funcție de care formele de imperfect indicativ sînt, cum am menționat mai sus, simple, compuse şi eterogene.

Formele de imperfect indicativ simple (posibile la diatezele activă şi impersonală fără acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv) conțin, în afara radicalului, numai flective propriu-zise, aglutinate cu radicalul, şi anume: desinențele pentru persoană şi număr; marca generală pentru timpul imperfect indicativ concretizată – la flexiunea regulată, neregulată şi chiar mixtă – într-un sufix gramatical în discontinuitate cu *zero*, care *zero* ce precede radicalul şi se opune, în varianta obiectivă a topicii dominante, verbelor auxiliare pentru marcarea anumitor timpuri ale indicativului (compară *el* va *cînta* cu *el* ø *cînta* etc); sufixul gramatical al imperfectului are două realizări fonetice (vocala *a* şi diftongul ascendent în care *a* este precedat de „sunet palatal") cu trei realizări grafice: *-a-* (ø *cînt*-a-*m*, ø *lucr*-a-*m*, ø *cobor*-a-*m*, ø *ur*-a-*m*, ø *er*-a-*m* etc), *-ea-* (ø *dăd*-ea-*m*, ø *vegh*-ea-*m*, ø *ved*-ea-*m*, ø *auz*-ea-*m*, ø *cit*-ea-*m* etc) sau, rar, *-ia-* (ø *făgădu*-ia-*m*, numai la persoana a III-a singular ø *fulgu*-ia-ø etc). La această marcă generală discontinuă se adaugă, ca mărci ocazionale, în cazurile de omonimie, contextul şi accentul în context obligatoriu. Astfel, în afara contextului, o formă de tipul *cîntați* poate reprezenta – pentru persoana a II-a plural – atît imperfectul indicativ, şi atunci *-a-* este sufix gramatical al imperfectului indicativ, cît şi prezentul indicativ sau imperativul, cînd acelaşi *-a-* este sufix flexionar; dezomonimizarea se realizează prin context, în sensul raportării formei verbale omonime la o altă formă verbală neomonimă, sau prin accentul în context obligatoriu: în m e r g e a ț i *şi cîntați* forma *cîntați* reprezintă imperfectul indicativ datorită lui *mergeați*; în *voi* m e r g e ț i *şi cîntați*, forma *cîntați* reprezintă prezentul indicativ datorită lui *mergeți*; *cîntați!* reprezintă imperativul datorită accentului în context obligatoriu. De asemenea în afara contextului, o formă verbală de felul *cînta* poate trimite şi la imperfectul indicativ de persoana a III-a singular, dar şi la prezentul infinitiv fără prepoziția *a*; dezomonimizarea se face aici prin combinațiile posibile în context: imperfectul indicativ se combină cu un nume la singular-subiect, cînd *-a* este sufix gramatical al imperfectului indicativ (*omul*/*elcînta* etc), în timp ce prezentul infinitiv se combină cu un verb auxiliar, împreună cu care formează un timp compus, *-a* fiind un sufix gramatical al infinitivului prezent (*va cînta*, *ar cînta* etc), sau cu un verb semiauxiliar, împreună cu care realizează un predicat verbal compus, *-a* fiind şi aici sufix gramatical al infinitivului prezent (*poate cînta*, popular *ştie cînta* etc).

Formele de imperfect indicativ compuse – întîlnite rar, pentru că pot apărea numai la diateza pasivă cu *a fi* (vezi §82) – cunosc un singur tip de structură, în care marca este discontinuă: *imprefectul auxiliarului* a fi (vezi §73) + *participiul verb-adjectiv al verbului de bază*, acesta din urmă – indiferent de faptul că este el însuşi radical cu alternanțe fonetice (tipurile *ales*, *frînt* etc) sau este format pe baza radicalului prezentului indicativ cu sufixul gramatical al perfectului simplu, variabil după conjugare (-a-, -u-, -i-, -î-), şi cu sufixul gramatical al participiului *-t* (tipurile

cit-**ă-t**, *văz*-**u-t**, *cit*-**i-t**, *dobor*-**î-t**) – fiind variabil prin desinențele -*ø*, -*ă*, -*i*, -*e* (uneori asociate cu alternanțe fonetice) după gen, număr, caz (vezi §95): **eram/erai** etc *ales*-**ø**/*aleas***ă** (*văz***ut-ø/-ă**) etc.

Formele de imperfect indicativ eterogene – care au o frecvență medie, întîlnindu-se la toate diatezele cu excepția celei pasive cu *a fi*, precum și a celei active și impersonale fără acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv – au structura morfologică la fel cu formele de imperfect indicativ simple prezentate mai sus, deosebirea de acestea constînd în faptul că sînt însoțite de acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv care, trimițînd la diateză, persoană și număr, nu se constituie în marcă și pentru timp. Aceasta înseamnă că la formele eterogene de imperfect indicativ marca imperfectului este aceeași ca la formele de imperfect indicativ simple prezentate mai sus, adică *zero... sufix gramatical de imperfect (-a-, -ea-, -ia-): mă* **ø** *cobor*-**a**-*m, te* **ø** *cobor*-**a**-*i, se* **ø** *cobor*-**a**-*ø* etc; *îmi* **ø** *amint*-**ea**-*m, îți* **ø** *amint*-**ea**-*i, își amint*-**ea**-*ø* etc; *mă* **ø** *făgădu*-**ia**-*m, te* **ø** *făgădu*-**ia**-*i, se* **ø** *făgădu*-**ia**-*ø* etc.

*

* *

Perfectul românesc (ca de altfel și din alte limbi romanice, franceza de exemplu) este reprezentat prin două tipuri de structuri: **perfectul simplu**, considerat și numit astfel (după modelul gramaticii franceze) din cauză că formele sale flexionare sînt *simple*, în sensul de *sintetice*, adică au în structura lor – în afara posibilului pronume reflexiv în acuzativul/dativul neaccentuat – numai flective propriu-zise (sufixe și desinențe) aglutinate cu radicalul, astfel încît se constituie într-un singur cuvînt; **perfectul compus**, considerat și numit astfel (de asemenea după modelul gramaticii franceze) datorită formelor sale flexionare *compuse*, în sensul de *analitice*, care conțin (în afara posibilului pronume reflexiv în acuzativul/dativul neaccentuat, precum și a sufixelor gramaticale de perfect simplu și de participiu la majoritatea verbelor de bază – vezi *infra*) un «element de compunere» concretizat în verbul auxiliar *a avea*. În limba literară modernă, perfectul simplu și perfectul compus sînt în principiu sinonime – *exprimă anterioritatea momentului mobil al acțiunii ca proces* **încheiate în trecut** *în raport cu momentul stabil al vorbirii (reperul de bază)* –, utilizarea unuia, a altuia sau a amîndurora, uneori în același context, fiind motivată de anumite habitudini sau de factori stilistici (prozodie, variația expresiei):

„Astfel *zise* mititica,
Dulce netezindu-mi părul,
Ah! ea *spuse* adevărul;
Eu *am rîs, n-am zis* nimica."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 45)

De-a lungul timpului, însă, nu toți cei care au utilizat în scrisul lor limba literară au folosit în același fel și în aceeași măsură cele două timpuri perfecte ale indicativului. În acest sens, menționăm, pe de o parte, textele vechi cercetate exhaustiv (CPB, CV, CT), în care perfectul compus are o frecvență foarte mică (cca 2%-3%), indiferent de aria lingvistică, nordică sau sudică, căreia aparține textul, iar perfectul simplu – ca *principal timp al narațiunii* – are o frecvență foarte mare (cca 28%-34%), de asemenea indiferent de aria nordică sau sudică căreia aparține textul; pe de altă parte, interesează aici cele două „texte" moderne la care am urmărit frecvența timpurilor (SB, TA), în care utilizarea perfectului simplu și a perfectului compus nu este conformă cu graiurile cărora aparțin cei doi scriitori: în «Scrierile» lui Tudor Arghezi, care aparține ariei lingvistice sudice, unde perfectul simplu este dominant în raport cu perfectul compus, perfectul simplu are o frecvență foarte mică (mai puțin de 3%), iar perfectul compus o frecvență mare (mai mult de 14%); la Mihail Sadoveanu, însă, care aparține ariei lingvistice nordice, unde domină perfectul compus, perfectul simplu fiind ca și inexistent, frecvență mare are nu numai perfectul compus (aproape 17%), ci și perfectul simplu (aproape 14%) – pentru toate aceste date vezi *art. cit.* în nota 406, p. 57 sqq.

În legătură cu conținutul temporal al perfectului simplu și al perfectului compus notăm și faptul că – spre deosebire de limba literară modernă, unde aceste două timpuri sînt, cum am notat mai sus, sinonime – în graiul oltenesc, „în vorbirea oamenilor atașați formelor tradiționale ale vieții rurale"[407], cele două timpuri perfecte ale indicativului se deosebesc din punctul de vedere al *segmentului de timp trecut în care poate fi încheiată acțiunea pe care o exprimă:* acțiunea ca proces la perfectul simplu „a avut loc într-un trecut apropiat"... și este „ulterioară acțiunii exprimate prin perfectul compus" *(art. cit.*, p. 161) sau, altfel spus, „perfectul simplu exprimă acțiuni limitate la o singură zi, în timp ce perfectul compus este întrebuințat pentru a exprima acțiuni anterioare..." *(idem*, p. 164):

> „Ieri *am fost* la horă, *am jucat*, asară *am venit* acasă. Pi la horă *s-o bătut* niște nebuni. Din horă *a sărit* unu ș-ailanț l-*o făcut grămadă*. *Am venit* acasă și *m-am culcat*. As noapte aproape că nici *n-am durmit* de grija că plec la lucru. *Mă sculai* de noapte, *mă-mbrăcai*, *mă spălai*, *plecai* la lucru; apoi *dederăm* la lemne în vale, *mîncarăm*, *plecarăm* iar la lemne, de taină; le *cormănirăm*, le *plutirăm* pe Bistriță, pe urmă *venirăm* acasă și iote-ne de taină."
>
> (după Grigore Brîncuș, *art. cit.*, p. 161; pentru comentarii și exemple în acest sens și din graiul muntenesc, vezi Alexandru

---

[407] Grigore Brîncuș, *Sur la valeur du passé simple en roumain*, Mélanges linguistiques publiès à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957, București, 1957, p. 161.

Georgescu, *Perfectul simplu în dialectul dacoromân*, SG, II, 1957, p. 40 sqq.)

Perfectul simplu, care exprimă întotdeauna același conținut temporal *(acțiunea ca proces încheiată în trecut în raport cu reperul de bază)*, este timpul *mixt* (poate apărea în propoziții principale independente și în propoziții care nu sînt independente) ce are o structură morfologică – în esență moștenită din latină – mai puțin uniformă decît alte timpuri verbale, care structură nu este aceeași la toate verbele românești, putînd distinge, însă, și la acest timp forme flexionare simple, compuse și eterogene.

Formele flexionare simple de perfect simplu (posibile la diatezele activă și impersonală fără acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv) conțin:

– la persoanele I, a II-a, a III-a singular, la verbele regulate (cu un singur radical), de tipul *a cînta, a vedea, a trece, a auzi, a coborî*, radicalului (al prezentului indicativ) i se adaugă sufixul gramatical al perfectului simplu variabil după conjugare (*-a* cu alternanța *-ă* la conjugarea I; *-u* la conjugările a II-a și a III-a; *-i* sau *-î* la conjugarea a IV-a) și desinențele pentru persoană și număr: *cînt*-**a**-*i*, *cînt*-**a**-*şi*, *cînt*-**ă**-*ø*; *văz***u**-*i*/*trec*-**u**-*i*, *văz*-**u**-*şi*/*trec***u**-*şi*, *văz*-**u**-*ø*/*trec*-**u**-*ø*; *auz*-**i**-*i*, *auz*-**i**-*şi*, *auz*-**i**-*ø*; *cobor*-**î**-*i*, *cobor*-**î**-*şi*, *cobor*-**î**-*ø*; uniformitatea redusă a structurii morfologice de perfect simplu rezultă și din faptul că unele sufixe gramaticale ale perfectului simplu de la verbele regulate prezentate mai sus *(-a* cu alternanța *-ă, -u* și *-i)* pot apărea și la anumite verbe neregulate (cu doi radicali, de tipul *a lua, a şti, a veni*; cu trei radicali, de tipul *a bea*) și chiar la cîteva verbe cu flexiune mixtă (cu patru sau cinci radicali, de tipul *a da, a avea* și „forma" *a vrea* de la *a vrea/a voi*; cu nouă radicali *a fi*): *lu*-**a**-*i*, *lu*-**a**-*şi*, *lu*-**ă**-*ø*; *şti*-**u**-*i* (*bă*-**u**-*i*, *dăd*-**u**-*i*, *av*-**u**-*i*, *vr*-**u**-*i*, *f*-**u**-*i* – o variantă), *şti*-**u**-*şi* (*bă*-**u**-*şi*, *dăd*-**u**-*şi*, *av*-**u**-*şi*, *vr*-**u**-*şi*, *f*-**u**-*şi* – o variantă), *şti*-**u**-*ø* (*bă*-**u**-*ø*, *dăd*-**u**-*ø*, *av*-**u**-*ø*, *vr*-**u**-*ø*, *f*-**u**-*ø* – o variantă); *ven*-**i**-*i*, *ven*-**i**-*şi*, *veni*-**i**-*ø*;

– de asemenea la persoanele I, a II-a, a III-a singular, la verbe neregulate cu doi și trei radicali de tipul *a merge, a frînge, a duce, a spune*, în structura perfectului simplu intră radicalul perfectului simplu, sigmatic (omonim cu participiul), la care se adaugă sufixul gramatical al perfectului simplu *-e-* și desinențele de persoană și număr: *mers*-**e**-*i (frîns*-**e**-*i, dus*-**e**-*i, spus*-**e**-*i)*; *mers*-**e**-*şi (frîns*-**e**-*şi, dus*-**e**-*şi, spus*-**e**-*şi)*; *mers*-**e**-*ø, (frîns*-**e**-*ø, dus*-**e**-*ø, spus*-**e**-*ø)*;

– la aceleași persoane I, a II-a, a III-a singular, neuniformitatea structurii morfologice a perfectului simplu se vede și la verbele *a fi, a avea* și „forma" *a vrea* de la *a vrea/a voi*, la care perfectul simplu are, pe lîngă varianta cu sufixul gramatical al perfectului simplu *-u-* notată mai sus, și o altă variantă, cu două sufixe gramaticale de perfect simplu (lui *-u-* îi urmează *-se-*, omonim cu sufixul gramatical al mai mult ca perfectului), abia după ultimele adăugîndu-se desinențele: *f*-**u-se**-*i (av*-**u-se**-*i, vr*-**u-se**-*i)*, *f*-**u-se**-*şi (av*-**u-se**-*şi, vr*-**u-se**-*şi)*; *f*-**u-se**-*ø (av*-**u-se**-*ø, vr*-**u-se**-*ø)*;

– la persoanele I, a II-a, a III-a plural, structura morfologică a perfectului simplu în limba literară modernă[408] este aceeaşi la toate verbele, adică conţine întotdeauna aceleaşi segmente funcţionale: *radicalul*, care la toate tipurile de verbe este acelaşi ca la persoanele de singular ale perfectului simplu indicativ, şi anume: *cînt-, văz-, trec-, auz-, cobor-, lu-, şti-, ven-, bă-, dăd-, av-, vr-, mers-, frîns-, dus-, spus-*; *sufixul gramatical al perfectului simplu*, care este de asemenea acelaşi ca la persoanele de singular, adică *-a, -u, -i, -î, -e:* sufixul flexionar *-ră;* desinenţele pentru persoană şi număr: *cînt*-**a-ră**-*m, cînt*-**a-ră**-*ţi, cînt*-**a-ră**-*ø; văz*-**u-ră**-*m, văz*-**u-ră**-*ţi, văz*-**u-ră**-*ø; trec*-**u-ră**-*m, trec***u-ră**-*ţi, trec*-**u-ră**-*ø; auz*-**i-ră**-*m, auz*-**i-ră**-*ţi, auz*-**i-ră**-*ø av*-**u-ră**-*m*/*av*-**u-se-ră**-*m, av*-**u-ră**-*ţi*/*av*-**u-se-ră**-*ţi, av*-**u-ră**-*ø*/*av*-**u-se-ră**-*ø* ş.a.m.d.

Formele flexionare compuse de perfect simplu (posibile numai la diateza pasivă cu *a fi*) conţin auxiliarul *a fi* la perfectul simplu (vezi imediat mai sus) şi participiul verb-adjectiv al verbului de bază variabil prin desinenţele *-ø, -ă, -i, -e* după gen, număr, caz (vezi §95): **fui/fusei** *văzut*-**ø/-ă, fuşi/fuseşi** *văzut*-**ø/-ă, fu/fuse** *văzut*-**ø /-ă, furăm/fuserăm** *văzuţ***i/-e, furăţi/fuserăţi** *văzuţ***i/-e, fură/fuseră** *văzuţ***i/-e** etc.

Formele flexionare eterogene de perfect simplu (posibile la toate diatezele cu excepţia celei pasive cu *a fi* şi a diatezelor activă şi impersonală fără acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv) conţin formele flexionare simple de perfect simplu (prezentate *supra*) însoţite de formele neaccentuate de acuzativ/dativ ale pronumelui reflexiv: *mă văzui/dădui, auzii, coborîi* etc; *te văzuşi/dăduşi, auzişi, coborîşi* etc; *se* văzu/dădu, *auzi, coborî* etc; *îmi amintii, îţi amintişi, îşi aminti* etc.

*

* *

Din toate segmentele funcţionale existente în structura perfectului simplu, marca perfectului simplu o constituie *în majoritatea cazurilor* doar sufixul gramatical al perfectului simplu *-a/-ă, -u, -i, -î, -e* în discontinuitate cu *zero* care precede radicalul şi se opune verbelor auxiliare prin care se marchează unele timpuri ale indicativului în varianta obiectivă a topicii dominante (compară *el* **a** *cîntat* cu *el* **ø** *cîntă*): **ø** *cînt*-**a**-*i*, **ø** *cînt*-**a**-*şi*, **ø** *cînt*-**ă**-*ø*, **ø** *cînt*-**a**-*ră-m* etc; **ø** *văz*-**u**-*i*, **ø** *văz*-**u**-*şi*, **ø** *văz*-**u**-*ø*, **ø** *văz*-**u**-*ră-m* etc. La verbele *a fi, a avea* şi „forma" *a vrea* de la *a vrea/a voi*, unde există două

---

[408] Aşa cum am menţionat în §7, în epoca veche a limbii literare, un segment funcţional din structura perfectului simplu, sufixul flexionar *-ră-*, apărea, etimologic, numai la persoana a III-a plural (*aduna*ră, CPB, 166/11-12, *afla*ră, CPB, 143/21, *alease*ră, CPB, 163/15 etc); neexistînd la celelalte persoane de plural (*aleasemu*, CPB, 164/20, *băumu*, CPB, 115/17, *spusemu*, CPB, 338/19 etc); pentru extinderea analogică şi generalizarea în limba literară a lui *-ră-* la persoanele I şi a II-a plural ale perfectului simplu, vezi C. Frâncu, *Din istoria perfectului simplu românesc: formele de persoana I şi a II-a plural cu sufixul* **-ră**, AnL, XIII, 1967, p. 175 sqq.

variante de perfect simplu, mărcile acestui timp se constituie în funcție de variantele respective: dacă perfectul simplu are numai sufixul *-u-*, atunci marca, discontinuă, este aceeași ca la majoritatea verbelor, așa cum am prezentat-o mai sus (*ø fui, ø avui, ø vrui* etc); dacă, însă, perfectul simplu are și sufixul *-u-*, și sufixul *-se-*, atunci marca acestui timp, de asemenea discontinuă, are în vedere amîndouă aceste sufixe gramaticale: **ø fusei, ø avusei, ø vrusei** etc. *Excepțiile* în privința mărcii sînt constituite, pe de o parte, de forme verbale omonime *scrise* de felul *cîntă, aruncă, abdică* etc sau *apropie, perie, învie* etc, care permit două accentuări: una paroxitonă *(cî́ntă, arúncă, abdícă, învíe)* sau proparoxitonă *(aprópie, périe)*, pentru prezentul indicativ, și alta oxitonă *(cîntắ, aruncắ, abdicắ, apropié, perié, învié)*, pentru perfectul simplu indicativ. Ca urmare, la acest tip de verbe, marca principală a perfectului simplu, care dezomonimizează în raport cu prezentul indicativ, este accentul oxiton al formei flexionare respective, care cade pe marca secundară constituită de sufixul gramatical al perfectului simplu *- ắ* sau *-é* (această accentuare se opune celei paroxitone sau proparoxitone, cînd *-ă* sau *-e* sînt desinențe pentru persoana a III-a a prezentului indicativ și nu primesc accent). Pe de altă parte, constituie excepții și formele verbale *scrise* de felul *auzi, veni, voi, coborî*, care reprezintă de asemenea un caz de omonimie, putînd trimite:

– *toate*, dacă sînt accentuate oxiton *(auzí, vení, voí, coborî́)*, sau la perfectul simplu indicativ de persoana a III-a singular, sau la prezentul infinitiv; dezomonimizarea în această situație se face prin distribuție, perfectul simplu combinîndu-se cu un nume la singular-subiect și atunci *-í/-î́* sînt sufixe gramaticale ale perfectului simplu (*omul/el* **auzí/vení, voí, coborî́**), în timp ce prezentul infinitiv – cînd *-í/-î́* sînt sufixe gramaticale ale infinitivului prezent – are mai multe posibilități de combinare: cu un verb auxiliar (*va/ar* **auzí/vení, voí, coborî́**); cu verbul semiauxiliar *a putea* – în graiurile ardelenești, uneori, și cu *a ști* (*poate/știe* **auzí/vení, voí, coborî́**); cu prepoziția specifică *a* (*a* **auzí/vení, voí, coborî́**);

– *unele* dintre formele în atenție pot trimite – în afară de perfectul simplu indicativ și prezentul infinitiv la care ne-am referit mai sus – și la: prezentul indicativ de persoana I singular (este vorba de *voi* care, în limba mai veche – cu accentul pe *-ó-*, deci *vói* – apărea uneori pentru mai noul *voiesc*: „Și *nu voi* ca să mă laud, nici că *voi* să te-nspăimînt...", M. Eminescu, *op. cit.*, p. 114), cînd dezomonimizarea se face prin accentul cuvîntului pe *-ó-* și diftongul descendent *-oi*, în care *-i* este desinență de persoana I singular, în opoziție cu accentuarea pe *-í* și hiatul *-o-i*, în care *-í* este sufix gramatical sau de perfect simplu indicativ, sau de prezent infinitiv (vezi mai sus); prezentul indicativ ori imperativul pozitiv de persoana a II-a singular (este vorba de tipul *auzi* care, accentuat pe *-ú-*, deci *aúzi*, poate fi prezent indicativ de persoana a II-a singular dacă nu are accent obligatoriu în context – *tu* **auzi** *că*... – sau imperativ pozitiv de persoana a II-a singular dacă are accent în context obligatoriu – **auzi**,

băiete, că...), dezomonimizarea făcîndu-se acum, cînd *-i* este desinență de persoană și număr, prin accentul cuvîntului pe *-ú-* de la prezentul indicativ, opus accentului pe *-í* de la perfectul simplu indicativ și prezentul infinitiv, la care se adaugă accentul în context obligatoriu la imperativ, care se opune absenței accentului în context obligatoriu la prezentul indicativ (precum și la celelalte forme omonime). În sfîrșit, sînt excepții și formele verbale de tipul *cîntarăți*, la care deosebirea de imperfectul indicativ *cîntați* și de prezentul indicativ de asemenea *cîntați* este dată doar de sufixul flexionar *-ră-* care, în consecință, trebuie considerat aici marcă principală pentru perfectul simplu, marcă secundară fiind sufixul gramatical de perfect simplu *-a-* (la forma de imperfect de tipul *cîntați -a-* este sufix gramatical de imperfect indicativ, iar la forma de prezent indicativ *cîntați -a-* este sufix flexionar – vezi mai sus).

*

* *

Perfectul compus – timp principal al narațiunii în limba literară modernă ca și perfectul simplu – este un timp *mixt* (poate apărea și în propoziții principale independente, și în propoziții care nu sînt independente) ce exprimă în regulă generală (cum am arătat și mai sus) același conținut temporal cu perfectul simplu *(acțiunea ca proces încheiată în trecut în raport cu reperul de bază)*, excepțiile în acest sens (la care nu interesează diferențele regionale și tradiționale dintre perfectul compus și perfectul simplu în privința segmentului de timp trecut în care poate fi încheiată acțiunea ca proces – vezi mai sus) fiind rarisime și puțin semnificative; în proza artistică influențată de vorbirea populară și familiară perfectul compus poate căpăta valoare de viitor:

„Să nu cumva să faci altfel, că *te-ai dus* [=te vei duce] de pe fața pămîntului"

(I. Creangă, după *Iordan, LRC*, p. 425)

„– Taci odată!

– *Am tăcut* [=voi tăcea]"

(I.L. Caragiale, după *Gram. Acad.*, I, p. 230)

Din punctul de vedere al structurii morfologice, la perfectul compus se disting forme flexionare *compuse* și forme flexionare *eterogene.*

Formele flexionare compuse de perfect compus – care au caracter uniform, adică sînt reprezentate prin aceleași tipuri de segmente funcționale la toate verbele – apar, pe de o parte, la diatezele activă și impersonală fără acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, iar pe de altă parte la diateza pasivă cu *a fi*. La diatezele activă și impersonală fără acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, din structura perfectului compus fac parte: auxiliarul *a avea* la prezentul indicativ cu flexiune de auxiliar (vezi §73), fie tripersonal, la diateza activă, fie

unipersonal, la diateza impersonală; participiul-verb al verbului de bază, care poate fi el însuşi un radical – convenţional *Rad.part.* (tipurile *ales, frînt, fost* etc – vezi §76) – sau poate fi format pe baza radicalului de prezent indicativ cu unul din sufixele perfectului simplu pe care le notăm în paranteză *(-a-, -u-, -i-, -î-)* şi sufixul participial *-t* (vezi §95). Ca urmare, marca acestui tip de perfect compus o constituie sau (la fel ca la prezentul prezumtivului – vezi *infra)* structura în întregime conţinînd formele tripersonale de auxiliar *am, ai, a, aţi, au*/forma unipersonală de auxiliar *a,* ca prim element în varianta obiectivă a topicii dominante, şi *Rad.part.* **(am/ai, a** etc **ales/frînt, fost** etc; **a nins** etc), sau segmentele funcţionale discontinui **am/ai, a** etc.... **-at/-ut, -it, -ît (am/ai, a** etc *cînt***at**/*văz***ut**, *cit***it**, *cobor***ît** etc; **a** *fulgu***it** etc).

La diateza pasivă cu *a fi*, în structura perfectului compus intră: auxiliarul *a fi* la perfectul compus construit după regula acestui timp la diateza activă (vezi imediat mai sus); participiul verb-adjectiv (vezi §95) al verbului de bază – variabil prin desinenţele *-ø, -ă, -i, -e* şi prin alternanţe fonetice după gen, număr, caz – care, la origine, poate fi el însuşi un radical la verbe neregulate sau chiar cu flexiune mixtă (tipurile *ales, frînt, dat* etc) sau poate fi format pe baza radicalului prezentului cu unul din sufixele perfectului simplu pe care le notăm în paranteză *(-a-, -u-, -i-, -î-)* şi sufixul participiului *-t,* la verbe de tipul *cit-a-t, văz-u-t, cit-i-t, dobor-î-t* etc. În consecinţă, marca perfectului compus la diateza pasivă cu *a fi* este întotdeauna discontinuă, fiind reprezentată sau prin auxiliarul **am fost/ai fost, a fost** etc.... **-ø/-ă, -i, -e (am fost** *ales***-ø**/*aleas***ă**, **ai fost** *ales***-ø**/*aleas***ă**, **a fost** *ales***-ø**/*aleas***ă** etc), sau prin auxiliarul de asemenea **am fost/ai fost, a fost** etc.... **-at (-ut, -it, -ît) -ø (-ă, -i, -e): am fost** *cit***at-ø/-ă, ai fost** *cit***at-ø/-ă, a fost** *cit***at-ø/-ă; am fost** *văz***ut-ø/-ă, ai fost** *văz***ut-ø/-ă, a fost** *văz***ut-ø/-ă** ş.a.m.d.

Formele flexionare eterogene de perfect compus – cu caracter de asemenea uniform (au structură morfologică de acelaşi tip la toate verbele) – apar la orice diateză în afara celei pasive cu *a fi*, precum şi a celor activă şi impersonală fără acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv; aceste forme conţin (pe lîngă segmentele funcţionale prezentate mai sus la diatezele activă şi impersonală fără acuzativul/dativul neaccentuat pronumelui reflexiv, adică prezentul indicativ al auxiliarului *a avea* cu flexiune de auxiliar şi participiul-verb al verbului de bază) *şi* formele neaccentuate de acuzativ/dativ ale pronumelui reflexiv (*m-, te, s-* etc; *mi, ţi, şi* etc), prin care se transmit informaţii privitoare la diateză, persoană, număr. Aceasta fiind situaţia, mărcile formelor flexionare *eterogene* de perfect compus sînt aceleaşi cu mărcile formelor flexionare *compuse* de perfct compus, şi anume:

– structura în întregime conţinînd auxiliarul *am, ai, a* etc + *Rad.part.* la verbele la care participiul-verb este el însuşi un radical (tipurile *ales, dus, frînt, rupt* etc), formele neaccentuate de acuzativ/dativ ale pronumelui reflexiv din această structură nefiind mărci pentru timp, ci – cum am notat mai sus – pentru diateză, persoană,

număr: (*m*-**am ales/dus, frînt** etc, *te*-**ai ales/dus, frînt** etc; *s*-**a ales/dus, frînt** etc; *mi*-**am adus** AMINTE, *ți*-**ai adus** AMINTE, *și*-**a adus** AMINTE etc);

– segmentele funcționale discontinui **am/ai, a** etc.... **-at/-ut, -it, -ît**, *și* aici acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv fiind marcă pentru diateză, număr, persoană și nu pentru timp: *m*-**am** *arunc***at**, *te*-**ai** *arunc***at**, *s*-**a** *arunc***at** etc; *m*-**am** *văz***ut**, *te*-**ai** *văz***ut**, *s*-**a** *văz***ut** etc; *mi*-**am** *amint***it**, *ți*-**ai** *amint***it**, *și*-**a** *amint***it** etc.

*

* *

Mai mult ca perfectul *indicativului* – foarte puțin frecvent[409] – este un timp *mixt* (poate apărea atît în propoziții principale independente, cît și în propoziții neindependente) cu două[410] tipuri de structuri, pe care le numim, după circulația lor dominantă, *mai mult ca perfectul* **literar** și *mai mult ca perfectul* **regional nordic**; aceste structuri (concretizate în forme *simple, compuse* și *eterogene)* exprimă întotdeauna *raportul de anterioritate* față de reperul de bază (momentul vorbirii), cu precizarea că, *tipic,* anterioritatea este, pe lîngă *reperul de bază,* și față de *un reper secundar,* și el un moment anterior reperului de bază (cu alte cuvinte acțiunea este încheiată în trecut și față de momentul vorbirii, și față de un alt moment de asemenea în trecut față de momentul vorbirii), iar ca *valoare dobîndită prin uz* (de mai mult ca perfect al narațiunii), numai față de *reperul de bază* (adică acțiunea este încheiată în trecut doar în raport cu momentul vorbirii, la fel ca la perfect):

„[fiara cea sălbatică] **ajunsese** foarte aproape de noi cînd *auzirăm* fîșîind în dosul butoiului”

(Al. Odobescu, *Opere*, București, 1955, p. 174)

„Într-o zi, pe aproape de Sînt-Ilie, **se îngrămădise,** ca mai totdeauna, o mulțime de trebi pe capul mamei”

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 254)

Formele flexionare simple de mai mult ca perfect se întîlnesc numai la mai mult ca perfectul litrear la diatezele activă și impersonală fără acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv și sînt formate pe baza perfectului simplu, în sensul că conțin:

---

[409] În textele cercetate exhaustiv, mai mult ca perfectul însumează între 0,14%-0,73% în epoca veche și între 1,43%-2,62% în epoca modernă (vezi articolul *Frecvența timpurilor*, citat în nota 406, p. 57 sqq.).

[410] Considerăm că structurile, de factură populară, de tipul *erau duși*, din „tata și mama *erau duși* în tîrg” (I. Creangă, *op. cit.*, p. 251), sînt *doar echivalente* cu mai mult ca perfectul *(erau duși =se duseseră)*, în realitate ele reprezentînd predicate nominale alcătuite dintr-un adjectiv provenit din participiul unor verbe mai ales de mișcare (în citatul de mai sus *duși*, dar aiurea și *plecat-ø, -ă, -i, -e, sosit-ø, -ă, -i, -e* etc) și verbul copulativ *a fi* cu forma de imperfect indicativ (*eram, erai, era* etc).

– radicalul și sufixul gramatical de la perfectul simplu așa cum au fost acestea prezentate mai sus: *cînt-a-*, *văz-u-*, *trec-u-*, *auz-i-*, *cobor-î-*, *lu-a-*, *ști-u-*, *bă-u-*, *dăd-u-*, *av-u-/av-u-se-*, *vr-u-/vr-u-se-*, *f-u-/f-u-se-*, *ven-i-*, *mers-e-*, *frîns-e-*, *dus-e-*, *spus-e-*;

– după sufixul gramatical de la perfectul simplu se adaugă sufixul gramatical pentru mai mult ca perfect *-se-*, urmat, la persoanele de singular, de desinențele personale *(-m, -și, -ø)*, iar la persoanele de la plural de sufixul flexionar *-ră-*, *mutatis mutandis* în aceleași condiții ca la perfectul simplu (vezi mai sus), cu mențiunea că *-ră-* nu este absolut obligatoriu, putînd și să nu apară (vezi *supra*, citatul din I. Creangă), la acesta adăugîndu-se desinențele personale *(-m, -ți, -ø)*: *cînt-a-se-m*, *cînt-a-se-și*, *cînt-a-se-ø*, *cînt-a-se-ră-m*, *cînt-a-se-ră-ți*, *cînt-a-se-ră-ø*; *văz-u-se-m*, *văz-u-se-și*, *văz-u-se-ø*, *văz-u-se-ră-m*, *văz-u-se-ră-ți*, *văz-u-se-ră-ø* ș.a.m.d. Dintre aceste segmente funcționale, marca mai mult ca perfectului este sufixul gramatical -se- *adăugat* **obligatoriu** *sufixului gramatical al perfectului simplu variabil după conjugare*, precizări în această privință fiind necesare doar la două tipuri de verbe:

– la verbele cu flexiune neregulată la care radicalul perfectului simplu este sigmatic (tipurile *a merge/mers-*, *a frînge/frîns-*, *a duce/dus-*, *a spune/spus-*), *terminația* radicalului perfectului simplu *-s* și sufixul gramatical al perfectului simplu *-e* imediat următor *dau impresia* – în cadrul întregului corp al formei flexionare respective – că alcătuiesc un sufix *-se-* de perfect simplu care apare ca omonim cu sufixul gramatical *-se-* al mai mult ca perfectului; dezomonimizarea se face la aceste verbe prin apelul la întreaga structură morfologică a mai mult ca perfectului, în cadrul căreia sufixul gramatical al mai mult ca perfectului **trebuie** *să urmeze* sufixului gramatical al perfectului simplu adăugat radicalului în sensul arătat mai sus, ceea ce nu se întîmplă la verbele în atenție (compară *mersei*, în care „*se*" nu urmează sufixului gramatical de perfect simplu care la toate aceste tipuri de verbe este *-e-*, cu *mersesem*, în care *se* scris cu aldine urmează sufixului gramatical de perfect simplu *-e-* adăugat radicalului *mers-* etc);

– la verbele cu flexiune mixtă *a fi*, *a avea* și „varianta" *a vrea* de la *a vrea/a voi*, perfectul simplu are, așa cum am arătat mai sus, două aspecte formale, unul cu un singur sufix gramatical de perfect simplu, *-u-*, și altul cu două sufixe gramaticale de perfect simplu, *-u-+-se-* (compară *fui*, *fuși*, *fu* etc cu *fusei*, *fuseși*, *fuse* etc); mai mult ca perfectul construit pe baza primului aspect formal al perfectului simplu are existență doar ipotetică, din cauza omonimiilor dificil de dezomonimizat chiar și în graiurile sudice, unde perfectul simplu este „viu": dacă forma – elaborată de noi – *fusem* poate fi de mai mult ca perfect construit pe baza perfectului simplu *fu-*, pentru că are desinența de persoana I singular *-m* a mai mult ca perfectului și nu *-i* a perfectului simplu *fusei*, forme flexionare ca *fuseși*, *fuse* – care au exact aceeași structură morfologică și pentru ipoteticul mai mult ca perfect construit cu sufixul său general *-se-* pe baza perfectului simplu cu unicul sufix *-u-*, dar și pentru perfectul simplu cu două sufixe gramaticale, *u+se* – reprezintă în graiurile sudice, unde perfectul simplu

este „viu", perfectul simplu (*nu* mai mult ca perfectul), așa cum arată conținutul lor temporal constînd în acțiunea încheiată în trecut prin raportarea numai la reperul de bază (momentul vorbirii), la fel cu perfectul compus (cu care vorbitorul consideră că este egal perfectul simplu din punctul de vedere al valorii temporale), nu și la un reper secundar (un moment anterior momentului vorbirii): „a trăbuit să mă dau după ăia [care utilizau perfectul compus] că rîdeau de noi că zîceam *«fusăși»*, «mîncași»; cîn nu mai vorbeam așa, nici dracu nu mă știa că-s oltean" – după Grigore Brîncuș, *art. cit.*, în nota 407, p. 170.

Formele flexionare compuse/supracompuse de mai mult ca perfect sînt posibile pe de o parte la mai mult ca perfectul literar la diateza pasivă cu *a fi*, iar pe de altă parte la mai mult ca perfectul regional nordic fără acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv. *Formele compuse*, literare, de mai mult ca perfect de la diateza pasivă cu *a fi* au în structură auxiliarul *a fi* la mai mult ca perfectul literar (vezi §73), care se adaugă la participiul verb-adjectiv cu alternanțe fonetice (vezi §95 și mai sus) al verbului de bază: **fusesem** *văz***ut-ø, -ă**/*ales*-**ø, -ă** etc, **fuseseși** *văz***ut-ø, -ă**/*ales*-**ø, -ă, fusese** *văz***ut-ø,-ă**/*ales*-**ø,-ă** ș.a.m.d.; marca acestui tip de forme de mai mult ca perfect este discontinuă, cum am sugerat și mai sus prin literele aldine: *fusesem/fuseseși* etc.... *-ut-ø (-ă, -i, -e)/-ø (-ă, -i, -e). Formele supracompuse* de mai mult ca perfect, regionale nordice, sînt alcătuite din auxiliarul *a fi* la perfectul compus (vezi §73, precum și mai sus) și participiul-verb al verbului de bază, marca temporală fiind discontinuă, reprezentată prin perfectul compus al auxiliarului *a fi* și flectivele participiului verb, adică *am fost/ai fost* etc... *-at, -ut, -it, -ît/-ø*:

„Și apa unde-**au fost** *căz***ut**
În cercuri se rotește"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 132)

Formele flexionare eterogene de mai mult ca perfect pot conține atît formele flexionare de mai mult ca perfect literare simple, cît și formele flexionare de mai mult ca perfect regionale nordice supracompuse, atunci cînd acestea, toate, sînt însoțite de acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv:

„O eroi! care-n trecutul de măriri *vă adumbriseți*,
Ați ajuns acum de modă de vă scot din letopiseți"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 117)

„Părea că printre nouri *s-a fost deschis* o poartă"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 57)

Întrucît acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv se constituie în marcă pentru diateză, persoană, număr și *nu* pentru timp (ca de altfel nici pentru mod), urmează că mărcile formelor eterogene de mai mult ca perfect sînt aceleași cu ale formelor literare simple și ale celor regionale nordice supracompuse de la acest timp, adică:

– sufixul gramatical *-se-* al mai mult ca perfectului adăugat obligatoriu sufixului gramatical al perfectului simplu, variabil după conjugare: *mă văz-u-***se***-m, te văz-u-***-se***-şi, se văz-u-***se***-ø* etc; *îmi amint-i-***se***-m, îţi amint-i-***se***-şi, îşi amint-i-***se***-ø* etc;

– auxiliarul *a fi* la perfectul compus, discontinuu *-at, -ut, -it, -ît/-ø* la mai mult ca perfectul supracompus regional nordic: *m-***am fost** *văz***ut**/*dus***-ø**, *te-***ai fost** *văz***ut**/*dus***-ø**, *s-***a fost** *văz***ut**/*dus***-ø** etc.

*

* *

Viitorul I (propriu-zis) *al indicativului* – cu o frecvenţă medie (între 4,86%-11-15% în epoca veche şi între 2,08%-3,18% în epoca modernă; vezi *Frecvenţa timpurilor*, la care trimitem în nota 406, p. 57 sqq.) – este un timp *mixt* cu *două tipuri de structuri* (pe care le numim convenţional[411] *viitorul cu* **a vrea/a voi** şi *viitorul cu* **a avea**), care, concretizate în forme *compuse/supracompuse* şi *eterogene*, exprimă posterioritatea faţă de reperul de bază (momentul vorbirii):

„Acolo-n ochiu de pădure,
Lîngă trestia cea lină
Şi sub bolta cea senină
Vom şedea în foi de mure."

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 45)

„Ştiu că *n-am să simt* c-*am să mor*"

(M. Eminescu, *PL*, p. 82)

Viitorul cu *a vrea/a voi* este alcătuit din prezentul infinitiv fără prepoziţia *a* al verbului de bază, căruia i se adaugă prezentul indicativ al auxiliarului *a vrea/a voi* cu flexiune de auxiliar, care în limba literară modernă are formele *voi, vei, va, vom, veţi, vor* (vezi §73), iar în limba literară veche şi în vorbirea populară şi familiară actuală şi nu numai (de unde trece şi în stilul beletristic al limbii literare) poate apărea şi cu formele *oi, îi, i, veri, -a, văm, om, or* etc (vezi de asemenea *Frecvenţa timpurilor*, p. 57 sqq.); ca urmare, marca viitorului cu *a vrea/a voi* este discontinuă: *voi/oi* (*vei, îi, i, veri: va, a* etc) ... *-a/-ea, -e, -i, -î* (**voi/oi** *cînt***a**; **vei/îi, i, veri** *cînt***a**; **va/a** *cînt***a** etc).

---

[411] Pentru tipurile de structuri în atenţie, în literatura de specialitate se utilizează şi alţi termeni, anume, «viitorul literar» şi «viitorul popular» (vezi *Iordan, LRC*, p. 430-431). Nu menţinem aceşti termeni, pentru că nu sînt sugestivi *în mod convenabil*, în sensul că atît aşa-zisul «viitor literar», cît şi aşa-zisul «viitor popular» se utilizează în toate variantele limbii (veche şi modernă, literară şi populară etc).

Viitorul cu *a avea* la toate diatezele cu excepția celei pasive cu *a fi* conține în structura sa verbul de bază la prezentul conjunctiv[412] însoțit de prezentul indicativ al auxiliarului *a avea*[413], care auxiliar în limba literară modernă are flexiune comună cu predicativul *a avea (am, ai, are, avem, aveți, au)*, iar în vorbirea populară și familiară actuală – de unde uneori trece, cu intenții expresive, în stilul beletristic – poate apărea invariabil, în forma *o* mai ales în graiurile nordice și în forma *a* mai ales în graiurile sudice: **am/o, a** *să cînt,* **ai/o, a** *să cînți,* **are/o, a** *să cînte,* **avem/o, a** *să cîntăm,* **aveți/o, a** *să cîntați,* **au/o, a** *să cînte* etc. În structura viitorului cu *a avea* la diateza pasivă cu *a fi* intră viitorul cu *a avea* al auxiliarului *a fi* (*am/o, a să fiu, ai/o, a să fii, are/o, a să fie* etc) și participiul verb-adjectiv al verbului de bază: *am/o, a să fiu* **văzut-ø, -ă,** *ai/o, a, să fii* **văzut-ø, -ă,** *are/o, a să fie* **văzut-ø, -ă** etc. Marca viitorului cu *a avea* – ca și a altor forme flexionare apărute pe terenul limbii române în timpuri mai apropiate de actualitate (vezi prezentul prezumtivului ș.a.) – este convenabil să fie considerată întreaga structură, adică, în varianta obiectivă a topicii dominante: a) *prezentul indicativ al auxiliarului* **a avea (am/o, a; ai/o, a; are/o, a etc)** + *prezentul conjunctiv* al unui verb de bază; b) prezentul indicativ al auxiliarului *a avea* + prezentul conjunctiv al auxiliarului *a fi* + participiul verb-adjectiv al verbului de bază (vezi structurile de mai sus). În legătură cu viitorul I/propriu-zis notăm că acesta nu are valori temporale (pentru valorile modale vezi §88) și că cele două structuri ale viitorului (viitorul cu *a vrea/a voi* și viitorul cu *a avea*) sînt sinonime, utilizarea uneia sau a alteia depinzînd de obișnuința vorbitorului sau de dorința de a varia expresia. În acest ultim sens, cităm catrenul:

„Colo-n palate de mărgean
Te-*oi duce* veacuri multe,
Și toată lumea-n ocean
De tine *o s-asculte*."

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 133)

Din punctul de vedere al segmentelor lor funcționale, formele de viitor I/propriu-zis sînt:

---

[412] În limba veche, în locul prezentului conjunctiv putea să apară prezentul infinitiv: *aveți a vedea,* CPB, 256/6, *n-are a flămînzi,* CT, 195ᵛ14 etc. În epoca modernă, structurile cu prezentul indicativ al lui *a avea* și prezentul infinitiv al unui verb oarecare – foarte rar întîlnite – sînt discutabile, putînd reprezenta fie un singur verb-predicat la viitorul-I indicativ, fie mai degrabă două verbe-predicat (unul la prezentul indicativ și altul la prezentul infinitiv): „poate *ai a umbla* pe margini de rîpă", SB, 567; „cel fără vină *n-are a se teme* de nimic", SB, 648.

[413] Pentru comentarii în legătură cu faptul că prezentul indicativ al lui *a avea* cînd precede prezentul conjunctiv al unui verb oarecare trece, sub ochii noștri, de la calitatea de verb predicativ ce exprimă necesitatea la calitatea de verb auxiliar vid semantic, vezi §69.

– *compuse,* atunci cînd conțin două verbe (verbul de bază la prezentul infinitiv fără *a* și verbul auxiliar *a vrea/a voi* la prezentul indicativ cu flexiune de auxiliar), situație existentă la viitorul cu *a vrea/a voi* la diatezele – fără acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv – activă (*voi* **cînta,** *vei* **cînta,** *va* **cînta** etc) și impersonală (*va* **fulgui** etc); *supracompuse,* atunci cînd – la viitorul cu *a vrea/a voi* la diateza pasivă cu *a fi* – conține trei verbe (verbul de bază la participiul verb-adjectiv – vezi §95 – și auxiliarul *a fi* la viitorul I, în a cărui structură se află prezentul infinitiv fără *a* al lui *a fi* și prezentul indicativ cu flexiune de auxiliar de la *a vrea/a voi*): *voi fi* **văzut-ø, -ă,** *vei fi* **văzut-ø, -ă,** *va fi* **văzut-ø, -ă** etc);

– *eterogene,* atunci cînd – atît la viitorul cu *a vrea/a voi*, cît și la viitorul cu *a avea,* aflîndu-se la orice diateză în afara celor activă și impersonală fără acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv – conțin, pe lîngă două sau trei verbe (verbul de bază la prezentul infinitiv fără *a* și auxiliarul *a vrea/a voi* la prezentul indicativ cu flexiune de auxiliar; verbul de bază la prezentul conjunctiv și auxiliarul *a avea* la prezentul indicativ cu formele indicate mai sus; verbul de bază la participiul verb-adjectiv și auxiliarul *a fi* la viitorul I cu structura reprezentată de prezentul infinitiv fără *a* al auxiliarului *a fi* și prezentul indicativ cu flexiune de auxiliar al auxiliarului *a vrea/a voi*), *și* una, două, trei sau patru alte părți de vorbire neverbale (acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv; conjuncția *să;* adverbul de negație *nu;* negația dublă *nici nu*): *(nici nu) mă* **voi duce,** *(nici nu) te* **vei duce,** *(nici nu) se* **va duce** etc; *(nici nu) îmi* **voi aminti,** *(nici nu) îți* **vei aminti,** *(nici nu) își* **va aminti** etc; *(nici nu)* **am/o, a** *să mă* **duc,** *(nici nu)* **ai/o, a** *să te* **duci**, *(nici nu)* **are/o, a,** *să se* **ducă** etc; *(nici nu)* **am/o, a** *să* **fiu văzut-ø, -ă,** *(nici nu)* **au/o, a** *să* **fii văzut-ø, -ă,** *(nici nu)* **are/o, a** *să* **fie văzut-ø, -ă** etc.

*

* *

Viitorul al II-lea (anterior) *al indicativului* – extrem de rar folosit (0,01%-0,04% în textele vechi și 0,01% în TA, în SB fiind inexistent; vezi *Frecvența timpurilor* la care trimitem în nota 406, p. 57 sqq.) – este un timp *de relație* care, prin forme flexionare *supracompuse* și *eterogene*, exprimă posterioritatea față de reperul de bază (momentul vorbirii) și anterioritatea față de un reper secundar, și el posterior momentului vorbirii, reprezentat prin viitorul I/propriu-zis:

„Voi fi bătrîn și singur, **vei fi murit** de mult!"

(M. Eminescu, după *Gram. Acad.*, I, p. 241)

Formele flexionare supracompuse de viitorul al II-lea/anterior sînt, pe de o parte, cele de la diatezele activă și impersonală fără acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, în a căror structură intră participiul-verb al verbului de bază (vezi

§95) şi viitorul I al auxiliarului *a fi* (vezi §73): *voi fi* **cîntat,** *vei fi* **cîntat,** *va fi* **cîntat** etc; *va fi* **fulguit** etc; pe de altă parte, formele flexionare supracompuse de viitor al II-lea/anterior se întîlnesc la diateza pasivă cu *a fi*, care forme au în structura lor participiul verb-adjectiv al verbului de bază (vezi §95) şi viitorul al II-lea al auxiliarului *a fi* (vezi §73): *voi fi fost* **văzut-ø, -ă,** *vei fi fost* **văzut-ø, -ă,** *va fi fost* **văzut-ø, -ă** etc;

Formele flexionare eterogene de viitorul al II-lea/anterior pot avea două tipuri de structuri:

– un tip de structuri conţine elementele existente la formele flexionare supracompuse de viitor al II-lea/anterior de la diatezele activă şi impersonală fără acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, la care se adaugă acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv prin care se poate marca orice diateză în afara celei pasive cu *a fi* şi/sau negaţia *(nu* ori *nici nu)*: *(nici nu) mă* **voi fi dus,** *(nici nu) te* **vei fi dus,** *(nici nu) se* **va fi dus** etc; *(nici nu) îmi* **voi fi amintit,** *(nici nu) îţi* **vei fi amintit,** *(nici nu) îşi* **va fi amintit** etc; *(nici nu) se* **va fi înprimăvărat** etc;

– un alt tip de structură conţine elementele existente la formele flexionare supracompuse de viitor al II-lea/anterior de la diateza pasivă cu *a fi* la care se adaugă negaţia *(nu* sau *nici nu)*: *(nici) nu* **voi fi fost văzut-ø, -ă,** *(nici) nu* **vei fi fost văzut-ø, -ă,** *(nici) nu* **va fi fost văzut-ø, -ă** etc.

La toate formele flexionare de viitor al II-lea/anterior – şi cele supracompuse, şi cele eterogene –, marca timpului este *contextul*, în sensul raportării structurilor indicate mai sus şi la reperul de bază (momentul vorbirii), faţă de care indică posterioritatea, şi la reperul secundar reprezentat prin viitorul I/propriu-zis al unui alt verb, faţă de care indică anterioritatea[414]: *ea* va intra *în sală cînd el* **va fi cîntat** *deja*; *el* va interveni *după ce ea* **va fi fost lovită** *de X* etc.

*
* *

Viitorul în trecut *al indicativului* – folosit foarte puţin şi numai în exprimarea elevată din epoca modernă a limbii literare (nu se întîlneşte în textele avute în vedere în *Frecvenţa timpurilor* la care am trimis la viitorul al II-lea/anterior) – este un timp

---

[414] În absenţa reperului secundar, formele flexionare prezentate imediat mai sus nu mai aparţin indicativului, pentru că nu mai prezintă acţiunea ca reală (ci prezumtivului, pentru că prezintă acţiunea ca nesigură) şi nu mai reprezintă timpul viitor al II-lea/anterior (acţiunea nu este posterioară momentului vorbirii), ci timpul perfect (acţiunea este anterioară momentului vorbirii):

„– Orice gînd ai, împărate, şi oricum *vei fi sosit*,
Cît sîntem încă pe pace, eu îţi zic: Bine-ai venit!"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 113)

mixt cu forme flexionare *eterogene* care exprimă anterioritatea față de reperul de bază (momentul vorbirii) și posterioritatea față de un reper secundar care este și el anterior reperului de bază (segmentul de timp al acțiunii verbului la viitorul în trecut este delimitabil la stînga prin momentul imprecis al imperfectului, eventual și al unei determinări circumstanțiale ce trimite la timpul exprimat *tipic* prin *atunci*, care poate fi, însă, și o dată calendaristică, iar la dreapta prin momentul precis al vorbirii, neatinse de viitorul în trecut – vezi și §6, §69, §97 și mai ales §73):

„... privi dezgustată asupra acelui cadavru, ... care, spre a-și împlini patime, cari *aveau să aibă* acest sfîrșit, era s-o vîndă și pe ea...”

(M. Eminescu, *PL*, p. 99)

În structura formelor flexionare eterogene de viitor în trecut – care, ca și la formele flexionare *mai noi* în general (prezentul prezumtivului, viitorul cu *a avea* etc), **în întregime** *se constituie în marcă a acestui timp* – intră verbul de bază la prezentul conjunctiv la orice diateză (teoretic și la pasivul cu *a fi: atunci, pe stradă, el* **avea să fie văzut** *de...*) însoțit de verbul auxiliar *a avea* la imperfectul indicativ cu flexiune identică cu a predicativului, caracterul eterogen al structurii rezultînd din faptul că aceasta conține, pe lîngă cele două/trei verbe indicate mai sus, și alte părți de vorbire: întotdeauna conjuncția *să* a conjunctivului, iar uneori acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv și negația, reprezentată sau numai prin *nu*, sau prin *nu* precedat de *nici*: *(nici nu)* **aveam** *să (mă)* **duc**, *(nici nu)* **aveai** *să (te)* **duci**, *(nici nu)* **avea** *să (se)* **ducă** etc; *(nici nu)* **aveam** *să (-mi)* **amintesc**, *(nici nu)* **aveai** *să (-ți)* **amintești**, *(nici nu)* **avea** *să (-și)* **amintească** etc; *(nici nu)* **aveam** *să* **fiu văzut-ø, -ă**, *(nici nu)* **aveai** *să* **fii văzut-ø, -ă**, *(nici nu)* **avea** *să* **fie văzut-ø, -ă** etc.

§99. *Timpurile conjunctivului, condițional-optativului, prezumtivului și infinitivului.* La fiecare din modurile conjunctiv, condițional-optativ, prezumtiv și infinitiv există cîte două timpuri, comune cu indicativul, *prezentul* și *perfectul*, ale căror structuri au luat naștere pe terenul limbii române pe baza unor forme flexionare verbale moștenite din latină.

Prezentul *conjunctivului* – cu o frecvență medie (între cca 8% - cca 9% în epoca veche și cca 13% în epoca modernă – vezi *Frecvența timpurilor* la care trimitem în nota 406, p. 57 sqq.) – este un timp *mixt* cu forme flexionare *eterogene*, care ar trebui să indice suprapunerea momentului acțiunii peste reperul de bază (momentul vorbirii), dar care, în realitate, trimit, tipic, la momentul imediat următor reperului de bază (momentului vorbirii) sau, contextual, la momentul imediat următor timpului cu care este corelat:

„Tot ce stă în umbra crucii, împărați și regi *s-adună*
Să dea piept cu uraganul ridicat de semilună.”

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 113)

„*Nu credeam* **să-nvăț** a muri vrodată;”

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 154)

„Dar afară de acestea *vor căta* vieţii tale
Să-i găsească pete multe, răutăţi şi mici scandale"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 107)

În structura prezentului conjunctiv – care nu are valori temporale (pentru faptul că aşa-zisul «conjunctiv etimologic» sau «conjunctivul fără *să*» reprezintă în realitate imperativul, vezi nota 360 şi §92, iar pentru diverse valori modale ale conjunctivului românesc marcat prin *să*, vezi §89) – intră conjuncţia *să* cu topica fixă înaintea formei flexionare verbale, aceasta din urmă (la toate diatezele cu excepţia celei pasive cu *a fi*) fiind identică cu prezentul indicativului la persoanele I şi a II-a singular şi plural (*cînt/să cînt, cînţi/să cînţi, cîntăm/să cîtăm, cîntaţi/să cîntaţi* – vezi paragraful anterior) sau continuînd forma de prezent conjunctiv latinesc, deosebită de prezentul indicativ prin ceea ce am numit în mod convenţional «jocul desinenţelor», la persoana a III-a singular (vezi §92): acolo unde la prezentul indicativului desinenţa este *-ă*, la prezentul conjunctivului desinenţa este *-e* (*el cîntă – el să cînte*); acolo unde la prezentul indicativului desinenţa este *-e*, la prezentul conjunctivului desinenţa este *-ă* (*el vede – el să vadă*). O situaţie deosebită în acest sens o găsim la verbul *a avea*, la care apare jocul desinenţelor (*el are – el să aibă*), dar aceste desinenţe se adaugă la radicali diferiţi (**ar-*e*/aib-*ă***), a căror explicaţie se află în istoria limbii (vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 146-147). De la «jocul desinenţelor» există cîteva abateri (vezi şi §92): verbele al căror radical se termină în *-i* vocalic sau semivocalic (tipurile *a* **peri***a*, *a* **tăi***a*) au aceeaşi desinenţă, *-e*, şi la prezentul indicativului, şi la prezentul conjunctivului (*el peri***e** *– el să peri***e**, *el tai***e** *– el să tai***e**); desinenţa *-e* la prezentul indicativului şi la prezentul conjunctivului la persoana a III-a singular apare şi la verbul *a fi*, dar aici această desinenţă se adaugă la radicali diferiţi, explicabili etimologic (el *est***e** – el să *fi***e**); aceeaşi desinenţă la prezentul indicativ şi la prezentul conjunctiv, numai că de data aceasta *zero*, se utilizează în limba literară modernă la verbe de tipul *a bea (el bea-ø – el să bea-ø)*, cu menţiunea că în limba veche şi în cea populară şi familiară prezentul conjunctiv are altă structură decît prezentul indicativ (compară *el bea* cu *el să beie* – pentru bibliografie şi comentarii, vezi §92); desinenţa *zero* la prezentul indicativ şi la prezentul conjunctiv apare şi la verbe de tipul *a da*, la care deosebirea faţă de tipul *a bea* vizează radicalul, în sensul că în limitele acestuia apar alte alternanţe fonetice decît la *a bea* (compară *el* **dă-ø** vs. *tu* **dai**, de la prezentul indicativ, cu *el să* **dea-ø** vs. *tu să* **dai** de la prezentul conjunctiv); o altă abatere de la «jocul desinenţelor» are în vedere pe de o parte verbul *a se oua*, la care în toate variantele limbii desinenţa persoanei a III-a singular de la prezentul conjunctiv, *-ă*, este identică cu cea de la prezentul indicativ (*găina să se ou***ă** *– găina se ou***ă**), iar pe de altă parte verbul *a ploua*, la care desinenţa *-ă* apare (doar la singularul persoanei a III-a, pentru că acest verb este lipsit de plural) şi la prezentul conjunctiv, şi la prezentul indicativ *numai în limba literară modernă* (*să plou***ă** *– plou***ă**), în graiurile nordice şi unele texte

«mai vechi» prezentul conjunctivului și prezentul indicativului cunoscînd «jocul desinențelor»: *să ploaie – plouă* (vezi §92). La deosebirile privitoare la persoana a III-a de la prezentul conjunctiv în raport cu prezentul indicativ de la toate diatezele cu excepția celei pasive cu *a fi* notăm și că – în timp ce la prezentul indicativ singularul și pluralul persoanei a III-a pot avea sau aceeași desinență (*el/ei cîntă, el/ei périe* etc), sau desinențe diferite (*el vede/ei văd-ø, el bea-ø/ei beau, el are/ei au* etc) – la singularul și pluralul persoanei a III-a de la prezentul conjunctiv desinența este întotdeauna aceeași, indiferent în ce se concretizează: *el/ei să cînte, el/ei să vadă, el/ei să aibă, el/ei să perie, el/ei să fie, el/ei să bea-ø, el/ei să dea-ø, ea/ele să se ouă* etc.

La diateza pasivă cu *a fi* prezentul conjunctivului are structură morfologică regulată, cuprinzînd verbul de bază la participiul verb-adjectiv (vezi §95) și verbul auxiliar *a fi* la prezentul conjunctiv cu flexiunea identică cu a predicativului (vezi §73): *eu* **să fiu văzut-ø, -ă,** *tu* **să fii văzut-ø, -ă,** *el* **să fie văzut-ø, -ă** etc.

În privința mărcii prezentului conjunctiv trebuie făcută distincție între prezentul conjunctiv de la toate diatezele cu excepția celei pasive cu *a fi* și prezentul conjunctiv de la diateza pasivă cu *a fi*. La prezentul conjunctivului de la toate diatezele cu excepția celei pasive cu *a fi*, nici unul din segmentele funcționale indicate mai sus nu se constituie în marcă pentru prezentul conjunctivului, întrucît – așa cum am arătat în §7 – mărcile categoriilor gramaticale ale verbului (și nu numai) se identifică prin luarea în considerație a aspectelor opozabile ale categoriei gramaticale date în limitele categoriei gramaticale în care aceasta se circumscrie. Dat fiind faptul că timpul se circumscrie modului, mărcile *prezentului* conjunctiv se evidențiază prin opoziție cu *perfectul* conjunctiv (*să cînt/să fi cîntat, să cînți/să fi cîntat, să cînte/să fi cîntat* etc), de unde rezultă că deosebirea dintre prezentul și perfectul conjunctivului este dată de *inexistența*, notată cu *zero*, a auxiliarului *fi* la prezentul conjunctivului (*să ø cînt, să ø cînți, să ø cînte* etc) și de *existența* auxiliarului *fi* la perfectul conjunctivului (*să* **fi** *cîntat*), deosebirile formale de la verbul (de bază) din cele două timpuri ale conjunctivului avînd importanță secundară la timpurile conjunctivului (desinențele, alternanțele fonetice și sufixele flexionarea de la *cînt-ø, cînți, cîntă, cîntăm* etc sînt mărci pentru persoană și număr, iar «grupul sufixal» *-at, -ut* etc de la *cînt*at, *văz*ut etc trimite la modul participiu, care se comportă ca «unitate» cu rol prim semantic în cadrul perfectului conjunctiv – vezi și *infra*, perfectul conjunctivului, precum și §73, unde arătăm că actualul *fi* precedat de *să* din perfectul conjunctivului este prezentul conjunctiv al auxiliarului *a fi* cu flexiune de auxiliar). La prezentul conjunctiv de la diateza pasivă cu *a fi* marca temporală este discontinuă, fiind reprezentată prin prezentul conjunctiv al auxiliarului *a fi* cu flexiune identică cu a predicativului... afixele pentru participiul verb-adjectiv (*-at-ø, -ă, -i, -e; -ut-ø, -ă, -i, -e* etc – vezi §95): **să fiu** *văz***ut-ø, -ă, să fii** *văz***ut-ø, -ă, să fie** *văz***ut-ø, -ă, să fim** *văz***uți-ø, -e** etc).

*

* *

Perfectul *conjunctivului* – foarte rar utilizat (în epoca veche apare numai în unul din textele cercetate, anume, CT, unde reprezintă 0,04%, iar în epoca modernă are frecvența cuprinsă între 0,10% și 0,27% – vezi *Frecvența timpurilor* la care trimitem în nota 406, p. 57 sqq.) – este un timp *mixt* cu forme flexionare *eterogene*, care exprimă o acțiune ce ar fi trebuit să se îndeplinească înaintea reperului de bază, adică a momentului vorbirii (să **fi vorbit** *și tu cu el!*) sau, contextual, înaintea momentului verbului regent (era bine **să fi vorbit** *și tu cu el*).

Făcînd abstracție de faptul că nici perfectul conjunctivului nu are valori temporale (pentru valorile lui modale vezi §89), menționăm că segmentele funcționale din structura perfectului conjunctiv diferă la toate diatezele cu excepția celei pasive cu *a fi* la diateza pasivă cu *a fi*. La toate diatezele cu excepția celei pasive cu *a fi*, perfectul conjunctivului conține – în afara posibilelor forme neaccentuate de acuzativ/dativ ale pronumelui reflexiv și a adverbelor de negație *(nu* sau *nici nu)* – prezentul conjunctiv al auxiliarului *a fi* cu flexiune de auxiliar, adică invariabil (vezi §73), și participiul-verb (vezi §95) al verbului de bază: *(nici)* să *(nu mă)* **fi gîndit**, *(nici)* să *(nu te)* **fi gîndit**, *(nici)* să *(nu se)* **fi gîndit** etc; *(nici)* să *(nu-mi)* **fi amintit**, *(nici)* să *(nu-ți)* **fi amintit**, *(nici)* să *(nu-și)* **fi amintit** etc. Marca la acest tip de forme de perfect conjunctiv – în opoziție cu cea a prezentului conjunctiv (vezi *supra*) – este auxiliarul invariabil *fi* în limba literară modernă (în limba literară veche și în graiul din sud-vestul Transilvaniei din zilele noastre variabil: *fiu, fii, fie* etc) care însoțește participiul-verb al verbului de bază: *să* **fi** *mers, să* **fi** *cîntat, să* **fi** *văzut* etc. La diateza pasivă cu *a fi*, în structura perfectului conjunctiv intră (pe lîngă posibilele anexe constituite de negație, *nu* sau *nici nu)* participiul verb-adjectiv al verbului de bază (vezi §95) și perfectul conjunctiv al auxiliarului *a fi* cu flexiunea identică cu a predicativului *a fi*, adică – după modelul indicat imediat mai sus – *să fi fost*, marca temporală fiind aici discontinuă *să fi fost* ... *-at-ø, -ă, -i, -e* sau *-ut-ø, -ă, -i, -e* etc: **să fi fost** *lu***at-ø, -ă, -i, -e, să fi fost** *văz***ut-ø, -ă, -i, -e** etc.

*

* *

Prezentul *condițional-optativului* – folosit cu o frecvență mică (între 0,62% și 0,97% în epoca veche și între 1,50% și 2,02% în epoca modernă – vezi *Frecvența timpurilor* la care trimitem în nota 406, p. 57 sqq.) – este un timp *mixt* cu forme flexionare *compuse/supracompuse* sau *eterogene* prin care se arată că momentul acțiunii (posibile, uneori și dorite ori în legătură cu o condiție) se suprapune *principial* peste reperul de bază (momentul vorbirii):

„Un soare de *s-ar stinge*-n cer
S-aprinde iarăşi soare;"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 141)

„Eu *n-aş alege* lira vibrîndă de iubire"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 16)

În context, cînd are determinări circumstanţiale de timp reprezentate *tipic* prin *mîine*, prezentul condiţional-optativ poate trimite la posterioritatea momentului acţiunii faţă de momentul vorbirii: mîine/la sfîrşitul săptămînii etc **aş pleca** *în excursie* (pentru valorile modale ale acestui timp, vezi §90).

Formele flexionare compuse de prezent condiţional-optativ – posibile la diatezele activă şi impersonală fără acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv – au în structura lor în limba literară modernă[415] verbul de bază la prezentul infinitiv fără *a* şi verbul auxiliar *a vrea/a voi* la imperfectul indicativ cu flexiune de auxiliar (vezi §73, precum şi mai jos): *aş* **cînta,** *ai* **cînta,** *ar* **cînta** etc. La acest tip de forme, marca de prezent, identificabilă (în maniera arătată mai sus la timpurile conjunctivului) prin opoziţie cu *fi* de la perfectul condiţional-optativului, este *zero* (deosebirile dintre infinitivul fără *a* şi participiul-verb al verbului de bază din structura prezentului şi, respectiv, a perfectului condiţional-optativului nu are aici importanţă majoră, întrucît formele respective, considerate global, indică moduri şi *nu* timpuri): *aş ø cînta, ai ø cînta, ar ø cînta* etc. *Formele flexionare supracompuse ale prezentului condiţional-optativului,* care se întîlnesc la diateza pasivă cu *a fi*, sînt alcătuite din verbul de bază la participiul verb-adjectiv (vezi §95) şi verbul auxiliar *a fi* la prezentul condiţional-optativ cu flexiunea comună cu a predicativului (în a cărui structură intră, cum am arătat mai sus, auxiliarul *a fi* la prezentul infinitiv fără *a* şi auxiliarul *aş, ai, ar* etc reprezentînd imperfectul indicativ cu flexiune de auxiliar de la *a vrea/a voi* – la persoana I singular cu deicticul *-ş*< adv. rom. *şi* provenit din lat. *sic*): *aş fi văzut-ø, -ă, ai fi văzut-ø, -ă, ar fi văzut-ø, -ă* etc. Marca prezentului condiţional-optativ la această structură este – ca la diateza pasivă cu *a fi* în general – discontinuă, concretizîndu-se în auxiliarul *a fi* la prezentul condiţional-optativ... flectivul pentru participiul verb-adjectiv al verbului de bază: **aş fi** *lu***at-ø, -ă, ai fi** *lu***at-ø, -ă, ar fi** *lu***at-ø, -ă** etc.

Formele flexionare eterogene de prezent condiţional-optativ pot apărea la toate diatezele, fiind reprezentate prin formele compuse/supracompuse indicate mai sus însoţite – cele compuse – şi de acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, şi de negaţia *nu/nici nu*, iar cele supracompuse numai de negaţia *nu/nici nu: (nici nu) m*-**aş gîndi,** *(nici nu) te*-**ai gîndi,** *(nici nu) s*-**ar gîndi** etc; *(nici nu) mi*-**aş aminti,** *(nici*

[415] În limba literară veche circulau – foarte rar – şi alte forme de prezent condiţional-optativ, apropiate de limba latină: *se îmblarem*, CPB, 379/11-12, *se greşire*, CT, 38ᵛ8, *să retezaretu-ră*, CPB, 157/11, *să lovire*, CT, 9ʳ4 etc (vezi nota 363).

nu) ți-**ai aminti**, *(nici nu) și*-**ar aminti** etc; *(nici) nu* **aş fi văzut-ø-ă**, *(nici) nu* **ai fi văzut-ø-ă**, *(nici) nu* **ar fi văzut-ø-ă** etc. Aceasta fiind situația, mărcile pentru formele eteorgene de prezent condițional-optativ sînt aceleaşi ca ale formelor compuse/supracompuse de prezent condiţional-optativ indicate mai sus, adică *zero* în opoziție cu auxiliarul *fi* la formele compuse (compară *nici nu m-aş* **ø** *gîndi* cu *nici nu m-aş* **fi** *gîndit* etc, *nici nu mi-aş* **ø** *aminti* cu *nici nu mi-aş* **fi** *amintit* etc) şi discontinuă ca la diateza pasivă în general la formele supracompuse *(nici nu* **aş fi** *văzut*-**ø-ă**, *nici nu* **ai fi** *văzut*-**ø-ă** etc).

*

* *

Perfectul *condițional-optativului* – foarte rar întîlnit (în epoca veche între 0,08%-0,12%, numai în CV şi CT, iar în epoca modernă între 0,42%-0,52% – vezi *Frecvența timpurilor* citată la prezentul acestui mod, p. 57 sqq.) – este un timp *mixt* fără valori temporale, concretizat în forme flexionare *supracompuse* şi *eterogene* care arată că momentul acțiunii (ireale, eventual şi condiționate sau dorite) ar fi trebuit să fie, *tipic*, anterior momentului vorbirii *(tare* **ar fi citit** *o carte bună!)* sau, *contextual*, anterior momentului unui verb regent *(dacă* **ar fi luptat**, *poate cîştiga)*.

Formele flexionare supracompuse de perfect condițional-optativ se întîlnesc la diatezele activă şi impersonală fără acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, precum şi la diateza pasivă cu *a fi*, putînd avea două tipuri de structuri. Un tip de structură, posibil la diatezele activă şi impersonală fără acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, conține verbul de bază la participiul-verb (vezi §95) şi verbul auxiliar *a fi* la prezentul condițional-optativ (alcătuit, cum am arătat mai sus, din infinitivul fără *a* al auxiliarului *a fi* şi imperfectul cu flexiune de auxiliar al lui *a vrea/a voi*, la persoana I singular cu deicticul *-ş*, pentru care vezi *supra*): *aş fi* **cîntat**, *ai fi* **cîntat**, *ar fi* **cîntat** etc. La acest tip de forme, marca perfectului condițional-optativ – prin opoziție cu *zero* de la prezentul condițional-optativ (vezi imediat mai sus) – este auxiliarul *fi* (compară *aş* **fi** *cîntat* cu *aş* **ø** *cînta, ai* **fi** *cîntat* cu *ai* **ø** *cînta, ar* **fi** *cîntat* cu *ar* **ø** *cînta* etc). Cel de-al doilea tip de forme supracompuse pentru perfectul condiţional-optativului, posibil la diateza pasivă cu *a fi*, are în structură verbul de bază la participiul verb-adjectiv (vezi §95) şi verbul auxiliar *a fi* la perfectul condiţional-optativului (prezentat imediat mai sus): *aş fi fost* **văzut-ø, -ă**, *ai fi fost* **văzut-ø, -ă**, *ar fi fost* **văzut-ø, -ă** etc. Marca temporală de la această structură este, ca întotdeauna la pasivul cu *a fi*, discontinuă, cuprinzînd auxiliarul *a fi* la perfectul condițional-optativ...flectivul pentru participiul verb-adjectiv: **aş fi fost** *lu*-**at-ø, -ă, ai fi fost** *lu*-**at-ø, -ă, ar fi fost** *lu*-**at-ø, -ă** etc.

Formele flexionare eterogene de perfect condițional-optativ sînt posibile la toate diatezele şi conțin formele flexionare supracompuse de perfect condiționalal-optativ prezentate mai sus, însoțite, însă, de unul sau mai multe cuvinte neverbale

(acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv; negaţia *nu*/*nici nu*): *(nici nu) m*-**aş fi gîndit,** *(nici nu) te*-**ai fi gîndit,** *(nici nu) s*-**ar fi gîndit** etc; *(nici nu) mi*-**aş fi amintit,** *(nici nu) ţi*-**ai fi amintit,** *(nici nu) şi*-**ar fi amintit** etc; *(nici) nu* **aş fi fost văzut-ø, -ă,** *(nici) nu* **ai fi fost văzut-ø, -ă,** *(nici) nu* **ar fi fost văzut-ø, -ă** etc. Ca urmare, mărcile pentru formele eterogene de perfect condiţional-optativ sînt aceleaşi cu ale formelor supracompuse de perfect ale acestui mod, adică auxiliarul *fi* în opoziţie cu *zero* la orice diateză în afara celei pasive cu *a fi* (compară *nici nu m-aş* **fi** *gîndit* cu *nici nu m-aş* **ø** *gîndi* etc, *nici nu mi-aş* **fi** *amintit* cu *nici nu mi-aş* **ø** *aminti* etc) şi discontinuă ca în principiu la formele diatezei pasive cu *a fi* (*nici nu* **aş fi fost** *văz***ut-ø, -ă,** *nici nu* **ai fi fost** *văz***ut-ø, -ă,** *nici nu* **ar fi fost** *văz***ut-ø, -ă** etc).

*

* *

Prezentul *prezumtivului* – întîlnit foarte rar (între 0,04% şi 0,11% în textele vechi şi între 0,07% şi 0,10% în textele moderne – vezi *Frecvenţa timpurilor* citată imediat mai sus, p. 57 sqq.) – este un timp *mixt*, fără valori temporale, cu forme flexionare *supracompuse* şi *eterogene* care arată că momentul acţiunii (realizabile, posibile şi în acelaşi timp presupuse, nesigure, îndoielnice – vezi §91) se suprapune, *tipic*, peste momentul vorbirii (*X* **va fi rîzînd** *de Y*, de exemplu) sau, *contextual*, peste momentul unui verb regent *(a auzit că Z* **ar fi ştiind** *multe lucruri*, de exemplu*)*.

Formele flexionare supracompuse de prezent ale prezumtivului – posibile la diatezele activă şi impersonală fără acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, precum şi la diateza pasivă cu *a fi* – cunosc patru tipuri de structuri (unele cu existenţă mai ales virtuală), formate pe baza gerunziului/participiului verb-adjectiv, adică avînd verbul de bază la unul din aceste două moduri: în primul tip de structură, care este activă, verbului de bază la gerunziu i se adaugă verbul auxiliar *a fi* la viitorul I (*voi fi* **cîntînd,** *vei fi* **cîntînd,** *va fi* **cîntînd** etc); la al doilea tip de srtuctură, de asemenea activă, gerunziului verbului de bază i se adaugă auxiliarul *a fi* la prezentul condiţional-optativ (*aş fi* **mergînd,** *ai fi* **mergînd,** *ar fi* **mergînd** etc); la al treilea tip de structură, de data aceasta pasivă, la participiul verb-adjectiv al verbului de bază se adaugă prezentul prezumtiv al auxiliarului *a fi* format pe baza viitorului I indicativ (*voi fi fiind* **văzut-ø, -ă,** *vei fi fiind* **văzut-ø, -ă,** *va fi fiind* **văzut-ø, -ă** etc); la al patrulea tip de structură, şi ea pasivă, participiului verb-adjectiv al verbului de bază i se
□□□□□□□□□□□□i□

participiului-verb al verbului de bază sau al verbului auxiliar *a fi*: compară *voi fi* **cîntînd** cu *voi fi* **cîntat**, *vei fi* **cîntînd** cu *vei fi* **cîntat** etc; *aş fi* **cîntînd** cu *aş fi* **cîntat**, *ai fi* **cîntînd** cu *ai fi* **cîntat** etc; *voi fi* **fiind** *văzut-ø, -ă* cu *voi fi* **fost** *văzut-ø, -ă*, *vei fi* **fiind** *văzut-ø, -ă* cu *vei fi* **fost** *văzut-ø, -ă* etc; *aş fi* **fiind** *văzut-ø, -ă* cu *aş fi* **fost** *văzut-ø, -ă*; *ai fi* **fiind** *văzut-ø, -ă* cu *ai fi* **fost** *văzut-ø, -ă* etc.

Formele flexionare eterogene de prezent ale prezumtivului – posibile la toate diatezele – conţin, pe lîngă verbe, şi părţi de vorbire neverbale (conjuncţia *să*, acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, negaţia *nu*/*nici nu*, prepoziţia *a*), putînd avea şapte structuri diferite, unele dintre acestea cu existenţă de asemenea mai ales virtuală. În prima structură, activă, verbului de bază la gerunziu i se adaugă verbul auxiliar *a fi* la prezentul conjunctiv cu flexiune de auxiliar, adică invariabilul *să fi*, eventual şi negaţia *nu*/*nici nu* sau acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv: *să fi* **mergînd**, să nu se fi **gîndind** etc. În a doua structură, tot activă, la verbul de bază la gerunziu, căruia i se asociază auxiliarul *a fi* la viitorul I indicativ, se adaugă şi acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv şi/sau negaţia *nu*/*nici nu*: (nici nu) mă *voi fi* **gîndind**, (nici nu) te *vei fi* **gîndind**, (nici nu) se *va fi* **gîndind** etc. A treia structură, de asemenea activă, conţine verbul de bază la gerunziu şi auxiliarul *a fi* la prezentul condiţional-optativ, la acestea adăugîndu-se acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv şi/sau negaţia *nu*/*nici nu*: (nici nu) m-*aş fi* **gîndind**, (nici nu) te-*ai fi* **gîndind**, (nici nu) s-*ar fi* **gîndind** etc. În a patra structură, şi aceasta activă, gerunziului verbului de bază i se adaugă prezentul infinitiv al auxiliarului *a fi*, eventual şi acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv şi «negaţia»: (pare) *a nu se fi* **gîndind** *la*... etc. În a cincea structură, de data aceasta pasivă cu *a fi*, intră verbul de bază la participiul verb-adjectiv şi auxiliarul *a fi* la prezentul prezumtivului format pe baza conjunctivului prezent invariabil (vezi imediat mai sus), putînd apărea şi negaţia *nu*/*nici nu*: *să (nu) fi fiind* **văzut-ø, -ă** etc. A şasea structură, pasivă şi ea, conţine participiul verb-adjectiv al verbului de bază şi auxiliarul *a fi* la prezentul prezumtiv format pe baza viitorului I indicativ (vezi imediat mai sus), la acestea adăugîndu-se negaţia *nu*/*nici nu*: ***nu** voi fi fiind* **văzut-ø, -ă**, ***nu** vei fi fiind* **văzut-ø, -ă**, ***nu** va fi fiind* **văzut-ø, -ă** etc. În a şaptea structură intră participiul verb-adjectiv al verbului de bază asociat cu auxiliarul *a fi* la prezentul prezumtiv format pe baza condiţional-optativului prezent (vezi imediat mai sus), la care se adaugă negaţia *nu*/*nici nu*: ***(nici) nu** aş fi fiind* **văzut-ø, -ă**, ***(nici) nu** ai fi fiind* **văzut-ø, -ă**, ***(nici) nu** ar fi fiind* **văzut-ø, -ă** etc. Întrucît părţile de vorbire neverbale din aceste structuri trimit la alte categorii gramaticale decît timpul (conjuncţia *să* şi prepoziţia *a* la mod; acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv la diateză, persoană, număr; adverbele *nu*/*nici nu* la categoria logică a negaţiei), rezultă că marca prezentului prezumtiv de la formele flexionare eterogene este aceeaşi ca la formele flexionare supracompuse, prezentate mai sus, şi anume, existenţa în structura verbală a gerunziului verbului de bază sau al auxiliarului *a fi*, care se opune participiului

verbului de bază sau al auxiliarului *a fi*: compară structurile de tipul *să nu se fi* **gîndind** cu *să nu se fi* **gîndit,** *nici nu se va fi* **gîndind** cu *nici nu se va fi* **gîndit,** *nici nu s-ar fi* **gîndind** cu *nici nu s-ar fi* **gîndit,** *să nu fi* **fiind** *văzut-φ, -ă* cu *să nu fi* **fost** *văzut-φ, -ă, nu va fi fiind văzut-φ, -ă* cu *nu va fi fost văzut-φ, -ă, nici nu ar fi fiind văzut-φ, -ă* cu *nici nu ar fi fost văzut-φ, -ă* etc, *a nu se fi* **gîndind** cu *a nu se fi* **gîndit** (pentru mărcile modului prezumtiv în cazul formelor omonime cu indicativul, conjunctivul, condițional-optativul și infinitivul, vezi §91).

*

* *

Perfectul *prezumtivului* – cu o frecvență foarte mică (nu apare în textele vechi cercetate, iar în textele moderne frecvența este cuprinsă între 0,08% și 0,19% – vezi *Frecvența timpurilor* la care trimitem în nota 406, p. 57 sqq.) – este un timp *mixt*, fără valori temporale, concretizat în forme flexionare *supracompuse* și *eterogene* care arată că momentul acțiunii (realizabile, posibile și, din alt unghi de vedere, presupuse, nesigure, îndoielnice – vezi §91) este anterior, *tipic*, momentului vorbirii *(el* **va fi ajuns** *la timp la spectacol,* de exemplu*)* și, *contextual*, momentului unui verb regent (se spunea *că ea* **ar fi venit** *cu mașina,* de exemplu*)*.

Formele flexionare supracompuse de perfect prezumtiv – întîlnite la diatezele activă și impersonală fără acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, precum și la diateza pasivă cu *a fi* – sînt reprezentate prin patru structuri: prima structură, activă sau impersonală, conține verbul de bază la participiul-verb și auxiliarul *a fi* la viitorul I indicativ (*atunci, probabil,* **vei fi plecat** *în concediu*; *ieri, la munte,* **va fi fulguit**); în a doua structură, tot activă sau impersonală, la participiul-verb al verbului de bază se adaugă prezentul condițional-optativ al verbului auxiliar *a fi* (*am auzit că ea* **ar fi cîștigat** *la loterie*; *se spune că la munte* **ar fi fulguit**); la a treia structură, de data aceasta pasivă, participiul verb-adjectiv al verbului de bază are ca anexă viitorul al II-lea indicativ al auxiliarului *a fi (băiatul* **va fi fost văzut** *cu fata, dar asta nu înseamnă că...)*; a patra structură, de asemenea pasivă, conține participiul verb-adjectiv al verbului de bază, căruia i se asociază auxiliarul *a fi* la perfectul condițional-optativ *(am auzit că ea* **ar fi fost pedepsită** *pe nedrept).* Marca pentru perfectul prezumtivului – identificată prin opoziție cu a prezentului acestui mod (vezi mai sus) – este reprezentată de prezența în structura dată a participiului verbului de bază sau al auxiliarului *a fi*. Compară *va fi* **fulguit** cu *va fi* **fulguind,** *ar fi* **cîștigat** cu *ar fi* **cîștigînd,** *va fi* **fost** *văzut-φ, -ă* cu *va fi* **fiind** *văzut-φ, -ă, ar fi* **fost** *pedepsit-φ, -ă* cu *ar fi* **fiind** *pedepsit-φ, -ă* etc (vezi și *supra*, prezentul prezumtivului).

Formele flexionare eterogene de perfect prezumtiv, posibile la toate diatezele, sînt alcătuite din verbe (unul de bază și unul sau mai multe auxiliare) și părți de vorbire neverbale (conjuncția *să;* acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv; negația *nu/nici nu;* prepoziția *a*), concretizîndu-se în șapte structuri diferite

(unele dintre acestea cu existență mai ales virtuală): prima structură, activă sau impersonală, conține participiul-verb al verbului de bază și auxiliarul *a fi* la prezentul conjunctiv invariabil *să fi*, la care se poate adăuga acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, eventual și negația (**să fi cîntat** *el atunci?*; **să nu fi fulguit** *la munte?* **să nu-și fi amintit** *chiar nimic?* etc); în a doua structură, și ea activă sau impersonală, intră participiul-verb al verbului de bază și auxiliarul *a fi* la viitorul I indicativ, la care se adaugă acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv și/sau negația (**mă voi fi gîndit** *eu la asta?*; *anul trecut* **se va fi împrimăvărat** *devreme?*; *se pare că ieri el* **nu-și va fi amintit** *de nimic* etc); la a treia structură, de asemenea activă sau impersonală, pe lîngă verbul de bază la participiul-verb și auxiliarul *a fi* la prezentul condițional-optativ, poate apărea acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv și/sau negația (**nu m-aș fi gîndit** *că...*; *cred că* **nu s-ar fi înserat** *la acea oră*; *presupun că* **nici nu și-ar fi amintit** *că...* etc); la o patra structură, tot activă sau impersonală, elementele alcătuitoare sînt participiul-verb al verbului de bază și auxiliarul *a fi* la infinitiv prezent, însoțit de forme neaccentuate de acuzativ/dativ ale pronumelui reflexiv și de «negație»: (dă impresia) *a nu se fi* **gîndit** *că...*; (pare) *a nu se fi* **împrimăvărat** *încă* etc; a cincea structură, acum pasivă cu *a fi*, este alcătuită din participiul verb-adjectiv al verbului de bază și auxiliarul *a fi* la perfectul conjunctivului, la care se poate adăuga și negația (*este posibil* **să nu fi fost văzut-ø, -ă** *de nimeni* etc); a șasea structură, de asemenea pasivă cu *a fi*, conține participiul verb-adjectiv al verbului de bază și auxiliarul *a fi* la viitorul al II-lea indicativ, însoțite de negație (*probabil că* **nici nu va fi fost văzut-ø, -ă** etc); din structura a șaptea, și ea pasivă, cu *a fi*, fac parte participiul verb-adjectiv al verbului de bază și auxiliarul *a fi* la perfectul condițional-optativului, la acestea adăugîndu-se negația (*se zice că* **nici nu ar fi fost văzut-ø, -ă** etc). La toate structurile ce reprezintă formele flexionare eterogene de perfect prezumtiv – la fel ca la formele flexionare supracompuse de perfect ale acestui mod –, părțile de vorbire neverbale din structură dau alte informații decît cele privitoare la timp: conjuncția *să* și prepoziția *a* indică modul, acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv sînt în legătură cu diateza, persoana și numărul, iar adverbele *nu*/*nici nu* trimit la categoria logică a negației. Așa stînd lucrurile, marca pentru timpul perfect al prezumtivului concretizat în formele flexionare eterogene are aceeași reprezentare ca la formele flexionare supracompuse (vezi imediat mai sus), adică prezența în structură a participiului-verb al verbului de bază sau al auxiliarului *a fi*, care se opune gerunziului verbului de bază sau al auxiliarului *a fi* de la prezentul prezumtivului. Compară: *să fi* **cîntat** cu *să fi* **cîntînd,** *nu-și va fi* **amintit** cu *nu-și va fi* **amintind,** *nu m-aș fi* **gîndit** cu *nu m-aș fi* **gîndind,** *să nu fi* **fost** *văzut-ø, -ă* cu *să nu fi* **fiind** *văzut-ø, -ă, nici nu va fi* **fost** *văzut-ø, -ă* cu *nici nu va fi* **fiind** *văzut-ø, -ă, nu ar fi* **fost** *văzut-ø, -ă* cu *nici nu ar fi* **fiind** *văzut-ø, -ă, a nu se fi* **gîndit** cu *a nu se fi* **gîndind** etc.

*
* *

Prezentul *infinitivului* – cu o frecvență relativ mică (în textele vechi cercetate reprezintă cca 2%-5%, iar în cele moderne cca 1%-3% – vezi *Frecvența timpurilor* citată în nota 406, p. 57 sqq.) – este un timp *mixt* cu o[416] formă flexionară *simplă* și **cinci** forme flexionare *eterogene*, care sau își pierd conținutul temporal propriu cînd sînt lipsite de independență morfologică și sintactică și ca urmare timpul aparține întregii structuri (*va* **merge**, *ar* **merge**, *poate* **merge** etc), sau exprimă un conținut temporal, trimițînd, în funcție de context, la concordanța momentului acțiunii cu momentul vorbirii (*nu are ce* **mînca** *acum, îi vine* **a cînta** *acum* etc), dar și la posterioritatea momentului acțiunii față de momentul vorbirii (*nu va avea ce* **mînca** *mîine, îi va veni* **a cînta** *după examen*, **a nu se fuma** *în sală după terminarea orelor de curs* etc), precum și la anterioritatea momentului acțiunii în raport cu momentul vorbirii (*nu a avut ce* **mînca** *ieri, înainte de* **a răsări** *soarele, cerul se însenineează* etc).

Forma flexionară simplă de prezent a infinitivului – posibilă la diatezele activă și impersonală fără acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv – este reprezentată principial (pentru detalii vezi §76) prin radicalul de prezent indicativ al verbului, obligatoriu continuat cu sufixul gramatical pentru prezentul infinitiv variabil după conjugare: *cînt***a**, *ved***ea**, *trec***e**, *fulgu***i**, *cobor***î** etc. Această formă se utilizează:

– în structura viitorului I indicativ cu *a vrea/a voi* (*va* **merge** etc) și a prezentului condițional-optativ (*ar* **merge** etc) cînd, lipsită de independență morfologică fiind, nu exprimă singură nici un conținut temporal, timpul aparținînd structurilor morfologice respective luate în întregime (vezi §73 și §93);

– în structura predicatului verbal compus cu *a putea*[417] – popular și cu *a ști* – cînd, lipsită de independență morfosintactică fiind, nu indică singură un anume conținut temporal, timpul aparținînd predicatului verbal compus luat în întregime: *poate* **merge** este la prezent, *a putut* **merge** este la perfect compus, *va putea* **merge** este la viitorul I etc (vezi §69, §93);

---

[416] Avem în vedere numai forma flexionară *verbală* vie din limba română, care este fără *-re;* pentru formele flexionare *verbale* de infinitiv cu *-re* vezi nota 378.

[417] Ne referim la predicatul verbal cu circulație curentă, la care topica elementelor constitutive are varianta obiectivă *(a putea + prezentul* infinitiv fără *a)*. Rarisim și cu intenție expresivă, însă, la predicatul verbal compus în atenție elementele componente pot apărea și în varianta subiectivă a topicii dominante, situație în care infinitivul este precedat de prepoziția *a* (reprezentînd, ca urmare, o formă flexionară eterogenă):

„Astăzi chiar de m-aș întoarce
A-nțelege *n*-o mai *pot*...”
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 90)

– cu funcţie sintactică de predicat verbal, cînd face parte din îmbinarea în regulă generală liberă (prezentată în §93), conţinînd pe *a avea/a fi + pronume/adjectiv pronominal relativ sau adverb pronominal relativ + infinitivul fără a: nu are cine/ unde* **mînca,** *nu este ce/cum* **răspunde** etc; în această situaţie, timpul *formei* de prezent a infinitivului depinde de timpul lui *a avea/a fi* cu care prezentul infinitivului fără *a* se asociază (în *nu are ce* **mînca** infinitivul fără *a* trimite la prezent, în *nu avea ce* **mînca** infinitivul fără *a* trimite la imperfect, în *nu va avea ce* **mînca** infinitivul fără *a* trimite la viitorul I ş.a.m.d.).

Faptele de mai sus conduc la ideea că infinitivul fără *a,* care nu exprimă prin el însuşi un anume conţinut temporal, este un *timp prezent* **numai strict formal**, în sensul că este marcat prin *zero* care se opune auxiliarului *a fi* de la perfectul infinitivului: compară, de exemplu, *poate* ø CÎNTA cu *a* **fi** CÎNTAT (celelalte deosebiri dintre prezentul şi perfectul verbului de bază nu au importanţă la timp, atît *-a,* cît şi *-at, -ut* etc trimiţînd la mod – vezi §93 şi §95).

Formele flexionare eterogene de prezent ale infinitivului – întîlnite la toate diatezele – au în structură una sau mai multe forme flexionare verbale, însoţită/însoţite de una sau mai multe părţi de vorbire neverbale, şi anume:

– la o formă flexionară eterogenă, activă sau impersonală, verbul (de bază) la prezentul infinitiv «simplu» (neînsoţit de prepoziţia *a,* prezentat imediat mai sus) este precedat de prepoziţia specializată *a:* **a** *cînta,* **a** *vedea,* **a** *trece,* **a** *fulgui,* **a** *coborî* etc;

– o altă formă flexionară eterogenă de prezent infinitiv, de asemenea activă sau impersonală, conţine prezentul infinitiv «simplu» însoţit şi de prepoziţia specializată *a,* şi de negaţie: **a nu** *cînta,* **a nu** *vedea,* **a nu** *trece,* **a nu** *fulgui,* **a nu** *coborî* etc;

– eterogenă este şi forma flexionară de prezent infinitiv – la orice diateză în afara celei pasive cu *a fi* – în a cărei structură intră, pe lîngă prezentul infinitiv «simplu», şi prepoziţia specializată *a,* şi negaţia, şi acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv: **a nu mă** *gîndi,* **a nu se** *certa,* **a nu se** *împrimăvăra,* **a nu-şi** *aminti* etc;

– o formă flexionară eterogenă de prezent infinitiv, de data aceasta pasivă cu *a fi*, este alcătuită din prezentul infinitiv cu *a* al auxiliarului *a fi* şi participiul verb-adjectiv al verbului de bază: **a** *fi văzut-ø, -ă, -i, -e,* **a fi** *lovit-ø, -ă, -i, -e,* **a** *fi luat-ø, -ă, -i, -e* etc;

– ultima formă flexionară eterogenă de prezent infinitiv, tot pasivă cu *a fi*, are în structură verbul de bază la participiul verb-adjectiv însoţit de prezentul infinitiv al auxiliarului *a fi* cu prepoziţia specializată *a* şi de negaţie: **a nu** *fi* **(nici)** *văzut-ø, -ă, -i, -e,* **a nu** *fi* **(nici)** *lovit-ø, -ă, -i, -e,* **a nu** *fi* **(nici)** *luat-ø, -ă, -i, -e* etc.

La formele flexionare eterogene de prezent infinitiv aparţinînd oricărei diateze în afara celei pasive cu *a fi*, marca de prezent este *zero* în opoziţie cu auxiliarul *fi* (celelalte deosebiri formale dintre prezentul şi perfectul infinitivului vizează, cum am arătat şi la formele flexionare «simple», alte categorii gramaticale decît timpul).

Compară *a ø cînta* cu *a* **fi** *cîntat*, *a nu ø fulgui* cu *a nu* **fi** *fulguit*, *a nu mă ø gîndi* cu *a nu mă* **fi** *gîndit* etc. La formele flexionare eterogene de prezent infinitiv de la diateza pasivă cu *a fi* – prin comparație cu perfectul infinitiv eterogen de la diateza pasivă cu *a fi* –, marca este reprezentată de auxiliarul cu forma de prezent infinitiv *a fi*, care se opune auxiliarului cu forma de perfect infinitiv *a fi fost*: compară **a** *nu* **fi** *(nici) văzut-ø, -ă, -i, -e* cu **a** *nu* **fi fost** *(nici) văzut-ø, -ă, -i, -e*, **a** *nu* **fi** *(nici) lovit-ø, -ă, -i, -e* cu **a** *nu* **fi fost** *(nici) lovit-ø, -ă, -i, -e* etc.

*

* *

Perfectul *infinitivului* – folosit extrem de rar (nu apare în nici unul din textele vechi cercetate, iar în epoca modernă se întîlnește doar la TA, unde reprezintă 0,02% – vezi *Frecvența timpurilor* citată în nota 406, p. 57 sqq.) – este un timp *de relație* concretizat în două forme flexionare *eterogene* care arată că momentul acțiunii este anterior momentului vorbirii și posterior unui alt moment și el anterior momentului vorbirii: *el a plecat din sală (la ora 10), înainte de* **a fi cîntat** *ea (la ora 11)*. Exprimînd acest conținut temporal, *perfectul infinitivului* se deosebește de *viitorul în trecut indicativ* (la care acțiunea este de asemenea anterioară momentului vorbirii și posterioară unui moment anterior momentului vorbirii – vezi §69 și §98) atît din punctul de vedere al conținutului temporal, cît și din punctul de vedere al formei temporale. Din punctul de vedere al conținutului temporal, la viitorul în trecut *domină ideea de* **posterioritate** *față de reperul secundar reprezentat prin momentul imperfectului* (*„precizat"* eventual printr-o determinare circumstanțială de timp), fără a depăși momentul vorbirii, adică reperul de bază (atunci/la ora zece, *el* **avea să plece** *din sală*), față de perfectul infinitivului, la care *domina ideea de* **„trecut"** plasat între două momente, unul tot în „trecut" și altul reprezentat prin momentul vorbirii (*el a plecat* atunci/la ora zece, *înainte de* **a fi cîntat** *ea*, la ora unsprezece). Din punctul de vedere al formei temporale, viitorul în trecut conține auxiliarul *a avea* la imperfect și conjunctivul verbului de bază (vezi mai sus *avea să plece)*, în raport cu perfectul infinitiv, în a cărui structură intră auxiliarul *a fi* și „participiul" verbului de bază (vezi mai sus *a fi cîntat;* detalii, *infra*).

Una din formele flexionare eterogene de perfect infinitiv, întîlnită la toate diatezele cu excepția celei pasive cu *a fi*, are în structură participiul-verb al verbului de bază și prezentul infinitiv al auxiliarului *a fi*, la care se pot adăuga negația și acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv: *a fi* **venit,** *a (nu) fi* **locuit,** *a se fi* **gîndit,** *a (nu) se fi* **împrimăvărat,** *a (nu-)și fi* **amintit** etc). Această formă de *perfect* infinitiv de la orice diateză în afara celei pasive cu *a fi* este omonimă – parțial – cu *prezentul* infinitiv de la diateza pasivă cu *a fi*, de care se deosebește nu prin verbul auxiliar (care este tot *a fi* la prezentul infinitiv), ci prin verbul de bază (care nu mai este la participiul-verb, ci la participiul verb-adjectiv – vezi și §93): compară *a fi*

venit, *a nu fi* **locuit,** *a se fi* **gîndit** etc. cu *a fi* **văzut-ø, -ă, -i, -e,** *a fi* **lovit-ø, -ă, -i, -e,** *a nu fi* **doborît-ø, -ă, -i, -e** etc. La forma de perfect infinitiv de la orice diateză în afara celei pasive cu *a fi,* marca de perfect este auxiliarul cu forma de prezent *a fi,* care se opune lui *zero* de la prezentul infinitiv: compară *a* **fi** *venit* cu *a ø veni* și *(poate) ø veni, a* **fi** *locuit* cu *a ø locui* și *(nu poate) ø locui* etc – vezi și mai sus, la prezentul infinitivului, unde arătăm că celelalte deosebiri de la verbul de bază din aceste două forme nu au importanță la timp, pentru că trimit la mod.

Cea de a doua formă flexionară eterogenă de perfect infinitiv, posibilă la diateza pasivă cu *a fi,* conține verbul de bază la participiul verb-adjectiv și verbul auxiliar în forma de perfect infinitiv *a fi fost,* la care se poate adăuga și negația: **a (nu) fi fost** *văzut-ø, -ă, -i, -e,* **a (nu) fi fost** *lovit-ø, -ă, -i, -e,* **a (nu) fi fost** *doborît-ø, -ă, -i-e* etc. Prin opoziție cu prezentul infinitiv de la diateza pasivă cu *a fi,* marca perfectului infinitiv pasiv cu *a fi* este perfectul infinitiv al auxiliarului în forma *a fi fost,* care se deosebește de prezentul infinitiv al auxiliarului în forma *a fi,* la care se poate adăuga negația: compară **a** *(nu)* **fi fost** *văzut-ø, -ă, -i, -e* cu **a** *(nu)* **fi** *văzut-ø, -ă, -i, -e,* **a** *(nu)* **fi fost** *lovit-ø, -ă, -i, -e* cu **a** *(nu)* **fi** *lovit-ø, -ă, -i, -e* etc – vezi și mai sus, la prezentul infinitivului.

§100. *Categoriile gramaticale de persoană și număr la verb.* Spre deosebire de diateză, mod și timp, care sînt categorii gramaticale specifice verbului, categoriile gramaticale de persoană și număr sînt specifice „numelui" (*persoana* numai anumitor pronume – vezi §6), de unde au fost împrumutate de către verb. Împrumutarea de către verb de la „nume" a categoriilor gramaticale de persoană și număr are ca urmare o anumită schimbare a conținutului și a formei la aceste categorii gramaticale, pe care la verb le prezentăm în același paragraf datorită interferențelor atît în privința conținutului, cît și a formei.. Astfel, la „nume", *conținutul* categoriei gramaticale a persoanei constă în faptul că entitățile indicate prin „nume" (și substituite prin pronume, numerale, precum și prin propoziții) sînt grupate în mintea omului *după poziția lor în dialog* în **vorbitor/locutor (poziția I), interlocutor/receptor (poziția a II-a)** și **„obiectul" dialogului (poziția a III-a).** La verb, însă, care nu trimite la *numele* entităților, ci la *anumite caracteristici* ale entităților, care caracteristici nu au existență de sine stătătoare, nu se poate vorbi în mod logic de ocuparea vreunei poziții în dialog. Plecînd de la faptul că funcția de comunicare a limbajului uman se realizează în mod special prin transmiterea de judecăți (organizate și difuzate principial prin propoziții), în cadrul cărora noțiunile la care trimit „numele" reprezintă prin excelență subiectul judecății, iar noțiunile exprimate prin verbe reprezintă de asemenea prin excelență predicatul judecății, *conținutul* categoriei gramaticale a persoanei la verb constă în *posibilitatea pe care o au formele flexionare verbale de a se atribui la nominativul*[416]

[416] Atribuirea formei flexionare a verbului la nominativul persoanei gramaticale a „numelui" reprezintă *norma inițială* pentru caracterul personal al formelor flexionare verbale.

persoanei gramaticale a pronumelor personale/„numelor" ocupante ale uneia din cele trei poziții în dialog:

– în „*Eu* **n-aș alege** lira vibrîndă de iubire" (M. Eminescu, *op. cit.*, p. 16), forma flexionară verbală *n-aș alege* este la persoana I singular, pentru că *se atribuie* pronumelui personal în nominativ *eu* care ocupă în dialog poziția I, aceea a vorbitorului/locutorului;

– în „*Tu* în colț **petreci** în tine" (M. Eminescu, *op. cit.*, p. 152), forma flexionară verbală *petreci* este la persoana a II-a singular, pentru că *se atribuie* pronumelui personal în nominativ *tu*, care ocupă în dialog poziția a II-a, aceea a receptorului/interlocutorului;

– în „*El* **asculta** tremurător" (M. Eminescu, *op. cit.*, p. 131), „*Hyperion* **se-ntoarse**" (M. Eminescu, *op. cit.*, p. 142) și „*Ce e val* ca valul **trece**" (M. Eminescu, *op. cit.*, p. 183), formele flexionare verbale *asculta*, *se-ntoarse* și *trece* sînt la persoana a III-a singular, pentru că *se atribuie* „numelor" (pronumelui personal *el* și substantivului propriu *Hyperion* în nominativ, respectiv propoziției *ce e val*), reprezentînd poziția a treia în dialog, aceea a obiectului dialogului.

Exemplele de mai sus pun în lumină și principalele diferențe *de formă* (pentru detalii vezi mai departe) dintre categoria gramaticală a persoanei de la pronumele personale (la celelalte pronume, la substantive și la numerale – *mutatis mutandis* și la propozițiile care apar în locul substantivelor în nominativ – persoana nu este categorie gramaticală, pentru că nu are aspecte opozabile – vezi §6) și cea de la verb: dacă la pronumele personale, unde de obicei se schimbă radicalul de la o persoană la alta (*eu* vs. *tu* vs. *el* etc), flexiunea este *dominant supletivă* (vezi §7, §39, §40), la verb, unde de asemenea *de obicei* se păstrează radicalul de la o persoană la alta, flexiunea este *dominant mixtă*, mai ales sintetică și analitică (*petreci* vs. *petrec/petrece* etc; *n-aș alege* vs. *n-ai alege/n-ar alege* etc). Astfel văzută, categoria gramaticală a persoanei la verb permite o grupare – relativă (unele verbe pot aparține la mai multe grupe) – a mulțimii verbelor românești în funcție de posibilitatea/imposibilitatea atribuirii lor la nominativul persoanei gramaticale a pronumelor personale/„numelor" și propozițiilor (pentru bibliografie, comentarii și alte soluții, vezi §58, §61, §72).

Verbe tripersonale cu subiect existent (exprimat sau neexprimat) sînt acele verbe care se pot atribui nominativului tuturor celor trei persoane gramaticale ale pronumelor personale/„numelor" (la fel cu care se comportă și propozițiile), astfel încît toate acestea din urmă se constituie în subiectul verbelor tripersonale care, ca un revers al medaliei, devin predicatele pronumelor personale/„numelor" (și propozițiilor)

În stadiul actual al limbii române, însă, există în această privință și *norme „mai noi"*, potrivit cărora o formă flexionară verbală este personală dacă se atribuie – *datorită unor accidente generalizate* – și altor cazuri decît nominativului, anume, genitivului, dativului și acuzativului (vezi funcția sintactică de subiect).

respective în nominativ (acolo unde aceastea există): *a cînta* – *(eu)* **cînt,** *(tu)* **cînți,** *(el/omul cine vrea)* **cîntă** etc; *a fi* – *(eu)* **sînt** *om, (tu)* **ești** *om, (el/profesorul, cine vorbește)* **este** *om* etc.

Verbe unipersonale cu subiect (intern) existent (exprimat sau neexprimat) sînt acele verbe care se pot atribui nominativului numai al persoanei a treia gramaticale concretizate în „nume" (substantive, pronume, numerale întrebuințate substantival, uneori și propoziții) care devin subiecte (interne, dacă sînt exprimate prin substantive comune, eventual și prin propoziții) ale verbelor respective cu funcția de predicat: *găina/una, cine cotcodăcește* etc **se ouă**; *pisica/ea, care zgîrîie* etc **miaună** etc.

Verbe unipersonale fără subiect existent sînt acele verbe care au forme **analogice** numai pentru persoana a III-a, cu precizarea că această persoană **nu** *se concretizează* în „nume" (propoziții): **fulguiește, se împrimăvărează, e soare** etc.

*

* *

Împrumutarea de către verb de la „nume" a categoriei gramaticale a numărului are de asemenea repercusiuni asupra conținutului categorial și a formei categoriale. Astfel, la „nume", *conținutul* categorial al numărului constă în faptul că entitățile la care trimit „numele" sînt văzute de om și *izolat, cîte una*, cînd fiecare entitate reprezintă singularul (*cîine, fereastră, scaun* etc), dar și *în grup, mai multe la un loc*, cînd toate, împreună, trimit la ideea de plural (*cîini, ferestre, scaune* etc). La verb, însă, care, cum am subliniat în repetate rînduri, exprimă *caracteristica* entităților constînd în *acțiunea ca proces* (și **nu** *numele* entităților), opoziția de număr **nu** *are în vedere* **caracteristica** *entităților constînd în* **acțiunea ca proces** (atît la singularul *mergi*, cît și la pluralul *mergeți*, de exemplu, există *o singură* acțiune ca proces), ci tot *„numele"* entităților care – ca pronume personale/„nume" (substantive, alte pronume, nepersonale, numeralele întrebuințate substantival și chiar propoziții) se constituie în persoană gramaticală (I, a II-a, a III-a) în „nominativ" cu funcția sintactică de subiect al verbului predicat respectiv. Altfel spus, la verb conținutul categoriei gramaticale a numărului este în strictă dependență de conținutul categoriei gramaticale de persoană, prezentat imediat mai sus, în sensul că *entitățile ce reprezintă persoanele gramaticale în nominativ-subiect cărora li se atribuie verbul-predicat pot fi considerate și izolate, cîte una, cînd constituie singularul, dar și în grup, mai multe la un loc, cînd constituie pluralul:* compară *eu* **cînt** cu *noi* **cîntăm,** *tu* **mergi** cu *voi* **mergeți**, *copilul/acela, unu(l), cine vrea* etc **vorbește** cu *copiii/aceștia, doi* etc **vorbesc** etc. Deosebirilor de *conținut categorial* rezultate prin trecerea numărului de la „nume" la verb le corespund deosebiri de *formă categorială:* față de „nume", la care numărul este marcat *mai ales* prin desinențe substantivale și articole (pentru detalii și alte mărci vezi §6, precum și capitolele privitoare la substantiv, pronume, numeral), la verb numărul

este marcat *prin excelență* prin desinențe verbale și verbe auxiliare (pentru detalii și alte mărci, vezi mai departe): compară **(un)** *cîine*/**(niște)** *cîini*, *fereastra*/*ferestr***ele** etc cu *cînt-ø*/*cîntă***m, vei** *merge*/**veți** *merge* etc.

La categoria gramaticală a numărului la verb apar, *la plural*, anumite particularități, una dintre acestea avînd legătură directă cu pluralul pronumelui personal (vezi §40). Ne referim la faptul că pluralul pronumelui personal poate fi, pe de o parte, *propriu-zis*, cînd elementele constitutive ale pluralului ocupă aceeași poziție în dialog, anume, a III-a, a obiectului dialogului (*ei* =convențional *el* + *ea*, *ele* =convențional *ea* + *ea;* faptul că la fel cu pronumele personal de persoana a III-a se comportă și pronumele nepersonale, numeralele și substantivele nu prezintă aici interes), iar pe de altă parte *inclusiv*, cînd elementele constitutive ale pluralului ocupă poziții diferite în dialog, astfel încît pluralul respectiv «include», pe lîngă poziția principală, indispensabilă în dialog, și una sau chiar două poziții secundare, următoare poziției principale/indispensabile: *noi* =convențional *eu*, la care se adaugă *tu*, eventual și *el/ea; voi* =convențional *tu*, la care se adaugă *el/ea*, cu precizarea că *voi* poate însemna și *tu* + *tu*. Situația de la pronumele personal în nominativ-subiect se transferă automat verbului-predicat sau din structura predicatului, la care există de asemenea pluralul *propriu-zis* și pluralul *inclusiv* nu numai cînd nominativul-subiect al pronumelui personal/„numelui" este exprimat, ci și atunci cînd acesta este neexprimat:

„*Ei [=el + ea]* **șoptesc,** multe *[el + ea]* **și-ar spune** și *[el + ea]* **nu știu** de-unde *[el + ea]* **să-nceapă**"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 64)

„*Noi* [=eu, Demiurgul + *tu*, Hyperion] **nu avem** nici timp, nici loc,
Și [eu, Demiurgul + *tu*, Hyperion] **nu cunoaștem moarte.**"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 141)

O altă particularitate de la *pluralul* verbului constă în *neconcordanța*, ca posibilitate, dintre *conținutul* și *forma* categoriei gramaticale a numărului, privință în care verbul se comportă – *mutatis mutandis* – la fel cu pronumele de politețe. Din acest punct de vedere se poate distinge:

– *pluralul politeții* – utilizat frecvent în relațiile sociale –, care constă în punerea verbului-predicat sau din structura predicatului la **pluralul** *persoanei a II-a* **gramaticale,** căreia îi corespundee **singularul** *persoanei a II-a* **reale (un singur** ***interlocutor)***, indiferent dacă subiectul verbului respectiv este sau nu exprimat printr-un pronume de politețe de persoana a II-a plural: *domnule X*, DUMNEAVOASTRĂ **apreciați** *că sînteți în măsură să rezolvați problema*;

– *pluralul modestiei*, numit și *pluralul autorului* – utilizat *actualmente prin excelență* în varianta scrisă a stilului științific –, care constă în punerea verbului-predicat sau din structura predicatului la **pluralul** *persoanei I* **gramaticale,** căreia îi corespunde **singularul** *persoanei I* **reale (un singur** *„vorbitor"*), cu mențiunea că

de obicei pronumele personal de persoana I plural, *noi*, nu se exprimă: (NOI) **considerăm** *că problema permite două soluționări*;

– *pluralul autorității*, numit și *pluralul maiestății* – astăzi desuet –, care constă în punerea verbului-predicat sau din structura predicatului de asemenea la **pluralul** *persoanei I* **gramaticale**, căreia îi corespunde **singularul** *persoanei I* **reale** (adică **un singur** *vorbitor*, dar acesta are o funcție socială importantă local sau central – primar, șef de stat etc), cu precizarea că aici subiectul *este exprimat* prin pronumele *noi* și *este „tradus"* printr-o apoziție ce indică funcția socială: NOI, *primarul municipiului*, **dispunem** ca...; NOI, *fostul suveran al țării*, **vrem** ca...

*

* *

Legătura strînsă dintre *persoană* și *număr*, la care ne-am referit mai sus, face ca la verb aceste două categorii gramaticale să aibă *aceleași tipuri de mărci, sincretice și utilizate principial redundant*, ceea ce variază fiind doar *ponderea unuia sau altuia dintre tipurile de mărci la una sau alta din aceste două categorii gramaticale*. Tipurile respective de mărci sînt *desinențele, sufixele flexionare, alternanțele fonetice, accentul în context obligatoriu, verbele auxiliare, formele neaccentuate de acuzativ/dativ ale pronumelui reflexiv* și *contextul*, care, după capacitatea/incapacitatea lor de a indica cu/fără exactitate persoana și numărul verbelor, pot fi grupate în: *mărci principale*, dacă permit identificarea indubitabilă a unei persoane gramaticale aflate la singular sau plural (*-ți* din *auziți* și *veți* din **veți** *auzi*, de exemplu, trimit obligatoriu la persoana a II-a plural); *mărci secundare*, dacă persoana și numărul la care trimit nu rezultă cu certitudine, tipul respectiv de marcă trebuind coroborat cu alt tip/alte tipuri (*-m* din *auzeam*, *am* din **am** *auzit*, de exemplu, apar atît la singularul, cît și la pluralul persoanei I).

Desinențele se constituie în marcă pentru persoană și număr numai la formele flexionare temporale și modale simple și eterogene bazate pe cele simple, adică la *prezentul, imperfectul, perfectul simplu* și *mai mult ca perfectul literar* ale **indicativului**, la *prezentul* **conjunctivului** și la **imperativ**. Desinențele pentru o *persoană gramaticală aflată la un* **anumit** *număr* pot fi sau aceleași pentru toate verbele la toate timpurile și modurile indicate mai sus, sau diferite de la un timp și mod la altul, sau diferite de la un verb la altul.

La *prezentul* indicativului, desinențele pentru persoane și numere au realizările pe care le notăm mai jos.

La singularul persoanei I, desinența cea mai frecventă este *zero*, care indică *numai* această persoană și acest număr la majoritatea verbelor regulate (cu un singur radical – vezi §76) de conjugarea I, tipurile *a cînta*/**cînt-ø**, *a lucra*/**lucrez-ø**, dar la verbele tot regulate de celelalte conjugări, *zero* se găsește la cele mai multe tipuri și la

persoana a III-a plural: *a părea*/**par-ø**, *a trece*/**trec-ø**, *a auzi*/**aud-ø**, *a citi*/**citesc-ø**, *a urî*/**urăsc-ø** [verbele regulate de tipul *a coborî* cunosc variaţia liberă în privinţa desinenţelor pentru persoanele I singular şi a III-a plural, care desinenţe pot avea atît realizări diferite (EU *cobor-ø* – EI *coboar*ă), cît şi aceeaşi realizare (EU/EI *cobor-ø*)]. Desinenţa *zero* apare şi la unele verbe neregulate (cu doi şi trei radicali – vezi §76), la care se întîlneşte de asemenea atît la persoana I singular, cît şi la persoana a III-a plural (*a merge*/**merg-ø**, *a mînea*/**mîn-ø**, *a veni*/**vin-ø**, *a frînge*/**frîng-ø**, *a duce*/**duc-ø**, *a spune*/**spun-ø**), şi, cu unele precizări, chiar şi la unele verbe cu flexiune mixtă (vezi §76), cu cinci sau cu nouă radicali, anume, la varianta *a voi* a verbului *a vrea/a voi*, la forma mai nouă **voiesc-ø**, precum şi la verbul *a fi*, la forma **sînt-ø**.

O a doua desinenţă pentru persoana I singular a prezentului indicativ este *-u*, care apare numai la această persoană şi acest număr la o cantitate mică de verbe regulate de conjugarea I, dacă radicalul lor conţine un grup consonantic alcătuit dintr-o surdă/sonoră şi o lichidă: *a*FL*a*/**aflu**, *um*BL*a*/**umblu**. La un număr foarte mic de verbe, însă – cu flexiune neregulată de conjugarea I *(a lua)*, a II-a *(a bea)*, a III-a *(a scrie)* şi a IV-a *(a şti)* şi cu flexiune mixtă (varianta *a vrea* de conjugarea a II-a de la verbul *a vrea/a voi)* –, desinenţa *-u* se găseşte şi la persoana I singular, şi la persoana a III-a plural: *ia***u**, *bea***u**, *scri***u**, *şti***u**, *vrea***u**.

A treia desinenţă pentru persoana I singular a prezentului indicativ este *-i*, care apare foarte rar, la verbele regulate de conjugarea I, al căror radical se termină în *i* vocalic: *a peria/per***i**.

În sfîrşit, cea de a patra desinenţă pentru persoana I singular a prezentului indicativ, *-m*, poate fi admisă numai la verbul cu flexiune mixtă *a avea*, dacă acceptăm că la acesta este convenabil să facem structura morfologică a formei de prezent *a***m**.

Spre deosebire de singular, la pluralul persoanei I a prezentului indicativ există o singură desinenţă pentru toate verbele (indiferent de faptul că acestea au flexiune regulată, neregulată sau mixtă), anume, *-m*: *cîntă***m**, *lucră***m**, *păre***m**, *trece***m**, *auzi***m**, *coborî***m**, *urî***m**, *merge***m**, *mîne***m**, *veni***m**, *frînge***m**, *duce***m**, *spune***m**, *voi***m**, *sînte***m**, *umblă***m**, *lucră***m**, *be***m**, *scrie***m**, *şti***m**, *perie***m**, *ave***m**.

*

* *

La persoana a II-a singular a prezentului indicativ există numai două desinenţe, cea mai frecventă fiind *-i*, întîlnită la verbe de toate conjugările, indiferent de faptul că au flexiune regulată, neregulată sau mixtă: *cînţ***i**, *lucrez***i**, *par***i**, *auz***i**, *citeşt***i**, *urăşt***i**, *mî***i**, *vi***i**, *spu***i**, *voieşt***i**, *eşt***i**, *afl***i**, *umbl***i**, *ie***i**, *be***i**, *scri***i**, *şti***i**, *vre***i**. Nu au desinenţa *-i*, ci *zero*, doar verbele – indiferent de conjugare şi de faptul că au flexiune regulată sau neregulată – cu radicalul terminat în *c/g* (*a urca, a alunga, a trece, a merge* etc), pentru că la acestea *c/g + i > č/ğ*, aceste africate scriindu-se literar, potrivit prin-

cipiului silabic; *ci/gi: urč-ø* (literar *urci-ø*), *alung-ø* (literar *alungi-ø*), *treč-ø* (literar *treci-ø*), *merg-ø* (literar *mergi-ø*) etc.

La persoana a II-a plural a prezentului indicativ toate verbele româneşti au desinenţa *-ţi: cîntaţi, lucraţi, păreţi, auziţi, citiţi, coborîţi, urîţi, mîneţi, veniţi, spuneţi, voiţi/vreţi, sînteţi, aflaţi, umblaţi, luaţi, beţi, scrieţi, ştiţi*.

*

* *

Persoana a III-a singular a prezentului indicativ are două desinenţe cu frecvenţă mare, *-ă* (*a cînta/cîntă, a lucra/lucrează, a coborî/coboară, a afla/află, a umbla/umblă* etc) şi *-e* (*a părea/pare, a trece/trece, a auzi/aude, a citi/citeşte, a urî/urăşte, a merge/merge, a mînea/mîne, a veni/vine, a frînge/frînge, a duce/duce, a spune/spune, voieşte* de la varianta *a voi* a lui *a vrea/a voi, a fi/este, a scrie/scrie, a şti/ştie, a peria/perie, a avea/are* etc). Doar cîteva verbe – cu flexiune neregulată *(a lua, a bea)* sau mixtă (varianta *a vrea* de la *a vrea/a voi*) au la persoana a III-a singular a prezentului indicativ desinenţa *zero (ia-ø, bea-ø, vrea-ø)*.

Desinenţele de plural la persoana a III-a a prezentului indicativ pot fi: *-ă* acolo unde şi singularul are această desinenţă (*a cînta/cîntă, a lucra/lucrează, a coborî/coboară, a afla/află, a umbla/umblă* etc); *zero* la cele mai multe verbe care la singular au desinenţa *-e* (*a părea/par-ø, a trece/trec-ø, a auzi/aud-ø, a citi/citesc-ø, a urî/urăsc-ø, a merge/merg-ø, a mînea/mîn-ø, a veni/vin-ø, a frînge/frîng-ø, a duce/duc-ø, a spune/spun-ø, a vrea/a voi* cu formele *voiesc-ø/vor-ø* etc); cîteva din verbele care la singularul persoanei a III-a a prezentului indicativ au desinenţa *-e*, anume, acele care au ca ultim element fonetic al radicalului un *-i* vocalic/semivocalic, păstrează această desinenţă şi la plural (*a peria/perie, a tăia/taie* etc); în sfîrşit, la cîteva verbe care la singularul persoanei a III-a a prezentului indicativ au sau desinenţa *-e* (*a scrie, a şti, a avea* – vezi imediat mai sus), sau desinenţa *zero* (*a lua, a bea*; varianta *a vrea* de la *a vrea/a voi* – vezi de asemenea imediat mai sus), desinenţa de plural este *-u: scriu, ştiu, au, beau, vreau* (ultimul verb cu această desinenţă are circulaţie populară şi familiară).

*

* *

Spre deosebire de prezentul indicativului, la care desinenţele pentru persoană şi număr au şi realizări diferite pe anumite grupe de verbe (vezi mai sus), la *imperfectul* indicativului sînt aceleaşi desinenţe pentru persoane şi numere la toate verbele.

Persoana I singular și plural a imperfectului are în limba literară modernă[417] aceeași desinență, anume, *-m* (pentru dezambiguizare, vezi *infra*, acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv și contextul): *cînta***m**, *lucra***m**, *părea***m**, *trecea***m**, *auzea***m**, *citea***m**, *ura***m**, *mergea***m**, *mînea***m**, *lua***m**, *știa***m**, *venea***m**, *frîngea***m**, *ducea***m**, *spunea***m**, *bea***m**, *avea***m**, *dădea***m**, *voia***m**, *era***m**.

La persoana a II-a, desinența de singular, *-i*, este deosebită de cea de plural, *-ți*: compară *cînta***i** – *cînta***ți**, *lucra***i** – *lucra***ți**, *părea***i** – *părea***ți**, *trecea***i** – *trecea***ți**, *auzea***i** – *auzea***ți** etc.

Realizări diferite pe numere au în limba literară modernă[418] și desinențele persoanei a III-a, anume, *-ø* la singular și *-u* la plural: *cînta-***ø** – *cînta***u**, *lucra-***ø** – *lucra***u**, *părea-***ø** – *părea***u**, *trecea-***ø** – *trecea***u**, *auzea-***ø** – *auzea***u** etc.

*

* *

Schimbînd ceea ce trebuie schimbat, la fel cu desinențele imperfectului – în sensul că au aceleași realizări la toate verbele – sînt și desinențele *perfectului simplu* indicativ, și anume:

– *-i* la singularul persoanei I: *cînta***i**, *lucra***i**, *păru***i**, *trecu***i**, *auzi***i**, *citi***i** etc;

– *-m* la pluralul persoanei I (pentru sufixul flexionar *-ră*, vezi *infra*): *cîntară***m**, *lucrară***m**, *părură***m**, *trecură***m**, *auziră***m**, *citiră***m** etc;

– *-și* la singularul persoanei a II-a: *cînta***și**, *lucra***și**, *păru***și**, *trecu***și**, *auzi***și**, *citi***și** etc;

– *-ți* la pluralul persoanei a II-a (pentru sufixul flexionar *-ră*, vezi *infra*): *cîntară***ți**, *lucrară***ți**, *părură***ți**, *trecură***ți**, *auziră***ți**, *citiră***ți** etc;

– *-ø* la singularul și pluralul persoanei a III-a (pentru sufixul flexionar *-ră* vezi *infra*, iar pentru alternanța *ă/a* a sufixului gramatical de perfect simplu, vezi §98): *cîntă-***ø** – *cîntară-***ø**, *lucră-***ø** – *lucrară-***ø**, *păru-***ø** – *părură-***ø**, *trecu-***ø** – *trecură-***ø**, *auzí-***ø** – *auziră-***ø**, *citi-***ø** – *citiră-***ø** etc.

---

[417] La singularul persoanei I a imperfectului, actuala desinență *-m* este mai nouă și analogică, în locul ei în limba veche fiind desinența etimologică *zero*: „mai micu *era* eu între frații miei... și *păștea* oile tătîniului mieu", CPB, 442/10-11 (vezi *Frecvența timpurilor*, citată în nota 406, p. 63-65; C. Frâncu, *Cu privire la vechimea a două inovații în flexiunea verbală, comune dialectelor limbii române*, în „Fonetică și dialectologie", II, 1971, p. 180.

[418] Situația din limba literară modernă, unde la pluralul persoanei a III-a a imperfectului se utilizează desinența analogică *-u*, diferă de cea din limba literară veche, unde la forma flexionară în atenție desinența, etimologică, era *zero* (omonimă cu cea de singular): „e ucenicii se *avea* cineva...", CPB, 124/21; „mulți amu de ceia ce *avea* duhure...", CPB, 83/4-5 (vezi *Frecvența timpurilor*, la care trimitem în nota anterioară, p. 64).

*

* *

Aceleaşi la toate verbele sînt şi desinenţele *mai mult ca perfectului literar* al indicativului:

– *-m* la singularul şi pluralul persoanei I (dezambiguizarea se face cu sufixul flexionar *-ră* şi acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reaflexiv): *cîntase***m** – *cîntaseră***m**, *lucrase***m** – *lucraseră***m**, *păruse***m** – *păruseră***m**, *trecuse***m** – *trecuseră***m**, *auzise***m** – *auziseră***m**, *citise***m** – *citiseră***m** etc;

– *-şi* la singularul persoanei a II-a: *cîntase***şi**, *lucrase***şi**, *păruse***şi**, *trecuse***şi**, *auzise***şi**, *citise***şi** etc;

– *-ţi* la pluralul persoanei a II-a (pentru sufixul flexionar *-ră* vezi *infra*): *cîntaseră***ţi**, *luaseră***ţi**, *trecuseră***ţi**, *auziseră***ţi**, *citiseră***ţi** etc;

– *-ø* la singularul şi pluralul persoanei a III-a (pentru sufixul flexionar *-ră* vezi *infra*): *cîntase-***ø** vs. *cântaseră-***ø**, *lucrase-***ø** vs. *lucraseră-***ø**, *păruse-***ø** vs. *păruseră-***ø**, *trecuse-***ø** vs. *trecuseră-***ø**, *auzise-***ø** vs. *auziseră-***ø**, *citise-***ø** vs. *citiseră-***ø** etc.

*

* *

Din punctul de vedere al desinenţelor pentru persoană şi număr, la *prezentul* conjunctivului există deosebiri între persoanele I şi a II-a singular şi plural, pe de o parte, şi persoana a III-a singular şi plural, pe de altă parte. Aceasta pentru că, aşa cum am arătat în §99, formele de persoanele I şi a II singular şi plural ale prezentului conjunctiv *au luat naştere pe teremul limbii române din prezentul indicativ precedat de conjuncţia specializată* **să** şi ca urmare desinenţele prezentului conjunctiv la aceste persoane şi numere – la verbele regulate şi neregulate şi chiar la unele verbe cu flexiune mixtă – sînt aceleaşi cu ale prezentului indicativ corespunzător (vezi mai sus):

– *cînt-***ø** > *să cînt-***ø**, *cînţ***i** > *să cînţ***i**, *cîntă***m** > *să cîntă***m**, *cînta***ţi** > *să cînta***ţi**;

– *merg-***ø** > *să merg-***ø**, *mergi-***ø** > *să mergi-***ø**, *merge***m** > *să merge***m**, *merge***ţi** > *să merge***ţi**;

– *bea***u** > *să bea***u**, *be***i** > *să be***i**, *be***m** > *să be***m**, *be***ţi** > *să be***ţi**;

– *a***m** > *să a***m**, *a***i** > *să a***i**, *ave***m** > *să ave***m**, *ave***ţi** > *să ave***ţi** etc.

Se abate în totalitate de la această regulă verbul *a fi*, care la persoanele I şi a II-a singular şi plural de la prezentul indicativ are – *dacă facem structura morfologică a acestor forme* – anumiţi radicali şi, uneori, sufixul flexionar *e* (*sînt-***ø**, *eş***ti**, *sînt*E**m**, *sînt*E**ţi**), iar la aceleaşi persoane şi numere de la prezentul conjunctiv are alt radical şi, uneori, şi alte desinenţe, fără sufix flexionar (*să fi***u**, *să fi***i**, *să fi***m**, *să fi***ţi**).

Abateri parţiale de la regula transformării – cu ajutorul conjuncţiei specializate *să* – a prezentului indicativ de persoanele I şi a II-a în prezentul conjunctiv cores-

punzător se întîlnesc numai la varianta *a voi* de la *a vrea/a voi*, mai exact numai la formele pentru persoanele I şi a II-a singular *voi* şi *vei*, care nu acceptă conjuncţia *să* în faţa lor şi ca urmare nu pot deveni prezent conjunctiv, forme ca **să voi, *să vei* nefiind atestate după cîte ştim (precizăm, însă, că celelalte forme pentru persoanele I şi a II-a singular şi plural de prezent indicativ de la *a vrea/a voi* pot deveni – indiferent de frecvenţa lor – prezent conjunctiv: *vreau > să vreau, vrei > să vrei, vrem > să vrem, vreţi > să vreţi; voim > să voim, voiţi > să voiţi;* în această privinţă, la fel se comportă şi popularul *a vroi: vroiesc > să vroiesc, vroieşti > să vroieşti, vroim > să vroim, vroiţi > să vroiţi*).

Cît priveşte persoana a III-a a prezentului conjunctiv românesc – care conţine conjuncţia specializată *să* urmată de persoana a III-a singular a prezentului *conjunctiv latinesc* aşa cum s-a continuat la verbele moştenite în română (vezi nota 358 şi §92), la verbele de alte provenienţe forma respectivă fiind analogică –, la aceasta *desinenţele singularului persoanei a III-a, întotdeauna omonime cu pluralul acestei persoane*, pot fi:

– *-ă* la verbele regulate – precum şi la unele verbe neregulate şi chiar din cele cu flexiune mixtă –, dacă acestea au la persoana a III-a singular a prezentului indicativ desinenţa *-e: să par*ă vs. *par*e, *să treac*ă vs. *trec*e, *să aud*ă vs. *aud*e, *să citeasc*ă vs. *citeşt*e, *să urasc*ă vs. *urăşt*e, *să mearg*ă vs. *merg*e, *să frîng*ă vs. *frîng*e, *să voiasc*ă vs. *voieşt*e, *să aib*ă vs. *ar*e (pentru radicalii diferiţi ai ultimului verb, vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 147); în limba literară *modernă*, la aceste verbe se adaugă şi *a ploua*, la care la persoana a III-a a prezentului conjunctiv *este recomandată* desinenţa *-ă*, adică *să plou*ă (pentru faptul că în graiurile de tip nordic la persoana a III-a a prezentului conjunctiv de la acest verb desinenţa este *-e*, opusă lui *-ă* de la prezentul indicativ – deci *să ploai*e faţă de *plou*ă –, vezi §92); în toate variantele limbii române, însă, persoana a III-a a prezentului conjunctiv are aceeaşi desinenţă (anume, *-ă*) cu prezentul indicativ la verbul *a se oua: să se ou*ă – *se ou*ă;

– *-e*, la verbele regulate care la persoana a III-a a prezentului indicativ au desinenţa *-ă: să cînt*e vs. *cînt*ă, *să lucrez*e vs. *lucreaz*ă, *să coboar*e vs. *coboar*ă etc; desinenţa *-e* apare şi la verbele regulate şi neregulate al căror radical se termină în *-i* vocalic/semivocalic, cu menţiunea că la acestea desinenţa prezentului conjunctiv este omonimă cu a prezentului indicativ (compară *peri*e cu *să peri*e, *şti*e cu *să şti*e, *tai*e cu *să tai*e etc); de asemenea la fel ca la prezentul indicativ desinenţa este *-e* pentru persoana a III-a singular şi plural a prezentului conjunctiv la verbul *a fi*, la care, însă, radicalul – cum am arătat mai sus la persoanele I şi a II-a ale prezentului conjunctiv – este diferit de cel al prezentului indicativ (compară *să fi*e cu *est*e);

– *zero*, omonimă cu desinenţa prezentului indicativ de la persoana a III-a singular, la cîteva verbe neregulate şi cu flexiune mixtă: de la *a lua, să ia-ø* vs. *ia-ø*, de la *a bea, să bea-ø* vs. *bea-ø*, de la varianta *a vrea* a lui *a vrea/a voi, să vrea-ø* vs. *vrea-ø*.

*
* *

Dat fiind faptul că imperativul românesc a luat naştere (cu excepţia persoanei a II-a singular pozitiv de la *a duce, a face, a zice* şi, de aici, la formaţiile pe baza lor – vezi §92) pe terenul limbii române din forme modale ale indicativului, conjunctivului şi infinitivului, desinenţele pentru persoană şi număr ale imperativului – identificabile uneori prin opoziţii mai puţin obişnuite – nu au un caracter întru totul sistematic, permiţînd o anumită subcategorizare.

1. *Desinenţe proprii imperativului*, neîntîlnite *ca atare* la celelalte moduri de la care imperativul românesc împrumută forme. Interesează aici, pe de o parte, o desinenţă *zero* (diferită de a altor moduri – vezi *infra*), pentru persoana a II-a singular pozitiv la verbele moştenite din latină *a duce, a face, a zice* şi la formaţiile pe baza lor de felul *a conduce, a preface, a contrazice* etc (vezi §92), care desinenţă *zero* este urmarea dispariţiei consoanei finale la formele de imperativ latineşc: lat. *duc* > rom. *du-ø* (după acest model şi *condu-ø* etc), lat. *fac* > rom. *fă-ø* (după acest model şi *prefă-ø* etc), lat *dic* > rom. *zi-ø* (după acest model şi *contrazi-ø* etc). Aprecierea că la aceste forme de imperativ *singular* pozitiv desinenţa este *zero* **nu** are în vedere opoziţia, *firească*, cu *pluralul* imperativului (pentru că la plural se schimbă radicalul – vezi mai departe), ci opoziţia, *neaşteptată*, cu formele de prezent indicativ de persoana a II-a singular *duci, faci, zici* (care apar ca „scurtate", adică fără *ci* final, asimilat, fără motivaţie logică, cu o desinenţă concretă), datorită faptului că la un mare număr de verbe persoana a II-a singular a prezentului indicativ devine, *pe terenul limbii române*, imperativ pozitiv de persoana a II-a singular (vezi mai departe). Pe de altă parte, *o desinenţă* **zero** proprie imperativului (de asemenea diferită de a altor moduri de la care imperativul împrumută forme – vezi mai departe) se întîlneşte la toate verbele româneşti la forma negativă pentru persoana a II-a singular a imperativului, care formă conţine negaţia *nu/nici nu* şi infinitivul nepreceedat de *a* al verbului: *nu/nici nu cînta-ø, nu/nici nu lucra-ø, nu/nici nu merge-ø, nu/nici nu frînge-ø, nu/nici nu fi-ø* etc. Această desinenţă *zero*, **apărută pe terenul limbii române,** este identificabilă prin opoziţie, *firească*, cu desinenţa concretă *-ţi* de la persoana a II-a plural a imperativului (pentru care vezi *infra*): compară *nu/nici nu cînta-ø* cu *(nu/nici nu) cînta***ţi**, *nu/nici nu lucra-ø* cu *(nu/nici nu) lucra***ţi**, *nu/nici nu merge-ø* cu *(nu/nici nu) merge***ţi**, *nu/nici nu frînge-ø*, cu *(nu/nici nu) frînge***ţi**, *nu/nici nu fi-ø* cu *(nu/nici nu) fi***ţi** etc.

În legătură cu imperativul negativ, notăm tendinţa din limba vorbită populară şi familiară – *în momentul de faţă* considerată neliterară – de a forma *negativul* persoanei a II-a singular a imperativului pe baza *pozitivului* persoanei a II-a singular a imperativului. Această tendinţă apare: la verbul *a fi*, la care se spune şi se scrie – uneori şi la televizor – *nu fii*, de la pozitivul *fii* (vezi mai departe), în loc de *nu fi*, de la

infinitivul fără *a*, fi; la *a duce* (*conduce* etc), *a face* (*preface* etc), *a zice* (*contrazice* etc), la care se spune/se scrie chiar şi în mediu cultivat *nu du* (*nu condu* etc), *nu fă* (*nu prefă* etc), *nu zi* (*nu contrazi* etc), adică imperativul negativ de persoana a II-a singular construit pe baza imperativului pozitiv de această persoană prezentat mai sus şi nu pe baza infinitivului fără *a*, cum prevăd normele literare actuale.

La desinenţele proprii imperativului o menţionăm şi pe *-o*, posibilă numai la persoana a II-a singular a imperativului pozitiv şi numai la verbul *a veni*, la forma mai nouă *vin*o! (unde **o** a apărut în locul lui *-ă* din forma mai veche – pe care o prezentăm mai departe – *vin*ă!, sub influenţa de asemenea a mai noului vocativ cu desinenţa *-o* de la substantive ca *fat*o!, pentru care vezi §26).

2. *Desinenţe comune imperativului şi indicativului*, explicabile prin *împrumutarea de către imperativ de la indicativ* a unor forme. La majoritatea verbelor româneşti (care acceptă semantic modul în atenţie), persoana a II-a singular a imperativului pozitiv are aceeaşi structură morfologică cu persoana a II-a sau a III-a singular ale prezentului indicativ, deosebirea acestor două moduri făcîndu-se cu *accentul în context obligatoriu* (vezi *infra*), prezent la imperativ şi absent la indicativ. Aceasta fiind situaţia, desinenţele persoanei a II-a singular de la imperativul pozitiv sînt – de cele mai multe ori, dar *fără a putea enunţa regula în acest sens* – identice cu ale persoanei a III-a singular de la prezentul indicativ (pentru detalii, vezi §98), şi anume: *-ă* la verbe de tipul *cînt*ă!, *lucreaz*ă!, *coboar*ă! etc; *-e* la verbe de tipul *trec*e! (vezi şi mai jos, precum şi nota 366, unde arătăm că acest verb are două forme de imperativ pozitiv de persoana a II-a singular), *citeşt*e!, *urăşt*e!, *frîng*e!, *spun*e!, – rarisim şi căutat şi *voieşt*e! (în contexte ca **voieşte**-*l şi pe X, nu numai pe Y)* etc; *zero* la cîteva verbe neregulate şi cu flexiune mixtă ca *ia*-**ø**!, *bea*-**ø**!, – rarisim şi căutat – *vrea*-**ø** (în contexte ca **vrea**-*l şi pe el!*). La un număr mai mic de verbe care acceptă semantic imperativul, desinenţele persoanei a II-a singular de la imperativul pozitiv sînt identice cu cele de la persoana a II-a singular a prezentului indicativ, şi anume: *-i* la verbe ca *vez*i!, *auz*i!, *sta*i! şi, rar, *mî*i!, *a*i! (**ai** *bunăvoinţa şi...!*) etc; *zero* la verbe ca *treci*-**ø**! (vezi şi imediat mai sus *trece!*), *mergi*-**ø**, *fugi*-**ø** etc.

Cu excepţia lui *a fi*, la toate celelalte verbe româneşti persoana a II-a plural a imperativului, pozitiv şi negativ, conţine (în limba literară modernă) aceleaşi segmente funcţionale cu persoana a II-a plural, pozitiv şi negativ, a prezentului indicativ, ceea ce înseamnă că desinenţa persoanei a II-a plural a imperativului pozitiv şi negativ este aceeaşi cu a prezentului indicativ de la forma în atenţie (vezi *supra*), adică *-ţi*: *(nu/nici nu) cînta*ţi!, *(nu/nici nu) lucra*ţi!, *(nu/nici nu) trece*ţi!, *(nu/nici nu) citi*ţi!, *(nu/nici nu) merge*ţi!, *(nu/nici nu) be*ţi! etc.

3. *Desinenţe comune imperativului şi conjunctivului*, explicabile prin *împrumutarea de către imperativ de la conjunctiv* a unor forme. De la conjunctiv, imperativul preia puţine desinenţe – care *în ansamblu* au o circulaţie în timp şi spaţiu restrînsă –, fie „capricios" pentru persoana a II-a singular pozitiv, fie *în mod regulat* pentru

persoana a III-a singular şi plural, pozitiv şi negativ. Astfel, *numai la verbul* **a veni**, de la prezentul conjunctiv de persoana a III-a *(să) vină*, deosebit de prezentul indicativ corespunzător *vine*, ia naştere imperativul pozitiv mai vechi, cu desinenţa *-ă*, pentru persoana a II-a singular, anume, *vină!* (în concurenţă în ultimul timp, cum am arătat mai sus, cu mai noul *vino!*), iar numai la un alt verb, anume, *a fi*, de la prezentul conjunctiv de persoana a II-a singular *să fii* se formează imperativul pozitiv – cu circulaţie în toate variantele limbii române – cu desinenţa *-i*, anume, *fii!* (**Fii** *bun şi*...). Admiţînd – cu motivaţia arătată în §92 – că aşa-zisul «conjunctiv etimologic» sau «conjunctiv fără *să*» a devenit în limba română imperativ de persoana a III-a singular şi plural, urmează că, la persoana a III-a, imperativul verbelor care admit semantic acest mod are desinenţe comune cu conjunctivul prezent – întotdeauna aceleaşi la singular şi plural –, şi anume: *-ă* la cele mai multe verbe [*treac***ă!**, *aud***ă!**, *citeasc***ă!**, *urasc***ă!**, *mearg***ă!**, *frîng***ă!**, *duc***ă!**, *spun***ă!**, *aib***ă!** (**aibă**-*l în pază Domnul, căci*...) etc]; *-e* la un număr mai mic de verbe [*cînt***e!**, *lucrez***e!**, *coboar***e!**, *fi***e!** (**fie** $x^2 = y$) etc]. Notăm şi faptul că la cîteva verbe (care acceptă semantic imperativul) utilizate în vorbirea populară şi familiară şi de aici în literatura frumoasă influenţată de aceasta, *desinenţa* **-e** *se păstrează numai la imperativul de persoana a III-a singular şi plural* (*iei***e!**, *dei***e!**, *bei***e!** etc – pentru detalii în legătură cu unele din aceste forme, vezi articolul lui C. Frâncu citat în nota 366); în limba literară modernă, verbele în atenţie se poate spune că nu au imperativ de persoana a III-a singular şi plural cu desinenţa mai nouă **-ø**, în locul acestuia folosindu-se prezentul conjunctiv de persoana a III-a singular şi plural, cu desinenţa *-ø* în loc de *-e* (*să ia*-**ø**, faţă de *să iei***e**, *să bea*-**ø** faţă *să bei***e**, *să dea*-**ø** faţă de *să dei***e** etc) vezi §99.

*

* *

Sufixele flexionare sînt în regulă generală *mărci secundare* pentru persoană şi număr, pentru că – apărînd în limba literară modernă în mod „capricios" la anumite persoane aflate la singular sau plural (pentru limba română veche şi unele detalii, vezi §7, §98, *passim*) – au/pot avea aceeaşi formă la două persoane gramaticale aflate la numere diferite, care persoane şi numere se individualizează ca atare prin alte mărci (vezi desinenţele, alternanţe fonetice, accentul în context obligatoriu, acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, contextul). În această situaţie se află sufixele flexionare de la prezentul indicativ şi timpurile/modurile formate pe baza acestuia, care se întîlnesc: *-ez*, la persoanele I şi a II-a singular (*lucre*-**ez**-*ø*, *lucr*-**ez**-*i* etc); *-eaz*, la persoana a III-a singular şi plural (*el/ei lucr*-**eaz**-*ă* etc); *-esc* şi *-ăsc* la persoanele I singular şi a III-a plural (*eu/ei cit*-**esc**-*ø*, *eu/ei ură*-**ăsc**-*ø* etc); *-eşt* şi *-ăşt* la persoanele a II-a şi a III-a singular (*cit*-**eşt**-*i*, *cit*-**eşt**-*e*; *ură*-**ăşt**-*i*, *ur*-**ăşt**-*e* etc); *-ă/a*, *-e*, *-i*, *-î* la persoanele I şi a II-a plural (*cînt*-**ă**-*m*/*cînt*-**a**-*ţi*, *vede*-*m*/*ved*-*e*-*ţi*,

trec-**e**-*m*/*trec*-**e**-*ţi*, *auz*-**i**-*m*/*auz*-**i**-*ţi*, *cobor*-**î**-*m*/*cobor*-**î**-*ţi* etc). Marcă secundară în limba literară modernă – dar numai pentru persoanele I şi a II-a plural de la perfectul simplu şi mai mult ca perfect – este şi sufixul flexionar *-ră-*, întrucît acesta apare *cu aceeaşi formă* la aceste persoane de plural ale timpurilor în atenţie, ceea ce face ca distingerea persoanei I plural de a II-a plural să se realizeze prin desinenţe (compară *cînta*-**ră**-*m*/*cîntase*-**ră**-*m* cu *cînta*-**ră**-*ţi*/*cîntase*-**ră**-*ţi*, *lucra*-**ră**-*m*/*lucrase*-**ră**-*m* cu *lucra*-**ră**-*ţi*/*lucrase*-**ră**-*ţi* etc). Doar la persoana a III-a plural sufixul flexionar *-ră* reprezintă în toate variantele limbii române *marca principală pentru numărul plural* al persoanei respective de la perfectul simplu şi mai mult ca perfect, întrucît la aceste forme ale indicativului desinenţa este aceeaşi *(zero)* atît la singular, cît şi la plural (compară *zise*-**ră**-*ø*/*zisese*-**ră**-*ø* cu *zise-ø*/*zisese-ø*, *cobori*-**ră**-*ø*/*coborîse*-**ră** cu *coborî-ø*/*coborîse-ø* etc). Notăm că la verbe de conjugarea I de tipul *a cînta*, *a lucra*, la distingerea pluralului de singular la persoana a III-a a perfectului simplu contribuie şi alternanţa *ă*/*a* a sufixului gramatical al acestui timp la verbele respective (compară *cînt*-**a**-*ră-ø* cu *cînt*-**ắ**-*ø*, *lucr*-**a**-*ră-* cu *lucr*-**ắ**-*ø* etc).

*

* *

Alternanţele fonetice de la verb (pentru generalităţi vezi §7) constau în faptul că în flexiunea verbală realizată **pe terenul limbii române** *în radicalul şi/sau în flectivul* **unor** *verbe se înlocuieşte un sunet/un grup de sunete cu alt sunet/grup de sunete fără ca prin aceasta să se schimbe calitatea şi funcţionalitatea radicalului şi/sau flectivului respectiv*. La individualizarea alternanţelor fonetice verbale din limba română trebuie avut în vedere că în regulă generală alternanţele fonetice au loc în segmentele funcţionale ce conţin două sau mai multe sunete (*lucr*-**ez-i**/*lucr*-**eaz**-*ă*, *cînt-ø*/*cînţ*-**i** etc) şi numai în mod excepţional în segmente funcţionale conţinînd un singur sunet (*cînt*-**a**-*şi*/*cînt*-**ă**-*ø* etc). Notăm şi faptul că la verbele româneşti moştenite din latină – unde existau mai mulţi radicali (timpuri primitive) la toate verbele – se continuă uneori situaţia din latină, în sensul că schimbările fonetice ce apar în radicali în timpul flexiunii **nu** *sînt admise ca alternanţe fonetice*, ci *sînt considerate ca indicînd existenţa unor radicali diferiţi* (de exemplu, din latinescul cu patru radicali/timpuri primitive *mergo-mergere-mersi-mersum* a rezultat românescul *a merge* cu doi radicali, *merg* şi *mers* – vezi §76).

La verbul românesc, alternanţele fonetice pentru *persoană* şi *număr* sînt *de obicei mărci secundare*, pentru că dublează alte mărci, prin excelenţă desinenţele, în această situaţie aflîndu-se majoritatea alternanţelor fonetice din radical (compară **cînt**-*ø* cu **cînţ**-*i*, **văd**-*ø* cu **vez**-*i*, *sim***t**-*ø* cu *sim***ţ**-*i* etc) şi toate alternanţele fonetice din flectiv (compară *lucr-ez-i* cu *lucr-eaz-ă*, *cit-esc-ø* cu *cit*-**eşt**-*i*, *ur-ăsc-ø* cu *ur*-**ăşt**-*i* etc). Doar la un număr redus de verbe, *unele* alternanţe fonetice *numai* din radical pot

reprezenta *marca principală* pentru persoană şi număr. Este vorba de verbele al căror ultim element sonor al radicalului este *c* sau *g* (tipurile *a trece, a merge*), la care la prezentul indicativului şi al timpurilor/modurilor formate pe baza acestuia, atît la persoana I singular, identică cu a III-a plural, cît şi la persoana a II-a singular apare aceeaşi desinenţă, anume, *zero* (în scrierea literară *c/g+i* notează un singur sunet, africata *č/ğ*): *urc-ø/urci-ø (urč-ø), merg- ø/mergi-ø (merğ-ø)* etc. Ca urmare, ceea ce deosebeşte aici persoana I singular de persoana a II-a singular este alternanţa consonantică din radical *c* vs. *č (ci), g* vs. *ğ (gi)* care, în consecinţă, trebuie admisă ca marcă principală pentru persoanele I şi a II-a singular (aceleaşi alternanţe, însă, sînt mărci secundare la aceleaşi tipuri de verbe atunci cînd dezomonimizarea formelor flexionare se face *în mod special* prin desinenţe, cum se întîmplă la *merg*-E în raport cu *merğ*-ø, la *să urč*-E în raport cu *să urc*-ø etc).

*
* *

Spre deosebire de *accentul cuvîntului*, care uneori poate fi marcă principală pentru timp (compară *cíntă* cu *cîntắ* etc – vezi §98), şi de *accentul în context facultativ*, care este marcă stilistică[419], **accentul în context obligatoriu** de la verb (pentru substantiv vezi §26) este marcă pentru imperativ şi, în legătură cu acest aspect opozabil al categoriei gramaticale a modului, şi pentru categoriile gramaticale de persoană şi număr. Referindu-ne, deci, la persoana gramaticală – aflată la unul din cele două numere – de la imperativ, mod la care accentul în context obligatoriu există întotdeauna, găsim că accentul în context obligatoriu este *marcă secundară* pentru persoana şi numărul de la imperativ atunci cînd desinenţele (uneori asociate cu acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv şi cu alternanţele fonetice) trimit în exclusivitate la persoanele a II-a sau a III-a singular şi/sau plural posibile la acest mod, cum se întîmplă la *du*-ø/te *du*-ø!, *vino*!, *vezi*!, *nu trece*-ø etc pentru persoana a II-a singular şi la *meargă*!, *cînte*! etc pentru persoana a III-a singular şi plural (vezi mai sus). Cînd, însă, desinenţele pentru o *anumită* persoană aflată la unul din cele două numere la modurile de la care imperativul împrumută forme apar la imperativ la *altă* persoană la singular şi/sau plural, atunci accentul în context obligatoriu este *marcă principală* pentru persoană şi număr la imperativ, cum se întîmplă la *cîntă*!, *lucrează*!, *ia-ø!, bea-ø!* etc, la care desinenţele *-ă, -ø* apar la persoana a II-a singular a

---

[419] Un segment de vorbire – alcătuit potrivit normelor limbii române – *fără* accent în context facultativ transmite *numai* informaţiile existente în cuvintele alcătuitoare, dar acelaşi segment de vorbire *cu* accent în context facultativ este îmbogăţit informaţional prin existenţa, principial neexprimată, a negării informaţiei cuvîntului accentuat facultativ: compară *X citeşte poezia* =*X citeşte poezia* cu *X citeşte* **poezia** =*X citeşte poezia*, **nu altceva** etc.

imperativului, dar la indicativ marchează persoana a III-a singular, uneori şi plural (vezi de asemenea mai sus).

*

* *

Lăsînd la o parte faptul că pot marca anumite aspecte opozabile ale categoriilor gramaticale de diateză (vezi §79, §80, §82), de mod (vezi §90, §91) şi de timp (vezi §97, §98, §99), **verbele auxiliare** – mai exact *unele* dintre ele cu *anumite* forme flexionare – se constituie în mărci şi pentru categoriile gramaticale de persoană şi număr de la verb. Subliniem că la formele flexionare sintetice ale verbelor auxiliare *este convenabil să* **nu** *se facă structura morfologică,* mai ales pentru că aceasta presupune identificarea (în opoziţie cu flectivul) şi a radicalului care – *verbele auxiliare fiind vide semantic* – nu-şi poate îndeplini funcţia semantică principală, aceea de *a asigura unitatea de sens* a formelor flexionare (vezi §73, §76). În afara formei total invariabile *fi* (prezentul infinitiv fără *a* de la *a fi*) şi a formei *să fi* (prezentul conjunctiv devenit invariabil în limba literară modernă, de la acelaşi *a fi*), celelalte forme flexionare ale celor trei verbe auxiliare româneşti *(a fi, a avea, a vrea/a voi) sînt în regulă generală variabile* **şi** *după persoană şi număr* şi ca urmare pot marca aceste două categorii gramaticale la verbele de bază pe care obligatoriu le însoţesc ca anexe. Structurile conţinînd *verb(e) auxiliar(e) + verb de bază* la care auxiliarul/auxiliarele pot marca – singure sau asociate cu alte mărci (acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv şi contextul) – persoana şi numărul sînt reprezentate prin:

– toate timpurile şi modurile (cu excepţia participiului, supinului şi, principial, a imperativului) de la diateza pasivă cu *a fi;*

– la toate diatezele, în afara celei pasive cu *a fi*, timpurile perfect compus, viitorul I, viitorul al II-lea/anterior şi viitorul în trecut de la indicativ, timpurile prezent şi perfect de la condiţional-optativ şi timpurile prezent şi perfect (formate pe baza indicativului şi condiţional-optativului) de la prezumtiv.

La timpurile şi modurile de la diateza pasivă cu *a fi* în a căror structură apare, auxiliarul *a fi* se foloseşte, alături de participiul verb-adjectiv al verbului de bază, pentru marcarea (şi) a persoanei şi a numărului de la: prezentul indicativ, cu formele flexionare de prezent indicativ (**sînt/eşti** etc *văzut-φ, -ă* etc); imperfectul indicativ, cu formele flexionare de imperfect indicativ (**eram/erai** etc *văzut-φ, -ă* etc); perfectul simplu indicativ, cu formele flexionare de perfect simplu indicativ (**fui/fusei, fuşi/fuseşi** etc *văzut-φ, -ă* etc); perfectul compus indicativ, cu forma flexionară de perfect compus indicativ (**am fost/ai fost** etc *văzut-φ, -ă* etc); mai mult ca perfectul literar indicativ (**fusesem/fuseseşi** etc *văzut-φ, -ă* etc); viitorul I indicativ, cu formele flexionare de viitor I indicativ (**voi fi/vei fi** etc *văzut-φ, -ă* etc; **am să fiu/ai să fii** etc *văzut-φ, -ă* etc); viitorul al II-lea/anterior indicativ, cu formele flexionare de viitor al

II-lea/anterior indicativ (**voi fi fost/vei fi fost** etc *văzut-ø, -ă* etc); viitorul în trecut indicativ, cu formele flexionare de viitor în trecut indicativ (**aveam să fiu/aveai să fii** etc *văzut-ø, -ă* etc); prezentul conjunctiv, cu formele flexionare de prezent conjunctiv variabile după persoane și numere (**să fiu/să fii** etc *văzut-ø, -ă* etc); prezentul condițional-optativului, cu formele flexionare de prezent condițional-optativ (**aș fi/ai fi** etc *văzut-ø, -ă* etc), și perfectul condițional-optativ, cu formele de perfect condițional-optativ (**aș fi fost/ai fi fost** etc *văzut-ø, -ă* etc); prezentul prezumtivului, cu formele flexionare de prezent prezumtiv format pe baza indicativului și a condițional-optativului (**voi fi fiind/vei fi fiind** etc *văzut-ø, -ă* etc; **aș fi fiind/ai fi fiind** etc *văzut-ø, -ă* etc); – pentru faptul că (în principiu, deci și la diateza pasivă) perfectul prezumtivului conține aceleași segmente funcționale ca și viitorul al II-lea/anterior indicativ și perfectul conjunctiv, condițional-optativ ori infinitiv (indiferent dacă interesează sau nu la categoriile gramaticale de persoană și număr), vezi §91; cu toate că în mod logic imperativul nu este justificat la diateza pasivă, totuși, *în contxte căutate și cu o doză de artificialitate* poate apărea și imperativul pasiv cu *a fi*: **fii văzut-ø, -ă** *de X în compania lui Y, a recomandat Z*.

*

* *

Verbul *a avea* se folosește **ca auxiliar** cu numai trei tipuri de forme flexionare, care, însă, spre deosebire de *a fi*, apar la toate diatezele limbii române, inclusiv la cea pasivă cu *a fi* (vezi imediat mai sus, la auxiliarul *a fi* de la perfectul compus, viitorul I și viitorul în trecut pasiv). Astfel, cu forme de prezent indicativ cu flexiune de auxiliar (*am, ai, a, am, ați, au* – vezi §73), auxiliarul *a avea* reprezintă marca principală pentru persoană și număr la persoanele a II-a și a III-a singular și plural, pentru că la fiecare din aceste persoane și numere are în limba literară actuală forme diferite (pentru limba literară veche vezi §73, §98): **ai** *mers*/**ați** *mers*, **a** *mers*/**au** *mers* etc. La persoana I a perfectului compus, acest auxiliar are formă unică la singular și plural (*eu/noi* **am** *mers* etc), ceea ce înseamnă că auxiliarul respectiv este marcă principală numai pentru persoană, numărul rezultînd din alte mărci (pronumele reflexiv: **m**-*am gîndit* vs. **ne**-*am gîndit* etc; contextul: compară **am** *văzut că* POT cu **am** *văzut că* PUTEM etc – vezi *infra*).

Forma de prezent indicativ a auxiliarului *a avea*, dar cu flexiunea predicativului (*am, ai, are, avem, aveți, au*) din structura viitorului I cu *a avea* (vezi §98) marchează întotdeauna în limba literară modernă – în asociație cu alte mărci de la prezentul conjunctiv din structură (desinență, alternanță fonetică, acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv) atît persoana, cît și numărul, pentru că are forme distincte pentru fiecare aspect opozabil al acestor categorii gramaticale: **am** *să merg*, **ai** *să mergi*, **are** *să meargă* etc. În limba vorbită populară și familiară, însă, acest auxiliar nu poate marca persoana și numărul, pentru că a ajuns să aibă o singură formă, **o** sau **a**, la toate persoanele și la ambele numere (**o/a** *să merg*, **o/a** *să mergi*, **o/a** *să meargă* etc – vezi §73, §98).

Forma de imperfect a auxiliarului *a avea* din structura viitorului în trecut poate marca precis (chiar şi fără mărcile pentru aceste categorii gramaticale din structura conjunctivului component al timpului respectiv) persoanele a II-a şi a III-a singular şi plural, pentru că aici are forme distincte pentru aceste aspecte opozabile: **aveai** *să cînți*/**aveați** *să cîntați*, **avea** *să cînte*/**aveau** *să cînte* etc. Întrucît la persoana I a viitorului în trecut forma de singular este identică cu cea de plural, aici imperfectul auxiliarului *a avea* marchează doar persoana, numărul rezultînd din alte mărci – desinențele, acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv şi contextul (compară **aveam** *să* MĂ *gîndesc* cu **aveam** *să* NE *gîndim* etc).

*

* *

Verbul *a vrea/a voi* are cel mai mic număr de tipuri de forme flexionare – anume, *două* – pentru valoarea de **auxiliar**, care tipuri de forme apar la toate diatezele limbii române (vezi §73).

Forma de prezent indicativ cu flexiune de auxiliar a lui *a vrea/a voi* (*voi, vei, va* etc în limba literară modernă; pentru formele vechi, populare și familiare, de tipul *oi, îi, i* etc vezi §73, §98) apare în structura viitorului I cu *a vrea/a voi* și a viitorului al II-lea/anterior de la indicativ, precum și a prezumtivului prezent și perfect, ultimele formate pe baza unora dintre primele. Avînd forme diferite pentru fiecare persoană aflată la singular sau plural, formele în atenție ale lui *a vrea/a voi* se constituie în mărci pentru aceste două categorii gramaticale: **voi** *merge*, **vei** *merge*, **va** *merge* etc; **voi** *fi mergînd*, **vei** *fi mergînd*, **va** *fi mergînd* etc; **voi** *fi mers*, **vei** *fi mers*, **va** *fi mers* etc.

La imperfectul cu flexiune proprie, diferită de a predicativului (*aş, ai, ar, am, ați, ar* – vezi §73), auxiliarul *a vrea/a voi* apare în structura condițional-optativului prezent şi perfect, precum şi a prezumtivului prezent și perfect conținînd forme ale acestuia. În aceste structuri, formele avute în vedere ale auxiliarului marchează în mod cert persoanele I şi a II-a singular și plural, pentru că aici există structuri fonetice proprii pentru aceste aspecte opozabile: **aş** *merge*/**am** *merge*, **ai** *merge*/**ați** *merge* etc; **aş** *fi mers*/**am** *fi mers*, **ai** *fi mers*/**ați** *fi mers* etc; **aş** *fi mergînd*/**am** *fi mergînd*, **ai** *fi mergînd*/**ați** *fi mergînd* etc. Întrucît la persoana a III-a imperfectul auxiliarului *a vrea/a voi* are aceeaşi formă la singular şi la plural, anume *ar* (*el/ei* **ar** *merge*, *el/ei* **ar** *fi mers*, *el/ei* **ar** *fi mergînd* etc), aici structurile fonetice în atenție ale auxiliarului marchează numai persoana, numărul rezultînd din context (vezi *infra*).

*

* *

Acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv – posibil şi putîndu-se constitui în marcă la toate diatezele în afara celei pasive cu *a fi* (vezi §79 - §85) – este reprezentat prin forme diferite pentru persoane și (cu excepția persoanei a III-a, unde

singularul şi pluralul sînt identice structural) şi pentru număr: *mă/m, te, se/s, ne, vă, se/s; îmi/mi, îţi/ţi, îşi/şi, ne, vă îşi/şi.* Ca urmare, *aceste forme pronominale sînt, oricînd apar, mărci* (principale sau secundare, după cum în structura respectivă există şi alte mărci dezambiguizatoare pentru persoană şi număr) *pentru persoană şi număr:* **mă** *gîndesc-φ,* **te** *gîndeşti,* **se** *gîndeşte* etc; **îmi** *amintesc-φ,* **îţi** *aminteşti,* **îşi** *aminteşte* etc; *să* **mă** *fi gîndit, să* **te** *fi gîndit, să* **se** *fi gîndit* etc; *să*-**mi** *fi amintit, să*-**ţi** *fi amintit, să*-**şi** *fi amintit* etc; *a* **mă** *gîndi, a* **te** *gîndi, a* **se** *gîndi* etc; *a*-**mi** *aminti, a*-**ţi** *aminti, a*-**şi** *aminti* etc; *a*-**mi** *fi amintit, a*-**ţi** *fi amintit, a*-**şi** *fi amintit* etc; *gîndindu*-**mă**, *gîndindu*-**te**, *gîndindu*-**se** etc; *amintindu*-**mi**, *amintindu*-**ţi**, *amintindu*-**şi** etc.

*

* *

Contextul, ca marcă pentru categoriile gramaticale de persoană şi număr de la verb, trimite la ideea de *raportare a unei forme flexionare verbale la „elemente" exterioare ei* (principial sau *la numele-subiect*, sau *la o altă formă verbală*) *pentru identificarea persoanei şi a numărului.* Astfel imaginat, contextul poate fi – ca şi desinenţa, auxiliarul etc – marcă principală sau secundară pentru persoană şi număr la verb, după cum în structura verbului avut în vedere există sau nu alte mărci pentru aspectele opozabile în atenţie. Astfel, numele-subiect poate dubla alte mărci pentru persoana şi numărul verbului (EL *merge*, VOI *aţi citit* etc) sau poate fi singura marcă pentru aceste două categorii gramaticale verbale (*să fi cîntat* TU; *nu pot cîştiga* EI; *plecînd* EU, *vin* ELE; *înainte de a pleca* TATA, *sosesc* BĂIEŢII etc). *Mutatis mutandis,* regimul numelui-subiect este acelaşi cu al verbului la care se raportează forma verbală avută în vedere: A ÎNAPOIAT *cartea fără* **a fi citit**-*o şi fără* **să** *o* **fi răsfoit** *măcar* (=persoana a III-a singular impusă de *a înapoiat),* AI VENIT **cîntînd** (=persoana a II-a singular impusă de *ai venit),* M-AM OPRIT *înainte de* **a ajunge** (=persoana I singular impusă de *m-am oprit):*

„NU CAUT vorbe pe ales
Nici ştiu cum AŞ ÎNCEPE"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 135)

„**Am jurat** ca peste dînşii SĂ TREC falnic, fără păs"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 114)

*

* *

Generalizînd în legătură cu mărcile categoriilor gramaticale de persoană şi număr de la verb, găsim că posibilităţile de identificare formală a aspectelor lor opozabile diferă de la o persoană la singular sau plural la altă persoană la singular sau

plural şi – în dependenţă de acest lucru – că tipurile de mărci pentru persoană şi număr nu sînt, *global*, sau principale, sau secundare, ci unele realizări ale tipurilor de mărci sînt principale, iar alte realizări ale tipurilor de mărci sînt secundare.

La verbul românesc, în modul cel mai pregnant se identifică persoana a II-a plural care: la toate formele flexionare simple şi eterogene bazate pe cele simple are aceeaşi marcă, anume, desinenţa *-ţi* (*cînta***ţi**, *cîntară***ţi**, *cîntaseră***ţi**, *să cînta***ţi** etc); la toate formele flexionare compuse şi supracompuse, precum şi la cele eterogene bazate pe acestea are ca marcă verbe auxiliare al căror corp fonetic se întîlneşte numai la această persoană gramaticală la plural (**aţi** *cîntat*, **veţi** *cînta*, **aveţi** *să cîntaţi*, **aveaţi** *să cîntaţi*, **veţi** *fi cîntat*, **aţi** *cînta*, **aţi** *fi cîntat*, **veţi** *fi cîntînd*, **aţi** *fi cîntînd* etc; **sînteţi** *văzuţi, -e*, **eraţi** *văzuţi, -e*, **furăţi/fuserăţi** *văzuţi, -e*, **fuseserăţi** *văzuţi, -e*, **aţi** *fi fost văzuţi, -e*, **veţi** *fi văzuţi, -e*, **aţi** *fi fiind văzuţi, -e* etc – vezi mai sus, la prezentarea mărcilor pentru persoană şi număr); la toate tipurile de forme flexionare – simple, compuse şi eterogene – de la toate diatezele cu excepţia celei pasive cu *a fi*, poate apărea, ca anexă, un acuzativ/dativ neaccentuat al pronumelui reflexiv, utilizabil numai la pluralul acestei persoane gramaticale (**vă** *gîndiţi*, **vă** *gîndeaţi*, **vă** *gîndirăţi*, **vă** *gîndiserăţi*, *să* **vă** *gîndiţi*, *gîndiţi*-**vă**, *gîndindu*-**vă**, *a* **vă** *gîndi* etc; **v**-*aţi gîndit*, **v**-*aţi fost gîndit*, **vă** *veţi gîndi*, *aveţi să* **vă** *gîndiţi*, *aveaţi să* **vă** *gîndiţi*, **vă** *veţi fi gîndit*, *aveaţi să* **vă** *gîndiţi*; **v**-*aţi fi gîndind* etc; în absenţa desinenţelor, a variabilităţii după persoană şi număr de la auxiliare şi a acuzativului/dativului neaccentuat al pronumelui reflexiv, persoana a II-a plural a verbelor se identifică neîndoielnic prin context: forma invariabilă simplă *citind*, de exemplu, este de persoana a II-a plural într-un context ca *(dumneavoastră) vă destindeţi* **citind**; o formă eterogenă invariabilă ca *să fi citit* aparţine persoanei a II-a plural în contexte de felul să fi **citit**, *(dumneavoastră) aţi fi văzut că*..., ş.a.m.d.

În ordinea posibilităţilor de identificare formală evidentă, persoanei a II-a plural îi urmează persoana a II-a singular, la care: desinenţele *unor* timpuri simple şi eterogene formate pe baza acestora se întîlnesc numai la persoana a II-a singular, în această situaţie aflîndu-se *-şi* de la perfectul simplu şi mai mult ca perfectul literar (*cînta***şi**, *cîntase***şi** etc), *-i* de la imperfect (*cîntai* etc) şi *zero* de la formele flexionare proprii imperativului (*du-ø!*, *zi-ø!* etc; *nu cînta-ø!*, *nu merge-ø!* etc); alternanţa fonetică *č (ci)*/vs. *c*, *ğ (gi)* vs. *g* de la verbele cu radicalul terminat în *c* sau *g* individualizează persoana a II-a singular a prezentului indicativ (şi a timpurilor/modurilor formate pe baza acestuia) în raport cu persoana I singular – uneori identică cu a III-a plural –, întrucît la aceste forme flexionare desinenţa este aceeaşi, anume *zero* [compară *ur***či(č)-ø** cu *urc*-**ø**, *mer***gi(ğ)-ø** cu *merg*-**ø** etc]; majoritatea auxiliarelor din formele flexionare compuse şi supracompuse au corpuri fonetice utilizate numai la persoana a II-a singular (**eşti/erai**, **fuşi** etc din diateza pasivă cu *a fi* de felul **eşti/erai**, **fuşi** etc *văzut-ø, -ă* etc; *ai* din perfectul compus de felul **ai** *citit* etc sau din viitorul I de felul **ai** *să citeşti* etc; *aveai* din viitorul în trecut de felul **aveai** *să citeşti* etc; *vei* din

viitorul I de felul **vei** *citi* etc, din viitorul al II-lea/anterior de felul **vei** *fi citit* şi din prezumtivul prezent de felul **vei** *fi citind* etc; *ai* din condiţional-optativul prezent de felul **ai** *citi* etc şi perfect de felul **ai** *fi citit* etc sau din prezumtivul prezent de felul **ai** *fi citind* etc – vezi mai sus); acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv posibil la timpurile/modurile tuturor diatezelor cu excepţia celei pasive cu *a fi* are forme flexionare proprii pentru persoana a II-a singular: **te** *gîndeşti/gîndeai, gîndişi* etc; **te**-*ai gîndit,* **te** *vei gîndi,* **te**-*ai gîndi,* **te** *vei fi gîndind* etc; **îţi** *aminteşti/aminteai, amintişi* etc; **ţi**-*ai amintit,* **îţi** *vei aminti,* **ţi**-*ai aminti,* **ţi**-*ai fi amintind* etc; **îţi** *vei aminti,* **îţi** *vei fi amintind* etc – vezi *supra*); accentul în context obligatoriu discerne în cazul *unor* forme flexionare de tipul *cíntă,* care reprezintă persoana a II-a singular imperativ dacă au accentul în context obligatoriu (*cíntă!* etc), dar persoana a III-a singular/plural indicativ prezent dacă nu au accentul în context obligatoriu (*merge şi* **cíntă** etc); contextul poate individualiza persoana a II-a singular atunci cînd forma verbală nu are desinenţe, nu este însoţită de auxiliare variabile după persoane şi numere şi nici de acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv: *cîntînd,* de exemplu, invocat şi mai sus, este la persoana a II-a singular în *te destinzi* **cîntînd** etc; în acelaşi sens, invariabilul *să fi cîntat* aparţine persoanei a II-a singular în **să fi cîntat,** *ai fi cîştigat un premiu* etc.

Următoarea persoană gramaticală la singular sau plural în ordinea posibilităţilor de identificare formală este I plural, la care: desinenţele de la *unele* timpuri simple şi eterogene formate pe baza lor se întîlnesc numai la persoana I plural, cum se întîmplă cu *-m* de la prezentul indicativ (*cîntă***m** etc) şi conjunctiv (*să cîntă***m** etc), precum şi de la perfectul simplu indicativ (*cîntară***m** etc); auxiliarele din timpurile compuse, supracompuse şi eterogene construite pe baza acestora au de cele mai multe ori forme flexionare specifice (şi) pentru persoana I plural (aşa se întîmplă cu: *sîntem, furăm/fuserăm* etc din structura pasivului cu *a fi* de felul **sîntem/furăm** sau **fuserăm** etc *văzuţi, -e* etc; *avem* din **avem** *să cîntăm* etc; *aveam* din **aveam** *să cîntăm* etc; *vom* din **vom** *cînta* etc, **vom** *fi cîntat* etc, **vom** *fi cîntînd* etc; *am* din **am** *cîntat,* **am** *fi cîntat,* **am** *fi cîntînd* etc); acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv are forme specializate (şi) numai pentru persoana I plural (este vorba de *ne,* pe de o parte, din **ne** *gîndim/gîndeam, gîndirăm* etc, iar pe de altă parte din **ne** *amintim/aminteam, amintirăm* etc); la formele flexionare la care nu există nici desinenţe, nici auxiliare variabile, nici acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv, persoana I plural se identifică cu certitudine prin context: un gerunziu ca *citind* este la persoana I plural în contexte de tipul *(noi) ne destindem* **citind**, un perfect conjunctiv ca *să fi citit* aparţine persoanei I plural în contexte de tipul **să fi citit**, *(noi) am fi văzut că...* etc.

Din punctul de vedere al posibilităţilor formale de identificare a persoanei gramaticale aflate la singular sau plural, pe locul următor se situează persoana I singular, la care: la *perfectul simplu*, desinenţa *-i* apare numai la persoana I singular (cînta**i**, *mă duse***i** etc); la *prezentul conjunctiv* şi formaţiile pe baza acestuia, desinenţa

(cîntai, *mă dusei* etc); la *prezentul conjunctiv* şi formaţiile pe baza acestuia, desinenţa *-u* se întîlneşte de asemenea numai la persoana I singular (să *fiu*); alternanţa fonetică *c* vs. *ci(č)* de la verbe cu radicalul terminat în *c* de tipul *a urca* şi *g* vs. *gi* (ğ) de la verbe cu radicalul terminat în *g* de tipul *a alege* selectează persoana I singular a prezentului indicativ (şi conjunctiv format pe baza acestuia) în raport cu persoana a II-a singular, dat fiind faptul că amîndouă aceste persoane au aceeaşi desinenţă, anume, *zero* (compară *urc*-ø cu *urci(č)*-ø, *aleg*-ø cu *alegi(ğ)*-ø etc); *unele* auxiliare au *uneori* forme utilizabile numai la persoana I singular (este vorba de : *am* din viitorul I de felul **am** *să cînt* etc; *voi* din viitorul I de felul **voi** *fi cîntat* etc şi din prezumtivul prezent de felul **voi** *fi cîntînd* etc; *fui/fusei* etc din **fui/fusei** etc *văzut-ø, -ă* etc); acuzativul/dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv posibil la toate diatezele în afara celei pasive cu *a fi* are întotdeauna forme specifice pentru persoana I singular (**mă** *gîndesc/gîndeam, gîndeai* etc; **m-***am gîndit* etc; **mă** *voi gîndi* etc, **mă** *voi fi gîndit* etc, **mă** *voi fi gîndind* etc; **îmi** *amintesc/aminteam, amintii* etc; **mi-***am amintit* etc; **îmi** *voi aminti* etc; **îmi** *voi fi amintit* etc, **îmi** *voi fi amintind* etc); contextul poate trimite în mod precis la persoana I singular atunci cînd nici una din celelalte mărci nu poate realiza acest lucru (forme flexionare invariabile ca *să fi cîntat, cîntînd* etc, care izolate nu pot fi atribuite nici unei persoane gramaticale, în contxte de tipul **să fi cîntat,** *aş fi cîştigat un premiu,* **cîntînd** *îmi cultiv vocea* etc aparţin cu certitudine persoanei I singular ş.a.m.d.).

După posibilităţile formale de atribuire la o persoană gramaticală aflată la singular sau plural, persoanei I singular îi urmează persoana a III-a singular, la care: *unele* desinenţe ale *unor* timpuri şi moduri de la *unele* verbe apar numai la persoana a III-a singular (este vorba de: desinenţa *-e* de la tipul *merge* etc şi desinenţa *zero* de la tipul *ia*-ø etc, posibile la prezentul indicativ; desinenţa *zero* de la imperfectul tuturor verbelor – *cînta*-ø, *vedea*-ø etc, în limba literară modernă (pentru limba veche, vezi *supra*); absenţa accentului în context obligatoriu face ca o formă flexionară de tipul *ia*-ø să reprezinte persoana a III-a singular a prezentului indicativ (în opoziţie cu forma cu acelaşi corp fonetic cu accent în context obligatoriu, care este de persoana a II-a singular imperativ); *unele* forme ale *unor* auxiliare apar numai la persoana a III-a singular (în această situaţie se află: *a* de la **a** *cîntat* etc, în limba literară modernă (pentru limba veche vezi §73); *are* de la **are** *să cînte* etc; *avea* de la **avea** *să cînte* etc; *va* de la **va** *cînta* etc, **va** *fi cîntat* etc, **va** *fi cîntînd* etc; *este/era, fu* etc de la **este/era, fu** etc *văzut-ø, -ă* etc); cînd nu există mărcile indicate mai sus, dezambiguizarea se face prin context (invariabilele de tipul *cîntînd* etc, *să fi cîntat* etc aparţin persoanei a III-a singular în contexte de felul **cîntînd,** *(el) şi-a cultivat vocea,* **să fi cîntat,** *(el) ar fi luat un premiu* etc.

Pe ultimul loc din punctul de vedere al posibilităţilor formale de atribuire la o persoană gramaticală aflată la singular sau plural se află persoana a III-a plural a verbului, la care: la prezentul indicativ există o singură desinenţă *(-u)*, care la un singur verb predicativ *(a avea)* – dacă facem structura morfologică – se utilizează

numai la persoana a III-a plural (*a*u) și tot o singură desinență, de asemenea *-u*, apare în limba literară modernă (pentru limba veche, vezi *supra*) la persoana a III-a plural a imperfectului indicativ la toate verbele (*cînta*u, *vedea*u etc); un singur sufix flexionar, *-ră*, se întîlnește la pluralul persoanei a III-a a perfectului simplu și a mai mult ca perfectului literar, individualizînd-o pe aceasta în raport cu persoana a III-a singular (compară *zise***ră***-φ* cu *zise-φ*, *văzu***ră***-φ* cu *văzu-φ* etc; *zisese***ră***-φ* cu *zisese-φ*, *văzuse***ră***-φ* cu *văzuse-φ* etc); de la auxiliare, forme specifice pentru persoana a III-a plural sînt: *au* în limba literară modernă (pentru limba veche, vezi *supra*) la pluralul persoanei a III-a a perfectului compus (**au** *cîntat* etc) și a viitorului I cu *a avea* (**au** *să cînte* etc); *aveau* la viitorul în trecut (**aveau** *să cînte* etc); *vor* la viitorul I cu *a vrea/a voi* (**vor** *cînta* etc), viitorul al II-lea/anterior (**vor** *fi cîntat* etc) și la prezumtivul prezent format pe baza viitorului I cu *a vrea/a voi* (**vor** *fi cîntînd* etc); *erau* (în limba literară modernă; pentru limba veche, vezi *supra*), *fură*, *fuseră* etc la pasivul cu *a fi* (**erau/fură, fuseră** etc *văzuți, -e* etc); în sfîrșit, cînd nu există nici una din aceste mărci, dezambiguizarea riguroasă se face prin context: forme invariabile ca *să fi cîntat, cîntînd* etc aparțin persoanei a III-a plural în contexte de tipul **să fi cîntat,** *ei ar fi obținut aplauze,* **cîntînd,** *ei își valorifică disponibilitățile* etc.

*

* *

Prezentarea mărcilor pentru categoriile gramaticale de persoană și număr de la verb și *ierarhizarea formelor flexionare verbale* din punctul de vedere al capacității lor de a indica *exact, numai prin mărci,* persoana gramaticală aflată la singular sau plural *permit gruparea mărcilor* pentru persoană și număr de la verb – care mărci *nu* se comportă unitar, în sensul că *nu* întotdeauna un tip de marcă, **singură**, ci **una sau alta dintre realizările** *unui tip de marcă poate/nu poate individualiza cu exactitate un aspect opozabil pentru persoană și număr de la verb* – în:

– *mărci principale*, dacă *singure* (adică indiferent de faptul că la formele flexionare la care apar există sau nu și alte mărci pentru categoriile gramaticale în atenție) *pot individualiza ferm persoana gramaticală a verbului aflată la singular sau plural:* mărcile principale pentru persoană și număr de la verb (care au importanță la utilizarea verbului-predicat sau din structura predicatului fără subiect exprimat printr-o parte de vorbire – vezi capitolul despre subiect) sînt concretizate în *realizările tipurilor de mărci indicate imediat mai sus la ierarhizarea formelor de persoană și număr de la verb* după posibilitatea lor de atribuire exclusiv formală la persoana gramaticală aflată la singular sau plural, adică – *de la caz la caz* – **anumite** realizări ale desinențelor, ale accentului în context obligatoriu, ale alternanțelor fonetice, ale sufixelor flexionare, ale verbelor auxiliare, ale acuzativului/dativului neaccentuat al pronumelui reflexiv și ale contextului (vezi aceste realizări pe persoane și numere date mai sus);

– *mărci secundare*, dacă *singure* (adică în absența altor mărci) *nu pot individualiza o persoană gramaticală a verbului aflată la singular sau plural;* mărcile secundare, concretizate în majoritatea realizărilor mărcilor pentru persoană și număr de la verb, prezentate mai sus (după conținutul categoriilor gramaticale de persoană și număr de la verb), se folosesc redundant, dezambiguizarea făcîndu-se cu o marcă principală: desinența *-ă*, de exemplu, de la persoana a III-a singular sau plural a prezentului indicativ (*arúncă* etc), se poate asocia cu acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv *se* de asemenea pentru persoana a III-a singular sau plural (se *arúncă* etc), dezomonimizarea realizîndu-se prin context (compară *el merge și* se **arúncă...** cu *ei merg și* **se arúncă...**); forma *am* a auxiliarului, care apare atît la singularul, cît și la pluralul persoanei I a perfectului compus (*eu/noi* **am** *văzut* etc), se dezambiguizează sau prin acuzativul neaccentuat al pronumelui reflexiv (compară **m-am** *văzut cu...* cu **ne-am** *văzut cu...* etc), sau prin context (compară *eu am fost acolo și* **am** *văzut că...* cu *noi am fost acolo și* **am** *văzut că...* etc) ș.a.m.d.

§101. Luarea în considerație a *mărcilor cu realizare pozitivă* (lăsînd principial la o parte realizarea lor *zero)* pentru categoriile gramaticale verbale de diateză, mod, timp, persoană, număr arată că *sistemul* acestor mărci are *cinci tipuri*, cele mai multe dintre ele concretizîndu-se într-*un număr substanțial de realizări*, ceea ce justifică opinia că *flexiunea verbului românesc este complexă* (și de aceea dificilă pentru vorbitorii altor limbi). Pentru *o imagine de ansamblu* asupra mărcilor pentru categoriile gramaticale ale verbului românesc, oferim *schema nr. 3*, în legătură cu care precizăm că: întrucît nu este posibilă cuprinderea tuturor mărcilor, în schemă introducem numai pe cele utilizate în stilurile funcționale ale limbii literare moderne; dat fiind faptul că nu sînt identificate regulile după care mărcile au importanță diferită în funcționarea formelor flexionare ale verbului, în schemă nu facem distincție între mărcile principale și cele secundare, între cele utilizate izolat, cîte una, sau redundant (două, eventual mai multe), între cele continui și discontinui; deoarece nu sînt cunoscute nici regulile care au ca rezultat că unele mărci sînt sincretice și altele nu, în schemă notăm mărcile la fiecare categorie gramaticală pe care o indică. Cu aceste precizări, *schema numărul 3* a mărcilor pentru categoriile gramaticale ale verbului românesc (pentru care detaliile se găsesc în §5 - §7 și §76 - §100) cuprinde *5 tipuri* cu *261 de realizări.*

IX
CLASA ADVERBELOR

§102. *Clasa adverbelor* – clasă mixtă cuprinzînd părți de vorbire propriu-zise, părți de vorbire flectiv/mărci categoriale, părți de vorbire în același timp propriu-zise și relator și părți de vorbire pentru emfază – este reprezentată în principal prin cuvinte noționale ce pot fi și substitute (cele nenoționale și cele pentru emfază fiind în număr redus), care principial exprimă caracteristici ale verbului, interjecției, adjectivului și (paradoxal) ale adverbului, care (unele) pot avea categoria gramaticală a comparației și care (în afara funcțiilor sintactice de apoziție și predicat, a funcției de marcă de tip categorial sau raportual și a funcției exclusiv expresive, precum și în afara nonfuncțiilor) *pot* îndeplini funcția sintactică specifică de circumstanțial: *bine, în față, aici, cînd, foarte, tot atît de, chiar* etc.

> *NOTĂ*. În literatura de specialitate există și alte modalități de definire a adverbului, din care notăm modalitatea clasică mai veche („partea de vorbire neflexibilă care arată o caracteristică a unei acțiuni, a unei stări sau a unei însușiri" – *Gram. Acad.*, I, p. 300) și modalitatea distribuțională („clasa de cuvinte care pot apărea ca determinante în cel puțin unul dintre seriile de contexte 1-3 și sînt excluse din contextul 4" – *Ciompec, Morfosint.*, p. 29; pentru seriile de contexte diagnostice stabilite de autoare, vezi §3).

Nu am reținut modalitatea clasică mai veche de definire a adverbului, întrucît prin aceasta – absolutizîndu-se caracteristica adverbelor de a transmite informație semantică și neluîndu-se în seamă funcționalitatea acestor cuvinte – rămîn în afara definiției adverbele vide semantic mărci pentru comparația adjectivelor și adverbelor (*mai* din **mai** *tînăr, tot așa de* din **tot așa de** *tînăr* etc), adverbele nedependente de o acțiune, stare sau însușire care funcționează ca predicat (**firește** *că vine,* **cu siguranță** *că nu este posibil* etc) sau substituie comunicarea dintr-o propoziție/frază („*Ai citit cartea?*"; „**Da.**" etc), adverbele pentru emfază cu funcție exclusiv expresivă (**și** *el este tînăr,* **chiar** *cartea aceea mă interesează* etc) și adverbele ce reprezintă nonfuncții (*el știe ceva,* **anume**, *că viața e frumoasă*).

Nu am reținut nici modalitatea distribuțională de definire a adverbului, pentru că aceasta:

– nu trimite *direct* la genul proxim şi diferenţa specifică, ci doar indirect, prin intermediul celor patru contexte diagnostice care, în consecinţă, ar trebui *incluse* în definiţie;

– contextul diagnostic reprezentat prin «reflexivul impersonal» de felul *se călătoreşte*, despre care autoarea spune că *„nu admite combinaţia cu un nominativ subiect"* (*lucr. cit.*, p. 27; vezi şi §3), se poate combina nu numai cu adverbe (*se călătoreşte* **bine/acolo** etc), ci şi cu substantive însoţite de anumite determinări (*se călătoreşte* TREI **ore**/MULT **timp** etc), de unde rezultă că acest tip de context diagnostic nu permite distingerea adverbului de substantiv;

– acelaşi context diagnostic reprezentat prin «reflexivul impersonal» exclude (şi el) din clasa adverbului adverbele-flectiv din limba modernă pentru comparaţia adjectivului şi adverbului (*foarte, tot atît de* etc), adverbele nedependente predicative (*fireşte, desigur* etc), adverbele substitut (*da, ba* etc), adverbele pentru emfază (*şi, chiar* etc, din contexte ca **şi** *ea ştie acest lucru*) şi adverbele ce reprezintă nonfuncţii (*adică, şi anume* etc), datorită faptului că toate acestea *nu* se pot combina, dacă au caracteristicile indicate mai sus, cu *se călătoreşte*, de exemplu;

– în sfîrşit – din punct de vedere metodologic şi operativ –, dacă adverbele se identifică numai prin contextul diagnostic reprezentat prin «reflexivul impersonal», atunci calitatea de adverb a unor cuvinte ca *acolo, acum, aproape, relativ* etc din contexte nediagnostice cu verbe care nu sînt «reflexive impersonale», cu interjecţii, cu adjective şi cu adverbe (*merge* **acolo,** *hai* **acum, aproape** *sănătoasă,* **relativ** *repede* etc) *nu* poate fi relevată în contextele nediagnostice date, de unde trebuie extrase şi introduse, *în măsura în care acest lucru este posibil*, în contexte diagnostice; dacă nu admitem această procedură care este neoperativă, ar trebui să presupunem că un context nediagnostic de felul celor date de noi mai sus este sinonim total cu un context din cele avute în vedere de Georgeta Ciompec, ceea ce este greu de admis. Aşa stînd lucrurile, se poate spune că definiţia distribuţională a adverbului în viziunea Georgetei Ciompec *nu* înlătură toate neajunsurile definiţiei clasice a acestei părţi de vorbire, ci doar evidenţiază (şi) alte inconveniente privitoare la genul proxim şi diferenţa specifică a cuvintelor ce fac parte din clasa semantico-gramaticală a adverbului.

Aspectul descriptiv al definiţiei de lucru pe care am dat-o adverbului este motivat nu numai de luarea în consideraţie (ca şi la celelalte părţi de vorbire – vezi §10, precum şi capitolele consacrate acestora) a tuturor celor trei criterii clasice (semantic, morfologic, sintactic/funcţional) de clasificare a cuvintelor în părţi de

vorbire, ci şi de faptul că într-o măsură *poate* mai mare decît la alte clase semantico-gramaticale adverbul prezintă o omogenitate mai redusă sau, altfel spus, o eterogenitate mai pronunţată. Ca urmare, la enunţarea, în definiţie, a caracteristicilor esenţiale ale adverbelor am introdus – într-un fel sau altul – o *relativizare*, a cărei utilitate este aceea de a permite ca în clasa semantico-gramaticală a adverbelor să poată fi încadrate atît cuvintele la care acele caracteristici esenţiale sînt manifeste, cît şi cuvintele la care caracteristicile respective sînt diminuate sau chiar pierdute. Astfel, trecînd peste terminologia pe care o practicăm[420], precizăm că:

– la nivel semantic, relativizarea prin *principial* (din... adverbele... „**principial** *exprimă caracteristici...*") este justificată, pe de o parte, de faptul că există adverbe care exprimă, *în anumite tipuri de contexte,* caracteristici ale verbelor, interjecţiilor, adjectivelor şi chiar ale adverbelor, dar *în alte tipuri de contexte* sînt vide semantic (compară *vorbeşte* **tare** cu **tare** *frumos vorbeşte* etc); pe de altă parte, relativizarea prin *principial* din definiţie este motivată de existenţa unor adverbe care *nu* exprimă caracteristici ale verbelor, interjecţiilor, adjectivelor şi adverbelor, ci: sau transmit *aceeaşi comunicare cu o propoziţie/frază* („*Ai citit cartea?*", „**Da**"; vezi *infra,* substitutul de propoziţie/frază); sau transmit *atitudini* (faţă de comunicarea propriu-zisă) ale participanţilor la dialog (*modus*-ul opus *dictum*-ului – cf. DDL, s.v., precum şi *infra,* raportul de incidenţă), ceea ce le permite acestor din urmă adverbe să aibă un oarecare grad de independenţă, constînd în faptul că reprezintă „comentarii" din alt plan – cel al incidenţei – la comunicarea propriu-zisă: **întîi**, *X va ajunge* **desigur/cu siguranţă** etc *la timp*; **al doilea**, *el va găsi...* ; sau indică o anumită emfază a participanţilor la dialog (**chiar** *el a afirmat că...*); sau reprezintă indici/semnale că se va face o „traducere" printr-o apoziţie a unui element din text: *caută* un lucru, **anume**, BUCURIA VIEŢII/SĂ SE BUCURE DE VIAŢĂ – vezi *infra*, funcţia sintactică de apoziţie;

---

[420] Reamintim – limitîndu-ne la principalii termeni care interesează aici – că prin *parte de vorbire propriu-zisă* înţelegem partea de vorbire care direct sau indirect transmite informaţie semantică ori determinativă şi, indiferent de flexiune, îndeplineşte funcţie sintactică; *partea de vorbire-flectiv* este aceea care, vidă semantic fiind, îndeplineşte, indiferent de flexiune, funcţie de marcă de tip categorial (pentru diateză, mod, comparaţie etc), iar *partea de vorbire-relator* – de asemenea vidă semantic şi indiferent de flexiune – este marcă de tip raportual; termenul de *parte de vorbire în acelaşi timp propriu-zisă şi relator* îl folosim pentru partea de vorbire care, transmiţînd direct sau indirect informaţie semantică, are – indiferent de flexiune –, pe lîngă funcţia sintactică, şi funcţia de marcă a raportului de subordonare în frază/text; la *partea de vorbire pentru emfază* încadrăm cîteva adverbe (curent *pseudoadverbe emfatice*) care au informaţia semantică mult diminuată (şi dificil de identificat prin sinonime), dar nu *zero,* şi care, invariabile fiind, au funcţie exclusiv expresivă/stilistică; în sfîrşit, la *partea de vorbire ce reprezintă nonfuncţii* încadrăm de asemenea un număr mic de adverbe care semnalează, *din planul incidenţei,* funcţia sintactică de apoziţie (vezi §10, *passim).*

– relativizarea la nivel morfologic prin *unele* din... adverbele... „(**unele**) pot avea categoria gramaticală a comparației..." este impusă de faptul că la adverb **există şi nu trebuie ignorată** *această categorie gramaticală*, dar ea este posibilă doar la un număr nu prea mare de unități (pentru adjectivele fără comparație, vezi §36), la care se poate exprima perifrastic în toate variantele limbii şi sintetic în varianta cultă modernă (compară: *rar* cu **mai** *rar*, **tot atît de** *rar*, **foarte** *rar*, *rar***isim** etc; *corect* cu **mai** *corect*, **tot atît de** *corect*, **foarte** *corect*, **hiper***corect* ş.a.m.d.);

– la nivel sintactic/funcțional relativizarea am făcut-o prin formularea... adverbele... „*pot* îndeplini funcția sintactică specifică de circumstanțial", ceea ce înseamnă nu numai că această funcție nu este obligatorie, ci doar posibilă, ci şi că adverbele pot avea şi alte tipuri de funcții, cum ar fi, funcția de marcă (pentru categoria gramaticală a comparației şi pentru raportul de subordonare în frază/text), funcția exclusiv expresivă/stilistică etc (vezi *infra*).

§103. Omogenitatea mai redusă/eterogenitatea mai pronunțată a clasei semantico-gramaticale a adverbelor obligă la o subcategorizare a acestei părți de vorbire, operație ce a fost făcută de gramatica clasică mai veche, la clasificarea realizată de aceasta considerînd că sînt necesare doar anumite precizări teoretice, detalieri în privința subclaselor (subsubclaselor...) şi adecvări terminologice. Astfel pusă problema, adică fructificînd – cum de altfel procedează adesea şi autorii celor două volume privitoare la adverb citate în nota de text imediat următoare – rezultatele gramaticii clasice mai vechi, considerăm că în taxinomia mulțimii adverbelor româneşti din epoca modernă este util să se aibă în vedere *criteriul* **proveniențcei, al formei, al informației, al flexiunii şi al funcției.**

NOTĂ. În ultimul timp, adverbul românesc a constituit obiectul preocupărilor a două volume, unul *(Ciompec, Morfosint.)* avînd în atenție numai adverbul, iar altul *(Nica, Teoria)* afectînd adverbului un spațiu substanțial din volum.

Definind (vezi *supra*) şi clasificînd adverbele din limba română veche şi contemporană din punct de vedere distribuțional, *Ciompec, Morfosint.* evidențiază trăsăturile morfologice, sintactice şi semantice ale adverbelor, prezintă un util inventar – clasificat, cu o terminologie curentă în lingvistica românească sau preluată din literatura de specialitate străină *(compusele,* de exemplu, sînt divizate în *exocentrice* şi *endocentrice)* – al adverbelor româneşti din epoca veche şi din cea contemporană, se preocupă de aspecte privitoare la morfologia adverbelor (particulele adverbiale de felul *-a* din *acum***a**, *-le* din *de-a-mpicioare***le**, *-şi* din *iară***şi** etc; comparația adverbelor în etapa veche şi contemporană a limbii române) şi de sintagmatica adverbelor de asemenea din limba veche şi contemporană (distribuția adverbelor din cele patru clase – A, B, C, D –

stabilite de autoare după valenţele combinative; funcţiile sintactice ale adverbelor subordonate şi situaţia adverbelor regente; organizarea internă a conexiunilor adverbiale). Ideile generale ale cercetării, aşa cum sînt prezentate de autoare, se concretizează în constatările că „evoluţia adverbului românesc, sub toate aspectele descrise, s-a realizat, în primul rînd, prin *dezvoltarea internă*" (p. 283), că „evoluţia particulară a sistemului adverbial ilustrează tendinţa mai generală de *reromanizare* a limbii române" (p. 284) şi că în etapa actuală a limbii române se manifestă „*diversificarea funcţional-stilistică* a formelor şi a construcţiilor adverbiale" *(ibidem;* pentru detalii, vezi *infra).*

Considerînd că, tradiţional, adverbul este „o parte de vorbire extrem de eterogenă", de unde şi „dificultatea prezentării lui clasificaţionale", *Nica, Teoria* apreciază că „imaginea tradiţională... trebuie abandonată", acest lucru putîndu-se obţine printr-o „prezentare tipologică şi funcţională, atît cît acest lucru e posibil în cazul unei categorii polifaţetice şi pluridimensionale", care prezentare „se poate realiza prin aplicarea celor trei criterii...: formal, semantic şi funcţional" (p. 82-83). Această prezentare „porneşte de la acceptarea în linii mari, a clasificării clasice; ba uneori o confirmă" şi constă în repartizarea adverbelor în „şase clase funcţionale: adverbe calificative, adverbe circumstanţiale, adverbe de cantitate, adverbe substitute, adverbe particule şi adverbe de modalitate" (p. 164). Aceste «şase clase» – numite cu termeni existenţi în literatura de specialitate – sînt stabilite după criteriile clasice şi cuprind toate cuvintele considerate adverbe în gramatica clasică a limbii române. „Faţă de gramatica tradiţională – spune autorul însuşi – locul unde s-a intervenit mai intens a fost zona adverbelor de mod", din care au fost degajate „următoarele clase funcţionale: adverbe calificative, adverbe de cantitate, adverbe enunţ, adverbe particule şi adverbe de modalitate" (p. 165; pentru detalii, vezi *infra*).

Din punctul de vedere al **provenienţei**, în cadrul clasei semantico-gramaticale a adverbului din limba română modernă se pot distinge două subclase: *adverbe primare*, moştenite din latină sau preluate ca atare din diverse limbi, şi *adverbe secundare*, formate pe terenul limbii române.

Adverbele primare, reduse ca număr, sînt prin excelenţă moştenite din latină: *abia, acum(a), (a)colo, afară, altminteri (altminterea, altmintrelea), amu, apoi, asemenea, aşa, atît(a), atunci (atuncea), azi, bine, călare, chiar, cînd, cît, cum, doar, foarte iar(ă), ieri, înainte, încă, încoace, îndărăt, jos, mai, mîine, mult, nicăieri (nicăierea), nici, nu, oare, sus, şi, tare, tîrziu, tot, unde* etc (pentru alte adverbe moştenite din latină, dar cu circulaţie numai în limba română veche, vezi *Ciompec, Morfosint.*, p. 46-55). La acestea se adaugă cîteva împrumuturi din limbile slave (*barem, da, lesne* etc), din neogreacă (*agale, alandala, măcar, oleacă* etc) şi din turcă

(tiptil), un număr nu prea mare de neologisme latino-romanice (*basta, completamente, contra, deja, probabil, lamentabil, execrabil, deplorabil, primo* etc), cîteva xenisme mai ales în terminologia muzicală (*adagio, allegro, crescendo, piano, pianissimo* etc) şi un element de provenienţă necunoscută *(adică)*.

Adverbele secundare – mai multe decît cele primare, numărul lor fiind în continuă creştere dar în limitele unei părţi de vorbire cu frecvenţă mică (vezi articolul citat în nota 40, unde arătăm că în statisticile de care dispunem adverbul reprezintă între cca 3% - cca 6% din totalul cuvintelor-titlu) – iau naştere pe terenul limbii române prin *derivarea cu sufixe, prin perifrazare* şi *prin conversiune.*

NOTĂ. La *derivare* nu menţionăm şi derivarea cu *prefixe,* datorită faptului că:

– adverbele de felul *acasă, aminte, aseară* etc sînt perifraze aglutinate (*acasă<a+casă, aminte<a+minte, aseară<a+seară* etc) în care *a-* **nu** *este prefix,* ci prepoziţie care a ajuns să facă un singur corp fonetic cu acuzativul substantivului următor, fie în latină, fie în română;

– la adverbele de felul *hipercorect, suprarealist, ultramodern* etc se pot identifica – în franceză (rom. *hipercorect*<fr. **hyper***correct,* rom. *ultramodern*<fr. **ultra***moderne*) sau în română (rom. *suprarealist*<rom. *supra+realist,* după fr. *surréalist*) – anumite «elemente de compunere» (*hiper-, supra-, ultra-*) care, însă, avînd în limba de origine şi informaţie semantică, **nu** *sînt prefixe,* ci prefixoide/pseudoprefixe pentru *ideea de superlativ.* Nu excludem, însă, ipoteza că atunci cînd sînt echivalente cu o *formă* de superlativ (*hipercorect=foarte corect, ultramodern=foarte modern* etc), adverbele conţinînd prefixoidele/pseudoprefixele în atenţie să fie considerate superlative absolute realizate sintetic (vezi *infra*).

Sufixele cu care se formează adverbe sînt foarte puţine, unul dintre acestea fiind *-eşte*, provenit (cum a arătat *Iordan, LRC,* p. 469-470) din contopirea sufixelor *-esc* şi *-e,* cu alternanţa consonantică *sc/şt* prezentă şi în flexiunea verbală *(cit*esc*/cit*eşti*, ură*sc*/ură*şti etc – vezi §101, *passim).* Corespunzînd sufixului adjectival *-esc* din *bărbăt*esc, *femei*esc, *bătrîn*esc etc, sufixul adverbial *-eşte* se întîlneşte astăzi în adverbe care – indiferent de faptul că vor fi pornit sau nu de la adjective cu *-esc* de felul celor citate aici[421] – pot fi considerate ca provenind din substantive: *bărbăt***eşte**, *femei***eşte, *bătrîn***eşte**, *şcolăr***eşte**, *soldăţ***eşte**, *milităr***eşte**, *cîin***eşte**, *cocoş***eşte**, *mînz***eşte**, *porc***eşte** etc. La formaţiile cu *-eşte* de la substantivele ce trimit la etnii, de felul *român***eşte**, *englez***eşte**, *grec***eşte**, *rus***eşte**, *bulgăr***eşte** etc, apar deosebiri de încadrare –

[421] Pentru corespondenţa adjectivelor formate cu *-esc* cu adverbele formate cu *-eşte,* vezi *Ciompec, Morfosint.,* p. 104 sqq., *Nica, Teoria,* p. 96 (la ultimul apărînd – ca în *Gram. Acad.,* I, p. 306 – şi ideea omonimiei la cuvinte de tipul *româneşte*).

la adverb sau substantiv – în funcție de semantica regentului: cînd se subordonează unui regent ce indică atitudini, comportări etc (*a se îmbrăca, a se purta, a proceda* etc), atunci aceste formații reprezintă *adverbe* cu sens comparativ: *se îmbracă/se poartă, procedează* etc **românește/englezește, grecește, rusește, bulgărește** etc (=*ca românii/englezii, grecii, rușii, bulgarii* etc); cînd, însă, sînt în dependență de un regent care arată „cunoașterea" limbii vorbite de etnicii respectivi, atunci formațiile în atenție este convenabil să fie considerate *omonime* cu cele de mai sus, întrucît reprezintă substantive ce trimit la limba istorică avută în vedere: *vorbește/scrie, știe* etc **românește, grecește, rusește, bulgărește** etc (=limba română/engleză, greacă, rusă, bulgară etc – vezi §67, complementul intern, *passim*).

În legătură cu sufixul adverbial *-ește* trebuie pus și sufixul de asemenea adverbial *-icește (ic+ește)*, productiv în secolul trecut – cînd formează adverbe mai ales de la adjective neologice (*local***icește**, *literar***icește**, *moral***icește**, *nervoz***icește**, *penal***icește** etc – vezi *Ciompec, Morfosint.*, p. 104 sqq.) și rar de la unele substantive și ele mai noi în limba noastră (*pravil***icește**, *scriitor***icește** etc) – și foarte puțin întîlnit în momentul de față al limbii române (*istor***icește**, *papagal***icește**, *spiritual***icește** etc).

Un alt sufix adverbial – puțin productiv – este *-iș*, cu care se formează adverbe (cu circulație mai ales populară și familiară) prin excelență de la substantive (*cruc***iș**, *făț***iș**, *fur***iș**, *grăp***iș**, *piept***iș** etc) și uneori de la adjective (*lung***iș**, *morț***iș**, *orb***iș** etc). Rarisim, adverbele cu *-iș* ar putea proveni din verbe, cum se întîmplă cu adverbul *curmez***iș**, al cărui punct de plecare poate fi o formă de prezent indicativ cu sufixul flexionar *-ez* de felul *curm***ez** de la *a curma*.

Chiar dacă originea este aceeași cu a lui *-iș*[422], adverbialul *-îș* a ajuns să reprezinte astăzi un sufix de sine stătător și nu doar o variantă pozițională a lui *-iș*, ceea ce rezultă din faptul că nici *-iș* nu este comutabil cu *-îș* (se poate spune, de exemplu, *cruc***iș**, nu și **cruc***îș**), nici *-îș* nu este comutabil cu *-iș* (există, de exemplu, *tîr***îș**, dar nu și **tîr***iș**). Cu sufixul *-îș* se formează cîteva adverbe, cu circulație populară și familiară, de la adjective (*chior***îș**, de exemplu) sau de la verbe (*tîr***îș**, *chiondor***îș** etc).

În legătură cu adverbele cu „finalul" *-mente*, de felul *completamente, eminamente, necesarmente* etc (utilizate în română cu începere din secolul trecut de vorbitorii cu un anumit grad de instrucție), este cvasi generală opinia că „deși analizabile – adjectivele care servesc drept bază de derivare existînd în română –, aproape toate au fost, se pare, împrumutate ca atare din franceză sau italiană" (*Ciompec, Morfosint.*, p. 106). Fără a face aprecieri ferme privitoare la aceste adverbe, putem, totuși, afirma că: din punct de vedere fonetic, „finalul" *-mente* din română *nu* poate proveni din fr. *-ment* (nici scris, nici vorbit), ci trebuie admis că a fost preluat ca „element" neologic din it. *-mente*, cu care este identic scris și vorbit; dat fiind faptul că din secolul al XIX-lea, de cînd apar în română, adverbele cu „finalul" *-mente* se

---

[422] *Pascu, Sufixele*, indică pentru *fățiș*, *chioriș* etc proveniența slavă (p. 358).

întîlnesc aproape în exclusivitate la vorbitori instruiți, care aveau acces și la limba italiană, este logic să admitem că, atunci cînd pentru adverbele românești cu „finalul" *-mente* există corespondent în italiană, adverbele românești respective au fost preluate *ca atare* (adică în întregime, nedivizate în radical și sufix) din italiană (rom. *completamente* < it. *completamente*, rom. *fatalmente* < it. *fatalmente*, rom. *Generalmente* < it. *generalmente*, rom. *materialmente* < it. *materialmente*, rom. *moralmente* < it. *moralmente* etc); din adverbele neologice de proveniență italiană cu „finalul" *-mente* de felul celor de mai sus, româna[423] a extras sufixul lexical *-mente*, pe care l-a folosit la *adaptarea*[424] unor neologisme de proveniență franceză cu sufixul corespunzător scris *-ment* (în ipoteza în care neologismele românești respective nu sînt și de proveniență italiană): rom. *actual*mente < fr. *actuelle*ment, rom. *esențial*mente < fr. *essentielle*ment, rom. *final*mente < fr. *finale*ment, rom. *funciar*mente < fr. *foncière*ment, rom. *legal*mente < fr. *légale*ment, rom. *literal*mente < fr. *littérale*ment, rom. *necesar*mente < fr. *nécessaire*ment, rom. *oficial*mente < fr. *officielle*ment, rom. *penal*mente < fr. *pénale*ment și alte cîteva.

*

* *

În comparație cu derivarea cu sufixe, *perifrazarea* este un procedeu mai productiv de formare a adverbelor secundare românești[425]. Înțelegînd în general (vezi §11) prin *perifrazare* procedeul de formare de noi cuvinte pe terenul limbii române avînd ca rezultat *perifrazele*, care, din punctul de vedere al gradului de coeziune a elementelor lor constitutive *în momentul de față al limbii române*, pot fi: *perifraze aglutinate* (cu grad maxim de coeziune, cuvintele alcătuitoare fiind unite, fără sau cu unele modificări fonetice, într-un singur cuvînt nou, sintetic, care are un singur accent, o singură informație și o singură funcție: **botgros** < *bot+gros*, **dacă** < *de+ca* etc); *perifraze propriu-zise*/curent, *perifraze* (cu grad „normal" de coeziune, cuvintele alcătuitoare păstrîndu-și individualitatea fonetică, dar interpretarea lingvistică termen cu termen nu mai este posibilă, pentru că prin aceasta se distruge informația – *unică* – dorită de vorbitor: *X* **bate cîmpii**, *Y a luat o bătaie* **soră cu moartea** etc); *perifraze nefinalizate* (cu grad inferior de coeziune, mai mic decît la îmbinările stabile ce constituie perifrazele propriu-zise, dar mai mare decît la îmbinările libere, care

[423] Pentru proveniența – cu indicarea bibliografiei – a italianului *-mente* (și a francezului *-ment*) din ablativul substantivului latinesc *mens*, vezi *Nica, Teoria*, p. 95.

[424] *Ciompec, Morfosint.*, p. 106, enumeră – după Ion Dănăilă, *Sufixul* **-mente** *în limba română*, SMFC, II, 1960, p. 189 sqq. – cîteva adverbe „sigur create în românește" cu sufixul *-mente* (*psihica*mente, la I. Ghica, *punga*minte, la I.L. Caragiale, *responsabila*mente, la I. Iordan etc), care adverbe, însă, nu s-au impus în limbă.

[425] Vezi Gh.N. Dragomirescu, *Locuțiunile adverbiale*, LL, V, 1961, p. 59-69.

perifraze nefinalizate – reprezentînd o treaptă intermediară în trecerea de la îmbinările libere la cele stabile, adică la perifrazele propriu-zise – pot fi încă interpretate atît termen cu termen, cît şi în bloc, ca o singură unitate informaţionalo-sintactică/funcţională: *la* **Facultatea de Litere** *se studiază literatura, nu a venit* **datorită faptului** *că a pierdut trenul* etc).

La adverb, perifrazarea se concretizează în toate cele trei tipuri de perifraze. Există, astfel, un număr nu prea mare de **perifraze aglutinate:** *adeseori, anume, cică, desigur, dimpotrivă, îndeaproape, întotdeauna, parcă, precît* etc. Cel mai bine reprezentate sînt **perifrazele propriu-zise**, care au structuri variate (pentru o prezentare a principalelor tipuri ale acestor structuri, vezi *Ciompec, Morfosint.*, p. 81 sqq., 101 sqq.): *prepoziţie + adverb* (*de altfel, de altminteri, de asemenea, de tot, din totdeauna* etc); *prepoziţie + substantiv* [*cu de-a sila, de faţă, în frunte, în mijloc, pe loc* etc; tot aici încadrăm şi structurile – parţial omonime cu supinul – conţinînd o prepoziţie şi un substantiv de provenienţă verbală, de felul *pe alese, pe dibuite, pe neaşteptate, pe nerăsuflate, pe nevăzute(le)* etc – Gh. Bulgăr, *Despre locuţiunile româneşti* **pe alese, pe nemîncate, pe nevăzute**, SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 401, apreciază că la tipul *pe alese* baza este substantivul *ales*, dar la *pe dibuite* baza este adjectivul *dibuit*]; *prepoziţie + pronume* (*de aceea, de aceasta/asta, după aceea, după aceasta/asta* etc); *cuvinte rimate*, reprezentate prin asocieri de substantive, verbe sau adverbe româneşti (*calea-valea, treacă-meargă, tîrîş-grăpiş* etc), dar şi prin asocierea de părţi de vorbire aparţinînd altor limbi (*nitam-nisam/tam-nisam* conţine elemente slave; *harcea-parcea* elemente turceşti etc); *structuri complexe* alcătuite din substantive, adverbe şi/sau interjecţii juxtapuse (*cîine-cîineşte, ici-colo, haida-hai* etc) ori joncţionate prin prepoziţii/conjuncţii (*pe rudă pe sămînţă, din loc în loc, cît de cît, cînd şi cînd, unde şi unde, scurt şi cuprinzător* etc). În româna modernă există şi un număr relativ mare de **perifraze nefinalizate** adverbiale, reprezentate prin anumite tipuri de îmbinări de cuvinte, atunci cînd aceste îmbinări depind de un regent de tip verbal (pentru conversiunea tuturor tipurilor de adverbe în adjective, vezi *infra*), şi anume: *prepoziţie + adverb*, prepoziţia comportîndu-se ca un modificator semantic comparabil cu prefixul lexical; aici se încadrează atît majoritatea adverbelor pronominale (*de aici/acolo, acum, atunci, unde, cînd, oriunde, oricînd* etc, *pe aici/acolo, atunci, unde, cînd, oriunde* etc, *pînă aici/acolo, atunci, unde, cînd, oriunde, oricînd* etc), cît şi multe din adverbele nepronominale (*de azi/astăzi, mîine ieri, aproape, departe* etc); *prepoziţia* **în/întru** + *substantivul* **mod/chip** + *un adjectiv* (*în mod logic, în mod perfid, în mod sincer, în mod ştiinţific, în mod tacit, în mod bărbătesc, în chip/într-un chip lamentabil* etc; vezi *Avram, Gram.*, p. 201; *Nica, Teoria*, p. 94-95, consideră că acest fel de îmbinări reprezintă «construcţii», în cadrul cărora *în mod* este un „categorizator adverbial"); *prepoziţia* **din punct de vedere** + *un adjectiv* (*din punct de vedere economic/lingvistic, logic, social, ştiinţific* etc – vezi *Avram, Gram.*, p. 201, care pentru aceste structuri foloseşte termenul de «îmbinări»); *structuri complexe*

nepropoziționale alcătuite din substantive, numerale, adverbe, adjective pronominale, verbe, însoțite sau nu de prepoziții și conjuncții: *din zori (și) pînă în noapte, de seara (și) pînă dimineața, din primăvară (și) pînă în toamnă, cu una cu două, fel și chip, și anume, altfel spus, cu alte cuvinte* etc; rarisim se întîlnesc și *structuri complexe propoziționale cu valoare de adverb*:

„Da, plouă *cum n-am mai văzut...* " [=foarte tare/grozav]
(G. Bacovia, *op. cit.*, p. 48)

*
* *

Conversiunea – care *în general* înseamnă trecerea unui cuvînt dintr-o clasă semantico-gramaticală în alta *principial* fără nici un «adaos» și fără nici o «pierdere» (vezi §14, unde prezentăm tipurile de substantive rezultate din conversiune) – este un procedeu de asemenea productiv de formare a adverbelor secundare românești. În legătură cu conversiunea la adverb, considerăm util să subliniem că aceasta nu trebuie privită numai într-un sens, *de la* **alte** *părți de vorbire spre* **adverb**, ci și invers, *de la* **adverb** *spre* **alte** *părți de vorbire*. Referindu-ne la această problemă, notăm că există o inconsecvență în aproape toate lucrările de specialitate: se aplică **un** *tratament* **cîtorva** *adverbe* **sintetice**, cărora li se recunoaște atît proveniența din alte părți de vorbire (adjective etc), cît și capacitatea de a deveni alte părți de vorbire (adjective etc), dar **alt** *tratament* **majorității** *adverbelor* **sintetice** *și* **perifrastice**, care sînt considerate adverbe în orice context, fără a li se recunoaște, adică, capacitatea de a se transforma în alte părți de vorbire. Astfel, **pe de o parte**, referindu-se la adverbele reprezentate prin cîte **un singur cuvînt**, *Iordan, LRC*, p. 666, apreciază că *frumos*, de exemplu, este „adjectiv cu valoare de adverb"; în *Gram. Acad.*, I, p. 302, găsim că unele adverbe concretizate într-**un singur cuvînt** „au aceeași formă cu părțile de vorbire din care provin și de care nu se deosebesc decît prin întrebuințare", în această situație aflîndu-se adverbe ce provin din adjective ca *adînc*, din participii ca *ascuțit*, din substantive ca *ziua* etc; *Avram, Gram.*, p. 200, arată explicit că atunci cînd adverbul constituit dintr-**un singur cuvînt** are aceeași formă cu adjectivul, de exemplu, deosebirea acestor părți de vorbire se face „ținînd seama de cuvîntul determinat... În *un cîntec frumos* cuvîntul *frumos* este adjectiv, determinînd substantivul *cîntec*, pe cînd în *cînta frumos* cuvîntul *frumos* este adverb, determinînd verbul *cînta*" ș.a. În legătură cu reversul medaliei (convertirea adverbelor reprezentate prin cîte **un singur cuvînt** în adjective), unele aprecieri apar la *Iordan, LRC*, p. 627, care spune că există cîteva adverbe (*așa, gata, asemenea* etc) „care, fără să-și piardă valoarea adverbială, au devenit adjective... *De-așa vremi se-nvredniciră cronicarii și rapsozii*"; aceeași ideea apare și în *Gram. Acad.*, I, p. 121, unde se afirmă că unele adjective, ca *așa, gata, asemenea* „sînt provenite din adverbe"; la *Irimia, Gram.*, un cuvînt ca *așa* este

trecut; la p. 83, la clasa de „*adjective* **invariabile**", care „păstrează aceeaşi structură morfematică, indiferent de genul, numărul şi cazul substantivului (pronumelui)", dar la p. 299, acelaşi cuvînt *aşa* în dependenţă tot de un substantiv este trecut la „*adverbele circumstanţiale*", care „realizează şi funcţia de atribut: ... De-*aşa* vremi se-nvrednicíră cronicarii şi rapsozii...".

Pe de altă parte, referitor la adverbele reprezentate prin **îmbinări de cuvinte (prepoziţie + adverb:** *de acolo, de acum, de din sus* etc) există (chiar dacă nu este exprimată explicit) opinia – încetăţenită de gramatica clasică mai veche, care ignoră neconcordanţa dintre conceptul dominant morfologic de adverb, ce trimite la dependenţa de „verb", şi conceptul dominant sintactic de atribut, ce trimite la dependenţa de „nume" – că acestea *nu-şi pierd* **niciodată** *calitatea de* **adverb** şi, ca urmare, cînd se subordonează unui „nume" sînt încadrate la *atributele* **adverbiale** şi de *Iordan, LRC,* p. 628 (*pragul* **de sus** *şi cel* **de jos**, *casa* **de alăturea,** *ziua* **de azi/astăzi,** *obiceiuri* **de altădată** etc), şi de *Gram. Acad.*, I, p. 318, II, p. 135-136 (*după-amiaza unei zile* **de atunci,** *oamenii* **de devale,** *gălăgia* **de afară,** *feciorul* **din dreapta,** *partea* **de din sus** etc), şi de *Avram, Gram.*, p. 280 (*cartea* **de acolo,** *mersul* **pe jos** etc), şi de *Irimia, Gram.*, p. 299 (*vîrsta* **de acum** etc) ş.a.

Generalizînd şi trecînd peste detalii (acelaşi autor, în aceeaşi lucrare încadrează un cuvînt ca *aşa* din acelaşi tip de context într-un loc la «adjectivele invariabile» şi în alt loc la «adverbele circumstanţiale» – vezi mai sus), în lucrările citate apare o *inconsecvenţă* în utilizarea *criteriului sintactic/funcţional* la încadrarea *la adjectiv* sau *la adverb* a cuvintelor *sintetice* de felul *frumos, aşa, asemenea, adînc, ascuţit* etc şi a cuvintelor perifrastice de felul *de sus, de jos, de alăturea, de azi/astăzi, de altădată* etc: la cuvintele sintetice de felul *frumos, aşa, asemenea, adînc, ascuţit* etc se admite că sînt şi **adjective**, cînd depind de un „nume" pe lîngă care funcţionează ca atribute (*cîntec* **frumos** etc), şi **adverbe**, cînd depind de un „verb" pe lîngă care funcţionează ca circumstanţiale (*cîntă* **frumos** etc); la cuvintele perifrastice, însă, de felul *de sus, de jos, de alăturea, de azi/astăzi, de altădată* etc nu se ţine cont de calitatea morfologică a elementului de care depind, acestea *fiind încadrate întotdeauna la* **adverb**, nu numai cînd depind de un „verb" şi îndeplinesc funcţia de circumstanţial *(privea* **de sus** etc), ci şi cînd depind de un „nume" şi îndeplinesc funcţia de «atribut adverbial» *(pragul* **de sus** etc). Considerăm că în stadiul actual al gramaticii, cînd se tinde spre exactitate, nu mai este convenabil să se menţină *inconsecvenţa* avută în vedere în aplicarea criteriului sintactic/funcţional la încadrarea cuvintelor sintetice şi perifrastice în atenţie la adverb şi/sau la adjectiv, adică să se aprecieze în continuare că *departe*, de exemplu, din PLECAREA **departe** *constituie un vis al omului* este (prin analogie cu *frumos* din *un cîntec* **frumos)** un **adjectiv** cu funcţie de *atribut* pe lîngă substantivul *plecarea*, dar *de departe*, din PLECAREA **de departe** *spre mai departe constituie de asemenea un vis al omului* este un **adverb** cu funcţia de atribut pe lîngă acelaşi substantiv *plecarea*. În consecinţă, sîntem de părere (vezi şi GEM, p. 348 sqq., unde la funcţiile adverbului nu

indicăm atributul, şi GES, p. 295 sqq., unde la părţile de vorbire prin care se exprimă atributul nu notăm adverbul) că atît lexemele sintetice de felul *frumos, aşa, asemenea, adînc, ascuţit* etc, cît şi cele perifrastice de felul *de sus, de jos, de alăturea, de azi/astăzi, de altădată* etc reprezintă un caz de *omonimie morfologică:* atunci cînd exprimă caracteristici ale „verbelor" («caracteristici ale caracteristicilor» – vezi §4), pot avea categoria gramaticală a comparaţiei (fiind lipsite de forme pentru gen, număr, caz – vezi §6) şi pot îndeplini funcţia sintactică specifică de circumstanţial (vezi §9), lexemele de tipul *frumos, aşa, asemenea, adînc, ascuţit* etc şi cele de tipul *de sus, de jos, de alăturea, de azi/astăzi, de altădată* etc sînt **adverbe** (*X* CÎNTĂ **frumos/mai frumos, foarte frumos** etc; *Y* PRIVEŞTE **de sus/mai de sus, foarte de sus** etc); atunci cînd, însă, exprimă caracteristici ale „numelor" entităţilor (vezi de asemenea §4), pot avea categoria gramaticală a comparaţiei şi forme pentru gen, număr, caz (vezi şi aici §6) şi pot îndeplini funcţia specifică de atribut (vezi §9 indicat şi mai sus), lexemele la care ne referim (*frumos, aşa, asemenea, adînc, ascuţit* etc; *de sus, de jos, de alăturea, de azi/de astăzi, de altădată* etc) sînt **adjective:** UN CÎNTEC **frumos/mai frumos, foarte frumos** etc vs. O MELODIE **frumoasă/mai frumoasă, foarte frumoasă** etc; UN PRAG **de sus/mai de sus, foarte de sus** etc.

Procedînd consecvent în sensul arătat mai sus, găsim că prin conversiune se formează – *dintr-un unghi de vedere* – cîteva tipuri de **adverbe** *(omonime total sau parţial cu părţile de vorbire din care se apreciază*[426] *că provin)*, şi anume:

– *adverbe* provenite din *unele*[427] adjective calificative – multe la număr –, care adverbe sînt *omonime total* cu adjectivele din care provin la forma lor (dacă sînt variabile) de masculin, singular, nominativ, nearticulat, teoretic indiferent de gradul de

---

[426] Această relativizare este motivată de faptul că *uneori* nu se poate şti *cu certitudine* din ce clasă semantico-gramaticală face parte cuvîntul considerat *punct de plecare*. În această privinţă, *Iordan, LRC*, p. 340, arată că adjectivul invariabil *ferice*, cînd e folosit ca adverb, este legat de substantivul următor prin *de* (**ferice** DE *Ion)*, ceea ce explică nemodificarea formei lui cînd este folosit ca „adjectiv propriu-zis", în nota 2 precizîndu-se, însă, „sau, poate, invers: fiindcă a avut de la început o singură formă" (lat. *felix,-icis*), s-a fixat în formula amintită aici, unde-i simţit ca adverb."

[427] Identificarea adjectivelor care *pot* deveni adverbe în raport cu cele care *nu pot* deveni adverbe este posibilă – *doar în mod relativ* – prin apelul la un indice elastic, anume, *compatibilitatea semantică:* cînd caracteristica indicată de adjectiv pentru „nume" este atribuibilă şi unui „verb", atunci adjectivul respectiv poate fi convertit în adverb (*argument* **convenabil** > *argumentează* **convenabil** etc); cînd, însă, caracteristica indicată de adjectiv pentru „nume" nu este compatibilă, în mod normal, şi cu un „verb", atunci adjectivul respectiv nu poate deveni adverb: adjectivul-atribut *roşu* din *telefonul* roşu, de exemplu, nu poate deveni în exprimarea curentă adverb-circumstanţial, pentru că noţiunea de *roşu* nu este compatibilă în exprimarea curentă cu un „verb", ceea ce face nereperabil un context ca **telefonează* **roşu** – vezi şi nota 429.

comparaţie (care *poate* fi acelaşi şi la adjectiv, şi la adverb); interesează aici în primul rînd unele adjective din fondul mai vechi al limbii române[428] care, transmiţînd informaţii semantice atribuibile şi „verbelor", pot deveni – în exprimarea *curentă* sau în cea *rafinată* – adverbe: *abraş, acaparator, acătării, acru (acrişor, acruţ), ademenitor, adevărat, adînc, adormitor, ager, alunecos* etc (contexte de felul *vorbeşte* **acaparator/acru, ademenitor**, eventual **mai ademenitor, foarte ademenitor** etc; *gîndeşte* **adînc/ager,** eventual **mai ager, foarte ager** etc; *se poartă* **abraş/alunecos,** eventual **mai alunecos, foarte alunecos** etc); în al doilea rînd, pot deveni adverbe multe din adjectivele neologice[429] de felul *aberant, abil, abisal, abject, abominabil, abordabil, abracadrabrant, abrutizant, abscons, absent, abstract, absurd, abulic, abundent, abuziv, academic* etc (contexte de felul *expune* **aberant/abracadabrant, abscons,** eventual **mai abscons, foarte abscons** etc; *se comportă* **abject/abominabil, absurd,** eventual **mai absurd, foarte absurd** etc);

– *adverbe* provenite din unele[430] substantive – nu prea multe –, *omonime total* cu substantivele (comune, rar proprii) din care au luat naştere aflate la forma lor de nominativ-acuzativ singular nearticulat; în regulă generală, substantivele care se adverbializează fac parte iniţial dintr-o comparaţie care devine metaforă, uneori şi cu o alunecare de sens (din *doarme* **ca un buştean** s-a ajuns la *doarme* **buştean**, din *întins* **ca a strună de ferăstrău,** care are drept urmare faptul că *ferăstrăul* **taie**/popular şi familiar **merge** *foarte bine,* s-a ajuns la *merge* **strună** etc); în felul acesta au devenit adverbe substantive comune ca *bocnă, buluc, butuc, chitic, cobză, clampă, colac, colilie, covrig, cremene, criţă, cuc, foc, fulger, furtună, gîrlă, glonţ, grămadă, lulea, măr, puşcă, trăsnet, tun, turtă, ţintă, varză* etc şi chiar substantive proprii ca *Dunăre, Zeiss* ş.a. (contexte de felul *îngheţat* **bocnă,** *doarme* **butuc,** *alb* **colilie,** *tare* **cremene,** *singur* **cuc,** *merge* **Zeiss** etc); în *context*, pot deveni adverbe şi numele zilelor săptămînii (*X* PLEACĂ *în excursie* **luni/marţi, miercuri** etc), precum şi substantivul *dimineaţă* (*Y* SOSEŞTE **dimineaţă**);

---

[428] Cîteva din adjectivele mai vechi care pot deveni adverbe se află şi în lista – după DLRM – făcută de Cornelia Mihai (*Valoarea adverbială a adjectivelor în limba română contemporană*, SCL, XIV, 1963, nr. 3, p. 210-211), care listă cuprinde 332 cuvinte (autoarea notează, însă, că la adjectivele pe care le-a inclus în listă s-ar putea adăuga alte aproximativ 700 de unităţi).

[429] O parte din aceste neologisme apar şi în lista oferită de *Ciompec, Morfosint.*, p. 99, unde se face şi un comentariu la lista Corneliei Mihai citată mai sus. În sensul notei 427, unde ne referim la necesitatea *compatibilităţii semantice* pentru transformarea adjectivelor în adverbe, enumerăm aici cîteva adjective – din fondul mai vechi şi în special mai nou – care, datorită informaţiei lor semantice incompatibile cu un „verb", nu pot deveni adverbe: *aalenian, abdominal, abductor, abiotic, abisinian, aborigen, abrudean, absidial, acadian, acaricid* etc.

[430] Vezi, *Ciompec, Morfosint.*, p. 101, unde sînt indicate numai 18 substantive comune care devin adverbe prin conversiune.

– *adverbe* provenite din numerale – puțin numeroase –, care sînt *omonime total* cu anumite numerale (forme flexionare ale acestora, dacă există) din care provin; este vorba de toate numeralele iterative (*o dată, de două ori, de trei ori* etc, *întîia/prima oară/dată, a doua oară, a treia oară* etc) atunci cînd se subordonează unui „verb" (contexte ca *Tînărul* REPETĂ *melodia* **o dată/de două ori, de trei ori** etc; *un spectacol bun îl* VEZI *cu plăcere* **a doua oară/a treia oară** etc); teoretic, pot deveni adverbe – pentru enumerarea de argumente – și toate numeralele ordinale *vechi* cu forma flexionară de masculin, acolo unde există (*întîi, al doilea, al treilea* etc), dar practic se folosesc în această situație mai ales primele numerale ordinale vechi din serie, în (contexte ca **întîi,** *viața este frumoasă;* **al doilea,** *viața trebuie trăită frumos;* **al treilea,**... [nu interesează aici neologismele *primo, secundo, terțio* din exprimarea elevată, întrucît acestea – deși echivalente *semantic* cu numeralele ordinale românești *întîi, al doilea, al treilea* – *nu* sînt adverbe secundare, formate pe terenul limbii române, ci reprezintă *adverbe primare* (vezi mai sus), preluate ca atare, pe cale cultă, din latină și întărite prin influența franceză și italiană]; de la numeralele cardinale, poate deveni adverb numai cel pentru unitate în forma de feminin singular *una*, care formă apare ca adverb doar în perifraze verbale de felul *a o ține (tot)* **una,** *a fi* **una**; menționăm și tendința din limba vorbită populară și familiară de a folosi – în enumerarea de argumente – adverbe provenite din numerale cardinale „mici" (cu forma lor de masculin) în locul numeralelor ordinale corespunzătoare: **unu,** *sînt tînăr*; **doi,** *mă bucur de viață*; **trei,** ...;

– *adverbe* provenite din verbe și pronume – extrem de puține –, care sînt *omonime total* cu unele forme flexionare (dacă există) ale părților de vorbire din care provin; este vorba de adverbul **poate,** rezultat din persoana a III-a singular a prezentului indicativ activ de la *a putea*, la care s-ar putea adăuga și adverbul **curînd** (acesta putînd fi sau moștenit din latină, unde avea ca punct de plecare gerunziul *currendo* de la *currere =a alerga*, sau format pe terenul limbii române de la gerunziul *curînd* al verbului cu circulație veche și regională *a cure =a alerga*):

„Vrei *poate*-n faptă să arăți
Dreptate și tărie?"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 137)

„S-ajung *curînd* în cale, s-alătură călări"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 73)

se încadrează aici și adverbul *ce*, convertit din pronumele relativ invariabil *ce:*

„*Ce* frumoasă, *ce* nebună
E albastra-mi, dulce floare!"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 42)

– *adverbe* provenite din substantive comune, *omonime parțial* cu substantivele din care au luat naștere, substantive care – nemaifiind la nominativ-acuzativ singular nearticulat –, conțin și anumite flective concrete: articolul hotărît enclitic *-a* la substantive feminine la singular ce trimit la ideea de timp (*dimineaț*a, *sear*a, *primăvar*a, *var*a, *toamn*a etc), unde interesează și numele zilelor săptămînii de asemenea la singular (*sîmbăt*a, *duminic*a, precum și *lun*ea, *marț*ea, *miercur*ea, *joi*a, *viner*ea); articolul hotărît enclitic *-a* precedat – tot la substantive la singular ce trimit la ideea de timp – de desinență (*noapt*Ea) sau de sufix flexionar (*zi*Ua); articolul hotărît enclitic *-le* adăugat radicalului substantival la plural cu alternanțe fonetice (*duminic*Ile) ori după desinența de plural *-e/-i* la substantivele ce trimit la ideea de timp (*sîmbet*Ele, *dimineț*ile, *ser*ile, *primăver*ile etc) sau *-uri* la substantivul *chip* ce trimite la ideea de mod (*chip*URile).

*
* *

Din alt unghi de vedere, opus celui anterior, conversiunea interesează și la *adverbele care pot deveni* **alte părți de vorbire** *(omonime total sau parțial cu adverbele din care provin)*, și anume:

– *adverbe sintetice* de orice proveniență care, exprimînd caracteristici atribuibile (în exprimarea curentă sau în cea rafinată) unor substantive – cărora le urmează sau pe care le preced –, devin *adjective*, omonime total cu adverbele din care provin: *afară, agale, alandala, asemenea, atîta, bine, călare, contra, cruciș, dimpotrivă, dinăuntru, fățiș, furiș, împotrivă, înainte, înapoi, îndeaproape, jos, nicăieri, pieptiș, probabil, sus, tiptil* etc (contexte ca *femeie* **bine/contra, împotrivă** etc, *mersul* **afară/agale, alandala** etc, **asemenea/așa, atîta** *vreme* etc); pot deveni *adjective* omonime total cu adverbele din care provin și multe din *perifrazele adverbiale nefinalizate*, prin subordonarea lor la *unele* substantive cărora în regulă generală le urmează: *de aici, de acolo, de acum, de atunci, de oriunde* etc; *pe aici, pe acolo, pe oriunde* etc; *de sus, de jos, de azi, de ieri, de mîine* etc; *din zori și pînă în noapte, de seara și pînă dimineața, din primăvară și pînă în toamnă* etc (contexte ca *pragul* **de aici/de acolo, de sus, de jos** etc, *drumul* **pe aici/pe acolo, pe oriunde** etc, *ziua* **de azi/de ieri, de mîine, de poimîine** etc; *lucrul* **din zori și pînă în noapte/de seara și pînă dimineața, din primăvară și pînă în toamnă** etc); și unele *perifraze adverbiale propriu-zise* pot deveni adjective (omonime total cu adverbele din care provin) prin intrarea lor în dependență de *anumite* substantive, cărora principial le urmează: *cu de-a sila, în frunte, pe loc, pe alese, după aceea, ici-colo, din loc în loc* etc (contexte de felul *căsătorie* **cu de-a sila,** *mersul* **în frunte/pe loc, ici-colo, din loc în loc** etc, *mîncare* **pe alese,** *sositul* **după aceea** etc);

– făcînd abstracţie de posibilitatea ca în metalimbaj să fie substantivat orice adverb (*a spus* **un abia/acum, acolo** etc; *acest* **abia/acum, acolo** etc *înseamnă*... ş.a.m.d.) şi lăsînd la o parte un cuvînt ca *bárem*, **adverb** (accentuat paroxiton, împrumutat din limbile slave meridionale), omograf cu *barém*, **substantiv** (accentuat oxiton, neologism din franceză), un cuvînt ca *mai*, **adverb** moştenit din latină, omonim total cu **substantivul** regional *mai (=ficat)*, împrumut din maghiară, şi alte cîteva exemple de acest fel, notăm posibilitatea ca, *pe terenul limbii române*, anumite **adverbe**, puţine la număr, să se convertească în **substantive**, omonime total cu adverbele din care provin; este vorba, pe de o parte, de formele cu *-eşte* de tipul *române***şte** care, pe lîngă verbe ca *a vorbi, a scrie, a învăţa, a şti* etc (vezi §67), capătă valoarea de substantiv cu funcţia de complement intern (*românii* VORBESC **româneşte**) sau de subiect intern (*în ţara noastră* SE VORBEŞTE **româneşte**); pe de altă parte, este vorba de cîteva adverbe ca *azi, bine, ieri* etc care pot deveni substantive fie în contexte din vorbirea curentă (*fă* **bine** *şi ai să găseşti* **rău** etc), fie în contexte din vorbirea rafinată:

„Pe cînd nu era moarte, nimic nemuritor,
Nici sîmburul luminii de viaţă dătător,
Nu era **azi**, nici **mîne**, nici **ieri**, nici **totdeauna**,
Căci unul erau toate şi totul era una"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 92)

omonime parţial cu adverbele din care provin pot fi doar cîteva substantive provenite din adverbe sintetice de felul *bine, rău* etc, care adverbe se substantivează (şi) prin articol nehotărît, prin articol hotărît sau prin prepoziţie: *X i-a făcut lui Y* **un bine; binele**, *însă, i-a fost răsplătit* **cu rău**;

– cîteva *adverbe sintetice* pot deveni în context, prin desemantizare şi schimbare de funcţie, *prepoziţii*, omonime sau total, sau parţial cu adverbele din care provin; la omonimele totale interesează cuvintele *cît* (adverb în *X vorbeşte* **cît** *vrea* şi prepoziţie pentru acuzativ în *Y vorbeşte* **cît** *X*), *drept* (adverb în *X vorbeşte* **drept** şi prepoziţie pentru acuzativ în formula după model străin – puţin folosită astăzi – de la sfîrşitul unor documente: **drept** *care s-a încheiat prezentul proces-verbal*), *deasupra* (adverb în *şeful se află* **deasupra** şi prepoziţie pentru genitiv în *şeful se află* **deasupra** *subordonatului*), *asemenea* (adverb în *băiatul este mare şi fata* **asemenea** şi prepoziţie pentru dativ în *fata,* **asemenea** *băiatului, este mare*), *inainte* (adverb în *X se află* **înainte** şi prepoziţie pentru dativ în exprimarea – căutată – **înainte**-*i se află viitorul*); la omonimele parţiale notăm: prepoziţiile astăzi sintetice de felul *înaintea, înapoia*, unde, în raport cu adverbul de origine, apare un *-a* care în zilele noastre poate fi considerat deictic (la fel ca la *acuma, atuncea* etc), dar care la origine a fost un articol hotărît enclitic feminin pentru substantivarea adverbelor *(în)***ainte**, *(în)***apoi**; prepoziţiile perifrastice de felul *în faţa, în mijlocul, în spatele*, care se deosebesc

formal de adverbele corespunzătoare prin articolul hotărît enclitic *-a* opus desinenţei *-ă* (compară *X stă* **în faţă** cu *X stă* **în faţa** *lui Y)*, prin articolul hotărît enclitic *-l* precedat de sufixul flexionar *-u-*, ambele opuse lui *-φ* (compară *bunicul stă* **în mijloc** cu *bunicul stă* **în mijlocul** *nepoţilor*) sau prin articolul hotărît enclitic *-le* precedat de desinenţa *-e* (compară *garajul se află* **în spate** cu *garajul se află* **în spatele** *blocului*);

– la o parte din adverbele pronominale relative, interogative (numai din propoziţii interogative indirecte) şi nehotărîte care, fără a-şi pierde calitatea de adverb, au şi valoare de conjuncţie subodonatoare (vezi mai departe), precum şi la adverbul deja prezentat *cît*, care poate fi omonim cu prepoziţia *cît*, menţionăm că uneori, în contexte mai mult sau mai puţin uzuale ori care permit „lecturi" diferite, două adverbe se desemantizează, devenind conjuncţii suborodnatoare omonime cu adverbele din care provin; este vorba, pe de o parte, de adverbul cantitativ *cît* (din contexte ca *vorbeşte* **cît** *vrea*), care în limba vorbită populară şi familiară, în contexte de felul **cît** *este el de binevoitor*, *(tot) se supără uneori*, devine, prin desemantizare, conjuncţie subordonatoare concesivă (echivalentă *principial* cu *deşi*, *chiar dacă*); pe de altă parte, interesează aici adverbul temporal *cînd* (din contexte ca *vine* **cînd** *vrea*), care, în prerifraza proverbială **cînd** *ar şti omul ce-ar păţi, dinainte s-ar păzi*, poate fi considerat, datorită desemantizării, **şi** *conjuncţie subordonatoare condiţională* (echivalentă cu *dacă*).

§104. *Clasificarea adverbelor după formă.* Întrucît clasificarea adverbelor după *formă* o facem potrivit punctului nostru de vedere în legătură cu această problemă (vezi §11, precum şi capitolele privitoare la substantiv, adjectiv, pronume etc), reamintim că distingem pe de o parte *cuvîntul sintetic*, care cuvînt este reprezentat printr-un singur segment fonic principial accentuat, izolabil prin pauze în limbajul natural, care are o singură informaţie şi îndeplineşte o singură funcţie *(scaun, bun, el, trei, cîntă, bine, din, dacă, vai* etc), iar pe de altă parte *cuvîntul perifrastic*, care cuvînt, deşi reprezentat prin două sau mai multe cuvinte sintetice, transmite tot o singură informaţie şi îndeplineşte tot o singură funcţie *(băgare de seamă, bun la inimă, ceea ce, douăzeci şi trei, bate cîmpii, cîine-cîineşte, din cauza, pentru că, Doamne fereşte* etc). Procedînd în acest fel, găsim că mulţimea adverbelor din limba română modernă este divizibilă în **adverbe sintetice**, care – la forma lor neutrală[431] –, indiferent de

[431] Această restricţie – care acţionează şi la celelalte părţi de vorbire (vezi substantivul, adjectivul etc) – este motivată de faptul că adverbe ca *bine*, *pe neaşteptate* etc pot fi însoţite de anexe reprezentate de cuvinte-flectiv pentru comparaţie (*mai*/*tot atît de*, *foarte* etc **bine**/**pe neaşteptate** etc), anexe ce indică un *tip de flexiune*, anume, *flexiunea analitică* (vezi §7), fără a influenţa *forma* **adverbului**, acesta, însoţit ori nu de anexă, continuînd să fie sau sintetic (**bine**, *mai* **bine**, *tot atît de* **bine** etc), sau perifrastic (**pe neaşteptate**, *mai* **pe neaşteptate**, *tot atît de* **pe neaşteptate** etc).

provenienţă, sînt constituite în momentul de faţă al limbii române dintr-*un singur segment fonic* principial accentuat izolabil prin pauze în limbajul natural, au o singură informaţie şi îndeplinesc o singură funcţie, şi **adverbe perifrastice**, care – născute, teoretic, pe terenul limbii române – sînt constituite de asemenea la forma lor neutrală din *două sau mai multe cuvinte sintetice*, dar transmit tot o singură informaţie şi îndeplinesc tot o singură funcţie.

Adverbele sintetice – nu foarte numeroase – sînt reprezentate prin:

– adverbele primare, moştenite din latină (*abia, acum/acuma, acolo/colo, afară, altminteri/altminterea, altmintrelea, amu, apoi* etc), preluate ca atare din diverse limbi (*bárem, da, agale, alandala, tiptil, basta, completamente, primo, probabil* etc) – la acestea adăugîndu-se cîteva xenisme (*adagio, allegro, crescendo* etc) – şi de origine necunoscută (*adică*);

– adverbe secundare, care au luat naştere pe terenul limbii române: prin derivarea cu sufixe (*bărbăteşte, femeieşte* etc; *istoriceşte, papagaliceşte* etc; *cruciş, făţiş* etc; *chiorîş, tîrîş* etc); prin perifrazare, aici interesînd doar perifrazele aglutinate (*adeseori, cică, desigur, dimpotrivă, îndeaproape, întotdeauna, parcă* etc); prin conversiune, numai în cazul adverbelor provenite din părţi de vorbire sintetice (constituite din cîte un singur cuvînt), cu care părţi de vorbire adverbele respective sînt omonime sau totale (*abraş, acoperitor, acătării, acru* etc; *aberant, abil, abisal, abject, abominabil* etc; *bocnă, buştean, butuc, chitic, cobză* etc; *întîi, poate, curînd, ce* etc), sau parţiale (*dimineaţa, seara, primăvara, sîmbăta, noaptea, ziua, duminicile, sîmbetele, chipurile* etc).

Adverbele perifrastice – cele mai multe, numărul lor fiind în continuă creştere – se formează în limba română:

– prin *perifrazare*, de la care procedeu interesează aici *nu* perifrazele aglutinate (pentru care vezi imediat mai sus), ci perifrazele neaglutinate, propriu-zise (*de altfel, de altminteri/de altminterea, de altmintrelea, de tot* etc; *cu de-a sila, de faţă, pe loc* etc; *pe alese, pe neaşteptate* etc; *de aceea, după aceea* etc; *calea-valea, treacă-meargă, tîrîş-grăpiş* etc; *cîine-cîineşte, haida-hai, pe rudă pe sămînţă, din loc în loc* etc) şi perifrazele nefinalizate [*de aici, pe aici, pînă aici, de azi, de departe* etc; *în mod logic, în chip lamentabil* etc; *din zori şi pînă în noapte, de seara şi pînă dimineaţa* etc; *şi anume, altfel spus, cu alte cuvinte, cum n-am mai văzut* (=*foarte tare*) etc];

– prin *conversiune*, care prezintă interes aici doar în cazul adverbelor provenite din îmbinări stabile de cuvinte reprezentînd alte părţi de vorbire, anume, din numeralele iterative (*o dată, de două ori, de trei ori* etc; *întîia oară, a doua oară, a treia oară* etc) şi din cele ordinale de felul *al doilea, al treilea, al patrulea* etc.

§105. *Clasificarea adverbelor după informaţie.* Admiţînd că prin limbă se poate transmite informaţie semantică, informaţie gramaticală (morfologică, sintactică, «determinativă»), informaţie logică (afirmaţia, negaţia) şi informaţie stilistică, găsim că

adverbul este singura parte de vorbire din limba română capabilă să transmită toate aceste feluri de informații. Întrucît, însă, *nu toate* adverbele și *nu în toate tipurile de contexte* pot transmite toate felurile de informații indicate mai sus, este necesară o clasificare a mulțimii adverbelor românești și *din punctul de vedere al informației*[432], clasificare pe care o facem în cele ce urmează, cu precizarea că – avînd în vedere numai felul de informație pe care îl considerăm „de bază" la fiecare adverb într-un anumit tip de context (ceea ce înseamnă că lăsăm la o parte alte feluri de informații posibile în alte tipuri de contexte la adverbul respectiv) – *identificăm doar subclasele (subsubclasele) semantice adverbiale* **principial bine conturate**.

O primă subclasă – cea mai bogată – o constituie *adverbele noționale*, care în orice context transmit **direct** *informație semantică* **evidentă** (identificabilă prin sinonime sintetice/perifrastice), indiferent de faptul că această informație semantică este: *unică* sau *dublă* (compară *X vine* **repede**, unde *repede* indică numai «modalitatea», cu *X vine* **aici**, unde *aici* indică apropierea de vorbitor și în același timp ține locul, semantic, unui alt termen, care poate fi un substantiv într-un context ca *X vine* **aici**, LA BIBLIOTECĂ, *pentru...* , sau chiar un adverb, într-un context ca *X vine* **aici**, ACASĂ, *pentru...*); *aceeași* în toate contextele (*acum*, de exemplu, indică întotdeauna momentul vorbirii); *diferită*, principial în contexte diferite (compară *el vine* **înainte** *și ea întîrzie*, unde *înainte* exprimă timpul, cu *fata merge* **înainte** *și băiatul în urmă*, unde *înainte* exprimă locul) și rar în același context, dacă este ambiguu (*în prima duminică din aprilie ceasul se dă* **înainte** *cu o oră*, unde *înainte* poate trimite atît la timp, cît și la loc). Dat fiind faptul că informația semantică a adverbelor noționale este variată, în cadrul acestei subclase se pot distinge cîteva subsubclase, cu contururile neriguros delimitate.

Adverbele de mod/modale sînt acele adverbe care indică sau un anumit fel de a se manifesta – de intensitate obișnuită, ce nu atrage atenția prin augmentare sau diminuare – al informației semantice transmise prin părțile de vorbire de care depinde (tipice *așa, bine, cum*), sau un anumit fel de a se manifesta de o intensitate superioară al informației

---

[432] În această privință, în literatura românească de specialitate există puncte de vedere diferite, din care notăm: *Gram. Acad.*, I, p. 306 sqq., grupează adverbele «după înțeles» în cinci grupe (de mod, de loc, de timp, de cauză, de scop); fără a insista asupra acestei probleme, *Ciompec, Morfosint.*, p. 25, *passim*, vorbește de șase «clase semantice principale» de adverbe (temporale, locale, modale, cantitative, cauzale, finale); «clasele funcționale» – care au legătură și cu sensul lexical – ale adverbelor stabilite de *Nica, Teoria*, p. 93 sqq., sînt în număr de șase (calificative, circumstanțiale, cantitative, substitute, particule, de modalitate); *Irimia, Gram.*, p. 291, distinge „sub aspectul raportului dintre conținutul semantic... și întrebuințarea lor" două clase de adverbe (constante și situaționale), iar „în funcție de specificul conținutului *semantic* pe care-l exprimă (direct, adverbele constante, sau indirect, adverbele pronominale),... alte trei mari subclase *semantice*" (p. 293), anume, calificative, circumstanțiale, de modalitate.

semantice transmise prin părțile de vorbire la care se referă (tipice *foarte* din limba română veche, *teribil, de moarte*), sau o anumită apreciere a participanților la dialog referitoare la comunicarea propriu-zisă (tipice *cică, desigur, poate*). Aceste adverbe – care sînt de proveniențe diferite – pot fi sintetice (*aberant, acru, agale, alandala, bărbătește, butuc, chioriș, contra, cruciș, doar, Dunăre, fatalmente, lăudabil, lesne, papagalicește, parcă, piano, potrivit, precum, probabil, tare, tiptil* etc) ori perifrastice (*cu siguranță, cu de-a sila, de altfel, din contra, după cum, în zadar, pe alese, pe dibuite, din punct de vedere științific, în chip strălucit, în mod sigur, calea-valea, haida-hai, harcea-parcea, treacă-meargă, vrînd-nevrînd, cît ce poate, cum n-am mai văzut* etc) – contexte de felul: *vorbește* **așa/foarte aberant, în zadar, în chip strălucit** etc; *se poartă* **cum/oricum, după cum** etc *vrea; s-a supărat* **foarte/Dunăre, cum n-am mai văzut** etc; *afară* **cică/desigur, cu siguranță** etc *este frig*.

Adverbele de loc/locale sînt adverbele care arată – la intensități ce pot fi diferite – unde se manifestă informația semantică transmisă prin părțile de vorbire ce domină adverbul (tipice, *departe, încotro, unde*). Și aceste adverbe – de asemenea de proveniențe diferite – pot fi sintetice (*acolo/colo, afară, deasupra, dedesubt, încoace, îndărăt, jos, nicăieri/nicăierea, oriunde, sus* etc) sau perifrastice (*în față, în frunte, pe loc, ici-colo, din loc în loc, unde și unde, de aici/acolo, aproape, departe, unde, pînă aici/acolo, aproape, departe, unde* etc) – contexte de felul: *X locuiește* **departe/acolo, foarte sus, în față** etc; *Y pleacă* **de oriunde/pînă oriunde** etc *vrea*.

Adverbele de timp/temporale sînt reprezentate prin acele adverbe care arată – de asemenea la intensități ce pot fi diferite – cînd se realizează informația semantică a părților de vorbire determinate (tipice *acum, mîine, cînd*). În această subsubclasă se încadrează adverbe de proveniențe diferite, care pot fi sintetice (*amu, apoi, atunci/atuncea, azi, astăzi, tîrziu, deja, actualmente, finalmente, încă, întotdeauna, oricînd* etc) sau perifrastice (*cînd și cînd, nitam-nisam/tam-nisam, după aceea/aceasta, asta, de acum/astăzi, azi, atunci, cînd, oricînd, pe atunci/cînd* etc) – contexte de felul: *Z pleacă* **acum/azi, mai tîrziu, cînd și cînd, după aceea** etc; *H se întoarce* **cînd/oricînd** etc *poate*.

Adverbele de cantitate/cantitative sînt adverbele care indică – tot la intensități ce pot fi diferite – în ce măsură se realizează informația semantică a părților de vorbire de care depind (tipice *atît/atîta, mult, cît*). Fiind și ele de proveniențe diferite, adverbele cantitative pot apărea ca sintetice (*puțin, tot, oleacă, nițel, completamente, crescendo, oricît, adeseori/deseori* etc) sau perifrastice (*de tot, de două ori, pe rudă de sămînță, cît de cît, într-atît/pînă într-atît, din zori și pînă în seară, de seara și pînă dimineața, din primăvară și pînă în toamnă* etc) – contexte de felul: *citește* **atît cît** *vrea; s-a retras* **completamente/de tot, foarte puțin** etc.

Adverbele de echivalență sînt adverbele care – principial comutabile cu semnul matematic *echivalent* [≡] – anunță, din planul comentariilor (vezi raporturile sin-

tactice), că vorbitorul „va traduce" un element al discursului (parte de propoziție, propoziție etc) atunci cînd consideră că, din diverse motive (necunoaștere, ambiguitate etc), interlocutorul nu poate decoda acest element în sensul dorit. Deși puține la număr, și aceste adverbe – de proveniențe diferite – pot fi sintetice *(adică, anume)* sau perifrastice (*și anume, altfel spus, cu alte cuvinte/vorbe, în altă expresie* etc) – contexte de felul: *X are un hobby,* **adică** *o pasiune/o ocupație favorită; azi Y afirmă altceva decît ieri,* **cu alte cuvinte** *și-a schimbat opinia* etc.

Adverbele de condiție/condiționale sînt reprezentate prin foarte puține unități – de proveniențe diferite – care arată de ce sau de cine depinde realizarea informației semantice a regentului (*altfel, altminteri/altminterea, altmintrelea, în alte condiții* etc) – contexte ca *legea trebuie respectată;* **altfel/altminteri, în alt condiții** *apare haosul social* etc.

Adverbele de concluzie/concluzive – puține la număr, toate formate pe terenul limbii române (vezi și conjuncțiile coordonatoare) – sînt adverbele care arată urmarea informației semantice a regentului (tipic *deci*), putînd fi sintetice (în afară de *deci*, și *așadar*) sau perifrastice (*prin urmare, în consecință, în concluzie* etc) – contexte de felul *a văzut ce s-a întîmplat,* **deci/așadar, prin urmare** etc *poate oferi date exacte.*

Adverbele de concesie/concesive – de asemenea născute pe terenul limbii române – sînt reprezentate prin sinteticele *tot, totuși* și perifrasticul *cu toate acestea*, toate trimițînd la ideea că informația semantică a regentului se realizează în pofida unor impedimente – contexte de felul *X este bătrîn, dar* **tot/totuși, cu toate acestea** *mai lucrează.*

Adverbele de cauză/cauzale și *adverbele de scop/finale* sînt – *aceleași* – cîteva formații românești perifrastice (de felul *de aceea/aceasta, asta, pentru aceea/aceasta, asta*) la care *cauza* (ce/cine provoacă informația transmisă de regent) sau scopul (ce se urmărește prin informația transmisă de regent) se identifică numai printr-o propoziție apozitivă ce „traduce" perifraza adverbială respectivă: în **de aceea** *a plecat*, PENTRU CĂ S-A SUPĂRAT, adverbul *de aceea* este cauzal, dar în **de aceea** *a plecat*, CA SĂ ADUCĂ O CARTE adverbul *de aceea* este final.

*

* *

O a doua subclasă *după informație*, opusă adverbelor noționale, este aceea a *adverbelor nenoționale/vide semantic*, care transmit în exclusivitate informație gramaticală (morfologică, mai exact, sînt cuvinte-flectiv pentru categoria gramaticală a comparației). Cu un inventar sărac (adverbele complet gramaticalizate din limba română modernă însumează cca douăzeci de unități), adverbele nenoționale au apărut relativ tîrziu pe terenul limbii române din adverbele noționale (pentru situația adverbelor vide semantic din limba română veche vezi §36), astfel încît uneori există

și astăzi omonimia adverb noțional – adverb nenoțional: în *X* **mai** *vine pe la noi*, adverbul *mai* este noțional, exprimînd iterația (are sensul de *uneori*), dar în *Y este* **mai** ÎNALT *decît Z* adverbul *mai* este vid semantic, transmițînd numai informație gramaticală categorială în legătură cu adjectivul *înalt* (nu are nici un sinonim noțional); în contextul cu tentă veche *M s-a supărat* **foarte** adverbul *foarte* este noțional, exprimid *ideea* de superlativ, dar în *N s-a supărat* **foarte** REPEDE adverbul *foarte* este nenoțional, fiind *marcă* pentru superlativul absolut al lui *repede* (nu are nici un sinonim noțional) etc. Adverbele nenoționale – sintetice și perifrastice – reprezintă în limba română modernă mărci pentru unele grade de comparație ale adjectivelor și adverbelor (vezi și §36), și anume: adverbul sintetic *mai* pentru comparativul de superioritate (**mai** *bun/bine* etc); adverbul perifrastic *mai puțin* pentru comparativul de inferioritate (**mai puțin** *bun/bine* etc); adverbele perifrastice *la fel de*, *tot atît de* etc pentru comparativul de egalitate (**la fel de** *bun/bine* etc); (articolul adjectival *cel, cea, cei, cele, celor* +) adverbul sintetic *mai* pentru superlativul relativ pozitiv al adjectivelor (CEL/CEA etc **mai** *bun/bună* etc) și adverbul perifrastic *cel mai* pentru superlativul relativ pozitiv al adverbelor (CEL MAI *bine* etc); (articolul adjectival *cel, cea, cei, cele, celor* +) adverbul perifrastic *mai puțin* pentru superlativul relativ negativ al adjectivelor (CEL/CEA etc **mai puțin** *bun/bună* etc) și adverbul perifrastic *cel mai puțin* pentru superlativul relativ negativ al adverbelor (**cel mai puțin** *bine* etc); adverbele sintetice și perifrastice *foarte, tare, prea, grozav de, teribil de* etc pentru superlativul absolut pozitiv (**foarte** *bun/bine* etc); adverbele sintetice și perifrastice *foarte/tare, prea, grozav de, teribil de* etc *puțin* pentru superlativul absolut negativ (**foarte puțin/grozav de puțin** etc *bun/bine* etc).

NOTĂ. În *Gram. Acad.*, I, p. 307, se afirmă că în contexte de felul *dormim* **cîte** DOISPREZECE *soldați în patru paturi* cuvîntul *cîte* este «adverb cu funcție distributivă care intră în alcătuirea numeralelor distributive», iar la p. 307 și 316-317 ale aceleiași lucrări se precizează – ambiguu – că în contexte ca: *Nalt* **cît** CASA,/*Verde* **ca** MĂTASA; *să fie desfătarea noastră... mai presus* **decît** A ALTORA; *sărută mîna* **asemenea** CÎNELUI *care... linge mîna care-l bate*; *un petec de mătăsărie* **aidoma** CELEIA CE *caută*, cuvintele *ca, cît, decît, asemenea, aidoma, întocmai* sînt «adverbe de comparație» care «se comportă ca niște prepoziții». După părerea noastră – cu excepția lui *cîte*, care (în afară de element component al numeralului distributiv) *nu* poate fi niciodată adverb, ci doar o formă flexionară a pronumelui/adjectivului pronominal relativ/interogativ din contexte ca *a citit* **cîte** (CĂRȚI) *a vrut* (vezi §46, §47) –, cuvintele *ca, cît, decît, asemenea, aidoma, întocmai* pot fi considerate și aderbe/pseudoadverbe emfatice (vezi mai departe), dar *în alte* **alte** *tipuri de contexte* decît cele indicate de *Gram. Acad.*, și anume, în acelea în care

pot *avea un anumit sens lexical*, cum se întîmplă în: *acolo sînt* **ca** (=cantitate aproximativă) *zece oameni*; *ea merge* **cît** (=cantitate nedefinită) *poate*; *nu vine* **decît** (=restricție) *el*; *băiatul este înalt și fata* **asemenea/aidoma** (=similitudine); *X a executat dispozițiile* **întocmai** (exactitate). În contexte de felul celor indicate în *Gram. Acad.*, însă, *toate* cuvintele în atenție (*cîte*, *ca*, *cît*, *decît*, *asemenea*, *aidoma*, *întocmai*) sînt *vide semantic* (nu pot fi comutate cu nici un cuvînt noțional) și, ca urmare, **nu** *pot fi încadrate la adverb*, întrucît acesta – prin convenție gramaticală universală – este o parte de vorbire *principial noțională*, numai *anumite* adverbe putîndu-se desemantiza în anumite tipuri de structuri (vezi mai sus adverbele mărci pentru categoria gramaticală a coparației), în același sens în care se desemantizează și anumite verbe de asemenea în anumite tipuri de structuri (vezi §73, verbele auxiliare). Aceasta fiind situația *de fapt*, înseamnă că în tipurile de contexte indicate de *Gram. Acad.* cuvintele avute în vedere (*cîte*, *ca*, *cît*, *de. cît*, *asemenea*, *aidoma*, *întocmai*) se caracterizează:

– prin absența sensului lexical (nu pot fi înlocuite cu nici un cuvînt noțional) și a flexiunii (nu au nici o categorie gramaticală) – contexte de felul:

„Am ridicat un monument care e un castel de foiță,
Transparent **ca** o aripă de musculiță."
(G. Călinescu, *Poezii, teatru, nuvele*,
București, 1986, p. 77).

– prin faptul că reprezintă, la numele precedat, una din mărcile pentru cazul acuzativ (*Nalt* **cît** CASA,/*Verde* **ca** MĂTASA), genitiv prin accident (*să fie desfătarea noastră... mai presus* **decît** A ALTORA) sau dativ (*sărută mîna* **asemenea** CÎINELUI... *care linge mîna care îl bate*; *un petec de mătăsărie* **aidoma** CELEIA CE *caută*); în îmbinarea stabilă actuală ce reprezintă numeralul distributiv (*cîte trei*, *cîte patru* etc), **cîte** este doar un element component, dar în îmbinarea liberă inițială din care provine această înbinare stabilă, **cîte** marca acuzativul numeralului cardinal întrebuințat pronominal: *băieții merg* **cîte** TREI (*trei* =numeral cardinal substitut pentru *băieții* în cazul acuzativ, *iar fetele* **cîte** PATRU (*patru* =numeral cardinal sunbstitut pentru *fetele*, în cazul acuzativ);

– prin faptul că – în afara lui *cîte* din structura numeralului distributiv – se constituie în marcă a raportului de subordonare (comparativă) în limitele propoziției (vezi exemplele de mai sus, unde *cît casa* este circumstanțial comparativ față de un regent de tip verbal, *aidoma celeia ce* este atribut comparativ față de un regent de tip nominal etc).

> Admițînd că aceste caracteristici semantico-gramaticale aparțin, *toate*, prepoziției (vezi *infra*), apreciem că în contexte de felul celor date de *Gram. Acad.*, cuvintele *cîte, ca, cît, decît, asemenea, aidoma, întocmai* **sînt prepoziții**. Întrucît prepoziția este o parte de vorbire de sine stătătoare, diferită și de pronumele/adjectivul pronominal relativ/interogativ, și de adverb, înseamnă că prepozițiile *cîte, ca, cît, decît, asemenea, aidoma, întocmai* **sînt omonime** *cu pronumele/adjectivul pronominal relativ/interogativ și cu adverbele din care provin*, acest lucru explicînd de ce nu le-am trecut în subclasa adverbelor nenoționale/vide semantic.

Pentru a treia subclasă de adverbe *după informație* folosim termenul de *adverbe substitute*[433], distingînd între *adverbele substitute de propoziții/fraze*, la care există o **singură** *informație semantică*, **indirectă** (preluată de la o propoziție/frază al cărei loc îl ține în textul dat), și *adverbele substitute de «nume»*/adverbe, care au **două** *informțaii semantice*, **una directă** (existentă în corpul fonetic al adverbului respectiv, care adverb face parte din subclasa adverbelor noționale – vezi *supra*), și **a doua indirectă** (preluată de la un «nume» sau chiar de la un adverb al cărui loc îl ține în textul dat).

Adverbele substitute de propoziții/fraze sînt puține la număr și sînt specializate pentru *afirmație* (tipic sinteticul *da*, la care se adaugă sinonimele parțiale sintetice și perifrastice *așa, sigur, desigur, firește, negreșit, neîndoielnic, cu siguranță, cu certitudine, ba da* etc) și pentru *negație* (tipic *ba*, la care se adaugă sinonimele parțiale sintetice și perifrastice *nicidecum, niciodată, nici într-un caz, de loc, de fel* etc).

> *NOTĂ*. La adverbele substitute de propoziții/fraze specializate pentru negație nu încadrăm și pe *nu* (pentru *nici*, corelat sau necorelat cu *nu*, vezi mai departe), pentru că *funcțional* acesta se deosebește atît de negativul sintetic *ba*, cît și de afirmativul sintetic *da* (pentru prezentarea nediferențială a lui *da, nu, ba*, vezi *Nica, Teoria*, p. 140-144). Această apreciere este motivată de *ce se neagă prin* **nu**, *ce se neagă prin* **ba** *și ce se afirmă prin* **da**. Pornind de la o propoziție interogativă ca „Ai citit cartea?", găsim că la aceasta sînt posibile două tipuri de răspunsuri:
>
> a) • „Da" sau – popular și familiar – „Ba";
>
> • „Nu";
>
> •

---

[433] Vezi și *Nica, Teoria*, p. 118 sqq. Denumirea, la modă, de «proadverb» o considerăm inadecvată, întrucît metatermenul «proadverb» înseamnă «în loc de adverb» (după cum «pronume» =«în loc de nume»), iar adverbele avute în vedere (*acolo, aici* etc) nu substituie de regulă *adverbe*, ci *«nume»*: în contextul *mă duc la biblioteca facultății, pentru că* **acolo** *îmi găsesc toate cărțile necesare*, adverbul *acolo* nu înlocuiește nici un adverb, ci numele *biblioteca facultății*.

b) • „Da, am citit cartea" sau – popular sau familiar – „Ba, nu am citit cartea";
• „Nu, nu am citit cartea".

În primul tip de răspuns, cuvintele cu existență de sine stătătoare „Da" și „Ba" nu transmit prin ele însele informația semantică, ci doar conceptele logice de *afirmație* și *negație*, dar preiau – cu „plus" și „minus"– informația semantică din propoziția întrebare, adică „Da" =*am citit cartea* și „Ba" =*nu am citit cartea*. Cît privește „Nu" din primul tip de răspuns, nici acesta nu are în el însuși informație semantică, ci transmite doar conceptul logic de *negație*, dar – spre deosebire de „Da" și „Ba"– „Nu" **nu** *are existență de sine stătătoare*, fiind *o parte* din predicatul **nu** *(am citit)* al propoziției **nu** *(am citit cartea)*, ceea ce altfel spus înseamnă că „Nu" este **un rest** *de predicat* și, prin aceasta, **un rest** *de propoziție* (pentru termenii *rest de predicat* și *rest de propoziție*, la care se adaugă și *rest de frază*, vezi volumul de sintaxă). Că așa stau lucrurile rezultă în mod evident din al doilea tip de răspuns, unde „Da" și „Ba", preluînd informația semantică din propoziția-întrebare, *pot* fi „traduse"– *după o pauză* – prin propoziția apozitivă afirmativă „am citit cartea" și prin propoziția apozitivă negativă „nu am citit cartea", între aceste propoziții apozitive și regenții lor *da/ba* putînd fi introdus și un adverb de echivalență ca *adică*: „Da, adică am citit cartea", respectiv „Ba, adică nu am citit cartea". „Nu", însă, *nu* preia informația semantică din propoziția-întrebare, pentru că dacă ar prelua-o, ar însemna să admitem – ceea ce este neconvenabil – că vorbitorul spune de două ori același lucru: o dată prin restul „**Nu**" *(am citit cartea)* și a doua oară prin propoziția care ar trebui să fie apozitivă negativă *nu am citit cartea*. Faptul că a doua propoziție nu este apozitivă la restul „Nu" (*am citit cartea*) rezultă și din imposibilitatea introducerii lui *adică* între propoziția respectivă și „**Nu**" (*am citit cartea*), fiind nereperată o structură de felul *„*Nu" (am citit cartea), adică „nu am citit cartea"*. Aceasta fiind situația, trebuie să admitem că „Nu" din al doilea tip de răspuns nu este substitut, ci un rest din predicatul *unei* **alte** *propoziții*, cu sens general, de felul **nu** *(este așa)*, care propoziție – *și de data aceasta după o pauză* – **poate** fi tradusă prin propoziția apozitivă negativă *nu am citit cartea*, între această apozitivă și *restul* cu sens general „Nu"*(-i așa)* putîndu-se introduce un adverb de echivalență ca *adică*: „Nu"(-i așa), adică „nu am citit cartea".

Admițînd cele spuse mai sus, urmează că în ambele tipuri de răspunsuri, *da* și *ba* – adverbe de afirmație și de negație cu existență de sine stătătoare – preiau informația semantică din propoziția-întrebare, adică *sînt* **adverbe substitute** *de propoziție* (eventual *de frază*), în timp

ce *nu* – și el adverb de negație, dar fără existență de sine stătătoare – nu preia informația semantică din propoziția-întrebare, ci în calitate de parte dintr-un predicat sau alt element al unei propoziții, *reprezintă* **un adverb rest de propoziție**, marcă pentru categoria logică a negației.

*

* *

În legătură cu cuvîntul *nici*, aprecierile din literatura de specialitate nu sînt foarte clare: în *Gram. Acad.*, de exemplu, la p. 308 din primul volum, găsim că în contexte de felul *nici vîntul nu putea răzbate*, **nici** (aflat în legătură cu *nu*) este «adverb de negație»; tot în vol. I al aceleiași lucrări, dar la p. 395, **nici** este trecut la «conjuncțiile coordonatoare copulative», cu precizarea – derutantă – că în contexte ca *să nu ocolești nici deal, nici vale...*, aflîndu-se în corelație cu *nici* (sic!), „are valoare de adverb propriu-zis" (de fapt, și în acest context *nici*, **repetat**, se află în corelație tot cu *nu*, ca și în primul context); vezi în celeși sens și *Irimia, Gram.*, care la p. 296 încadrează pe *nici* la «adverb», iar la p. 321, la «conjuncțiile coordonatoare copulative».

Din punctul nostru de vedere, considerăm necesară sublinierea că în folosirea lui *nici* există unele deosebiri între limba veche și limba modernă. Ne referim la faptul că în textele vechi românești *nici* poate apărea – *ca fapt de limbă* – și singur, și dublînd pe *nu*:

„...căutați pre pasările ceriului, că **nice** samănă, **nice** seaceră, **nice** adună..."

(CPB, 428/17-21)

„...**nece** în băsearecă NU me-am aflatu cu neștinre grăindu..."

(CV, 30^{v}2-4)

Cele două structuri cu „nici" (una nedublînd pe *nu* și alta dublîndu-l) se întîlnesc și în epoca modernă, dar în timp ce *nici* care nu-l dublează pe *nu* apare, *numai ca fapt de stil*, la cunoscătorii limbii vechi, *nici* care dublează pe *nu* – chiar dacă, datorită emfazei, conține o anumită expresivitate – are o răspîndire generală. Compară:

„O, tu *nici* visezi, bătrîne, cîți în cale mi s-au pus!"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 113)

„**Nici** NU sînt în stare să-mi treacă prin minte, **nici** NU te pot sfătui"

(M. Eminescu, *PL*, p. 43/14-15)

Generalizînd, în limba română modernă, *nu* și *nici* sînt adverbe de negație lipsite de independență, care marchează categoria logică a negației, *nu* indicînd negația în mod neutral, iar *nici* în mod emfatic, *dublînd întotdeauna pe* **nu** (repetăm, în româna *modernă* și *în afara intenției expresive* a cunoscătorilor limbii române vechi). Cînd apare singur, ca răspuns la o propoziție/frază-întrebare, **nu** *este* **un rest de propoziție/frază**: „Ai citit cartea pe care... ?"; „NU" (am citit cartea pe care...); „NU X a venit acolo ca să... ?"; „NU" (X a venit acolo ca să...) etc.

Emfaticul *nici*, dublînd întotdeauna pe **nu** în limba literară modernă, unde prin urmare este marcă redundantă pentru categoria logică a negației, poate apărea singur în zilele noastre doar în vorbirea populară și familiară evident „scurtată": „Nici Y nu vine la... ?"; „NICI" (Y nu vine la...).

În cadrul adverbelor substitute de propoziție/frază specializate pentru *afirmație* se poate face o subcategorizare – după informația și expresivitatea lor – în două subsubclase.

Prima subsubclasă cuprinde *adverbele substitute afirmative* **neexpresive**, care în textul dat preiau, ca răspuns afirmativ – *principial obiectiv, fără conotație* – informația semantică din propoziția/fraza-întrebare. În epoca modernă, această subclasă de adverbe este reprezentată prin excelență de *da* – împrumut recent din limbile slave (în principalele texte românești din epoca veche, indicate în nota 40, nu apare adverbul *da*; pentru diverse întrebuințări ale cuvîntului neverbal *da*, vezi DA, s.v. DA, 1):

„– Tu ești Mircea?
– *Da*-mpărate!"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 113)

Cu toate că a pierdut teren în concurență cu recentul *da*, vechiul (moștenit din latină) *așa* se folosește uneori și astăzi ca substitut neexpresiv afirmativ răspuns la o propoziție/frază interogativă, în texte ca: „*Așa a spus tînărul pe care... ?*"; „**Așa.**"

Pentru a doua subsubclasă folosim denumirea de *adverbe substitute afirmative* **expresive**, aici încadrînd un număr limitat de *adverbe-răspuns* la o propoziție/frază întrebare, în care adverbe vorbitorul, *implicat afectiv în comunicare*, introduce un plus de informație constînd în *certitudinea privitoare la afirmația respectivă*; pentru informația transmisă de aceste adverbe (de felul *sigur*, *desigur*, *firește*, *negreșit*, *neîndoielnic*, *cu siguranță* etc) echivalentul este un «cu certitudine da», ca în „X vine cu trenul?"; „*Sigur/desigur, firește, neîndoielnic, negreșit, cu siguranță* etc." Un loc aparte în cadrul adverbelor substitute afirmative expresive îl are popularul și familiarul

ba da, care indică certitudinea privitoare la informația semantică numai din propoziția/fraza-întrebare negativă: „Nu a căutat Y o soluție care... ?”; „*Ba da.*”

Dacă – la adverbele substitute de propoziție/frază specializate pentru *negație* – distingem subsubclasa *adverbelor substitute negative* **neexpresive**, atunci aceasta este reprezentată numai prin *ba* și numai în limba veche și în cea populară și familiară la oamenii fără instrucție mai în vîrstă, unde la o propoziție/frază-întrebare, adverbul-răspuns *ba* preia „cu minus” și fără conotație informația semantică din propoziția/fraza respectivă: «Au nu iaste acesta cela ce ședea de cerea?»... alții grăiră: «Ba, ce iaste de seamănă lui», CC, 170/19-21; „Vii acasă?”; „Ba.” Cînd din aceste variante ale limbii *ba* trece – la scriitorii care *nu* sînt de ultimă oră – în literatura artistică, atunci acest adverb nu mai este substitut negativ neexpresiv, ci capătă anumite valențe expresive (reprezintă un mijloc de caracterizare a vorbirii populare și familiare – eventual vechi – a unor personaje:

„– Femei sunt?
– *Ba.*”
(Ion Creangă, *op. cit.*, p. 192)

Subsubclasa *adverbelor substitute negative* **expresive**, însă, conține – ca și corespondentele lor afirmative – un număr mai mare, dar limitat de adverbe de felul *nicidecum*, *niciodată*, *nici într-un caz/chip*, *de loc*, *de fel* și alte cîteva care, *ca urmare a implicării afective a vorbitorului la comunicare*, neagă *cu fermitate* informația semantică din propoziția/fraza întrebare: „Z călătorește cu trenul?”; „*Nicidecum/niciodată, nici într-un caz, deloc, de fel* etc. Menționăm și faptul că – spre deosebire de „simetricul” *ba da*, care este adverb substitut expresiv pentru afirmație (vezi mai sus) – *ba nu* este un rest de predicat/propoziție, frază: „Ai văzut tot ce... ?”; „**Ba nu** *(am văzut tot ce...)*”. Deși provine dintr-o îmbinare liberă de cuvinte similară cu cea da le negativul *ba nu* (vezi mai sus), totuși *ba bine că nu* ca răspuns la o propoziție/frază-întrebare nu mai poate fi întregit în propoziția/fraza inițială și, ca urmare, trebuie admis ca reprezentînd *o perifrază* adverbială substitut expresivă **afirmativă** (indică afirmația certă în legătură cu informația semantică din propoziția/fraza-întrebare):

„– Tot aici ești, Ivane?...
– *Ba bine că nu*, zise Ivan... ”
(Ion Creangă, *op. cit.*, p. 196)

*
* *

Adverbele substitute de «nume»/adverbe sînt numite de obicei «adverbe pronominale» (*Gram. Acad.*, I, p. 303-304, *GES*, p. 345-347, *Irimia, Gram*, p. 292-293 ș. a.) atît pentru că *unele* dintre ele au în structura lor originară și un pronume (rom.

aici < lat. *ad hicce*, rom. *acolo* < lat. *eccum (i)lloc*), cît și – mai ales – pentru că în context, indiferent de explicație, «țin locul unui nume». În limba română, însă, adverbele – mai exact, unele dintre ele – pot «ține locul» nu numai al «numelor» (substantive: *eu nu sînt din* IAȘI, *dar* **aici** *mi-am trăit cea mai mare parte a vieții*; pronume: *mă duc la* AI MEI, **unde** *mă simt foarte bine*; numerale; *din cele trei vile, o prefer pe* A DOUA, *pentru că* **acolo** *sînt multe flori*), ci și al unor adverbe (*mă duc* ACASĂ, *deoarece* **acolo** *mă odihnesc bine*) și – cum am arătat mai sus – al unor propoziții/fraze. Așa stînd lucrurile, în locul tradiționalului «adverbe pronominale», am preferat termenul cu accepție mai largă de *substitut*, pe care, pentru exactitate, l-am încadrat în sintagmele terminologice *adverbe substitute de propoziții/fraze* și – ceea ce interesează aici – *adverbe substitute de «nume»/adverbe*.

Adverbele substitute de «nume»/adverbe – nu prea multe la număr și cu particularități *semantice* comune atît cu adverbele noționale, cît și cu adverbele substitute – *transmit simultan* (cum am mai menționat și în §105) *două informații de natură semantică*:

– o informație semantică *directă*, existentă în corpul fonetic al adverbului (prin aceasta apropiindu-se de adverbele noționale), care constă în indicarea *în general* a modului (*așa*, *altfel*, *astfel*, *cum*, *după cum*, *precum* etc), a cantității (*atît*, *mult*, *puțin*, *cît*, *după cît*, *precît* etc), a locului (*acolo*, *aici*, *dincolo*, *unde*, *de unde*, *pînă unde* etc) sau a timpului (*curînd*, *tîrziu*, *acum*, *atunci*, *cînd*, *de cînd*, *pînă cînd* etc);

– o altă informație semantică, *indirectă*, preluată *în context* de la un element «nominal»/adverbial, *principial* în concordanță cu informația semantică existentă în corpul fonetic al adverbului respectiv, care constă în precizarea/delimitarea modului, a cantității, a locului și a timpului:

- a mers *foarte repede* și **așa** a ajuns la timp;
- face o excursie de *trei zile*, **cît** are liber de la serviciu;
- se duce zilnic la *universitate*, pentru că **acolo** lucrează;
- trenul sosește la 8^{30}, deci **curînd**.

Adverbele substitute de «nume»/adverbe – care nu constituie o clasă omogenă – pot fi subcategorizate (în principiu după modelul anumitor pronume[434]) în *fără corespondent pronominal*, *demonstrative*, *relative*, *interogative* și *nehotărîte*.

Crearea subsubclasei de *adverbe substitute de «nume»/adverbe* **fără corespondent pronominal** este justificată și de *încadrarea neconvenabilă* a unor elemente de acest fel (*așa*, de exemplu, este trecut în *Gram. Acad.*, I, p. 303, la «adverbele

---

[434] În *Gram. Acad.*, I, p. 303-304, «adverbele pronominale» sînt grupate în «interogative-relative», «demonstrative», «nehotărîte» și «negative»; în GES, p. 345-347, am individualizat adverbele relative în raport cu cele interogative, dar am inclus – după modelul pronumelor – adverbele negative la cele nehotărîte; pentru motivarea nedistingerii pronumelor (deci și a adverbelor) negative de cele nehotărîte, vezi GE, I, p. 313-314.

pronominale demonstrative», cu toate că – spre deosebire de pronumele demonstrative – nu indică nici apropierea/depărtarea de vorbitor, nici diferențierea, nici identitatea), și de *inexistența unui fel de pronume* pentru încadrarea anumitor adverbe substitute de «nume»/adverbe (pentru *atît*, de exemplu, care este un substitut adverbial cantitativ, nu există un pronume corespunzător – pentru comentarii în legătură cu «pronumele de cuantificare», vezi GE, I, p. 319 sqq.). Aici, în această subsubclasă se încadrează unele adverbe de mod (*așa, altfel, astfel* etc) și de cantitate (*atît/a, mult, puțin* etc) – contexte de felul merge *zilnic* CINCI KILOMETRI, *adică* **mult** *pentru un bătrîn.*

Adverbele substitute de «nume»/adverbe **demonstrative**, care – la fel cu pronumele demonstrative – arată apropierea sau depărtarea de vorbitor în spațiu și timp (*aici/de aici, pe aici* etc vs. *acolo/de acolo, pe acolo* etc; *acum/de acum, pînă acum* etc vs. *atunci/de atunci, pînă atunci* etc) și diferențierea în spațiu (*încoace/dincoace* etc vs. *încolo/dincolo* etc) – contexte de felul *viața ne-o petrecem* PE PĂMÎNT, **aici**, *și nu...*

Adverbele substitute de «nume»/adverbe **relative** sînt acelea care, în afara informației lor semantice generale privitoare la mod, cantitate, loc sau timp, preiau – la fel cu pronumele relative – într-o propoziție subordonată, și informația semantică precizată/delimitată a termenului substituit: *cum, după cum, precum* etc; *cît, după cît, precît* etc; *unde, de unde, pînă unde* etc; *cînd, de cînd, pînă cînd* etc – contexte de felul *se duce la* BIBLIOTECĂ, **unde** *caută niște cărți.*

Adverbele substitute de «nume»/adverbe **interogative**, omonime cu cele relative (vezi imediat mai sus), sînt adverbele care pot apărea – ca și pronumele interogative – în toate tipurile de propoziții interogative (directe, indirecte, retorice – vezi volumul de sintaxă), tipul propoziției interogative determinînd felul în care se identifică informația semantică *indirectă* (adăugată informației semantice directe):

– în propoziția interogativă directă, informația semantică indirectă a adverbului respectiv (adăugată celei de mod, de cantitate, de loc, de timp) se află în propoziția-răspuns „**Cum** *vorbește fetița?*" – „*Fetița vorbește* FRUMOS."; „**Cît** *citește X pentru examen?*" – „*Pentru examen, X citește* DOUĂ ZILE."; „**Unde** *pleacă Y în concediu?*" – „*Y pleacă în concediu* LA MUNTE."; „**Cînd** *se înprimăvărează?*" – „ÎN LUNA MARTIE *se înprimăvărează.*";

– în propoziția interogativă indirectă, *la care nu se așteaptă răspuns*, informația semnatică indirectă (care ar trebui să se adauge celei directe de mod, de cantitate, de loc, de timp) nu este cunoscută și ca urmare nici exprimată, ea putînd fi doar presupusă: „*Nu știe* **cum** *se poartă Z*"– *bine, rău* etc; „*Nu am aflat* **cît** *va costa benzina*"– *șapte mii, douăsprezece mii* etc; „*L-a întrebat* **unde** *va locui*"– *la vilă, la bloc* etc; „*Și-a pus problema* **cînd** *să se întoarcă*"– *mîine, poimîine* etc; uneori, datorită accentului predicativ al vorbitorului (vezi predicatul „psihologic") pe adverbul substitut interogativ, acest adverb devine *rest de propoziție*, predicatul gramatical și

eventualele alte părți de propoziție nemaiexprimîndu-se: *„Nu știu* **cum** (S-A ÎNTÎMPLAT), *nu știu* **cînd** (S-A ÎNTÎMPLAT), *dar dintr-o dată m-am văzut bătrîn.*";

– la interogativa retorică, informația semantică indirectă este implicată în adverbul interogativ respectiv (de mod, de cantitate, de loc, de timp), datorită intonației suplimentare exclamative adăugate intonației fundamentale interogative: „**Cum** *se poartă paranoicii?!*" – evident, *urît*; „**Cît** *am lucrat pentru... ?!*" – evident, *o viață*; „**Unde** *locuiește un șef adevărat?!*" – evident, *la vilă*; „**Cînd** *voi fi liber cu adevărat?!*" – evident *cînd...*

La *adverbele substitute de «nume»/adverbe* **nehotărîte** se poate face distincția între:

– cele la care informația semantică directă de mod, cantitate, loc, timp este imprecisă, necunoscută, iar informația semantică indirectă constînd în precizarea/delimitarea informației semantice directe se poate face, fără ca acest lucru să fie obligatoriu, prin context; este vorba de *cumva, cîtva, undeva, cîndva* etc, în contexte ca *va rezolva el lucrurile* **cumva**, unde *cumva* poate însemna *bine, convenabil* etc;

– cele de felul *oricum, oricît, oriunde, oricînd* etc, la care informația semantică directă (cu caracter general) de mod, cantitate, loc și timp se precizează/delimitează cu o anumită exactitate – la fel ca la adverbele substitute relative (vezi mai sus) – printr-o propoziție subordonată pe care o introduc, în contexte ca *tînărul va ieși din impas* **oricum** VA FI POSIBIL; menționăm că datorită accentului predicativ al vorbitorului, și aceste adverbe (la fel cu cele interogative din propozițiile interogative indirecte prezentate mai sus) pot deveni *resturi de propoziție* prin neexprimarea predicatului (gramatical) și a eventualelor alte părți de propoziție – contexte de felul *„Șeful rezolvă situația* **oricînd** (VREA)."

*
* *

A patra – și ultima – subclasă de adverbe *după informație* o numim cu termenul de *pseudoadverbe emfatice*. Acest termen este justificat, pe de o parte, de faptul că

NOTĂ. Pentru aceste elemente lexicale, în lingvistica românească se folosesc – cu anumite motivații – denumiri variate: *Iordan, LRC*, p. 268, le numește *«cuvinte modale»*, pentru că arată «atitudinea intelectuală sau afectivă a vorbitorului față de comunicare»; Gh.N. Dragomirescu, *Adverbul și determinarea adverbială*, LR, IX, 1960, nr. 4, p. 35, vorbește de *«adverbe regim* al altei părți de vorbire (inclusiv alt adverb)», în opoziție cu adverbele r e g e n t, pe care le determină adverbele regim; la Șt. Iacob , *Determinantele lexico-gramaticale ale verbului*, CL, X, 1965, nr. 1, p. 130, pentru cuvintele în atenție se utilizează termenul *«particule intensive»*, pentru că «exprimă anumite grade de intensitate sau de accentuare a noțiunilor»; Georgeta Ciompec, *Încercare de definire*

contextuală a adverbului românesc, SCL, XV, 1974, nr. 1, p. 33-34 (vezi şi *Ciompec, Morfosint.*, p. 34 sqq.), foloseşte pentru lexemele la care ne referim termenul de «*semiadverbe*», pentru că se caracterizează prin «lipsă de independenţă semantică şi gramaticală»; *Nica, Teoria*, p. 44 sqq., încadrează cuvintele avute în vedere la «*adverbele particule*», care constituie «o clasă extrem de eterogenă reprezentată de elemente polifaţetice şi disparate greu de redus la o clasă închegată»; pentru *Irima, Gram.*, p. 295-296, vocabulele la care ne referim sînt *adverbe de* **modalizare emfatică**, prin care vorbitorul «reliefează sau izolează emfatic un anumit constituent al enunţului sintactic».

Considerînd că terminologia în general şi terminologia mai nouă în special trebuie să fie şi *sugestivă*, nu am reţinut termenii/sintagmele terminologice de mai sus pentru că: sintagma avînd ca nucleu *cuvinte* («cuvinte modale») trimite la un concept lexical-semantic, fără implicaţii gramaticale, iar lexemele în atenţie prezintă interes la nivelul morfologic al limbii; sintagmele avînd ca nucleu *adverbe* («adverbe regim», «adverbe de modalizare emfatică») au dezavantajul de a stipula că *sînt adverbe* elementele lexicale care în contextele avute în vedere **nu** *sînt adverbe*, întrucît nu exprimă caracteristici ale «verbelor», ci corpurile sonore la care ne referim sînt doar *omonime* cu unele adverbe (în această situaţie se află, schimbînd ceea ce trebuie schimbat, şi termenul «semiadverbe», în sensul că lexemele respective în contextele în atenţie nu sînt **nici** *pe jumătate adverbe*, nu sînt *deloc* adverbe); sintagmele conţinînd *particule* («particule intensive», «adverbe particule») preiau inconvenientele termenului «particulă» în general, care este ambiguu şi superfluu în lingvistica românească: «particulă» trimite şi la segmente de adverb (*-a* din *acuma*, *-şi* din *iarăşi* etc – vezi *Ciompec, Morfosint.*, p. 111 sqq.), şi la cîteva părţi de vorbire (prepoziţii, conjuncţii, interjecţii, adverbe – vezi *Nica, Teoria*, p. 144).

cele *cîteva* lexeme care în *anumite* tipuri de contexte reprezintă această subclasă **nu** *mai sînt adverbe*, ci doar **omonime** *cu unele adverbe* din *alte* tipuri de contexte: compară *şi* din ŞI *băiatul a plecat*, care nu poate fi adverb pentru că nu se află în dependenţă de un «verb», cu *şi* din *cum a luat banii, băiatul a* ŞI *plecat*, care exprimînd timpul (are sensul de «imediat») în raport cu verbul *a plecat* este adverb; în acelaşi sens, în TOCMAI *tu să spui aşa ceva!*, lexemul *tocmai* nu este adverb, pentru că nu indică o caracteristică a unui «verb», dar în TOCMAI *a sosit trenul* «tocmai» este adverb ce exprimă timpul (are sensul de «cu o clipă mai înainte») pe lîngă verbul *a sosit*; în *chiar prietenul ei a recunoscut că...* lexemul «chiar» nu are de ce să fie considerat «adverb», fiindcă nu se subordonează unui «verb», dar în CHIAR *a văzut ce*

s-a întîmplat lexemul «chiar», care exprimă modalitatea (are sensul de «cu adevărat») față de verbul *a văzut*, este adverb ş.a.m.d.

Pe de altă parte, termenul (*pseudoadverbe emfatice*) pe care-l propunem trimite la anumite «urme» lăsate de vorbitor în text, care urme nu influențează comunicarea *obiectivă*, ci *au doar valoare* **subiectivă**: participînd afectiv la comunicare, *vorbitorul* **scoate în relief** *un element* **neverbal** *(substantiv sau substitut pronominal/numeral al acestuia) din text*, fără ca prin aceasta să schimbe *informația semantică* şi *funcțiile sintactice* ale textului respectiv. Compară:

– **şi** *băiatul a plecat* cu *băiatul a plecat*;

– **tocmai** *tu să spui aşa ceva* cu *tu să spui aşa ceva*;

– **chiar** *prietenul ei a recunoscut că...* cu *prietenul ei a recunoscut că...*

Neinfluențarea comunicării *obiective* prin pseudoadverbele emfatice în tipurile de contexte în care acestea apar se probează şi prin informația lor semantică care – fără a fi *zero* – este vagă şi difuză, putînd fi individualizată, *în sens pragmatic* doar cu aproximație prin îmbinări complexe reprezentînd propoziții şi/sau fraze: *şi* din *şi băiatul a plecat* trimite la ideea că «au plecat cei care era normal să plece, dar la aceştia s-a adăugat băiatul, care are o situație deosebită, în sensul că era de aşteptat să nu plece»; la *tocmai* din **tocmai** *tu să spui aşa ceva*! semnificația aproximativă poate fi redată prin «mă aşteptam de la tine ca – din motivele cunoscute – să nu spui un anumit lucru, pe care totuşi l-ai spus» (o semnificație similară are *chiar*, în **chiar** *prietenul ei a recunoscut că...*).

Generalizînd, **pseudoadverbele emfatice** – *omonime cu unele adverbe* **noționale** şi, foarte rar, **nenoționale**, de care se deosebesc prin sens şi funcție, care determină apariția acestor tipuri de vocabule în contexte diferite – se caracterizează prin *subordonarea la nume* (substantive şi substitutele lor pronominale/numerale), pe care **nu** *le determină ca atribute* (din cauză că nu exprimă caracteristici ale determinatelor), *ci* **le scot în relief în mod subiectiv** printr-un *«comentariu» lipsit de precizie semantică* echivalent cu o propoziție/frază, astfel încît *funcția lor (a pseudoadverbelor emfatice) este exclusiv expresivă*. Pot fi pseudoadverbe emfatice (repetăm: omonime cu adverbe noționale şi nenoționale) mai ales:

– *abia* în contexte de tipul **abia** *şeful a reuşit să rezolve problema* (în opoziție cu adverbul noțional *abia* din contexte de tipul *subalternul* ABIA *a sosit*);

– *aproape, mai* în contexte de tipul **aproape/mai** *toți au terminat lucrarea* (în opoziție cu adverbele noționale *aproape, mai* din contexte de tipul *realitatea este* **aproape**, *iar idealul departe*; *el* **mai** *vine pe la noi* şi cu adverbul nenoțional *mai* din contexte de tipul *X este* **mai** *tînăr decît Y*);

– *barem/cel puțin, măcar* în contexte de tipul **barem/cel puțin, măcar** *el să trăiască mai bine* (în opoziție cu adverbele noționale *barem, cel puțin, măcar* în contexte de tipul *dacă tot nu face nimic*, BAREM/CEL PUȚIN, MĂCAR *să tacă*;

– *chiar/taman, tocmai* în contexte ca cel dat mai sus **chiar/taman, tocmai** *prietenul ei a recunoscut că...* (în opoziție cu adverbele noționale *chiar*, *taman*, *tocmai* din contexte de tipul *el* CHIAR *crede că... , ea* **taman/tocmai** *a plecat*);

– *decît*, *doar*, *numai* în contexte de tipul *nu lipsește* **decît** *băiatul*, *au venit* **doar/numai** *doi* (în opoziție cu adverbele noționale *decît*, *doar*, *numai* în contexte de tipul *nu a făcut* **decît** *să înrăutățească situația*, *ea* **doar/numai** *a afirmat că...* ; pentru *decît* ca element de relație, vezi mai sus);

– *încă* în contexte de tipul **încă** *un stejar s-a prăbușit* (în opoziție cu adverbul noțional *încă* din contexte de tipul *deși bătrîn, el* **încă** *lucrează*);

– *nu cumva* din contexte de tipul **nu cumva** *el este cel care... ?* (în opoziție cu adverbul noțional *nu cumva* din contexte de tipul **nu cumva** *să spui acest lucru, pentru că...*);

– pentru *și* pseudoadverb emfatic și adverb noțional, compară contextele de mai sus **și** *băiatul a plecat* cu *cum a luat banii, băiatul a* **și** *plecat*;

– *tot* în contexte de tipul **tot** *fata a spus că...* (în opoziție cu adverbul noțional *tot* din contexte de tipul *el* **tot** *vine pe la noi*);

– un loc aparte au cuvintele *aproximativ*, *ca*, *cam*, *circa*, la care elementul *subiectiv* – care determină încadrarea lor la pseudoadverbele emfatice – constă dintr-o *apreciere privitoare la cantitate*, în contexte de tipul *sînt înscriși 105 studenți, dar la cursuri vin* **aproximativ/ca, cam, circa** *cincizeci*; ceea ce particularizează aceste pseudoadverbe emfatice este faptul că sau nu pot apărea în nici un context ca adverbe propriu-zise (cum se întîmplă cu *ca* și *circa*), sau contextele în care calitatea lor de adverbe propriu-zise sînt de factură populară și familiară (cum se întîmplă cu *aproximativ* și *cam*: *la oral a răspuns* **aproximativ**; *lucrurile au ieșit* **cam** *rău*);

– în limba literară, numai pseudoadverbe emfatice pot fi și *exclusiv*, *inclusiv*, în contexte de tipul *toți au fost de acord,* **exclusiv/inclusiv** *șeful*; calitatea de adverbe propriu-zise a acestor cuvinte apare numai în limba vorbită populară și familiară, în contexte de tipul *îmi este* **exclusiv/inclusiv**.

> *NOTĂ*. În unele lucrări (*Ciompec, Morfosint.*, p. 34 sqq, *Nica, Teoria*, p. 144 sqq, *Irimia, Gram.*, p. 296), la «semiadverbe», «adverbe particule», «adverbe de modalizare emfatică» sînt trecute și *au*, *deja*, *iar*, *încaltea*, *în primul rînd*, *în special*, *mai ales*, *mai cu seamă*, *nici*, *nu*, *oare*, *parcă*, *pesemne*, *poate*, *prea*, *totuși* etc. După părerea noastră, aceste lexeme aparțin altor subclase, **nu pseudoadverbelor emfatice**, și anume:
>
> – *nici*, *nu* sînt mărci pentru categoria logică a negației, iar *prea* este sau marcă pentru categoria gramaticală a comparației (vezi *supra*), sau adverb noțional de mod în contexte de tipul *nu* **prea** *vine pe aici*;
>
> – *deja*, *iar*, *totuși* sînt adverbe noționale care exprimă – în legătură cu un regent de tip verbal din același plan cu adverbul respectiv – timpul

(*deja=în acest moment*), repetarea (*iar=din nou*) sau concesia (*totuşi=cu toate acestea*) – vezi funcţiile adverbelor;

– *au*, *încaltea*, *în primul rînd*, *în special*, *mai ales*, *mai cu seamă*, *oare*, *parcă*, *pesemne*, *poate* sînt de asemenea adverbe noţionale, care, însă, indică – *din planul incidenţei* – un punct de vedere al participanţilor la dialog (vezi şi aici funcţiile adverbelor).

§106. *Flexiunea adverbelor* este o chestiune în legătură cu care opiniile sînt împărţite:

– în unele lucrări se susţine ideea veche potrivit căreia adverbul este o parte de vorbire neflexibilă: „adverbele sînt cuvinte neflexibile, invariabile, prezentîndu-se în sistemul limbii cu o formă unică...; ...comparaţia – singura categorie gramaticală în raport cu care «variază» aceste părţi de vorbire – nu reprezintă un criteriu de flexiune propriu-zisă... , întrucît, în română, diversele sale valori se realizează perifrastic, cu ajutorul morfemelor libere" (*Ciompec, Morfosint.*, p. 14); „se poate spune că *adverb*, *adverbial=neflexibil*" (*Nica, Teoria*, p. 85);

– în alte lucrări se oscilează între *vechi* (adverbul este inflexibil) şi *nou* (adverbul este flexibil, pentru că are categoria gramaticală a comparaţiei): „adverbul este neflexibil, în sensul că nu se declină şi nu se conjugă. Cu toate acestea el este legat de părţile de vorbire flexibile prin posibilitatea de a avea grade de comparaţie" (*Gram. Acad.*, I, p. 301; vezi şi p. 30); încadrînd adverbul la clasele de cuvinte neflexibile, care nu se declină şi nu se conjugă, *Iordan-Robu, LRC* apreciază că acesta „are o situaţie specială, deoarece este variabil de la un grad la altul, dar la fiecare grad are cîte o singură formă" (p. 334);

– în alte lucrări *se ia* în consideraţie faptul că unele adverbe au categoria gramaticală a comparaţiei/intensităţii, dar nu se spune nimic în legătură cu caracterul flexibil/neflexibil al părţii de vorbire în atenţie (*Iordan, LRC*, p. 474-475; *Irima, Gram.*, p. 297-298);

– în GEM, 1979, am avansat ideea că „dacă flexiune înseamnă modificarea formei cuvintelor pentru exprimarea categoriilor gramaticale şi dacă adverbul are categoria gramaticală a comparaţiei, atunci urmează că adverbul poate fi trecut printre părţile de vorbire flexibile" (p. 343).

*
* *

După părerea noastră, cei ce – într-un fel sau altul – susţin ideea că adverbul este o parte de vorbire neflexibilă se bazează *mai ales* pe tradiţia gramaticii româneşti (şi nu numai) şi ignoră contradicţia la care conduce această apreciere. Ne referim la faptul că în *Gram. Acad.* se arată – *pe bună dreptate* – că „părţile de vorbire flexibile suferă modificări formale prin care se exprimă noţiunile morfologice fundamentale

numite categorii gramaticale" (I, p. 36), una dintre acestea fiind „gradul de comparație" (*ibidem*). Admițînd acest *adevăr*, reversul medaliei înseamnă că *partea de vorbire ce are categorii gramaticale – nu contează nici care, nici cîte – este flexibilă*. Dat fiind faptul că «modificările formale» ale cuvintelor ce au categorii gramaticele sînt foarte variate, în ultimul timp s-a făcut o clasificare a acestor «modificări formale», identificîndu-se mai mult *tipuri de flexiuni* (vezi §7) după „felul" mărcilor pentru categoriile gramaticale: *flexiune sintetică*, cînd toate mărcile (**flective propriu-zise**) ale categoriilor gramaticale sînt aglutinate cu radicalul (*casă/case, cînt/cînți, rar/rarisim, plin/arhiplin* etc); *flexiune analitică*, cînd toate mărcile categoriilor gramaticale (**cuvinte-flectiv**) sînt neaglutinate cu radicalul (**lui** *Vasile*/**la** *Vasile*, **să fi** *mers*/**a fi** *mers*, **mai** *bine*/**foarte** *bine* etc); *flexiune supletivă*, care constă în **schimbarea radicalului** (*eu/mi, tu/voi, fi/sînt* etc); *flexiune mixtă*, atunci cînd la o singură parte de vorbire apar minimum două tipuri de mărci (aglutinate cu radicalul, neaglutinate cu radicalul, schimbarea radicalului): *cînt*ă/**a** *cînt***at**, **tu**/*de la* **tine**, **sînt**/*vor fi* **fi***ind* etc. Admiterea tuturor acestor flexiuni conduce la ideea existenței (și) din acest punct de vedere a două tipuri de cuvinte: *cuvinte fonetico-lexicale*, la care informația (semantică și/sau gramaticală) este cuprinsă într-un singur segment fonic (*mamă, bună, merge, bine, pe, că* etc); *cuvinte morfosintactice*, la care informația (semantică și/sau gramaticală) necesită cel puțin două segmente fonice de sine stătătoare, ceea ce face ca unul și același flux sonor să permită segmentarea diferită, pe de o parte în cuvinte fonetico-lexicale, iar pe de altă parte în cuvinte morfosintactice. De exemplu, în versul:

„Pe un deal răsare luna, ca o vatră de jăratic"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 61)

există – făcînd abstracție de articolul hotărît enclitic *-a* din *lun*a – zece cuvinte fonetico-lexicale (*pe*; *un*; *deal*; *răsare*; *luna*; *ca*; *o*; *vatră*; *de*; *jăratic*), dar numai cinci cuvinte morfosintactice (*pe un deal*; *răsare*; *luna*; *ca o vatră*; *de jăratic*). Astfel pusă problema – adică admițînd și *cuvintele fonetico-lexicale*, și *cuvintele morfosintactice* –, urmează că în româna modernă reprezintă **cîte un singur cuvînt** nu numai cuvintele fonetico-lexicale (*casă*; *lui*; *bună*; *el*; *trei*; *merge*; *bine*; *pe*; *că*; *ah* etc), ci și cuvintele morfosintactice (*al casei*; *mai bună*; *de la el*; *al treilea*; *va fi fost văzut*; *tot atît de bine*, *pe la*; *pentru că* etc). Spus altfel, fie că «se declină» (*casa - casei - al casei - cu al casei* etc), fie că «se conjugă» (*cînt - cînți - să cînți - să fi cîntat* etc), fie că «nici nu se declină», «nici nu se conjugă» (*eu - tu* etc; *bine - mai bine - foarte bine* etc), toate cuvintele de felul celor de mai sus (atît *cele fonetico-lexicale*, cît și *cele morfosintactice*) reprezintă **forme flexionare diferite** *ale unuia și aceluiași cuvînt*, întrucît se constituie în aspecte opozabile categoriale ale cuvîntului respectiv:

– *casa, casei, al casei, cu al casei* etc sînt aspecte opozabile pentru gen, număr, caz ale cuvîntului a cărui formă neutrală este *casă*;

– *cînt*, *cînţi*, *să cînţi*, *să fi cîntat* etc sînt aspecte opozabile pentru diateză, mod, timp, persoană, număr ale cuvîntului a cărui formă neutrală este *(a) cînta*;

– *eu*, *tu*, *el* etc sînt aspecte opozabile pentru o persoană – care implică şi numărul – ale cuvintelor respective, la care reprezintă şi formele neutrale;

– *mai bine*, *tot atît de bine*, *foarte bine* etc sînt aspecte opozabile pentru comparaţie ale cuvîntului a cărui formă neutrală este *bine* ş.a.

Pentru a face o estimare privitoare la cantitatea de adverbe *flexibile* (care au categoria gramaticală a comparaţiei), am extras din DOOM primele o sută de adverbe în ordine alfabetică (de la p. 1-41, pînă la *astă-vară* inclusiv), la care adverbe am urmărit – *indiferent de frecvenţă* – posibilitatea existenţei aspectelor opozabile ale categoriei gramaticale a comparaţiei (pentru operaţia similară la adjective, vezi §36). Bazîndu-mă pe ceea ce oferă literatura de specialitate în această privinţă (*Ciompec, Morfosint.*, p. 145 sqq.), pe atestările din unele texte vechi şi moderne şi pe cunoaşterea românei ca vorbitor nativ al acestei limbi, am găsit că din cele o sută de adverbe extrase din DOOM *pot* avea *toate* gradele de comparaţie numai 8 (8%): *agale*, *aiurea*, *alandala*, *alături*, *alene*, *anapoda*, *anevoie*, *aproape* (*X merge* **agale**; *Y merge* **mai agale/mai puţin** *decît X*; *Z merge* **tot atît de agale** *ca X*; *H merge* **cel mai agale/cel mai puţin agale** *dintre toţi*; *N merge* **foarte agale/foarte puţin agale** etc). La 17 adverbe (17%), *pot* apărea doar unele aspecte opozabile ale gradelor de comparaţie – în afară de pozitiv, *mai ales* (dar nu numai) forme de comparativ: *abitir*, *adesea*, *afară*, *aievea*, *altcum*, *altcumva*, *altfel*, *altminteri*, *americăneşte*, *apoi*, *arar*, *arareori*, *arăbeşte*, *ardeleneşte*, *armeneşte*, *arnăuţeşte*, *artisticeşte* (*becul străluceşte* **mai abitir** *decît soarele*; *se poartă* **la fel de ardeleneşte** *ca un ardelean autentic* etc).

NOTĂ. La aceste 17 adverbe, am considerat că avem de-a face cu o formă aparţinînd categoriei gramaticale a comparaţiei numai atunci cînd la adverbul precedat de *mai*, de exemplu, poate apărea – fie şi virtual – un termen de comparaţie (vezi mai sus *mai abitir* DECÎT SOARELE, *la fel de ardeleneşte* CA UN ARDELEAN). Am făcut această precizare dat fiind faptul că un număr relativ mare de adverbe pot fi precedate de *mai* fără să reprezinte comparativul de superioritate, *mai* fiind în această situaţie nu un adverb-flectiv pentru comparaţie (nu este vid semantic), ci un adverb noţional ce indică «o cantitate foarte mică nedefinită» cu referire la timp (**mai** *acuşi/acuşica*, *adineauri*, *alaltăieri*, *amuşi* etc) sau la loc (**mai** *altundeva* etc) – vezi şi Florica Fieşinescu, *Un fals comparativ de superioritate*, LR, XII, 1963, nr. 5, p. 507-513, unde sînt avute în vedere îmbinări ca **mai** *niciodată*).

Cea mai mare parte din cele o sută de adverbe extrase din DOOM, anume, 75 (75%), sînt în afara categoriei gramaticale a comparaţiei: *abia*, *acasă*, *accelerando*, *aici*, *acolo*, *actualmente*, *ad-hoc* etc.

NOTĂ. Încercînd identificarea, în general, a *tipurilor* de adverbe care *nu au/au* categoria gramaticală a comparației (vezi și *Ciompec, Morfosint.*, p. 147 sqq.), apelăm în mod special la subclasele acestei părți de vorbire *după informație*, proveniența și forma adverbelor neinfluențînd flexiunea lor. Procedînd în acest fel, putem spune că **nu** *au grade de comparație*:

– *toate adverbele nenoționale*, datorită faptului că nu transmit decît informația gramaticală categorială (iar categoria gramaticală a comparației presupune informație semantică constînd într-o «caracteristică», numai la aceasta putînd exista – fără ca acest lucru să fie obligatoriu – intensități diferite): **mai/mai puțin, tot atît de, foarte** etc *frumos* (vezi §105);

– *toate pseudoadverbele emfatice*, datorită faptului că – reprezentînd comentarii pentru scoaterea în relief în mod subiectiv a unor «nume» – *nu* exprimă «caracteristici» (și doar acestea *pot* avea «intensități» diferite, care se constituie în conținutul categoriei gramaticale a comparației): *abia, chiar, numai, și, tocmai* etc – contexte de felul **abia** *șeful a reușit să...* (vezi §105);

– *toate adverbele substitute de propoziții/fraze*, întrucît informația lor semantică indirectă constînd într-o judecată/un șir de judecăți etc (vezi volumul de sintaxă la *propoziție* și *frază*), preluată de la propozițiile/frazele al căror loc îl țin, este incompatibilă cu gradele de intensitate: *da, ba, ba da, desigur* etc – contexte ca „*Ai văzut ce a fost?*"; „**Da**" vezi §105);

– *majoritatea adverbelor substitute de «nume»/adverbe*, anume acelea la care atît informația semantică directă, cît și – mai ales – informația semantică indirectă constă în caracteristici incompatibile cu ideea de intensitate: *atît, cu atît, aici, de aici, acolo, pe acolo, acum, pînă acum, atunci, de atunci, cum, precum, cît, cu cît, unde, pe unde, cînd, de cînd, cumva, cîtva, undeva, cîndva, oricum, oricît, oriunde, oricînd* etc – contexte de felul **atît** *a vorbit*, **cît** *a avut ce spune* (vezi §105);

– *cea mai mare parte a adverbelor noționale*, și anume, acelea care trimit la «caracteristici» incompatibile cu intensități diferite, fie din cauză că *exprimă ideea de superlativ* (*grozav, groaznic, înfiorător, terifiant, vast* etc; *bocnă, buștean, clampă, Dunăre, fulger, trăsnet* etc; *cu asupra de măsură, cum n-am mai văzut* etc – contexte ca *s-a speriat* **grozav**), fie din cauză că noțiunea adverbială respectivă *nu acceptă ideea de comparație*: *așa, cum, cică, desigur, poate, doar, fatalmente, papagalicește, parcă, precum, de altfel, din contra, după cum, din punct de vedere științific, în chip strălucit, în mod sigur, calea-valea, haida-hai, harcea-parcea, treacă-meargă, vrînd-nevrînd* etc; *acolo, nicăieri, oriunde, încolo, pe loc, din loc în loc, unde și unde, de aici, pe aici, de*

acolo, unde, pînă unde, încotro, acum, pînă acum, mîine, cînd, anu, atunci, azi, deja, actualmente, încă, întotdeauna, oricînd, cînd și cînd, nitam-nisam, după aceea, de acum etc; *oleacă, nițel, completamente, adeseori, de tot, cît de cît, pe rudă pe sămînță, din zori și pînă în noapte* etc; *adică, anume, altfel spus, cu alte cuvinte* etc; *deci, așadar, prin urmare, în consecință* etc; *totuși, cu toate acestea* etc; *de aceea, pentru aceea* etc. Un loc aparte în cadrul adverbelor noționale au derivatele cu sufixe diminutivale de felul *binișor, depărtișor, multișor, nițeluș, olecuță, puțintel, puținteluș, repejor, tărișor, tîrzior* etc. Acestea, exprimînd ceea ce am putea numi «ideea de superlativ cu minus», ar trebui – din cauza acestui sens *inițial* al lor – să nu accepte grade de comparație, cum se și întîmplă cu *nițeluș, olecuță, puținteluș* (ultimul dublu sufixat diminutival, fiindcă primul sufix diminutival și-a pierdut «semnificația»). La cele mai multe dintre acestea, însă (*binișor, depărtișor, multișor, puțintel, repejor, tărișor, tîrzior* etc), «ideea de superlativ cu minus» s-a pierdut (vezi și *Ciompec, Morfosint.*, p. 172-173), astfel încît ele acceptă astăzi gradul comparativ de superioritate – contexte ca *lucrurile merg* **mai binișor**; vezi §105).

În ceea ce privește adverbele care *pot* avea categoria gramaticală a comparației, acestea sînt reprezentate printr-un număr nu prea mare de *adverbe noționale* și de *adverbe substitute de «nume»/adverbe*, din care unele pot avea toate gradele de comparație, iar altele numai unele dintre acestea. Adverbele noționale și cele sibstitute de «nume»/adverbe care pot avea toate gradele de comparație exprimă mai ales modul (*aberant, acru, agale, alandala, bărbătește, bine, chiorîș, cruciș, lăudabil, potrivit, rău, repede, sigur, tare* etc), unele locul (*aproape, departe, jos, în față, în spate, sus* etc) și cîteva timpul (*curînd, tîrziu* etc) sau cantitatea (*mult, puțin* etc). La adverbele noționale și cele substitute de «nume»/adverbe care pot avea doar unele grade de comparație se încadrează – în afara derivatelor cu sufixe diminutivale la care s-a pierdut «ideea de superlativ cu minus» (*binișor, depărtișor, puțintel* etc – vezi mai sus) – cîteva adverbe de mod (*altfel, cu de-a sila, pe alese, pe dibuite, tiptil* etc), de loc (*deasupra, dedesubt, încoace, încolo, îndărăt, în frunte* etc) și de timp (*apoi* etc).

*

* *

Revenind – după acest excurs – la opiniile privitoare la caracterul flexibil/neflexibil al adverbului, sîntem de părere că:

– nu este convenabil ca aprecierile în această privință să se facă global, pentru toate adverbele, întrucît adverbul este o clasă semantico-gramaticală cu omogenitate mai redusă/cu eterogenitate mai pronunțată și *din punctul de vedere al flexibilității*; dacă mulțimea adverbelor românești se comportă diferit (și) în ceea ce privește flexiunea, atunci este necesar ca, în acest sens, în cadrul clasei adverbului să se creeze subclase;

– nu este convenabil să se aprecieze că adverbul *în general* este o parte de vorbire neflexibilă, pentru că în felul acesta apare contradicția între *teza* că o parte de vorbire este flexibilă dacă are (cel puțin) o categorie gramaticală și *realitatea* constînd în faptul că *unele* adverbe au categoria gramaticală a comparației, dar cu toate acestea sînt considerate neflexibile;

– nu este convenabil să se aprecieze că în privința flexiunii adverbul *în general* are o *situație specială*, deoarece flexiunea analitică (realizată în exclusivitate cu cuvinte-flectiv) apare nu numai la comparația adverbelor, ci și la categoriile gramaticale de la alte părți de vorbire (vezi mai sus, forme flexionare verbale de felul *să fi mers*);

– nu este convenabil să *nu* se facă aprecieri privitoare la caracterul flexibil/neflexibil al adverbului, pentru că evitarea unei probleme nu înseamnă și rezolvarea ei.

După părerea noastră, flexiunea/nonflexiunea adverbelor trebuie văzută pe subclase:

– cele mai multe adverbe sînt *neflexibile* (nu au nici comparație și nici altă categorie gramaticală), aici încadrîndu-se toate adverbele nenoționale, toate pseudoadverbele emfatice, toate adverbele sibstitute de propoziții/fraze, majoritatea adverbelor substitute de «nume»/adverbe și a adverbelor noționale – vezi mai sus (pentru faptul că există și adjective lipsite de categoria gramaticală a comparației, vezi §36);

– puține adverbe românești sînt *flexibile* (cu toate aspectele opozabile ale gradelor de comparație sau numai cu unele dintre ele), aici încadrîndu-se o parte din adverbele noționale și din adverbele substitute de «nume»/adverb, care exprimă modul, locul, timpul și cantitatea – vezi mai sus.

*

* *

La *adverbele flexibile* cu toate aspectele opozabile ale gradelor de comparație, **conținutul** și **forma** gradelor de comparație sînt, schimbînd ceea ce trebuie schimbat, aceleași ca la adjective, ceea ce face ca și la adverb să existe *trei grade* cu *opt aspecte opozabile*: *gradul pozitiv*, fără aspecte opozabile; *gradul comparativ*, cu trei aspecte opozabile (*de superioritate*, *de inferioritate*, *de egalitate*); gradul superlativ, cu patru aspecte opozabile (*relativ pozitiv*, *relativ negativ*; *absolut pozitiv*, *absolut negativ*) – §6, §36.

La *gradul pozitiv*, conţinutul categorial constă în intensitatea «obişnuită» (nici dimnuată, nici augmentată) a caracteristicii exprimate de adverb, marca fiind *zero* în opoziţie cu mărcile concrete de la celelalte grade de comparaţie (cuvinte-flectiv ca *mai*, *foarte* etc; afixe/afixoide ca *-isim*, *arhi-* etc; vezi mai departe): *bine*, *lăudabil*, *rău*, *urît*, *aproape*, *departe*, *curînd*, *tîrziu*, *mult*, *puţin* etc. Pozitivul se realizează frecvent într-un singur termen (în contexte ca *ceasul merge* **bine**; *X locuieşte* **departe**, *Y vine* **curînd**; *Z călătoreşte* **mult** etc), iar uneori în doi termeni, al doilea fiind un circumstanţial comparativ (în contexte ca *băiatul aleargă* **repede** CA IEPURELE).

Comparativul **de superioritate** – marcat prin cuvîntul-flectiv *mai* ce precede adverbul cu forma de pozitiv – arată că intensitatea caracteristicii exprimate de adverb este mai mare decît cea «obişnuită», acest lucru fiind relevat de obicei printr-o comparaţie explicită la care al doilea termen este un circumstanţial comparativ (contexte de felul *ceasul electronic merge* **mai bine** DECÎT CEASUL MECANIC; *X locuieşte* **mai aproape** *şi* **mai confortabil** *decît Y* etc), iar uneori printr-o comparaţie implicită, cînd al doilea temen rezultă cu uşurinţă din context: *bătrînul lucrează* **mai încet** *(şi* **mai puţin***)*, subînţelegîndu-se «decît tînărul» etc.

Comparativul **de inferioritate** este puţin folosit datorită structurii sale greoaie, vorbitorii preferînd – deşi sinonimia este doar parţială – comparativul de superioritate al unui adverb antonim: în loc de *cîinele aleargă* **mai puţin repede** DECÎT GHEPARDUL, se spune de regulă *cîinele aleargă* **mai încet** DECÎT GHEPARDUL. Atît cît se foloseşte, comparativul de inferioritate – marcat prin adverbul-flectiv *mai puţin* – arată că intensitatea caracteristicii exprimate de adverb este mai mică decît cea «obişnuită», faptul acesta fiind pus în lumină printr-un termen de comparaţie reprezentînd un circumstaţial comparativ principial exprimat (contexte ca *astăzi am ajuns acasă* **mai puţin tîrziu** DECÎT IERI), neexprimarea acestuia – rarisimă – întîlnindu-se în contexte ca *cine stă în genunchi se simte* **mai puţin bine**.

Comparativul **de egalitate** – marcat prin adverbe-flective ca *tot atît de*, *la fel de* etc – nu indică o intensitate proprie a caracteristicii exprimate de adverb, ci intensitatea caracteristicii este aceeaşi («obişnuită», mai mare, mai mică sau superioară) cu a reperului, adică a celui de-al doilea termen reprezentat printr-un circumstanţial comparativ (parte de propoziţie/propoziţie), care în consecinţă *trebuie* să fie exprimat şi atunci cînd se are în vedere o singură caracteristică – în contexte ca *ea vorbeşte* MULT/MAI MULT, FOARTE MULT etc, *iar el vorbeşte* **tot atît de mult** (adică mult, mai mult, foarte mult etc) *ca ea* –, şi atunci cînd comparativul de egalitate vizează două sau mai multe caracteristici, în contexte ca *tînărul se poartă* **la fel de frumos** *şi* **la fel de corect**, PE CÎT DE URÎT *şi* DE INCORECT *se purta cînd era copil* etc.

Superlativul **relativ** POZITIV – marcat la adverb prin adverbul-flectiv *cel mai* (în care fostul articol adjectival variabil după gen, număr, caz de la comparaţia adjectivului la care ne-am referit în §36 s-a adverbializat, devenind invariabil) – indică faptul că intensitatea caracteristicii adverbului ce se constituie în primul termen al

comparației este în măsura cea mai mare în raport cu al doilea termen, care este un complement indirect: *ghepardul aleargă* **cel mai repede** DINTRE TOATE VIEȚUITOARELE TERESTRE. Al doilea termen al superlativului relativ pozitiv poate fi și neexprimat dacă rezultă cu ușurință din context: *ceasul lui merge* **cel mai bine**, subînțelegîndu-se «dintre toate ceasurile».

Superlativul **relativ** NEGATIV este – ca și comparativul de inferioritate – o structură greoaie și acest fapt îi determină pe vorbitori *să prefere* sinonimul parțial reprezentat prin superlativul relativ pozitiv al unui adverb antonim: în loc de *fetița aceasta se poartă* **cel mai puțin rău** se spune frecvent *fetița aceasta se poartă* **cel mai bine**. Cînd, totuși, se folosește, intensitatea caracteristicii adverbului comparat la superlativul relativ negativ (marcată prin adverbul-flectiv *mai puțin*) – care adverb comparat reprezintă primul termen al comparației – este în măsura cea mai mică în raport cu un complement indirect exprimat, care se constituie în al doilea termen al comparației (*ea se îmbracă* **cel mai puțin elegant** DINTRE TOATE FETELE), complement indirect care poate fi și neexprimat dacă rezultă cu ușurință din context (*această haină îi vine* **cel mai puțin bine**), rezultînd din context «dintre toate hainele».

La *superlativul* **absolut** POZITIV intensitatea caracteristicii exprimate de adverb este în măsură maximă, pentru această intensitate româna modernă dispunînd de două tipuri de mărci. Unul dintre aceste tipuri de mărci – utilizat la toate adverbele cu flexiune completă și în toate variantele limbii române moderne – este reprezentat prin adverbe-flectiv, care pot fi sau sinteticele *foarte*, *tare*, *prea* (contexte ca *ea vorbește* **foarte mult**), sau perifrasticele de felul *grozav de*, *teribil de*, *extraodinar de*, *extrem de* etc (contexte ca *băiatul dansează* **grozav de bine**), la acestea din urmă adăugîndu-se în ultimul timp *destul de*, care în vorbirea populară și familiară a ajuns să nu mai indice o cantitate nedefinită, ci să se constituie în marcă pentru superlativul absolut pozitiv, în mod special la adverbele și adjectivele care exprimă o caracteristică «favorabilă» (*tînărul se manifestă* **destul de bine**, *a cumpărat o floare* **destul de frumoasă** etc) – vezi și articolul Gabrielei Pană Dindelegan la care facem trimitere în nota 182. O mențiune necesită și *așa de*, *atît de*, care pot apărea ca omonime: pe de o parte, *așa de*, *atît de* – precedînd un adverb/adjectiv – au în subordine o propoziție consecutivă în contexte enunțiative neexclamative (*a alergat* **așa de repede** ÎNCÎT I S-A TĂIAT RESPIRAȚIA; *a izbucnit o lumină* **atît de puternică** ÎNCÎT ÎL DOR OCHII etc), situație în care *așa*, *atît* sînt adverbe noționale cantitative cu funcția de circumstanțial cantitativ care – la fel ca adjectivele numerale cardinale de la *douăzeci* înainte (vezi §50) – sînt legate de regent prin prepoziția *de*; pe de altă parte, *așa de*, *atît de* – precedînd un adverb/adjectiv care de regulă exprimă caracteristici «favorabile» (*bine*, *frumos*, *elegant* etc) – apar în propoziții enunțiative exclamative fără a fi determinate de o propoziție consecutivă: **așa de bine** *s-a odihnit la munte!*; *colega ei era* **atît de elegantă**! etc; în această situație, *așa de*, *atît de* sînt vide semantic, reprezentînd

adverbe (perifrastice)-flectiv prin care se marchează superlativul absolut pozitiv al adverbelor şi adjectivelor. Aşa cum se vede şi din exemplele de mai sus, la primul tip de structură pentru superlativul absolut pozitiv comparaţia este frecvent implicită, realizîndu-se, adică, într-un singur termen; uneori, însă, la acest tip de superlativ absolut pozitiv al adverbelor poate apărea şi comparaţia explicită, al doilea termen fiind un circumstanţial comparativ: *la noi lucrurile merg* **tare/extrem de** etc **bine** ÎN RAPORT CU ALŢII etc.

Cel de-al doilea tip de marcă pentru conţinutul categorial al superlativului absolut pozitiv al adverbelor are o situaţie particulară rezultîndă din provenienţa lui. În afara unor adverbe – xenisme – ca *fortissimo* (< it. *fortissimo*), *pianissimo* (< it. *pianissimo*) etc, româna a preluat din franceză *adjective* formate cu afixe/afixoide ce arată că intensitatea caracteristicii respective este în măsură maximă (adj. rom. *rarisim* < adj. fr. *rarissim*, adj. rom. *hipercorect* < adj. fr. *hypercorrect*, adj. rom. *superfin* < adj. fr. *superfin* etc), pe care le-a convertit uneori în adverbe (*carte* **rarisimă** > citeşte **rarisim**, *comportare* **hipercorectă** > *se comportă* **hipercorect**, *mătase* **hiperfină** > *se exprimă* **hiperfin** etc). Ceea ce prezintă interes în discuţia de faţă este faptul că cei ce folosesc aceste adjective/adverbe – adică vorbitorii cu un anumit grad de cultură – pot „traduce" elementele constitutive ale termenilor respectivi prin superlative absolute pozitive formate cu adverbe-flective: *fortissimo =foarte tare*, *pianissimo =foarte încet*, *rarisim =foarte rar*, *hipercorect =foarte corect*, *superfin =foarte fin* etc. În felul acesta s-a ajuns la detaşarea sufixului *-isim* şi a pseudoprefixelor *hiper-*, *super-* etc, *cu care se formează* **pe terenul limbii române** *superlative sintetice pozitive ale unor adverbe* – **stridente şi de aceea puţin folosite (în momentul de faţă)** – ca *simpl***isim** (*X se poartă* **simplisim**), **hiper***exact* (*ceasul acesta merge* **hiperexact**), **super***elegant* (*fata se îmbracă* **superelegant**) etc.

La fel cu comparativul de inferioritate şi cu superlativul relativ negativ, şi *superlativul* **absolut** NEGATIV este puţin folosit din cauza strucuturii sale greoaie, vorbitorii preferînd de regulă – chiar dacă sinonimia este doar relativă – structura mai simplă a superlativului absolut pozitiv de la un adverb antonim: în loc de *acum băiatul vorbeşte* **foarte puţin urît** se spune în mod obişnuit *acum băiatul vorbeşte* **foarte frumos**. Atît cît se foloseşte, la superlativul absolut negativ – care arată că intensitatea caracteristicii este în măsură minimă – comparaţia este de regulă implicită, apărînd, adică, un singur termen alcătuit din adverbul comparat precedat de adverbe-flectiv ca **foarte puţin**, **tare puţin**, **prea puţin**, **grozav de puţin**, **teribil de puţin** etc: *cererea s-a rezolvat* **foarte puţin/grozav de puţin** etc *favorabil*. Uneori, însă, comparaţia de la superlativul absolut la negativ poate fi şi explicită, al doilea termen concretizîndu-se într-un circumstanţial comparativ: *evenimentele s-au desfăşurat* **tare puţin/teribil de puţin convenabil** ÎN RAPORT CU PREVIZIUNILE etc.

*
* *

Adverbele flexibile ce au numai unele grade de comparație sînt reprezentate – cum am arătat *supra* – prin cîteva adverbe noționale și substitute de mod (*altfel, cu de-a sila, pe alese, pe dibuite, tiptil, binișor* etc), de loc (*deasupra, dedesubt, încoace, încolo, îndărăt, în frunte, depărtișor* etc), de timp (*apoi, tîrzior* etc) și de cantitate (*multișor, puținel* etc). La toate acestea există *gradul pozitiv*, realizat de obicei într-un singur termen, cînd intensitatea caracteristicii – marcată prin *zero* în opoziție cu gradele de comparație cu marcă concretă (vezi adverbele cu flexiune completă, precun și *infra*) – este «obișnuită», aici încadrîndu-se și unele derivate cu sufixe diminutivale (*binișor, depărtișor, tîrzior, multișor, puținel* etc) la care «ideea de superlativ cu minus» s-a pierdut (vezi *supra*) – contexte ca *l-a luat* **cu de-a sila**, *azi trenul vine* **tîrzior** *și trebuie așteptat* **multișor** etc. Rar, la gradul pozitiv al acestor adverbe comparația poate fi explicită, al doilea termen fiind un circumstanțial comparativ – contexte ca *racul merge* **altfel** DECÎT CELELALTE FIINȚE, *adică înapoi*.

Toate adverbele la care ne referim aici pot avea și *gradul comparativ de superioritate*, la care intensitatea caracteristicii – marcată prin adverbul-flectiv *mai* – este în măsură mai mare decît cea «obișnuită», fie că al doilea termen nu se exprimă (contexte ca *parcul se află* **mai depărtișor**, *vino* **mai încoace**, *sfîrșitul lumii va fi* **mai apoi**, *fata citește* **mai multișor** etc), fie că se exprimă, concretizîndu-se într-un circumstanțial comparativ (contexte ca *X se poartă* **mai altfel** DECÎT Y, *în ierarhia socială Z se află* **mai deasupra** ÎN RAPORT CU H, *băiatul vine* **mai tîrzior** DECÎT FATA, *azi suferă* **mai puținel** FAȚĂ DE IERI etc).

Cu excepții foarte rare, cînd pot apărea – în contexte căutate, cu o anumită doză de artificial – și la comparativul de inferioritate (contexte ca *X se poartă* **mai puțin altfel** DECÎT Y) și chiar de egalitate (contexte ca *Z se află* **tot atît de îndărăt** CA ȘI H), se poate spune că adverbele avute aici în vedere nu au comparativ de inferioritate și de egalitate și nici superlativ relativ/absolut pozitiv/negativ, întrucît:

– caracteristica exprimată de aceste adverbe este incompatibilă cu intensitățile comparativului de inferioritate și de egalitate, precum și cu acelea ale superlativului cu cele patru subdiviziuni ale lui (în această situație se află *pe dibuite, apoi, puținel* etc);

– *mai puțin*, ca însoțitor al unui adverb din cele de atenție (contexte de felul *cumpără mere* **mai puțin** PE ALESE *și mai mult la întîmplare* etc), este un adverb noțional cantitativ la comparativul de superioritate, cu funcția sintactică de circumstanțial de măsură (și nu un adverb vid semantic cu funcția de marcă pentru categoria gramaticală a comparației – vezi și nota 177).

§107. *Funcțiile adverbelor* – unde încadrăm și *nonfuncțiile* – sînt în dependență de *informația* lor (și indiferente la proveniență, formă și flexiune).

Referindu-se la *adverbele noționale* (tramsnit o singură informație semantică, *directă*, existentă în corpul lor fonetic: *încet, repede, bărbătește* etc – vezi §105) și la

adverbele substitute de «nume»/averbe (transmit două informații semantice, una *directă*, existentă în corpul lor fonetic, și alta *indirectă*, preluată de la elementul substituit: *așa*, *aici*, *acum* etc – vezi de asemenea §105) – care cuprind majoritatea adverbelor românești –, găsim că la acestea trebuie făcută distincție între:

– *adverbele din îmbinări stabile de cuvinte* (perifraze verbale de felul *e bine*, *e sigur*, *e posibil* etc, care pot apărea și ca «rest de perifrază»/«rest de predicat», adică cu verbul neexprimat, în contexte ca **bine** *că a venit primăvara* etc; perifraze prepoziționale de felul **aproape** *de*, **departe** *de*, **împreună** *cu* etc; perifraze conjuncționale de felul *ca și* **cînd**, *ca și* **cum**, *de* **parcă** etc), care sînt lipsite de independență semantico-gramaticală și ca urmare reprezintă *doar elemente componente ale îmbinărilor de cuvinte* respective (pentru faptul că *strict formal* la elementele constitutive ale îmbinărilor stabile de cuvinte se pot identifica funcții, dar prin aceasta se schimbă intenția comunicativă a vorbitorului, vezi §11);

– *adverbele din îmbinări libere de cuvinte* care, dispunînd de independență semantico-gramaticală, au *funcții/nonfuncții* variate.

Funcțiile adverbelor. Din mulțimea adverbelor românești, distingem, pe de o parte, adverbele noționale (*bine*, *afară*, *curînd* etc) și adverbele substitute de «nume»/adverbe fără corespondent pronominal (*așa*, *altfel* etc), demonstrative (*aici*, *acum* etc) și nehotărîte de felul *cumva*, *undeva* etc (vezi §105) care, făcînd parte din îmbinări libere de cuvinte reprezentînd *propoziții*, **exprimă** *în cadrul acestora cracteristici ale regenților de tip verbal (verbe, adjective, interjecții și chiar adverbe), împreună cu care aparțin aceluiași plan al comunicării*, adică sau planului comunicării propriu-zise (semantic, *dictum* – vezi DDL, s.v.; contexte ca l u c r u r i l e *merg* **bine**), sau planului comentariilor/incidenței (semantic, *modus* – vezi de asemenea DDL, s.v.; contexte ca s e î m p r i m ă v ă r e a z ă, *spun* **acum** m e t e o r o l o g i i). Contractînd raportul sintactic de subordonare cu regenți de tip verbal, adverbele noționale și cele substitute de «nume»/adverbe în atenție îndeplinesc în cadrul propozițiilor din care fac parte *funcția* **sintactică specifică** *adverbului*, anume, aceea de **circumstanțial**. Felul circumstanțialului reprezentat de adverbele avute în vedere depinde de sensul lexical al adverbelor respective (vezi §105), astfel încît putem vorbi de:

– *circumstanțial de mod*, exprimat prin adverbe cu sens modal (*așa*, *bine*, *cum n-am mai văzut* etc):

„Da, *plouă* **cum n-am mai văzut**”
(G. Bacovia, *op. cit.*, p. 48)

– *circumstanțial de loc*, exprimat prin adverbe cu sens local (*departe*, *încotro*, *de sus* etc):

„Hyperion *vedea* **de sus**
Uimirea-n a lor față”
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 143)

– *circumstanţial de timp*, exprimat prin adverbe cu sens tremporal (*mîine*, *întotdeauna*, *acum* etc):

„Şi **acum** *priviţi* cu spaimă faţa noastră sceptic-rece"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 119)

– *circumstanţial de măsură*, exprimat prin adverbe cu sens cantitativ (*mult*, *puţin*, *atîta* etc):

„Că te-*am iubit* **atîta** putea-vei tu să ierţi?"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 101)

– *circumstanţial condiţional*, exprimat prin adverbe ce arată condiţia (*în alte condiţii*, *altminteri*, *altfel* etc), în contexte ca «şeful vrea să te vadă plecat, **altfel** *se supără*»;

– *circumstanţial conclusiv*, exprimat prin adverbe ce arată urmarea/concluzia (*aşadar*, *prin urmare*, *deci* etc):

„S-a dus amorul, un amic
Supus amîndorura,
Deci cînturilor mele *zic*
Adio tuturora."

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 144)

– *circumstanţial concesiv*, exprimat prin adverbe cu sens concesiv (*tot*, *cu toate acestea*, *totuşi* etc):

„Joace unul şi pe patru,
Totuşi tu *ghici-vei* chipu-i"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 152)

– *circumstanţial de cauză*, exprimat prin adverbe ca *de aceea*, *pentru aceea* etc, care *în context* capătă sens cauzal:

„Iar în lumea cea comună a visa e un pericul,
Căci de ai cumva iluzii, eşti pierdut şi eşti ridicul.
Şi **de-aceea** de-azi nainte *poţi să nu* mă mai *întrebi*
De ce ritmul nu m-abate cu ispită de la trebi"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 110)

– *circumstanţial de scop*, exprimat prin aceleaşi adverbe *de aceea*, *pentru aceea* etc ca şi *circumstanţial de cauză*, care, însă, *în context* capătă sens final: **de aceea** *s-a întors*, ca să-şi ia diploma.

În afara funcţiei sintactice *specifice* de circumstanţial (de diferite feluri), *unele* adverbe noţionale şi substitute de «nume»/adverbe din cele avute în vedere care exprimă caracteristici ale regenţilor de asemenea de tip verbal pot îndeplini şi o funcţie

sintactică *nespecifică*, aceea de **apoziţie**[435]; aceasta se întîmplă atunci cînd – din motive ce ţin *mai ales* de decodarea textului în conformitate cu intenţia comunicativă a vorbitorului – adverbele respective „traduc" (virtual există un *adică*, *anume* etc, care uneori se şi exprimă) alte adverbe, care altfel ar transmite informaţii ambigui: *mîine*, [ADICĂ] **luni**, am patru ore; s-a supărat *Dunăre*, [ADICĂ] **foarte tare**; lucrează *continuu*, [ADICĂ] **din zori şi pînă în noapte** etc.

*

* *

Pe de altă parte, numai din adverbele noţionale de mod se detaşează unele care **nu** *exprimă caracteristici ale regenţilor de tip verbal*, din cauză că **nu** *sînt în acelaşi plan al comunicării cu aceştia*, ci – transmiţînd **atitudini ale participanţilor la dialog faţă de comunicaea propriu-zisă** – *se află în alt plan decît cel al comunicării propriu-zise*, anume în **planul comentariilor/incidenţei**. Cîteva din aceste adverbe ce exprimă îndoiala (*poate*) sau certitudinea (*fireşte*, *desigur*, *negreşit*, *cu siguranţă*, *cu certitudine*, *de bună seamă*, *fără îndoială* etc) – **păstrîndu-şi semantismul care le plasează în planul modus-ului** – *au ajuns să guverneze* **formal**, *prin jonctivul subordonator în frază* **că**, *planul dictum-ului*; la aceste adverbe urmate de *că* credem că este convenabil (pentru argumentare vezi capitolul despre predicat) să se admită *funcţia sintactică nespecifică de* **predicat**:

„**Poate** *că*-i convin tuspatru craii cărţilor de joc"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 127)

---

[435] Nu notăm şi funcţia sintactică de *complement direct* posibilă la cuvinte ca *româneşte*, *franţuzeşte*, *englezeşte* etc cînd determină verbe insuficiente completiv de cunoaştere a limbilor istorice respective (contexte ca *scrie* **româneşte**, *vorbeşte* **franţuzeşte** etc), întrucît *româneşte*, *franţuzeşte*, *englezeşte* etc reprezintă aici substantive *omonime* cu adverbele din care provin, acestea din urmă determinînd alte verbe decît cele de «cunoaştere» a unei limbi (*se îmbracă* **franţuzeşte**, *se poartă* **englezeşte** etc – §103). Nu notăm nici funcţia sintactică de *predicat*, întrucît aceasta **nu** *poate fi îndeplinită de adverbele ce exprimă caracteristici ale regenţilor de tip verbal* (pentru funcţia de predicat a adverbului, vezi *infra*). În sfîrşit, nu notăm nici funcţiile de atribut, nume predicativ şi „element predicativ suplimentar", despre care se vorbeşte de obicei în literatura de specialitate (vezi *Gram. Acad.*, I, p. 318-320, II, p. 207-209; *Irimia, Gram.*, p. 299 sqq ş.a.), deoarece la aceste funcţii trebuie să existe (şi) un regent de tip nominal, iar prin concepţie adverbul se subordonează *numai* regenţilor de tip verbal; ca urmare, atunci cînd intră în dependenţă faţă (şi) de un regent de tip nominal, cuvinte ca *departe*, *înainte*, *de acolo* etc (din contexte de felul *plecarea* **departe**, *mersul* **înainte**, *cartea* **de acolo** etc) sînt *adjective omonime* cu adverbele *departe*, *înainte*, *de acolo* etc din care provin (în contexte ca *pleacă* **departe**, *merge* **înainte**, *vine* **de acolo** etc) – vezi §103, secvenţa privitoare la conversiune, precum şi *infra*, comentariul privitor la *cum*.

*

* *

În sfîrşit, pe de altă parte, din rîndul numai al adverbelor substitute de «nume»/adverbe se disting pronominalele relative (*cum*, *după cum*, *precum* etc; *cît*, *după cît*, *precît* etc; *unde*, *de unde*, *pînă unde* etc; *cînd*, *de cînd*, *pînă cînd* etc), interogative (aceleaşi cu relativele, dar atunci cînd aparțin propozițiilor interogative indirecte) şi nehotărîte de felul *oricum*, *oricît*, *oriunde*, *oricînd* etc (pentru toate vezi §105), care *îndeplinesc* **simultan** *două tipuri de funcții*:

– *o funcție sintactică de circumstanțial* în propoziția pe care o introduc, *în conformitate cu sensul lor lexical* **din context**, care sens poate fi *de mod*, *de măsură*, *de loc* sau *de timp*;

– *o funcție de* **marcă** *a raportului de subordonare în frază*, constînd în faptul că leagă propoziția secundară în cadrul căreia funcționează ca circumstanțial de mod, de măsură, de loc sau de timp de regentul acesteia:

„*Trec* singur spre seară pe ape-nghețate
Cînd fîlfîie, pe lume, violetul"
(G. Bacovia, *op. cit.*, p. 44)

„Vrea să cîştige timp cu-a degetelor lene,
Abia aflată cheia, *nu-şi aminteşte* **unde**
S-a rătăcit borcanul.... "
(G. Călinescu, *op. cit.*, p. 23)

„Iar tu, Hyperion *rămîi*
Oriunde ai apune..."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 141)

Aparte este adverbul *cum* din contexte ca:

„Şi s-aşează toți la masă, **cum** li-s *anii*, **cum** li-i *rangul*"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 68)

În astfel de contexte, *cum* are în mod cert atît *funcție de* **marcă** *a raportului de subordonare în frază*, cît şi *funcție* **sintactică** (este, alături de copulativele *-s*/*-i*, element component al predicatelor nominale *cum -s* şi *cum -i*) în propozițiile pe care le introduce. Ceea ce este dificil de precizat, însă, este partea de vorbire pe care o reprezintă aici **cum**, întrucît:

– calitatea inițială a lui *cum* şi faptul că marchează raportul de subordonare în frază conduc, în principiu, la ideea că în astfel de contexte ar trebui să admitem că avem de-a face cu adverbul *cum*:

– faptul că se constituie – alături de copulativele *-s* şi *-i* – în nume predicative în cadrul predicatelor nominale *cum...-s* şi *cum...-i* obligă la acceptarea dependenței lui *cum* şi de «nume» (în cazul nostru, de numele-subiecte *anii* şi, respectiv, *rangul*), ceea

ce intră în contradicție cu conceptul de adverb, care presupune dependența numai de regent de tip verbal. Probabil că – aşa cum am presupune în GEM, p. 349 – în astfel de situații ar trebui admisă o parte de vorbire hibridă, **adverb-adjectiv**, în acelaşi sens în care în structura diatezei pasive cu *a fi* am admis o altă parte de vorbire hibridă, **participiul verb-adjectiv** (vezi §82, §95).

*

* *

La polul opus adverbelor noționale și adverbelor substitute de «nume»/adverbe se află *adverbele nenoționale/vide semantic*, care îndeplinesc *funcție de* **marcă**, în această situație aflîndu-se două grupe de adverbe, ambele puțin numeroase: *adverbele-marcă a categoriei gramaticale a comparației de la adjective/adverbe* și *adverbe-marcă a categoriei logice a negației principial de la verbe.*

La *adverbele-marcă a categoriei gramaticale a comparației* interesează adverbele-flectiv *mai*, *foarte*, *tare*, *prea*, *mai puțin* etc – care pot fi omonime cu adverbele noționale corespunzătoare din care provin (vezi §105) – atunci cînd preced adjective sau adverbe la care indică aspectele opozabile de comparativ și superlativ (vezi §36 şi §106) în contexte de felul:

„El se da tot **mai** *aproape*
Şi cerşea copilăreşte;"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 84)

Adverbele-marcă pentru categoria logică a negației sînt reprezentate prin *nu* şi *nici*, ultimul dublînd emfatic pe *nu* în limba literară modernă (vezi §105), care preced verbe-predicat sau din structura predicatului exprimate/neexprimate, iar prin accident şi «nume»:

„Dar **n**-*am găsit* în drumu-mi negru ca de cărbune
Decît cataracte colosale, nebune"
(G. Călinescu, *op. cit.*, p. 54)

„Şi acele gînduri negre mai **nici** a muri **nu**-l *lasă*."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 44)

......cataracte colosale...
Coborînd din stînci.....
....
La a căror spume ca ninsoarea de reci
Veneau **nu** *boi* sau *capre*, ci minotauri greci."
(G. Călinescu, *op. cit.*, p. 54)

*

* *

O situație particulară în privința funcției au *pseudoverbele emfatice* (deosebite de omonimele lor noționale și nenoționale) – *și*, *chiar*, *numai*, *tocmai* etc (vezi §105) – care, intrînd în dependență față de «nume» (substantive sau substitutele acestora pronominale/numerale), **nu** *exprimă atribute*, *pentru că* **nu** *reprezintă caracteristici ale numelor respective*; avînd o semnificație imprecisă (aproximativ echivalentă cu o propoziție/frază) ce constituie un „comentariu" subiectiv prin care se scoate în relief «numele» în dependența căruia se află, pseudoadverbele emfatice pot fi considerate ca îndeplinind **funcție exclusiv expresivă:**

„Acum iată că din codru și *Călin* mirele iese"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 68)

*

* *

Nonfuncțiile adverbelor. Pleclnd de la faptul că **pot** *avea* **funcții** adverbele care, *făcînd parte din îmbinări libere de cuvinte reprezentînd propoziții*, contractează anumite raporturi cu alte elemente constitutive ale propozițiilor din care fac parte (pentru detalii privitoare la conceptul de *funcție* vezi volumul de sintaxă), utilizăm termenul de **nonfuncție** pentru adverbele care **nu** *se încadrează în propoziții* și, ca urmare, **nu** *contractează raporturi* **în limitele propoziției** (*ci la nivelul frazei și al textului*). În această situație se află, pe de o parte, un număr nu prea mare de adverbe ce reprezintă **unitatea sintactică** pe care o numim *substitut de propoziție/frază* (vezi de asemenea volumul de sintaxă), iar pe de altă parte, cîteva adverbe care se constituie în **semnal** *pentru funcția sintactică de apoziție* sau prin care **se enumeră** *argumentele unei* demonstrații.

Nonfuncții *substitute de propoziții/fraze* pot fi unele adverbe noționale de mod care prin semantică reprezintă planul comentariilor/incidenței: *cică* (=*se zice* + *că*), întotdeauna; *parcă* (=*se pare* + *că*), în regulă generală, excepțiile fiind constituite de situația cînd – precedat sau nu de *de* – are valoare de conjuncție subordonatoare comparativă ireală (vezi capitolul despre conjuncție); *poate*, *desigur*, *firește*, *cu siguranță* etc atunci cînd indică îndoiala (sînt echivalente cu o propoziție ca *e posibil*) sau certitudinea (sînt echivalente cu o propoziție ca *e sigur*), nu sînt urmate de conjuncția subordonatoare *că* și, ca urmare, nu formează predicate (pentru funcția sintactică de predicat a adverbelor, vezi *supra*); *doar* (cu sensul aproximativ de *e sigur*, *e posibil*), *de altfel* (cu sensul aproximativ de *după cum se știe*), *din contra* (cu sensul aproximativ de *dacă se ia în considerație ipoteza opusă*) etc care, prin semantismul lor, aparțin principial *modus*-ului:

„Codrul pare tot mai mare, **parcă** (=*se pare că*) vine mai aproape"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 121)

„Neputînd să te ajungă, crezi c-or vrea să te admire?
Ei vor aplauda **desigur** (=*e sigur*) biografia subțire"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 107)

„Atunci lumea cea gîndită pentru noi avea ființă,
Și, **din contra** (=luînd în considerație ipoteza opusă), cea aievea ne părea
cu neputință."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 110)

Substitutele de propoziții/fraze pot fi și neincidente, dacă sînt reprezentate prin adverbele substitute de propoziții/fraze afirmative și negative *neexpresive* (**da, ba**) și chiar *expresive*, acestea din urmă, însă, numai cînd sînt echivalente – *în afara expresivității* – cu *da, ba* (*desigur=da* poate fi și el substitut de propoziție/frază neincident, cînd este deosebit de substitutul de propoziție/frază incident *desigur=e sigur*, pe care l-am prezentat mai sus): **ba da, ba bine că nu** etc; **nicidecum, niciodată, nici într-un caz** etc: la o întrebare ca „Ai fost student?", răspunsul – care preia cu plus/minus informația din întrebare – poate fi **„Da/desigur, ba bine că nu** etc" sau **„Ba/nicidecum, nici într-un caz** etc" (pentru toate aceste adverbe, vezi §105).

Nonfuncțiile *semnal pentru apoziție* sînt reprezentate prin cîteva adverbe pe care le-am numit *de echivalență*, pentru că, așa cum am arătat în §105, informația lor – aflată în planul comentariilor/incidenței – poate fi formalizată prin semnul [≡] din matematică: *adică*, *anume*, *altfel spus*, *cu alte cuvinte* etc:

„Dezmierd un chip de copilă în felul meu, **adică** împlu un volum
cu diferite expresii ale unui singur cap"
(M. Eminescu, *PL*, p. 90)

Nonfuncțiile *prin care se enumeră argumentele unei demonstrații* – aflate și ele în planul comentariilor/incidenței – se concretizează în adverbele specializate în acest sens *în primul rînd* [omonim cu același adverb-substitut de propoziție/frază incident, care are sensul de *mai ales: X se deosebește de Y* **în primul rînd** (**=mai ales**) *prin gîndire*], *în al doilea rînd*, *în al treilea rînd* etc, precum și în numeralele ordinale folosite adverbial *întîi*, *al doilea*, *al treilea* etc, în contexte de felul: **în primul rînd/întîi**, *viața este frumoasă*; **în al doilea rînd/al doilea**, *omul se naște ca să trăiască*; **în al treilea rînd/al treilea**, *e bine dacă te poți bucura de o floare, un apus de soare* etc. În exprimarea elevată, se folosesc uneori și xenisme ca *primo*, *secundo*:

„Deci **primo**, mai presus de toate
E a te-avea-n proximitate
....
Secundo, poate să se miște
Din loc toți codrii......"
(G. Călinescu, *op. cit.*, p. 49)

X

CLASA PREPOZIȚIILOR

§108. Definind *clasa prepozițiilor* – clasă *mixtă*, ale cărei elemente sînt sau părți de vorbire-mărci morfologice și/sau sintactice, sau modificatori semantici ori elemente constitutive –, avem în vedere că aceasta cuprinde cuvinte nenoționale și neflexibile obligatoriu anexe ale cuvintelor de regulă noționale sau substitute, care cuvinte nenoționale și neflexibile (pe lîngă că pot fi modificatori semantici la adverbe și pot fi elemente constitutive la unele moduri verbale și la conjuncții), îndeplinesc funcțiile specifice de mărci pentru categoria gramaticală a cazului la «nume» și/sau pentru raportul de subordonare în limitele propoziției: *a*, *cu*, *de*, *pe*, *pentru*, *din*, *în vederea* etc (vezi și §10).

În legătură cu această definiție de lucru – care este mai curînd o descriere – precizăm că prin elementele ei am urmărit să oferim o imagine cît mai apropiată de realitate privitoare la sistemul prepozițional al limbii române. În acest sens, am introdus în definiție anumite relativizări, primele prin alternativele *sau... sau*, *și/sau* (elementele clasei prepozițiilor «sînt *sau* părți de vorbire-mărci morfologice *și/sau* sintactice, *sau* modificatori semantici ori elemente constitutive»); aceste prime relativizări vizează faptul că prepozițiile pot însoți nu numai «nume», la care sînt mărci morfologice (*pe* din **pe** BIROU indică acuzativul, *în fața* din **în fața** BIROULUI trimite la genitiv etc) și în același timp sintactice (în *pixul este* **pe** BIROU, *scaunul se află* **în fața** BIROULUI etc, *pe* și *în fața* semnalează *și* subordonarea în propoziție între circumstanțialele de loc și regenții acestora etc), ci și adjective, adverbe, verbe sau conjuncții; la adjective și adverbe, prepozițiile nu pot fi mărci pentru categorii gramaticale (pentru că singura categorie gramaticală posibilă la adjective și adverbe este comparația, care nu se marchează prin prepoziții – vezi §6, §36, §106), iar la verbe (mai exact, la unele moduri verbale) și la conjuncții (care există *ca atare* numai împreună cu prepozițiile respective), prepozițiile reprezintă «elemente constitutive»; adăgăm că, cu excepția adjectivelor, unde marchează doar **forma** *cazuală* de acuzativ, prepozițiile sînt numai mărci sintactice, modificatori semantici ori elemente constitutive [în *iubește florile* **de** MICĂ, prepoziția *de* marchează subordonarea în propoziție între atributul circumstanțial/completiv și regenții acestuia, în *pleacă* pe

ACOLO prepoziția *pe* modifică sensul adverbului cu funcție de circumstanțial de loc, în *începe* **a cînta** infinitivul conține obligatoriu prepoziția *a* (**începe* **cînta** fiind o îmbinare de cuvinte nereperată), iar în *pleacă* **pentru** CĂ *s-a plictisit* prepoziția *pentru* este doar un element constitutiv al perifrazei conjuncționale *pentru că*, perifrază care numai în totalitate marchează raportul de subordonare în frază]; notăm și că atunci cînd au calitatea de modificatori semantici, prepozițiile – ca elemente constitutive ale perifrazelor nefinalizate (vezi §103, §104, *passim*) – nu sînt principial comutabile cu *zero* dacă vrem să păstrăm caracterul reperat al comunicării (în limba română există contexte de felul *cartea* **de** AICI *este interesantă*, dar nu și de felul **cartea* AICI *este interesantă*) – vezi și *infra*.

Trecînd peste relativizarea prin *de regulă* (prepozițiile sînt «anexe ale cuvintelor *de regulă* noționale sau substitute»), a cărei justificare o găsim în posibilitatea unor prepoziții de a fi anexe și ale unor cuvinte nenoționale (cum se întîmplă, de exemplu, cu *pentru* din **pentru** *că*), considerăm util să ne oprim la aprecierea că «prepoziția cuprinde cuvinte *nenoționale*», întrucît această apreciere nu este unanim acceptată. Astfel, în unele lucrări se spune că „prepoziția are un sens propriu, caracteristic ei, distinct de cel al cuvinelor de care este întotdeauna însoțită"[436], în favoarea acestei ipoteze afirmîndu-se că „așa cum *casă*, *oameni* și *acțiune* au sensuri diferite, tot așa și prepozițiile *în, pe, după* și *lîngă*, din construcțiile *stau în casă*, *stau pe casă*, *stau după casă* și *stau lîngă casă* au sensuri diferite unele de altele" (*Vasiliu, Schiță*, p. 13). Sensul lexical al prepoziției – spune autoarea – se obține prin extragerea din semnificația generală a sintagmei *verb + prepoziție + substantiv* a sensului verbului și a sensului substantivului, procedeu care – pe baza sintagmelor de mai sus – ar arăta, de exemplu, că prepoziția *în* este capabilă să indice prin ea însăși „interiorul unui obiect" (*idem*, p. 17). În această privință, considerăm că procedeul extragerii sensului lexical al verbului și al substantivului din contextul *verb + prepoziție + substantiv* pentru a obține sensul lexical al prepoziției dovedește **nu** *existența*, *ci* **inexistența** *sensului lexical al prepoziției*. Cînd facem această afirmație avem în vedere că chiar în contextul *stau în casă* prepoziția *în* fără verb și substantiv (care au fost extrase, adică înlăturate) nu exprimă nici într-un caz „interiorul unui obiect" pentru simplul motiv că nu există obiectul al cărui interior să-l arate. Așa-zisul sens lexical al prepoziției depinde de sensul verbului și al substantivului din context (vezi chiar și *Gram. Acad.*, I, p. 330), dovada constituind-o înlocuirea verbului și a substantivului, care înlocuire cauzează și schimbarea «sensului lexical» al prepoziției respective. Astfel, dacă spunem că în *stă în casă* prepoziția *în*, prin *sensul ei lexical*, indică „interiorul unui obiect", trebuie să spunem și că în contextul *ei au stat cît stă cioara* **în** *par* tot

---

[436] Laura Vasiliu, *Schiță de sistem al prepozițiilor limbii române*, SG, III, p. 13. Pentru un sens lexical al prepoziției, vezi și Fulvia Ciobanu, atît în *Observații asupra prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale*, SG, II, p. 91-104, cît și în *Gram. Acad.*, I, p. 329 sqq.

prepoziţia *în* indică prin *sensul ei lexical* «suprafaţa unui obiect» (întrucît în mod logic *cioara* nu poate sta în interiorul parului); în contextul *investeşte mult timp* **în** *lucrare*, aceeaşi prepoziţie *în* nu mai indică nici „interiorul unui obiect", nici «suprafaţa unui obiect», ci pur şi simplu introduce un complement indirect etc. De fapt, deosebirea dintre *în* despre care se spune că indică „interiorul unui obiect", *în* despre care ar trebui să spunem că indică «suprafaţa unui obiect» şi *în* care introduce un complement indirect constă doar în *felul determinării completive/circumstanţiale introduse*, întrucît *sensul lexical al complementului/circumstanţialului rezultă din îmbinarea substantivului şi a verbului cu o prepoziţie* şi **nu** *din sensul lexical al prepoziţiei*. Cele spuse în legătură cu o prepoziţie foarte veche (moştenit din latină) ca *în* sînt valabile, schimbînd ceea ce trebuie schimbat, şi la prepoziţiile create pe terenul limbii române, mai noi (de exemplu, *înaintea*, din adverbul *înainte*) sau foarte noi (de exemplu, *în vederea*, pe baza substantivului *vedere*), adică *nici aceste tipuri de prepoziţii nu au sens lexical*. Că o prepoziţie ca *înaintea* nu are în ea însăşi sens lexical rezultă nu numai din imposibilitatea de a încheia cu ea o comunicare reperabilă (nu se poate spune **femeia merge* **înaintea**, cu prepoziţia *înaintea*, dar se poate spune *femeia merge* **înainte**, cu adverbul *înainte*), ci şi din faptul că circumstanţialul pe care-l introduce este sau de loc (*femeia* MERGE **înaintea bărbatului**), sau de timp (*femeia* SOSEŞTE **înaintea bărbatului**), acest lucru depinzînd de sensul lexical al regentului *merge*, respectiv *soseşte* (singurele elemente care se schimbă în contextele date) şi nu de al prepoziţiei *înaintea* (prezentă în ambele contexte). Nici într-o prepoziţie foarte nouă ca *în vederea* nu există sens lexical, substantivul *vederea* pe baza căruia s-a format (singurul element din structură susceptibil de sens lexical) fiind desemantizat. Acest lucru rezultă din posibilitatea de a individualiza sintactic prin atribut/atributivă substantivul **vederea** *cu sens lexical* dintr-o îmbinare liberă («*în* **vederea** FRUMOASĂ pe care mi-ai trimis-o *spuneai că...* »), în opoziţie cu imposibilitatea determinării prin atribut/atributivă a substantivului **vederea** *fără sens lexical* din îmbinarea stabilă reprezentînd prepoziţia *în vederea*: o propoziţie reperată ca *a renunţat la timpul liber* **în vederea** terminării lucrării devine nereperată prin introducerea unei determinări atributive la substantivul vid semantic din perifraza prepoziţională *în vederea* (**a renunţat la timpul liber* ÎN **vederea** aceasta/pe care o ştii terminării lucrării).

Atît la prepoziţiile foarte vechi, cît şi la cele noi şi foarte noi interesează şi un fapt de natură logică, semantică şi sintactică: *sensul* cuvîntului, ca unitate lexical-semantică, trimite în planul logicii la *noţiune*, prin îmbinarea de noţiuni făcută de mintea omenească putîndu-se realiza *judecata logică*, care se organizează şi se transmite principial prin propoziţia din *planul limbii* (nivelul *gramatical*, mai exact, *sintactic*); paralelismul *judecată* =unitate a logicii constituită dintr-o îmbinare de noţiuni vs. *propoziţie* =unitate a sintaxei alcătuită principial dintr-o îmbinare de cuvinte justifică transferul din logică a conceptelor de **noţiune** *cu funcţia de* **subiect** şi de **noţiune** *cu funcţia de* **predicat** în gramatică (la nivelul sintactic), unde atît

subiectul gramatical, cît şi **predicatul gramatical** trebuie să fie exprimate prin *cuvinte ce direct sau indirect transmit informaţie semantică, adică trimit la* **noţiuni**, *care sînt* **sensuri lexicale**. Aşa stînd lucrurile, a fost pe linia firescului ca atunci cînd la nivelul sintactic al gramaticii au fost identificate în propoziţie şi alte funcţii decît cele de subiect şi de predicat comune cu judecata logică, *aceste funcţii sintactice* **inexistente în judecata logică** (atributul, complementul – diferit sau nu de circumstanţial –, atributul circumstanţial/completiv şi apoziţia) *să fie imaginate după modelul celor comune cu logica*, adică *să fie exprimate prin cuvinte care direct sau indirect transmit* **informaţie semantică** (ceea ce altfel spus înseamnă că trimit la *sens lexical*). Dacă pentru a putea îndeplini funcţii sintactice în propoziţie – fie din cele comune cu logica (subiect, predicat), fie din cele proprii sintaxei (atribut, complement – diferit sau nu de circumstanţial –, atribut circumstanţial/completiv, apoziţie) – un cuvînt trebuie să transmită direct sau indirect informaţie semantică, *adică să aibă sens lexical*, reversul medaliei înseamnă că *un cuvînt care are sens lexical trebuie să îndeplinească funcţie sintactică*. Aplicată consecvent, această aserţiune impune admiterea faptului că prepoziţia – *în ipoteza că se apreciază că are sens lexical* – ar trebui să îndeplinească în propoziţia din care face parte o funcţie sintactică. După cîte ştim, acest lucru nu a fost nici afirmat, nici demonstrat pînă în momentul de faţă, ceea ce este de înţeles dacă avem în vedere *şi* că, mediind raportul dintre doi termeni care direct sau indirect transmit informaţie semantică (*merge* **la** *teatru*, *carte* **de** *poezii* etc), nu se poate spune în legătură cu care dintre aceştia ar urma ca prepoziţia să îndeplinească funcţie sintactică. Mai mult încă, atunci cînd unele cuvinte care de obicei sînt prepoziţii (*la*, *pentru*, *contra* etc) capătă în context un sens lexical şi ca urmare îndeplinesc funcţii sintactice în propoziţia din care fac parte, cuvintele respective *admitem că* îşi pierd calitatea de prepoziţii, devenind adjective (*a mîncat* la PÎINE *pînă s-a săturat*), adverbe (*X* ESTE *întotdeauna* **contra** etc) ş.a.m.d. Generalizînd, *faptul că la prepoziţie* **nu** *se vorbeşte despre funcţii sintactice reprezintă o probă indirectă că această parte de vorbire* **nu** *are sens lexical, întrucît cuvintele cu sens lexical* **trebuie** *să îndeplinească o funcţie sintactică atunci cînd fac parte din îmbinările libere de cuvinte numite propoziţii*.

O ultimă precizare în legătură cu definiţia de lucru a clasei semantico-gramaticale a prepoziţiilor vizează aprecierea că *prepoziţiile îndeplinesc funcţia* **specifică** *de marcă pentru categoria gramaticală a cazului la «nume»*, prin care vrem să punem în lumină nu numai că există posibilitatea ca prepoziţiile – unele dintre ele – *să fie mărci* **nespecifice** *pentru o altă categorie gramaticală* (*a*, *de* etc pot marca la verb modul infinitiv, respectiv modul supin: **a** *cînta*, **de** *cîntat* etc), ci şi faptul că *la «nume»* **toate** *prepoziţiile sînt mărci* **specifice** *pentru categoria gramaticală a cazului*. Sublinierea că la «nume» toate prepoziţiile sînt mărci specifice pentru categoria gramaticală a cazului este motivată de felul cum sînt văzute funcţiile prepoziţiilor – ale tuturor sau numai ale unora – în literatura de specialitate. Menţionînd în treacăt o

apreciere izolată pentru prepoziţiile *pe* şi *a* făcută de *Puşcariu, LR*, p. 42 (în „*il aud pe Ion*, particula *pe* nu mai deşteaptă în mintea mea ideea de «poziţie deasupra unui lucru», pe care o are prepoziţia *pe* (din care s-a născut) în *pun pe masă*, ci e numai un mijloc formal spre a distinge acuzativul de nominativ. Tot astfel *a* înaintea infinitivelor nu mai e prepoziţie cu sens local, ci un simplu instrument gramatical, care apare înaintea anumitor construcţii sintactice"), reţinem că în definiţia prepoziţiei din *Gram. Acad.* nu se face nici o referire la funcţia de marcă pentru caz sau altă categorie gramaticală a acestei părţi de vorbire: „prepoziţia... exprimă raporturi sintactice de dependenţă între părţile unei propoziţii" (I, p. 321); aprecieri – ambigui în acest sens – se fac doar atunci cînd se pune problema «formei cuvîntului precedat de prepoziţie», unde se spune că „„majoritatea prepoziţiilor... se construiesc cu substantive, pronume, adjective, numerale în cazul acuzativ" (*idem*, p. 326), unele prepoziţii „se construiesc cu czul genitiv" (*idem*, p. 327), iar cîteva prepoziţii „se construiesc cu dativul" (*idem*, p. 328). În acelaşi sens, vezi şi *Avram, Gram.*, p. 209 (definiţia prepoziţiei) şi 212-213, unde după ce se arată – pe bună dreptate – că „prezenţa prepoziţiilor impune substantivelor, pronumelor şi altor părţi de vorbire cu valoarea substantivelor cerute de ele anumite forme cauzale", se revine la *termenul* din *Gram. Acad.*, potrivit căreia prepoziţiile «*se construiesc*» cu cazul acuzativ, genitiv sau dativ. O poziţie oscilantă în această privinţă se întîlneşte la *Irimia, Gram.*, care – fără a defini clasa semantico-gramaticală a prepoziţiilor – afirmă că prepoziţiile „fac parte din vocabularul limbii (nu şi din *sistemul lexical*) prin autonomia lor fonetică... ", dar „prin rolul lor în structura enunţului sintactic, prepoziţiile aparţin *sistemului gramatical* al limbii. Chiar dacă unele prepoziţii... ajung să aibă funcţii morfologice, de morfeme ale unor opoziţii categoriale, funcţia esenţială, definitorie a clasei... se desfăşoară la *nivel sintactic*" (p. 312).

Din aceste trimiteri reprezentative se vede că:

– *opinia cea mai răspîndită* este aceea că prepoziţiile se constituie în mărci **numai** *sintactice* (pentru raportul de subordonare în limitele propoziţiei);

– ideea că prepoziţiile sînt mărci **şi** *morfologice* este uneori limitată la două prepoziţii în numai două tipuri de structuri (*pe* la acuzativul complement direct al «numelor» ce trimit la persoane şi *a* la infinitivul verbelor), iar alteori este doar enunţată (prepoziţiile «impun numelor anumite forme cazuale»), fără a fi şi aplicată; cînd, totuşi, acestei idei i se acordă o anumită atenţie, lucrul acesta se face în formulări oscilante (unele prepoziţii pot avea funcţii morfologice, dar rolul lor definitoriu apare în sintaxă) ori ambiguu: din «prepoziţiile se construiesc cu numele în acuzativ, genitiv sau dativ» poate rezulta fie că «numele» în acuzativ, genitiv sau dativ pot fi precedate de anumite prepoziţii, fie că prepoziţiile impun «numelor» pe care le preced cazurile acuzativ, genitiv sau dativ.

Considerînd că pentru o soluţie convenabilă în această privinţă trebuie să plecăm de la realitatea limbii române şi lăsînd aici la o parte structurile în care

prepoziţiile sînt anexe ale verbelor, adjectivelor, adverbelor şi conjuncţiilor, la care ne-am referit pe scurt mai sus (pentru detalii vezi *infra*), găsim că substantivele – împreună cu care principial merg şi pronumele şi numeralele întrebuinţate substantival – se comportă diferit din punctul de vedere al formelor cazuale. Astfel, substantivele *nearticulate*, de exemplu (pentru cele articulate vezi §18), pot avea sau nu o singură formă cazuală pentru toate cazurile la ambele numere (*pui*, *învăţătoare*, *nume* etc), sau două forme cazuale, una pentru toate cazurile la singular şi alta pentru toate cazurile la plural (*perete-pereţi*, *scaun-scaune* etc), sau trei forme cazuale, două pentru anumite cazuri la singular şi una pentru toate cazurile la plural (*băiat*/*băiete-băieţi* etc) ş.a.m.d. – pentru detalii, vezi §26. Această situaţie a formelor flexionare cazuale ale substantivelor nearticulate face ca la identificarea cazurilor să concureze mai multe mărci, la trei cazuri – *acuzativul*, *genitivul*, *dativul* – una dintre mărci **putînd** *fi* prepoziţia. Relativizarea acestei aprecieri prin **putînd** *fi* este motivată de faptul că acuzativul, genitivul, dativul pot şi să nu fie însoţite de prepoziţii, cînd în mod logic prepoziţiile nu pot fi mărci pentru aceste aspecte opozabile ale categoriei gramaticale a cazului (neavînd nici desinenţe distincte, nici prepoziţii, un acuzativ ca *frumos* **pui** *am cumpărat* se individualizează prin funcţia sintactică de complement direct, în opoziţie cu funcţia sintactică de subiect din *acest* **pui** *este frumos*, cu funcţia sintactică de complement indirect din *acestui* **pui** *îi plac grăunţele* etc). Dacă atunci cînd nu au nici desinenţe proprii şi nici prepoziţii-anexe acuzativul, genitivul, dativul se pot confunda *formal* atît unul cu altul, cît şi toate în raport cu nominativul şi vocativul (care nu acceptă niciodată prepoziţii), atunci cînd sînt precedate de prepoziţii, acuzativul, genitivul, dativul (indiferent de desinenţele lor) se recunosc prin prepoziţiile aflate în faţa lor, care prepoziţii principial (pentru excepţii vezi *infra*) sînt specializate pentru un anumit caz: compară, de exemplu, **pui** (cu determinare atributivă exprimată prin adjectiv) care – în contexte *de felul* celor de mai sus – poate fi acuzativ, genitiv, dativ, precum şi în nominativ sau vocativ, cu **la** *acest* **pui** care, indiferent de context, este în acuzativ **din cauza prepoziţiei** *la*, cu **în faţa** *acestui* **pui** care, de asemenea indiferent de context, este în genitiv **din cauza prepoziţiei** *în faţa* şi cu **datorită** *acestui* **pui** care, tot indiferent de context, este în dativ **din cauza prepoziţiei** *datorită*; cu deosebiri de detaliu (pentru care vezi mai departe), cele spuse în legătură cu substantivul nearticulat invariabil *pui* sînt valabile şi la substantivele nearticulate cu două sau mai multe forme cazuale (*perete*, *scaun*, *băiat* etc), precum şi la pronumele şi numeralele întrebuinţate substantival.

Ţinînd cont de faptul că flexiunea cazuală a substantivelor româneşti – împreună cu care merg principial pronumele şi numeralele întrebuinţate substantival – are legătură cu sistemul prepoziţional, sîntem de părere că **nu** *este convenabil* să se perpetueze definiţia veche şi răspîndită a prepoziţiei, care definiţie ia în consideraţie funcţia de marcă a acestei părţi de vorbire doar de natură sintactică (pentru raportul de subordonare în limitele propoziţiei), funcţia de marcă de natură morfologică fiind sau

limitată la cîteva prepoziţii, sau prezentată oscilant (unele prepoziţii pot avea funcţie morfologică, dar funcţia lor definitorie este în sintaxă) ori ambiguu (astfel încît poate rezulta fie că «numele» în acuzativ, genitiv, dativ poate fi însoţit de anumite prepoziţii, fie că prepoziţiile pot fi însoţite de «nume» în acuzativ, genitiv, dativ). *Pentru evitarea inconvenientelor de acest fel, în definiţia de lucru a prepoziţiei am precizat că această parte de vorbire* **îndeplineşte la «nume» (şi) funcţia specifică de marcă a categoriei gramaticale a cazului**.

*

* *

În comparaţie cu substantivele, care însumează aproximativ jumătate din numărul cuvintelor din română, prepoziţiile sînt cu mult mai puţin numeroase, în limba literară modernă existînd în jur de două sute de prepoziţii, care reprezintă mai puţin de 1% în raport cu aproximativ 70 000 de cuvinte uzuale – fără substantivele proprii – cîte se află în DEX[437]. Mulţimea prepoziţiilor din limba română este divizibilă, după provenienţă, în *prepoziţii primare* şi *prepoziţii secundare* (formate pe terenul limbii române).

Prepoziţiile primare sînt reprezentate prin 21 de prepoziţii româneşti care continuă, fiecare în parte, cîte o prepoziţie latinească (rom. **a** < lat. *ad*, rom. **către** < lat. *contra*, rom. **cîte** < lat. *cata*, rom. **cu** < lat. *cum*, rom. **de** < lat. *de*, rom. **în** < lat. *in*, rom. **între** < lat. *inter*, rom. **pe** < lat. *per*), prin două prepoziţii româneşti alcătuite fiecare din cîte două prepoziţii latineşti (rom. **asupra** < lat. *ad supra*, rom. **după** < lat. *de post*), prin două prepoziţii româneşti la care etimonurile latineşti aveau valoare şi de adverb, şi de prepoziţie (rom. **fără** < lat. *foras*, rom. **spre** < lat. *super*), prin patru prepoziţii româneşti care provin din adverbe latineşti (rom. **ca** < lat. *quam*, rom. **întru** < lat. *intro*, rom. **la** < lat. *illac*, rom. **sub** < lat. *subtus*), prin două prepoziţii româneşti alcătuite fiecare din cîte un adverb şi o prepoziţie latineşti (rom. **lîngă** < lat. *longum ad*, rom. **pînă** < lat. *paene ad*), prin două prepoziţii româneşti provenite din adjective latineşti (rom. **cît** < lat. *quantus*, rom. **drept** < lat. *directus*), la care se adaugă o prepoziţie românească recentă cu etimologie multiplă (rom. **contra** < lat., it. *contra*, fr. *contre*).

---

[437] În *art. cit.* în nota 40, p. 66, arătăm că în textele vechi cercetate sînt între 23 şi 69 de prepoziţii, care la numărul de cuvinte din textele respective constituie proporţii cuprinse între 0,93% şi 3,34%. Subliniem, însă, că prepoziţiile – în special cele foarte vechi în limbă – au (cum constatăm în *Adverbul, prepoziţia, conjuncţia şi interjecţia în unele texte româneşti*, AUI, XXX, 1984, p. 25 sqq.) o frecvenţă foarte mare: *cu* are 511 ocurenţe în CPB, 169 în CV, 550 în CT; *de* are 689 ocurenţe în CPB, 299 în CV, 1 298 în CT etc. Acest lucru explică proporţia substanţială a cuvintelor-text prepoziţii, care în textele vechi cercetate este de cca 10% - 14%, în textul modern avut în vedere, anume, SB (unde cuvintele-titlu prepoziţii totalizează cca 2%) constituind cca 14% (vezi *art. cit.* în nota 40, tabelul).

Prepozițiile secundare – care vor fi însumînd aproape două sute de unități – au apărut (și apar în continuare) pe terenul limbii române prin diverse procedee. Un procedeu productiv de formare a prepozițiilor pe terenul limbii române îl constituie perifrazarea, care poate avea realizări diferite. Astfel, s-au născut noi prepoziții românești din asocierea a două sau mai multe prepoziții primare, care își păstrează individualitatea fonetică, dar marchează la «numele» precedat (căci aceste prepoziții pot fi anexe doar ale «numelor») *un singur* caz și în propoziție *un singur* raport de subordonare: *de la*, *de către*, *de pe la*, *de pe lîngă* etc. Uneori prepozițiile primare asociate într-o nouă propoziție s-au aglutinat, pronunțîndu-se și scriindu-se într-un singur cuvînd: **despre** < *de* + *spre*, **înspre** < *în* + *spre*; cînd asocierea prepozițiilor primare într-o nouă propoziție s-a petrecut în trecutul îndepărtat, atunci au putut apărea și anumite modificări fonetice la elementele asociate: actualul **din** < *de* + *în*, actualul **dinspre** < *de* +*înspre* (ultima prepoziție fiind ca însăși, cum am arătat imediat mai sus, rezultatul aglutinării lui *în* + *spre*), actualul **dintre** < *de* + *între*, actualul **dintru** < *de* + *întru*, actualul **pentru** < de asemenea actualul **printru** < *pre* + *întru*, actualul **peste** < *pre* + *spre*, actualul **printre** < *pre* + *între*. Mai frecvente sînt perifrazele prepoziționale – care se creează continuu, *și* în momentul de față al limbii – conținînd, în afară de prepoziții, și alte părți de vorbire. Adesea, perifrazele prepoziționale au în structură prepoziții primare și substantive, care perifraze, dacă sînt vechi în limbă, și-au aglutinat elementele, cu sau fără modificări fonetice: **împrejurul** < *în* + *pre* + *jurul* (diferită de adverbul *împrejur*), **împotriva** < *în* + *potriva* (diferită de adverbul *împotrivă*), **înapoia** < *în* + *apoia* (diferită de adverbul *înapoi*) etc. De cele mai multe ori, însă, perifrazele prepoziționale conținînd o prepoziție primară și un substantiv articulat hotărît sînt neaglutinate: **în fața, în spatele, în urma, în mijlocul, în jurul, în ciuda, în pofida, în privința, în ideea, în sensul, în vederea, din partea, din cauza, din pricina, cu scopul, în intenția, cu excepția, pe linia, prin mijlocirea** etc. Rar, substantivele din perifrazele prepoziționale sînt nearticulate sau articulate nehotărît și urmate de o prepoziție primară (**față cu, față de, funcție de** etc) sau sînt și precedate, și urmate de prepoziții primare (**în raport cu, în legătură cu, cu privire la, cu referire la, în mijloc de, în calitate de, în chip de, la un loc cu** etc). Pe lîngă substantive (însoțite de prepoziții primare), perifrazele prepoziționale pot conține și alte părți de vorbire, anume: adverbe urmate de prepoziții primare (**afară de, împreună cu, laolaltă cu, înainte de, plus de** etc), eventual și urmate, și precedate de prepoziții primare (**în afară de, în plus de** etc), adjective pronominale precedate de prepoziții primare (**cu tot, cu toată** etc) sau adjective calificative urmate de prepoziții primare (**privitor la, referitor la** etc); verb precedat de pronume relativ compus în acuzativ cu prepoziție sau de adverb pronominal relativ, eventual urmat de prepoziție primară: **în ceea ce privește, cît privește (pe)**.

Pe terenul limbii române, prepozițiile au luat naștere uneori și prin conversiune, aici interesînd cîteva prepoziții provenite din adverbe, cum sînt **asemenea, aidoma, deasupra, întocmai**; în legătură cu adverbul *(î)nainte*, acesta se convertește în prepoziție numai cînd precede dativul unui pronume personal, ca în versul:

„Toate se întind **nainte-*i***... ca pe-un uriaş covor"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 112)

Cît priveşte cuvîntul **(î)naintea** (împreună cu care merg şi **dinaintea**, **împotriva** etc) – toate considerate de *Gram. Acad.*, I, p. 323, „adverbe cu formă articulată", deşi, potrivit normei, articolul hotărît enclitic nu poate fi anexă a adverbelor, ci numai a «numelor» –, la acesta (ca şi la *dinaintea*, *împotriva* etc) este convenabil să se aprecieze că articolul hotărît enclitic se adaugă **substantivului** *(în)ainte* cu sensul de «partea din faţă» (la fel cum tot substantivelor se adaugă articolul hotărît enclitic la *în + potriva*, *în + apoia* etc – vezi mai sus). Prepoziţia *(î)naintea* (rezultată din aglutinarea prepoziţiei *în* cu substantivul articulat hotărît *aintea*, precede «nume» aflate, în regulă generală, în cazul genitiv, ca în versurile.

„**Naintea** *nopţii* noastre îmblă
Crăiasa dulcii dimineţi"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 158)

La prepoziţiile formate pe terenul limbii române prin conversiune notăm şi pe acelea provenite din forma de masculin singular nearticulat a două adjective, **conform** şi **contrar** (aprecierea că **la origine** *conform* şi *contrar* sînt adjective este motivată de contexte ca ORDIN **conform** *legii*, REZULTAT **contrar** *aşteptărilor*; această precizare este motivată de faptul că în *Gram. Acad.*, I, p. 324, se afirmă că prepoziţiile *conform* şi *contrar* au ca punct de plecare adverbele *conform* şi *contrar* „care îşi păstrează în mare măsură sensul lor lexical", cu toate că aceste cuvinte nu pot apărea în nici un context în dependenţă de verb).

*

* *

Dacă admitem că din punctul de vedere al *formei* mulţimea cuvintelor româneşti este divizibilă în *sintetice*, care conţin fiecare cîte un singur segment fonic, şi *perifrastice*, reprezentate fiecare prin două sau mai multe segmente fonice (vezi §11 şi capitolele despre substantiv, adjectiv, verb etc), atunci urmează că *prepoziţiile limbii române pot fi* **sintetice** *şi* **perifrastice**[438].

---

[438] În această privinţă, notăm că punctul de vedere cel mai răspîndit este cel pus în circulaţie de *Gram. Acad.*, I, p. 321-324, potrivit căruia prepoziţiile pot fi „din punct de vedere formal" *simple* („alcătuite dintr-un singur element" – *a*, *către*, *pentru* etc), *compuse* („alcătuite din două sau mai multe prepoziţii simple"– *de la*, *înspre*, *din* etc), *locuţiuni prepoziţionale* („grupuri de două sau mai multe cuvinte care prezintă o unitate de sens şi îndeplinesc rol de prepoziţie" – *în faţa*, *faţă de*, *pe dindărătul* etc) şi *«alte părţi de vorbire folosite ca prepoziţii»* reprezentate prin «adverbe articulate» (*dinaintea*, *îndărătul*, *împotriva* etc), substantive (*graţie*, *mulţumită*) şi verbe la participiu (*datorită*).

În afara celor spuse în §11 şi în capitolele privitoare la substantiv, adjectiv, verb etc, clasificarea după formă a prepoziţiilor făcută de *Gram. Acad.*, ni se pare neconvenabilă şi pentru că:

Prepozițiile sintetice – mai puține la număr – *sînt reprezentate în momentul de față al limbii române* **prin cîte un singur segment fonic**, *indiferent de proveniența lor*. Se încadrează aici: în primul rînd prepozițiile primare (*a*, *către*, *cu*, *de* etc); în al doilea rînd sînt sintetice prepozițiile secundare provenite prin conversiune din alte părți de vorbire (*înainte*, *asemenea*, *deasupra*, *conform* etc); în al treilea rînd se încadrează la sintetice prepozițiile secundare reprezentate prin perifrazele alcătuite din prepoziții primare aglutinate, fără sau cu modificări fonetice (*despre*, *înspre*, *din*, *dinspre*, *pentru* etc); în al patrulea rînd, au calitatea de sintetice prepozițiile secundare provenite din perifraze conținînd – în afară de prepoziții – și alte părți de vorbire, cu elementele lor aglutinate, fără sau cu modificări fonetice (*împrejurul*, *împotriva*, *înapoia* etc).

Prepozițiile perifrastice – mai multe decît cele sintetice – *sînt reprezentate de asemenea în momentul de față al limbii române* **prin cîte două sau mai multe segmente fonice neaglutinate**. Prepozițiile perifrastice (născute pe terenul limbii noastre din îmbinări – inițial – libere de cuvinte, care îmbinări cu timpul s-au rigidizat) conțin sau numai prepoziții neaglutinate (*de la*, *de către*, *de pe la* etc), sau prepoziții și alte părți de vorbire neaglutinate (*în fața*, *față de*, *în spatele*, *din cauza*, *cu scopul*, *prin mijlocirea*, *afară de*, *în afară de*, *la un loc cu*, *în plus de* etc).

§109. Pentru o prezentare sistematică a *funcțiilor prepozițiilor*, considerăm util să urmărim acest lucru la părțile de vorbire care pot fi precedate de prepoziții, adică la «nume» (substantiv și substitutele sale pronominale și numerale), la verb, la adjectiv, la adverb și la conjuncție.

La «nume» (substantiv, pronume, numeral), care reprezintă părțile de vorbire prin excelență precedate de prepoziție, prepoziția îndeplinește *simultan* două tipuri de funcții, potrivit nivelelor gramaticale afectate de această parte de vorbire, adică *nivelul sintactic* și *nivelul morfologic*. Fără a fi singura marcă a raportului de subordonare în propoziție (vezi în acest sens capitolul despre raporturile sintactice), *cînd precede un «nume» (substantiv, pronume, numeral), prepoziția marchează – la nivel sintactic* – **în regulă generală**, *raportul de subordonare în limitele propoziției*, indicînd dependența

– este inconsecventă, amestecînd criteriile: după *formă* se afirmă că prepozițiile pot fi nu numai simple, compuse și locuțiuni, ci și «alte părți de vorbire cu valoare de prepoziții»;

– este contradictorie, încadrînd la clase diferite elemente cu aceleași particularități de formă: *pentru* < *pre* + *întru* este încadrată la prepozițiile simple, dar *din* < *de* + *în* apare la prepozițiile compuse etc;

– la distingerea prepozițiilor care provin din alte părți de vorbire se apelează la afirmația improprie că pot deveni prepoziții «adverbe cu formă articulată» (ca *înaintea*, *îndărătul* etc), cu toate că principial articularea este proprie «numelor».

Pentru gruparea după formă a prepozițiilor în simple, compuse și locuțiuni, vezi și *Avram. Gram.*, p. 210-219; *Irimia. Gram.*, p. 313-314.

atributului, complementului/circumstanțialului, a apoziției și a atributului circumstanțial/completiv exprimat prin «numele» precedat față de elementele lor regente: ROMANUL **de aventuri** *se citește ușor*; **la munte**, *bunicii* SÎNT ÎNSOȚIȚI **de nepoți**; LA EI, *adică* **la părinți**, *te simți întotdeauna acasă*; **ca șefă**, EA NU A REALIZAT *nimic* etc. Uneori, prin accident generalizat, ceea ce de fapt înseamnă că s-a creat o nouă normă, «numele» precedat de prepoziție apare și la raportul de inerență dintre subiect și predicat sau dintre numele subiect, verbul copulativ și numele predicativ: dintr-o structură „inițială" ca OAMENI **din aceștia** *sînt peste tot*, unde substantivul în nominativ-subiect *oameni* este determinat de un atribut pronominal în acuzativ cu prepoziție *din aceștia*, s-a lăsat la o parte – fiindcă nu era indispensabil la înțelegerea mesajului – nominativul-subiect *oameni*, funcția de subiect a acestuia fiind preluată de fostul atribut pronominal în acuzativ cu prepoziție, *din aceștia*, astfel încît acesta din urmă ajunge să contracteze cu verbul-predicat *sînt* raportul de inerență; *mutatis mutandis*, același lucru s-a întîmplat și cu o structură „inițială" de felul *cartea aceasta este* CARTE **de aventuri**, în care locul numelui predicativ în nominativ *carte* a fost preluat, prin accident generalizat, de fostul atribut în acuzativ cu prepoziție *de aventuri*, care în felul acesta a ajuns să contracteze raportul de inerență (vezi subiectul și predicatul nominal).

La fel ca la nivelul sintactic, și la nivelul morfologic *prepoziția care precede un «nume» (substantiv, pronume, numeral), chiar dacă nu este marcă principală, ci secundară* (vezi §26, §108, *passim*), **se constituie în marcă specifică pentru categoria gramaticală a cazului**. Aceasta înseamnă că **în principiu** *prepoziția impune «numelui» (substantiv, pronume, numeral) pe care-l precede unul din cele trei cazuri ce se pot construi* **și** *cu prepoziție, adică acuzativul, genitivul și dativul*. Regulile *generale* (pentru abateri și comentarii, vezi *infra*) privitoare la cazurile impuse «numelor» (subtantiv, pronume, numeral) de prepozițiile care le preced pot fi formulate – cu motivație doar aproximativă – în sensul de mai jos. Astfel, cu excepția lui *asupra* și *contra*, toate celelalte prepoziții primare (*a*, *către*, *cîte*, *cu*, *de*, *după*, *fără*, *ca*, *între*, *la*, *drept*, *pe* etc) și prepozițiile secundare avînd ca ultim element constitutiv o prepoziție primară de felul celor indicate mai sus (*de la*, *de pe* **lîngă**, *des***pre**, *îns***pre**, *față* **de**, *în raport* **cu**, *cu privire* **la**, *în afară* **de**, *plus* **de** etc), precum și prepozițiile secundare cu *tot/toată*, *toți*, *toate* avînd ca ultim element constitutiv adjectivul pronominal *tot*, *toată*, *toți*, *toate* (întrucît cazul numelui precedat nu depinde de acest adjectiv pronominal, ci de prepoziția *cu*, adjectivul pronominal respectiv doar acordîndu-se *și* în caz cu substantivul în fața căruia se află) și prepozițiile de asemenea secundare *în (ceea) ce privește* (mai vechi *întrucît privește*, *încît privește*), *cît privește*, la care ultimul element constitutiv este verbul insuficient completiv *privește* (care cere în mod normal cazul acuzativ) **impun** *numelui precedat cazul acuzativ*:

„Trecut-au anii **ca** *nori* lungi **pe** *șesuri*"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 156)

„O beşică-**n loc de** *sticlă* e întinsă-**n** *ferăstruie*
Printre *care* trece-o dungă mohorîtă şi gălbuie."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 67)

„Aşa-numitele lor blestemăţii erau nişte copilării, **cu toată** *libertatea* vorbelor cu care le-mbrăcau"
(M. Eminescu, *PL*, p. 75)

„Acum stăm aici **în ceea ce** *te* **priveşte** *pe dumneata* şi să luăm pe istalalt la rînd"
(I. Creangă, *op. cit.*, p. 358)

Cazul genitiv al «numelui» precedat **este impus**, *pe de o parte, de prepoziţiile primare* **asupra** *şi* **contra**, care cer principial acest caz, la fel comportîndu-se în această privinţă şi prepoziţiile secundare formate pe baza lor, de felul *deasupra*, *împotriva* etc:

„**Deasupra** *casei* tale ies
Şi azi aceleaşi stele"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 146)

Pe de altă parte, *cazul genitiv al numelui precedat* **este impus** *şi de prepoziţiile secundare la care ultimul element constitutiv este un substantiv comun articulat hotărît enclitic*, aglutinat – cu/fără modificări fonetice – sau neaglutinat cu celelalte elemente constitutive ale prepoziţiei respective, de felul *împrejur***ul**, *împotriv***a**, *înapoi***a**, *înainte***a**, *în faţ***a**, *în spate***le**, *în ciud***a**, *din cauz***a**, *cu scop***ul**, *prin mijlocire***a** etc. Explicaţia faptului că aceste prepoziţii impun «numelui» precedat cazul genitiv se află în existenţa – *în principiu* (vezi §26) – la «nume» a două forme cazuale *omonime*, una pentru nominativ şi acuzativ şi alta, care interesează aici, pentru genitiv şi dativ. La omonimia de genitiv şi dativ a «numelor», dezomonimizarea se face prin *natura morfologică a regentului*: din forma unică de genitiv-dativ, regentul-verb (pentru alte părţi de vorbire ce reprezintă regentul de tip verbal vezi mai jos, la cazul dativ) selectează dativul (**casei** *îi* LIPSEŞTE acoperişul), iar regentul-substantiv articulat hotărît selectează genitivul (ACOPERIŞUL **casei** *este nou*). Admiţînd truismul că toate îmbinările stabile (de cuvinte) actuale – inclusiv perifrazele prepoziţionale în atenţie (cu ultimul element constitutiv un substantiv comun articulat hotărît enclitic) – au fost la origine îmbinări libere de cuvinte şi acceptînd că, la «numele» precedate de prepoziţii, *prepoziţia se constituie în regent pentru caz*, urmează în mod logic că din formele omonime de genitiv şi dativ ale «numelor» *prepoziţia la care ultimul element constitutiv este un substantiv comun articulat hotărît enclitic* **impune** *«numelui» precedat cazul genitiv*:

„Munte cu capul de piatră de furtune detunată,
Stă şi azi **în faţa** *lumii* o enigmă nesplicată"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 27)

Cît priveşte cazul dativ al «numelui» precedat, acesta poate fi **impus** *de cîteva prepoziţii secundare (de regulă mai noi),* motivările pentru acestea fiind variate. Revenind la omonimia cazurilor genitiv şi dativ ale «numelor», precizăm că dativul este selectat nu numai de formele verbale predicative de felul celor din exemplul de mai sus, ci şi de o altă formă care are legătură cu verbul, precum şi de unele adjective, de unele adverbe şi de unele substantive comune nearticulate hotărît. Ne referim:

– la adjectivele de provenienţă participială *datorită*, *mulţumită* (ultimul considerat de *Gram. Acad.*, I, p. 323, substantiv) şi *potrivit* care, **convertite în prepoziţii,** impun – ca orice regent de tip verbal – cazul dativ:

„Eu, **mulţumită** *naturei*, m-am dezbrăcat de haina deşertăciunei"
(M. Eminescu, *PL*, p. 82)

– la adjectivele – **devenite prepoziţii** – *conform* şi *contrar* care, pentru aceleaşi raţiuni ca cele indicate imediat mai sus, impun «numelui» precedat cazul dativ: **contrar** *aşteptărilor,* acest tînăr a reuşit să se impună;

– la adeverbele *asemenea*, *aidoma*, *întocmai*, *înainte* care, selectînd dativul în calitate de regenţi de tip verbal, **îşi păstrează această caracteristică şi cînd se convertesc în prepoziţii**:

„Căci te-a cuprins ASEMENEA
Lianelor din apă."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 149)

Un loc deosebit în cadrul microsistemului prepoziţional al limbii române moderne îl are prepoziţia neologică *graţie*, convertită din substantivul de provenienţă latino-romanică nearticulat hotărît *graţie*. Explicaţia naşterii acestei prepoziţii româneşti o vedem, pe de o parte, într-*un factor intern* constînd în posibilitatea de dezomonimizare a omonimiei genitiv-dativ a «numelor» româneşti prin selectarea dativului nu numai de către regenţi de tip verbal (vezi mai sus), ci şi de către un regent de tip nominal, mai exact, de către anumite substantive comune nearticulate hotărît. În limba română veche, substantivele comune nearticulate hotărît enclitic care impuneau numelui precedat cazul dativ puteau trimite (şi) la ranguri/funcţii sociale:

„...preaosvenţitul părinte Petru Moghilă... , ARHIEPISCOP
şi MITROPOLIT **Chievului, Haliciului**... , ...au trimis tiparul... "
(VC, p. 5-6)

În limba română din zilele noastre – numai în varianta populară şi familiară, de unde uneori trece în literatura artistică influenţată de aceasta –, substantivele comune nearticulate hotărît enclitic care impun «numelui» următor cazul dativ pot fi (şi asta rar) doar cele ce indică grade de rudenie:

„...acesta-i vestitul Ochilă, frate cu Orbilă, văr primar cu Chiorilă, NEPOT de soră **lui Pîndilă**..."

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 149)

Acest tip de structură – chiar şi cu frecvenţă redusă – a făcut ca atunci cînd a pătruns în română neologismul latino-romanic *grație*, acesta, în forma lui nearticulată, să se poată construi cu dativul «numelui» următor. La naşterea prepoziţiei româneşti *grație* a contribuit, pe de altă parte, şi *un factor extern*: în franceză – care a contribuit în foarte mare măsură la modernizarea limbii române – există prepoziția *grâce à* (vezi *La Petit Larousse grand format*, Paris, 1982, s.v. *grâce*), care va fi influențat pe vorbitorii de limbă română ce cunoşteau franceza la transformarea substantivului neologic nearticulat *grație* în prepoziția *grație*. Precizăm că şi astăzi prepoziția *grație* a cazului dativ are o circulație restrînsă, limitată la vorbitorii cu un anumit grad de cultură: s-a ridicat **grație** *muncii* etc.

*

* *

La începutul acestei secvențe am menționat că de la regulile *generale* potrivit cărora prepozițiile impun «numelor» acuzativul, genitivul sau dativul există şi anumite abateri.

Una dintre aceste abateri priveşte prepozițiile de felul *asupra*, *deasupra*, *contra*, *în contra*, *împrejurul*, *împotriva*, *înaintea*, *în fața*, *în spatele*, *în mijlocul* etc, care, *în principiu* impun «numelor» cazul genitiv, dar care uneori guvernează cazurile acuzativ şi dativ. Acuzativul este cerut, pe de o parte, de *toate* aceste prepoziții în atenție la pronumele *meu/mea*, *tău/ta*, *său/sa*, *nostru/noastră*, *vostru/voastră* care, **neexprimînd posesia cînd sînt precedate de aceste prepoziții**, nu (mai) pot fi considerate posesive, ci reprezintă – cum am apreciat în §40 şi §44 – «*alte pronume personale*» (în acelaşi sens în care la «alte pronume personale» sînt încadrate şi *dînsul* şi *însul*). La *meu/mea*, *tău/ta* etc reprezentînd «alte pronume personale» numai cînd sînt precedate de prepozițiile avute aici în vedere, cazul acuzativ – care este şi *unicul* – se explică prin evoluția elementelor implicate în structură. Actualele îmbinări stabile cu valoare de prepoziții de felul *în fața*, *în spatele* etc, au fost la origine îmbinări libere cu ultimul element constitutiv un substantiv în acuzativ articulat hotărît, care substantiv impunea **adjectivului posesiv** *de atunci* (pentru că atunci indica posesia) cazul acuzativ: *în fața* **mea**, *în spatele* **tău** etc. Cînd îmbinările libere de felul *în fața*, *în spatele* etc s-au desemantizat şi gramaticalizat în îmbinările stabile prepoziționale *în fața*, *în spatele* etc, atunci aceste noi prepoziții şi-au păstrat regimul acuzatival pentru *meu/mea*, *tău/ta* etc, ceea ce s-a schimbat fiind doar încadrarea lui *meu/mea*, *tău/ta* etc care, din *adjective pronominale posesive*, au devenit «(*alte*) **pronume personale**» (pentru detalii privitoare la *meu/mea*, *tău/ta* etc ca «alte pronume personale» utilizate analogic

şi după sinteticele *asupra*, *contra* etc, vezi §40 şi §44). Acuzativul este cerut, pe de altă parte, de *o singură* prepoziţie din cele în atenţie, anume, *contra*, care, numai într-un limbaj cu un anumit grad de specializare, precede – din tendinţa generală de simplificare a flexiunii şi/sau sub influenţa unor limbi de circulaţie – un număr limitat de substantive de felul *cost* (**contra** *cost*), *marfă* (**contra** *marfă*), *chitanţă* (**contra** *chitanţă*) şi alte cîteva.

Cazul dativ impus de prepoziţiile la care ne referim aici se întîlneşte – preferenţial în stilul beletristic al limbii literare, azi din ce în ce mai puţin *şi* aici – numai la formele neaccentuate (de dativ) ale pronumelui personal/foarte rar reflexiv. Prepoziţiile în atenţie care guvernează formele neaccentuate de dativ ale pronumelor personale/foarte rar reflexive pot apărea – dacă au „aspect" de feminin – şi cu forma lor obişnuită, adică cu *-a* (*asupra*, *deasupra* etc), acest *-a* putînd reprezenta, cînd ultimul element constitutiv al prepoziţiei este un substantiv comun feminin, articolul hotărît enclitic (*în faţ***a**, *înainte***a** etc):

„Un cer de stele dedesubt,
Deasupra-*i* cer de stele"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 139)

Prepoziţiile respective pot apărea, însă, şi cu variante diferite de cele obişnuite, şi anume:

– fără *-a*, cum se întîmplă cu *înainte* faţă de *înaintea*:

„Te făleşti că **înainte**-*ţi* răsturnata-i val-vîrtej
Oştile leite-n zale de-mpăraţi şi de viteji?"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 114)

– cu desinenţa *-ă* în locul articolului hotărît enclitic *-a*:

„Aducerile-aminte pe suflet cad în picuri,
Redeşteptînd **în faţă**-*mi* trecutele nimicuri"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 87)

– cu articolul hotărît enclitic *-l* al substantivului ce se află la sfîrşitul prepoziţiei neexprimat din cauza dificultăţilor de pronunţie (putîndu-se vorbi aici de articularea prin *-u*; vezi §29, *passim*):

„**Împrejuru**-*ne* s-adună
Ale Curţii mîndre neamuri"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 81)

„Mut se uită **împrejuru**-*şi*, cască lung şi a lui coamă
Scuturînd-o, îşi întinde muşchii şi s-aşează jos."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 128)

*
* *

O altă abatere de la regulile generale privitoare la cazurile impuse «numelor» de prepoziţii vizează prepoziţiile de felul *cu*, *pe*, *din*, *de la*, *faţă de*, *în raport cu* etc, care *în principiu* cer acuzativul «numelor», dar care *prin accident generalizat* – care înseamnă de fapt *o nouă normă* – au ajuns să preceadă articolul posesiv-genitival *al*, *a*, *ai* etc ce trimite la «nume» neexprimat, acest articol fiind urmat de genitivul unui alt «nume»: din *vecinii s-au întîlnit* **cu** PRIETENII *COPIILOR mei* > *vecinii s-au întîlnit* **cu** AI *COPIILOR mei*. Admiţînd că în limba română *al*, *a*, *ai* etc sînt articole posesiv-genitivale şi nu pronume semiindependente (pentru argumentare vezi §23), urmează că în contexte ca cel de mai sus prepoziţia *cu* (şi toate cele similare lui *cu*) nu mai guvernează acuzativul, ci genitivul unui «nume» obligatoriu precedat de articolul posesiv-genitival (alte contexte în acest sens: *cînd i-au trebuit bani, a luat* **din** AI *PĂRINŢILOR*; *prietenii lui locuiesc mai aproape* **în raport cu** AI *EI* etc).

*
* *

În afara prezentării abaterilor de la regula generală privitoare la cazurile impuse «numelor» de prepoziţii, considerăm util să comentăm *şi* interpretarea potrivit căreia prepoziţiile *a*, *de*, *la* – la care adăugăm pe *către* – pot guverna în anumite tipuri de contexte alte cazuri decît acuzativul. Ne referim la aprecierea făcută de *Iordan, LRC*, p. 610, 646, care vorbeşte despre «echivalenţa atributului prepoziţional cu *de* şi adverbul comparativ *ca*» (din contexte de felul *glas* **ca de om**) cu atributul genitival (*glas* **ca al omului**), precum şi despre «echivalenţa sintactică desăvîrşită» a construcţiei cu *la* înaintea obiectului indirect (din *dau hrană* **la vite**) cu dativul avînd această funcţie (*dau hrană* **vitelor**). O formulare în acest sens apare şi în *Gram. Acad.*, II, p. 121, unde se spune că *a o sută de ierni* (din *mîinile* **a o sută de ierni**) şi *a numeroase personalităţi* (din *luările de poziţie...* **a numeroase personalităţi**) sînt «construcţii cu valoare de genitiv alcătuite din prepoziţia *a* şi forma de acuzativ a substantivului», la acestea adăugînd şi o «construcţie regională cu valoare de genitiv» *la două iepe* (din *coadele* **la două iepe**). La ideea «echivalenţei» acuzativului cu prepoziţie cu dativul fără prepoziţie pentru funcţia de complement indirect, am adăugat (*„Dublarea" complementului direct şi indirect în* **Biblia de la Bucureşti**, AUI, XXXII, 1986, p. 45) încă două structuri, una posibilă numai în limba română veche (complementul indirect exprimat prin *prepoziţia* **a** + *cuvînt cu sens cantitativ* + *substantiv în acuzativ*: *„Porunci Faraó* **a tot norodul**", BB, Iş, 1, 22), iar alta întîlnită atît în epoca veche, cît şi în vorbirea populară şi familiară, de unde uneori trece în literatura artistică (complementul indirect concretizat în *prepoziţia* **către** + *acuzativul unui «nume»*: *„Zise Domnul* **cătră Moisi**", BB, Iş, 13, 7-8; *„De din vale de*

Rovine,/Grăim, Doamnă, **către Tine**", M. Eminescu, *op. cit.*, p. 116). Diferită de cea de mai sus este opinia exprimată de *Irimia, Gram.*, care consideră că unele prepoziții ajung „să aibă funcții morfologice, de morfeme ale unor opoziții categoriale" (p. 32), în această situație aflîndu-se „**patru prepoziții morfem**": *a* și *de* care „marchează cazul genitiv prepozițional" („Pe creștetele-**a** *doi* **copii**..."; „Pe freamătul **de frunze**..."); *la*, care „marchează cazul dativ prepozițional" („...viața succede **la moarte**"); *pe*, care „marchează cazul acuzativ al genului personal" („Ea-l asculta **pe copilaș**...") – p. 72.

Așadar – lăsînd la o parte prepoziția *pe*, acceptată principial ca marcă a acuzativului, și făcînd abstracție de normele *generale* prezentate mai sus, după care prepozițiile impun «numelor» cazurile acuzativ, genitiv și dativ –, în literatura de specialitate se disting două direcții privitoare la structurile conținînd prepozițiile *a*, *de*, *la* (și *către*) și un «nume». Pentru unii specialiști, **a**, **de**, **la** (și **către**) + *nume în* **acuzativ** sînt *structuri* **echivalente** cu cazul genitiv-atribut fără prepoziție sau cu cazul dativ fără prepoziție, întrucît (exprimînd aceleași relații semantice) cele două cazuri (acuzativul cu aceste prepoziții și genitiv-dativul fără prepoziții) sînt sinonime, putîndu-se **în general** înlocui unul cu altul fără schimbarea intenției comunicative a vorbitorului: *glas ca* **de om** – *glas ca* **al omului**, *mîinile* **a o sută de ierni** – *mîinile* **unei sute de ierni**, *dau hrană* **la vite** – *dau hrană* **vitelor**, *zise Domnul* **către Moisi** – *zise Domnul* **lui Moisi** etc. Cu alte cuvinte, această direcție din literatura de specialitate are în vedere faptul că, pentru funcția de atribut care arată posesia/apartenența și pentru funcția de complement indirect care arată beneficiarul/destinatarul, *vorbitorul poate selecta* **din sistemul limbii**, *pentru motive de ordin* **personal-expresiv**, *sau forma de* **acuzativ cu prepoziție** (*glas ca* **de om**, *dau hrană* **la vite** etc), *sau forma de* **genitiv-dativ fără prepoziție** (*glas ca* **al omului**, *dau hrană* **vitelor** etc).

Pentru alți specialiști, însă, «numele» precedate de *a*, *de*, *la* (la care adăugăm pe *către*) **nu** *sînt în cazul* **acuzativ** *echivalent cu genitivul sau dativul*, ci se află *chiar în* **genitivul** *marcat de prepozițiile* **a** *sau* **de** (*creștetele-***a** *doi* **copii**, *freamătul* **de frunze**) *sau în* **dativul** *marcat de prepoziția* **la** (*viața succede* **la moarte**), la care ar trebui să adăugăm pentru limba veche prepoziția *a* (*porunci* **a** *tot* **norodul**) și *cătră* (*zise* **cătră** *Moisi*), ignorînd – pentru că nu este nicăieri interpretată în acest sens – doar structura regională cu «numele» precedat de *la* echivalentă cu genitivul (vezi mai sus, *coadele* **la** *două* **iepe**). Dacă în principiu pentru identificarea unui caz trebuie avută în vedere – în afara conținutului – și **forma** *cazuală* și dacă la unele din tipurile de substantive invocate mai sus (*copii*, *frunze*, *Moisi*) există cîte o singură formă cazuală pentru toate cazurile la singular sau plural (ceea ce altfel spus înseamnă că la aceste substantive **forma** *nu permite identificarea unui caz*), atunci rămîn în atenție *pentru precizarea* **formală** *a cazului* «numele» – invocate în literatura de specialitate citată – *moarte*, *norodul*, *tine*. Primul dintre acestea are la singularul nearticulat două forme cazuale – N-A-V *(o)* **moarte**; G-D *(unei)* **morți** –, din care prepoziția *la* selectează indubitabil

nu *forma de genitiv-dativ (unei)* **morți**, *ci forma de* **acuzativ** (omonimă cu nominativul și vocativul) **moarte** (*...viața succede* **la moarte**); al doilea «nume» ce interesează aici are la singularul articulat hotărît tot două forme cazuale – N-A-V (ultimul în măsura în care există) *norodul*; G-D *norodului* –, din care prepoziția *a* selectează, la fel ca mai sus, **nu** *forma de genitiv-dativ* **norodului**, *ci forma de* **acuzativ** (omonimă cu nominativul, eventual și vocativul) **norodul** (*porunci...* **a** *tot* **norodul**); la al treilea «nume» – cu flexiune supletivă, unde nu există genitiv, iar dativul are formele *ție*, *îți*, *ți* – prepoziția *către* guvernează *forma* **numai** *de acuzativ* **tine** (*grăim... către* **tine**).

Cele constatate în legătură cu aceste «nume» invocate în literatura de specialitate sînt valabile la toate «numele» românești la care există forme diferite, nearticulate/articulate, pentru N-A-V și G-D, adică se spune, de exemplu:

– *creangă* **de răchită/salcie** etc (nu – pentru singular – **creangă* **de răchite/sălcii** etc);

– *conducător* **a toată țara/lumea** etc (nu **conducător* **a toată țării/lumii** etc);

– *dau o floare* **la fetiță/bătrînă** etc (nu – pentru singular – **dau o floare* **la fetițe/bătrîne** etc).

Dacă la toate «numele» care au două forme cazuale, una pentru N-A-V și alta pentru G-D, prepozițiile *a*, *de*, *la* (și *către*) selectează *nu* forma de G-D, ci pe cea de A (omonimă cu N și V), atunci credem că trebuie admis că *aceste prepoziții* **impun** *același caz* **acuzativ** *și la numele cu o singură formă cazuală*, atît la cele indicate mai sus (*glas ca* **de om**, *creștetele-***a** *doi* **copii**, *zise* **către Moisi** ș.a.), cît și la oricare altele (*aspirație* **de tînăr**, *mamă* **a** *doi* **băieți**, *zise* **către ei** etc).

Aceasta fiind situația *de fapt*, sîntem de părere că nu este convenabil să se aprecieze că prepozițiile *a* și *de* sînt mărci pentru cazul genitiv, iar *la* (și *către*) pentru cazul dativ, ci în toate structurile aici în atenție cu *a*, *de*, *la* (și *către*) *numele se află în cazul* **acuzativ**, *pentru că are* **formă** *de acuzativ*. Cît privește *conținutul de apartenență/posesie* al structurii *a/de + «nume»* sau de beneficiar/destinatar al structurii *la/(către) + «nume»*, acesta nu poate fi considerat indice pentru genitiv sau dativ, întrucît în general în limba română conținutul cazurilor este foarte variat (vezi §26, unde arătăm că acuzativul, de exemplu, poate indica obiectul direct, obiectul indirect, autorul posesorul, locul etc).

*

* *

O altă parte de vorbire ce poate fi precedată de prepoziții – dar numai uneori și numai de anumite prepoziții, puține la număr – este *verbul*. La verb, interesează, pe de o parte, prepoziția *a* din structura modului infinitiv, care prepoziție *a* (omonimă cu *a* din fața «numelor», la care ne-am referit mai sus) **apare** (exceptînd

infintivul din dicţionare, de felul *cînta*, şi pe cel precedat de anumite verbe, ca în *poate* **cînta**, sau de pronume/adverbe pronominale relative, ca în *nu are ce* **cînta**) **la toate tipurile de infinitiv**; **a** *vedea*, **a** *fi văzut*, **a** *fi fost văzut* etc (vezi §93). Pe de altă parte, la verb interesează prepoziţiile *de*, *din*, *pe* din structura modului supin, de felul **de** *citit*, **din** *scris*, **pe** *sporovăit*, care mod face parte, obligatoriu, din predicate verbale compuse ca *are* **de citit**, *se opreşte* **din scris**, *se pune* **pe sporovăit** etc – vezi §96, unde am prezentat şi *substantivele* conţinînd o prepoziţie şi – *la origine* – un participiu, substantive omonime cu supinul (compară *X are* **de cîntat** cu *X se preocupă* **de cîntat**) sau neomonime cu acest mod (cum se întîmplă, de exemplu, cu *la dansat*, din *tinerii se duc* **la dansat** etc). La aceste forme flexionare *verbale*, prepoziţiile în atenţie funcţionează ca mărci categoriale modale, mai exact, prepoziţia *a* marchează *principial* modul infinitiv (**a** *vedea*, **a** *fi văzut* etc), iar prepoziţiile *de*, *din*, *pe* – în asociaţie cu contextul constînd într-un verb semiauxiliar – marchează modul supin (*are* **de** *citit*, *se opreşte* **din** *scris*, *se pune* **pe** *sporovăit* etc). La întrebarea dacă în limba română prepoziţiile-mărci categoriale (morfologice) pentru infinitiv şi supin sînt **şi** mărci raportuale (sintactice) pentru subordonarea în propoziţie, răspunsul *convenabil* considerăm că este negativ. Spunînd aceasta, avem în vedere că atît infinitivul cu *a* (**a** *vedea*, **a** *fi văzut*, **a** *fi fost văzut* etc), cît şi supinul cu *de*, *din*, *pe* din predicatul verbal compus (*are* **de** CITIT, *se opreşte* **din** SCRIS, *se pune* **pe** SPOROVĂIT etc) au apărut pe terenul limbii române din forme de infinitiv moştenite din latină fără prepoziţia *a* (*a vedea* < *a* + **vedea**, *a fi* < *a* + **fi** etc – vezi §93), respectiv din participiul-verb (*de citit* < *de* + **citit**, *din scris* < *din* + **scris**, *pe sporovăit* < *pe* + **sporovăit** etc); în momentul trecerii de la infinitivul fără *a* la infinitivul cu *a* şi de la participiul-verb fără prepoziţie la supinul cu prepoziţie, prepoziţiile *a* şi *de*, *din*, *pe* **vor fi avut** funcţia de marcă a raportului de subordonare în limitele propoziţiei, indicînd dependenţa infintivului/participiului-verb de un anumit regent; cu timpul, însă, cînd structurile *a + infinitiv* (**a** *vedea*, **a** *fi văzut*, **a** *fi fost văzut* etc) şi *de*, *din*, *pe + participiul-verb din componenţa unui predicat verbal compus* (*are* **de** CITIT, *se opreşte* **din** SCRIS, *se pune* **pe** SPOROVĂIT etc) *s-au rigidizat*, **devenind forme flexionare modale de sine stătătore de infinitiv şi supin**; *prepoziţiile în atenţie şi-au pierdut funcţia de marcă raportuală*, **avînd doar statutul unui element constitutiv al unei îmbinări stabile de natură flexionară** (de acelaşi fel, de exemplu, cu al auxiliarului *a vrea* cu care se formează modul condiţional-optativ – vezi §90). Ca urmare, în structurile în care apar, atît infinitivul cu *a*, cît şi supinul (cu *de*, *din*, *pe*) se comportă, fiecare în parte, ca **unitate** *gramaticală şi semantică* **cu o singură funcţie**, indiferent de raportul pe care îl contractează cu contextul: *începe a merge* =1. *începe* + 2. *a merge*, **nu** 1. *începe* 2. *a* 3. *merge*; *are de citit* = 1. *are* + 2. *de citit*, **nu** 1. *are* 2. *de* 3.*citit* etc.

*

* *

La părţile de vorbire ce pot fi precedate de prepoziţii notăm şi *adjectivul*. Interesează aici în primul rînd cîteva adjective calificative moştenite din latină sau provenite prin conversiune din participii care (prin accident: **de** *fată* **mică > de mică, din** *măr* **verde > din verde**, *cîine mai mult mort* **decît** *cîine* **viu** > ...*mai mult mort* **decît viu** etc) precedate de anumite *prepoziţii vechi şi foarte vechi ce impun* **forma** *cazuală de acuzativ*, îndeplinesc funcţia sintactică cu dublă subordonare simultană: *iubeşte florile* **de mică; de frumoasă** *eşti frumoasă, dar...*; *nu vine* **de rea/de afurisită; din verde** *se face galben*; *mai mult mort* **decît viu**; *mai mult tînăr* **ca bătrîn** etc (vezi şi §38). În al doilea rînd, prezintă interes aici adjectivele convertite din adverbe precedate de prepoziţii reprezentînd – împreună – perifraze nefinalizate de felul *de aici*, *de acolo*, *de pe aici*, *de pe acolo*, *de atunci*, *de pe atunci* etc (vezi §103): *cartea* **de aici/de acolo**, *locurile* **de pe aici/de pe acolo**, *oamenii* **de atunci/de pe atunci** etc. Funcţiile prepoziţiilor în aceste perifraze adjectivale nefinalizate sînt comparabile cu cele ale prepoziţiilor de la infinitivul şi supinul verbelor, adică *iniţial* prepoziţiile în atenţie vor fi fost mărci ale subordonării în propoziţie, dar cînd structura *prepoziţie + adverb* convertibilă în adjectiv s-a rigidizat, căpătînd un sens diferit de al adverbului singur, atunci prepoziţia şi-a pierdut funcţia de marcă a subordonării în propoziţie, rămînînd doar cu calitatea de modificator semantic în cadrul îmbinării stabile nefinalizate.

*

* *

Despre *adverbe* precedate de prepoziţii se poate vorbi în situaţiile de mai jos:

a) Adverbul *cît*, precedat de prepoziţia *în* sau *între*, formează împreună cu acesta conjuncţiile (perifrazele conjuncţionale aglutinate) *încît* şi *întrucît*, în cadrul cărora prepoziţiile au avut *iniţial* funcţie de modificator semantic şi de element constitutiv al îmbinărilor respective, dar *în momentul de faţă* – dat fiind faptul că conjuncţiile sînt vide semantic – reprezintă doar componente ale conjuncţiilor respective: *a lucrat atît* **în**CÎT *a obosit*, *nu vine* **întru**CÎT *nu are timp* etc.

b) Adverbele *cît* şi *cum* precedate de prepoziţia cu fonetism arhaic *pre* formează împreună cu aceasta adverbele (perifrazele adverbiale aglutinate) *precît* şi *precum*, în cadrul cărora prepoziţia *pre* are funcţiile de modificator semantic şi de element constitutiv al îmbinărilor stabile respective: *primăvara aceasta*, **pre**CÎT/**pre**CUM *se vede, este capricioasă*.

c) Adverbe – la care nu se poate identifica criteriul de selecţie – de felul *apoi*, *aproape*, *înainte*, *mult*, *sigur*, *totdeauna* etc, precedate de prepoziţii ca *de*, *în*, *înde*, formează împreună adverbe (perifraze adverbiale aglutinate, uneori cu modificări fonetice) de tipul **di***nainte*, **de***mult*, **de***sigur*, **în***apoi*, **în***totdeauna*, **înde***aprope* etc, în

cadrul cărora prepoziţiile sînt modificatori semantici şi elemente constitutive ale îmbinărilor stabile respective de cuvite: *ştie* **di**NAINTE/**de**MULT *că...* etc.

d) O mare parte – fără a putea preciza criteriile de selecţie – din adverbele noţionale care, indiferent de provenienţă, apar ca sintetice (*abia, acolo, acum, afară, aici, aiurea, alături, altfel, altminteri, anevoie, atunci, azi, cînd, contra, cum, departe, dincolo, greu* etc) pot fi precedate de prepoziţii prin excelenţă vechi (*de, cu, în, pînă, pe* etc), împreună cu care formează perifraze adverbiale nefinalizate de felul *de abia, de acolo, de altfel, de azi, de cînd* etc; *cu anevoie, cu greu* etc; *în contra, în afară* etc; *pînă acolo, pînă acum, pînă aici, pînă cînd, pînă departe* etc; *pe acolo, pe aici, pe afară, pe departe, pe dincolo* etc (**de acolo** *vine* **cu anevoie pînă aici** etc).

*

* *

Ultima parte de vorbire care – rarisim – poate fi precedată de prepoziţie este *conjuncţia*, interesînd aici prepoziţia *pentru* care, urmată de conjuncţia *că*, constituie împreună cu conjuncţia perifraza conjuncţională neaglutinată *pentru că*: *nu vine* **pentru că** *nu vrea* etc. În cadrul acestei conjuncţii perifrastice – vide semantic şi lipsite de flexiune –, prepoziţia *pentru* are doar funcţie de element constitutiv.

În legătură cu îmbinarea *pentru + ca + conjunctivul*, din contexte de felul *a procedat aşa* **pentru ca** SĂ CÎŞTIGE, există două posibilităţi de interpretare:

– **prepoziţia** *pentru* + **prepoziţia** *ca* + **conjuncţia** *să* de la conjunctiv alcătuiese împreună conjuncţia perifrastică subordonatoare finală neaglutinată *pentru ca să*, în cadrul căreia prepoziţia *pentru* şi prepoziţia *ca* sînt elemente constitutive;

– conjuncţia *să* de la conjunctiv este numai marcă modală, ceea ce se probează prin faptul că înlocuirea – acolo unde există această posibilitate – a conjuncţiei *să* cu conjuncţia *că* schimbă doar modul verbului: în *ştie să taie*, al doilea verb este la conjunctiv din cauza conjuncţiei *să*, dar în *ştie că taie*, al doilea verb este la indicativ din cauza conjuncţiei *că*; admiţînd acest lucru, subordonarea în frază în astfel de contexte este marcată prin **conjuncţia subordonatoare** *ca* precedată – în cadrul perifrazei conjuncţionale neaglutinate suborodnatoare finale *pentru ca* – de prepoziţia *pentru* ca element component.

Considerînd mai convenabilă a doua interpretare, subliniem că perifraza conjuncţională *pentru ca* are restricţii de utilizare, combinîndu-se în exclusivitate cu conjunctivul cu *să*, fie că acesta îi urmează imediat, ca în contextul cu forma de mai sus (*a procedat aşa* **pentru ca** SĂ CÎŞTIGE), fie că este dislocat, ca în *a procedat aşa* **pentru ca** ea şi nu altcineva SĂ CÎŞTIGE. Aceasta înseamnă că perifraza conjuncţională formată din **prepoziţia** *pentru* + **conjuncţia** *ca* este dependentă de *conjuncţia*-**marcă a conjunctivului** *să*.

La prepoziţiile care se pot combina cu conjuncţii mai menţionăm perifraza *şi cu*, precizînd că aici prepoziţia *cu* – element component al perifrazei – **nu** *precede*, ci

urmează conjuncției *și*. În calificarea acestei perifraze trebuie ținut cont de cele două tipuri de structuri în care poate apărea:

– *eu* **și cu** X *mă duc la plimbare*, în care *și cu*, introducînd un circumstanțial sociativ în limitele propoziției, este perifrază *prepozițională* neaglutinată;

– *eu* **și cu** X *ne ducem la plimbare*, în care *și cu*, legînd doi termeni ai subiectului multiplu, este perifrază *conjuncțională* coordonatoare copulativă neaglutinată.

XI

CLASA CONJUNCȚIILOR

§110. În *clasa conjuncțiilor* (vezi §10) – clasă unitară cuprinzînd numai părți de vorbire relator – intră cuvintele nenoționale și neflexibile a căror funcție constă în faptul că se constituie în mărci principale/tipice pentru raporturile sintactice de coordonare, de subordonare, mixt și explicativ: *și*, *sau*, *ori*, *că*, *dacă*, *din cauză că*, *întrucît*, *căci* etc.

Motivînd definiția de lucru a conjuncției pe care am dat-o mai sus, subliniem că între această parte de vorbire și prepoziție există – pe lîngă deosebiri – *și* asemănări la toate nivelele limbii, ceea ce ne permite să ne referim pe scurt numai la particularitățile specifice conjuncției în raport cu prepoziția și, prin aceasta, în raport cu toate celelalte clase semantico-gramaticale. La fel cu prepozițiile, și conjuncțiile din etapa modernă a limbii române moderne sînt în număr de doar aproximativ două sute[439], ceea ce reprezintă mai puțin de 1% la cca 70 000 de cuvinte (fără substantivele proprii) cîte există în DEX. De asemenea la fel cu prepozițiile, *și* conjuncțiile se utilizează foarte des: în textele cercetate în articolul la care trimitem în nota 439, frecvența unor conjuncții este următoarea: în CPB, la 29 042 cuvinte-text, conjuncția *că* are 284 (cca 1%) ocurențe, iar *și* 1 756 (6,1%) ocurențe; în CV, la 11 018 cuvinte-text, conjuncția *că* apare de 123 (cca 1,2%) de ori, iar conjuncția *și* de 689 (cca 6,3%) de ori; în CT, la 57 017 cuvinte-text, *că* însumează 762 (cca 1,4%) întrebuințări, iar *și* 4 464 (cca 7,9%) de apariții; în SB, la 39 846 cuvinte-text, *că* totalizează 346 (cca 1%) de apariții, iar *și* 1 608 (4,01%) apariții; aceste date sînt în măsură să explice de ce în textele avute în vedere (cu care credem că se aseamănă toate textele românești) proporțiile conjuncțiilor în calitate de cuvinte-text sînt cuprinse între cca 10% - cca 13% în epoca veche și reprezintă cca 7% în textul modern. Asemănarea conjuncțiilor cu prepozițiile vizează și *absența flexiunii* (unanim acceptată, pentru că nici conjuncțiile nu au categorii gramaticale) și *absența informației semantice*, în care privință, însă, apar (în unele lucrări) formulări ambigue, din care poate rezulta că și la conjuncții ar exista un sens lexical: „Deși conjuncția nu e

---

[439] În textele cercetate exhaustiv (vezi *art. cit.* în nota 40), conjuncțiile sînt chiar mai puține decît prepozițiile, atît în textele vechi, unde sînt reprezentate prin cifre cuprinse între 11 (0,83%) și 30 (1,22%) de unități, cît și în textul modern, unde există 24 de unități (0,71%).

lipsită complet de sens lexical, ea nu are un sens lexical de sine stătător... Sensul lexical al conjuncţiilor propriu-zise este mai slab decît... al locuţiunilor conjuncţionale. Acestea... sînt formate şi cu alte părţi de vorbire, care aduc un element lexical în plus"– *Gram. Acad.*, I, p. 388 (vezi şi *Avram, Gram.*, p. 220; *Irima, Gram.*, p. 322). După părerea noastră, *conjuncţiile* **nu** *au sens lexical*, ceea ce se dovedeşte:

– *în mod direct*, prin punerea aceleiaşi conjuncţii – prin excelenţă din rîndul celor vechi, dar şi din al celor recente (vezi *infra*) – în contexte de feluri diferite, acest lucru ducînd (pentru conjuncţia respectivă) la «sensuri» diferite, care «sensuri», **neaflîndu-se în corpul fonetic al conjuncţiei, ci depinzînd de vecinătăţi (elementele pe care le relaţionează), nu sînt lexicale**: în *vine la concurs,* **căci** *speră în reuşită*, conjuncţia *căci* are «sensul» de *cauză*, dar în *numai oamenii rîd,* **căci** *animalele nu au această caracteristică* conjuncţia *căci* are «sensul» de *explicaţie*: *că* poate avea «sensul» de *cauză* în *pleacă de aici* **că** *mă enervezi!*, «sensul» de *explicaţie* în *mergi mai repede* **că** *nu-ţi cad picioarele!* şi «sensul» *zero* în *ştiu* **că** *vine*; în *vine* **dacă** *vrea*, conjuncţia *dacă* are «sensul» dominant de *condiţie*, în *pleacă* **dacă** *pierde* aceeaşi conjuncţie are «sensul» dominant de *cauză*, iar în *nu se ştie* **dacă** *vine* acelaşi *dacă* are «sensul» *zero*; *pentru ca* are «sensul» de *scop* în *a luptat* **pentru ca** *dreptatea să învingă*, «sensul» de *opoziţie* în *a deschis cartea* **pentru ca** *imediat să o închidă la loc*, «sensul» *zero* în *dacă face asta e* **pentru ca** *să fie observat* ş.a.m.d.;

– *în mod indirect*, absenţa sensului lexical la conjuncţii rezultă din legătura unanim acceptată dintre *informaţia semantică* şi *funcţia sintactică*: **au** *funcţie sintactică* (subiect, predicat, atribut etc) cuvintele care, direct sau indirect, transmit informaţie semantică şi **nu** *au funcţie sintactică* cuvintele care nici direct, nici indirect nu transmit informaţie semantică; întrucît – după cîte ştim – în nici o gramatică românească nu se vorbeşte de faptul că conjuncţiile au funcţie sintactică, urmează implicit că toate gramaticile româneşti admit *practic* (chiar dacă *teoretic* apreciază, în formulări ambigue, că la conjuncţii există informaţie semanitcă) inexistenţa sensului lexical la conjuncţii.

Admiţînd cele spuse mai sus, adică faptul că la conjuncţii (vechi, recente şi foarte recente) nu (mai) există sens lexical, care ar obliga la funcţii sintactice, sîntem de părere că toate conjuncţiile au ceea ce s-ar putea numi *sens sintactic* sau, mai bine, **informaţie gramaticală de tip sintactic**. Această informaţie gramaticală de tip sintactic constă – indiferent de explicaţia ei iniţială – în capacitatea conjuncţiilor de a se constitui în **mărci principale/tipice** *pentru unul sau mai multe din raporturile sintactice individualizabile prin conjuncţii: coordonare, subordonare, mixt* (de coordonare şi de subordonare în acelaşi timp, ceea ce face să fie individualizat prin două jonctive, unul coordonator şi altul subordonator – vezi volumul de sintaxă), *explicativ*; pentru gruparea conjuncţiilor în universale şi specifice, vezi *infra*.

*
* *

Din punctul de vedere al provenienței, conjuncțiile sînt grupabile în *primare* (moștenite din latină sau preluate ca atare dintr-o altă limbă) și *secundare* (formate pe terenul limbii române).

Conjuncțiile primare sînt – majoritatea – moștenite din latină, cu mențiunea că nu întotdeauna acestea pot fi delimitate cu exactitate de cele secundare; aceasta pentru că de multe ori conjuncțiile moștenite din latină nu continuă conjuncții latinești, ci alte părți de vorbire moștenite din latină care, cu timpul – fără a putea spune cu certitudine dacă pe terenul limbii latine sau pe terenul limbii române – au căpătat valoare de conjuncții. În această situație se află: conjuncția românească *și*, care provine din adverbul latinesc *sic*, în româna actuală coexistînd adverbul *și* și conjuncția *și* (vezi clasa adverbelor); conjuncția românească *de*, care provine din prepoziția latinească *de*, și această omonimie existînd în limba română modernă[440]; conjuncția românească *ci*, care provine din pronumele relativ *ce*, în limba veche cuvîntul *ce* avînd atît valoare de conjuncție, cît și de pronume relativ, distincția – tranșantă – fonetică a conjuncției de pronumele relativ (*ci* vs. *ce*) realizîndu-se doar în epoca modernă ș.a.m.d.

În afara lui *și*, *de*, *ci* care – în sensul arătat mai sus – pot fi considerate ca avînd continuitate de la latină la română, mai sînt moștenite din latină încă șapte conjuncții, și anume: trei provenind din conjuncții (rom. **au** < lat. *aut*; rom. **ca** < lat. *qu*[*i*]*a*; rom. **să** – astăzi numai la modul conjunctiv[441] – < lat. *si*), una dintr-un cuvînt cu valoare de conjuncție și adverb (rom. **că** < lat. *quod*), una dintr-un adverb și o prepoziție (rom. **pînă** < lat. *paene ad*), una din pronume (rom. **însă** < lat. *ipsa*) și una din verb (rom. **fie** < lat. *fiat*). La aceste conjuncții la care – cu comentariile pe care le-am făcut – admitem proveniența latinească moștenită, se adaugă conjuncția *or*, preluată din conjuncția franceză *or*, și trei conjuncții (*dar*, *iar*, *ori*) cu etimologie necunoscută.

Conjuncțiile secundare s-au născut și se nasc și astăzi pe terenul limbii române prin diverse procedee, numărul acestor conjuncții – în continuă creștere – fiind în momentul de față de aproximativ două sute. Cel mai productiv procedeu de formare a conjuncțiilor pe terenul limbii române îl constituie perifrazarea, ale cărei realizări pot fi diferite. Există, astfel, perifraze – cu vechime în limbă – la care elementele constitutive s-au aglutinat, fără modificări fonetice (**așadar** < *așa* + *dar*, **decît** < *de* + *cît*, **încît** < *în* + *cît*, **întrucît** < *întru* + *cît*, **fiindcă** < *fiind* + *că*,

---

[440] Vezi în acest sens *DE în Cazania a doua a lui Coresi*, SCL, XIII, 1962, nr. 4, p. 455 sqq.

[441] În limba română veche, conjuncția *să/se* mai putea fi construită și cu alte moduri (indicativul și condițional-optativul): să NU RĂTEZARETU-VĂ *după leagea lu Moisi, nu puteți a vă spăsi*, CPB, 157/11-13; se *carevarele muiare* ARE *necredincoasă și ia cu bună voie va se vie cu muîul, se nu lase-o*, CPB, 401/1-4; *spunre-mi* se *rimlean* EȘTI, CV, 22^{v}12-12 etc.

deşi < *de* + *şi* etc) sau cu modificări fonetice (**căci** < *că* + *ce*; **dacă** < *de* + *ca*; **sau** < *să* + *au* etc). Majoritatea perifrazelor conjuncţionale au, însă, elementele constitutive neaglutinate, în această situaţie aflîndu-se:

– perifrazele conjuncţionale formate pe baza unei conjuncţii subordonatoare (care *ocupă ultimul loc* în cadrul perifrazei): *pentru* **ca**, *pentru* **că**, *pe lîngă* **că**, *din cauză/pricină* **că**, *în caz(ul)* **că**, *în ideea* **că**, *cu toate* **că**, *prin aceea* **că**, *cum* **că**, *indiferent* **că/dacă**, *plus* **că**, *chiar* **dacă/de**, *numai* **că**, *doar* **că**, *ori* **că**, *măcar* **de** etc; între unele din aceste conjuncţii şi prepoziţii există o anumită corespondenţă[442] (conjuncţiilor *pentru ca* şi *pentru că* le corespunde prepoziţia *pentru*, conjuncţiilor *din cauză/pricină că* le corespund prepoziţiile *din cauza/pricina*, conjuncţiei *cu toate că* îi corepunde prepoziţia *cu toate*, conjuncţiei *prin aceea că* îi corepunde prepoziţia – rar întîlnită – *prin aceea* etc); un loc aparte în această privinţă au îmbinările de felul *faptul că*, *prin faptul că*, *în afara faptului că*, *în ciuda faptului că*, *referitor la faptul că*, *relativ la faptul că*, *din punctul de vedere al faptului că* etc; în interpretarea unora din aceste «îmbinări», anume, «*în ciuda* (sau *în pofida*) *faptului că*», în *Gram. Acad.*, II, p. 199, se afirmă că există un circumstanţial concesiv exprimat prin substantivul *faptului* precedat de «locuţiunea prepoziţională» *în ciuda/pofida* şi determinat de o propoziţie atributivă introdusă prin *că*; după părerea noastră, însă, substantivul *faptul(ui)* **face parte din îmbinările stabile în atenţie** – *care* **în întregime** *reprezintă* **perifraze conjuncţionale** –, *pentru că* **s-a desemantizat**, acest lucru putînd fi probat uneori prin comutarea lui cu *zero* (*în afara faptului că* = *în afară că*), iar alteori prin comutarea cu neutralul *aceea* (*prin faptul că* = *prin aceea că*) fără schimbarea intenţiei comunicative a vorbitorului;

– perifrazele conjuncţionale formate pe baza unui pronume relativ (care ocupă ultimul loc în cadrul perifrazei): *de vreme* **ce**, *după* **ce**, *îndată* **ce**, *indiferent* **ce**, *în timp* **ce**, *în vreme* **ce**, *o dată* **ce**, *pe măsură* **ce**, *pînă* **ce** etc;

– perifrazele conjuncţionale formate pe baza unor adverbe, de obicei pronominale relative (care ocupă ultimul loc în cadrul perifrazei): *ca şi* **cînd**, *ca şi* **cum**, *de* **parcă**, *faţă de* **cum**, *indiferent* **cum/cînd** etc; aici încadrăm şi perifrazele conjuncţionale formate pe baza pseudoadverbului emfatic **şi** (*precum* **şi**, *ca* **şi**, *cît* **şi**), din contexte de felul X, **precum şi** Y *sînt oameni serioşi* sau *atît* X, **cît şi** Y îmi sînt cunoscuţi etc;

– o perifrază conjuncţională conţine în final două elemente de relaţie subordonatoare în frază, şi pronumele relativ *ce*, şi conjuncţia subordonatoare *că*: *după* **ce că**;

---

[442] Vezi în această privinţă – pentru unele prepoziţii şi conjuncţii – Fulvia Ciobanu, *Unele aspecte ale corespondenţei dintre elementele prepoziţionale şi cele conjuncţionale, cu referire specială la locuţiuni*, SG, III, p. 67-77.

– perifrazele conjuncţionale cu structură frastică, avînd de obicei ca ultim element constitutiv conjuncţia subordonatoare *că* – vezi şi mai sus, la primul tip de perifraze conjuncţionale (*fie* **că**, *las*-**că**, *avînd în vedere faptul* **că**, *dat fiind faptul* **că**, *în ceea ce priveşte faptul* **că** etc) – şi rar cu finalul fără element de relaţie subordonator în frază, cum se întîmplă cu *(care) va să zică*;

– trecînd peste perifraza *şi cu*, care – avînd ca ultim element constitutiv cuvîntul *cu*, prepoziţie sau conjuncţie coordonatoare copulativă – poate fi conjuncţională numai cînd marchează coordonarea copulativă între elementele unui subiect multiplu, în contexte de felul *eu* **şi cu** X *sîntem prieteni buni* (vezi §109), atenţie necesită îmbinările **în loc** + *conjunctivul* (contexte de felul **în loc** SĂ STEA *în fotoliu, se plimbă*) şi **în loc de, înainte de** etc + *infinitivul* (contexte de felul **în loc de** A CITI, *ascultă muzică*; **înainte de** A VORBI, *se gîndeşte* etc); în legătură cu prima îmbinare, în literatura de specialitate este răspîndită ideea că aceasta reprezintă o «locuţiune conjuncţională», dar împreună cu *să* următor de la conjunctiv, adică în forma *în loc să* (vezi *Avram, Gram.*, p. 362, *Irimia, Gram.*, p. 468, ş.a.); dacă, însă, aşa cum am arătat în §79, *passim*, admitem că astăzi conjuncţia *să* este numai marcă a conjunctivului (înlocuirea ei cu altă conjuncţie – acolo unde există posibilitatea – schimbînd numai modul verbului, nu şi raportul sintactic: compară *nu ştie* **să** *taie* cu *nu ştie* **că/dacă** *taie* etc), atunci urmează că îmbinarea *în loc*, **singură**, este perifrază conjuncţională, cu precizarea că această perifrază are restricţie de întrebuinţare, în sensul că se construieşte obligatoriu cu modul conjunctiv/prezumtiv format pe baza acestuia; îmbinările de felul *în loc de, înainte de* etc sînt de obicei încadrate la «locuţiuni prepoziţionale» (vezi *Gram. Acad.*, I, p. 325, *Avram, Gram.*, p. 314, *Irimia, Gram.*, p. 468, ş.a.), pentru că infinitivul pe care acestea îl impun este considerat cu valoare substantivală şi nepredicativ; dacă, însă, acceptăm ideea că infinitivul are valoare verbală şi funcţie predicativă (vezi §93, *passim*), atunci trebuie să acceptăm şi că *în loc de, înainte de* etc reprezintă *perifraze* **conjuncţionale**, care marchează subordonarea în frază, cu restricţii de întrebuinţare, în sensul că cer obligatoriu modul infinitiv;

– perifrazele conjuncţionale la care ultimul element constitutiv nu este un jonctiv subordonator în frază, ci un substantiv; interesează aici *cît* **timp**, *cîtă* **vreme** şi – dacă admitem că pot avea valoare şi de conjuncţii coordonatoare concluzive (vezi §111 şi capitolul privitor la raportul de coordonare) – *prin* **urmare**, *în* **consecinţă** etc.

Un alt procedeu de formare a conjuncţiilor pe terenul limbii române cu aplicare limitată şi discutabilă este conversiunea. Pot fi încadrate aici, pe de o parte, *pînă* şi *fără*, care sînt prin excelenţă prepoziţii (*împrumută-mi cartea* **pînă** LUNI/SĂPTĂMÎNA VIITOARE, MÎINE etc; *nu plecăm* **fără** TINE etc), dar care – cînd stabilesc raportul de subordonare în frază – devin conjuncţii subordonatoare, *pînă* putînd cere moduri diferite (*el nu pleacă* **pînă** NU VINE *ea*; **pînă** SĂ AJUNGĂ/A AJUNGE *el, ea a terminat de citit nuvela* etc), iar *fără* – la fel cu *în loc, în loc de, înainte de* etc – avînd restricţii de

întrebuințare, adică impune conjunctivul/prezumativul format pe baza acestuia sau infinitivul (*a vorbit* **fără** SĂ GÎNDEASCĂ/A GÎNDI etc). Pe de altă parte, la conjuncțiile convertite din alte părți de vorbire interesează și *unele* adverbe, unul dintre acestea fiind *parcă*, de obicei incident (*afară* **parcă** *e cald* etc), valoare de conjuncție subordonatoare căpătînd doar atunci cînd introduce o propoziție comparativă ireală (*el se poartă* **parcă** TOATĂ LUMEA AR FI A LUI etc). Alte adverbe care pot interesa aici sînt *unele* din adverbele pronominale relative, anume, *cînd*, *pe cînd*, *unde*, *cum*: în anumite contexte – mai ales de limbă vorbită populară și familiară, de unde sînt preluate uneori de scriitori –, aceste adverbe se desemantizează, devenind echivalente ale unor conjuncții coordonatoare sau subordonatoare, ceea ce altfel spus înseamnă că au trecut din clasa adverbelor în aceea a conjuncțiilor: *noi sîntem mulți*, **pe cînd** (=DAR, IAR) *șefii sînt puțini*; **cînd** (=DACĂ, ÎN IPOTEZA CĂ) *ar ști omul ce-ar păți, dinainte s-ar păzi*; *X se supără*, **unde** (=PENTRU CĂ, FIINDCĂ etc) *știe că nu are dreptate*;

„**Cum** (=ÎNTRUCÎT, FIINDCĂ etc) ei mergînd alături se ceartă și se-ntreabă,
Nu văd în fundul nopții o umbră de roșeață"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 78)

*
* *

O situație deosebită de a tuturor conjuncțiilor (atît a celor primare, cît și a celor secundare) – care, fiind vide semantic și transmițînd numai informație gramaticală raportuală, îndeplinesc în exclusivitate funcția de marcă a unor raporturi sintactice – au *unele* adverbe pronominale care, dispunînd atît de informație semantică directă (aflată, adică, în corpul lor fonetic), cît și de informație gramaticală raportuală, îndeplinesc *simultan* două tipuri de funcții: *funcție sintactică*, în conformitate cu sensul lexical din textul dat și *funcție de marcă a subordonării în frază*, concretizată în introducerea unei propoziții subordonate. Au posibilitatea să îndeplinească aceste două tipuri de funcții *adverbele pronominale relative* (*unde*, *cînd*, *cum*, *cît*, *de unde*, *pînă unde*, *după cum*, *după cît* etc), *adverbele pronominale interogative*, reprezentate principial prin aceleași lexeme, dar numai cînd introduc propoziții interogative indirecte, și *adverbele pronominale nehotărîte* de felul *oriunde*, *oricînd*, *oricum*, *oricît*, *pe oriunde*, *de oricînd*, *de cîte ori*, *ori de cîte ori* etc (pentru aceste subclase de adverbe, vezi §105, §107), în contexte de felul:

„Căci **unde**-AJUNGE *nu-i* hotar,
Nici ochi spre a cunoaște"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 139)

„Mă întreb: Acesta poate ca *să știe*
Cum ESTE VIAȚA, **cum** CATĂ SĂ FIE?"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 491)

„Iar tu Hyperion *rămîi*
Oriunde AI APUNE...”
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 141)

Două tipuri de funcţii (*sintactică*, în propoziţiile pe care le introduc; de *marcă a subordonării în frază*, introducînd propoziţii subordonate) au şi *unele* pronume/adjective pronominale (relative – *cine*, *ce*, *care* etc; interogative – principial aceleaşi cu relativele, dar numai atunci cînd introduc propoziţii interogative indirecte; nehotărîte – de felul *oricine*, *orice*, *oricare* etc; vezi §46, §47, §48), pentru că şi acestea dispun de informaţie semantică, indirectă (preluată, adică, de la substantivele înlocuite cînd sînt pronume), la care se adaugă informaţia determinativă (prin excelenţă cînd sînt adjective pronominale), cît şi de informaţie gramaticală raportuală:

„*Vede*-n capăt începutul
Cine ŞTIE să le-nveţe;”
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 152)

„Iară altu-mparte lumea de pe scîndura tărăbii
Socotind **cît** AUR MAREA POARTĂ-N NEGRELE-I CORĂBII”
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 104)

„Că **orice**-I VIU ÎN LUME acum *încremeneşte*”
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 74)

*
* *

Lăsînd la o parte adverbele pronominale relative, interogative, nehotărîte şi pronumele/adjectivele pronominale relative, interogative, nehotărîte, pentru că acestea *nu* sînt conjuncţii (cu funcţia unică de relator), ci *adverbe pronominale*, respectiv *pronume/adjective pronominale* (cu funcţie dublă, sintactică şi de relator), *mulţimea* **conjuncţiilor** *româneşti poate fi grupată* **după formă** *în conjuncţii* **sintetice** *şi conjuncţii* **perifrastice**.

Conjuncţiile sintetice – reduse numeric – *sînt constituite în româna actuală* **din cîte un singur corp sonor/grafic**, *indiferent de provenienţa lor*, adică sînt reprezentate prin: conjuncţiile primare (*şi*, *de*, *ci* etc); conjuncţiile secundare provenite prin conversiune din alte părţi de vorbire sintetice (*pînă*, *fără*, *parcă* etc); conjuncţiile secundare provenite din perifraze conjuncţionale aglutinate (*încît*, *întrucît*, *dacă*, *sau* etc).

Conjuncţiile perifrastice – în număr mai mare decît cele sintetice şi formate pe terenul limbii române – *sînt constituite* **din cîte două sau mai multe corpuri sonore/grafice neaglutinate**. Aceste conjuncţii – iniţial îmbinări libere de cuvinte, care cu timpul s-au pietrificat – au ca ultim element constitutiv o conjuncţie (*din cauză*

că, *cu toate* că, *în afara faptului* că, *avînd în vedere faptul* că etc), un pronume relativ (*în timp* ce, *îndată* ce, *după* ce etc), un adverb (*ca şi* **cînd**, *de* **parcă** etc), pseudoadverbul emfatic *şi* (*precum* **şi**, *ca* **şi**, *cît* **şi**, ultima cu corelativ obligatoriu), două jonctive subordonatoare în frază (*după* **ce că**) sau o altă parte de vorbire (*care* **va să zică**, *în* **loc**, *prin* **urmare** etc).

§111. Şi în privinţa *funcţiilor conjuncţiilor* opiniile specialiştilor sînt diferite. Majoritatea lucrărilor mai vechi şi mai noi vorbesc de două categorii de conjuncţii, *coordonatoare* şi *subordonatoare* (*Gram. Acad.*, I, p. 386; *Avram, Gram.*, p. 221 ş.a.). În *Observaţii în legătură cu raporturile sintactice* (AUI, XX, 1974, p. 9 sqq.) şi apoi în GEM, 1979 (p. 375 sqq.) am identificat – pe lîngă conjuncţiile *coordonatoare* şi *subordonatoare* – şi conjuncţiile *mixte/intermediare*, unde am inclus (atunci) pe *căci* şi *că* din *propoziţiile intermediare explicative* (vezi secvenţa respectivă din volumul de sintaxă), pentru că aceste două conjuncţii *în structurile în atenţie* au particularităţi comune şi cu cele coordonatoare, şi cu cele subordonatoare. Un alt punct de vedere apare la *Irimia, Gram.*, care afirmă că „*funcţional*, conjuncţiile prezintă două variante: a. coordonatoare b. subordonatoare şi de complementaritate" (p. 320); întrucît în privinţa conjuncţiilor coordonatoare şi subordonatoare nu apar deosebiri de principiu în raport cu gramaticile curente (pentru detalii vezi *infra*), reţinem – cu sublinierile autorului citat – doar caracterizarea «conjuncţiilor complementare», care „sînt variante de întrebuinţare ale unor conjuncţii de **subordonare**, în enunţuri în care cel de-al doilea component – purtătorul conţinutului semantic-ontologic – din strucutra constituentului analitic prin care se realizează unele funcţii sintactice (*predicat*, cel mai frecvent) are dezvoltare propoziţională: Ideea lui a fost **să** *urcăm mai întîi Rarăul*. Adevărul este **că** *toţi* aceşti ticăloşi *şi-au găsit* adăpost în minciună." (p. 322).

Problema grupării conjuncţiilor în două clase (*coordonatoare* – *subordonatoare*) sau în trei clase (*coordonatoare* – *subordonatoare* – *mixte/intermediare*) este în legătură cu analiza **cu** *sau* **fără** *rest*: dacă conjuncţiile *coordonatoare* şi *subordonatoare* permit o analiză **fără rest**, atunci nu este nevoie şi de conjuncţiile *mixte/intermediare*; dacă, însă, numai cu conjuncţiile *coordonatoare* şi *subordonatoare* se face o analiză **cu rest**, atunci este nevoie şi de un alt tip de conjuncţii, pentru care folosim denumirea de *mixte/intermediare*. Oprindu-se *aici* numai la conjuncţiile subordonatoare, care sînt mărcile principale pentru raportul de subordonare în frază, găsim că în limba română există două tipuri de raporturi sintactice marcate prin aceeaşi conjuncţie, tipică fiind *căci* (pentru altele, vezi *infra*): în *nu vine,* **căci** *nu-i place*, propoziţia *căci nu-i place*, la începutul căreia se află *căci*, exprimă *cauza* al cărei *efect* este *nu vine* şi ca urmare *căci* este conjuncţie **subordonatoare** *cauzală*, prin care se marchează subordonarea între aceste două propoziţii; în *numai oamenii rîd,* **căci** *animalele nu au această caracteristică*, propoziţia *căci animalele nu au această caracteristică*, la începutul căreia se află tot *căci*, **nu** *exprimă cauza* şi **nu** *are drept efect* verbul *rîd*, ceea ce înseamnă că între

aceste două propoziţii raportul **nu** *este de subordonare cauzală* şi, deci, nici *căci* **nu** *este conjuncţia subordonatoare cauzală*. După părerea noastră, conjuncţia *căci* (şi toate cele care pot apărea în acest tip de structură – vezi mai departe) reprezintă *un caz de* **omonimie**: atunci cînd introduce o propoziţie ce exprimă *cauza* pentru care în regentă există un *efect*, conjuncţia **căci** *este* **subordonatoare**, marcînd raportul sintactic de *subordonare* în frază (*nu vine*, **căci** NU-I PLACE); cînd, însă, conjuncţia *căci* se află la începutul unei propoziţii ce **nu** *exprimă cauza, ci* **explicaţia** şi **nu** *are efect* în propoziţia/fraza, textul cu care este pusă în legătură, atunci conjuncţia **căci** *este* **mixtă/intermediară**, marcînd raportul sintactic *explicativ* (*numai oamenii rîd*, **căci** a n i m a l e l e n u a u a c e a s t ă c a r a c t e r i s t i c ă – pentru detalii, vezi *infra*).

Cît priveşte afirmaţia că, funcţional, există două «variante» de conjuncţii, pe de o parte, *coordonatoare*, pe de alta *subordonatoare şi de complementaritate*, aceasta – în afara faptului că este formulată neclar – este exemplificată într-o manieră care surprinde: în primul exemplu, „Ideea lui a fost să *urcăm mai întîi Rarăul*", din sublinierile autorului rezultă că *să* şi ceea ce este în dreapta lui reprezintă un predicat şi o propoziţie (vezi citatul dat mai sus), interpretare pe care o considerăm neconvenabilă (*mai întîi* – dacă nu este un element incident – constituie un circumstanţial temporal, iar *Rarăul* este complement direct şi ca urmare nici *mai întîi*, nici *Rarăul* nu fac parte din predicatul-gramatical *să urcăm*); în al doilea exemplu, „Adevărul este **că** *toţi* aceşti ticăloşi *şi-au găsit* adăpost în minciună", de asemenea din sublinierile autorului reiese că predicatul – gramatical – «cu dezvoltare propoziţională» este *că* şi ce este subliniat în dreapta lui, adică *toţi... şi-au găsit*, împotriva opiniei cvasi-generale *necombătute nicăieri* de susţinătorul acestei teorii, potrivit căreia în contextul avut în vedere *toţi* şi *şi* sînt atribute.

Lăsînd aşadar la o parte «conjuncţiile de complementaritate» ca «variante de întrebuinţare ale unor conjuncţii subordonatoare», *pentru că necesitatea identificării lor nu a fost demonstrată*, sîntem de părere că, *după funcţiile lor*, conjuncţiile româneşti pot fi grupate în *coordonatoare*, *subordonatoare* şi *mixte/intermediare*.

Conjuncţiile coordonatoare sînt acelea care se constituie în *mărci principale* (ce pot fi dublate de pauză şi intonaţie) *ale raportului sintactic de coordonare de la nivelul tuturor unităţilor sintactice* **divizibile** *sintactic* – întotdeauna (propoziţia dezvoltată mono şi bimembră, fraza, textul) sau numai uneori (partea de propoziţie) –, cu condiţia (necesară raportului de coordonare) ca aceste unităţi sitactice să satisfacă cerinţa de a avea *importanţă teoretic* **egală** *în cadrul planului comunicării căruia îi aparţin*[443] (al comunicării propriu-zise sau al comentariilor; pentru detalii, vezi

[443] Faptul că unităţile sintactice coordonate aflate pe acelaşi plan al comunicării pot fi nu numai de acelaşi fel, ci şi de feluri diferite a fost subliniat de Mioara Avram, *Observaţii asupra coordonării*, SG, II, p. 151 sqq. (din exemplele autoarei: *joacă cărţi* **cu oricine şi oriunde**; *face bine* **unde poate şi cînd crede de cuviinţă** etc). Menţionăm că în cazuri foarte rare, în

raporturile sintactice). Întrucît subclasa conjuncţiilor coordonatoare nu este omogenă, ea a fost subcategorizată, cu precizarea, însă, că subsubclasele conjuncţiilor coordonatoare identificate nu sînt aceleaşi în toate lucrările de specialitate. Astfel, în prima ediţie a «Gramaticii» publicate de Academie în 1954, se vorbeşte de *cinci feluri* de conjuncţii coordonatoare, anume, *copulative*, *disjunctive*, *adversative*, *conclusive* şi *cauzale* (I, p. 377), ultimele (cele cauzale) fiind exemplificate cu *că* şi *căci*; în legătură cu aceste două conjuncţii «coordonatoare cauzale», în volumul al doilea al aceleiaşi gramatici se afirmă că „trebuie făcută o deosebire între propoziţia coordonată cauzală şi propoziţia cauzală subordonată" –, conjuncţiile coordonatoare cauzale *căci* şi *că* întîlnindu-se numai la propoziţiile **coordonate** *cauzale* de felul „Rămîi cu noi, **căci** *ne zice gîndul* că vei pieri" (P. Ispirescu, după *lucr. cit.*, II, p. 169). În *Gram. Acad.*, I, p. 387, în cadrul conjuncţiilor cordonatoare sînt identificate patru tipuri, anume, *copulative*, *disjunctive*, *adversative* şi *conclusive* – vezi şi Dimitriu, GEM, p. 368-370; precum şi *Iordan-Robu, LRC*, p. 525, cu menţiunea că în această ultimă lucrare, în alt loc, la p. 554-555, se face distincţie între *coordonare* şi *coordonare alternativă*, aceasta din urmă necesitînd şi „un element adverbial din seria *nici... nici*, *şi... şi*, *cînd... cînd*, *acum... acum*, *aci... aci*, *sau... sau*, *ori... ori*, *fie(că)... fie(că)*". O altă opinie exprimă Gh.D. Trandafir[444], după care coordonarea – ce implică şi conjuncţiile coordonatoare – poate fi: 1. **copulativă** (A şi B); 2. **opozitivă**, cu subdiviziunile *reciproc exclusivă/disjunctivă* (A sau B), *unilateral exclusivă* (nu A, ci B) şi *neexclusivă/adiţională* (A, dar B); 3. **conclusivă** (A, deci B) – *art. cit.*, I, p. 400, şi II, p. 482. În sfîrşit, *Irimia, Gram.*, p. 321, apreciază că sînt cinci subclase de conjuncţii coordonatoare – cele patru din *Gram. Acad.*, indicate mai sus (*copulative*, *disjunctive*, *adversative*, *conclusive*), la care adaugă *opozitivele*, exemplificate cu *ci*, *şi* (+ *nu*).

NOTĂ. Relatorii ca *formă* a raportului de coordonare – care implică şi *conţinutul* acestui raport – au constituit obiectul unei serii de studii şi articole publicate de Ioan N. Bîtea şi Dana Bîtea, în unele din acestea avîndu-se în vedere limba engleză, dar cu idei aplicabile şi la limba română: *On copulativ* **or**, RRL, XXIV, 1979, nr. 6, p. 613-631 (*=Bîtea, 1979*); *On Dilemmatic copulative* **or** *Construction*, RRL, XXVI, 1981, nr. 3, p. 275-287 (*=Bîtea, 1981, On*). Majoritatea studiilor şi articolelor în atenţie vizează, însă, limba

---

vorbirea populară şi familiară (de unde uneori trece şi în literatura artistică), conjuncţia coordonatoare copulativă *şi* apare – cu motivaţie greu de dat – între o propoziţie subordonată şi regenta ei:

„Mama era în stare *să toarcă în furcă* **şi** să învăţ mai departe."
(I. Creangă, *op. cit.*, p. 15)

444 *Observaţii asupra coordonării*, (I), LR, XXXV, 1986, nr. 5, p. 391-400; (II), nr. 6, p. 474-483.

română: **Sau** *apozitiv*, AUT, XIX, 1981, p. 93-99 (=*Bîtea, 1981, Sau*); *Observaţii asupra lui* **sau** *apozitiv*, LR, XXXI, 1982, nr. 2, p. 117-126 (=*Ioan şi Dana Bîtea, 1982*); *Observaţii pe marginea unei construcţii cu* **sau** *copulativ*, LR, XXXII, 1983, nr. 3, p. 182-189 (=*Bîtea, 1983*); **Adică** *apozitiv* vs. **(şi) anume** *apozitiv în limba română contemporană*, LR, XXXIII, 1984, nr. 5, 394-404 (=*Bîtea, 1984*); *Construcţii pseudodisjunctive copulative. Prezentare generală*, LR, XXXIV, 1985, nr. 2, p. 113-123 (=*Bîtea, 1985*); *Construcţiile disjunctive ireversibile*, LR, XXXV, 1986, nr. 1, p. 11-19 (=*Bîtea, 1986, Constr.*); *Conectorii metalingvistici: adverbe sau conjuncţii?*, LR, XXXV, 1986, nr. 5, p. 387-390 (=*Bîtea, 1986, Conect.*); *Puncte de vedere despre coordonarea disjunctivă*, LR, XXXVI, 1987, nr. 1, p. 35-45 (=*Bîtea, 1987, Puncte*); *Noi structuri adversative*, LR, XXXVI, 1987, nr. 6, p. 497-504 (=*Bîtea, 1987, Noi*); *Observaţii pe marginea unor argumente referitoare la* **fie** *corelativ*, LR, XXXVI, 1987, nr. 6, p. 533-537 (=*Bîtea, 1987, Observ.*); *Conjuncţia* **iar** *în limba română contemporană*, LR, XXXVII, 1988, nr. 1, p. 21-28 (=*Bîtea, 1988, Conj.*); *Din nou despre coordonare*, LR, XXXVII, 1988, nr. 2, p. 183-193 (=*Bîtea, 1988, Din*); *Statutul categorial al lui* **fie** *corelativ*, LR, XXXVII, 1988, nr. 3, p. 205-211 (=*Bîtea, 1988, Statutul*).

În aceste lucrări, autorul/autorii abordează relatorii conjuncţionali coordonatori din perspectivă distribuţională şi structurală, apreciind că *«adevărurile» gramaticii clasice mai vechi trebuie revăzute*, atît în privinţa încadrării unor jonctive coordonatoare (*iar* nu este conjuncţie coordonatoare adversativă, ci copulativă – vezi *Bîtea, 1988, Conj.*), cît şi în privinţa neadmiterii specializării rigide a unor conjuncţii coordonatoare (*sau* este nu numai dusjunctivă, ci şi copulativă şi apozitivă – vezi *Bîtea, 1981*, *Ioan şi Dana Bîtea, 1982*, ş.a.). Lucrările în atenţie resping şi unele ipoteze ale gramaticii clasice mai noi: vezi *Bîtea, 1987, Observ.*, unde nu se acceptă că *fie...fie* este adverb, aşa cum susţine *Neamţu, Pred., p. 191-194*; vezi şi *Bîtea, 1988, Din*, în care se critică gruparea conjuncţiilor cordonatoare în copulative, opozitive şi conclusive făcută de Gh. Trandafir, *Observaţii asupra coordonării* (vezi trimiterea din nota 444) ş.a.m.d. La *principalele* idei susţinute în studiile şi articolele avute în vedere s-a ajuns mai ales prin luarea în consideraţie a posibilităţilor de înlocuire a unei/unor conjuncţii coordonatoare plasate în anumite tipuri de contexte cu altă conjuncţie/alte conjuncţii coordonatoare (eventual adverbe), care înlocuire probează că conjuncţia sau conjuncţiile respective are sau au şi altă valoare sau alte valori decît cele despre care se vorbeşte de obicei în literatura de specialitate. În felul acesta se susţine că „raportul apozitiv metalingvistic constituie... un tip aparte de coordonare, pe care îl putem numi *coordonarea apozitivă metalingvistică*, sau, mai simplu,

coordonarea metalingvistică" (*Bîtea, 1982*, p. 126; vezi şi *Bîtea, 1981*, p. 96). Pentru acest «tip aparte de coordonare» marca este reprezentată de „toţi conectorii care îl pot înlocui pe *adică* apozitiv în limitele A-accesibilităţii (sau, ceea ce e acelaşi lucru, care sînt sinonimi cu *adică* apozitiv)", întrucît aceştia „sînt şi ei conjuncţii sau locuţiuni conjuncţionale coordonatoare M-apozitive" (*ibidem*) – pentru alţi conectori apozitivi, vezi *Bîtea, 1984*, p. 394 sqq., unde se dă atenţie mai ales lui *(şi) anume* (în afară de *adică*), precum şi *Bîtea, 1986, Conect.*, p. 386 sqq., unde sînt vizate *adică, alias, aşadar, deci, prin urmare, respectiv, sau, vasăzică*. **Astfel pusă problema**, deducţia autorilor este logică: „din moment ce *sau* apozitiv şi *adică* apozitiv au aceeaşi distribuţie, iar *sau* apozitiv este neîndoielnic conjuncţie coordonatoare, rezultă... că *adică* apozitiv... care reprezintă toate caracteristicile lui *sau* apozitiv... este... o conjuncţie coordonatoare... " (*idem*, p. 125). Între ideile susţinute de autorii la care ne referim o notăm şi pe aceea că *iar* este conjuncţie coordonatoare nu adversativă, ci copulativă, întrucît „*iar* coordonator este substituibil în limitele sinonimiei cu *şi* copulativ", ceea ce „înseamnă că orice construcţie coordonată articulată de *iar* exprimă aceeaşi relaţie semantică şi aceeaşi presupoziţie ca şi construcţia copulativă paralelă"– *Bîtea, 1988, Conj.*, p. 27; ca urmare, „conectorul *iar* trebuie inclus în clasa conjuncţiilor copulative" (*idem*, p. 28). Cu valoare de conjuncţii coordonatoare copulative pot fi întrebuinţate şi *fie, ori, sau* în „construcţii pseudodisjunctive copulative", cînd „conectorii *fie, ori, sau* sînt subtituibili în limitele accesibilităţii absolute cu conectorii copulativi (cu condiţia ca uneori să fie introduşi anumiţi constituenţi subînţeleşi)"– *Bîtea, 1985*, p. 121; vezi şi *Bîtea, 1983*, p. 183 sqq., *Bîtea, 1987, Puncte*, p. 35-39, 45, *Bîtea, 1988, Statutul*, p. 205-211 (pentru terminologia *preferată* de autorul citat/autorii citaţi, vezi *Bîtea, 1979*, p. 613, *Bîtea, 1981, On*, p. 275 sqq.).

În general, deci, în privinţa subcategorizării conjuncţiilor coordonatoare, opiniile exprimate se grupează după cum trimit la:

– *trei tipuri* de conjuncţii coordonatoare, *copulative, opozitive, conclusive*;

– *patru tipuri* de conjuncţii coordonatoare, *copulative, disjunctive, adversative, conclusive*;

– *cinci tipuri* de conjuncţii coordonatoare, care sînt reprezentate prin cele patru tipuri indicate mai sus, la care în unele lucrări se adaugă *cauzalele*, în altele *opoziţionalele*, iar în altele *apozitivele*.

În legătură cu identificarea a *trei tipuri* de conjuncţii coordonatoare, observăm că *opozitivele* (tipul al doilea) sînt subîmpărţite în *reciproc exclusive/disjunctive, unilateral exclusive* (în alte lucrări, «opozitive») şi *neexclusive adiţionale* (clasic, «adversative»), ceea ce altfel spus înseamnă că practic sînt admise *cinci*

tipuri/subtipuri de conjuncţii coordonatoare, unele din acestea numite cu alţi termeni şi ierarhizate într-o manieră aparte, şi anume, *două* **tipuri** (copulativele şi conclusivele) şi *trei* **subtipuri** (*reciproc exclusivele/disjunctivele, neexclusiv adiţionalele sau adversativele* şi *unilateral exclusivele sau opoziţionalele*) – pentru ultimul subtip, *unilateral exclusivele sau opoziţionalele*, singurul care deosebeşte acest punct de vedere de cel clasic, cu patru tipuri de conjuncţii coordonatoare (*copulative, disjunctive, adversative, conclusive*), vezi *infra*.

Referitor la identificarea a cinci tipuri de conjuncţii coordonatoare, al cincilea tip fiind reprezentat de «coordonatoarele cauzale» *căci, că*, observăm *aici* doar că: la fel cu *căci, că* se comportă şi *pentru că, fiindcă, întrucît* etc, care pot înlocui pe *căci, că* în contextele de felul celor avute în vedere; cele două unităţi sintactice (obligatoriu frastice) joncţionate prin *căci, că, pentru că, fiindcă, întrucît* etc au o situaţie deosebită din punctul de vedere al *importanţei* lor în text, unitatea la începutul căreia se află aceste elemente de relaţie, *principial a doua*, avînd trăsături atît de principală, cît şi de secundară. Fapte de acest fel ne-au determinat să apreciem că propoziţia conţinînd *căci, că, pentru că, fiindcă, întrucît* etc din textele în atenţie este *intermediară* (principală şi secundară în acelaşi timp) *explicativă*, iar jonctivele respective sînt *mixte/intermediare* (pentru detalii, vezi mai departe).

Privitor la identificarea a cinci tipuri de conjuncţii coordonatoare cu al cincilea tip reprezentat prin conjuncţii «coordonatoare apozitive» de felul *adică, şi anume, alias, aşadar, deci, prin urmare* etc, notăm că la ideea că „elementele" enumerate mai sus sînt, toate, conjuncţii coordonatoare apozitive s-a ajuns printr-un silogism: dacă *sau* apozitiv se poate înlocui prin *adică* apozitiv (precum şi prin celelalte „elemente" în atenţie) şi dacă *sau* este sigur conjuncţie coordonatoare, urmează că şi *adică, (şi) anume, alias, aşadar, deci, prin urmare* etc sînt conjuncţii coordonatoare (mai exact, «conjuncţii coordonatoare apozitive»). După părerea noastră, însă, raţionamentul deductiv de mai sus face parte din rîndul acelora *neadevărate*, de felul *dacă rîndunica are aripi şi zboară şi dacă vulturul are aripi şi zboară, rezultă că tot ce are aripi zboară*; faptul că inferenţa de mai sus nu corespunde realităţii poate fi probat, de exemplu, de *curcan*, care **are** *aripi, dar* **nu** *zboară*. Schimbînd ceea ce trebuie schimbat, **afirmaţia** că *adică* reprezintă o conjuncţie coordonatoare apozitivă, pentru că *sau* apozitiv – neîndoielnic conjuncţie coordonatoare – este comutabil cu *adică* apozitiv, *o considerăm* **inexactă**, *întrucît* **reciproca nu este valabilă** (de exemplu, în *m-am odihnit, adică am dormit*, **adică** *nu poate fi comutat cu* **sau** *fără schimbarea intenţiei comnicative a vorbitorului*, ***m-am odihnit sau am dormit** fiind practic o comunicare nereperabilă). Pe lîngă acest fapt de natură logică, menţionăm şi că: nu toate cuvintele enumerate mai sus sînt româneşti (*alias* este cuvînt latinesc); cuvintele în atenţie au, *din cauza informaţiilor pe care le transmit*, încadrări diferite: *sau* este numai conjuncţie; *aşadar, deci, prin urmare* etc reprezintă un caz de omonimie, uneori fiind conjuncţii coordonatoare, iar alteori adverbe; în sfîrşit, *adică, (şi) anume* etc sînt

– împotriva unor încercări de a susţine contrarul – numai adverbe. Luînd în consideraţie aceste lucruri, considerăm că pînă în momentul de faţă nu s-au adus argumente credibile în favoarea unui nou tip de conjuncţii coordonatoare care să fie numite «conjuncţii coordonatoare apozitive» şi, ca urmare, nu le vom distinge ca atare (pentru *adică* etc, vezi şi funcţia sintactică de apoziţie).

În ceea ce priveşte identificarea a cinci „feluri" de conjuncţii coordonatoare cu al cincilea „fel" constituit de *tipul opoziţionalelor/subtipul unilateral exclusivelor*, considerăm util să reamintim ideea *omogenităţii relative* a tuturor claselor, subclaselor... stabilite de gramatică (vezi §12, §45, *passim*), omogenitate relativă ce are aplicabilitate şi la subclasele de conjuncţii coordonatoare. Lăsînd la o parte contiguitatea coordonării copulative cu subordonarea cumulativă, care are repercusiuni şi asupra jonctivelor de la aceste două raporturi sintactice (vezi paragrafele respective), şi oprindu-ne pentru exemplificare numai la conjuncţiile coordonatoare copulative, găsim că cele cîteva conjuncţii copulative nu indică în *exact* acelaşi fel ideea de *asociere*, dovada în acest sens aflînd-o în faptul că nu sînt comutabile *reciproc*: dacă – făcînd aici abstracţie de rafinarea ideii – conjuncţia **şi cu** din *X* **şi cu** *Y sînt prieteni* poate fi înlocuită prin **şi** (*X* **şi** *Y sînt prieteni)*, **şi** din *merge* **şi** *cîntă* se caracterizează negativ în această privinţă (este nerecuperabil un context ca **merge* **şi cu** *cîntă*); în aceleaşi condiţii ca mai sus, conjuncţia **precum şi** din *citeşte poezie,* **precum şi** *proză* este comutabilă cu **şi** (*citeşte poezie* **şi** *proză*), dar reversul nu este valabil, şi din *merge* **şi** *cîntă* neputînd fi înlocuit prin **precum şi** (în limba română nu se poate spune **merge,* **precum şi cîntă**) etc. Cele arătate mai sus sînt cauzate de faptul că *asocierea* indicată de conjuncţiile copulative este *neutră* la *şi*, dar *cu implicaţii subiective* (*cu* **urme** *lăsate de vorbitor* în actul comunicării) la *şi cu*, *precum şi* etc.

Situaţia conjuncţiilor coordonatoare adversative – care interesează în discuţia de faţă pentru că *din rîndul acestora* au fost detaşate în unele lucrări opozitivele/unilateral exclusivele – este comparabilă *mutatis mutandis* cu a conjuncţiilor copulative (la care ne-am referit mai sus), în sensul că şi conjuncţiile coordonatoare adversative reprezită o subsubclasă cu *omogenitate relativă*: **opoziţia** indicată de unele adversative (*dar*, de exemplu) este în măsură *normală* (nu atrage atenţia nici în sensul plus, nici în sensul minus), în timp ce la adversativa *iar* **opoziţia** este inferioară celei normale, iar la adversativa *ci* **opoziţia** este superioară celei normale. Proba că această apreciere este adevărată o constituie faptul că există tipuri de contexte în care *nici una din conjuncţiile adversative indicate mai sus ca reprezentative pentru un anumit* **grad al opoziţiei** *nu poate fi comutată cu alta dacă păstrăm intenţia comunicativă a vorbitorului şi dacă nu aducem nici o modificare textului dat în afara înlocuirii conjuncţiei respective cu o alta din cele avute în vedere*:

– *vine,* **dar** *nu stă* ≠ **vine,* **iar** *nu stă* ≠ **vine,* **ci** *nu stă*;

– *nu el,* **ci** *ea citeşte* ≠ **nu el,* **iar** *ea citeşte* ≠ **nu el,* **dar** *ea citeşte*;

– *afară e soare,* **iar** *ea cîntă* ≠ *afară e soare,* **dar** *ea cîntă* (comunicare reperabilă, dar cu alte presupoziţii decît la *afară e soare,* **iar** *ea cîntă*) ≠ **afară e soare,* **ci** *ea cîntă.*

Dacă admitem acest lucru, atunci urmează că tipul clasic al conjuncţiilor adversative ar trebui subîmpărţit nu în două (*adversative* şi *opozitive* sau, în altă viziune, *neexclusive adiţionale* şi *unilateral exclusive*), ci în trei subtipuri, unele care să indice *opoziţia* în măsură normală (*dar*, de exemplu), altele care să indice opoziţia în măsură inferioară celei normale (*iar*) şi altele care să indice opoziţia în măsură superioară celei normale (*ci*), în acelaşi fel trebuind procedat şi la tipul *clasic* al conjuncţiilor copulative, la care ar trebui făcută distincţie între *şi*, pe de o parte, *şi cu* pe de altă parte, *precum şi* pe de altă parte ş.a.m.d. Întrucît, însă, fărîmiţarea tipurilor *clasice* de conjuncţii coordonatoare poate duce – şi duce, cum am văzut mai sus – la tipuri cu un singur termen (*iar* un tip, *ci* alt tip; *şi* un tip, *şi cu* alt tip, *precum şi* alt tip...), ceea ce înseamnă, de fapt, pulverizarea ideii de clasificare, sîntem de părere că (aşa cum am procedat şi la părţile de vorbire, la conjugările verbelor etc) este mai avantajos ca şi clasificarea conjuncţiilor coordonatoare să se facă în etape, de la *tipuri*, care au omogenitate relativă, la subtipuri, subsubtipuri..., cu omogenitate din ce în ce mai sporită. Cu alte cuvinte, sîntem de părere că cele patru tipuri *clasice* de conjuncţii coordonatoare (copulativele, disjunctivele, adversativele, conclusivele), *la care omogenitatea este relativă*, pot constitui prima etapă a subcategorizării conjuncţiilor coordonatoare, urmînd ca în *etapa a doua a subcategorizării* să se identifice în cadrul acestor patru tipuri – în măsura în care există – atîtea subtipuri (indiferent de numărul termenilor dintr-un subtip) cîte se pot distinge în realitatea limbii *după unităţile sintactice care pot contracta coordonarea de subtipul respectiv* şi *după felul cum aceste subtipuri indică ideea de* **asociere** *la tipul* **copulativelor**, *ideea de* **excludere** *la tipul* **disjunctivelor**, *ideea de* **opoziţie** *la tipul* **adversativelor** *şi ideea de* **urmare** *la tipul* **conclusivelor**.

Conjuncţiile coordonatoare copulative indică ideea de *asociere* între informaţiile semantice ale unităţilor sintactice (din acelaşi plan şi de aceeaşi importanţă) astfel coordonate, care unităţi sintactice pot fi teoretic nelimitate ca număr, dar practic se reduc în regulă generală la două: se poate spune, forţînd nota, *merge* **şi** *cîntă* **şi** *fumează* **şi** *gîndeşte...* (cu toate propoziţiile coordonate copulativ prin *şi*), dar se spune curent *merge, cîntă, fumează* **şi** *gîndeşte* (unde coordonate copulativ prin *şi* sînt numai ultima şi penultima propoziţie) sau chiar *merge, cîntă, fumează, gîndeşte* (unde coordonarea dintre toate propoziţiile se realizează prin juxtapunere, pauză şi intonaţie, fără nici o conjuncţie coordonatoare copulativă). Admiţînd că în limba română există cinci unităţi sintactice – partea de propoziţie, propoziţia, fraza, substitutul de propoziţie/frază şi textul (vezi volumul de sintaxă) –, găsim că coordonarea copulativă *realizată prin conjuncţii coordonatoare copulative poate apărea* (fără a fi obligatorie) la nivelul a patru dintre aceste unităţi sintactice, adică:

– în limitele părţii de propoziţie perifrastice: *X* TUNĂ **şi** FULGERĂ; *Y spune* VERZI **şi** USCATE etc;

– în limitele propoziţiei, între elementele părţii de propoziţie multiple (*Y* **şi** *Z sînt prieteni*) sau complexe (*X citeşte* POEZIE **şi** PROZĂ etc);

– în limitele frazei, între propoziţiile/substitutele de propoziţii ce îndeplinesc condiţiile coordonării copulative: MERGE **şi** CÎNTĂ *cînd* VREA *şi unde* **vrea**; *spune* CĂ DA **şi** CĂ NU SE RĂZGÎNDEŞTE etc;

– în limitele textului, între două fraze: *N-am realizat nimic în viaţă, îşi spune bătrînul.* **Şi**, *dacă aş mai trăi o viaţă, la fel s-ar întîmpla, căci aceasta este soarta tuturor oamenilor* etc.

Conjuncţiile coordonatoare copulative sînt puţine la număr: *şi*, *cu*, *şi cu*, *precum şi*, *ca şi*, (atît... ,) *cît şi* – pentru **adverbul** *nici*, considerat în multe lucrări conjuncţie coordonatoare copulativă, vezi §105. Relativ la inventarul conjuncţiilor coordonatoare copulative precizăm, pe de o parte, că *şi*, principial copulativă, se poate folosi, rar, şi cu valoare adversativă (*eu vin* **şi** *el pleacă* – vezi *infra*), iar pe de altă parte, că *ori*, *sau*, principial disjunctive, şi *iar*, principial adversativă, se pot folosi uneori şi cu valoare copulativă (pentru *fie... fie*, vezi mai departe).

În legătură cu *şi* copulativ – reprezentativ pentru ideea de *asociere* de la coordonarea copulativă şi unul din cele mai freevente cuvinte din limba română – subliniem că acesta se deosebeşte de omonimul *şi* nu numai cînd ultimul este pronume reflexiv (care poate substitui un nume – vezi §42), ci şi cînd este pseudoadverb emfatic şi adverb (vezi §107), deosebirile între conjuncţia coordonatoare copulativă *şi*, pseudoadverbul emfatic *şi* şi adverbul *şi* vizînd:

– nivelul fonetic, conjuncţia *şi* fiind neaccentuată în context, faţă de pseudoadverbul emfatic *şi* şi adverbul *şi*, care au accent obligatoriu în context (compară *merge* **şi** *cîntă*, unde *şi* este conjuncţie copulativă, cu **şi** *X*, **şi** *Y îmi sînt cunoscuţi*, unde *şi* este pseudoadverb emfatic, şi cu *cum ajunge*, **şi** *începe a cînta*, unde *şi* este adverb);

– nivelul semantic, conjuncţia *şi* fiind vidă semantic, faţă de pseudoadverbul emfatic *şi*, care – neavînd sens lexical uşor identificabil – are valenţe expresive, şi de adverbul *şi*, care este cuvînt noţional (compară *X* şi *Y sînt prieteni*, unde *şi* este conjuncţie copulativă, cu **şi** *X*, **şi** *Y îmi sînt cunoscuţi*, unde *şi* este pseudoadverb emfatic prin care se reliefează, *subiectiv*, un element al comunicării, şi cu *cum ajunge*, **şi** *începe a cînta*, unde *şi* este adverb cu sensul lexical de *imediat*);

– nivelul sintactic, conjuncţia *şi* avînd funcţia de marcă a coordonării copulative, faţă de pseudoadverbul emfatic *şi*, care – marcă stilistică fiind – are funcţie exclusiv expresivă, şi de adverbul *şi*, care are funcţie sintactică de circumstanţial (compară *merge* **şi** *cîntă*, unde *şi* este conjuncţie copulativă, cu **şi** *X*, **şi** *Y îmi sînt cunoscuţi*, unde *şi* este pseudoadverb emfatic, şi cu *cum ajunge*, **şi** *începe a cînta*, unde **şi** este adverb).

În afara faptului că poate marca raportul de coordonare copulativă la nivelul părţii de propoziţie perifrastice, al propoziţiei, al frazei şi al textului (vezi exemplificarea de mai sus), notăm *şi* că – împotriva normei generale, potrivit căreia copulativul *şi* trebuie să indice *asocierea între* **doi** *termeni* (A ←——**şi**——→ B) – în vorbirea populară şi familiară (de unde uneori trece în literatura artistică), conjuncţia coordonatoare copulativă **şi** (numită adesea **şi** *narativ*) apare într-o *structură anacolutică* (vezi volumul de sintaxă), precedînd o propoziţie principală independentă sau o frază, fără ca în stînga ei să mai existe vreo altă unitate sintactică coordonată/coordonabilă copulativ (Ø ←——**şi**——→ B).

„– Ei, lasă, ticăloaselor, că vă voi dobzăla cu de acum înainte!
Şi *de atunci nurorile n-au mai avut zi bună în casă cu baba*"
(I. Creangă, *op. cit.*, p. 15)

„După ce-au mîncat ş-au băut bine, le-a venit a cînta... :
Soacră, soacră, poamă acră,
De te-ai coace cît te-ai coace,
Dulce tot nu te-i mai face
....
Ş-*au mîncat ş-au băut ş-au cîntat pînă au adormit cu toatele pe loc.*"
(I. Creangă, *op. cit.*, p. 14)

Spre deosebire de conjuncţia coordonatoare *şi*, care indică ideea de *asociere* în mod *neutru*, la celelalte conjuncţii coordonatoare copulative ideea de *asociere* implică o anumită *subiectivitate*, rezultînd din fostul „element" sociativ *cu* sau din fostele „elemente" comparative *precum*, *ca*, prin care „elemente" termenul din dreapta lui *cu*, *şi cu*, *precum şi*, *ca şi* este mai reliefat în comparaţie cu cel din stînga: compară EU **şi** *X sîntem prieteni* cu EU **cu/şi cu** *X sîntem prieteni*, *Y citeşte* POEZIE **şi** PROZĂ cu *Y citeşte* POEZIE, **precum şi/ca şi** PROZĂ etc. Cît priveşte copulativul *cît şi*, acesta – datorită faptului că este obligatoriu[445] precedat de adverbul *atît* aflat înaintea primului termen angajat în ideea de *asociere* – reliefează şi mai pronunţat termenul aflat în dreapta lui: compară *X* **şi** *Y merg la plimbare* cu *atît X*, **cît şi** *Y* merg la plimbare etc.

---

[445] O structură „scurtată" (din limba vorbită populară şi familiară) de felul *Y citeşte poezie*, **cît şi** *proză*, care – prin **neexprimarea** lui *atît* – reprezintă o abatere de la norma literară *actuală*, potrivit căreia *cît şi* trebuie să aibă **exprimat** corelativul anterior *atît* (deci, *Y citeşte* ATÎT *poezie*, **cît şi** *proză*), are posibilitatea să se extindă (şi astfel să fie acceptată în limba literară, unde să se constituie într-o altă normă), datorită faptului că este mai comodă în raport cu structura „completă" ce conţine şi pe *atît*.

În legătură cu acele conjuncţii coordonatoare care sînt tipice pentru ideea de *excludere* (*sau*, *ori*; pentru *fie*, vezi *infra*) şi pentru ideea de *opoziţie* (*iar*), dar care *în context* pot trimite şi la ideea de *asociere*, subliniem că la acestea ideea de *asociere* se pune în lumină prin posibilitatea de comutare a lor cu *şi* copulativ (exemplele sînt după *Bîtea, 1983*, p. 182 sqq., *Bîtea, 1985, Constr.*, p. 113 sqq, *Bîtea, 1987*, p. 35 sqq., *Puncte, Bîtea, 1988, Conj.*, p. 23 sqq.):

– *există fraze cu patru* **sau/ori** *cinci propoziţii* vs. *există fraze cu patru* **şi** *cinci propoziţii* (care înseamnă *există fraze cu patru propoziţii* **şi** *fraze cu cinci propoziţii*, mai exact, *există fraze cu patru propoziţii* **şi/dar** *(?) există fraze cu cinci propoziţii*);

– *Mircea pleacă la Bucureşti*, **iar** *Vlad la Buziaş* vs. *Mircea pleacă la Bucureşti* **şi** *Vlad la Buziaş* (care înseamnă *Mircea pleacă la Bucureşti* **şi/dar** *(?) Vlad pleacă la Buziaş*).

Trebuie observat, însă, că *uneori* înlocuirea conjuncţiei date cu *şi* copulativ[446] impune şi modificări de natură fonetică, aşa cum se întîmplă la *iar* comutat cu *şi*, prin care se anulează pauza asociată cu intonaţia existente cînd propoziţiile respective sînt coordonate prin *iar*: vezi mai sus, *Mircea pleacă la Bucureşti*, **iar** *Vlad la Buziaş* vs. *Mircea pleacă la Bucureşti* **şi** *Vlad la Buziaş*. Pe lîngă aceasta, la toate conjuncţiile în atenţie (*sau*, *ori*, *iar*), prin înlocuirea lor cu *şi* se modifică într-o anumită măsură intenţia comunicativă a vorbitorului, care *ar fi putut să utilizeze conjuncţia copulativă de* **asociere neutră** *şi*, **dar a preferat o conjuncţie principial disjunctivă care în context poate căpăta şi valoare copulativă** (*sau*, *ori*), **pentru că în proiectul iniţial de discurs dorea ca unităţile relaţionate să se excludă, sau o conjuncţie adversativă, pentru că în proiectul iniţial de discurs dorea ca unităţile relaţionate să se opună.**

În ceea ce priveşte conjuncţia întotdeauna corelativă *fie..., fie*, tipică pentru ideea de *excludere* din limitele propoziţiei, dar care în contexte ca *semnul „=" va fi citit* **fie** *„se defineşte"*, **fie** *„este acelaşi lucru cu şi"* (*Bîtea, 1988, Statutul*, p. 206) se apreciază ca are valoare copulativă (*ibidem*), considerăm că aceasta se deosebeşte de *sau, ori* (disjunctive ce pot apărea la nivelul propoziţiei, al frazei şi chiar al textului şi care uneori pot avea valoare copulativă) şi de *şi* (tipic copulativă de la nivelul tuturor unităţilor sintactice), prin faptul că:

– în timp ce *sau*, *ori* pot apărea, fiecare, *şi* singure, cînd preced un termen neizolat prin pauza asociată cu intonaţia de primul termen (*rămîi* **sau/ori** *pleci*), *şi* în corelaţie cu ele înseşi, cînd preced pe fiecare din termenii coordonaţi, care termeni sînt izolaţi prin pauza asociată cu intonaţia (**sau/ori** *rămîi*, **sau/ori** *pleci*), conjuncţia *fie..., fie* este întotdeauna în corelaţie cu ea însăşi şi de asemenea întotdeauna fiecare termen

[446] Pentru posibilitatea înlocuirii – în contexte de felul celor de mai sus – a lui *sau*, *ori*, *iar* cu adversativa *dar*, vezi *supra*, precum şi mai departe, la conjuncţiile disjunctive şi adversative.

precedat de *fie* este izolat prin pauza asociată cu intonaţia de celălalt termen/ceilalţi termeni (*rămîne numai unul,* **fie** *X,* **fie** *Y*);

– faţă de *sau/ori*, care în anumite contexte se pot înlocui cu **conjuncţia copulativă** *şi* fără nici o modificare formală a textului (vezi mai sus), *fie..., fie* **nu** *se poate înlocui fără modificări formale cu* **conjuncţia copulativă** *şi, ci cu* **pseudoadverbul emfatic** *şi* (*semnul „=" va fi citit* **fie** *„se defineşte",* **fie** *„este acelaşi lucru ca şi"* vs. *semnul „=" va fi citit* **şi** *„se defineşte"* **şi** *„este acelaşi lucru ca şi"* – pentru înlocuirea lui *fie..., fie* din acest tip de context cu *în unele locuri..., în celelalte locuri* sau cu *iar*, vezi *Bîtea, 1988, Statutul*, p. 207); pentru un alt tip de context (*substantivele sînt* **fie** *comune,* **fie** *proprii*), în care *fie..., fie* se poate înlocui (dar cu modificarea contextului, anume, cu *renunţarea la unul din termenii corelaţiei*) prin conjuncţia pe care o considerăm principial adversativă *iar*, vezi *Bîtea, 1988, Statutul*, p. 206-207, *passim*).

Dacă admitem cele spuse mai sus, urmează că, spre deosebire de conjuncţiile *sau*, *ori*, tipic disjunctive, dar care în context pot căpăta – *ca sinonime parţiale* – şi valoare de copulative (cînd sînt comutabile cu *şi* copulativ fără altă modificare a contextului şi fără schimbarea intenţiei comunicative a vorbitorului), *fie..., fie*, întotdeauna corelativă, nu poate avea şi valoare de conjuncţie copulativă, fapt probat de imposibilitatea înlocuirii lui *fie..., fie* prin *şi* copulativ fără modificarea contextului şi a intenţiei comunicative a vorbitorului.

Conjuncţiile coordonatoare disjunctive trimit la ideea de *excludere* a informaţiilor semantice din unităţile sintactice (din acelaşi plan şi de aceeaşi importanţă) astfel coordonate, care informaţii semantice sînt de obicei două (*rămîne* **sau** pleacă), dar pot fi şi mai multe, fără a ajunge, practic, la zece (*cîştigător poate fi X* **sau** *Y* **sau** *Z* **sau** *H...*). Din cele cinci unităţi sintactice posibile în limba română (partea de propoziţie, propoziţia, fraza, substitutul de propoziţie/frază, textul), coordonate disjunctive pot fi:

– părţile de propoziţie multiple (*„Că de-i vremea* REA **sau** BUNĂ,*/Vîntu-mi bate, frunza-mi sună"*, M. Eminescu, *op. cit.*, p. 99) sau complexe (*„Tot una-i dacă* ASTĂZI **sau** MÎNE *o să mor"*, M. Eminescu, *op. cit.*, p. 101);

– propoziţiile/substitutele de propoziţii ale unei fraze, cu condiţia să aparţină aceluiaşi plan al comunicării şi să aibă aceeaşi importanţă (*„Dacă ai muri tu,* EU AŞ NEBUNI **ori** AŞ MURI ŞI EU", M. Eminescu, *PL*, p. 8; *nu ştie* DACĂ DA, *adică va fi de acord,* **sau** DACĂ VA RESPINGE PROPUNEREA);

– frazele unui text – rar, în structuri mai puţin obişnuite şi cu condiţia ca frazele respective să aparţină aceluiaşi plan al comunicării:

„Ş-acel rege-al poeziei, vecinic tînăr şi ferice,
Ce din frunze îţi doineşte, ce cu fluierul îţi zice,
Ce cu basmul povesteşte – veselul *Alecsandri*,
Ce-nşirînd mărgăritare pe a stelei blondă rază,

Acum secolii străbate, o minune luminoasă;
Acum rîde printre lacrimi cînd o cîntă pe *Dridri*.
Sau visînd o umbră dulce cu de-argint aripe albe,
Cu doi ochi ca două basme mistice, adînce, dalbe,
Cu zîmbire de vergină, cu glas blînd, duios, încet,
El îi pune pe-a ei frunte mîndru diadem de stele,
O aşează-n tron de aur să domnească lumi rebele
Şi iubind-o fără margini, scrie: visul de poet."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 28)

La fel cu copulativele, *şi* conjuncţiile disjunctive sînt în număr redus: *sau*, *ori*, *au*, *fie...*, *fie*, *fie că...*, *fie că*, *ori că...*, *ori că* (teoretic şi *sau că...*, *sau că*). Tipice pentru disjunctive (atît în limba veche, cît şi în cea modernă) sînt *sau* şi *ori*, care pot indica ideea de *excludere* a informaţiilor semantice de la nivelul propoziţiei (între părţile de propoziţie de aceeaşi importanţă – două sau, rar, mai multe), al frazei (între propoziţiile/substitutele de propoziţii, dacă acestea aparţin aceluiaşi plan al comunicării şi au aceeaşi importanţă – de asemenea două şi, rar, mai multe) şi, foarte rar, al textului (între două sau mai multe fraze, cu condiţia ca acestea să aparţină aceluiaşi plan al comunicării), nu numai singure, ca în exemplificarea de mai sus, ci şi – principial şi cu limitare la nivelul propoziţiei şi al frazei – în corelaţie cu ele înseşi (pentru unele abateri, vezi mai jos): *mîine vine* **sau/ori** *X*, **sau/ori** *Y*; *cumpără* **sau/ori** CAISE, **sau/ori** STRUGURI; *nu pleacă în concediu* **sau/ori** PENTRU CĂ NU ARE MAŞINĂ, **sau/ori** PENTRU CĂ NU VREA; *el spune* **sau/ori** CĂ DA, **sau/ori** CĂ SE MAI GÎNDEŞTE etc. Faţă de aceste două conjuncţii disjunctive tipice, conjuncţia *au*[447] indică (singură sau în corelaţie cu ea însăşi[448]) ideea de *excludere* numai în primele texte româneşti, cu unele prelungiri în vorbirea populară şi familiară, de unde, cu intenţii expresive, trece uneori în literatura artistică mai veche sau din faza de tranziţie: *„răspunse scopitul lu Filip, zise: ... ruga-te-voi, de carele prorocul grăieşte acastea,* DE ELUŞI **au** DE ALTUL *neştine?"*, CPB, 90/15; *„Ce însă veţi: închipuiţi a fi* PĂCATELORŬ **au** LU DUMNEZEU?", CC, 343/17-18; *„eu te întreb: soarele, că trece prin locuri împuţite şi*

---

[447] De la primele texte româneşi şi pînă în epoca modernă, conjuncţia coordonatoare disjunctivă *au=sau/ori* se utilizează (vezi exemplele pe care le dăm în text) în paralel cu adverbul omonim *au=oare*, acesta din urmă întîlnindu-se în unităţi sintactice interogative, de regulă singur, iar uneori în corelaţie cu o conjuncţie disjunctivă: *„Întrebară elu: Doamne*, **au** întru vara acasta tocmi-veri împărăţiia lu Israil?", CPB, 7/7-4; „**Au** cu lira visătoare ORI cu sunete de flaut/Poţi să-ntîmpini patrioţii ce-au venit de-atunci încolo?, M. Eminescu, *op. cit.*, p. 117.

[448] În limba veche, rarisim, conjuncţia disjunctivă *au* poate intra în corelaţie nu numai cu ea însăşi, ci şi cu o altă conjuncţie disjunctivă: *„Şi avămu a lua* **au** împărăţiia ceriului..., SAU osînda şi munca... ", CC, 408/34-36.

scîrnave, SPURCĂ-SE **au** BA?", VC, 37/16-18; „*Cine-i mai frumos*, EU **au** FEMEIA *mea?*", Sbiera, după DA, s.v. *au*; „**au** SĂ-M FAC MAI MARE NUME, **au** MĂ PRĂPĂDESC ÎN LUME", Barac, după DA, *idem*, etc.

Conjuncţia corelativă *fie..., fie* – uneori alternînd cu o altă conjuncţie disjunctivă – indică întotdeauna ideea de *excludere* (pentru comentarea ipotezei – neconvenabile – că ar putea avea şi valoare copulativă, vezi mai sus, conjuncţiile copulative) şi apare numai la nivelul propoziţiei, între termenii unei părţi de propoziţie multiple sau complexe:

„De-i goni **fie** NOROCUL,
Fie IDEALURILE,
Te urmează în tot locul
Vînturile, valurile"

(M. Eminescu, după *Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu*, sub redacţia lui T. Vianu, Bucureşti, 1968 [DLPE], s.v. *fie*)

„La acelaşi şir de patimi deopotrivă fiind robi,
Fie *slabi*, **fie** *puternici*, **fie** *genii* **ori** *neghiobi*"

(M. Eminescu, după DLPE, s.v. *fie*)

Disjunctivele corelative *fie că..., fie că*, *ori că..., ori că* (teoretic şi *sau că..., sau că*) trimit la ideea de excludere numai la nivelul frazei, între două (eventual mai multe) propoziţii/rar – substitute de propoziţii de aceeaşi importanţă şi aparţinînd aceluiaşi plan al comunicării: **fie că/ori că (sau că)** VREA, **fie că/ori că (sau că)** NU VREA, *trebuie să se prezinte*; *este obligat să răspundă* **fie că/ori că (sau că)** DA, **fie că/ori că (sau că)** BA etc. Ceea ce individualizează acestc jonctive este faptul că, pe lîngă ideea de *excludere* a informaţiilor semnatice din propoziţiile/substitutele de propoziţii coordonate disjunctiv, ele indică şi ideea de *concesie* existentă în fiecare propoziţie/substitut de propoziţie la începutul căreia se află un jonctiv ca *fie că/ori că (sau că)*. Acest lucru se probează prin posibilitatea de comutare – simultană – a jonctivelor respective de la începutul propoziţiilor atît cu disjunctivele tipice *sau/ori*, cît şi cu concesivul tipic *chiar dacă*: **fie că/ori că (sau că)** VREA, **fie că/ori că (sau că)** NU VREA, *trebuie să se prezinte* > **sau/ori + chiar dacă** VREA, **sau/ori + chiar dacă** NU VREA, *trebuie să se prezinte*; cînd, rar, jonctivele în atenţie se află în faţa substitutelor, înlocuirea lor (a jonctivelor) – fără schimbarea intenţiei comunicative a vorbitorului – cu disjunctivele tipice *sau/ori* şi cu concesivul tipic *chiar dacă* presupune *pentru ideea de concesie* şi anumite modificări ale contextului iniţial: *este obligat să răspundă* **fie că/ori că (sau că)** DA, **fie că/ori că (sau că)** BA > *este obligat să răspundă* **sau/ori + chiar dacă** (răspunsul va fi) DA, **sau/ori + chiar dacă** (răspunsul va fi) BA etc.

Conjuncțiile coordonatoare adversative indică ideea de *opoziție* a informațiilor semantice din două unități sintactice (din același plan și de aceeași importanță[449]) astfel coordonate. Unitățile sintactice care pot fi coordonate adversativ sînt:

– părțile de propoziție multiple (*romanul acesta este* BUN, **dar** SCUMP) și complexe (*există case* FRUMOASE, **dar** NEPRIMITOARE);

– propozițiile/substitutele de propoziții ale unei fraze, dacă aparțin aceluiași plan și au aceeași importanță: VINE, **dar** NU STĂ MULT; *spune* CĂ DA, **dar** *că există și altă rezolvare*;

– frazele unui text, cu condiția să aparțină aceluiași plan al comunicării: *Cînd eram tînăr, urcam muntele și cîntam, spune bunicul.* **Dar** *de cînd am îmbătrînit, numai cînt, fără să mai urc muntele.*

Și conjuncțiile adversative sînt puține la număr, fiind reprezentate prin *dar*, *însă*, *iar*, *ci* ; *or*, *numai că*, *doar că*, cu mențiunea că din punctul de vedere al intensității opoziției și al întrebuințărilor lor, și conjuncțiile adversative permit o subcategorizare. Pentru ideea de *opoziție* (între unitățile coordonate) considerată de vorbitorul de limba română ca fiind «în măsură obișnuită», adică nici superioară, nici inferioară, se folosesc (de la primele texe românești și pînă astăzi) conjuncțiile *dar* (vezi exemplificarea de mai sus) și *însă*. În legătură cu *însă*, notăm că aceasta se utilizează puțin la nivelul propoziției (*o carte* BUNĂ, **însă** SCUMPĂ *nu se cumpără în fiecare zi* etc) și frecvent la nivelul frazei (între propoziții/foarte rar substitute de propoziții) și al textului (între fraze), la ultimele două nivele putînd avea, într-o anumită măsură, topică liberă, sau între unitățile *opuse* (VORBEȘTE MULT, **însă** NU SPUNE NIMIC; DA, **însă** NU CRED ÎN ACEASTĂ SOLUȚIE etc), sau în interiorul celei de-a doua unități, doar uneori și mai mult sau mai puțin căutat cînd aceasta este propoziție (*X cîntă toată ziua,* NU ARE **însă** DELOC VOCE etc) și destul de frecvent cînd aceasta este frază (*S-a făcut tot ce a fost posibil, fără a se rezolva situația.* ACEASTA NU ÎNSEAMNĂ, **însă**, CĂ TREBUIE RENUNȚAT).

Conjuncția coordonatoare *iar* (popular/familiar și vechi *iară*) – *care este* **adversativă**, *întrucît indică ideea de* **opoziție**, *chiar dacă aceasta apare în măsură inferioară celei «obișnuite»* – se întîlnește numai la nivelul frazei, între propoziții din același plan și de aceeași importanță: *X vine,* **iar** *Y pleacă* etc (pentru valoarea copulativă a lui *iar*, precum și pentru ipoteza – mai puțin convenabilă – că *iar* este conjuncție numai copulativă, vezi mai sus, la conjuncțiile copulative). Din punctul de vedere al intensității *opoziției*, conjuncția adversativă *ci* se află la polul opus lui *iar*, în

[449] Pentru ideea de *opoziție* dintre unități sintactice de *importanțe diferite*, vezi mai departe, la jonctivele pentru funcția sintactică de circumstanțial opozițional, la care structura *dată* (cu raport de subordonare opozițională) este principial echivalentă cu o structură *transformată* (cu raport de coordonare adversativă): compară în **loc de X**, *a venit Y* cu *nu a venit X,* **dar** *a venit Y.*

sensul că la *ci* ideea de *opoziţie* este superioară celei «obişnuite», mergînd pînă la excludere, atît la nivelul propoziţiei, între părţi de propoziţie (*vede* NU BÎRNA *din ochiul lui,* **ci** PAIUL *din ochiul altuia* etc), cît şi la nivelul frazei, între propoziţii/substitute de propoziţii: NU CITEŞTE, **ci** STĂ DEGEABA; NU DA, **ci** BA *ar trebui spus* etc. Precizăm, însă, că popular, familiar şi în limba veche, de unde uneori trece şi în literatura artistică modernă, cu intenţii expresive, *ci* poate indica *opoziţia* şi în măsură «obişnuită", fiind echivalent cu *dar* (sau chiar în măsură inferioară, fiind echivalent cu *iar*):

„Trăind în cercul vostru strîmt
Norocul vă petrece,
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor şi rece."

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 143)

Inventarul conjuncţiilor coordonatoare a sporit în ultimul timp prin **adversativul** *or* (diferit de **disjunctivul** *ori* pronunţat uneori *or*), care adversativ *or* se utilizează numai la nivelul textului, între fraze aparţinînd aceluiaşi plan: *X afirmă că a rezolvat definitiv problema conjuncţiilor coordonatoare;* **or** – *întrucît la conjuncţiile în atenţie sînt multe caracteristici neelucidate – această afirmaţie trebuie privită cu circumspecţie.*

Recente sînt şi adversativele *numai că* şi *doar că*, prin care se trimite – cu un adaos subiectiv rezultînd din restrictivele *numai* şi *doar* – la ideea de *opoziţie* de la nivelul frazei, între propoziţii din acelaşi plan şi de aceeaşi importanţă: *şefii cunosc legea,* **numai că/doar că** *nu o respectă.*

Conjuncţiile coordonatoare conclusive indică ideea de *urmare* a unei informaţii semantice dintr-o unitate sintactică în raport cu altă informaţie semantică dintr-o unitate sintactică precedentă, ambele unităţi sintactice trebuind să aparţină aceluiaşi plan al comunicării şi să aibă aceeaşi importanţă[450]. Pot fi coordonate conclusiv:

– în cadrul propoziţiei – rar şi în structuri cu aspect de «construit» –, părţi de propoziţie de aceeaşi importanţă: *dacă prietenia este un sentiment nobil, iar duşmănia un sentiment vulgar, înseamnă că* PRIETENIA, **deci** NU DUŞMĂNIA *îl înnobilează pe om*; *cu toate că de obicei trenul soseşte* LA ORELE 20^{30}, **deci** REGULAT, *astăzi, totuşi, a întîrziat*;

– în cadrul frazei – în regulă generală –, între propoziţii/substitute de propoziţii din acelaşi plan şi de aceeaşi importanţă: A FOST ÎN CONCEDIU, **deci** S-A ODIHNIT; *a spus* CĂ DA, **deci** ESTE DE ACORD;

---

[450] Pentru *urmarea* unei informaţii semantice dintr-o unitate sintactică **subordonată** *consecutiv* în comparaţie cu o informaţie semantică dintr-un *element* **regent**, vezi mai departe conjuncţiile subordonatoare, precum şi raportul sintactic de subordonare.

– în cadrul textului – de asemenea rar şi în structuri cu aspect de construit –, între fraze aparţinînd aceluiaşi plan: SE ADMITE CĂ EPOCA MODERNĂ ESTE FOARTE AGITATĂ. **Deci**, CINE SE AGITĂ APARŢINE EPOCII MODERNE.

Conjuncţiile coordonatoare conclusive sînt – la fel cu copulativele, disjunctivele şi adversativele – puţine la număr, fiind reprezentate prin *deci*, *aşadar*, *ca/prin urmare*, *în consecinţă*, *în concluzie*, *(care) va să zică*. Toate aceste conjuncţii sînt recente în limbă, vechime mai mare avînd numai *deci*, care se întîlneşte – uneori cu fonetisme şi „resturi semantice" apropiate de etimon (provine din prepoziţia **de** urmată de adverbul *temporal*, eventual *local* **aci**) – şi în epoca veche a limbii române: „Audzìră şi fură împluţi de urgie. **Deaci** strigară grăindu: «mare e Artemida efeseiască»", CV, 5ʳ10-13; „Grăi Domnul: cel ce face toate aceasta înţelegătoare amu dintru începutu ce sîntŭ lu Dumnezeu toate lucrurele lui; **deaci** eu giudecu se nu supărămu cei ce dintru limbi întorcu-se cătră Dumnezeu", CPB, 162/8-17; „...şedea, şchiop dintru maţele mumînici sale fiindu..., acela auzi-lŭ Pavelŭ grăindu. **Deci** căută spr-indulŭ şi văzu că credinţă are a se spăsi", CPB, 151/2-10; „...cu voia tuturor acestora..., o deademŭ [evanghelia cu învăţătură] lu Coresi... de o scoase den cartea sîrbească pre limba rumânească... **Deci** deaca văzui că e lucru dumnezeescŭ, nu mai cruţai den aveare... a da la ceastŭ lucru... ", CC, 6/4-14; „...pentru păcătoşi ai venit din ceriu pre pămîntŭ, ca să-i chemi spre pocăinţă. **Deci** nu mă lăsa nice pre mene în deşertŭ, ce mă priimeaşte... ", VC, 11/1-4 etc. Aceste cîteva exemple (selectate) din texte aparţinînd secolelor al XVI-lea - al XVII-lea sugerează procesul de gramaticalizare (golire de sens lexical) a lui **aci** din îmbinarea de cuvinte care a dat naştere conjuncţiei în atenţie, la care conjuncţie forma evoluată *deci* **nu** *mai trimite la timp (eventual la loc), ci indică doar ideea de* **urmare**. Prin aceasta, *conclusiva* **deci** se deosebeşte de *toate celelalte conjuncţii conclusive* – **aşadar, ca/prin urmare, în consecinţă, în concluzie, (care) va să zică** – care, apărute după *deci*, păstrează într-o anumită măsură legătura cu cuvintele noţionale existente în structurile respective: cu modalul *aşa* la *aşa***dar**, cu substantivele – *urmare*, *consecinţă*, *concluzie* – ce trimit obligatoriu la un antecedent la *ca/prin* **urmare**, *în* **consecinţă**, *în* **concluzie**, cu structura verbală *va să zică* la (*care*) **va să zică**, şi aceasta putînd exista numai dacă există un antecedent (exprimat sau neexprimat). Legătura – în grade diferite – cu cuvintele noţionale din structurile la care ne referim justifică omonimia *conjuncţiilor conclusive* cu *adverbele conclusive*, omonimie existentă la *majoritatea* cuvintelor sintetice/perifrastice în atenţie (*deci*, *aşadar*, *ca/prin urmare*, *în consecinţă*, *în concluzie*), atunci cînd acestea se află *prin excelenţă* între două propoziţii ale aceleiaşi fraze. Astfel, dacă *deci*, *aşadar*, *ca/prin urmare*, *în consecinţă*, *în concluzie* apar – precedate de copulativul *şi* – între două propoziţii ale unei fraze, atunci raportul dintre aceste două propoziţii este de coordonare *copulativă*, fiind marcat prin conjuncţia *şi*,

iar *deci* (cu sens *nu* temporal sau local, ci conclusiv), *aşadar*, *ca/prin urmare*, *în consecinţă*, *în concluzie* sînt **adverbe** *conclusive* cu funcţia de circumstanţial pe care îl numim conclusiv în propoziţia a doua: în *X este tînăr şi deci* (*aşadar, ca/prin urmare, în consecinţă, în concluzie*) *are în faţă viitorul*, cele două propoziţii (*X este tînăr*; *deci, aşadar, ca/prin urmare, în consecinţă, în concluzie are în faţă viitorul*) sînt coordonate copulativ prin *conjuncţia* **şi**, care conjuncţie are *funcţia de marcă* a coordonării copulative; admiţînd acest lucru, *deci/aşadar, ca/prin urmare, în consecinţă, în concluzie* sînt **adverbe** *conclusive* şi *îndeplinesc funcţia* sintactică de circumstanţial conclusiv. Dacă, însă, *deci/aşadar, ca/prin urmare, în consecinţă, în concluzie* apar între două propoziţii – izolate prin pauză – ale unei fraze fără a fi precedate de conjuncţia *şi*, atunci raportul dintre aceste două propoziţii este de *coordonare conclusivă*, fiind marcat (în afara mărcilor secundare reprezentate prin pauza asociată cu intonaţia) prin una din **conjuncţiile** *conclusive* **deci, aşadar, ca/prin urmare, în consecinţă, în concluzie**: în aceeaşi frază *X este tînăr, deci/aşadar, ca/prin urmare, în consecinţă, în concluzie are în faţă viitorul*, cele două propoziţii (aceleaşi ca mai sus) sînt coordonate *conclusiv* prin una din conjuncţiile *deci, aşadar, ca/prin urmare, în consecinţă, în concluzie*, care – dublate de pauza asociată cu intonaţia – au *funcţia de marcă* a coordonării *conclusive*.

> *NOTĂ*. Împotriva regulii de mai sus (*deci, aşadar, ca/prin urmare, în consecinţă, în concluzie* sînt **adverbe** *conclusive* cînd nu sînt precedate de *şi* copulativ) s-ar putea invoca un fapt într-o anumită măsură similar de la coordonarea copulativă şi alte tipuri de coordonare: raportul de coordonare copulativă se poate marca atît prin conjuncţia copulativă *şi* (alte conjuncţii copulative – pentru care vezi mai sus – neinteresînd aici), cît şi prin pauza asociată cu intonaţia cu care conjuncţia *şi* poate fi comutată: *merge* **şi** *cîntă* =*merge*, *cîntă*; ca urmare, s-ar putea spune că raportul de coordonare *copulativă* există nu numai în *X este tînăr* **şi** *deci/aşadar* etc *are în faţă viitorul*, unde este exprimată conjuncţia *şi*, ci şi în *X este tînăr*, *deci/aşadar* etc *are în faţă viitorul*, unde locul conjuncţiei *şi* este ţinut de pauza asociată cu intonaţia. Ceea ce ne determină să *nu* susţinem această obiecţie este faptul că pauza şi intonaţia – întîlnite şi la alte raporturi sintactice (inerenţă, subordonare etc; vezi volumul de sintaxă) – pot fi nu numai *mărci* **unice/principale** ale coordonării copulative, cînd înlocuiesc conjuncţia *şi*, ci şi *mărci* **secundare/redundante**, cînd dublează mărcile principale reprezentate prin conjuncţiile coordonatoare adversative (*X vine*, **dar** *nu stă mult etc*) sau prin conjuncţiile coordonatoare disjunctive corelative (*ori vrei*, **ori** *nu vrei, tot trebuie să te prezinţi* etc). Altfel spus, sîntem de părere că între cele două soluţii în atenţie (prima – *deci, aşadar, ca/prin urmare, în consecinţă, în concluzie* sînt *adverbe* conclusive cînd se află între două

propoziții ale unei fraze și sînt precedate de *și* copulativ ce marchează coordonarea, dar sînt *conjuncții* conclusive cînd, în aceeași structură, nu sînt precedate de *și* copulativ; a doua – *deci, așadar, ca/prin urmare, în consecință, în concluzie* din structura în atenție reprezintă întotdeauna *adverbe* conclusive, întrucît în absența lui *și* coordonarea copulativă este marcată prin pauza asociată cu intonația), *mai convenabilă (fără a fi perfectă) este prima*, pentru că: atunci cînd între două propoziții ale unei fraze *apare* conjuncția *și* înainte de *deci, așadar* etc, această conjuncție este *dominantă* în marcarea raportului dintre propozițiile respective, indicînd *asocierea* informațiilor semantice ale *predicatelor* acestor propoziții, ceea ce face ca *deci, așadar* etc să intre în dependență *numai față de regentul verbal* din a doua propoziție, adică să fie *adverbe* cu funcție sintactică de circumstanțial pe lîngă acest regent verbal: *X* ESTE TÎNĂR **și** *deci/așadar* etc ARE ÎN FAȚĂ viitorul; cînd între aceleași două propoziții – izolate prin pauza asociată cu intonația – ale frazei de mai sus apare numai *deci, așadar* etc, atunci *aceste cuvinte, dublate de pauza asociată cu intonația*, au rolul *dominant* în marcarea raportului dintre propozițiile respective, indicînd *urmarea* informației semantice transmise prin predicatul propoziției a doua față de informația semantică a predicatului din prima propoziție:

X ESTE TÎNĂR, **deci/așadar** etc ARE ÎN FAȚĂ viitorul.

La omonimia *adverb conclusiv* vs. *conjuncție conclusivă* nu am luat în considerație și cuvîntul perifrastic *(care) v(r)a să zică* – întrebuințat *de obicei* preferențial (de către *anumiți* vorbitori de limbă română sau, cu intenții expresive, de *anumiți* scriitori în operele lor literare) –, întrucît *(care) v(r)a să zică* (deși sinonim cu *deci, așadar, ca/prin urmare, în consecință, în concluzie*, ceea ce înseamnă că, **teoretic**, *ar putea* să înlocuiască pe oricare dintre acestea), apare **practic** (și asta foarte rar) *numai* **singur** între două propoziții ale unei fraze, vorbitorul avînd sentimentul de structură neobișnuită dacă înaintea lui *(care) v(r)a să zică* se pune conjuncția copulativă *și*; compară:

– *X este tînăr*, **deci/așadar** etc *are în față viitorul*, vs. *X este tînăr* ȘI **deci/așadar** etc *are în față viitorul*, cu

– *X este tînăr*, **(care) v(r)a să zică** *are în față viitorul* vs. **X este tînăr* ȘI **(care) v(r)a să zică** *are în față viitorul*.

De altfel, conjuncțiile conclusive – *de regulă apanajul vorbitorului cu un anumit grad de instrucție* – nu reprezintă (la fel cu copulativele, disjunctivele și adversativele) o subsubclasă total omogenă, *din punctul de vedere al circulației lor* putînd distinge între:

– pe de o parte, *deci*, care este atestată încă din primele texte românești și continuată în limba literară scrisă și vorbită pînă astăzi, unde poate marca (uneori în

structuri căutate) coordonarea conclusivă la nivelul propoziţiei (între părţi de propoziţie multiple/complexe); al frazei (între propoziţii/substitute de propoziţii din acelaşi plan şi de aceeaşi importanţă) şi al textului (între fraze din acelaşi plan – pentru exemplificare, vezi *supra*)[451];

– pe de altă parte, *aşadar*, *ca/prin urmare*, *în consecinţă*, *în concluzie*, care nu apar în limba veche, ci numai în limba *literară modernă* vorbită şi mai ales scrisă; aceste conjuncţii **pot fi puse** în locul lui *deci* din limba veche *de către un vorbitor* **actual instruit**, dar **nu** *apar* – repetăm – *decît la vorbitorul ce utilizează limba* **literară modernă** (vezi mai sus, un context ca „...*pentru păcătoşi ai venit*... **Deci** *nu mă lăsă nice pre mene*... ", în care, *astăzi*, îl putem comuta pe *deci* cu *aşadar, ca/prin urmare, în consecinţă, în concluzie*);

– în sfîrşit, pe de altă parte, *(care) v(r)a să zică*, care este o conclusivă de asemenea absentă în limba veche, această conjuncţie putînd înlocui **astăzi** *doar* **teoretic** pe *deci* sau pe *aşadar, ca/prin urmare, în consecinţă, în concluzie*, vorbitorul actual de limbă standard avînd reţineri de ordin subiectiv în folosirea ei, pentru că trimite: a) sau la varianta populară/familiară a limbii, unde în forma *va să zică* indică ideea de *urmare* a unei negocieri (.....**Va să zică** *ne-am înţeles că*...); b) sau la exprimarea basarabenilor, care încep frecvent o comunicare cu această conjuncţie în forma *(care) v(r)a să zică*.... ; c) sau la exprimarea cu intenţii expresive, ca la unele personaje din opera lui I.L. Caragiale: *Zoe* „Pe Ghiţă l-am trimes eu la Caţavencu, să-i cumpere scrisoarea cu orice preţ." *Tipătescu* „**Care va să zică** Ghiţă e acolo?", *Opere*, I, 1959, p. 118.

§112. *Conjuncţiile subordonatoare* reprezintă *marca principală* (căreia i se pot asocia, ca mărci secundare, pauza şi intonaţia) a raportului de subordonare *numai la nivelul frazei*.

> *NOTĂ*. Sublinierea *marcă principală numai la nivelul frazei* este motivată în primul rînd de posibilitatea cîtorva conjuncţii subordonatoare de a fi mărci ale subordonării *şi* în limitele unei părţi de propoziţie, dar numai cînd – foarte rar şi doar în vorbirea populară şi familiară – acestea sînt exprimate prin *perifraze* (*care* **nu** *se divid funcţional*) în a căror structură intră şi o conjuncţie subordonatoare: *ba bine* **că** *nu* (*=cu siguranţă*), *las'* **dacă** *nu* (=întru totul, foarte mult) etc, în contexte de felul «*Ai văzut ce a fost?*», «**Ba bine că nu!**» sau de felul «*Fata* **las' dacă nu** *seamănă cu mama*» etc.

---

[451] Notăm că în ultimele două-trei decenii, în mod special în exprimarea discipolilor din învăţămîntul de toate gradele, *se foloseşte excesiv – şi în afara normelor* **actuale** – *conjuncţia conclusivă* **deci** la începutul unei comunicări făcute printr-o propoziţie/frază, adică fără ca propoziţia/fraza respectivă să aibă un antecedent a cărui *urmare* să o reprezinte (*mutatis mutandis*, la fel ca la «şi narativ»; pentru care vezi mai sus): la o întrebare oarecare sau la examen se începe adesea cu «**Deci** *problema la care trebuie să răspund este*... ».

În al doilea rînd, sublinierea în atenţie este justificată de *izolarea* – de asemenea foarte rar întîlnită şi numai în vorbirea populară şi familiară – *a unor propoziţii subordonate*, cum ar fi «**De**-*ar veni odată vara!*», «*Şi* **dacă** *nu răspund?*» etc (*că* din «că *bine zici!*» face parte din conjuncţiile mixte/intermediare, pentru care vezi *infra*).

Reamintim cu această ocazie că, *parţial*, la fel cu conjuncţiile subordonatoare se comportă şi *părţile de vorbire cu funcţie dublă*, adică pronumele, adjectivele pronominale şi adverbele pronominale *relative* (vezi §46, §107, §111), *interogative* (numai cînd fac parte din propoziţii interogative indirecte – vezi §47, §107, §111) şi *nehotărîte* (numai unele dintre acestea şi numai dacă au în structura lor un «relativ» – vezi §48, §107, §111). Pe acestea nu le luăm *aici* în consideraţie şi pentru că *nu* sînt conjuncţii, ci alte părţi de vorbire, şi pentru că au (în afară de *funcţia de marcă* a subordonării în frază) şi o *funcţie sintactică*, explicabilă principial prin forma lor flexionară şi sensul lor lexical direct sau indirect. Precizăm, însă, că, rar, unele segmente fonice care *de obicei* sînt adverbe pronominale relative se golesc de informaţia lor semantică, transmiţînd – la fel cu conjuncţiile subordonatoare – numai informaţie gramaticală raportuală de tip subordonator în frază: *cum* poate însemna *din cauză că* (în contexte de felul **cum** *nu mai avea ce spune, a tăcut*), *cînd* poate deveni echivalent cu *dacă* (în contexte de felul **cînd** *ar şti omul ce-ar păţi, dinainte s-ar păzi*) etc. În astfel de contexte, *cum*, *cînd* etc reprezintă conjuncţii subordonatoare şi, ca urmare, *interesează* la conjucţiile avute aici în vedere.

Între conjuncţiile subordonatoare şi conjuncţiile coordonatoare există – pe lîngă asemănări – şi anumite deosebiri. Una dintre deosebiri are în vedere că, în timp ce conjuncţiile coordonatoare marchează raportul de coordonare între *două* sau uneori *mai multe* unităţi *sintactice* de la nivelul propoziţiei, al frazei şi al textului (vezi *supra*), conjuncţiile subordonatoare marchează raportul de subordonare în principiu numai de la nivelul frazei (pentru unele abateri vezi nota de text de mai sus) şi numai între *două* „unităţi” din structura acesteia. O altă deosebire vizează faptul că, deşi marchează raportul de coordonare la nivelul tuturor unităţilor sintactice cu excepţia substitutului de propoziţie/frază, totuşi conjuncţiile coordonatoare sînt foarte puţine (principalele conjuncţii coordonatoare nu depăşesc cifra de treizeci – vezi §111); spre deosebire de acestea, conjuncţiile subordonatoare, care marchează raportul de subordonare doar la nivelul frazei, pot fi considerate – datorită faptului că se creează continuu – nelimitate ca număr, dar în cadrul unei părţi de vorbire cu inventar sărac (în momentul de faţă al limbii române, conjuncţiile subordonatoare vor fi fiind în număr de aproape două sute de unităţi). Explicaţia în această privinţă o vedem în „elementele” pe care le relaţionează conjuncţiile coordonatoare şi cele subordonatoare

la nivelul frazei, adică propozițiile/substitutele de propoziții ale acestora. Astfel, două propoziții ale unei fraze sînt coordonate dacă *informațiile semantice din* **predicatele** *acestora se asociază, se exclud, se opun sau dacă informația semantică a predicatului celei de a doua propoziții este* **urmarea** *informației semantice a predicatului celei dintîi*[452]. Aceasta înseamnă că *marca principală* a raportului de coordonare dintre două propoziții ale unei fraze, anume, *conjuncția coordonatoare*, este în dependență de *un singur «element»* al propozițiilor respective privit ca *unitate sintactică*, anume, de *predicat*. Cu totul alta, însă, este situația propozițiilor[453] subordonate și a regentelor lor, în sensul că la acestea dependența subordonatei de regentă are în vedere informația semantică nu din cîte un singur – și același – tip de „element" considerat *sintactic* (ca *predicat*) aflat în fiecare din cele două propoziții, cum se întîmplă la coordonarea propozițiilor (vezi *supra*), ci la subordonarea propozițiilor interesează, pe de o parte, informația semantică a propoziției subordonate luate în întregime și, pe de altă parte, *în regulă generală*[454], informația semantică, directă sau indirectă, aflată în oricare «element component» al regenței considerat *morfologic* (ca *parte de vorbire*, adică). Faptul că de obicei propozițiile subordonate se introduc prin conjuncții subordonatoare poate explica creșterea continuă a numărului acestor jonctive, care trebuie să marcheze *cît mai exact și mai expresiv*[455] legătura dintre informația semantică a propoziției subordonate luate în întregime și informația semantică, directă sau indirectă, existentă principial în părți de vorbire regente de tip nominal (substantiv, pronume, numeral) și de tip verbal (verb, adjectiv, adverb, interjecție). Altfel spus, dacă în limba vorbită populară și familiară, unde precizia exprimării detaliilor nu este un deziderat de prim ordin și ca urmare cîteva conjuncții subordonatoare – mai ales

---

[452] Cînd, foarte rar, se coordonează și substitute de propoziții cu propoziții dintr-o frază, atunci – datorită faptului că substitutele sînt indivizibile funcțional – informația lor semantică *indirectă* se află în substitutele respective luate în întregime: *zice* CĂ DA (=*este de acord*) **și** CĂ NU-ȘI SCHIMBĂ PĂREREA etc.

[453] Structurile, rarisime, în care la raportul de subordonare din frază iau parte și substitute de propoziții sînt comparabile, *mutatis mutandis*, cu structurile vizate în nota anterioară (în care aceste unități sintactice contractează raportul de coordonare), ceea ce cu alte cuvinte înseamnă că și la subordonare informația semantică, *indirectă*, a substitutului «luat în întregime» este sau regentă, sau dependentă prin referire la unitatea sintactică cu care contractează raportul de subordonare: *X a spus* **că da**, (*adică*) ESTE DE ACORD; *X a spus* CĂ ESTE DE ACORD, *cu alte cuvinte* **că da** etc.

[454] Relativizarea prin *în regulă generală* este motivată de propozițiile apozitive explicative (vezi volumul de sintaxă), care depind de o propoziție (eventual o frază) luată în întregime: *X nu a realizat nimic în* viață, **adică a trăit degeaba** etc.

[455] Pentru comentarii și indicații bibliografice privitoare la înnoirile sistemului conjuncțional românesc, vezi Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, 1960 (=*Avram, Evol.*), p. 237, *passim*.

din rîndul celor *universale* (vezi mai departe) – erau suficiente pentru introducerea majorităţii tipurilor de propoziţii subordonate, în limba literară în mod deosebit din epoca modernă, unde există diversificarea stilistică, unele stiluri necesitînd precizie cît mai mare nu numai în indicarea nuanţelor semantice, ci şi în marcarea raportului de subordonare din cadrul frazei, cele cîteva conjuncţii universale nu mai puteau fi suficiente. Adăugînd (la cele spuse mai sus) şi unele influenţe externe, găsim justificată mărirea substanţială a numărului de conjuncţii subordonatoare, cu începere din epoca veche a limbii române (unde, pentru introducerea cauzalelor, de exemplu, la *că* universal se adaugă conjuncţii specifice ca *derept căce*, *derept căce că*, *derept ce că*, *pentru căce că* etc) şi mergînd pînă în zilele noastre (unde pentru introducerea aceloraşi cauzale, la *că* universal se adaugă *pentru că*, *din cauză că*, *fiindcă*, *deoarece*, *întrucît* etc).

O altă deosebire între conjuncţiile subordonatoare şi cele coordonatoare vizează *locul* în şi *apartenenţa* la propoziţiile/substitutele de propoziţii pe care le relaţionează. Dacă *locul* conjuncţiei coordonatoare poate fi şi *între* propoziţiile/substitutele de propoziţii relaţionate (*merge* **şi** *cîntă*; *spune* CĂ DA **şi** CĂ NU SE RĂZGÎNDEŞTE etc), şi *iniţial*, *median* sau *final* cînd a doua unitate sintactică este divizibilă (*a vorbit*, **deci** *nu e supărat*; *a vorbit, nu e*, **deci**, *supărat*; *a vorbit, nu e supărat*, **deci** etc), conjuncţia subordonatoare are – cu o excepţie – topică fixă, aflîndu-se la începutul propoziţiei subordonate pe care o introduce (*ştie* **că** *ARE DREPTATE*). Excepţia în această privinţă – foarte rar întîlnită şi constînd în varianta subiectivă a topicii dominante – este posibilă în vorbirea populară şi familiară, de unde uneori trece şi în stilul beletristic al limbii literare, în contexte ca:

„Şi cum o privea sultanul, ca se-ntunecă... dispare,
Iar *din inima lui* simte *un copac* **cum că** *răsare*"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 111)

În ceea ce priveşte *apartenenţa* conjuncţiilor subordonatoare şi coordonatoare la una din cele două unităţi relaţionate, putem spune că exceptînd conjuncţiile coordonatoare conclusive (*deci*, *aşadar* etc), care conferă unităţii a doua (în limitele cătreia se află) o anumită dependenţă faţă de prima unitate (unde se găseşte informaţia semantică la care unitatea conclusivă reprezintă urmarea[456]), toate celelalte conjuncţii coordonatoare nu aparţin nici uneia din cele două unităţi între care stabilesc raportul de coordonare. Acest lucru rezultă din posibilitatea comutării cu *zero* a conjuncţiilor coordonatoare copulative, disjunctive şi adversative, întrucît la aceste tipuri de coordonare raportul poate fi marcat nu numai prin joncţiunea cu una din conjuncţiile

[456] Vezi Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propoziţiiloe principale*, SG, I (=*Graur, Pentru*), p. 130, unde se apreciază că propoziţiile conclusive (pentru coordonatele cauzale, vezi *infra*) „sînt aproape la fel cu subordonatele".

în atenţie, ci – *principial* – şi prin juxtapunerea asociată cu pauza şi intonaţia (vezi volumul de sintaxă). Compară:

– *merge* **şi** *cîntă* cu *merge*, ø *cîntă*;

– *rămîne* **sau** *pleacă*, e acelaşi lucru cu *rămîne*, ø *pleacă*, e acelaşi lucru;

– *X vine*, **iar** *Y pleacă* cu *X vine*, ø *Y pleacă* etc.

Conjuncţiile subordonatoare, însă, care în regulă generală se află la începutul propoziţiei subordonate, deşi (pentru că sînt lipsite de informaţia semantică) nu îndeplinesc nici o funcţie *sintactică*, trebuie considerate, totuşi, ca aparţinînd propoziţiilor pe care le introduc, deoarece înlăturarea lor din propoziţia respectivă duce (dacă nu la desfiinţarea comunicării) la schimbarea raportului sintactic dorit de vorbitor. De exemplu, *cîntă*, **pentru că** *e vesel* ≠ *cîntă*, ø e *vesel* (în ultima variantă a frazei, juxtapunerea asociată cu pauza şi intonaţia trimit mai curînd la coordonarea conclusivă sau, dacă ignorăm pauza şi intonaţia, la coordonarea copulativă); în *vorbeşte*, **în loc** *să tacă*, prin comutarea cu *zero* a jonctivului subordonator *în loc* se desfiinţează pur şi simplu comunicarea, **vorbeşte*, *să tacă* nereprezentînd în mod obişnuit o comunicare reperată, ş.a.m.d.

*
* *

La prezentarea în paralel a conjuncţiilor subordonatoare şi a celor coordonatoare considerăm util să luăm în discuţie şi *gradul de specializare* pentru *un anumit tip de subordonare* şi *un anumit tip de coordonare*. Aşa cum am arătat în §111, atunci cînd apar la *nivelul* (care interesează aici) *al frazei*, între propoziţii/substitute de propoziţii, conjuncţiile coordonatoare sînt grupabile în numai *două* subclase:

a) *conjuncţii coordonatoare cu specializare* **absolută**, care marchează *un singur tip* de coordonare la nivelul frazei, aici încadrîndu-se: *şi*, prin excelenţă pentru coordonarea copulativă; *fie că..., fie că*, *ori că..., ori că* (eventual *sau că..., sau că*), numai pentru coordonarea disjunctivă; *dar*, *însă*, *iar*, *ci*, *or*, *numai că*, *doar că* numai pentru coordonarea adversativă; *deci*, *aşadar*, *ca/prin urmare*, *în consecinţă*, *în concluzie*, *(care) va să zică*, numai pentru coordonarea conclusivă;

b) *conjuncţii coordonatoare cu specializare* **relativă**, care la nivelul frazei marchează **de obicei** *un* **anumit tip** *de coorodnare*, dar în context pot căpăta uneori valoarea şi a altor tipuri de coordonare, reprezentate prin *sau* şi *ori*, de regulă disjunctive şi rar copulative.

Conjuncţiile subordonatoare, însă, pot fi grupate *din punctul de vedere al specializării* lor în *trei* subclase.

α) *Conjuncţii subordonatoare cu specializare* **absolută**, care se utilizează întotdeauna *la* **acelaşi tip** *de subordonare*, şi anume:

– *îndată ce, după ce, pînă ce* etc la *circumstanţialele de timp* (**îndată ce** INTRĂ ÎN SALA DE CURS, *începe a vorbi* etc);

– *în caz(ul) că, în ipoteza că, în eventualitatea că, cu condiţia ca* (+ conjunctivul), *cu condiţia de* (+ infinitivul) etc la *circumstanţiale condiţionale* (**în caz că** VINE, *spune-i şi lui* etc);

– *cu toate că, deşi, chiar dacă/de, în ciuda faptului că* etc la *circumstanţialele concesive* (*X se plimbă,* **cu toate că** PLOUĂ etc);

– *referitor la faptul că, relativ la faptul că, în ceea ce priveşte faptul că, din punctul de vedere al faptului că* etc la *circumstanţialele de relaţie* (**referitor la faptul că** PLECĂM ÎN EXCURSIE *există încă îndoieli* etc);

– *pe lîngă faptul că, pe lîngă că, plus că, după ce că* etc *la circumstanţialele cumulative* (**pe lîngă faptul că** ÎNTÎRZIE, *mai deranjează şi pe alţii* etc);

– *ca şi cînd, ca şi cum, de parcă* la *circumstanţialele comparative ireale* (*X se poartă* **ca şi cînd** TOATĂ LUMEA AR FI A LUI etc);

– *în loc* (+ conjunctivul), *în loc de* (+ infinitivul) la *circumstanţialele opoziţionale* (**în loc** SĂ DOARMĂ, *X lucrează şi noaptea* etc.);

– *prin faptul că, prin aceea că* la *circumstanţialele de mijloc* (*X opreşte răul,* **prin faptul că** FACE BINE etc);

– *cu excepţia faptului că* la *circumstanţialele de excepţie* (**cu excepţia faptului că** NU ARE BANI, *nimic nu-l împiedică să-şi cumpere helicopter* etc);

– *pe măsură ce* la *circumstanţialele de măsură progresivă* (**pe măsură ce** TREC ANII, *X îmbătrîneşte* etc);

– *încît* la *circumstanţialele consecutive* (*este atît de frig,* **încît** A ÎNGHEŢAT GEAMUL etc).

– *de...ce* (structura completă **de** + *substantiv/adjectiv, adverb* + **ce** + *a fi*/alt *verb*) la *circumstanţialele de cauză*, în contexte de felul *crapă ouăle corbului* **de** FRIG **ce** E, *o prăpădea din ochi* **de** FRUMOASĂ **ce** ERA, *fetiţa era obosită* **de** MULT **ce** SE JUCASE etc – vezi GES, p. 288 sqq., precum şi Flora Şuteu, *Superlativul cauzal...*, la care trimitem în nota 187, p. 478 sqq.; este posibil ca acest *de...ce* dislocat din limba populară şi familiară actuală să aibă o legătură cu *de ce* nedislocat din limba veche, unde – în afara faptului că introducea o propoziţie subordonată (completivă directă, completivă indirectă, circumstanţială cauzală etc) – *de ce* nedislocat îndeplinea şi o funcţie sintactică în propoziţia introdusă: „iară noi, fraţiloru, **de ce** [relator subordonator în frază şi subiect în

propoziţie] *au fost pre acestŭ bolnavŭ*, noi am înţelegutŭ", CC, p. 62; „ce-i vrea fi lui a fugi şi a se apăra **de ce** [relator subordonator în frază şi circumstanţial de relaţie în propoziţie] *spunea elŭ* că vrea să se tîmple lui... ?", CC, p. 84; „ştiia amu şi se învăţa **de ce** [relator subordonator în frază şi circumstanţial de cauză în propoziţie] se chinuiia", CC, p. 27 etc; spre deosebire, însă, de *de ce* nedislocat din limba veche, actualului *de...ce* dislocat din limba vorbită populară şi familiară nu i se poate atribui (*datorită faptului că este vid semantic*) nici o funcţie sintactică în propoziţia introdusă, *care propoziţie este obligatoriu* **circumstanţială de cauză**; acest lucru ne determină să apreciem că *prepoziţia* **de** şi *pronumele relativ* **ce**, *dislocate, au ajuns să reprezinte în zilele noastre o* **perifrază conjuncţională** *specializată pentru introducerea propoziţiilor* **circumstanţiale cauzale**; pentru faptul că din «cauzala afectivă» cu «component semantic de superlativ ascuns» – cum spune Flora Şuteu, *art. cit.*, p. 486 sqq. – relativul *ce* şi propoziţia din dreapta lui pot şi să nu se exprime (**o** *prăpădea din ochi* **de frumoasă** CE ERA > *o prăpădea din ochi* **de frumoasă**), vezi circumstanţialul de cauză din volumul de sintaxă.

β) *Conjuncţii subordonatoare cu specializare* **relativă**, care **frecvent** *introduc un* **anumit tip** *de subordonate*, dar în context pot căpăta valoarea **şi a altor** *conjuncţii subordonatoare*, uneori şi *mixte/intermediare* (pentru ultimele, vezi mai departe). Este vorba de:

- conjuncţii de felul *pentru că*, *din cauză că*, *fiindcă*, *deoarece*, *întrucît* etc, care de obicei sînt *subordonatoare* ce introduc *circumstaţiale cauzale* (*nu pleacă* **pentru că** NU VREA etc); uneori, însă, acestea se întîlnesc – în calitate de conjuncţii subordonatoare – şi la predicative (*dacă nu pleacă e* **pentru că** NU VREA etc), rar putînd să devină conjuncţii mixte/intermediare, cînd se află la începutul unei propoziţii intermediare explicative (*numai oamenii rîd*, **pentru că** *animalele nu au această caracteristică* etc – vezi *infra*);
- conjuncţii de felul *ca* (+ conjunctivul), *pentru ca* (+ conjunctivul), *cu scopul ca* (+ conjunctivul) etc, care sînt de obicei finale (*vine aici* **ca** SĂ SE SPECIALIZEZE etc), dar uneori pot introduce şi predicative (*dacă a venit aici e* **ca** SĂ SE SPECIALIZEZE etc) sau opoziţionale – false finale (*intră grăbit în sala de curs*, **ca** *să se întoarcă imediat după ochelari* etc);
- conjuncţii de felul *în timp ce*, *în vreme ce*, *cît timp*, *cîtă vreme* etc, care de obicei introduc *circumstanţiale temporale* (*X cîntă* **în timp ce** SE PLIMBĂ etc), dar care uneori pot apărea şi în *circumstanţiale*

opoziţionale (*modestia este rară,* **în timp ce** OBRĂZNICIA SE ÎNTÎLNEŞTE PESTE TOT etc);

– conjuncţiile *în afara faptului că, în afară că* introduc frecvent circumstanţiale cumulative (**în afara faptului că** NU POATE DORMI, *mai are şi dureri de dinţi* etc), dar pot introduce şi circumstanţiale de excepţie (*nu a făcut nimic rău,* **în afara faptului că** A SPART UN GEAM etc);

– conjuncţia *decît* introduce adesea o circumstanţială comparativă reală (*azi a dărîmat mai mult* **decît** A CONSTRUIT IERI etc), dar poate introduce şi o circumstanţială de excepţie (*nu a realizat altceva* **decît** SĂ-ŞI FACĂ RĂU LUI ÎNSUŞI etc).

γ) *Conjuncţiile subordonatoare* **universale** – reprezentate prin *că, dacă/* popular şi familiar şi *de* (pentru *să*, care astăzi apare numai la conjunctiv, vezi §89, *passim*) – sînt numite astfel pentru că introduc *în mod obişnuit* mai multe tipuri de subordonate (pentru *că* cu valoare de conjuncţie mixtă/intermediară, vezi mai departe), cum ar fi *subiective* (*se pare* **că** VA PLOUA etc), *predicative* (*problema e* **că** VA PLOUA etc), *atributive* (*ipoteza* **că** VA PLOUA *nu a fost luată în consideraţie* etc), *completive directe* (*X ştie* **că** VA PLOUA etc), *completive indirecte* (*mă tem* **că** VA PLOUA ŞI MÎINE etc), *circumstanţiale consecutive* (*e atîta căldură şi umezeală,* **că** ÎN CURÎND VA PLOUA etc) ş.a.m.d.; faptul că la fel cu conjuncţiile subordonatoare universale se comportă şi unele pronume, adjective pronominale şi adverbe pronominale nu prezintă *aici* importanţă.

§113. *Conjuncţiile mixte/intermediare* reprezintă – cum am indicat în treacăt în §111 – o problemă controversată, putînd distinge în această privinţă mai multe orientări.

Pe linia ideii existente la *Tiktin, Gram.*, II, p. 147 sqq., unde se vorbeşte de cinci tipuri de *propoziţii* **principale** *coordonate* prin *conjuncţii* **coordinante**, anume, *copulative, disjunctive, adversative, cauzale* (introduse prin *căci, că*) şi *consecutive* (=conclusive), în prima ediţie a «gramaticii» publicate de Academie în 1954 se apreciază că în română trebuie făcută distincţie între *subordonata cauzală*, care exprimă «cauza acţiunii» din regentă şi se introduce prin *fiindcă, pentru că, deoarece, căci, că* etc (II, p. 169, 199), şi *coordonata cauzală*, care arată «motivul» acţiunii din propoziţia cu care este coordonată, introducîndu-se prin *că, căci, (că) doar, vezi că, vezi dumneata (că), pasămite* (II, p. 169). În numeroasele intervenţii ulterioare, unii specialişti au acceptat – cu rezerve şi reveniri, motivate (printre altele), pe de o parte, de nediferenţierea conceptului de *propoziţii principale* de cel de *propoziţii coordonate*, iar pe de altă parte de neluarea în seamă a elementelor incidente (pentru toate acestea, vezi volumul de sintaxă) – *propoziţia* **coordonată cauzală**, pe care au

numit-o *coordonată* **cauzală** sau **explicativă**[457]: „prin *doar* se introduc numai cauzale principale, prin *din cauză că*, numai secundare; dar o propoziție introdusă prin *căci* sau *că* poate fi și principală și secundară: *capetele poartă coroană,* **căci sînt capete încoronate**... *Să se scoale și să vie aici,* **că nu e timp de dormit...**" (*Graur, Pentru*, p. 131; vezi și p. 132, unde se revine asupra acestei idei, afirmîndu-se că „așa-zisele cauzale principale sînt în realitate cauzale secundare și că nu există cauzale principale"); *Avram, Evol.*, p. 15, declară că „admit existența unor propoziții coordonate cauzale" sau în altă formulare, că „limba română are categoria propozițiilor coordonate cauzale, dar sfera acestei categorii este mult mai redusă decît reiese din *Gramatica* Academiei", limitîndu-se „la elemente de construcție specifice cu caracter mai mult adverbial decît conjuncțional, ca *doar*, *pasămite*, *vezi că*, *vezi dumneata*" (*idem*, p. 67) ș.a.

Alți specialiști[458] sînt de părere – referindu-se la diversele categorii de propoziții explicative – că aceste propoziții intră în *raport de* **subordonare** cu propoziția cu care sînt puse în legătură și ca urmare consideră că conjuncțiile *căci* și *că* (=*căci*) sînt subordonatoare. În acest sens, notăm și *Gram. Acad.*, în care **nu** *se mai vorbește de coordonarea cauzală* (vezi volumul al II-lea), iar conjuncțiile *căci* și *că* – atunci cînd au legătură cu ideea de cauză – sînt încadrate la *subordonatoare* (I, p. 399-401).

Alți specialiști[459] exprimă ideea că *propozițiile coordonate cauzale/explicative* se aseamănă prin unele caracteristici cu propozițiile coordonate, iar prin altele cu propozițiile subordonate, ceea ce face ca conjuncțiile *căci* și *că* (=*căci*) să nu poată fi încadrate nici la conjuncțiile coordonatoare, nici la cele subordonatoare. În acest sens, în lucrările citate la începutul paragrafului 111 («Observații», p. 9 sqq.; GEM, p. 375 sqq.) am avansat ideea că cele două conjuncții în atenție (*căci* și *că*) se constituie într-o clasă de sine stătătoare – deosebită atît de clasa conjuncțiilor coordonatoare, cît și de cea a conjuncțiilor subordonatoare –, pe care am numit-o *clasa conjuncțiilor* **mixte/intermediare**. Considerînd și acum că această soluție este convenabilă, subliniem că în general **tipurile** *de conjuncții* **nu** *există* **în sine**, ci *sînt date de* **importanța** *propozițiilor* (uneori a altor unități sintactice/morfologice) *din* **același** *plan* (al *comunicării* sau al *comentariilor*) *care sînt relaționate de conjuncții*:

---

[457] Vezi Gh.N. Dragomirescu, *Structura gramaticală și stilistică a coordonatei cauzale*, LL, IV, 1960, p. 39 sqq.; I. Coteanu, *În legătură cu „subordonatele" explicative*, LR, IX, 1960, nr. 1, p. 27 sqq. ș.a.

[458] I. Rizescu, *Note asupra subordonatelor explicative (cu privire specială la subordonatele paratactice)*, LR, IX, 1960, nr. 1, p. 21 sqq.

[459] *Graur, Pentru*, p. 131 sqq. (vezi și mai sus în text); Mioara Avram, *Observații asupra coordonării*, p. 151 sqq.; I. Oiță, *Despre propozițiile explicative*, LR, IX, 1960, nr. 5, p. 445 sqq; Ecaterina Teodorescu, *Coordonata „cauzală"*, SCȘt, XIII, 1962, p. 246 sqq. ș.a.

– cînd propoziţiile (uneori frazele sau chiar substitutele) joncţionate prin conjuncţii *au* **aceeaşi** *importanţă* **în cadrul planului** *căruia aparţin*, atunci *conjuncţiile respective sînt* **coordonatoare** (*şi*, *sau*, *dar* etc. în contexte ca *merge* şi *cîntă* – vezi §111);

– cînd propoziţiile (*uneori*) sau o propoziţie şi una/două părţi de vorbire care direct sau indirect transmit informaţie semantică (*de cele mai multe ori*) *au importanţe* **diferite**, atunci conjuncţiile care relaţionează aceste unităţi gramaticale *din* **acelaşi** *plan sînt* **subordonatoare** (*dacă*, *deşi*, *încît* etc în contexte ca *nu ştie* **dacă** VA PLOUA – vezi §112);

– cînd, însă, propoziţiile (uneori frazele, teoretic şi o propoziţie/frază raportată la un substitut) aparţinînd *aceluiaşi* plan au – *una* – o importanţă *principial mai mare* din punct de vedere *semantic*, iar a doua o importanţă ce apare *simultan* ca fiind *egală* cu a celeia cu care este pusă în legătură din punct de vedere semantic, dar *mai mică* din punct de vedere gramatical, atunci conjuncţiile ce stabilesc acest raport sînt **mixte/intermediare** (*căci*, *că*.... în contexte ca *numai oamenii rîd*, **căci** ANIMALELE NU AU ACEASTĂ CARACTERISTICĂ – vezi §111 şi mai ales volumul de sintaxă).

După părerea noastră, **tipul** *de strucutură cu* **căci** din exemplul dat imediat mai sus conţine un **anacolut generalizat** constînd în **sărirea** *peste o* **parte** *a comunicării*, care parte *uneori* poate fi *identificată* şi *reintrodusă în context fără schimbarea intenţiei comunicative a vorbitorului*. Această *parte* peste care s-a sărit conţine o «unitate gramaticală» ce *indică un* **efect** *şi se constituie în* **regentă** *pentru propoziţia introdusă prin* **căci**, *care* **atunci** (cînd era exprimată «unitatea gramaticală») *era* **subordonată cauzală**: *Numai oamenii rîd*, **căci** ANIMALELE NU AU ACEASTĂ CARACTERISTICĂ provine din *Numai oamenii rîd*, animalele nu rîd, **căci** *animalele nu au această caracteristică*. Prin neexprimarea – repetăm, *generalizată* – a părţii din comunicare ce indica *efectul* şi se constituia în *regentă* a subordonatei cauzale introduse prin *căci*, această propoziţie introdusă prin *căci* **nu** *mai poate fi* **subordonată cauzală** (nu mai există *efectul* care să fie *regentul* cauzalei), ea devenind *doar* **o explicaţie** *pentru întregul context anterior* **explicat** (pentru detalii şi structuri de acelaşi tip, în care, însă, nu se mai poate identifica convenabil «partea din comunicare» peste care s-a sărit, vezi volumul de sintaxă). În *sintagma terminologică* pentru individualizarea propoziţiei la începutul căreia se află o conjuncţie mixtă/intermediară de tipul *căci* am introdus un element care să arate că acest fel de propoziţie are caracteristici şi de principală (*poate* reprezenta – fără ca acest lucru să fie obligatoriu – baza unei fraze explicative), şi de secundară (conjuncţia de tipul *căci* – la fel cu conjuncţiile subordonatoare prin care de regulă se introduc secundarele – nu este comutabilă cu *zero* fără schimbarea intenţiei comunicative a vorbitorului); asocierea acestor elemente în sintagma terminologică *propoziţie* **intermediară explicativă** considerăm că are avantajul de a indica faptul că faţă de norma „iniţială", potrivit căreia *din punctul de vedere al importanţei lor* propoziţiile limbii române pot

fi numai de *două* feluri, *principale* şi *secundare*, norma mai nouă acceptă că *după importanţa lor* propoziţiile limbii române pot fi de *trei* feluri, *principale*, *secundare* şi *intermediare explicative* (pentru detalii, comentarii şi bibliografie, vezi volumul de sintaxă). Al treilea fel de propoziţie *după importanţă*, anume, **intermediara explicativă**, se întîlneşte relativ frecvent în limba vorbită populară şi familiară şi de aici în literatura artistică influenţată de aceasta:

> „Mă trezeşte mama într-o dimineaţă din somn, cu vai-nevoie, zicîndu-mi: «Scoală, duglişule, înainte de răsăritul soarelui; iar vrei să te pupe cucul arminesc şi să te spurce, ca să nu-ţi meargă bine toată ziua?»... **Căci** AŞA NE AMĂGEA MAMA CU O PUPĂZĂ care-şi făcea cuib, de mulţi ani, într-un tei foarte bătrîn şi scorburos..."
> (I. Creangă, *op. cit.*, p. 246)

Propoziţia *intermediară explicativă* are ca jonctiv „specific" *conjuncţia mixtă/intermediară* **căci**, *obligatoriu asociată cu pauza şi intonaţia*; la aceasta se adaugă – de asemenea asociate cu pauza şi intonaţia – *în principiu* toate conjuncţiile care pot înlocui pe **căci** (chiar dacă în limbă se întîlnesc rar sau foarte rar cu această calitate), şi anume, **că**, **deoarece**, **fiindcă**, **întrucît**, **pentru că**, **din cauză/pricină că** etc. În legătură cu aceste conjuncţii sînt necesare două precizări:

I: toate prezintă (în măsură *aproximativ* egală) omonimia *conjuncţii subordonatoare cauzale* (cu care valoare sînt înregistrate de obicei în gramaticile limbii române) vs. *conjuncţii mixte/intermediare* (valoare identificată – într-un fel sau altul – abia în ultimul timp doar în unele lucrări de specialitate; vezi mai sus); dezomonimizarea la *toate* aceste conjuncţii se face prin apelul la informaţia semantică a propoziţiei introduse prin *căci*, *că*, *deoarece*, *fiindcă* etc raportată la informaţia semantică a unităţii gramaticale la care se referă: cînd – aşa cum am menţionat în §111 – în anumite tipuri de contexte propoziţiile introduse prin *căci*, *că*, *deoarece*, *fiindcă* etc exprimă cauza faţă de un regent de tip verbal (reprezentat printr-o *parte de vorbire*) ce exprimă **efectul**, atunci aceste propoziţii sînt *circumstanţiale cauzale* (în raport de subordonare faţă de regentul lor verbal), iar conjuncţiile introductive sînt *subordonatoare* (*nu-mi scrie, ci îmi* TELEFONEAZĂ, **căci/că**, **deoarece**, **fiindcă** etc **este/e**, **-i mai uşor** etc); cînd în alte tipuri de contexte – ca urmare a unui anacolut (vezi *supra*) – propoziţiile introduse prin *căci*, *că*, *deoarece*, *fiindcă* etc indică o **explicaţie** faţă de un termen **explicat** (reprezentat printr-o *propoziţie*, *frază*, *text*, eventual *substitut*), atunci aceste propoziţii sînt *intermediare explicative* (în raport explicativ cu unitatea – în majoritatea cazurilor – anterioară explicată), iar conjuncţiile introductive sînt

mixte/intermediare (MÎINE ARE SĂ PLOAIE[460], **căci/că, deoarece, fiindcă** etc **mă dor reumatismele** etc);

II: nu toate conjuncțiile mixte/intermediare (*căci, că, deoarece, fiindcă, întrucît, pentru că, din cauză/pricină că* etc) se folosesc în exact aceeași manieră, din acest punct de vedere putînd face distincție între:

1) conjuncția mixtă/intermediară *căci* – tipică și frecvent întîlnită (în asociație obligatorie cu pauza și intonația) la raportul explicativ (vezi raporturile sintactice) –, care introduce propoziția *intermediară explicativă aflată întotdeauna după unitatea explicată*:

„Lîngă lacul care-n tremur somnoros și lin se bate,
Vezi o masă mare-ntinsă cu făclii prea luminate,
Căci din patru părți a lumii împărați și-mpărătese
Au venit CA SĂ SERBEZE NUNTA GINGAȘEI MIRESE;"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 68)

2) conjuncția mixtă/intermediară *că* – rar întîlnită cu această valoare în contexte mai mult sau mai puțin ambigue din vorbirea populară și familiară, de unde uneori trece și în literatura frumoasă –, care poate apărea (fiind echivalenta lui *căci*):

a. ca element de legătură (asociat cu pauza și intonația) între o propoziție intermediară explicativă *întotdeauna ca al doilea termen* și o unitate explicată *întotdeauna ca primul termen*:

„A fost odată ca niciodată[,] **că** de n-ar fi NU S-AR POVESTI..."
(P. Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*, București, 1988, I, p. 7)

b. ca element introductiv al unei propoziții intermediare explicative la care unitatea explicată nu se mai exprimă, fiind și dificil de identificat (**teoretic**, *că* din această structură este comutabil cu *căci*):

„– Biata mămucă lasă cu limbă de moarte: că fratele cel mai mare să ieie locul și casa cea despre răsărit; cel mijlociu....
– **Că** BINE MAI ZICI TU, nevastă...."
(I. Creangă, *op. cit.*, p. 18)

3) conjuncțiile mixte/intermediare *deoarece, fiindcă, întrucît, pentru că, din cauză/pricină că* etc, care într-un context dat conținînd o propoziție intermediară explicativă introdusă prin *căci* **pot înlocui** pe acest *căci*, cu

---

[460] Pentru faptul că forma flexionară regională/populară *are să ploaie* este corectă din punctul de vedere al sistemului (întrucît *are* jocul desinențelor *-ă* vs. *-e* la indicativ față de conjunctiv), vezi §89.

precizarea că propoziţia intermediară explicativă introdusă prin *deoarece, fiindcă, întrucît, pentru că, din cauză/pricină că* etc – mai puţin obişnuită – are posibilitatea să preceadă unitatea explicată (**deoarece/fiindcă, întrucît** etc MĂ DOR REUMATISMELE, *mîine are să ploaie*) sau să urmeze unităţii explicate (*mîine are să ploaie*, **deoarece/fiindcă, întrucît** etc MĂ DOR REUMATISMELE); subliniem şi faptul că propoziţiile intermediare explicative – cu topică liberă faţă de unitatea explicată – introduse prin *deoarece, fiindcă, întrucît* etc se întîlnesc foarte rar în literatura artistică:

„– Da! *Nu mă iubeşti...*, **fiindcă** TU NU M-AI IUBIT NICIODATĂ, zise el cu amărăciune"
(M. Eminescu, *PL*. p. 70)

„...**fiindcă** EXISTENŢA ESTE ÎN SINE MIZERABILĂ, *el (=advocatus diaboli) e nevoit să împodobească cu flori... mizeria existenţei...*"
(M. Eminescu, *PL*. p. 81)

XII

CLASA INTERJECȚIILOR

§114. *Clasa interjecțiilor* – clasă unitară cuprinzînd elemente ce sînt întotdeauna părți de vorbire propriu-zise (vezi §10) – este reprezentată prin cuvintele substitut ce fac aceeași comunicare cu o propoziție/frază (*a*, *ah*, *vai* etc) sau prin cuvintele substitut ce fac aceeași comunicare cu o parte de propoziție (*bîz*, *miau*, *zvîrr* etc), care cuvinte sînt principial neflexibile și care – în regulă generală – sau se constituie în unitatea sintactică indivizibilă funcțional numită substitut de propoziție/frază (*a*, *ah*, *vai* etc), sau îndeplinesc funcția sintactică specifică de predicat interjecțional (*bîz*, *miau*, *zvîrr* etc – pentru funcționalitatea interjecțiilor, vezi *infra*, precum și volumul de sintaxă)[461].

Privitor la această definiție de lucru, notăm că în clasa semantico-gramaticală cu omogenitate relativă a interjecției – care clasă are un inventar redus (vezi imediat mai jos nota de text) – există (datorită tradiției gramaticii românești și nu numai) două tipuri principale de unități lexicale care *ar trebui* considerate ca reprezentînd două părți de vorbire, anume, *interjecțiile propriu-zise* și *interjecțiile onomatopee*. Deosebirea acestor două tipuri de interjecții se face pornind de la caracterul

NOTĂ. În textele (vechi și moderne) cercetate în articolul citat în trimiterea 40, interjecțiile cuvinte-titlu sînt între 1 și 21, reprezentînd între 0,13% și 0,62% în raport cu numărul total de cuvinte din textele respective (vezi p. 66). Excerptînd interjecțiile din DA, DLR, DEX-1996 și din trei texte vechi (CV, CT și *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei), *Minuț, I*, p. 180 sqq., apreciază că numărul interjecțiilor din limba română va fi fiind de

---

[461] În legătură cu caracteristicile interjecțiilor avute în vedere în această definiție de lucru, vezi – în afara criteriilor clasice pentru gruparea cuvintelor în părți de vorbire prezentate în §3-§9 – Sextil Pușcariu, *Despre onomatopee în limba română*, DR, I, 1920-1921, p. 75 sqq; *Iordan, LRC*, p. 488 sqq.; *Gram. Acad.*, I, p. 421 sqq.; Gh. Constantinescu, *Particularități semantice și sintactice ale interjecțiilor* **iată**, **iacă**, **iacătă**, LL, nr. 26, 1970, p. 85-97; C. Dominte, *Interjecția și onomatopeea în limba română*, AUBLLR, 1971, nr. 1-2, p. 165-194; G.G. Neamțu, *Despre calitatea unor interjecții*, StUBB, XVI, 1971, fasc. 1, p. 131-137; *Iordan-Robu, LRC*, p. 532 sqq.; Dimitriu, GEM, p. 378 sqq.; *Irimia, Gram.*, p. 303 sqq.; Ana-Maria Minuț, *Interjecția în limba română*, I, AUI, XLIII, 1997, p. 179-186, II, XLIV-XLV, 1998-1999, p. 157-172 (=*Minuț, I* și *Minuț, II*).

cinci-şase sute, ceea ce la cca 70 000 de cuvinte din DEX-1996 înseamnă cca 0,80%. Relativismul acestei aprecieri este motivat de anumite fapte, din care reţinem:

– dicţionarele nu conferă perifrazelor interjecţionale statutul de cuvinte-titlu, ci pe acestea le încadrează (îngreunînd astfel găsirea lor) la un cuvînt de bază din structura respectivă, numindu-le – ambiguu – «formule exclamative» sau «expresii» (*Doamne fereşte, ferească Dumnezeu, ce Dumnezeu, ce Dracu, pe Dracu, ce Naiba, pe Naiba, păcatele mele, ce păcatele, vai şi amar* etc);

– unele interjecţii apar amplificate prin repetare – *he* şi *he-he(-he)*, *na* şi *na-na(-na)*, *ni* şi *ni-ni(-ni)* etc –, de unde problema dacă în astfel de cazuri este convenabil să vorbim de variante ale unei interjecţii sau de două interjecţii diferite; situaţia interjecţiilor amplificate este deosebită de aceea a interjecţiilor cu variante fonetice regionale/populare (compară *hai, haide, huideo, huţa, huştiuliuc, phi, hop, auleu* etc cu *ai, aide, uideo, uţa, uştiuliuc, pi, hopa, oleu* etc) sau expresive (compară *vaaai, aaah, zdraaang, Doaaamne fereşte* etc cu *vai, ah, zdrang, Doamne fereşte* etc), în sensul că aceste variante aparţin în mod cert la acelaşi cuvînt-titlu (*hai* şi *ai* la *hai*, *vai* şi *vaaai* la *vai* etc).

arbitrar sau *motivat* al corpului sonor al interjecţiilor (pentru alte deosebiri, vezi *infra*): dacă la interjecţiile propriu-zise nu există legătură evidentă între corpul lor sonor şi informaţia semantică – foarte variată – pe care o pot transmite (*ah*, de exemplu, poate **semnala** *durerea, surpriza, plăcerea, încîntarea, fericirea* etc), la interjecţiile onomatopee între informaţia semantică şi corpul lor sonor există o legătură evidentă, întrucît prin aceste interjecţii **se imită** aproximativ sunetele şi zgomotele produse de o acţiune (*buf*, de exemplu, poate *sugera* o acţiune de *cădere, de lovire* sau *de explodare*). Subliniem, însă, că un corp sonor prin care se imită aproximativ sunetele şi zgomotele produse de o acţiune reprezintă – *teoretic* – o interjecţie onomatopee dacă transmite o informaţie semantică (de exemplu: *Băiatul* **buf** *pe gheaţă=Băiatul* **cade** *pe gheaţă*). În limba română există, însă, şi «segmente sonore» *lipsite de informaţie semantică în sensul celei transmise de vorbirea umană*, de felul *tra-la-la* (în DEX *tralala*)/*la-la-la*, utilizate în cîntatul fără cuvinte, de felul – cu redare cu totul aproximativă – *cîhi-cîhi*, la tuşitul *fără mesaj*, de felul *fiu-fiu*, la fluieratul *fără mesaj*, de felul *ham-ham* la imitarea lătratului cîinelui *fără mesaj* etc. La întrebarea dacă aceste «segmente sonore» sînt sau nu interjecţii răspunsul credem că nu poate fi categoric: în ipoteza că avem în vedere că «segmentele sonore» la care ne referim **nu** *transmit informaţie semantică*, atunci putem spune că *tra-la-la/la-la-la, cîhi-cîhi, fiu-fiu, ham-ham* etc nu sînt interjecţii; în ipoteza, însă – care ni se pare mai potrivită –, că admitem că *tra-la-la/la-la-la, cîhi-cîhi, fiu-fiu, ham-ham* etc (repetăm,

fără mesaj) sînt *totuşi* cuvinte (în sensul de *cuvinte fonetico-lexicale* – vezi §116) şi că, *prin convenţie*, toate cuvintele se încadrează în una din cele zece părţi de vorbire clasice, atunci aceste cuvinte sînt *interjecţii* (*pentru că de celelalte nouă clase semantico-gramaticale se deosebesc* **mai mult** *decît de interjecţii*).

Indiferent de faptul că sînt *propriu-zise* sau *onomatopee* (la acestea din urmă trebuind încadrate şi cuvintele fără mesaj de felul celor indicate imediat mai sus), toate interjecţiile se folosesc prin excelenţă în vorbirea populară şi familiară, de unde pot trece – cu intenţii expresive –, şi în literatura artistică (în stilul ştiinţific şi administrativ-juridic modern nu apar *în mod normal* interjecţii).

În mod tranşant, interjecţiile – care *admitem că* principial transmit indirect[462] informaţie semantică şi reprezintă unitatea sintactică numită substitut sau îndeplinesc funcţia sintactică de predicat interjecţional – se deosebesc pe de o parte de articol, prepoziţie, conjuncţie, care, fiind vide semantic, au funcţie de marcă morfologică şi/sau sintactică (vezi aceste părţi de vorbire), iar pe de altă parte de substantiv, adjectiv, numeral, verb, adverb, care, transmiţînd direct informaţie semantică, îndeplinesc funcţia sintactică a unei părţi de propoziţie ca subiectul, predicatul, atributul etc (vezi şi aici părţile de vorbire respective). Interjecţiile se deosebesc – e drept, mai puţin tranşant sau, poate mai bine, mai nuanţat – şi de partea de vorbire cu care au cele mai multe asemănări semantice, adică de pronume. La nivel semantic – cu urmări în sintaxă –, atît pronumele, cît şi interjecţia *admitem că* sînt principial substitute[463], dar în timp ce PRONUMELE *substituie* **în regulă generală** *nume* (*el*, *acesta* etc – vezi cap. VI) *şi doar* **în cazuri particulare** *propoziţii/fraze* (neutralul *asta*, de exemplu, pentru care vezi §45), INTERJECŢIA *are o situaţie deosebită*: un tip de interjecţii, cele *propriu-zise* (*a*, *ah*, *vai* etc) *substituie* **în regulă generală** (*comunicarea dintr-)o propoziţie/frază*, iar alt tip de interjecţii, cele *onomatopee* (*bîz*, *miau*, *zvîrrrr* etc) *substituie de asemenea* **în regulă generală** (*comunicarea din*) *partea de propoziţie numită predicat*. Aceste deosebiri semantice dintre pronume şi interjecţie au repercusiuni asupra funcţionării părţilor de vorbire respective: în timp ce pronumele, care înlocuiesc substantive, îndeplinesc funcţiile sintactice existente la substantive, adică sînt subiect, complement etc (**el** o *întîlneşte* **pe ea** etc – vezi cap. VI), interjecţiile au două posibilităţi în principiu egale în privinţa funcţionării: cele *propriu-zise* se constituie în unitatea sintactică pe care o numim *substitut de propoziţie/frază*, care unitate adesea „se traduce" printr-o propoziţie/frază apozitivă

---

[462] Pentru ipoteza că în gîndirea prearistotelică (cu „urme" şi în epoca modernă) interjecţiile trimit la o *comunicare realizată într-un singur termen* – care comunicare este *clară* **pentru vorbitor**, *trebuind „tradusă" printr-o propoziţie şi/sau frază doar* **pentru interlocutor** (şi *nu* invers, în sensul că ceea ce se comunică printr-o propoziţie şi/sau frază se substituie prin anumite interjecţii) –, vezi volumul de sintaxă, *numărul părţilor de propoziţie*.

[463] Faptul că pot fi substitute şi numeralele, verbele şi adverbele nu prezintă interes *aici*.

pentru interlocutor (Vai, *viaţa e frumoasă şi cînd e urîtă*); cele *onomatopee* îndeplinesc funcţia sintactică a părţii de propoziţie numite predicat, care nu este obligatoriu să fie „tradusă" printr-un verb cu această funcţie: *cîinele* **ham-ham** *(adică* LATRĂ*) la necunoscut.*

În legătură cu definiţia de lucru a interjecţiei mai meţionăm şi relativizarea prin «principial» a aprecierii că interjecţiile sînt «neflexibile» (*interjecţiile sînt* **principial** *neflexibile*). Motivarea acestei relativizări se află, pe de o parte, în excepţia constituită de interjecţia *haide* care – la fel ca în bulgară, sîrbă, rusă şi albaneză (cf. DA, s.v *haide*) – are *forme flexionare* (sic!) *analogice* cu ale verbului pentru persoana I plural (*haidem*) şi a II-a plural (*haideţi*); pe de altă parte, relativizarea în atenţie este motivată de interjecţia de provenienţă verbală *poftim*, la care această formă (adică *poftim*) **nu** *este de persoana I plural* (ci *este* **neutră** în privinţa persoanei gramaticale) la toate întrebuinţările ei (vezi *infra*); în schimb, interjecţia *poftim* are *forme flexionare* (sic!) *etimologice* (resturi de flexiune verbală) pentru persoana a II-aplural (*poftiţi*) şi chiar pentru persoana a II-a singular (*pofteşte*); în sfîrşit, relativizarea la care ne referim priveşte interjecţia *bravisimo* (în DEX scrisă *bravissimo*, ca în limba italiană, de unde a fost preluată de română), întrucît la această *interjecţie* **românească** există şi **ideea** *de superlativ* (*bravisimo =foarte extraordinar de bine*), şi **forma** *sintectică (cu sufix) neologică de superlativ* (*mutatis mutandis*, la fel ca la adjectivul/adverbul românesc *rarisim*, din francezul *rarissime*, pentru care vezi *supra*).

*

* *

Interjecţiile pot fi clasificate după diverse criterii, unul dintre acestea fiind *provenienţa*; în funcţie de acest criteriu, mulţimea interjecţiilor româneşti poate fi împărţită în subclasele pe care le notăm mai jos (vezi *Minuţ, I*, p. 180 sqq.).

Interjecţiile universale sînt numite astfel pentru că au forme fonetice apropiate sau identice în mai multe limbi. În cadrul acestei subclase, se poate face distincţie între:

– interjecţii universale *primare*, care sînt *sunete reflexe general umane* prin care *se semnalează* stări psihice sau fizice (bucurie, plăcere, tristeţe, suferinţă etc): *o*, *oh*, *a*, *ah* etc;

– interjecţii universale *neologice* – nu prea multe la număr –, care *la origine* au aparţinut unei limbi de circulaţie, dar care în timp, prin contacte mai ales culturale, au trecut şi în alte limbi, fără a putea spune *uneori* de unde au fost preluate de română: *adio*, *bis*, *bravo*, *bravisimo*, *halt*, *olala*, *servus*, *stop* etc.

Interjecţiile moştenite **ca atare** *din latină sau preluate* **ca atare** *din alte limbi*. Dacă facem – şi trebuie să facem – distincţie între interjecţiile moştenite *ca atare* din latină şi interjecţiile formate pe terenul limbii române din cuvinte moştenite din latină,

atunci româna continuă din latină doar interjecţia *vai* din lat. moşt. *vae*[464] (pentru interjecţionalizarea pe teren românesc a substantivului *zeu* moştenit din latină, vezi mai departe). Limba română are şi un număr redus de interjecţii preluate ca atare din diverse limbi cu care a venit în contact de-a lungul timpului: rom. *bre* < tc. *bre*, rom. *haide* < tc. *hayde*, rom. *huideo* < bg., sb., cr. *ujde*, rom. *hăis* < sb., cr. *ais*, *ajs*, mg. *hajsz* etc (în această ordine de idei, reţinem că *unele* din interjecţiile preluate ca atare din alte limbi au fost *în circulaţie* la început, în zilele noastre devenind arhaice: rom. *aferim* (=*bravo*) < tc. *aferim*, rom. *hareci* (folosit la licitaţii) < tc. *hareci* etc).

Trecînd peste cele cîteva interjecţii cu origine necunoscută sau nesigură (*bă/băi*, *mă/măi*, *na*, *ţuţ* etc), cea mai mare parte a interjecţiilor româneşti a luat naştere pe terenul limbii noastre prin diferite procedee. Unul din procedeele de creare a interjecţiilor pe terenul limbii române constă în *imitarea (aproximativă) a sunetelor şi zgomotelor produse de (diverse) acţiuni*; prin acest procedeu iau naştere *interjecţii* **onomatopee** care *sugerează* acţiuni privitoare – mai ales, dar nu numai – la fiinţa umană (*cîhî-cîhî*, *hîc*, *hor-hor*, *gîl-gîl*, *gogîlţ*, *sfor-sfor* etc), la alte fiinţe cunoscute de om (*bee*, *cotcodac*, *cucurigu*, *ga-ga*, *ham-ham*, *i-ha-ha*, *mac-mac*, *miau*, *muu*, *oac-oac* etc) sau la natura inanimată (*bang*, *boc-boc*, *fleoşc*, *hodoronc*, *pleosc*, *scîrţ*, *tic-tac*, *trosc*, *ţiu*, *zdrang*, *zbîrrr*, *zvîrrr* etc). Un alt procedeu de formare a interjecţiilor pe terenul limbii române este *conversiunea*, prin care se creează *interjecţii* **propriu-zise** de la părţi de vorbire diferite de proveniențe diferite. Interesează aici în primul rînd cîteva părţi de vorbire *existente în română*, care se interjecţionează întotdeauna (interjecţia *zău* provine din substantivul moştenit din latină *zeu*) sau numai uneori, în ultima situaţie aflîndu-se: interjecţia *pui-pui*, născută din substantivul de asemenea moştenit din latină *pui*; interjecţia *poftim* (cu variantele *poftiţi*, *pofteşte*), din verbul românesc de origine slavă *a pofti*.

NOTĂ. «Cuvintele» româneşti *pasă* (=*du-te*, *mergi*), *vă* (*du-te*, *mergi*), astăzi cu circulaţie populară sau regională (în unele graiuri din Transilvania), precum şi *blem*, *blemaţi*, cu circulaţie în româna veche, sînt considerate de obicei verbe la imperativ (vezi DLR, s.v. *pasă*[2], *vă*; *Rosetti, op. cit.*, p. 146, 508, 510). Întrucît, însă, aceste «cuvinte» sînt sau singurele continuatoare în română ale fostelor verbe latineşti **passare*, respectiv *vadere*, sau forme flexionare vechi *rupte* de verbul românesc *a* **î**/**um***bla*, care continuă latinescul *ambulare*, sîntem de părere că *este mai convenabil* să apreciem că toate aceste «cuvinte» (*pasă!*, *vă!*, *blem!*, *blemaţi!*) *reprezintă* **interjecţii româneşti** *convertite din verbe la imperativ*).

---

[464] Sextil Puşcariu, *Limba română, II, Rostirea*, Bucureşti, 1994, p. 343. Pentru ipoteza că românescul *vai* provine din substratul traco-dac, vezi G. Ivănescu, *Elemente traco-dacice păstrate în limba română*, AnL, XXIX, 1983-1984, p. 5 sqq.

În al doilea rînd, la conversiunea altor părți de vorbire în interjecții interesează un număr nu prea mare de părți de vorbire *inexistente* **ca atare** *în limba română, pe care româna le-a preluat din alte limbi, dar le conservă* **numai** *ca interjecții*. Este vorba – indiferent de circulația lor (de la mediul elevat la cel periferic) – de: interjecția românească *salve* din forma verbală latinească de imperativ *salve*; interjecție rom. *liba-liba* din substantivul mg. *liba* (=*gîscă*); interjecția rom. *utiu-utiu* din substantivul ucrainean *utia* (=*rață*); interjecția rom. *cuțu-cuțu* din substantivul pol. *kuciu*, mg. *kuszi* (=*cîine*, *cățel*); interjecția românească *helbet* din adverbul tc. *elbet* (=*desigur*); interjecția rom. *bogdaprosti* din sintagma slavă *Bog da prosti* (=*Dumnezeu să te ierte*); interjecția rom. *alivanta* din sintagma grecească *alla vanda* (=*la o parte*); interjecția rom. *mucles* din sintagma țig. *muk les* (=*păstrează tăcere*) etc.

La procedeele de formare a interjecțiilor pe terenul limbii române interesează și *perifrazarea*, prin care rezultă:

– interjecții formate din două interjecții aglutinate: *aho* < *a* + *ho*, *ehei* < *e* + *hei*, *valeu* < *vai* + *aoleu* etc.

NOTĂ. Pentru interjecții provenite – discutabil – din aglutinarea altor părți de vorbire, vezi *Minuț, II*, p. sqq, unde se discută:

– interjecția *baiu* care – în afara ipotezelor puțin probabile că se trage din polonezul *bai* (=*chiar*) sau că este o variantă a adverbului *ba* – va fi fiind rezultatul aglutinării adverbului *ba* cu pronumele personal *io* (=*eu*);

– interjecția *ian*, care provine din aglutinarea interjecției *ia* cu pronumele personal *ne*, *ni* întrebuințat emfatic (ipotezele că *ian* provine din lat. *en*, pol. sau sb. *ano*, v.sl. sau germ. *na*, mg. *ne*, *ni* sînt mai greu de acceptat mai ales din motive de natură fonetică);

– interjecțiile *premelege* și *săracandemine*, care provin din aglutinarea, cu anumite modificări fonetice, a unei prepoziții urmate de un adjectiv posesiv cu articolul posesiv-genitival și un substantiv (*pre a mea lege*), respectiv din adjectiv urmat de prepoziție și de pronume personal (*săracan de mine*).

– interjecții formate din două-trei părți de vorbire diferite neaglutinate, care *împreună* pot reprezenta la origine:

a) propoziții/fraze: *ferească Dumnezeu*, *Doamne ferește*, *Doamne iartă-mă* etc (la ultimele două, interjecționalizarea îmbinărilor rezultă și din dispariția pauzei asociate cu intonația dintre vocativul numelui și imperativul verbului);

b) resturi de propoziții/fraze: *ce Dumnezeu/Dracu, Naiba* provine din *ce Dumnezeu/Dracu, Naiba* SE ÎNTÎMPLĂ?; *pentru Dumnezeu* provine din FĂ ASTA *pentru Dumnezeu*; *păcatele mele* provine din ACESTEA SÎNT *păcatele mele*; *Dumnezeule* provine din CE SE ÎNTÎMPLĂ, *Dumnezeule?* etc.

Pe terenul limbii române, interjecţiile se mai pot forma uneori şi prin procedeul *derivării* cu sufixe diminutivale (*aolică < aoleu + ică*, *aleguţ < alege + uţ*, *sugurel < süge + urel* etc), prin *derivarea regresivă* (*fa* provine din *fată*; *hai* din *haide* etc) şi prin trunchierea cuvintelor, în sensul renunţării – din comoditate – mai ales (dar nu numai) la prima parte a acestora: *ăra/îra* provine din *sărac*, *ţam* din *mulţam* (la rîndul lui trunchiat din *mulţă/umesc*) etc.

*

* *

Din punctul de vedere al „structurii" lor, şi interjecţiile (la fel cu substantivele, adjectivele etc – pentru care vezi *supra*) se pot grupa în *sintetice* şi *perifrastice*.

Interjecţiile sintetice sînt acelea care, indiferent de provenienţă, sînt constituite în momentul de faţă al limbii române dintr-un singur corp fonetic. Intră, aşadar, aici: interjecţiile universale primare de felul *o*, *oh*, *a*, *ah* etc, la care se pot adăuga toate vocalele limbii române luate izolat sau mai ales prelungute (*i/iii*, *î/îîî*, *ă/ăăă* etc) şi chiar consoane izolate sau în mod deosebit prelungite cu vocală implicită (*m/mmmî*, *s/sssî* etc); interjecţiile universale neologice de felul *adio*, *bis*, *bravo*, *bravisimo*, *halt*, *olala* etc; interjecţiile moştenite din latină, împrumutate ca atare din alte limbi şi cu etimologie necunoscută, de felul *vai*, *haide*, *huideo*, *hăis*, *aferim*, *băl/băi*, *măl/măi*, *na* etc; onomatopeele ce pot apărea izolate, de felul *hîc*, *hor*, *gogîlţ*, *sfor*, *bee*, *cotcodac*, *cucurigu*, *ham*, *miau*, *muu*, *bang*, *fleoşc*, *hodoronc*, *pleosc*, *trosc*, *ţiu*, *zvîrr* etc; interjecţii realizate prin convertirea altor părţi de vorbire/unităţi sintactice româneşti ori din alte limbi (*zău*, *poftim*, *cuţu*, *bogdaprosti*, *alivanta*, *mucles* etc), prin derivarea cu sufixe sau regresivă (*aolică*, *sugurel*, *fa*, *hai* etc) şi prin trunchierea unor cuvinte (*ăra*, *ţam* etc); interjecţii provenite din perifraze aglutinate (*aho*, *ehei*, *valeu* etc) sau din resturi de propoziţii/fraze (*Dumnezeule*, *Drace* etc).

Interjecţiile perifrastice sînt constituite din îmbinări stabile de două sau mai multe cuvinte fonetico-lexicale neaglutinate (între care cuvinte în scris – în funcţie de anumite reguli – se pune sau nu cratima), putînd fi reprezentate prin: interjecţii primare repetate, eventual asociate şi cu alte părţi de vorbire (*of-of-of*, *of şi iar of*, *au-au-au*, *au şi aoleu* etc), la care se pot adăuga şi interjecţii fără mesaj de felul *la-la-la*, *tra-la-la*, *fiu-fiu-fiu* etc; interjecţii moştenite din latină sau preluate ca atare din diverse limbi, repetate, eventual asociate cu alte părţi de vorbire (*vai-vai-vai*, *vai şi iar vai*, *vai şi-amar*, *bre-bre-bre*, *haida de*, *nani-nani* etc); interjecţii onomatopee repetate (*cri-cri*, *ham-ham*, *mac-mac*, *oac-oac* etc) sau asociate în aşa-numitele «cuvinte rimate» (*cioc-boc/cioca-boca*, *hodoronc-tronc*, *şart-part*, *tic-tac*, *treanca-fleanca* etc); interjecţii rezultate din conversiune, repetate (*pui-pui*, *cuţu-cuţu*, *liba-liba*, *utiu-utiu* etc); perifraze neaglutinate provenite din foste propoziţii/fraze (*ferească Dumnezeu*, *Doamne ajută*, *Doamne fereşte*, *Doamne iartă-mă* etc) sau

resturi de propoziţii (*ce Dumnezeu/Dracu, Naiba, pe Dumnezeu/Dracu, Naiba, pentru Dumnezeu, păcatele mele* etc).

*
* *

§115. Deşi reduse numeric (vezi *supra*), interjecţiile prezintă mare varietate în privinţa *funcţionării* lor în limbă – care funcţionare este în dependenţă de informaţia semantică –, din acest punct de vedere putînd distinge în mod evident (pentru alte situaţii, vezi *infra*): *interjecţii ce se constituie în* **unitatea sintactică** *numită substitut de propoziţie/frază*; *interjecţii ce îndeplinesc* **funcţia sintactică** *numită predicat; interjecţii ce au* **funcţia de exteriorizare** *a unor stări psihice/fizice ale fiinţei umane sau* **funcţia de imitare** *(aproximativă şi fără mesaj) a sunetelor şi zgomotelor din lumea înconjurătoare animată şi neanimată.*

NOTĂ: Subliniem că la funcţionarea interjecţiilor **nu** *avem în vedere*:

– adjectivele, adverbele şi substantivele provenite prin *conversiune* din interjecţii (contexte de felul **halal** OM *mai e şi acesta*; *am cunoscut* UN TÎNĂR **bravo/bravisimo**; *X* MERGE **tipa-tipa/teleap-teleap**; ACEST **of/tic-tac** *îmi este cunoscut*; *a apucat-o* UN PLÎNS **de să ferească Dumnezeu**; *X* A RĂSPUNS **de Doamne-ajută** etc);

– verbele, adjectivele şi substantivele formate prin diverse procedee (altele decît conversiunea) pe baza unor interjecţii: de la onomatopeea *mîr* ia naştere verbul a *mîrîi* (*cîinele* **mîrîie**), din care rezultă adjectivul *mîrîit* (RĂSPUNSUL **mîrîit** *are o semnificaţie*) şi substantivul *mîrîitul/un mîrîit* (**mîrîitul** *cîinelui* E AMENINŢĂTOR) etc.

Interjecţiile **substitute de propoziţii/fraze** ţin locul – *din punctul de vedere al informaţiei semantice* – al unei propoziţii sau fraze. În cadrul dialogului interuman – unde vorbitorul *produce* vorbirea şi interlocutorul o *recepteaza* –, vorbitorul încodează mesajul *de obicei* în unităţile sintactice curente decodabile de către interlocutor *principial* **într-o singură manieră** ce corespunde intenţiei comunicative a vorbitorului (propoziţie, frază, text); *uneori*, însă, vorbitorul poate încoda mesajul şi în unitatea sintactică nerafinată, conservată din faza iniţială a vorbirii umane (substitutul de propoziţie/frază – pentru detalii, vezi volumul de sintaxă), care *în regulă generală permite* **mai multe şi variate decodări**, doar una dintre acestea corespunzînd intenţiei comunicative a vorbitorului. Această decodare conformă cu intenţia comunicativă a vorbitorului poate rezulta mai rar din «situaţia dată» (de exemplu, un *aaa!* emis de vorbitor cînd interlocutorul l-a călcat pe picior); mai frecvent, însă, şi în mod special în varianta scrisă a limbii, o interjecţie ca *aaa!* poate trimite la comunicări foarte variate (*ce frumoasă este floarea pe care mi-ai dat-o! Ai revenit aşa de repede?* etc) şi de aceea vorbitorul trebuie „să traducă" interjecţia respectivă prin propoziţia sau fraza

– apozitivă – ce corespunde intenției sale comunicative (de exemplu, **Aaa**, *ai revenit așa de repede?* etc). Pot fi substitute de propoziții/fraze, întrucît transmit aceeași informație semantică ca și propozițiile/frazele apozitive prin care sînt „traduse" (în mod frecvent, dar nu obligatoriu, dacă informația semantică respectivă rezultă din «situația dată» sau din context):

– interjecțiile universale primare (*ah*, *oh*, *a*, *aaa*, *e*, *eee* etc):

„**Ah!** *De cîte ori voit-am*
Ca să spînzur lira-n cui
Și un capăt poeziei
Și pustiului să pui."
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 86)

– interjecțiile universale neologice (*bravo*, *servus*, *stop* etc):

„**Bravo!** Maistre Ruben, strigă el, *dracii tăi sînt meșteri în desprinsul umbrelor din părete...*"
(M. Eminescu, *PL*, p. 62)

– interjecții moștenite din latină, preluate ca atare din alte limbi sau cu origine nesigură (*vai*, *na*, *huideo*, *hăis* etc):

„**Vai!** *Tot mai gîndești la anii, cînd visam în academii,*
Ascultînd pe vechii dascăli cîrpocind la haina vremii,
Ale clipelor cadavre din volume stînd s-adune
Și-n a lucrurilor peteci căutînd înțelepciune?"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 109)

„**Na,** *ține o țigare.*
(Tudor Arghezi, *Scrieri*, 1, București, 1962, p. 218)

– interjecții convertite în diverse părți de vorbire românești sau din alte limbi, folosite ca formule de întîlnire, de despărțire, de mulțumire, de recunoștință etc sau pentru chemarea/alungarea animalelor – eventual și a oamenilor (*salve*, *pa*, *pa și pusi*, *bogdaprosti* etc; *cuțu-cuțu*, *liba-liba*, *pui-pui* etc), în contexte de felul: **Salve**, *magistre, spuse discipolul bătrînului său profesor* (unde *salve* =*să fii sănătos*); **Cuțu-cuțu**, *își chemă băiatul tovarășul de joacă* (unde *cuțu-cuțu* =*vino la mine*) etc;

– interjecții formate pe terenul limbii române prin trunchiere, derivare regresivă și derivare cu sufixe diminutivale (*ăra*, *fa*, *olecuță*, *sugurel* etc):

„– Oare-i ajunge pînă desară la Piatră, moș Nichifor?
– **Ă...ra!** *da ce stai de vorbești*, jupîne Strul? Eu gîndesc, de mi-a ajuta Dumnezeu, pe după ameazi să-ți pun nora în Piatră."
(I. Creangă, *op. cit.*, p. 321)

– interjecţii perifrastice neaglutinate provenite din foste propoziţii/fraze (*ducă-se pe pustiu/pustii*, *Doamne fereşte*, *Doamne iartă-mă*, *ferească Dumnezeu* etc):

„Ş-apoi carte se făcea acolo, nu glumă! Unii cîntau psaltichie ...pînă ce răguşeau... Musteciosul Davidică..., pînă tipărea o mămăligă, mîntuia de spus... toată istoria Vechiului Testament... şi pronumele conjunctive de dativ şi acuzativ... :

– Mi-ţi-i, ni-vi-li, me-te-îl-o...

Ce-a fi aceea, **ducă-se pe pustiu**... Şi turbare de cap şi frîntură de limbă ca la aceşti dascăli nu mi s-a mai dat a vede; cumplit meşteşug de tîmpenie, **Doamne fereşte**!"

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 321)

Interjecţiile ce îndeplinesc **funcţia sintactică de predicat** substituie – din punct de vedere semantic şi funcţional – un verb predicat, cu care pot fi înlocuite în context fără schimbarea intenţiei comunicative a vorbitorului *dacă ignorăm expresivitatea comunicării*; uneori, pentru clarificarea intenţiei sale comunicative, vorbitorul însuşi „traduce" interjecţia respectivă prin verbul-predicat pe care-l substituie. Din această categorie fac parte:

– interjecţii onomatopee ce imită aproximativ sunetele şi zgomotele unor acţiuni ale omului sau ale unor „realităţi" personificate (*gîl-gîl*, *horp*, *hor-hor*, *gogîlţ* etc), întîlnite în contexte ca *însetatul pune sticla la gură şi* **gîl-gîl** toată apa.

– interjecţii onomatopee ce trimit la «vorbirea animalelor», prin care interjecţii se înlocuiesc verbe formate pe baza lor (*beee* pentru *a behăi*, *bîz* pentru *a bîzîi*, *miau* pentru *a mieuna* etc) sau alte verbe existente în limbă pentru indicarea acţiunilor respective (*ham* pentru *a lătra*, *muuu* pentru *a rage*, *i-ha-ha* pentru *a necheza* etc); interjecţiile de acest fel se folosesc rar cu funcţia de predicat, în contexte de felul *copilul învaţă de mic cum vorbesc animalele: PISICA* **miau** (*adică* MIAUNĂ), *CÎINELE* **ham** (*adică* LATRĂ) etc.

– interjecţii onomatopee ce imită aproximativ sunetele şi zgomotele produse de diverse acţiuni din lumea înconjurătoare, substituind verbe ce trimit la acţiunile respective (*huştiuliuc* pentru *a se repezi/a cădea în apă*, *zvîrrr* pentru *a zvîrli/a arunca*, *haţ* pentru *a apuca/a prinde* etc):

„...zvîrleam petrele, pe rînd, în ştioalna unde mă scăldam: una pentru Dumnezeu şi una pentru Dracul... *ş-apoi* **huştiuliuc** *şi eu în ştioalnă, de-a cufundul...*"

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 256)

– unele interjecţii propriu-zise (la care nu se poate preciza ce aspecte ale semantismului determină funcţia de predicat), de felul *iată*, *na*, *haidem/haideţi* şi alte cîteva:

„Dar deodat-un punct se mişcă... cel întîi şi singur. **Iată-l**
Cum din chaos face mumă, iară el devine Tatăl...”
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 104)

Interjecţiile cu **funcţia de exteriorizare** a *unor stări spihice/fizice ale omului sau cu* **funcţia de imitare (aproximativă şi fără mesaj)** *a unor zgomote din lumea înconjurătoare* pun problema – cum am notat şi mai sus – dacă reprezintă sau nu *vorbire umană*; prin faptul că **nu** *transmit informaţie semantică* (nu trimit la noţiuni, judecăţi, şiruri de judecăţi sau raţionamente) *şi nici informaţie gramaticală, logică şi/sau stilistică*, aceste «elemente» nu ar trebui considerate vorbire umană; prin faptul, însă, că **au** *un corp sonor – cu posibilităţi de redare (aproximativă) în scris –* RECUNOSCUT CA ATARE *de vorbitorii unei/unor limbi*, aceste «elemente» pot fi acceptate şi ca vorbire umană, şi anume, *cu calitatea de* **cuvinte** (mai exact, *cuvinte fonetico-lexicale*). Apreciind că este mai convenabilă a doua ipoteză (elementele în atenţie *sînt cuvinte,* anume, *cuvinte fonetico-lexicale*) şi admiţînd, prin convenţie, că toate cuvintele unei/unor limbi se încadrează la una sau la alta din părţile de vorbire admise în limba sau în limbile în atenţie, *ni se pare logic să spunem că cuvintele la care referim se pot încadra la interjecţii.* Subliniem, însă, că *din punctul de vedere al funcţionării* aceste interjecţii se deosebesc atît de toate celelalte interjecţii (care pot reprezenta unitatea sintactică numită substitut de propoziţie/frază sau pot îndeplini funcţia sintactică de predicat al unei propoziţii – vezi *supra*), cît şi de toate celelalte părţi de vorbire din limba română (care au sau funcţie sintactică, sau funcţie de marcă morfologică, sintactică, logică, sau funcţie exclusiv expresivă – vezi toate aceste părţi de vorbire). Cum am sugerat şi prin sintagmele terminologice folosite, interjecţiile la care ne referim *exteriorizează* anumite stări psihice/fizice ale omului (cîntatul fără cuvinte prin *la-la-la*, prin *tra-la-la*, prin *mmmî* etc; fluieratul – ca melodie – prin *fiu-fiu-fiu* etc) ori *imită aproximativ şi fără mesaj* unele sunete şi zgomote din lumea înconjurătoare (*pu-pu-pup*, *cucu*, *cirip-cirip*, *vîjjj* etc):

„Şi cum îmi spuneau ei îngrijoraţi, numai ce auzim cîntînd în tei:
– **Pu-pu-pup! Pu-pu-pup! Pu-pu-pup!**”
(I. Creangă, *op. cit.*, p. 252)

*
* *

În afara acestor aspecte ale funcţionării interjecţiilor, *care aspecte ni se par evidente*, mai există şi altele, în legătură cu care sînt necesare anumite comentarii.

a) În *Gram. Acad.*, I, p. 429, se apreciază că interjecţiile pot reprezenta şi numele predicativ într-un context ca:

„Pînă ce fu Horea Crai
Pe domnire *era* **vai**”

După părerea noastră, în structuri de acest fel interjecția *nu* poate fi nume predicativ, din cauză că această subfuncție din cadrul predicatului nominal (pentru care vezi volumul de sintaxă) presupune, pe de o parte, **existența** *subiectului* (exprimat sau neexprimat), în legătură cu care numele predicative indică o caracteristică, iar pe de altă parte, **existența** *verbului copulativ* (exprimat sau neexprimat), care face legătura între numele-subiect și numele predicativ. Întrucît în propoziția *pe domnire era vai* din versurile de mai sus **nu** *există subiect*, urmează că nici *vai* nu poate fi nume predicativ, pentru că nu are caracteristica cui să o exprime, și nici *era* nu poate fi verb copulativ, pentru că nu există un nume-subiect și un nume predicativ pe care să le lege (în sensul raportului de inerență – vezi și aici volumul de sintaxă). Admițînd cele spuse mai sus, urmează că în contexte de acest fel – și altele susceptibile de a conține interjecții reprezentînd nume predicative nu credem să existe – *verbul* **era** *și interjecția* **vai** *se constituie într-o* **perifrază verbală unipersonală** (pentru *perifraze*, vezi §11, §74, *passim*). Notăm că în limba română (în mod special în cea vorbită populară și familiară) există, pe lîngă perifraze verbale unipersonale de felul *e/era, a fost, va fi* etc *vai, e/era, a fost, va fi* etc *vai și amar* etc, și un număr relativ mare de perifraze verbale personale cu *a face* și o interjecție de regulă *onomatopee* – de felul *a face cotcodac=a cotcodăci, a face mac=a măcăi, a face cirip=a ciripi, a face cucurigu* =(rar) *a cucuriga/cucurigi* și (frecvent) *a cînta* cu subiect *cocoșul* etc – sau cu alte verbe și interjecții (*a da cu ho, a da cu sictir, a pica cu tronc, a zice zău* etc).

b) *Din punctul de vedere al funcționării*, unele interjecții se comportă diferit în contexte diferite. Astfel, într-un tip de contexte, interjecția *zău* poate fi **substitutul unei propoziții/fraze** de felul *e adevărat/jur pe Dumnezeu că e adevărat* (vezi nota de text imediat următoare), urmînd sau, mai rar, precedînd o afirmație cu valoare de mărturisire: *am văzut (ce a fost),* **zău** vs. **zău**, *am văzut (ce a fost)*.

NOTĂ. Această întrebuințare a interjecției românești *zău* – cu sensul indicat mai sus, în text – își are originea în *restul de propoziție* latinesc *per Deos =în numele zeului/divinității* (vezi G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, 1983, s.v. *per*, 7), dovada în acest sens constituind-o limba română veche, unde găsim contexte de felul *eu,* **pre zeu**, *sîntu jidovinu*, CV, 19ʳ4-5, *că,* **pre zeu**, *detori seți amu, dintru lumea acasta a eși*, CPB, 391/10-11 etc. Fără prepoziție și cu *e* nevelarizat, interjecția românească *zeu* se întîlnește și în folclor, în contexte ca *Bade nu te supăra/Că,* **zeu**, *nu e vina mea*, (Jarnik-Bîrseanu, după H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Bukarest, III, 1924, s.v. *zeu*), iar cu forma principial generalizată astăzi *zău* apare uneori și în literatura artistică influențată de vorbirea populară și familiară:

„...să știi că mi te-ai lehămetit de la inimă; doar să te porți de-acum tare bine să mai fiu ce-am fost pentru tine; dar nu știu, **zău**!"

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 259)

Într-un alt tip de contexte – prin analogie cu adverbele predicative de felul *desigur*, *fireşte*, *negreşit* etc urmate de *că* –, interjecţia *zău* [cu acelaşi sens lexical de *e adevărat/jur pe Dumnezeu (că e adevărat)*] îndeplineşte funcţia sintactică de predicat analogic interjecţional regent al unei propoziţii subordonate subiective introduse prin conjuncţia subordonatoare *că*, în contexte de felul **zău** CĂ AM VĂZUT *(ce a fost...)*.

La interjecţiile cu comportament diferit *din punctul de vedere al funcţionării* notăm şi pe *mă/măi*, *bă/băi*, care pot apărea:

– ca anexe ale substantivelor comune şi/sau proprii ce vizează persoane umane sau realităţi personificate (**mă/măi** BĂIETE, **bă/băi** OMULE,... etc), cînd aceste interjecţii se comportă ca nişte *semnale* pentru faptul că va urma cazul vocativ (în acelaşi sens în care, *mutatis mutandis*, adverbele de echivalenţă de felul **adică** *semnalează* funcţia sintactică de apoziţie –vezi §105);

– singure şi izolate prin pauza asociată cu intonaţia de restul comunicării, cînd *mă/măi*, *bă/băi* sînt **substitute de propoziţii/fraze** de atenţionare a persoanelor umane sau a altor realităţi personificate, însemnînd *fii/fiţi atent/atenţi*, *ascultă/ascultaţi ce vă spun* etc (contexte de felul *mă/măi*, *bă/băi*, *veniţi la mine!/ce faceţi acolo?* etc).

În sfîrşit, la comportamentul diferit *din punctul de vedere al funcţionării* menţionăm şi interjecţiile *iată*, *na*, *hai/haide*, *ia*, care, atunci cînd trimit la anumite informaţii semantice (*iată*=*priveşte*, *hai/haide*=*să mergem*, *ia*=*ascultă*, *ascultaţi*, *na*=*ţine* etc) – îndeplinesc **funcţia sintactică** de predicat:

„Dar deodat-un punct se mişcă... cel întîi şi singur. *Iată*-l
Cum din chaos face mumă, iară el devine Tatăl"
(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 104)

În alte contexte, însă, interjecţia *iată* (la fel cu care se comportă şi *na*, dintr-un context ca cel din T. Arghezi citat mai sus) poate reprezenta **unitatea sintactică** numită substitut de propoziţie/frază, cînd trimite la aceeaşi informaţie semantică cu propoziţia/fraza prin care – indiferent de alte vecinătăţi posibile – vorbitorul „traduce" *pentru interlocutor* interjecţia respectivă:

„Da, gîndii, **iată**, *iar am adormit lucrînd...* "
(Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pămînteni*, Bucureşti, 1980, II, p. 7)

Cît priveşte interjecţiile *hai/haide*, *ia*, acestea – cînd se află la începutul unei comunicări şi sînt urmate de un verb predicat sau din structura predicatului la conjunctiv – reprezintă şi ele unitatea sintactică numită substitut de propoziţie/frază, prin care se transmite un îndemn ce priveşte şi pe vorbitor, de felul *să încercăm*, *să ne dăm silinţa să ducem la bun sfîrşit*:

„...**hai** *să fugim cu pluta aceea la frate-meu Vasile*"
(I. Creangă, *op. cit.*, p. 228)

ANEXĂ

într-un alt tip de context – prin analogie cu adverbele predicative de felul *desigur, fireşte, negreşit* etc. urmate de *că* – interjecţia *zău* (cu acelaşi sens lexical de *adevărat/pe Dumnezeu (că e adevărat)*) îndeplineşte funcţia sintactică de predicat analogic interjecţional regent al unei propoziţii subordonate subiective introduse prin conjuncţia subordonatoare *că*, în contexte de felul *zău* CĂ AM VĂZUT *(ce-a fost...)*.

La interjecţiile cu comportament diferit *din punctul de vedere al funcţionării* notăm şi pe *mă/măi, bă/băi*, care pot apărea:

– ca anexe ale substantivelor comune şi/sau proprii ce vizează persoane umane sau realităţi personificate (*mă/măi* BĂNUŢ, *bă/băi* OMULE... etc), cînd aceste interjecţii se comportă ca nişte *semnale* pentru faptul că va urma *cazul* vocativ (în acelaşi sens în care, *mutatis mutandis*, adverbele de echivalenţă de felul adică *semnalizează* funcţia sintactică de apoziţie – vezi § 505);

– singure şi izolate prin pauză asociată cu intonaţia de rostul continuării, cînd *mă/măi, bă/băi* sînt substitute de propoziţii/fraze de interpelare a persoanelor umane sau a altor realităţi personificate, însemnînd *fiţi atenţi, ascultă/ascultaţi ce vă spun* etc. (contexte de felul *mă/măi, bă/băi, veniţi la mine; ce faceţi acolo?* etc.).

În sfîrşit, la comportamentul diferit *din punctul de vedere al funcţionării* menţionăm şi interjecţiile *iată, na, hai/haide, iu*, care, atunci cînd trimit la anumite informaţii semantice (*iată* = *priveşte, hai/haide* = *să mergem, iu* = *ascultă, aveniţi, nu vine*...), îndeplinesc funcţia sintactică de predicat:

„Din două-un punct se mişcă... cel întîi şi singur. *Iată*-l

Cum din chaos face mumă, iar el devine Tatăl"

(M. Eminescu, *op. cit.*, p. 104)

În alte contexte, însă, interjecţia *iată* (la fel cu care se comportă şi *na*, dintr-un context ca cel din T. Arghezi citat mai sus) poate reprezenta **unitatea sintactică** numită substitut de propoziţie/frază, cînd trimite la aceeaşi informaţie semantică cu propoziţia/fraza prin care – indiferent de alte vecinătăţi posibile – vorbitorul „traduce" *pentru interlocutor* interjecţia respectivă:

„Da, omule, *iată, tot am adormit lucrînd*..."

(Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pămînteni*, Bucureşti, 1980, II, p. 7)

Cît priveşte interjecţiile *hai/haide, iu*, acestea – cînd se află la începutul unei comunicări şi sînt urmate de un verb predicat sau din structura predicatului la conjunctiv – reprezintă şi ele unitatea sintactică numită substitut de propoziţie/frază, prin care se transmite un îndemn ce priveşte şi pe vorbitor, de felul *să începem, să ne dăm silinţa să ducem la bun sfîrşit*:

„...*hai să legăm cu plută aceea la frate-meu Vasile*"

(I. Creangă, *op. cit.*, p. 228)

NIL NOVI SUB SOLE
– În problema ortografiei românești actuale –

Această lucrare urma ca, la terminare (februarie 1995), să apară în unul din periodicele Academiei. Întrucît, însă, publicațiile Academiei nu mai acceptă lucrări nefavorabile «îndreptărilor» din 1991-1995 aduse ortografiei românești, adăugăm studiul de față (în forma lui din februarie 1995, cu trei actualizări indispensabile) ca «anexă» la primul volum din *Tratatul de gramatică a limbii române.* Precizăm cu această ocazie că în *Tratat* utilizăm pe *î-â* și pe *sînt, sîntem, sînteți* ca în «ortografia Densusianu din 1932» și în «ortografia din 1953». Notăm și faptul că în privința punctuației ne deosebim de normele limbii române literare actuale (și nu numai) prin nefolosirea punctului după prescurtarea *etc* (pronunțată *etcetera*), atunci cînd această prescurtare apare în interiorul propoziției, al frazei sau al textului, considerînd că aici avem de-a face cu *un nou cuvînt (adverb) universal,* care nu mai are nevoie să fie raportat la lat. *et caetera/et cetera.*

§1. Limba română – despre care se poate vorbi din secolul al VII-lea al erei noastre[1] – este „limba latină vorbită în mod neîntrerupt în partea orientală a imperiului roman, cuprinzînd provinciile dunărene romanizate (Dacia, Panonia de sud, Dardania, Moesia superioară și inferioară), din momentul pătrunderii limbii latine în aceste provincii și pînă în zilele noastre"[2]. Continuînd limba latină, *româna a avut la început numai aspectul oral,* primele texte de limbă română care s-au păstrat datînd abia din secolul al XVI-lea. Este vorba, pe de o parte, de **traduceri religioase**, făcute mai ales în Transilvania, unele manuscrise – fie nedatate *(Codicele Voronețean,* reeditat la București în 1981 =CV, ș.a.), fie datate *(Codicele popii Bratul,* 1559-1560 =CPB,

[1] Vezi O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine,* I, Paris, 1901, p. 324, 390 (ediția românească, București, 1969, p. 210, 249); A. Philippide, *Originea românilor,* I, Iași, 1923, p. 858; II, 1927, p. 404; G. Ivănescu, *Istoria limbii române,* Iași, 1980, p. 179; Al. Rosetti, *Istoria limbii române,* ediție definitivă, București, 1986, p. 321 sqq.; H. Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe,* București, 1993, p. 159-160.

[2] Al. Rosetti, *op. cit.,* p. 75.

Pravila ritorului Lucaci, 1581, editată în 1971 =PRL) –, altele tipărituri, realizate în primul rînd de diaconul Coresi la Brașov *(Carte cu învățătură*, 1581, reeditată la București în 1914 =CC, etc), dar și de alții *(Palia de la Orăștie*, 1582, reeditată la București în 1968 =PO); pe de altă parte, limba din secolul al XVI-lea este tezaurizată în **texte netraduse**, o valoare deosebită avînd *scrisoarea boierului Neacșu* din Cîmpulung din 1521, care – chiar dacă nu are aceeași importanță ca *les Serments de Strasbourg* din 842 pentru limba franceză – reprezintă prima atestare ce a înfruntat secolele a limbii române vorbite (vezi *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, București, 1979 =DIR, p. 95) etc. În secolul al XVII-lea, limba română scrisă continuă tradiția religioasă cu numeroase texte, din care notăm *Cazania* lui Varlaam din 1643 (reeditată la București în 1943 =VC) și *Biblia de la București* din 1688, ce poate fi considerată drept „cea dintîi operă de unitate națională"[3] (o ediție critică a acestui text – din care pînă în momentul de față s-au publicat trei volume – apare la Iași sub genericul *Monumenta linguae dacoromanorum*, I, *Genesis*, 1988, II, *Exodus*, 1991, III, *Leviticus*, 1993 =BB; acum, în 1999, există și IV, *Numeri*, 1994, V, *Deuteronomium*, 1997). În afara literaturii bisericești, în acest secol apar – în manuscris sau ca tipărituri – literatura populară (*Alexandria* copiată în 1620 de popa Ioan Românul din Sînpetru – Hunedoara), literatura juridică (*Pravilele împărătești* în 1646 în Moldova și *Îndreptarea legii* în 1652 în Muntenia) și mai ales literatura cronicărească (*Letopisețul Țării Moldovei* al lui Grigore Ureche, Miron Costin și, la începutul secolului următor, Ion Neculce, ultimul – în ediția de la București din 1959 =IN, ș.a.). Începutul secolului al XVIII-lea este dominat de Dimitrie Cantemir, a cărui operă în limba română vizează domeniul istoriografiei *(Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor)*, al literaturii artistice (primul nostru roman alegoric, *Istoria ieroglifică*), la care se adaugă încercarea filozofico-teologică tipărită în ultimii ani ai secolului anterior, *Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea*. Elemente novatoare în viața spirituală a românilor apar în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cînd reprezentanții Școlii Ardelene militează pentru redeșteptarea noastră națională; opera acestora (*Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Viena – Buda, 1780-1805 =*Elementa*, ediția publicată de Mircea Zdrenghea, Cluj-Napoca, 1980, ediția I, p. 1-110, ediția a II-a, p. 111-120, la care facem trimiterile; *Hronica românilor* a lui Gheorghe Șincai; *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* a lui Petru Maior ș.a.) marchează începutul tranziției de la epoca veche la epoca modernă a științei, literaturii și culturii românești. În Principate, în această vreme, un rol important l-au avut cîteva generații de intelectuali (Văcăreștii și Goleștii în Muntenia, Conachi în Moldova), care s-au manifestat pe tărîmul literaturii, al istoriei și al științei limbii. Deosebit de valoroasă la începutul secolului al XIX-lea a fost contribuția lui Gheorghe

[3] N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, I, București, ediția a doua, 1929, p. 68.

Asachi și Eliade Rădulescu, care – în afara operei lor literare și științifice – au fost deschizători de drumuri în învățămînt și în publicistica în limba română. În toate domeniile activității intelectuale, sfîrșitul perioadei de tranziție de la epoca veche la cea modernă se află în opera de pînă în jurul anilor 1860 a acelora care într-un fel sau altul pot fi încadrați la «pașoptiști»: Mihail Kogălniceanu, Nicolae Bălcescu, Vasile Alecsandri, Dimitrie Bolintineanu ș.a.

§2. Am făcut acest excurs pentru a releifa faptul că, cu puține excepții[4], toată literatura, știința și cultura în limba română din decurs de mai mult de 300 de ani cîți au trecut de la primele texte de limbă română din secolul al XVI-lea și pînă la operele intelectualilor de la sfîrșitul perioadei de tranziție la epoca modernă din jurul anilor 1860 este scrisă cu alfabet chirilic, căruia în ultimele decenii de utilizare la noi i s-au adus anumite amendamente. Acest alfabet, creat – potrivit tradiției – pentru slavi în secolul al IX-lea de către frații Chiril și Metodiu[5], a fost preluat de români de la slavii sud-dunăreni în varianta lui cu aproximativ 43 de slove. Unele din aceste slove notau în mod cert un singur fonem: Б = b, В = v, Ж = j etc; exista, însă, și posibilitatea ca un singur fonem să poată fi notat prin mai multe slove (așa-numitele foneme «poligrafice»: pentru *i* existau И, Ї, Ь, Ѵ, pentru *t* existau Т și Ш, pentru *u* existau Ȣ, оу etc. La polul opus se aflau așa-numitele slove *polifone*, care aveau două sau mai multe valori: prin Ꙟ se puteau nota *î, în, îm, n, m;* Ѣ și Ѧ puteau nota pe *ea, ia, e;* prin Ѫ și Ъ se puteau nota *î, ă* etc. Precizăm, însă, că *toate* aceste slove cu valorile lor nu apăreau decît destul de rar într-un singur text românesc; de obicei, cei care scriau românește în secolele al XVI-lea - al XVIII-lea utilizau mai ales *una* dintre slove în cazul fonemelor poligrafice și confereau de obicei *o* valoare fonologică slovelor polifone, reducînd, adică, în mod tacit numărul slovelor alfabetului chirilic. În perioada de tranziție de la epoca veche la cea modernă, problema reducerii numărului de slove din alfabetul chirilic utilizat de români a fost pusă și teoretic, o importanță deosebită în acest sens avînd Eliade Rădulescu, ale cărui *principale idei* în problema scrierii nu și-au pierdut actualitatea nici astăzi. Acesta, plecînd de la teza că trebuie să existe „pentru fieștecare sunet și pentru fieștecare glas cîte un semn, adică cîte o slovă"[6] și constatînd că „pînă mai deunăzi, cîte slove au avut slavii, noi le grămădeam, cu loc, fără loc, prin cărțile

---

[4] Este vorba de Luca Stroici, «părintele filologiei române», care la sfîrșitul secolului al XVI-lea a scris „Tatăl nostru" cu alfabet latin, de Samuil Micu, care cu același alfabet latin a scris în 1779 *Carte de rogacioni pentru evlavia homului chrestin* ș.a.

[5] Pentru detalii în această privință, vezi Emil Vîrtosu, *Paleografia româno-chirilică*, București, 1968, p. 19 sqq.

[6] *Gramatica românească*, Sibiu, 1828 (ediție îngrijită de Valeria Guțu Romalo, București, 1980), p. VI.

noastre"[7], propune, în cazul fonemelor poligrafice, să se mențină cîte un singur semn: să se renunțe la dubletele ω, И, ОУ, Ѣ, Ю, Ѳ etc, păstrîndu-se doar О, І, Ȣ, Є+а, І+Ȣ, Т etc, căci „noi de vom scri ОМ sau așa, sau astfel ωМ tot *om* va să zică; de vom scri ФІНЦЪ sau aşa; sau ФИНЦЪ, tot *ființă* va să zică"[8]. Lăudînd pe ardelenii și pe bănățenii care militează pentru introducerea alfabetului latin în scrierea limbii române, Eliade Rădulescu spune, totuși, că „bine ar fi fost să se urmeze duhului italienesc, adică a scri după cum vorbim, și să nu se ia după ortografia franceză și englezească, care păzeşte derivația zicerilor..."[9] Motivînd această idee, autorul arată că „cel ce cunoaşte limba latinească ştie că zicerea *timpŭ* vine de la *tempus* sau de va fi scrisă *timpu*, sau de va fi scrisă *tempu*... Pentru cel ce nu cunoaşte limba latinească este în zadar oricum vor fi scrise zicerile, căci mijlocul scrierii nu poate să-l facă să cunoască izvorul..."[10] Aceasta fiind situația, concluzia autorului vine de la sine: „așa dară, pentru ce să nu scrim pentru cei care trăiesc, iar nu pentru cei morți?"[11]

Conştiința de neam a românilor, multe secole estompată din cauza vicisitudinilor istoriei – căci „nu sînt vremile supt cîrma omului, ce bietul om supt vremi", cum spune Miron Costin în *Letopisețul Țării Moldovei*[12] –, începe să se manifeste din ce în ce mai puternic o dată cu Şcoala Ardeleană din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, procesul continuînd, în forme variate, și în zilele noastre. Descendența noastră romană impunea și utilizarea alfabetului strămoșilor noștri romani în scrierea limbii române, meritul de a fi realizat practic înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin (în mod oficial la 8 februarie 1860, de cînd datează un «ordin de zi» în acest sens al

---

7 *Idem*, p. IX.

8 *Idem*, p. X.

9 *Idem*, p. XVI.

10 *Idem*, p. XVII.

11 *Ibidem*.

12 *Opere*, ediție îngrijită de P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 144. La acest cronicar erudit, înțelept și cu dragoste de țară găsim – în *De neamul moldovenilor...* – și meditația în legătură cu necesitatea scrierii istoriei noastre: „Începutul țărilor acestora și neamului moldovenescŭ și muntenescŭ și cîți sînt și în țările ungurești cu acest nume, români, și pînă astăzi de unde sîntŭ și de ce seminție, de cînd și cum au dăscălecat acéste părți de pămîntŭ, a scrie, *multă vréme la cumpănă au stătut sufletul nostru*. Să înceapă osteneala aceasta, după atîtea véci de la discălecatul țărîlor cel dintăi de Traian, împăratul Rîmului, cu cîteva sute de ani peste mie trecute, *să sparie gîndul*. A lăsa iarăș nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, *ieste inimii durére. Biruit-au gîndul* să mă apucŭ de această trudă, să scoț lumii la vedére felul neamului, din ce izvor și seminție sîntŭ lăcuitorii țărîi noastre, Moldovei, și Țărîi Muntenești și românii din țările ungurești..., că toți un neam și odată discălicați sîntŭ..." (p. 241).

ministrului «din Intru», Ion Ghica[13]) revenind intelectualilor de la mijlocul secolului trecut. Înlocuirea scrierii chirilice cu cea în alfabet latin a pus două tipuri de probleme. Un tip de probleme – care nu constituie obiectul prezentei lucrări – este în legătură cu transcrierea tezaurului nostru literar, științific și cultural din alfabet chirilic în alfabet latin, pentru a fi accesibil generațiilor prezente – atunci – și celor viitoare. În această privință, notăm doar în treacăt că cele mai multe dificultăți au fost cauzate de slovele polifone, în legătură cu care pînă astăzi există orientări diferite: unii specialiști reproduc slovele chirilice polifone, lăsînd cititorului libertatea să le interpreteze (vezi, de exemplu, VC, p. 7, unde găsim *di*ꙉ, ꙉ*trară, vamăș*ь, *aș*ѧ etc); alți specialiști transliterează slovele polifone, acordîndu-le, adică, mecanic o anumită valoare fonologică (vezi, de exemplu, CC, p. 2, unde găsim *veache* cu *ea* pentru Ѣ, *iudeilorŭ* cu *-ŭ* pentru ь, *Mathei* cu *th* pentru Ѳ etc); în sfîrșit, alți specialiști interpretează slovele polifone, cărora le acordă valoarea fonetică pe care o consideră corespunzătoare realității (vezi, de exemplu, BB, II, unde la p. 80 găsim *acêstea,* în care atît lui *ê*, cît și lui *ea* îi corespunde Ѣ, cuvîntul *în*, căruia îi corespunde ꙉ, cuvîntul *ieșise*, la care lui *ie* îi corespunde Є etc).

Cel de al doilea tip de probleme puse de înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin – la care ne referim în cele ce urmează – pleacă de la faptul că româna, care continuă latina, nu a păstrat intacte toate particularitățile acesteia, ci, la fel cu celelalte limbi romanice (franceza, italiana, spaniola etc), și ea a cunoscut o evoluție la nivel fonetic, morfologic, sintactic, lexical și stilistic. Oprindu-ne aici numai la nivelul fonetic, notăm că româna are în plus față de latină cîteva foneme, pentru care – cum e și logic – alfabetul latin nu avea semne și pe care le notăm cu literele sau grupurile de litere ce s-au impus prin convenție (căci orice ortografie are un caracter convențional generalizat prin tradiție), astfel încît astăzi aceste litere și grupuri de litere sînt decodabile de orice vorbitor al limbii noastre; este vorba de *ă, î, ș, ț, ci, chi* etc. Pînă a se ajunge la situația actuală, însă, căutările au fost îndelungi, confruntîndu-se două principii ortografice: principiul *etimologic*, potrivit căruia scrierea trebuie să reconstituie cu alfabetul originar ascendența cuvintelor, mergînd de la stadiul actual la stadiul cel mai vechi cunoscut; principiul – numit nu foarte convenabil – *fonetic, fonologic* sau *fonematic*, care ignoră proveniența cuvintelor, stipulînd scrierea lor cu un sistem convențional de grafeme (litere, eventual cu anumite semne diacritice, sau grupuri de litere) care să redea, principial, pronunția considerată literară la un moment dat. Lăsînd la o parte faptul că nici unul din aceste principii nu s-a aplicat în mod absolut, adică fără excepții, subliniem că cel mai de seamă susținător al ortografiei etimologice la noi a fost Timotei Cipariu, care aprecia că principiul fonetic a fost «de bază» numai în

[13] Pentru detalii în această privință, vezi Emil Vîrtosu, *op. cit.*, p. 234 sqq.

faza de început a culturii umane, cum o dovedesc „inventorii primi ai alfabetelor"[14]; în zilele noastre, însă, cînd nu se mai creează alfabete, ci doar se împrumută şi se adaptează cele existente, principiul «de bază» în ortografie trebuie să fie cel etimologic, ceea ce înseamnă că românii „nu au încătro decît să pună cîte o literă pentru două sau mai multe sunete sau cîte un sunet să-l semneze cu cîte 2 sau mai multe litere"[15]. Punîndu-şi în practică ideile, Timotei Cipariu scrie toate fonemele existente în limba română – inclusiv cele în plus faţă de latină, adică *ă, î, ş* etc – cu numai 21 de litere[16], în maniera în care arătăm mai jos.

„Er' loculu secundariu alu lui I diumetatîtu, e la inceputulu sî midilo-culu cuventeloru, – intru ambe casurile seau radicale fia, seau eufonicu seau singuru seau ca adausu" *(Gramateca limbei romane,* partea I, *Analitica,* Bucureşti, 1869, p. 60)	„iar locul secundariu al lui *i* jumătăţit e la începutul şi mijlocul cuvintelor, întru îmbe casurile sau radicale fie sau eufonic sau singur sau ca adaus" *(idem,* ediţia Pamfil citată în nota 14, p. 103)
„Cele mai multe inse cu presu-pusetiuni, unele numai de cercumstan-tia, pr. amblu, pre diosu, pre pamentu, pre pietiore, ardiu, in focu, cadu, in pietiore, in mâni..." *(Gramateca limbei romane,* partea a II-a, *Sintetica,* Bucureşti, 1877, p. 207-208)	„Cele mai multe însă cu presupuseţiuni, unele numai de cercumstanţă, pr. *Umblu pre jos, pre pămînt, pre picioare; Arz în foc; Cad în picioare, în mîni..."* *(idem,* ediţia Pamfil citată în nota 14, p. 361)

Acest fel de scriere – iniţiat de Timotei Cipariu încă din 1844[17], acceptat (ca „provizoriu şi numai pentru Societate pînă la definitiva stabilire a ortografiei limbei

[14] *Gramateca limbei române,* partea a II-a, *Sintetică,* Bucureşti, 1877, în ediţia publicată de Carmen-Gabriela Pamfil, *Opere,* II, Bucureşti, 1992, p. 409.

[15] *Idem,* p. 410.

[16] Alfabetul actual al limbii române are 31 de grafeme, la care, pentru scrierea unor cuvinte străine (mai ales substantive proprii), se adaugă şi ä, ö, ü, ć, ř etc [vezi *Dicţionar ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române,* Bucureşti, 1982 (=DOOM), p. IX-X].

[17] Vezi Carmen-Gabriela Pamfil, *Etimologismul român,* în „Ortografia limbii române", Iaşi, 1992 (=OLR), p. 20 sqq.; vezi şi *Notă asupra ediţiei* la *Opere* ale lui Timotei Cipariu, I, Bucureşti, 1987, p. XXXVII sqq., unde Carmen-Gabriela Pamfil indică valorile fonetice ale literelor la învăţatul ardelean (de exemplu, cu *a* se notează *a* în *imperat, e* în *omenia, i* în *anelu;* cu *u* se notează *u* în *fumu, o* în *naţiunalitate, î* în *sunt, ă* în *inceputori* etc; cît priveşte sunetul notat fonetic prin *ɨ* pentru acesta Timotei Cipariu utiliza pe *a (cane),* pe *e (ventu),* pe *i* (*incepu*) şi pe *u (funtana).*

române"[18]) de Societatea Academică Română în 1869 şi utilizat prin excelenţă de latinişti – a fost ridiculizat[19] şi dezaprobat[20] în epocă, fiind total abandonat în secolul nostru.

§3. Începuturile scrierii fonetice româneşti cu alfabet latin[21] pot fi duse într-un anumit sens pînă la reprezentanţii Şcolii Ardelene care, la redarea grafică a unor elemente sonore româneşti inexistente în latină, apelau uneori – în sensul în care procedeul s-a impus în ortografia actuală, *considerată* fonetică – la unele litere ale alfabetului latin însoţite de semne diacritice. Ne referim, pe de o parte, la Samuil Micu şi Gheorghe Şincai care în *Elementa* pentru *î* utilizează pe *â*[22] în *târg* (p. 12), *târdiu*,

[18] După Titu Maiorescu, *Opere*, I, Bucureşti, 1978, p. 382.

[19] Ortografia etimologică a fost utilizată şi de A.T. Laurian şi I.C. Massim, autorii dicţionarului purist al limbii române, pe care dicţionar I.C. Massim îl considera drept un „operatu carele in genulu seu speciale era redessu chiaru de pre cum convine spiritului esentiale originariu alu limbei romane" (după Al. Odobescu, *Opere*, I, Bucureşti, 1954, p. 298). Modul de a pune problema şi de a scrie limba română a fost avut în vedere de Alexandru Odobescu în *Prandiulu Academicu*, la care meniul începe cu „vinu-ars de anicetu" (=rachiu de anason), continuă cu „sorbitione cu scriblete" (=supă cu perişoare), „siluru munitu cu astaci fluviale, in condimentu de sinape" (=somn fiert cu raci în sos de muştar), „lumbu bubulinu intinatu in cremore, cu bacce e tuberculi legumonisa" (=muşchi de vacă cu sos de smîntînă, cu mazăre şi cartofi)... şi se încheie cu „licuore balaria de bromelia" (=votcă de ananas) – *op. cit.*, p. 297-298. Un alt scriitor care, pe lîngă o argumentare adesea adecvată, a luptat împotriva etimologismului ortografic şi a latinismului extremist cu arme ale literaturii frumoase a fost Vasile Alecsandri, pentru care vezi Ion Nuţă, *Contribuţia „Junimii" la impunerea principiului fonetic în ortografia română*, OLR, p. 31 sqq.

[20] Referindu-se la etimologismul ortografic, B.P. Hasdeu arată că „ceea ce este etimologic astăzi era fonetic atunci cînd s-a aplicat un mod de scriere la o limbă oarecare. La început chiar ortografia franceză şi cea engleză, atît de etimologice astăzi în aparenţă, erau fonetice, se scria cum se vorbea" (*Anale ale Academiei Române*, seria a II-a, vol. I, 1879, p. 30). Ideea apare şi la A. Philippide, care face distincţie între două situaţii: una vizează popoarele care îşi scriu „de multă vreme limba, aşa încît pronunţarea schimbîndu-se şi modul de scriere rămînînd tot acela, ajunge un timp cînd se scrie un cuvînt într-un fel şi se citeşte altfel"; a doua situaţie – care ne priveşte pe noi – vizează popoarele „fără tradiţii literare", la care „pedantizmul... se încearcă a readuce o limbă la o stare oarecare trecută" (*Principii de istoria imbii*, în *Opere alese*, editate de G. Ivănescu şi Carmen-Gabriela Pamfil, Bucureşti, 1984, p. 175). Pentru o atitudine împotriva etimologismului ortografic în epocă, vezi Titu Maiorescu, *Despre scrierea limbii române*, Iaşi, 1866, în *Opere*, I, Bucureşti, 1978, p. 352 sqq.

[21] Scrierea românească cu alfabet chirilic a fost prin excelenţă fonetică.

[22] Pentru *â* cu valoare de *ă* în *dâmu* şi de *a* în *lăudâm*, unde se contrag doi de *a*, vezi Flora Şuteu, *Istoria semnului grafic* â *în scrierea românească*, LR, XX, 1971, nr. 2, p. 187-191.

incâlcit, qvât (p. 66) și pe *î* în *rîpa* (p, 80), *sînt* (p. 158). Pe de altă parte, avem în vedere pe Petru Maior, care este considerat primul ce utilizează litera *ț* în scrierea limbii române cu alfabet latin, în *Orthographia romana sive latino-valachica*, 1819[23]. Un rol important în scrierea fonetică cu alfabet latin a limbii române l-a avut Eliade Rădulescu care, ca îndrumător cultural de prestigiu – în prima parte a activității –, a înlocuit treptat în publicațiile sale *slovele* chirilice cu *literele* latinești[24], realizînd, împreună cu alți intelectuali ai vremii[25], alfabetul de tranziție, ce a facilitat abandonarea oficială a alfabetului chirilic la începutul celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea: „... a recomanda rumânilor literile moșilor lor [adică literele latinești, C.D.], a-i face a se deprinde cu dînsele, a le iubi, a le cinsti și într-însele a-și vedea limba; a păși treptat pînă cînd va ajunge a se publica toată cu aceste litere; acesta este cugetul și solia aceștii lucrări"[26]. În afară de aceasta, pentru fonemele inexistente în latină, și Eliade Rădulescu a utilizat – în alfabetul de tranziție –, cu mai multă sau mai puțină consecvență, litere latinești cu semne diacritice: *făcând* (III, 1, p. 9), *môrte*[27] (*idem*, p. 10), *tinereçe* (idem, p. 11) etc. De reținut e și faptul că Eliade Rădulescu este cel care utilizează în diverse scrieri, din momente diferite, maximum de grafeme pentru *î*, și anume, cinci: *â (cântare*, III, 1, p. 9), *ê (curênd*, ibidem), *î (rîde*, ibidem), *û (lûngă*, III, 1, p. 43) și *ò*, ulterior *ô (rôndurea*, III, 1, p. 20, devine *rôndunea* în ediția din 1862, p. 16, *fôntână*, III, 6, p. 110, devine *fôntână* în ediția din 1862, p. 98).

---

[23] Vezi Flora Șuteu, *Influența ortografiei asupra pronunției literare românești*, București, 1976, p. 68.

[24] În 1862, cînd scoate ediția a doua a *Curierului de ambe sexe*, Eliade Rădulescu își autoevaluează contribuția la înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, arătînd că „începînd de unde Curierul [este vorba de „periodul I, de la 1836 pînă la 1838", cum găsim pe foaia de titlu a ediției a doua]... ajunsese cu preschimbarea *slovelor* în *litere* își continuă calea, tot preschimbînd, în perioadele următoare II, III, IV, pînă cînd în cel de al cincilea ajunsese la scopul său. Toți abonații acestei scrieri... cerură la redacție în anul 1844 ca periodul V să li se dea întreg cu litere pure *romane* " („La cititori", recto-ul paginii inițiale, nenumerotate); în continuare, trimiterile la *Curier de ambe sexe* le facem prin indicarea cu cifre romane a periodului și cu cifre arabe a numărului revistei și al paginii.

[25] În felul în care a procedat Eliade Rădulescu la *Curier de ambe sexe*, au procedat și A.T. Laurian și N. Bălcescu la *Magazinu istoricu pentru Dacia*, care la apariție, în 1845, este scris aproape în întregime cu alfabet chirilic, dar care la volumul al V-lea din 1847 ajunge să fie scris numai cu alfabet latin. Pentru detalii în problema înlocuirii alfabetului chirilic cu cel latin, vezi Emil Vîrtosu, *op. cit.*, p. 196 sqq.

[26] *Curier de ambe sexe*, I, 23, p. 368; vezi și Emil Vîrtosu, *op. cit.*, p. 222.

[27] Pentru punctul de vedere al lui Eliade Rădulescu în legătură cu scrierea limbii române în general și cu *ô =oa* în special, vezi *Curier de ambe sexe*, III, 1, p. 1 sqq. și III, 14, p. 216-217.

Cea mai importantă contribuţie la impunerea scrierii fonologice cu alfabet latin a limbii române a adus-o Titu Maiorescu, al cărui sistem ortografic – formulat în 1866 în *Despre scrierea limbii române (Opere,* I, ediţia citată în nota 18, p. 271-377) – a fost utilizat de revista de mare prestigiu *Convorbiri literare,* unde au colaborat cele mai reprezentative personalităţi din domeniul literelor şi al ştiinţei româneşti din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În loc de comentariu, notăm doar că – făcînd abstracţie de unele grafeme în minus *(k, q, w, x, y)* şi de altele în plus (*ch* în **ch***aos*, pe lîngă *h* din **h***aină*), de faptul că *î* şi *â* pentru notarea unui „son" diferit de *ă* sînt acceptate abia mai tîrziu şi de alte cîteva detalii – literele pentru „cele 26 (cu *î* sînt 27) de sonuri" din tabelul lui Titu Maiorescu (*op. cit.*, p. 351 şi 352) sînt aceleaşi cu cele din tabelul din DOOM, p. IX-X. Adăugăm şi ideea din prefaţa de la ediţia din 1908 – care continuă să rămînă şi astăzi un deziderat – că „în faza în care, din fericire, a ajuns astăzi chestia scrierii române, unificarea ei totală ne pare preferabilă unei dezbinări oricît de întemeiate" (*op. cit.*, p. 276).

§4. Perioada de tranziţie (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea - a doua jumătate a secolului al XIX-lea) de la epoca veche a culturii româneşti la cea modernă – care a însemnat şi înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, utilizabil „etimologic" sau „fonetic" – a fost dominată de *personalităţi mai mult sau mai puţin izolate*[28], care prin activitatea lor literară, ştiinţifică, publicistică etc au reuşit să stimuleze viaţa spirituală a tuturor românilor. Epoca modernă, care la noi începe în ultimele decenii ale secolului trecut, de cînd există *creaţie originală* în toate domeniile activităţii intelectuale, se caracterizează prin apariţia unor *instituţii centralizate* care, fără a anula rolul personalităţilor, integrează valorile intelectuale individuale în patrimoniul naţional. Una din aceste instituţii, *Academia Română* (la 1 aprilie 1866 «Societatea Literară Română», devenită în 1867 «Societatea Academică Română», denumirea actuală datînd din 1879), a avut iniţial preocupări dominant filologice, anume, stabilirea ortografiei româneşti cu alfabet latin şi elaborarea unei gramatici şi a unui dicţionar ale limbii române.

În privinţa ortografiei, Academia a numit în 1880 o comisie formată din V. Alecsandri, G. Bariţiu, B.P. Hasdeu, N. Quintescu şi Titu Maiorescu, care comisie, în urma dezbaterilor din mai multe şedinţe, a alcătuit un proiect de ortografie, prezentat de Titu Maiorescu plenului academic în sesiunea din 8 aprilie 1880, care l-a aprobat – cu anumite modificări – cu majoritate de voturi. Faţă de ortografia acceptată ca «provizorie» de Societatea Academică Română în 1869 (vezi *supra,* §2), care „era întemeiată pe un etimologism temperat prin concesiuni fonetice", ortografia

[28] Referindu-ne numai la domeniul ortografiei, precizăm că în afara numelor citate mai sus mai există şi altele, sisteme ortografice pentru limba română propunînd şi Neofit Scriban (vezi Emil Vîrtosu, *op. cit.*, p. 236 sqq.), G. Săulescu *(idem*, p. 238 sqq.) ş.a.

academică din 1880 „este întemeiată pe un fonetism temperat prin necesităţi etimologice" (Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 386). Avînd elemente comune cu ortografia lui Titu Maiorescu (vezi *supra*, §3), ortografia din 1880 *admitea* toate literele latineşti pentru care există foneme în limba română şi *introducea* grafeme noi pentru fonemele româneşti inexistente în latină. În această ultimă privinţă, la ortografia din 1880 există 11 puncte (vezi Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 388 sqq.), care reglementează scrierea lui *ce, ci, che, chi, ge, gi, ghe, ghi* la fel ca în zilele noastre, recomandă pe *ḑ* în *auḑi*, dar pe *z* în *lucrezi*, pe *sc* în *cunosci*, dar pe *ş* în *ştergar*, înlătură pe *ŭ* după consoană (deci *om*, nu *omŭ*), face diferenţa între *i* final „scurt" scris ca atare *(tu auzi)* şi *i* final „lung" care primeşte accentul grav *(a auzì)* etc. În privinţa lui *î*, ortografia din 1880 reproduce teza lui Titu Maiorescu, după care *î* este numai „o nuanţă de pronunţare" a lui *ă* şi ca urmare se scrie în poziţie neiniţială cu aceleaşi semne ca şi *ă*, adică *vĕzĕnd, lăudănd* etc; la începutul cuvîntului, însă, *î* se notează cu *i*, deci *indată, inceput* etc.

Luînd în consideraţie că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în scrierea limbii române cu alfabet latin tendinţa generală a fost de trecere de la etimologism (care avea o poziţie puternică la ortografia «provizorie» din 1869) la fonetism (care a cîştigat teren la ortografia din 1880, devenind dominant în practica scrisului în ultimele decenii ale secolului trecut), Academia Română a desemnat în 1903 o comisie formată din B.P. Hasdeu, N. Quintescu, Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi şi I. Bianu, care să revizuiască ortografia din 1880, în sensul renunţării la concesiile făcute atunci etimologismului. Propunerile acestei comisii, votate în plenul Academiei din 1904 (în urma raportului prezentat tot de Titu Maiorescu), sînt concentrate în şase puncte, care reglementează scrierea diftongilor *ea (ceară)* şi *oa (poartă)* cu aceste litere (în loc de vechile *é* şi, respectiv, *ó*), a grupului *şti (peşte)* cu aceste litere (în loc de *sc*), a lui *z* în loc de *ḑ* (deci *verzi*, nu *verḑi*) sau de *s* (deci *poezie*, nu *poesie)*, a lui *i* şi *ì* ca şi la ortografia din 1880, adică *tu auzi* şi *el auzì*, a lui *ă* cu acest semn indiferent de provenienţa fonemului respectiv (*casă, văd* etc) şi a lui *î* cu *î* la începutul cuvintelor *(înger)*, dar cu *â* în interiorul acestora (*cânt, român* etc).

Într-o scrisoare adresată preşedintelui Academiei – citită în şedinţa acestui for ştiinţific la 5. I. 1923 –, Sextil Puşcariu arăta că „e nevoie de o revizuire şi mai ales o completare a principiilor [ortografice, C.D.] stabilite de Academie în 1904", dat fiind faptul că „astăzi lumea nu se mai pasionează ca în trecut pentru chestiuni ortografice, ci cere numai ca să cunoască regulile precise stabilite de o autoritate, spre a se conforma cu totul lor"[29]. Aceste reguli urmează să fie cuprinse într-un «Îndreptar ortografic şi ortoepic», „care să se publice şi să fie impus în şcoli, oficii, tipografii etc prin lege" *(idem*, p. 35). Propunerile nefiind primite de Academie, problema revizuirii ortografiei a fost pusă în afara Academici, la Congresul Filologilor din România din

[29] *Anale ale Academiei Române*, tom XLIII, 1923, p. 34.

1925, care a numit o comisie (Gh. Adamescu, I. Bianu, O. Densusianu, Al. Procopovici, S. Pușcariu) pentru pregătirea unui proiect de ortografie[30]. Raportul acestei comisii, prezentat de O. Densusianu la Congresul Filologilor din România de la Cluj din 1926, cuprinde 14 puncte cu modificări ale ortografiei din 1904, din care reținem menținerea numai a lui *î* (cu eliminarea lui *â*), înlăturarea accentului grav de pe *i* (care *i* se scrie ca atare și în *tu auzi*, și în *el auzi*), utilizarea la scrierea neologismelor a lui *s* sau *z* intervocalic, în funcție de pronunțare (deci *asistent, aviza* ș.a.) etc. Înaintate Academiei, aceste propuneri au fost aprobate integral în Secția literară; în plenul Academiei din 1926, însă, două propuneri (scrierea lui *ɨ* numai cu *î* și a lui *s-z* în neologisme) au dat naștere la discuții, prin vot aprobîndu-se doar scrierea lui *ɨ* cu o singură literă, anume, *î*, cea de a doua propunere, care privea pe *s-z* în neologisme, fiind amînată. După numeroase tergiversări, Sextil Pușcariu prezintă Academiei în 1929 un alt proiect ortografic, în a cărui introducere se arată pe bună dreptate că „ortografia fiind o *haină convențională* pentru redarea limbii în scris, trebuie să fie *simplă* și *practică* și să rămînă străină de considerații de ordin *sentimental*, cum ar fi, bunăoară, dovedirea prin scris a originei (etimologism)". Discutarea proiectului – care stipula anularea votului din 1926 și amînarea problemelor dificile (mai ales scrierea lui *î-â* și a lui *s-z* în neologisme) pentru mai tîrziu – nu a dus la rezultate pozitive și, ca urmare, în 1931 se constituie o nouă comisie (I. Bianu, Gr. Crăiniceanu, O. Densusianu, C. Rădulescu-Motru, S. Pușcariu) care să revină asupra proiectului lui S. Pușcariu. Raportul acestei noi comisii, prezentat Academiei de O. Densusianu tot în 1931, vizează numai deosebirile față de ortografia din 1904 (în special problema *î-â* și a lui *s-z* în neologisme), iar discuțiile s-au concentrat asupra lui *-s-* intervocalic din neologisme. Plecînd de la propunerile lui O. Densusianu din acest raport, discuțiile privitoare la ortografie au fost reluate în plenul Academiei în 1932, la 6 februarie votîndu-se noua ortografie – pe care o numim *ortografia din 1932 varianta Densusianu* –, în care punctul 14 prevede că *ɨ* „se scrie peste tot" cu *î*, „păstrîndu-se *â* numai în cuvîntul *român* și derivatele lui", iar punctul 15 precizează că „persoana întîi sing. și a 3-a pl. de la ind. prez. al lui *a fi* se scrie *sînt* nu *sunt* (deci și *sîntem, sînteți*)". Această hotărîre a fost contestată de un număr de academicieni și, după discuții vehemente, în mai 1932 se votează încă o dată noua ortografie – pe care o numim *ortografia din 1932 varianta Pușcariu*[31] –, care este

---

[30] Vezi Magdalena Vulpe, *Geneza ortografiei din 1932*, în OLR, p. 45 sqq., de unde preluăm datele *imediat* următoare.

[31] În această (unică) privință nu subscriem la opinia exprimată de Magdalena Vulpe în finalul articolului citat în nota anterioară: „ultimul proiect prezentat Academiei a fost redactat de Densusianu; Pușcariu a oferit numai soluția *practică*, de compromis, care a permis ieșirea din impas, „rezolvarea celorlalte chestiuni importante", și a redactat (împreună cu Naum)

decretată oficială de Ministerul Instrucțiunii și este prezentată pe larg de Sextil Pușcariu și Teodor Naum în *Îndreptar și vocabular ortografic*, București, 1932 *(=Pușcariu-Naum, Îndreptar;* trimiterile le facem la ediția a III-a din 1940). Această *ortografie din 1932 varianta Pușcariu* revine la ortografia din 1904 în privința lui *î-â*[32] și respinge formele flexionare cu *î* la prezentul indicativ al verbului *a fi*[33].

Discuțiile privitoare la ortografie au fost reluate după aproximativ două decenii de la *ortografia din 1932 varianta Pușcariu*, în condițiile schimbărilor politice, sociale, economice și administrative de după cel de al doilea război mondial. Academia R.P.R. – cum s-a numit, un timp, Academia Română după 1948 – și-a propus să reformeze *ortografia din 1932 varianta Pușcariu*, dar primul proiect în acest sens a fost considerat prea apropiat de ortografia pe care urma să o schimbe. În consecință, Secția de știință, literatură și arte a Academiei a propus în 1951 un nou proiect ortografic care, în urma discuțiilor purtate mai ales în *Contemporanul*, «a fost îmbunătățit și definitivat». În această ultimă variantă, «proiectul» a devenit obligatoriu prin hotărîrea Consiliului de Miniștri nr. 3135 din 16 februarie 1953, care hotărîre includea și normele ortografice, dispunea publicarea unui *Mic dicționar ortografic*[34] ca «îndreptar pentru aplicarea noilor norme ortografice» și prevedea aplicarea acestora cu

---

Îndreptarul. Formula, intrată în modă, „ortografia Pușcariu", este, prin urmare, inexactă" (OLR, p. 50).

[32] Regula 14: „*î* se scrie la începutul cuvintelor și la verbele în *-rî* cu derivatele lor; *â* în toate celelalte cazuri. Deci, *în*... (tot așa în compuse ca *neînsemnat*), *chiorîș, râu, Român*" *(Pușcariu-Naum, Îndreptar*, p. 22-23).

[33] Regula 27: „De la verbul *a fi* prezentul este: *sunt, suntem, sunteți, sunt*" *(Pușcariu-Naum, Îndreptar*, p. 69).

[34] Acest *Mic dicționar ortografic* a apărut tot în 1953 *(=Dicț.1953)*, fiind reprodus cu modificări neesențiale în 1954, în ambele variante regulile ortografice fiind precedate de o «Introducere» cu pronunțat caracter politic. În 1956, Academia a publicat și un *Dicționar ortoepic*, și un *Îndreptar de punctuație*, toate aceste trei lucrări fiind reunite în 1960 în *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație (=Îndreptar 1960)*, considerat ediția a doua la *Dicț.1953*. În *Îndreptar 1960*, se menține «Introducerea», care, însă, este atenuată în privința atitudinii politice. În 1965, se publică o nouă ediție la *Îndreptar 1960*, fără «Introducere» și cu o notă „cu privire la îmbunătățirea normelor ortografice ale limbii române", unde se arată că „se reintroduce în alfabetul limbii române litera *â (Â)* care se va folosi în scrierea numelui propriu România și a tuturor cuvintelor din aceeași familie (*român, românesc* etc)" – p. 3. O nouă ediție, nenumerotată, vede lumina tiparului în 1971, iar ediția a IV-a – «pusă în acord cu DOOM» – cunoaște două tiraje, în 1983 și în 1987 (ultimul *=Îndreptar 1987*). Cum rezultă și din precizarea la ediția a IV-a, un loc aparte în problema ortografiei românești îl are DOOM, în care este cuprins un mare număr de cuvinte (cca 60000), se completează normele generale și particulare, se corectează unele amănunte și se nuanțează unele recomandări (DOOM, p. VI-VII).

începerea de la 1 aprilie 1954. *Dacă lăsăm la o parte motivația politică de circumstanță*[35] *– care reprezintă tributul plătit de activitatea intelectuală în toate vremurile tulburi –, găsim că ortografia din 1953 are la bază o concepție realistă, a cărei valabilitate depășește momentul, fiind actuală și astăzi:* „o reformă radicală a ortografiei, care s-o schimbe din temelii, nu era de dorit. O astfel de reformă ar fi provocat mari tulburări și ar fi îngreuiat, în loc de a ușura, comunicarea în scris între oameni. Noua ortografie a avut în vedere deprinderile grafice bine înrădăcinate în scrierea noastră... Schimbările introduse fac ortografia noastră mai simplă, mai rațională, mai lipsită de inconsecvențe și fluctuații, mai unitară... Ortografia românească e bazată pe principiul fonetic... asociat cu cel silabic și cu cel morfologic[36]... Ortografia redă, în principiu, pronunțarea literară românească" *(Îndreptar 1960*, p. 18-19). Normele ortografice care «fac parte integrantă» din hotărîrea Consiliului de Miniștri din 1953 – în număr de 16 – au, o parte din ele, un caracter general: utilizarea pentru *î* numai a lui *î* (pentru reintroducerea lui *â*, ca excepție, în 1965, vezi nota 34)[37]; înlăturarea apostrofului și utilizarea numai a linioarei; suprimarea lui *-u* final acolo unde a dispărut din vorbire (deci, *ochi*, nu *ochiu*, *tai*, nu *taiu* etc) ș.a.; o altă parte din aceste norme au un caracter limitat; după *ș, j* din corpul cuvintelor se scrie *i, e, a* și nu *î, ă, ea* (deci, *și* nu *şî*, *jeratic* nu *jăratic*, *șase* nu *șease* etc) ș.a.m.d. Uneori, opțiunea pentru anumite grafii este motivată în «Introducere», cum se întîmplă la formele verbale *sînt, sîntem, sînteți*, care au apărut ca atare de la începuturile limbii noastre literare, au frecvența cea mai mare în limba vorbită și sînt utilizate de mulți scriitori contemporani (la polul opus aflîndu-se *sunt, suntem, sunteți*, care au fost introduse în scris tîrziu de unii latiniști, ajungînd doar uneori să se pronunțe de către cei influențați de grafie) – vezi *Îndreptar 1960*, p. 22.

În comparație cu ortografia din 1869, care, provizorie fiind, a durat aproximativ 11 ani, cu ortografia din 1880, care a fost utilizată aproximativ 24 de ani și cu *ortografia din 1932 varianta Pușcariu*, care a fost folosită aproximativ 21 de ani,

---

[35] În «Introducere» la *Dicț.1953* se reproșează lingviștilor români și Academiei că nu au urmat exemplul reformei ortografice ruse, realizate imediat după revoluția socialistă din octombrie (p. 11), se invocă lucrarea lui Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, care a înviorat activitatea lingviștilor români (p. 12) etc. «Introducerea» de la *Îndreptar 1960* are, însă, o altă tonalitate, vorbind despre faptul că „... în condițiile construirii socialismului... cînd limba este tot mai larg folosită în cărți și publicații de tot felul, în întruniri publice, în conferințe și lecții, în emisiunile radiofonice, pe scenă, în filmele sonore etc – scrierea și pronunțarea corectă a limbii naționale au o însemnătate deosebită" (p. 13).

[36] Pentru toate principiile ortografiei românești actuale, vezi Ion A. Florea, *Principiile ortografiei românești actuale*, OLR, p. 54 sqq.

[37] Problema *î-â* în ortografia românească este prezentată, recent, de Ioan Oprea, *Din istoria scrierii cu* â *și* î, OLR, p. 76-82; Stelian Dumistrăcel, *Lupta în jurul literei* â *și demnitatea Academiei Române*, Iași, 1993, 94 p.

ortografia din 1953 a avut viaţa cea mai lungă, întrebuinţîndu-se aproximativ 40 de ani şi reuşind prin aceasta să creeze o anumită tradiţie. La crearea tradiţiei a contribuit şi un alt fapt: dacă toate ortografiile cu alfabet latin anterioare celei din 1953 nu au fost acceptate de anumite grupuri de intelectuali şi de anumite instituţii, eventual şi de anumite centre culturale, ortografia din 1953 a fost aplicată în tot ce s-a scris – oficial – în România în domeniul ştiinţei, literaturii, artei, învăţămîntului, administraţiei, publicisticii etc după această dată şi a fost folosită la reeditarea valorilor noastre spirituale anterioare, *ajungîndu-se în numai cîteva decenii la o unitate a limbii literare – din România, în ultimul timp şi din Republica Moldova*[38] *– comparabilă cu aceea a limbilor cu tradiţie îndelungată a scrisului, cum sînt franceza, italiana, engleza, germana*[39] ş.a. Dintre ortografiile noastre cu alfabet latin, cea din 1953 are şi avantajul de a pune în practică în măsura cea mai mare principiul *1 fonem =1 grafem*, uneori mergîndu-se chiar mai departe, în sensul că un grafem notează, potrivit tradiţiei, mai multe elemente sonore care au şi particularităţi comune (de exemplu, în limba română există şi vocala *i* în **i***coană*, şi semivocala *i* în **i***arbă*, şi *i* asilabic postconsonantic în *lup***i**, pentru toate folosindu-se o singură literă, *i*, care literă mai apare şi în *arunc***i**, *merg***i**, *och***i**, *ungh***i**, unde contribuie la notarea caracterului africat al lui *č, ğ* şi al celui palatal al lui *k', g')*. Cît priveşte faptul că din 1965 s-a admis ca pentru un singur fonem, anume *ɨ* să se folosească două grafeme, *î* şi *â*, subliniem că această concesie – cu motivaţie *subiectivă* – vizează extrem de puţine cuvinte (familia cuvîntului *român*), în toate celelalte cazuri *ɨ* notîndu-se cu *î*. Adăugăm că *ortografia din 1953* are şi calitatea de a fi *deschisă*, permiţînd completarea, detalierea, nuanţarea şi corectarea normelor, aşa cum s-a şi făcut în ediţiile succesive ale «Îndreptarului» şi în DOOM (vezi nota 36). Că *ortografia din 1953* – care a luat în consideraţie întreaga tradiţie a scrisului românesc şi a valorificat experienţa tuturor elementelor ortografice anterioare – este *cea mai bună ortografie a limbii române* rezultă indirect din menţinerea ei şi în zilele noastre, cu excepţia a două «îndreptări».

§5. Anul 1989 a marcat începutul unor schimbări politice, sociale, economice şi administrative de proporţia celor de după al doilea război mondial, dar „în sens invers". La fel ca după război, însă, şi acum activitatea intelectuală a trebuit să plătească un tribut, care a afectat şi domeniul ortografiei. Lăsînd la o parte amănuntele, în cursul anului 1991, Filialele Academiei au primit un „material" multiplicat cu litere cu corp mare, intitulat *Asupra unor îndreptări ale ortografiei limbii române* şi semnat de Mihai Drăgănescu (este posibil ca semnatarul să nu fi indicat şi funcţia – de preşedinte al Academiei – pe care o deţinea la acea dată pentru a

[38] Vezi Stelian Dumistrăcel, *lucr. cit.*, p. 7-16.

[39] Vezi şi aprecierile favorabile ale unor specialişti străini, citate de Stelian Dumistrăcel, *lucr. cit.*, p. 40 sqq.

sugera cititorului avizat că „materialul" domniei sale poate fi comparat cu scrisoarea lui Sextil Puşcariu adresată preşedintelui Academiei în 1923 – vezi *supra*, §4). În acest „material" – publicat în OLR, p. 7-16 (la care facem trimiterile) –, după cîteva precizări privitoare la ortografia Academiei din 1904 şi din 1923 varianta Puşcariu, autorul face referiri numai la *ortografia din 1953*, insistînd asupra motivaţiei politice din «Introducerea» de la *Dicţ. 1953* (vezi nota 34), dar nemenţionînd faptul – *notoriu* – că între această *motivaţie* **conjuncturală** şi *substanţa ortografiei din 1953, care este şi* **actuală**, nu există nici o legătură. Trecînd peste unele fraze exclamative, mai puţin adecvate stilului ştiinţific modern („Cîtă diferenţă faţă de discuţia liberă care a avut loc în şedinţa Academiei Române din 31 mai 1932...", OLR, p. 11) şi peste altele care indică „momentul", în esenţă de aceeaşi factură ca cel din anii de după război, care a generat «Introducerea» de la *Dicţ. 1953* („Academia Română trebuie, în cadrul procesului ei de renaştere şi al misiunii sale, să dea un răspuns acestor probleme...", OLR, p. 15), în acest „material" Mihai Drăgănescu propune – de asemenea **conjunctural** – noii conduceri a ţării să împuternicească Academia „să stabilească unele îndreptări ale ortografiei limbii române, pentru eliminarea unor exagerări impuse acesteia în anul 1953" (OLR, p. 15). În continuare, Mihai Drăgănescu – care acum nu mai vorbeşte în numele său – arată că „adunarea generală a Academiei propune dezbaterea revenirii la *â* din *a* şi păstrarea lui *î* din *i* în condiţiile regulilor ortografice elaborate de Sextil Puşcariu" şi stabileşte, în acest sens, că, anumite secţii ale Academiei „să organizeze largi dezbateri la nivel naţional" *(ibidem)*. „Materialul" semnat de Mihai Drăgănescu este însoţit de o hotărîre – multiplicată cu aceleaşi litere cu corp mare (publicată şi în *Monitorul Oficial al României*, IV, nr. 21, partea I, din 18.II.1992, şi reprodusă în OLR, p. 16-18, la care facem trimiterile) – a prezidiului Academiei din 4 octombrie 1991, în care, ca urmare a împuternicirii date Academiei de parlament şi guvern şi pe baza hotărîrii guvernului nr. 657 din 17.IX.1991, care abrogă hotărîrea Consiliului de Miniştri nr. 3135 din 16.IX.1953, se recomandă ca pînă la aprobarea definitivă de către Academie a «îndreptărilor ortografice», să se folosească normele ortografice din 1953, cu două amendamente: pentru *î* din interiorul cuvintelor se poate folosi fie *î*, fie *â*; pentru formele de prezent indicativ de persoanele I singular şi a III-a plural de la verbul *a fi* se poate utiliza fie *sînt*, fie *sunt*, „procedîndu-se în mod similar în cuvintele derivate" (OLR, p. 17). Hotărîrea Academiei în privinţa ortografiei a fost luată în adunarea generală din 17.II.1993 (publicată în *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr. 51, din 8.III.1993, şi reprodusă în volumul pe care îl cităm în nota 40, p. 4), în care hotărîre la punctul 1 se prevede că în alfabetul românesc se reintroduce litera *â* în interiorul cuvintelor, iar formele de prezent indicativ de persoana I singular şi de toate persoanele la plural ale verbului *a fi* se scriu *sunt, suntem, sunteţi, sunt*. La 22.III.1993, Prezidiul Academiei, cu acordul Ministerului Instrucţiunii, ia hotărîrea (publicată în *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr. 59, din 22.III.1993, de asemenea reprodusă în volumul citat în

nota 40, p. 4-5) prin care stabileşte etapele punerii în practică a scrierii cu *â* şi a formelor flexionare *sunt, suntem, sunteţi*, operaţie care începe chiar în anul hotărîrii, adică 1993 (punctul 2 ş.u.), urmînd să se încheie în decurs de doi ani (punctul 9), ceea ce înseamnă februarie-martie 1995. Hotărîrea mai prevede şi apariţia unui nou dicţionar ortografic, de volum redus, pentru a putea fi tipărit pînă la 1.II.1994 (punctul 11), lucrare care nu a apărut încă pînă acum[40]. Cu această ultimă hotărîre, se încheie – *din punct de vedere oficial* – procesul «îndreptărilor ortografiei limbii române» început de Mihai Drăgănescu în 1991, ceea ce cu alte cuvinte înseamnă că în momentul de faţă (februarie 1995), pentru limba română scrisă există o „nouă" ortografie, pe care o numim convenţional *ortografia din 1991-1995*.

Ortografia din 1991-1995 este, de fapt, *ortografia din 1953* cu două «îndreptări» iniţiate de Mihai Drăgănescu, preşedinte al Academiei în 1991, legiferate de Academie în 1993 şi devenite obligatorii în toate instituţiile din România din 1995. Că aşa stau lucrurile rezultă din faptul că din totalul regulilor ortografice şi ortoepice din 1953 cuprinse în cele 301 paragrafe din *Îndreptar 1987* (p. 3-82), *ortografia din 1991-1995* «îndreaptă» doar două, şi anume:

a) regula din §20 al *ortografiei din 1953*, în varianta din *Îndreptar 1987*, prevede că „se scrie *î* (nu *â*) în orice poziţie şi în toate cuvintele, cu excepţia cazurilor menţionate la §8[41]. Se scrie deci: *gînd, hotărî, înainte, mînă, pîine, scînteie*, dar *România, român, româneşte* etc" (*Îndreptar 1987*, p. 7);

b) regula din §113 al *ortografiei din 1953*, în varianta din *Îndreptar 1987*, arată că „formele de indicativ prezent pers. I sg. şi I, II, III pl. ale verbului *a fi* se scriu: *(eu, ei) sînt, (noi) sîntem, (voi) sînteţi.*" (*idem*, p. 20).

Aceste două reguli ale *ortografiei din 1953*, în varianta din *Îndreptar 1987*, sînt «îndreptate» prin punctul 1 al hotărîrii citate a Academiei (din 17.II.1993), unde se spune că „se va reveni în grafia limbii române la utilizarea lui *â* în interiorul cuvintelor

---

[40] În 1994, însă, Flora Şuteu şi Elisabeta Şoşa au publicat, la Bucureşti, un *Dicţionar ortografic al limbii române*, pe coperta căruia este scris „NOU!, NOU!, NOU!". În lista de cuvinte a acestui dicţionar (p. 16-246) se utilizează un descurajant sistem de notări şi trimiteri, de tipul: „**abstracţie**/apstracţie/v. **familie**; v. ROI 2°." «Noul dicţionar ortografic, de volum redus», pe care hotărîrea Prezidiului Academiei şi a Ministerului Instrucţiunii l-au planificat să apară pînă la 1-II-1994, a ajuns în librării pe la mijlocul lui 1995, sub titlul - **impropriu** - de ediţia a V-a la *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* (pentru cele patru ediţii - şi *singurele* - ale *Îndreptarului ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, vezi nota 34).

[41] La §8 (p. 5), *ortografia din 1953* în varianta din *Îndreptar 1987* prevede că „se scrie *â*, nu *î*, în numele propriu *România* şi în cuvintele din familia lui: *român, română, românesc, româneşte, aromân, dacoromân* etc. Scrierea cu *â* în loc de *î* este admisă şi în nume proprii de familie, după dorinţa purtătorilor lor".

și a formei *sunt (suntem, sunteți)*, în conformitate cu hotărîrile adoptate de Academia Română înainte de 1948, consecință a unui îndelungat proces istoric".

§6. Pentru a putea face aprecieri – în afara «considerațiilor de ordin sentimental», cum spune S. Pușcariu (vezi *supra*, §4) – în legătură cu *valoarea* acestor două «îndreptări» aduse *ortografiei din 1953*, în varianta din *Îndreptar 1987*, de către *ortografia din 1991-1995*, este necesar să avem în vedere anumite *criterii*, cu precizarea că acestea nu au valabilitate generală, ci vizează un număr mai mare sau mai mic de fapte (ceea ce explică de ce pentru ortografia noastră modernă există un număr relativ mare de criterii).

Admițînd că **în ortografie trebuie să se reflecte caracteristicile fundamentale ale nivelului sonor al limbii**, găsim că, în plan romanic, româna se distinge și prin fonemul «specific»[42] *ɨ* – obiectul primei «îndreptări» aduse *ortografiei din 1953* de către *ortografia din 1991-1995* –, apărut în trecerea de la latină la română din vocalele latinești în anumite poziții: din *a* (rom. *cɨnta* < lat. *cantare)*, din *e* (rom. *cuvɨnt* < lat. *conventum)*, din *i* (rom. *rɨde* < lat. *ridere)*, din *u* (rom. *rɨndunea* < lat. *hirundinella)* și din *o* (rom. *lɨngă* < lat. *longum ad)*[43]. Am amintit acest adevăr arhicunoscut specialiștilor, pentru că – pledînd pentru «revenirea» la *â* – Mihai Drăgănescu invocă și pe George Murnu care, vorbind la Academie despre ortografie acum mai bine de 50 de ani, cerea, fără a cunoaște istoria sunetelor românești, „să căutăm a micșora pe cît posibil, cel puțin în scriere, acest sunet slav în limba română" (OLR, p. 12). De fapt, proveniența lui *ɨ*, care – repetăm – este *specific românei ca limbă romanică*, reprezintă o falsă problemă pentru ortografie, dat fiind faptul că **pentru toate fonemele existente în româna vorbită, indiferent de proveniență, trebuie să existe semne pentru notarea lor în româna scrisă, idealul constituindu-l formula 1 fonem =1 grafem.**

Referindu-ne la scrierea lui *ɨ*, notăm că acest fonem a constituit – de cînd a început să se scrie românește și pînă astăzi – o problemă, indiferent de faptul că s-au făcut sau nu teoretizări în această privință. Astfel, în cele mai mult de trei secole în care româna a folosit alfabetul chirilic, în locuri diferite și la persoane diferite, ca urmare a existenței slovelor polifone (vezi §1), fonemul *ɨ* a fost notat cu cinci grafeme: Ж (*zicЖnd*, BB, p. 96), ꙟ (*ꙟmpărăteasa*, CPB, 88/13), Ъ[44] (*cЪte*, CPB, 20/15), ЬІ[45] (*MЬІnzați*, toponim, după Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 418), Ь[46] (*cЬniloru*, CPB,

---

[42] Vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 97, 98, *passim*.

[43] Etimologiile sînt din *Dicționarul limbii române* elaborat sub auspiciile Academiei (DA, DLR), s.v.

[44] Pentru ideea că Ъ putea avea valoare nu numai de *ă*, ci și de *î*, vezi G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 521.

[45] Valoarea de *ɨ* a acestei slove este indicată de D.P. Bogdan, *Paleografia româno-slavă*, București, 1978, p. 142.

431/14). Cînd, în prima jumătate a secolului trecut, intelectualii români au realizat alfabetul de tranziție, cu litere latinești și slove chirilice, Eliade Rădulescu a folosit – cu motivații din istoria limbii care nu întotdeauna erau veridice – tot cinci grafeme pentru ɨ: *â (cântare), ê (cuvênt), î (înainte), ô (rôndunea)* și *û (lûngŏ)* – vezi §3. Pe la mijlocul secolului trecut, Timotei Cipariu, reprezentantul tipic al etimologismului latinist, utiliza pentru ɨ patru litere considerate ca notînd în latină elementul sonor din care în română a rezultat ɨ: *a (cane), e (ventu), i* (*incepu*) și *u (funtana)* – vezi §2. Ortografia din 1880, care în anumite privințe reproduce punctul de vedere al lui Titu Maiorescu, recomandă trei semne pentru ɨ: la începutul cuvîntului *i* (*indată*), iar în interiorul cuvîntului aceleași semne ca pentru *ă*, adică *ĕ (vĕzĕndu)* și *ă (lăudănd)* – vezi §4. Cu o sută de ani înainte, în *Elementa*, Samuil Micu nota pe ɨ cu două semne, pentru folosirea cărora nu oferea nici o regulă: *â (târg)* și *î (rîpă)* – vezi §3; aceleași două semne sînt menținute și la ortografia din 1904, cu precizarea, însă, că *î* se folosește la începutul cuvintelor (*înger*), iar *â* în interiorul acestora *(cânt, român)* – vezi §4. În sfîrșit, în 1926, la Congresul Filologilor din România, O. Densusianu stipula notarea lui ɨ cu un singur semn, anume, *î*, la *ortografia din 1932 varianta Densusianu* – care nu a rezistat –, făcîndu-se, însă, o concesie, în sensul păstrării lui *â* numai în familia cuvîntului *român* – vezi §4. *Opinia exprimată de O. Densusianu în 1926,* potrivit căreia fonemul ɨ se notează cu grafemul **î** este preluată fără nici o schimbare de *ortografia din 1953* varianta inițială, iar punctul de vedere al *ortografiei din 1932 varianta Densusianu,* care prevedea că ɨ se scrie întotdeauna cu **î** cu excepția cuvîntului **român**, la care se folosește **â**, se întîlnește de asemenea neschimbat la *ortografia din 1953* cu adaosul din 1965. Nedispunînd de aceste informații de specialitate – pentru că este autodidact în lingvistică, formația domniei sale fiind de inginer[47] –, Mihai Drăgănescu combate punctul 1 din *Dicț. 1953* („se suprimă litera *â*, înlocuindu-se peste tot cu *î*", p. 7) la fel ca în anii de după ultimul război mondial, adică *numai politic:* după ce citează «Introducerea» la *Dicț. 1953*, unde – așa cum am arătat în §4 –, se invocă revoluția socialistă din octombrie, activitatea de lingvist a lui Stalin ș.a., Mihai Drăgănescu conchide că „aproape putem spune «*quod erat demonstrandum*» pentru primul punct al normelor ortografice din 1953" (OLR, p. 10). Considerînd că «argumentarea» lui Mihai Drăgănescu este lipsită de orice valoare științifică, reținem că soluția *ortografiei din 1953* varianta inițială în privința notării lui ɨ numai cu *î* – formulată cu aproape 30 de ani înainte de această dată de O. Densusianu – satisface în totalitate criteriul *1 fonem = 1 grafem*. Caracterul *obiectiv* al

[46] Pentru ъ = *î*, vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 407.

[47] Pentru un punct de vedere privitor la activitatea lui Mihai Drăgănescu în domeniul specializării domniei sale, vezi Gheorghe Stratan, *Țara bazaconiilor. False valori în știința românească*, București, 1993, secțiunea *Bazaconii academice: de la fizică la ortofizică și de aici, înapoi la bazaconie*, p. 78-89.

acestei soluţii este foarte puţin atenuat de elementul *subiectiv* constînd în admiterea lui *â* numai în familia cuvîntului *român*, adăugat *ortografiei din 1953* în 1965, care element subiectiv a fost preluat de *ortografia din 1953* de la *ortografia din 1932 varianta Densusianu*.

Cît priveşte **criteriul circulaţiei, care în cazul de faţă înseamnă valorificarea tradiţiei scrisului**[48] **românesc de către ortografia modernă**, sîntem de părere că din punctul de vedere al scrierii fonemului *ɨ* nu prezintă interes nici perioada în care limba română a folosit alfabetul chirilic şi nici perioada înlocuirii alfabetului chirilic cu cel latin, cu alfabetul de tranziţie şi cu etimologismul şi fonetismul ortografic concurente încă, pentru că toate textele de limbă română de interes general din aceste perioade au fost (re)tipărite după *ortografia din 1904*. Considerînd că *ortografia din 1904* reprezintă începutul creării tradiţiei în scrierea limbii române cu alfabet latin, găsim că în privinţa notării fonemului *ɨ* se poate vorbi de *două* tradiţii. Potrivit primei tradiţii, create în decurs de aproximativ 50 de ani (de la *ortografia din 1904* şi pînă la *ortografia din 1953*), fonemul *ɨ* se notează, fără motivaţie obiectivă, cu două grafeme: *î* la începutul (şi sfîrşitul) cuvintelor (şi al derivatelor ce au pe *ɨ* la începutul şi sfîrşitul lor), iar *â* în interiorul cuvintelor în toate celelalte cazuri (*înger, omorî, neînsemnat, hotărîtor* – iniţial *hotărâtor* –, *lână* etc). Subliniem, însă, că deşi a avut o existenţă *oficială* de aproximativ o jumătate de secol, totuşi scrierea lui *ɨ* cu două semne, *î* şi *â*, nu a fost în această perioadă generalizată în limba română, existînd numeroşi intelectuali de primă mărime care – în operele lor, în publicaţii etc – au scris pe *ɨ* cu un singur semn, anume *î*. Aşa cum a arătat G. Istrate (*Scrisoare deschisă* adresată *domnului Mihai Drăgănescu, preşedintele Academiei Române*, în *Cronica*, XXVIII, 1993, din 15-30 iunie, p. 12, 165), revista *Viaţa Romînească* a utilizat în titlu pe *î* de la apariţie, în 1906, şi pînă la suprimare, în 1940; numai pe *î* l-au utilizat O. Densusianu (*Graiul din Ţara Haţegului*, 1915, *Viaţa păstorească în poezia noastră populară*, 1922), A. Philippide (*Originea romînilor*, 1923, 1927), Nicolae Iorga (*Franţa. Drumuri ale unui istoric*, 1921, *Încă un volum de «Însemnări» al lui Titu Maiorescu*, 1940), Iorgu Iordan (*Introducere în studiul limbilor romanice*, 1932), Calistrat Hogaş (*Pe drumuri de munte, Amintiri dintr-o călătorie*, 1921), O. Goga (*Mustul care fierbe*, 1927, *Precursori*, 1930), Liviu Rebreanu (*Răscoala*, ediţia 1935) şi mulţi alţii.

Cea de a doua tradiţie – fundamentată de O. Densusianu în 1926 şi aprobată de Academie la *ortografia din 1932 varianta Densusianu*, dar anulată practic de *ortografia din 1932 varianta Puşcariu* – stipulează scrierea fonemului *ɨ* printr-un singur grafem, *î*, cu excepţia cuvîntului *român*, unde se utilizează *â*. Formată în decurs

---

[48] În legătură cu această primă «îndreptare» adusă *ortografiei din 1953* de către *ortografia din 1991-1995*, nu interesează *criteriul circulaţiei în limba vorbită*, întrucît fonemul *ɨ* are principial aceeaşi realizare la toţi vorbitorii limbii române.

de aproape 40 de ani (cîți au trecut de la punerea în practică a opiniei lui O. Densusianu de către *ortografia din 1953*, cu ameliorarea din 1960, și pînă la *ortografia din 1991-1995*), această tradiție a fost generalizată în tot ce s-a scris oficial în limba română, reușind să realizeze – și în privința fonemului *ɨ* – unitatea limbii noastre literare scrise. Subliniem că în această tradiție a fost reeditat aproape întreg tezaurul nostru științific, literar, juridic etc cu valoare perenă scris în limba română și că în ultimul timp această tradiție a fost îmbrățișată și de către românii de peste Prut. Faptele prezentate ne dau dreptul să apreciem că în privința fonemului *ɨ*, tradiția utilizării numai a lui *î* (cu excepția familiei cuvîntului *român*) este superioară tradiției utilizării – în funcție de poziția în cuvînt – și a lui *î*, și a lui *â*. Ca urmare, întreruperea – avem convingerea că *temporară* – a acestei tradiții de către *ortografia din 1991-1995* reprezintă un fapt ce nu poate fi considerat benefic.

Fiind rezultatul unei convenții și avînd ca destinatar pe toți vorbitorii limbii române, **ortografia noastră modernă trebuie să fie** – cum aprecia Sextil Pușcariu (vezi §4) – **simplă și practică.** Comparînd – din punctul de vedere al scrierii fonemului *ɨ* – *ortografia din 1953*, ameliorată în 1960, cu «îndreptarea» privitoare la *ɨ* adusă acesteia (la propunerea lui Mihai Drăgănescu) de către *ortografia din 1991-1995*, observăm că *ortografia din 1953*, ameliorată în 1960, se conduce după regula generală *1 fonem =1 grafem*, regulă care se aplică și la fonemul *ɨ* ce se scrie cu *î*, în afara unei singure excepții (familia cuvîntului *român*, unde *ɨ* se scrie cu *â*). Regula *1 fonem =1 grafem* există și la *ortografia din 1991-1995* – pentru că aceasta, repetăm, este *ortografia din 1953*, ameliorată în 1960, cu două «îndreptări» –, dar aceasta nu se aplică la fonemul *ɨ*, pentru că acesta se scrie acum *principial* cu două grafeme, *î* și *â*. Privitor la folosirea acestor două grafeme, *ortografia din 1991-1995* prevede că *î* se scrie la începutul și sfîrșitul cuvintelor *(a **î**ncepe, a cobor**î**)*; cînd, de la cuvinte de acest fel, se formează derivate, atunci în cadrul acestora *î* inițial se păstrează ca atare (de exemplu, *re**î**ncepe)*, dar *-î* final se înlocuiește cu *â* (de exemplu, *cobor**â**re)*. În celelalte cazuri, *ɨ* din interiorul cuvintelor se scrie cu *â* (de exemplu, *v**â**nt)*, putînd exista cuvinte care în interiorul lor conțin atît pe *î*, cît și pe *â* (de exemplu, *ne**î**mbl**â**nzit, re**î**nt**â**lnire* etc). Așa stînd lucrurile, înseamnă că din punctul de vedere al scrierii fonemului *ɨ* atributele de *simplă* și *practică* sînt mai adecvate *ortografiei din 1953*, ameliorată în 1960 decît *ortografiei «îndreptate» din 1991-1995*.

Comparația pe care am făcut-o între *ortografia din 1953*, ameliorată în 1960, și *ortografia «îndreptată» din 1991-1995* în privința scrierii fonemului «specific» românesc *ɨ* arată că *ortografia din 1953, ameliorată în 1960, este superioară celei «îndreptate» din 1991-1995 prin faptul că, aplicînd cu mai multă consecvență principiul modern 1 fonem =1 grafem, a reușit să creeze o tradiție care a asigurat în măsură substanțială unitatea limbii literare moderne scrise și se caracterizează prin aceea că este simplă și practică.*

*
* *

Aprecierile în legătură cu a doua «îndreptare» adusă *ortografiei din 1953* ameliorată în 1960, de către *ortografia din 1991-1995*, şi anume, «revenirea» la *sunt, suntem, sunteţi*, pot fi făcute prin apelul la **criteriul tradiţiei.** Subliniem că formele *sînt-sunt* (cu care merg şi *sîntem-suntem, sînteţi-sunteţi*)[49] au intrat în concurenţă – *iniţial numai în limba scrisă* – foarte tîrziu, în textele româneşti din secolele al XVI-lea - al XVIII-lea existînd doar variante cu *î, sînt*, şi rar cu *i, sint: sînt(u)*, DIR, XXXII, 234r17, CV, 15r14, CPB, 93/19, PRL, 125v9, CC, 3/13, PO, 2/3, IN, 3/15; *sintu*, DIR, C, 832r24; *sîmt*, VC, 114/27; *simt*, VC, 125/18; *sîntemu*, DIR, XVIIIx, 1v19; *sintem(ŭ)*, CC, 412/12, IN, 270/20; *simtem*, VC, 48/30; *sînteţi*, CPB, 34/14, CC, 6/35, IN, 78/38; *sinteţi*, CPB, 442/3, CC, 470/9, IN, 200/20 etc. De reţinut că primul tip de forme, cu *î*, ale lui *a fi* se găseşte şi la unii reprezentanţi ai Şcolii Ardelene: dacă în ediţia din 1780 a lucrării *Elementa*, la paradigma de prezent a lui *a fi* Samuil Micu nota *fent, fentem, fenteţi, fent* (ediţia citată, p. 44), în ediţia din 1805 a lui Gheorghe Şincai la locul respectiv se indică *sînt, sîntem, sînteţi, sînt* (*idem*, p. 158). Explicaţia existenţei în limba veche numai a lui *sînt/sint* o constituie faptul că româneştile *sînt/sint* nu continuă pe latinescul *sunt* – cum aprecia Timotei Cipariu, *Elemente de limbă română după dialecte şi monumente vechi*, Blaj, 1854, p. 20 (*Opere*, I, p. 194) –, din acesta din urmă, adică din latinescul *sunt* (ca şi din *sum*), rezultînd în română *su*[50] *(acolo-***su** *netocmealele*, CPB, 284/6, *se ştie că-***su** *semeţie...*, PRL, 216r11 etc), *-s (ceia ce-***s** *ca aceia*, CPB, 402/3, *acestea-***s** *de semenţii*, PRL, 222v18 etc) şi mai tîrziu, prin proteza

---

[49] Pentru comoditatea exprimării, în continuare vorbim numai de *sînt-sunt*, comentariile privitoare la acestea fiind valabile, *mutatis mutandis*, şi la formele flexionare analogice *sîntem-suntem, sînteţi-sunteţi*. Cu această ocazie menţionăm şi faptul – surprinzător – că în hotărîrea citată mai sus a Prezidiului Academiei apare o „secvenţă" greşită din punct de vedere ştiinţific. Este vorba de al doilea amendament – provizoriu – la ortografia din 1953, potrivit căruia se acceptă atît forma *sînt*, cît şi forma *sunt*, „procedîndu-se în mod similar în cuvintele derivate" (OLR, p. 17). În ştiinţa limbii – la fel ca în oricare ştiinţă – există o terminologie de specialitate, prin care se transmit noţiunile fundamentale ale ştiinţei respective. În lingvistică, «cuvinte derivate» sînt acelea formate pe baza altor cuvinte, de care se deosebesc *semantic* şi principial şi *formal* (de exemplu, de la *om* se derivă *omenesc, omeneşte, omenire* etc). De la *sînt-sunt* pot lua naştere literalele *sîntem-suntem, sînteţi-sunteţi* şi regionalul *sîntără* („Pă la sat *sîntără* dă toate: şi doftori, şi babe", *Graiul nostru*, I, 1906, p. 150), utilizat cu inteţie şi în literatura frumoasă; toate acestea, însă, *neschimbîndu-şi sensul*, nu sînt *«cuvinte derivate»*, ci *forme flexionare*.

[50] Vezi Sextil Puşcariu, *Pe marginea cărţilor*, DR, VII, 1931-1933, p. 458, unde găsim că *s(u)* este „urmaşul lui *sum* şi *sunt* latinesc". Pentru o prezentare generală a problemei, vezi Nicolae Raievschi, *Consideraţii privind variantele* **sînt-sunt**, RLŞL – Chişinău, 1993, nr. 6, p. 53-59.

lui *î-* în anumite poziții fonetice, *îs (după cum* **îs** *pizmătari,* IN, 336/35 etc). Formele ***sînt/sint*** au o etimologie discutabilă, putînd fi continuatoare ale prezentului conjunctiv latinesc *sint* sau ale unor variante tîrzii de prezent indicativ care s-au confundat cu acesta (vezi N. Raievschi, *art. cit.*, p. 53 sqq.). Din oricare din aceste două etimonuri ar proveni, ceea ce e sigur este că *sînt/sint* nu continuă pe latinescul *sunt* și că pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea *sînt/sint* au fost singurele forme – din cele avute aici în vedere – existente în română, întrucît românescul *sunt* nu apăruse încă. Forma *sînt* s-a întrebuințat în întreg secolul al XIX-lea, mai întîi fiind dominantă, iar apoi cedînd tot mai mult teren în fața formei *sunt*, această situație menținîndu-se și în prima jumătate a secolului al XX-lea, cînd forma *sînt* se întîlnește în scris rar și – după *ortografia din 1932 varianta Pușcariu* – foarte rar. În primele patru decenii din a doua jumătate a secolului nostru, însă, cînd s-a aplicat *ortografia din 1953*, ameliorată în 1960, forma *sînt* a devenit din nou, ca și în secolele al XVI-lea - al XVIII-lea, singura (din cele avute aici în vedere) în limba scrisă, pentru ca o dată cu aplicarea *ortografiei din 1991-1995* să fie iarăși înlăturată *în mod oficial* – **dar nu și practic** – din limba literară scrisă.

Forma *sunt* a fost utilizată în scris pentru prima dată – fără nici o motivare teoretică – de către Paul Iorgovici, *Observații de limbă rumânească*, Buda, 1799, unde apare de 48 de ori, ceea ce este foarte mult în comparație cu *sînt*, care are numai 3 ocurențe (vezi N. Raievschi, *art. cit.*, p. 57-58). De la Paul Iorgovici forma *sunt* a trecut și în Principate («Observațiile» lui Paul Iorgovici au fost retipărite de Eliade Rădulescu între 1838-1840 în *Curier de ambe sexe*), unde s-a răspîndit în limba literară scrisă mai ales datorită latiniștilor, care se bucurau de prestigiu în știința și cultura vremii și care aveau o poziție puternică în tînăra Academie Română ce se năștea în a doua jumătate a secolului trecut. Practic, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, *sunt, suntem, sunteți* erau în limba *scrisă* formele cele mai răspîndite de prezent indicativ persoanele I singular și I, II, III plural de la verbul *a fi*, fapt în măsură să explice de ce în opera literară a lui Mihai Eminescu acestea nu sînt concurate de *sînt, sîntem, sînteți* (vezi *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, p. 202-203). În prima jumătate a secolului nostru, poziția lui *sunt, suntem, sunteți* se consolidează, mai ales după ce Sextil Pușcariu și T. Naum introduc aceste forme în *Îndreptar 1932* (ediția 1960, p. 137), datorită faptului că normele din acest îndreptar erau obligatorii în învățămînt, se aplicau în stilul administrativ, erau acceptate de numeroase publicații și personalități etc. O dată cu aplicarea *ortografiei din 1953*, ameliorată în 1960, însă, forma *sunt* dispare timp de aproape patru decenii din limba literară scrisă, ea fiind reintrodusă de *ortografia din 1991-1995* și aproape generalizată în momentul de față în limba scrisă.

Pînă la începutul secolului al XX-lea, circulația lui *sînt-sunt* în graiurile populare poate fi doar presupusă, plecînd de la ceea ce există în textele vechi, care provin din majoritatea regiunilor țării (vezi *supra*, §1), și de la graiurile actuale, care

principial sînt conservatoare[51]. În secolul nostru, însă, cînd la interval de aproximativ 30 de ani s-au făcut două anchete dialectale pentru atlasele lingvistice, aprecierile privitoare la circulația lui *sînt-sunt* în graiurile populare pot fi considerate apropiate de adevăr. În acest sens, ne oprim numai la una din provinciile noastre istorice, Oltenia, pentru care rezultatele celor două anchete dialectale (prima în deceniile al III-lea - al IV-lea și a doua în deceniul al VII-lea) – cartografiate – sînt publicate. Aici, harta 261 din ALRM I, vol. II, și hărțile 1656, 2156, 2158 din ALR serie nouă (vol. VI și VII) conțin în exclusivitate forme cu *î*, anume, *sînt, sîntem, sînteți*. O excepție pentru Oltenia – relevată de Stelian Dumistrăcel, *lucr. cit.*, p. 92 – apare la harta 2157 din ALR seria nouă, vol. VII, unde în punctul 876 se înregistrează forma *sunt*, cu precizarea, însă, că în același punct 876 în harta 2156 apar *sînt*, ceea ce, altfel spus, înseamnă că aici coexistă *sînt* și *sunt*. Cu totul alta este situația din Oltenia la cea de a doua anchetă dialectală efectuată după aproape 30 de ani, cu rezultatele pentru *sînt-sunt* înregistrate în harta 1027, vol. V, din *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia,* unde găsim că: forma *sînt* este încă superioară ca frecvență, întîlnindu-se în 21 de puncte, dar forma *sunt* a cîștigat extrem de mult teren, fiind utilizată în 19 puncte, la acestea adăugîndu-se 13 puncte unde *sînt* și *sunt* coexistă. Cu alte cuvinte, norma literară din *Îndreptar 1932* (ediția 1940) cu *u* la persoana I singular și I, II, III plural de la prezentul indicativ al verbului *a fi*, răspîndită prin școală, prin administrație, prin publicistică etc, a făcut ca într-un timp scurt să se înlocuiască la un număr relativ mare de vorbitori forma moștenită din latină *sînt* (și analogicele *sîntem, sînteți)* cu forma neologică, *greșită din punctul de vedere al istoriei limbii*[52], *sunt* (și analogicele *suntem, sunteți).*

---

[51] Nu invocăm aici și culegerile de folclor mai vechi, pentru că la publicarea acestora s-a folosit ortografia vremii, modificîndu-se adesea anumite fonetisme ale vorbitorilor. Făcînd un sondaj în acest sens, am găsit următoarea situație: la Simion Florea Marian, în *Poesii poporale romîne*, vol. I, Cernăuți, 1873, 192 p., există 9 forme ale lui *a fi* care interesează aici, toate fiind cu *î (sînt);* la Grigore G. Tocilescu, însă, în primele 50 de pagini ale volumului I din *Materialuri folcloristice,* București, 1900, există 13 forme flexionare ale lui *a fi* din cele avute aici în vedere, din care 11 sînt scrise *sunt* și 2 *sînt;* în sfîrșit, în *Doine și strigături din Ardeal,* publicate la București în 1885 de Ioan Urban Jarník și Andrei Bârseanu, din cele 10 forme flexionare ale lui *a fi* avute în vedere, cîte apar pînă la p. 100, șapte au pe *u* (*sunt* de șase ori și *suntem* o dată) și trei au pe *î*, adică *sîntem.*

[52] Așa cum am arătat în *nota de text* la care trimitem în nota 80 din *Tratat,* în limba română mai există situații în care, în timp, o formă corectă din punctul de vedere al provenienței se înlocuiește – cu motivație subiectivă – cu o formă greșită. În această situație se află, de exemplu, și familia cuvîntului actual *a pofti,* care trebuia să aibă corpul sonor – și îl avea în secolul al XVI-lea – *a pohti,* pentru că provine din v.s. *pohotěti.* Din dorința de a evita un fonetism regional, anume, palatalizarea lui f+*i* la h+*i,* cei care au scris românește începînd cu secolul al XVI-lea au evitat și pe *h* din *a pohti,* chiar dacă acesta, etimologic fiind, nu

Comentariile de mai sus pun în lumină ideea că *recomandarea exclusivistă a formei* **sunt** *de către ultima ortografie, cea din 1991-1995 nu este avantajoasă, pentru că perpetuează alternanța soluțiilor ortografice* **oficiale** *din secolul nostru, făcînd ca, în diacronie, limba literară să apară – repetăm,* **oficial** *– zebrată: ortografia din 1932 varianta Puşcariu* oficializează forma *sunt* (care, însă, nu a fost generalizată); *ortografia din 1953* oficializează forma *sînt* (care a fost generalizată); *ortografia din 1991-1995* oficializează din nou forma *sunt* (care nici acum nu este unanim acceptată, existînd instituții, publicații şi specialişti care nu o folosesc[53]). *Recomandarea exclusivistă a formei* **sunt** *de către ortografia din 1991-1995 apare ca neavantajoasă şi* **din punctul de vedere al criteriului circulației**, *în sensul că în limba vorbită populară şi familiară mai răspîndită continuă să fie forma* **sînt**, forma *sunt* doar concurînd-o pe aceasta printr-o frecvență din ce în ce mai mare în mod special în limba scrisă. Aceasta fiind situația de fapt, sîntem de părere că, la formele de prezent indicativ persoana I singular şi I, II, III plural ale verbului *a fi*, soluția care se impune de la sine este aceea practicată de DOOM în foarte multe situații în care *tradiția scrisului* şi *circulația în limba vorbită* relevă existența a două sau mai multe forme: dacă sînt admise ca „variante literare libere" (DOOM, p. XXXVIII) *adineauri/ adineaori/adinioarea, altminteri/altminterea/altmintrelea, aici/aicea, alături/alăturea, aldan/hăldan, alunică/alunea, anghină/angină* şi multe altele, atunci tot *variante literare libere* trebuie să fie considerate şi *sînt/sunt, sîntem/suntem, sînteți/sunteți*.

§7. Cercetarea ortografiilor limbii române elaborate de Academie – care ortografii, într-o măsură mai mică sau mai mare, *valorifică tradiția scrisului românesc*

---

provenea dintr-un *f+i*. În felul acesta a luat naştere forma hipercorectă *a pofti* (în fond greşită, pentru că evită o falsă palatalizare în cazul lui *a pohti*), care formă hipercorectă, de la primele utilizări din *Palia de la Orăştie* din 1582, a cîştigat mereu teren şi a ajuns dominantă şi literară în epoca modernă a limbii române, iar forma corectă etimologic, *a pohti*, a trecut în rîndul arhaismelor.

Procesul de înlocuire – din motive subiective – a unei forme corecte etimologic cu o formă greşită poate fi nu numai încheiat, ca în cazul lui *a pofti* pentru *a pohti*, ci şi în curs de desfăşurare sub ochii noştri. În acest ultim sens, reamintim aici (pentru detalii vezi nota de text din §19) substantivele proprii patronime cu finalul *-ariu* (tipul *Ciubot***ariu**), *-eriu* (tipul *Vi***eriu**), la care accentuarea etimologică, deci corectă, este pe *á/é (Ciubotáriu, Viériu)*, iar accentuarea la modă, deci greşită, este pe *í* (Ciubotaríu, Vieríu). Întrucît accentuarea greşită a acestor nume de familie – care a început să ia proporții acum cîteva decenii – se răspîndeşte masiv în momentul de față – este de presupus că într-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat accentuarea greşită să devină normă, iar accentuarea corectă să fie dezavuată.

[53] Pentru *unele* exemple, vezi G. Istrate, *Calul Troian în Academie*, în „Evenimentul" (Iaşi) din 8 decembrie 1994, p. 10.

și *ține cont de „circulația" formelor în limba vorbită populară și familiară* – arată că nici una dintre aceste ortografii nu a rezistat mai mult de cîteva decenii. Această situație permite aserțiunea că nici *ortografia din 1991-1995* – care de fapt este *ortografia din 1953*, ameliorată în 1960, cu două «îndreptări» pentru care a militat Mihai Drăgănescu, și anume, «reintroducerea» lui *â* și «revenirea» la *sunt, suntem, sunteți* – nu va dura decît foarte puțin timp. După momentul actual, cînd Academia depune eforturi pentru impunerea *ortografiei din 1991-1995*, va urma o acțiune de împotrivire la caracterul *dezavantajos* în privința lui *â* și a *exclusivității* în privința lui *sunt* al ortografiei din 1991-1995, a cărei urmare va fi o nouă ortografie a Academiei. Această nouă ortografie credem că va prevedea (în problemele avute aici în vedere):

– generalizarea principiului *obiectiv* **1 fonem =1 grafem**, a cărei urmare va consta în scrierea fonemului *ɨ* numai cu grafemul *î*, cu excepția familiei cuvîntului *român*, unde se va accepta, *din motive subiective*, grafemul *â*;

– admiterea «variantelor literare libere» *sînt/sunt, sîntem/suntem, sînteți/sunteți*.

*

* *

Cuprins

ÎN ACEEAŞI COLECŢIE AU MAI APĂRUT:

Seria *Medicină*

G. Bouvenot et al., *Patologie medicală*, vol. 1, Pneumologie

G. Bouvenot et al., *Patologie medicală*, vol. 2, Nutriţie, Cancerologie

Marie-Jeanne Aldea et al., *Obstetrică fiziologică*

G. Bouvenot et al., *Patologie medicală*, vol. 3

G. Bouvenot et al., *Patologie medicală*, vol. 4

Seria *Economie*

Tiberiu Brăilean, *Monetarismul în teoria şi politica economică*

Seria *Comunicare*

Ioan Drăgan et al., *Construcţia simbolică a cîmpului electoral*

Daniela Rovenţa-Frumuşani, *Semiotică, societate, cultură*

Denis Mcquail, *Comunicarea*

Seria *Drept*

Maria Gaiţă, *Drept civil. Obligaţii*

Seria *Filosofie*

Constantin Sălăvăstră, *Discursul puterii*

Seria *Istorie*

Victor Spinei, *Marile migraţii din estul şi sud-estul Europei în secolele IX-XIII*

ÎN PREGĂTIRE:

Seria *Litere*

Ana Dorobăţ, Mircea Fotea, *Limba română de bază* – vol. I

Ana Dorobăţ, Mircea Fotea, *Limba română de bază* – vol. II

Format 1/16 (70 x 100)
Bun de tipar 1999 • Apărut 2000

PRINTED IN ROMANIA • Tiparul executat la Imprimeria *Institutului European pentru Cooperare Cultural-Științifică* Iași • str. Cronicar Mustea nr. 17 • C.P. 161 • cod 6600 • Tel. Difuzare: 032/233731 • Fax: 032/230197 • euroedit@mail.dntis.ro

UNIVERSITARIA

INSTITUTUL EUROPEAN

ISBN 973-611-091-5

PREȚ: 135000 lei